Digitized by Google

6
7
3
17

9
18 E
10

6-7-f-3
17 17-f-2
3

Collegij Romani Soc. Jesu Cat. inscript.

M. TVLLII CICERONIS RHETORICORVM AD HERENNIVM LIBRI QVATVOR,

alias, Ars noua, ſiue Noua rhetorica.

RHETORICORVM DE INVENTIONE LIBRI DVO,

alias, Ars vetus, ſeu Vetus rhetorica.

IN RHETORICA AD HERENNIVM, HIERONYMI Capiduri Parentini, & Iodoci Badij Aſcenſij commentaria, Giberti Longolij annotationes, Claudij Pontani ſcholia, Petri Victorij caſtigatio, Marini Becichemi Scodrenſis caſtigationes.

IN RHETORICA DE INVENTIONE, M. FABII VICTORINI rhetoris, D. Hieronymi præceptoris, commentariorum libri duo: Marini Becichemi in libros de inuentione, & in ipſos Victorini commentarios caſtigationes.

INDEX PRAETEREA IN VTRAQVE HAEC CICERONIS rhetorica, atque in ipſa interpretum commentaria.

Impreſſa ſunt ad exemplum poſtremæ editionis Aldinæ, ex vltima PAVLI MANVTII correctione.

OMNIA

VIRTVTI PARENT.

Antony Marcq — Parentucelli

Biblioteca Naz. Roma Vitt. Emanuele

16.1.20.

VENETIIS,
APVD IOANNEM MARIAM BONELLVM.

M. D. LXIIII.

PRO RHETORICIS M. TVLL. CICERONIS AD C. HERENNIVM, NICOLAI ANGELII BVCINENSIS AD PHILIPPVM STROZAM DEFENSIO.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA

LIBRARIORVM quidem deprauatione, Philippe Stroza, & temporum vitio, Cic. in hiſce Rhetoricorum ad Herennium libris à ſeipſo hactenus per mendas ita ſenſim abijt in deformitatẽ, vix iam vt ſuorum plerisque agnoſcatur. Vnde incelebres lectionis eius, quibus macularum fœditas diuina eloquentia vultum ſubtraxit, titulum huius operis ſubdititium eſſe contendunt, & auctoris inopes, Virginio, vel Cornificio cuidam, quem penitus non norunt, quod maxime rideas, leuiſſima quadam, immo nulla coniectura pueriliter tribuunt. Sed quamobrem tam bonas dicendi rationis praeceptiones ſummi opicis artificio ſurripiant, diſcas. Primum aiunt Quintil. cum ſuas Institutiones oratorias, crebris orationum Cic. & omnium eius de arte rhetorica operum exemplis confirmet, Rhetoricos ad Herennium vſquam citaſſe, vtique citaturum, ſi Cic. eſſe ſciuiſſet: tum Plutarchum in Cic. vita, enumeratione voluminum quæ Cicero reliquerit, libros ad Herennium tacuiſſe: nec Hermeſtem quendam, de quo in illis ſit mentio, inter præceptores per quos Cic. profecerit nominaſſe: deinde legi quædam in his, quæ de Oratore ad Q. fratrem libris magnopere repugnant: nec eſſe ferendum, quenquam ſibi in ſuis ſcriptis diſſentire. Dicendi poſtremo figuram multo humiliorem ac ſicciorem cognoſci diſputant, quàm quæ Cic. ſublimitatem atque opulentiam referat. His tenuibus coniecturis, hoc opus à ſuo parente per inſcitiã reuulſum, Cornificio, aut Virginio, nec id quidẽ ſibi, ſi reminiſcãt, aſſerturis, ridicule addicũt. Verum exigui eſt negocij, tam eſt aperta veritas, horum refellere pueriles opiniones. Primo loco aiunt, Cic. opus ideo non eſſe, quòd nuſquam à Quintil. citetur: quaſi ſit neceſſe ea omnia ſuo auctore ſpoliare, quæ à Quintil. non citẽtur. Quod ſi ita eſt, nullius opus eſſe relinquitur, quod nemini ſua citatione Quintil. adiudicet. Locis tamen non paucis, horum librorum verbis & ſententijs vſus, eos Cic. eſſe, grandem coniecturam facit. Eius enim lib. 3. de Elocutionis virtutibus verba hæc ſunt. Vſitatis tutius vtimur, noua non ſine quodam periculo fingimus. Nam ſi recepta ſunt, modicam laudem afferunt orationi: repudiata etiam in iocos exeunt. Audendum tamen. nanque, vt Cic. ait, etiam quæ primo dura viſa ſunt, vſu molliuntur. Cic. in præfatione lib iiij. Rhetoricorum, hunc ſenſum his verbis expreſſit. Quæ enim res apud noſtros non erant, earum rerum nomina non poterant eſſe vſitata: ergo hæc aſperiora primo videantur neceſſe eſt. Eiuſdem lib. ix. de Verborum coloribus. Qui ſunt qui fœdera ſæpe ruperunt? Carthaginenſes: qui ſunt qui bellum crudeliſſime geſſerunt? Carthaginenſes: qui ſunt qui Italiam deformauerunt? Carthaginenſes: qui ſunt qui ſibi ignoſci poſtulant? Carthaginenſes. Exemplum hoc eſt Ciceronis Rhetoricorum iiij. de Complexione. Ibidem: Amari iucundum eſt, ſi curetur, ne quid inſit amari. Auium dulcedo, ad auium ducit. Sic Cic. in Rhetoricis de Traductione. Nec obſtat, quod Quintil. ſubiunxerit paulo poſt, Cornificius hanc traductionem vocat. Nam ea quæ iocandi cauſa ferebantur in ore vulgi, obuia erant exemplis pluribus ſcriptoribus. Plenus eſt hoc loco Quintil. exemplis, quibus vtitur etiam Cic. de Verborum figuris. Quòd autem hanc Rhetoricem inter cetera M. Tullij volumina negant à Plutarco enumerari, infirmiſſimum ſane eſt. Quid ſi Plutarchi memoriam in tanto librorum numero fugit, cuius negligentia ſuper Cic. rebus nemini vel mediocriter erudito obſcura eſt? præterijt nanque & alia multa. Quid ſi conſulto tacuit? ne ſummi oratoris alia de facultate oratoria diuina opera tractatu tã familiari deformaret? Quid ſi ea verba apud quem legerunt Plutarchum deſunt? multa enim in omnibus ſcriptoribus & deeſſe, & ſupereſſe paſſim intelligimus: quale hoc ipſum quod aiunt de Hermeſte. nam in vetuſtiſſimis ac fideliſſimis codicibus, quorum plurimos legendos ſumma diligentia curauimus, nullum Hermeſtem inuenient. Leonardus enim Aretinus, ſumma eruditionis vir, hoc opuſculum ceteris Ciceronis voluminibus procul dubio annumerat, vbi in ea re Plutarchum Latinum facit. De quo id acceptum oſtenditur. Indignum tertio loco clamitant, & nullo animo ferendum, in ſuis ſcriptis ſibi quenquam diſſentire. Fateor ergo indignum, ſi loco tempore, volumine eodem ſibi quiſquam diſſentiat, aut de vniformi ſcientia. Hic vero non de numeris, aut de terra menſuris, non de ratione ſiderum agitur, ſed ea de arte, de qua mira eſt ſcriptorum traditionis varietas. quâ de ea[…] ſa Quintil. ſe opus ſuum ſuſcepiſſe ſcribit, vt inter auctores tam varios quid putet ſequendum doceat. Quin Peripateticis […] lus eſt datus labor durior, quàm conari, ne dogmatis princeps ſibi ipſi in ſuis libris repugnare videatur. Quare hoc loco […] de Inuentione, & Partitiones ad filium, Ciceronis eſſe urgent, quòd in alijs pariter multa verbis mutatis, quædam […] res ſpecies aut plures partita, alia ita diſſidentia ab illo diuino de Oratore opere legent, vt vtique diuerſa cognoſcan[…] ſcriptorem alio loco Cicero ſecutus eſt. Nec enim vnus eſt ad perſuadendum callis, nec ſemita eadem. ſed quanu[…] appoſite ad perſuaſionem dixit, is nimirum functus officio oratoris fuerit. Formam poſtremo dicendi haud eſſe C[…] lem contendunt. quo equidem multo ſum æquior illis, quam in ceteris. Ego enim ipſe nonnunquam vix in[…] nis vultum agnoſcebam, adeo erant vocum perturbatione, mutatione, detractione, adiectione, omnia vitio […] brariorum culpa inuerſa & deprauata, nec ſuus orationi numerus aſſurgebat, nec verus ille nitor plurimus […] At nunc opera noſtra diſiecta magna ex parte nebula, iam propemodum aperta eſt ſua Cic. facies: iam nulla […] tas aut exilitas apparet, ſed nuda, venuſta, pura verborum caſtitas, ingenioſiſſima ac luculentiſſima docendi breui[…] præceptionum virtus omnibus ingenijs præterquam vnius Cic. erepta vbique cernitur. His opinor ſatis diluimus a[…] riorum argumentationes nunc adiumenta noſtra confirmemus, ac veritatem ipſam, quæ eſt luce meridiana clarior, p[…] camur. Qua in re omittimus omnem antiquitatem, cuius maieſtati & in fabuloſis ſemper fuit habita multa fides […] grauiſſimo ſuo teſtimonio aſſerit Cic. opus, cuius titulum ab eo acceptum ſeruat adhuc ad noſtra tempora incolumem […] longa ſeculorum fluxura inuentus eſt qui aut ei ademerit, aut de ea re quidquam ſe dubitare ſcripſerit. Dicant hoc l[…] ſi poſſunt, quæ cauſa hominem, quiſquis ille fuit, impulerit, vt titulum auctori ſuo ereptum, Ciceroni adſcripſit: vel qua[…] tione in tot voluminibus ſparſum, facere potuerit. Omitto plurimos & grauiſſimos teſtes, Leonardum Aretinum, […] rantem hanc Rhetoricen, vt dictum eſt, inter alios Cic. libros: Trapezuntium, primo Rhetoricorum citantem Cic. a[…]

nium : Priſcianum lib.iij. de Superlatiuo, & lib.x. de Præteritis, ſæpius confirmantem artem ſuam verbis Cic. ad Herenniũ : Hieronymum, doctrina & antiquitate grauiſſimum : & alios permultos, quorum tenui teſtimonio multo difficiliorem cauſam apud ſeueriſſimos iudices tenerem. Quis obſecro eſt tam hebes, &, vt Græci aiunt, ἀναίσθητος qui primis ſtatim operis verbis Cic. non agnoſcat? cuius plurimam operam defendendis amicorum negocijs periculisq́; verſatam, multis in locis legimus : quod in præfatione Tuſculanarum ſcribit, & Philippica vij. his verbis : Omne enim curriculum induſtriæ noſtræ in foro, in curia, in amicorum periculis propulſandis elaboratum eſt. & alibi ſæpius. Atqui pro foribus Cic. aſtare diximus. Ingredere bone Lector limen : circunſpice : totus tibi Cicero aperta facie ad ſummam regulam, niſi diſſimile, paſſim occurrit. Equidem non grauarer proferre plurimos vbique locos eiſdem verbis, cum cæteris de facultate oratoria ſcriptis, tum præcipue de Inuentione libris communes, vt manifeſtum appareat, hic familiarius perfeciſſe, quod ibi Cicero iuuenili calore ambitioſius inchoauerat. O ridiculum hominum genus. Tanta ne ille iſtorum Cornificius verborum infelicitate laborauit, vt ſuam artem alienis verbis veſtiuerit? moturus maiores riſus, quam cornicula Horatiana, furtiuis nudata coloribus : ſi repetat Cic. quod ibi ſuum eſt. nam nihil ibi relinquetur Cornificio, præter furti infamiam, quod ſuum ſit. Verum ne in ſcyrpo nodum inuenire poſſe arguat defenſio noſtra: ipſe Cicero aduerſus iſtiuſmodi calumniam, & plagiariorum iniurias, nullius omnino patrocinio indiget : ſui enim eſt acerrimus defenſor, & ſibi ipſe multis in locis inconuincibilis teſtis. Nam primo ad Herennium ſic ſcriptum reliquit. Adhuc quæ dicta ſunt, arbitror mihi conſtare cum cæteris artis ſcriptoribus : niſi quia de inſinuationibus noua excogitauimus, quòd eas ſoli nos præter cæteros in tria tempora diuiſimus, vt plane certam viam, & perſpicuam rationem exordium haberemus. Et lib.j. de Inuentione tripertita eſt inſinuatio, his verbis : Inſinuatione igitur vtendum eſt, cum admirabile genus cauſæ eſt, hoc eſt, vt ante diximus, cum animus auditoris infeſtus eſt : id autẽ tribus ex cauſis maxime fit, ſi aut ineſt in ipſa cauſa quædam turpitudo : aut ſi ab his qui ante dixerunt, iam quiddam auditori perſuaſum videtur, aut ſi eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi quos audire oportet defeſſi ſunt audiendo. Quod ſi ſe ſolum præter cæteros in inſinuationem in tria tempora diuiſiſſe profitetur, & eſt inſinuatio vtrobique in tria tempora diuiſa. vtriuſque rhetoricæ eundem fuiſſe auctorem neceſſe eſt. Hic profecto nihil eſt quod quiſquam amplius dubitet, aut quod iſti citra ſui riſum calumnientur. Planius adhuc hoc ipſum præfatione libri quarti ad Herennium facit, his verbis. Poſtremo hæc quoque res nos duxit ad hanc rationem, quòd nomina rerũ Græca quæ conuertimus, ea remota ſunt à conſuetudine quæ enim res apud noſtros non erant, earum rerum nomina non poterant eſſe vſitata. ergo hæc aſperiora primo videantur neceſſe eſt. idq́; fiet rei non noſtra difficultate σχήματα, i. verborum ſententiarumq́; lumina, quæ latinis vocabulis antea caruerant, à ſe conuerſa eſſe teſtatur, quæ & hic, & in tertio de Oratore, Romana ciuitate ab eo donari manifeſtiſſimum eſt : quod à Cicerone alius ſcribere nullo modo potuit. Inſuper pollicetur tertij libri initio, ſe de Rep. req́; militari ſcripturum : quod vtrunque poſtea præſtitit. Vereor ne prudentioribus videar, quòd in ſole lucernam afferre laborem. quid iſtorum cæcitati clarius proferri poteſt? libro enim primo, ne quid cuiquam addubitationis reliqui faceret, inquit : Tullius heres meus Terentiæ vxori meæ xxx. pondo vaſorum argenteorum dato, quæ volet. Quam hic calumniam iſti comminiſcantur, equidem non video. Præterea cætera ſi deſint argumenta, vnum illud euidentiſſimum eſt, quo ſolo claret, eos libros eſſe nobis à Cic. relictos: cuius ſi non conceſſerint manu, ætate tamen ſcriptos, figura in ijs dicendi tacite clariſſimum facit. Nam ſi veterum monumenta repetas, triplicem præcipue doctiſſimorum hominum fœturam, varia eloquentia & figura & vultu Romanis illuxiſſe comperies. Vnam Lælij & Scipionis fere ætate, qua poſt Liuium Andronicum plurimi & poetæ & oratores floruerunt ſumma eloquentiæ gloria, de quibus Plauti, Catonis, Terentij, Lucretij, ſuperſtes eſt adhuc illa eloquij veneranda maieſtas : Alteram, omnium temporum feliciſſimam, Iulio & Auguſto Imperatore, qua ætate clariſſima oratorum & poetarum & hiſtoricorum lumina floruerũt : Tertiam ſub gente Flauia Cæſarea, ſed tum dicendi genus mutatum animaduertimus : quale eſt vtriuſque Plinij, Taciti, Suetonij, Quintiliani, & reliquorum ſcriptorum eius ætatis. Faciem vero elocutionis huius voluminis dicendæ formæ, tum primæ, tum tertiæ fœturæ diſſimilem, ſi inſpicias, cognoſces. At ſimillimam ſecundæ fœturæ, qua naſcitur Cicero, feliciſſimo dicendi generi cognoſces. Quòd ſi hanc argumentationem tenui coniectura colligi dicas, nec quæ eam de ratione dicendi præceptionem à Cic. adeo compoſitam confirmet : hoc certe vel ſi duriſſimæ ceruicis & inaudita pertinacia ſis, negare nullo modo potes, neceſſe eſſe operis auctorem aut ante Cic. tempora, aut cum Cic. ſimul, aut poſt fuiſſe. Eum ante Cic. ætatem ſcripſiſſe, negãt exempla eorum quæ proferuntur in ijs libris, vt Cæpionis, & L. Caſſij, & aliorum quos cum Cic. vixiſſe manifeſtiſſimum eſt. Infra Cic. hos libros editos non fuiſſe, indicat non modo dicendi figura, nihil à figura ſecundæ fœturæ immutata, quam ſemper cum temporibus immutatam fuiſſe cernimus, & quod nullum ibi hiſtoriæ aut exempli veſtigium citra ætatem Cic. progreditur, ſed id quod mox ſubiungam, planum facit. Relinquitur ergo, vt operis auctor cum Cic. vixerit, & cum iam grandem, [illegible]t, vbi eloquentiæ ſplendore, & multis ſuis ſcriptis vniuerſo orbi factus fuerit illuſtris : norit, cum Terentiam eius vxo[illegible], & liberos, ſuperiore exemplo norit. Quod cum ita ſit, cur in Præfationi libri quarti, vbi docet, ad comparandam eloquẽ[illegible]xempla [illegible]c ſumenda à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Craſſo, Antonio, Cic. Virgilium, Horatiũ, [illegible] commemorem, linguæ noſtræ lumina vtique tacet? An, ſi dijs placet, melioribus relictis, quos ſibi proponere ad imitandum oportuit, deteriores nominat? Sed agnoſcant hi aperte Cic. qui de ſe vt decuit, prudenter tacuit, & magnos poetas, cæteroſq́; ſcriptores, qui mox à ſe claruerunt, noſſe nondum potuit. Quare garrire iſti deſinent, & ad melioris iudicij ſanitatem iam redeant, nec poſt tot ſecula, tam graues teſtes, firmiſſimas coniecturas, validiſſima argumenta, fraudent Cic. hac tantula induſtriæ gloriola, nec litem inſuper de Caio Herennio intendant, qui cum ſibi Cic. in fine operis cognationem fuiſſe ſcribit. de quo meminit Saluſtius, auctore Gell. lib. x. Noctium Att. & pro M. Cælio Cic. ſcribit, L. Herennium ſibi eſſe familiarem.

QVOD

QVOD LIBRI RHETORICI AD HERENNIVM A FAMILIA CICERONIS AMOVERI
non debent, ibique confutata illorum opinio, qui de his litem intendunt, probatumque multis argumentis & auctoritatibus, Cic. opus eſſe,
Marinus Becichemus Scodrenſis ad Ioan. Ant.
Montis cognomine iureconſultum,
Brix. R. P. legatum.

NARRAVIT mihi Lucas tertius collega tuus, & lib. Epiſtolarũ mearum, in quibus de literarũ quæſtionibus agitur, ad cœlum extolli, & actionem à te meam valde probari, qua Raphaelis Regij arrogantiã mirabiliter frangere, penitus conterere tuo iudicio viſus ſum quod tanti facio, quanti olim Scæuolæ oraculum faciebant. Addiditq., te publicis negocijs interceptum non potuiſſe, exordio concionis (prout deſtinaueras) intereſſe: optare iccirco eam partem legere, quã ab ore meo pendens audire non licuit: hoc eſt, diſputationem de Rhetoricorum ad Herennium auctore. Hæc ille, nimis me ſuis verbis extollens, ſimul & tuis: quæ neque admittere poſſum, neque reijcere debeo. Facit præclara humanitas & eruditio veſtra, eloquentiæ ſplendore illuſtrata, vt nihil antiquius dicam, aut officioſius, quã veſtræ morem gerere voluntati. Curaui illam orationis particulam tibi tranſcribere: orationis dixi, quoniam interruptis ſermonibus cum iſta hominũ intemperie, quã videbant ſuperioribus diebus docti & indocti, diſputare nolui. Quid diſputata? immo pudendis conuitijs tumultuoſis congreſſibus, fœmineis contumelijs, ineptis & puerilibus altercationibus, vbi per tot dies omnibus ſtomachum mouentes non Muſis & Apollini, ſed illiteratæ factioni, & opificum turbæ canebant, clamore non ratione, ſtrepituq. non aſſeueratione vtebantur: demum eum moleſtiſſimi certaminis exitum ſortiebantur, vt plus pertinacia quã veritas, plusq. irridentium & inuidentiũ conſpiratio quã aut vniuerſæ Academiæ ſententia, aut principum Academiæ diffinitio valeret. Vidiſti quantus tumultus imperitæ turbæ, abſonusq. tumultuantium puerorum clamor, quãtus ſtrepitus, qualis concionis facies erat, dum tabula ille aduerſus competitores, iſtas inſanias ſtudio iactaret inani. Contraq. quã mirum ſilentium, quã incredibilis omnium attentio, me diſſerente, & approbatio fuit. Et qui auditorum, dij boni, cœtus? ſummorum ſenatorum, doctiſſimorum patriciorũ, clariſſimorũ ingenuarũ artiũ & omnium doctrinarum profeſſorum: & denique quorumcunque qui aut literati, aut ſaltem litteratores, & haud illiterati Venetijs cenſentur qui in maximo dolore, quem concipiebant ex iſtius barbarie, riſum continere non poterant, ex ineptijs, quibus ridẽs primo aſpectu riſum captabat: mox deinde velut furijs agitatus Oreſtes, inſanire videbatur. Sed tu clariſſime Iuriſconſulte, & conſultiſſime orator, quietiore animo haſce nugas, quibus Regulus terram cõmouit, mare miſcuit, cœlum perturbauit, vide.

LITEM etiam Cic. Raphael intendit, de Rhetoricis ad Herennium, P. C. Vtq. quæſtionem pulcherrimam tractato ſibi viſam vobis pulchriorem videri faceret, orſus eſt à Laurentij Vallenſis auctoritate: quem mendaciter ait, per quã acri iudicio aſſerere, id opus Cic. omnino eſſe indignum, quod Cic. non eſſe aſcribendum, ex ſtili qualitate compoſitioniſq. & ſententiarum, quæ pueriles ſunt, ex ordine peruerſo, & varietate præceptorum ſit argumentatus. Adduxit item & hæc argumenta, quod Hermetia eiuſdam doctoris ſui meminerit eiuſdem operis auctor, qui nuſquam Cic. temporibus memoratur, & quod Fabius Quintil. nunquam Rhetoricorum ad Herennium meminit, nunquam prætermiſſurus, ſi Cic. eſſe putaſſet, aut certe ſuo tempore extitiſſet, quodq. Gellius ſcribit, nullum antiquorum vſque ad Auguſti tẽpora, hoc nomine Barbariſmo vſum fuiſſe, cum in Rhetoricis ad Herennium barbariſmus definiatur, & ſolœciſmus. Cuius autem ſit, modo Cornificij ſomniat, modo Virginij, modo Timolai ad Herennianum confingit, qui fratres fuerunt Zenobiæ filij, cum qua (vt ſcribit Treuellius Pollio) ſuperati, & in triumphum ducti, ab Aureliano Imperatore, in Tiburti agro ocioſam vitam vixerũt. Vnde concludit, Timolai rhetoris obſcuri in Tullium oratorũ clariſſimum, & Herennianum in Herennium, nominibus facile cõmutatis, propter nominum ſimilitudinem ab imperitis rudioribusq. artem Rhetoricam falſo Cic. fuiſſe inſcriptum: Quæ quidem rationes (ſic ipſe appellauit) videntur mihi caſſæ, vt aiunt, puerorum nuces. Nam vt omittam, quod mentitur Vallam id negare, cum vir ille doctiſſimus ſexcentis in locis citet M. Tullij Rhetorica ad Herennium, vt palam omnibus eſt, notiusq. quã vt ex eius operibus exempla citentur auctoritates & teſtimonia, vt inquam omittam hoc falſum teſtimonium, quod ex Laurentio allegat, qui ſemper & vbique Rhetoricos ad Herennium Cic. attribuit, dici poteſt, propter ſtilum eos libros ſubruſticos ab ipſo Cic. appellatos. ex huiuſmodi varietate ſtili & compoſitionis, male diiudicari poſſunt opera Cic. cuius ſtilus non eſt idem vbique, ſed diuerſus, pro materiæ qualitate, non modo in diuerſis operibus, ſed etiam in vno eodemq. opere. Quid miraris Raphael? quid ſubrides? Non ne Plutarchus & alij ſcribunt, Cic. omnes dicendi magiſtros audiuiſſe? nec ijs contentum, in Aſiam & Rhodum nauigaſſe, vt conueniret Xenoclem, Dionyſium, Menippum, Apollonium Molonis, & alios clariſſimos rhetores, vt apud eos ſe exercendo reformaretur? Non ne ipſemet fatetur, ab Apollonio Rhodio ſeſe in dicendo ita rediſſe inſtructum noua quadam dicendi forma, vt à priore dicendi more mutatus, iam alius eſſet? Non ne Fabius Quintilianus, cum diuerſas oratorũ virtutes, varia dicendi genera ponat, M. Tullium in omni eloquentiæ genere excellere teſtatur? docetq., non modo pro cauſæ modo, ſed pro partibus cauſæ, faciem eloquẽtiæ & ſtilum mutari debere? Non ne D. Hieronymi ipſum Cic. in Xenophontis interpretatione, non iam aureo illo ſuæ eloquentiæ genere niteſcere, ſed adeo ſcabris turbulentisq. obicibus retardari ait, vt qui interpretata neſciat, à Cic. dicta non credant? Nec mirum. Erat enim tum adoleſcens, cum Oeconomicos Rhetoricosq. libros ſcripſit: nondum limatus in dicendo nondum in ſcribendo expolitus, nondum in tot Rhetorum gymnaſijs exercitus, nondum in tot oratorum eloquentiæ varietate verſatus. Et ipſe auctor in ijs ipſis & in alijs de Oratoria facultate libris docet, qualis figurarũ dicendi vſus eſſe debeat: monetq. huiuſmodi figuras in dicendo ita variandas, vt non ſtatim ab vno extremo ad aliud veniamus: vt à graui ad humilem, aut contra ab humili, ad grauem: ſed vti grauem mediocris excipiat, mediocrem humilis ſeu attenuata. Et hoc quidem duabus de cauſis faciendũ: & vt ſatietas quæ perpetua maxime ſimilitudine alitur, opportuna varietate vitetur: & non minus, vt ſuum dicendi genus, rebus de quibus agitur accommodetur. Impoſſibile namque eſt, aut vix contingens, quæ perpetua in oratione dicuntur, ea vnius generis eſſe. Quod exemplo clarius fiet. Certum eſt, Maronem poetam diuinum, tres illas figuras ſuo carmine ſeparatim expreſſiſſe: humilem Bucolico, vbi ſimplex illa ruſticitas, & paſtoralis vita deſcribitur, cui alia dicendi figura non conueniebat: Georgico, mediocrem, quod carmen præcipiendo & docendo fere conſumitur eſtq. eius rei materia illi figuræ accommodata: heroico illo de Aenea & Romanorum geſtis, grauem, quibus rebus alia figura minime conueniebat. At ſi attenderimus, inſpexerimusq. diligentius, facile videbimus, in quauis materia pro locorum ratione has ſibi figuras inuicem ſuccedere: vt poſt attenuatum illud.

En vnquam patrios longo poſt tempore fines,
Pauperis & tuguri congeſtum ceſpite culmen,
Poſt aliquot mea regna videns mirabor ariſtas?

Altius paulo & ad mediocrem figuram aſcendit:

Impius hæc tam culta noualia miles habebit?
Barbarus has ſegetes?

Hoc quoque altius, & graui figuræ ſimilius,

En quo diſcordia ciues Perduxit miſeros?

Contra in Aeneide, pro ratione negociorum & perſonarum, ſæpe ab heroica grauitate, & alto illo ac florido dicendi genere m[...]tum deflectitur. vt de ludis ad Anchiſæ tumulũ, de Didonis a[...]ribus, de ceruo à Syluia nutrito, quæ faciliime à quouis nuo [...]nino imperito dignoſci poſſunt. An ſtultum, inquit, & deme[...] Cic. fuiſſe putas, & ſibi inconſtantem? An prudentem, c[...]

ſpectum & in hoc genere literarum ſummum? Si hoc non illud credis, vnde tam varius præceptorum ordo peruerſus, ac ijs quæ a Cic. ipſo traduntur contrarius? Ante de memoria atque pronunciatione, ꝗ de elocutione illis natura priore, in eo opere præcepta tradit. Exordiendi narrandiq. rationes ante ꝗ de conſtitutionibus præcipit. Nihil vltra affers calumniarum? Docebo ut agmen huiuſmodi adhuc cauillationum adducas. Docebit & M. qui adest iudex, qui vt eſt maxime omnium ingenuus, & veritatem, non opinionis pertinaciã tuetur, nuper dixit ſe de hac re ſniam iam mutaſſe, publiceq. mutaturum. Ad Herennium quiſquis auctor fuit dãnat amphibologias, quas ad Q. fr. Cic. probat. Quid quod hic ſcriptum, & ſniam, & contrarias leges, vt diuerſa inter ſe diuiſit: inibi vnum ait eſſe genus, ꝗꝗ cauſa duplicetur. Illic ſub legitima qõne omne quod in ſcripti interpretatione verſatur, ponitur tanꝗ finitioni agnatum: hic ad qualitatis qõnem pertinere dicitur. hic oris deprauatio reijcitur, vt oratore indigna, illic præcipitur. Ad Q. fr. ſuaſorium genus ad dignum & honeſtum refertur, ad Herennium, ad honeſtum & vtile. ad hunc, inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria, & pronunciatio, oratoris partes dicuntur, quod & Fabius non probat, ad illum membra eloquentiæ nominantur. Ibi docilem fieri auditorem magis in diſcurſu orationis oſtenditur, ꝗ breui explicatione proemij: hic aliter ad Herenniũ ſcribitur, officium oratoris eſſe de his rebus poſſe dicere, quæ res ad vſum ciuilem moribus & legibus conſtitutæ ſunt. Craſſus in 1. de Oratore dicit oratoris officium eſſe, dicere ad perſuadendum accommodate. In Arte veteri ſua ipſe perſona inquit, Officium eius facultatis eſſe videtur, dicere appoſite ad perſuaſionem. Scribitur etiam ad Herennium, enumerationem non plus ꝗ triũ partium numero contineri, quod & periculoſum ſit, ne qñ plus minus ue dicamus, & ſuſpicio afferatur auditori meditationis, & artificij, quæ res fidem abrogat orationi, ꝗ opinionem improbat Quintil. & in ſuis orationibus Cic. contempſit. In libris de Oratore cum omnia dicendi lumina nominatim Cic. expediat, traductionis nullam mentionem facit, quæ in quarto ad Herenn. ponitur. Alia item inter ſe re & nomine diſcrepantia ſunt, quæ Cic. in alijs libris damnaſſet, ſi ſua fuiſſent, aut ſi damnare noluiſſet, ſaltem cur prius aliter ſcripſiſſet, aut ſcripta non correxiſſet, ratus eſſet. O friuolum argũ, ex tanta congerie formatum. Quaſi neſciat hic eruditorum cœtus, quaſi hæc Academia neſciat, Cic. morem eſſe, eadem multis varijsq. modis præcipere, aliter in Rhetoricis ad Herennium, aliter in illis de Inuentione, aliter in libris de Oratore, in Topicis aliter, in Partitionibus aliter, aliter denique in Orationibus ſuis artificio rhetorico vti ꝗ in omnibus & rhetoricis & oratorijs voluminibus præceperit. Si quædã præcepit in Rhetoricis quæ in Oratorijs libris non inueniuntur, non ea neglexit ꝙ damnaret, ſed ꝙ minora illa eruditione & ætate duceret. Proinde Fabius dicit, poſſe Cic. tacere modeſtiſſimum fuiſſe, niſi & Rhetoricos ſuos ipſe adoleſcenti ſibi elapſos diceret: & in oratorijs hæc minora, quæ plerique deſiderant, ſciens omiſiſſet. In Rhetoricis de Inuentione, quatuor ſtatus facit: in oratorijs & alijs operibus, quæ ætate matura ꝓuexit, tres tñ. In Rhetoricis de Inuentione reprehendit Hermagoram, ꝙ materiam rhetorices in theſes & cauſas diuiſerit, theſimq. nihil ad oratorem pertinere contendit, totumq. hoc genus quæſtionis ad philoſophos refert. In Oratore, atque his quos de Oratore ſcripſit libris, & Topicis, præcipit, vt à proprijs perſonis atque temporibus auocemus controuerſiam: neque tamen aut hic & illic dicit, cur ſcripſerit, aliter in Rhetoricis, aut ꝙ ſcripſerit aliter, aut cur opinionem illam non caſtiget. Ergo Cic. non ſunt, libri de Inuentione. In rhetoricis ad Herennium de complexione ſcripſit, [illegible] Græci dicunt, in ceteris libris quos de hac arte compoſuit, non ſcripſit: ſequitur, vt hi aut illi ſubditi & nothi ſint. In Rhetoricis de Inuentione hæc leguntur. Ratio eſt, quæ continet cauſam, quæ ſi ſublata ſit, nihil in cauſa controuerſiæ relinquitur. hoc modo (vt docendi cauſam in facili & prouulgato exemplo conſiſtamus.) Oreſtes ſi matricidij accuſatur, niſi hoc dicat, Iure feci, illa.n. occidit patrem meum: non habet defenſionem. qua re ſublata, omnis controuerſia quoque ſublata ſit. Ergo eius cauſæ ratio eſt, ꝙ illa Agamemnonem occiderit. Iudicatio eſt, quæ ex infirmatione & confirmatione rationis naſcitur controuerſia. nam ſit ea nobis expoſita ratio, ꝗ paulo ante appoſuimus: illa enim, inquit, meum occiderat patrem. At nõ, inquit, aduerſarius, abs te filio matrem necari oportuit. potuit.n. ſine tuo ſcelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis illa ſumma naſcitur controuerſia, ꝗ iudicationem appellamus. ea eſt [illegible]: Rectum ne fuerit, ab Oreſte matrem occidi, cum illa Ore[illegible]trem occidiſſet. Firmamentum eſt, firmiſſima argumentatio defenſoris, & appoſitiſſima ad iudicationem. vt ſi velis Oreſtes dicere, eiuſmodi animum matris ſuæ in patrem ſuum, in ſe ipſum ac ſorores, in regnum, & in famã generis & familiæ, vt ab ea pœnas liberi ſui potiſſimum petere debuerint. In topicis vero de iudicatione & firmamento hæc verba protulit: Sed quæ ex ſtatu contentio efficitur, eam Græci κρινόμενον vocant. mihi placet, id qm̃ ad te ſcribo, qua de re agitur, vocari. Quibus autem hoc, Qua de re agitur, continetur, hæc continentia vocentur, quaſi firmamenta defenſionis, quibus ſublatis, defenſio nulla ſit. In Partitionib. aũt ſic ſcribit: Deinde vnicuique rationi opponendũ eſt ab accuſatore id, quod ſi non in accuſatione eius, cauſa omnino eſſe non poſſet. Itaque ea quæ ſic referuntur, continentia cauſarum vocentur. ꝗꝗ non ea magis quæ contra rõnem defenſionis afferuntur, ꝗ ipſæ defenſionis rõnes, continent cauſas. Sed diſtinguendi gratia rõnem appellamus, eam quæ affertur à reo ad recuſandum. depellendi criminis cauſa, quæ niſi eſſet, quod defenderet non haberet. Firmamentum aũt, quod contra ad labefactandam rõnem refertur, ſine quo accuſatio ſtare nõ poteſt. Ex rõnis aũt & ex firmamenti conflictatione, & quaſi concurſu, quæſtio quædam exoritur, ꝗ diſceptationem voco, in qua quid veniat in iudicium, & de quo diſceptetur, quæri ſolet. Quintil. de eodem Cic. in 3. de Orat. inſtit. Paulum in his ſecum etiam Cic. diſſentit. nã in Rhetoricis, quemadmodum ſupra dixi, Hermagoram eſt ſecutus: in Topicis, ex ſtatu effectam contentionem κρινόμενον exiſtimat. idq. Trebatio, qui iuris erat conſultus, alludens, De qua re agitur, appellat. quibus id continetur, continentia, quaſi firmamenta defenſionis: quibus ſublatis, defenſio nulla ſit. At in partitionibus oratorijs, firmamentum, quod opponitur defenſioni, quia continens quod primum ſit, ab accuſatore dicatur, ratio à reo, ex rationis firmamenti quæſtione diſceptatio ſit iudicationum. Ex his, ſi tibi credendum, ne Vetus quidem ars ex Cic. fœtura prodijt. In partitionibus quatuor orationis partes facit, initium, narrationem, confirmationem, perorationem. in Veteri arte, inq. ceteris rhetoricis præceptionibus, non ita. Nũ partitiones Cic. eſſe negabimus? an ipſam artem, & ceteros oratorios libros? Partes quoque rhetor in partitionibus inuentionem eſſe ſcribit, elocutionem, & memoriam, reſq. ac diſpoſitionem inuentioni, verba & pronunciationem elocutioni dedit. In lib. de Perfecto oratore ad Brutum, illis aſtipulatus eſt, qui plures ꝗ quinq; partes eſſe voluerunt, inuentioni iudicium ſubſtituens, q opinionem tangens Quintil. memoriæ vitio lapſus eſt. Et Cic. quidem, inquit, in Rhetoricis iudicium ſubiecit inuentioni, at in Cic. Rhetoricis nihil tale reperitur. Quinimo in illis, vt ex omni conſtat editione, ex manuſcriptis & ſinceris exemplaribus hæc legũtur: Partes autem hæ ſunt quas plerique dixerunt, inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria, pronunciatio. ꝗ lectionem ſic approbat & Victorinus, & eorum ſniam Cic. ſecutus quinque partes eſſe confirmat, inuentionem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriã, pronunciationem. De iudicio, neque in auctore, neque in interprete vlla ſit mentio, Quid inde? Vetus ars alterius cuiuſuis, nõ Cic. eſt? In veteri arte eſt præceptũ quoddam, quod & ad Herennium, cum erit honeſtum cauſæ genus, licere nobis præterire, vel vſurpare principium. Id ex Hermagora, qui in gñe honeſto præfandum eſſe negauit, quod nihil attineat apparare quod eſt paratum. cum tñ alias ea Cic. & Fabij non tm̃ præceptione, ſed vſu non incongruum ſit, benignos iudices benigniores præfatione facere, & cum offenſos aduerſarios videamus, offenſionem illam augere Hermagoræ ratio aliquid momenti tum hẽret, cum cauſæ honeſtas ante auditoribus perſpecta eſſet, ꝗ cœptum ſit agi. Ceterum cum non eſt honeſtas hæc prius cognita, primo orationis ingreſſu eam auditoribus patefacere debemus. Vnde non modo liberũ nobis non eſt, vti vel non vti principio, ſed vtique ſemper quo cauſæ honeſtatẽ oſtendamus, præfandum eſt. In hoc gñe principia debent eſſe breuiora, paulo erectiora plena dignitatis ſine iactantia, ſed cum confidentia. Tali proœmio vſus eſt Cic. cum de coniuratorũ animaduerſione loqueretur. Video, inquit, P.C. in me omnium veſtrum ora atque oculos eſſe conuerſos. Et deinceps in Veteri arte iubet, narrationem magis in breuitate ꝗ in copia peccare debere, qm̃ ſæpe res parum eſt intellecta, longitudine magis ꝗ obſcuritate narrationis alibi contrarium ſeorſus contraq. hoc præceptum aliquid id omni eius narratione redundare, ꝗ deeſſe facit: Et Fabius eum ſecutus, ſatius ducit aliq̃d narrationi ſupereſſe, ꝗ deeſſe, ꝙ ſuperuacua cum tædio dicantur, neceſſaria cum periculo ſubtrahuntur. Finis non eſſet, præſtantiſſimi Patres, ſi vellem omnia perſequi quæ in Rhetoricis de Inuentione ſcripta ſunt, quæ aut in alijs Cic. libris nõ reperiuntur, aut ſi reperiuntur, diuerſa & contraria ſunt, vario ne modo tradita.

Nuſquam

Nuſquam tamen aut cur ita ſcripſerit in Rhetoricis, aut cur non ſe emendauerit, aut cur hoc modo non illo præceperit, rationem reddit, aut meminit, aut verbum facit Cic. Qui tactus igitur, tam friuolum & inane argumentum? Si ſua fuiſſent ſcripta ad Herēnium, damnaſſet, aut cur non damnaſſet, teſtatum reliquiſſet.

Cur potius hoc in Rhetoricis ad Heren. quam in Rhet. de Inuent. facere debuit? Si nō in his, cur in illis? Sequitur quod Hermeſtis præceptoris ſui meminit, quo nomine Cic. temporibus fuit nemo, quem nec Cic. nec Plutarchus nominat. Quam audaculus, P.C. homo iſte? q̄ perturbata mente fertur? Equidem non auderem ego hodie affirmare, non in vniuerſa Italia, ſed in vrbe quauis neminem vnum hodie viuere qui Hermes, cum in principibus vnum eſſe ſciam, nominetur. At iſte Cic. temporibus neminem fuiſſe clamitat. Quid hominis? ex quo hominum genere? Puto Pythagorei Euphorbij ritu ab ea ad hanc diem iterata generatione, ad nos vitium more propagatum, & ea tempeſtate diuina quadam nomenclatura inclytum, aut quod Appion grammaticus ſcriptum reliquit, ex facie hominum addiuinātem, quos Metopoſcopos vocabant, vt Plin. ait, ea ijs illum eſſe, qui futuræ mortis annos & præteritæ olim dixerit, nunc autem dicat nomina olim ſuperiorum, præſentium, poſterorum. Sed vere dicit Hermeſtis nullam fieri in antiquorum monumentis mentionē. Hermes.n. ſiue Hermetes Hermetis dr̄, Hermeſtes nuſquam legitur, quod ſciam, ſed Hermes, ſiue Hermetes. Neſcis Plutarchum, tū Cic. præceptores nomina excellentiores, deinde addere, & alios. In quibus nominandis feſtinans ad lumina artis, noluit immorari. Cur in his Hermeſtes eſſe non potuit? nec Cicero pueritiæ præceptores, niſi in pueritiæ operibus nominare debuit. Et ſi nuſquam nominaſſet. quid propterea? Non animaduertis vir docte, Cic. in vtraque arte plures & varios auctores ſecutum. In prologo 2. de Inuent. obſeruaſti quid dicat? Sed omnibus vnum in locum coactis ſcriptoribus, quod quiſque cōmodiſſime præcipere videbatur excerpſimus, & ex varijs ingenijs excellentiſſima quæque libauimus. Hermagoram & antiquos in Rhet. de Inuent. Hermeſtem & recentiores in Rhet. ad Herennium ſecutus eſt. Vnde & tanta præceptionum varietas orta, & hæc vulgo, Noua ars. & illa Vetus etiam à Hieronymo dicta. Satis fuit Cic. vtranque dānaſſet, cum dicat, Rhetoricos adoleſcenti ſibi excidiſſe, planeque ſubruſticos vocet. Nam quod dicis, non eſſe credendum opus de Inuentione à Cic. imperfectū fuiſſe relictum, libroſq. de diſpoſitione ac reliquis partibus Rhetorices fuiſſe amiſſos, ſi quē habes huius falſitatis figulū (hūc fictorem hue aſſertorem dicere volui) manus dabo. Sin autem, ſtultiſſimus es, qui aduerſaris opinioni ipſius Cic. nam in p̄fatione de Orat. dicit, ſibi excidiſſe cōmentariola quædam inchoata, nō aūt perfecta, vt ipſe aſſerit. Inchoata quidē dr̄, quæ incepta ſunt, & non finita. Plinius ea illis nos velim intelligi, pingiq. conditoribus, quos in libellis his inueniet abſoluta opera. & illa quoque, quæ mirādo non ſatiamur, pendēti titulo inſcripſiſſe, vt Apelles faciebat, aut Polycletus, tanq̄ inchoata ſemper arte & imperfecta. Idē: Arrepto carbone extincto è foculo, imaginē in pariete delineauit, agnoſcēte vultum plani rege ex inchoato protinus. Et mox paulo, Apelles inchoantem aliā Venerem Coijs, ſuperaturus ēt ſuam illam priorem inuidit mors, peracta parte, nec q̄ ſuccederet operi, ad p̄ſcripta lineamenta inuentus eſt. Ipſa, neque interpellatus prœlijs, inchoata opera intermiſit oīno. Omitto Victorini teſtimoniū, qui non ſemel, ſed ſæpius affirmauit, duos tm̄ libros de Inuentione à Cic. ſcriptos? At libri ad Heren. ideo Cic. non ſūt, q̄ Quintil. id opus nuſq̄ citauit. Quam fortis ratio, & inſolubile argm̄? Nemo certe in tanta virorum corona neſcit, multa fuiſſe & extare M. Tulij opera, quæ nunq̄ Fabius Quintil nominauit. Quis neget? quaſi vero hoc Quintiliano propoſitū fuerit, hoc Orat. inſtitutionū inſtitutū, Tullianos libros oēs & ſingulos nominare. Si hanc ſibi Quintil. ſuſcepit prouinciam quoſcunque non nominauit, aſcititios adulterinoſq. iudicare par eſt. Quidni? Si nō ſuſcepit, cur libros ad Herenn. potius q̄ ceteros alios, quorū nullam prorſus facit mentionē? Sed ſatis meminit Quintil. qui libros rhetoricos Cic. excidiſſe ait, & ab eo damnatos, & ab adoleſcente ſchola deductos, & ſi qua eſt in his culpa tradentis eſſe. Vnde aperte innuit quod ait Cic. in Rhet. ad Herenn. Illum ea Hermetis & aliorum præceptorum ſuorum opinionibus, eos libros confeciſſe, quas regeſſit in commentarios. Sunt.n. inquit, velut regeſta in hos cōmentarios, quos adoleſcens deduxerat ſchola. Et ſi qua eſt in his culpa, tradentis eſt Sed quo modo non fuerunt hi rhetorici libri Quintiliani tēpibus? Si idem ait. de nomine Rhetoricæ agens, Denique cum M. T. etiam ipſis librorum, quos de hac re primum ſcripſerat, titulis græco noīe vtatur, non titulo, inquit, ſed titulus. Cum ſcites duas artes à Cic. ſcriptas, quō nō fuerunt, ſi integræ clauſulæ, nedum verſus, ad verſus, ad verbum apud eundem inueniuntur? ſi multæ auctoritates, & exempla, quæ ad literam ex ipſis Rhetoricis in Orat. inſt. tranſumpta ſunt? Quædam damnat ipſius operis præcepta, vt in quarto, de Partitione. Quapropter ne illos quidem p̄bauerim, qui partitionem vetant vltra tres propoſitiones extendere. Quid ais Raphaël? Ne huiuſmodi exemplis obſtrepam? Quid ita? Qm̄ non ego, inquit, hoc, ſed fateor. indeq. rationem certiſſimam elicio ad probandum, quòd Rhet. ad Heren. minime ſit Cic. qm̄ auctorem Fabius non nominat. non taciturus, ſi Cic. illud eſſe opus putaſſet. Puerilis eſt mi Raphaël, hæc ratio. Solet.n. cum aliqui Cic. opinionem damnat Fabius, aut veniam præfari, aut auctorem ſilere, Ciceronemq. diſſimulare. Vide in tertio. Statum, inquit, quidam dixerunt primam cauſarum conflictionem, quos recte ſenſiſſe, parum elocutos puto. non.n. eſt ſtatus prima conflictio: Feciſti, non feci, ſed q̄ ex prima conflictione naſcitur. Hoc ſi non immemores, non niſi in Rhet. de Inuent. legiſti, vbi talis eſt diffinitio ſtatus. Conſtitutio eſt prima cōflictio cauſarum, ex depulſione intentionis profecta hoc modo: Feciſti, non feci, aut iure feci. Non nominauit Cic. auctorem Fabius, ergo Rhet. de Inuentione libri non ſunt Ciceronis? Friuolam rationem, ridiculum argumentum. Quod ſi aliquid valeret ipſius Quintiliani auctoritas reijcit, cuius verba in ſecundo ſunt hæc, M. Tullius ipſis librorum quos de hac re primū ſcripſerat titulis, græco nomine vtitur. Hæc, vbi de nomine Rhetorices, q̄ in illam transferentes tū oratricem tranſtulerunt aliqui. Si Cic. vnam arte quam veterem dicimus, & nō duas, hoc eſt & veterem & nouam ſcripſiſſet nunq̄ tantus auctor Titulis, ſed Titulo dixiſſet. Nō tu, q oia peruertis, diceres Virg. ſcripſiſſe libros titulis Æneidos, aut titulis Georgicorum, titulis ue Bucolicorum, ſed titulo. vnus eſt.n. titulus Æn. vnus Georgicorū, vnus Bucolicorū, non duo, non plures. Dicit Fabius Titulis, qm̄ & Artis veteres eſt Rhetoricorū, & artis ad Herenniū titulus eſt Rhetoricorū. Denique, inq̄t, cum M. Tull. ēt ipſis librorum, quos de hac re primum, ſcripſerat, titulis græco noīe vtatur, profecto nō eſt necnodum, ne temere videamur oratori maximo de noīe artis ſuæ credidiſſe. Et nocenter dixit Titulis, vt oſtenderet ſe non temere ipſi Cic. quamuis adoleſcenti, credere, qui non ſemel ea in ſcriptione fuerit vſus. Ait præterea A. Gell. 12. Noct. Atticarum ſcribere, ſe non comperiſſe quenquam ante Auguſti imperium. eorum qui integre locuti ſunt, dixiſſe Barbariſmum, & in libris ad Herenn. eſſe & barbariſmi & ſolœciſmi definitionē, ideo Cic. libros non cenſendos. Minimi certe ſtudij es Raphael, ſi non legiſti, aut nullius memoriæ ſi nō te legiſſe recordaris, Gell. in 5. tradidiſſe, neminē aut latinum aut græcum, eorum q fariundi haberentur dixiſſe barbariſmum aut ſolœciſmum. Miror ēt te non adduxiſſe, eundem auctorem ſcribere, Cic. abſtinuiſſe hac voce Nouiſſimus, vnde ſi in opere ad Herēnium reperitur id nomē ſi alio in opere quod Cic. titulum habeat, ea eſſe ſubditicia, cum preſertim M. Varro ſcribat, quod extremum dicebatur, eo ſpe dici cœptum nouiſſimō, quo ſua memoria ſeniores tanq̄ nimis nouum verbum vitabant. Nam ut tibi cenſori acutiſſimo credamus, vt A. Gell. hallucinati minime videatur, affirmabimus, nec Rhetorica ad Herenn. nec epiſtolarum ad Brutum, ad Q. Fratrem, ad Atticum, & ad alios, nec orationum volumina. nec Oratorem ad Brutum Cic. opera eſſe. In epiſt.n. ad Octauium hæc leguntur. Nam vt ordiar ab initio, & perducam ad extremum: & nouiſſima conferam primis. Et in oratione pro Roſcio Comœdo. Itaque perbreui tempore, qui in nouiſſimis quidem erat hiſtrionibus, ad primos peruenit. In Oratore. Nec in hac modo re quæ ad vulgi ſenſum ſpectet, & ad aurium voluptatem, quæ duo ſunt ad iu dicandum nouiſſima Sane in nouiſſimo erratur, non in ſolœci mo, quo ego dicere oblitus eram, non in barbariſmo, quod dix Sit inquis? Eſto, ſi verum eſt, quod A Gell. ſcribit, reſpondere p ſum quod ante dictum eſt, ideo Cic. libros ad Herenn. ſubruſticos dixiſſe, ſi falſum eſt, non eſſe locum huic calumniæ, & vtroque modo Ciceronis eſſe fatendum. Verum in nouiſſimo, vt in pleriſque alijs, longe à veritate aberrauit Gell. auctor alioquin præſtabilis. Si quidem & elegantiſſimi & clariſſimi auctores ante Ciceronis ætatem, ante Auguſti tempora, barbariſmum & ſolœciſmum dixerunt. Nam Dionyſius Halicarnaſſeus eas voces protulit, & eo maior & antiquior Ariſtoteles bis vſus eſt in Elenchis, vbi σολοικισμός, & σολοικίζειν verbum, & σολοικισμοί pluralis numeri legitur. & in alijs libris ſuis, vt in Poetica, in qua docet ali etiā modo barbariſmum fieri q̄ a grāmaticis quos hactenus vi rim, traditum ſit. Laertius Diogenes teſtatur, Chryſippum ſcr pſiſſe tres libros de ſolœciſmis ad Dionyſium, & Theophra vnum.

vnū. Strab. in 14. docet quō antiquitus à Græcis ea nomina conſiſta fuerint his verbis. Nam Cares per totam Græciam errauerūt ſtipendium merētes, quare barbari ex illo ſunt appellati, ex quo in Græciam militarunt. Ac poſteaq̄ apud inſulas habitarunt, id multū in eis emouit: Inde in Aſiam profecti, nec ibi ſine Græcis viuere potuerunt. nam Iones cum eis ac Dores traiecere. Ab eadem quoque cauſa barbariſmus dictus eſt. Eum .n. in his dicere cōſueuimus, qui mali græciſſant, non aūt in his qui Caricè loquūtur. Sic etiam Barbariloquos, & barbari ſermonis hoīes, eos accipere debemus, qui male gręca pronunciant. Carico aūt more Barbariſmum ad gręcæ orationis artē tranſtulerunt, & ſolœciſmum, ſiue id nomen a Solijs ductum ſit, ſiue alio modo. Si illi & alij elegantiſſimi græcorum auctores barbariſmum & ſolœciſmum dixere cur nō Latinis vti eis verbis licebit? Si Fabio Quint. & alijs illius ætatis inſigni doctrina & eloquentia licuit, cur tandem nō licebit Ciceroni, qui Latinæ linguæ pomerium protulit, qui Romanum ſermonem locupletauit, qui tot græca vocabula latina fecit, qui tot noua excogitauit, qui patrij ſermonis pater eſt? Non licet talibus nugamentis in bonam, ne ſecus dicam, partem? Et quoniā modo Cornificio id vendicas opus, modo Virginio, modo Timolao, leuitatē hoīs vel in hoc maxime perſpicias. Virginij q̄dem opus eſſe minime poteſt, cum multa a Fabio eius dicta citentur, quę in Rhet. ad Herēnium aut non ſunt, aut aliena ſunt. Fortaſſe, inquis, alia opera illius extabant: Tibi certe per fortaſſe fides habenda, qui nulli viuentium, nulli defunctorum, etiam magna auctoritate & religione adiuratiſſimis teſtibus fidem habendam cenſes. Cornificium auctorem eodem argumento eſſe haudquaquam poſſe conſtat, quanq̄ quod garris de eo, Amare iucundum eſt, ſi curetur ne quid inſit amari, ſine hoc adiumento vt futile redarguere poſſum. Quid ni? quaſi non eadem ſæpius a pluribus dicantur ſcriptoribus, & non magis hic auctor quam ille allegetur, & non fallat homines aliquando memoria, vt quæ ſcripſerit Fabius, ego reminiſcar, non quæ eadem Cicero, contra tu quę Cic. ſcripſerit, recorderis, non quæ eadem Fabius, & non decentius ſit approbatum huius ſcriptoris opus, qualis erat ars Cornificij, cum preſertim Cic. contemporaneus ferme fuerit, & rhetor eminentiſſimus, quam damnatum illius citare, qualia eſt Ars noua. Timolao aſcribere Rhet. ad Herennium qui poteſt? qui poſt Fabium tot annos fuit. Cum confiteatur, multa ad literam tranſcripta a Fab. ex ipſis rhetoricis. Qui aſcribere poteſt? cum nemo eum de rhetorica facultate libros edidiſſe teſtetur. At Trebellius Pollio, nō indiligens hiſtoricus, ſcribit Timolaum vnum è triginta R. tyrannis & grammatices & rhetorices fuiſſe, peritiſſimum. Quid inde? Nunquid ait eum artem rhetoricem ſcripſiſſe? Quot ſunt hodie eruditi qui nihil ſcribunt? Quot fuerunt qui nihil vnquam ſcribere voluerunt? Quæ iſtæc ſtultitiæ ſpecies? quod illuc temeritatis genus per ſomnia ægri hoc & illud aſſerere, id & iſtud cōfingere, in nullo loco pedē ſiſtere, meras inſanias, manifeſta mēdacia impudentia iactare anilia deliramenta effutire, latrare, & cōtra veterum fidem cōtendere, nullo monumento, nullo rōnis colore, nulla vel vnius argumēti firmitate, veritatē, vt aquam rabidē canes, effugere, & quod à Cic. ætate ad hunc diem creditum eſt, firmum & habitum, ſummorum grammaticorum illuſtriumq. ſcriptorum ſnia receptum, auctoritate ſancitum, teſtimonio cōfirmatum, negare. Sunt libri rhetorici non modo qui ex oībus impreſſorum officinis exierunt, ſed antiqui, ſed manuſcripti, ſed incorrupti quotquot ſunt in oībus bibliothecis publicis & priuatis, hoc titulo M. T. Cic. libri Rhet. ad Heren. Titulus autē dictus eſt quaſi tutulus, eo q ſactum nomē & memoriam tueatur auctoris, & ſi quis alterius opus eſſe contendat, veri opificis indicet nomē. Apud Ouid.

Legerat huius Amor titulum nomenq; libelli.

Non libellum, & cognouit auctorem, cognouit & bella ſibi para ille porro acutus vir ait, quod in quæſtione ſit, id ratum haberi non oportere. Facileq. Timolaum rhetorem obſcurum in Tullium, & Herennianū in Herennium in poſterioribus q rudibus ſeculis fuerunt commutari potuiſſe. Cui nanque potius lib. de arte Rhet. ſcripti q̄ M. Tullio eloquētiæ parenti ab imperitis rudioribusq. temporum infelicitate hoībus aſcribi debuerint? Quis eſt quæſo grāmaticorum, rhetorum, ceterorum ue ſcriptorum ex antiquis a Cic. qui hoc in quæſtione poſuerit? qui ambiguū vel vnico verbo fecerit? Nullus certe, & per tot manus doctiſſimorum virorum ad noſtra vſque tpa ſincerus titulus peruenit. An ſi, quæ tibi dementia, & mihi foret, & dubium dicerem mihi eſſe, an Epiſtolæ ad Atticū Ciceronis eſſent. titulus ipſarum epiſtolarum an[...]uiſſimus, & per tot ſecula probatos, pro nihilo hīetur? Sed per [...]rum, quem titulū ſupponis? Timolai lib. Rhetorici ad Heren[...]. Vnde tibi? A meo ingenio. Quem auctorem? Nullum. Quo argumento? Qm̄ imperiti hoīes facile mutare potuerunt Timolaum & Herennianū, in Tullium & Herennium. Fac prius conſtet, Herennianū ſcripſiſſe rhetoricam artem. & hanc, non aliam artē. Eſt mihi poteſtas, inq̄s, ex nomine ipſo, volo, iubeo, edico, impero, ita fuiſſe. Regijs edictis, parere neceſſe eſt, Adulteratum ſit, iudex, qui fuerunt tā temerarij, qui peruerterunt? Cur? qū? profer, ſi potes? dixi, imperitos & rudes immutaſſe. Qui ſunt iſti imperiti, & rudes? An Marcellus, Seruius, Priſcianus? an Hieronymus, Ruffinus, Auguſtinus? an Plutarchus? qui (vt videre eſt in hoc generādæ vetuſtatis codice mano græca ſcripto, quē Calphurnius rhetor, ſi quiſq̄ eſt hodie, ſummus, Sabellico huic nr̄o videndum ex Academia Patauina mihi) p̄ter Aretini Leonardi fidē. in nomēclatura operum Cic. Rhetoricē ad Herennium ponit. Quæ res, opinor, fecit, vt de hac re ſuā improbaret ſniam. Imperitiſſimi ſunt, hic & illi? Rudes, hic & illi? Taces? Si nō ſunt, ſi hi & illi clariſſimi ſcriptores, Cic. id opus eſſe confirmant, ſi oēs fere teſtimonia ex eo citant, quid contendēdo inſanis? Ridiculā rem, & cachinno digniſſimam audite, excellentiſſimi auditores. Quid muſſas Regi? horum & omnium antiquiſſimorum & clariſſimorum virorum auctoritatem tollendā. Satis imperioſe, vereq. non regio, ſed tyrānico more. Memento te Venetijs eſſe, vbi regis nomen, ne dum tyranni inuiſum, vbi à primis incunabulis vera dulciſq. libertas viguit. Deiq. munere viget, vigebitq. in perpetuum. Neminem inuenies, qui tibi pareat. Sed & literæ ipſæ tibi obedire nolent. nō.n. es tanti, vt peruertant tuo imperio, quę à maioribus noſtris rectiſſime poſita ſunt, quæ ab eminētiſſimis auctoribus non ſub dubio inuolucro, ſed aperte affirmantur, qui quidem Cic. ad Herenniū allegantes, id eſſe Cic. opus clariſſime teſtantur. Præterea cum Cicero a ſeipſo lib. 1. ad Herennium ducat exemplum tale Tul. hæres meus Terentiæ vxore meæ triginta pondo vaſorum argenteorum dato quæ volet, poſt mortem eius vaſa precioſa & cælata magnifice illa petit. Tullius ſe, quæ ipſe volet in triginta pōdo ei debere dicit, & reliqua eſt firmiſſimum argm̄, Cic. non alterius eſſe) pertinax iſte tergiuerſator cōtendit, hoc quidem argumento nō modo non probari Cic. opus ſed cōtra non eſſe, proculdubio ſibi demonſtrari. Nam M. Tullius aut nunq̄, inquit, aut certe dum adhuc puer eſſet, anteq̄ aut vxorem duxiſſet, aut filios ſuſtuliſſet, Rhetorica ad Herennium ſcripſit. neque mihi fieri veriſimile poteſt, vt eos matura iam ætate compoſuerit libros, in quibus puerilia magis depreheduntur errata, q̄ in his quos ſibi puero adhuc excidiſſe in proœmio de Oratore teſtatur. Nō.n. de Rhetoricis ad Herennium eo in loco Tullius loquitur, vt quidā omnia temeritate ſua peruertentes opinantur ſed eā, in qua Hermagoram fere eſt ſecutus, cuius duo tm̄ de Inuentione lib. extant. Quare exemplum illud de Cic. filio vxoreq. compoſitum, facile demonſtrat Rhet. ad Herennium ab alio q̄ Cic. fuiſſe conſcriptum. Hæc ſunt verba tua Raphael? Annuit. Hæc ad verbum dixiſti? Etiam. Fatetur, Patres ampliſſimi, nō q velit verum fateri, à quo ſemper abhorruit, ſed quid hæc ad literam iam pridem ſcripſit, edidítq.. Attendite quæſo viri eruditiſſimi, ſobrietatem hominis iſtius. Prima balbutientium elementa puerorum ſunt hmōi, vt ſciāt dicendum eſſe, de Rhetoricis ad Herennium loquitur, ſed eas, vel ea, in quibus Hermagorā ſecutus eſt, damnat. An iſte elementarius ſenex ait, Nō de Rhetoricis ad Herennium loquitur, ſed eam, in qua Hermagoram ſecutus eſt, damnare videtur, ſiam hoc eſt, rhetoricos libros, ſiue rhetorica. Quid facitis ò Veneti magiſtri, ò triuiales, ò auditores, ſiue pædagogi? Cur ferulæ nō ſubijcitis hunc ſexagenarium puerū? Si odiſtis eius linguæ vitia, cædite eum, ne Latinam linguam corrumpat. Sin amatis veteratorem iſtum, verberate, vt diſcat. Scriptum eſt enim. Qui parcit virgæ, odit filiū. Sed cōdonemus ei puerilia hmōi errata, quæ non tā ea craſſa, vt aiūt, ignorantia, quam ex deſperatione p̄petrauit, vt mille alios ſolœciſmos donauimus, & ſyllabas barbare p̄nunciatis ignouimus, qđ munus hic publice p̄ſitendi aſſequi nō potuit. Quid illud, quod toties dixit, & ſcripto mādauit? Rhetoricam ad Herennium, in rhetorica ad Herenniū. apud Quintil. legit hunc ſermonē vel apud quēuis elegantiſſimorum ſcriptorum? Nemo niſi triuialis & barbarus dicit, Cic. ſic ſcribit in rhetorica, in 1. rhetoricæ. Latini dn̄t in Rhetoricis, in 1. Rhet. nā in plurali Rhetorica, ſignificāt libros de arte ipſa in ſingulari Rhetorica ſignat rē ipſam. Vnde Fabius ait, Non oia nos dicentes ex græco ſequi, ſicut ne illos quidē, quoties ſuis vtique verbis ſignare noſtra voluerūt, & hanc interpretatione, oratoriā & oratricem pro rhetoricæ non minus duram eſſe, q̄ illam Plauti eſſentiam atque ēt. Sed ne propriam quidem eſſe. Nam oratoria ſic effertur, inq̄t, vt elocutoria oratrix vt elocutrix. Illa aūt de qua loquimur rhetorice talis eſt qualis eloquentia. Sed & incō

dita hæc, & alia vitioſa verba atque ſenſa, temere quaſi deliranti oborientia, permittamus blaterare. ad rem redeamus. Acutum plane excogitauit argm̃, ideo ſibi libros ad Herennium non videri Cic. ꝙ ante q̃ vxorem duceret, aut filios ſuſciperet, illos ſcripſerit. Si Cic. non ſunt, quid hæc dicere attinet? ſi ſunt, aut parum, aut nihil attinet, præterquam ſi ariolum ſeſe oſtentare quærit, q remota ab omni hominum & literarum memoria, ſi ſine teſtimonio tam bene cognoſcat, & præterita vt præſentia videat. M. Tullij in præfatione de Orat. verba prius legamus, deinde exponamus. Hæc ſunt ad literam: Qm̃ quæ pueris aut adoleſcentibus nobis, aut ex cõmentariolis noſtris inchoata atque rudia exciderunt, vix hac ætate digna, & hoc vſu, quem ex cauſis tot tantisq. conſecuti ſumus, & quæ ſequuntur. Si correctio tollit & emendat quod prius dictum eſt, Cic. cum ſcripſit hos & illos Rhetoricos libros, adoleſcens erat. Si ignoras in adoleſcentia procreari filios, hominum naturam & propagationem ignoras. Cum vero dicit Cic. Aut ex cõmentariolis noſtris inchoata, atque rudia, videtur tibi de Rhet. de Inuentione, non de Rhet. ad Heren. loqui? Quãobrem? Quid obmutuiſti? Ego paulo ante (quod te fugiebat) docui: Ciceroñ, cum ait Inchoata, ſentire de Arte veteri, quæ inchoata dñr, quæ ſunt a nobis incepta, non perfecta. Nunc inducebimus cum ait Rudia, de arte noua intelligere, ſi quidem rude opus dicimus, quod ad calcem deductum eſt, nondum tamen perfectum, quod non expolitum, calligatumq., neque vltimam manum ſenſit. Hoc latiniſſimi cuiuſque ſcriptoris vſus docet, & latinæ linguæ anchora, hoc eſt auctoritas veterum comprobat, & vocabuli proprietas ſignat. Ouidius Naſo de libris Metamorphoſeon, quos incorrectos fuiſſe, & inemendatos ac imperfectos teſtatur pluribus locis, inquit.

Vel quod eram Muſas, vt crimina noſtra peroſus.
Vel quod adhuc creſcens, & rude carmen erat.

Et quæ ſequuntur, vſque ad illud:

Quidquid in his igitur vitij rude carmen habebit,
Emendaturus, ſi licuiſſet, eram.

Verſus ſunt vulgatiſſimi. Barbatus Hieronymus in Abdiam, ꝙ inchoata de Rhet. de inuentione. ꝙ rudia de Rhet. ad Herenniũ dixerit Cic. his verbis innuit: Dicit & Tullius tuus, adoleſcentulo ſibi inchoata quædam & rudia excidiſſe. Si hoc ille tam de libris ad Herennium, q̃ de Rhetoricis, quos ego vel perfectiſſimos puto, ad comparationem ſenilis peritiæ dicere potuit, & reliqua. Quid muſſas? Illud, Ex cõmentariolis nr̃is, quo numero accipis? nõne in plurali? Quo ſenſu? nõne pro Quintiliani ſententia? ꝙ hos cõmentarios è ſchola eduxerit, vt diximus. In Rhet. de Inuẽtione imitatus eſt Cic. Hermagoram, vt tu fateris. è ſchola non eduxit illos. Hic nullum tibi cauillationis confugium relinquitur. nam (vt oẽs ſciunt, & ipſe Cic. fatetur) in Arte veteri antiquos, eosq. græcos ſecutus eſt auctores, quos in ſecundo eiuſdem operis cõmemorat, præter Hermagoram, nullo pacto poteſt de eo intelligi quod è ſchola eduxerit. Sequitur ergo, quod libros ad Herennium ſcripſerit, qui ſibi ex cõmentariolis, hoc eſt exceptionibus ſcholaſticis compoſiti exciderunt. Ex conuenit vt ſupra teſtigi, cum illo quod in his eſt ſcriptum libris de Hermete, ſiue Hermeſte præceptore ſuo quem præfatus eſt auctorem. Id quod declarant ſequentia Ciceronis verba. Vix hac ætate digna & hoc vſu, quem ex cauſis tot, & tantis conſecuti ſumus. Tu, inquit, ò Q. frater, cenſes & affirmas, ea quæ de arte rhetorica adoleſcentibus nobis exciderunt ex cõmentariolis ſcholicis, vix digna hac ætate matura, in qua ſumus, & hoc vſu, quem ex aſſidua exercitatione in tot & tantis cauſis conſecuti ſumus. Dixiſſet Cicero vix digna eſſe quæ ſcripſit adoleſcens, ſua ætate & auctoritate, de Arte veteri, in qua de Inuentione tm̃ tractauit. Abſit hæc à nobis, vt credamus, dementia, abſit, vt huius ſermonis & inſcitiæ notam Cic. iam ſeni inuramus. cum ipſemet in ij. Rhet. reliqua rhetoricæ præcepta ſe deinceps ſcripturum polliceatur, neque eis tamen libris quanquam addidiſſe, vt ante diſſeruimus, conſtet. Nemo mẽtis cõpos ambigere poteſt, eum ſcripſiſſe non modo reliquas partes, prout pollicitus eſt, ſed & omnia Rhet. præcepta in libris ad Herennium, quæ quidem vix ætate digna & auctoritate ſua dicit in lib. de Oratore. in quibus ſtruxit Antonij & Craſſi de oratore ſoias, vt alij oratorij libri alias & varias de arte rhetorica præceptiones continent. Ipſe Cicero nõne ait, cum biennium verſatus eſſet in cauſis, ſuumq. nomen in foro celebratum foret ſeſe Athenas conceſſiſſe. & philoſophiæ ſtudium ſemper cultum nunquam deſeruiſſe? id quod cum eius operis procœmio plane cõuenit, quod etiam reſpõdet de familiaribus negocijs his quæ in Epiſtolis Orationibus, Tuſc. quæſtionibus ceterisq. libris ſuis frequentiſſimis ſcribit. Quid torqueris Raphaël? vis tibi concedã familiare vxoris & filij exemplum ita poſitum eſſe, vt hoc? Q. Cæpio qui per id tp̃s, vt alia quoque, quæ in cauſa nihil valente, ſiue ficta ſiue, ex hiſtorijs ſumpta? Concedo ea lege, vt ad vnum quod te interrogabo, reſpondeas. In libris ad Herennium, nõne dixiſti exempla eſſe de Ciceronis orationibus ſumpta? Rñde, aut ſcriptũ tuum & ipſa exempla proferam. Et dixi, & ſcripſi, & hoc verum eſſe fateris. Si hoc verum eſt, & fateris, lege homo quartũ eiuſdem operis procœmium. Quid in lapidem factus taces? Vides ſtupide cenſor, quid dicit, ſuis ſibi vtendum exẽplis potius quam Catonis, Gracchorũ, Lælij, Scipionis, Galbæ, Porcinę, Craſſi, Antonij? Si ſuis exẽplis vtendum probat, & Ciceronis adducit exempla, nõ Cicero ipſe auctor eſt? non eſſe adhuc tibi auctor videtur? Rurſus ſi alius eſt auctor, dic cur Ciceronis nullam fecit mentionem. Vnde quæſo magis q̃ a Cicerone ars ſumenda? vnde magis quàm à Cicerone auctoritas petenda? vnde magis quàm a Cicerone exempla oratoria adducenda? Quis rhetor melior? quis præſtantior orator? qui rationis dicendi accuratior locupletiorq. magiſter allegari poterat? quæ opera ſtudioſius illi legenda, quam oratorij Ciceronis libri, de quibus quantum ademptum fuerit, tantundem de ſui nominis & ingenij gloria adimi ipſe voluit, quanque eiuſdem orationes de quibus ipſe ait. Nulla eſt enim vlla in genere laus oratoris, cuius in noſtris orationibus non ſit aliqua, ſi non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. Pudet me, Deum teſtor, viri eruditiſſ. iſtius præſtigias & nænias refellere, neceſſe tamen eſt, pertinacis hominis ceruice aliquantiſper deprimere, ne ſua imperitia teneras mentes imbuat, & a Tulliana lectione auertat. Et quis eſt non a literis, ſed ab humano ſenſu ita alienus, qui putet auctorem Rhetor. ad Herennium, quiſquis ſi antiquiſſ. illos & duros oratores, multoq. inferiores voluiſſe nominare, vnum vero omittere Ciceronem? qui lux eſt doctrinarum omnium, parens eloquentiæ, rhetorum omnium quam apud Græcos pariter & Latinos fuerunt, ſunt, & futuri ſunt optimus maximusq.? ſcilicet & Cic. melius eſt omiſiſſe, omiſiſſe omnes Cic. æquales & æmulos, Hortenſium, Philippum, Cæſarem, Saluſtium, Pollionem, quis credat eum auctorem non Ciceronem voluiſſe, non poſt Ciceronem quempiam alium adducere? Faceſſat hæc non ſcientia, ſed vecordia tua Raphaël, faceſſat, nugæ ne iſte quiſquiliæq. tuæ, in adoleſcentulorum mentes repant. Confer bone vir, præcepta illa de Inuentione, cum præceptis ad Herennium videbis ſæpiſſ. eadem eſſe ijſdemq. verbis in eiſdem clauſulis poſita. Confer Herennij nomen cum illis qui tempore Ciceronis fuerunt, deprehendes illum Ciceronis neceſſarium familiarem ve fuiſſe. qui Herennius, is ne fuerit, cuius meminit Prope. an cuius lib. 9. Gel. neſcio. Sed ſi coniecturæ iudicare licet, eũ reor potius, cuius ipſe Cic. in Orat. Cæciliana facit mentionem. vbi familiarem fuiſſe illum ſuum, ingenioq & dicendi gñe præſtantem oſtendit. Hunc an alium ad Atticum (vt ſunt hominum ingenia, & voluntatum mutationes) flagitioſum & temerarium vocet, vos videritis. Satis eſt mihi iſtius retundere inſolentiam q (vt ſolet omnis temere & negare & affirmare) aſſeruit, non fuiſſe quenq̃ Herennium, q familiaris fuiſſe Ciceroni vſquam memoretur. Patet iam tibi Nouam quam dñt artem, Cic. eſſe? An adhuc quæris nodum in ſcirpo? Adhuc argm̃ quæris certum? Certiſſimum dabo. Certum vis? Certo certius dabo. Vide in j. ad Herennium lib. quid dicit, vbi de inſinuatione agit: Adhuc quæ dicta ſunt arbitror mihi cõſtare cum ceteris artis ſcriptoribus niſi quia de inſinuationibus nos noua excogitauimus, ꝙ eas ſoli nos præter ceteros in tria tp̃a diuiſimus, vt plane certam viam & perſpicuam rationem exordiorum haberemus. Hęc nõne ferè ad verbũ excepta ſunt ex Rhetoricis de Inuẽtione? Si inficiaris, audi. ſi legere piger, ipſe legam. Nunc inſinuationes quemadmodũ tractari conueniat, deinceps dicendũ videtur. Inſinuatione igitur vtẽdũ eſt, cũ admirabile genus cauſę eſt, hoc eſt (vt ante diximus) cum animus auditoris infenſus eſt. Id autẽ tribus ex cauſis maxime fit, ſi aut ineſt in ipſa cauſa quędam turpitudo, aut ſi ab his qui ante dixerunt, iã quiddam auditori perſuaſum videtur, aut ſi eo tẽpore locus dicẽdi datur, cum iam illi quos audire oportet, defeſſi ſunt audiendo. Non eſt hoc argm̃ firmiſſimum? Eſt, quia taces. Eloquens factus es, q prius bilinguis. Patentne iam Rhetoricos ad Herẽniũ Ciceronis eſſe? Audebis amplius cõtendere negare, tergiuerſari? Scriptor alius nunquã ſe primũ faceret, & ſolum auctorẽ eius rei, quę a principe Rom. eloquij, à rege eloquentię latinę ſcripta fuiſſe tot annis ante. Poſſem infinita alia huius gñis adducere, qbus ſole clarius oſtenderem, Rhetoricos ad Herenniũ libros non eſſe cuiuſquam nisi Ciceronis ſi de hac re quenq̃ veſtrũ ambigere viderem, & nõ potius cupere de fœditate pronunciationis Regiæ audire, qua barbareſcũt iam hi parietes & marmora: &c.

Abogari 126
Abſoluta conſtitutio 83
Abſolutio 104
Abuſio 79.79
Accuſator quibus in impulſione locis vtatur 118
Accuſatoris locus proprius 24
Accuſationis & maledictionis differentia 39
Ad domum 87
Adiunctio 74.75
Aduerbia inter 58
Aduerſarij in oratione quando interrogandi 43
Aegritudo quid 37
Aerarij ac hſci differentia 15
Aetas qui ſecernatur 99
Aetates quid deceat 71
Affectio quid 134
Affectus animæ 45
Affectum ſpẽs miſe & 120 48
Agnati 16
Agnominatio 92.72
αἴτιον quid 17
Alacris qui 35
ἀλληγορία 79
Ambiguitas 87
Ambiguitas cur inueniatur 27
Ambiguum quid, ac ſcripti ambigui exemplum 14
Ambiguum ſcripti & ſniæ 27
Ambitio quid 36
Amicitia 47.133
Amplitudo ibi.
Amplificatio 81.43.53
Ciceroni indignatio, Græcis αὔξησις 43
Amœbæos 89
Amphibrachys 88
Amphimachus ibi.
ἀνακεφαλαίωσις quid 41
Anadiploſis 75.88
Anaſtrophe 75
Anima vnde nata, & quid ex ea naſcatur 37
Animal quid 99
Annominatio 72
Antamœbæus 89
ἀνταπόδοσις 70
Antanapæſtus 89
Anticyprios ibid.
Antigraphe 80
ἀντίθετον 72
ἀντίθετος definitio 25
ἀντιμεταβολή 70
Antipaſtus 89
Antiquorum verborum figuræ 88
Antiſtrophos 89
Appendix in Herẽnianam rhetoricam 82
Approbatio coniecturalis conſtitutionis 23
Appetere 48
Argos 27 Arguere 33
Argumentum 8.9.102.&123.
& vnde habeat originem 13
Argumentum, & argumentatio differunt 18.33
Argumentorum duo genera 97
Argumentorum expolitio 33
Argumentorum pedes quales 88
Argumentorum quatuor ſpẽs 38
Argumentatio vitioſa quæ 36.
eius genera 36.37
Argumentatio quatuor modis conſtat 85
Argumentationis inductio ib.
Argumẽtationis vitioſę gña 36
Argumentationum vitioſarum cognitio 36
Argumẽtationum duæ ſpẽs 38
Argumentationum vitioſarum duo genera 36
Arteria quid 52
Articulus 71.74
Aſſumptiua conſtitutio 13
Aſſumptiuæ conſtitutionis partes 15
Aſſũptiuæ q̃litatis diuiſio 100
præcepta 115
ἀσύνδετον 72
Attẽtos quomodo habebimus auditores 4
Attineo & pertineo 2
Atrox vnde compoſitum 38
Auaritia quid 36
Auaritiæ proprietas 37
Auium 76 Auris auricula 65
BAcchius 88
Bachicoricos 89
Barbari vnde dicti 68
Barbariſmus quid 67.68.97
Barbariſmi & ſolœciſmi diſcrimen 68
Barbariſmus in temporum dimenſione ibi.
in ſcriptura ibi.
in conſonantibus 68
in aſpiratione 68
in diphthongo ibi.
Beneficium vbi collocandũ 74
Beneuolos quomodo habebimus auditores 4.108
Belli, prœlij, pugnæ, & certaminis differentia 64
Boni oratoris exemplum M. Antonius 62
Breuitas 82.84.86.104
Brutum vocabulum vnde deductum 38
CAius Carbo 59
Calleo verbum quid, ſignificet 24
Callidus qui dicatur, & vnde 49
Carmẽta Latinis lr̃as dedit 67
Carminis & numeri dr̃ia 88
Caſus definitus 14
Caſtus, & pudicus quid differant 21
κατάχρησις 79
Cauſa 96.97
Cauſa cadere quid 18
Cauſa coniecturalis 19
Cauſa rationalis 28
Cauſarum conſtitutiones 13
Cauſarum diuiſio 12
Cauſarum genera 21.100
Choragium quid 83.81
Choriambus 89
Circuitio 78.80
Ciuilis initio 95
Cœnaculum 15
Clementia 87.136
Cognitionem dare 30
Cohortatio 53
Collatio 81.107
Comitium vnde dictum 29
Commoditas 1
Commonere huius 77
Compar periodi genus 78
Comparatio 14.30.100
Comparatio aſſumptiua 30
Comparationis & conceſſionis differentia 16
Compendium vnde dictum 35
Compenſatio 115
Cõpenſationis præcepta 124
Complexio quid 70.78.106
Complexio vitioſa 42
Comminiſcor quid 24
Commiſerationis breuitas 48
Commoditas quid 1
Commemoratio 83
Commune quid 7.107
Commune & vulgare quid diſferant 7
Commutatio 73.74.75
Commutabile exordium 5.7
Compar 78.74
Comparabile 107
Comparatio 14.30
Cõpoſitio quid & quando conſeruetur 67.69
Conceſſio quid 13.14.98
Conceſſio criminis 31
Conceſſionis partes 96
Concio vnde dicta 14
Concluſio 73.3.106.74
Concluſio ſimplex 107
Concluſione vbi vtendum 44
Concluſionum partitio 42
Conduplicatio 78.74.75
Confirmatio 3.105
Confirmatio vitioſa 39
Conflare 82
Conformatio 10.85
Confutatio 12
Coniunctio 73.74
Coniecturæ argumenta vnde ſumenda 110
Coniectura tempora tria ib.
Coniecturalis quæſtio & iudicatio 118
Cõiunctorum verborum ordo 89
Coniunctum quid 99
Conqueſtio quid 43.53
Conqueſtio defenſoris 127
Conſecutio 28
Conſecutio coniecturalis ib.
Conſideratio 100
Conſolari amici potius, quàm oratoris 96
Conſuetudinis ius 29
Conſul vnde dictus ibid.
Conſilium quid 80
Conſtitutio quid 13.97.99
Conſtitutio abſoluta 15
& qd ab aſſũptiua differat 15
Conſtitutio verum pars an genus 97
Conſtitutio ſimplex 16
coniuncta ibi.
aſſumptiua ibi.
definitiua 132
generalis 124
iuridicialis 125
Conſtitutionis genera 83
Conſtitutionis definitio 97
Cõſtitutionis legitimę ptes 84
Cõſtitutionibus inuentis quomodo vtendum 16
Contentio 70.53.83
Contentionis exemplum 53
Contentionis ſpecies 74
Continentia 46.133
Continuatio 53.78.74
Contrariæ leges 26
Contrarium 78
Controuerſis vnde naſcatur 11.13.13.15.
de controuerſia quę in ſcripto verſatur 129
Controuerſiæ quæſtio 16
Ratio ibid.
Conuerſio 70.73
Conuitium vnde dictum 39
Copia 8
Corporis motus 54
Corporis geſtus duplex 97
Correctio 73.73.75
Credibile 105
Crepitus & ſtrepitus quid differant 23
Criminis remotio 100.126
relatio 100
tranſlatio 31
Cuiuſque 72
Cultus quid 16
Culpæ in hoĩem trãſlatio ib.
Culpæ in rem tranſlatio ibid.
Cupidita es vnde ſuſcitẽtur 37
DActilus 88
Damnum vnde dictũ 28
Defenſor qui crimen remouere debet 120
Defenſoris à perſona loci ibi.
Defenſoris loci ibid.
Deficientes figuræ 88
Definitio 73.73.25.132
Definitionis vſus 18
Definitionum genera 15.28
Definitionis & deſcriptionis differentia 98
Definitiua conſtitutio 97
Definire quid 2
Deliberatio quid 96
Deliberatione rei natura quando faciat 47
Deliberatiui generis officia ac finis 44 45
Deliberatiuum genus 96.8
Demetrij Phalerei orõ 64
Demonſtratio 83.84.86.53
Demõſtrationem à rhetorices materia tolli 76
Demonſtrationis exemplũ 53
eius finis 99
Demõſtratiuæ partes duæ 134
Demonſtratiuum genus 3.49
Dominatio 28.96
Denominationis ſpecies 80
Deprecatio qd 11.96.126.128
Deprecationis p̃cepta 125.128
Derogari quid 26
Deſcriptio 81.83.
Deſtino 16
Detrimentum & intertrimentum quid differant 28
Deum Pythagoras quem dixerit 27

Dicendi tria genera & horum naturæ proprium 64
Dictio 97
Dignitas quid 53.50.67.133
Diligentia vnde ſiat 57
Diminutio 81.82
Diſceptatio 97
Diſciplina quid 96
Diſiunctio 73.73
Diſſolutio 74
Diſpoſitio quid 2.97.51.67
Diſpoſitionum genera 51
Diſtributio 81.83.53.
eius partes 83
Diuiſio 2.50.82.82
Diuiſionis commoditas 50
Diuiſio vera memoriæ lumẽ 57
Diuortij & repudij dña 35
Dociles quomodo habebimus auditores 101
Docilitatis ſpecies 1
Dolus 45
Doli mali media verba 30
Dominandi cupiditas & ambitio quid differant 92
Dubitatio 73.74.25
Dubium genus 3
Duellum vnde dictum 61
Duci 75
EFfictio 82.84
Elegantia 67
Elocutio & eius figuræ 1.63
Elocutionis præcepta 63
Elocutio quibus exornari debeat ibid.
Elocutio vnde conſtet ibi.
Elocutiõis ex ordine fruct⁹ 43
Elocutionis vitia quõ vitãda 65
Emungere 81
Emphaſis 88
Endia & formæ eius ibid.
Enthymema 24.75
vnde naſcatur 42
Enumeratio 43.106
Eo 1
Epicherematis & Enthymematis & Syllogiſmi interpretatio mixtum 28
Epicherematis prima pars vt reprehendatur 42
Epilogus quales deſiderat pedes 89
Epitritus ibid.
ἐπιφώνημα quid dici poſſit 74
Equidem 87
ἔρρωμαι 54
Error de Cic. opere ad Her. 12
Et ſi quanquam x
Exclamatio 70
Exclamationis ꝓprietates 74
Exemplum 83.84.17
Exempla vnde ſumenda 63
quid complectantor 83
Exornationẽ à rhetorices materia ſeparari 96
Exortationem in rerum generibus poni ibi.
Exilium quid 40
Exilium quid olim dictum 35
Exordium quid 2.100
Exordiorum genera 4.6.
ſpecies 30. vitia 7.101
Exordiũ vulgare ſeu vitioſum 5
de exornatione vitioſa 41
Expecto 2
Expeditio 74
Expolitio 82.83
Expoſitio quid, eiusq. decor 12
Expoſitio vitioſa 16
Expoſitionis via 17
Extrarium & extraneum quid differant 15
FAbula quid 8.9
Facile & difficile 53
Facinus & flagitium quid differant 11
Facultas 120
Facultates 109
Facultas rhetoricæ quibus rebus comparetur 96
Facultatem rhetoricam tribus conſtare ſcientijs 88
Factum quid 98
Factoꝝ p ſpaenumeratio 135
Fere & oẽ cum ſuperlatiuo 44
Finis 95
Finitimi ſtatus tractatio quadruplex 126
Firmamentum quid 100
Fidentia 47.133
Figurarum diuiſio 83
ordines quot 72
Flagitij ac facinoris dña 46
Flagitium & dãnum facere 66
Folliculum lupinum 17
Fortitudo 46.47.133
Fortunæ natura 38
Fragor quid 23
Fremitus quid ibid.
Frequentatio 83.82
Fortuna an facto q̃ hunc ſiat 38
Fortuna quare dicatur cæca & bruta ibi.
Forum vnde dictum 29
Fur vnde dictus 39
GAlli ſignificatio 24
Galli vnde dicti 78
Garrulus 27
Generalis conſtitutio 98
Genera cauſarum quinq; 100
Generis controuerſia 98
Generis triplex ſignificatio 98
Gentiles qui 15
Genus deliberatiuũ 45.96.131
Genus demonſtratiuũ 43.13.96
Genus iudiciale 2.96
Gloria 47
Gradatio 78.79
Grammaticæ partes 97
Grammaticæ aliud quàm Latine loqui 97
Gratia quid 29.124.133
Grauior verbum 22
Graue dicendi genus 64
Guerra 68
HAbitus quid 134.105
Heres mandari 36
Hereditatem cernere 83.84
Hermagoras à Cicerone improbatur 96
Hio verbum & eius uitia 69
Hiſtoria quid 8.9.10.103
Hiſtoriam numeroſam eſſe debere 89
Homo unde conſtet 46
Honeſta res 45
Honeſtatem Stoici ſolam eſſe bonum affirmant 97
Honeſtum genus 2
Humile genus ibi.
ὑπέρβατον 19
ὑπερβολή ibi.
Hyle quid 37
IAMBVS 88
Idea quid 32
Idoneus 48
Ignotus 52
Ignoti 86
Imago 83.84
Imitatio quid 2
Impelli 25
Impium & nefandum quid differant 64
Imprudentia quid 21
Impulſio quid 19.119
eiuſdem amplificatio 19
In oratore requiſita 2
Inciſim dicere 89
Inductio per interrogationem à ſeipſa diſſidet 34
Inficiatio quid 12
Infirmatio rationis 101
Infirmãdę impulſionis loci 119
Inſinuatio 101
Inſinuatio quid differat à principio 4
Inſinuationis tria tempora 4
Inſinuatio qñ vtendam 101
Inſinuationis tractatio 4
Inſtitutio artis orationis 51
Intendo 78
Intellectio 78.79
Interrogatio 70
Interrogationis explicatio 74
Interrogatio figurata grauis 70
Interpello & interpollo quid differant 27
Interpretatio 74.75
Inuentio quid 97.2
Inuentionis partes 3
Inueniendi genera duo 100
Iocatio 53
Iræ & iracundiæ dña 119
Ironiæ ſpecies 29
Iudicatio 18.100
vnde naſcatur 16
Iudicatum quid 29 107 128
Iunctura verborum quales habeat figuras 88
Iudicialis cauſa quid 96
Iuridicialis conſtitutio 98
Iuſtitia duplex 46. eius vitiũ 46
definitio 26.133. partes 46
Ius naturæ 46.29.124
Ius conſuetudinis 124
Iuris conſuetudinis gña 29
Ius omne conſtet ex tribus 29
LAtinitas 67.68
in Latino ſermone vitia duo 68
Latini vnde dicti 67
Laudabile 36
Laus duobus modis intelligitur 47
Laus & laudatio differunt 25
Laudis commoditas 48
Laudabile & honeſtum 47
Lex 2
Legis proprietas finis 18
Legitima conſtitutio in quot partes diuidatur 18.14
Libido 20
Libripendes 29
Licentia quæ παρρησία dr 81.82
Lis & iurgium differunt 65
Litigioſe arguẽdi modi duo 36
Locus 22
Loci communes 43
Locorum communium decem præcepta 43
Locorum communium duo genera 29
Locus ab argumentis & contra argumenta 24
a quæſtionibus & contra quæſtiones 24
à rumoribus & contra rumores 24
à teſtibus & contra teſtes 24
Locus cõis ſcripti & ſniæ 26
Locutionis figura 82
Loqui & dicere quid differãt 1
Lucretij locus 96
Luxuria quid 36
MAchinor verbum vnde 35
Magnificentia 133.134
Maieſtatem minuere 28
Malleoli varia ſignificatio 15
Maleficij amplificandi ratio 43
Manuum geſtus 54
Materia 95
Materiæ explicatio 37
Materici intemperies 37
Maturate quid 16
μέτρον 89
Membratim dicere 89
Memoria quid 2.54.97.90.133
in qua corporis ſede quieſcat 54
Memoriæ exercendæ inſtitutio 56
μετωνυμία 70
Methodicæ partes 68
Metrum quid 88
Mimus quis 15
Miſericordiæ cõmouendæ modi 43
Modeſtia 46.45
eius partes 45
Modus, eiusq. partes 22.106
Mos 2
Motus corporis 54
Mouendæ miſericordiæ exempla 43
de Mundo variæ opiniones 90
Mulia vnde dicta 14
NArratio 29.102.53
Narratio breuis 8.102
Narratio dilucida 9
Narratio aperta 103
Narratio probabilis 102
Narrationis genera 2.102.8.
modi 39
Species 2.9
Naturæ ius 29.124
Naturalis locus 142
Negocialis conſtitutio 98
Nemo 75
Neptunus vnde dictus 66
Nex 76
Nominis controuerſia 97.98
Nominatio 78.80
Notatio 83.84
Nouationis figura 88
Nubere & Nuptię vnde dicantur 66
Nugatoriũ arguendi genus 16
Numerus quid 88
quo loco adhibendus ibid.
OBſeruantia 46.124.133
Occaſio quid 22.106
Occupatio 73.75
Odij mouenda exempla 43
Officium quid 3.95.22.
eius partes 2.47
Officium oratoris 3.2.95
Officium diſtributio 47
ὀνοματοποιία 72

ἀνταπόδοσις

ὁμοιόπτωτον 27
ὀνοματοποιΐα 78. 80
Opinio dupliciter decipit 116. 119
Opus 76
Oratio longa quomodo edicēda 46
Orationis & dictioonum figuræ 88
Orationis membra 71. 74
Orationis oratoriæ figuræ 62
Orationis partes 32. 160
Orationis repetitio calēda 43
Oratione hærentis nihil deformius 53
Orandi ratio quibus cōſtet 2
Orator qualis eſſe debeat 96
Orator optimus 33
quid præſtare debeat 64. 66
Orator qbus neceſſe habeat 2
Orator quis dicitur 8
Orator officium 8. 2. 96
Oratoris eloquentiam quæ admirabilem faciant
Oratori duo maxime neceſſaria 96
Oratori quæ diſputanda 88
Oratori duo neceſſaria 96
Oratoris oratio alijs vt placeat noo ſibi ipſi 42
Oratorius numerus 88
Ordinis conſideratio 99
ὁρισμός 72
PActum quid 29. 125. 123
Pago verbum 29
παλιλογία 72
Palimbacchius 88
Par quid 30. 125. 133
παράδοξον 73
Paralogiſmorum ſpecies 36
παρονομασία 72
Parricidarum ſupplicium 16
Partitio 104
Partitionis exemplum 12
Patientia 46
Patronus, aduocatus, procurator, & cognitor quid inter ſe differant 28
Pædagogus vnde dictus 65
Pæon primus 88
ſecundus ibid.
tertius 89
quartus ibid.
Peculatus vnde dictus 14
Pedes orationis 88
Pedes quatuor ſyllabarum ib.
Percontor 25
Percunctor & interrogo quis differant 25
περίοδος 71
quot partibus conſtet 89
περιόδων genera duo ibid.
περίφρασις 78. 80
Permiſſio 73. 74
Permutatio 79. 79. 80
Permutationis ſiue allegoriæ ſpecies 80
Perſonæ attributa 134. 135
Perſeuerantia 132
Pietas quid 46. 124
πλεονασμός 9
& ſpecies eius 88
πλοκή 70. 74
Poëma quid 92
Pœna 1
πολύπτωτον 73. 64
Pondo 24
Potentia 47
Poteſtas 118
πραγματικὸν quid 33
Practice theſis 96
Præciſio 73. 74
Præſcribere 22
Prætor qui olim dicebatur 26
Principium quid in oratione 8. 101
Principium & inſinuatio quomodo differant 4
προκατάληψις 70
Probabile 118. 107
in Probatione quid potiſſimū ſpectetur 20
Profanum quid dicatur 22
Promethei fabula 62
Pronominatio 78. 80
Pronunciatio 1. 90. 52
Pronunciationis modulatio & vis 52
προοίμιον 3. 7
προσωποποιΐα 134
Proprietas quid 67
Prouidentia & eius partes 46 133
Prudentia quid 45. 47. 133
Prudentiæ partes 45
Publicum & commune quid differant 22
Purgatio quid 13. 15
Purgatio tripliciter fit 126
Pyrrhicius 88
QVadruplatore 39
Quæſtio 96. 98
Qualitas verborum 88
Quantitas verborum ibid.
Quæſitor 24
Quæſtio quid 96. 96. 97
Quæſtionum duo genera 24
Quæſtores vnde dicti 15
RAtio 100
Ratio ciuilis 95
Ratioſa viooſa 38
Infirma ibid.
Vana ibid.
Ratio & induſtria quid 51
Rationalis ſtatus 15
Ratiocinatio 20. 71. 108. 119
Ratiocinationis varia nomina 15
quid ex Ratiocinatione conſtet 15
Ratiocinationis loci 119
Ratiocinationis proprium 74
Ratiocinatiua conſtitutio 15
Realis conſtitutio 97
Recitatio quid 26
Rectum 45
Rheda 68
Rhetoricæ artis partes 95 96. 99
Rhetoricæ facultatis quis auctor 33
Rhetoricę genus & ſpecies ib.
in Rhetoricæ cōſtitutione quoe conſiderentur 69
Rhetoricæ materia & eius partes 83
Rhetoricæ totius breuis ſumma 33
Relatio criminis 98. 100
Religio 12. 36. 121
Religioſus dies 36
Religioſus vnde dicti ibid.
Religioſum 107
Religioſum nefas 36
Remotio criminis 33. 98. 16
Remoto & remotor 16
Renouatio, & Redintegratio quid differant 44
Repetitio quid 70. 73
Repetitionis ſpecies 73
Reprehenſio 114
Reprehenſio omnis tribus modis fit 42. 119
Res quid 98
Res quæ in mundo agūtur, tantum decem eſſe 98
Rei remotio 126
Rei & facti differentia 98
Rerum genera 4
Rerum initia quæ Plato dixerit 37
Rogo, Interrogo, Sciſcitor qd differant 25. 26
Rumor vnde dictus 21
SAluator 68
Sancio verbum 26
Sapientiæ diffinitio 46
Sapientia & prudentia quarum rerum dicantur 46
σαρκασμός 29
Scaphæ quid ſint 14
Scriptum 100
Scriptum & ſententia quomodo infirmentur 28
Scripti & voluntatis conſtitutio, & eiuſdem diſcrepantia 13
Scriptionis genera quinque 100
Semiſſis quid 14
Sequendus 87
Sermo quid 53
Sermocinatio 83. 85
Sermo quibus conſtet 56
Sententia quid 72
Sententiæ genera 74
Sicarius 39
Significatio 83. 85
Signum 21. 107
Similitudo 82. 83
Similiter cadens 72. 74
Similiter deſinens 72. 74
Simplex 109
Singularis quid 22
Solarium quid 95
Soleæ quid 15
Solœciſmus 68. 97
Solœciſmi eapoſitio 68
Solonis reſponſum de parricidis 64
Sonus & Sonor quid 23
Sonitus quid 23
σόφισμα 68
Spatium 21
Spes 22
Spondeus 88
σπονδεῖος 97
Stare ab aliquo 61
Status coniecturalis 14
Status definitiuus 15
Status tres 13
Stridor quid 23
Stoici honeſtatem ſolum bonum dicunt 96
Studioſum 77
Studium quid 96. 120. 134
Subiectio & eius ſpecies 72. 74
Subſtantia 98
Superlatio 78 79. 80
Superſtitio & ſuperſtitioſi vnde dicti 36
Suſpicio 2
Suſpiciones vnde ſoleant exoriri 20
Syllogiſmi & epicherematis differentia 35
Syllogiſmi diffinitio 34
Syllogiſmi partes 34
Silua quid 37
συνεκδοχή 79
TArpeij varia ſignificatio 78
Taurus quid 27
Temperātia, & eius partes 46
Tempus quid 22. 106
Tempori quid ſubiectum ſit 22
θέσις duplex 96
Titus Gracchus 59
Traductio 73
Tranſcribere 59
Tranſgreſſio 78. 79
Tranſitio 73
Tranſlatio 28. 79
Tranſlatio conſtitutionis 28
Tranſlatio criminis 31. 13
in Tranſlatione quid ſpectandum 32
Translatione quo modo vtendum ibid.
Translatiua conſtitutio 13.
Tregua 66
Tribunus vnde dictus 29
Triens quid 15
Triptolemus 62
Trochæus 88
Tropus quid 69
Tribrachus 88
Tu & tuus 2
Tua cauſa ibid.
Tuta res 45
VAnum quid 38
Varietas oratoriarum virtutum mater 70
Veritas quid 88
Verbi nouati figura 89
Verborum exornatio 70
Verborum imagines quot 57
Verborum quantitas 89
Verborum reiterandorum quatuor ſpecies 70
Veritas 124. 133
Vindicatio quid 28. 124. 133
Virtute diffinitio 45. 133
quis Virtutibus vti poſſit 47
Via 48
Vitioſa complexio quomodo fiat 42
Vitioſa exornatio quid damni inferat, & quod modis fiat 42
Vitioſa ratio, & quomodo poſſimus eam cognoſcere 38
Vitioſum exordium 5
Vocis curandæ inſtitutio pulcherrima 52
Voluntas 119
Voluntas tribus modis conſideratur 26
Vtili duo ſub ſubijciuntur 134
Vtilitatis partes 45. 48 134
Verum & quid 78

F I N I S.

M. TVLLII CICERONIS
RHETORICAE AD C. HERENNIVM

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

LIBER PRIMVS.

ETsi negocijs familiaribus impediti, vix ſatis ocium ſtudio ſuppeditare poſſumus, & id ipſum, quod datur, ocij libẽtius in philoſophia conſumere cõſueuimus: tamen tua nos C. Herenni voluntas commouit, vt de ratione dicendi conſcriberemus; ne aũt tua cauſa noluiſſe nos, aut fugiſſe laborum putares. & eo ſtudioſius hoc negocium ſuſcepimus, quòd te non ſine cauſa velle cognoſcere rhetoricam intelligebamus. nõ enim parum habet in ſe fructus copia dicendi, & commoditas orationis, ſi recta intelligentia, & definita animi moderatione gubernetur. quas ob res illa, quæ Græci ſcriptores inanis arrogantiæ cauſa ſibi aſſumpſerunt, reliquimus. nam illi, ne parum multa ſciſſe viderentur, ea conquiſiuerunt, quæ nihil attinebat; vt ars difficilior cognitu putaretur: nos autem ea, quæ videbantur ad rationem dicendi pertinere, ſumpſimus. non enim ſpe quæſtus, aut gloria commoti venimus ad ſcribendum, quemadmodum cæteri; ſed vt induſtria noſtra tuæ morem geramus voluntati. nunc, ne nimium longa ſumatur oratio, de re dicere incipiemus, ſed ſi te vnum illud monuerimus, artem ſine aſſiduitate dicendi non multum iuuare; vt intelligas hanc rationem præceptionis accommodari ad exercitationem oportere.

IN M. T. CICERONIS RHETORICAE AD HErennium librum primum, Hieronymi Capiduri Parentini Commentarius.

QVONIAM in cuiuſcunque generis orationis principio hæc tria ſunt adhibenda, vt auditores faciamus attentos, beneuolos, dociles, hic Cicero beneuolum C. Heren. ſibi facit, cum dicit familiaribus ſe diſtrictum negocijs, vix vllum habere ocium, & id ipſum quod ſupereſt ocij in ſcrutandis philoſophorum rationibus libentius quàm in ceteris quibuſcunque ſtudijs ſe conſumere, tamen Herennij voluntate tantum ſe affectum, ut id quod poſtulabat (poſtulabat aũt, vt de ratione dicendi conſcriberet) tergiuerſari ac ſubterfugere nullo modo poſſe videretur. Attentum eundem porrò reddit, cum nõ parum fructus copiam dicendi ſecum ferre dicit, & ſe detraſurum quæcũque ſuperflua Græci ſcripſere, pollicetur. Docilem vero, cum quid ſit tracturus, oſtendit. Præterea cum in omni exordio, dum auditorem beneuolum, attentum, docilem facimus, quattuor hæc adhiberi poſſint, expoſitio, ratio, redditio, comprobatio, ex his omnibus Cicero compoſuit hoc exordium. Rem enim exponit, cum inquit, Et ſi negocijs familiaribus impediti, & quæ ſequuntur. Ratio aũt expoſitionis eſt, cum dicit, Et eo ſtudioſius hoc negocium ſuſcepimus, quòd te nõ ſine cauſa velle cognoſcere rhetoricam intelligebamus. Comprobatio rõnis eſt. Non.n. parum habet in ſe fructus copia dicendi, & cõmoditas orationis, ſi recta intelligentia, & definita animi moderatione gubernetur. Redditio aũt eſt, cum infert, Quas ob res illa quæ Græci ſcriptores inanis arrogãtiæ cauſa ſibi aſſumpſerunt, reliquimus. Etenim ſe ſcripturum rhetorica præcepta rurſum refert, & quid in eis maxime obſeruaturus ſit. Ratio redditionis eſt. Nam illi ne parum multa ſciſſe viderẽtur, ea conquiſiuerunt, quę nihil ad propoſitum attinebant, vt ars difficilior cognitu putaretur. Redditionis vero comprobatio, Nos aũt ea quę videbantur ad rõnem dicendi pertinere, ſumpſimus, & quæ ſequuntur. Denique totum concludens exordium, & ſe & auditorem ad ea quæ ſequuntur præparans, ſubiungit. [Nunc ne nimium longa ſumatur oratio, quod datur ocij, de re.) Subaudiẽdum quę, tam rerum narratas, quàm morum ſcrutatur rõnes. In vtraque.n. Ciceronem ſcripſiſſe manifeſtum eſt. [Vt de rõne dicendi conſcriberemus) vt rhetorices præcepta traderemus. Nec dixit de rõne loquendi, ſiquidem recte loqui grãmaticus docet, rhetor aũt dicere. loquitur.n. is, vt Varro inquit, qui quodque verbum ſciens ponit. Is autem dicit, vt & Quintil. inquit, qui diſpoſite, ornate, copioſe dicit. [Non ſine cauſa velle cognoſcere rhetoricam intelligebamus) Rhetoricam in latinum aliqui transferentes, tũ oratricem, tum oratoriam protulerunt, ſed nõ video cur potius oratricem, aut oratoriam interpretari maluerint, quàm eloquentiam, cum ſicut ab eloquor eloquentia inflexa, ita à εἴρω ῥήτωρ. & inde ῥητορική vnde fit vt rhetorica, verbum è verbo, à Latinis eloquentia expreſſum, manifeſto appareat. [Si recta intelligẽtia & definita moderationi animi gubernetur) Rectam intelligentiam animi, prudentiam dicit, qua ſingula metimur, ut ſuo loco, ſuo tẽpore dicamus. Definire, partiri ac diuidere, eſt genus in formas definire, determinare. vt Lactãtius definiuit religionem eſſe ſummum bonum. Definita ergo animi moderatione, ne credat rhetoricã artem in infinitum profluere, ac oẽs ambire diſciplinas. ſicut exiſtimauit Hermagoras quem in lib. Rhet. quos de inuentione compoſuit, ipſe inceſſit. Licet in lib. de Orat. ad Q. F. & in Oratore ad Brutum, eandem quam exploſerat, teneat ſententiã. [De re dicere incipiemus) Quam ſumpſimus explicandam.

IN RHETORICORVM AD HERENNIVM OBſcuriora aliquot loca Gilberti Longolij annotationes, In librum primum.

ETsi negocijs familiaribus) Procemium nũcupatorium eſt, quo captat beneuolentia à perſona & ſua & Herennij. ſua, quia amicitiã tribuit, quantum putat maximum, Herennij, quòd illius cauſa de arte ſcribat. [Negocijs familiaribus) Conqueritur id ſibi ad Atticum, ſe à familiaribus negocijs, & amicorum aliorum latumq. appellationibus, propemodum & animo & corpore labefactari. [Non.n. parum fructus) Approbatio prioris rationis, ab artis vtilitate. [Cõmoditas orationis) Cõmoditas dicta pro facultate ſiue cõmoda vſurpatione. vt Cæſ. de bello ciuili, Cõmodum pro facile dixit. [Definita animi moderatione) Le

ge prooemium lib. 1. de inuent. [Quas ob res) Antiſagoge p apodioxin, Græcos reijcimus, quod ſine moderatione ſcripſerint. [Sūpſimus) Non adſumpſimus, vt arrogantes Græculi. Significat autem hoc verbum, ex varijs auctoribus electionem. [Non .n. ſpe quæſtus) Captat beneuolentiam à ſua perſona. [Nunc ne nimium) Admonitio ſui, vice epilogi. [De re dicere) Peculiaris loquendi formula, pro de inſtituto & propoſito, quod prooemium parum ad rem veluti facere videatur. [Sed ſi te illud) Claudit admonitione prooemium, idque per locum ab omnium artium natura, quæ exercitatione acquiruntur. [Ad exercitationem) Artium enim pater, vt iactatum eſt, ſenario per vetuſto uſus eſt, & Græci exercitationem omnia poſſe dixerunt.

IODOCI BADII ASCENSII FAMILIARISSIMA

Rhetoricorum Ciceronianorum, vel in ſingulis dictionibus conſtructio, cum ordo, & explanatio.

ETSI negocijs familiaribus &c.) Vtq. in epiſtolari præfatione recepimus, polliciti q. ſumus hic, vbi reipſa opus eſt efficiamus, vt videlicet paucis particulæ quam declarādam ſumpſerimus ſententiam explicemus, & q̄ paucisſimis poſſimus vocabulis declaremus, & demum cōſtructum grammaticalem ſeu dictionum ordinem contexamus. Mens aut horis in hac particula eſt. Officium ac munus ſuum in C. Herenn. amicum & cognatum cōferendum iuxta Phædriæ Terentiani mandatum verbis exornare quod eſſet abunde facit oſtendens liquido ſe quoque poſſe qđ de ſe Flaccus ait, Carmina poſſumus donare, & precium dicere muneris. Commendat igitur officium ſuum primo à difficultate eius exhibendi, quæ non parum gratiæ conciliare ſolet, vnde comicus ille ſeruus iuſſus exornare munus domini ſui a difficultate commendauit dicens, ab Aethiopia eſt vſque hæc. & Virgilianus paſtor munus ſuum commendat ab eadem difficultate ſic, Præterea duo nec tuta mihi valle reperti Capreoli &c. Difficultas autem eſt ex eo ꝙ familiaribus, & ita non minus vrgentibus negocijs ſit occupatus, & ꝙ in ea ſit ætate in qua morali philoſophiæ libentius inſudet. Nec tamen vile quippiam petiſſe cenſeat. Secundo commendat officium ſuum ab operis ipſius dignitate. Et tertio ab eius exhibendi facilitate, captans ex præcepto rhetorico beneuolentiam à perſona ſua, & inducens odium & contemptum eorum qui græce de rhetorica ſcripſerant. Primum in præſenti particula exequitur. Reliqua duo in ſequentibus. Qualiter autem beneuolum, docilem, & attentum faciat, reliqui commentarij abunde explicant. Pro vocabulis vero in quibus latius immorabor, Scies puer. Et ſi & q̄q̄ quæ ſecundum Vallam maioribus initijs adhiberi ſolent, in principijs poſita indicatiuum poſtulare, ideo q. hoc loco idem Valla legendum cenſet poſſumus, & non poſſimus, quod probat etiam eo ꝙ ſequitur, & conſueuimus, non conſueuerimus, non n. copularet diuerſos modos. Nec te fugiat nos modeſte de nobis & noſtris pluraliter loqui, vt in hoc toto prologo loquitur Cicero. Scies præterea poſt pronomina ſingularia tu & tuus vrbane ſequi eius quem alloquimur nomen, ne abiecte loqui videamur, vt tuæ pater reuerende dignitas. Et hic Tua nos, tamen C. Herenni voluntas, vbi etiam ſcies Cai, niſi fiat diæreſis monoſyllabum eſſe ſicut apud Flaccum vltei à nominatiuo vult eius diſſyllabum. Eſt autem Caius prænomen quod quia à gaudio volunt inditum licet ſcribatur per C. profertur per G. vt Cneus Gneus. De ratione dicendi dicit, quia dicimus ex arte, loquimur vſu & natura, vnde dicendi eſt periphraſis .i. deſcriptio rhetorices. Addamus etiam recte dici & tua cauſa & tui cauſa, licet ſint qui veluti tui cauſa perſonam potius reſpicere, tua cauſa rem & negocium ipſum. Fugiſſe laborem, vbi cauebit puer ne dicat fugiſti, aut ſumpſiſti pœnam, aut multum pœnarum pro me, quia pœna a puniendo dicta mulcta eſt, quæ penditur ob peccatum, aut delictum. Ordo autem præter eum quem Capodurus ponit eſt. Etſi .i. q̄q̄, ò C. Herenni cognate & amice, nos impediti .i. impliciti & occupati, negocijs .i. ſolicitudinibus laborioſis, familiaribus .i. quas familiaribus noſtris, quos defendimus in foro iudiciali impendimus, vix .i. cum ſumma difficultate poſſimus ſuppeditare .i. ſufficere & ſubijcere, ſatis .i. ſufficienter, ſtudio .i. exercitio literario, ocium .i. vacationem à negocio forenſi (Si dicatur ſatis .i. ſufficiens ocium, tunc ſatis erit nomen, quo conſueuerit dicat ſatis ocij) & (repetere etſi) nos conſueuimus conſumere .i. expendere & tranſigere in philoſophia .ſ. morali, à quo per excellentiam philoſophi denominabantur, libentius, ſupple quàm in ſtudio forenſi, aut rhetorico, vel libentius .i. multum libenter idipſum .i. tantillum, aut nimium ocij, quod datur .i. conceditur nobis, qua ſi ſponte aut ab amicis tamen tua voluntas .i. rationabile deſiderium ac velle tuum, commouit .i. concitauit nos, vt conſcriberemus .i. ſimul de omnibus partibus rhetorices ſcriberemus, de ratione dicendi .i. rhetorica ne putares .i. arbitreris, aut nos noluiſſe .ſ. de ratione dicendi ſcribere, tua cauſa .i. propterea ꝙ te tantopere velle videbamus (q. d. ne putares quòd nō idem vellem quod tu, cum amicorum ſit idem velle & nolle) aut ne putares nos fugiſſe laborem .ſ. qui eſt in conſcribendo de arte dicendi, per quod vocabulum commendat etiam officium ſuum ex difficultate negocij cum laborioſum ſit. Sunt qui legant aut noſtra fugiſſe laborem, quam lectionem ſi repperiſſem non damnaſſem, concinna enim eſt, vt ſit, aut noſtra .ſ. cauſa, quia impediti ſumus ſubaudi nos, fugiſſe laborem .ſ. ſcribendi &c. Et eo ſtudioſius &c. Commendat officium ſuum ex vtilitate commodandæ videlicet artis rhetoricæ, cuius laudes bono pede .i. apta ratione procedendi ingreditur, ſimulq. voluntatem Herennij laudat ex vſu tamen tuo, quia vt in Lælio definitur, nihil amicorum cauſa faciemus quod non ſit honeſtum & per conſequens vtile, quia in tertio officiorum docet honeſtum ab vtili non ſeparandum. Quia tamen rhetorica ars inter ea reponenda eſt bona quæ perinde ſunt atque eis vtaris. nam in prologo rhetorices quam veterem vocant profitetur, nihil eſt periculoſius eloquentia cui nō ſit coniuncta ſapientia. Sapientia autem vera ſicut & charitate abuti poteſt nemo, ideo dicit. Non enim paruum fructus habet copia dicendi & commoditas orationis, ſi recta intelligentia & definita animi moderatione gubernetur. Vbi potius legerim definita, quàm diffinita. Nam definire eſt de natura, & vt dicunt eſſentia alicuius finem .i. perfectam rationem conſtituere. Diffinire vero, quia a dis dicitur non tam quid res quælibet ſit, quam quid ab altera differat præſcribere videtur. Præterea Eo non exponam pro tanto non ſequitur quòd. Suſcipere eſt clementer & beneuole aſſumere, quaſi humi iacentia ſurſum aut ſorſum capere, vt in illo. Suſcepit Iſrael puerum ſuum. Copia dicendi, quia nihil tam diſcernit oratorem ab oratore quam ornatus. Nec quidquam tam facit ad ornatum q̄ varietas ſiue copia verborum & modorum dicendi, ad quam facit commoditas, quæ dicta eſt a commodo, cōmodum autem videtur vtile tempeſtiuum & moderatum. vt quod in tempore ipſo ſit, vnde dictum videtur quaſi ſit cum modo. ideoq. ad copiam adhibenda eſt commoditas .i. oportuna moderatio, quæ non poteſt haberi decenter ſine recta intelligentia dicendorum, ad quam facit multorum, & preſertim iuris atque legum peritia. Iuxta quam ſententiam libro 1. de oratore dicit Cicer. ex M. Antonij ſententia ſic in oratore acumendia lecticorum ſententiæ philoſophorum, verba prope poetarum, memoria iuriſconſultorum, vox tragœdorum, geſtus pene ſummorum actorum eſt requirēdus vnde diffinitur ibidem orator. ſic Orator dicitur qui & verbis ad audiendum iocūdis & ſententijs ad probandum accommodatis vti poſſit in cauſis forenſibus atque concionibus, & qui præterea inſtructus voce ſit & actione & lepore quodam. Sed de ijs poſtea. Ordo eſt, & nos ſuſcepimus .i. beneuole accepimus ad nos hoc negocium .ſ. conſcribendi de ratione dicendi eo .i. ideo aut propterea libentius .i. valde libenter quòd .i. quia nos intelligebamus te velle nō ſine cauſa .i. cum ſumma ratione, noſtram rhetoricam ſup. artem .i. quam rhetores docent, hoc eſt oratoriam. Enim pro quia. Copia .i. abundantia dicendi, & commoditas .i. oportuna & apta vtilitas orationis .i. artis oratoriæ, non parum .i. multum (per liptotem enim loquitur) fructus .i. emolumenti & lucri habet ſi gubernetur recta intelligentia .ſ. eorum quæ dicantur ex legali preſertim ſcientia & moderatione animi definita .i. præſcripta & cōſtituta per ſapientiam aut præcepta philoſophiæ moralis aut ut noſtro tempore theologiæ & iuris canonici. Quas ob res &c. Quia igitur, inquit, non ex libidine ſcribendi, nec ex affectione oſtentandi ea quæ in arte dicendi calleam, ſed cauſa tua eo quòd tibi ex animo beneuolo & propoſitum tuum (quod vtile ſcio) laudo, non attingam illas præceptiones quas ad ſcientiæ ſuæ oſtentationem græci ſcriptores arrogantia inani adducti aſſumpſerunt, reddentes artem difficiliorem quàm eſſet, ſed duntaxat ea docebimus quæ ad rationem dicendi nouimus præcipue pertinere. Non enim ſpe quæſtus, aut gloria commoti &c. Quibus verbis rurſus conciliat ſibi beneuolentiam primo ex perſona aliorum, quos arrogantiæ damnat, deinde ex ſua qui neque auare, neque arroganter, ſed liberaliter & modeſte omnia executurus eſt. Ac demum docilem facit dans formam diſcendi & proficiſcendi quæ eſt ſi in præceptis dicendi ſeſe exercitauerit. Ordo eſt. Ob quas res .i. quapropter, aut ob quas cauſas, nos reliquimus

mus

mus .i. prætermiſimus illa quæ ſcriptores Græci .ſ. Hermagoras & eius ſimiles (nam multi græcorum vtiliter ſcripſerunt) aſſumpſere ſibi .ſ. ſcribenda cauſa arrogantiæ, id eſt vendicationis laudis & gloriæ immeritæ. Vnde addit inanis, id eſt futilis, & vt dicunt vanæ, cum vanum pernicioſius ſit quàm inane. Nam illi, id eſt ſcriptores græci ne viderentur ſciſſe, id eſt ſciuiſſe parum multa, hoc eſt vt multa viderentur ſciſſe, & ſcientiam ſuam oſtentarent, conquiſiuerunt, id eſt conquirendo congeſſerunt in opus ſuum ea quæ nihil attinebant ad propoſitum, id eſt ad inſtitutum, & ad rationem dicendi, vt ars .ſ. dicendi, videretur .ſ. propter multitudinem præceptorum præſertim inanium difficilior cognitu, id eſt ad cognoſcendum, aut vt cognoſcatur. Vbi ſciet puer præpoſitionem compoſitam verbo ſolere eidem à Cicerone apponi, vt attinebant ad propoſitum. Sciat etiam apud doctos raro reperiri intentionem pro propoſito aut inſtituto. Sciat ad hoc poſteriora ſupina ſecundum Vallam ſignificare tantum paſſiue, & conſtrui cum adiectiuis nominibus nullo caſu ipſa ſequenti, vt difficile cognitu, id eſt ad cognoſcendum non dicet, neque quiſquam doctus dixerit a diſcentibus, aut legentibus: Sulpitius tamen ſubaudi cenſet. Sed pergamus. Autem pro ſed, non ſcripſimus ea quæ putauimus pertinere ad rationem dicendi. Vbi annotabit rurſus. Attineo & pertineo raro ad modum apud diſertos cum datiuo conſtrui, ſicut apud vulgares ſcribentes. Iſte liber pertinere eccleſiæ &c. Sciat etiam optimum ſtilum connectendæ orationis eſſe ſi quod ſequitur det cauſam præcedentis, vt hic ferè vbique vnde cauſam affert cur ipſe non ſcripſerit ad oſtentationem dicens. Non enim venimus ad ſcribendum commoti, vt ſpe quæſtus, id eſt lucri ac emolumenti, aut commoti gloria .ſ. inani. poteſt legi gloriæ, vt ſit ſpe quæſtus, aut gloriæ ſpe quemadmodum ſupple venerunt ceteri, non tamen omnes, ſed quos nominauit. Vbi notabis puer, non decuiſſe addi græci, vt ſit quemadmodum ceteri græci, quia tunc ſe græcum diceret, & tamen certum eſt ipſum de græcis loqui. In ſingulari non eſt nominatiuus maſculinus, ſed cetera & ceterum in fœminino & neutro, potius etiam dixit quæſtus quam lucri, quòd quæſtus ſæpe inhoneſtus eſt) ſed ſupple venimus ad ſcribendum vt geramus morem, id eſt morigeremur & obſequamur tuæ voluntati, induſtria, id eſt ſolerti diligentia noſtra. Nunc incipiemus dicere de re, id eſt de propoſito noſtro, ne oratio, id eſt præfatio & pollicitatio ſumatur .ſ. à nobis longa, nimium, id eſt immodice, ſed ſupple incipiemus ſi monuerimus .ſ. poſtquam monuimus te illud, vnum, id eſt præcipuum videlicet artem dicendi iuuare non multum, id eſt modicum, & non iuuare multum artem dicendi, id eſt ſine aſſidua exercitatione in dicendo, vt intelligas, hanc, id eſt noſtram rationem, id eſt formam præceptionis, oportere accommodari, id eſt applicari commode ad exercitationem, id eſt frequens exercitium & periculum faciendum.

DE ORATORIS OFFICIO, DE GENERIBVS CAVSARVM.

ORATORIS officium eſt de ijs rebus poſſe dicere, quæ res ad vſum ciuilem moribus ac legibus conſtitutæ ſunt, cũ aſſenſione auditorum, quoad eius fieri poterit. Tria ſunt genera cauſarum, quæ recipere debet orator; demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Demonſtratiuum eſt, quod tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem vel vituperationem. Deliberatiuum eſt, quod in conſultatione poſitum, habet in ſe ſuaſionem & diſſuaſionem. Iudiciale eſt, quod poſitum in controuerſia, habet accuſationem, aut petitionem cum defenſione. Nunc, quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde, quo modo has cauſas tractari conueniat, oſtendemus. Oportet igitur in oratore eſſe inuentionem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriam, & pronunciationem. Inuentio eſt excogitatio rerum verarum aut veriſimilium, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio eſt ordo & diſtributio rerum; quæ demonſtrat, quid quibus in locis ſit collocandum. Elocutio eſt idoneorum verborum & ſententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria eſt firma animi rerum & verborum diſpoſitionis perceptio. Pronunciatio eſt vocis, vultus, geſtus moderatio cum venuſtate. Hæc omnia tribus aſſequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione. Ars eſt præceptio, quæ dat certam viam rationemq́. dicendi. Imitatio eſt, qua impellimur cum diligenti ratione, vt aliquorum ſimiles in dicendo velimus eſſe. Exercitatio eſt aſſiduus vſus conſuetudoq́. dicendi. Quoniam igitur demonſtratum eſt, quas cauſas oratorem recipere, quaſq́. res habere conueniret; nunc, quemadmodum ad orationem poſſint oratoris officia accommodari, dicendum videtur. Inuentio in ſex partes orationis conſumitur, exordium, narrationem, diuiſionem, confirmationem, confutationem, cõcluſionem. Exordium eſt principium orationis, per quod animus auditoris aut iudicis conſtituitur vel apparatur ad audiendum. Narratio eſt rerum geſtarum, aut perinde vt geſtarum expoſitio. Diuiſio eſt, per quam aperimus quid conueniat, & quid in controuerſia ſit, & per quam exponimus quibus de rebus ſimus dicturi. Confirmatio eſt noſtrorum argumentorum expoſitio cum aſſeueratione. Confutatio eſt contrariorum locorum diſſolutio. Concluſio eſt artificioſus terminus orationis. Nunc quoniam vna cum oratoris officijs, quo res cognitu eſſet facilior, producti ſumus, vt de orationis partibus loqueremur, & eas ad inuentionis rationem accommodaremus, de exordio primum dicendum videtur. Cauſa poſita, quo commodius exordiri poſſimus, genus cauſæ conſiderandum eſt. Genera cauſarum ſunt quatuor, honeſtum, turpe, dubium, humile. Honeſtum cauſæ genus putatur, cum aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum videtur, aut id oppugnamus, quod ab omnibus videtur oppugnari debere; vt pro viro forti contra parricidam. Turpe genus cauſæ intelligitur, cum aut honeſta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Dubium genus eſt, cum habet in ſe cauſa & honeſtatis & turpitudinis partem. Humile genus eſt, cum contempta res affertur. Cum hæc ita ſint, conueniet exordiorum rationem ad omne genus cauſæ accommodari.

CAPIDVRVS.

ORATORIS officium eſt, de his rebus poſſe dicere, quæ res ad ciuilem vſum, moribus ac legibus conſtitutæ ſunt, cum aſſenſione auditorum, quoad eius fieri poterit) In libris quos de inuentione conſcripſit, oratoris officium, dicere appoſite ad perſuaſionem eſſe voluit, ſed ſi hoc & illud recte contemplemur, inter ſe nobis differre minime videbuntur. (Oratoris officium) Officium, inquit ipſe de Finibus bonorum & malorum libro 3. eſt, quod ita factum eſt, vt eius facti probabilis ratio reddi poſſit. vnde & Officiorum liber ipſius inſcriptus, ſed hæc philoſophorum officij definitio eſt. Poſſumus autem, vt hic intelligitur, ita definire. Officium eſt, vnicuique perſonæ congruens & debita actio, attributa ſecundum ciuitatis & domus mores, ac vniuſcuiuſque delecti ſibi vitæ curſus intentionem ſi quidem & boni & mali viri officium hoc & illud dicere conſueuimus. (Quæ res ad vſum ciuilem) Non enim ſibi orator concionator, ſed ciuibus, ſiue in foro, ſiue in ſenatu, ſiue in campo Martio dicat, hoc eſt in omni cauſarum genere. (Moribus ac legibus) Mos eſt, ex quauis conſuetudine vſurpata actio. Lex eſt, vt hic inquit, ratio ſumma, inſita in natura, quæ iubet ea quæ facienda ſunt, prohibetq́. contraria. Eadem ratio cum eſt in hominis mente confirmata & confecta, lex eſt, itaque arbitrantur prudentiam eſſe le-

gem, cuius ea vis vt recte facere iubeat, vetet delinquere. Eamq. rem illi Græco putant nomine, ſuum cuique tribuendo appellatam. Ego noſtro à legendo. Nam vt illi æquitatis, ſic nos intellectus vim in lege ponimus. & proprium tamen vtrunque legis eſt. Quod ſi ita recte dicitur. vt mihi quidem pleruunque videri ſolet, a lege ducendum eſt iuris exordium. Ea eſt .n. naturæ vis, ea mens ratioq. prudentis, ea iuris atque iniuriæ regula, ſed quoniam in populari ratione omnis noſtra verſatur oratio, populariter interdum loqui neceſſe erit, & eam legem, quæ ſcripto ſancit quod vult, aut iubendo, aut vetando, vt vulgus, appellare. Hæc Cicero in libro cuius index de legibus eſt. [Cum aſſenſione auditorum, quoad eius fieri poterit) Nam cum finis ſit oratoris, vt ipſe alibi dixit. perſuadere dictione, qui poterit niſi auditores dicenti aſſentiantur, id facere? [Quoad eius fieri poterit) ἐλλειπτικῶς dictum, vt in Plutarchi figuris, quas conuertimus in Latinum, ſcripſimus. Nam quoad eius vim vel facultatem fieri poterit, plenum fuit. Ergo ita dictum ſit intelligamus. Eſt autem horum verborum hic ſenſus: Orationis officium eſt. de his rebus, quæ res ad ciuium vtilitatem, pro conſuetudine ac rogationibus, quæ leges appellantur, conſtitutæ ſunt dicere, quantum in ipſo fuerit, ad perſuadendum. Quod enim facere debet orator, officium dicimus oratoris, finem vero, perſuadere dictione, ſicut medici officium, curare appoſite ad ſanandum, finem, ſanare curatione. [Tria genera ſunt quæ recipere debet orator, demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale) Id enim eruditiſſimi, qui de hac facultate præcepta dederunt, pene omnes fatentur, ſed cur ea, & tot ſint cauſarum genera, alij alias afferunt rationes. ſi quidem alij vnum, quod ad delectationem conueniat, eſſe aiunt, alterum, quod conſilium accipiat, tertium quod de cauſis iudicet. Alij, quod cum omne oratoria officium aut in iudicijs ſit, aut extra iudicia, eorum de quibus iudicio quæritur, manifeſtum eſſe genus iudiciale. Ea quæ ad iudicem non veniant, aut præſens tempus, aut futurum habere aiunt. Atqui præſentia laudamus, aut vituperamus, ſicut de præteritis iudicamus de futuris deliberamus. Tria ergo tantum videri poſſunt. Item, Omnia de quibus dicendum eſt, aut certa ſint neceſſe eſt, aut dubia. Certa, vt cuique eſt animus, laudat, aut culpat. Ex dubijs, partim nobis, ipſis ad eligendum ſunt libera de his deliberatur, partim aliorum ſententiæ commiſſa, de his lite contenditur. Nam hortari, dehortari, queri, mitigare, concitare, conſulari, deſolari, conciliare, terrere, confirmare, præcipere, obſcure dicta interpretari, narrare, deprecari, gratias agere, gratulari, obiurgare, maledicere, deſcribere, mandare, renunciare, optare, opinari, docere, delectare, augere, minuere, & id genus alia, quibus componendis concitandisue affectibus animos audientium fingere conſueuimus, tribus illis cauſarum, generibus communia eſſe cognoſcuntur. [Tria genera ſunt quæ recipere debet orator: deliberatiuum, demonſtratiuum, iudiciale) Cauſa, vt Apollodorus definit, eſt negocium omnibus ſuis partibus ſpectans ad quæſtionem: aut, cauſa eſt negocium, cuius finis eſt controuerſia. Negocium porro ſic definit: Negocium eſt congregatio perſonarum, locorum, temporum, cauſarum, modorum, caſuum, factorum, inſtrumentorum, ſermonum ſcriptorum, & non ſcriptorum. Iſocrate ait cauſam eſſe aut quæſtionem finitam ciuilem, aut controuerſiam in perſonarum factorumque complexu. Cicero autem in Topicis inquit: Cauſa certis perſonis, temporibus, locis, actionibus, negocijs cernitur: aut in omnibus, aut in pleriſque eorum. Huiuſmodi igitur cauſarum, quas ſuſcipere oratorem oportet. tria omnino ſunt genera: Demonſtratiuum, deliberatiuum, & iudiciale. [Demonſtratiuum genus eſt, quod tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem uel vituperium) Demonſtratiuum genus cauſarum, in quo laus uituperatioque continetur. Laudatiuum tum Cicero alibi, tum & alij appellarunt, ſed vtraque huius rei appellatio ex Græcis effluxit. Illi enim id genus modo, ἐγκωμιαστικὸν, modo ἐπιδεικτικὸν appellarunt. Demonſtratiuum quidem, quòd multum oſtentationis habere videatur. Laudatiuum autem quòd in laudibus plurimum habeat operæ. [Deliberatiuum eſt, quod poſitum in conſultatione habet in ſe ſuaſionem & diſſuaſionem) In præceptis de Inuentione, hoc genus ita definit: Deliberatiuum eſt, quod poſitum in diſceptatione ciuili habet in ſe ſententiæ dictionem. Senſu tamen inter ſe non differunt. [Iudiciale eſt quod poſitum in controuerſia, habet accuſationem in ſe, aut petitionem cum defenſione) In Rhetoricis de Inuentione definit hoc modo: Iudiciale eſt, quod poſitum in iudicio, habet in ſe accuſationem & defenſionem. aut petitionem & recuſationem. Ex his autem tribus cauſarum generibus, materia conſtat oratoris. Siquidem aut auſcultator eſt rei, ſententiæq. moderator, ita vt delectetur, quod demonſtratiuum genus eſt: aut ita, vt ſtatuat aliquid. ſtatuit autem de præteritis, vt iudex: hinc iudiciale. aut de futuris, vt ſenatus, hinc deliberatiuum genus appellatur. Quaſcunque enim res ſibi proponit orator, ex in his tribus generibus inueniuntur. Delectationem in exornatione, quæ demonſtratiui eſt generis: in iudicio aut ſæuitiam aut clementiam iudicis: in ſuaſione, aut ſpem, aut reformidationem deliberantis habet. Itaque cum in his ſingulis rhetorica tota ſit, quia & inuentionem & diſpoſitionem & elocutionem & memoriam vnumquodque horum deſiderat. non fortaſſis abſurde quidam genera ea tria Rhetorices dicere, quàm cauſarum maluerunt. [Oportet igitur in oratore eſſe inuentionem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriam, pronunciationem) Omnis orandi ratio, ut plurimi maximique auctores tradiderunt, quinque partibus conſtat inuentione, diſpoſitione, elocutione, memoria, pronunciatione, ſiue actione, vtroque enim modo dicitur. Omnis vero ſermo, quantumcunque habere vis, quo quidem voluntas noſtra explicatur, habet rem & verba, neceſſe eſt. At oratio longior, plura exiſtit non enim tantum refert quid aut quo modo dicas, ſed etiam quo loco. Opus ergo eſt & diſpoſitione. ſed neque omnia quæ re poſtulat dicere, neque ſuo quæque loco poterimus niſi adiuuante memoria. quapropter ea quoque pars quarta erit. Verum & hæc cuncta, corrumpit, ac propemodum perdit, indecora vel voce vel geſtu pronunciatio. huic ergo tribuendus fuit neceſſario quintus locus. His adiecerunt quidam ſextam partem, ita vt inuentioni iudicium ſubnecteret, quia primum eſſet inuenire, deinde iudicare. Sed quo pacto inueniſſe quiſpiam dicetur, ſi contraria, communia, ſtulta, iudicio euitare neſcieris? Itaque ſicut alij iudicium inuentioni ſubijciunt, ita alij tribus permixtum partibus eſſe voluerunt. quod neque diſpoſitio ſine eo, neque elocutio aut pronunciatio ſine iudicio eſſe poſſit. [Cauſa poſita, genus cauſæ eſt conſiderandum. Genera cauſarum ſunt quatuor, honeſtum turpe, dubium, humile) In libris de Inuentione, Sex inquit eſſe omnino partes orationis nobis videntur, Exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehenſio, concluſio, ſed ab hac diuiſione non differt. At ſubiungit. Genera cauſarum ſunt, honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum. i. ἔνδοξον, ἄδοξον, ἀμφίδοξον, παράδοξον, δυσπαρακολούθητον. i. honeſtum humile, dubium vel anceps, admirabile, obſcurum. Hic admirabile, quod & obſcurum, tacuit turpe autem adiecit. Hoc autem ideo fecit, quod diuerſos ſequebatur auctores, & vtraque per generum enumeratio ei probabilis viſa eſt. Hermagoram enim in illis, in his iuniores ſecutus eſt Cic. Vnde & illa vetera, & hæc noua à vulgaribus Rhetorica nominatur. Admirabile genus cauſæ vocant, quod eſt præter opinionem hominum conſtitutum. In ancipiti maxime beneuolum iudicem, in obſcuro docilem, in humili attentum parare debemus. Nam honeſtum eſt, quod ad conciliationem ſatis per ſe valet. admirabili & turpi remedijs opus eſt. Sed hic iam aliquibus ſucceſſiſſe oportet, q. quærent quid ſit q. ſupra Cic. dixit, genera cauſarum tria eſſe, demonſtratiuum, deliberatiuum iudiciale, hic rurſus genera cauſarum quinque eſſe dicat. Hic victorinus. Res multæ, inquit, ſint quarũ vna ſubſtantia, reliquæ accidunt. Itaque cum ſubſtantiæ acciderit vna qualitas, poteſt & alia accidere, ſed quæ non ſit in eodem genere, in quo prima qualitas fuit. vt puta ſi dicas, foliorum genera duo ſunt, de membrana & de carta. Hic folium ſubſtantia eſt, acceſſit ei una qualitas, membrana & carta. Poteſt tamen eidem ſubſtantiæ, uel folio, alia qualitas accidere, quæ non ſit in eodem genere, in quo prima qualitas, ut ſi dicas, foliorum genera ſunt tria, eſt oblongum, eſt latum, & eſt quadratum. Quare ſi circa primam qualitatem numerus diuiſionis varietur, uitium eſt: ſin autem in eadem ſubſtantia circa alias qualitates numerus diuiſionis varietur. non eſt uitium, ut hic ait. Primum cauſarum tria genera ſunt. Cauſa hic ſubſtantia eſt, accidit ei una qualitas, ut ſit demonſtratiuum genus, deliberatiuum iudiciale. Deinde ait, quinque cauſarum ſunt genera. Licet eadem ſit ſubſtantia, alia tamen ei qualitas accidit. In iudiciali enim ſine alio quocunque gñe cauſæ, Inuenitur & honeſtum cauſæ genus, & admirabile, & humile, & anceps, & obſcurum. Sed uictorinus id mihi non admodum, quid ſit, aperuiſſe quidem uidetur. Nam omnis cauſa aut in lite eſt, aut extra litem eſt. Si in lite iudicialis eſt: ſi extra litem, aut in conſultationem uenit, quod eſt deliberatiuum. aut prout nobis libido fuerit laudamus uituperamúſue, quod eſt generis demonſtratiui. At illa alia ſiue quatuor, ſiue quinque ſint, non ſunt niſi procemij, quæ eſt una pars orationis, nec communia amborum partium, uelut tria illa, quæ prius recenſuimus.

cenſuimus. Eſt enim iudicialis communis actoris & rei, vt Milonis & Clodianorum, vtraque ſi quidem iudicialia nominatur. Similiter deliberatiua, vt Creandus ne ſit Cos. Auguſtus, an non, qui e puer. Communis quoque demonſtratiua, vbi Catonem Cicero laudat. C. Iulius Cæſar vituperat. At in exordio ſecus quodammodo fit, vt pro viro forti contra parricidam, cauſe erit iudicialis, & hæc tam ad parricidam, pertinet, quam ad virum fortem. ergo vna erit amborum. In procemio autem diuerſa nam ſua cuiuſque erit, altera viri fortis altera parricidæ. Illa quidem honeſta, quæ pro viro forti, & eo honeſtior, quod contra parricidam. hæc vero turpis, quod pro parricida, & eo turpior quod contra virum fortem. Sunt itaque duæ cauſæ, & inter ſe plurimum differentes, vt communes nullo modo eſſe poſſint. Nec vero hæc cauſæ honeſtas, aut turpitudo, ad cauſam illam quæ lis eſt, & controuerſia, in qua iudicium pendet, aliquid pertinet. Sed quædam hominum habita opinio de actoria parte, vel rei, quod partem hanc honeſtam eſſe exiſtimant, illam turpem. ideo quod orator, cum intelligit partem quam tuetur laborare infamie, apud iudices ceteros ue expurget infamiam, conciliatque eorum animos ad bene ſperandum de cauſe quam acturus eſt. Et quantum fieri poteſt, contrahit in exordio beneuolentiam ſibi & ab aduerſario alienat, quo de probatione ipſius cauſæ, in qua iudicium omne pendet, de iure noſtro bene, de aduerſario male opinentur.

LONG. ORatoris officium) Quod Cicero officium, id Ariſt. ἔργον, id eſt opus appellat. Sed longe amplius officium Ariſt. oratori aſsignauit, tradita definitione, ab effectibus & fine, cum diceret, Rhetoricem eſſe vim quandam artificioſam perſuadendi in vnaquaque re. Sed nos cum Halicarnaſſeo dicimus officium Rhetoris vel oratoris, vt hic à Cicerone definitum eſt, eſſe maxime proprium & principaliſſimum officium. Nam etſi philoſophus artificioſa quadam facultate perſuadet, id non vt rhetor agit. ſed vt philoſophus. Tria ſunt genera cauſarum. De horum differentia, poſt Fabium eleganter diſſerit Laur. Valla, in Apologia contra Raudenſem. Libet tamen obiter & aliud diſcrimen perelegans, a Græcis animaduerſum addere. Aiunt enim, iudicialem ſpeciem ex iraſcibili parte animæ prodijſſe, cum, ſcilicet quilibet homo vel accuſatur, vel excuſatur, deliberatiuam ex appetibili, cum, ſcilicet deliberare volens de re aliqua ut plurimum in eam deliberationem feratur, quam mouerit appetitus, perſuaſus à ratione demonſtratiuam ex rationabili, cum videlicet quicunque vtitur laude vel vituperatione, afferat, de vtreque rationes. Sed & vt ſingula hæc genera ſuos fines habent, iudiciale quidem æquum & iuſtum (iudex enim ad æquitatem reſpectum habens ſedet & iudicat) deliberatiuum autem vtilitatem, demonſtratiuum autem bonum, ita & ſua loca habent, prætorium iudicialis ſpecies, deliberatiua ſenatum, demonſtratiua theatrum vel eccleſiam. [Quod attribuitur &c.] Attribuitur, inquit id, quòd tota in attributis, hoc eſt, circunſtantijs conſiſtit eius tractatio. [Oportet igitur) Tranſitio ad partes officij. [Accommodatio,) Id eſt commoda ordinatio. [Pronunciatio eſt &c.) Pronunciationem videri poterat non ſatis perfecte definiſſe, cum id non ſolum agat, verum in proferendo, ut & nomen teſtatur, tota propemodum conſiſtet, niſi præcipuas in geſtibus moderandis partes haberet. quare pleraque omnia exemplaria & Vocis in definitione addunt. [Quaſque res habere conueniat) Alias, Oportet. [Confutatio eſt contrariorum locorum diſſolutio) Addunt aliqui, Cum deſtructione ignorantes, & Græcis λύσιν, & Romanis diſſoluere idem ſignificare ſubinde quod deſtituere. [Genera cauſarum ſunt quatuor) Et ſupra Cicero. genera cauſarum quædam recenſui, ſed illa ut præcipuas materiam & negociorum partes, hæc vero vt partium illarum partes. Qua de re lege Victorinum. Quidam vero ut hanc amphibologiam fugiant, ſuperiora iſta non cauſarum, ſed dicendi & ciuilium quæſtionum genera vocant.

ASCENSIVS.

ORatoris officium &c.) Quia vt dicit D. Auguſtinus in præfatione quæſtionum in heptatheucum. Nonnulla pars inuentionis eſt noſſe quid quæras, ideo auctor conſcripturus, quæ ad rationem dicendi faciunt, ſcribit officium oratoris, ut eo cognito ſtudeat adipiſci, quæ ad id ſunt neceſſaria ſine quibus fruſtra darentur præcepta dicendi. Nam Rhetoris non eſt docere quid loquaris, ſed qui hoc eſt quomodo ſicut Horatius in arte poetica. non docuit quid ſcribas, ſed qui monuit tamen dicens. Rem tibi ſocraticæ poterunt oſtendere cartæ. Præſtabat præterea quæ in initijs ſcientiarum inquiri ſolent, videlicet quod rhetorices ſine ſubiectum circa quod verſetur, quod præcognitum quodammodo eſſe oportet, dicit itaque quod officium oratoris eſt, id eſt ad eum qui futurus eſt orator maxime ſpectat (dicitur enim officium vel ab efficiendo eo quòd quiſque quod officij ſui eſt maxime facere debet, vel ab ob & facio, ob autem dicit contra, & propter, unde officio, id eſt noceo. quaſi contra id quod facere debeam, facio, & tamen officium meum eſt propter quod faciendum factus ſum. vt officium aratoris arare, ſcriptoris ſcribere, diſcipuli diſcere, rhetoris docere. [Oratoris vt hic dicit) Poſſe dicere, id eſt eſſe idoneum & potentem ad dicendum. (Ad hoc autem vt opus aliquot perficiatur ab opifice, tria concurrunt, velle, ſcire, & poſſe, quæ interdum diſtincta ſunt, vt ſi ruſticus bonis cruribus ſaltare non didicerit, ſaltare quodam modo poteſt & ſæpe vult, ſed neſcit. Contra qui bonus erat ſaltator ſe crura fregerit, ſcit quidem & forte velit ſed non poteſt. Sæpe autem bonus ſaltator poteſt & ſcit ſaltare ſed non ſaltat, quia non vult. Verum hoc loco poſſe dicere quodammodo ea tria includit, quia non videtur poſſe qui neſcit artem dicendi, nec qui ſcit continuo poteſt ſi non habet facundiam. firmum latua memoriam & cetera ad orationem neceſſaria, quia vero orator non ſemper òrat, hoc eſt non ſemper dicit, ideo non dicit quòd oratoris officium eſt dicere, ſed poſſe dicere, quaſi dicat quando velit) de his rebus quæ res. (Signa puer modum loquendi antecedentem videlicet ſæpe a Cicero. cum relatiuo reperi, vt Valla etiam obſeruauit,) ſunt conſtitutæ, id eſt ſimul ſtatutæ & comprobatæ moribus, id eſt laudata conſuetudine & legibus. (Ita enim ſolet iudicium ferri aut iuxta conſuetudinem ſuæ cuiuſque ciuitatis. aut iuxta leges publicas) ad vſum, id eſt vtilitatem ciuilem, id eſt ciuium ſimul commorantium in vnis mœnibus, oportet ergo vt noſcat conſuetudinem leges & priuilegia ciuitatis in qua orabit, aut cauſam dicet, neque id adhuc eſt officium plenum oratoris, immo iuriſconſulti, vnde addit cum aſſenſione. hoc eſt aſſenſu auditorum quoad eius, id eſt quatenus id fieri poterit. Quia ſicut non eſt in medico ſemper releuetur, vt æger. Sic non eſt in oratore etiam perfecto, vt ſemper perſuadeat, & ad aſſenſum inducat quia interdum auditor male affectus eſt, interdum ab aduerſario perſuaſus, interdum res non eſt perſuaſibilis. Norit puer idem eſſe aſſenſum & aſſenſionem. Aſſentatio autem eſſe adulationem. Signet præter locutionem illam quoad eius. Vnde ſciat aduerbia ſæpe pro nominum caſum regere, vt eo temeritatis peruenit, id eſt ad id temeritatis, aut ad eam temeritatem, & quoad eius, id eſt quatenus id &c. Leges poterit non potuerit. [Tria ſunt &c.) Propoſuit ſubiectum in genere quod nunc diuidit per ſpecies dicens. Tria ſunt genera cauſarum quæ genera orator debet recipere, ſcilicet ab litigatore vt a ſe tractanda (quia ſunt & alia e græcis illis ſuperflue tradita quæ reijcere poteſt. Notabis quod Valla admonuit oratores in declaratione antedicti rariſſime ponere illas grammaticorum particulas. ſ. aut videlicet, vt hoc loco dicat grammaticus videlicet) Demonſtratiuum quod dicitur a demonſtrando quia. Demonſtrat alicui ineſſe laudem vel vituperium, unde & grammatici ſolent vocare regimen demonſtrationis eſſentiæ in his vir magnæ probitatis aut improbitatis deteſtandæ. Deliberatiuum, quod à deliberando nomen ſumpſit. Et iudiciale, quod a iudicio ſeu a iudicando deductum eſt. Vnde demonſtratiuum eſt quod attribuitur, id eſt applicatur: in. i. ad laudem vel vituperium alicuius perſonæ certæ, id eſt ſingularis quia in deliberatiuo agitur etiam de laudando, aut vituperando ſtatu publico, vnde deliberatiuum eſt, quod poſitum in conſultatione, id eſt deliberatione & communi diſquiſitione expedientis an non expedientia habet in ſe ſuaſionem & diſſuaſionem. Suaſionem ſi videatur in expediens de quo conſulatur, diſſuaſionem, ſi expediens. Caue legas perſuaſionem, non enim penes oratorem eſt, vt ſemper perſuadeat. nam perſuadere eſt inducere aſſenſum. Iudiciale eſt quod poſitum in controuerſia, id eſt diſputatione, & deceptatione, habet in ſe accuſationem, ut in cauſe criminali, & petitionem, ut in ea cauſe ciuili, & vtraque pertinent ad actionem cum defenſione quæ pertinet ad reum. Nam omnia ſiue iuſte, ſiue iniuſte poſtulans, & vocans alium in ius, dicitur actor, omnis vocatus in ius licet innocens ſit, aut nihil debet vocatur reus. [Nunc quas res &c.) Dicit quinque eſſe partes oratori neceſſarias, quas quo ordine exerceat enumerat. Nam qui apte de re quapiam dicere vult oportet primo loco habeat inuentionem, id eſt vt inueniat & excogitet dicenda. Deinde diſpoſitionem ut ea debito ordine diſtribuat. Nam in principio ſere locari ſolent grauia quæ auditorem excitent, & in fine ea reperi quæ maxime ad rem faciant in medio quæ minoris ſint momenti. Tum elocutionem, id eſt elegantem ido-

neorum verborũ & ſententiarum ad inuenta accõmodationem. Tum memoriam, qua præmeditata repetit. Demum pronunciationem cum geſtibus debitis. has aũt partes graphice definit, vt eũ ordine patebit qui talis eſt. Nunc.i.deinceps docebimus quas res, aut res quas oporteat oratorem habere. Deinde oſtendemus quõ conueniat has cauſas.i.quinque partes officij oratori tractari.i.exerceri. Igitur continuatiua eſt vox, q.d. vt proximum equamur oportet inuentionem diſpoſitionem, elocutionem, memoriam & pronunciationem eſſe in oratore. Deinde deſcribens eas dicit. Inuentio eſt excogitatio rerum verarum aut veriſimilium, quæ reddant.i.efficiant, cauſam.ſ.quam agimus, probabilam.i.veriſimilem aut probabilem ſeu apparuerunt veram, veruntamen ſi orator eſt vir bonus dicẽdi peritus vt à Catone deſcribitur. Non excogitabit veriſimilis quæ tamen ſciet non eſſe vera, ad decipiendum ſed vt reus criminis abſoluatur licitum videtur interdam verbis plauſibilibus vti. Diſpoſitio eſt ordo & diſtributio rerum.ſ.excõgitarum, aut inuentarum, quæ.ſ.diſtributio aut diſpoſitio demonſtret quid quiſque.i.in ſingulis locis ſit collocandum, aut quid & quibus locis ſit locandum. Elocutio eſt accommodatio.i.applicatio verborum idoneorum, & ſententiarum ſup. idonearum, ad inuentionem .i. res inuentas & excogitatas. Memoria eſt firma perceptio.i.comprehenſio .ſ. actiua animi, & paſſiua rerum.i.ſententiarum, & verborum diſpoſitionis.i.quæ par diſpoſitionem prius erant diſtributa. Vbi notabis puer cum Valla Cic. ſæpa genitiuos actiue & paſſiue ſignificantes ſimul data vni regenti, vt hoc loco perceptio animi eſt actiua, quia animus percipit. Perceptio rerum & verborum paſſiua, quia res & verba percipiuntur. Pronunciatio eſt moderatio.i.temperatio & modificatio cum venuſtate.i.quæ ſit decora & venuſta, vocis.ſ.pronunciantis vt nunc ſit aſpera nunc lenis & ſuo accentu enunciata, vultus vt nunc ſit triſtis & ſeuerus, nunc lætus & facilis & geſtus .ſ. manuum, capitis & ceterum membrorum. Hæc omnia &c. quia difficile videtur tot res poſſe obſeruare, & prius dixerat ſe non facturum more græcorum qui artem difficiliorem reddebant, dat veſtra earum adipiſcendi dicens, Nos poterimus aſſequi .i. adipiſci & obtinere hæc omnia .ſ. ſupradicta, tribus rebus, videlicet arte, imitatione, & exercitatione, quas deſcribit addens. Ars eſt præceptio .i. inſtitutio & doctrina quæ dat certam viam, quæ pro .i. rationem dicendi, vt quæ in hoc lib. traduntur & a Quint. in lib. de inſtitut. orat. Imitatio eſt qua impellimur diligendi ratione.i. conſideratione vt valeamus aſſe ſimiles aliquorum.ſ.quos nobis imitandos propoſuerimus, ſimiles dico in dicendo.i.forma dicendi. Exercitatio eſt aſſiduus vſus & conſuetudo dicendi. Quæ tria etiam bono ordine deſcribuntur, nam primo dicere oportet aliquam artem, deinde deligere quem imitemur, & demonſtratio nos exercitare in his quæ didicimus, non enim decenter poſſemus nos ponere quem imitemur ſine arte, alioquin tam malum quam bonum imitemur, nec exercitare nos in arte & imitatione niſi illis præhabitis. [Quoniam igitur demonſtratum eſt.) Facto epilogo dictorum, diuidit inuentionem in ſex partes, quas ſuo ordine poſitas definit. Nam qui perorare contendit ſæpe vtitur exordio ad efficiendum auditorem beneuolum, docilem & attentum. Deinde narratione res geſtæ aut perinde ac geſte. Tum diuiſione qua diſcernit quæ ad cauſam ſuam tractaturus ſit & quæ non. Tum ſuorum confirmatione, tum ab aduerſario aſſumptorum aut aſſumendorum confutatione. Ac demum concluſione, quam repetitis capitibus principalibus pro ſe iudicandum eſſe concludit. Ordo eſt. Igitur quoniam demonſtratum eſt, quas cauſas oporteat oratorem recipare.i. vt orator recipiat, quia dictum eſt quòd demonſtratiuam, deliberatiuam & iudicialem, & quaſque .i. quas (ſunt enim quæ partes quaſque) res conueniat oratorem habere quia demonſtratum eſt quòd quinque inuentionem, diſpoſitionem &c. Videtur nunc dicendum quemadmodum officia oratoris.ſ.inuenire diſponere &c. poſſint accommodari ad orationem .i. applicari ad rationem dicendi & exerceri, aut poni in executione. Inuentio conſumitur.i. euacuatur in ſex partes orationis.i.dum ſex partes orationis explantur, videlicet in exordium, narrationem, diuiſionem, confirmationem, confutationem, & concluſionem. Exordium eſt principium orationis, per quod principium animus .i. affectus auditoris, ut in ſenatu, aut concione, aut iudicis, vt foro iudiciali, conſtituitur .i. diſponitur afficitur, aut inſtruitur, aut apparatur.i. magnifice præparatur ad audiendum, quia beneuolum, attentum & docile efficere ſolet. Narratio eſt expoſitio.i.clara recitatio, rex geſtarum.i.publice factarum, aut adminiſtratarum aut perinda.i. aut ſe habentium et geſtarum.i. tanquam ſint geſtæ, licet geſtæ reuera non ſint. Diuiſio eſt per quam aperimus .i. manifeſtamus (non dicit quia ne ſiat eiuſdem vocale hiatus) quid conueniat.i. de quo conſentiunt litigantes, & quid ſit in controuerſia.i. in diſſenſione, & per quam exponimus de quibus rebus ſumus locuturi, quid declamatores ſeu prædicatores verbi diuini obſeruare ſolent, fruſtra autem additur à quibuſdam & diſconueniat, quia idem eſt in controuerſia eſſe & diſconuenire. Verbi gratia ſi aduerſarius dicat Clodium à Milone occiſum iniuſtiſſime aut iniquiſſime, poterit Milonis defenſor poſtquam narrauerit rem geſtam.i. cædem Clodij diuidere & dicere, duo igitur aduerſarius aſſumpſit. Clodium, videlicet occiſum eſſe & iniuſtiſſime, primum quidem inficiari non poſſum, neque id infectum nolim. Secundum autem pernego. Iuſtiſſime enim occiſum aſſero quid poſt ea confirmationem probabit, & per confutationem ſeu refutationem aduerſarij argumenta diſſoluet. vnde confirmatio eſt expoſitio.i. declaratio noſtrorum argumentorum .i. noſtrarum probationum, aut noſtrorum mediorum ad probandum aſſumptorum cum aſſeueratione .i. aſſertione quòd vera ſint. Confutatio eſt diſſolutio .i. inualidatio & improbatio locorum contrariorum.i. ab aduerſario adductorum. Concluſio eſt terminus.i. finis artificioſus.i. ex arte factus, orationis.i. dicendi orationis.i. dicendi oratoriæ. Nunc quoniam &c. hinc ſumendum. Putem initium tituli de quatuor generibus cauſarum. Nam certum eſt Cic. non ſic diſtinxiſſe, vt diſtincta videmus capita. Ordo autem eſt. Nunc.i. deinceps, quoniam nos producti ſumus, vt loqueremur de partibus orationis, vna .i. ſimul cum officijs oratoria, quo.i. vt res eſſet facilior cognitu .i. ad cognoſcendum, aut vt cognoſcatur, & producti.i. ad hoc perducti ſumus, vt accommodaremus eas .ſ. partes orationis ad inuentionem, videtur dicendum ſupp. eſſe primo de exordio. Incipiens autem de exordio dicere, ait. Cauſa poſita .i. poſtquam cauſa erit conſtituta, conſiderandum eſt genus.i. qualitas, aut ſpecies cauſæ, quo.i. ideo, vt poſſimus exordiri, commodius, ſed fere in idem recidit. Genera cauſarum. Vt diſtinctius, & ita clarius inſtitutum ſuum proſequatur diuidit rurſus cauſas per aliam rationem, vt pote per alia accidentia, quo circa non eſt inconueniens, ſi prius tria genera cauſarum poſuerint, & nunc quatuor, quia non diuidit cauſam per eadem membra, ſed per alia, ſicut non eſt inueniens in grammatica ſi nomen diuidatur per qualitatem in proprium & appellatiuum, & per figuram. in ſimplex. compoſitum & decompoſitum vnde in hæc quatuor membra diuidi poſſunt ſingula tria prædictorum generum, & econuerſo ſingula horum quatuor in illa tria. Nam in damonſtratiuo aliud eſt honeſtum aliud turpe, aliud humile, aliud dubium, & ſimiliter in deliberatiuo & iudiciali. Et econuerſo in turpi genere aliud eſt demonſtratiuum, aliud deliberatiuum aliud iudiciale, & ita in reliquis. Vnde non eſt inconueniens eandem rem diuidere in plura, & in pauciora membra ſecundum varios reſpectus. Sed videtur inconuenientius quòd quam rem hic in quatuor diuidit alibi in quinque diuiſit, nam aut hæc diuiſio imminuta, aut illa ſuperflua videtur. Verum ſciemus omnem diuiſionem, aut eſſe bimembrem primo loco, aut eſſe reducibilem ad bimembrem, aut (ſi detur medium) ad trimembrem. Verum quia oppoſitorum eadem eſt diſciplina, ſatis eſt alterum eorum expreſſiſſe. Verbi gratia. Dicamus genera cauſarum eſſe tria, honeſtum, dubium & humile, ſub honeſto intelligetur turpe, & ſub humili admirabile, & ex vtriſque rurſum eſt anceps, aut dubium. vnde vt grammaticis ſatis faciamus, dicamus ſic. Omne genus cauſæ, aut honeſtatem includit, & dicitur honeſtum, aut turpitudinem & dicitur turpe, aut vtranque, & dicitur dubium. anceps ſeu mixtum. Et rurſus. Omne genus cauſæ, aut includit rem ſublimem & admirabilem, & dicitur admirabile, aut humilem & contemptam, & dicitur humile, aut ex vtraque conſtat & diceretur dubium, ſed raro reperitur. Sunt ergo in veritate, ut ita loquar duæ diuiſiones, quarum prior trimembris, videlicet. Cauſarum, aliud honeſtum, aliud turpe, aliud dubium. Secunda potius bimembris, ſcilicet, Cauſarum aliud admirabile, aliud humile. Nam non facile inuenias hic dubium. In has ergo diuiſione ſub humili comprehenditur admirabile, quod alibi ponit, & illic ſub honeſto comprehenditur turpe, & ſic vtrobique erunt quinque membra. Ordo eſt. Genera cauſarum ſunt quatuor ſuppla cum eorum oppoſitis, honeſtum, turpe, dubium. quæ vnam faciunt diuiſionem, & humile ſupple, & admirabile cum dubio interea quæ faciunt ſecundam.

Deſcribens autem ſingula membra dicit. Genus cauſæ putatur honeſtum, cum, id eſt quando nos, aut defendimus (id eſt aliquis defendit, frequenter enim loquitur Cicer. in prima perſona pro quamuis) id, quod videtur defendendum ab omnibus, aut oppugnamus, id quod videtur debere oppugnari ab omnibus,

omnibus, vt cum nos ſup. oramus pro viro forti contra parricidam.i.occiſorem patris, aut alterius liberi hominis, ſed pręcipue de parentela, vt aiunt. videtur enim vir fortis ab omnibus defendendus, & parricida ab omnibus oppugnandus. Genus cauſæ intelligitur turpe, ſupp. tum cum aut res honeſta oppugnatur, aut defenditur turpis, vt ſi oremus pro parricida contra virum fortem. Genus cauſæ eſt dubium .i. mixtum, & anceps, ac incertum vtri parti addicatur cum habet in ſe cauſam honeſtatis, & partem turpitudinis. vt ſi homo libertinus patronum ſuum domicidam defenderit contra adulterum, honeſtum eſt quòd patronum defendit, & quòd adulterum oppugnat, ſed turpe eſt quòd homicidam defendit. Genus eſt humile, aut dicamus in ſingulis, vt verba iacent. Humile genus cauſæ eſt, cum res contempta.i.vilis & contemptibilis antefert .i. extollitur, aut fertur ante auditorem, vt ſi pro re agraria, aut frumentaria, aut pro priuati hominis ſupellectili domeſtica orauerit. Et econtrario. Sublime ac admirabile genus cauſæ eſt dum res admirabilis antefertur, vt libertas pub. aut reſtitutio regis alicuius in regnum, aut quid ſimile. Difficile autem, vt dixi eſſet inuenire in quo ſint admirabile & humile admixta, niſi reſpectu diuerſorum, ut ſi pauperem contra regẽ defendas, aut controuerſu. Cum hæc ita ſint.i, cum conſtet quatuor, aut quinque eſſe genera cauſarum, conueniet .i. dicens, & conueniens erit rationem exordiorum accommodari.i.applicari, ad omne genus cauſæ, ita vt pro varietate generis cauſarum varie ſumatur exordium.

DE EXORDIIS.

EXORDIORVM duo ſunt genera, principium, quod Græce προοίμιον appellatur; & inſinuatio, quæ ἔφοδος nominatur. Principium eſt, cum ſtatim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. id ita ſumitur, vt attentos, vt dociles, vt beneuolos auditores habere poſſimus, Si genus cauſæ dubium habebimus, à beneuolentia principium conſtituemus, ne quid illa turpitudinis pars nobis obeſſe poſſit. Sin humile erit genus cauſæ, faciemus attentos. Sin turpe cauſæ genus erit, inſinuatione vtemur, de qua poſterius dicemus, niſi quid nacti fuerimus, quare aduerſarios criminando, beneuolentiam captare poſſimus. Sin honeſtum cauſæ genus erit, licebit recte vel uti, vel non vti principio. Si vti volemus, aut id oportebit oſtendere, quare cauſa ſit honeſta, aut breuiter, quibus de rebus ſimus dicturi, exponere. Sin principio vti nolemus, à lege, à ſcriptura, aut ab aliquo firmiſſimo noſtræ cauſæ adiumento principium capere oportebit. Quoniam igitur docilem, beneuolum, attentum habere auditorem volumus, quo modo quidque confici poſſit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, ſi ſummam cauſæ breuiter exponemus, & ſi attentos eos faciemus. nam docilis eſt is, qui attente vult audire. Attentos habebimus, ſi pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inuſitatis verba facturos. aut de ijs rebus, quæ ad remp. pertinent, aut ad eos ipſos qui audient, aut ad deorum immortalium religionem; & ſi rogabimus, vt attente audiant; & ſi numero exponemus res, quibus de rebus dicturi ſumus. Beneuolos auditores facere quatuor modis poſſumus, à noſtra, ab aduerſariorum, ab auditorum perſona, & à rebus ipſis. A noſtra perſona beneuolentiam contrahemus, ſi noſtrum officium ſine arrogantia laudabimus, aut in remp. quales fuerimus, aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipſos, qui audiunt, aliquid referemus, dummodo hæc omnia ad eam ipſam rem, qua de agitur, ſint accommodata. Item ſi noſtra incommoda proferemus, inopiam, ſolitudinem, calamitatem; & ſi orabimus, vt nobis ſint auxilio; & ſimul oſtendemus, nos in alijs ſpem noluiſſe habere. Ab aduerſariorum perſona beneuolentia captabitur, ſi eos in odium, in inuidiam, in contemptionem adducemus. In odium rapiemus, ſi quid eorum ſpurce, ſuperbe, perfidioſe, crudeliter, confidenter, malitioſe, flagitioſe factum proferemus. In inuidiam trahemus, ſi vim, ſi potentiam, factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hoſpitium, ſodalitatem, affinitates aduerſariorum proferemus, & his adiumentis magis, quàm veritati eos confidere aperiemus. In contemptionem adducemus, ſi inertiam, ignauiam, deſidiam, luxuriam aduerſariorum proferemus. Ab auditorum perſona beneuolentia colligetur, ſi res eorum fortiter, ſapienter, manſuete, magnifice iudicatas proferemus: & ſi, quæ de ijs exiſtimatio, quæ iudicij expectatio ſit, aperiemus. A rebus ipſis beneuolum auditorem efficiemus, ſi noſtram cauſam laudando extollemus, aduerſariorum per contemptionem deprimemus. Deinceps de inſinuatione aperiendum eſt. Tria ſunt tempora, quibus principio vti non poſſumus: quæ diligenter ſunt conſideranda: aut cum turpem cauſam habemus, hoc eſt, cum ipſa res animum auditoris à nobis alienat: aut cum animus auditoris perſuaſus videtur eſſe ab ijs, qui ante contradixerunt: aut cum defeſſus eſt eos audiendo, qui ante dixerunt. Si cauſa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: rem non hominem, aut hominem, non rem ſpectari oportere: non placere nobis ipſis quæ facta dicantur ab aduerſarijs, & eſſe indigna aut nefaria. Deinde cum rem diu auxerimus, nihil ſimile à nobis factum oſtendemus, aut aliquorum iudicium de ſimili cauſa, aut de eadem, aut de minore, aut de maiore proferemus. Deinde ad noſtram cauſam pedetentim accedemus, & ſimilitudinem conferemus. Item ſi negabimus nos de aduerſarijs, aut de aliqua re eorum dicturos, & tamen occulte dicemus interiectione verborum. Si perſuaſus auditor fuerit, id eſt, ſi oratio aduerſariorum auditoribus fidem fecerit: (neque enim non facile ſcire poterimus; quoniam non ſumus neſcij, quibus rebus fidei fieri ſoleat) ergo ſi fidem factam putabimus, his nos rebus inſinuabimus ad cauſam, ſi de eo, quod aduerſarij firmiſſimum ſibi adiumentum putauerint, primum nos dicturos pollicebimur: aut ab aduerſarij dicto exordiemur, & ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione vtemur, quid potiſſimum dicamus, aut cui loco primum reſpondeamus cum admiratione. Si defeſſi erunt audiendo, ab aliqua re, quæ riſum mouere poſſit. exordiemur, ab apologo, à fabula veriſimili, imitatione, deprauatione, inuerſione, abiectione, ambiguo, ſuſpicione, irriſione, ſtultitia, exuperatione, collocatione, literarum mutatione: præterea expectatione, ſimilitudine, nouitate, hiſtoria, verſu: aut ab alicuius interpellatione, aut arriſione: & ſi promiſerimus, aliter, ac parati fuerimus, nos eſſe dicturos, nos non eodem modo, ut ceteri ſoleant, verba facturos: quid alij ſoleant, quid nos facturi ſumus, breuiter exponemus. Inter inſinuationem & principium hoc intereſt, quod principium huiuſmodi debet eſſe, vt ſtatim apertis rationibus, quos præſcripſimus,

mus, aut beneuolum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem: at inſinuatio eiuſmodi debet eſſe, vt occulte per diſſimulationem eadem illa omnia conficiamus, vt ad eandem commoditatem in dicendo peruenire poſſimus. Verum hæ tres vtilitates tametſi in tota oratione ſunt comparandæ, hoc eſt, vt auditores ſeſe perpetuo nobis attentos, dociles, beneuolos præbeant: tamen id per exordium cauſæ maxime comparandum eſt. Nunc, ne quando vitioſo exordio vtamur, quæ vitia vitanda ſunt, docebo. In exordio cauſa ſeruandum eſt, vt lenis ſit ſermo, & vſitata verborum conſuetudo, vt non apparata oratio eſſe videatur. Vitioſum exordium eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari, quod vulgare dicitur. Item vitioſum eſt, quo nihilo minus aduerſarius poteſt vti, quod commune appellatur. Item illud, quo aduerſarius poteſt vti ex contrario. Item vitioſum eſt, quod nimium apparatis verbis compoſitum eſt, aut nimis longum eſt, & quod non ex ipſa cauſa natum videtur, vt proprie cohæreat cum narratione; & quod neque beneuolum, neque docilem, neque attentum facit auditorem. De exordio ſatis dictum eſt: deinceps ad narrationem tranſeamus.

CAPIDVRVS.

EXORDIORVM duo ſunt genera) Quod princ. Latine vel exordium dicitur, maiore quadam ratione Græcos, προοίμιον nominaſſe. Quod putat quòd noſtri initium tantummodo ſignificent, illi ſatis clare partem hanc eſſe ante ingreſſum eius de quo dicendum eſt oſtendant. Nam ſiue propterea quòd οἴμη, cantus eſt, & κιθαρῳδοί, pauca illa quæ ante quam legitimum certamen inchoent, emerendi fauoris gratia canunt, προοίμια cognominarunt, oratores quoque ea quæ priuſquam cauſam exordiantur, ad conciliandos ſibi iudicum animos præloquuntur, eadem appellatione ſignarunt, ſiue quod οἶμον, vtam Græci appellét, id quod ante ingreſſum rei ponitur, ſic vocare eſt inſtitutum. Eſt etiam vbi προοίμια, vniuſcuiuſque rei nocemus principium. Sic Iuuen. in 3 Satyr.

Miſeræ cognoſce proœmia rixæ.

Nam quod iam pene in omnibus legitur codicibus. Cognoſce præmia rixæ, corruptum eſt, vt facile eſt lectu cognoſcere. (Et inſinuatio, quæ ἔφοδος nominatur.) Epos, vt in Arte poet. Horatij ſcripſimus, carmẽ dicitur heroicum, & declinatur ſicut Chaos. Epodi autem dicuntur verſus, quolibet metro ſcripti, & ſequentes clauſulas habentes particularum ipſorum verſuum, quales ſunt Epodi Horatij, in quibus ſingulis verſibus ſingulæ clauſulæ adijciuntur: vt,

Nox erat, & cælo fulgebat luna ſereno.

Deinde, Inter minora: &,

Altera iam teritur bellis ciuilibus ætas.

Deinde,

Suis & ipſa Roma viribus ruit.

& quæcunque ſunt ſimiles. dictiq. epodi ἐπιμελῳδικόν, à particulis verſuum, quæ legitimis verſibus ἐπάδουσι, i. accinuntur. Eſt etiam epodos, vt & Demetrius Triclinius exponit, cantus apud Græcos, vno in loco conſiſtens, cum στροφὰς à dextro, ἀντιστρόφους à ſiniſtro ſunt. cuiuſmodi eſt apud Pindarum. Epodos etiam inſinnatio nominatur, ab ἐπί, propoſitione effictum nomẽ, quod eſt ſupra, & ᾠδή, cantus. ſi quidem penultima producta eſt. Nam ſi ſit correpta, ἔφοδος diceretur. (Exordiorum duo ſunt genera, principium, quod Græce προοίμιον appellatur, & inſinuatio, quæ ἔφοδος nominatur.) In præceptis de Inuentione inquit: Igitur exordium in duas partes diuiditur, in principium, & inſinuationem. Principium eſt oratio, perſpicue & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Inſinuatio eſt oratio, quædam diſſimulatione & circuitione obſcure ſubiens auditoris animum. (Id ita ſumitur, vt attentos, aut beneuolos, vt dociles auditores habere poſſimus) Principium, inquit, eſt vbi ſtatim, quæ dicuntur, & ex perſonis ſumuntur, & ex rebus ipſis. Rerum autem tria ſunt genera, vt amice, vt intelligentes, vt attente audiamur. Quorum primus locus in perſonis noſtris, diſceptatorum, aduerſariorum eſt, quibus initia beneuolentiæ cumulandæ cauſa comparantur, aut meritis noſtris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, & maxime generalia officij, iuſtitiæ, fidei, contrarijſq. rebus in aduerſarios conferendis, & cum his qui diſceptant aliqua coniunctionis cauſa, aut ſpe ſignificanda. & ſi in nos aliqua odia offenſionis ſint collata, ea tollendo, minuendo ue aut diluendo, aut extenuando, aut compenſando, aut deprecando. Intelligenter autem, vt audiamur etiam attente, a rebus ipſis ordiendum eſt. Sed faciliime auditor diſcit, & quid agatur intelligit, ſi complectare a principio genus naturamq. cauſæ, ſi diuidas, ſi definias, ſi neque prudentiam eius impedias confuſione partium, nec memoriam multitudine. Vt attente etiam audiamur, trium rerum aliquam ſequemur, nam aut magna quædam proponemus, aut neceſſaria, aut coniuncta cum ipſis apud quos res agitur. Si genus cauſæ dubium habebimus, a beneuolentia principium conſtituemus, ne quid turpitudinis pars illa nobis obeſſe poſſit. Si humile erit genus cauſæ, faciemus attentos. Si turpe erit genus cauſæ, inſinuatione vtendum eſt, de qua poſterius dicemus, niſi quid nacti erimus, quare aduerſarium criminando, beneuolentiam capere poſſimus. (Si honeſtum genus cauſæ erit, licebit recte vel vti, vel non vti principio.) Vbi de Inuentione diſſerit, quinque illa genera ita tractat. In admirabili, inquit, genere cauſæ, ſi non omnino infeſti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit. Sin erunt vehementer abalienati, confugere neceſſe erit ad inſinuationem. nam ab iratis ſi perſpicue pax & beneuolentia appetitur, non modo ea non inuenitur, ſed augetur atque inflammatur odium. In humili autem genere cauſæ, contemptionis tollendæ cauſa neceſſe eſt attentum efficere auditorem. Anceps genus eſt cauſæ, ſi dubiam iudicationem habebit, ab ipſa iudicatione exordiendum eſt, ſin autem partem turpitudinis, partem honeſtatis habebit, beneuolentiam captare oportebit, vt in genus honeſtum cauſa tranſlata videatur. Cum autem erit honeſtum cauſæ genus, vel præterire principium poterit, vel ſi commodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmiſſima ratione noſtræ dictionis ſin vti principio placebit, beneuolentiæ partibus vtendum eſt, vt id, quod eſt honeſtum augeatur. In obſcuro cauſæ genere, per principium dociles auditores efficere oportebit. (Dociles auditores habere poterimus ſi ſummam cauſæ breuiter exponemus, & ſi attentos eos faciemus. nam docilis eſt is qui attente vult audire.) In libris de Inuentione. Dociles auditores, inquit, faciemus, ſi aperte & breuiter ſummam cauſæ exponemus, hoc eſt in quo conſiſtat controuerſia. Nam & cum docilem velis facere, ſimul attentum facias oportet. Nam is eſt maxime docilis, qui attentiſſime eſt paratus audire. Dociles auditores facere poterimus, ſi ſummam cauſæ breuiter exponemus, & ſi attentos eos facimus. nam docilis eſt ille. (hoc eſt, ea in quibus conſiſtit controuerſia, de qua dicturi ſumus, quod poetæ etiam, tum docilitatis, tum attentionis cauſa obſeruant. Hac enim ratione & Homerus in Iliade & Odyſſ. & Virg. in Georg. & in Aeneid. ceteriq. poetæ inſignes exordia compoſuerunt. Attentos habebimus, ſi pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inuſitatis, verba facturos.) In libris de Inuentione: Attentos, inquit, faciemus ſi demonſtrabimus ea quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia eſſe, aut ad omnes, aut ad eos qui audient, aut ad aliquos illuſtres homines, aut ad deos immortales, aut ad ſummam reipublicæ pertinere, & ſi pollicebimur nos breui noſtram cauſam demonſtraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, ſi plures erunt. (Attentos habebimus, ſi pollicebimur nos de rebus magnis.) Vt Virg.

Maius opus moueo.

(Nouis, inuſitatis, verba facturos.) Si noua, inquit, nos dicturos eſſe dicamus. Vt Virg.

Tentanda via eſt, qua me quoque poſſim

Tollere humo, victorq; virum volitare per ora.

Et totus ille locus qui ſequitur. (Aut de rebus his quæ ad remp. pertinent, aut ad eos ipſos qui audirent.) Quod ſæpe Cic. facit, vt dicat id de quo agatur, non ſolum ad reum, ſed ad omnium fortunas pertinere. (Ad deorum immortalium religionem) Vt cum ipſe Cic. dicit: Iudicio deorum immortalium, teſtimonio ſenatus, conſenſu Italiæ, confeſſione inimicorum, beneficio diuino, immortaliq. veſtro, maxime lætor Quirites. Ad deos enim pertinere, quod eum expulſos eſſet, dicebat. (Aut ſi rogabimus vt attente audiant) Vt rurſus Feſtus.

Inde

Inde facta tua ſint mentis acumina Lector,
Sederiq; mei patula cape carmina vitis.

Et pulcherrime in 4. Georg. Virg.

Hanc etiam Mecœnas aſpice partem.
Admiranda tibi leuium ſpectacula rerum,
Magnanimoſq; duces, totiuſq; ex ordine gentis.
Mores & ſtudia & populos & prœlia dicam.

[Et ſi numero exponemus res, de quibus dicturi ſumus.) Vt in ſuperiore Virgili exemplo patet, vt & ipſe quoque Cic. in Cluent. cum inquit. Animaduerti iudices omnem accuſatoris orationem in duas diuiſam eſſe partes, quarum altera inuiti & magnopere confidere videbatur inuidia inueterata iudicij Iuniani altera tantummodo conſuetudinis cauſa timide & diffidenter attingere rationem beneficij terminum. [Beneuolos auditures quatuor modis facere poterimus: à noſtra, ab aduerſariorum, ab auditorum perſona, & à rebus ipſis) In libris de Inuentione: Beneuolentia, inquit, quatuor ex locis comparatur: à noſtra, ab aduerſariorum, à iudicum perſona, ab ipſa cauſa: à noſtra, ſi de noſtris factis & officijs ſine arrogantia dicemus, ſi crimina illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpiciones iniectas diluemus, ſi quæ incommoda acciderint, aut quæ inſtent difficultates, proferemus, ſi prece & obſecratione humili ac ſupplici vtemur. Ab aduerſariorum autem, ſi eos aut in odium, aut inuidiam, aut in contemptionem adducemus. In odium ducentur, ſi quod eorum ſpurce, ſuperbe, crudeliter malitioſe factum proferetur: Inuidiam, ſi vis eorum, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum vſus arrogans & intollerabilis, vt his rebus magis videantur quã cauſæ confidere. In contemptionem adducentur, ſi eorum inertia, negligentia, ignauia. deſidioſum ſtudium, & luxurioſum ocium proferetur. Ab auditorum perſona beneuolentia captabitur, ſi res ab his fortiter, ſapienter, manſuete, geſtæ proferentur, vt neque aſſentatio nimia ſignificetur, & ſi de his quam honeſta exiſtimatio, quantaq. eorum iudicij & auctoritatis expectatio ſit oſtenditur. A rebus ipſis, ſi noſtram cauſam laudãdo extollemus, aduerſariorum cauſam per contemptionem deprimemus. [Beneuolos auditores quatuor modis facere poterimus.) Beneuolentiam aut a perſonis ducimus, aut à cauſis accipimus. Sed perſonarum eſt, vt plerique crediderunt, triplex ratio, ex nobis ex aduerſario ex iudice. [A noſtra perſona beneuolentiam contrahemus, ſi noſtrum officium ſine arrogantia laudabimus) Quale illud pro A. Licinio. Si quid eſt in me ingenij iudices, quod ſentio quam ſit exiguum, aut ſi qua exercitatio dicendi, in qua nõ inficior me mediocriter me eſſe verſatum, aut ſi huiuſmodi rei ratio aliqua, ab optimarum artium ſtudijs ac diſciplinæ perfectæ, à qua ego nullum confiteor ætati meæ tempus abhorruiſſe, earum rerum omnium vel in primis hic A. Licinius fructũ a me repetere proprio iure ſuo debet. [Aut in remp. aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipſos qui audiunt) Quales fuerimus oſtẽdemus, dum hæc quæ omnia noſtro officio facta commemoramus, ad cauſam pertineant. Quale illud pro L. Flacco, cum in maximis periculis huius vrbis atque imperij, grauiſſimo, atque acerbiſſimo reip. caſu ſocio atque auditore cõſiliorum periculorumq. meorum L. Flacco, cædem à nobis, coniugibus, liberis noſtris, vaſtitatem à templis, delubris, vrbe, Italia depellebam, ſperabam Iudices honoris potius L. Flacci me auditorem futurum, quam miſeriarum deprecatorem. Quod.n. eſſet præmium dignitatis? quod P. R. cum huius maioribus, ſemper detuliſſet, huic denegaret. [Aut in remp. quales fuerimus.) Quod noſtra interſit & neceſſitate commotos, ad hanc rem acceſſiſſe dicamus. Vt pro C. Rabirio. Et ſi Quirites non eſt meæ conſuetudinis, initio dicẽdi rationem reddere, qua de cauſa quẽque defendam, propterea quod cum omnibus ciuibus in eorum periculis ſemper ſatis mihi iuſtam cauſam neceſſitudinis eſſe duxi. tamen in hac defenſione capitis, famæ, fortunarumq. omnium C. Rabirij, ponenda ratio videtur officij mei, propterea quod quæ iuſtiſſima cauſa eſt mihi, eadem vobis ad abſoluendum videri debet. nam mecum amicitiæ vetuſtas, tum dignitas hominis, tum ratio humanitatis, tum meæ vitæ perpetua conſuetudo, ad C. Rabirium defendendum eſt adhortata. At vero vt id facerem, ſalus reipublicæ, conſulare officium, conſulatus deinde ipſe mihi vna nobiſcum cum ſalute reipublicæ commendatus, cogit. [Item ſi noſtra incommoda proferemus, inopiam ſolitudinem, calamitatem, &c.) Quibus per commiſerationem beneuolentia captatur, quod tamen ſine nimia amplificatione faciemus. In hoc enim exordium ab oratione differt, quod quæ in exordio attinguntur, in oratione ampliſſime exaggerantur, idq. aut à perſona alterius, quem defendimus, fiet, aut noſtra, alterius perſona. huiuſmodi pro P. Sylla eſt exordium. Maxime vellem iudices vt P. Sylla & antea dignitatis ſuæ ſplendorem obtinuiſſet, & poſt calamitatem acceptam modeſtiæ fructum aliquem potuiſſet percipere. Sed quoniam ita tulit caſus infeſtus vt ampliſſimo in honore tum communi ambitionis inuidia, tum ſingulari Antonij odio verteretur, & in his priſtinæ, fortunæ reliquijs miſeris & afflictis, tamen haberet quoſdam, quorum animos ne ſupplicio quidem ſuo ſatiare poſſet, quanquam huius incommodis magnam animo moleſtiam capio, tamen in ceteris malis facile patior oblatum mihi tempus, in quo boni viri lenitatem, miſericordiamque notam omnibus quondam, nunc quaſi intermiſſam agnoſcerent. [Et ſi orabimus, vt nobis ſint auxilio; & ſimul oſtendemus, nos in alijs ſpem noluiſſe habere.) Quale illud Ciceronis exordium ad equites, antequam pelleretur in exilium, in quo etiam à perſona ſua beneuolentiam captat. Si quando inimicorum impetum propulſare, ac propellere cupiſtis, defendite nunc vniuerſi vnum, qui ne omnes occideretis, ardore flammæ conflagraretis, mei capitis periculo non dubitaui prouidere. nam quem virtutis gloria cum ſumma laude ad cœlum extulit, eundem inimicorum inuidia indigniſſime oppreſſum deprimit ad ſupplicium. Si liberorum conceptam dulcedinem animo incluſam continetis, nolite eo velle carere, qui cariſſimam veſtram procreationem ſibi eſſe duxit. Eſt enim liberale officium, ſerere beneficium, vt metere poſſis fructum fidei. Conducit in loco debitum retribuere, illic enim animi voluntas propenſa comprobatur, hic memoria collaudatur. Itaque ſi omnibus graue ſeruitutis iugum eſſe debet, in libertate educatis, ſit is animis veſtris acceptiſſimus, quia veſtro corpore iugum acerbiſſimum repulit ſeruitutis. Et ſi maiores veſtri eos imperatores, qui militum virtute hoſtium fregerunt furorem, iucundiſs. fructu libertatis reconciliato, non ſolum ſtatuis dignos putauerunt, ſed etiam æterna triumphi laude decorarunt: tum vos eum conſulem qui non militum præſenti fortitudine, ſed ſua eximia animi virtute hoſtilem ciuium mentem ſenatus auctoritate vindicauit. exiſtimate vobis retinendum eſſe in ciuitate. Si quæ beneficia ſingulis ciuibus priuatimque dantur, ea ſolent his eſſe fructuoſa a quibus ſunt profecta, iure & merito poſſum ego vos ad defenſionem meæ ſalutis adhortari, quos conſeruaui vniuerſos. Ab aduerſariorum perſona beneuolentiam captabimus, ſi eos in odium & inuidiam, in contemptionem adducemus. [In odium rapiemus, ſi quid eorum ſpurce, ſuperbe, perfidioſe, crudeliter, confidenter, malitioſe, flagitioſe factum proferemus.) Velut ipſe in Saluſtium. Ita demum magna voluptas eſt tibi, Criſpe Saluſti æqualem ac parem verbis vitam agere neque quicquam tam obſcœnum dicere, cui non ab initio pueritiæ omni genere facinoris ætas tua reſpondeat, vt omnis oratio moribus conſonet. Neque enim qui ita viuit vt tu, aliter ac tu loqui poteſt, neque qui tam illoto ſermone vtitur, vita honeſtior eſt. Quo me vertam P. C. vnde initium ſumam? maius enim mihi dicendi onus imponitur, quo notior eſt vterque noſtrum. Quod ſi autem de mea vita atque rebus noſtris huic conuiciatori reſpondebo, inuidia gloriam conſequitur, aut ſi huius facta, mores, omnem ætatem nudauero, in idem vitium incidam procacitatis, quod huic obijcio. [In inuidiam trahemus, ſi vim, ſi potentiam, ſi factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hoſpitium, ſodalitium, affinitatem aduerſariorum proferemus,) Quale illud pro P. Quintio. Quæ res in ciuitate quæ plurimum poſſunt, hæ contra nos ambæ faciunt hoc tempore, ſumma gratia, & eloquentia, quarum alteram C. Aquili vereor, alteram metuo. eloquentia Q. Hortenſij, ne me dicendo impediat, non nihil vereor: gratia Sexti Nęuij, ne Quintio noceat, id vero non mediocriter pertimeſco, nec hoc tantopere quærendum videtur, hæc ſumma in illis eſſe, ſi in nobis eſſent ſaltem mediocria. Verum ita res ſe habet, vt ego qui nec vſu ſatis, & ingenio parum poſſum, cum patrono diſertiſſimo comparer, & P. Quintius, cuius tenues opes, nullæ facultates, exigue amicorum copiæ ſunt, cum aduerſario gratioſiſſimo contendat. [In contemptionem adducemus, ſi ignauiam, inertiam, deſidiam, luxuriam aduerſariorum proferemus.) Quale illud in Vatinium teſtem principium eſt. Si tua tantummodo, Vatini, quid indignitas poſtularet, ſpectare voluiſſem, feciſſem id, quod his vehementer placebat, vt te, cuius teſtimonium propter turpitudinẽ vitæ, ſordeſq. domeſticas nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem. Nemo.n. horum te refutandum, vt grauem aduerſarium, aut ita rogandum, vt religioſum teſtem arbitrabatur. ſed fui paulo in te intemperatior fortaſſe quam debui, odio.n. tui, in quo &

ſi omnes propter tuum in me ſcelus ſuperare debeo, tamen ab omnibus pene vincor, ſic ſum incitatus, vt cum te non minus contemnerem, quam odiſſem, tamen vexatum potius quam deſpectum vellem, dimitterem. [Ab auditorum perſona beneuolentia captatur, ſi res illorum fortiter, ſapienter &c.) Quale Darij illud, apud Q. Curtium: Si cum ignauis & plurimis, qualemcunque vitam honeſta morte æſtimantibus, fortuna iunxiſſet, tacerem potius quam fruſtra verba conſumerem. ſed maiore quã vellem documento, & virtutem veſtram expertus, magis etiam conniti debeo, vt dignus talibus amicis ſim, quam dubitare, an veſtri ſimilis adhuc ſitis. [Si res eorum fortiter, ſapienter, manſuete, magnifice iudicatas proferemus.) Vt ipſe Cicero. Si P.C. veſtris in me immortalibus, fratremq. meum liberoſq; noſtros meritis parum vobis cumulate gratias egero, quæſo obteſtorq;, ne vitæ noſtræ potius quam magnitudini veſtrorum beneficiorum id tribuendum putetis. Quæ tanta enim poteſt exiſtere vbertas ingenij? quæ tanta dicendi copia? quod tam diuinum atque incredibile genus orationis? quo quiſquam poſſit veſtra in nos vniuerſa promerita, non dicam complecti orando, ſed percenſere enumerando? qui mihi fratrem optatiſſimum, me fratri amantiſſimo, liberis noſtris parentes, nobis liberos, qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui ampliſſimam rempub. qui patriam, qua nihil poteſt eſſe iucundius, qui denique noſmetipſos nobis reddidiſtis. Quod enim tempus erit vnquam, quo veſtrorum in nos beneficiorum memoria ac fama moriatur? [Si quæ de his exiſtimatio quæ iudicij expectatio ſit aperiemus.) Quale Apuleij illud de Magia. Certus equidem eram, proq. vero obtineam maxime, Claudi, quiq. in conſilio eſtis, Sicinium Aemilianum ſane notiſſimæ temeritatis accuſationem noſtri prius apud te cœptam, quam apud ſe cognitam, penuria criminum ſolis conuicijs impleturum, quippe inſimulari quiuis innocens poteſt, reuinci niſi nocens non poteſt. Quo ego vno præcipue confiſus, gratulor mediusfidius, quod mihi copia & facultas te iudice obtigit purgandæ apud imperitos philoſophiæ. [A rebus ipſis beneuolum faciemus auditorem, ſi cauſam noſtram laudando extollemus, & aduerſarium per contemptionem deprimemus.) Quale quartũ eſt huius libri totum omnino exordium. [Tria ſunt tempora, quibus vti principio non poſſumus, quæ diligenter ſunt conſideranda, aut cum turpem cauſam habemus, hoc eſt, cum ipſa res animum auditoris alienat à nobis: aut cum animus auditoris perſuaſus videtur ab his eſſe, qui ante contra dixerunt.) In alijs præceptis Rhetoricis: Inſinuatione igitur vtendum, inquit eſt, cum admirabile genus cauſæ eſt, hoc eſt, vt ante diximus, cum animus auditoris infeſtus eſt. Id autem tribus ex cauſis fit maxime. ſi aut ineſt in ipſa cauſa quædam turpitudo, aut ab his qui ante dixerunt, iam quidam auditori perſuaſum videtur, aut eo tempore locus dicendi non datur, cum iam illi quos audire oportet, defeſſi ſunt audiendo.

Nam ex hac quoque re non minus quam ex primis duabus in oratore nonnunquam animus auditoris offenditur. Docuit ſupra Cicero, in principijs tria à nobis adhibenda eſſe, ut aut beneuolos, aut attentos, aut dociles faciamus auditores. Idem & in inſinuatione faciendum eſt: ſed ſecus, in principijs enim id aperte faciemus: in inſinuatione autem occulte, & quibuſdam circuitionibus, nec in alio cauſæ genere, niſi in admirabili. per qđ etiam turpe datur intelligi, vt ſupra ex eius interpretatione colligi ſatis potuit, & tunc cum audientium animi erunt vehementer offenſi, oſtenditq. quibus potiſſimum rebus offenſos iudicum animos poſſimus agnoſcere. [Si cauſa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus, & quæ ſequuntur.) In alijs præceptis: Si cauſæ, inquit, turpitudo contrahet offenſionem, aut pro eo homine in quo offenditur, alium hominem qui diligitur interponi oportet: aut pro re in qua offenditur, aliam rem quæ probatur: aut pro re hominem, aut pro homine rem, vt ab eo quod odit ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur, & diſſimulare id te defenſurum quod æſtimeris. Deinde cum iam melior factus erit auditor, ingredi, Pedetentim in defenſionem, & dicere ea quæ indignentur aduerſarij, tibi quoque indigna videri. Deinde cum leniueris eum qui audiet, demonſtrare nihil pertinere eorum ad te, & negare te quidquam de aduerſarijs eſſe dicturum, neque hoc, neque illud, vt neque aperte lædas eos qui diliguntur, & tamen id obſcure faciens, quoad poſſis alienes ab eis auditorum voluntatem, & aliquorum iudicium ſimili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignã. Deinde aut eandem, aut conſimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem, in præſenti demonſtrare. Hic, Turpis aut res erit, inquit, aut perſona. ſi perſona turpis fuerit, aut alium hominem ſubijcies, qui amatur, aut rem pro perſona. Denique ſi res turpis fuerit, aut aliam rem quæ honeſta eſt ſubijcies, aut pro re hominem. Illic vero dicit, ſi genus turpe ſit, hominem non rem, aut rem non hominem ſpectari debere, dicendum nobis. Hæc igitur præcepta ab illis pene nihil in hoc differunt, ſed nobis ſubaudiendum eſt, ſi vtrunque turpe fuerit, & res & perſona, commodum eſſe cauſas non ſuſcipere, tamen ſi quid leuiter turpe fuerit, poſſe ſuſcipi. Deinde adijcere, ea quæ aduerſarijs diſpliceant, tibi etiam diſplicere, ſed nihil horum ad tuum negocium pertinere, mirariq. te dicas, cur tam fœtida dicant, & occulte de aduerſarijs detrahendo rem amplificabimus. Deinde, inquit, de ſimili negocio aliquorum iudicum afferre oportebit exemplum, ne nouum id eſſe videatur. Animaduertendum hic eſt, vt in inſinuatione quatuor locis præceperit beneuolentiam comparari poſſe .i. ab ipſa cauſa, a noſtra perſona, ab aduerſariorum, à iudicũ.

A cauſa dicit poſſe beneuolentiam comparari, vbi ait hominem non rem, aut rem, non hominem ſpectari oportere. A noſtra perſona, cum ait: aut non placere nobis ipſis quæ facta dicantur ab aduerſarijs & eſſe indigna, aut nefaria. Deinde pedetentim cum rem auxerimus, nihil ſimile nobis factum eſſe oſtendemus.

Ab aduerſariorum vero perſona quemadmodum beneuolentiam comparemus oſtendit, cum ait: Item ſi negabimus nos de aduerſarijs, aut de aliqua re dicturos, & tamen occulte dicemus interiectione verborum. Poſtremo docet, vt a iudicum perſona beneuolentiam comparemus, cum ait: Aut aliquorum iudicum de ſimili cauſa aut de eadem, aut de minori, aut de maiori proferemus. Verum quod ait, ac ſimili cauſa, aut de minori, aut de maiori, imitatione dignum eſt, vt poſt exemplum facienda ſit comparatio. Comparatio porro nunc à pari, nunc à maiori, nunc à minori fiat neceſſe eſt. His igitur rationibus oſtendit, ſi per cauſæ turpitudinem auditores offenſi extitiſſent, quibus modis ab his poſſit beneuolentia comparari. Si perſuaſus auditor fuerit .i. ſi oratio aduerſariorum auditoribus fidem fecerit: neque enim non facile ſcire poterimus, quoniam non ſumus neſcij quibus rebus fides fieri ſoleat. [Ergo ſi fidem factam putabimus, his nos rebus inſinuabimus ad cauſam, de eo quod aduerſarij firmiſſimum ſibi adiumentum putarint, primum nos dicturos pollicebimur, aut ab aduerſarij dicto exordiemur, & ab eo maxime quod ille nuperrime dixerit: & quod ſequitur) In alijs præceptis ita reliquit. Sin oratio aduerſariorum fidem videbitur auditoribus feciſſe, idq. ei qui intelligit quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu, oportet aut de eo quod aduerſarij ſibi firmiſſimum putarint, & maxime hi qui audient probarint, primum te dicturum polliceri, aut ab aduerſarij dicto exordiri, ab eo potiſſimum, quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione vti, quid primum dicas, aut cui potiſſimum loco reſpondeas, cum admiratione. Nam auditor eum cum quem aduerſarij perturbatum putant oratione, videt animo firmiſſimo contradicere paratum, plerunque ſe potius temere aſſenſiſſe, quam illum ſine cauſa confidere arbitratur. Hoc dicit, ſi oratio aduerſariorum dictis fidem fecerit, & ideo iudices videntur abalienati, tribus modis beneuolentiam comparamus, ſi aut ab eo argumento quod ſibi firmiſſimum crediderant aduerſarij, te dicturum eſſe promittas, aut ſi ab eo dicto incipias, quod aduerſarius nuper dixerit: aut ſi, inquit, cum admiratione dubites, cui potiſſimum reſpondeas quæſtioni. nec enim, inquit, cognitu difficile erit, an perſuaſus tam ſit auditor: aut, inquit, cum riſu reſpondentes hominis admirabimur audaciam. Hic Ciceronianis verbis Quintiliani adijciam ſententiam. Par eſt, & quid in hac re ſummi ſcripſerint ſenſerintq. oratores, auditores quoque mecum intelligant quod vtiliſſimum fore cenſuimus. Inſinuatio, inquit, ſurrepit animis maxime, vbi frons cauſæ non ſatis honeſta eſt, vel quia, res ſit improba, vel quia hominibus parum probetur, aut facie quoque ipſa premitur, vel inuidioſa conſiſtentis ex diuerſo patroni aut patris, vel miſerabilis ſenis, cæci, infantis. Et quidam, quibus aduerſus hæc modis ſit medendum, verboſius tradunt, materiaſq. ipſi ſibi fingunt, & morem actionum perſequuntur. Sed hæc cum oriantur ex cauſis, quarum ſpecies conſequi omnes non poſſumus, niſi generaliter comprehendantur, in infinitum ſint extrahenda quare ſingulis conſilium cum propria ratione naſcetur. Alijs in vniuerſum præceperimus, vt ab his quæ lædunt, ad ea quę proſunt confugiamus. ſi cauſa laborabimus, perſona ſubueniat: ſi perſona, cauſa: ſi nihil quod nos adiuuet, erit quæramus quid aduerſarium lædat. nam vt optabile eſt: plus fauoris mereri: ſic proximum, odij minus. In his quæ negari non potuerint, elaborandum, vt aut minora quàm dictum eſt aut alia mente facta, aut nihil ad

præ-

præſentem quæſtionem pertinere, aut emendari poſſe pœnitentia, aut ſatis iam punita videantur. Idq. agere aduocato quàm litigatori facilius, quia & laudat ſine arrogantiæ crimine, & aliquando etiam vtiliter reprehendere poteſt. Nam ſe quoque moueri interim finget, vt pro Rabirio Poſtumo Cicero, dum aditus ſibi ad aures faciat, & auctoritatem induat vera ſentientis, quo magis credatur, vel defendenti eadem, vel neganti. ideoq. hoc primum intuemur litigatoris an aduocati perſona ſit vtendum, quoties vtruoque fieri poteſt. His etiam de cauſis inſinuatione videtur opus eſſe ſi aduerſarij actio iudicum animos occupauerit. (Si defeſſi erunt audiendo, ab aliqua re quæ riſum mouere poſſit, exordiemur, & quæ ſequuntur) In alijs præceptis ita reliquit: Sin auditoris ſtudium defatigatio abalienabit à cauſa, te breuius quàm paratus fueris eſſe dicturum, commodum eſt polliceri, non imitaturum aduerſarium. Sin res dabit, non inutile eſt ab aliqua re noua, aut ridicula incipere, aut ex tempore quæ nata ſit, quod genus ſtrepitu, acclamatione, aut iam parata, quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam cõtineat irriſionem, aut ſi rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliquid triſte, nouum, horribile, non incommodum erit ſtatim inijcere. Nam vt cibi ſatietas, & faſtidium, aut ſubamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur, ſic animus defeſſus audiendo, aut admiratione integratur, aut riſu renouatur. Si forte iudices defatigati fuerint multos audiendo, primum, inquit, captare beneuolentiam oportebit, rebus nouis, vel ridiculis, riſum iudicibus mouentibus, ſicut ab apologo, vel quacunque fabula, quæ propoſito conducat noſtro. Et hoc duplici modo, aut ex tempore, ſi forte clamor aut ſtrepitus aliunde fuerit exortus, aut cogitatis paratisq. literarum inuerſione, & immutatione verborum, ceterisq. rebus quæ nouitate, aut iucunda inuentione animi quoquo modo fulcirent audientes. Vrbanitas enim opportuna reficit animos, & vndecunque petita iudicis voluptas leuat tædium. Præterea ſi pollicebimur, nos breuius quam futuri eramus, eſſe dicturos, & aliter ac alij ſoleãt. (Exordiemur ab apologo, fabula, veriſimili, imitatione, deprauatione, inuerſione.) Fabulæ ſunt, quas fere videmus extitiſſe ex Phedris Medeis, Clytemneſtris, aliisq. ſimilibus. Apologi ſunt ea rebus humilibus compoſitæ quædam formę ac ſpecies ad viuendum, quales Aeſopicæ fabulæ ſunt, velut de mure & leone fabula. (Veriſimili) Quia ſunt & nullo modo veriſimiles. (Imitatione) Si nos aliquem imitari, aut non imitari aduerſarium deteſtando dicemus. (Deprauatione) Deprauando quæ ab aduerſarijs dicta vel facta ſunt. (Inuerſione) Inuertemus verba: vt, Pudicum ne vocem quem vos impudicum noſtis. (Ab ambiguo) Quod vtroque verſus capi poſſit, vt, inſignis hic hodie factus eſt, nam ab hoc & clarum & infame poſſimus annotare. (Suſpicione) Vt ſi dicas, quot hic doli lateant adhuc neſcius. (Irriſione) Cum aduerſarij obiecta irridemus. (Stultitia) Cum eoſdem videri ſtultos, quod minus prudenter quæ dixerint excogitarint, videri volumus. (Exuperatione) Cum quæ ipſi fecerint mala noſtris antecedant, aut quæ dixerunt longe exuperent quæ facta ſunt, ac per hoc falſa eſſe deprehendantur. (Collatione) Cum conterimus noſtra cum aduerſarijs. (Literarum mutatione) Vt, Beneficium ſe contuliſſe refert, quod huic grande veneficium fuit. (Præterea expectatione.) Si expectandum aliquantum eſſe. (Abiectione) Si quid abijciendum, quod minus verum ſit. (Similitudine) Si ſimile, quod dicimus, alicui contigiſſe dicamus. (Nouitate) Si nouum & inuſitatum, inauditumq. item dicas quod aduerſarij obijciunt, aut quod poſcant ſibi. (Hiſtoria) Alicuius rei lepida narratione. (Verſu) Vt poëre in ſoluta oratione inuſitato, neque nota, euigilanter erigetur auditor. (Aut ab alicuius interpellatione) Si quis loquentem interruperit. (Aut irriſione) Si exhilarati conſurgamus in aduerſarium, illudq. plane tenendum in primis eſſe ſi negocij dignitas patietur, riſum vel iocum moueri oportere. Sin tale fuerit negocium, vt nec iocandum, nec ridendum ſit, à re aliqua triſti ſeueraq. incipere commodiſſimum eſſe. nam vt cibi faſtidium nunc dulci re nunc ſubamara releuatur, ita audiendi ſtudium apud iudices nunc ridiculis rebus, nunc aſperioribus redintegratur. ſed iam quo inſinuationis tractatio clarior fiat, exemplis, vt de principijs fecimus, quo modo, id poterimus, illuſtremus, idq. à principio ordiamur. Ait enim Cic. hominem non rem, aut rem non hominem, huiuſmodi apud ipſum pro M. Cęlio eſt. Si quis iudices forte nunc adſit ignarus legum iudiciorum, conſuetudinis noſtræ, miratur profecto quæ ſit tanta atrocitas huius cauſæ quod diebus feſtis, ludiſq publicis omnibus negocijs forenſibus intermiſſis, vnum hoc iudicium exerceatur, nec dubitet quin tanti facinoris reus arguatur, vt eo neglecto ciuitas ſtare non poſſit. idem cum audiat eſſe legem, quæ de ſeditioſis conſceleratisq. ciuibus, qui armati ſenatum obſederunt, magiſtratibus vim attulerunt, rempub. oppugnarunt, quotidie quæri iubeat, legem non improbet: crimen quod verſetur in iudicio requirat, cum audiat nullum facinus, nullam audaciam, nullam vim in iudicium vocari: ſed adoleſcentem illuſtri ingenio, induſtria, gratia accuſari ab eius filio, quem ipſe in iudicium & vocet & vocarit, oppugnari autem opibus meretricijs. Hic licet animaduertere vt à principio iudices occuparit, ne diebus feſtis, ludisq. publicis, turpe de aliquo fieri iudicium putent, & quàm res turpis ſit, tam honeſtum de quo diceretur videri poſſe. deinde vt docilitatem cum attentione caperet, cum & crimen & criminis pondus explicet. Cum autem ſubijcit, Aut aliquorum iudicium de ſimili cauſa: huius apud ipſum, exemplum pro L. Cornelio hoc luculentiſſimum eſt ſi auctoritates patronorum in iudicijs valent ab ampliſſimis viris: dicta L. Cornelij cauſa defenſa eſt ſi vſus, à peritiſſimis viris: ſi ingenia, ab eloquentiſſimis: ſi ſtudia, ab amiciſſimis & cum beneficijs cum L. Cornelio, tum maxima familiaritate coniunctis. Quæ ſunt igitur meæ partes auctoritatis tantæ, quanta vos in me eſſe voluiſtis? vſus mediocris ingenij, minime voluntati parens, nam ceteris à quibus eſt defenſus, hunc debere plurimum video. Ego quantum ei debeam, alio loco oſtendam. principio orationis hoc oppono, me omnibus qui amici fuerunt ſaluti meæ & dignitati, ſi minus ad ferendam gratiam ſatisfacere potuerimus, ad prædicandam & habendam certe ſatis eſſe facturum. Quæ fuerit heſterno die Cn. Pompei grauitas in dicendo iudices, quæ facultas, quæ copia, non opinione tacita veſtrorum animorum, ſed perſpicua admiratione declarari videbatur, nihil enim vnquam audiui quod mihi de iure ſubtilius dici videretur, nihil de memoria, nihil de more, de exemplis acutius, nihil peritius de fœderibus, nihil de illuſtriore auctoritate, de bellis nihil de repub. grauius, nihil de ſeipſo modeſtius, nihil de cauſa crimine ornatius, vt iam mihi verum videatur illud eſſe quod nonnulli literati, ac ſtudijs doctrinisq. dediti, quaſi quiddam incredibile dicere putabantur, et qui omnes animo virtutes comprehendiſſet, omnia quæ vellet facile tractaret. Quæ enim in L. Craſſo potuit homine nato ad dicendi ſingularem quandam facultatem, ſi hanc cauſam ageret, maior eſſe vbertas, varietas, copia, quàm fuit in eo qui tantum impartire huic ſtudio temporis, quantum ipſe qui à pueritia vſque ad hanc ætatem à continuis bellis & victorijs cõquieuit, quo mihi difficilior eſt hic perorandi locus. Etenim ei orationi, quæ non prætereuecta ſit aures veſtras, ſed in animis omnium penitus inſederit, vt plus voluptatis ex recordatione illius orationis, quàm non modo eſt mea, ſed ex cuiuſcunque oratione capere poſſitis, ſed mos eſt gerendus non modo Cornelio, cuius ego voluntati in eius periculis nullo modo deeſſe poſſum, ſed etiam Cn. Pompeio, qui ſui facti ſui beneficij voluit me eſſe vt apud eoſdem vos iudices nuper alia cauſa fuerim, & prædicatorem & auctorem. Longiores in horum exemplis exordiorum ſumus, non quin intelligeremus, neminem qui præcepta det eloquentiæ, id proſequi: ſi quidem modo ſuum oſtendant ingenium, ſatis eſſe fortaſſis ducunt, ceterorum curam linquentes diſcentibus, ſed vt rudibus adhuc hanc præceptionem oculis ſubijciamus, & plus vtilitatis quam oſtentionis afferamus, aut voluptatis. Ex hoc enim Ciceronis initio, ante cauſæ expoſitionem, quanta iudicum ex Pompeij laudibus attentio comparata ſit, vt ſe non male feciſſe ſi eam, quam Pompeius, defendendam cauſam complectatur facile cognoſci potuit. (Item ſi negabimus, nos aduerſarijs, aut de aliqua re dicturos, & tamen occulte dicemus interiectione verborum) Quale illud apud Q. Curtium ad Alexandrum. Tum Pœnus, Dij prohibeant, inquit, à nobis impias mentes, & profecto prohibent. idem animus eſt tuis, qui ſemper fuit, ire quo iuſſeris, pugnare, periclitari, ſanguine noſtro commendare poſteritati tuum nomen. Proinde ſi perſeueras, inermes quoque & nudi, & exangues vtcunque tibi, cordi eſt, ſequimur, vel antecedimus. ſed ſi audire vis non fictas tuorum militum voces, verum neceſſitate vltima expreſſas &c. hic Pœnus nolle ſe contra Alexandri ſententiam dicere profeſſus, latenter tamen id inſinuat. (Aut ab aduerſarij dicto exordiemur, aut ab eodem maxime quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione vtemur quid potiſſimum dicamus.) Tale Ciceronis pro Quinto Ligario exordium eſt. Nouum crimen, C. Cæſar, & ante hunc diem inauditum propinquus meus ad te, Quinto Tubero detulit, Quintum Ligarium in Africa fuiſſe, idque C. Panſa præſtanti vir ingenio, fretus fortaſſe ea familiaritate quæ eſt ei tecum, auſus eſt confiteri: itaque quo me

vetitam

vertam neſcio. paratus enim veneram, cum tu id neque per te ſcires, neque aliunde audire potuiſſes, vt ignoratione tua ad hominis miſeri ſalutem abuterer, ſed quoniam diligentia inimici inueſtigatum eſt, id quod latebat, confitendum eſt, vt opinor, præſertim cum meus neceſſarius C. Panſa fecerit, vt id iam integrum non eſſet, omiſſaq. controuerſia omnis, oratio ad miſericordiam tuam conferenda eſt, qua plurimi ſunt conſeruati, cum à te non liberationem culpæ, ſed errati veniam impetrauiſſem. habes igitur Tubero, quod eſt accuſatori maxime optandum, confitentem reum, ſed hoc confitentem, ſe in ea parte fuiſſe, qua te virum omni laude dignum patrem tuum. Itaque prius de veſtro delicto confiteamini neceſſe eſt, quam Ligarij vllam culpam reprehendatis. Videmus quam ſe imparatum ad hanc cauſam acceſſiſſe Cicero diſſimulauerit, & quod in cauſa potiſſimum fuit. primum ſumpſerit confutandum, precibusque & miſeratione diluendum ad dubitationes præmittens. {Ab aliqua re quæ riſum mouere poſſit incipiemus.) Quale illud ipſius Ciceronis eſt, in Clodium. Heſterno die P. C. cum me & veſtra dignitas, & frequentia equitum Romanorum, quibus ſenatus dabatur, magnopere commouiſſet, putaui mihi reprimendam eſſe P. Clodij impudicam pudiciciam, cum is publicanorum cauſam ſtultiſſimis interrogationibus impediret, P. Tullioni Syro nauaret operam, atque ei ſe, cui totus venierat, etiam vobis inſpectantibus vendicaret. Itaque hominem furentem exultantemq. continui, ſimul ac periculum iudicij intendi duobus ineptijs verbis omnem impetum gladiatoris, ferocitatemq. compreſſi. Attamen ignarus ille qui conſules eſſent, exanguis atque æſtuans, ſe ea curia repente proripuit, cum quibuſdam fractis iam atque inanibus minis, & cum illis Piſoniani temporis Gabinianiq. terroribus, quem cum egredientem in ſe quod cepiſſem, cepi equidem fructum maximum & ex conſurrectione omnium, veſtrum & ex comitatu publicanorum. Sed vecors repente ſine ſuo vultu, ſine colore ſine voce conſtiterat, deinde reſpexit, & ſimul ad Cn. Lentulum conſulem aſpexit, concidit in curiæ pene limine. Videtis quanta arte, dum artem fugere videri vult, hæc enarrat, vulgari, eaq. humilitate compoſitionis, vt rem ipſam intueri nos quoque videamur. {Irriſione, ſtultitia) Cuiuſmodi illud. Iam ne ſentis bellua, iam ne ſentis quæ ſit hominum querela frontis tuæ? nemo queritur, Syrum neſcio quem de grege nouitiorum factum eſſe conſulem, non enim color iſte ſeruilis, non piloſæ genæ, non dentes putridi deceperunt, oculi, ſupercilia frons. vultus denique totus, qui ſermo quidam tacitus mentis eſt, hic in errorem homines impulit, hic eos quibus erat ignotus, decepit hos fefellit. hic in fraudem induxit, pauci iſta tua luculenta vicia noramus, pauci tarditatem ingenij, ſtuporem, debilitatemq. linguæ, nunquam erat audita vox in foro, nunquam periculum factum aut militiæ, aut domi. obrepſiſti ad honores errore hominum, commendatione famoſarum imaginum, quarum ſimile habes, nihil præter colorem. {Collatione) Vt illud. Si quantum in agris locisque deſertis audacia poteſt, tantum in foro atque in iudicijs impudentia valeret, non minus in cauſa cederet A. Cæcina Sex. Ebutij impudentiæ, quantum tum in ui facienda ceſſit audaciæ. {Hiſtoria) Quale eſt. Cum multa, Pontifices, a maioribus noſtris diuinitus inuenta atque inſtituta ſunt, tum nihil præclarius, quàm quod vos eoſdem & religionibus deorum immortalium, & ſummæ reip. præeſſe voluerunt, vt ampliſſimi & clariſſimi ciues temp. bene gerendo. Pontifices religione religionibus ſapienter interpretando, temp. conſeruarent. Quod ſi vllo tempore magna cauſa ſacerdotum P. R. iudicio ac poteſtate verſata eſt, hæc profecto tanta eſt, vt omnis reip. dignitas, omnium ciuium ſalus, vita, libertas, aræ, ſaces, dij penates, bona fortunæ, domicilia veſtræ ſapientiæ fidei poteſtatiq. commiſſa creditaq. eſſe videantur. {Aut ſi pollicebimur aliter ac parati fuerimus, non eſſe dicturos) Quale Ciceronis pro Ligario ſupra recenſuimus exordium, quo præcepta de exordiendi rationibus clariora fierent, exempla non quidem omnium ſubiecimus. quod cum immenſa res ſit, fieri non poteſt, & ſi fieri etiam poſſit, hoc onus hic ſumere non liceat. ſatis enim vnicuique factum eſt, ſi iter commonſtratum, cum perpetuo dux & præuius eſſe non poſſim. {Inter inſinuationem & principium hoc intereſt) Hoc dicit, principium ab inſinuatione hoc differt, quod per principium aperte beneuolentiam attentionemq. captamus, & docilem facimus auditorem, inſinuatione autem hæc omnia occulte, & per diſſimulationem. denique hæc tria in exordio fieri diximus, non quin in tota oratione id fieri oporteat, ſed quòd in exordio plus ceteris partibus deſideretur. {In exordienda cauſa eſt obſeruandum, vt lenis ſit ſermo, vt vſitata verborum conſuetudo, vt non apparata oratio eſſe videatur) In alijs præceptis rhetoricis, inquit. Exordium ſententiarum & grauitatis plurimum debet habere, & omnino omnia quæ pertinent ad dignitatem, in ſe continere, propterea q. id optime faciendum eſt, quod oratorem auditori maxime commendat, ſplendoris & feſtiuitatis & concinnitudinis minimum, propterea quòd ex his ſuſpicio quædam apparationis atque artificioſæ diligentiæ naſcitur. quæ maxime orationi fidē, oratori adimit auctoritatem. In exordio, inquit, nihil ſplendidū, nihil diligenter accuratum habere debemus, ne ipſa dicendi diligentia diffidentiam negocij demonſtremus. Veruntamen ſententiarum grauitate refectum eſſe oportebit. Sed hic Quintiliani non prætermittam ſententiam, cum & ipſe orator ſit non contemnendus, & dicendi magiſter erudit iſſimus, ac præceptionum acutiſſima diligentia ſua tantum emineat, quantum fortaſſe ipſe Cicero dicendi facultate antecedat. Multum, inquit, gratiæ exordio ineſt, quod ab actione diuerſæ partis materiam trahit, hoc ipſo, quod non compoſitum domi, ſed ibi atque tunc natum, & facilitate famam ingenij auget, & facie ſimplicis ſumptiq. ex proximo ſermonis fidem quoque acquirit, adeo vt etiā ſi reliqua ſcripta atque elaborata ſunt, tamen plerúque videantur videatur tota eſſe temporalis oratio, cuius initium nihil præparatum habuiſſe manifeſtum eſt. frequentiſſime vero procœmiū decebit, & ſententiarum, & compoſitionis, & vocis, & vultus modeſtia, adeo vt in genere cauſæ etiam indubitabili fiducia ſeipſa nimium exerere non debeat, odit enim iudex litigantis ſecuritatem, cumq. ius ſuum intelligat, tacitus reuerentiam poſtulat. Nec minus diligenter, ne ſuſpecti ſimus vllā parte, vitandum eſt, propter quod minime oſtentari debet in principijs cura. quia videtur omnis ars oratoria contra iudicem adhiberi, ſed illud ipſum curare, ſummæ artis eſt. nam id ſine dubio ab omnibus, & quam optime præceptum eſt, verum aliquatenus temporum conditione mutatur, quia iam quibuſdam iudicijs, maximeq. capitalibus, aut apud centum uiros ipſi iudices exigunt ſolicitas & accuratas actiones, contemniq. ſe, niſi in dicendo etiam diligentia appareat, credunt, nec doceri tantum, ſed etiam delectari volunt. & eſt difficilis huius rei moderatio, quæ tamen tentari ita poteſt, vt videamur accurate, non callide dicere. Illud ex præceptis veteribus monet, ne quod inſolens verbum, nec àudacius tranſlatum, ne ne aut obſoleta vetuſtate, aut poetica licentia ſumptum in principio deprehendatur. {Vitioſum exordium eſt quod in plures cauſas poteſt accommodari, quod vulgare dicitur) Vitia, inquit, certiſſima exordiorum ſunt, quæ ſummopere uitare oportebit, vulgare, commune, commutabile, apparatum, longum, ſeparatum, tranſlatum, contra præcepta. Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari, idq. generale dicitur principium, & quod non vnius, ſed omnium poteſt eſſe cauſarum. ſi ſic incipias: Deum ego Optimum Maximumq. aut vellem, ſi fieri poſſet, iudices. {Item vitioſum eſt quo nihilominus aduerſarius poteſt vti, quod commune appellatur.) Commune eſt, inquit, quod nihilominus in hanc quam aliam contrariam partem cauſæ poteſt cōuenire. Inter vulgare & commune hoc intereſt, quòd vulgare omnium controuerſiarum eſt, commune in eadem controuerſia vtriuſque partis, itaque commune, vtpote ſpecies, includitur, vulgare autem, generale eſt. {Item id, quo ex contrario leuiter commutato, aduerſarius poteſt vti.) Eſt, inquit, commutabile exordium, quod ab aduerſarijs commutato verbo vel addito poſſit in parte contraria commutari. {Item vitioſum eſt, quod nimium apparate compoſitum eſt.) De hoc longius ſupra diſputatum. {Aut nimium eſt longum.) Quod pluribus verbis aut ſententijs, vltra quam ſatis eſt labitur, ne oratio in caput ſurrexiſſe videatur. {Et quod ex ipſa cauſa natum non videtur) Vt propriè cohæreat cum narratione. Vitioſum, inquit, eſt, quod ſeparatum nominatur, cum non proprij negocij, neque eius cauſæ, de qua agitur ſit. Vt ſi homicida tibi accuſandus ſit, & tu ab adulterij facinoribus exordium ſumas. {Aut quod neque beneuolum, neque docilem, neque attentum facit auditorem) Hoc duobus modis fieri poteſt. Primum, cum aliud conficit quam genus cauſæ poſtulat. Vt ſi attentum facere velis auditorem, & cauſa primum beneuolentiam deſideret, aut cum res inſinuationem poſtulet, & exordio vtaris, idq. tranſlatum nominatur. Deinde cum omnino nec docilem, nec attentum, nec beneuolum facit auditorem, quod contra præcepta nominatur.

LONG

QVod Græce προοίμιον.) Græcarum vocum ἔτυμον, & proprietatem exponit docte Fabius, cap. eod. {Si turpe genus.) Vt ſi pro ebrietate dicatur. {Vel non uti principio) Negant hoc oratorum præcipui, qui non putant ita nude irrumpendum ad orationes, ſine præparatione auditorū, quod & ignauiam dicentis, & confidentiam eius deſignet. In foro tamen & iudicijs

iudicijs locum aliquem habere videtur, quoties tanta iudicis feſtinatio eſt, vt moram nullam patiatur, aut auditorum animi tales ſunt, vel ira, vel odio, vt mox caput cauſæ audire ſe velle conclament. In ſcholaſticis autem diſputationibus & declamationibus ſecus fieri debet, q̃ auditores habemus dicto audientes. Sed & hoc admonendum duxi, in quo plerique omnes noſtro ſeculo qui declamant, peccant, exordium non in principio, ſed poſt reliquas partes abſolutas eſſe conſcribendum. Nam & Cic. quod primum eſſet dicendum, poſtremo ſolet cogitare, quo vteretur exordio. Qua de re longe doctiſſima quædam in 2. de Oratore. [Tria ſunt tempora) Tria inſinuationis tempora. [Si cauſa turpitudinem) Vt ſi pro ſtultitia dicamus. [Interiectione verborum) Id eſt ἐφόδου, quæ vox clancularium & quaſi inſidiatricem verborum rerumq́. machinationem ſignificat. [Tamen hoc per exordium &c.) Addunt aliqui & epilogum, quod vtriuſque partis eadem ſit intentio ſaltem quod ad beneuolentiam. [Item vitioſum eſt) Vide Lucianum, quo pacto ſcribere hiſtoriam oporteat. [In quo etiam tranſlatum) De cauſa in cauſam.

ASCEN. EXordiorum duo ſunt genera .i. qualitatis, videlicet principium, quod appellatur græce προοίμιον, a πρὸ .i. ante, & οἶμος, carmi cantilena, quaſi proludium, ſeu præcentus, aut ab οἶμος .i. via, quaſi præuium, ſeu præambulum, & inſinuatio, quæ nominatur (reperte græce) ἔφοδος .i. acceſſus, impetus, incurſus, inſultus proprie inſidioſus: nam ἐφοδεύω eſt adorior, nihil autem ad rem facit, quod quidam ἔφοδος interpretantur. Nam ſignificatio non congruit. at ne vox quidem, non enim fœminini eſt generis, ſicut ἔφοδος, & ὁδός, & ita non tam eleganter locutus eſſet Cicero, quæ ἔφοδος, ſicut quæ ἔφοδος, nominatur. Principium eſt eum vel quo reddimus ſtatim .i. ſine circuitu verborum & ambagimus animum auditoribus idoneum nobis aut reddimus nobis ſtatim animum auditoris idoneum ad audiendum. Inſinuationem alibi definit ſic. Inſinuatio eſt oratio quadam diſſimulatione & circuitione obſcure ſubiens auditoris animũ, ſed nunc proſequitur narrationem de principio dicens. Id .ſ. principium ſumitur, ita vt poſſimus habere auditoris attentos, beneuolos & dociles. Si genus cauſæ &c. Docet exordio vti ſecundùm genera, ſeu qualitates cauſarum dicens. Si nos habemus genus cauſæ dubium .i. medium inter honeſtum & turpe, nos conſtituemus principium a beneuolentia .i. ſtatim in principio auditorem, ſeu iudicem beneuolum efficiemus, ne illa pars turpitudinis, quæ, ſcilicet altera eſt in dubio, poſſit obeſſe .i. nocere & afficere, quid .i. aliquid, aut in aliquo, nobis .i. cauſæ, quã defendimus, aut agimus. Si genus .ſ. cauſæ, erit humile, id eſt abiectum & vile, ut de rebus aut modica, nos faciemus attentos, oſtendendo, videlicet res paruas, non ſemper parui eſſe momenti, & operæprecium eſſe audire, quæ de rebus quantumuis modicis dicturi ſumus, alioquin languidum effecerimus auditorium, & ita fruſtra dixerimus. Si (aut ſin, id eſt ſed ſi) genus cauſæ erit turpe, quod tamen pro neceſſitate aliquando defendendum eſt, vtendum eſt inſinuatione, de qua, ſcilicet inſinuatione nos dicemus, id eſt diſputabimus & determinabimus poſterius, id eſt aliquanto poſt. Ideo autem vtendum eſt inſinuatione. Ne ſi manifeſte ſtatim in principio fateamur pro re turpi intercedere protinus contemnamur, niſi nacti erimus, id eſt acquiſiuerimus, quid, id eſt aliquid, quare, id eſt quamobrem, aut per quod nos criminando, id eſt accuſando criminis aduerſarios poſſimus capere, id eſt captare beneuolentiam, ſcilicet auditorum, aut iudicis. Si genus cauſæ erit honeſtum, tunc ſupp. licebit, id eſt licitum erit, vti vel non vti principio. Cum enim res ſic honeſta, poterimus de ea ſtatim in principio loqui, quia tamen de ſe commendata eſt, non opus fuerit prolixiore exordio. [Si vti &c.) Quia vti aut non vti principio poſſumus docent primo quid faciemus ſi vti volemus dicit ſic. Si in cauſa honeſta vti volemus principio, id eſt exordio aut oportebit, id eſt opportunum & conueniens erit oſtendere, quare cauſa ſit honeſta, aut exponere breuiter de quibus ſumus dicturi. Deinde ſi vti noluerimus dicens. Si volemus vti principio, id eſt exordio & proœmio, oportebit capere principium, id eſt initium noſtræ orationis (vnde æquiuoce ſumit principium primo ſpecialiter pro exordio, quod Græci προοίμιον dicunt, deinde generaliter pro quolibet initio, primo modo multæ ſunt orationes ſine principio ſecundo nullæ,) à lege .ſ. generali & promulgata, aut à ſcriptura, ſcilicet ſpeciali, vt ab obligatione per pragmaticos ſeu notarios. [Quoniam igitur) Quia in principio ſeu exordio ſolet auditor reddi docilis, attentus & beneuolus, ideo quomodo id efficiamus declarat auctor dicens. Igitur quoniam nos qui cauſam dicimus aut oramus, volumus habere auditorem docilem, vt intelligat quæ dicamus, beneuolum vt nobis faueas, & attentum, vt diligenter audiat nos aperiemus, id eſt manifeſtabimus, quomodo quidq́. eorum poſſit confici, id eſt ex toto & plene fieri, aut abſolui. Proſequitur tamen aliter quam propoſuit, niſi textus inuerſus eſt, quia docet, quomodo attentum faciamus prius quam quomodo beneuolum, verum ſciemus, quæ prima ſunt in propoſito ſolere eſſe vltima in executione, & ideo auctores ſæpe aliter proponunt, preſertim poetæ. vt, Arma virumq́. cano &c. Præcipue autem petimus, vt auditor ſit beneuolus, ſed quia id fieri nequit per nos niſi fecerimus docilem & attentum. Ideo eas partes prius declarat dicens. Nos poterimus habere auditores dociles ſi nos exponemus ſummam, id eſt totalem & vltimam complexionem, & vt dicunt continentiam ſeu tenorem cauſæ, id eſt rei de qua contenditur, & ſi nos faciemus eos attentos. Nam ille eſt docilis .i. aptus vt doceatur, qui vult audire attente .i. cum animaduerſione. Nos habebimus attentos ſi pollicebimur .i. ſponte promittemus, nos facturos verba .i. mentionem, hoc eſt dicturos, de rebus magnis, nouis inuſitatis, aut ſi pollicebimus nos dicturos de his rebus quæ pertineant ad remp. aut ad eos ipſos qui audient, aut ad religionem deorum immortalium, aut ad pietatem .i. pium deorum & parentum cultum. Et ſi rogabimus ſupp. eos ut audiant attente. Et ſi exponemus res numero .i. de quot rebus dicturi ſumus, quia vno membro audito libenter reliqua audimus dum ſcimus quot reliqua ſint, & ſi exponemus, de quibus rebus ſumus dicturi, quia prælibata materia feſtinamus ad eius cognitionem. [Beneuolos auditores &c.) Aperuit quomodo dociles, & attentos faciamus, auditorem, nunc docet beneuolum dicens quòd a quatuor, & primo à perſona noſtra, vt cum ordine aperietur. Ordo autem eſt. Nos poſſumus facere auditores beneuolos quatuor modis (omittit, vt adnotauit Valla .ſ. & uidelicet, ſed nos addere poſſumus cum ſignificatio non refragretur ſcientes oratorem ſuperfluum & facile intellectu reſecare, quod grãmaticus ordo reponit, dicamus ergo) .ſ. à perſona noſtra à perſona aduerſariorum, & a perſona auditorum tres enim perſonæ ad contentionem neceſſario concurrunt, actor (reus & iudex. Sed in concionibus agimus interdum contra abſentem in genere demonſtratiuo) & à rebus ipſis. Deinde declarat primum dicens. Nos contrahemus .i. acquiremus beneuolentiam à perſona noſtra, ſi laudabimus ſine arrogantia .i. modeſte & ſine iactantia officium .i. beneficium & debitum (vt aiunt) noſtrum, aut referemus quale .i. quantum benefici, nam moleſtia ſua nemo oſtentat. fuerimus in .i. erga remp. cui prima in terris debetur caritas, in parentes quibus ſecunda, aut in amicus, quibus tertia aut ſi referemus .i. conferemus aliquid in eos ipſos qui audiunt, ſiue ſit iudex, ſiue ſenatus, ſiue populus. dummodo hæc omnia ſint accommodata ad eam ipſam rem, de qua agitur. Aliter enim impertinentia cenſerentur. Item ad conciliandam miſericordiam, ſi nos proferemus noſtra incommoda .i. damna & miſerias, vt inopiam .i. carẽtiam opis .i. rerum & auxilij, ſolitudinem .i. deſtitutionem ab amicis, calamitatem .i. damnum illatum aut ſubortum, & ſi rogabimus, vt ipſi ſint nobis auxilij, & oſtendemus ſimul nos voluiſſe habere ſpem in alijs .ſ. quam in auditoribus. [Ab aduerſariorum &c.) Docet quomodo ab aduerſariorum perſona captabimus beneuolentiam iudicis, & ceterorum auditorum, idq́. docet fieri poſſe per odij. inuidiæ & contemptionis eorum inductionem, & recte quidem, quia ut dicit Saluator noſter Matth. 6. Nemo poteſt duobus dominis ſeruire. Aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget, aut vnum ſuſtinebit, & alterum cõtemnet. Intelligit autem de dominis ſic ſe habẽtibus, vt quod vni placet, alteri ſciamus diſplicere, alioqui poſſemus duobus inter ſe contrarijs inſeruire, vt ſi duo exercitus ſiti conficiantur, poſſemus vtrique potum ſubminiſtrare, veruntamen licet ſic gratum fecerimus vtriſque abſolutæ, tamen propter reſpectum mutui odij gratiam amiſerimus. Quia itaque vſu venire ſolet, vt duorum contendentium, qui alterum oderit alteri beneuelit, beneſuadet, vt aduerſarios adducamus in odium iudicis, aut eorum ad quos dicimus. Ordo eſt. Nam exempla commentarij ceteri ponunt. Beneuolẽtia captabitur .ſ. à nobis perſona aduerſariorum, ſi nos adducemus eos in odium .ſ. iudicis, in inuidiam, in contemptionem .ſ. paſſiuam vnde licet idem ſint contemptus, & contemptio, tamen contemptus plus ſonat in actionem & contemptio in paſſionem. Eſt autem aſyndeton .i. ſine coniunctione locutio. Nos rapiemus .i. etiam nolentes trahemus in odium, ſi proferemus .i. in cõſpectum mentalem afferemus quid .i. aliquid eorum factum ſpurce .i. immunde & abominabiliter ſuperbe, perfidioſe, crudeliter, confidenter .i. cum confidentia, quæ in malum ſonat,

non cum fiducia quæ bona eſt. Maro tamen confudit dicens.

Tanta ne vos generis tenuit fiducia veſtri.

& ſi quid proferemus factum malitioſe, aut ſup. flagitioſe .i. manifeſta inculpatione dignum. Nos trahemus ſup. aduerſarios in inuidiam ſi referemus vim .i. violentiam, potentiam, factionem .i. à communi conſenſu diſcrepans facinus, diuitias inconti nentiam .i. petulantem libidinem, nobilem .i. famæ ex magiſtratibus geſtis celebritatem, clienteſas .i. clientum multitudinem hoſpitum .i. hoſpitium qui ſe mutua beneuolentia, ſiue mercede accipiunt ſodalitatem .i. ſodalium, ſeu conuiuarum frequentiam, & affinitates .i. affinium contractorum multitudinem, & ſi nos aperiemus eos confidere magis his adiumentis qua veritati .ſ. cauſæ ſuæ. Nos adducemus ſup. aduerſarios in contemptionem .i. vilipenſionem, ſi proferemus, inertiam .i. carentiam artis ignauiam .i. carentiam induſtriæ, deſidiam .i. pigritiam, luxuriam .i. ſu nom & ſuperfluam in victu & amictu, ac libidinoſam vitam aduerſariorum. Aduerte puer et auctorem imiteris, quomodo diuerſis vtatur verbis rapiemus trahemus, adducemus. Item alterum obliquorum ſæpe ſatis eſſe, vt hic, quia dixit aduerſariorum non dicit aduerſarios, quod ſi dixiſſet aduerſariorum non addidiſſet. [Ab auditorum perſona.) Tertio docet captare beneuolentiam à perſona auditorum, quàm prudẽter captabimus ne aſſentari, aut adulari videamur, ſed quòd res ita exigat nos dicere ſignificemus. Omnes tamen qui aliquid petituri ſunt id penes eum eſſe ab equo petant oſtendunt, vt in ſanctis literis Propheta volens impetrare miſericordiam à deo dicit. Miſerere mei deus ſecundùm magnam miſericordiam tuam. & Iuno Virgiliana volens obtinere tempeſtatem, inquit Aeneid. 1.

Aeole (namque tibi diuum pater atque hominum rex.
Et mulcere dedit fluctus & tollere vento)
Incute vim ventis &c.

Et Ilioneus ab Didone iuſtitiam ſic orat.

O regina nouam cui condere Iupiter vrbem.
Iuſtitiaq; dedit gentes frenare ſuperbas &c.

Ordo eſt, beneuolentia colligetur à perſona auditorum ſi nos proferemus .i. in medium afferemus res eorum iudicatas fortiter, ſine formidine potentiæ aduerſariorum ſapienter, ſine errore iuſtis, manſuete, ſine proprio odio & magnifice, ſine ſuſpicione auaritiæ contemptis, videlicet muneribus quæ magnifici reſpuunt. Et ſi nos aperimus .i. manifeſtabimus tanquam rem adhuc in mentibus hominum abſconditam, quæ .ſ. qualis æſtimatio .ſ. opinio, & quæ .i. qualis expectatio .ſ. totius populi qui expectat actiuæ, & iudicij, quod expectatur paſſiue ſit de his .ſ. quæ nos agimus. [A rebus ipſis) Vltimo loco docet beneuolentiam captare à rebus ipſis de quibus agitur dicens. Nos efficiemus auditorem beneuolum à rebus ipſis .ſ. principalibus, vtpote de quibus agitur (nam ipſe per emphaſim ſolet primarium ſignificare, vt Ioue miſſus ab ipſo Aen. 4. q. d. ſummo. Notandum autem licet poſſemus dicere ab rebus ipſis non tamen neceſſe eſſe, quia Cic. dicit à rebus) ſi nos extollemus cauſam noſtram laudando ſup. eam, aut laudando, per laudationem, & deprimemus aduerſariorum ſup. cauſam per contemptionem .i. vilipenſionem, vt Mancinellus recitat, ſunt qui legant per contemptionem, quod et idem ſenſit non abſurdum eſt, non tamen exponam, legens cõtentionem .i. per comparationem, ſed potius per contentionem colorem rhetoricum .i. per ſententiarum contrariarum inter ſe quaſi litigationem, veruntamen quia hoc loco videtur contentio color (contraria. n. ſunt laudare cauſam noſtram, & vituperare aduerſarij) ideo quia dixit laudando, putem hic dixiſſe per contemptionem pro eo quod eſt vituperando. his dictis facit paraſceuen .i. præparationem ad ſequentia dicens. Aperiendum eſt deinceps de inſinuatione. [Tria ſunt tempora &c.) Docuit ubi, & quando vti principio liceat, nunc docet quando non liceat, dicens, quòd in tribus temporibus. Primo quando rem turpem habemus talem, videlicet quæ ſtatim animum auditoris à nobis alienet. Secundo quando animus auditoris videtur ab aduerſarijs perſuaſus. Tertio quando defeſſi ſunt auditores alios qui ante dixerunt audiendo. Et docet quid in ſingulis temporibus faciendũ, vt ſuis locis aperiemus. Ordo eſt. Tria ſunt tempora quæ ſunt conſideranda diligenter. Poſſet videri ſuperflua locutio quia particulæ quæ ſunt vacare videntur tria tempora ſunt diligenter conſideranda, verum non vacare, ſed vrgentius quiddam habere, quod agnoſco quidem, ſed vix exprimere poſſem, mihi videntur. Nam hoc dicere innuunt inter omnia tempora, ſunt tria tempora quæ ſunt diligenter conſideranda, quòd ſi non reperiſſet quæ ſunt non videretur diffinire numerum, in quibus .ſ. temporibus non poſſumus vti .ſ. directe, principio .i. exordio, propriæ dicto, quod addo, quia dicturus eſt, ſi cauſa turpitudinem habebit exordiri poterimus &c. Aut cum .i. quando habemus cauſam turpem .i. inhoneſtam .ſ. defendendam cum ipſa res .ſ. quæ accuſatur, alienata nobis animum auditoris. Aut cum animus auditoris videtur eſſe perſuaſus .i. perductus ad aſſentiendum, ab his qui ante .i. prius contradixerunt .i. oppoſitum dixerunt, hoc eſt ab accuſatoribus. Aut cum .i. quando .ſ. animus auditoris eſt defeſſus .i. penitus, aut plurimum feſſus audiendo eos qui ante dixerunt .i. ante nos, ſiue ſint aduerſarij noſtri, ſiue alij. Si cauſa turpitudinem habebit. Docet quod faciendum erit quando principio proprie dicto vti non poterimus. Et primo quando res turpitudinem habebit. tunc enim quia animus honeſti hominis turpitudini obſeruatur, & in principijs capienda eſt beneuolentia ab auditores, & non conuenit nihil dicere, opus eſt per inſinuationem caute exordiri. Vnde turpitudo triplex eſt, aut rei, ſeu facti tantum aut hominis tantum, aut vtriuſque. Si res turpis eſt, vtpote parricidium illius Horatij, vnius tergeminis qui ſororem occiderat, quod hoſte interemptum cui deſponſata fuerat fleuerat, confugiẽdum eſt ad hominem, oſtendendo .n. patriæ libertatis vnicum auctorem, & vnicam patri ſic de patria merito relictam ſobolem. Si cõtra res eſt honeſta, ſed perſona turpis, vtpote leno, fur, ſacrilegus, aut parricida, quia tyrannum occidit, aut vrbem ab hoſtibus defendit, aut ciuem conſeruauit, aut proditionem vrbis iudicauit, aut alioqui dixerit præmium ſtatutum petit, tunc omnia perſonæ tẽ proferemus. Sin vtrunque turpe tam facinus quam qui id fecit, quo tempore miſerrima eſt defenſoris conditio, ſi tamen aut affinis, aut conſanguineus, aut alioqui neceſſarius, aut amicus eſt bifariam poterit exordiri. Primo alia honeſta eius olim facinora prædicando, aut parentes, aut affines optime de reip. meritos, aut coniuges, & liberorum inſontium deſolationem. Secũdo magis turpia aduerſarijs obijciendo, aut à ſimili turpitudine alios fuiſſe abſolutos oſtendemus, aut rem non ita turpem, vt tanto ſupplicio ſit digna, vt furtum ſuſpendio, cum nulla fortunæ bona ſint ſaluti hominis conferenda. Sed hæc ceteri commentarij quid id negocij receperunt aperiant nos ordinem proſequamur qui talis eſt. Si cauſa .ſ. noſtra quam defendimus. (Nam accuſantes liberius loqui poſſumus, callidem tamen Cicero aliquando præmonuit auditorum animos grauius interdum commoueri in eos qui turpia facta manifeſte recitant, quam in eos qui ea cõmiſerunt) habebit turpitudinem .ſ. annexam, aut rei, aut perſonæ, aut vtrique, nos poterimus exordiri .i. facere initium dicendi nõ tamen per principium, aut exordium propriæ ſumptum his rationibus .i. ijs & modis dicendo, aut dicentes oportere hominem .i. perſonam (ſi perſona honeſta eſt & res commiſſa turpis) expectari .i. euidenter inſpici à iudice aut ceteris auditoribus, non rem .i. factum, eius, aut ſup. (ſi res eſt honeſta quam petimus, & perſona pro qua turpis) oportere rem expectari non hominem, et quantum boni habeat tyrannicidum, non quis id commiſerit, & quid boni conſeruatio patriæ, non quantum honeſtatis leno. Notabit puer expectari hic accipi in propria ſignificatione quæ eſt eminenter aut excellenter ſpectari. Nam extra ſeu ex in compoſitione ſæpe excellentiam importat, vt ex in excello, excedo, exupero. deponitur autem s, poſt x, vt notum eſt, ſed frequẽtius expectari accipitur tranſlatiue pro eo quod eſt attendi, vt dicũt galli, quias quos attendimus expectamus .i. ſæpe extra aſpiciendo obſeruamus an veniunt. Et ſi vtrunque turpe eſt tam factum quam perſona exordiri poſſumus dicendo aut dicentes, non placere nobis ipſis ea quæ dicantur facta ab aduerſarijs. Et ita ſenſus erit quòd vt noſtræ cauſæ quam defendimus conſulamus ab aduerſariorum grauiore probo incipiamus, aut ſic non placere nobis ipſis ea quæ dicantur ab aduerſarijs, facta .ſ. a nobis aut de parte noſtra, & tunc ſenſus eſt, quod ſi talia eſſent qualia ab illis dicuntur, nequaquam nobis placerent cum ſint neſaria, ſed nequaquam talia eſſe, aut nobis dolere quod taliá ſint, verum prior ſenſus magis procedit & ſequentibus cohæret, dicamus ergo non placere nobis ipſis quibus tamen maxime poſſint cum inimicorum ſit gaudere de malis aduerſariorum ea quæ dicantur .ſ. vulgo facta ab aduerſarijs) & eſſe indigna, aut neſaria .i. abominabilia, & talia quæ non debeamus fari. Deinde cum auxerimus diu .i. per pluſculum temporis aut multa argumenta, ram .ſ. à nobis intentam .i. comminationem aduerſariorum, oſtendemus nihil ſimile eſſe factum à nobis .i. noſtra parte, aut proferemus .i. in medium adducemus aliquorum .i. quorumcunque iudicium .i. ſententiam latam de ſimili cauſa, aut de eadem cauſa, aut de minore cauſa, aut de maiore. intellige conuenienter, ut dicamus de ſimili, aut eadem cauſa abſolutos indemnes, de minore etiam in integrum reſtitutos, & de minora non magnopere mulctatos. commentarij tamen

tamen aliter exponunt, vide eos. Deinde accedemus pedetentim .i. paulatim quaſi non curſim, ſed per pedes ſingulos, ad cauſam noſtram & conferemus ſimilitudinem .ſ. cauſarum de quibus oſtendimus iudicium & noſtræ. Item repete ordiri poterimus ſi negabimus nos dicturos de aduerſarijs, aut de aliqua re eorum, & tamen dicemus ſup. de eis occulte intertectione .i. per intertectionem verborum. [Si perſuaſus &c.) Docet ſecundo quid agendum nobis ſi auditor fuerit perſuaſus ab aduerſarijs dicens ꝙ nos pollicebimur nos dicturos de eo quod aduerſarij putauerunt ſibi firmiſſimum adiumentum, eo enim modo putabit auditor ſe non plane intellexiſſe & non recte fidem habuiſſe dictis aliorum. Aut exordiemur à dicto aduerſarij illud improbando, aut ſi nihil quod merito refellamus primum occurrit ne nihil dicamus, aut ab iudice plane reijciamur & explodamur, vtemur dubitatione quid primum aut potiſſimum dicamus, perinde atque plurima dicenda habeamus. Ordo eſt. Si auditor fuerit perſuaſus .i. ſi oratio aduerſariorum fecerit auditoribus fidem .i. credulitatem (vnde Valla vult eam virtutem theologicam quam fidem vocamus recte perſuaſionem poſſe dici.) Enim, pro quia, q. d. id dico, quia neque poterimus non facile .i. non difficulter, hoc eſt facile poterimus. (Duæ .n. negationes æquipollent affirmationi) ſcire .i. percipere, an fidem fecerit, quoniam non ſumus neſcij .i. bene ſcimus, quibus rebus fides .i. credulitas ſoleat fieri. Ergo (cōtinuatiua eſt vox, q. d. ſi igitur) putabimus fidem .i. credulitatem factam ab aduerſarijs, nos inſinuabimus .i. inducemus nos occulte ad cauſam his rebus .ſ. ſequentibus, videlicet nos Pollicebimur nos dicturos primum de eo quod aduerſarij putauerunt ſibi firmiſſimum adiumentum. Aut nos exordiemur ab dicto aduerſarij, & maxime ab eo .ſ. dicto, quod ille dixerit nuperrime .i. minimo ante. Aut nos vtemur dubitatione, hoc eſt ſignificabimus non dubitare quid dicamus potiſſimum .i. præcipue cum plurima habeamus dicenda, aut cui loco reſpondeamus, primum dicemus cum admiratione, vt auditor attendat. [Si defeſſi &c.) Tertio loco oſtendit quomodo exordiemur quando auditor erat defeſſus audiendo, docens ꝙ tribus modis aut adducendo aliquod dictū facetum & iocundum quod delectet & recreet animum auditoris, vt pollicitando nos nouo modo dicturos, aut paucis quid dicturi ſumus exponendo. Ordo eſt. Si ſup. auditores erunt defeſſi .i. defatigati audiendo, nos exordiemur ab aliqua re quæ poſſit mouere riſum, vt ab apologo .i. fictæ rei ſermone quales ſunt fabulæ Aeſopi, aut à fabula .i. figmento poetico, aut ab imitatione veriſimili .i. ad viuum efficta, quam alium in dicendo lepide imitemur, aut à deprauatione .ſ. vocabuli, vt ſi pro nero dicatur mero, pro reo leo, aut quid ſimile, aut inuerſione .ſ. propriæ locutionis, vt ſi dicas, bonam eſſe aduerſario vocem ad dormiendum, aut bonum naſum ad pila ludendum. Aut ab ambiguo dicto, vt ſero interfectus eſt Clodius .i. aut hora ſerotina, aut nimis tarde. Aut a ſuſpicione, hoc eſt à dicto quod ridicule ſuſpicionem habeat, vt ab irriſione .ſ. manifeſta, aut à ſtultitia .ſ. aduerſarij eam deridēdo. Aut exuperatione literarum, vt ſi non leo. ſed leno illi familiaris dicatur, aut collatione .ſ. literarum, vt ſi ſinum lacte implendum dicas aduerſario, ſimilia .n. ſunt in voce non in quantitate ſinum à nominatiuo ſinus, & à nominatiuo ſinum, cuius ſignificatio eſt vas quoddam a quo ſitulam quidam deducunt, aut ab abiectione literarum, vt ſi non vera ſed æta aduerſarium amare dixeris, aut mutatione literum, vt ſi dignum dicas quid dicatur legis non lator, ſed latro. Poſſemus iſta etiam diſtinguere, vt non omnia referantur ad literas, ſed ad res, quia eſt exuperatio, collatio, & abiectio etiam in rebus, & videtur Cic. dumtaxat vltimum ad literas applicaſſe, quia aliter dixiſſe abiectione literarum, aut in fine mutatione literarum. Præterea exordiemur ab expectatione fingentes auditorem expectare rem magnam quam dicturi ſumus, aut à ſimilitudinem rei ante dictæ, aut à nouitate, vtraque enim delectant & ante dictorum ſimilia iocunde inducta & penitus noua. Aut ab hiſtoria .i. re aliqua geſta quæ mirifica ſit, aut a verſu .ſ. feſtiuo & lepido alicuius poetæ, aut ab interpollatione .i. impeditione lepida alicuius inepti ſiue facti, ſiue dicti, aut ab arriſione .i. affabili allocutione ad aliquem cum riſu iocundo vnde recreari poteſt animus defeſſus. Item exordiemur conuenienter, ſi promiſerimus non eſſe dicturos aliter ac .i. quam fuerimus parati .i. inſtructi ad reſpondendum, ſi locus fuiſſet. Aut ſi promiſerimus nos non eſſe facturos verba eodem modo, vt ceteri ſolent, & ſupp. ſi exponemus breuiter, quid alij ſolesnt ſupp. facere dum reſpondent, & quid nos ſumus facturi .ſ. in reſpondendo. [Inter inſinuationem &c.) Ponit differentiam inter inſinuationem & principium dicens. Hoc intereſt inter inſinuationem & principium, quia .i. quod, principium debet eſſe eiuſmodi .i. tale, vt apertis rationibus .i. poſtquam aperuerimus rationes, quibus (intelligit Franciſcus, quibus pro quas poſitum quod mihi nō placet, nam ſenſus eſt) .i. per quas præſcripſimus .i. præiudicium fecimus, nos faciamus ſtatim .i. ſine verborum circuitione, auditorem, aut beneuolum, aut attentum, aut docilem. At .i. ſed inſinuatio debet eſſe eiuſmodi, vt conficiamus eadem omnia .i. faciamus auditorem, beneuolum, attentum & docilem, occulte per diſſimulationem .i. ſimulando nos aliud agere vt poſſumus venire in opere dicendi ad eandem commoditatem .i. ad quam per principium venitur hoc eſt ad faciendum auditorem beneuolum &c. Verum .i. ſed, hæ tres vtilitates .ſ. dictæ tametſi ſunt comparandæ .i. acquirendæ, in tota oratione, quia vbique habendus eſt auditor beneuolus, attētus, & docilis, hoc eſt, vt auditores præbeant nobis ſeſe .i. ſeipſos perpetuo .i. ſine intermiſſione, attentos, dociles, beneuolos, tamen hoc eſt comparandum .i. acquirendum primum, per exordiū cauſæ. [Nunc ne quando &c.) Docturus exordium vitioſum vitare præſcribit quali exordio vtendum ſit dicens. Nunc .i. deinceps ne quando .i. aliquando vtamur exordio vitioſo .i. habente plurimum vitiorum, ego docebo quæ vitia ſunt vitanda. Verum quia oppoſitorum eadem eſt diſciplina præſcribit quid ſeruandū ſit dicens. Seruandum eſt .i. oportet ſeruare in cauſa exordienda .i. quando cauſa incipiet agi, aut defendi, vt ſermo ſit lenis .i. non aſper nec clamoſus, vt conſuetudo verborum ſit, aut videatur vſitata, & vt oratio non videatur apparata .i. eminenter ornata & inſtructa ad decipiendum, quia ſummum artis eſt artem ipſam occultare, & ſic dicere, vt ars nulla ineſſe videatur. [Vitioſum) Proſequitur multa genera exordiorum vitioſorum dicens. Exordiū vitioſum eſt quod poteſt accommodari in plures cauſas, quod dicitur vulgare. Item vitioſum eſt quo (licet nos eo in ſpeciali cauſa vſi ſumus) aduerſarius ſi poteſt vti nihilominus ac non ſimus vſi, quod appellatur commune. Item illud eſt ſup. vitioſum quo aduerſarius poteſt vti ex contrario, vt ſi ſophiſta qui pactus ſit auditorem docere Rhetoricem precio decem aureorum vbi primū in cauſa vicerit, & ſtatim diſcipulum poſtulans ſic argumentetur. Decem aureos abs te peto iuſtiſſime, nam ſi ſententia pro te dabitur, debebis ex pacto, ſin contra te, ex iudicio. Diſcipulus reſpōdeat, decem aureos tibi denego iuſtiſſime, nam ſi condemnor nihil adhuc debeam ex pacto, ſin pro me datur ſententia nihil debeam ex iudicio. Item vitioſum eſt quod compoſitum eſt verbis apparatis nimis quod eſt longum nimium, & quod non videtur natum ex ipſa cauſa, quod vocatur ſeparatum .i. impertinens, & alienum à negocio. In quo .ſ. ſeparato, includitur etiam tranſlatum .i. tranſumptum, vt cohæreat propriè cum narratione, id eſt quod ſi propriè capiatur impertinens ſit. Et vitioſum eſt quod neque facit auditorem beneuolum, neque docilem, neque attentum. Satis dictum eſt de exordio. Tranſeamus deinceps ad narrationem.

DE NARRATIONE.

NARRATIONVM genera tria ſunt. Vnum, quo exponimus rem geſtam, & vnumquodque trahimus ad vtilitatem noſtram vincendi cauſa: quod pertinet ad eas cauſas, de quibus iudicium futurum eſt. Alterum genus narrationis eſt, quod intercurrit nonnunquam, aut fidei, aut criminationis, aut tranſitionis, aut alicuius apparationis, vel laudationis cauſa. Tertium genus eſt id, quod à cauſa ciuili remotum eſt; in quo tamen exerceri conuenit, quo commodius illas ſuperiores narrationes in cauſis tractare poſſimus. Eius narrationis duo ſunt genera, vnum quod in negocijs, alterum quod in perſonis poſitum eſt. Id, quod in negociorum expoſitione poſitum eſt, tres habet partes, fabulam, hiſtoriam, argūm. Fabula eſt, quæ neque veras, neque veriſimiles cōtinet res, vt eæ, quæ tragœdijs traditæ ſunt. Hiſtoria, eſt res geſta, ſed ab ætatis noſtræ memoria remota. Argumentum, eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit, velut argumenta comœdiarum. Illud genus narrationis, quod in perſonis poſitum eſt, debet ha-

bere ſermonis feſtiuitatem, animorum diſsimilitudinem, grauitatem, lenitatem, ſpem, metum, ſuſpicionem, deſiderium, diſsimulationem, miſericordiam, rerum varietates, fortunæ commutationem, inſperatum incommodum, ſubitam lætitiam, iucundum exitum rerum. verum hoc in exercendo tranſigitur. Illud, quod ad veritatem pertinet, quo modo tractari conueniat, aperiemus. Tres conuenit res habere narrationem, vt breuis, vt dilucida, vt veriſimilis ſit: quæ quoniam fieri oportere ſcimus, quemadmodum faciamus, cognoſcendum eſt. Rem breuiter narrare poterimus, ſi inde incipiemus narrare, vnde neceſſe erit; & ſi non ab vltimo initio repetere volemus; & ſi ſummatim, non particulatim narrabimus; & ſi non ad extremum, ſed vſque eò, quò opus erit, proſequemur; & ſi tranſitionibus nullis vtemur; & ſi non deerrabimus ab eo, quod cœperimus exponere; & ſi exitus rerum ita exponemus, vt, ante quoque quę facta ſunt, ſciri poſſint, tametſi nos reticuerimus. quod genus, ſi dicam me ex prouincia rediſſe, profectum quoque in prouinciam intelligatur. Et omnino non modo id, quod obeſt, ſed etiam id, quod neque obeſt, neque adiuuat, ſatius eſt præterire. Et ne bis aut ſæpius idem dicamus, cauendum eſt, etiam ne id, quod ſemel ſupra diximus, deinceps dicamus, hoc modo: Athenis Megaram veſperi aduenit Simo: vbi aduenit Megaram, inſidias fecit virgini: inſidias poſtquam fecit, vim in loco attulit. Rem dilucide narrabimus, ſi vt quidque primum geſtum erit, ita primum exponemus, & rerum ac temporum ordinem conſeruabimus, vt geſtæ res erunt, aut vt potuiſſe geri videbuntur. Hic erit conſiderandum, ne quid perturbate, ne quid contorte, ne quid ambigue, ne quid noue dicamus; ne quam in aliam rem tranſeamus; ne ab vltimo repetamus; ne longe perſequamur; ne quid, quod ad rem pertineat, prætereamus; & ſi perſequemur ea, quæ de breuitate præcepta ſunt. nam quo breuior, eo dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet. Veriſimilis narratio erit, ſi, vt mos, vt opinio, vt natura poſtulat, dicemus: ſi ſpatia temporum, perſonarum dignitates, conſiliorum rationes, locorum opportunitates conſtabunt: ne refelli poſſit, aut temporis parum fuiſſe, aut cauſam nullam, aut locum idoneum non fuiſſe, aut homines ipſos facere, aut pati non potuiſſe. Si vera res erit, nihilo minus hæc omnia narrando conſeruanda ſunt. nam ſæpe veritas, niſi hæc ſeruata ſint, fidem facere non poteſt. Sin erit ficta, eo magis conſeruanda erunt. De ijs rebus caute confingendum eſt, quibus in rebus tabulæ, aut alicuius firma auctoritas videbitur interfuiſſe. Adhuc quæ dicta ſunt, arbitror mihi conſtare cum ceteris artis ſcriptoribus, niſi quia de inſinuatione noua excogitauimus, quòd eam ſoli præter ceteros in tria tempora diuiſimus, vt plane certam viam & perſpicuam rationem exordiorum haberemus. nunc, quod reliquum eſt, quoniam de rerum inuentione diſputandum eſt, in qua ſingulare conſumitur oratoris officium, dabimus operam, vt nihilo minus induſtriæ, quàm rei vtilitas poſtulabit, quæſiuiſſe videamur, ſi prius pauca de cauſarum diuiſione dixerimus.

CAPIDVRVS.

NARRATIONVM genera tria ſunt.) De Inuentione ſcribens; narratio, inquit, eſt rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio. Narrationum genera tria ſunt. vnum genus eſt, in quo ipſa cauſa, & omnis ratio controuerſiæ continetur: alterum, in quo digreſſio aliqua extra cauſam, aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negocio quo de agitur, aut amplificationis cauſa interponitur. Tertium genus eſt remotum a ciuilibus cauſis, quod delectationis cauſa non inutili cum exercitatione dicitur & ſcribitur. Definit narrationem hoc modo: Narratio eſt rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio. Alij addunt, & dicunt. Narratio eſt rei factæ, aut vt factæ, vtilis ad perſuadendum expoſitio. Apollodorus autem ſic finit. Narratio eſt oratio, docens auditorem quid in controuerſia ſit. * Quintilianus narrationem diuidit, inquiens. Hæc eſt narratio in qua ſciens tranſcurram ſubtiles nimium diuiſiones quorundam, plura eius genera facientium. Non enim ſolum volunt illam eſſe negocij, de quo apud iudices quæritur, expoſitionem, ſed perſonæ: vt, M. Acilius Palicanus humili loco natus, Picens, loquax magis quam facundus. Loci: vt, Oppidum eſt in Helleſponto Lampſacum, iudices. Temporis: vt, Vere nouo gelidus canis cum montibus humor Liquitur. Cauſarum, quibus hiſtorici frequentiſſime vtuntur, cum exponunt vnde bellum, cædes, peſtilentia, præter hæc, alias perfectas, alias imperfectas vocant: quod quis ignorat? Apollonius autem Tyaneus, qui philoſophus fuit, quinque narrandi fecit ſpecies. Primam, quam philoſophorum eſſe refert: ſecundam, quam hiſtoricorum dicit: tertiam quæ in iudicijs adhibetur: quartam, quam epiſtolarem nominat: quintam, qua nos aliqua re ficta commoueri & mortuos fieri ait. · Hermogenes autem, præter eas quas Quintilianus decurrit, ſpecies alias, vel potius narrationum modos in præexercitamentis ſubiungit: nempe ſolere fieri narrationes per rectum indicatiuum, per indicatiuum inclinatiuum, per coniunctiuum, per diſſolutum, per comparatiuum. Rectum indicatiuum: vt, Medea Aeetæ filia, quę prodidit aureum vellus, ſecuta Iaſonem eſt, & ſequentia. Rectum autem indicatiuum nominatur, quod per totam pene narrationem caſum ſeruat nominatiuum cum verbo indicatiuo. Indicatiua inclinatiua dicitur, in qua obliquis vtimur caſibus: vt, Medeam Aeetæ filiam Iaſonem ferunt adamaſſe, & reliqua. vbi obliquos aſſumat caſus. Coniunctiua vero figura eſt, qua arguentes vtimur: vt, Quod enim non fecit Medea malum? hoſpitem turpiter adamauit, aureum vellus prodidit, fratrem occidit, & ſimilia. Diſſolutum autem hoc eſt, cum ſine copulis inciſa proferuntur: vt, Medea Aeetæ filia fuit, prodidit aureum vellus, Abſyrtum interfecit: & cum ſimiliter cetera proferuntur. Comparatiuum hoc pacto fit: Medea Aeetæ filia, quæ ſeruare pudicitiam debuit, amoris turpitudine eam commaculauit, & quam æternæ ſalutis cuſtodem eſſe oportuit, ea vltro ipſam crudeliter laniauit, & quæ tutari domum debuit, aureum vellus inſidiatori dedit, & quam patre iuuare oportuit, ea peregrino hoſpiti poſtpoſuit. Rectum quidem hiſtoriæ conuenire, quod ſit planius. Inclinatiuum vero, magis rhetoricis controuerſijs. Coniunctum quoque ad arguendum accommodatius eſſe exiſtimat, diſſolutum vero, concluſionibus, quod affectus commoueat, quadrate melius putat Quintil. Adijciunt, inquit, & præteritorum eſſe temporum narrationem, quæ eſt frequentiſſima: & præſentium, qualis eſt Ciceronis de diſcurſu amicorum: pro Roſ. Gryſogonus poſtquam eſt nominatus. & futurorum, quæ ſolis dari vaticinantibus poteſt. nam hypotypoſis non eſt habenda narratio. ſed iam ad Ciceronis diuiſionem redeo. Tria, inquit, narrationum cum ſint genera, vnum genus eſt, in quo res geſtæ, & omnis ratio controuerſiæ continetur, ad eas pertinens cauſa, de quibus futura iudicatio eſt. Aliud genus narrationis eſt, quod extra cauſam eſt: ſed ad cauſam facit: vt illud Virgilianum, Pater ipſe colendi Haud facilem eſſe viam voluit, & totus ille locus, vbi inſtitutum ſuum egreditur. Verum hæc narratio extra cauſam quinque modis fit, aut fidei aut criminationi, aut tranſitionis, aut alicuius apparatus, aut laudationis cauſa. Ad fidem faciendam, quale in Verrem illud: Nonne ita, vt omnibus nobis tacentibus ipſæ te tuæ tabulæ condemnare poſſent? cedo quæſo codicem, circumfer, oſtende. Videtis ne totum hoc nomen, coram vbi ſacit delatum eſſe in litura? quid fuit iſthic antea ſcriptum? quod mendum iſta litura correxit? quid à nobis iudices expectatis argumenta huius criminis? nihil dicimus,

cimus, tabulæ ſunt in medio, quæ ſe corruptas atque interlitas eſſe clamant. Illud in Vatinium: Repente enim te tanquam ſerpens è latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis ceruicibus intuliſti. [Aut tranſitionis) Vt illud in Verrem. Eſt conſuetudo Siculorum, ſingulorumque Græcorum, quod ſuos dies menſesq. congruere velint cum ſolis lunæque ratione, vel nonnunquam, ſi quid diſcrepet, eximant unum aliquem diem, ad ſummum biduum ex menſe, quos illi exæreſimos dies nominant. item nonnunquam vno die longiorem menſem faciunt, aut biduo, & quæ ſequuntur. [Alicuius apparatus) Vt pro Archia Cicero. Patiamini de ſtudijs humanitatis ac literarum loqui liberius, & eiuſmodi perſona, quæ propter ocium ac ſtudium minime in iudicijs periculiſq. tractata eſt, vti prope nouo quodam & inuſitato genere dicendi. Quod ſi mihi a vobis tribui concediq. ſentiam, perficiam profecto, vt hunc A. Licinium non modo non ſegregandum, cum ſit ciuis, à numero ciuium, verum etiam ſi non eſſet, putetis aſciſcendum fuiſſe. Nam vt primum a pueris exceſſit Archias, & quæ ſubiungit. [Aut laudationis cauſa) Velut hoc. Themiſtoclem ipſum ſummum virum Athenis dixiſſe aiunt, cum ex eo quæreretur, quod acroama, aut cuius vocem libentiſſime audiret? Eius, inquit, à quo ſua virtus optime prædicaretur. In præceptis autem de inuentione ait, narrationem extra cauſam quatuor modis fieri, aut criminationis cauſa, aut ſimilitudinis aut delectationis, aut amplificationis. De criminatione exēplum ſupra dedimus. ſimilitudinis cauſa fit, vt eſt illud, ſi iſte multo ſceleratior & nequior, quam ille Adrianus, aliquando etiam infelicior fuit: Delectationis cauſa, vt ſi prata, ſi nemora, ſi fontes riuosq. & quiduis aliud deſcribas, & hanc ipſam deſcriptionem ad cauſam applices. vt in Verrem Cicero. Capta Carthagine Himera deleta eſt, in qua erant ſigna ex ære complura, in his eximia pulchritudine ipſa Himera in muliebrem figuram habitumq. formata, ex oppidi nomine & fluminis. erat etiam Steſichori poëtæ ſtatua, ſenilis, incurua, cum libro, ſummo, vt putāt, artificio facta, ab eo qui fuit Himeræ, ſed eſt, & fuit tota in Græcia ſummo propter ingenium honore & nomine. hæc iſte ad inſaniam concupierat. Erat etiam, quod pene præterij capella quędam ea quidem mire, ut etiam nos qui rudes earū rerum ſumus intelligere poſſumus, ſcite facta & venuſte. In alijs deſcriptionibus, quanta uis cuiuſuis ſit eloquentię, oſtenditur, cum rerum natura ita exprimitur, vt rem pręſentem plerunque videamur intueri. qualis eſt illa M. Cælij in Antonium deſcriptio: Nanque ipſum offenderunt temulento ſopore profligatum, totis præcordijs ſtertentem, ructuoſos ſpiritus geminare, præclarasq. contubernales ab omnibus ſpondis tranſuerſas incubare, & reliquas circumiacere paſſim. quo tñ exanimatæ terrore, hoſtium aduentu percepto, excitare Antoniū conabantur, nomen inclamabant, fruſtra ceruicibus tollebant, blandius alia ad aurem inuocabat, vehementius etiam alia feriebat, quarum omnium cum vocem tactumq. oſcitaret proxime cuiuſque collum amplexu petebat, neq; dormire excitatus, neq; euigilare ebrius poterat, ſed ſemiſomno ſopore inter manus Centurionum concubinarumq. iactabatur. Nihil his neque credibilius fingi, neque vehementius exprobari, neque manifeſtius oſtendi poteſt. [Amplificationis cauſa fit) Vt illud de Eriphile, quæ viſum ornamentum adamauit, amplificat crimen Verris, quod cum illa rem viſam adamauerit, Verres multa etiam non viſa concupiuerit. [Tertium genus eſt, id quod à cauſa ciuili remotum eſt, & quæ ſequuntur) Tertium, inquit, narrandi genus eſt, à cauſa ciuili remotum. eſt autem poetarum, vel hiſtoriographorum. dat tñ curſim etiam in hanc narrationē præcepta. Hæc, inquit, narratio remota à ciuilibus cauſis duas habet formas. nam aut propter negocia exponenda ſumitur, quod eſt comœdias aut tragœdias ſcribētium, vel propter perſonas ſed de hac poſterius dicetur, eſt tñ videre, poemata eſſe quæ mixta vel communia dñr, vt in commentarijs artis poëticæ Horatij diximus, in quibus vtrunque inuenitur ſiquidem vt Virgilius Æneæ & mores & facta deſcribit, perſonasq. loquentes inducit, idem multi effecerunt. Hoc autem dicit, narratio quæ ad orationem non attinet, in duo diuiditur. in negocia & in perſonas. Verum illa narratio quæ in negocijs eſt, tres habet partes, fabulam, hiſtoriam, argumentum. [Fabula eſt, quæ res neque veras neque veriſimiles continet, vt hæ quæ tragœdijs traditæ ſunt) In præceptis de Inuentione. Fabula, inquit, eſt, in qua nec veræ nec veriſimiles res continentur, cuiuſmodi eſt, Angues ingentes alites iuncti iugo. Eſt ergo fabula eiuſmodi narratio, vt cum deſcribitur Cadmus in anguem verſus, vel quiduis aliud quod nec verū nec veriſimile eſt, cuiuſmodi tragœdiæ ſcriptæ ſunt. qualis illa Amphitruonis apud Plautum eſt, quam argumētum appellat tragœdiæ. Amore captus Alcumenæ Iupiter, mutauit ſeſe in formam eius coniugis, pro patria Amphitruo dum certat cum hoſtibus, habitu Mercurius ei ſubſeruit Soſiæ, & quod ſequitur. [Hiſtoria eſt res geſta, ſed ab ætatis noſtræ memoria remota) Nam quæ noſtra ætate quaſi diaria reſcribuntur, tum annales, tum cōmentaria nominantur. In præceptis de inuentione. Hiſtoria, inquit, eſt geſta res, ab ætatis noſtræ memoria remota, quod genus, Appius indixit Carthaginenſibus bellum. Eſt autem hiſtoria narratio, vbi iam pridem præteritam rem enarraueris, vt ſi Annibalem veniſſe in Italiam ſcribas, & qualia contra Romanum imperium bella geſſerit narres, & id genus alia. [Argūm eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit, velut argumenta comœdiarum) In alijs libris Rhetoricis, Argūm, inquit, eſt ficta res, quæ tñ fieri potuit. huiuſmodi apud Terentium. Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis Soſia. Eſt igitur argūm, fabularis narratio, quæ tñ vera videri poteſt. cuiuſmodi comœdiarum ſunt argumenta, quale, ne ſine exemplo quidquam doceamus, Plauti illud eſt: Captus eſt in pugna Ægiónis filius alium quadrimum fugiens, ſeruos vendidit. Pater captiuos cōmercatur alios, tantum ſtudens vt gnatum recuperet, & inibi emit olim amiſſum filium. Is ſuo cum domino veſte verſa, ac nomine, vt amittatur fecit, ipſis plectitur. Et is reduxit captum & fugitiuum ſimul, iudicio cuius alium agnoſcit filium. Sed cui dubium videri poteſt, quid ſit quod argūm Cic. dixerit non veram, licet veriſimilem narrationem? cum Plautus, vt ſupra oſtendimus argumentum tragœdiæ in Amphitryone eſſe protulerit? quod facile diluitur. Enimuero Plautus comœdiam ſcripturus Amphitryonem, quoniam, vt ipſe in prologo profitetur, multos eam narrationem tragœdiæ locos vidit occupare, & rurſum comœdiæ quoque multas habere partes animaduertit, mixtam ea tragœdia facturum comœdiam pollicetur. quamobrem & tragœdiam nominauit, & rurſum, argumentum comœdię, cum eam velle videri comœdiam, vellet, ſe proloquuntur dixi. Niſi dicamus, raro niſi in comœdijs argumenta fieri. [Illud genus narrationis, & quæ ſequuntur) In præceptis de inuentione. Illa autem, inquit narratio, quæ verſatur in perſonis, eiuſmodi eſt, vt in ea ſimul cum rebus ipſis perſonarum ſermones & animi perſpici poſſint, hoc modo. Venit ad me ſæpe clamitans, quid agis Mitio? cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat? cur potat? cur tu his rebus ſumptum ſuggeris? veſtitu nimio indulges, nimium ineptus es, nimium ipſe durus es, præter æquum & bonum. Hoc ergo dicit: Narratio, quæ verſatur in perſonis exprimendis, talis eſſe debet, vt in narratione rerum perſonæ agentis animos oſtendat. & Terentij exemplo explicat. [Debet habere feſtiuitatem ſermonis) Cuiuſmodi infinita apud Plautum exempla ſunt: ſed nos quo quale id ſit oſtendamus, vno contenti erimus in Curculione, cum inquit: Date viam mihi noti atque ignoti. dum ego hic officium meum facio fugite omnes, abite, & de via ſecedite, ne quem in curſu capite, aut cubito, aut pectore offendam, aut genu: ita nunc ſubito, propere & celebre obiectum eſt mihi negocium nec quiſquam fuerit iam opulentus. qui mihi obſiſtat in via: nec Strategus, nec Tyrannus quiſquam, nec Agoranomus, nec Demarchus, nec Comarchus, nec cum tanta gloria, quin cadat, quin capite ſiſtat in uiam de ſemita: & deinde totus ille locus. [Animorum diſſimilitudinem) Vt idem in eadem. Quo te hoc noctis dicam proficiſci foras cum iſtoc ornatu, cumque hac pompa Phædrome?
Quo Venus Cupidoque imperant, ſuadetque amor, ſi media nox eſt, ſiue eſt prima veſpera ſi ſtatus condictus cum hoſte intercedit dies, tamen eſt eundum quo imperat ingratus. At tandem es odioſus mihi. Iſtuc quidem nec bellum eſt, nec memorabile. Tute tibi puer es lautus, luces cereum. & quæ ſequuntur. Grauitatem. Quale illud in Captiuis: At ſcire memento, quando id quod voles habebis. nam fere maxima pars morem hunc homines habent: quod ſibi volunt dum id impetrant, boni ſunt: ſed id ubi iam penes ſeſe habent, ex bonis peſſimi & fraudulentiſſimi fiunt. [Lenitatem) Vt in Amphitryone? Iup. Te volo vxor alloqui. quo te auertiſti? Alc. Ita ingenium meum eſt, inimicos oſa ſum ſemper obtuerier. Eia autem inimicos? Sic totus ille locus, in quo Iupiter. [Alcumenam mitigat? Spem) Vt in Captiuis Iupiter ſupreme ſeruas me, measque auges opes, maximas opportunitates opiperasque offers mihi, lucrum, ludum, iocum, feſtiuitatem ferias, pompam, penum, potationes, ſaturitatem, gaudium nec cuiquam hominum ſupplicare nunc certum eſt mihi, nam uel prodeſſe amico poſſum, uel inimicum perdere. ita hic dies amœnitate amœna amœnus onerauit me. ſine ſacris hereditatem ſuam adeptus offertiſſimam. nunc cur-

ſum ad ſenem capeſſam hunc Aegionem, cui boni tantum affero, quantum ipſe a dijs optat, atque etiam amplius. nunc certa res eſt eodem pacto, vt comici ſerui ſolent, conijciam in collum pallium, primo ea me hanc rem vt audiat: ſperoque me ob hunc nuncium æternum adepturum cibum. [Metum) Vt in Caſſina. Nulla nullus ſum, tota tota occidit, cor metu eſt mortuum, membra miſeræ tremunt: neſcio vnde auxilij præſidij, perfugij mihi, aut opum nunc copiam comparem, aut expetam. tanta facta modo mira veris modis intus vidi, nouam atque integram audaciam Caue tibi Cleoſtrata, abſcede ab iſta obſecro ne quid in te mali faxit ira percita. eripite, quæſo illi gladium, quæ ſui eſt inops animi. [Suſpicionem) Vt in Pſeudolo. Peiorem ego hominem, magiſq. verſu te malum, nunquam ædepol quenquam vidi, quam hic eſt Simia, nimiſque ego illum hominem metuo & formido male, ne malus item erga me ſit, vt erga illum fuit, ne in re ſecunda nunc mihi obuertat cornua, ſi occaſionem ceperit. nam cautio eſt, qui ſit malus. [Deſiderium) Vt in Epidico: Expectando exedor miſer, atque exenteror, quo mihi Epidici blanda dicta eueniant, nimis diu maceror, ſit ne quid. nec ne ſit, ſcire cupio. [Diſſimulationem) Vt in Bacchidibus: Chryſale ades dum his ego pellego quid me tibi adeſſe opus eſt? Volo ut quod iubeo facias, ut ſcias quæ hic ſcripta ſint. Nihil moror, neque ſcire volo. & totus ille locus, vbi Chryſalus diſſimulanter omnia loquitur. [Errorem) Vt in eadem comœdia. Quinque vbi vbi ſunt qui fuere, quique futuri ſunt poſt hac ſtulti, ſtulti, fatui, fungi bardi, blenni, buccones, ſolus ego omnes ante eo ſtultitia & moribus indoctis perij, pudet, hoccine ætatis ludum his factum eſſe indigne: quam magis id repeto, tam magis, vror, meus quem filius turbauit. perditus, atque etiam eradicatus ſum, omnibus exemplis crucior, omnia me mala conſectantur, omnibus exitijs interij. Chryſalus me hodie lacerauit, Chryſalus me miſerum ſpoliauit. in is me ſcelus auro vſque attondit doctis indoctum dolis, vt libitum eſt. [Miſericordiam) Quale in captiuis illud. Dij voſtram fidem, hominum ingenium liberale, vt lacrymas excuriunt mihi videas corde amare inter ſe. quantis laudibus ſuum herum ſeruus collaudauit? [Rerum varietates) Cuiuſmodi luculentiſſime illud in Bacchidibus, prolatum eſt. Atridæ duo fratres dicuntur feciſſe facinus maximum, cum Priami patriam Pergamum diuina mœnitum manu, armis, equis, exercitu atque eximijs bellatoribus, mille cum numero nauium decimo anno poſt ſubegerunt. non Pelides tormento fuit, prout ego herum expugnabo meum ſine claſſe, ſineque exercitu, & tanto numero militum. Cepi, expugnaui amanti herili filio aurum ab ſuo patre. nunc prius quam huc ſenex venit, libet lamentari dum exeat: ò Troia, ò Patria, ò Pergamum, ò Priame, nunc periſti ſenex, qui miſera male mulctate quadringentis Philippis aureis. Nam ego has tabellas, obſignatas conſignatas quas fero, non ſunt tabellæ ſed equus, quem miſit te Achiuus ligneum. Epeius eſt Piſtoclerus, ab eo hæc ſumpta, mneſilochus, Si non eſt relictus. ille non in buſto Achilli, ſed lecto accubat: Bacchidem habet ſecum. ille olim habuit ignem, qui ſignum daret. hunc ipſum exurrit, ego ſum Vlyſſes, cuius conſilio hæc geruntur. tum quæ hic ſunt ſcriptæ literæ, hoc in equo inſunt milites armati, atque animati probe ita res ſucceſſit, meliuſque adhuc atque hic equus non in arcem, verum in arcam faciet impetum, & quæ ſequuntur, tanto verborum cultu, ut ipſa Muſa loqui videatur, tam mira rerum varietate, vt meliora aliunde exempla adhibere non poſſumus. variam ſi quidem eſſe expoſitionem oportet, quo tædium effugiat, & mutationibus animum leuet, quandoquidem ceteris caret lenocinijs. & niſi hac venuſtate commendetur, iaceat neceſſe eſt. credit enim, & tractationes facilius iudex neſcio quo pacto, quæ iucundæ ſunt, & voluptate illectus ad fidem delabitur. Nolim tamen figuras poetarum more, quæ fidem tollant. puriſſimum ſiquidem ſermonem eſſe oportet, nec vt conſumantur affectus, ſed velut primis lineis deſignentur, vt qualis ſit eet imago ſtatim appareat. Sed ad hæc exornanda, loci, inquit Cicero, ex elocutionis præceptis depoſcentur. [Fortunæ commutationem) Vt in captiuis Aegio, nunc quando patriam & libertatem perdidi, non ego iſthunc me potius quam te metuere æquum cenſeo, uis, hoſtilis cum iſtoc feci meas opes æquabiles. memini cum dicto haud audeat, facto nunc lædat licet. Sed viden'? fortuna humana fingit, artatque ut lubet. me qui liber fueram ſeruum è ſummo infimum qui imperare inſueram, nunc alterius imperio obſequor. [Inſperatum incommodum) Vt in eadem comœdia. Quanto in pectore hanc meo magis rem voluto, tanto mihi ægritudo auctior eſt in animo. ad illum modum ſublitum os eſſe hodie mihi. neque id perſpicere quiui? quod cum ſcribitur per vrbem irridebor, cum exemplo ad forum aduenero, omnes de me loquentur, hic ille eſt ſenex, ductus cui verba data ſunt. [Subitam lætitiam) Vt in rudente illud. Proh dij immortales, quis me eſt fortunatior, qui ex improuiſo filiam inueni meam? ſatin' ſi cui homini dei eſſe benefactum volent, aliquo illud pacto obtingit optatum pijs? Ego quod hodie neque ſperaui, neque credidi, is improuiſo filiam inuenit tamen, & eam de genere ſummo adoleſcenti dabo ingenuo, Athenienſi, & cognato meo. [Iucundum exitum rerum) Cuiuſmodi in omnibus fieri comœdijs ſolent, vt in Amphitryone, Bono animo es, adſum auxilium Amphitryo tibi, & tuis. nihil eſt quod timeas. ariolos, aruſpices mitte omnes, quæ futura, & quæ facta, eloquar multo adeo melius, quam illi qui, ſum. Iupiter, & quæ ſequuntur. [Verū hæc) .i. ſcribendo hæc conſequemur. [Illud vero quod ad varietatem pertinet) Subaudi, vbi de elocutione conſcribemus. [Tres res conuenit habere narrationem) In libro de Inuentione: Oportet igitur, inquit, eam tres habere virtutes, vt breuis, vt aperta, vt probabilis ſit. Ad præceptum igitur narrationis illius reuertitur, quæ ipſam cauſam continet, & totius controuerſiæ expoſitionem. Tres, inquit, res narrationem habere oporter, ac ita vt ſemper omnia ſint non vnum aliquod ex tribus, & licet alijs partibus orationis conueniant, tamen narrationis magis propriæ ſunt. Sed ad Ciceronis præcepta Quintiliani adijciamus q de narratione loquens, inquit: Eam plerique ſcriptores, maximeq. qui ſunt ab Iſocrate, volunt eſſe lucidam, breuem, veriſimilem. neque .n. refert, an pro lucida perſpicuam, pro veriſimili probabilem, credibilemue dicamus. eam nobis placet diuiſio, q̄q̄ & Ariſtoteles ab Iſocrate parte in vna diſſenſerit, præceptum, breuitatis irridens, tanquam neceſſe ſit longam aut breuem eſſe expoſitionem, nec licet ire per medium. Theodorei quoque ſcholæ ſolam relinquunt vltimam partem, quia nec breuiter vtique, nec dilucide ſemper ſit vtile exponere, quo diligentius diſtinguenda ſunt ſingula, vt quid quoque loco proſit oſtendam. Narratio eſt aut tota pro nobis, aut tota pro aduerſarijs, aut mixta pro vtriſque. Docet autem paulo longius Quintilianus, quo pacto ſingula hæc ſpectanda tractandaq. ſint, quæ hic mihi referre nunc non libet. Satis ſit itaque, dubium locum vobis oſtendiſſe, quo ſibi quiſque ſubueniat, ſi quid dubitationis occurrerit. [Rem breuiter narrare poterimus, ſi tantum incipiemus narrare vnde neceſſe erit) Supra memorauit narrationem oratoriam tres habere virtutes debere, vt ſit breuis, vt lucida, vt probabilis, nunc docet, quemadmodum breuis eſſe poſſit. Narratio breuis, inquit, erit, ſi a rebus neceſſarijs ſumas initium, hoc eſt, ſi inde ceperis rem exponere, vnde ad iudicem pertinet. [Aut ſi non ab vltimo initio repetere volemus) Verbi gratia cum velis Troianum bellum ſcribere, non à Læda compreſſa, ſed ab Helena rapta initium ſumas. non enim Liuius cum res geſtæ Romanorum ſcripturus eſſet, à Troia condita potius quam Roma inchoauit. Cum ergo præcepta det Cicero, in breuem narrationem quæ initio narrationis, quæ in fine, quæ in medio ſeruare debeamus, hæc initio præcepta fuere. [Aut ſi ſummatim, non particulatim narrabimus) Solet enim, vt verbis vtar Quintiliani, quædam eſſe partium breuitas, quæ longam tamen efficit ſummam: vt, In portum veni, nauem perſpexi, quanti veheret interrogaui, de precio conueni, conſcendi ſublatæ ſunt anchoræ, ſoluimus oram, profecti ſumus. nihil horum dici celerius poteſt, ſed tamen ſufficit dicere è portu nauigaui. Poſſumus autem & ab vltimo initio, hoc modo quo diximus enarrare. Sed quia & alijs modis conciſim id facere poſſumus non eſt idem cum ſuperiori exemplum. [Aut ſi tranſitionibus nullis vtemur) Hoc eſt, ſi ipſius cauſæ neruos non egrediemur, licet etiam ad cauſam faciant. multa enim quæ ſunt in re quia remota ſunt à cauſa, omittenda erunt. [Aut ſi non deerrabimus ab eo quod cœperimus exponere,) Hoc eſt ſi extra cauſam nihil dixerimus, quod ad cauſam non attineat quam cœperimus, id eſt breues erimus, ſi reciderimus omnia, quibus ſublatis neque cognitioni quidquam neque vtilitati ſubtrahatur. [Et ſi exitus rerum ita exponemus, vt ante quoque quæ facta ſint, ſciri poſſint tametſi ea nos reticuerimus, quod genus eſt, ſi dicam me ex prouincia rediſſe, profectum quoque in prouinciam intelligatur,) Id eſt breues eſſe poterimus, ſi ita dicemus, vt nonnunquam ex eo quod dictum ſit, id quod non ſit dictum intelligatur. vt ſi dicas, Inde cum reuerſus eſſem è prouincia. cum enim dicis Reuerſus, oſtendiſti te profectum in prouinciam, & perueniſſe, poſtremo reuerſum. [Et omnino non modo iam quod obeſt, ſed etiam id, quod neque adiuuat, ſatius eſt præterire) Etenim qui breuitati ſtudet non modo illa in narratione præterire debet, quæ obfutura ſunt, verum etiam illa quæ nihil proſunt. Sane Græci eam

narra

narrationem σύντομον, id eſt conciſam, cum neceſſaria deeſſent appellarunt, illam autem βραχῦν, id eſt breuem, vbi nec minus: nec plus dicatur quam oporteat. oportet igitur vt breuis, non tamen conciſa ſit. [Et ne bis aut ſæpius idem dicamus) Vt non modo illa prætereantur quæ aut obfutura ſunt, aut nihil profutura: verum etiam illa quæ proſunt, vt ne bis aut ſæpius dicantur, & idem ſenſus reiterentur: hoc eſt vitandæ ταυτολογίαν, & περισσολογίαν. [Cauendum eſt etiam, ne id, quod ſupra diximus, deinceps dicamus) Et ſi, inquit, non ab eo quo proxime deſitum erit, deinceps incipietur, & eadem repetentur verba, ſed ne κλίμακα figuram, quæ a quibuſdam gradatio appellata eſt, quæ ſit, vt ſi dicat. Ex prudentia virtutem, ex virtute dei dilectionem, ex dei dilectione cœlum ſibi comparauit, ne hanc ioquam figuram damnaſſe crederetur, exemplo quid intelligat illuſtrauit, hoc modo, Athenis Megaram veſperi aduenit Simo. vbi aduenit Megaram, inſidias fecit virgini, inſidias poſtquam fecit, vim in loco attulit. Cauenda tamen, vt etiam Quintil. docet, omnia corrumpens obſcuritas, ſatiuſque eſt narrationi ſupereſſe quam deeſſe. nam cum ſuperuacua cum tædio dicantur, neceſſaria cum periculo ſubtrahuntur. Quare vitanda etiam illa Saluſtiana, quanquam in ipſo virtutis obtinet locum, breuitas, & abruptum ſermonis genus, quod ocioſum fortaſſe lectorem minus fallat, auditorem, tranſuolat. itaque media tenenda via eſt, ne plus minúſue ſit quam opus eſt. Nolim tamen breuitatem inornatam eſſe, alioqui eſſet indocta, cum & voluptas ipſa fallat, & minus longa quæ delectant eſſe videantur, vt amœnum ac molle iter, etiam ſi ſpatij amplioris eſt. minus fatigat quam durum aridumque compendium. Simplex enim & vndique conciſa, non tam expoſitio vocari poteſt? quam confuſio. Partitio autem tædium leuat, vt quę longa ſunt, breuiter dici plerunque videantur. Dicam, quæ acta ſint ante ipſum rei contractum, dicam quæ in re ipſa, dicam quæ poſtea. Ita tres potius breues videri poterunt narrationes, quam vna quæ longa ſit. Expediet quoque expoſitiones breuiter inſerendo, quod leuet proſequi hoc genus: Audiſtis quæ ante acta ſunt, accipite nunc quæ inſequunt. Reficietur enim auditor priorum fine, & ſe rurſus ad nouum initium præparabit. Et ſi longius ordo exierit non inutile erit in fine commouere, vt Cicero pro Ligario. Adhuc, Cæſar, Q. Ligarius omni culpa caret, domo eſt egreſſus, non modo nullum ad bellum, ſed ne ad minimam quidem belli ſuſpicionem. [Rem dilucide narrabimus, ſi id, quod primum geſtum erit, ita primum exponemus, & rerum ac temporum ordinem ſeruabimus, vt res geſtæ erunt, aut vt potuiſſe geri videbuntur) Dixit quemadmodum breuis narratio, nunc quemadmodum dilucida eſſe poſſit. Illud hic quoque perſpicere, debemus, ordinem illum tenuiſſe Ciceronem, quem & in breui tenuit. nam quid in principio dilucidæ narrationis, quid in fine, quid in medio facere debemus: oſtendit. Hoc ergo nunc dicit, dilucida eſſe poterit narratio, ſi ut quidque primum geſtum erit, ita primum exponetur, ne peruerſo narrandi ordine iudicibus in cognitione confuſio fiat. Et rerum ac temporum ordo ſeruabitur, ne id primum narres, quod poſtea factum eſt. quod ſi facis, & in rerum & in temporum ordine deliquiſti. Huic tamen ſententiæ non omnes accedunt, vt eo ordine quo quid actum ſit narrandum exiſtiment, ſed potius narrandum quemadmodum expedit. nam aliquando excidiſſe ſimulamus, cum quid vlteriore loco redacturi ſumus, & reliquum ordinem redacturos teſtamur: quod ſic futura ſit cauſa dilucidior. neque enim vnam defenſionis legem eſſe, certumq́. præſcriptum. Proinde ut res, vt tempus poſcet, exponendum atque vt erit vulnus, ita vel curandum protinus, vel ſi curatio differri poteſt, tantiſper deligandum. Nec etiam ſæpius narrare nefas eſſe putent, quod ipſe Cic. pro Cluentio fecit. idque non conceſſum modo eſſe, ſed aliquando neceſſarium. Quin & quædam repetita narratio, eſt quam ἐπιδιήγησιν Græci vocant: ideo reperta, vt quia narratio breuis debet eſſe, fuſius & ornatius res poſſit exponi. quod ſit vel inuidiæ gratia, vel miſerationis. Id non raro faciendum, neque ſic vnquam, vt totus ordo repetatur. Ceterum qui ἐπιδιήγησιν vti velit, narrationis loco rem ſtringat, & contentus indicare quid facti ſit, quo ſit modo factum, plenius ſe loco ſuo expoſiturum eſſe promittat. Amentis igitur eſſe exiſtimatur, ſuperſtitione præceptorum contra rationem cauſæ trahi. Narrationem. Neque tamen id non facere alias oportebit, vt ſequamur ordinem quædam enim turpiter conuertuntur, vt ſi peperiſſe narres, deinde concepiſſe, deceſſiſſe aliquem, deinde filios aduocaſſe, vt teſtamento adſint. in quibus ſi id, quod poſterius eſt dixeris, de priore tacere non erit inutile. Nec equidem dubito, quin ita Cicero dicere voluerit. Quod autem ſubiungit, aut vt potuiſſe geri videbuntur ita accipiendum, ac ſi dixiſſet, ſunt pleronque & falſæ expoſitiones, in quibus prima ſit cura, vt quod fingamus fieri potuerit, deinde vt & perſonæ & loco & tempori congruat, & credibilem rationem & ordinem habeat. [Hic erit conſiderandum, ne quid perturbate, ne quid ambigue dicamus, & quæ ſequuntur) Sicut in præceptis breuis narrationis, primum pene perpetuo oſtendit, quid faciendum eſſet, deinde, quid non faciendum ita hic primo ſimul oſtendit, quid omnino faciendum ſit, tum quid non faciendum. Conſiderandum, inquit, erit ne quid perturbate dicatur, verum perturbate ſucceſſo aliquo in affectu animo, an certe perturbare, inuolute, ne res obſcura videatur. quod ſi fiat, dilucida nullo modo eſſe poſſit. Licet quidam in nonnullis cauſis obſcurandam eſſe veritatem dixerint, quod ridiculum ſibi videri dicit. Quintil. enim, Qui obſcurare, inquit, vult, narrat falſa pro ueris, & in his quæ narrat, debet laborare, vt videantur quam euidentiſſima. Deinde inquit M. Tullius, ne quid ambigue dicamus, hoc eſt contorte, ut quo verſus, quod dicimus, non intelligatur. [Neque in aliam rem transferamus) Ne omiſſis rebus ad præſens negocium pertinentibus, non narranda atque aliena narremus. [Neque ab vltimo repetamus, neque longe proſequamur) Quæ inquit, cum de breui narratione ſcripſimus, effugienda eſſe docuimus. verum quod inquit. Neque in aliam rem transferamus. hoc in media narratione effugiendum. ſicut in principio, cum ait, Neque ab vltimo repetamus, & in fine, cum dicit, Neque longe proſequamur denique, inquit, quo breuius fuerit modo non ſit implexa, dilucidior vtique erit narratio. Sanè quam dilucidam velit Quintil. dici narrationem, ne quáquam ſummi viri iudicio fraudem, eius ſententiam ad verbum referam? Erit autem, inquit, narratio aperta ac dilucida, ſi fuerit primum expoſita proprijs verbis & id ſignificantibus, & non ſordidis quidem nec tamen exquiſitis, & ab uſu remotis, tum diſtincta rebus, perſonis temporibus, locis, cauſis: ipſa etiam pronunciatione in hoc accõmodata, vt iudex quæ dicẽtur quamfacillime accipiat. quæ quidem virtus negligitur a plurimis, qui ad clamorem diſpoſitæ vel etiam ſorte circunfuſæ multitudinis compoſiti, non ferunt illud intentionis ſilentium, nec ſibi diſerti videntur niſi omnia tumultu ac vociferatione concuſſerint. rem iudicare, ſermonis quotidiani, & in quæcunque etiam indoctiorum cadentis exiſtimant, cum interim quod tanquam facile contemnunt, neſcias præſtare minus velint an poſſint. Neque enim aliud in eloquentia cuncta experti difficilius reperiẽt, quam id, quod ſe dicturos fuiſſe omne putant, poſtquam audierunt, quia non bona iudicant eſſe illa, ſed vera. Tum autem optime dicit orator, cum videtur vera dicere. At nunc velut campum nacti expoſitionis, hic potiſſimum & vocem flectunt, & ceruicem reponunt. & brachium in latus iactant, totoq́. & rerum & uerborum & compoſitionis genere laſciuiunt. denique quod ſit mõſtro ſimile, placet actio, cauſa non intelligitur. Nec ideo à me longius relata ſunt, quo non minus effugienda eſſe, quam ipſe reprehendat Quintil. intelligatur. [Veriſimilis narratio erit, ſi ut mos, ut opinio, ut natura poſtulat dicemus) In alijs de Inuẽtione præceptis, Probabilis, inquit erit narratio, ſi in ea uidebuntur ineſſe, quæ ſolent apparere in ueritate, ſi perſonarum dignitates ſeruabuntur, ſi cauſæ factorum extabunt, ſi fuiſſe facultates faciendi uidebuntur, ſi tempus idoneum, ſi ſpatij ſatis, ſi locus opportunus ad eandem rem qua de re narrabitur fuiſſe oſtendetur, ſi res & ad eorum qui agent naturam, & ad uulgi rumorem, & ad eorum qui audient opinionem accommodabitur. ac veri quidem ſimilis ex his rationibus eſſe poterit. In Partitionibus autem de narratione diſſerens, Probabilis autem, inquit, erit, ſi perſonis, ſi temporibus, ſi loco ea quæ narrabuntur conſentient, ſi cuiuſque facti & euenti cauſa ponetur, ſi teſtata dici uidebuntur, ſi cum hominum opinione, auctoritate, ſi cum lege, cum more, cum religione iuncta, ſi probitas narrantis ſignificabitur, ſi antiquitas, ſi memoria, ſi orationis ueritas, & uitæ fides, ſecundũ ordinem igitur ſuæ diuiſionis, poſtquam de breui & dilucida narratione tractauit, tũc de narratione ueriſimili incipit diſſerere: Veriſimilis, inquit, erit narratio, ſi ut mos poſtulat dicamus. ut ſi apud Romanos narres, non contra iuſtitiam, & ſi apud Scythas Barbaros, non reprehendas eorum mores. [Vt opinio) Res enim multæ opinione ueræ eſſe creduntur nam ſi uelim Iudæum Chriſtiano grauiter infenſum, & lenonem periurum oſtendere, quis eſt qui non crediturus ſit? cum ſit iam id opinione perſuaſum. & de ceteris idem eſt intelligẽdum. [Vt natura poſtulat) Si id, quod dicimus, á noſtra natura non abhorreat, uel eorum pro quibus, uel contra quos agimus. Non.n. conſentaneum eſt vt de pudicitia agat leno, de caſtitate meretrix. quod ſi fiat, veriſimilis nõ erit narratio. [Cauendũ itaque,

itaque, ne quid naturæ dicamus aduerſum. [Si ſpatia tempo⁊) Si ratum temporis ſpatium nactus fuerit, vt id efficere potuerit. [Perſonarum dignitates) Non honores, ſed prout quęque loqui aut agere credibile ſit, hoc eſt ſi perſonas conuenientes his quæ facta credi ſolemus, conſtituerimus. vt furti reum, cupidum, adulterum, libidinoſum, homicidam, temerarium. vel his contraria, ſi defendemus. [Conſiliorum rationes) Vt, necaſti, nam ſępe fueras cõmiratus. hereditatem expectabas, eum odio habebas. [Locorum opportunitates conſtabunt) Quod in vaſta ſolitudine index erit, vnde ſcelus per peccatum nullus ſcire poſſe videretur. [Ne refelli poſſit, aut temporis parum fuiſſe) Supra accuſantis, nunc defendentis locos veriſimilis narrationis ponit. Itaq; aut non tantum fuiſſe temporis dicemus, vt id fieri potuerit. [Aut cauſam nullam) Vt dicas, cauſam eſſe nullam, cur ea de reo ſuſpicio habenda ſit. [Aut locum idoneum non fuiſſe) Vt dicas, non fuiſſe locum eiuſmodi vt id fieri potuerit. [Aut homines ipſos facere aut pati non potuiſſe) Si vera res erit, nihilominus hęc omnia in narrando conſeruanda ſunt. nam ſæpe veritas, niſi hæc ſeruata ſint, fidem facere non poteſt. Aut homines eius fuiſſe prudentiæ, aut probitatis, ut neſciſſe, aut pati potuiſſe uiderint non poſſint. Deinde ſubdit, ſiue vera res, ſiue ficta, id eſſe obſeruandum. Si quidem multa ſæpe licet vera vix credi poſſunt, niſi his vtamur adminiculis, & quæ ficta ſunt. niſi hoc pacto adiuuentur, facile confutari poterunt. Itaque callide, inquit, in his rebus cum aduerſario erit confligendum, & preſertim in quibus aut tabulæ, aut firma alicuius ſcripti auctoritas, iam fides feciſſe videbitur, quo minus poſſit confutari. Aliqua etiam naturaliter ſequuntur, & cohærent, vt ſi bene priora narraueris, iudex ipſe quam poſtea ſis narraturus expectet. Et licet narrationem hanc eſſe meminerimus, non probationem, nonnunquam tamen etiã argumento aliquo confirmabimus, propoſuerimus, ſed ſimplici breuique, ut in veneficijs, ſanus bibit ſtatim concidit, liuor ac tumor confeſtim eſt inſecutus, & denique quæ in probationibus tractantur, perſona, factum, cauſa, locus, tempus, modus, facultas, opinio natura, iudicium, mos, inſtrumentum, quibus ſi aliquando deſtituti ſimus, fatebimur uix eſſe credibile, ſed tamen, verum, neſcireq. nos quomodo factum ſit, aut quare, mirarique, ſed probaturos: Optimæ autem probationes erunt, quæ latuerunt vt à Cicerone viurpantur. Sunt enim ſtiliſſime prædicta omnia quibus Miloni Clodius, non Clodio Miloni inſidiatus eſſe videatur, plurimumque facit illa calidiſſima ſimplicitatis imitatio. Milo autem cum in ſenatu eo die quo à ſenatu eſt dimiſſus, domum venit, calceosque & veſtimenta mutauit, paulisper dum ſe vxor, vt fit, comparat, commoratus eſt quàm nihil feſtinus, nihil properans feciſſe videtur Milo? quod non ſolum rebus ipſis vir eloquentiſſimus, quibus moram & lentum profectionis ordinem dicit ſed etiam verbia vulgaribus & quotidianis & occulta arte conſecutus eſt. Hæc de veriſimili de narratione dicta ſint. His tribus narrandi virtutibus ipſe Cicer. in Partitionib. ſuauitatem adijcit. Suauem autem eſſe narrationem dicit quæ habet admirationes. expectationes, exitus inopinatos. ſ. interpoſitos motus animorum, amicorum colloquia, perſonarum dolores, iracundias, metus lætitias, cupiditates. In Topicis autem ſcripſit, narrationes oportere etiam eſſe videntes, moratas, & cum dignitate præterquam quod ſit plana breuis & credibilis, ſed morata debent eſſe omnia, & cum dignitate, quæcunque potuerint. Plerique etiam præter Cicer. euidentiam, quam Græci ἐνάργειαν vocant, narrationem dixere, quæ quidem virtus non inter minimas eſt, cum quid ſit non dicendum modo, ſed quodammodo oſtendendum eſt. Alij autem perſpicuitati euidentiam ſubijciunt. Alij adijciunt magnificentiam, quam μεγαλοπρέπειαν illi vocant, quam reſpuunt alij, quod non ſit omnibus communis iudicijs. Ac ne ſe ſupra modum tollat oratio, cauendum ſit. veluti in proximo de Milone exemplo patet. Quare non magis proprium narrationis videri debet magnifice dicere, quam miſerabiliter, inuidioſe, grauiter vrbane, quæ cũ ſuo loco laudabilia ſint, non ſunt tamen huic parti. propie aſſignata, & velut peculiaria. Diximus quid ſit narratio, narrationum gña & virtutes enumerauimus & ſingularum virtutum tractationes expoſuimus. Nunc vero dicendum eſt, ſi narrandum, an vbique narrandum. & ſi non ſemper, quid faciendum, & quo intelligatur id, quod dicitur narratio, & quo narrandum loco ſit. & ſi ita narrãdum, vt cauſa poſtularit poſtremo, vnde narratio inchoanda, & vbi terminanda ſit. ad quæ omnia explicanda in primis Ciceronem ex alijs quos in Rhetorica compoſuit libris, & Quintilianum euocabo. Plerique igitur ſemper narrandum putauerũt, quod falſum eſſe à pluribus coarguitur. Obeſt ſi quidem narratio, cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem, quam argumentando & cauſam agendo leniri oportebit quod cum accidit, membratim oportebit partes rei geſtæ diſpergere in cauſam, & ad vnamquamque confeſtim rationem accommodare, vt vulneri preſto medicamentum ſit, & odium ſtatim defenſio mitiget. Nihil etiam prodeſt narratio tum, cum aut ab aduerſarijs re expoſita, noſtra nihil intereſt iterum aut alio modo narrare, aut ab his qui audiunt ita tenetur negocium, vt noſtra nihil interſit, eos alio pacto docere qđ cum accidit, omnino narratione ſuperſedendum eſt. Prætérea ſunt quædam tam breues cauſæ, vt propoſitionem potius habeãt quam narrationem. id accidit aliquando vtrique parti; cum vel nulla expoſitio eſt, vel de re conſtat, de iure quæritur, vt apud Cẽtumuiros, filius an frater debeat, eſſe inteſtati heres, pubertas annis an habitu corporis exiſtimetur. Plerique etiam fuere, qui nõ exiſtimarunt, eſſe narrationem, cum reus quod obijcitur tantum negat. in qua opinione eſt Cornelius Celſus. Non enim putant eſſe narrationis, niſi quod ſummam criminis, de quo iudicium eſt continet, vt deinde fatetur ipſe, pro Rabirio Poſtumo narraſſe Ciceronem, atque ille negauit, perueniſſe ad Rabirium pecuniam, de re erat quæſtio conſtituta, & in hac narratione nihil de crimine expoſuit. Ego autem, inquit Quintil. magnos alioqui ſecutus auctores, duas eſſe in iudicijs narrationum ſpecies exiſtimo. alteram ipſius cauſæ, alteram rerum ad cauſam pertinentium. Non occidi hominem, nulla narratio eſt. Conueniet, ſed erit aliqua, & interim etiam longa contra argumenta eius criminis de anteacta vita, de cauſis propter quas innocens & periculum deducatur ab his, quo incredibile id, quod obijcitur, fiat. Neque enim accuſator tantum hoc dicit, Occidiſti: ſed quibus id probet, narrat vt in tragœdijs cum Teucer Vlyſſem reum facit Aiacis occiſi, dicens inuentum eum in ſolitudine iuxta exanime corpus inimici, cum gladio cruento. Vlyſſes reſpondet, non eſſe id facinus admiſſum, & ſibi nullas cum Aiace inimicitias fuiſſe, de laude inter ipſos certatum. deinde ſubiungit, quomodo in eã ſolitudinem venerit, iacentem exanimem ſit conſpicatus, gladium è vulnere extraxerit. His confirmatio & confutatio, coeuntibus vtrioque argumentis ſubtexitur. hæc ſunt duo orationum genera, quæ ad oratorem tantum attinere ſupra docuimus, quarum alteram, quæ nihil de obiecto crimine exponat, ſi orationi aſciſcamus, non erit ſine narratione, vt Celſus voluit, dicenda oratio. Non ſuo loco narratur, cum poſt exordium non collocatur narratio. Enim vero à veteribus quæſitum fuiſſe conſtat, an prœmio ſubijcienda narratio ſit. Nam cum prœmium idcirco comparatum ſit, vt auditor ad rem accipiendam fiat conciliatior, docilior, intentior, & probatio niſi cauſa prius cognita non poſſit adhiberi, protinus iudex rerum notitia inſtruendus videtur M. Tullius tamen in oratione quam pro Milone ſcriptã reliquit, maluit differre narrationem, tribus præpoſitionis quæſtionibus. pro Vareno ſimiliter poſtea narrauit, cũ obiecta diluit. quod fiet vtiliter, quoties aut non repetendum, aut ſi repetendum, quo facilius intelligatur, ordine meliore digerendum, ſi cauſa paulo obuolutior ſit. Erunt præterea quædam cauſæ, neque id raro, ne crimini quidem de quo cognitum erit faciles ad diluendum, ſed multis ante actæ vitæ flagitijs & grauibus oneratæ, quæ prius amouenda ſunt, vt propitius iudex defenſionem ipſius negocij, cuius propria quæſtio eſt, audiat. Vt ſi defendendus ſit M. Cœlius, non ne optime patronus occurrat prius conuicijs luxuriæ, petulantiæ, impudicitiæ, quam veneficij? in quibus ſolis omnis Cicero. verſatur oratio. deinde totam explicet cauſam, quæ eſt ipſius actione defenſa. Eſt ergo rei habenda ratio, ac prout cauſarum conditio popoſcerit, mutanda narratio, vt poſterius vbi de diſpoſitione diſſerit Cicero. explicabit. Non vt cauſa poſtulat narrandum eſt, cum aut id, quod aduerſario prodeſt, dilucide & ornate exponitur, aut id, quod ipſum quod dicit adiuuat, obſcure dicitur, & negligenter quare vt hoc vitium vitetur, omnia torquenda ſunt ad commodum ſuæ cauſæ, contraria quæ præteriri poterunt, prætereundo, quæ illius erunt, leuiter attingendo, ſua diligenter & enodate narrando. Nec hoc quidem ſimpliciter accipiendum, quod pene præteriectam, quod eſt a me poſitum, ſuperuacuam eſſe narrationem rei quam iudex nouerit. quod ſic intelligi volo, ſi non omnino factum quid ſit ſciet, ſed factum etiam, vt nobis expedit opinabitur. Neque enim narratio in hoc reperta eſt, vt tantum cognoſcat iudex, ſed aliquanto magis ut conſentiat. quare etiam ſi non erit docendus, ſed aliquo modo afficiendus, narrabimus cum præparatione quadam. propter quod minus Homerum, aut Virgilium, vel quemuis alium egregium eloquentia poetam legere grauamur, licet eam omnem materiam ſæpe legerimus, quod dictionis quadam

dam voluptate à faſtidio releuemur. Scire quidem in ſumma quid actum ſit, iuditem dicemus, tamen rationem quoque facti cuiuſque cognoſcere ne grauetur, idq. nos propter aliquem in conſilium adhibitum repetere ſimulemus, & vt rei quę ex aduerſo pro ponatur iniquitatem etiam omnes circunſtantias intelligant. in quo plurimis figuris erit varianda nota expoſitio, ad ſugiendum tædium audientis, ſicut meminiſtis, & fortaſſe fuerit ſuperuacuũ hic commorari. Sed & quid ego diutius? cum optime noueritis, quale ſit, & his ſimilia. Sed hoc hactenus dictum ſit. Initium narrationis quidam vtique faciendum à perſona putant, eamq., ſi noſtra ſit, ornandam ſi aliena, infamandam ſtatim. Sed hę quoque cum ſuis accidentibus ponendæ, cum id pro futurum eſt: vt, A. Cluentius Habitus fuit pater huiuſce iudices, homo non ſolum municipij Larinatis, ex quo erat, ſed regionis illius & vicinitatis virtute, exiſtimatione, nobilitate facile princeps. Aliquando fine his: vt, Q. Ligarius cum eſſet, & quæ ſequuntur. Frequenter vero à re ſicut pro Tullio Cic. Fundum habet in agro Turino M. Tullius paternum Demoſthenes pro Cteſiphonte: [illegible] Finem autem narrationis perduci volunt quidam eo, vnde quæſtio oritur. cuiuſmodi eſt: His rebus ita geſtis, P. Dolabella prætor interdixit, vt eſt conſuetudo de vi hominibus armatis, ſine vlla exceptione tantum vt vnde deiecißet reſtituere, deinde reſtituiſſe dixit, ſponſio facta eſt, hac ſponſione vobis iudicandum eſt. Id ab accuſatore ſemper fieri poteſt, à defenſore non ſemper, ſed ad Cic. iam redeo. Quid dicit præcepta ſe dediſſe, quæ ab alijs minime adhuc abhorreant, præterquam quod inſinuationem, quo clarior fieret præceptio, in tria tempora diuiſit, quod nullus antea vnquam fecerit, hinc ſe de Inuentione rerum diſputaturum polliceatur, ſi prius de cauſarum diuiſione pauca memorauerit.

LONG. Vincendi cauſa quod pert.) Medium eſt nam & accuſator vincit, qui reum peragit, & vincit defenſor, qui cauſam aduerſarij labefactat. Primum autem narrationis genus, oratorium appellant, quod in cauſæ expoſitionem inuentũ eſt. quod poſt exordium poni ſolet. Alterum apparatum, quod non eſt pars orationis, ſed in confirmatione, aut confutatione interſeritur, aſſeuerandi aut deſtruendi gratia, quod ipſum & probatiuum appellarunt. Poſtremum, grammaticum vocarunt, quod rarius in oratoris vſurpatione veniat.

ASCEN. Narrationum genera &c.) Proſequitur de narratione cuius ponit tria genera. Primum dicitur recta narratio. Secundum tranſgreſſio. Tertium à cauſa ciuili alienatio. Ordo eſt: Tria ſunt genera narrationum. vnum eſt cum exponimus .i. declaramus & recitamus rem geſtam, & trahimus vnumquodque .ſ. geſtorum & expoſitorum a nobis ad vtilitatem noſtram cauſa vincendi .ſ. aduerſarium, & non oblectandi præcipue auditorem, quod .ſ. genus pertinet ad eas cauſas, de quibus iudicium eſt futurum aut dic: Et trahimus vnumquodque quod pertinet ad eas cauſas de quibus futurum eſt iudicium, ad vtilitatem noſtram cauſa vincendi. Alterum .i. ſecundum genus narrationis eſt quod intercurrit .i. inter principalem materiã currit nõnunquã .i. aliquando, aut cauſa fidei .ſ. faciende, aut criminationis, aut tranſitionis .ſ. ad aliam materiam, aut alicuius apparationis, vel laudationis, hoc eſt quando inter narrandum volumus facere, vt nobis habeatur fides, aut petimus aliquem criminari, aut ad aliud tranſire, aut rem noſtram apparare, aut aliquid laudare, facimus narrationem intercurrentem. [Tertium genus) Proſequitur tertiũ genus exordij vitioſi dicens. Tertium genus eſt id, quod remotũ eſt .i. alienum eſt à cauſa ciuili .i. quod non pertinet ad forum, in quo de cauſis ciuium agitur, in quo tamen conuenit exerceri .ſ. in declamando, quo .i. ideo vt poßimus tractare cõmodius illas narrationes ſuperiores .i. de quibus prius locutus eſt, in cauſis .ſ. ciuilibus. Duo genera ſunt eius .i. eiuſmodi narrationis. vnũ quod poſitum eſt in negocijs, alterum quod poſitum eſt in perſonis. Id quod poſitum eſt in expoſitione negociorum, habet tres partes, fabulam, hiſtoriam, argumentum. Fabula eſt quæ neque cõtinet res veras neque veriſimiles, vt hæ .ſ. res quę traditæ .i. expoſitæ ſunt auditoribus & ſpectatoribus tragœdijs .i. in tragœdijs, aut quæ traditæ .i. commiſſæ ſunt tragœdijs. Hiſtoria eſt res geſta, ſed remota ab memoria noſtræ ætatis, & tamen hiſtoria à videndo dicitur, verum animo quoque videmus & ab ijs qui viderunt & nobis aut alijs qui nobis recitauerunt dixerunt ſæpe hiſtoriam ſcribimus. Argm̃ eſt res ficta quæ tamen potuit fieri. & ita veriſimilis eſt, velut argumenta comœdiarum. Illud .ſ. prius tactum genus narrationis, quod eſt poſitum .i. conſtitutum in perſonis, debet habere feſtiuitatem .i. plauſibilitatem, & vt dicunt celebritatem ſermonis, diſſimilitudinem animorum, vtpote grauitatem leuitatem quę contraria ſunt, ſpem metum quæ item contrariantur. quia ſpes de bono futuro, metus de malo eſt futuro, ſuſpicionem, deſiderium, diſſimulationem .ſ. eius quod eſt, miſericordiam rerum miſerandarum varietates rerum commutationem fortunæ, vtpote incommodum inſperatum .i. quod contra aut præter ſpem euenit, lætitiam ſubitam .i. ex improuiſo ortum, exitum rerum iucũdum. Verum hæc tranſigendo in exercendo .i. hæc omnia cõprobabimus exercitatione. Vero, pro ſed, nos aperiemus quomodo conueniat illud quod pertinet ad veritatem tractarim .i. quomodo veras cauſas tractabimus. Cõuenit narrationem habere tres res .i. tres vt dicunt conditiones. videlicet vt ſit breuis; vt ſit dilucida, & vt ſit veriſimilis quæ .ſ. tria quoniam ſcimus oportere fieri, cognoſcendum eſt .i. oportet nos cognoſcere quemadmodum faciamus .i. exhibeamus ea .i. quomodo narrationem, breuem, dilucidam & vtilem faciamus. [Rem breuiter &c.) Erudite docet quo breuiter narrare poßimus dicens. Nos poterimus narrare rem breuiter, ſi nos incipiemus narrare inde .i. ab ea re, vnde i. de qua neceſſe erit & ſi non volemus repetere .ſ. narrationem ab initio vltimo .i. remotißimo à rebus præſentibus, hoc eſt à penitus primo, vt qui bellum Troianum a gemino ouo .i. ab natiuitate Helenes auſpicari velit. Et ſi nos narrabimus ſummatim .i. per ſummas in generali, non particulatim .i. per ſingulas particulas, vt ſi crudeliter occiſum dicas & non explices, quo geſtu, quibus armis, quot ictibus &c. Et ſi non proſequemur narrationem ad extremum .i. penitus finalem recitationem, ſed vſque eo .i. ad id, vſque quo erit opus .ſ. ad intelligendum. Et ſi nullis .i. non vllis nõ utemur vllis tranſitionibus .i. digreßionibus à materia incepta ad nouam. Et ſi non deerrabimus .i. per errorem decedemus ab eo quod cepeɾimus exponere. Et ſi ita ponemus exitus rerum, vt quoque .i. ex ſciri poßint, quæ ſint facta ſitte .i. ſi per ea quæ dicimus, intelligantur facta etiam quæ non dicimus, vt qui dicit poſtridie rediſſe, dicit abiſſe & noctem interfuiſſe, tametſi nos reticuerimus .i. ea non dixerimus. Quod .i. quale genus eſt, ſi dicam me rediſſe ex prouincia, intelligatur quoque .i. etiam ſupp. me profectum ſup. eſſe in prouinciam. Non enim redire poteris vbi prius non fueris. Et omnino ad breuem narrationem ſatius eſt .i. conducibilius & melius eſt, præterire .i. non dicere, non modo .i. non ſolum id, quod obeſt .i. nocet dicenti, ſed etiam id, quod neque obeſt, neque adiuuat .i. prodeſt. Quia Valla qui hunc locũ haud dubie legit, legat & pro etiam apud Cic. reperitur legam hic non ſed, & ſed etiam. Et ſatius eſt, aut cauendum eſt, ne dicamus bis aut ſæpius .ſ. quàm bis, idem .i. eandem rem. Cauendum eſt, etiam ne dicamus deinceps .i. rurſum, id, quod diximus ſemel ſupra, hoc modo. Simo aduenit veſperi .i. tempore veſpertino. Megaram Athenis .i. ab vrbe Athenien. profectus vbi poſtquam aduenit Megaram fecit inſidias virgini, & poſtquam fecit inſidias attulit vim in loco .ſ. vbi eum ceperij, id .n. breuius dici poteſt. [Rem dilucide &c.) Quia breuitati cohærere ſolet obſcuritas, iuxta illud Flacci in Arte. Breuis eſſe laboro obſcurus fio, nihilq. tam obeſt oratori quàm non intelligi quid dictum velit. conuenienter nunc docet Cic. quomodo cum breuitate dilucide dicamus dicens. Nos narrabimus rem dilucide, ſi vt quidque .i. quodlibet factum aut factum erit geſtum primum, ita exponemus ipſum primum, & conſeruabimus ordinem rerum ac temporum, vt .i. ſecundũ quem res erunt geſtæ, aut vt .i. ſecundũ quem ordinem, aut ſecundũ quod videbunt potuiſſe geri .i. veriſimile erit ſic geſtas eſſe. Hic .i. in hac narratione dilucida conſiderandũ erit, ne dicamus quid .i. aliquid perturbate .i. confuſæ & ordine turbato, aut animo conſternato, ne quid dicamus contorte .i. violenter exactum ne quid ambiguæ quod poßit trahi in contrarium ſenſum, aut quod difficile ſit intellectu, ne quid dicamus nouæ .i. inuſitate, quæ res obſcuritatem parere ſolet, nam licet noua interdum delectent, conſueta tamen citius noſcuntur. Nequam .i. & cõſiderandum eſt, ne tranſeamus in aliquam aliam rem, & ita confundamus narrationem, & ne repetamus ab vltimo, quia tunc nõ facile conſtaret ſaltem primo loco, de quo loqui paremus, & ne perſequamur .ſ. narrationem, longe .i. vltra id, quod ſcitu neceſſarium erit. Ne prætereamus quid .i. aliquid, quod pertineat ad rem. Et rem dilucide dicemus. ſi perſequemur .i. perfectæ ſequemur ea quæ ſunt præcepta .ſ. titulo ſuperiore de breuitate .ſ. in narrando ſeruanda. Nam quo .i. quanto narratio erit breuior, eo .i. tanto fiet dilucidior & facilior cognitu, intellige prioribus præceptis obſeruatis ne quid perturbare, contorte, ambigue, noue dicamus. Sane quantum ad ordinem ſcies, quod commentarij quoque monent, alium eſſe poetis, alium oratiæ. Nam de Poetico dicit Horat. in Arte: Ordinis hæc virtus erit, & venus aut

ego

ego fallor : Vt iam nunc dicat, iam nunc debentia dici. Pleraque differat & præſens in tempus omittat. Hoc eſt licet Poeta multa deſcribat, quo ordine geſta ſunt, plurima tamen ad opportuniorem locum reſeruat. Vnde poetæ plerunque à medio, aut à fine rei geſtæ narrationem incipiunt, vt Hom. a decimo, & ita ab vltimo anno obſidionis Troiæ, & Virgilius à ſeptimo, & ita ab vltimo anno errorum Aeneæ: Et Terentius argumenta fere à medio, aut non citra medium deducere incipit. Orator vero vt hic præcipiatur, quo ordine res geſtæ ſunt eas narrabit. Quod & hiſtoriographi fere obſeruant. Si rationem differentiæ quæres, ea videtur quòd orator ſemel duntaxat dicit, & ita conari debet, vt intelligatur. Poeta autem decies legi poteſt, & eo perlecto, tum demum ſatius eſt eius intelligi principium. Præterea orator prodeſſe vult ſaltem ſibi & ſuis, & ita aperte rem narrat, Poeta delectare potius, & ita varietati ſtudet. Adde quòd commodius per tranſitum dicuntur a poeta res incipiendo à fine, aut ab ijs, quæ ad finem tendunt quam à principio, quia incipiendo à fine videtur, duntaxat res præſentes velle dicere, & præteritas percurrere, vt Virgilius excidium Troiæ. Oratori aut nihil quod ad rem faciat prætermittendum eſt, quocirca vtile eſt filum rei geſtæ ſequi quod ſequendo auditorem facile doceat. Nouimus quidque ſubſtantiuum eſſe quodque adiectiuum, & vtrunque ſuperlatiuo gaudere, vnde decenter (vt cetera omnia) dicit vt quidque primum geſtum erit, ita primum &c. quia vt & ita conſimiles efflagitant gradus. [Veriſimiles &c.) Docuit facere, narrationem breuem & dilucidam, nunc docet qm veriſimilem faciamus dicens. Narratio erit veriſimilis. i. apparens vera, ſi nos dicemus, vt mos poſtulat. i. exigit, vt opinio . ſ. communis præcipue audientium poſtulat, vt natura. ſ. rerum poſtulat, ſi ſpatia temporum conſtabunt . i. compoſſibilia (vt dicunt) erunt, hoc eſt, ſi vero ſimile eſt tãto, aut eo tempore quanto, & quod dixerimus rem potuiſſe geri, & ſi dignitates perſonarum conſtabunt. i. ſi veriſimile erit tales perſonas, tales res feciſſe, quales narrabimus, ſi rationes conſiliorum conſtabunt . i. ſi veriſimile erit, tali conſilio inductos quale dicemus rem feciſſe, & ſi opportunitates. i. conuenientiæ locorum cõſtabant, ne poſſit refelli . i. reprobari aut redargui in refutatione dicendo, aut parum temporis fuiſſe, aut nullam cauſam fuiſſe, aut locum non fuiſſe idoneum, aut ipſos homines non potuiſſe ſup. talia facere aut pati. i. ſi perſonarum dignitates non conſtabunt. [Si vera res erit) Quia docuit quid obſeruandum ſit in cauſa veriſimili, ne putes idem non ſeruandum in vera cauſa ſubdit. Si res erit vera. i. non ſolum veriſimilis, nihilominus . ſ. in nullo tamen minus ſunt hæc omnia. ſ. prædicta conſeruanda. i. ſimul obſeruanda, narrando. i. dum narrare volumus. Nam veritas non poteſt ſæpe facere fidem . i. credulitate, hoc eſt perſuadere ſe eſſe veritatẽ, niſi hæc. ſ. prædicta de loco, tempore, perſonis, cauſis conſilio ſint ſeruata. Sin . i. ſed ſi ſup. res erit ficta. (Quidam legunt erunt, ſed non placet, nam ſin & ſi ad vnũ reſpiciunt) eo. i. tanto magis ſup. prædicta erunt conſeruanda. Confligendum. i. concertandum eſt caute de his rebus in quibus rebus, tabulæ. i. ſcripta autentica, vt per notarios iuratos, aut firma auctoritas . i. approbatio alicuius . ſ. fide digni, videtur interfuiſſe. Ego arbitror ea quæ dicta ſunt adhuc. i. ad hunc vſque locum conſtare . i. conuenire mihi ſine controuerſia cum ceteris ſcriptoribus. i. præceptoribus artis. ſ. rhetoricæ, niſi quia. i. excogitauimus noua de inſinuationibus ꝙ . i. qa non ſoli præter ceteros diuiſimus eam . ſ. conſtitutionem (forte legendum eſt eas qui præmiſit de inſinuationibus) in tria tpa, vt haberemus viam certam, plane. i. omnino & rationem exordiorum perſpicuam. i. euidentem. Nunc. i. deinceps quod reliquum eſt . ſ. quod reſtat, quoniam diſputandum eſt de Inuentione rerum dabimus operam, vt videamur quæſiſſe. i. inquiſiſſe, nihilominus induſtriæ. i. ingenioſe, quã vtilitas res poſtulabit ſi dixerimus prius pauca de diuiſione cauſarum.

DE DIVISIONE CAVSARVM.

CAVSARVM diuiſio in duas partes diſtributa eſt. Primum, perorata narratione, debemus aperire quid nobis conueniat cum aduerſarijs; ſi ea, quæ nobis vtilia erunt, conuenient, quid in controuerſia relinquatur, hoc modo: Interfectam eſſe matrem ab Oreſte conuenit mihi cum aduerſarijs, iure fecerit, & licuerit ne facere, id eſt in controuerſia. Item è contrario, Agamemnonem eſſe à Clytemneſtra occiſum confitentur: cum id ita ſit, me vlciſci parentem negant oportuiſſe. Deinde cum hoc fecerimus, diſtributione vti debemus. Ea diuiditur in duas partes, enumerationem, & expoſitionem. Enumeratione vtemur, cum dicemus numero, quot de rebus dicturi ſumus. Eam plus quàm trium partium numero eſſe non oportet. Nam & periculoſum eſt, ne quando plus minus ue dicamus, & ſuſpicionem afferet auditori meditationis & artificij, quæ res fidem abrogat oratori. Expoſitio eſt, cum res, quibus de rebus dicturi ſumus, exponimus breuiter & abſolute. Nunc ad confirmationem tranſeamus.

DE CONFIRMATIONE, ET CONFVTATIONE.

TOTA ſpes vincendi, ratioque perſuadendi poſita eſt in confirmatione & cõfutatione. nam cum adiumenta noſtra expoſuerimus, contrariaque diſſoluerimus, abſolute nimirum munus oratorium confecerimus. vtrunque igitur facere poterimus, ſi conſtitutionem cauſæ cognouerimus.

CAPIDVRVS.

CAVSARVM diuiſio in duas partes diſtributa eſt.) Poſteaquam de narratione abunde ſupra dictum eſt, ſequitur vt de partitione dicendum ſit ſi quidem recta habita in cauſa partitio, illuſtrem & perſpicuam totam efficit orationem. Eius autem partes, inquit, duæ ſunt: Vna pars eſt, quæ quid cũ aduerſarijs nobis conueniat, & quid in controuerſia relinquatur, oſtendit, ex qua certum quiddam deſignat auditori, in quo animum debeat habere occupatum. In narratione igitur aperitur cauſa in partitione vero cauſa conſtituitur, vt, Quæſtor Verres fuit legatus, prætor vrbanus, prætor Sicilienſis. dũ h. d. cauſam tm̃ aperit. at vero cum adiungit, quare hæc erit quadripartita diſtributio totius accuſationis meæ, hoc eſt iam conſtituere controuerſiã. Sed in duas, inquit, diuiſio cauſarum partes diſtributa eſt vnam dicit eſſe, q̃ quid cum aduerſarijs conueniat, docet, & quid ſit in cõtrouerſia. alteram, q̃ diſtributionem habet membrorum, quæ confirmanda cõfutandaque ſunt. illa ſuperior cũ ſuppoſuerit ſpecies qd cõueniat idipſum ad ſe inclinat qd' pro ſe facit, ſi aduerſarius confiteatur. Vt ꝓ M. T. C. fecit: Dico, inq̃t, vim factã a P. Fabij familia. hoc aduerſarij non negat. hoc ꝓ ipſo facit, cum aduerſarij cõfiteantur, Damnum datũ eſſe M. Tullio, cõcedis. iam vnũ vici. Subiungit alterũ, Vi, hoibus armatis non negas, & hoc vici. Poſt, qd in controuerſia relinquatur, ꝓponit. Dolo malo factũ negas, de hoc futurum eſt iudicium. ſed qm̃ non in oĩ negotio ponitur qd' aduerſarius fateatur vltima illa partitio adhibẽda eſt, q̃ diſtributio nuncupatur, vbi totius cauſæ de quo cõtrouerſia eſt, membra ponuntur. etſi ea mẽbra in cauſa non inueniat, ipſe ingenio orator inuenit, & ſibi ipſe dicenda conſtituit, q̃ inde cauſam facere ſuperiorem, & veris facta, q̃ veriſimilia videãtur cõmiſcet. Aut non mẽbratim ſecabit, ſed quid ſit ut ſibi videbitur exponet, idq; argumentis oẽ comprobabit, vnde & confirmatio partitionem ſequitur. Sed qm̃ prima pars exemplo explicata notiſſimo ipſe eã longius omittam interpretari. Verum quod ait, ſecundam diſtributionem, ſi membratim ſecetur, eam pluſquam trium partium eſſe non oportere, vt non periculum ſit ne membrorum multitudinem non memoria ſatis teneat, at per hoc ne aut deſit ex his aliquid, ac memoria elabatur, aut ſui oblitus, alia addat, ac ne in tã longa diuiſione ſe artificio capi iudex metuat, & inſidias effugiat oratoris: Quintil. diſplicuiſſe manifeſtum eſt, cum de partitione differens, inquit, rurſus quidam, periculoſum id oratori arbitrantur, duabus ex cauſis: Quod nonnunquam excidere ſoleant quę promiſimus, & ſi quæ in partiendo p̃terimus, occurrere quod quidem nemini accidet, niſi qui plane uel nullo fuerit ingenio, uel ad agendum nihil cogitati præmeditatiq; detulerit, alioqui quæ

tam

tam manifeſta & lucida ratio eſt, quam rectæ partitionis? ſequitur enim naturam ducem, adeo quoque vt memoriæ id maximũ ſit auxilium, via dicendi non decedere. Quapropter ne illos quidem probauerim, q partitionem vetant vltra tres propoſitiones extendere, quæ ſine dubio ſi nimium, ſi multiplex ſit fugiet memoriam iudicis & turbabit intentionem. Hæc alio tamen numero, velut lege non eſt alliganda, cum poſſit cauſa plures deſiderare. Alia ſunt magis, propter quæ partitione non ſemper ſit vtendum. primo quia pleraque gratiora ſunt, ſi inuenta ſubito, non domo allata, ſed inter dicendum è re ipſa nata videantur. Vnde illa non iniucunda ſchemata, pene excidit mihi, & fugerat me, & recte admonet. [Expoſitio eſt, cũ res de quibus dicturi ſumus, exponimus breuiter, & abſolute) Nam omnis propoſitio quæ vtiliter adhiberi velit, debet eſſe apertaq. lucida. Quid enim turpius eſt, quam id ipſum obſcurũ eſſe, quod in eum ſolum adhibetur vſum, ne ſint cetera obſcura? Breuisq. debet eſſe, hoc eſt, nullo ſuperuacuo onerata verbo. Non enim quid dicamus, ſed de quo dicturi ſumus oſtendimus. Obtinendum quoque, ne quid in ea deſit, neque ſuperſit. Supereſt autem ſic ſere, cum aut in ſpecies partimur, quod in genera partiri ſit ſatis, aut genere poſito, ſubijcitur ſpecies, & ipſe alijs præceptis Rhetoricis docet inquiens, quæ autem partitio rerum diſtributam continet expoſitionem, hæc habere debet breuitatem, abſolutionem, paucitatem, Breuitas eſt, cum niſi neceſſarium nullum aſſumitur verbum. hæc in hoc genere idcirco eſt, vtilis quod rebus ipſis & partibus cauſæ, non verbis nec extraneis ornamentis animus auditoris tenendus eſt, Abſolutio eſt, per quam omnia quæ incidunt in cauſam genera de quibus dicendum eſt, amplectimur. In qua partitione videndum eſt, ne aut aliquod genus vtile relinquatur, aut ſero extra partitionem id, quod vitioſiſſimum aut turpiſſimum eſt inſeratur. Paucitas in partitione ſeruatur, ſi genera ipſa rerum ponuntur, neque permixte cum partibus implicantur. Nam genus eſt, quod plures partes amplectitur, vt animal. pars eſt quæ ſubeſt generi, vt equus. Sed ſæpe eadem res alij genus, alij pars eſt. nam hoc modo animalis pars eſt homo, Thebani aut Troiani genus. Hæc ideo diligentius inducitur præſcriptio, vt apte intellecta generali partitione, paucitas gñm in partitione, ſeruari poſſit. Nam qui ita partitur. Oſtendam propter cupiditatem & audaciam & auaritiam aduerſariorum, omnia incommoda ad remp. perueniſſe, is non intellexit, in partitione expoſito genere partem ſe generis admiſcuiſſe. nam genus eſt, omnium nimirum libidinum cupiditas. Eius autem generis ſine dubio pars eſt auaritia. Hoc igitur vitandum eſt ne cuius genus poſueris, eius ſecum aliquam diuerſam ac diſſimilem partem ponas in eadem partitione. Quod ſi idem in genus plures incident partes, id cum in prima cauſæ partitione erit ſimpliciter expoſitum, diſtribuetur tempore eo commodiſſime, cum ad ipſum ventum erit explicandum, in cauſæ dictione poſt partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura quam ſatis eſt demonſtraturos non eſſe dicamus hoc modo. Oſtendam aduerſarios quod arguimus, & potuiſſe facere, & voluiſſe, & feciſſe, nam feciſſe ſatis eſt oſtendere. Aut cum in cauſa partitio nulla ſit, & cum ſimplex quiddam agatur, tamen vtamur diſtributione. idq. perraro poteſt accidere. Ac ſunt alia quoque partitionum præcepta, quæ ad hunc vſum oratorium non tantopere pertineant, quæ verſantur in philoſophia, ex quibus hæc ipſa tranſtulimus, quæ conuenire videbantur, quorum nihil in ceteris artibus inueniebamus. Atque his de partitione præceptis in omni dictione meminiſſe oportebit, vt & prima quæque pars expoſita eſt in partitione ſua, ordine tranſigatur. & omnibus explicatis perorata ſit hoc modo, vt ne quid poſterius præter concluſionem inferatur. partitur apud Terentium breuiter & commode ſenex in Andria, quæ cognoſcere libertum velit: Eo pacto & gnati vitam, & conſilium meum cognoſcet, & quid facere in hac re te velim. Itaque quemadmodum in narratione propoſuit, ita narrat primum gnati vitam. Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis Soſia. Deinde ſuum conſilium. Et nunc id operam do. Deinde quid velit Soſiam facere, id quod extremum poſuit in partitione, poſtremum dicit: Nunc tuum eſt officium: Quemadmodum igitur hic, & ad primam quamque partem primum acceſſit, & omnibus abſolutis perorauit. Hæc in libro de Inuentione Cicero. Hic autem ſubiungit, quoniam in confirmatione confutationeq́ne tota vincendi ſpes, eſt id procurare in primis oportet, quo & confirmata, noſtra, & confutare aliena poſſimus. Quod ſi conſequemur, nimirum munus oratorium conficiemus. Id autem efficere nequaquam ſperemus, niſi prius cognita cauſæ conſtitutione. De conſtitutione igitur prius dicendum, poſt quomodo confirmandum, confutandumque erit, docebitur.

LONG. PRimum perorata narratione) Sunt qui hoc ipſum non partem, ſed figuram orationis eſſe contendant, quod & alibi Cicero approbare uidetur. [Cum dicemus numero) Id eſt aut breuiter, aut certo numero. vt Cicero pro S. Roſcio, Tres ſunt res, de quibus me arbitror dicere oportere. [Nam cum adiumenta) Alias, argumenta.

ASCEN. CAuſarum) Ordo eſt. Diuiſio cauſarum eſt diſtributa in duas partes. Primum narratione perorata, id eſt ad finem perducta debemus aperire quid conueniat nobis cum aduerſarijs. i. in quo conſentimus, & quid relinquatur in controuerſijs, id eſt diſſenſionibus. Si ea quæ erunt nobis vtilia, conueniens vtrique contendentium conſentanea erunt, hoc modo. Conueniens mihi cum aduerſarijs matrem. ſ. Clitemneſtram eſſe interfectam ab Oreſte filio eius, ſed ſupple .i. in controuerſia .i. de eo contendimus, an fecerit Oreſtes iure, id eſt iuſte propter vindictam patris à matre interfecti, & ne. i. an licuerit. ſ. Oreſti facere. Non enim omnia quæ iure fierent vnicuique facere licet, vt ſi authoritatem non habeat. Item econtrario aduerſarij accuſatores Oreſtis cõfitentur Agamemnonem patrem Oreſtis eſſe occiſum à Clitemneſtra matre Oreſtis, cum id ita ſit, negant me. ſ. Oreſtem loquitur enim in eius perſona, oportuiſſe vlciſci parentem .i. patrem actiuæ & matrem paſſiuæ. Deinde cum fecerimus hoc .i. oſtenderimus quid conueniat & quid in controuerſia ſit, debemus vti diſtributione. Ea. ſ. diſtributio diuiditur in duas partes videlicet (ſed id omittit) enumerationem & diſpoſitionem. [Enumeratione vtemur) Proſequitur reliqua quæ ad diuiſionem pertinent dicens. Nos vtemur enumeratione cum dicemus numero, id eſt per numerum exprimentes, de quot rebus ſumus dicturi, Non oportet .i. non eſt opportunum eam. ſ. enumerationem continere numero pluſquam trium partium. Nam & .i. ſimul eſt periculoſum ne quando dicamus plus ue pro vel minus. ſ. quã trium partium numero. Et pro quia affert auditori ſuſpicionem meditationis. i. excogitationis præuiæ ad decipiendum excogitatæ, & artificij. ſ. doloſi, quæ res abrogat oratori fidem. i. facit, vt ei non credatur. Expoſitio eſt cum. i. quando nos exponimus breuiter res de quibus rebus nos ſumus dicturi. Tranſeamus, nunc .i. deinceps ad confirmationem. i. dicamus de confirmatione. [Tota ſpes) Proſequitur narrationem de quarta & quinta parte orationis oratoriæ, uidelicet de confirmatione cauſæ noſtræ, & de confutatione partis aduerſæ dicens. Tota ſpes vincendi, & tota ratio perſuadendi eſt poſita, id eſt conſtituta in confirmatione & in confutatione. Nam cum .i. vbi aut poſtquam nos expoſuerimus adiumenta noſtra. i. media probantia cauſam noſtram, & diſſoluerimus contraria. ſ. adiumenta, nimirum. i. haud dubiæ, fecerimus abſolute. i. conſumare, munus. i. officium oratorium. Igitur quia in eo tota ſpes vincendi eſt, nos poterimus facere vtrunque ſi cognouerimus conſtitutionem cauſa.

DE CAVSARVM CONSTITVTIONIBVS.

CAVSARVM conſtitutiones alij quatuor fecerunt, noſter doctor Hermetes tres putauit eſſe, nõ vt de illorum quidquam detraheret inuentione, ſed vt oſtenderet, id, quod, oportuiſſet ſimpliciter & ſingulari modo docere, illos diſtribuiſſe dupliciter & bipertito. Conſtitutio eſt prima deprecatio defenſoris cum accuſatoris inſimulatione coniuncta. Conſtitutiones itaque, vt diximus, tres ſunt, coniecturalis, legitima, iuridicialis. Coniecturalis eſt, cum de facto controuerſia eſt, hoc modo: Aiax in ſilua, poſtquam reſciuit quæ feciſſet per inſaniam, gladio incubuit. Vlyſſes interuenit, occiſum conſpicatur, è corpore telum cruentum educit. Teucer interuenit: cum fratrem occiſum, & inimicum fratris cum gladio cruento videt, capitis acceſſit. Hic, quoniam coniectura verum quæritur, de facto erit controuerſia, & ex eo conſtitutio cauſæ coniecturalis nominatur. Legitima conſtitutio eſt, cum in ſcripto aut ex ſcriptis aliquid contro-

controuerſiæ naſcitur. Ea diuiditur in parte ſex, ſcriptũ & ſententiam, contrarias leges, ambiguum. definitionem, tranſlationem, ratiocinationem. Ex ſcripto & ſententia naſcitur controuerſia, cum videtur ſcriptoris voluntas cũ ſcripto ipſo diſſentire, hoc modo: Si lex ſit, quæ iubeat eos, qui propter tempeſtatem nauim reliquerint, omnia perdere; eorum nauim ceteriq. eſſe, ſi nauis conſeruata ſit, qui remanſerunt in naui. magnitudine tempeſtatis omnes perterriti nauim reliquerunt, in ſcapham conſcenderunt, præter vnum ægrotum: is propter morbum exire & fugere non potuit. caſu & fortuna nauis in portum incolumis delata eſt. illam ægrotus poſſidet. nauim petit ille, cuius fuerat. Hæc conſtitutio legitima eſt ex ſcripto & ſententia. Ex contrarijs legibus controuerſia conſtat, cum alia lex iubet aut permittit, alia vetat quippiam fieri, hoc modo. Lex vetat eum, qui de pecunijs repetundis damnatus ſit, in concione orationem habere. Altera lex iubet augurem, in demortui locum qui petat, in concione nominare. Augur quidam damnatus de pecunijs repetundis, in demortui locum qui petat, nominauit: petitur ab eo multa. Conſtitutio hæc eſt legitima ex contrarijs legibus. Ex ambiguo controuerſia naſcitur, cum ſcriptum duas aut plures res ſignificat, hoc modo: Paterfamilias cum filium heredem faceret, teſtamento vaſa argentea vxori legauit. Tullius heres meus Terentiæ vxori meæ xxx. pondo vaſorum argenteorum dato quę volet. Poſt mortem eius, vaſa pretioſa & cælata magnifice illa petit. Tullius ſe, quæ velit ipſe, xxx. pondo ei debere dicit. Conſtitutio eſt legitima ex ambiguo. Ex definitione conſtat cauſa, cum in controuerſia eſt, quo nomine factum appelletur. ea eſt huiuſmodi: Cum L. Saturninus legem frumentariam de ſemiſſibus & trientibus laturus eſſet, Q. Cœpio, qui per id temporis Quæſtor vrbanus erat, docuit ſenatum, ærarium pati non poſſe largitionem tantam. ſenatus decreuit, ſi eam legem ad populum ferat, aduerſus remp. videri eum facere. Saturninus ferre cœpit. collegæ intercedere. ille nihilo minus ciſtellam detulit. Cœpio, vt illum contra S.C. intercedentibus collegis, aduerſus remp. vidit ferre. cum viris bonis impetum facit, pontes diſturbat, ciſtas deijcit, impedimento eſt quo ſecius feratur lex: accerſitur Cœpio maieſtatis. Conſtitutio eſt legitima ex definitione. Vocabulum enim definitur ipſum, cum quæritur, quid ſit minuere maieſtatem. Ex tranſlatione controuerſia naſcitur, cum aut tempus differendum, aut accuſatorem mutandum, aut iudices commutandos reus dicit. Hac parte conſtitutionis Græci in iudicijs, nos in iure ciuili plerunque vtimur. In hac parte nos iuris ciuilis ſcientia iuuabit. In iudicijs tamen non nihil ea vtimur, vt hoc modo: Si quis peculatus accuſatur, quòd vaſa argentea publica de loco priuato dicatur ſuſtuliſſe; poſſit dicere, cum definitione ſit vſus, quid ſit furtum, quid peculatus; ſecum furti agi, non peculatus oportere. Hæc partitio legitimæ conſtitutionis his de cauſis raro venit in iudicium, quòd in priuata actione prętoriæ exceptiones fiunt, & cauſa cadit is, qui non, quemadmodum oportet, egerit: & in publicis quæſtionibus cauetur legibus, vt ante, ſi reo commodum ſit, iudicium de accuſatore fiat, vtrum illi liceat accuſare nec ne. Ex ratiocinatione controuerſia conſtat, cum res ſine propria lege venit in iudicium, quæ tamen ab alijs legibus ſimilitudinem quandam aucupatur. Ea eſt huiuſmodi: Lex eſt, Si furioſus exiſtet, agnatorum gentiliumq. in eo, pecuniaq. eius poteſtas eſto. Et lex: Qui parentem necaſſe indicatus erit, is obuolutus & obligatus culeo deijciatur in profluentem. Et Lex: Paterfamilias vti ſuper familia, pecuniáue ſua legauerit, ita ius eſto. Et Lex: Si paterfamilias inteſtato moritur, familia pecuniaq. eius agnatorum gentiliumq. eſto. Malleolus iudicatus eſt matrem necaſſe, ei damnato ſtatim follieulo lupino os obuolutum eſt, & ſoleæ ligneæ pedibus inductæ ſunt, & in carcerem ductus eſt. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt, teſtamento ipſo pſente conſcribunt, teſtes rite affuerunt, de illo ſupplicium paulo poſt ſumitur. Ii, qui heredes erant, teſtamento hereditatem adeunt. Frater minor Malleoli, qui eum oppugnauerat in eius periculo, ſuam vocat hereditatem lege agnationis. Hic certa lex in rem nulla affertur, & tamen multæ afferuntur, è quibus ratiocinatio naſcitur, quare potuerit, aut non potuerit iure teſtamentum facere. Conſtitutio legitima eſt ex ratiocinatione. Cuiuſmodi partes eſſent legitimæ conſtitutionis, oſtendimus: nunc de iuridiciali conſtitutione dicamus. Iuridicialis conſtitutio eſt, cum factum conuenit, ſed, iure an iniuria factum ſit, quæritur. Eius cõnſtitutionis partes ſunt duæ, quarum vna abſoluta, àltera aſſumptiua nominatur. Abſoluta eſt, cum id ipſum, quod factum eſt, vt aliud nihil foris aſſumatur, recte factum eſſe dicemus. Ea eſt huiuſmodi. Mimus quidam nominatim Accium poetam compellauit in ſcena: cum eo Accius iniuriarum agit. hic nihil aliud defendit, niſi licere nominari eum, cuius nomine ſcripta dentur agenda. Aſſumptiua pars eſt, cum per ſe defenſio infirma eſt, ſed aſſumpta extranea re comprobatur. Aſſumptiuæ partes ſunt quatuor, conceſſio, remotio criminis, tranſlatio criminis, comparatio. Conceſſio eſt, cum reus poſtulat ſibi ignoſci. Ea diuiditur in purgationem, & deprecationem. Purgatio eſt, cum conſulto ſe negat reus feciſſe. Ea diuiditur in fortunam, imprudentiam, neceſſitatem. Fortunam, vt Cœpio ad Tribunos pl. de amiſſione exercitus. Imprudentiam, vt ille, qui de eo ſeruo, qui dominum occiderat, ſupplicium ſumpſit, cui frater eſſet, antequam tabulas teſtamenti aperuerit, cum is ſeruus manumiſſus teſtamento eſſet. Neceſſitudinem, vt ille qui ad diem commeatus non venit, ꝗ eum aquæ interclusiſſent. Deprecatio eſt, cum & peccaſſe, & conſulto feciſſe confitetur, & tamen poſtulat vt ſui miſereantur. Hoc, in iudicio non fere poteſt vſu venire, niſi quando pro eo dicimus; cuius multa recte facta cõſtant. hoc modo in loco communi per amplificationem inijciemus: Quòd ſi hoc feciſſet, tamen ei pro priſtinis beneficijs ignoſci conueniret: verum nihil poſtulat ignoſci. Ergo in iudicium non venit: at in ſenatum, aut ante Imperatorem, & in conſilium talis cauſa poteſt venire.

Ex tranſlatione criminis cauſa conſtat, cum feciſſe nos non negamus. ſed aliorum peccatis coactos feciſſe dicimus: vt Oreſtes, cum ſe defendit, in matrem confert crimen. Ex remotione criminis cauſa conſtat, cum à nobis non crimen, ſed culpam ipſam amouemus, & vel in hominem transferimus, vel in rem quampiam conferimus, In hominem transfertur, vt ſi accuſetur is, qui P. Sulpitium ſe fateatur occidiſſe, & id iuſſu Cõſulum defendat, & eos dicat non modo impetraſſe, ſed rationem quoque oſtendiſſe quare id facere liceret. In rem confertur, vt, ſi quis, ex teſtamẽto quod facere iuſſus ſit, ex plebiſcito vetetur.

Ex

Ex comparatione criminis cauſa conſtat, cum dicimus neceſſe fuiſſe alterutrum facere,& id, quod fecerimus, ſatius fuiſſe facere. Ea cauſa huiuſmodi eſt: C. Pompilius, cum à Gallis obſideretur,neque effugere vllo modo poſſet,venit cum hoſtium ducibus in collocutionem : ita diſceſſit,vt impedimenta relinqueret,exercitum educeret : ſatius eſſe duxit amittere impedimẽta,quàm exercitum : exercitum eduxit, impedimenta reliquit : accerſitur maieſtatis. Quæ conſtitutiones,& quæ conſtitutionum partes ſint,ſatis videor oſtendiſſe. nunc, quo modo eas, & qua via tractari conueniat, demonſtrandum eſt, ſi prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in cauſa deſtinari,quò ratio omnis totius orationis conferatur. Conſtitutione igitur reperta, ſtatim quærenda eſt ratio. Ratio eſt, quæ cauſam facit, & continet defenſionem, hoc modo : (vt docendi cauſa in hac potiſſimum cauſa conſiſtamus) Oreſtes cum fatetur ſe occidiſſe matrem,niſi attulerit facti rationem,peruertit defenſionem : ergo affert eam, quæ niſi intercederet, ne cauſa quidem eſſet. Illa enim,inquit,patrem meum occiderat : Ergo,vt oſtendi, ratio ea eſt,quæ continet defenſionem, ſine qua ne parua quidem dubitatio poteſt remorari damnationem. Inuenta ratione,firmamentum quærendum eſt, id eſt quod continet accuſationem, quod affertur contra rationem defenſionis, de quâ ante dictum eſt. Id conſtituetur hoc modo : Cum vſus fuerit Oreſtes ratione hoc pacto, Iure occidi,illa enim patrem meum occiderat : vtetur accuſator firmamento,hoc modo, Sed non abs te tamen occidi, neque indemnatam pœnas pendere oportuit. Ex ratione defenſionis, & ex firmamento accuſationis iudicij quæſtio naſcatur oportet,quam nos iudicationem,Græci κρινόμενον appellant. Ea conſtituitur ex coniunctione firmamenti,& rationis defenſione, hoc modo, Cum dicat Oreſtes, ſe patris vlciſcendi cauſa matrem occidiſſe,rectum ne fuerit, à filio ſine iudicio Clytemneſtram occidi. Ergo hac ratione iudicationem inueniri conuenit. Inuenta iudicatione, omnem rationem totius orationis eò conferri oportebit. In omnibus conſtitutionibus & partibus conſtitutionum hac via iudicationes reperientur, præterquam in coniecturali conſtitutione. in ea enim nec ratio quæritur, quare fecerit; feciſſe enim negatur: nec firmamentum exquiritur, quoniam non ſubeſt ratio. quare ex intentione & infitiatione iudicatio conſtituitur,hoc modo. Intentio, Occidiſti Aiacem. Infitiatio, Non occidi. Iudicatio, Occiderit ne. Ratio omnis vtriuſque orationis,vt ante dictum eſt, ad hanc iudicationem conferenda eſt. Si plures erunt conſtitutiones,aut partes conſtitutionum,iudicationes quoque plures erunt in vna cauſa,ſed omnes ſimili ratione reperientur. Sedulo dedimus operam, vt breuiter & dilucide, quibus de rebus adhuc dicendum fuit,diceremus. nunc, quoniam ſatis huius voluminis magnitudo creuit, commodius eſt in altero libro de ceteris rebus deinceps exponere, ne qua propter multitudinem literarum poſſit animum tuum defatigatio retardare. ſed ſi quidem hæc tardius,quàm ſtudes,abſoluentur,cum rerum magnitudini, tum noſtris quoque occupationibus aſſignare debebis. veruntamen maturabimus, &,quod negocio diminutum fuerit,exæquabimus induſtria; vt pro tuo in nos officio, & noſtro in te ſtudio munus hoc accumulatiſſime tuæ largiamur voluntati.

CAPIDVRVS.

CAVSARVM conſtitutiones, alij quatuor fecerunt) Quam Cicer. Conſtitutionem vocat, id quidem ſtatum vocant,alij quæſtionem,alij quod ea quæſtione appareat Theodorus caput.1.μοδ. λαιον γενικώτατον,ad quod referuntur omnia,quorum verborum eadem prope eſt meos,nec diſcentium intereſt quibus quodque nominibus appellatoe, dum res manifeſta ſit. Fuerunt igitur qui duas facerent conſtitutiones, ſicut Archidemus,coniecturalem & finitiuum,excluſa qualitate. fuit & alia huic diuerſa ſeotentia,eorum,qui duos quidem ſtatus eſſe voloerunt: ſed vnum inficialem,alterum iuridicialem. Inficialis eſt,quem dicimus coniecturalem,cui ab infitiando nomen alij in totum dederunt,alij in partem,qui accuſatorem coniectura rerum infitiatione vti putauerunt. Iuridicialis eſt, qui Græce dicitur Δικαιολογικός. Itaque quemadmodum ab Archidemo qualitas excluſa eſt,ſic ab his repudiata finitio eſt, qui eam iuridiciali ſubijciunt. Quærendum enim iode,iuſtum ſit uec ne, quid autem ſit, non magni pendendum exiſtimant. In qua opinione Pamphilus fuit. proinde qualitatem,hoc eſt iuridicialem, in plures partes partiti ſunt. Plurimi autem ſtatus diuiſerunt in rem de qua conſtet, & in rem de qua non conſtet. Idque verum eſt, nec aliter fieri poteſt,quam vt aut certum ſit factum eſſe,aut non ſit,ſi non eſt certum,vt reliquæ ſint conſtitutiones. Sed quoniam longiſſimum eſſet cunctorum afferre opinionem,ſi quidem & variæ alij interpretati ſunt,& nominibus alij diſcrepantes, alij addentes vſque ad ſummam conſtitutionum produxerunt, de partitione conſtitutionum hactenus dictum ſit. Quidam in idem pene tandem recidunt. Quin, & ipſe Ciceronis ſibijpſi hoc pacto etiam diffidet,tum alijs in locis, tum in alijs præceptis Rhetoricis inquiens. Omnis res, quæ habet in ſe poſitam inditione aut diſceptatione aliquam controuerſiam, aut facti, aut nominis,aut generis,aut actionis continet quæſtionem. Facti, aut coniectura: nominis,vt finis, generis,vt qualitas, actionis,vt præſcriptio. Hic autem eidem,tres eſſe magis placuit. ſed vt antea diximus,diuerſos ſecutus auctores, varia ſentire plerunque viſus eſt. Hic igitur ait, Hermeu doctorem ſuum ita conſtituiſſe tres, vt nihil tamen detraheret ea eis quas alij plures conſtituiſſent. Sed vt oſtenderet id, quod oportuiſſet ſimpliciter, ac ſingulari modo hoc eſt, vnica tantum appellatione complectendum, illos diſtribuiſſe dupliciter & bipartito quod cum vnam coniecturalem & finitionem ſatius fuerit appellare, diuiſerunt ita ut ſingulas per ſe potuerunt idem, vt Cicero dicit, Cornelius Celſus fecit, niſi quod duos fecit ſtatus generales,an ſit,quale ſit. Priori ſubiecit finitionem. quia quæratur, an ſit ſacrilegus, qui è templo pecuniam ſe ſuſtuliſſe negat,priuatam confiteatur. Qualitatem deinde in rem, & ſcriptum diuiſit. Conſtitutio eſt prima deprecatio defenſoris,& accuſatoris,inſimulatione coniuncta) Aliqui cõſtitutionem ita definierunt, vt dicerent primam eius cum quo ageretur depulſionem, cui rei præcipue repugnat Cornelius Celſus, dicens, non depulſione ſumi, ſed ab eo qui propoſitionem ſuam confirmet, vt ſi hominem occiſum reus negat, ſtatus ab accuſatore naſcitur. Hermagoras ſtatum vocat, per quem ſubiectæ res intelligatur,& ad quem probationes etiam partium referantur. Quintilianus vero. Noſtra, inquit, opinio ſemper hæc fuit, cum eſſent frequenter in cauſa diuerſi quæſtionum ſtatus, in eo credere ſtatum cauſæ, quod eſſet in ea potiſſimum, & in quo maxime res verſaretur. Id ſi quis generalem quæſtionem uel caput generale dicere malit, cum hoc mihi non erit pugna, non magis, quam ſi aliud adhuc quo idem intelligatur, eius rei nomen inuenerit. Cicero autem multum à ſe differt. Breuiter in alijs præceptis Rhetoricis. Conſtitutio, inquit, eſt prima conflictio cauſarum, ea depulſione intenſionis profecta, hoc modo. Feciſti, non feci, aut iure feci. Hic autem, quod ea accuſatione depulſioneque naſcitur, conſtitutionem dici uoluit. Inquit enim, conſtitutio eſt prima deprecatio defenſoris,& accuſatoris, inſimulatione coniuncta. (Deprecatio,) Id eſt refutatio, deprecor enim refuto ſignificat, quidquid dicat Gellius Virgilius, Equidem merui, nec deprecor inquit. Lucanus.

Non deprecor hoſti
Seruare, dum me ſeruet ceruice reciſa. Statius.
Nec deprecor vmbram
Accipere: Ouid. in Faſt.
Ille metu pauidus, mortem non deprecor, inquit,
Sed liceat ſumpta pauca referre lyra.

Eſt ergo ſenſus, conſtitutio eſt, quod primum à ſe defenſor depellit, coniunctum cum accuſatoris criminatione. Coniecturalis conſtitutio. Et hæc in omnia poteſt tempora diſtribui, ſiue ad animum, ſiue ad rem pertineant: vt in Commentario Topicorum Ciceronis dixiſſe nos meminimus. Nam vt de re nunc dicamus, cum ad oratorem maxime pertineat, quid factum ſit poteſt quæri, hoc modo, Occiderit ne Aiacem Vlyſſes. & quid faciat, hoc modo: Bono ne animo ſint erga nos Veneti, & quid futurum ſit, hoc modo. Si prouocantem vniuerſam Italiam ad arma Parthum reliquerimus incolumem, nunquid ſit incommodi ad rem Chriſtianam peruenturum? [Capitis arceſſit) Inueni etiam acceſſit, ſine r, ſed intereſt; quia acceſſere euocare intelligitur: arceſſere autem proprie accuſare ſignificat, & ab arceo naſcitur. etenim alium accuſare, à maleficijs arcere eſt. & cum r, ante ſ, accerſo accerſi, inquit Donatus, dicitur. Arceſſit igitur capitis, accuſat. & quoniam ſe Vlyſſes nec aſſe, inficiatur, coniecturis id ab eo factum accuſator comprobare, vt quod diffitetur, fateri compellatur. [Legitima conſtitutio eſt, cum de ſcripto, aut ex ſcripto, aliquid controuerſiæ naſcitur) Quam Cicero hic legitimam vocat conſtitutionem, eius genera quæ ſeparata ſunt à conſtitutionibus, quinque ſunt. Nam cum verba ipſa uidentur cum ſententia ſcriptoris diſſidere, tum inter ſe duæ leges aut plures diſcrepare. tum id, quod ſcriptum eſt duas aut plures res ſignificare, tum ex eo quod ſcriptum eſt, aliud quoque quod non ſcriptum eſt inueniri, tum verbi quaſi in definitiua conſtitutione in quo poſita ſit quæri. Quare primum genus de ſcripto & ſententia, ſecundum ex contrarijs poſitum ſit quæri legibus. tertium ambiguum, quartum ratiocinatiuum, quintum definitiuum nominamus. In Topicis autem nouos appellat ſtatus, & legitimas diſceptationes, his verbis. Sed quoniam lege firmius in controuerſijs diſceptandis eſſe nihil debet, danda eſt opera, vt legem adiutricem & teſtem adhibeamus. In qua re alij quaſi ſtatus exiſtunt noui, quæ appellantur legitimæ diſceptationes.

Tum enim defenditur, non id legem dicere quod aduerſarius velit, ſed aliud. Id autem contingit, ſi ſcriptum ambiguum eſt, aut duæ ſententiæ differentes accipi poſſunt. tum opponitur ſcripto voluntas ſcriptoris, vt quæratur verba ne plus an ſententia valere debeant, tum legi lex contraria affertur. Ita ſunt tria genera, quæ controuerſiam in omni ſcripto facere poſſunt, ambiguum diſcrepantia ſcripti & voluntatis, ſcriptura contraria.

Hic autem ex tribus quas fecit conſtitutionibus hanc vocat legitimam. Sed iam id agamus, vt oſtendamus Ciceronem ſibi non eſſe contrarium. Primum ſciamus, quadripartitam omnibus in cauſis eſſe rationem, quam primum debeat intueri qui actus eſt. Longe fortiſſimam tuendi ſe rationem eſſe oportet, ſi negari poteſt quod commiſſum dicitur, vnde coniecturalis naſcitur ſtatus. Proximum eſt, ſi non id, quod obijcitur factum eſſe dicitur, quod quia diffinitione explicatur, diffinitiuus ſtatus nominatur. Sed ex ijs duobus vnum hic ad Herennium ſtatum facit quem coniecturalem vocat. Tertium genus eſt, quo recte factum defenditur. Id quoniam quale ſit quæritur, qualis nominatur, vel generalis conſtitutio, quia de genere, hoc eſt qualitate controuerſia eſt. eandem iuridicialem appellat, quod iure ne factum an iniuria, in controuerſia poſitum ſit. His ſi deficiamur, vltima quidem, ſed iam ſola ſupereſt ſalus, aliquo iuris adiumento a crimine elabendi, vt ab aliquo legis loco adminicula petere poſſimus. Hac de cauſa legitimam, quod legibus roboretur, conſtitutionem Cicero nominauit. Deinde intelligendum ex his illud etiam eſt, hos quatuor ſtatus in duo genera deſcendere, rationale, & legale. Rationale eſt, quod ipſius tantum naturæ contemplatione conſtat. legalium plures ſunt ſpecies, propterea quod multæ ſunt leges, & varias habent formas. Licet enim tres ſpecies dixerimus, coniecturalem, finitiuam, & generalem, rationale genus conficere, tamen quoniam in naturæ contemplatione & vi atque ingenio actoris ſunt, vnum genus poſſunt appellari. Quæ autem in legum forma quæruntur, quoniam inter ſe diuerſa ſunt, plures videntur habere formas. i. quod Cicero nouos ſtatus conficere dixit, quod extrinſecus ab Oratore ad cauſam adhibeantur, nec ita ſibi hereant inter ſe, ſicut ſuperiores ſtatus. Rurſum cum hæc velut ſimulacra ex illis tribus naſcantur, aliquando ſimplicia, aliquando cum illis mixta eſſe videri voluit. nam ſcriptum & voluntas, ſi rectè penſitemus, ſine dubio aut qualitate, aut coniectura contineri videbitur, & ratiocinationem qualitatis eſſe maxime inueniemus, legis contrariæ iiſdem quibus ſcriptum & voluntas eſt, vt liquido infra apparebit, cum hæc tractabimus. Amphibologia autem, ſiue ambiguum malis dicere, ſemper coniectura explicatur. Finitio quoque vtrique generi quodq. rerum quodq. ſcripti contemplatione conſtat, cõmunis eſt. Hæc omnia etſi in illos tres ſtatus veniunt, tamen quæ vt dixi, habent aliquid velut proprium, diſcentibus demonſtranda fuere, & permittendum ea dicere vel ſtatus legales, vel quæſtiones, vel capita quædam minora, vel legitimas conſtitutiones, dũ fateamur nihil ne in his quidem præter tria, quæ diximus quæri.

Quando ergo expoſitum, vt opinor eſt, quid ſit quod Cicero modo ſtatus hos per ſe ponit, modo ſtatus non eſſe, ſed quæſtiones quæ ad ſtatus referantur ſcribat, ad ipſius verba interpretanda iã redeo. Loquitur autem legitima eſt conſtitutio, cum de ſcripto, hoc eſt, de eo aliquid quæritur, aut ex ſcripto cum ex eo quid eliciendum ſit inueſtigatur. in altera verba interpretamur, in altera nõ verba tantum, ſed & rationem quid intelligendum eius quod in quæſtionem poſitum eſt. [Ea diuiditur in ſex partes, ſcriptum & ſententiam, contrarias leges, ambiguum, diffinitionem, tranſlationem, ratiocinationem) Hic tranſlationem legitimæ conſtitutioni ſpeciem ſubijcit, quam in Rhetoricis præceptis de Inuentione actioni ſubiecit, inquiens: In quarta conſtitutione quam tranſlatiuam nominamus, eius conſtitutionis controuerſia, cum aut quem, aut qui cum, aut quo modo, aut apud quos, aut quo iure agere oporteat quæritur: aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius conſtitutionis Hermagoras inuentor eſſe exiſtimatur, non quod non vſi ſint ea veteres oratores ſæpe multi, ſed quia non animaduerterint artis ſcriptores eam ſuperiores nec retulerint in numerum conſtitutionum. Poſt autem ab hoc inuentam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus, res enim perſpicua eſt, quam inuidia, atque obtrectatione quadam impediri. Ante enim dixerat: Omnis res quæ habet in ſe poſitam in dictione ac diſceptatione aliquam controuerſiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæſtionem. Deinde paulo poſt ſubiunxerat: At cum cauſa ex eo pendet quod non aut is agere videtur quem oportet, aut non cum eo cum quo oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet. Tranſlatiua dicitur conſtitutio: quod actio tranſlationis, & commutationis indigere videtur. Manifeſtum igitur eſt, vi actionis conſtitutionem tranſlationem appellari illic voluerit, cum transfertur crimen, cum aut pro alio nos accuſari oſtendimus quam debuerimus: aut non apud hos, ſed illos: nec hac lege, ſed illa, non hoc crimine, ſed illo, non hac pœna, ſed illa. quæ poſterius ipſe tractauit, & exemplo illuſtrauit.

Manifeſtum vero ſit ex ſuperioribus verbis Ciceronis, quæ retulimus, legitimas quæſtiones, ſiue ſtatus libet appellare, quinque duntaxat ab eo numerari, non ſex, vt hic. Sed Hermagoram ſecutus illic, tranſlatiuam actioni ſubiecit conſtitutionem, quam inter legitimas hic conſtitutiones collocauit. Sed in his libris Ciceronis iudicium, in aliquibus non magnipendendum magnopere eſt. Sunt enim regeſta in nos commentarios, quæ adoleſcens olim didicerat, & ſi quæ in his culpa eſt, tradentis fuit.

Nam his præclaros de Oratore libros ſubſtituit, & Oratorem ad Brutum, & partitiones ad filium, ad Trebatium autem Topica, quibus iam ſenex iuueniles correxit errores, ſicut & alios libros, quoſdam iam editos, alijs poſtea ſcriptis damnare non dubitauit, velut etiam Hippocrates medicinæ clariſſimus auctor honeſtiſſime feciſſe videtur, cum quoſdam errores ſuos, ne poſteri errarent, confeſſus eſt, quandoquidem ſuperuacuus in ſtudijs fuiſſet labor, ſi nihil liceret melius inuenire præteritis. Sed de hac re iam ſatis. [Ex ſcripto & ſententia controuerſia naſcitur, cum videtur ſcriptoris voluntas cum ſcripto diſſentire) Lex omnis aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut iubet, aut vetat, aut permittit. Litem habet aut propter ſeipſam, aut propter alteram quæſtionem, aut in ſcripto, aut in voluntate. In ſcripto, aut apertum eſt, aut obſcurum, aut ambiguum, quod de legibus, idem Cicero in Topicis vult intelligi, de teſtamentis, pactis ſtipulationibus, & omni denique ſcripto, idem de voce intelligendum eſt.

Cum igitur de ſcripto & voluntate quæſtio eſt, id tum accidit, cum eſt in lege aliqua obſcuritas. tum ea aut vterque ſuam interpretationem confirmat, aut aduerſarijs ſubuenit vt lex eſt, qui fur ſit quadrupulum ſoluat, duo ſurripuerunt pariter decem milia, petuntur ab vtroque quadragena. illi ſatis eſſe ducunt, vt vicena conferant. Nam & actor dicit hoc eſſe quadruplum, quod lex velit, & ipſe petant. contra reus, hoc quod offerant.

Infinita huiuſmodi exempla eſſe poſſunt. Sed quoniam poſterius hæc genera Cicero longius tractat, hic ſatis ſit, quo pacto & ſcriptum & ſententia aliquando ſibi occurrant, commonſtraſſe, quando & Cicero ipſe claro ſatis hoc illuſtrauit exemplo. Loquitur enim, ſi ſit lex quæ iubeat eos qui propter

tempe

tempeſtatem nauim reliquerunt omnia perdere, eorum nauim ceteraq. eſſe, ſi nauis conſeruata ſit, qui remanſerunt in naui. Hoc dictat iubetque lex. [Magnitudine tempeſtatis omnes &c.) Scaphæ ſunt naniculæ, quæ maiores naues conſequuntur, à σκάπτω fodio dictæ, hinc etiam ſcaphæ dictæ, quod parum defoſſæ, exiguique fundi ſint. [Præter vnum ægrotum) Cum alijs in ſcapha. [Caſu & fortuna) Eſt autem tam Ariſtotelico quam Platonico dogmate caſus diffinitus, vt quæ rebus vel vita carentibus, vel ſine ratione viuentibus animalibus accidunt, non ex natura vel arte, ea omnia caſo facta dicantur. Item quæ hominibus aeidaot, vel fauentia negocijs eorum, vel aduerſantia, fortuita, & ea fortunæ arbitrio putentur. Quod ergo nauis in portum incolumis tempeſtate deuecta ſit, caſu factum eſt. quod ægrotus incolumitatem conſecutus, quod minime opinabatur, fortuna eſt, etenim fautricem fortunam conſecutus eſt. Non enim hic exigit locus, vt de caſu fortunaque plura dicamus. difficilis enim & paulo longior eſt de hac re quæſtio, ſed conſulto in aliud tempus tractandum dimittimus. [Illam ægrotus poſſidet) Legem quæ id dicat, objiciens. Aduerſarius vero non verba legis, ſed ſenſum eſſe attendendum contradicit, & quoniam id caſu fortunaque factum eſt, multa ea caſu fortunaque argumentabitur. & exemplis uim, & ſenſum legis extorquebit. Quæ ad caſum fortunam quæ argumenta pertineant, in commentarijs ſuper Topicis Ciceronis a nobis abunde dicta ſunt. Hæc, inquit Cicero, ſex, ſcripti & ſententiæ conſtitutio nominabatur, quod ex ſcripto ſententiæque quæſtio oriatur. Ex contrarijs legibus controuerſia) Poſteaquam ſcripti & voluntatis conſtitutionem aperuit proximum fuit, vt de legibus diceret contrarijs. cum igitur lex lege obſiſtit, & vtrinque contra ſcriptum dicitur, quæſtio de voluntate eſt. Excutienda ergo ſcribentis eſt voluntas. manifeſtum ſi quidem omnibus videri debet, legem legi nunquam eſſe contrariam, iure ipſo quia ſi diuerſum iuſſiſſent, altero alterum abrogaretur. ſed eas caſu collidi, & euentu, velut in Cicero. exemplo, inquit autem, lex vetat eum qui de pecunijs repetundis damnatus ſit, in concionem orationem habere. Repetundarum damnabitur pecuniarum, qui rationem ſui magiſtratus reddere non poterat iuſtam, quod multa ex ſubditis iniuſte extorſiſſet. Concio, quaſi conuocatio dicta. quam δημηγορίαν Græci vocant, itaque vt Verrius Flaccus exiſtimauit ſignificat. Nam ſicut ſenatum & homines, & locum, & deliberationem ipſam dici voluit, ita & locum, ſuggeſtumque vnde verba fierent, & homines, & oratoris actionem omnem, concionem uoluit nominari. Hoc ergo dicit: Vetat lex, ne qui pecuniarum repetundarum damnatus ſit, in concione orationem habeat. altera lex eſt quæ iubet, aut permittit augurem nominare eum in concione, qui mortui auguris locum ſibi depoſcat. augur itaque de pecunijs repetundis iam damnatus in concione, eum qui auguris locum poſcebat, mortuo eum eſſe ſufficiendum oratione dixit, nominauitque qui nam is eſſet. petitur ab eo mulcta, cum orationem habere non debuerit. Mulcta, inquit Varro, à pecunia, quæ à magiſtratu petebatur, dicta vt exigi poſſet ob peccatum à ſingulis. dicitur nomen habuiſſe, quod mulctam olim vnum dicebant, ſe hæ mulctæ mulctarum. Petitur ergo mulcta, petitur pecunia, vt hæc ei pœna irrogetur, vnde & mulcto verbum. hæc conſtitutio ex contrarijs legibus nominatur. [Ex ambiguo controuerſia naſcitur, cum ſcriptum duas aut plures ſententias ſignificat) Quod Cicero. ambiguum Græci amphibologiam nominant. Sed cum pluribus modis amphibologia intelligatur, id omne dicere, ſuperſedebimus, quando in ſecundo libro, vt id exponamus, locus videtur efflagitare. Exemplum autem ambigui ſcripti huiuſmodi eſt, Terentiæ vxori meæ triginta pondo, id eſt triginta libras, & tantum pluraliter afferuntur. Vnum enim pondo non dici, ſciamus, ſed in libram aſſerri, ſi ſingulariter velimus enumerari. duo autem, & tria pondo, & deinceps obſeruabimus. nec me fugit. Duapondo, & trepondo dicendum eſſe, placuiſſe Quintiliano, inquit enim. Duapondo, & trepondo, ad noſtram vſque ætatem ab omnibus: dictum eſt, & recte dici Meſſala confirmat. Eſt ergo amphibolon, vbi ait, Tullius heres meus Terentiæ vxori meæ triginta pondo vaſorum argenteorum dato, quæ volet. Dubium enim eſt an intelligendum, quæ ipſe heres, an quam vxor volet. & quoniam id in controuerſiam venit, quæriturque vtrius potior ſit ſententia, conſtitutio naſcitur quæ ex ambiguo nominatur. [Ex definitione cauſa conſtat. cum inde controuerſia eſt &c.) Definitionum duo ſunt genera, vnum quod diſputationis & cognitionis tantum cauſa ſumitur: alterum, quod litigationis & actionis gratia comparatur. Enumerarem hic multo definiendi modos, niſi in Comment. ſuper Topicis Cicero. recenſuiſſemus. etſi multum ad oratorem attinerent, & ſi non ſuperflua audientibus videri poſſent. quæ cum parui momenti, & in cauillationibus eſſe poſita videam, ſiue ad verba oſcura ſenſu interiore interpretanda attineant, vt quid ſit anima, ſiue extrinſecus, quod à conſuetudine remota ſint, vt quid ſusque deque ſignificet: ſiue dubia, cum plures habeant ſignificationes, quid potiſſimum ſignificent, vt canis, ſiue controuerſiam poſſint efficere, vt quid ſit Pœnus, & quid litus eſſe dicatur, & huiuſmodi alia, dicere prætermittam, quandoquidem ad oratoris cauſas cognoſcendas tractandas ue nihil attinent. [Cum L. Saturninus legem frumentariam de ſemiſſibus &c.) L. Apuleius Saturninus tribunus plebis, cum Mario Conſul fuit ſeditioſus. vt autem gratiam Marianorum militum ſibi compararet, legem tulit, vt veteranis centena agri iugera in Africa diuiderentur, intercedentem Bebium collegam facta per populum lapidatione ſummouit: Glauciæ prætori, quod is eo die quo ipſe concionem habebat, ius dicendo partem populi auocaſſet, ſellam confregit, vt magis popularis videretur Saturninus. rurſum M. Mumio competitore interfecto, tribunus plebis refectus aurum, incertum dolo ac ſcelere Cepionis partum, ad emptionem agrorum conuerterit, aqua & igni interdixit ei qui in leges ſuas non iuraſſet. Huic legi nobiles multi abrogantes. cum conueniſſent, clamantes Iam, inquit, niſi quieſcitis grandinabit. Metellus Numidicus exulare quam iurare maluit, Saturninus tertio trib. pleb. refectus, vt ſatellitem ſuum Glauciam prætorem, Mumium competitorem eius in campo Martio necandum curauit, hominem integrum, ibique ab alijs Imperator, ab alijs Rex appellatus eſt, Marius ſenatuſconſulto armatus, ne quid reſpublica detrimenti caperet, Saturninum & Glauciam in Capitolium perſecutus obſedit, maximoque queſto effractis foribus in deditionem accepit. Nec deditis fides ſeruata eſt. Glaucia trucidatus eſt, Dolabella Saturnini fratre per forum olitorium fugiens eſt interfectus. Apuleius cum in curiam fugiſſet lapidibus & regulis deſuper infuſis obrutus interijt. caput eius Rabirius quidam ſenator per conuiuia in ludibrium circumtulit: Hæc de L. Saturnino Plin. & multi alij ſcribunt, verum Cicero. hoc dicit, cum L. Saturninus legem frumentariam de ſemiſſibus & trientibus laturus eſſet. Quod ita intelligendum arbitror, cum legem in populum laturus eſſet de frumento nouis colonijs, quas in Sicilia, Achaia, & Macedonia fecerat, tradendo, ut alijs ſemiſſes, alij trientes ex Romano Populo exoluerent. Niſi velimus, fuiſſe edictum per legem, vt ex ſemiſſibus ſingulis ſingulos trientes exoluerent. quod niſi ita intelligatur, mihi quid ſibi voluerit non liquet. Sed an voluerit hoc vel aliud, mihi non multum allaborandum eſt, modo quid hoc exemplo voluerit intelligamus, Cœpio inquit Cicero. qui per id tempus quæſtor urbanus erat, mouit ſenatum, vt Populus Romanus tanta elargiri haudquaquam poſſet. Senatus decreuit, ſi eam legem promulgaret, ut contra Rempublicam egiſſe videretur, ac pro hoc lueret pœnas. Cum igitur legem ferre Apuleius cœpiſſet. collegis non aſſentientibus, & ille tamen citellam cum legibus in campum Martium deferret, Cæpio videns nec illi collegas aſſentiri, & contra rempub. rem aggredi facinoroſam, cum bonis viris impetum faciens medios diſturbat pontes, ne in campum iret Martium, qui pontibus muniebatur. & arcis cuſtos abjicit, impedimento eſt, quo lex ad populum non proferatur: accuſatur læſæ maieſtatis Cæpio, an læſerit quæritur. diffiniendum enim eſt, quid ſit maieſtatem minuere. Conſtitutio igitur diffinitiua nominabitur. Semiſſibus. à ſemis & as, Fuit autem as libra à ueteribus appellata, & tota conſtitit ex aſſe hereditas. As quoque numiſma. Iuuenal. Vno partam colle aſſe Mineruam. Et erit nominatiuus ſemeſſis, vt decuſſis treſſis, centuſſis. [Ex trientibus) Triens quatuor vnciæ dicuntur. Triens, calix. Perſius: Callidumque trientem. Excutit è manibus. Triens, nummus, Iouenalis. Non habet quem porrigat ore trientem. Hic ſemiſſes & trientes nummorum ſpecies accipiendæ. [Cœpio per id tempus quæſtor vrbanus erat) Quæſtores, inquit Varro à quærendo, qui conquirerent publicas pecunias, & maleficia quæ triumuiri capitales nunc conquirunt, ab his qui poſtea quæſtionum iudicia exercent, quæſtores dicti. [Docuit ſenatum ærarium non poſſe pati largitionem tantam) Aerarium à fiſco ita diſtinguitur, vt Pædianus inquit, vt pro cenſu priuato ærarium dicatur. quod & Cicero. ad Auguſtum oſtendit, cum inquit, publicam dilapidabat pecuniam ærarium exhauriebat, minuebat vectigalia, donabat ciuitates. pro ſacculo ipſi adjicit fiſcus. vnde fiſcus pecunia publica, & confiſcare dici

ſolet. Hoc ergo dicit, cum Apuleius Saturninus ex populi priuata pecunia erogari hanc vellet pecuniam, & per quæſtorem id fieri oporteret, quæſtor Cæpio docuit ſenatum, vt Romanus Pont. tantam non poſſet pati largitionem. [Saturninus ferre) Propter tribunitiam, quam conſecutus fuerat, poteſtatem, quæ ad defenſionem plebis in ſeceſſione Cruſtumeriam adhibita eſt. [Ciſtellam deferre) In qua leges ſeruabantur. [Quo ſecius) Quo minus, vt num. [Arceſſitur maieſtatis læſæ) Maieſtatis accuſatur, quandoquidem vt quæſtor tribuno plebis, vtpote ſummo magiſtratum obtemperare debuit. ſed cum pro tutela Reipub. id effeciſſe ſe defendat, minuiſſe maieſtatem non videtur. Diffinitione ergo opus eſt, vt quidnam ſit minuere maieſtatem intelligatur. [Ex tranſlatione controuerſia naſcitur) Ita legitimam conſtitutionem ſupra Cicero diuiſerat, vt tranſlationem partem eius quintam faceret. ſed cum tranſlatio quæſtionem non habeat, de qua contendat orator, ſed propter quam contendat, conſtitutio eſſe nullo modo videtur. Nam occidiſti hominem non occidi, quæſtio an occiderit, ſtatus eſt coniecturalis. Huic illud non ſimile eſt. Habeo ius actionis, non habes, vt quæſtio ſit, an habeat, & inde ſtatus. Accipiat enim actionem, nec ne, ad euentum pertinet, non ad cauſam. Simile autem hoc illi eſt, Puniendus es, non ſum videbit iudex ipſe an puniendus ſit. Non ergo hic erit quæſtio, quod ſi non ſit quæſtio, ne quidem ſtatus erit vllus. Erit autem ſtatus in hoc: Puniendus, es hominem occidiſti, puniendus non ſum, non occidi, an occiderit quæritur, & quæſtionem & ſtatum habet. Melius ergo fecisse Quintilianus videtur, qui ex conſtitutionibus ſummouit tranſlationem. Sed quale iudicium de his libris Ciceronis habuerit, ſupra retulimus. a Quinto fratre ſubmiſſitios dixit appellari.

Hoc ergo dicit Cicero, quoties reus immutandam eſſe ducet actionem, & tranſlationem controuerſia nominatur. hac Græci, inquit, controuerſia in iudicijs vtuntur, vt oratores de hac re ſæpe in iudicijs contendant, ac litigent. Nos autem num de iure ciuili id facere poſſimus, contendimus. quod cum legibus probandum ſit, iuris ciuilis ſcientia neceſſaria erit. aliquando tamen & de hac re iudicium effertur. [Vt ſi quis peculatus accuſatur) Eſt autem peculatus, vt Feſtus Pompeius inquit, furtum publicum. dici autem ceptum ait à pecore, tunc cum Romani præter pecudes nihil haberent. hoc ergo dicit, ſi quis ſic accuſetur peculatus, quòd vaſa argentea publica de loco priuato ſuſtulerit, poteſt, inquit, vſus primo definitione quid ſit furtum, quid peculatus oſtendere & ſecum agendum furti, non peculatus. Sed cur hæc definitiua conſtitutio non uocetur, non video ſicut tum furti ſacrilegijque agitur, vtrunque definitur, niſi quod definitiua in eo quod definitur quæſtionem & conſtitutionem habet, hæc quam tranſlationem vocat in hoc exemplo, poſt ipſam definitionem male ſecum agi de peculatu potius quam furto, nec quæſtionem, nec ſtatum habet, quod & ipſe Cicero pene confitetur, ſed Hermen ſecutus, eius ſententiam referre compellitur. [Hæc partitio.) Partitionem pro parte poſuit. hoc dicit, rato hæc pars legitimæ conſtitutionis, quæ tranſlatio nominatur, venit in iudicium, vt de ea litigari neceſſe ſit. [Quod in priuata) Scilicet quod hæc naſcatur cum in dicendo quæ ad eos attinent, duntaxat tunc potiſſimum cum iam cauſa ipſa proferri cœpit, ad prætorem adeant, & ad eum deferantur, vt quæ velit ipſe aut iubeat, aut permittat, aut coerceat. [Sis à cauſa radit) Id eſt, amittit cauſam, qui hæc non obſeruauerit. quod ſi ita ſit, contentione non opus eſt, vbi perſona, locus, tempus, & hoc genus cetera ſeruata non ſunt. idque publicis tantum eſſe legibus aſſerit, vt contendere non ſit opus. idque debet reus obſeruare, quia ſi ab accuſatore rite non ſit ſeruatum, ante de ipſo accuſatore fiet quam de ſe iudicium, num licuerit accuſare, an non, vt ſi ſeruus dominum in iudicium vocet, quæratq́. qui accuſatur, num id ab eo fieri iuſte potuerit, & cetera quæ in id genus cadere poſſunt. [Ex ratiocinatione controuerſia conſtat) In ſex partes ſupra legitimam Cicero partitus conſtitutionem eſt: Scriptum & ſententiam, quam Græci κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν, alij κατὰ ῥητὸν καὶ ὑπεξαίρεσιν, hoc eſt, contra dictum & exceptionem nominarunt: contrarias leges, quam illi ἀντινομίαν dicunt, ambiguum, quod illi ἀμφιβολίαν: definitionem, quam illi ὅρον, licet nonnulli ὁρικὸν nominarint: tranſlationem alij tranſumptiuam, alij tranſpoſitiuam, Græcorum alij μετάληψιν, alij μεταληπτικὴν nominauerunt. Ratiocinationem vero Cicero vocat. alij ratiocinatiuum, alij collectiuum Græci vero συλλογισμόν, cum igitur de ceteris legitimæ conſtitutionis partibus dictum ſit, de ratiocinatione vltimo loco concludendum eſt. [Ex ratiocinatione igitur controuerſia, inquit, conſtat, cum res ſine propria lege venit in iudicium, quæ tamen ab alijs legibus ſimilitudine quadam occupatur) Controuerſia, inquit, ex ratiocinatione naſci dicitur, cum res de qua futurum iudicium eſt, propriam non habet, quam ob cauſam veniat in iudicium, legem, ſed eam ſimilitudine ad aliam trahere neceſſarium ſit. quod quoniam ratione colligitur, ratiocinatiua conſtitutio nominatur. vt ſi ſit lex, veneſica capite puniatur, amatorium dedit mulier marito poculum, eandem repudiauit, per propinquos rogata vt rediret, non reuerſa, ſuſpendit ſe maritus, mulier veneficij rea eſt. ſi quid ſi venenum, idque amatorium poculum definiatur, definitiuus ſtatus nominabitur, ſi parum valebit, fiet ſyllogiſmus, & à ſimilitudine puniendam eſſe mulierem probabimus, priore remiſſa, quæ diffinitionis fuit, contentione, vt perinde puniri debeat ea cuius amatorio poculo maritus perierit, ac ſi veneno necaſſet. Hic ergo ſtatus ducit ex eo quod ſcriptum eſt. Lex enim eſt, vt veneſica capite puniatur, at id incertum eſt, quod enim non ſcriptum, incertum de eo futurum videtur iudicium. Sed ſyllogiſmo, id eſt, ratiocinatione id fieri debere demonſtratur. Conſtitutio igitur ratiocinatio erit. Non differt autem a ſcripto & voluntate ſyllogiſmus, quod in ſcripto & voluntate pars ſemper altera ſcripto nititur, ſicut in ſyllogiſmo: ſed hoc intereſt, quod in ſcripto & voluntate contra ſcriptum dicitur, in ratiocinatione ſupra ſcriptum adijcitur. quæ autem verba defendit in ſtatu ſcripti & ſententiæ, hoc agit, vt ſiat aliquid quod ſcriptum eſt in ratiocinatione, nec aliud quam ſcriptum eſt, velut vtrunque iam exemplo manifeſtum fuit. Proxima etiam diffinitione ratiocinatio eſt. quod ſi finitio parum firma ſit, in ſyllogiſmum ſæpe delabitur, ut proximo iam memorato exemplo oſtendimus. Quamobrem, vt ſupra etiam diximus, ſi bene aduertimus legitimæ conſtitutionis partes, inueniemus omnes ad rationales referri ſtatus, vt non plures rationalibus eſſe videantur, an ſit, quid ſit, & quale ſit. [Ea eſt huiuſmodi lex: Si furioſus exiſtat, agnatorum gentiliumque in eo pecuniaque eius ius eſt) Eſt, inquit, lex, ut furioſus & furioſi bona ſint in poteſtate eius agnatorum & gentilium. Agnati, qui ex eodem deſcendunt germine. [Gentilium) Gentiles ita Cicer. in Topicis diffinit: Gentiles, inquit, ſunt inter ſe, qui eodem nomine ſunt, qui ab ingenuis oriundi ſunt, quorum maiorum nemo ſeruitutem ſeruiuit, qui capite non ſunt diminuti. Ergo qui furioſi conſequi velint bona hæc omnia habuiſſe eos oportuit. [Et lex qui parentem necaſſe iudicatus erit, is obuolutus & ligatus corio.) Subaudi bubulo. In culeo enim obuoluebatur, ligabaturque, qui parentem occiderat. [Deuehatur in profluentem) Hoc eſt, in decurrentem aquam iactetur. [Et lex, pater familiae vti ſuper familia pecunia ue ſua legauerit, ius ita eſto) Sit ius, inquit, vt paterfamilias totis familiæ, uel cui ex familia uſum fructum uel pecuniam legauerit, uel quid ule in familia ſtatuerit, ſiat. & adiungit. [Sit lex, ſi pater familias inteſtatus moritur, vt eius pecunia agnatorum gentiliumque ſit) Non ut ſupra dixit, familiæ, in qua etiam ſerui & ancillæ eſſe intelliguntur, nam, vt Feſtus inquit, famuli origo ab Oſcis dependet, apud quos ſeruus Famel nominabatur, vnde & familia vocata. Malleolus, ciuis Romanus alioqui enim malleolus in modum mallei planta eſt, roſtrum habens aptus ut plantetur. & malleoli inſtrumenta etiam bellica ſunt, velut ſagittæ, & ubi adhæſerint, quia ardentes ue niunt uniuerſa conflagrant. Hoc ergo dicit Malleolus, qui matrem necaſſe in iudiciu conuictus erat, in eum animaduertitur. itaque damnatus, folliculoque obuulutum os lupino eſt, hoc eſt, hoc eſt, corrio, lupi, ut tunc mos ſuit. ligatus, & ſoleæ ligneæ pedibus inductæ ſunt id genus calceorum, quibus plantarum calces tantum in fine reguntur, cetera prope nuda, & teretibus ligulis tanquam habenis iuncta ſoleas ueteres dixerunt. nonnunquam uoce græca crepidas, quodque à pedum digitis ad talum duobus quaſi cornibus in modum lunæ porrigeretur, luna dicta, Iuuenal. in 3. Satyr. Lunam ſubtexit alutæ. Et lunata planta: Martialis, Lunata ligula planta Coccina non læſum pingit aluta pedem. In modum ergo ſolearum pedicas pedibus iniecerant, quæ vtcunque ita laxaret pedes, vt incederet & viociret, ne ſe in pedes daret. [Ipſo præſente) Ac teſtamentum, ſubaudiendum, faciente. [Teſtes rite affuerunt) Prout teſtamentorum mos exigit, teſtes aderant, alioqui teſtamentum vim nullam habere poſſe videretur. [De ipſo ſupplicium paulo poſt ſumitur) Hoc eſt, obuolutus in culeo in profluentem demittitur, heredes qui eum defenderant, ſunt conſtituti teſtamento in carcere facto. quamobrem & hereditatem adeunt. [Malleoli autem minor frater qui eum oppugnauerat) De cæde matris, iure agnationis ſuam eſſe oportere hereditatem dicit.

dicit. [Hic certa lex nulla affertur) Siquidem nec comici poteſt, vt furioſus Malleolus fuerit, quo iure agnationis ad fratrem cuncta bona debeant confluere, nec omnino ſanæ mentis viſus fuit, cum matrem occiderit. rurſum vt paterfamilias videtur legare ſua ceu vellet potuiſſe, damnatus fortaſſis non potuiſſe. ſi non potuit teſtari, perinde habebitur malleolus, ac ſi non feciſſet teſtamentum. ſyllogiſmo ergo innitetur malleoli frater, vt ex ratiocino probet, quod quærit. vt dicat, ſi teſtamentum nullum feciſſet malleolus, meum futurum erat quod teſtamento legauit. Sed cum teſtari non potuerit, aut quia furioſus, aut quia vtrunque fuit: perinde eſt ac ſi inteſtatus obijſſet. hereditatem ergo meam eſſe oportet. Lex contra hoc eſt, quòd paterfamilias cui velit poſſit ſua bona legare teſtamento. Nulla igitur lex hic certa eſt, inquit Cicero: multæ tamen afferuntur, vnde ratiocinatio naſcatur, quare malleolus teſtamentum potuiſſe facere, & nō potuiſſe, videatur. Hinc conſtitutio legitima ex ratiocinatione merito nominata eſt. [Iuriſdicialis conſtitutio eſt, cum factum conuenit, ſed iure an iniuria factum ſit quæritur) Eius conſtitutionis partes ſunt duæ, quam Latini abſolutam. Hermagoras κατ' ἀντίληψιν appellant, quam vero aſſumptiuam Latini, Græci κατ' ἀντίθεσιν nominarūt. [Abſoluta eſt, cum id ipſum quod factum eſt, vt nihil aliud foris aſſumatur recte factum eſſe dicemus) Hoc dicit, abſoluta eſt, quæ in ſe continet iuris & iniuriæ quæſtionem, nihilque extrinſecus petimus auxilij, ſed intra ſui ambitum tota concluditur, velut cum mimus quidam in cœnaculo Accium tragœdiarum ſcriptorem proprio nomine appellauit: Accius autem nomine poetæ debuiſſe vocari, & adiectio honoris vocabulo, vt publico aut quouis ſimili verbo nominari, nō nominatim vt quiuis è plebe debuiſſe accuſat. Mimus ſe defendit, licuiſſe eum quidem nominare, cuius ſcripta in ſcenis deinde recitanda. Cum igitur hic extrinſecus nihil aſſumatur, aſſumptiua dicta eſt. Mimus græce is dicitur, qui ad imitandos humanos actus, ad poemata recitanda adhibetur, vnde & nomen habet. μιμοῦμαι enim. imitor ſignificat. Cœnaculum, vt inquit Varro, vbi cœnabant, ſicut vbi cubabant cubiculum vocitabant. hinc domus vniuerſa cœnaculum dicta. [Aſſumptiua eſt, cum per ſe defenſio infirma eſt, ſed aſſumpta ex contraria re comprobatur) Aſſumptiua, inquit, quæ ipſa ex ſe nihil dat firmi ad recuſationem, foris autem aliquid defenſionis aſſumit. Hic vero illud debemus tenere compendium, quod in abſoluta qualitate factum ipſum aſſerimus, in aſſumptiua vero qualitate non factum iuſtum, ſed cauſam facti iuſtam fuiſſe contendimus. Itaque in abſoluta qualitate æqui & recti natura quæritur, in aſſumptiua vero præmij & pœnæ ratio depoſcitur. [Re extraria).i. extrinſecus petita & aliena. Licet Feſtus Pompeius dicat, extrarium ab extraneo ſe diſtinguitur, quòd extrarius ſit, qui extra focum, ſacramentum, iuſque ſit, extraneus, ex altera terra, quaſi exteraneus.i. ex terra noua, externus autem alienus. [Aſſumptiuæ partes ſunt quatuor &c.) Singularum defenſionum locum conſiderare debemus, primo innocentis eſt hominis, vt dicat, non feci, deinde, feci, ſed non ſic vocatur, tertio, Feci, & ſic vocatur, ſed iure feci. deinde hoc ipſum Iure feci, aut licuiſſe ſibi, debebit oſtendere, quæ qualitas abſoluta eſt. aut ſi non licuit, debet ſibi extrinſecus aſſumere aliquid, quo id probet quod iniuſte factum videtur. Videamus nunc de his quatuor aſſumptionis partibus, quæ ſit acrior. Primo dicet Feci, ſed profuit, & probabit, plus ſe profuiſſe quam obfuiſſe. Deinde dicet, Feci quidem, ſed ut facerem ante prouocatus ſum, quæ eſt relatio criminis, aut Feci quidem, ſed id facere ab alio coactus ſum, quæ eſt remotio criminis. Quod ſi nec profuit, nec ab alio prouocatus aut impulſus eſt, cum nihil ſit quo ſe defendat, factum fateri debebit, ſed ueniam poſtulare, hanc Cic. conceſſionem vocat. Conceſſio, inquit, eſt cum reus poſtulat ſibi ignoſci, ea diuiditur in purgationem & deprecationem. [Purgatio eſt, cum conſulto negat reus ſe feciſſe, ea diuiditur in imprudentiam, fortunam & neceſſitatem) Criminis, inquit, conceſſio in purgationem & deprecationem diuiſa eſt. Purgatio eſt, cum dedita opera ſe id cuius arguatur non feciſſe dicit, ſed imprudentiam cauſatur, ac ſe lapſum errore, non mentis flagitio, aut fortunam ita voluiſſe, ſe autem non fuiſſe in cauſa. vel factorum neceſſitate, in quibus loci à cauſis vt ab effectibus vberem argumentandi præbebunt copiam. [Fortunam, vt cepio oſtendit, ad trib. pl. de exercitus amiſſione) Nempe non ſua culpa factum, ſed fortuna, vt amitteret exercitum, Imprudentiam, vt ille qui de ſeruo qui dominum occideret ſupplicium ſumpſit, cui frater eſſet, antequam tabulas teſtamenti aperuerit, cuius ſeruus teſtamento manumiſſus eſſet. Et per imprudentiam ſe feciſſe defendet qui ſe de eo ſumpſiſſe ſupplicium profitebitur, qui fratrem ei occidiſſet, ſeruum autem eum crediderat, de quo ſumere impune poterat ſupplicium, ſed aperto teſtamento manumiſſus inuentus eſt. [Neceſſitudinem, ut ille qui ad diem commeatus non venit, quòd eum aquæ intercluſiſſent) Neceſſitate ſe addictum excuſabit. qui ferens commeatum, quo fame laborantibus, ſuppetias occurreret, plenis fluminibus ruentibusque, plene decurrentibus alueis, intercluſum detentumque, quo minus ferre commeatus poſſet ſe defendet, aut certe cum miles ad commeatus diem non affuit dicit ſe fluminibus intercluſum, aut valetudine aduerſa, quo minus cum ceteris ire potuerit. [Deprecatio eſt, cum & deprecaſſe ſe, & conſulto feciſſe reus confitetur, & tamen poſtulat vt ſui miſereatur) Deprecatio, inquit, eſt cum & peccaſſe reus confitetur, & tamen ut ſibi ignoſcatur poſtulat. In purgatione factum conceditur, ſed facientis animus excuſatur. In deprecatione vero, & factum, & culpa conceditur, ſed tamen veniam deprecatur reus. [Hoc in iudicio fere non poteſt uſu venire, niſi in loco communi per amplificationem inijciemus) Vt ipſe Cicer. pro Ligario, cum dicit, Cauſas egi Cæſar multas equidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum. Certe nunquam, hoc modo, ignoſcite iudices, errauit, lapſus eſt, non putauit ſe vnquam poſt hac &c. [Niſi quando pro eo dicimus, cuius multa recte facta conſtant) Plane defendi poterit, ſi aut propter ſe, aut propter alios faciendum dicamus. Propter ſe, ſi innocens, ſi benemeritus, ſi ſpes in futurum innocenter victuri, & in aliquo vſu futuri. Præterea ſi vel alijs incommodis, vel præſenti periculo, uel pœnitentia videatur ſatis pœnarum dediſſe. Propter alios, ut ſi ob nobilitatem, dignitatem, propinquos, amicos ei indulgendum eſſe dicamus. [Verum nihil poſtulat ignoſci) Cum dicit, ſi hoc feciſſet, ob beneficia ſibi ignoſci conueniret, nihil eſt quod ſibi ignoſci poſtulet, quod cum ita ſit, in iudicium non venit, non enim de hac re quicquam iudicandum iudicibus permittitur. [Aut in ſenatum, ante Imperatorem) In ſenatu, inquit, & ante Imperatorem, & apud populum, & vbicunque iuris clementia eſt, habet locum deprecatio. [Ex tranſlatione criminis cauſa conſtat) Relatio, inquit, criminis eſt, quod ideo iure factum dicitur, quod aliquis ante iniuria laceſſerit. Eſt relatio criminis, ſi in eo quod fecimus, vicem nos reddidiſſe dicamus, vt puta, Occidi, quia ille me uolebat occidere. hoc ego feci, ſed meruit vt facerem. ut Oreſtes, qui ideo ſe matrem occidiſſe dicebat, quod illa eius patrem maritum ſuum occidiſſet. [Ex remotione criminis cauſa conſtat cum à nobis crimen, ſed culpam ipſam amouemus) Remotio criminis eſt, cum id crimen quod infertur, a ſe & à ſua culpa in aliū reus remouere conatur. Et vel in hominem transferimus uel in rem quampiam. In hominem transfertur culpa, vt ſi accuſetur is qui P. Sulpitium ſe fatetur occidiſſe, & id iuſſu conſulum defendat, & dicat eos non modo imperaſſe, ſed rationem quoque oſtendiſſe. Criminis remotio dupliciter fieri poterit, ſi aut cauſa aut factum in alium transferatur. Cauſa transfertur, cum dicitur, aliena vi & poteſtate factum, vt qui Sulpitium inquit, ſe occidiſſe confeſſus eſt, idque iuſſu ſe conſulum feciſſe dicat, qui non modo id imperarunt, ſicut poterant, verum etiam rationem reddiderunt cur id liceret facere. [In rem confertur, vt ſi quis ex teſtamento quod facere iuſſu ſit, ex plebiſcito vetetur) In rem factum crimen transfertur, vt ſi quis ex alicuius teſtamento quippiam facere compelletur, quod facere plebis ſanctione aliqua prohiberetur. Hoc ergo dicit, aſſumptiuæ conſtitutionis pars quæ ex criminis tranſlatione conſtat, quam Græci μετάστασιν nominarunt, aut ſit cum in hominem culpa relegatur, qui id, quod reus factum confitetur, mandare potuerit, aut in rem, vt ſi is qui teſtamentorum quod iuſſus non fecerit, dicat per leges id fieri non potuiſſe quippe quod iubeant contra fieri, aut id fieri prohibebant. [Ex comparatione cauſa conſtat, cum dicimus neceſſe fuiſſe alterutrum facere, & id, quod fecerimus ſatius fuiſſe facere) Inter comparationem & conceſſionem hoc intereſt, quod in comparatione de eadem re comparatio eſt, vt: Diſſipaſti muros, hoſtibus iter vrbem ingredi dediſti. Ille contra: Diſturbaui quidem muros, ſed hoſtes in fugam verti. Ecce in eadem eſt comparatio. Conceſſio autem criminis in diuerſis rebus fiet, vt cum Verres multa ſigna & vaſa ex Sicilia ſuſtulit vtitur hac defenſione, quod à bellis tutam Siciliam reddiderit ac ob id ſibi indulgendum, ſi quid deliquerit, cum multo maius ſit in quo profuerit, nec poterit dicere, ideo ſigna ſuſtuli vt prouinciam defenderem: Neque.n. propterea ſigna exportauit ex Sicilia, vt prouinciam defenderet. Itaque aſſumptiua quidem, vtitur conſtitutione, ſed conceſſione per deprecationē. Ergo in comparatione id, quod intenditur, ideo à nobis factum dicere debemus, vt ex eo ipſo bonum illud quod con-

tingit, fluxiſſe dicamus. [Ea cauſa huiuſmodi eſt Cn. Pompeius, inquit, cum a Gallis obſideretur, neque fugere vllo modo poſſet, venit cum hoſtium ducibus in colloquium, ita diſceſſit, vt impedimenta linqueret, exercitum educeret) Perquam idoneo exemplo vtitur. Pompeius, inquit, cum à Gallis obſeſſus effugere nuſquã poſſet, in colloquium veniens impetrauit, vt impedimenta relinquens tute abire poſſet, præſtare id arbitratur, vt impedimenta, quam exercitum relinqueret. [Arceſſitur) .i. accuſatur maieſtatis, quod maieſtatem tum ſuam qui eſſet imperator, tum populi R. qui eam dignitatem, non vt effugeret, ſed vt fortiter cum hoſtu confligeret, tradiderat, minuerit. & quoniam in his omnibus mu moratis quid denique faciendum ſit, aut apud populum, aut ſenatum, aut iudices quæritur, conſtitutiones eaindẽ ex eis quæſtionibus oriuntur, quas protulimus. [Quæ conſtitutiones, & quæ conſtitutionum partes ſint, videor oſtendiſſe, nunc quomodo eas, & qua via tractari conueniat, demonſtrandum eſt) Poſteaquàm conſtitutionum, inquit, partes omnes, & quid eſſet conſtitutio oſtendimus, ſupereſt vt quomodo eas, & qua ratione tractari conueniat, dicamus. hoc eſt, conſtitutione inuenta, quo pacto argumẽtis vtrinque quod in quæſtione poſitum fuerit probandum ſit, ſi prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in cauſa deſtinari, id quidem, inquit, faciemus. ſi prius quid in cauſa litigantibus, vtrique decerni oporteat oſtenderemus. Deſtino enim aliquando mitto ſignificat, vt Iuuen. Deſtinat hoc monſtrum cymbæ linique magiſter Pontifici ſummo. Aliquando decerno, velut idem: Laudo tamen vacuis quod ſedem figere Cumis deſtinat. [Quo ratio omnis totius orationis conferatur) Ad quod referatur, & vnde tota pendeat oratio, quod paulo poſt docebitur. [Conſtitutione igitur reperta, ſtatim quærenda eſt ratio) Conſtitutione inuenta Hermagoræ quærendum videtur, quid ſit quæſtio, ratio, iudicatio, & firmamentum. ſed in libris de Inuentione, aliquando plura Ciceroni quærenda eſſe viſa ſunt. quippe qui inquit. Conſtitutione cauſæ reperta, ſtatim placet conſiderare vtrum cauſa ſit ſimplex, an coniuncta & ſi coniuncta erit, vtrum ſit ex pluribus quæſtionibus iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex eſt, quæ abſolutam in ſe continet vnam quæſtionem, hoc modo: Corinthijs bellum indicamus an non? coniuncta ex pluribus quæſtionibus, in qua plura quæruntur, hoc pacto, vtrum Carthago diruatur, an ex Carthaginenſibus reddatur, an eo Colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, vtrum potius, aut quid potiſſimum ſit quæritur, ad hunc modum, vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui ſocijs ſit auxilio, an teneatur in Italia, vt quæ maximæ contra Annibalem copiæ ſint. Deinde conſiderandum eſt, an in ratione, an in ſcripto ſit controuerſia. nam ſcripti controuerſia eſt ea quæ ex ſcriptionis genere naſcitur: Eius autem genera quæ ſeparata ſunt a conſtitutionibus, quinque ſunt. Nam tum verba ipſa videntur cum ſententia ſcriptoris diſſidere, tum inter ſe duæ leges, aut plures diſcrepare tum id, quod ſcriptũ eſt, duas aut plures res ſignificare videtur, tum ex eo quod ſcriptum eſt, aliud quoque quod non ſcriptum eſt inuenire, tum vis verbi quaſi in definitiua conſtitutione, in quo poſita ſit, quæri. Quare primum genus de ſcripto & ſententia. Secundum ex contrarijs legibus. Tertium ambiguum. Quartum ratiocinatum. Quintum diffinitiuum nominamus. Ac tum conſiderato genere cauſæ, & cognita conſtitutione, cum ſimplex ne an coniuncta ſit intellexeris, & ſcripti an rationis habeat controuerſiam videris, deinceps erit videndum, quæ quæſtio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum cauſæ ſit quæ omnia à conſtitutione proficiſcantur oportet. Quæſtio eſt ea, quæ ex conflictione cauſarum gignitur, controuerſia, hoc modo: Non iure feciſti, iure feci. Cauſarum autem hæc eſt conflictio, in qua conſtitutio conſtat. ea ea igitur naſcitur controuerſia quam quæſtionem dicimus, hoc modo: Iure ne fecerit. Cum igitur quæſtio latius intelligitur, omnis de qua in vtranque partem, vel in plures dici credibiliter poſſit, in iudiciali materia dupliciter eſt accipienda. vno quidem modo, quo dicimus multas quæſtiones habere controuerſiam, quo etiam minores omnes complectimur, altero quo ſignificamus ſummam illam in qua cauſa vertitur, hanc Græci ζήτημα noſtri principalem quæſtionem vocant, quod ex ea ſtatus naſcatur, ut an matrem Oreſtes occiderit, qui cum ſe occidiſſe fateatur, quæritur an iuſte occiderit. Ex hac conſtitutio naſcitur. Cum igitur de ijs inter ſe litigantes viderimus hoc pacto prius cum in quo conſiſtatur viderimus, quærimus quid id ſit in quo litigent, hæc eſt quæſtio quam Cicero ante rationem merito quærendam dicit. [Ratio eſt, quæ cauſam facit, & continet defenſionem, hoc modo, vt docendi cauſa in hac potiſſimum cauſa conſiſtamus) In ratione declaranda, pene Oreſtis omnes vtuntur exemplo, velut ipſe in libris de inuentione. Ratio eſt, quæ continet cauſam quæ ſi ſublata ſit, nihil in cauſa controuerſiæ relinquetur, hoc modo, vt docendi cauſa in facili & peruulgato exemplo conſiſtamus? Oreſtes, ſi accuſetur matricidij, niſi dicat Iure feci, illa enim patrem meum occiderat, non habet defenſionem, qua ſublata, omnis quoque controuerſia ſublata ſit. Ergo eius cauſæ ratio eſt, quod illa Agamemnona occiderit. Nec non Quintilianus, inquiens: Ratio autem eſt qua quod factum eſſe conſtat, defenditur, & cur non vtamur, eodem, quo ſunt vſi omnes fere exemplo? Oreſtes matrem occidit, hoc conſtat, dicit ſe iuſte feciſſe, ſtatus erit qualitatis, quæſtio, an iuſte fecerit? Ratio, quia Clytemneſtra Agamemnonem maritum ſuum, patrem Oreſtis occidit. hoc αἴτιον dicitur. [Sine qua ne parua quidem dubitatio remorari poteſt damnationem) Hoc dicit, ſi factum fuiſſe conſtet, nec cur fecerit ratio in medium proferatur, licet an damnum ſit, puſilla occurrerit dubitatio, ſequetur tamen damnatio. [Remorari) Et remoro & remoror, teſte Donato dicimus, quod verbum retardo & retineo ſignificat. à remora piſce minutiſſimo, qui naues retinet, quem Græci ἐχενηΐς vocant. [Inuenta ratione, firmamentum quærendum eſt. i. quod accuſationem continet, & quod affertur contra rationem defenſionis, de qua antea dictum eſt) Quod Græci συνέχον, alij continens, alij firmamentum nominarunt, Sic in primo Rhetoricorum de Inuentione. Firmamentum eſt, inquit, firmiſſima argumentatio defenſoris, & appoſitiſſime ad iudicationem, vt ſi velit Oreſtes dicere eiuſmodi animũ matris fuiſſe in patrem ſuum, & in ſeipſum, & in ſorores, in regnum, in famam generis & familiæ, vt ab ea pœnas liberi ſui potiſſimum petere debuerint. Quintilianus autem, Firmamentum, inquit, quibuſdam id eſſe videtur, poſt quod nihil quæritur, quibuſdam id, quod ad iudicationem firmiſſimum affertur. Cicero autem ſecum in his multum diſſentit. nam in præceptis Inuentionis, ſicut ſupra dictum eſt, Hermagoram ſecutus, firmamentum defenſoris eſſe dixit. in Topicis, ex ſtatu confectam cõtentionem κρινόμενον appellat, idque Trebatio qui erat Iuriſconſultus alludens, qua de re agitur appellat, quibus id contineatur, continentia, quaſi firmamenta defenſionis, quibus ſublatis defenſio nulla ſit. At in Partitionibus oratorijs, quod opponitur defenſioni, quia primum quod ab accuſatore afferatur, dicatur ratio, quod aũt ab accuſatore ſecundo loco contra rationem afferatur, firmamentum nominetur. Idem hic ſentit. inquit. n. cum vſus fuerit Oreſtes defenſione hoc pacto, Vere occidi, illa enim patrũ meum occiderat, vtetur accuſator firmamento, hoc modo. Sed non abs te occidi, neque indemnatam pœnas pendere oportuit. Sed Quintil. concludit, verius & breuius ſenſiſſe, qui ſtatum & continens quod ab alijs firmamentum dicimus appellari, & iudicationem idem eſſe volunt. Continens aũt id eſſe, quo ſublato, lis eſſe non poſſit. [Ex ratione defenſionis, & firmamento accuſationis, iudicij quæſtio naſcatur oportet, quam nos iudicationem, Græci κρινόμενον appellant) Dictum eſt, conſtitutione inuẽta quærendam eſſe quæſtionem, rationem, firmamentum, & iudicationem quæ omnia expoſita ſunt. præter iudicationem, quam nunc dicit ex ratione defenſionis naſci, & accuſationis firmamẽto, vt, Oreſtes iuſte occidit matrem, ſtatus eſt qualitatis, an iuſte occiderit, quæſtio, ratio aũt, quia patrem meum occiderat. Firmamentum vero, non tñ abs te indemnatam interfici oportuit. Iudicatio, an oportuerit. Quot igitur erunt in cauſa conſtitutiones aut earum partes totidem neceſſe erit quæſtiones, rõnes, firmamenta iudicationes reperiri. Veruntamen vnus erit principalis ſtatus, vna quæſtio, vna ratio, vnum firmamentum, vna iudicatio in vnaquaque cauſa, ſiue ea ſit ſimplex, ſiue multiplex. nam cũ dr̃ etiam ſi occidi, iuſte occidi, prius an occiderit, erit excutiendum, vbi ſtatus coniecturalis oẽm argumentationis uim primũ ſibi depoſcet. ſed qm̃ factum ne ſit quæritur, nulla ratio eſt, & ubi nulla ratio, nullum firmamentum ſit neceſſe eſt. Sin autem occidiſſe quidem fateatur, ſed iuſte, omiſſa coniecturali quæſtione, illud potiſſimum quæritur, an iuſte occiderit, unde ratio, firmamẽtum & iudicatio naſcantur oportet. Hoc modo, inquit Cicero, cum dicat Oreſtes ſe patris vlciſcendi cauſam matrem occidiſſe, rectum ne fuerit ſine iudicio à filio Clytemneſtram occidi? Senſus eſt, cum rationem ſuæ defenſionis Oreſtes tulit, ideo occidi, quod meum illa occiderat, & accuſator contra firmamento innixus dixit, Recte tamen non factum eſt, ut à te filio ſine iudicio Clytemneſtra mater occideretur, iudicatio inferatur oportet, rectum ne fuerit ſine iudicio a filio Clytemneſtram occidi. [Patris vlciſcendi cauſa, puniendi matrem) Nam, ut etiam Aſconius Pædianus, inquit, vlciſcor & punio & uindico ſignificat.

cat. [Ergo hac ratione) Quam Oreſtis protulimus. [Iudicationem) Cuius exemplum rationi ſubiecimus, reperire conuenit. [Reperta iudicatione omnem rationem totius orationis eo conferri oportebit) Inuento, inquit, de quo in cauſa iudicandum ſit, ad id omnem orationem accommodare oportebit. Vnde ipſe ſupra inquit, Si prius aperuerimus quid oportet ab ambobus in cauſa deſtinari, quo ratio omnis totius orationis conferatur, ſed tamen non id perpetua oratione intendimus, ſed cupiditate laudis vel dicendi voluptate euagamur. Quandoquidem vberior ſemper extra cauſam materia eſt, quia intra cauſam haud ſane multa ſunt extra autem, pene infinita & in cauſa quæ accepimus dicenda, extra cauſam quæ volumus quod autem ad ſtatum, quæſtionum, firmamentum, & iudicationem attinet, ſane breue eſt, & facilius quam vt vehementer intueri conueniat nec quiſquam ſere tam ſtultus eſt, aut ab vſu dicendi ita remotus, quin ſciat quid litem faciat, quod cauſa vel continens appellatur, & quæ inter ſe litigantes quæſtio, ex qua oportet iudicari. [In omnibus conſtitutionibus, & partibus conſtitutionum, hac via iudicationes reperientur) Subaudi, quæ iam expoſita eſt. [Præterquam in coniecturali conſtitutione) Hoc dicit in ceteris quidem conſtitutionibus, modo quo diximus, iudicationes reperientur. In coniecturali autem conſtitutione, quia ratio non eſt, factum enim non conceditur non poteſt ex deductione rationis naſci iudicatio. quare neceſſe eſt eandem eſſe quæſtionem & iudicationem: vt, Clodium occidit Milo, non occidit, occiderit ne. i. quod dicit. [Ea intentione) .i. accuſandi perſeuerantia. [Et inficiatione) Hoc eſt, defenſionis negatione, iudicatio conſtituitur. [Ratio omnis vtriuſque orationis) Hic ratio animaduerſio non quæ ex quæſtione naſcitur. [Vtriuſque orationis) Accuſatoris & defenſoris. [Iudicationes quoque plures erunt in vna cauſa) Sed vna tamen, quæ caput nominatur, vnde lis naſcitur. [Sedulo dedimus operam, vt breuiter & dilucide quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus) Hic primi libri concludens M Tullius materiam, hactenus illud, inquit procurauimus, vt breuiter & aperte quæ doceremus complecteremur. Nunc ne longius quam oporteat primum librum produxiſſe videamur, rerera quæ dicenda nobis ſunt, in ſecundum librum mittere mihi commodius eſſe videtur. Ne qua propter multitudinem literarum poſſit animum noſtrum defatigatio retardare. Ordo eſt. Ne qua defatigatio poſſit animum noſtrum retardare, propter multitudinem literarum, ſenſus eſt. Ideo hic finem primo lib. volumus, ne ſi multam ſimul ſcripturam aggeramus, longitudine ipſa defatigati torqueamur, & adſcribendi hoc munere deterreamur. Sed ſi quo tardius hæc quæ ſtudes abſoluentur, tum rerum magnitudini, tum noſtri occupationibus aſſignare debebis. Senſus eſt, ſed ſi in his præceptis paulo tardior, quam ipſe affectes & concupiſcas, ero, tum rerum magnitudini (quid.n. maius poterat Cicero quam præcepta rhetorica complecti, & vel le dicendo illuſtrare?) tum noſtris aſſignes occupationibus. Nã & ſupra in huius editionis principio, ſe ceterum occupationibus, & quidquid ocij daretur in philoſophia libentius conſumere voluiſſe memorauit. [Veruntã maturabimus) Mire Herennium ſibi Cic. & conciliat, & attentum facit, cum ob negocia quidem detineatur, ſed nihil prætermiſſurum polliceatur, qñ quidem ſi quid ea longiore detractum ſumma fuerit, ſe induſtria exæquaturum, ac per hoc venuſtius & gratius ſe facturũ quam ceteri, qui de ea re conſcripſerunt, dicat. Quamobrem & ſignificatiſſimo eius rei verbo. Maturabimus eſt vſus. ſi quidem maturare, vt Nigidius inquit, eſt, neque citius, neque ſerius, ſed medio quoniam quaſi temperamento aliquid tranſigere. ſicut in frugibus maturæ dicuntur, quæ nec crudæ & immites ſunt, nec rurſum caducæ & decoctæ, ſed tempore ſuo adultæ ac maturæ. [Vt pro tuo in nos officio &c.) Hoc dicit, Id certe efficiemus, quandoquidem & tuum erga nos officium, quo tibi deuincti beneficio ſumus, & noſtrum erga te ſtudium, quod ſicut tu non præcipuum poſcere, ita nos gratuitum reddere debere videbamur, poſcit. Itaque in tuam gratiam ita meus propenſus animus eſt, vt quæ velis, accumulatiſſime da induſtria ſacere deſideret:

LONG. NOſter doctor Hermetes) In quibuſdam autographia Hermagoras ſcribitur vt non dubitem, Hermagotas eſſe legendum. [Prima deprecatio) Non conceſſio & per præces auerſio, ſed aduerſariorum illationis depulſio, quod ipſum ſignificat & deprecor. [In demortui locum qui petat &c.) Ob legis breuitatem obſcurior redditur locutio, propter eclipſim reciproci pronominis. Eum qui petat. i. quicunque petierit ſufficit ſe debere &c. [De ſemiſſibus &c.) Dimidundis. ſ. in capita omnium ciuium. [Pontes diſturbat) Pontes ligneæ trabes tranſuerſim poſitæ, & altius collocatæ, contectæque tabulis unde à populo legiſlator uideri poſſet, Ciſtellam autem, publicarum literarum ſcrinium denotat, in quo tabulæ legum continebantur. [Prætoriæ exceptiones) Præter enim rum expoſita illi cauſa eſſe, actionis formulam præſcribebat, ſecundum quam ageretur, vt in iure ciuili nuſquam non occurrit. Cauſa autem cadere dicitur, qui rem amittit, & cauſam perdit vt vulgo dicimus. Culeo deuehatur. Cicero. pro Roſcio Amer. Quanto maiores noſtri ſapientiua, qui cum intelligerent nihil eſſe tam ſanctum, quod non uiolaret aliquando audacia, ſupplicium in patricidas excogitarunt, vt quos natura retinere in officio non potuiſſet, magnitudine pœnæ à maleficio ſummo arcerentur. In ſui voluerunt in culeum uiuos, atque ita in flumen deijci. O ſingularem ſapientiam iudicum. Non ne videntur hunc hominem ex rerũ natura ſuſtuliſſe & eripuiſſe, cui repente cœlum, ſolem, aquam, terramque ademerunt, vt qui eum necaſſet, vnde ipſe natus eſſet, careret ijs rebus omnibus, ex quibus omnia nata eſſe dicuntur. Eſt autem culeus ſaccus coriaceus cui reus inſuebatur, ſimul intruſa vipera & gallo gallinaceo. Hunc ipſum vocat & folliculum lupinum paulo poſt. Vbi animaduertendum, quanta fuerit legis ſeueritas, qui non bouis, non equi corio ad ſupplicium vehebãtur, ſed lupi, beſtiarum omnium rapaciſſimi [Inteſtatus) Non condito teſtamento. [Statim folliculo lup.) Quod indignum iudicabant, qui ſolem, lunam, elementa, ceteroſque homines inſpiceret. [Et ſoleæ ligneæ) Ne pedibus terram contingeret. De Malleoli autem facinore ſcribit Eutropius, de bello Cymbrico. [Cũ eo Accius iniuriam agit) Poëtarum.n. auctoritatem minui arbitrabantur, ſi ſcenicis adiunxiſſent. Itaque quoties in proſcenium prodibant, perſonam inducere ſolebant. [Vt Cæpio ad Trib.) Qui Marcem dicebat communem, & fortunam accuſabat, quod ſubito aquis exercitum ſuum clauſiſſet, irruentibus Cymbris. [Niſi quando pro eo dicimus &c.) Vt Cicero pro Mil. [Aut ante Imperatorem) Ex hoc loco ſunt qui conuincere ſtudeant, non eſſe Ciceronis hoc opus, quod poſterius ad Imperatores iudicia peruenerint. Sed hi ignorant, & Ciceronis tpibus Imperatores quoque fuiſſe, qui cauſas militum cognoſcerent. [Cum à nobis non crimen) Crimen, facinus, Culpa, facinoris cauſa. [Ex cõparatione) Hæc eſt pars compenſatiui ſtatus, quoties minore incommodo maiori proſpectum eſſe dicimus. [Nunc quo eas) Tranſitio ad conſtitutionis inuentionem. [Ratio eſt) αἴτιον, proprius accuſatoris locus. [Peruertit defenſionem). i. defenſionis rationes omnes deſtruit, nec cauſam dat qua ſe defendat. [Firmamentum quærendũ) σύνεχον, defenſoris locus. [Græci κρινόμενον) κρινόμενον, examinatio huius ipſius, quod ad defenſionem reus attulit. Locus eſt cõis & accuſatoris & defenſoris. [Intentione) Id, quod prima parte proponitur, quod Græci κατάφασιν dicunt. [Inficiatione) Id, quod ſecunda parte reſpondetur. aliqui depulſionem, Græci ἀπόφασιν appellant. [Intentio, Occidiſti Aiacem: Inficiatio, Non occidi. Sedulo dedimus operam) Epilogum, qui per breuem enumerationem rem tractat, in principium libri ſubſequentis differt. Sed hic tranſitione ad ſecundum librum viam ſibi parat.

CAuſarum conſtitutiones) Proſequens autem conſtitutiones cauſarum dicit. Alij. i. nonnulli fecerunt conſtitutiones cauſarum quatuor, ſed ſupp. Hermeſtes doctor noſter. i. qui nos docuit putauit tria conſtitutiones cauſarum eſſe, non ideo tantum tres ponens, vt detraheret quidquam de inuentione illorum qui ante eum quatuor poſuerant, ſed vt oſtenderet, illos diſtribuiſſe dupliciter & bipartito. i. in duas partes diuiſione facta, id quod oportuiſſet docere ſimpliciter & modo ſingulari, hoc eſt, quod vnam rem in duas fruſtra diuiſerunt. [Conſtitutio &c.) Definit primo conſtitutionem deinde proſequitur eius partes ſeu ſpecies dicens: Conſtitutio eſt prima deprecatio .i. depulſio, quaſi precando nec culpa putetur, aut ne crimini detur. Eſt.n. cõtraria deprecatio precationi. Nam qui precatur vult aliquid fieri, qui deprecatur (quando præpoſitio de contrarium ſignificat, nam ſæpe auget, vt deamo, demonſtro) vult aliquid non fieri, vt Ouid. Sæpe precor mortem, mortem quoque deprecor idem. Id eſt, ſæpe precor, vt mors mihi fiat, ſæpe vt non fiat. apud eccleſiaſticos frequentius accipitur pro valde precari, aut oratores & hiſtoriographos, pro contrario aut diminutione eius quod fieret, aut fieri poſſe videtur. Sicut decreſcere eſt contrariũ eius, quod eſt creſcere, vt dedocere, & multa alia, quia ergo defenſor rei precatur ne quid tale credatur, aut fiat quale actor & accuſator precatus eſt, ideo deprecatio eſt quaſi depulſio, defenſurus, coniũcta cum inſimulatione. i. occulta culpatione & inſimulatione accuſatoris. Notabis puer (quod & præmonui) Ciceronem ſolere ꝓpoſitionem quam compoſitũ ẽt præponere ſeu apponere, vt cõiuncta

iuncta cum &c. Itaque (ſicut igitur continuatiua eſt particula) cõſtitutiones, vt ante diximus, ſunt tres coniecturalis. vbi facti ratio non conſtat. legitima, quæ ex lege aut ex ſcripto legitimo naſcitur, & iuridicialis cum de iure diſputatur (Sane dicant iuridicialis, non iuriſdicialis, licet dicatur iuriſconſultus: Et ratio differentiæ quia in aliis cõpoſitis vbi altera pars alteram regit para recta integra manere ſolet, vt iuriſconſultus legiſperitus &c. vbi vero altera alteram non recte regat manente præpoſitione ſolet fieri corruptio, vt iuridico. vnde iuridicus & inde iuridicialis.) Primo ergo definit coniecturalem dicens. Coniecturalis eſt cũ.i. quando controuerſia eſt de facto, hoc modo. Aiax incubuit.i. ſe demiſit ad ſe interficiendum gladio.i. in gladium, in ſilua.i. loco ſilenti & deſerto poſtquam reſciuit.i. cognouit & percepit, quæ feciſſet per inſaniam.i. furorem contractum ex eo quod contra ſe datam ſententiam de armis Achillis contra Vlyſſem ferre non potuerit: Vlyſſes interuenit, & conſpicatur.i. intuetur, occiſum.ſ. Aiacem, & educit corpore telum cruentum, quo ſe occiderat, ergo & gladius telum eſt. Teucer frater Aiacis, ex alia tamẽ matre interuenit.ſ. inter educendum telum, vbi videt fratrem.ſ. Aiacem occiſum, & inimicum fratris.ſ. Vlyſſem cum gladio cruentato quem tenebat manu, accerſit.i. poſtulat, & in ius vocat, ac reum facit capitis.i. criminis capitalis, hic.i. in hoc caſu, quoniam verũ.i. veritas rei, quæritur.i. inquiritur, coniectura (non.n. conſtat per probationes legitimas) controuerſio erit de facto & ex eo.i. ex ea re conſtitutio nominatur cauſæ coniecturalis. Legitima cõſtitutio. Agit de altera ſpecie conſtitutionis dicens. Conſtitutio legitima eſt cum aliquid controuerſia.i. litis & contentionis naſcitur, aut ex ſcripto.i. vno aut ex ſcriptis.ſ. pluribus. Ea.ſ. conſtitutio legitima diuiditur in partes ſex, videlicet in ſcriptum & ſententiam.ſ. viri autentici, in leges contrarias (.ſ. à nobis adductis eum tamẽ iuridici dicant, nihil in corpore iuris repugnans reperiri, verum dicunt leges abrogatas non eſſe amplius in corpore iuris, & multas quæ in contrarium ſonant idem dicere) in ambiguum, in diffinitionem, in tranſlationem, & incontinnationem, de ſingulis aũc proſequitur vnde dicit. Controuerſia naſcitur ex ſcripto & ſentẽtia, cum.i. quando, voluntas ſcriptoris.i. legiſlatoris videtur diſſentire cum ipſo ſcripto.i. cum eo quod ſcriptum eſt, hoc modo: Si ſit.ſ. aliqua, lex quæ iubeat eos qui reliquerunt nauim propter tẽpeſtatem perdere, omnia & ſup. iubeat nauim & cetera eſſe eorũ qui remanſerint in naui, ſi nauis ſit conſeruata, & ſup. omnea, qui in aliqua naue fuerunt, perterriti magnitudine tempeſtatis, reliquerunt nauim, & conſcenderunt in ſcapham.i. nauiculam quæ ad latus magnæ nauis complecti ſolet, præter vnum ægrotum, & is.ſ. ægrotus non potuit exire.ſ. naui, & fugere in portum: Nauis eſt delata incolumis.i. ſalua & ſeruata in portum, caſu & fortuitu, per fortunam, & non per operam ægroti. ægrotus tamen poſſidet illam.ſ. nauim, Ille cuius fuerat nauis (aut quod per ſcapham ſaluus factus eſt, aut quod in naui non erat) petit nauim. Hæc conſtitutio.i. contentionis inſtitutio eſt legitima ex ſcripto.i. innitens legi ſcriptæ, ſed variæ intellectæ. [Ex contrariis legibus &c.) Proſequitur reliquas partes conſtitutionis legitimæ dicens. Controuerſia conſtat ex legibus contrarijs, cum alia.i. vna ex multis, lex iubet, aut promittit quippiam fieri, alia vetat ſup. idem fieri, hoc modo lex vetat eum qui damnatus eſt de pecunijs repetundis.i. iuſte repetendis, eo quod in adminiſtratione reip. alicuius prouinciæ iniquæ ſublatæ fuerint, habere orationem etiam ad defenſionem ſui, quæ lex iuſta videtur, quia qui potuit prouinciales circumuenire, poſſit & iudicialibus imponere. Altera lex iubet.i. vult augurem nominare.i. decernere nominando, eum qui petat in concione, in locum demortui.i. defuncti, hoc eſt ponemus quòd vna lex dicat quòd repetundarum reus non habeat ius loquendi in concione & altera lex dicat, qđ in demortui locum augurium quem vult nominare poſſit, in concione. Augur quidam damnatus de pecunijs repetundis, nominauit.i. pronunciauit & decreuit qui petat ſupp. ſubſtitui in locum demortui, multa.i. pœna per legem conſtituta petitur ab eo, videlicet augure, & hæc conſtitutio eſt legitima ex legibus contrarijs. [Ex ambiguo) Controuerſia.i. contentio & litigatio naſcitur ex ambiguo.i. dubio dicto, cum.i. quando res ſcripta in vnam ſententiam.i. vnum ſenſum eius qui ſcripſit, aut dictauit, ſeu dixit ſignificat duas aut plures ſententias, hoc modo. Paterfamilias, cum faceret filium.ſ. ſuum heredem, teſtamento.i. in ſuprema voluntate ſua legitimis teſtibus comprobata, legauit.i. teſtando addixit vxori vaſa argentea.ſ. ad 30. pondo, dicens. Tullius.ſ. filius heres meus.ſ. teſtamento comprobatus, dato.i. volo vt det, Terentiæ vxori meæ (non dicit matri ſuæ cum qua non eſſet honeſta, aut licita contentio, ſed innuit nouercam eſſe.) Terentiæ tamen etiam fuit nomen vxori Ciceronis 30. pondo.i. libras, vaſorum argenteorum quæ volet (Ambiguum eſt de ſuppoſito, an quæ vxor volet, an quæ filius, & ideo) illa.ſ. vxor, petit poſt mortem eius.ſ. patris familias vaſa precioſa & celata.i. exculpta magnifice.i. magno artificio & apparatu ſumptuoſo. Tullius.ſ. filius patris familias dicit ſe debere ei 30. pondo.ſ. vaſorum argenteorum quæ ipſe.ſ. filius volet.ſ. ei dare. Et ita eſt conſtitutio legitima ex ambiguo.ſ. verbo volet, quod ad diuerſa applicari poteſt. Vnde mater interpretatur ſibi legata è vaſis aureis 30. pondo quæ ipſa volet, filius contra quę ipſa non ipſa. Et ſi controuerſia oritur, quo circa proſpiciendum eſt, ne quid ambiguum ſit in teſtamento noſtro ſi volumus heredes noſtros ſine lite ſuccẽdere. Sane non idem ſunt pondo & pondus. Pondo enim numero plurali & genere neutro, ſed indeclinabiliter dicuntur libra vna, pondus autem eſt onus quotuis librarum, vnde poſſet centum pondo dari pondus. In qua re imperitiores errare ſolent. Dicentes enim tria pondera plumbi, aut butiri pro eo quod dicant tergia pondo, aut tres libras. Sunt qui argumententur ex hoc textu Ciceronianum eſſe præſens opus, eo quod illi filius fuit Tullius nomine, & vxor Terentia, ſolemus autem fere de noſtris exempla dare. Alij tamen contra ſentiunt dicentes vxori & filio Ciceronis non conuenire exemplum, cum illam dicant matrem Tullij, qui cum filius agere nõ poſſit. verum alius poſſit eius nomine agere, & exemplorum non requiritur veritas. [Ex diffinitione) Declarat controuerſiam quæ oritur & conſtituitur ex diffinitione dicens. Cauſa conſtat ex definitione ſup. ſic, cum.i. quando eſt in controuerſia.i. contenditur, & diſceptatur quo nomine factum.ſ. de quo contenditur, & accuſatus eſt quiſpiam, appelletur.i. debeat appellari. Ea.ſ. controuerſia ex definitione orta eſt huiuſmodi.i. tali exemplo declarabilis. Cum L. Saturninus eſſet laturus legem frumentariam.i. de frumento diſtribuendo (appellatione autem frumenti venit omne genus ſatorum quibus veſcimur) de ſemiſſibus & trientibus.i. quod per ſemiſſes.i. ſex vncias menſuræ aut per trientes.i. quatuor vncias diſtribuerentur. (Semis.n. continet dimidium aſſis, triens tertiam partem, & ita cum duodecim ſint in aſſe vnciæ triens quatuor continet vncias, & quadrans tres. Quo circa nolim exponere de ſemiſſibus & trientibus.i. de ſexta parte & quarta. Nam ſemis non eſt ſexta pars, ſed altera duarum) Q. Cœpio qui erat quæſtor vrbanus.i. vt dicunt receptor rerum vrbanarum.i. pertinentium ad remp. Romanam colligendarum in vrbe, per id temporis.i. per idem tempus. docuit Senatum.i. ſenatores & primores Vrbis qui Patres conſcripti erant ærarium.i. theſaurum publicum ſeu fiſcum, vt nunc dicunt, non poſſe pati tantam largitionem, vt videlicet talis fieret frumenti diſtributio virium. Senatus edoctus & perſuaſus à Cœpione, decreuit.i. ſanxit, ſi Saturninus ferat eam legem.ſ. frumentariam, cum videri.i. quod videatur & reputetur facere aduerſus.i. contra rempublicam, hoc eſt in detrimentum reipublicæ, cuius intererat ærarium.i. non exhauriri per largitiones non neceſſarias. Saturninus cœpit ferre.ſ. legem.i. promulgare, collegæ.i. contribuni pleb. ſup. cœperunt intercedere.i. intercedendo ſe opponere & contradicere. Ille.ſ. Saturninus nihilominus, id eſt quamuis collegæ obſtarent, tulit, id eſt attulit, ciſtellam, id eſt paruam ciſtam, in qua erat lex illa ſcripta Græce dicuntur ϰιϛτίϰιον, quomodo etiam Teotonice dicitur. Cœpio vt.i. poſtquam vidit illum.ſ. iam ſæpe dictum Saturninum, ferre contra ſenatuſconſultum, id eſt conſilium & decretum (nam prius dixit decretum. Vnde videtur pro eodem accipiendum) ſenatorum, aduerſus rempublicam, id eſt in detrimentum reipublicæ, & potiſſimum collegis intercedentibus, id eſt ad impedimentum interuenientibus. (Vnde interceſſio duplex eſt, altera, vt quid fiat, altera ne quid fiat, vnde precamur, vt ſancti intercedant pro nobis apud Deum, id eſt vt per eorum ſuffragia nobis bona conferantur, & mala quæ metuimus aut patimur auferantur:) facit impetum cum viris bonis, id eſt reipublicæ fauentibus. (Alij legunt ferit, ſed minus cohæret cum ceteris verbis præſentis temporis) diſturbat pontes, id eſt ſcalas quibus aſcendebatur in ſuggeſtum, id eſt locum editum, vnde lex promulgaretur, & ita curat ne Saturninus libere aſcendat ac deſcendat, & deijcit ciſtas, in quibus ſcripta continebatur lex. & eſt impedimento, quo.i. vt, ſecius.i. aliter lex feratur.ſ. quam ille volebat aut quo ſecius poſuit pro ut non. Nam deijciendo ciſtas impediuit penitus ne lex ferretur, Cœpio.ſ. quæſtor vrbanus, accerſitur.i. vocatur in ius, & accuſatur, maieſtatis.i. vt is qui læſerit maieſtatem.ſ. tribunitiam, quam ſanctam inuiolabilem plebs Romana habendam cenſuit. Et licet quæſtor etiam magiſtratus eſſet, minor tamen erat

quam

quam tribunus, vnde videbatur minuiſſe maieſtatem tribunitiam faciendo impetum in tribunum pl. preſectum vbi officio ſuo fungi vellet. Et ideo conſtitutio ſup. fit legitima ex definitione, aut vt alij ſcribunt ex diffinitione, vtrunque autem ſcribi poſſe reor, definitio enim à de & finio dicitur, quaſi finitio, & terminatio rei cum ſit diſcreta de alijs. Diffinitio a dis & finio) Enim, pro quia, ipſum vocabulum diffinitur cum quæritur .i. inquiritur quid ſit minuere maieſtatem. [Ex tranſlatione &c.) Controuerſia naſcitur ex tranſlatione .ſ. officij aut temporis vnius in alterum, vt cũ reus dicit, aut tempus differendum ſup. eſſe, quia nondum expleta eſt conditio temporis adiecta in paciſcendo, aut quia non quolibet tempora quælibet tranſigenda res eſt. Aut dicit accuſatorē mutandum, vtpote ſi odio aut ira, aut ſimultate in reum uocatus ſit, aut indices mutandos, vt ſi ad non ſuum iudicem quis vocatus fuerit. Græci ſup. vtuntur hac parte conſtitutioni .ſ. per tranſlationem, in iudicijs .ſ. criminalibus, nos vero vtimur plerunque in iure ciuili .i. vbi agitur cauſa ciuilis. Et ideo ſcientia .i. peritia, iuris ciuilis iuuabit nos in hac parte .ſ. conſtitutionis legitimæ, quę ad tranſlationem pertinet, tamen nos vtimur non nihil .i. aliquantulum etiam hac parte in iudicijs .ſ. de criminibus, vt hoc modo. Si quis accuſetur peculatus .i. furti reip. quod dicatur ſuſtuliſſe vaſa argentea publica de loco priuato .i. non publico. (Sicut nos dicimus ſacrilegij teneri qui rem ſacram etiam de non ſacro ſuſtulerit. Sane ſignandum eſt vaſa argentea publica ſine vitio dici, licet non ſit coniunctio, aut quia vaſa argentea quaſi pro vna re dicuntur, aut quia publica non plenum eſt adiectiuum) is ſup. poſſit dicere oportere agi ſecum furti non peculatus, cum .i. poſtquã vſus ſit definitione quid ſit furtum, quid peculatus (vt ſi dicat furtum eſſe, cuiuſcunque rei de loco priuato, peculatum tantum de loco publico) Hæc partitio .i. particula, vnde alij legunt hæc portio conſtitutionis legitimæ venit raro in iudicium .ſ. criminale his de cauſis .i. propterea, quod exceptiones prætoriæ quæ tranſlationem iuuant ſunt in actione priuata & non iudicio, & is cadit à cauſa qui non egerij quemadmodum oportet, & cauetur .i. cauſe præſcribitur legibus ſi ſit commodum .i. vtile reo iudicium fiat ante de accuſatore vtrum illi liceat accuſare, nec ne .i. an non. [Ex ratiocinatione &c.) Proſequitur vltimam partem conſtitutionis legitimæ dicens. Controuerſia conſtat .i. conſtituitur ea ratiocinatione .i. argumentatione per ſimilitudinem vnius legis ad aliam, vtpote cum res venit in iudicium ſine lege propria .i. vt dicunt de ea ſpecialiter expreſſa, quæ tamen res aucupatur .i. callide venatur piſcatur, aut acquirit quandam ſimilitudinem .ſ. legis ab alijs legibus. Ea .ſ. res eſt huiuſmodi. Lex ſup. eſt &c. Aut ſic. Ea lex a qua res ſimilitudinem aucupatur eſt huiuſmodi. Si ſup. aliquis exiſtet furioſus, poteſtas in eo & in pecunia .i. rebus eius eſto .i. volo, vt ſi agnatorum .i. eorum qui ex paterna linea ad illum attinent, & gentilium .i. illorum qui cum illo ſunt eiuſdem gentis .i. generis ac progenei. Et lex ſup. eſt huiuſmodi, quæ dicit q' qui iudicatus .i. manifeſto iudicio conuictus erit necaſſe parentē, vt is obuolutus & obligatus corio .i. culleo qui ſaccus è corio eſt deuehatur in fluentum .i. aquam fluentem & demergatur. Et lex ſup. eſt ius eſto ita vti .i. vt paterfam. legauerit .i. teſtamento conſtituerit, ſuper .i. de familia ue pro vel pecunia ſua. Et lex ſup. eſt ſi paterfamilias moritur inteſtatus .i. priuſquam teſtamentum fecerit, familia .i. ſerui & ancillæ & pecunia .i. poſſeſſio reliqua eius, eſto agnatorum & gentilium. Malleolus ciuis ille Romanus iudicatus eſt necaſſe matrem, & os .i. caput eius totum obuolutum eſt ſtatim ipſi damnato folliculo .i. ſacculo ea corio lupino .i. facto de pelle lupina, ſeu lupi, & ſoleæ ligneæ inductæ ſunt pedibus .i. in pedes eius, & ita ipſe inductus eſt in carcerem, ij qui defendebant eum afferunt tabulas .i. inſtrumenta in quæ ſcribat teſtamentum, in carcerem & conſcribunt ipſo præſente teſtamentũ, & teſtes affuerunt recte .i. iure & conſuetudine legitima obſeruata circa numerum & fidem eorum. Supplicium .i. vltimum ſumitur de illo .ſ. Malleolo, hi .ſ. defenſores qui erant heredes teſtamento adeunt hereditatem. Frater Malleoli, minor .ſ. natu qui oppugnauerat .i. qui contra eum contenderat in eius periculo vocat hereditatem ſuam lege agnationis .i. quæ erat, vt agnati, & gentiles ab inteſtato ſuccederent. hic .i. in hoc caſu, nulla certa lex affertur in rem .i. ad comprobationem rei. & tantum multæ .ſ. leges afferuntur è quibus .ſ. legibus ſimilibus ratiocinatio naſcitur, qua .ſ. diſquiritur. quare Malleolus potuerit in carcere facere teſtamentũ aut non potuerit facere teſtamentum. Et ſup. in talibus eſt conſtitutio legitima ex ratiocinatione. Nos oſtendimus cuiuſmodi partes conſtitutionis legitimæ eſſent. Dicamus nunc .ſ. deinceps de conſtitutione iuridiciali. [Iuridicialis) Poſt legitimam agit de iuridiciali conſtitutione definiens eam primo ſic. Conſtitutio iuridicialis eſt, cum .i. quando factum conuenit .i. ab vtriſque aſſeritur ſine controuerſia, ſed quæritur, an factum ſit, iure an iniuria. Duæ ſunt partes cõſtitutionis eius videlicet iuridicialis, quarum .ſ. partium vna nominatur abſoluta, altera nominatur aſſumptiua. Abſoluta eſt cum nos dicemus idipſum quod factum eſt eſſe factum recte .i. iure & decenter ita ſup. vt nihil aliud aſſumatur, ſoris .i. ab extrinſecis rebus. Ea .ſ. conſtitutio iuridicialis abſoluta eſt huiuſmodi. Quidam Mimus .i. actor fabularum qui geſtu corporis perſonas quas agit imitatur. Compellauit nominatim .i. ſub proprio nomine vocauit, Accium .ſ. poetam comicum in cœnaculo, aut in proſcenio, Accius .ſ. poeta agit iniuriarum .ſ. actione, in eo .ſ. facto Mimi, aut Mimo ipſo, quia cautum eſt lege quēquam viuentium in ludis publicis nominari, hic .ſ. minus iniuriarum accerſitus, nihil aliud defendit .i. nihil aliud affert ad defenſionem facti ſui, niſi licere nominare eum, cuius nomine dentur .i. edantur ſcripta agenda .ſ. in ſcenis quod vulgo dicerent ludenda vbi abſolutæ factum fatetur, nec aliam cauſam affert pro defenſione, quam idipſum quod in facto eſt, quia accuſatur nomine proprio nominaſſe poetam, dicit decere eum nominare. vide & reliquos commentarios. [Aſſumptiua) Proſequitur reliquam partem conſtitutionis iuridicialis dicens. Pars .ſ. conſtitutionis iuridicialis aſſumptiua .ſ. approbationis alicuius foris, eſt cum defenſio eſt per ſe .i. propria virtute infirma, id eſt debilis, ſed comprobatur ex re contraria aſſumpta. partes ſupple conſtitutionis iuridicialis aſſumptiuæ, ſunt quatuor. Conceſſio .ſ. facti, remotio .i. depulſio criminis, tranſlatio criminis, & comparatio. Conceſſio eſt cum .i. quando reus, id eſt accuſatus, confitens peccatum, poſtulat .i. præcatur ſuo iure, ignoſci ſibi .i. vt ſibi agnoſcatur. Ea .ſ. conceſſio, diuiditur in purgationem & deprecationem. Purgatio eſt cum reus negat ſe feciſſe conſulto .i. conſilio præuio & ex deliberatione ac compoſito, ſeu induſtria aut data opera, non tamen negat ſimpliciter ſe feciſſe. Ea .ſ. purgatio diuiditur in fortunam, imprudentiam, & ſupple neceſſitatem. Fortunam .i. diuiditur in fortunam vt cœpio purgans factum ſuum apud trib. pleb. de amiſſione exercitus excuſat fortunam, hoc eſt dicit fortunam aduerſam in culpa fuiſſe non ſe imprudentiam, id eſt diuiditur in prudentiam, ut ille ſupple eam excuſet qui ſumpſit ſupplicium de eo ſeruo qui occiderat dominum, cui .ſ. domino ipſe occiderat inquam antequam aperuerit tabulas teſtamẽti, cum is ſeruus eſſet manumiſſus teſtamento & ita non licuerit indemnatum occidiſſe. Neceſſitudinem, vt ille qui non venit .i. non rediit ad diem commeatus .i. veniæ abeundi militia datæ ea ſpe, ut præfixo die rediret quod .i. quia, aquæ .ſ. ſubito ortæ intercluſiſſent eum. [Deprecatio &c.) Proſequitur ſecundam partem conceſſionis quę dicitur deprecatio quam deſcribit ſic. Deprecatio eſt cum reus confitetur, & .i. ſimul, peccaſſe, & .i. ſimul, feciſſe conſulto, id eſt à conſilio & deliberatione & tamen, id eſt nihilominus poſtulat, vt .ſ. iudex, aut ſenatus miſereatur ſui, aut potius impeiſonaliter, vt miſereatur, id eſt miſericordia fiat ſui. Bene ſui vtitur priuatiuo quia paſſiuæ poſito. hoc ſere, non, id eſt quaſi nunquam poteſt vſu venire .i. contingere commode. & ex vſu, in iudicio .i. foro iudiciali niſi quando nos dicimus pro reo, cuius conſtat multa eſſe facta recte .i. decenter & iuſtæ. hoc modo .ſ. quando eius benefacta euidentia ſunt, nos inijciemus in cõi loco, amplificationē de qua poſtea diſputabitur quod ſi .i. quis feciſſet hoc, tñ cõueniret ignoſci eo pro priſtinis beneficijs .i. benefactis eius: Verum nihil poſtulat ignoſci, quia, reſpectu benefactorum non videtur peccaſſe. Ergo talis cauſa .ſ. deprecatoria, non venit in iudicium .i. non habet locum coram iudice criminali, qui cum ſit iuratus, non poteſt facile ignoſcere, ſed poteſt venire, aut in ſenatum, aut ante imperatorem, & in conſilium i. concionem populi. [Ex tranſlatione criminis &c.) Docet quomodo interdum crimen non negamus, ſed culpam in alium transferimus dicens. Cauſa .i. controuerſia aut defenſio conſtat ex tranſlatione criminis, cum .i. quando non negamus nos feciſſe .ſ. quod nobis obijcitur, ſed dicimus nos feciſſe coactos peccatis .i. per culpam aliorum. Vt Oreſtes cum defendit ſe de nece matri illata, non negat ſe matrem occidiſſe, ſed confert .i. transfert, crimen .i. culpam, in matrem docens, videlicet eam adulterio & patris ſui nece meruiſſe vt occidatur. Cauſa conſtat ex remotione criminis, cum nos amouemus à nobis non crimen .i. facinus ipſum de quo criminamur, ſed nos amouemus culpam ipſam, & transferimus .ſ. culpam in hominem, vel conferimus eam in quampiam rem, vt in legem contrariam. Culpa ſup. transfertur in hominem, vt ſi is qui fatetur ſe occidiſſe P. Sulpicium accuſetur .ſ. homicidij, & defendat id .ſ. crimen, aut facinus, iuſſu conſulum & dicat eos, videlicet conſules non modo imperaſſe cædem Sulpicij,

pitij,ſed quoque .i. etiam oſtendiſſe rationem,quare id liceret .i. quare licitum fuerit eum occidiſſe, Culpa ſup. confertur in rem, vt ſi quis vetetur .i. prohibeatur ex plebiſcito (quod quia publicum maioris eſt auctoris quam teſtamentum)ſup.facere id,quod ſit iuſſus facere ex teſtamento. Exemplum affert Franciſcus ſatis euidens. [Ex comparatione) Declarat vltimam partem iuridicialis aſſumptiuæ dicens. Cauſa conſtat ex comparatione, cum dicimus fuiſſe neceſſe facere alterutrum .i. vnum duorum,& dicimus illud quod fecerimus fuiſſe ſatius .i. melius & conuenientius facere. Ea.ſ. cauſa ex comparatione eſt huiuſmodi. C. Pompilius cum obſideretur à Gallis, neque poſſet vllo modo effugere, venit cum ducibus hoſtium in collocutionem .i. colloquium,diſceſſit.ſ.è collocutione,ita.i.eo pacto,vt relinqueret impedimenta .i. machinamenta,bellica, quibus transferendis impediri ſolet exercitus,& ſup.educeret.ſ.ea obſidione,aut reduceret domum exercitum, cui præerat, & dixit, aut duxit eſſe ſatius .i. melius,& ſanioris conſilij amittere impedimenta.i.machinas bellicas,vt arietes,vallum,vineas,crates,vehicula &c. quam exercitum.i.milites ipſos, & ita eduxit exercitum, & reliquit impedimenta,quo circa accerſitur.ſ.in ius .i. poſtulatur,vt reus maieſtatis.ſ.læſæ,quia contra maieſtatis populi R.derus feciſſe videbatur. Poſſet textus ſic legi. Ita diſceſſit,vt impedimenta relinqueret,exercitum educeret. Exercitum itaque eduxit,impedimenta reliquit,accerſitur maieſtatis. Satius eſſe dixit amittere impedimenta quam exercitum. Dixit inquam ad ſui defenſionem. vnde applicatur comparatio ad iuſtitutum. Quæ conſtitutiones &c. Epilogo complectitur declarata, & paraſceuen facit ad dicenda. Ordo eſt. Ergo videor oſtendiſſe .i. declaraſſe aut demonſtraſſe ſatis,quæ ſint conſtitutiones, & quæ ſint partes conſtitutionem. Vbi ſignabis puer interdum loco relatiui non inueniſſe repeti dictionem quę eſſet antecedens,vt hoc loco dicere potuiſſet, & quæ earum partes ſint, ſed quia vis eſt in vocabulo maluit ipſum repetere. Nunc .i. deinceps eſt demonſtrandum .i. demonſtrare decet, aut oportet, aut conuenit, quomodo & qua via .i. ratione & forma,conueniat eas tractari. Si nos aperuerimus.i.declarauerimus & manifeſtauerimus prius.ſ.quam eas tractare doceamus,quid oporteat deſtinari i. prætendi ab ambobus .ſ.litigatoribus aut contendentibus qui ſunt actor & reus in cauſa.i.lite,quo.i.quod omnis ratio totius orationis conferatur.i. ſimul dirigatur.[Conſtitutione igitur &c.) Declarat quid ſit ratio & quo ea vtamur dicens. Igitur, quia de ratione prius ſe dicturum dixit. Conſtitutione reperta .i. poſtquam conſtabit genus conſtitutionis ratio eſt quærenda ſtatim vnde diffinit eam dicẽs. Ratio eſt quæ facit cauſam. & continet defenſionem, hoc modo (vt conſiſtamus.i.vt liceat immorari potiſſimum in hac.ſ. ratione, cauſa docendi .i. vt eam exemplis doceamus.) Oreſtes filius Agamemnonis,cum fatetur ſe occidiſſe matrem, niſi attulerit rationem facti.i.cur id fecerit peruertit.i.deſtruit defenſionem,ergo ne peruertat defenſionem,affert eam.ſ.rationem,quæ .ſ. ratio niſi intercederet .i. interueniret & ſtatim adijceretur, nec cauſa quidem eſſet.i.tantum abeſſet vt legitima,aut iuridicialis cenſeatur cauſa,vt nullo modo putetur cauſa, quia qui fatetur ſe matrẽ occidiſſe,nec cauſam affert ſeſe ipſum condemnat. Affert igitur eam,enim pro quia,ipſe inquit,illa.ſ. Clytẽneſtra aut mater (ſed multo opportunius dicitur illa quam mater cum nomen matris crimen aggrauet) occiderat.ſ.prius,patrem meum.ſ.Agamemnonem non vacat q dicit meum tum ne putetur patrem ſuum, hoc eſt Clytemneſtræ occidiſſe tum quia iuſta videtur filio patris vindicta. Ergo vt oſtendi .i. vt iam dixi,ratio eſt ea quæ continet defenſionem ſine qua.ſ.ratione aut defenſione,nec parua quidem.i. non modo non magna,ſed ne parua quidem dubitatio .i. hæſitatio aut cunctatio poteſt remorari .i. in mora tenere damnationem.ſ.crimen confitentis. Inuenta ratione .i. poſtquam ratio facti eſt inuenta,firmamentum .i. corroboramentum accuſationis quærendum eſt .i. illud quod continet accuſationem,& quod affertur contra rationem defenſionis,de qua .ſ. ratione eſt ante dictum.I.d.ſ.firmamentum conſtituetur,hoc modo,cum.i.poſtquã Oreſtes fuerit vſus ratione .i. adduxerit in medium rationẽ, hoc pacto,occidi.ſ.matrem(quod tamen prudenter non addit)enim, pro quia illa occiderat patrem meum, accuſator vtetur: hoc modo,firmamento. Sed licet (forte occidi potuit) non potuit occidi abs te,neque indemnatam.i.non conuictam in iudicio. Oportet ſubaudi vt (quæ tamen particula ſolet venuſte poſt oportet omitti) quæſtio .i. inquiſitio iudicij naſcatur .i. oriatur ex ratione defenſionis,& ex firmamento accuſationis,quam .ſ. quæſtionem,nos ſup.appellamus iudicationem, & ſup. quod Græci appellant κρινόμενον ἀ κρίνομαι,quod eſt vocor in iudicium &c. Ea.ſ. iudicatio conſtituetur ea coniunctione firmamenti & ratione defenſionis,hoc modo. Cum dicat Oreſtes ſe occidiſſe matrem, cauſa vleiſcendi patris .i. vt patrem ab ea interemptum vlciſcatur,fuerit ne rectum.i.æquum & iuſtum, Clytemneſtram occidi à filio ſine iudicio? Ergo conuenit.i.decens & conueniens eſt reperire iudicationem hac ratione.i. uia conferendi firmamentum cum ratione. Iudicatione reperta oportebit omnem rationem totius orationis conferri eo.i.ad eam. Et iudicationes reperirentur in omnibus conſtitutionibus & in omnibus partibus conſtitutionum,hac via.i.ratione prædicta,præter quam in conſtitutione coniecturali. Nam in ea nec quæritur ratio, quare fecerit, enim,pro quia, negatur feciſſe, nec firmamentum .ſ. accuſatoria exquiritur.i.examinatur quale ſit, quoniam ratio.ſ.facti nõ ſubeſt cum factum negetur,quare iudicatio conſtituitur in coniecturali ex intentione .i. inſtantia vrgentis qua contendimus factum eſſe,ea inficiatione.i.negatione facti,hoc modo. Intentio ſup. eſt ò Vlyſſe occidiſti Aiacem. Inficiatio,Non occidi. Iudicatione .i. an occiderit. Omnis ratio vtriuſque orationis,vt ante dictum eſt,ad hanc iudicationem conferenda eſt. Si plures erunt conſtitutiones,aut partes conſtitutionum,iudicationes erunt quoque .i. etiam plures in vna cauſa, ſed & omnes reperientur ſimili ratione .i. via & modo. Concludens autem primum librum dicit nos ſedulo.i.ſeorſum à dolo,hoc eſt ſtudioſe & diligenter dedimus operam, vt diceremus breuiter & dilucide de rebus de quibus dicendum fuit. Nunc quoniam magnitudo huius voluminis creuit ſatis, cõmodius eſt exponere in altero libro deinceps de ceteris rebus ne defatigatio propter multitudinem literarum .i.præceptorum ſcriptorum poſſit retardare animum tuum ò Herenni. Sed ſi hæc abſoluentur,quo.i.aliquo tardius, quam ſtudes .i.ardenter expetas, tu debebis aſſignare cum.ſ.ita ſit,q magnitudini rerum,tum ſup. manifeſtum eſt,quod multo fortius, quoque.i.etiam occupationibus noſtris. Veruntamen nos maturabimus.i.mature accelerabimus, & exæquabimus .i. ſupplebimus induſtria.i.artificio naturali,quod fuerit diminutum negocio .i. per occupationem, vt largimur accumulatiſſime tuæ voluntati hoc munus pro officio tuo in me, & pro meo ſtudio .i. beneuolentia diligenti in te.

M. TVLLII CICERONIS RHETORICAE AD C. HERENNIVM

LIBER SECVNDVS.

IN primo libro Herenni breuiter expoſuimus, quas cauſas recipere oratorem oporteret, & in quibus officijs artis elaborare conueniret, & ea officia qua ratione facillime conſequi poſſet. verum quòd neque de omnibus rebus ſimul dici poterat, & de maximis primum ſcribendum fuit, quo cetera tibi faciliora cognitu viderentur; ita nobis placitum eſt, vt ea, quæ difficillima eſſent, potiſſimum ſcriberemus. Cauſarum tria genera ſunt, demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale. multos difficillimum eſt iudiciale: ergo id primum abſoluemus. hoc & priore libro egimus, cum de oratoris officijs tractabamus, quorum inuentio & prima & difficillima eſt. ea quoque nobis erit hoc in libro propemodum abſoluta: & paruam partem eius in tertium volumen transferemus. De ſex partibus orationis primum ſcribere incepimus. In primo libro locuti ſumus de exordio, narratione, diuiſione, nec pluribus verbis, quàm neceſſe fuit, nec minus dilucide, quàm te velle exiſtimabamus. Deinde coniunctè de confirmatione, & confutatione dicendum fuit. quare genera conſtitutionum, & earum partes aperuimus: ex quo ſimul oſtendebatur, quo modo conſtitutionem, & partes conſtitutionis, cauſa poſita, reperiri oporteret. Deinde docuimus, iudicationem quemadmodum quæri conueniret: qua inuenta, curandum vt omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. Poſtea admonuimus eſſe cauſas complures, in quibus plures conſtitutiones, aut partes conſtitutionum accommodarentur. Reliquum videbatur eſſe, vt oſtenderemus, quæ ratio poſſet inuentiones ad vnamquanque conſtitutionem, aut partem conſtitutionis accommodare; & itē quales argumentationes, quas Græci ἐπιχειρήματα appellant, ſi qui, & quales vitari oporteret: quorum vtrunque pertinet ad confirmationem & confutationem. Deinde ad extremum docebimus, cuiuſmodi concluſionibus orationum vti oporteat, qui locus erat extremus de ſex partibus orationis. Primum ergo quæremus, quemadmodum quanque cauſam tractari conueniat: & nimirum coniecturalem, quæ prima, & difficillima eſt, potiſſimum conſideremus.

IN RHETORICAE AD HERENNIVM LIBRVM

ſecundum Hieronymi Capiduri Commentarius.

IN primo libro Herenni breuiter expoſuimus, quas cauſas recipere oratorem oporteret, & in quibus officijs artis elaborare conueniret &c.) Cicero quid primo libro complexus ſit, aperit paucis, quidq́. in ſecundo ſit tradicurus. [Cauſarum tria ſunt genera, demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale) Ita enim apud omnes iam receptum eſt, vt neque plura, neque pauciora ſint genera cauſarum, vel ipſo ſimul docente, ſimulq́. commonente Quintiliano, & vbique Cicerone, quod diuidendi genus ab Ariſtotele videtur ſumpſiſſe initium. [Quas argumentationes, quæ Græci ἐπιχειρήματα appellant) Arguere dixerunt veteres, oſtendere, vnde & argumentum, dicitur oſtenſio. Argumentorum autem alia neceſſaria, vt mathematica, alia credibilia, vt reliquarum diſciplinarum, ſicut & non repugnantia. Argumentatio autem, tanquam corpus eſt argumenti, ſicut argumentum animæ vicem gerit. Format.n. argumentum, ſormator vero argumentatio. quæ aut eſt ſyllogiſmus, aut inductio. De ſyllogiſmo emergit enthymema, & epicherema, ſicut de inductione, exemplum & ſimilitudo. Quanquam pugna inter multos eſt. Epicherema .n. Valgius aggreſſionem vocat, Celſus autem iudicat Quintiliano teſte, non noſtram adminiſtrationem, ſed ipſam rem quam aggredimur.i. argumentum, quo aliquid probaturi ſumus, etiam ſi nondum verbis explicatum, iam tamen mente conceptum, epicherema dici. Alij vt, non deſtinatam, vel inchoatam, ſed perfectā probationem, hoc nomē accipere, & vltimam ſpeciem. Ideoq́. ꝓpria eius appellatio, & maxime in vſu poſita eſt, qua ſignificatur certa quædam ſmæ comprehenſio, quæ ex tribus partibus minime cōſtat. Quidam epicherema rōnem appellauerunt, Cic. melius ratiocinatiuum, quod & ille nomen hoc duxiſſe magis è ſyllogiſmu videtur. Et qm̄ eſt quædam inter ſyllogiſmū & epicherema viſinitas, ꝑōt videri hoc nomine recte abuſus qm̄ ſyllogiſmus ἀπόδειξις eſt .i. euidens & quæ falli non poteſt probatio, q apud mathematicos γραμμικὴ ἀπόδειξις appellatur. hanc ab epicherema te putat Cecilius differre, ſolo gn̄e concluſionis. eſt .n. ἀπόδειξις imperfectum epicherema, eadem cauſa qua diximus enthymema à ſyllogiſmo diſtare. Nam & epicherema ſyllogiſmi ſpecies eſt. Quidam ineſſe epicheremati apodixin putant, & eſſe partem eius confirmantē, quod tamen apud mathematicos minime receptum eſt.

IN RHETORICAE AD HERENNIVM LIBRVM

ſecundum Gilberti Longolij annotationes.

IN primo libro Herenni) Quæ hactenus dixerit, breuiter recenſet omnia. [Deinde docuimus, iudicationem &c.) Quæ facit.ſ.conſtitutionem, vnde à quibuſdam tam ipſa, quā ſtatus ipſe, caput cauſa, ſumma, orationis, ſcopus, & intentio vocatur. Reliquū videbatur) q deinceps dicturus ſit, recēſet.

IN primo libro &c.) Rurſus noua præfatione facit Herennium, docilem, beneuolum, & attentum. Docilem ex ordine & comparatione. Beneuolum ex ſtudio ipſius erudiendi, & attentum ex negocij difficultate. Quia difficillime quæque ſe potiſſimum ſcribere voluiſſe dicit vt cum ordine apertius erit. Is autē talis eſt. O Herenni nos expoſuimus .i. declarauimus breuiter ASCEN.

(non

ratus, ſapor, tactus. Credibile eſt, quod ſine vllo teſte auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo eſt, qui non liberos ſuos incolumes & beatos eſſe cupiat. Iudicatum, eſt res aſſenſione aut auctoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus ſpectatur, religioſo, communi, approbato. Religioſum eſt, quod iurati legibus iudicarunt. Commune eſt, quod omnes vulgo probarunt, & ſecuti ſunt. huiuſmodi, vt maioribus natu aſſurgatur, vt ſupplicum miſereatur. Approbatum eſt, quod homines, cum dubium eſſet, quale haberi oporteret, ſua conſtituere auctoritate. Comparabile autem eſt, quod in rebus diuerſis ſimilem aliquam rationem continet. Eius partes ſunt tres: Imago collatio, exemplum. Imago, eſt oratio, demonſtrans corporum aut naturarum ſimilitudinem. Collatio, eſt oratio, rem cum re ex ſimilitudine conferens. Exemplum eſt, quod rem auctoritate, aut caſu alicuius hominis, aut negocij confirmat. Horum exempla & deſcriptiones in preceptis elocutionis cognoſcentur.

LONG. IN cauſa coniecturali,) Narratio in coniectura qualis eſſe debeat.

ASCEN. IN cauſa coniecturali, &c.) Quo facilius iudiciale genus, vt pollicitus eſt abſoluat, prius oſtendit qualis narratio accuſatoris & defenſoris debeat eſſe in cauſa coniecturali dicens. Narratio accuſatoris debet habere in cauſa cōiecturali ſuſpiciones ex quibus quod accuſat coniici poſſit interiectas. ſ. inter narrandum & diſperſas. ſ. per narrationem ita ſupp. vt nihil putetur actum, nihil dictum, nuſquam. i. ad nullum locum ventum. i. itum eſſe, aut acceſſum, & nuſquam. i. à nullo loco abitū. i. receſſum eſſe, denique. i. vt vno verbo, aut ſimul dicatur, nihil putetur factū, ita vt facere omnia comprehendat. nam qui loquitur, aut cogitat non nihil facit, ſine cauſa. ſ. ad accuſationem pertinente. i. omnia quæ dixiſſe, aut feciſſe aduerſarius, hoc eſt accuſatus dicetur, ad crimen quod illi obijcitur facere docebit. Deinde proſequitur formam narrationis defenſoris dicens. Narratio defenſoris debet habere expoſitionem ſimplicem. i. non inuolutam ambagibus non ſucatam, aut doloſam, & dilucidam. i. claram, cum attenuatione. i. inualidatione ſuſpicionis. ſ. inductæ per accuſatorē. Poſt deſcriptionem narrationis diuidit conſtitutionem coniecturalem in ſex partes dicens. Ratio huius cōſtitutionis. ſ. coniecturalis, diſtributa. i. diuiſa eſt in ſex partes. In probabilem, in collationem, in ſignum, in argumentum, in conſecutionem, & in approbationem. Sæpe admonui auctorem non apponere in diuidendo ac declarando partes particulam. ſ. aut videlicet, & coniunctionem præmittere. Nos aperiemus vnumquodque horum quid. i. in quo valeat. i. vtile ſit.

DE PROBABILI.

PRobabile eſt, per quod probatur expediſſe reo peccare, & à ſimili turpitudine hominem nunquam abfuiſſe. Id diuiditur in cauſam, & in vitam. Cauſa eſt ea, quæ induxit ad maleficium commodorum ſpe, aut incommodorum euitatione: vt cum quæritur, num quod commodum maleficio acquiſierit, num honorem, num pecuniam, num dominationem, num aliquam cupiditatem amoris, aut hominis libidinis voluerit explere: aut num quod incommodum vitarit, inimicitias, infamiam, dolorem, ſupplicium. Hic accuſator in ſpe commodi, cupiditatem oſtendet aduerſarij: in vitatione incommodi, formidinem augebit. Defenſor autem negabit fuiſſe cauſam, ſi poterit; aut eam vehementer extenuabit. Deinde iniquum eſſe dicet, omnes, ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit, in ſuſpicionem maleficij deuocari. Deinde vita hominis ex ante factis ſpectabitur. In quo primum conſiderabit accuſator, num quando ſimile quid fecerit. Si id non reperiet, quæret num quando venerit in ſimilem ſuſpicionem: & in eo debebit eſſe occupatus, vt ad eam cauſam peccati, quam paulo ante expoſuerit, vita hominis poſſit accommodari, hoc modo: Si dicet pecuniæ cauſa feciſſe, oſtendet eum ſemper auarum fuiſſe: ſi honoris, ambitioſum. ita poterit animi vitium cum cauſa peccati conglutinare. Si non poterit par vitium cum cauſa reperire, reperiat diſpar. Si non poterit auarum demonſtrare, demonſtret corruptorem, vel perfidioſum, ſi quo modo poterit. Denique aliquo aut quamplurimis vitijs contaminabit perſonam: deinde qui illud fecerit tam nequiter, eundem hunc tam perperam feciſſe non eſſe mirandum. Si vehementer caſtus & integer exiſtimabitur, aduerſarius dicet, facta non famam ſpectari oportere: illum ante occultaſſe ſua flagitia, ſe planum facturum ab eo maleficium non abeſſe. Defenſor primum demonſtrabit vitam integram, ſi poterit: id ſi non poterit, confugiet ad imprudentiam, ſtultitiam, adoleſcentiam, vim, perſuaſionem: quibus de rebus vituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt, non debeat aſſignari. Sin vehementer hominis turpitudine impedietur, & infamia, prius dabit operam, vt falſos rumores diſſipatos eſſe dicat de innocente, & vtetur loco communi: Rumoribus credi non oportere. Sin nihil horum fieri poterit, vtatur extrema defenſione, & dicat, non ſe de moribus eius apud Cenſores, ſed de criminibus aduerſariorum apud iudices dicere.

CAPIDVRVS.

PRobabile eſt, per quod probatur expediſſe reo peccare, & ſimili turpitudine hominem nunquam abfuiſſe.) Probabile, inquit, eſt, cum in coniectura li conſtitutione dicimus, ideo id nobis videri factū a reo eſſe, quod id facere expediuerit, & oſtendemus, eum hominem á tali crimine nunquam abfuiſſe. [Id diuiditur in cauſam, & in vitam) Hoc eſt perſonam, & factum, velut ipſe alibi dixit. vel, vt alij, coniectura omnis aut de re, aut de animo eſt. Sed ad hæc omnia de cauſa ne prius an de perſona dicendum ſit, quæſitum eſt, varieq. ab oratoribus factum eſt, à Cicerone præſertim frequenter ſunt cauſæ. Sed mihi, inquit Quintilianus, ſi ſine vllo litis commiſſo præponentur, ſecundum naturam videretur incipere à perſona. nam, hoc magis generale eſt. [Cauſa eſt, quæ eum inducit ad maleficium, commodorum ſpe. & quæ ſequuntur.) In ſecundo de inuentione, coniecturalem tractaturus Cicero conſtitutionem, inquit, omnis igitur ex cauſa, ex perſona, & facto ipſo coniectura capienda eſt. cauſa diſtribuitur in impulſionem & ratiocinationem. Impulſio eſt, quæ ſine cogitatione, per quandam affectionem, facere aliquid hortatur, vt amor, iracundia, ægritudo, violentia, & omnino omnia in quibus animus ita videtur affectus fuiſſe, vt rem perſpicere cum conſilio & cura non potuerit, & id quod fecit, impetu quodam animi potius quam cognitione fecerit. Ratiocinatio eſt autem, diligens & conſiderata faciendi aliquid aut non faciendi excogitatio. ea dicitur interfuiſſe tum. cum aliquid faciendi, aut non faciendi certa de cauſa vitaſſe, aut ſecutus eſſe animus videtur. ſi amicitiæ quid cauſa factum dicetur, ſi inimici vlciſcendi, ſi metus, ſi gloriæ, ſi pecuniæ, ſi denique vt omnia generatim amplectamur, alicuius retinendi, augendi, adipiſcendi commodi, aut contra reijciendi, diminuendi, deuitandi ne incommodi cauſa. Nam horum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut commodi aliquid maioris adipiſcendi cauſa, aut maioris vitandi incommodi ſuſcipitur, aut aliquid commodum maioris adipiſcendi commodi, aut maioris vitandi incommodi præteritur. Hic locus ſicut aliquod fundamentum eſt huius conſtitutionis. nam nihil factum eſſe cuiquam probatur, niſi aliquid quare factum ſit oſtēditur. [Cauſa eſt, quæ induxit ad maleficium, commodorum ſpe, aut incommodorum euitatione.) Hoc dicit, Quem accuſaturi ſumus obiectum crimen inficiantem, cauſam aſſerimus cur eum deliquiſſe arbitremur, & aut commodorum ſpe illectum fuiſſe, aut quod incommoda ſubterfugere voluerit. commodorum ſpe, vt ſi eum quiſpiam, qui ad hereditatem accedebat, ſuſtulerit. incommodorum vitatione, ſi nouercam occiderit, ne diara ſub eius cuſtodia

amplius præmeretur. [Nunquid commodum maleficio appetierit.) Nunquid male quidquam egerit, quod ex eo commodum ſperaret, aut honorem, aut pecuniam, aut dominationem. nam ob hæc plerunque cædes feciſſe multi inuenti ſunt. [Num aliquã cupiditatem amoris.) Velut ob libidinis ſatiandæ appetitum pocula amatoria quæ philtra vocant, data, & incantamenta facta, ceteraq. huiuſmodi commiſiſſe flagitia homines deprehenſi ſunt. [Num aliquam cupiditatem amoris.) Sunt.n.multæ amorum cupiditates. [Aut huiuſmodi libidinis voluerit explere.) Subaudiendum cupiditatem, hoc eſt ſiue amoris, ſiue cuiuſuis libidinis.i. appetitus, nam cuiuſlibet rei appetitum, libidinem tunc fere dicimus ſemper, cum cuius rei ſit libido adijcitur. ſin nihil adijcias, vitium ſignificat, quo obſcœnæ partes excitantur. [Aut nunquid incommodi vitauerit) Nam ſi commodum conſequenti cauſa flagitium committitur, par etiam eſt, vt ob effugienda incommoda, ſcelera ſubeamus, id aut propter inimicitias euitandas, aut infamiam, aut dolores, aut ſupplicium fieri ſolet. [Hic accuſator in ſpe commodi oſtendit cupiditatem aduerſarij.) In ſecundo aliorum Rhetoricorum præceptorum: Accuſator ergo, inquit, cum impulſione aliquid factum eſſe dicet, illum impetum & quandam commotionem animi, affectionemq. verbis & ſententijs amplificare debebit, & oſtendere quanta vis ſit amoris, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua cauſa earum qua impulſum aliquem id feciſſe dicet. Hic & exemplorum commemoratione, qui ſimili impulſu aliquid commiſerint, in ſimilitudinem collatione, & ipſius animi affectionis explicatione curãdum eſt. vt non mirum videatur ſi quod ad facinus tali perturbatione cõmotus animus acceſſerit. Cum autem non impulſione, verum ratiocinatione aliquem commiſiſſe quid dicet, quid commodi ſecutus ſit aut quid incõmodi fugerit demonſtrabit, & id augebit quã maxime poterit vt quoad eius fieri poſſit, idonea quam maxime cauſa ad peccandum hortata videatur. Si gloriæ cauſa, quantam gloriam conſecuturum exiſtimarit. Item ſi dominationis, ſi pecuniæ, ſi amicitiæ, ſi inimicitiarum, & omnino quidquid erit qđ cauſæ fuiſſe dicet id ſumme augere debebit. & hoc eum magnopere conſiderare oportebit, non quid in veritate modo, verumetiam vehementius quid in opinione eius quem arguet fuerit. Nihil .n. refert non fuiſſe, aut non eſſe aliquid commodi, aut incommodi, ſi oſtendi poſſit ei viſum eſſe qui arguatur. nã opinio dupliciter fallit homines. cum aut res aliuſmodi eſt ac putatur, aut non is euentus eſt quem ſunt arbitrati. Res aliuſmodi eſt tũ, cum aut id quod bonum eſt, malum putant, aut contra quod malum eſt, bonum, aut quod nec bonum, nec malum eſt, malum aut bonum, aut quod malum aut bonum eſt, nec malum, nec bonum. Hoc intellecto, ſi quis negabit eſſe vllam pecuniam vitæ fratris, aut amici, aut denique officio ſuo antiquiorem aut ſuauiorem, non hoc erit accuſatori negandum. nam in eum culpa & ſummum odium transferetur, qui quod tam vere & pie dicetur negabit. Verum illud dicendum erit illi ita non eſſe viſum, quod ſumi oportet ex his quæ ad perſonam pertinent, de quo poſt dicendum eſt. Euentus autem tum fallit, cum aliter accidit, atque hi qui arguuntur, arbitrati eſſe dicuntur. vt ſi quis dicatur alium occidiſſe, ac noluerit, quod aut ſimilitudine, aut ſuſpicione, aut demonſtratione falſa deceptus ſit, aut eum necaſſe cuius teſtamento nõ ſit heres. quod eo teſtamento ſe heredem arbitratus ſit. Non .n. ex euentu cogitationem expectari, ſed qua cogitatione animus & ſpe ad maleficium ſit conſiderare, quo animo quid quiſque faciat, non quo caſu vtatur, ad rem pertinere. In hoc autem loco caput erit illud accuſatori, ſi demonſtrare poterit, alij nemini cauſam fuiſſe faciundi, ſecundarium, ſi tantam aut tam idoneam nemini. [Hic accuſator in ſpe commodi, cupiditatem oſtendet aduerſarij in euitatione incommodi, formidinem augebit.) In probatione .n. cauſarum maxime ſpectatur ira, odium, metus, cupiditas, ſpes. nam reliquæ in has ſpecies cadunt, quorum ſi quid in reum conuenerit, accuſatori, eſt efficere, quidquid facere pro eo ſa videtur, cauſaſq. quæ in argumentum ſumet arguere, ſi minus, illuc conferenda eſt oratio vt aut aliquas fortaſſe latentes fuiſſe, aut nihil ad rem pertinere dicat, cur fecerit, aut etiam dignum eſſe odio ſcelus, quod non habuerit cauſam cur id faceret. In euitatione incommodi formidinem augebit, defenſor autem negabit, oſtendet quanta ni id feciſſet, immineret formido. idq. per ſingula exemplis & ceteris dicendi ornamẽtis amplificabit accuſator. [Defenſor autem negabit cauſam fuiſſe ſi poterit.) In libris de Inuentione: Defenſor autem, inquit, ex contrario, primum impulſionem aut nullam fuiſſe dicet, aut ſi fuiſſe concedet, extenuabit, & paruulam quandam fuiſſe demonſtrabit, aut non ex ea ſolere huiuſmodi facta naſci docebit. quo erit in loco demonſtrandum, quæ vis & natura eius ſit affectionis qua impulſus aliquid reus commiſiſſe dicetur. in quo & exempla & ſimilitudines erũt proferendæ, & ipſa diligenter natura eius affectionis quam leuiſſime quietiſſimam ad partem explicanda, vt & res ipſa à facto crudeli & turbulento ad quoddã mitius & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animum eius qui audiet, & ad animi quendam intimum ſenſum accommodetur. Ratiocinationis autem ſuſpiciones infirmabit, ſi aut commodum nullum fuiſſe, aut paruum, aut alijs magis fuiſſe, aut nihilo ſibi magis quam alijs, aut incommodum ſibi maius quam commodum dicet: vt nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo quod acciderit, aut cum illo periculo quod ſubeatur, comparanda qui omnes loci ſimiliter incommodi quoque vitatione tractabuntur. Sin accuſator dixerit, eum id eſſe ſecutũ quod ei viſum ſit commodum, aut id fugiſſe quod putarit eſſe incommodum, quanquam in falſa fuerit opinione, demonſtrãdum erit defenſori, neminem tanta eſſe ſtultitia qui tali in re veritatẽ poſſit ignorare. quod ſi id concedatur, illud non conceſſum iri, nec dubitaſſe quidem hunc, quod eius iuris eſſet, ſed id quod falſum fuerit, ſine vlla dubitatione pro falſo, quod verum pro vero probaſſe. Quod ſi id dubitarit, ſummæ fuiſſe amentiæ, dubia ſpe impulſum certum in periculum ſe committere. Quemadmodũ autem accuſator cum ab alijs culpam dimouebit, defenſoris locis vtetur, ſic his qui accuſatori dati ſunt, vtetur reus, cũ in alios ab ſe crimen volet transferre. [Defenſor autem negabit cauſam fuiſſe ſi poterit.) Hoc eſt patronus quoties poterit, inſtabit his locis, vt cur factum ab re eſſe arguatur, cauſam fuiſſe nullam. aut falſam. [Aut cauſam vehementer extenuabit.) Patronus, inquit, tenuem aut ignotam fuiſſe pro reo cauſam, ſi negare non poterit, dicet. ſi accuſator ſine cauſa ſcelus arguet factum, patronus contra, aut credibile eſſe, vt quidquam ſine cauſa factum ſit. Quod Cicero ipſe multis, in orationibus vehementiſſime tractat, præcipue pro Vareno, qui omnibus malis præmebatur: nã & damnatus eſt. [Deinde iniquum eſſe dicet, omnes ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit, in ſuſpicionem maleficij deuocari) Hoc dicit, ſi alia defecerint, non vtique ſpectandas eſſe cauſas dicet. nam quis poteſt, inquit, inueniri, qui non metuat, aut oderit ſuſpecta, aut cupiditate aliqua moueatur: plurimos tamen ſaluos facit innocentia. Quamobrem iniquum eſſe, ſi ad quos emolumenta peruenerint, maleficij putabimus accuſandos. [Deinde vita hominis ex ante factis ſpectabitur.) Quæ de vita hominis dicuntur, de habitu, de animo, de ſtudio, de conſilio intelligendum, ceteriſq. ſubijciuntur, hunc locum Cic. in 2. Rhet. de inuentione tractaturus, inquit: Ex perſona autem conjectura capietur, ſi res quæ perſonis attributæ ſunt, diligenter cõſiderabuntur, quas omnes in primo libro expoſuimus. Fuerunt autem, nomen, natura, victus, fortuna, habitus, affectio, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes. Sed hæc infra à nobis abunde explicabuntur. interim ad ipſum Cic. redeo, qui ſubiungit. Nam & de nomine nonnunquam aliquid ſuſpicionis naſcitur. Nomen autem cum dicimus, cognomen quoque intelligatur oportet, de hominis enim certo & proprio uocabulo agitur. Vt ſi dicamus idcirco aliquem callidum uocari, quod temerario & repẽtino conſilio ſit. aut ſi ea re hominibus græcis imperitis verba dediſſe, quod Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius vocaretur. & huius an illius ciuitatis ſit, quibus ſit maioribus, quibus conſanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ ſunt attributa, ad aliquam coniecturam faciendam pertinebunt. Ex victu multæ trahuntur ſuſpiciones, cum quemadmodum, & apud quos, & à quibus eductus & eruditus ſit quæritur, & quibus cum viuat, qua ratione vitæ, quo more domeſtico vtatur. Sic ex fortuna ſæpe argumentatio naſcitur, cum ſeruus, an liber, pecunioſus, an pauper, nobilis an ignobilis, felix an infelix, priuatus an in poteſtate ſit, aut fuerit, aut futurus ſit, conſideratur, aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ eſſe attributa intelligitur. habitus autem, quando in aliqua perfecta & conſtanti animi, aut corporis abſolutione conſiſtit, quo in genere eſt virtus, ſcientia, & quæ contraria ſunt, res ipſa cauſa poſita docebit, & quid hic quoque locus ſuſpicionis oſtendat. Nam affectionis quidem ratio perſpicuam ſolet per ſe gerere coniecturam, vt, amor, iracundia, moleſtia, propterea quod & ipſorum vis intelligitur, & quæ res harum aliquam rem conſequatur, faciles cognitu ſunt. ſtudium autem, quoniam eſt aſſidua & vehemens aliquam ad rẽ applicata magna cum voluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio eius quod res ipſa deſiderabit in cauſa. Item ex conſilio ſumetur aliquid ſuſpicionis. non conſilium eſt, aliquid faciendi non faciendiue excogitata ratio. Iam facta & caſus & ora-

& orationes, quæ ſunt omnia, vt in confirmationis præceptis dictum eſt, in tria tempora diſtributa, facile erit videre, & quid afferant ad confirmandam cõiecturam ſuſpicionis. Deinde poſt paulum adijcit. Quare vitam eius quem arguit ex ante factis accuſator, improbare debebit, & oſtendere, ſi quo in pari ante peccato conuictus ſit. ſi id non potuerit, ſi quam in ſimilem ante ſuſpicionem venerit. Ac maxime ſi fieri poterit, ſimili aliquo in genere eiuſmodi in cauſa aliqua commotum peccaſſe, aut in æque magna re, aut in maiore, aut in minore, vt ſi quidem pecuniæ dicat inductum feciſſe, poſſit demonſtrare aliqua in re eius aliquod factum auarum. Item in omni cauſa naturam, aut victum, aut ſtudium, aut fortunam, aut aliquid eorum quæ perſonis attributa ſunt, ad eam cauſam qua commotum peccaſſe dicet adiungere debebit, atque ex his pari quoque genere culparum, ſi ex pari ſumendi facultas, non erit improbari animum aduerſarij oportebit. ſi auaritia inductum arguas feciſſe, & ſi auarum eũ quem accuſes demonſtrare non poſſit, alijs affinem eſſe vitijs doceat, & ea ex re non eſſe mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquiſſe. Quantum .n. de honeſtate & auctoritate eius qui arguitur detractum eſt, tantum de facultate totius eſt defenſionis diminutum. ſi nulli affinis poterit vitio reus ante admiſſo demonſtrari, locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt, vt veterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere, nam eum ante celaſſe, nunc manifeſto teneri. quare non oportere honorem ex ſuperiore uita ſpectari, ſed ſuperiorem vitam ex hac re improbari, & aut poteſtatẽ ante peccandi non fuiſſe, aut cauſam. aut ſi hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, Non eſſe mirum ſi nunc primum deliquerit nam neceſſe eſt eum qui velit peccare, aliquando primum delinquere, ſin vita ante hac ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur demonſtrato, argumentis accuſationem confirmare ſtatim oportebit. [Deinde vita hominis ex ante factis ſpectabitur.) Accuſator illud aget, inquit, vt vitam rei anteactam diligenter conſideret quæ ſi vitioſa fuerit, eam inceſſet. [Primum conſiderabit accuſator, num quando ſimile quid fecerit. ſi non inde reperiet, quæret num quando venerit in ſimilem ſuſpicionem, & in eo debebit eſſe occupatus.) Hoc dicit, primum qui accuſat, conſiderabit, num tempus fuerit, cum ſimilem quidquam fecerit reus eius cuius arguatur, ſi ſimile feciſſe dicere non poterit, quæret num in ſuſpicionem ſaltem venerit. verum autem horum poterit aſſerere, in eo debebit maxime eſſe occupatus, vt quam vehementiſſime poterit accuſet. [Idq. faciet, vt ad eam cauſam peccati, quam paulo ante expoſuerit.) Subaudi in narratione. nam expoſitionem orationis, quam narrationem nominamus, diximus partitionem, deinde confirmationem ſequi, in qua argumentationes & cauſæ probationes adhibentur. Id igitur faciet, vt quare ita in narratione ſuſpicatus ſit, argumentis anteactæ vitæ poſſit oſtendere, hoc modo. [Si dicet pecuniæ cauſa feciſſe.) Hoc eſt deliquiſſe, quod ad ſe peruentura ob eam cauſam crederet pecuniam, non mirum id cuiquam videri debere dicet, quando & ſemper habitus ſit auarus. [Si honoris) Subaudiendum, cauſa feciſſe, aut deliquiſſe in narratione cauſæ diximus, ne id quidem mirari debere quenquam, quando & ambitioſus ſemper habitus ſit. [Hoc modo poterit animi vitium cum cauſa peccati conglutinare.) Poterit, inquit, accuſator cum cauſa, quã expoſuerit, eius inſitum animo vitium coniungere, vt oſtendat, quod deliquerit, animi illud vitium fuiſſe in cauſa. [Et ſi non poterit.) Hoc eſt, non ſit curæ, ſi uitium quo aut infamatur quodam eſt reum, aut in ſuſpicione habitus, multo maius fuit, quam quod aſſertur, aut minus, modo eum peccaſſe poſſimus oſtendere. [Si non poterit auarum.) Quem pecuniæ cauſa dicet feciſſe. [Demonſtret eum corruptorem, vel perfidum, ſi quoquo modo poterit.) Senſus eſt: Si animi vitium cum cauſa, quam in narratione complexus ſit, coniungere non queat, non magni pendat, modo aut corruptorem virginum ue violatorem, aut qui pecunia quempiam ſe ducere tentauerit, aut perfidum, hoc eſt qui datam violauerit fidem, aliquo pacto poſſit demonſtrare. [Denique aliquo, aut quam plurimis) Quotquot poterit, inquit, vitijs inquinabit rei perſonam accuſator, quod genus etiam confirmationis eſt. Omnes ſi quidem res argumentando confirmantur, vt Cicero in libris de Inuentione docet, aut ex eo quod perſonis, aut ex eo quod negocijs eſt attributum. Perſonis res attributas putamus, nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes. Nomen eſt, quod vnicuique perſonæ tribuitur, quo ſuo quæque proprio & certo vocabulo appellatur. Naturam ipſam diffinire difficile eſt. Partes autem eius enumerare, eas quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius eſt. Et aut partim diuino, partim immortali genere verſantur. Mortalium autem pars in hominum, pars in beſtiarum genere numerantur, atque hominum genus, & in ſexu conſideratur, virile an muliebre ſit, & in natione, patria in cognatione, ætate, natione, Græcus an Barbarus: patria, Athenienſis an Lacedæmonius: cognatione, quibus maioribus, quibus conſanguineis, ætate, puer an adoleſcens, natu grandior an ſenex. Præterita commoda & incommoda conſiderantur, ab natura data animo, aut corpori, hoc modo: Valens an imbecillis, longus an breuis, formoſus an deformis, velox an tardus ſit, acutus an hebetior ſit memor an obliuioſus, comis, officioſus, prudens, patiens, an contra, & omnino quæ à natura dantur, animo & corpore conſiderabuntur in natura conſideranda. nam quæ induſtria comparantur, ad habitum pertinent, de quo poſterius eſt dicendum. In victu conſiderare oportet, apud quos, & quo more, quòd cuius arbitratu ſit educatus, quos habuerit artium liberalium magiſtros, quos viuendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negocio, quæſtu, artificio ſit occupatus, quomodo rẽ familiarem adminiſtret, qua conſuetudine domeſtica ſit. In fortuna quæritur. Seruus ſit an liber, pecunioſus an tenuis, priuatus an cum poteſtate. Si cum poteſtate, iure an iniuria, felix, clarus, an contra: liberos habeat, an non. aut ſi non de viuo quæretur, etiam quali morte ſit affectus, erit conſiderandum. Habitum appellamus, animi aut corporis conſtantem & abſolutam aliqua in re perfectionem, aut virtutis, aut artis alicuius perceptionem, aut quamuis ſcientiam, & item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, ſed ſtudio & induſtria partam. Affectio eſt animi, aut corporis ex tempore aliqua de cauſa commutatio: vt, lætitia, cupiditas, metus, moleſtia, morbus, debilitas, & alia quæ genere in eodem inueniuntur. Studium autem eſt, animi aſſidua & vehemens ad aliquam rem applicata, magna cũ à voluntate occupatio, vt philoſophiæ, poeticæ, geometricæ, literarum. Conſilium eſt, aliquid faciendi non faciendi ue excogitata ratio. Facta autem & caſus & orationes tribus ex temporibus conſiderabũtur, quid fecerit, aut quid ipſi acciderit, aut quid dixerit, & quid faciat, quid ipſi accidat, quid dicat, aut quid facturus ſit, quid ipſi caſurum ſit, quia ſit vſurus oratione. Ac perſonis quidem hæc videntur attributa eſſe. [Vitijs contaminabit perſonam) Perſonam, quam pronominibus me te, illo exprimimus, eſſe intelligamus. [Deinde qui illud fecerit tam nequiter) Senſus eſt: Qui accuſabit, cum perſonam aliquibus vitijs contaminarit, adijciat, non mirum vtique videri debere, ſi qui antea multa nequiter egerit, ſpurce vixerit, huc vitio exiſtimetur io quinacus. [Qui fecerit illud tam nequiter.) Tam male egerit, quàm egiſſe conuictus ſit. [Eundem tam perperam feciſſe) .i. tam peruerſe egiſſe, quàm accuſetur. [Si vehementer caſtus, & integer exiſtimabitur aduerſarius, dicet facta, non famam ſpectari oportere &c.) Ordo eſt, ſi vehementer exiſtimabitur caſtus & integer: Senſus eſt, ſi à cunctis & continens, & nulla ex parte ſcelere obuolutus exiſtimabitur, dicet accuſator facta, non famam ſpectari oportere, aut famam quæ de eo ſuſcitata ſit, fictam eſſe eum autem ſua, quàm diu potuerit, occultaſſe flagitia, nunc ſe planum factum, hoc eſt liquido cognouiſſe, vt nullo modo poſſit dubitari, maleficium ab eo non abeſſe. [Vehementer caſtus & integer) Caſtus à pudico differt, quòd pudicus eſt turpium libidinum liber, caſtus ab ijs continens & remotus præterea religioſus, eunuchus. Virg. in 2. Georg. Caſta pudicitiam ſeruat domus. Integer, purus inſonsq. nominatur. Vt Horat. in lib. Carm.

Integer vitæ ſcelerisq; purus,
Non eget Mauri iaculis, nec arcu.

[Illum occultaſſe ante ſua flagitia) A flagitio facinus diſtat, vt de doctrina Chriſtiana dicit Auguſtinus, quòd indomita ad animum corpusq. ſuum corrumpendum cupiditas, flagitium vocatur, quod autem agimus, ut alteri noceamus, facinus appellatur. Et hæc ſunt ſuo genera omnium peccatorum, ſed flagitia priora ſunt, quæ cum exinaniuerunt animum, in facinora proſiliunt. [Defenſor primum demonſtrabit, & quæ ſequuntur) In 2. autem de Inuentione. Defenſor autem inquit, primum ſi poterit, debebit vitam eius qui inſimulabitur quàm honeſtiſſimam demonſtrare. Id faciet, ſi oſtendet aliqua eius nota & communia officia, quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, neceſſarios etiam, quæ magis rara & eximia ſunt, ſi ab eo cum magno aliquid labore, aut periculo, aut cum vtraque re, cum neceſſe non eſſet, officij cauſa, aut in remp. aut in parentes, aut in aliquos eorum qui modo expoſiti ſunt, factum eſſe dicet, deinde ſi nihil deliquiſſe, nulla cupiditate impeditum ab officio receſſiſſe, quod eo confirmatius erit, ſi eum poteſtas impune aliquid faciendi, mi-

nus honeſta fuiſſe dicetur, voluntas faciendi demonſtrabitur abfuiſſe. Hoc autem ipſum genus erit eo firmius, ſi eo ipſo in genere quo arguetur, integer antea fuiſſe demonſtrabitur. vt ſi cum auaritiæ cauſa fuiſſe arguatur, minime omni in vita pecuniæ cupidus fuiſſe doceatur. Hic illa magna cum grauitate inducetur indignatio, iuncta conqueſtioni, per quam miſerum facinus eſſe, & indignum demonſtrabitur. Vt cum animus in vita fuerit omnia vitijs remotiſſimus, eam cauſam putare quæ homines audaces in fraudem rapere ſoleat, caſtiſſimum quoque hominem ad peccandum potuiſſe impellere: aut iniquum eſſe, & optimo cuique pernicioſiſſimum, non vitam honeſte actam tali in tempore quam plurimum prodeſſe, ſed ſubdita rerum criminatione, quæ confingi facile poſſit non ex anteacta vitu, quæ neque ad tempus fingi, neque vllo modo mutari poſſit, facere iudicium. Sin autem in anteacta vita aliquæ turpitudines erunt, aut falſo veniſſe in eã exiſtimationem dicentur, ex aliquorum inuidia, aut obtrectatione, aut falſa opinione, aut imprudentiæ neceſſitudine, aut perſuaſione adoleſcentiæ, aut alicui non malitioſæ animi affectioni attribuentur, aut diſſimili in genere vitiorum, vt animus non omnino integer, ſed ab tali culpa remotus eſſe videatur. At ſi nullo modo vitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit, oratione negare oportebit, de vita eius & de moribus quæri, ſed de eo crimine, de quo arguatur, quare ante factis omiſſis illud quod inſtat agi oportere. [Defenſor autem primum demonſtrabit, vitam integram ſi poterit) quod in huiuſmodi defenſione potiſſimum erit. [Si id non poterit confugiet ad imprudentiam ſtultitiam, adoleſcentiam &c.) Proximum enim eſt, ſi obiectum crimen negari non poſſit, vt ſe imprudentia deceptum dicat, & ſtultitia recuſet crimen, aut adoleſcentiæ. [Vim perſuaſionem) Vt ui, & neceſſitate ſe feciſſe compulſum dicat, aut cuiuſpiam, cui fides uideretur adhibenda perſuaſione. [Quibus de rebus vituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt &c.) Ordo & ſenſus eſt, patronus dicat, de quibus rebus, ſubaudi, quæ alias actæ, ad præſentem non attinent quæſtionem, non debeat aſſignari vituperatio, non debeat aſſignari crimen, vituperetur eorum qui extra id crimen ſunt tam eius qui vocatus in iudicium eſt, quàm eorum qui ui, aut perſuaſione olim peccare compulerunt, nec enim attinet, vt qui extra hoc iudicium ſint, in ius aduocentur. [Falſos rumores) Falſas calumnias, quæ rumore, hoc eſt vulgaris & imperitæ multitudinis vocu ſuſcitatæ ſint, à ruendo enim rumor vulgi, de aliqua re recenti, repentina cum voce, opinio nominatur. [Diſſipatos eſſe dicat) Diſſipatos .i. abolitos. & erit ſenſus, vt dicat, Falſos rumores .i. qui falſo fuerant excitati, iam eſſe abolitos, aut vt dicat, rumores falſo diſſipatos. diſparſos per vrbem, ac per hoc illis non eſſe credendum, quoniam falſi fuerint. [Et vtetur loco cõmuni) Quo in omni cauſa vti poſſumus. [Rumoribus) Hoc eſt, nouæ & popularium famæ credi non oportere. [Dicat ſe non de moribus eius apud cenſores, ſed de criminibus aduerſariorum apud iudices dicere.) Dicat locum illum non exigere, vt de moribus rei quidquam dicat quandoquidem apud iudices, non niſi de criminibus contendatur, apud cenſores vero, vel de moribus contendere cuiquam conueniat, à moribus enimuero Cenſor, ut Varro inquit, iudex morum dictus, quòd ad eius cenſionem .i. arbitrium cenſeretur populus.

LONGOLIVS.

Cauſa eſt ea) Hoc loco meminiſſe oportet, cauſam eſſe duplicem, quod quamuis non aperte, ſatis tamen Cic. hic expreſſit. Eſt enim alia impulſiua, vt ira, odium, hanc Græci ὁρμητικὴν αἰτίαν vocant. alia vero ratiocinatiua, vt lucrum, hereditas, & hæc ipſa ab illis λογικὴ αἰτία appellatur. Reperiat diſpar, Diſpar hoc eſt, loquendi ratione, ſed ab ipſa re quam quærimus parum abludens. Non enim facile quiſpiam corrumpitur, nec perfide agit, aut alium corrumpit, niſi pecuniæ gratia, quantulum ergo hæc ab auaritia diſtant? Igitur diſpar non re ipſa, ſed nominis ſimilitudine & ſignificatione. Stulti enim forent, cum pecuniæ gratia aliquem aliquid feciſſe dicere intendat, eum nunc prodigum, aut timidum dicere. [Vtatur extrema defenſione) Hoc eſt tranſlatione, qua iudicium differtur, non tamen aufertur.

ASCENSIVS.

Probabile eſt) Primum declarat cauſæ genus probabile, qđ & veriſimile dici poteſt, dicens. Probabile .ſ. genus cauſæ eſt quo probatur, aut quod probat peccare expediſſe .i. vtile fuiſſe (ſaltem apparens) reo .i. accuſato, vt ſi fratrem maiorem natu veneno ſuſtuliſſe accuſetur, fiet probabile ſi dicatur per eam viam hereditatem aſſecutus, aut vt vero imperium (dico ſaltem apparens, quia vt in tertio Officiorum idem Cicero docet, nihil eſt re uera expediens, aut vtile quod non idem honeſtum: Veruntamen qui bona fortunæ etiam male acquiſita bona cenſent bonum quod non ſit honeſtum ponant neceſſe eſt) & quod probat hominem .ſ. accuſatum, nunquam abfuiſſe à ſimili turpitudine .i. ſemper fuiſſe in ſimili turpitudine peccari. Quia enim difficile eſt conſueta relinquere, veriſimile eſt eum qui aſſuetus ſit ſimilia facere, id quoque feciſſe, id .ſ. genus cauſæ probabilis diuiditur in cauſam, & in vitam. Cauſa eſt ea quæ inducit ad maleficium ſpe commodorum, aut euitatione incommodorum. Ita cum quæritur nunquid appetierit commodum maleficio, nõ ſupp. appetierit honorem, num appetierit pecuniam, num appetierit dominationem .i. tyrannidem, num voluerit explere .i. euacuare, aut plane exercere cupiditatem amoris, aut huiuſmodi .ſ. vitioſæ libidinis. In quibus omnibus num, ſi dicantur pro accuſatore, affirmatiuam poſtulat reſponſionem ſicut apud nos particula non ne, nam & nunquid fere ponimus, vbi negatiuam petimus, attamen hic affirmatiuam uidetur accuſator, exigere etiam nunquid vnde additur. Nunquid .i. nonne accuſatus vitarit, pro vitauerit per ſcelus commiſſum incommodum .ſ. aliquod vt inimicitias infamiam, dolorem, ſupplicium, quia ſi quis eum occidit qui cum grauis habiturus ſit inimicitias, aut quòd occulti criminis iudex, aut delator timebatur, & ita ab eo timuerit dolorem, aut ſupplicium procurandum, veriſimile erit eum ab eo occiſum, hic .i. in hac parte accuſator oſtendet in ſpe commodi .ſ. vbi dicit aduerſarium commodum ſperaſſe demonſtrauit cupiditatem aduerſarij, & augebit in euitatione incommodi, fortitudinem .ſ. aduerſarij .i. vbi dicit eum, vt euitaret incommodum ſcelus perpetraſſe oſtendet eum meticuloſum, vt vero ſimile ſit multum euitaſſe incommodum. Nam meticuloſi ſæpe ut minus incommodum euitent maius incurrunt. Autem pro ſe defenſor ſi potuerit negabit cauſam fuiſſe cur reus tale ſcelus poſſet committere, aut extenuabit eam .ſ. cauſam vehementer. Deinde poſtquam extenuauerit cauſam, dicet iniquum eſſe, omnes ad quos aliquid emolumenti .i. lucri peruenerit .i. peruenire potuerit ex aliqua re deuocari .i. præter rationem de integritate vitæ vocari in ſuſpicionem maleficij. Deinde vita hominis .ſ. accuſati, ſpectabitur .i. præbebit ſpeciem & approbationem ex antefactis pben eſt .i. ſubunio, quia vna eſt dictio .i. ex anteactis eius, in quo .i. qua ſpectatione antefactorum accuſator conſiderabit primum .i. præcipue: num .i. nonne fecerit ante quid ſimile .ſ. eius, cuius accuſatus eſt. Si non reperiret id, videlicet quòd aliquando ſimile commiſerit, quæret .i. inueſtigabit num .i. nonne venerit; quando .i. quandoque in ſuſpicionem ſimilem .ſ. ſimilis facti, & debebit eſſe occupatus .i. ſollicitus, in eo, vt vita homini .ſ. accuſati, poſſit accommodari ad eam cauſam peccati quam expoſuit paulo ante, hoc modo. Si dicet eum feciſſe .ſ. ſcelus cauſa pecuniæ, oſtendet eum fuiſſe, ſemper auarum. Si cauſa honoris oſtendet eum fuiſſe ambitioſum & ita poterit vitium animi conglutinare .i. compingere cum cauſa peccati. Si non poterit reperire vitium animi par cum cauſa, reperiat diſpar. Si non poterit demonſtrare auarum, demonſtret cum corruptorem vel perfidum, ſi poterit .ſ. id facere quoquo .i. quocunque modo. Denique contaminabit perſonam aliquo .ſ. vno vitio, aut per plurimis vitijs, deinde ſup. dicet non eſſe mirum eum qui fecit illud tam nequiter .i. luxurioſæ, eundem feciſſe hoc .ſ. quod nouiſſe, refert tam perperam .i. tam peruerſæ. Si aduerſarius exiſtimabitur vehementer caſtus & integer ipſe accuſator dicet oportere facta non famam eius ſpectari, & dicet illum occultaſſe ante .i. prius ſua flagitia, & ſe facturum planum .i. manifeſtaturum maleficium non abeſſe ab eo .i. in eo eſſe. Defenſor demonſtrauit primum vitam .ſ. defenſi, integram ſi poterit, & ſi non poterit id .i. eam integram oſtendere, ipſe recurret ad imprudentiam, ſtultitiam, adoleſcentiam, vim .i. coactionem ab alijs, perſuaſionem, quibus de rebus .i. propter quas res, quia olim peccauit per imprudentiam, ſtultitiam &c. dicet quòd vituperatio eorum quæ erunt extra id crimen .i. de antefactis non debeat aſſignari .i. applicari. Si defenſor impedietur vehementer à turpitudine & infamia hominis .ſ. defendendi prius .ſ. diſperſa, ipſe dabit operam, vt dicat falſos rumore, eſſe diſſipatos de innocente, & vtetur loco communi .i. quo in cuiuslibet criminis depulſione vti poſſit, vtpote dicet non oportere credi rumoribus & rumores forte ſiniſtros eſſe diſperſos, quòd crimen commiſerit defendendus, verum rumoribus, quorum incertus ſit auctor, nullam fidem a prudentibus viris eſſe adhibendam. Si nihil eorum fieri poterit .i. ſine rumores quidem incertos eſſe, & illis non credendum eſſe, honeſte dicere poterit, defenſor vtatur. extreme .i. infima ac humillima

millima defenſione, & dicat ſe non dicere de moribus apud cenſores.ſ.morum, hoc eſt, quorum eſt cognoſcere de moribus, ſed dicere de criminibus aduerſariorum apud iudices.ſ. cauſarum criminalium,q.d. ab eo fore eſſe decliuandum, aut illic de moribus rei non eſſe inquirendum,ſed duntaxat de crimine. Id autem dicet ſic,vt videatur poſſe purgare obiecta, ſed tolle, quia non ſint obiecta coram ſuo iudice.

DE COLLATIONE.

COLLATIO eſt, cum accuſator id, quod aduerſarium fuiſſe criminatur, alij nemini,niſi reo, bono fuiſſe demonſtrat,aut alium neminem potuiſſe perficere niſi aduerſarium, aut eum ipſum alijs rationibus, aut non potuiſſe, aut non æque commode potuiſſe, aut eum effugiſſe alias rationes commodiores propter cupiditatem. Hoc loco defenſor vt demonſtret, oportet, aut alijs quoque bono fuiſſe,aut alios quoque id, quo de ipſe inſimuletur, facere potuiſſe.

CAPIDVRVS.

COLLATIO eſt, cum accuſator id, quod aduerſarium feciſſe criminatur,alij nemini, niſi reo, bono fuiſſe demonſtrat,) Coniectura omnia, aut de re, aut de animo eſt. Vtriuſque tempora tria ſunt, præteritum, præſens, & futurum vtraque itidem aut in lite,aut extra litem ſunt,quæ ad animum referuntur.& extra litem ſunt,velut qua mente Origenes fuit,quo noſtris potius quam extrarijs exemplis utar,cum diceret Deum ſaluos omnes nos futuros eſſe,hoc præteriti temporis.Præſentis, qua mente Parthus Chriſtianos inuadat,Futuri, quid ſit idem cogitaturus,ſi ioſeparatas vires omnes ſenſerit Italiæ. In lite,an parricidium commiſerit Roſcius? an Parthus ſummum Italiæ affectet imperium? an tantum facinus eiuſdem Italiæ principes perficere permiſſuri ſint.Ad rem pertinentes coniecturæ, & quidem extra litem. Qualis in carne Chriſtus fuerit,an Ioannes Euangeliſtas adhuc viuat, quale mundi totius Chriſti futurum iudicium ſit.Hæc autem quæ in lite verſantur,præteriti temporis maxime valent, nemo enim accuſat niſi quæ facta ſunt. nam quæ ſiunt,& quæ futura ſunt, ex præteritis colliguntur. Præteritorũ igitur tria ſunt genera, aut de facto, & auctore quæritur, velut cum aut vtrunque pariter negatur, aut cum ſeparatim & factum ſit nec ne. & ſi factum eſſe conſtet à quo factum ſit ambigatur. Et factum aliquando ſimplicem habet quæſtionem, an homo perierit,aliquando duplicem,veneno an crudelitate perierit. Alterum eſt genus de facto tantum, cum ſi id certum ſit, non poſſit de auctore dubitari. Tertium eſt,cum de auctore tantum conſtet, ſed à quo ſit factum,in controuerſiam venit. Sed ne id quidem ſimplex eſt. aut enim reus feciſſe tantummodo ſe negat,aut alium feciſſe dicit. Sed ne id alterum quidem transferendi criminis vna forma eſt. Interdum enim ſubſtituitur mutua accuſatio,quã Græci ἀντικατηγορίαν vocant,noſtrum quidam concertatiuam interdũ in aliquam perſonam,quæ extra diſcrimen iudicij eſt,transfertur & alias certam,alias incertam Hic accuſator,inquit Cic.demonſtrabit,alij nemini quod criminatur bonum eſſe potuiſſe, idq. genus collatio nominatur. quòd qui accuſetur, cum alijs, an id feciſſe potuerint,conferatur .i. comparetur: Aut alium neminem potuiſſe perficere,niſi aduerſarium, ſi in certa perſona proferatur. (Aut enim ipſum alijs rationibus non potuiſſe.) Si certam perſonam nominare reus,quam deliquiſſe dicit,non ſe.Eſt enim ſenſus,ſi in quempiam quod commiſiſſe criminetur,reus transferat,accuſator eum ipſum quem in crimine arguat, reus alijs rationibus non potuiſſe,aut non æque commode potuiſſe oſtẽdet, aut eum fugiſſe alias rationes commodiores, propter cupiditatem.Amphibologia in verbis eſt. eſt enim verborum ordo,& ſenſus, aut accuſator dicet alias rationes commodiores, quæ plus vtilitatis afferebant,effugere eum,ſubaudi reum,quem ipſe criminetur propter cupiditatem. hoc eſt,ita cupiditate affectum fuiſſe reum, et deliquere, cum eſſent aliæ rationes commodiores, ob quas peccare non debuerat,ſed eas rationes ipſum latuiſſe,vehementer affectum. Hoc loco defenſor demonſtret oportet,ſi reũ accuſatum iri uelit. (Aut alijs quoque bonum fuiſſe) .i commodo cedere potuiſſe. (Aut alios quoque id, quo de ipſe inſimuletur,facere potuiſſe.) Hoc eſt,vt alij,de quo ipſe accuſetur, feciſſe videri poſſint,quo minus ipſe in culpa eſſe videatur.

ASCEN. COLLATIO eſt,&c.)Proſequitur ſecundam partem conſtitutionis coniecturalis,quæ collatio.i. comparatio & parabola dicitur,de qua dicit ſic. Collatio eſt, cum .i. quando accuſator demonſtrat,id,quod criminatur.i.pro crimine accuſat aduerſarium feciſſe,nemini.i.nulli alij fuiſſe bonum .i. vtile ſaltẽ apparens,niſi reo,aut demonſtrat neminem.i.nullum, alium niſi aduerſarium.ſ.quem accuſat,potuiſſe perficere .i. conſumare qđ factum criminatur, aut demonſtrat eum ipſum .ſ. aduerſarium, quæ ſolum id feciſſe demonſtrauit non potuiſſe facere alijs rationibus.i.vijs & medijs quam quibus eum id feciſſe dicit,aut.ſ. ſaltem non potuiſſe ſup.id facere æque commode. Aut eum.ſ.aduerſarium fugiſſe.i.euitauiſſe alias rationes commodiores.i.vtiliores,ſi expectare potuiſſet,ſed non expectauiſſe propter cupiditatem,quæ ſæpe ingenia hominum excedat. Quocirca quod non videretur veriſimile in continente, & temperato, ac liberali homine videtur veriſimile in cupido & auaro. In hoc loco oportet vt defenſor demonſtret,aut bonum.i. vtile fuiſſe, quoque.i.etiam alijs,aut quoque.i.etiam alios potuiſſe facere, id quod ipſe.ſ.defenſor inſimuletur.i.per ſimulationem & occultam inuidiam accuſetur feciſſe.

DE SIGNO.

SIGNVM eſt,per quod oſtenditur idonea perficiendi facultas eſſe quæſita. Id diuiditur in partes ſex, locum, tempus, ſpatium,occaſionem, ſpem perficiendi, ſpem celandi. Locus quæritur, celebris an deſertus: ſemper, an tum cum id factum ſit, fuerit in eo loco ſolitudo: ſacer an profanus, publicus an priuatus fuerit: cuiuſmodi loci attingant: num qui eſt paſſus, perſpectus aut exauditus eſſe poſſit. Horum quid reo, quid accuſatori conueniat, perſcribere non grauaremur, niſi facile quiuis cauſa poſita poſſet iudicare. initia enim inuentionis ab arte debẽt proficiſci: cetera facile comparabit exercitatio. Tempus ita quæritur, qua parte anni, noctu an interdiu, & qua die, & qua noctis hora factum eſſe dicatur, & cuiuſmodi temporibus. Spatium ita conſideratur, ſatis ne longum fuerit ad eam rem tranſigendam; & potuerit ne ſcire,ſatis ad id perficiendum ſpatij futurum. num parui refert, ſatis ſpatij fuiſſe ad id perficiendum, ſi id ante ſciri, & ratione prouideri non potuerit. Occaſio quæritur, idonea ne ſatis fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, quæ aut præterita ſit,aut non expectata. Spes perficiendi quæ fuerit, ſpectabitur hoc modo: Si quæ ſupra dicta ſunt ſigna, concurrent: ſi præterea ex altera parte vires, pecunia, conſilium, ſcientia, apparatio; ex altera parte imbecillitas, inopia, ſtultitia, imprudentia, inapparatio demonſtrabitur fuiſſe: per quas res ſcire poterimus, vtrum diffidendum an confidendum fuerit. Spes celandi quæ fuerit, quæritur ex conſcijs, arbitris, adiutoribus, liberis aut ſeruis, aut vtriſque.

CAPIDVRVS.

SIGNVM eſt,per quod oſtenditur idonea perficiendi facultas eſſe quæſita.) Signum quod ſupra in diuiſione rationum coniecturalis conſtitutionis tertio loco poſitum eſt, inquit, per quod oſtenditur idonea quæſita eſſe ad aliquid perficiendum facultas. (Id diuiditur in partes ſex, locum, tempus, ſpatium,occaſionem,ſpem perficiendi,ſpem celandi.) Omnis,vt

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

ſupra diximus, coniectura, aut de animo, aut de re eſt. Quæ de re eſt, aut ad perſonam, aut ad negocium cauſam ue, aut ad coniunctum negocio attinet. Quæ ad perſonam referuntur, quæque ad cauſam, abunde ſupra docente ipſo Cic. protulimus. Quę autem negocijs attributa ſunt, vt idem in primo de Inuentione inquit, quærendum. Locus, tempus, modus, occaſio, facultas. Locus conſideratur, in quo res geſta ſit, ea opportunitate, quam videatur habuiſſe ad negocium adminiſtrandum, ea autem opportunitas, quæritur ea magnitudine, interuallo, longinquitate, propinquitate, ſolitudine, celebritate, natura ipſius loci & vicinitate totius regionis. ex his attributionibus, ſacer an profanus, publicus an priuatus, alienus an ipſius, de quo agitur, locus ſit, aut fuerit. Tempus autem eſt, id quo nunc vtimur (nam ipſum quidem generaliter diffinire difficile eſt) pars quædam æternitatis, cum alicuius annui, menſtrui, diurni, nocturni ue ſpatij certa ſignificatione. In hoc & quæ præterierint conſiderantur, & eorum ipſorum, quæ aut propter vetuſtatem obſoleuerunt, aut incredibilia videantur, vt iam in fabularum numero reponantur, & quæ iam diu geſta, & memoria noſtra remota, tamen faciant fidem vere tradita eſſe. quod eorum monumenta certa in literis extant, & quæ nuper geſta ſint æque ſcire plerique poſſint, & item quæ inſtent in præſentia, & quæ maxime fiant, & quæ conſequantur in quibus poteſt conſiderari, & quid ſerius futurum ſit. Et item communiter in tempore perſpiciendo longinquitas eius eſt conſideranda. Nam ſæpe oportet commetiri cum tempore negociū, & videre, potuerint ne, aut magnitudo negocij, aut multitudo rerum in eo tranſigi tempore. Conſideratur autem tempus, & anni, & menſis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicuius horum. Occaſio autem eſt pars temporis habens in ſe alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem. quare cum tempore hoc differt. Non genere quidem verum id eſſe intelligitur, verum in tempore ſpacium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte ſpectatur. In occaſione, ad ſpatium temporis, faciendi quædam opportunitas intelligitur adiuncta, quare cum genere idem ſit, ſit aliud quod parte quadam & ſpecie, vt diximus, differat. hoc diſtribuitur intra genera, publicum, commune, ſingulare. Publicum eſt, quod ciuitas vniuerſa aliqua de cauſa frequentat: vt ludi, dies feſtus, bellum commune, quod accidit omnibus eodem ſere tempore, vt meſſis, vindemia, calor, frigus. Singulare autem eſt, quod aliqua de cauſa priuatim alicui accidere ſolet: vt, Nuptiæ, ſacrificium, funus, conuiuium. Modus eſt, in quo quemadmodum, & quo animo factum ſit, quæritur. Eius partes ſunt, prudentia, & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex his, quæ clam, palam, ui, perſuaſione fecerit. Imprudentia autem, in purgationem confertur, cuius partes ſunt, ſcientia, caſus, neceſſitudo, & in affectionem, hoc eſt moleſtiam, iracundiam, amorem, & cetera quæ in ſimili genere verſantur. Facultates ſunt aut quibus facilius ſit, aut ſine quibus aliquid confici nō poteſt. Hic vero ſex enumerat locum & tempus, hoc eſt deductum ſpatium. Tempori ſubijciemus occaſionem, ſpem perficiendi, quæ in modo ſinitur, ſpem celandi in facultate. Ergo nec plura, nec pauciora ſunt quæ ad negocium, & coniecturam capiendam, generalia quaſi elementa referantur. [Locus quæritur.) In quæſtionem venit. [Celebris, an deſertus.) An illic multi verſari, vel nulli omnino conſueuerint. [Semper deſertus) Vt nemus, ſilua. [An tum cum id factum ſit) Quia ſunt loca, quæ bis, aut ter ſingulis annis, multa hominum conſuetudine celebrantur, velut aliqua in auijs locis templa, alioqñ tamen deſerta. [In eo loco ſolitudo fuerit) Quo nulli acceſſerant. [Profanus) Nullo modo ſacer, quaſi procul à fano. hoc eſt, quod longe à templorum abſit ceremonijs. [Cuiuſmodi loci attingi.) Subaudiendum longe animaduertendi. Senſus eſt: Conſiderandum quidem, quales ſint qui rem ipſam attingant & complectantur loci. quo coniecturæ melius inde eijciantur. [Num qui eſt paſſus, perſpectus, & exauditus eſſe poſſit) Num qui in huiuſmodi locis quidquam perpeſſus eſt, viſus ſit, aut à quoquam clamitans audiri potuerit. Quia ſi locus ſit frequens potuit videri, ſi in ſublimi ſpecula, audiri facile potuit à quopiā. [Horum quid reo, quid accuſatori conueniat, præſcribere non grauaremur, niſi facile quiuis cauſa poſita poſſet iudicare) h. d. quot nam modis ex ſignis coniectura capiatur, monſtrauimus. nunc autem quid accuſatori, quid ue defenſori tenendum, nos præcepta dare non pigeat, niſi quis fortaſſis exiſtimet cauſa expoſita, quid poſſit, quid ue non poſſit, vel accuſare, vel defendere, ſe facile intellecturum. [Initia enim inuentionis ab arte debent proficiſci.) Ordo verborum eſt: Nō grauemur perſcribere, quid horum reo, quid accuſatori conueniat. Initia enim inuentionis ab arte debent proficiſci, niſi quis facile cauſa poſita poſſet iudicare, cetera facile comprobabit exercitatio. i. inuentionis quidem principia docere neceſſe eſt, niſi ſit aliquis, qui cauſa poſita id facile poſſit iudicare. nam cetera exercitatione facile poterunt comparari. [Horum quid accuſatori conueniat, præſcribere non grauemur) Præſcribere, pręcipere. Cæſ. in Comm. Non minus commode ipſi ſibi pręſcribere, quam ab alijs doceri poterant. Inde præſcripta, quæ ludi magiſtri dabant pueris veteres appellabant, & præſcripta, quæuis præcepta. Cic. in Orat. Quid eſt quod pręſcriptum aliquod, aut formulam exprimas, cum in ſuo quodque genere præſtet. Cæſ. in Cōm. Atque Imperatoris alter agere ad præſcriptum, alter libere ad ſummam rerum conſulere debet. [Non grau.) .i. non grauiter feramus. nunc abſolute poſitum eſt, aliquando tranſitiue, Grauor hanc rem: vt dicas, grauior aduentum tuum, grauor præſentiam tuam. i. grauiter fero, & grauior hac re. Virg.

Quid ſit quæ voce grauaris Mente Dares.

Quidquid dicat Seruius, qui hac elocutione nō niſi per actiuum nos vti voluit. Nam hæc res grauat me aliud uerbum eſt, alterum enim deponens, alterum actiuum & paſſiuum eſt quale apud Curtium illud in octauo. Ceterum cum eius ſaucium penderet, & Cruore ſiccato frigeſcens vultus aggrauaret dolorem. [Initia enim inuentionis ab arte debent proficiſci) Multo enim commodius ſcribimus, ſi quæ nobis ex initio arte tradita ſint, ad quæ exercitationem omnem accommodemus, quam ſi prout caſus tulerit, vſque ut ratio dictauerit ſcripſerimus. [Cetera facile comprobabit exercitatio.) Iudicium enim exercitatione firmatur magis, nec ſperemus nos ea arte præceptoribusq. conſequi poſſe omnia. Facienda.n. eſt vnicuique uis ſua, & exercendum ingenium, ſi quidem præceptor ſatis habet, cum artis præcepta poſuit in medio, vt diſcipuli ſit, inde ſcribendi ſumere initium. [Noctu an interdiu) Vtraque aduerbia ſunt. [Et qua die) Feſta ne, an pro feſta, vel interciſa ſit. [Et ſcierit ne ſatis) Et ſi ſpatij ſatis fuerit, quo factum poterit tranſigere, non id ſciſſe videatur. nō .n. credendum videbitur id aggreſſum, quod tranſigere nō poſſe crediderit. Aut prouidere non potuerit ratione, quo minus quod aggreſſus ſit abſolueret. [Ad rem adoriendam) Aggrediendam, inchoandam. [Aut non expectata) Vt ſequeretur. [Si quæ dicta ſunt ſupra ſigna concurrunt) Si quæ ſupra ſigna memorauimus, locus, tempus, ſpatium, occaſio, vel horum aliquæ partes concurrunt. [Ex altera parte) Ab accuſatore. [Vires, pecunia, conſilium) Hæc .n. ſpem perficiendi videri poſſunt, periſtitiſſe reo, quæ ſibi voluerit. [Ex altera parte) .i. a defenſore, imbecillitas, inopia, imprudentia, ſtultitia in apparatu demonſtrabitur fuiſſe, quæ omnia ſpem perficiendi habere non potuerunt. Quare ſcire potuerit, verum diffidendum. [Ex quibus rebus potuerit colligere, num ſibi fuerit fidendum, ſi hæc adſint, diffidendum autem, ſi abſint. ſpes celandi quæ fuerit, quæritur ex conſcijs, arbitris, adiutoribus, liberis aut ſeruis, aut vtriſque &c.) Hoc dicit, Num quid occultandi ſpem habuerit, ex eius conſcijs ſcire poterimus, ceteriſque qui cum eo aut fuerint, aut degerint perpetuo. [Argumentum eſt, per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma ſuſpicione) Partitio illa ab Ariſt. tradita, conſenſum fere omnium meruit, alias eſſe probationes, quas extra dicendi rationem acciperet orator, alias, quas ex cauſa traheret ipſe, & quodammodo gigneret. Ideo illas ἀτέχνους .i. inartificiales vocarunt. Ex illo priore genera ſunt præiudicia, rumores, tormenta, tabulæ, iuſiurandum, teſtes, in quibus pars maxima contentionum forenſium conſiſtit. Artificialis vero omnis probatio conſtat aut ſignis, aut argumentis, aut exemplis, licet plerique ſigna partem argumentorum eſſe voluerint. Signum Græci σημεῖον vocant. hoc in duas ſpecies diuiditur, alia eſt eorum quę neceſſaria ſunt, quæque aliter ſe habere non pñt. hęc Græci τεκμήρια vocant, quæ via pertinere ad artis præcepta videntur, nam vbi ſignum aliquod inuiolabile, ibi neceſſitas quædam eſt: hoc genus per omnia tempora perpendi ſolent, vt coiiſſe cum viro quæ peperit, quod eſt præteriti, & fluctus eſſe, cum magna vis venti in mare incubuit, quod eſt præſentis, & eum mori, cuius cor eſt vulneratum, quod futuri eſt, Alia ſunt ſigna non neceſſaria, quæ Græci εἰκότα vocant, quæ etiam ſi ad tollendam dubitationem ſola non ſufficiunt, tamen adiuncta ceteris plurimum valent. ea autem ſunt, per quæ aliæ res intelliguntur, ut per ſanguinem cædes, aut ſanguis vel ex cæſa belua reſperſiſſe veſtem poteſt, vel è naribus profluxiſſe, ac non vtique qui veſtem cruentam habuerit, is homicidium continuo fecerit, ſed vt per ſe non ſufficit, ita ceteris adiunctum, teſtimonij loco ducitur, ſi inimicus, ſi ante minatus, ſi eodem loco fuit. quibus ſignum cum acceſſit effi-

cit

ſit vt quæ ſuſpecta erant, certa videantur. Sunt enim multa huiuſmodi ſigna vtrique parti communia, vt liuores, tumores. nam videri poſſunt veneficij, & cruditatis, & vulnus in pectore, ſua manu & aliena periiſſe. hæc tam firma habebuntur, quam extrinſecus adiuuabuntur. Quod Græci [illegible], Latini ſignum, id quidam indicium, quidam veſtigium nominarunt. Quamobrem eorum in genere, quo ſigna quidem ſunt, ſud non neceſſaria, quidam pronoſtica, quòd ſint futurorum quædam indicia, eſſe putauerunt: vt, Vento ſemper rubet aurea Phœbe: Et Cornix pluuiam vocat improba voce. & cetera quæ ab Arato ſumpſit Virg. Item futuræ alicuius mentis ſigna in hoc genere poſuerunt. velut cum Areopagitæ damnauerunt puerum coturnicum oculos eruentem, quod aliud indicaſſe non viſi ſint, quam id ſignum eſſe perniciosiſſimæ mentis, multis aliquando futuræ malo & credi, ſi adoleuiſſet. quare neutra inter argumenta vllo modo ponenda videntur. Illa quidem non neceſſaria ſigna, cruenta veſtis, & clamor & liuor, & talia, ſunt peoe & illis inartificialibus, qualia ſunt tabulæ, rumores, teſtes, nec ab oratore inueniuntur, vt argumenta dici poſſunt, ſed ad eum cum ipſa cauſa deferuntur. Altera quoque neceſſaria ſigna, ſi indubitata ſunt, quæ poſſunt eſſe argumenta, quando vbi illa ſunt, quæſtio eſſe poſſint. Argumento enim niſi in re controuerſia, locus eſſe non poteſt. ſine dubio igitur argumenta non ſunt, ſed ipſa argumentis egent, ſi dubia ſint, ſi neceſſaria, vt demonſtrentur. Quæ igitur hic Cicero enumerat, ſigna unde argumentationes fieri poſſint, dicenda potius quam argumenta ſunt. Quæ ideo argumenta ipſe Cicero nec id quidem dubito, nominauit, quod ſui ita ipſum docuerit præceptores.

LONG. NAm parui refert, ſatis ſpatij fuiſſe. Quare recte dixit alibi, Cuiuſuis ſpatij conſiderationem in deliberatione futuri temporis conſiſtere.

ASCEN. SIgnum &c.) Deſcribit ſignum & docet eius vſum dicens: Signum eſt ſupple id per quod facultas idonea perficiendi .ſ. criminis obiecti, oſtenditur eſſe quæſita .ſ. ab accuſato. Id .ſ. ſignum diuiditur in ſex partes (videlicet quod omittit) locum .ſ. idoneum, tempus idoneum, ſpacium idoneum, occaſionem idoneam. ſpem perficiendi idoneę, & ſpem celadi .i. occultandi idoneę aut commode. Locus quæritur .i. inquiritur, verum videlicet fuerit celebris .i. frequentatus nobili frequentia, an deſertus, & ſupple vtrum ſemper deſertus, in ſolitudo .i. deſertio fuerit in eo loco, tunc ſupp. duntaxat cum id ſit factum. Et ſupple quæritur locus vtrum ſit ſacer .i. alicui numini conſecratus, an prophanus .i. procul à phano .i. templo, & ita non ſacer, quia locus ſacer fere phanum habere ſolet adiunctum. Et verum fuerit publicus an priuatus .i. non publicus, ſed alicuius proprius. Et quæritur, cuiuſmodi loci attingunt .ſ. illum locum .i. qui ſint loci affines, aut contermini ſeu vicini, vbi ſciet puer etiam pro ſpacijs terræ dici hos locos, vt zoet.i.deueoere locos &c. Num .i. nunquid is qui eſt paſſus .i. cædem, aut vitium, aut ſimilem iniuriam, poſſit eſſe perſpectus .i. perfecte viſus, & exauditus .i. manifeſte auditus. (Non enim exaudire eſt de vi verbi idem quod exorari.) Nos non grauaremus perſcribere, id eſt ad finem & plene ſcribere, quid horum conueniat reo, & quid conueniat accuſatori, niſi quiuis .i. quilibet poſſet iudicare facile .i. faciliter quid huic & quid illi conueniat, cauſa poſita .i. conſtituta, quia res ipſa id docet. Enim pro quia, initia inuentionis debent proficiſci .i. oriri & deduci ab arte .i. ex præceptis rhetoricæ artis, ſed ſupp. ea exercitatio .i. praxis, comparabit .i. acquiret facile cetera .ſ. quæ ſequuntur tempus. Poſtquam oſtendit quæ reſpiciunt locum idoneum docet, quæ reſpiciant tempus opportunum dicens. Tempus .ſ. an fuerit idoneum, quæritur .i. inquiritur ita, qua parte anni dicatur eſſe factum, quia hora .i. qua parte diei dicatur eſſe factum. An ſupp. dicatur eſſe factum noctu, an interdiu. (Vbi ſciet quòd noctu & interdiu aduerbia ſunt, noctu pro tempore nocturno, interdiu pro tempore diurno, quaſi inter diem ſeu diei partes. Nocte autem & die nomina ſunt) qua die ſupple dicatur eſſe factum, & quota hora noctis, & eiuſmodi temporibus ſupple quæritur. Alij legunt & cuiuſmodi temporibus .ſ. dicatur factum eſſe. Tertio agit de ſpatio idoneo dicens. Spatium .ſ. idoneum conſiderabitur ita, ne pro an, ſpatium fuerit ſatis longum ad tranſigendum .i. penitus peragendam eam rem .ſ. de qualis eſt. Et ne pro an, ipſe ſcierit .ſ. nouerit ſatis ſpatij futurum ad id perficiendum. Nam refert .i. intereſt parui, ſatis ſpatij fuiſſe ad id perficiendum, ſi id non potuerit ante ſciri, & prouideri poteſt ratione .i. conſideratione & diſcurſu rationis: Quarto agit de occaſione dicens. Occaſio quæritur: ne pro an, fuerit idonea ad rem adoriendam .i. inuadendam per inſidias (vbi adorior oſtendit verbum commune eſſe) an alia .ſ. occaſio, fuerit melior quæ .ſ. occaſio, magis idonea, aut ſit præterita, aut non expectata. Quinto deducit ſpem dicens. Spectabitur hoc modo, quæ fuerit ſpes perficiendi hæc .ſ. quæ dicta dicantur, ſi ſupp. ea ſigna quæ ſupradicta ſunt concurrerint. Si præterea vires, pecunia, conſilium, ſcientia, apparatio videbitur fuiſſe ex altera parte, & imbecillitas inopia ſtultitia, imprudentia & inapparatio demonſtrabitur fuiſſe ex altera parte. Item ſpectabitur, quæ ſpes fuerit, ſi demonſtrabitur, quare potuerit ſcire, verum fuerit diffidendum an confidendum. Sexto & vltimo loco declarat quando ſpes cælandi dicetur idonea, dicens. Quæritur .i. inquiritur, quæ ſpes cælandi .ſ. facinus fuerit .ſ. facieoti ex conſcijs, ex arbitris .i. ijs qui negocio interfuerunt. ex adiutoribus liberis, aut ſeruis, aut vtriſque .ſ. tam liberis quam ſeruis, id eſt ſeruilis conditionibus hominibus.

DE ARGVMENTO.

ARGVMENTVM eſt, per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma ſuſpicione. Id diuiditur in tempora tria, præteritum, inſtans, conſequens. In præterito tempore oportet conſiderare vbi fuerit, vbi viſus ſit, qui cum viſus ſit, num quid appararit, num quem conuenerit, num quid dixerit, num quem habuerit de conſcijs, de adiutoribus, de adiumentis, num quo in loco præter conſuetudinem fuerit, aut alieno tempore. In inſtanti tempore quæritur, num viſus ſit cum faciebat, num qui ſtrepitus, clamor, crepitus exauditus ſit, aut denique num quid aliquo ſenſu perceptū ſit, aſpectu, auditu, tactu, odoratu, guſtatu. nam quiuis horum poteſt conflare ſuſpicionem. In conſequenti tempore ſpectabitur, num quid re tranſacta relictum ſit, quod indicet aut factum eſſe maleficiū, aut à quo ſit factum. Factum eſſe, hoc modo: Si tumore aut liuore decoloratum eſt corpus mortui, ſignificat eum veneno necatum. A quo factum ſit, hoc modo: ſi telum, ſi veſtimentum, ſi quid eiuſmodi relictum ſit, aut ſi veſtigium rei fuerit, aut ſi cruor in veſtimentis, aut ſi in eo loco comprehenſus aut viſus ſit tranſacto negocio, quo in loco res geſta dicatur.

CAPIDVRVS.

ARGVMENTVM eſt, per quod res coarguitur) Coarguitur .i. oſtenditur. Arguere enim veteres oſtendere, vnde argumentum, præmonſtrationem futurarum rerum, & illarum quæ non videntur ſignificat. (Certioribus argumentis,) Nunc proprie ſumit argumentum, quod rei dubiæ facit fidem, vnde magis firma ſuſpicione, loquitur. (Qui cum viſus ſit,) Per anaſtrophen, quo cum, & quibus cum, ſicut mecum, tecum, ſecum dicitur. (Num quid appararit,) Non enim fruſtra videri debet factus apparatus. (Num quem habuerit de conſcijs,) Nam quibus cum viſus eſt. aliquem de his habuerit, qui ei fuere conſcij. (De adiumentis,) De his rebus quas ſibi adiumento fore arbitrabatur. (Num quo in loco). ſ. in quo ſuſpectus erat. (Aut alieno tempore) Nunquid noctu, quod in die fieri poſſe commodius videbatur. (Num qui ſtrepitus,) Nullum ex ijs verbum redundat, non enim eſt in idem ſtrepitus & crepitus eſt ſi quidem crepitus, ſonitus violentus, à quo increpo venit, quod eſt eruptionu vocis & immani ſonitu reprehendo. Perſius:

Si increpui ceſſas nugator, ſeruitium acre
Te nihil impellit.

Cymbala, tympanaque, tubæ, cornua, & ſimilia, crepant & crepitant. vnde & crepitus, ventris turpis ſonus nominatur. Plautus Curculione: Ex vnoquoque eorum eijciam crepitum polentarium. Hinc etiam crepitaculum. Strepitus proprie ſonus eſt pedum ambulantis. Ponitur tamen aliqñ pro ſonitu. vt Perſius:

Atque

Atque: marem ſtrepitum fidis intendiſſe Latina.

Et pro pompa diuitum, à multorum commitantium pedum ſonitu. Iuuen.

Et ſtrepitu maioru viuere conſus.

Fremitus eſt, indignantis animalis ſtridor. Iuuen.

In caueam magno fremitu leo tollet alumnus.

Vel inter ſe corrixantium quaſi clamor. Virg.

Quo triſtis erinnys.

Quo fremitus vocat, & ſublatus ad æthera clamor.

Fragor duorum eſt, aut plurium, colliſorum inter ſe corporum excuſſus ſonitus, à frangendo dictus. Lucret.

Perſtant, dant ſonitum frondes, ramiq; fragorem.

Sonus, qui è fidibus elicitur: Sonus, quaſi tinnitus quidam longior. Lucret.

Sollicita porro, plenaq; ſonoribus aures.

Sonitus, eſt aër quoquo modo verberatus, quem aures mente Perculſa ſuſcipiant. Lucret.

Nec mirum cum plena anima veſicula parua,
Sæpe ita dat paruum ſonitum diſploſa repente
Eſt etiam ratio, cum venti nubila perflant.
Vt ſonitus faciant. Virg. ∴
Concurrunt æthere in alto
Fit ſonitus. Idem alibi:
Clareſcunt ſonitus armorumq; ingruit horror.
Stridor, vis quædam acrior eſt, & quaſi ſibilans colliſio. Iuuen.
Qui ſuadet miueris latus ſtridore cathena.

[Nam quid horum ſeorſuum poteſt conflare ſuſpicionem) Conflare.i.conficere, aliter conflare.i.metallum quoduis in aliam q̃ ſit formam redigere. Virg.

Et curuæ rigidum falces conflantur in enſem.

Et conflaui æs alienum dicimus.i.contraxi, idemq; eſt quod, ſum debitor factus alienæ pecuniæ ſicut diſſoluo æs alienum, idem eſt quod æs alienum reſtituo, & exoluo quibus debeo. [Poteſt conflare ſuſpicionem) Quia quidquid ſenſu aliquo perceptum fuerit, facti facinoris habebit ſuſpicionem. [Num quid re tranſacta relictum ſit,) Si inter transferendum aliquid aut exciderit imprudenti aut ſit is oblitus, vnde manifeſto deprehendatur in crimine, aut ſi quid etiam viſum, per quod quæ præceſſerint indicari poſſint. [Aut ſi veſtigium rei fuerit) Pedis ſignum, vt illo acceſſiſſe manifeſto aliquis deprehendatur. [Quo in loco res geſta dicatur) Vt nunquid ex eo loco aliquid elici queat, quo magis feciſſe argui poſſit.

LONG. ARgm̃ eſt,) Oportet hic argumentum intelligere pro ſtatus ratione quæ eſt coniecturalis alioqui ſemper eſt certa probatio. [Nam quiuis horum ſenſus poteſt conflare ſuſpitionem) Recte autem ſcolaſtici rhetores dixerunt, guſtus ſenſum nunquam incidere poſſe in inſtanti, niſi acclamationibus vt cæci & veneni.

ASCEN. ARgm̃ eſt, per quod &c.) Proſequitur quartam partem conſtitutionis coniecturalis dicens. Argm̃ eſt, per quod res coarguitur.i.comprobatur. Nam arguere ſignificat ratione quandam probare, vt Æn. 4. Degeneres animos timor arguit, ideo coarguere eſt comprobare argumentis.i. medijs probationis certioribus.ſ. q̃ ſint cetera, aut multum certis, & ſuſpicione magis firma q̃ in ceteris temporibus. Id.ſ. argm̃, diuiditur in tria tpa, in præteritum, in inſtans.i.tempus præſens, aut nunc, aut tūc cū res dicetur geſta, aut geri, aut gerenda, & in tempus, p̄ũs.ſ. rem geſtam.i. quod poſt eius actionem ſecutum eſt. Oportet conſiderare in tpe præterito vbi fuerit.ſ. accuſatus, aut defendendus, ubi ſit viſus, quia non ſatis eſt ſcire ab eo vbi fuerit, niſi ſit illic viſus, quia non poſſit, aut pro eo, aut citra eum ſi negauerit probari à quo eum.i.cum quo ſit viſus. Nunquid.i. nonne aliquid apparauerit. Num.i.ante, conuenerit.i. aggreſſus ſit colloquendi gratia, quem.i.aliquem Num.i.an ne dixerit quid.i.aliquid. Num.i.an ne habuerit.ſ. ſecum, quem.i. aliquem de conſcijs.ſ. ſceleris cōmiſſi, de auditoribus de adiumentis. Nam.i.an ne fecerit in loco: qd .i.aliquid, præter conſuetudinem, quia perpetraturi aliquod facinus egregium ſolent immutare mores & agitato ſpiritu ferri, aut nunquid fecerit tpe alieno.i.non ſuo ſed importuno. Quæritur .ſ. à cauſidicis in tpe inſtanti. Num.i.an ne ſit viſus: tum.i.tunc, cum.i.quando faciebat. Nunquid ſtrepitus.ſ. pedum, clamor.ſ. oris, crepitus.ſ. armorum, aut aliorum corporum inanimorum, ſit exauditus.i. manifeſte auditus, aut denique quæretur. Num perceptū ſit aliquo ſenſu, vtpote, aſpectu, auditu, tactu, odore, guſtatu. Nam quiuis.i. quilibet horum ſenſuum, poteſt conflare ſuſpicionem. Spectabitur.i. ſpectare oportebit in tpe conſequenti.ſ. iē perpetratam, & ita non eſſet in tpe quod eſt futurum, ſed quod tunc erat futurum. Num.i.an, ne quid.i. aliquid quod indicet, aut factum eſſe maleficium, aut à quo ſit factum ſit relictum.ſ. ab incauto maleficio, re tranſacta.i. poſtquam rem tranſegerat. Factū eſſe iudicet, aut inquiratur hoc modo. Si corpus mortui eſt decoloratum tumore.i.inflatione, aut liuore.i. plumbeo colore, tunc enim ſignificat eum.ſ. qui mortuus eſt necatum veneno. A quo factum ſit inquiratur hoc modo, aut prodet reum hoc modo. Si telum vt ſica, aut mucro, aut alia inuaſiua arma, ſi veſtimentum.ſ. capitis, aut quod facile reijci poteſt, & ſi quid eiuſmodi ſit relictum in loco cædis, aut ſi veſtigium fuerit repertum.ſ. in loco cædis. Si cruor ſup. ſit relictus in veſtimentis.ſ. occiſoris. Nam de occiſo nihil refert eum certum ſit occiſus eſſe licet ignotum ſit abs quo. Si accuſatus ſit viſus, aut comprehenſus.i. captus in eo loco, negocio tranſacto.i. poſtquam facinus erat commiſſum in eo ſupp. loco in quo loco res dicitur geſta.

DE CONSECVTIONE.

CONSECVTIO eſt, cum quæritur, quæ ſigna nocentis & innocentis conſequi ſoleant. Accuſator dicet, ſi poterit, aduerſarium, cum ad eum ventum ſit, erubuiſſet, expalluiſſe, titubaſſe, inconſtanter locutum eſſe, concidiſſe, pollicitum eſſe aliquid: quæ ſigna conſcientiæ ſunt. Si reus horum nihil fecerit, accuſator dicet, eum vſque adeo præmeditatum fuiſſe quid ſibi eſſet vſu venturum, vt confidentiſſime reſiſtens reſponderet: quę ſigna confidentiæ, non innocentiæ ſint. Defenſor, ſi pertimuerit, magnitudine periculi, non conſcientia peccati commotum eſſe dicet. Si non pertimuerit, fretum innocentia negabit eſſe commotum.

CAPIDVRVS.

CONSECVTIO eſt, cum quæritur, quæ ſigna nocentis & innocentis conſequi ſoleant) Confingit ſibi Cic. verba, prout res quam nominaturus eſt, poſcit, velut hic cōſequentia enim ſunt, cum quærimus præteriti ſigna & quaſi impreſſa facti veſtigia, quæ quidem maximam ſuſpicionem mouent, & ſunt quaſi tacita criminum teſtimonia, q̄ facti crimen cō ſequantur. Conſecutionem vocat aliter in libro de Oratore, cū quocunque, quod rem aliquam conſequatur, quærimus, ſi id ad rei alicuius attineat cognitionem, conſecutionem nominare formidauit, cum inquit. Neque res eſt vlla quæ non aut ad cognoſcendi, aut ad agendi vim rationemq; efferatur. Nam aut ipſa cognitio rei ſcientiaq; perquiritur, vt virtus ſuam ne pp dignitatē, an pp fructus aliquos expetatur, aut agendi cōſilium exquiritur, vt ſit ne ſapienti capeſſenda Reſp. Cognitionis aūt tres modi, cō iectura, definitio, & vt ita dicam, conſecutio. Deinde ſubiungit. Conſecutio aūt tractatur, cum quidquam quod rem ſequatur, ac quæritur, vt illud, ſit ne aliquando mentiri boni viri. Eadem pene igitur ratione hic conſecutionem dixit. nam cum quæ ſigna nocentes & innocentes ſequantur, excutimus, id cōſecutionem nominauit. [Accuſator dicet, ſi poterit, & quæ ſequuntur) Accuſatoris locos tractat conſecutionis. hoc.n. dicit, Accuſator apud iudices contra reum cauſam acturus dicet ut telum, vt veſtigium, ut cruor, ut deprehenſum aliquid quod ereptum ablatum ue uideatur, ut reſponſum inconſtanter, vt hæſitatum, ut titubatum, & cum aliquo uiſus, ex quo uiſus, ex quo ſuſpicio oriatur, vt eo ipſo in loco uiſus, in quo facinus peractum ſit, ut pallor, ut tremor ſcriptum, aut obſignatum, aut depoſitum quippiam. [Inconſtanter locutum eſſe) Vt quæ dixerit, non ſibi conueniant. [Concidiſſe) Præ metu lapſum in terram dicat. [Si reus nihil horum fecerit, & cetera quæ ſequuntur) Hoc dicit, ſi nihil horum accuſator in reo poterit arguere, dicet ipſum præmeditatum, quid futurum voluntati eſſet, ac confidentiſſime, locutum, ut innoxius uideretur. [Si non pertimuerit).i. exhorruerit magnitudinem periculi, quod immineat, ſi noxius iudicetur. [Fretum innocentia) Quod eſſet innocens, periculum non formidine dicet.

ASCEN. Conſecutio) Declarat quintam partem quæ dicitur conſecutio quòd ea conſiderat, quæ rem conſecuta dicantur, de qua dicit ſic. Conſecutio eſt cum quæritur .i. inquiritur & ſcrutatur à cauſidico quæ ſigna nocentis .i. per quæ videatur quis nocens, & innocentis .i. per quæ videatur .ſ. innocens: ſoleant conſequi .ſ. factum aliquid. Accuſator dicet, ſi poterit .ſ. veriſimiliter & probabiliter dicere (aperto enim mendacio non eſt innitendum) vnde addit ſi poterit. quaſi non videaris poſſe, quod per honeſtatem facere nequeas aduerſarium erubuiſſe cum ventum ſit ad eum .ſ. aduerſarium id autem verecundiæ ſignum eſt, & expalluiſſe, quod formidinis eſt indicium, aut titubaſſe .i. in ſermone vacillaſſe, quod perplexi, & in ſcelere deprehenſi teſtimonium eſt locutum eſſe inconſtanter, hoc eſt nõ firmiter, nec cum fiducia, aut perpetuo tenore, ſed variaſſe verba & ſententiam. Concidiſſe .ſ. in terram præ timore, & eſſe pollicitum aliquid .ſ. ne comprehendatur, quæ omnia ſunt ſigna conſcientiæ .ſ. conſciæ ſceleris. Si reus nihil horum fecerit, accuſator dicet eum fuiſſe vſque adeo præmeditatum quid eſſet ſibi futurum vſui .i. vtilitati ad ſcelus tegendum, vt ipſe reſiſtens reſponderet confidentiſſime, quæ ſigna ſunt confidentiæ .i. malitioſe confidentis animi, & non innocentiæ. Defenſor ſi pertimuerit .i. multum & euidenter timuiſſe viſus ſit dicet .ſ. per defenſorem ſuum, ſe commotum eſſe non conſcientia peccati, ſed timore periculi, quia non omnis qui innocens eſt continuo abſoluitur. Si non pertimuerit, negabit ſe eſſe commotum .i. dicet ſe non fuiſſe commotum, fretum, id eſt munitum conſcientia .ſ. bona.

DE APPROBATIONE.

APPROBATIO eſt, qua vtimur ad extremum confirmata ſuſpicione. Ea habet locos proprios atque cõmunes. Proprij ſunt ij, quibus, niſi accuſator, nemo poteſt vti; & ij, quibus niſi defenſor. Cõmunes ſunt, qui alia in cauſa ab reo, alia ab accuſatore tractantur. In cauſa coniecturali proprius locus accuſatoris eſt, cum dicit malorum miſereri non oportere, & cum auget peccati atrocitatem. Defenſoris proprius locus eſt, cum miſericordiam captat, & cum accuſatorem calumniari criminatur. Communes loci ſunt, tum accuſatoris, tum defenſoris, à teſtibus, contra teſtes; à quæſtionibus, contra quæſtiones; ab argumentis, contra argumenta; à rumoribus, contra rumores. A teſtibus dicemus ſecundum auctoritatem & vitam teſtium, & conſtantiam teſtimoniorum. Contra teſtes, vitæ turpitudinem, teſtimoniorum inconſtantiam; ſi aut non fieri potuiſſe dicemus, aut non factum eſſe quod dicant, aut ſcire illos non potuiſſe, aut cupide dicere, & argumentari. hæc & ad improbationẽ, & approbationem teſtium pertinebunt. A quæſtionibus dicemus, cum demonſtrabimus, maiores, veri inueniendi cauſa, tormentis & cruciatibus voluiſſe quæri, & ſummo dolore homines cogi, vt, quidquid ſciant, dicant. Et præterea confirmatior hæc erit diſputatio, ſi, quæ dicta erunt argumentando, iiſdem vijs, quibus omnis coniectura tractatur, trahemus ad veriſimilem ſuſpicionem: idemq́ue hoc in teſtimonijs facere oportebit. Contra quæſtiones hoc modo dicemus: Primum, maiores voluiſſe certis in rebus interponi quæſtiones, vt, quæ vere dicerentur, ſeruari; quæ falſo in quæſtione pronunciarentur, refelli poſſent: hoc modo: Quo in loco quid poſitum ſit, & ſi quid eſſet ſimile, quod videri, aut aliquo ſimili ſigno percipi poſſet: deinde, dolori credi non oportere, quòd alius alio recentior ſit in dolore, quòd ingenioſior ad cõminiſcendum, quòd denique ſæpe ſcire aut ſuſpicari poſſit, quid quæſitor velit audire: quod cum dixerit, intelligat ſibi finem doloris futurum. Hæc diſputatio comprobabitur, ſi refellemus quæ in quæſtionibus erunt dicta probabili argumentatione: idq́ partibus coniecturæ, quas ante expoſuimus, facere oportebit. Ab argumentis, & ſignis, & ceteris locis, quibus augetur ſuſpicio, dicere hoc modo conuenit: Cum multa concurrant argumenta & ſigna, quæ inter ſe conſentiant, rem perſpicuam, non ſuſpicioſam videri oportere. Item plus oportere ſignis & argumentis credi, quàm teſtibus: hæc enim eo modo exponi, quo modo re vera ſunt geſta: teſtes corrumpi poſſe vel pretio, vel gratia, vel metu, vel ſimultate. Contra argumenta, & ſigna, & ceteras ſuſpiciones dicemus hoc modo, ſi demonſtrabimus nullam rem eſſe, quam non ſuſpicionibus quiuis poſſit criminari: deinde vnamquanque ſuſpicionem extenuabimus, & dabimus operam, vt oſtendamus, nihilo magis in nos eam, quàm in alium quempiã conuenire: indignum facinus eſſe, ſine teſtibus coniecturam & ſuſpicionem firmamenti ſatis habere. A rumoribus dicemus, ſi negabimus temere famam naſci ſolere, quin ſubſit aliquid: & ſi dicemus cauſam non fuiſſe, quare quiſpiam confingere & comminiſceretur. Et præterea ſi ceteri falſi ſoleant eſſe, argumentabimur hunc eſſe verum. Contra rumores dicemus primum, ſi docebimus multos eſſe falſos rumores, & exemplis vtemur, de quibus falſa fama fuerit: & aut inimicos noſtros, aut homines natura maleuolos & maledicos confinxiſſe, dicemus: & aliquam aut fictam fabulam in aduerſarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore eſſe: aut verum rumorem proferemus, quis illis aliquid turpitudinis afferat: neque tamen ei rumori nos fidem habere dicemus, ideo quòd quiuis homo poſſit quamuis turpem de quolibet rumorem proferre, & confictam fabulam diſſipare. Veruntamen ſi rumor vehementer probabilis eſſe videbitur, argumentando famæ fidem poterimus abrogare. Quòd & difficillima tractatu eſt conſtitutio coniecturalis, & in veris cauſis ſæpiſſime tractanda eſt, eo diligentius omnes eius partes perſcrutati ſumus, vt ne paruula quidem titubatione aut offenſione impediremur, ſi ad hanc rationem præceptionis, aſſiduitatem exercitationis accommodaremus. Nunc ad legitimæ conſtitutionis partes tranſeamus.

CAPIDVRVS.

APPROBATIO eſt, qua vtimur ad extremum cõfirmata ſuſpicione.) Supra quomodo ſuſpicionem multifariam confirmare conueniat, docuit Cic. nunc quoniam pacto iniecta in mentem audientium ſuſpicione approbare poſſimus, docet, quodq́. ſuſpicionem habitam probet, approbationem nominauit. (Et habet locos proprios atque cões) Locus, vt Cicero diffinit, ab Ariſtotele ſumens, ſedes eſt argumenti, Locorum qui in coniecturali conſtitutione tractantur, alij ſunt proprij, alij communes. Proprij ſunt, quibus niſi accuſator nemo vti poteſt. & in præceptis de Inuentione hos diſcernit locos, inquiens. Nunc exponemos in coniecturali conſtitutione, qui loci communes, ſuſpicionibus credi oportere, & non oportere, rumoribus credi oportere, & non oportere, teſtibus credi oportere, & non oportere, quæſtionibus credi oportere, & non oportere, vitam ante actuam ſpectari oportere, & non oportere, eiuſdem eſſe qui in illa re peccarit. & hoc quoque admiſiſſe, & non eſſe eiuſdem cauſæ: maxime ſpectari cauſam oportere, & non oportere, atque hi quidem, & ſi qui huiuſmodi ex proprio argumento communes loci naſcuntur, in contrarias partes deducuntur. Certus autem locus eſt accuſatoris, per quem auget facti atrocitatem, & alter, per quem negat, malorum miſereri oportere, defenſoris, per quem calũnia accuſatorum cum indignatione oſtenditur, & per quem cum conqueſtione miſericordia captatur.

His

Hic & ceteri loci omnes communes,ex iiſdem præceptis ſumuntur,quibos ceteræ argumeotationes,ſed illæ tenuius,&ſubtilius, & acutius tractantur, in his autem graoius , & ornatios , & cum verbis, tom etiam ſentencijs excellentibus . io illis enim finis eſt, vt id,quod dicitur,verum eſſe videatur , in his , tametſi hoc quoque videri oportet tamen finis eſt amplitudo . [Io caoſa cooiecturali proprius locus accuſatoris eſt , cum dicit malorum miſereri noo oportere) Ideo proprius locus accuſatoris,quia in omni caoſa , ſolus en , vti accuſator poteſt . Locus eſt , vbi locatum qoid eſſe poteſt,vt nunc dicimus,collocatum . Ex hoc argumentorum ſedes, loci quoque dicti . nam ſicut in terra non omni generantur omnia , nec aotem aut feram reperias vbique naſci aut morari,& piſcium quoque genera alia alijs gaudent locis.nec omnibos locis omnes arbores arbuſta aut herbæ naſcuntur , ita non omne argomeotum vndiqoe veniet, ideo non paſſim quærendum eſt . multus alioqui error eſſet, & in vehementi labore . quod enim in oratione ſcrutabimur,inuenire nō poterimos , niſi cauſa cognita . At ſi ſciremos vbi quæqoe naſcantur , cum ad locum ventum erit,facile quod in eo eſt,videbimus . hic autem locus dupliciter accipitur,aut maxima dicitur propoſitio,quæ nullius indigeat probatione,aut,ab imparibus ſi imparia demas,quę reſtant ſunt paria,aot propoſitionis maxima differentis,vt , definitio, genus,ſpecies, dĩa,propriũ,& ſimilia,quæ alibi looge vberios tractaoimus . Cum igitur omnis locus ſit argumenti ſedes, & argumentum fidem faciat eius quod in quæſtione poſitum eſt, ſi de quo quæritur approbare volumus , locos noſſe neceſſe eſt . Quæſtionum autem duo ſont genera,alterum infinitum , definitum alterum. Definitum Græci ὑπόθεσιν, Cicero cauſam,infinitum θέσιν,illi Cicero propoſitum nominauit . Iofinitum genus quæſtionis eſt ſine vllo perſooarum,temporum,locorum, & ſimilium complexu . Definitiuum autem eſt è diuerſo , perſooarum, locorum,& eiuſdem generis aliorum complexu. Infiniti geoeris quæſtionis loci ab Ariſtotele,à Theophraſto , à Themiſtio, & à Cicerone in Topicis latiſſime explicati ſont, ſicut & à ceteris ēt philoſophis . at deſiniti geoeris quæſtionis,loci à Rhetoricis.Sūt enim oratorium proprij. hos Græci περιστάσεις, noſtri circunſtancias nominarum . Hi autem in proprios & cōmunes diuiduntur locos,qui cuiuſcunque ſiot conſtitutionis,infinitę qõnis,quę theſis uomioatur,ſubijciuntur locis,qui qm̃ pacto inter ſe differant, vnius exemplo aperiamus. In cauſa coniecturali,ioquit Cicero, prios locus accuſatoris eſt , cum dicit malorum miſereri non oportere . Hic locus ab infinitæ qõnis loco , qui à contrarijs ducitur, profluit . Miſereri enim oportere,& non miſereri oportere, inter ſe contraris ſunt. Diſtant autem,qui tantum in cauſa adhibeutur,à theticis,hoc eſt,& indefinitis , qood thetici hīt ex vtraque parte tractatus,& in contrariom ſuggerunt nobis argumenta hi autem vnius tantummodo partis ſunt,& aut indignationem ſolam,aut ſolam exprimunt conqueſtionem , vel id genus aliud . Quod autem dicit,malorum miſereri oon oportere,ſioe complexu perſouarum eſt,id ita eſſe neceſſe eſt . Non enim aliter locus eſt . niſi generaliter enuncietur , vnde multa profluere argumenta poſſint.ſed eo inde perſonam in approbatione complectimur, vt ſi dicas : Malorum miſereri uon oportet , Verrem malum eſſe hominem iam oſtendimus, quod ergo eum damnare dubitatis ? Deinde ſobioogit,& cum auget peccati atrocitatem,hoc enim diſtant à theticis,hoc eſt, philoſophorũ,argumentationibus,quod hic ſola veritas quæritur . In cauſa autem licet veritas afferatur, tamen quod eſt illorum proprium,rei prolatæ amplitudo captanda eſt . [Cum miſericordiam captat,) Hoc eſt,cum dicit vnumquenque hominem alij miſericordiam eſſe oportere . [Cum accuſatorem criminatur) Incuſat. [Calumniari) Quod calumnietur,callide ea quæ dicat in uenerit nam calleo , omni aſtu aliquid inuenio,eſt callui callitum,vnde calumnia, Albino teſte . [Communes loci ſunt,tom accuſatoris,tum defeoſoris) Et ob id communes dicuntur loci , quod tam defenſori quam accuſatori conueniant.[A teſtibus,contra teſtes:)Supra ſuſpicionum captandarum rationes Cicero aperuit , quæ ſi velimus recte intueri loco thetico ſubijciontur,qui ab adiunctis à Cicerone in Topicis nominantur, ſicut à teſtibos, contra teſtes , & quæ ſequuntur . Ex his eſſe quos aſſumi extrinſecus idem dixit,quod noo inqoit , ab argumeotis contra argomenta ſupra abunde docuimus , ea ſigna potius quam argumenta nomioari debuiſſe.[A teſtibus dicemus, ſecundum auctoritatem) A loco communi teſtium dicemus,ſi auctoritatem eius adhibendam oſtenderimos,vt pro Archia, Ipſe adeſt vir ſomma auctoritate & religione ac fide,M.Locullus,qoi ſe non opinari,ſed ſcire,non audiuiſſe,ſed vidiſſe,nō interfuiſſe, ſed egiſſe dicit. adſunt Heraclienſes legati,nobiliſſimi homines. [Et conſtantiam) Si non ioter dicendum titubaſſe viſi ſunt. [Aut cupide dicere) Quod vellent .[Factum eſſe) Noo vt fuerit dicant, & argumeotationibus vtantur calumnioſis . [Hæc & ad improbationem) Contra teſtes. [Et probationem teſtium pertinebunt) Quæ à teſtibus dicta ſunt referri poſſe . [Inoeniendi cauſa) Dicendi veri cauſa ab his , qui ſe id feciſſe , cuius accuſarentur , irent inficias. [Tormentis & cruciatu) τῷ αὐτῷ, aut tormentis & cruciatu , inſtrumentis ad cruciandum . nam & bellica ſunt tormeota,vt machinæ,baliſtæ,arietes,& ſimilia.[Confirmatior erit hæc diſputatio) Hoc eſt,indubitatius erit , quod in controuerſia poſitum confirmabitur,aut refelletur. [Eiſdem vijs quibus omnis coniectora tractatur) Hoc eſt,eodem modo,quo ſupra diximus , ſuſpicionem aliquam poſſe ſuſcitari. [Id in teſtimonijs fieri oportebit) Vt ea aut probemus , aut improbemus . vt aliqua cauſa antecedente , quod habuerit odio quem accuſet , cum ipſo teſte,ſi titubet cum dicat,quòd poſt rem ſequatur,quod ſibi peruentorum aliquod ex hoc ſperet emolumentum , & ſimilia . [Contra quæſtiones) Contra id,quod per ſuſpicioues,an ſit verum,quæritur : [Certis in rebos) De quibus, an eſſent facta, nulla dubitatio poſſit oriri, vt ſi mortuum fuiſſet conſtituiſſet aliquem,& ſuſpicio haberetur,quod ſigna eſſent in corpore veneni dati non ſtatim torſiſſent eum qui ſuſpectus habitus eſſet , potius quam diligentius vidiſſent , ao venenum datum eſſet . item , non qui ſuſpectus habitus eſſet, ſed qui certo dediſſe venenum ſciretur,torqueretur autem,qood id ſe feciſſe diffiteretur . Hæc contra quæſtiones dicet defenſor . [Quæ uere dicereotur) Tam ab accuſatore quam defenſore . [Quæ ſalſo in quæſtione pronunciarentur) Aut quæ iuſimulaſſet accuſator,aut reus ſalſo inficiaretur . [Quo in loco quid poſitum ſit) Vt ſi cruentus inuentus ſit gladius , aut quiduis aliud eius ſuſpicionis arguatur alicuius manifeſto occiſi,vel quiduis ſimile . [Dolori credi non oportere) Si quid ſit reus per tormenta faſſus . [Alius alio recentior in dolore) Ad ſufferendos dolores vegetior viridiorque . [Ingenioſior ad comminiſcendum).i.ad fingendum,cuius præteritum, commentus ſum . vnde commenta, figmenta . eſt autem proprie comminiſcor,mente voluto,ac per hoc recordor aliquando ſignificat,vt apud Plautum in Amph.fac ſis commeatus . Inde a commentor commentarij dicti,in qoibus aliqua breuius,quam vt oarari potuerunt,continentur, & aliquorum librorum interpretamenta,commentarios & commenta nominamus.ſicut in vſu clarorum auctorum inuenimus.[Ad comminiſcendum)Quod deuique ſcire aut ſuſpicari poſſit.ſenſus eſt: Dicet defenſor,ideo reũ, qoi inſimuletur,accuſatori faſſum ex ordine omnia, quod putauerit quæſitorem hæc ab eo ſcire cupiuiſſe,& in hac re multa finxiſſe,quo protinus cruciatibus exolueretur.[Quæ in quæſtionibus ſunt dicta)Quænam confeſſus fuerit,dum ab eo quęritur,reus. [Idq́ partibus cooiecturæ)Quæ tribus diſtinguitur temporibus,aut certe,qoę in ſex partes ſupra diuiſa eſt,qoorum ſi ſingula contemplabimor,multa quæ nobis ſuffragabuntur inoeniemus . [Plus oportere ſignis & argumentis credi quam teſtibus)Plus,inquies accuſator,ſi teſtes eius ſententiæ aduerſabuntur,& ſignis & argumentis eſſe credendum , qoam teſtibus modo ſigna & argumenta referre ſibi cōferentia poſſit. [Qoam in alium qoempiam conuenire)Dicet defenſor. quæ protulerit ſigna & argumenta accuſator,tam poſſunt in alio quouis , quam io hoc quem accuſas inueniri.[Indignum facinus)Factum deteſtabile eſſe.[Siue teſtibus cooiecturam & ſuſpicionem firmamenti ſatis habere) Subaudiendum,quenq̃ credere.Vt ſit ordo.Indignum facinus eſſe dicet defenſor.quenquam credere coniecturam & ſuſpiciones ſioe teſtibus habere ſatis firmamenti.[Ita temere)Sine cauſa. [Quio ſubſit aliqoid)Vt ſi quod dicitur,etiam verum ſit,aliquid tñ ſubeſſe negari minime queat.[Confingeret)Apud alios. [Et cōminiſceretur)Intra ſe . prius vero confiogeret protulit,qood prius rem non confictam intuemur,deinde intra ſe qui cōnixerit ea meditatur.[Hũc verum eſſe)Subaudi,rumorem.[Et exemplis vtemur de quibus falſa fama foerit) Quæ infinita ſont. oſtendet igitur,ſe non ſolum fuiſſe . de quo rumor falſus ſit per aliquos ſuſcitatus maleuolus ac inuidos,ſed pleroſq; id ẽt fuiſſe paſſos.[Et aliquam fictam fabulam afferemus , quam dicemus omnibus in ore eſſe) Hoc dicit,notiſſimum aliquod exemplum,ſiue fabula,ſiue hiſtoria ſit,quæ in aduerſariorum opprobrium ventura ſit, velut illud apud Apoleium . Verum enimuero & coruus & pſitacus,nihil aliud quam quod didicerunt pronunciant , ſi conuitia docueris , conuitiabitur , diebus ac noctibus perſtrepent maledicta , hoc illi carmen eſt , hanc putat concionem , ubi omnia quæ didicit maledicta percenſuit . Denuo repetit eandem cantilenam , ſi carere conuitio uelis , lingua excidenda eſt , aut quamprimum

mom in ſiluas ſuas remittendus eſt. Poterit ergo hoc in aduerſarios dicere, aſſuetos quidem eo modo ad maledicendum eſſe, vt laudatum iri tunc demum ſe arbitrentur, cum in quemquam quæ libet confinxerint. & hanc malorum hominum naturam eſſe, vt in quem uis etiam optimum dicant. Fictam ergo fabulam, ſermonem quem ſibi ipſe confinxerit. ſic Iuuen. Te noua, nec triſtis, per cunctas fabula cœnas. i. ſermo. Aut certe fictam ab alijs, quoniam ſequitur, Quam dicemus omnibus in ore eſſe, et fabulam intelligere poſſimus, quæ olim ab aliquo iam poeta ficta ſit, eamq. ad quoquo modo eludendos aduerſarios proferemus. [Cōfictam fabulam diſſipare) .i. fictum ſermonem diſſeminare. [Argumentando famæ fidem poterimus abrogare.) Argumentando rationes quas poterimus afferendo. [Poterimus abrogare.) Infirmare. [Fidem) Firmam perſuaſionem. [Famæ) Quæ de fama rei habita ſit, & eſt caſus datiuus.

LONG. QVid quæſitor velit audire) Quæſitor, qui in crimina inquirit, & in tormentis de maleficijs cognoſcit. Sic Virg. Quæſitor Minos vrnam mouet. [Quòd & difficillima tractatu eſt conſtitutio coniecturalis.) Tranſitio ad aliam conſtitutionem.

ASCEN. APprobatio &c.) Proſequitur ſextam partem, quæ dicitur probatio, ea autē vltima declaratur, quia vltima vſus eſt, de qua dicit ſic. Approbatio eſt qua utimur ad extremū, ſuſpicione confirmata .i. corroborata, hoc eſt poſtquam ſuſpicio validioribus argumentis ſtabilita eſt. Et .ſ. approbatio habet locos proprios, atque communes .i. habet ſedes argumentationum duplices, proprias & communes. Proprij .ſ. loci, ſunt hi, quibus nemo poteſt vti niſi accuſator, & hi quibus nemo poteſt vti niſi defenſor. hoc eſt qui aut ſoli accuſatori, aut ſoli defenſori congruunt, vt qui conueniunt accuſatori non ſubſeruiant defenſori nec contra. Communes ſunt qui tractantur alia cauſa à reo, & alia ab accuſatore, & ita ab vtriſque tractantur. Declarat autem primo locos proprios dicens. Locus proprius accuſatoris in cauſa coniecturali eſt. cum dicit non oportere miſereri malorum, & cum auget atrocitatem peccati. Locus proprius defenſoris eſt, cum .i. quando captat miſericordiam, & cum criminatur .i. pro crimine, & iniquitate accuſat & contendit accuſatorem calumniari .i. calumnioſe agere potius ex ſimultate & odio, quam ex rei veritate, aut iuſtitiæ amore, cum nimis auide facti atrocitatem augeat. Hi autem loci ſunt proprij, quia nihil eſt tam alienum ab accuſatore quam miſericordiam captare, aut accuſandi auiditatem reprimere. Et contra nihil tam diſſidet à defenſore quam miſericordiam prohibere, aut facti atrocitatem exaggerare. Poſtquā autem deſcripſit, aut exemplis declarauit locos proprios declarat communes dicens. Loci communes tum accuſatoris, tum defenſoris .i. quibus tam accuſator quam defenſor vti poteſt, ſunt .ſ. primo à teſtibus .i. ſumpti ab accuſatore per confirmationem teſtium, & ſup. contra teſtes .i. per reprobationem teſtium, à defenſore. Secundo ſupp. ſunt à quæſtionibus .i. inquiſitionibus per torturas adductis per accuſatorem, & ſup contra quæſtiones, improbatas videlicet a defenſore. Tertio ſunt ab argumenta .ſ. accuſatoris, & contra argumenta per defenſorē. Quarta a rumoribus adductis & approbatis per accuſatorem, & contra rumores improbatos per defenſorem, vt de ſingulis declarat. [A teſtibus) Primo declarat locum communem à teſtibus dicens. Nos dicemus in loco communi à teſtibus, ſecundū auctoritatem & etiam teſtium, & conſtantiam teſtimoniorum. Maxime.n. attendendū eſt, an teſtes conſtanter affirmauerint ſine heſitatione, aut variatione ſniarum. Et dicemus pro defendendo in loco cōmuni, contra teſtes turpitudinem vitæ .ſ. eorū, in conſtantiam teſtimoniorum, & dicemus, aut non potuiſſe fieri quod dicant, aut non eſſe factum, aut illos non potuiſſe ſcire, vtpote cum illic non fuerint, ſed alibi nisi, aut dicemus eos dicere cupide .i. nimis affectanter, vt eideantur non ad veritatis comprobationem, ſed ad odij ſui, aut ſimulatis occultæ exaturationem dicere. Tūc.n. teſti præcipua fides adhibetur, cum non plus quam interrogatus ſit dixerit, & id quaſi inuitus eiſus ſit dicere, vt pp ſacramentum, ſeu iuramentum, quo aſtrictus eſt. verū dicere quatenus ſeruet iſ. Et argumentari hæc .ſ. quæ dicta ſunt .i. adducere per accuſatorem integram teſtium uitam, & teſtimoniorum conſtantiam, & per defenſorem eorūdem turpitudinem, aut nequitiam uitæ, & in contraſtando inconſtantiam, aut sordicaiem & ꝑperatiuitem, pertinebunt ad improbationē teſtium .ſ pro reu, & ad ꝓbationem teſtium pro accuſatore, vbi ordo mutatur. [A qōnibus) Deducit locum com munem à quæſtionibus, & contra quæſtiones docens primo quæſtionibus .i. inquiſitionibus veritatis per tormenta, ſeu torturam vti poſſe, cum à maioribus ſint inſtitutæ: deinde non ſemper, neque in oi criminatione utendum eſſe, nam graphice accuſantis & defendētis partes perſcribit dicens. Nos dicemus à quæſtionibus .i. inquiſitionibus factis per torturam, cū demonſtrantibus maiores noſtros .i. progenitores, & qui nos in reip. adminiſtratione anteceſſerunt voluiſſe quæri .i. inquiri, & qōnem fieri, tormentis & cruciatu, cauſa veri inueniēdi .i. ut verum inueniatur, & dicemus eos voluiſſe, homines cogi ſummo dolore, ut dicant, quidquid ſciant, & præterea hæc diſputatio erit confirmatior .i. magis cōfirmata, & ſtabilita, ſi nos trahemus ea quæ dicta erunt .ſ. tortis & cruciatis, ad ſuſpicionem uerisimilem argumentando iiſdem vijs .i. rōnibus & medijs quibus oīs coniectura tractantur .i. agitur & diſputatur & oportebit, hoc idē facere in teſtimonijs .i. trahere omnia ad veriſimilem ſuſpicionem, iuuando videlicet fidem quam ipſi teſtificando fecerint veriſimili coniectura. Contra qōnes. docet quid defenſor contra quæſtiones faciet dicens. Nos .ſ. defendentes, dicemus contra quæſtiones .i. inquiſitiones factas, aut fieri petitas ab aduerſario per tormenta, aut rei, aut ſeruorum eius, hoc modo .ſ. ſequenti. Primum ſupp. dicemus, maiores noſtros noluiſſe quæſtiones interponi .ſ. ad veri inquiſitionem niſi in certis rebus, de quibus alij commentarij ſatis diſputant & ipſe ſubdens, cum .ſ. ea quæ dicerentur vere poſſent ſciri .i. aperte cognoſci per quæſtionem, & ea quæ pronunciarentur falſo .i. mēdaciter in quæſtione .i. in tormentis, poſſent refelli .i. redargui, & & reprobari, hoc modo vt .ſ. per quæſtionem ſciatur, in quo loco ſit quid .i. aliquid poſitum, vt ſi illic inueniatur aut res ſublata, aut inſtrumentum ſedis, tunc confeſſioni credatur, & ſi quid eſſet ſimile, quod poſſit videri, aut percipi aliquo ſigno ſimili. Deinde ſupp. dicemus non oportere credi dolori .i. confeſſioni factæ per dolorem & cruciatum, quia alius ſit in dolore .ſ. deferendo recentior, & ita firmior alio .i. quam alius, & quod alius ſit ingenioſior ad comminiſcendum .i. fingendum animo, & excogitandum aliquid quo euadat, quod denique is qui eſt in tormentis & quæſtione, poſſit ſcire .ſ. certo, aut ſuſpicari quid quæſitor .i. faciens quæſtionem velit audire, quod cum .i. poſtquam dixerit, intelligat finem dolorum futurum ſibi. Hæc diſputatio .ſ. cōtra quæſtiones, comprobabitur .i. probabilior fiet, ſi refellemus argumentatione probabili ea quæ dicta erunt in quæſtionibus. Itque .i. & id, & oportebit facere id .ſ. refellere quæ in quæſtione dicta erunt argumentatione ne probabili partibus coniecturæ, quas ea poſuimus ante .i. quas prius docuimus ad veriſimilitudinem faciendam ſeruandas. [Ab argumentis) Proſequitur locum communem ab argumenti dicens. Conuenit dicere ab argumentis & ſignis & ceteris locis quibus ſuſpicio augetur, hoc modo, hoc eſt dicemus ſic. Cum multa argumenta .i. media ad probandum, & ſigna videlicet euidentia, quæ conſentiant inter ſe .i. quæ nullam diſcrepantiam habeat. concurrant .ſ. ad approbationem, oportet rem videri .i. apparere perſpicuam .i. ita claram & euidentem, vt veritas quaſi per medium eius videri poſſit, non ſuſpitioſam .i. de qua tantum coniectura, aut ſuſpicio dicatur haberi. Item ſupple dicemus oportere plus credi ſignis & argumentis quam teſtibus, enim pro quia, dicemus ſupp. hæc .ſ. argumenta & ſigna, & exponi .i. obijci conſpectui & declarari eo modo quomodo geſta ſunt reuera, teſtes autem poſſe corrumpi, vel precio ſi ſint auari, vel gratia .ſ. ſint affines, aut conſanguinei, aut familiares, vel metu, ſi pars aduerſa ſit potens aut conſcia criminis, vel ſimultate .i. occulto odio & latente inuidia alterius partis. Et nos dicemus contra argumenta & ſigna & ceteras ſuſpiciones, hoc modo. Si demonſtrabimus nullam rem eſſe quàm quiuis .i. quilibet non poſſit criminari .i. inculpare ſuſpicionibus .i. per ſuſpiciones. Deinde .i. poſt generalem extenuationem, extenuabimus vnamquamque ſuſpicionem, & dabimus operam .i. annitemur, et oſtendamus eam .ſ. ſuſpicionem, quæ ab aduerſario allata ſint, nihilo .i. in nullo conuenire .i. conuenienter afferri magis, in .i. contra nos, quam in quempiam .i. quemlibet, aut quemcunque alium, & ſup. dicemus, coniecturam & ſuſpicionem habere ſatis firmamenti .i. corroboramenti ad perſuadendum ſine teſtibus .i. cum nulli adſint teſtes, eſſe facinus indignum .i. bona rep. aut bonis iudicibus, aut indignandū & deteſtandum ac improbandum, cum ſuſpiciones & ſigna atque id genus argumenta multis modis fallant, nihilq. ſit indignius quam innocentes damnari. A rumoribus. Declarat locum communem à rumoribus & contra rumores dicens. Nos dicemus à rumoribus .i. ſumendo locum & ſedem argumenti noſtri à rumoribus, ſi negabimus famam ſolere naſci .i. oriri, temere .i. abſque cauſa quin ſubſit aliquid .ſ. rei vnde vt ſolet dici. Quod communis fama diu [illegible] non omnino deperditur. Et iam dicemus à rumoribus ſi dicemus non fuiſſe cauſam .ſ. aliquam, quare quiſpiam cōfingeret, & cōminiſceretur

talem

talem .ſ. de aliquo infamiam, & præteres ſi.i.tametſi ceteri .ſ. rumores ſoleant eſſe falſi.i.deceptorij, & non veri, nos argumentabimur hunc eſſe verum. E contrario non dicemus contra rumores, primum ſi docebimus.ſ.rationibus multos rumores eſſe falſos, & vtemur exemplis de quibus fama fuerit falſa, & dicemus aut inimicos noſtros, aut homines maliuolos & maledictos nã .i. per naturam confinxiſſe.ſ.talem rumorem, & aut afferemus in aduerſarios aliquam fabulam fictam.ſ.à nobis quam dicemus eſſe omnibus in ore, aut proferemus, verum rumorem qui afferat illis .ſ. aduerſarijs noſtris aliquid turpitudinis, & tamen dicemus nos non habere fidem ei rumori, ideo quòd quiuis homo poſſit proferre, quemuis rumorem turpem .i. diffamatorium, de quolibet.ſ.homine, & poſſit diſſipare.i.ſpargere fabulam confictam. Verum tamen ſi rumor videbitur eſſe vehemẽter probabilis nos poterimus abrogare.i.auferre famæ fidem .i. credulitatem, argumentándo .i. per argumentationem noſtram. Deinde epilogo, concludens hunc tractatum dicit. Eo quòd conſtitutio coniecturalis eſt difficillima tractatu.i.ad tractandum: & eſt tractanda ſæpiſſime in ueris cauſis: eo inquam .i. propterea perſcrutati ſomus.i.inquiſiuimus diligentius.i.multum diligenter, aut eo.i.tanto diligentius quo difficilior eſt, omnes partes eius ita vt ſupple conſtitutio coniecturalis ne quidem vlla.i.non etiam minima titubatione.i.vacillatione impediretur, aut ſi eſt legendum impediremur ordo eſt. ita vt nos ne vlla quidem titubatione impediremur, ſi accommodaſſemus aſſiduitatem exercitationis ad hanc pceptionem. Nunc tranſeamus ad partem cõſtitutionis legitimæ.

CONSTITVTIONIS LEGITIMAE PARTES.

CVM voluntas ſcriptoris cum ſcripto diſſidere videbitur, ſi à ſcripto dicemus, his locis vtemur ſecundum narrationem: Primum ſcriptoris collaudatione: Deinde ſcripti recitatione: Deinde percunctatione, ſcirent ne aduerſarij id ſcriptum fuiſſe in lege, aut in teſtamento, aut in ſtipulatione, aut in quolibet ſcripto, quod ad eandem rem pertineat. Deinde collatione quid ſcriptum ſit, quid aduerſarij ſe feciſſe dicant, quid iudicem ſequi conueniat, vtrum id quod diligenter perſcriptum ſit, an id quod acute ſit excogitatum. Deinde ea ſententia, quæ ab aduerſarijs ſit excogitata, & ſcripto attributa, contemnetur & infirmabitur. Deinde quæretur, quid ei obfuerit, ſi id voluiſſet ſcribere, vt non potuerit perſcribere. Deinde à nobis ſententia reperietur, & cauſa proferetur, quare id ſcriptor ſenſerit quod perſcripſit: & demonſtrabitur, ſcriptum illud eſſe dilucide, breuiter, commode, perfecte, certa cum ratione. Deinde exempla proferentur, quæ res, cum ab aduerſarijs ſententia, & voluntas afferretur, à ſcripto potius iudicatæ ſint. Deinde oſtendetur, quàm periculoſum ſit à ſcripto recedere. Locus communis eſt contra eum, qui cum fateatur ſe contra id, quod legibus ſancitum eſt, aut teſtamento perſcriptum ſit, feciſſe: tamen facti quærat defenſionem. A ſententia ſic dicemus: Primum laudabimus ſcriptoris commoditatem atque breuitatem, quòd tantum ſcripſerit, quod neceſſe fuerit; illud, quod ſine ſcripto intelligi potuerit, non neceſſario ſcribendum putarit. Deinde dicemus calumniatoris eſſe officium, verba, & literas ſequi, negligere voluntatem. Deinde id, quod ſcriptum ſit, aut non poſſe fieri, aut non lege, non more, non natura, non æquo & bono poſſe fieri: quæ omnia ſcriptorem voluiſſe quamrectiſſime fieri, nemo dubitet: at ea, quæ à nobis facta ſint, iuſtiſſime facta. Deinde contrariam ſententiam aut nullam eſſe, aut ſtultam, aut iniuſtam, aut non poſſe fieri, aut non conſtare cum ſuperioribus & inferioribus ſententijs, aut cum iure communi, aut cum alijs legibus communibus, aut cum rebus iudicatis diſſentire. Deinde exemplorum à voluntate, & contra ſcriptum iudicatorum enumeratione vtemur. Deinde legum & ſtipulationum breuiter exſcriptarum, in quibus intelligatur ſcriptorum voluntas. Locus communis contra eum, qui ſcriptum recitet, & ſcriptoris voluntatem non interpretetur.

CAPIDVRVS.

CVM voluntas ſcriptoris cum ſcripto diſſidere videbitur) Legitimam conſtitutionem in primo libro ita diuiſit, vt ſex ei tribuerit partes. quarum prima ſcriptum fuit & ſententia. In hac igitur quibus vti poſſimus argumentis docet, deinceps in ordine cetera expoſiturus. Hoc ergo dicit, cum voluntas ſcriptoris cum ſcripto non conuenire videbitur, ſi ſcriptum defendamus, alijs, alijs, ſi ſententiam, vti debere videmur locis. (Secundum narrationem) Pro vt popoſcerit narratio. (His locis vtemur) Ex quibus pro ſcripto argumentationes eliciemus. Primum ſcriptoris collaudatione verba defendat, ut dicat ſcriptori neque ingenium, neque operam, neque ullam facultatem defuiſſe, quo minus aperte poſſet perſcribere id, quod cogitaret. non fuiſſe ei graue aut difficile eam cauſam excipere, quã aduerſarij proferant, ſi quidquam excipiendum putaſſet. conſueſſe eos qui lege ſcribant, exceptionibus uti. deinde vt leges recitentur, cum exceptionibus ſcriptæ, vt apud eundem legiſlatorem, num ſit aliqua exceptio. (Scriptores collaudatione) Laus eſt, quam ob bene geſta promeremur, laudatio vero, quæ verbia habetur alicuius. eſt tamen aliquando, vbi laus pro laudatione ponatur. (Deinde ſcripti recitatione) Quo uehementius & ſignificantius quidquid interpretaturus eſt, dicere videatur. (Deinde per cunctatione, ſcirent, ne aduerſarij id ſcriptum fuiſſe, in lege aut teſtamento, aut ſtipulatioue, aut quolibet ſcripto, quod ad eam rem pertinebit) Deinde qui ſcriptum, inquit, defendet, percunctabitur, nunquid aduerſarij eam quàm proferant ſententiam, quæ nuſquam ſcripta apparet in lege, legerint, aut teſtamento, aut ſtipulatione, aut in alio quocunque ſcripto, quod ad id negocium iudiciumque attineat. (Percunctatione) Et percontantum, inquit Donatus in Hecyra, & percunctatum ſcribitur. ſi percontatum à conto dicitur, quo nautæ innituntur ad loca uſibus opportuna, ſi vero percunctatum, ab eo quod à cunctis perquiratur, dicitur. Nonius Marcellus autem de doctorum virorum indagine: Percontari, inquit, diligenter inquirere. Et eſt proprietas uerbi, quòd uada in fluminibus contis exquirant nautæ. Nec me præterit, ineruditos quoſdam grammatiſtas hæc differre inter ſe voluiſſe, cum per o, ante t, & cum u, ante ct, ſcriberetur, ſed nihil mihi cum illis. plana ſunt, Sciſcitor, rogo interrogo, percunctor, ſed ex his alia inter ſe nonnihil, alia nihil prorſus differre videntur. Nam rogo, interrogo, & ſciſcitor, inter ſe nihil differunt niſi dicamos ſciſcitari eſſe, vt ſciamos idem ſępe potius exquirere quam interrogare, rogare verba nulla vel pauca anteceſſiſſe ſignificat, vt Plautus in Curculione. Rogant ſerui quo eam, dico me ire quo ſaturi ſolent. interrogo autem inter multa verba, ſciſcitor & exquiro, vt apud Iuuen. Bene habet, nil plus interrogo, puſilla tamen hæc differentia eſt. Maior autem eſt multo inter percunctor & interrogo differentia, vel quam voluit Quint. vt interrogare nos dicat ſciendi aliquid cauſa, & percunctari, arguendi. Quid enim tam commune, inquit, quam interrogare, vel percunctari? nam vtroque vtimur indifferenter, quorum cum alterum noſcendi, alterum arguendi gratia videtur adhiberi. velut Auguſtinus in lib. quem de doctrina Chriſtiana inſcripſit qui ita reliquit: Inter percunctationem, & interrogationem hoc veteres intereſſe dixerunt, quòd ad percunctationem multa reſponderi poſſunt, ad interrogationem vero aut non, aut etiam pronunciabitur. Ergo ita vt poſt percunctationem, qua dicimus, quis accuſabit aduerſus electos dei? illud quod ſequitur, ſono interrogantis enuncietur: Deus qui iuſtificat? vt tacite reſpondeatur, non & iterum percunctemur, quis eſt qui condemnat? rorſusque inter rogemus, Chriſtus Ieſus qui mortuus eſt? magis adhuc qui reſurrexit? qui eſt in dextra Dei? qui interpellat pro nobis? vt vbique tacite reſpondeatur, non. At cum dicit Cicer. Deinde percunctatio ne ſcirent ne aduerſarij ea ſignifica-

tio,

tio, quàm voluit in percunctor verbo eſſe Quintilianus, hic magis conuenit. eſt tamen inueniri, vbi percunctor ad rerum attineat cognitorem. Horat.

Inter cuncta leges, & percunctabere doctos.

[Deinde collatione quid ſcriptum ſit,) Id eſt, ſi aduerſarij ſcriptum aliquod proferent, conferatur, hoc eſt, comparetur illud & de quo controuerſia eſt. [Quid aduerſarij ſe feciſſe dicant) Subaudiendum, percunctemur, hoc eſt poſteaquam ſi protulerunt ſcriptum viderimus, exquiramus nunquid quod ſe feciſſe fatentur aduerſarij, eo ſcripto tollatur quod eſſe poterit, vt minime fiat. [Quid iudices ſequi conueniat, vtrum id quod diligenter præſcriptum ſit, an id quod acute ſit excogitatum) Hoc dixit, qui defendit ſcriptum, quod accurate, inquiet, ſcriptum eſt à conditore legis, non oportet aliter quam ſcriptum ſit interpretari, quod ſi accipiatur, nihil aliud erit quam legem tollere. Nihil .n. attinere dicat, cauſam ea lege conſiderare. quippe quę in lege ſcripta non ſit, ſi prout libuerit quiſque interpretabitur. quare iudices, ſicut ſcriptum eſt, iudicare debere. [Quæ ſit ſcripto attributa) Prout libido tulerit, non vt nos interpretabimur. [Aut non potuerit ſcribi) Quod contra fas, iuſtum & æquum eſſet. Amentiam enim eſſe, ſi eius qui peccarit potiusquam legis ipſius verba cognoſcentur. [Scriptum illud eſſe dilucide) Aperte. [Breuiter) Non pluribus quam conueniret. [Commode) Vt vtilitatem cõmunem omnium ſpectauerit. [Perfecte) Cui in ea ſententia nihil admodum deeſſet. [Cum ratione) Certa, non vt quiſque, prout libido tulerit, poſſit interpretari. [Deinde exempla proferentur) Subaudiendum earum rerum. [Quæ res) Ordo eſt, quę ab ſcripto potius iudicatæ ſunt. [Cum ab aduerſarijs ſententia redderetur, & voluntas afferretur. Senſu eſt, eadem quæ aduerſarij, cum ſententiam plerunque non verba ſpectanda eſſe dicerent exempla proferemus, ſed ipſis voluntatem, nobis verba ipſa id dicere videre aſſeremus. [Deinde oſtendetur) Hoc dicit ſi ex ingenio delinquentis inquiet, qui ſcriptum defendit, qui contra legem fecerit excuſatur, non ex lege peccandi cuilibet poteſtas vulgo dabitur. deinde adijciet, ex ipſis iudicibus iudicandi, & ceteris ciuibus viuendi rationes perturbatum iri, ſi ſemel à legibus receſſum eſt. nam & iudices neque quid ſequantur habituros, ſi ab eo quod ſcriptum ſit recedant, neque quo pacto alios improbare poſſit, quod contra legem iudicarint, & ceteros ciues quid agant ignoraturos, ex ſuo quiſque conſilio, & ex ea ratione quæ in mentem aut in libidinem venerit, non ex communi præſcripto ciuitatis vnãquamque rem adminiſtrabit. [Locus communis eſt, contra eum qui quod cum fateatur ſe contra id quod legibus ſancitum aut teſtamento præſcriptum ſit, feciſſe, tñ facti quærat defenſionem) Locus eius qui à ſcripto dicet, erit, inquit ipſe in ſecundo de Inuentione, leges ex ſe non eius qui contra commiſerit, vtilitate ſpectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere. Locus hic, inqt, ſcripto cõis erit, vt dicatur, feciſſe te contra id quod lege ſancitum eſt, & teſtamento præſcriptum fateris, & tñ facti huiuſmodi quæris defenſionem, at qui contra legis ſanctionem pręſcriptum ue teſtamenti fecerit, puniendus eſt. igitur delicti pœnare ſubire oportebit. Itaque ab hoc loco deducetur argm̃. [Quod legibus ſancitum) Veteres grãmatici vna oẽs ſancio verbum ſanxi mittere præteritum, & ſupinum ſanctum, volunt, licet priſcæ linguæ ſecus protuliſſe auctores dicant. Sed mihi pace eruditiſſimorum virorum dicere diceat, cur non potiue ſanciui dicemus, & ſancitum? cum Cic. Romanæ eloquentiæ auctor eminentiſſimus ita locutus ſit, ſicut & multi alij. vt Pomponius ad Tranſeá: Sanctierat, inquit, & in paſſiuo Caſſius Seuerus. Lege Sancitum eſt, ait. & Lucretius, quandoqdẽ ſancitum extat, quin & ipſi iuriſconſulti ſancitum, appellationem non participium eſſe voluerunt. quippe qui à ſanguinibus herbis ſanctũ fluxiſſe dicant, quia legati deferẽtes, ſe ſanctos.i. inuiolabiles eſſe facile oſtenderent. Non ego tamen ſaxi ſanctum dici negauerim, ſed mallem ipſum Ciceronem ſequi. A ſententia ſi dicemus, primum laudabimus ſcriptoris commoditatem atque breuitatem) Commoditatem, quòd ita præſcripſit, ſic vt ei vtilitate & honeſtum iuſtumque eſſe videbatur. [Breuitatem) Vt non plura complexus ſit, quam opus eſſet. [Dicemus deinde calumniatoris eſſe officium verba & literas ſequi, negligere voluntates) Dicemus illum non videri nobis habere quid dicat, qui verba & notas elementorum ſequi malit, & ſententiam nihili pendere. Leges enim charas eſſe oportere, non pp literas, quæ tenues & obſcuræ notæ ſint voluntatis, ſed pp earum rerum, quibus deſcribuntur, vtilitatem & eorũ q ſcripſerint ſapientiam & diligentiam, ut quid ſit lex deſcribat, quo videatur in ſententijs, non in verbis conſiſtere & iudex ita videatur legi obtemperare, qui ſententiam eius, non qui ſcripturã ſequatur. Enim uero ſi uoluntas tacitis nobis intelligi poſſet, verbis omnino non vteremur, quia nõ poteſt, verba reperta ſunt, non quæ impedirent, ſed quæ indicarent, voluntatẽ. [Deinde id quod ſcriptum ſit, aut non poſſe fieri) Subaudi aut his rationibus quæ ſequuntur, aut quibuſcunque alijs. [Non lege) Quod de ea nulla ſit lex. [Non more) Quod id facere moris non ſit. [Non natura) Quod naturæ leges huic repugnent. [Non æquo & bono poſſe fieri) Contra ſcriptum qui dicet, primum eum locum indicet, per quem æquitas ſuæ cauſæ demonſtretur, & oſtendet quo animo, quo conſilio, qua cauſa fecerit. Dicacigitur, contra æquum & bonum facturum, quicunque ſecus agerit. quæ omnia rectiſſime fieri & ſanctiſſime a ſcriptore legis, oẽs affirmabunt. Aut non poſſe fieri. Si æquum bonumq. velimus inſpicere. [Aut non conſtare) Quippe quod ſententijs illis repugnet: Aut cum iure cõi. quo oẽs vtuntur populi. [Aut cum alijs legibus) Differunt leges & iura, quod leges ſunt aut principis, aut liberi populi, quæ a rege conduntur, alterius conſenſum non requirunt, quæ ad populum feruntur ſine eius iuſſu ratæ nõ ſunt. & quoniam rogari.i. interrogari populus de his ſolebat, rogationes dictæ. Iura autem magis generalia ſunt. Ius aliud gentium, aliud ciuile dicitur. Ius ciuile dicimus tam leges, quam plebiſcita, ſenatuſconſulta, decreta principum, reſponſa prudentiũ, &c. quę in Topicis ſumus interpretati, quę ſunt legum cõmunium interpretamenta quædam. [Aut cum rebus) Cuiuſmodi ſunt reſpõſa prudentium. [Et ſtipulationum) Stipulatio per interrogationem ſponſio eſt. Breuiter exceptam. Hoc ad vtrunq; refertur. [In qbus intelligatur) Vt ſcriptarum. voluntatem probemus interpretando, non quod dicant verba, ſpectandum locus cõis) Senſus eſt, Locus cõis contra eum qui ſcripto innitetur erit, vt dicas eũ ſcriptũ recitare, & ſcriptoris voluntatem negligere, quod vtique ſtultũ ſit. perinde ac ſi dicas, ſtulte eum agere qui ſcripta cuiuſquam ſuſpiciat, qui ſit ſenſus verborum negligat. In ſecundo autem de inuentione idem. Contra ſcriptum, inquit, leges in conſilio ſcriptoris & vtilitate cõi, non in verbis conſiſtere, quod indignum ſit æquitate literis vrgeri, quę volũtatem eius qui ſcripſerit defendat.

LONG. DEinde dicemus &c. negligere voluntatem) Quæ ſane voluntas tribus modis conſideratur. Primo, quando cum legis ſcripto aut verbis apparet, eam impoſſibile eſſe ſeruari. vt lex eſt: Qui parentes non aluerit, vinciatur. certum eſt iuxta hanc legem liberos infantes, aut debilea altere non poſſe. Secundo conſideratur, cum certum eſt vel omnibus ex verbis legis intelligi aliud voluiſſe latorem eius, vt qui nocte cum ferro deprehenſus fuerit, vinciatur, annulum ferreum vir ferens noctu inuentus, à magiſtratu cędis alligatur. Hic ſane appatet, legiſlatorem de telo, non de annullo intellexiſſe. Poſtremo cum exemplo multarum legum probamus pręſentis quoque legis voluntatem talem, qualem nos defendimus, vt Cic. pro A. Cæcina fecit.

ASCEN. CVm voluntas &c.) Pertractat conſtitutionem legitimam, & primo ea quę ex ſcripto ſumitur dicens. Cum.i. quando voluntas ſcriptoris .i. eius qui aut legem, aut teſtamentum, aut aliquid aliud legitime ſcribendum dictauit, videbitur diſſidere.i. diſcõuenire & diſſentire cum ſcripto.i. cum eo, quod ſcripta ſonãt, tunc ſup. vtemur his locis ſecundum.i. ſtatim poſt narrationem .ſ. rei pro nobis facientis, primum collaudatione ſcriptoris, vt prudenter & laudabiliter ſcripſiſſe & conſtituiſſe cenſeatur, deinde vtemur recitatione ſcripti .ſ. pro nobis facientis. deinde vtemur percunctatione.i. interrogatione inquiſitoria, ne pro an, aduerſarij ſciuerint id .ſ. quòd recitauimus fuiſſe ſcriptum in lege (quaſi dicamus, ſi ſciuerint non debuiſſe contra legem tentaſſe, ſi neſcierint nunc debere reſiſtere) & fuiſſe ſcriptum & in teſtamento, aut in ſtipulatione .i. pactione per mutuum conſenſum interrogantis & reſpondentis facta, aut in quolibet alio ſcripto quod pertineat ad rem .ſ. quam agimus. Deinde vtemur ſupp. collatione .i. comparatione, oſtendentes ſup. quid ſit ſcriptum, & quod aduerſarij dicant ſe feciſſe an .ſ. reſpondeant ſcripto, & quidem conueniat.i. ęquũ & conueniens ſit iudices ſequi vtrum id quod ſit perſcriptũ.i. perfecte ſcriptũ, diligenter.i. cum diligentia, vt dicemus, an ſup. conueniat eos ſequi id, quod ſit excogitatum acute.i. callide & vafre ab aduerſarijs in calumniam ſcripti. Deinde ſentẽtia .i. interpretatio ſcripti, quę ſit excogitata ab aduerſarijs contẽnetur & infirmabitur à nobis. Deinde quęretur .ſ. à nobis.i. nos quęremus quod obfuerit.i. obſtiterit, & impedimento, aut nocumento fuerit ſcribenti ſi noluiſſet perſcribere .i. conſumate ſcribere, aut ut alij legunt præſcribere, id eſt ſancire & ſtatuere, id uidelicet quòd aduerſarij dictitant adijciendum fuiſſe, ut mens ſcribentis intelligatur, an ſupple id non potuerit perſcribi? quaſi dicamus ſi ſcriptor, aut dictator ſcripti voluiſſet aliquid adijcien-

dum, ipſum id potuiſſe addere, quo circa cum non addiderit, ſcriptum vt ſonat intelligendum cenſuiſſe videtur. Deinde ſententia .ſ. ſcriptoris rei noſtræ accõmodata, reperietur à nobis, & cauſa quare ſcriptor ſcripſerit id quod ſcripſerit, videlicet ſine limitatione, aut reſtrictione per adiectione plurium verborum proferetur à nobis, & illud demonſtrabitur eſſe ſcriptum dilucide, breuiter, commode, & perfecte, cum ratione videlicet approbante ſingulas particulas, vtpote quod ſcriptũ ſit dilucide, quod breuiter, quod cõmode &c. Deinde exempla proferuntur, hoc eſt per exẽpla oſtendemus, quæ res ſint iudicatæ potius à ſcripto .i. ſecundũ quod ſcriptum ſonabat. cum ſentẽtia redderetur ab aduerſarijs .i. cum aduerſarij aliter interpretarentur ipſum & cum volũtas ſcribentis afferetur .ſ. ab aduerſarij ſecundum eorũ interpretationẽ. Deinde oſtendetur quam .i. quantum periculoſum ſit recedere à ſcripto. Quia ſi id permitteretur nulla lex ſatis firma ſit cum cuilibet aliquid addi, & aliter interpretari poſſit, & ſup. id oſtendere eſt locus cõis .i. ad plurimas cauſas contra eum qui cum .ſ. quiuis fateatur ſe feciſſe contra id quod ſancitum eſt legibus, aut quod perſcriptum eſt teſtamento, tñ quærat defenſionem facti .ſ. ſui: ꝑ alia interpretationem, aut cauillationem ſcripti. [A ſententia ſic dicemus) Hoc eſt cum vtemur conſtitutione legitima à ſententia .i. mente ſcriptoris ad noſtrum cõmodum intellecta, nos laudabimus primam cõmoditatem .i. vtilitatem & opportunitatem ſcriptoris, ꝙ videlicet vtilia & vtiliter ſcripſerit, atq; laudabimus eius breuitatem, ꝙ .i. quia ſcripſerit tñ .i. duntaxat, id quod fuerit neceſſe, & ꝙ putarit illud quod potuerit intelligi ſine ſcripto nõ ſcribẽdum neceſſario. Deinde dicemus officium calũniatoris eſſe ſequi verba & literas, & negligere voluntatem .i. mentem & ſniam ſcribentis. Vnde hæc omnia ſunt contra eum qui à ſcripto procedit. Deinde dicemus id, quod ſcriptum eſt, vt verba ſonant, aut nõ poſſe fieri, aut non poſſe fieri lege .i. ſm legem, non maiore, nõ natura .i. per naturam aut dictamen rõnis, quæ lex naturalis eſt, non bono .i. cõi, & æquo .i. per fas, & licitum quod omnes æquum ſentiant, quæ omnia ſup. dicemus, ꝙ nemo dubitaret ſcriptorem voluiſſe fieri ꝗ rectiſſime .i. maxime recte & decenter, ac dicemus ea quæ facta ſunt à nobis eſſe facta iuſtiſſime. Deinde dicemus ſententiam contrariam, aut eſſe nullam .i. nullius momenti, aut valoris, aut potius nullam eſſe .i. falſam & fictitiam, & ita nihil eſſe, cũ falſum nihil ſit. Bonum .n. verum & ens conuertuntur, aut dicemus eam eſſe ſtultam, cum ſit contra mores & naturam, aut iniuſtam, cum ſit contra æquitatem, aut dicemus eam non poſſe fieri, aut non conſtare .i. non eſſe (vt nunc dicunt) compoſſibilem cũ interioribus & ſuperioribus ſententijs .ſ. eiuſdem ſcribentis, aut ſi parum ſcripſerit, ita vt in ſcriptis ab eo nihil reperiatur ſententiæ aduerſariorum repugnans dicemus non conſtare, cum iure communi, aut cum alijs legibus omnibus, aut diſſentire cum iudicatis .i. cum illis, quæ in rem iudicatam tranſierunt, & de quibus
Id. iam conſtat iudicium latum, cuius ſimile in re ſimili deceat fieri. Deinde vtemur, ſup. enumeratione exemplorum iudicatorum à voluntate .ſ. ſcribentis: vt vero ſimile erat eum voluiſſe & iudicatorum contra ſcriptum: deinde ſup. vtemur breuiter enumeratione legum & ſtipulationum exceptarum .i. excluſarum à conſecutione eius: quod verba ſonarent, in quibus .ſ. legibus & ſtipulationibus exceptis voluntas & expoſitio ſcriptoris intelligitur. Qui ſup. locus eſt locus communis contra eum qui recitat .i. recitat et velit ſcriptum & non interpretetur voluntatem ſcriptoris. Ideo aut dicitur locus communis, quia vti exemplis tam conuenit volenti ſcriptum ſequi quam voluntatem ſcriptoris, vterque enim pro ſe exempla adducere poteſt.

DE CONTRARIIS LEGIBVS.

CVm duæ leges inter ſe diſcrepant, vidẽdum eſt primum, num quę obrogatio aut derogatio ſit. Deinde vtrum leges ita diſſentiant vt altera iubeat, altera vetet; an ita, vt altera cogat, altera permittat. Infirma .n. erit eius defenſio, qui negabit ſe feciſſe quod cogeretur, cum altera lex permitteret. plus .n. valet ſanctio permiſſione. Item illa defenſio tenuis eſt, cum oſtenditur id factũ eſſe, quod ea lex ſanciat, cui legi obrogatũ vel derogatum ſit; id, quod poſteriori lege ſancitũ ſit, eſſe neglectum. Cum hæc erunt conſiderata, ſtatim noſtræ legis expoſitione, recitatione, collaudatione vtemur. Deinde contrariæ legis enodabimus voluntatem, & eã trahemus ad noſtræ cauſæ cõmodum. Deinde de iuridiciali abſoluta ſumemus rõnem iuris, & quæremus partem iuris, vtrũ cum ea faciat: de qua parte poſterius diſſeremus.

CAPIDVRVS.

CVm duæ leges inter ſe diſcrepant,) In 2. de Inuentione. Ex contrarijs autem, inquit, legibus controuerſia naſcitur, cum inter ſe duæ videntur leges, aut plures diſcrepare, hoc modo: Lex eſt, qui tyrãnum occiderit. Olympiarum præmium capito, & quam volet ſibi rem a magiſtratu depoſcito, & magiſtratus ei concedito. & altera lex. Tyranno occiſo quinque eius proximos cognatione magiſtratus necato. Alexandrum, qui apud Phereos in Theſſalia tyrannidem occuparat, vxor ſua, cui nomen Thebe fuit, nocte cum ſimul cubaret, occidit. hæc filium ſuum, quem ex tyranno habeat, ſibi in præmij loco depoſcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. res in iudicio eſt. In hoc genere iidem loci, atque eadem præcepta conuenienti, ideo quod vterque ſuam legem confirmare, contrariam infirmare debebit. Primum igitur oportet contendere, cõſiderando vtra lex ad maiores, hoc eſt ad vtiliores, ad honeſtiores, ac magis neceſſarias res pertineat, ex quo cõficitur vt ſi duæ leges, aut plures, aut quotquot erunt, conſeruari nõ poſſint, quia diſcrepent inter ſe, ea maxime conſeruanda putatur. quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde vtra lex poſterius lata ſit, nam poſtrema quæque grauiſſima eſt. Deinde, vtra lex iubeat aliquid, vtra permittat. nam id quod imperatur, neceſſarium, illud quod permittitur, voluntarium eſt. Deinde in vtra lege, ſi non obtemperatum ſit, pœna afficiatur, aut in vtra maior pœna ſtatuatur. nam maxime conſeruanda eſt ea, quæ diligentiſſima & ſancta eſt. Deinde, vtra lex iubeat, vtra vetat, nam ſæpe ea quæ vetat, quaſi exceptione corrigere videtur illam, quæ iubet. Deinde, vtra lex de genere omni, vtra de parte quadam, vtra communiter in plureis, vtra in aliquam certam rem ſcripta, promptius ad cauſam accedere videatur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege, vtrum ſtatim fieri neceſſe ſit, vtrum habeat aliquam moram, & ſuſtentationem nam id quod ſtatim faciendum ſit, perfici prius oportet, deinde operam dare, ut ſua lex ipſo ſcripto videatur vti. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per diffinitionem iudicij ſanctius & firmius quod apertius ſcriptum ſit id eſſe videatur, deinde ſuæ legi ad ſcriptum, ipſam ſentẽtiam quoque adiungere. contrariam legem item ad aliam ſententiã tranſducere vt ſi fieri poterit, ne diſcrepare quidem videantur inter ſe poſtremo facere, ſi eam facultatem dabit, vt noſtra ratione vtraque lex conſeruari videatur. aduerſariorum ratione altera ſit neceſſario negligenda. Locos autem communes & quos ipſa cauſa det, uidere oportebit, & ex vtilitatis, & ex honeſtatis ampliſſimis partibus ſumere demonſtrantem per amplificationem, ad vtram potius legem accedere oporteat. [Videndũ eſt primum, nũ quæ obrogatio aut derogatio ſit) Rogare, precari, rogare interrogare. rogare, accumulare ſignificat. Vnde rogus, ſtrues nominatur ab hoc compoſita, abrogo & derogo. Derogari, eſt in calumniam & vituperationem venire. Abrogari, eſt totam penitus legem tolli. Aut ergo derogatur, aut abrogatur, aut aliqua parte commutatur, & vertitur. infirma enim erit defenſio. Negabit ſe ideo quod facere cogeretur non feciſſe, quoniam alia lex permittebat, quo minus ne faceret verendum erat. [Plus enim valet ſanctio permiſſione) Sanctio, qua facere cogebatur, a ſancio, ſancis, facta conciſione, factum uideri poteſt, ab eo quod eſt ſancitũ ſanctum, unde ſanctio, niſi a ſancio ſanas, factum eſſe uelimus. [Id, quod poſteriori) Cum longe preponi debuerit, quod primum abrogatum derogatum ue fuerat. [Trahemus ad noſtræ cauſæ cõmodum) Vt non verba, ſicut noſtri aduerſarij, ſequamur, ſed ſententiam, quæ nobis conferet. [De iuridiciali abſoluta ſumemus rationem) Iuridicialis conſtitutiones ſupra ita diuiſimus, vt eius partes aſſumptiuam & abſolutam faceremus. Ab abſoluta itaque parte ſumemus pro ſententia adminiculum. vt iure factum eſſe dicamus, quidquid à nobis factum ſit, & cetera, quæ poſterius in iuridiciali abſoluta applicabuntur.

REcitatione) Non eſt idem quod expoſitio, recitatio, nec LONG.
ẽt ſimplex propoſitio, cum ita ꝓcedere deberet. Sed recitationem

tionem intelligo, exemplorum ſubiectionem, aut rerum iudicatarum per legem & approbatarum enumerationem.

ASCENSIVS.

CVm duæ leges) Proſequitur conſtitutionem legitimam à contrarijs legibus de qua quia & copioſe & diſerte cõmentus eſt Franciſcus: ne aut eadem, aut minus commendandam cogar dicere, duntaxat ordinem colligam, hoc modo. Cum, id eſt quando duæ leges diſcrepant inter ſe. quod olim potius quam nunc vſu venit, quia negant in corpore iuris quidquam quod repugnet reperiri, interdum tamen diſcrepantia videtur ſaltem in verbis, & tunc videndum eſt primum, nunquid aut nunqua, id eſt anne aliquas (ſunt qui legant nunque, quod niſi diuiſis vocibus non procedit. Nam nunqua non nunquæ dicimus in nominatiuo ſingulari fœminini generis, & nominatiuo & accuſatiuo pluribus neutri) abrogatiuo.ſ.totius iuris: aut de rogatio partis eius ſit ſupple facta. Deinde videbitur vtrum leges diſſentiant, ita vt altera iubeat, altera vetet: quæ penitus ſint contrariæ, & eiuſdem ſere vigoris, an ita.ſ.diſſentiant, ut altera cogat.ſ.facere, altera permittat.ſ.facere & non facere. Enim pro quia, defenſio eius qui negabit ſe feciſſe quod cogeretur, ſcilicet per aliquam legem ſacere cum altera lex permitteret ſe ſupple facere, aut non facere. Enim pro quia, ſanctio.i.firma conſtitutio & iuſſio adiecta pœna in tranſgreſſorem, aut non facientem valet plus permiſſione.i.quam lex, quæ ſolum permittit. Item illa defenſio eſt tenuis, cum oſtenditur id factum eſſe quod ea lex ſanciat.i.conſtituat & iubeat cui legi.ſ.ſanciendi, ſit abrogatum.ſ.ea toto, vel derogatum.ſ.pro parte. & oſtenditur id eſſe neglectum, quod ſit ſancitum lege poſteriori.ſ.abrogante, aut derogante reſpectu prioris: cum, id eſt poſtquam hæc erunt conſiderata, nos vtemur ſtatim expoſitione noſtræ legi, & recitatione, ac collaudatione eius. Deinde nos enodabimus, id eſt explicabimus voluntatem legis contrariæ & trahemus eam ad commodum noſtræ cauſæ. Deinde ſumemus rationem iuris.ſ.dicendi, a iuriſdiciali.ſ.conſtitutione abſoluta. Et quæremus partem iuris vtrum pars iuris faciat cum ea.ſ.iuridiciali abſoluta, de qua parte (inquit Cicero) nos diſſeremus poſtea, aut vt alij legunt poſterius, id eſt paulo poſt.

DE AMBIGVO.

SI ambiguum eſſe ſcriptum putabitur, quod in duas aut plures ſententias trahi poſſit, hoc modo tractandum eſt. Primum, ſit ne ambiguum, quærendum eſt, Deinde, quo modo ſcriptum eſſet, ſi id, quod aduerſarij interpretantur, ſcriptor fieri voluiſſet, oſtendendum eſt. Deinde id, quod nos interpretemur, & fieri poſſe, & honeſte, recte, lege, more, natura, æquo & bono fieri poſſe; quod aduerſarij interpretantur, à contrario: nec eſſe ambigue ſcriptum, cum intelligatur vera ſententia vera ſit. Sunt qui arbitrentur ad hanc cauſam tractandam vehementer pertinere cognitionem amphibologiarum eam, quæ à dialecticis profertur. nos vero arbitramur, non modo nullo adiumento eſſe, ſed potius maximo impedimento. omnes enim illi amphibologias aucupantur, eas etiam, quæ ex altera parte ſententiam nullam poſſunt interpretari. itaque & alieni ſermonis moleſti interpellatores, & ſcripti tum odioſi, tum obſcuri interpretes ſunt: & dum caute & expedite loqui volunt, infantiſſimi reperiuntur. ita dum metuunt, in dicendo ne quid ambiguum dicant, nomen ſuum pronunciare non poſſunt. verum horum pueriles opiniones rectiſſimis rationibus, cum volles, refellemus. in præſentia hæc interſerere non alienum fuit, vt huius infantiæ garrulam diſciplinam contemneremus.

CAPIDVRVS.

SI ambiguum eſſe ſcriptum putabitur, quod in duas aut plures ſententias trahi poſſit, hoc modo) Vt ſi fieri poterit, demonſtrandum eſt non eſſe ambigue ſcriptum, propterea quod omnes in conſuetudine ſermonis, ſic vti ſoleant eo verbo vno pluribúsue, in ea ſententia, in qua is qui dicet accipiendum eſſe demonſtrabit. Deinde quo modo ſcriptum eſt, etſi id qđ aduerſarij. Vt pro Cæcina Cicero, cum ſententiam contra ſcriptum defendit. Non ne ſi verbum, inquit, ſequi volumus, hoc intelligamus neceſſe eſt, eum detrudi, cui manus afferantur? neceſſe eſt inquam, ſi ad verbum rem volumus attingere, neminem ita tu detruſum, qui non adhibita vi, manu demotus, & actus ꝑcepa intelligatur deiectus vero qui poteſt eſſe quiſq̃, niſi in inferiorē locum de ſuperiore motus? poteſt pulſus, fugatus eiectus denique. Illud vero nullo modo poteſt, deiectus eſſe quiſq̃, non modo qui tactus non ſit, ſed ne æquo quidem & plano loco. Id quoque ſuperiore Cicer. exemplo in legitimæ conſtitutionis diuiſione eſſe manifeſtũ poteſt. Nam cum Tullios heres meus, inquit, Terentiæ vxori. Vxori meæ triginta pondo vaſorum argenteorum dato, quæ volet. Hic.n. poterat mulier dicere. nihil attinuiſſe aſcribi quæ volet, ſi heredis voluntati permitteret. Eo.n. adſcripto, nihil ineſſe dubitationis, quin heres, quæ ipſe vellet daret. Amentiã igitur fuiſſe, cum heredi vellet cauere id adſcribere, quo non adſcripto, nihil omnibus heredi caueretur. quare ex illo verbo ſententia ſcriptoris maxime perſpicitur. Neceſſe ambigue ſcriptũ, cum intelligatur vtra ſententia vera ſit) Adijcietur, illud ambiguum videri debere, cuius ſententia an vera ſit dubitatur. hoc autem, qñ ſententia vera eſſe deprehendatur, non eſſe ambiguum. Poſtremo in 2 de Inuent. ipſe, inquit, ex deliberationis partibus, quid vtilius, & quid honeſtius, & illi aſcribendum, & his ad comprobandum ſit, demonſtrandum, & ex his ſi quid amplificationis dabitur, cõibus vtrunque locis vti oportebit. [Sunt qui arbitrantur ad hanc cauſam tractandam vehementer pertinere cognitionem amphibologiarum, tam quæ à dialecticis profertur) Sex modis dubium naſci poſſe ſermonem, in primo ἐλέγχων docet Ariſt. Cum pluribus rebus eadem appellatio eſt, quod Græci ὁμώνυμον dicunt, in latinum aũt transferentes, aliqui æquiuocum nominare non timuerunt, cum id quod ab ipſo proprio nomine amphibologia nuncupatur, à noſtris ambiguum incidit. Per compoſitionem, per diuiſionem, per accentũ, per figuram dictionis. Ambiguum igitur in nominibus eſt, ut Taurus. utrum.n. brutum ſignificet animal, an uiri nomen proprium, an montem, an ſidus, an radicem, incertum eſt. Simile huic eſt Gallus, quo utrum gentem, an auis nomen, an corporis fortunam, aut fluuium uoces, dubium uideri poteſt. & in nominibus proprijs tantum, ut Aiax Telamonius ne an Oilei filius: Et Eurymedon, Agamemnonis ne an Neſtoris auriga, Eurybates, præco ne. Vlyſſis an Agamemnonis intelligatur. Verba quoque quædam diuerſos intellectus habent, ut cerno, utrum uideo an certo ſignificet. In uerbor[um] diuerſorum diuerſis tpibus, ut putes, an à puteo ſecunda præſentis indicatiui perſona ſit, vel ſubiunctiui modi, a puto deflexa, poteſt dubitari, niſi quod alterum primam producit, alterum eãdem corripit. In nominum quoque caſibus eadem ſolet eſſe dña. Velut Cato, an vltimam habeat cõem, hoc eſt ſit nomen viri proprium, an eandem producat, vt ſit datiuus vel ablatiuus. Et ſimiliter deſinentibus caſibus, diuerſis tñ, vt ſi dicas, fleotes illos uidimus. Eadem rurſus dña inter nomina & uerba quoque plerunque eſt, ut lege, ſit ne imperatiui modi a lego inflexu, an ab eo quod eſt lex, eius ablatiuus, quantitate diſcernitur. Sunt quæ ſola ſignificatione diſcernantur, ut armis. datiuus.n. ne ſit, uel ablatiuus ab eo quod eſt, armus armi, an ab eo quod arma dicimus, diſcerni non poterit, niſi ab eo quod ſequitur aut antecedit. Eſt ubi aliquid, utra magis duarum appellationum uincetur, in certum eſt uelut apud iuriſconſultos, quæ pro Murena Cic. ipſe poſuit, inquiens, Iam illud mihi quidem mirum uideri ſolet, ut homines ingenioſos, per tot annos etiam nunc ſtatuere non potuiſſe, utrum diem tertium an perendinum iudicem an arbitrum, rem an litem dici oporteret. Naſcitur ab integritate & compoſito uerbo aliquando dubium, ut ſi dicas, ingenua hodie in foro ea cecidit mulier. Nam ab eo quod eſt ingenuus ingenua, & ab eo quod eſt genu adiecta præpoſitione in, intelligi poterit. & apud Græcos αὐλητρὶς ſi ſit unum uerbum, tibicinam, ſin duo, αὐλὴ aulam, & τρὶς ter ſignificat. Quæri igitur, poteſt, ſi dicatur αὐλητρὶς conciduſſe, utrum debeat publicari aula quæ ter ceciderit. an tibicina debeat publicari. hæc & ſimilis ſunt quæ ſub eadem appellatione eſ-

ſe videntur. Quæ autem proprio nomine amphibologia nominatur in eiſdem caſibus fieri ſolet, vt, Diro te Æatida Romanos vincere poſſe. & Audiui Lachetem percuſſiſſe Demeam. & illud, quidam teſtamento iuſſit poni ſtatuam auream haſtam tenẽtem. Quæri poteſt, an ſtatua haſtam tenens aurea eſſe debeat, an haſta eſſe aurea in ſtatua. & in pro nomine poſſeſſiuo tertiæ perſonæ ſui, cum à tertia in tertiam fieri perſonam cettanſitio videtur, in dubium venit poſſeſſio, ad quem potius eorum pertineat: vt, rogat Cic. Varronem, vt ſuum erudiat filium, & obſecrat Pompeius Cæſ. ne ſuo noceat filio. Ambiguum enim eſt, cuius filio, Cæſaris ne an Pompeij, & quæ Quint. annotauit. Heres meus dare illi damnatus eſto omnia ſua. in quod genus incidit Cic. in Bruto, loquens de C. Fannio. Is ſoceri inſtituto, quem quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligat, preſertim cum ille quidem Scæuolam ſibi minorem natu gñum prætuliſſet. nam ſibi, vt ipſe inquit Quintil. ad ſocerum referri, & ad Fannium poteſt, At ſi dixiſſet, cum ille quidem quintum Scæuolã ſibi, vel ei, vel ipſi, de Fannio vtique locutus intelligeretur. Solet illud eſſe ambiguum, cum poſſeſſio, quæ pluribus accõmodari põt, abſolute proferetur, quare illud. Perdet Crœſus Halyn tranſgreſſus maximã regna. In ablatiuo ẽt naturalis quędã inuenitur amphibologia: vt, Cœlo decurrit aperto. vtrum per apertum cœlũ, an cum apertum eſſet. Per compoſitionem vero, & diuiſionem, velut ſi dicas, Ariſt. inquit, quenq̃ ſedentem ambulare & ſcribentem nõ ſcribere. nam ſi ea ſimul poſita intelligas, id fieri impoſſibile, ſin autem per ſe, id poſſe fieri manifeſtum eſt, nam & is qui ſedet, põt ambulare ſi velit, & qui ſcribit, non ſcribere. Et illud, quinquaginta virorum centum occidit diuus Achilles, dubium .n. eſt, an ex quinquaginta viris dicatur centum Achilles, occidiſſe, quod factu impoſſibile eſſe quiſque videt, aut ea centum viris quinquaginta occidiſſe, quod verum eſſe potuit. Reſpiratione igitur ſoſpendenda eſt omnis oratio, quoties per compoſitionem diuiſionẽ ue dubia intercidit oratio, ſicut & illo Vergiliano, de Troilo.

Fertur equis, curruq; hæret reſupinus inani,
Lora tenens tamen: huic ceruixq; comæq; trahuntur.
Per terram.

hic enim vtrum quod teneat tñ lora, an quamuis teneat ceruix & comæ tamen trahantur per terram, quæri poteſt. Accentuum amphibologia à Dialecticis, vt Ariſt. inquit, exploſa eſt. vt ſi dicas, falſo hic ſe verba dediſſe autumat, videri ambiguum poteſt, vtrum falſo homini dediſſe verba, an autumet falſo. itaque accentu diſtingui poterit. nam ſi ſit nomen, acuetur in prima, ſin aduerbiũ, in vltimo circumflectetur. Per figuram dictionis dubitatio oriri poterit, velut immutato genere. vt, Præneſte ſub ipſa Strati: Scelus eſt quem hic laudat. nam & ſub ipſa videtur ad aliud aliquid quam ad Præneſte, quod generis eſt neutri referendum. Licet Seruius ea Præneſtis fœminino etiam genere dici crediderit. & quem referre aliud quam ſcelus videtur, cum genere diſcrepent. Idem de ceteris mutationibus intelligendum, quæ aut numerorum, aut temporum, vel quibuſcunque alijs varietatibus lectionem reddant ambiguam, quam ambiguo colligi ſermone diximus. (Cognitionem amphibologiarum) Idem .n. eſt amphibologia, quod ambiguus ſermo. i. qui vtroque verſus vel multis modis accipi poteſt. (Ea quæ a dialecticis profertur) De quibus quãtum Ariſtoteles tractauit, diximus. (A dialecticis) Dialecticem in latinum vertentes, artem differendi nominauerunt. (Sed maxime potius impedimento) Quod nullus in ſcripto vllo eis vtatur, dialectici autem eas ideo ponant, quod eos, cum quibus diſputemus, plerunque inuolutæ orationes, quas nobis arguendi cauſa confiximus, fallant. (Amphibologias aucupantur) Sermonea conquirunt dedita opera ambiguoa. Tranſlatio ab ijs, qui in inſidijs auiculas captant, ab auibus & capio, fictum verbum. (Eas etiam quæ parte) Eas, inquit, amphibologias ſibi aliquando confinxerant, quæ parte altera ſignificent, altera quidquam ſignificare non queant, hoc eſt, vt verus aliquis ſenſus elici non poſſit velut, nil enim prohibet eodem vti nos exemplo, illud quo vſi ſupra ſumus, quinquaginta virorũ centum Achilles occidit. (Alieni ſermonis) Cum amphibologias inuenerint, eas in aliena ſcripta afferunt, vt eo modo velint interpretari. (Moleſti interpellatores) .i. interruptores. Interpello, ab interpolo diſtat, quod interpellare ſit, interrumpere, & ſeſe ingerere vbi non opus ſit. ut apud Plautum in Amphitryone, Ne interpella. Interpollare eſt interponere, ad nouam formam auertere fingere. Marcus Tullius in Verrem actione ſecunda: Aliquid demendo, mutando interpolando. Et eſt tractum ab arte fullonica, quæ poliendo diligẽter vetera quæque, quaſi in nouam ſpeciem mutat. Proinde dubium videri poteſt, interpellatores ne, an interpolatores legendũ ſit. (Et ſcripti cuiuſcunque) Siue legis, ſiue teſtamenti, ſiue cuiuſuis alterius rei. (Tum obſcuri interpretes) Quod quæ longiſſime veniunt, ad ſcriptum poſcant. (Tum odioſi) Quod quæ neceſſaria non ſunt, conquirant. (Et dum caute) Vt ſingula penſitare videantur. (Ex expedite) Vt quidquam inuolutum. (Infantiſſimi reperiuntur) Qui nullo modo loqui ſcire videantur. quod ſæpiſſime illis accidit, qui in ſingulis volunt verbis immorari. (Nomen ſuum pronunciare non poſſunt) Quod cum aliqua de cauſa poſitum videri poteſt, aliter tamen inter loquendum accipi poſſe videatur. quale apud Martialem illud:

Sola ſilua Clinici Labulla,
Deſerto ſequeris Clitum marito,
Et donas & amas, ſuus ἐs ετιε. & rurſum illud,
Digna tuo cur ſis, indignaq; nomine dicam:
Frigida es & nigra es; non es, & es Chione.

Aut recte nomen ſuum pronunciare non poſſunt, quando & alij eo ſuere non appellati. & ne dubium ſit an præter ſequendam alium dicant, cum ambiguum ſit nomen, vt ſupra diximus, quod multis ſimili appellatione imponitur, vt Cato Cenſorius, Cato Porcius, Cato Vectius, & Cornelius Cato, malunt ſilere, quam nomen ſuum pronunciare. (Hoc interdicere) Vt dum de ambiguo diſputamus, non fuit alienum inſerere. (Huius infantiæ) elocutionis inſcitiæ, quod qui de his minutiſſimis diſputant, fari pene neſciant. (Garrulam diſciplinam) Sermonem inanem, quæ dum omnia dicere videri vult nihil dicit. Sane γαρύω Græci dñt, vt Pindarus in primo Olympion hymno. [illegible] Ab hoc, verſo y, in u, Latini garrulum deduxerunt.

SVnt qui arbitrantur) Confutat quorundam opinionem, qui ambiguitatem verborum ediſcendam præcipiebant, ſed eam quæ a dialecticis profertur, hoc eſt, ſuperſtitioſe curioſis, & cauillatoribus, ſecus autem iudicandum de proprietate & differentia vocum, quæ à grammaticis docetur. LONG.

SI ambiguum) Proſequitur tertium membrum conſtitutionis legitimæ quod ambiguum vocat dicens. Si ſcriptum ſiue publicum ſiue priuatum dummodo autenticum ſit, de quo controuerſia agitur, putabitur eſſe ambiguum, utpote quod poſſit trahi in duas, aut in plures ſententias, ipſum ſup. eſt tractãdum. i. in litigando exercendum hoc modo. Quærendum. i. inquirendum eſt primum, ne pro an ſit ambiguum. i. eſt dubium & incertum, deinde quærendum eſt quando. i. quo tempore ſcriptum eſt. (Sunt qui legant quomodo ſcriptum eſt, ſed minus procedit, quia ſi ambiguum, eſt certum eſt quòd ambigue ſcriptum eſt, verum ſenſus eſt, ꝙ inquirere oporteat, quo tempore ſcriptum eſt, quia ſæpe ea tempore cognoſcitur animus ſeu uoluntas ſcribentis, vt ſi quo tempore iratus fuerit in filium ſcripſerit. Vxor filio meo perdito dato quæ volet. certum erit ꝙ quæ vxor volet, non quæ filius intelligetur. Sin vxori iratus ſit teſtans ſic. Filius matri licet male de me merito dato quæ volet, intelligetur de voluntate filij, & ita in conſimilibus) Eſt, oſtendendum eſt ſi ſcriptor voluiſſet fieri. i. vtrum veriſimile ſit eum, voluiſſe fieri. i. quod aduerſarij interpretantur. ſ. eum voluiſſe. Deinde oſtendendum eſt, id quod nos interpretamur: &, id eſt ſimul potuiſſe fieri, honeſte, id eſt ſalua honeſtate, recte, id eſt ſalua iuſtitia, more, id eſt iuxta conſuetudinem laudabilem, lege, id eſt ſecundum legem ſcriptam, natura, id eſt ſecundum legem naturalem bono & æquo. i. ex humana æquitate. Econtrario hoc eſt oſtendendum eſt, id quod aduerſarij interpretantur. ſ. de ſcripto ambiguo non fieri poſſe, aut non honeſte, nec recte, nec more lege, natura, bono & æquo. Nec. i. & non, & oſtendetur non eſſe ambigue ſcriptum cum intelligatur vtra. i. quæ duarum ſit vera. Sunt. ſ. nonnulli qui arbitrantur eam cognitionem amphibologiarum quę profertur à dialecticis (vt in libris elenchorum) pertinere vehementer ad hanc cauſam tractandam. ſ. ex ambiguo ortam, nos autem arbitramur eam cognitionem non modo non eſſe adiumento, ſed potius maximo detrimento. Cauſam paradoxi affert. Enim pro quia, omnes illi dialectici aucupantur. i. captant, & iactantur eam eas amphibologias, quæ nullam ſententiam poſſunt interpretari. i. interpretando aſſignare ex altera parte. hoc eſt, dialectici cauilloſi etiam minime dubia & ſimpliciter dicta cauillantur, & confuſi ſuis griphis & argumentationibus inſolubilibus, aut communibus, aut alioqui captioſis, omnibus præter rem obſtrepunt. Vnde addit. Itaque dialectici ſunt: &, id eſt ſimul, moleſti interpellatores ſermonis alieni quia neminem ſinunt perorare, ſed obſtrepunt ad quodlibet etiam bene dictum, & ſunt interpretes. i. expoſitores ſcripti ſui, tum, id eſt pariter odioſi. i. moleſti, & digni, qui odio habeantur, cum ſic ſcribant, vt intelligi nolint, tum. i. pariter obſcuri, & dum volunt

ASCEN.

lunt

ſunt loqui caute & expedite, tunc ſup. reperiuntur infantiſſimi.i. mutiſſimi, hoc eſt minime, quod ad rem faciat dicentes. Infans enim à non fando dicitur. Itaque dum dialectici metuunt ne dicant quid.i. aliquid ambiguum, non poſſunt pronunciare nomen ſuum, quia uerentur ambigue loqui, aut capi ab inſtructo ſimilibus griphis. Quocirca nocet futuro oratori arguijs dialecticis nimis imbutum eſſe, multo tamen magis noſtro tempore, quo pene ad ſuppoſitiones & terminos ars ipſa de ſe optima redacta eſt. Verum, inquit Cic. nos reſellemus.i. improbabimus pueriles opiniones horum.ſ. qui dialecticam neceſſariam putant ad oratoriam, rationibus rectiſſimis: cum.i. quando uoles ò Herenni, ſed ſup. nos fuit alienum.i. impertinens ad inſtitutum noſtrum: impreſentiarum.i. hoc loco & tempore, interdicere.i. inter cetera dicere, hoc quaſi tranſeunt potius quam ſic interdicere.ſ. tibi: hoc, ſcilicet errore, ut contemneremus diſciplinam garrulam.i. uerboſam, ſi uerba, attenderimus huius infamiæ.i. muritatis, & carentię loquelæ ſi ad res, aut rerum pondera reſpexerimus, cum tales ſibi leges dialectici effinxerint, ut ne nomẽ quidem ſuum ſine formidine reprehenſionis audeant pronunciare.

DE DEFINITIONE.

CVM definitione vtemur, primum afferemus breuem vocabuli definitionem, hoc modo: Maieſtatẽ is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus ciuitatis amplitudo conſtat: quæ ſunt ea, quæ capiunt ſuffragia populi & magiſtratus conſilia. nempe igitur tu & populum ſuffragio, & magiſtratum conſilio priuaſti, cum pontes diſturbaſti. Item ex contrario: Maieſtatem is minuit, qui amplitudinem ciuitatis detrimento afficit. ego non affeci, ſed prohibui detrimento. ærarium enim conſeruaui, libidini malorum reſtituti, maieſtatem omnem interire non paſſus ſum. Primum igitur vocabuli ſententia breuiter, & ad vtilitatem accommodatam cauſæ deſcribetur. Deinde factum noſtrum cum verbi deſcriptione coniungetur. Deinde contrariæ deſcriptionis ratio refelletur, ſi aut falſa erit, aut inutilis, aut turpis, aut iniurioſa. Id quoque ex iuris partibus ſumetur de iuridiciali abſoluta; de qua iam loquemur.

CAPIDVRVS.

CVM definitione utemur,) Definitionum genera in Topicis Ciceronis abunde expoluimus. (Primum afferemus breuem uocabuli definitionem,) Primus, inquit, ipſe in ſecundo de Inuentione ubi definitiuam tractat conſtitutionem, accuſatoris locus eius nominis, cuius de ui quæritur. breuis & aperta ex opinione hominum definitio, hoc modo, Maieſtatẽ minuere eſt, de dignitate, aut amplitudine, aut poteſtate populi, aut eorum quibus poteſtatem populus dedit, derogare. hoc ſic breuiter expoſitum, pluribus uerbis eſt & rationibus confirmandum, & ita eſſe vt deſcripſeris oſtendendũ poſtea ad id, quod definieris, factum eius qui accuſabitur adiungere oportebit, & ex eo quod oſtenderis eſſe, verbi cauſa, maieſtatem minuiſſe & hunc totum locum communi loco cõfirmare, per quem ipſius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur. Poſt erit infirmanda aduerſariorum deſcriptio. ea autem infirmabitur ſi falſa demonſtrabitur. hoc ex opinione hominum ſumetur, cum quemadmodum & quibus in rebus homines in conſuetudine ſcribendi, aut ſermocinandi eo verbo uti ſoleant, conſiderabitur. Item infirmabitur, ſi turpis, aut ſi inutilis eſſe oſtendetur eius deſcriptionis approbatio, & quæ incommoda conſecutura ſint, eo conceſſo oſtendetur. id autem ex honeſtatis & ex vtilitatis partibus ſumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus. Et ſi cum definitione noſtra aduerſariorum definitionem conferemus, & noſtram veram, honeſtam, vtilem eſſe demonſtrabimus, illorum contra. Inde poſt paulum ſubiungit. Locus autem eſt is in eius malitiam, qui non modo rerum, verum & verborũ poteſtatem ſibi arrogare conetur, vt & faciat quod velit, & id, quod fecerit, quo velit nomine appellet. (Qui ea tollit) Tollit, aufert. (Hæc ſunt ea, quæ capiunt ſuffragia) Ordo eſt, & ſenſus, Quæ, ſubaudiendum ex quibus ciuitatis conſtat amplitudo, ſunt ea ſuffragia.i. fauores, quæ populi capiunt, cum legi promulgandæ aſſentiuntur, aut non aſſentiuntur, vel cum ad dignitatem quem velint prouehunt. (Et conſilia) Magiſtratus, ſubaudiendũ eſt, id quo ciuitatis conſtat amplitudo. (Igitur tu & populũ ſuffragio) Exemplum, quod in 1. lib. de L. Apuleio Saturnino poſuit tractat. (Populum ſuffragio) Quod cum populum nolis quas velit ipſe leges approbare, ſuo priues ſuffragio. (Et magiſtratum conſilio priuaſti, Qui quam L. Saturninus ſuo cõſilio legem laturus erat in magiſtratu conſtitutus, quippe qui Trib. pl. erat promulgare non ſiuiſti, cum pontes deieceris, ſuo igitur eũ conſilio priuaſti. vt ſi ita teras argumentationem. Quicunque ciuitatis amplitudinem, quæ ea populi ſuffragio magiſtratuſque conſilio conſtat, auferi, is maieſtatem minuit. Atqui tu populũ ſuffragio quippe quod quas volebat leges comprobare non permiſiſti, & magiſtratum, conſilio quod ſcripſerat ne ederet, prohibuiſti, maieſtatem igitur minuiſti. (Item ex contrario).i. ab ipſo defenſore contradicetur. In 2 de Inuent. defenſoris, inquit. primus eſt locus. Item nominis breuis & apta ex opinione hominum deſcriptio, hoc modo: Maieſtatem minuere eſt, aliquid de prima cum poteſtatem non habeas adminiſtrare, poſtea ſui facti ab illa definitione ſeparatio. Deinde locus communis per quem facti vtilitas & honeſtas adaugetur deinde ſequitur, aduerſariorũ definitionis reprehenſio. Locus autem erit defenſoris, per quem indignabitur, accuſatorem ſui periculi cauſa non res ſolum conuertere, verumetiam verba commutare conari. (Qui amplitudinem ciuitatis detrimento afficit) Qui ciuitatis ſplendorem aliqua ex parte minuit. Differt autem, vt inquit Pæd. ab intertrimento detrimentum, quod detrimentum vel vnius partis dici poteſt, dantis, intertrimentum vero, ad vtriuſque partis ſpectat, dantis & accipientis. Cic. in Verrem, Prætores, niſi decreuerit, de hac re minus laborant, ſiue vllo intertrimento. Varro autem, Detrimẽtum, inquit, à detritu, quod ea quæ detrita, minoris ſint precij. ab eadem mente intertrimentum, ab eo quod duo, quę inter ſe ſint & diminuta, damnum, à demptione, cum minus re factum eſt, quam quanti conſtat. (Ego non affeci,) Ordo eſt, Ego non affeci detrimento, ſed prohibui, ſubaudiendum, detrimentum fieri. (Ærarium enim conſeruaui) Hoc ſupra in 1. lib. expoſitum eſt. (Vocabuli ſententia) Quid ſit maieſtas. (Deinde factum noſtrum) Quod nos fecerimus. (Cum verbi deſcriptionis) Interpretatione. (Contrariæ) Quæ ab aduerſarijs illata ſit. (Si aut falſa erit,) Quod aliter vulgo accipiatur &c. (Aut inutilis,) Quod ea expoſitio, nulla in parte vtilitatem præſtat. (Aut turpis,) Quæ turpitudinem ciuitati afferat. (Aut iniurioſa) Quod ſi ita accipiatur, de ea multi conqueri poſſint.

ITem ex contrario,) Quam vocant ἀντιθετικὴν definitionẽ, LONG.
qua non tantum crimen tegamus, verumetiam cõmodum aliquod afferimus.

CVm definitione &c.) Perſcribit locum à definitione, & docet quo eo vtendum ſit. Dicens. Cum.i. quando, nos vtemur definitione, nos afferemus primum breuem definitionem.i. deſcriptionem vocabuli, hoc modo.ſ. definientes quid ſit maieſtatem minuere. Maieſtatem is minuit.ſ. magiſtratus aut principatus Romani, qui tollit.i. aufert ea.i. eas res. ex quibus rebus amplitudo.i. maieſtas & ampla dignitas, ciuitatis.ſ. Romanę. (Nam de ea loquitur. Bene tamen non exprimit, vt ad quamlibet poſſit applicari) Conſtat.i. conſtituitur. Hæc.ſ. quibus amplitudo ciuitatis conſtat, ſunt ea, quæ capiunt.i. complectuntur ſuffragia.i. libera vota & liberas (vt dicunt) voces ad creandos nouos magiſtratus populi.ſ. Romani, & conſilium magiſtratus.ſ. iã creati. Nempe igitur tu ò Cepio priuaſti, &.i. ſimul, populum ſuffragio, quia Saturninum Tribunum pl. creauerat, cuius maieſtatem læſiſti, & auctoritatem minuiſti & magiſtratum, videlicet Saturninum Tribunum pl. Conſilio.ſ. ſuo, quo ſemiſſibus & trientibus frumentum populo diuidere decreuerat, priuaſti dico tunc cum.i. quando diſturbaſti pontes.i. ſcalas & gradus quibus aſcendere parabat in ſuggeſtum ad promulgandam legem. Item ex contrario, vel econtrario defenſor Cæpionis, aut Cæpio ipſe vtetur definitione ſic. Is minuit maieſtatem, qui afficit detrimento.i. damno & incommodo amplitudinem ciuitatis. ego non affeci, uidelicet, amplitudinem ciuitatis detrimento, ſed prohibui detrimenta. quia ærarium quod tantam largitionem pati non poterat conſeruari, & reſtiti libidini.i. inordinatæ, & pernicioſæ uoluntati malorum non dicit Tribuni pl. quaſi id non tentauerit

The ASCEN. marginal label stands beside the first line of "CVm definitione &c.)".

vt magiſtratus, ſed vt pernicioſus ciuis, & non ſum paſſus omnem maieſtatem interire, quæ interijſſet ſi pecuniæ publicæ quæ nerui ſunt belli & cuſtodiæ vrbium exauſtæ fuiſſent. Igitur quod intelligendum reliquit, non minui maieſtatem. Et eſt locus à definitione qui cóncludit tam negatiue, q̃ affirmatiue. vt homo non eſt animal rónale, ergo non eſt homo, & hoc eſt animal rationale, ergo eſt homo &c. Igitur vt bene vtamur definitionis: ſnía.i.interpretatio vocabuli, deſcribetur primum breuiter, & accómodata, vel accómodate ad vtilitatem cauſæ.ſ.noſtræ deſcribendum. Deinde contrariæ deſcriptionis ratio refelletur.i.reprobatur, ſi, aut falſa erit, aut inutilis, aut turpis, aut iniurioſa. Id quoque.i.etiam, id .ſ.docere aut noſſe qualis ſit deſcriptio ſumetur ex partibus iuris de iuridiciali abſoluta; de qua loquemur iam.i.ſtatim.

DE TRANSLATIONE.

QVERITVR in tranſlationibus primum, num aliquis eius rei actionem, petitionem, aut executionem habeat, quē non oporteat: num alio modo, tempore, loco: num alia lege, num alio quærente aut agente. Hæc legibus & moribus, æquo & bono reperientur; de quibus dicetur in iuridiciali abſoluta.

CAPIDVRVS.

QVAERITVR in tranſlationibus primum,) In ſecundo de Inuentione, tranſlatiuam conſtitutionem tractans. In omni autem, inquit, cauſa: ab vtroque quæri oportebit, á quo, & per quos, & quomodo, & quo tempore. aut agi, aut iudicari, aut quid ſtatui de ea re conueniat. Id ex partibus iuris, de quibus poſt dicendum eſt, ſumi oportebit, & ratiocinari quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat. Et videtur, verum malitia quidem aliud agatur, aliud ſimuletur, an ſtultitia, an neceſſitudine, quod alio modo agi non poſſit, an occaſione agendi, ſic ſit iudicium aut actio conſtituta. Locus autem communis contra eum qui tranſlationem inducet ſugere iudicium ac pœnam, quia cauſæ diffidat á tranſlatione autem omnium fore perturbationem, ſi non ita res agantur & in iudicium veniant, quo pacto oporteat, hoc eſt, ſi aut cum eo agatur qui cum non oporteat, aut alia pœna, illo crimine, alio tempore atque hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. [Num aliquis eius rei) De qua controuerſia, hoc eſt de eatus dicere. [Petitionem) Vt præmium dari, aut pœnam inferri alicui poſcat. [Aut executionem habeat,) vt exequi.i.tranſigere, quod in controuerſia ſit, pro altera parte poſſit, hoc eſt vt ſit aut patronus, aut aduocatus, aut procurator, aut cognitor, qui inter ſe ita differunt, vt Aſconius Pæd. inquit, vt quicunque alterum in iudicio defendit, aut patronus dicatur, ſi orator eſt, aut aduocatus, ſi aut ius ſuggerit, aut p̄ſentiam ſuam commodat amico, aut procurator, ſi negocium ſuſcipit, aut cognitor, ſi præſentis cauſam nouit & ſic tuetur vt ſuā, qui familiariſſimus defenſor ſit. [Modo) Nunquid non ea actione. [Tempore) Nunquid alio quam eo tempore, vel quod feriæ ſint, vel ſimile aliquid. [Num alia lege) Nunquid ea lex, quā p̄tulerit, contra ſe non faciat. [Num alio quærente) Nunquid eā cauſam alius quærere debuerit. [Aut agente) Nunquid eam agere alium oportuerit, quorum ſi quid factum eſſe inuenietur, qui ita accuſarit, cadet a cauſa. [Hæc legibus & moribus, æquo & bono reperientur, de quibus dicetur) Hæc, inquit, omnia his rebus poterunt inueniri, male acta eſſe, quas in abſoluta conſtitutione iuridiciali iam tractabimus.

LONG. NVm alio modo,) Alibi negat modi eſſe præſcriptionem, ſeu tranſlationem. Sed hic modum pro ee accipiamus.

ASCEN. QVæritur &c.) Proſequitur quintam legitimæ conſtitutionis dicens. Quæritur.ſ.ab oratoribus, eſt.n. imperſonale verbum) in tranſlationibus.i.cómutationibus.ſ.actionis, aut iudicis, aut fori, aut teſtium, aut contendentium. Primum.i.primo loco. num.i.an ne aliquis habeat actionem, petitionem, aut executionem eius rei q̃ non oporteat.ſ.habere aut ſi legatur quem, dic. Num aliquis quem ratio oporteat habere, habeat actionem &c. Num ſup. oporteat agere, aut petere, aut exequi, alio modo, alio tpe, alio loco. Num.i.an ne alia lege. Num.i. an ne alio quærente.i.petente.ſ.rem, aut agente.ſ.in perſonam. Hæc.ſ.quæ quærenda & cóſideranda dixit reperiuntur legibus & moribus de bono & æquo: de quibus dicetur in iuridiciali.ſ.conſtitutione abſoluta, de qua ſtatim agetur, titulo videlicet xv.

DE CAVSA RATIONALI.

IN cauſa rationali primum quæretur, ecquid in rebus maioribus, aut minoribus, aut ſimilibus ſimiliter ſcriptū aut iudicatum ſit. Deinde, vtrum ea res ſimilis ſit ei rei, de qua agitur, an diſſimilis. Deinde vtrum conſulto de ea re ſcriptum non ſit, quòd noluerit cauere, an quòd ſatis cautum putarit, propter ceterorum ſcriptorum ſimilitudinem. De partibus legitimæ conſtitutionis ſatis dictum eſt: nunc ad iuridicialem reuertamur.

CAPIDVRVS.

IN cauſa rationali) In ſecundo de Inuentione, ratiocinationis exemplum tractans, Locos autem oēs, inquit, in hoc, genere argumentandi hos, & huiuſmodi, quoſdam eſſe arbitramur. primū eius ſcripti quod proferas, laudationem & confirmationem, rei de qua quæratur, cum eo de quo conſtat collationem eiuſmodi, vt id de quo quæritur, rei de qua conſtet ſimile eſſe videatur, poſtea admirationem per contemptionem, qui fieri poſſit, vt qui hoc æquum eſſe concedat illud neget, quod aut æquius, aut eodem ſit in gn̄e deinde idcirco de hac re nihil eſſe ſcriptum. quod cum de illa eſſet ſcriptum, de hac is q̃ ſcribat dubitaturum neminem arbitratus ſit. Poſtea multis in legibus, multa prætermiſſa eſſe, quæ idcirco prætermiſſa nemo arbitretur, quod ex ceteris de quibus ſcriptum ſit, intelligi poſſit. Deinde æquitas rei demonſtranda eſt, vt in negociali abſoluta. Contra aūt qui dicet, infirmare debebit, quod faciet, ſi demonſtrabit illud quod conferatur, ab eo cui conferatur diuerſum eſſe genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, & quo in loco illud cuius cauſa affertur, opinione, ſi quo in numero illud quod per ſimilitudinem affertur, conueniat, oſtendatur, deinde quod res cum re differat, demonſtrabitur, ut non idem de utraque exiſtimari oportere uideatur. ac ſi ipſe quoque poterit ratiocinationibus vti, iiſdem ratiocinationibus, quibus ante prædictum eſt, vtetur. Si non poterit negabit oportere quidquam, niſi quod ſcriptum ſit, conſiderare, multis de ſimilibus rebus in vnāquanque rem tantum eſſe, ſingulas leges omnia poſſe inter ſe, vel ſimilia demonſtrari locus communes a ratiocinatione oportere coniectura ex eo quod ſcriptum ſit, ad id, quod non ſit ſcriptum peruenire, & neminem poſſe omnes res per ſcripturam amplecti ſed eum commodiſſime ſcribere, qui curet vt quædam ex quibuſdam intelligantur. Contra ratiocinationem, huiuſmodi coniecturam diuinationem eſſe, & ſtulti ſcriptoris eſſe, non poſſe de omnibus rebus cauere quibus velit. [Quæretur, ecquid in rebus maioribus, aut minoribus, aut ſimilibus ſimiliter ſcriptum aut iudicatum ſit) Quæretur ſubaudi, aut ab eo qui ratiocinatione innitetur, aut ab eo qui ratiocinationem infirmabit, ſed quo pacto ſuis vterque locis vtatur, ipſo Cicero. docente iam oſtendimus. [Deinde, vtrum ea res ſimilis ſit ei rei, de qua agitur, an diſſimilis) Quod ſi is qui ratiocinationi locum nullum dat, inſpiciat ſi ſimile videat, num id aliqua lege ſancitum, ſin diſſimile, an aliquo ex his quæ iam memorauimus, differre videatur, quo validius id poſſit infirmare. [Vtrum conſulto) Vtrum dedita opera prætermiſerit. quod intelligi per ſe poterat, an quod cauere, hoc eſt, prouidere de ea re factu idoneum non ſatis cenſuerit, & qui defendat ratiocinationem, & qui eam infirmabit, hoc ad ſuæ cauſæ commodum reuocabit. [Quòd ſatis cautum putarit, propter ceterorum ſcriptorum ſimilitudinem) Hoc qui ratiocinationem, inducet, affirmabit, vt dicat non opus fuiſſe de ea re quenquam ſcribere, quandoquidem ceterorum multitudo ſcribētium hoc dixiſſe, ob ea quæ ſcripſit, ſatis viſa ſit. Sane inter oēs ſtatus legitimos, præter tranſlationem, quam ſtatum non eſſe ſupra oſtendimus, quædam cognatio eſt. Nam & in diffinitione quæ

ſit

ſit voluntas nominis quæritur, & in ratiocinatione quid ſibi voluerit ſpectatur, & ex contrarijs legibus duos eſſe ſcripti & voluntatis ſtatus apparet. Rurſum & diffinitio quodammodo eſt ambiguum, quæ amphibologia nominatur, cum in duas partes intellectus nominibus deducatur. Scriptum & voluntas habet in verbis vocis quæſtionem quod idem in contrarijs legibus quæritur. Ob hanc cauſam non defuerunt, qui omnia hæc ſcriptum & voluntatem eſſe dicerent, alij in ſcripto à voluntate amphibologiam eſſe, ſed diſtincta ſunt. aliud enim eſt obſcurum ius, aliud ambiguum. Definitio igitur in natura ipſa nominis quæſtionem habet generalem, & eorum quæ circa cauſam eſſe poſſunt, ſcriptum & voluntas de eo diſputat verbo quod non eſt in lege, at ratiocinatio, de eo quod non eſt. Amphibologiæ lis in diuerſum trahitur legum contrariarum ex diuerſo pugna eſt. Hæc a doctiſſimis, neque immerito, recepta differentia eſt, & apud plurimos & prudentiſſimos etiam ducat.

LONG. IN cauſa rationali) Cauſam rationalem Græci [illegible] appellant, quo quidam Latini vertentes, collectionem & ſtatum collectiuum interpretati ſunt. Fit modis quinque. A ſimili. Qui patrem pulſat, rapitur ad pœnam. Quidam matrem pulſauit, reus ſit facti. A conſequenti. Adulteros deprehenſos, liceat cæcare quidam deprehenſus excæcatus eſt, poſtea per famulum ad adulteram reductus excæcatus famulus eſt miniſter adulterij: conſequens enim eſt, vt eius oculi eruantur, cuius miniſterio adulterium perpetratum eſt. A contrario. Deſertor capite plectatur. Deſertor quidam fortiter fecit, petit præmium, & contradicitur. A maiori ad minus. Exulem intra fines deprehenſum liceat occidere. quidam exulem deprehenſum tantum vulnerauit, & petitur ad pœnam. A minori ad maius. Qui commilitonem in acie protexit, petat præmium. Ipſum imperatorem quidã protexit, petit præmium, & contradicitur.

ASCEN. IN cauſa rationali) Tractat vltimam legitimæ conſtitutionis partem, dicens. Quæretur primum in cauſa rationali. i. vbi ratiocinatione contenditur quid ſit ſcriptum aut iudicatum ſimiliter, in rebus maioribus aut minoribus, aut ſimilibus. Deinde ſup. quæretur vtrum ea res ſimilis ſit ei rei de qua agitur, an diſſimilis. Deinde. i. tertio loco, pro quo Valla docet dicendum tum, vtrum non ſit ſcriptum de ea re, id ſup. quod voluerit cauere. i. vetare, aut caute decernere, conſulto. i. ex conſilio & deliberatione præuia, quòd. i. quia, aut eo quòd. ſ. legiſlator putarit ſatis cautum ſup. eſſe de ea re propter ceterorum ſcriptorum ſimilitudinem. Et hoc dicto concludens hunc tractatum dicit. Satis dictum eſt de partibus conſtitutionis legitimæ, reuertamur nunc ad iuridicialem. i. plenam determinationem de iuridiciali conſtitutione, quàm tantum prælibauit, aut reuertamur pro conuertamur dixit, quod in re particula, auctore Valla frequens ſit.

DE IVRIDICIALI ABSOLVTA.

ABSOLVTA iuridiciali conſtitutione vtemur, cum ipſam rem, quam nos feciſſe confitemur, iure factam dicemus, ſine vlla aſſumptione extrariæ defenſionis. In ea quare conuenit, iure ne factum ſit. De eo cauſa poſita dicere poterimus, ſi, ex quibus partibus ius conſtet, cognouerimus. Conſtat igitur ius ex his partibus, natura, lege, conſuetudine, iudicato, æquo & bono, pacto. Natura ius eſt, quod cognationis aut pietatis cauſa obſeruatur: quo iure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. Lege ius eſt id, quod populi iuſſu ſancitum eſt: quod genus, vt in ius eas cum voceris. Conſuetudine ius eſt id, quod ſine lege, æque ac ſi legitimum ſit, vſitatum eſt: quod genus id, quod argentario obtuleris expenſum, à ſocio eius recte repetere poſſis. Iudicatum eſt id, de quo ſententia lata eſt, aut decretum interpoſitum. Ea ſæpe diuerſa ſunt, vt aliud alij iudici, aut Prætori, aut Conſuli, aut Tribuno pl. placitum ſit: & fit, vt de eadem re ſæpe alius aliud decreuerit, aut iudicauerit: quod genus: M. Druſus Prætor vrbanus, quo cum herede mandati ageretur, iudicium reddidit, Sex. Iulius non reddidit. Item C. Cælius iudex abſoluit iniuriarum eum, qui Lucilium poetam in ſcena nominatim læſerat: P. Mutius eum, qui L. Accium poetam nominauerat, condemnauit. Ergo quia poſſunt res ſimili de cauſa diſſimiliter iudicatę proferri, cum id vſu venerit, iudicem cum iudice, tempus cũ tempore, numerum cum numero iudiciorum conferemus. Ex æquo & bono ius conſtat, quod ad veritatem & vtilitatem communem videtur pertinere: quod genus, vt maior annis lx, & cui morbus cauſa eſt, cognitorem det. Ex eo nouum ius conſtitui conuenit ex tempore, & ex hominis dignitate. Ex pacto ius eſt, ſi quid inter ſe pepigerunt, ſi quid inter quos conuenit. Pacta ſunt, quæ legibus obſeruanda ſunt, hoc modo: Rem vbi pagunt, oratione pagunt. In comitio aut in foro ante meridiem cauſam conijcito. Sunt item pacta, quæ ſine legibus obſeruantur ex conuentu, quæ iuri præſtare dicuntur. His igitur partibus iniuriam demonſtrari, ius confirmari conuenit, idq́. in abſoluta iuridiciali faciendum videtur.

CAPIDVRVS.

ABSOLVTA iuridiciali conſtitutione vtemur,) Iuridicialis eſt vt ipſe in ſecundo de inuentione inquit, in qua æqui & iniqui natura, & præmij aut pœnæ ratio quæritur. Huius partes ſunt duæ, quarum alteram abſolutam, alteram aſſumptiuam nominamus. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe recti & non recti quæſtionem continet. Ea eſt huiuſmodi. Cum Thebani Lacedæmonios bello ſuperauiſſent, & fere mos eſſet Graijs, cum inter ſe bellum geſſiſſent, vt hi qui viciſſent, trophæum aliquod in finibus ſtatuerent victoriæ in præſentia declarandæ cauſa, non vt in perpetuum belli memoria maneret, æneũ ſtatuerunt trophæũ accuſantur apud Amphictyonas. i. apud cõe Græciæ concilium. intentio eſt, non oportuit. depulſio eſt, oportuit quæſtio eſt, oportuerit ne? Ratio eſt: Eam. n. ex bello gloriam virtute peperimus, vt eius æterna inſignia poſteris noſtris relinquere vellemus. Infirmatio eſt, attũ æternum inimicitiarũ monumentum, Graios de Graijs ſtatuere non oportet. Iudicatio eſt, cum ſummæ virtutis concelebrandæ cauſa, Graijs ſimul æternum inimicitiarum monumentum ſtatuerint, recte ne an ſecus fecerint. Hanc ideo rationem ſubiecimus, vt hoc cauſæ genus ipſum de quo agitur cognoſceretur. Nam ſi eam ſuppoſuiſſemus, qua fortaſſe vſi ſunt, non enim iuſte, neque pie bellum geſſiſtis, in rationem criminis delaberemur. de qua poſt loquemur. Inde poſt paulum ſubiungit. Locos autem communes, & ex cauſa ipſa, ſi quid inerit indignantis aut conqueſtionis, & ex iuris vtilitate & natura multos & graues ſumere licebit, & oportebit, ſi cauſæ dignitas videbitur poſtulare. [Sine vlla aſſumptione) Contrariæ defenſionis, ut extrinſecus nihil aſſumas quo tua cauſa probabilior fiat, vt ſi dicas, licuit Miloni Clodium occidere, quando & Clodius ei parauit inſidias. [Conſtat igitur ius ex his partibus, natura,) Naturę ius eſſe veteres, referente Cicer. dixerunt, quod nobis non opinio, ſed quædam natura vis afferat, vt religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obſeruantiam, veritatem, religionem eam quæ in metu & in cerimonijs deorum fuerit, appellarunt pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios ſanguine coniunctos, officium conſeruare moneat. gratiam, quæ in memoria & remuneratione officiorum & honoris & amicitiarum obſeruantiam teneat. vendicationem, per quam vim & contumeliam defendendo, aut vlciſcendo, propulſamus à nobis, & à noſtris qui nobis chari eſſe debent, & per quã peccata punimus. obſeruantiam, per quam ætate, aut ſapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecuntes veremur, & colimus. veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter quam confirmauerimus fiat, aut factum, aut futurum ſit: At naturæ quidem iura minus ipſa quæruntur ad hanc controuerſiam, quod neque in hoc ciuili iure verſantur, & à vulgari intelligentia remotiora ſunt. ad ſimilitudinem vero aliquam, aut ad rem amplificandam ſæpe ſunt hæc inferenda. [Lege,)

Iura

Iura legitima legibus conſtant, leges ſunt, quæ populi iuſſu ſancitæ ſunt, ea legibus igitur iura legitima cognoſcere oportebit. [Conſuetudine, iudicato, æquo & bono, pacto. Natura ius eſt, quod) Conſuetudinis autem ius eſſe putatur id, quod voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobarit, in ea autem quædam ſunt iura ipſa iam certa propter vetuſtatem, quo in genere multa ſunt, & eorum multo maxima pars, vt inquit, ipſe quam prætores edicere conſueuerunt. Quædam autem genera iuris iam certa conſuetudine facta ſunt, quod genus iudicatum, par, pactum. Iudicatum eſt, de quo iam ante ſententiam alicuius, aut aliquorũ conſtitutum eſt. Par, quod hic æquum & bonum Cic. vocat, eſt quod in omnes æquabile eſt. Pactum eſt quod inter aliquos conuenit, quod iam ita iuſtum putatur, vt iure præſtare dicatur. Initium ergo iuris, ab ipſa natura profluxiſſe manifeſtum eſt. Quædam autem ex vtilitatis ratione, aut perſpicua nobis, aut obſcura aliquando a natura quodammodo longius in conſuetudinem veniſſe videtur. Poſt approbata quædam à conſuetudine, aut à vero ipſo vtilia viſa, legibus firmata eſſe perhibentur. Conſtat igitur ius omne his tribus, natura deinde conſuetudine, quæ naturam ſequitur ducem, poſtremo lege, quæ iam conſuetudine aut vero firmatur, ſed ipſam conſuetudinem ita diuiſit, vt eius partes. iudicatum, æquum & bonum, & pactum eſſe dixerit. [Cognationis aut pietatis cauſa obſeruatur.) Cognationis, affinitatis, pietatis, quam erga deum & parentes habemus. [Aeque ac ſi legitimum ſit,) Perinde ac ſi legibus ſancitum ſit, vſurpatum eſt. [Quod genus) In quo genere exemplum eſt. [Id, quod argentario obtuleris expenſum,) Quod dinumeratum argentario dederis. nam expendebant omnem veteres pecuniam potiuſquam dinumerabant, vnde libera, aſſis, talentum, & militum ſtipendia, hoc eſt ſtipea pondeiandæ, vt Plin. inquit, appellantur, & penſatores libripendes dicti. [A ſocio eius recte repetere poſſis) Hoc eſt nihil obſtat, quin quam expenſam argentario pecuniam dederis, ſi is cui dinumeraueris eam pecuniam nominatur, aut quoquo modo abſit, tibi reddi repoſcas ab alio qui tum eius fuerit ſocius cum ea concredidiſti pecuniam. [Aut decretum) Vt id, de quo eum in controuerſia eſſet, iam lata ſententia ſit. [Interpoſitum) Quod inſertum ad ſupplementum alicuius ſcripti eſt, de quo quæreretur, ne amplius in quæſtionem veniat. [Iudici, aut prætori) Veteres, vt tam Varro quam Aſconius Pæd. dicit, omnem magiſtratum cui pareret exercitus, prætorem à præeundo appellauerunt. Vnde Lucilius, prætor eſt. ergo præire oportet. Vnde & prætorium, & præfectus prætorio. [Aut Conſuli,) Conſul nominatus quod conſuleret populum & ſenatum, cum quippiam tranſacturus eſſet, vnde Accius in Bruto, qui recte conſuluerat. [Aut Tribuno pl.) Quia & tribuni erant militum, Tribuni, quod iura tribuerent plebi. i. plebem defenderent. Nam cum ob truculentiſſimas olim inter patricios & plebeio ſeditiones plebs armata, maximo cum terrore nobilium in Auentinum, & vt alijs placet in Sacrum collem ſeceſſiſſet, inde prius abduci non potuit, quam ad fauorem ſui Tribuni pl. primi crearentur. [Decreuerit,) Quod lite caruerit. [Aut iudicauerit:) Quod in controuerſiam venerit. [M. Druſus Prætor vrbanus, quo cum herede mandati ageretur, iudicium reddidit,) Reddidit in heredem contra heredem iudicium mandati patentis, aut alterius, cuius fuerat heredes, hoc eſt eum herede ſibi conſtituto quidam in teſtamento mandaſſet quid fieri vellet, & heres facere recuſaret, contra ipſum Druſus iudicauit, quod Sex. Iulius Cæſar conſul in bello ſociali deſignatus facere noluit. [In ſcena vbi poemata publice recitabantur nominatim.) Nomine ſuo compellando, non prænomine aliquo eum honorando. [Iudicem cum iudice,) Vter eorum ſit clarior. [Tempus cum tempore,) Quod alio tempore licuiſſe poterit, alio nomine. [Numerum cum numero iudiciorum) Vbi plura iudicia adiecta ſint proferemus. [Ad veritatem & vtilitatem communem.) Quod æqualiter apud omnes vere & vtiliter enunciari poteſt. [Vt maior annis LX. & cui morbus cauſa eſt, cognitorem det.) Senſus eſt, vt qui ſexaginta annos iam exceſſerit, ſi aduerſa valetudine correptus ſit, in exitu iudicij familiariſſimum aliquem, quem cognitorem dicimus, vt paulo ante oſtendimus, pro ſe dare poſſit, qui cauſæ ſuæ præſit. [Nouum ius conſtitui conuenit.) Si id ante ex eo ius non ſit. [Ex tempore,) Sine temporis vlla mora, vel certe ex eo tempore, quo id fieri conuenit. [Ex hominis dignitate.) Vt hominis dignitatis ratio habeatur. [Si quid inter ſe pepigerunt,) Pepigi non minus anomalum eſſe, quam memini, odi, & cepi, quidam ſicut Phocas, putauere grammatici quod pango, vt Diomedes inquit, pepigi & panxi præteritum mittat, paciſcor autem, pactus ſum. Quintilianus igitur poſitionem huius verbi primam Pago fuiſſe putat, vnde ſecundùm analogiam pepigi præteritum, qui ita reliquit: Memoria repeto coniunctos à me qui reprehenderant, qui hoc verbo vſus eſſem pepigi: nam id quidem dixiſſe ſummos auctores confitebantur, rationem tamen negabant permittere, quia prima poſitio paciſcor, cum haberet naturam patiendi, faceret tempore præterito pactus ſum, nos præter auctoritatem oratorum atque hiſtoricorum, analogia quoque dictum tuebamur. Nam cum legerimus in XII. tabulis, Ni ita pagunt, inueniebamus, ſimile huic cadunt. Inde prima poſitio etiam ſi vetuſtate exoleuerat, apparebat Pago, ut cado: vnde non erat dubium, nos pepigi ſic dicere, vt cecidi. Si quid inter ſe pepigerint. Legimus & cum ablatiuo, vt ſi dicas, Pepigi hac re. Catullus:

Quo pepigere viri, pepigerunt ante parentes.

Et cum accuſatiuo & ablatiuo, vt pepigi hanc rem decem numis. Plaut. in Bacchid. Ducentis philippis rem pepigi. & paciſcor, vt in eadem comœdia. Paciſci cum illo paula pecunia potes Hemila, paciſcere ſi potes, perge obſecro paciſcere quiduis. [Rem vbi pagunt, oratione pagunt.) Hoc eſt, vbi rem pactis firmant, orationem quoque inter ſe pactis roborant, vt, quoties dixeris, aut ſcripſeris, hoc vel illud faciam, modo iubeas, vel ſimile aliud. [In comitio aut in foro ante meridiem cauſam coniicito.) Et hoc pactum eſt. Comitium, vt Varro inquit, ab eo quod illic coibat populus, aut creandarum dignitatum, aut litium cauſa. Hinc Plautus in Curculione: Qui periurum conuenire vult hominem, mitto in comitium. [Aut in foro) Forum, vt idem inquit, quo conferent ſuas controuerſias, & quo quæ vendere vellent, ferrent, forum appellarunt. Nec nos præterit, Feſtum Pompeium ſex modis accipi forum poſſe ſcripſiſſe. [Cauſam coniicito) Iudicato coniectura quid tenendum ſit conſequitur, ac inde iudicato, hoc modo ſomniorum coniectores nominamus, qui quid ſomnia portendant, coniectura conſequenter adiudicant. [Sunt item pacta, quæ ſine legibus obſeruantur ex conuentu, quæ iuri præſtare dicuntur.) Senſus eſt, ſunt inita inter aliquos ex ſolo conuentu pacta, quæ licet nullis ſint legibus obnoxia obſeruantur tamen, & dicuntur iure ipſo valere vt nunc loquimur. [Ex conuentu,) Conuentus, inquit Feſtus Pomp. quatuor modis intelligitur. Primo, cum quemlibet hominem ab aliquo conuentum eſſe dicimus. Secundo, cum ſignificatur multitudo ex compluribus generibus hominũ contractæ in vnum locum. Tertio, cum à magiſtratibus iudicij cauſa populus congregatur. Quarto, cum aliquem in locum frequentia hominum ſupplicationis aut gratulationis cauſa colligitur. Sed hic. Ex conuentu, ex mentis verborumq. conuenientia quadam, & vt ita dicam, concordantia. [Præſtare) Vt nunc vulgus loquitur, valere dicuntur. [His igitur partibus iniuriam demonſtrari,) Si contra ius naturæ, legis, aut conſuetudinis fecerimus. [Ius confirmari) Si ab his partibus quas memorauimus non ſit alienum. Denique in Rhetoricis de Inuent. Locorum autem, inquit, communium, quum duo genera ſunt, quorum alterum dubiæ rei, alterum certe continet amplificationem, quid ipſa cauſa det, & quid augeri per communem locum poſſit & oporteat, conſiderabitur. Nam certi, qui in omnes incidant, loci perſcribi non poſſunt. In pleriſque fortaſſe, ab auctoritate iuriſconſultorum, & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendum autem & in hac, & in omnibus num quos locos communes præter eos quos nos expoſuimus, ipſe res oſtendat.

NAtura ius eſt) Sciendum autem longe latius hoc naturæ ius patere, quam hic exemplis declarauit. quare ad eam rem cognoſcendam inſpiciantur iuriſperitorum commentarij. [Quod cum herede mandati ageretur.) Cum herede mandati agere, eſt actionem intendere in eius heredem, cui mandaueras vt hoc vel illud perficeret, venderet, expediret quod quia ab eo factum non eſt eo diſcedente, in heredes actionem producis. [Cognitorem det) Cognitorem dare eſt, ſubſtituere aliquem qui in iudicio vices tuas ſuppleat, quem alias procuratorem vocat, nempe quod cauſam tuam omnem cognitam habeat per tuam inſtructionem, non de cauſa cognoſcat, quod eſt iudicis tm̃. [Rem vbi pagunt.) Lex eſt ea Tab. XII. huc allata ex cuius forma pacta fiebant, hoc modo. Verbis pepigi cum aduocato meo, vt cauſam meam differret in comitio aut foro, & illic ante meridiem adeſſet. Abſconſit ille, nec adfuit. Ago cum illo de pactis, & hinc creſcit ſtatus. LONG.

ABſoluta iuridiciali conſtitutione &c.) Incipit determinare de iuridiciali quæ duplex eſt abſoluta & aſſumptiua, & prius de abſoluta, quam de aſſumptiua dicens. ASCEN.

Nos vtemur conſtitutione iuridiciali abſoluta (vbi priuſquam pergamus notabit grammatiſta, quando ex adiectiuo & ſubſtantiuo

ſtantiuo circumloquimur definitum aliquod quod vnico vocabulo cum deſit exprimere nequimus tunc poſſumus illi addere alterum adiectiuum etiam perfectum, ſine coniunctione media eo quod prius complexum pro ſubſtantiuo poſitum intelligitur, at hoc loco, conſtitutio iuridicalis ponitur pro vna ſpecie conſtitutionis antico vocabulo nondum appellata, quocirca ſi per fictionem uocetur à tunc licite dicam a abſolutum, uel vtemur à abſoluto, vnde hic recte dicitur vtemur conſtitutione iuridiciali abſoluta, nec decenter addatur & abſoluta, vna.n.res eſt) ſupp. tunc quum.i.quando nos dicemus ſine vlla aſſumptione diffinitionis externæ rem quam confitemur nos feciſſe factum, ſup.eſſe iure.i.iuſte & ſaluo iure, & ideo quia nihil aſſumitur, non aſſumptiua, ſed abſoluta dicitur. Quæri conuenit.i.inueſtigari in ea.ſ.conſtitutione iuridiciali abſoluta, ne pro an factum ſit iure. Nos autem poterimus dicere de eo.ſ.iure, aut an factum ſit iure.cauſa poſita.i.conſtituta.ſi, ex quibus partibus ius conſtet, cognouerimus. Igitur ut id cognoſcamus. Ius conſtat ex his partib. videlicet, Natura, lege, conſuetudine, iudicato, æquo, & bono, & ſupp.pacto. Ius eſt natura.i.per naturam, quod obſeruatur cauſa cognationis aut pietatis, quo iure parentes coluntur a liberis. Et tamen & diuina & humana lex id confirmat, diuina, honora patrem, &c. humana, liberi parentes alant, aut uitantur, & liberi.i.legitimæ nati coluntur, quia aluntur fouentur, & ad honores promouentur à parentib (id autem cautum negant, lege diuina, quia inſitum eſt à natura, eo quod carnem ſuam nemo unquam odio habuit, & ideo, vt idem dicit Apoſtolus. SI quis ſuorum, & maxime domeſticorum curam non habet, fidem negabit, & eſt infideli deterior. Propter hanc deſcriptionem iuris naturalia improbat Valla illam quæ in inſtitutionib. Iuſtiniani poſita eſt, Ius naturale eſt, quod natura omnia animalia docuit. Non.n. quod bruta per naturam faciunt, id iure facere dicentur.) Lege ius eſt.i.per legem.ſ.ſcriptam.id, quod ſanctum eſt.i.confirmatum. iuſſu populi, quod genus.i.eiuſmodi eſt. vt in ius eas cum voceris, lex.n.vult vt pareas. Conſuetudine ius eſt id, quod ſine lege.ſ lata & promulgata. æque ac ſi legitimum ſit, vſitatum eſt.i.tuais leges edictum obſeruatum: quod genus.i.cuius generis, aut cuiuſmodi eſt, aut quod genu iuris eſt, ut ſup. quod obtuleris.i.depoſito aut alio pacto credideris. argentario.i publico campſori appenſum.i.ad pondus redactum. poſſit id repetere recte.i.iuridice. à ſocio eius quia æquale ius uidetur in ſocios, & quod vnus in eo negocio in quo ſocij ſunt fecerit, alter quoque feciſſe cenſetur. [Iudicatum &c.) Proſequitur alias partes iuridicialis abſolutæ dicens. Iudicatum eſt id, de quo ſententia lata eſt, aut de quo decretum.ſ.ſenatus interpoſitum.i. quod ſenatus auctoritas approbauit. Ea.ſ.iudicata, ſunt ſæpe diuerſa, ut.ſ.ſecundum aliud ſit placitum, alij iudici.ſ.in foro iudiciali. aut Prætori, aut Conſuli, aut Tribuno pl. qui omnes dum iudicant iudices ſunt, ſed ſpecialiter is qui ſoli iudicio, dando uacat iudex vocatur. Et ſit.i.contingit, ut alius decreuerit, aut iudicauerit, ſæpe aliud de eadem re, quod genus.i.cuius generis, exemplum eſt: M. Druſus prætor urbanus: reddidit.i. iuſſit. iudicium.i.iudicauit, quod ageretur cum herede.mandati ſupp. actione. hoc eſt, ſi quis ſeſe heredem gerat eius qui tenebatur mandati, eo quòd mandati executionem ſuſceperat viuens iudicauit eum debere mandatum exequi, & nolentem actione mandati poſtulari. Sex. Iulius non reddidit.ſ.iudicium mandati.i.non iudicauit, quòd ſi teſtator ex mandato quid peragendum ſuſceperat heres ius teneatur, propterea mandati. Item C. Cælius iudex abſoluit iniuriarum.i.ab actione, aut debito iniuriarum eum, qui læſerat Lucilium poetam nominatim.i. nominando eum proprio nomine in ſcena.ſ.in publico loco, ubi fabulæ interdum diffamatoriæ, ſed defunctorum agebantur. P. autem Mutius condemnauit.ſ.iniuriarum eum, qui nominauerat.ſ. in ſcena L. Accium poetam. Ergo quia poſſunt res ſimili de cauſa diſſimiliter iudicatæ proferri, cum id uſu venerit.i.contigerit: tunc ſupp. proferemus.i.in medium conferemus. iudicem cum iudice oſtendendo ſi poſſumus, iudicem noſtrum, aut prudentiorem, aut æquiorem, aut maioris fuiſſe auctoritatis. item, tempus cum tempore, oſtendentes videlicet poſterius iudicium prius abrogaſſe, aut olim vtile viſum fuiſſe, quod poſtea inutile compertum ſit. &, numerum iudiciorum.ſ. pro nobis facientium: cum numero iudiciorum facientium pro aduerſario oſtendenis plura pro nobis quàm pro illo facere. [Ex æquo &c.) Proſequitur continuo tractu reliqua quæ ad cognitionem iuridicialis abſolutæ pertinente dicens. Ius conſtat ex bono & æquo.i.ex voluntate communi & iudicio bonæ conſcientiæ, quod videtur pertinere ad ueritatem, & ad vtilitatem communem. quod genus.i.cuius generis, exemplum eſt. ut maior.i.grandior & antiquior, annis LX. & cui morbus cauſa eſt.ſ.quod in propria perſona, ut dicunt, non compareat, cum tamen lex ſanciat, ut in ius eas cum uoceris.cognitorem det.i.patronum talem, qui totam cauſam & ius eius, cognoſcat & defendat. Conuenit ex eo.ſ.æquo & bono, aut eo genere iam adducto, nouum genus.ſ. defenſionis conſtitui. ex tempore.ſ. importuno, & ex hominis dignitate. hoc eſt, quia, bonum & æquum videtur, vt quis propter ſenium excuſetur quominus in propria perſona compareat, etiã æquum videtur ut propter tempeſtatem importunam, aut horam indebitam excuſetur, & ſi propter morbum, etiam propter dignitatem, quia quod pro ægrotandi conceditur deberet honorifice dignitati exhiberi, ut ſi princeps de re leui à plebeio aliquo vocetur, cognitorem aut procuratorem det. [Ex pacto.) Proſequitur reliqua dicens. Ius eſt ex pacto.i.ex conuento & conditionibus contractu ſemel vtriſque placitis & firmatis, ſi ipſi litigantes pepigerunt. quid.i.aliquid, inter ſe, & ſi quid conuenit.i.ſine controuerſia, & diſcuſſione eſt inter æquos. Pacta ſunt, quæ legibus obſeruanda ſunt, hoc modo. Vbi.i.quo loco & tempore aliqui pagunt.i. paciſcuntur, & cõmuni conſenſu contrahunt rem.ſ. aliquam, ipſi pagunt.i. pactum aperiunt.oratione.ſ.pactum exprimente, tu ſignator (notarius nunc dicitur) conijcio.i.introducas, aut potius ſimul cum pacto referas. cauſam.ſ pacti. In comitio aut in foro.i.loco publico, quo plures conueniunt, ut pacta conſtent, & ita rata habeantur, ante meridiem.ſ.quo tempore cauſæ dicendæ erant. Sunt item pacta quæ obſeruantur ſine legibus, hoc eſt, nõ ideo quod leges id iubeant, ſed ex conuentu, hoc eſt, quia pangentibus, aut paciſcentibus ita placitum eſt, quę dicitur præſtare.i.meliora & firmiora eſſe, iure, quia ius ſæpe fertur in inuitum, pactum non niſi in volentem nihil autem iuſtius uidetur quàm ut id patiaris quod ipſe in te conſtitueris. Concludens autem hanc partem dicit. Conuenit igitur iniuſtum demonſtrari & ius confirmari his partibus.ſ. antedictis, & id videtur ſeruandum ſup. eſſe, in iuridiciali ſup. conſtitutione abſoluta.

DE COMPARATIONE.

CVM ex comparatione quæreretur, vtrum ſatius fuerit agere id, quod reus dicat ſe feciſſe, aut id quod accuſator dicat oportuiſſe fieri; primum quæri conuenit, vtrum fuerit vtilius ex contentione, hoc eſt vtrum venuſtius, facilius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipſum ne oportuerit iudicare, vtrum fuerit vtilius, an aliorum fuerit ſtatuendi poteſtas. Deinde interponetur ab accuſatore ſuſpicio ex conſtitutione coniecturali, quare putetur non ea ratione factum eſſe, quo melius deteriori anteponeretur, ſed dolo malo negocium geſtum. Deinde quæretur, potuerit ne vitari, ne in eum locum veniretur. Ab defenſore contra refelletur argumentatio coniecturalis aliqua probabili cauſa, de qua ante dictum eſt. His ita tractatis, accuſator vtetur loco communi in eum qui inutile vtili præpoſuerit, cum ſtatuendi non habuerit poteſtatem. Defenſor contra eos, qui æquum cenſeant rem pernicioſam vtili præponi, vtetur loco communi per conqueſtionem: & ſimul quæret ab accuſatoribus & ab iudicibus ipſis, quid facturi eſſent, ſi in eo loco fuiſſent: & tempus, locum, rem, deliberationem ſuam ponet ante oculos.

CAPIDVRVS.

CVM ex comparatione quæreretur,) Iuridicialem conſtitutionem ſupra ita diuiſimus ut duas partes, abſolutam & aſſumptiuã quęſtionẽ eſſe diceremus. quã noſtri abſolutam, Hermagoras [illegible] quã noſtri aſſumptiuã, Græci [illegible] nominarunt. Abſoluta eſt, cũ ante factũ ipſum defenditur. quapro-

quapropter & iuris partes eſſe cognoſcendas diximus. Aſſumptiua autem eſt, cum factum per ſe non probabile eſt, aſſumptis autem extrinſecus auxilijs id tuemur. Huius ſunt partes quatuor comparatio, relatio criminis, remotio criminis, conceſſio criminis. Comparatio eſt, cum aliquid factum, quod per ſeipſum non ſit probandum, ex eo cuius id cauſa factum eſt, defenditur, ea eſt huiuſmodi. Quidam imperator cum ab hoſtibus obſideretur, neque effugere vllo modo poſſet, pactus eſt cum hoſtibus vt arma & impedimenta relinqueret, milites educeret. Itaque fecit, armis & impedimentis amiſſis, præter ſpem milites conſeruauit. Accuſatur maieſtatis. Huc incurrit definitio. Sed nos hunc locum, de quo agimus, conſideremus. Intentio eſt, non oportuit arma & impedimenta relinquere. Depulſio eſt, oportuit. Quæſtio eſt, oportuerit ne. Ratio eſt, milites enim omnes perijſſent. Infirmatio eſt aut coniecturalis, non perijſſent aut altera coniecturalis, non ideo feciſti, ex quibus iudicationes, perijſſent ne, & ideo ne fecerit, aut hæc comparatiua, cuius nunc indigemus. At enim ſatius fuit amittere milites, quam arma & impedimenta concedere hoſtibus ex qua iudicatio naſcitur: Cum omnes milites perituri eſſent, niſi ad hanc pactionem veniſſent, vtrô ſatius fuit amittere milites, an ad hanc conditionem venire. [Verum ſatius fuerit) Vtrum id, quod verbi cauſa dicat Imperator feciſſe, cum impedimenta hoſtibus reliquerit, aut quod eum accuſans dicat, & potius milites occumbere oportuerit, quam id pactum inire cum hoſtibus. [Ex contentione,) Ex ea controuerſia, quæ inter hos fuerit. [Conducibilius) Quid plus conducere, hoc eſt vtilitatis afferre potuerit. [Ipſum ne oportuerit iudicare,) Vt hoſtibus impedimenta relinquerent. [An aliorum fuerit ſtatuendi poteſtas.) Vt potius hoc alij iudicare debuerint, ne ipſe timore perculſus, effugere periculum videretur. [Interponetur ab accuſatore ſuſpicio) Vt dicat ſuſpicari poſſe, ab hoſtibus munera eum ſuſcepiſſe occulta, & ne ea ſuſcepiſſe videretur, impedimenta reliquiſſe. Quos melius et præmia conſequeretur. Cum adhuc dubiũ bellum traheretur. [Deteriori anteponeretur,) Ne dedecus cum dãno ſubiret. [Sed dolo malo) Negocium geſtum dolo, malitia. Sunt enim media verba, tempeſtas, valetudo, facinus, dolus, malitia, gratia, induſtria, periculum, venenum, contagium, & honos teſte Gell. Hæc enim fere vulgarum eſt, ancipitia eſſe, & vtroque verſus dici poſſe. Sed dolus à Græcis, à Latinis, vt opinor, malitia, quæ bona & mala eſt, vnde Plaut. in Aul. Senex eſt, ſine omni mala malitia. [Deinde quæretur, potuerit ne vitari, ne in eum locum veniretur.) Subaudiendum, ne ab hoſtibus obſideretur. [Refelletur argumentatio coniecturalis) Vt dicat ſe aliter facere nõ potuiſſe, quo minus ſubiret periculum. [Qui inutile) Quod impedimenta hoſtibus reliquerit. (Vtili præpoſuerit,) Quod conſequi de hoſtibus potuerit victoriam, cum ſtatuendi non habuerit poteſtatem, vt optionem ſibi ipſe præſcripſerit, potius quam ſenatus expectarit conſilium. [Contra eos,) Subaudiendum, decet. [Rem pernicioſam) Quæ futura erat, niſi ad pactionem deſcendiſſet, cum periculum eſſet ne exercitum amitteret. [Et tempus,) Quod id fecit. [Locum,) Quo obſidebatur ab hoſtibus. [Rem,) Quantum immineret periculum, ni id effeciſſet. [Deliberationem ſuam) Quid ſecum ipſe ſtatueret. In lib. de Inuent. Loci communes, inquit, inerunt accuſatoris in eum qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut in vtrunque fateatur, quærat tamen aliquam defenſionem, & facti inutilitatem aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defenſionis eſt, nullum factũ, neque turpe, neque inutile, neque honeſtum putari oportere, niſi quo animo, quo tempore, qua de cauſa factum ſit intelligatur, qui locus ita cõmunis eſt, vt bene tractatus, in hac cauſa magno ad perſuadendum momento futurus ſit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione beneficij magnitudo ex vtilitate, aut honeſtate, aut facti ex neceſſitudine demonſtratur, vt tertius, per quem res expreſſa verbis, ante oculos eorum qui audiunt ponitur, vt ipſi ſe quoque idem facturos fuiſſe arbitremur, ſi ſibi illa res, atque ea facile cauſa per idem tempus, accidiſſet.

ASCEN. CVm ex comparatione) Poſtquam determinabit de conſtitutione iuridiciali abſoluta, conſequenter determinat dé aſſumptiua, & primo de quarta parte quæ in enumeratione partium eius ſuprapoſita eſt vltima, hoc eſt, de comparatione dicens. Cum ſupp. agetur, aut defenſio fiet ex comparatione .ſ. eius quod factum confitetur, ad id, quod faciendum neceſſario fuiſſet. Quæreretur .i. inquireretur. vtrum ſatius fuerit .i. melius & eligibilius agere. id quod reus dicat ſe feciſſe, aut id quod accuſator dicat oportuiſſe .i. opportunum fuiſſe, aut decuiſſe fieri. Primum quæri conuenit, vtrum ex contentione .i. comparatione eorum duorum, de quibus eſt contentio. fuerit vtilius, hoc eſt vtrũ fuerit venuſtius .i. ſpecioſius, facilius .ſ. facto cum minore incommodo, conducibilius .ſ. ad finem quo reſp. tendit. Deinde oportebit .i. conueniens, & opportunum erit quæri, ne .i. an oportuerit .i. conueniens & decens fuerit ipſum (.ſ. qui accuſatus eſt male feciſſe) iudicare, vtrum .ſ. duorum fuerit vtilius, an poteſtas ſtatuendi .i. conſtituendi, & iudicandi vtilius .i. id, quod cenſeatur vtilius. aliorum fuerit .i. in officio aliorum aut penes aliorum. Deinde interponetur ab accuſatore ſuſpicio ex conſtitutione coniecturali .i. ex his documentis quæ dicta ſunt de conſtitutione coniecturali. quare, ſup. factum accuſati, putetur .i. putari debeat. non ea ratione factum eſſe, quo .i. vt melius anteponeretur .i. præferretur deteriori .i. minus bono, ſed dolo malo negocium geſtum .i. fraude de aliqua probabili cauſa .i. propter aliquam probabilem cauſam. Deinde quæretur ne, pro an, potuerit vitari, ne in eum locum veniretur .ſ. perplexitatis, vbi neceſſe ſit alterum incommodorum facere. Contra .i. econtrario. argumentatio coniecturalis, de qua ante dictum eſt, refelletur .i. improbabitur ab defenſore. His ita tractatis .i. poſtquam hæc erunt ita tractata. accuſator vtetur loco communi in eum qui inutile vtili præpoſuerit, cum .i. quamuis non haberet poteſtatem ſtatuendi .i. definiendi vtrum ſit faciendum. Defenſor contra eos, qui æquum cenſeant, vtetur loco communi per conqueſtionem .i. iuſtum & rationabile, rem pernicioſam præponi vtili .ſ. rei. Et quæret ſimul ab accuſatoribus, & ab iudicibus ipſis, quid eſſent facturi ſi fuiſſent in eo loco, & ponet ante oculos .ſ. iudicum, tempus, locum, rem, & deliberationem ſuam.

DE TRANSLATIONE CRIMINIS.

TRANSLATIO criminis eſt, cum ab reo facti cauſa in aliorum peccatũ transfertur. In qua primum quærendum eſt, iure ne in alium crimen transferatur. Deinde ſpectandum eſt, an æque magnum ſit illud peccatum, quod in alium transferatur, atque quod illud reus ſuſcepiſſe fateatur. Deinde oportuerit ne in ea re peccare, in qua alius ante peccarit. Deinde oportuerit ne iudicium ante fieri. Deinde cum factum iudicium non ſit de illo crimine, quod in alium transferatur, oporteat ne de ea re iudicium fieri, quę res in iudicium non venerit. Locus communis accuſatoris, contra eum qui plus cenſebat vim, quàm iudicia valere oportere: & ab aduerſarijs percunctabitur accuſator, quid futurum ſit, ſi idem ceteri faciant, vt de indemnatis ſupplicia ſumant, quod eos idem feciſſe dicant. Quid, ſi ipſe accuſator idem facere voluiſſet? Defenſor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur: rem, locum, tempus ante oculos ponet, vt ij, qui audient, exiſtiment aut non potuiſſe, aut non fuiſſe vtile rem in iudicium venire.

CAPIDVRVS.

TRANSLATIO criminis eſt,) Tranſlatio criminis, inquit ipſe alibi eſt, cum reus id, quod arguitur, confeſſus, alterius ſe inductum peccato iure feciſſe demonſtrat. ea eſt huiuſmodi: Horatius tribus Curiatis, & duobus amiſſis fratribus, domum ſe victor recepit. Is animaduertit ſororem ſuam de fratrum morte non laborantem ſponſi autem nomen appellantem identidem Curiati. cum gemitu & lamentatione, indigne paſſus, virginem occidit, accuſator. Intentio eſt, iniuria ſororem occidiſti. Depulſio eſt, iure occidi. Quæſtio eſt iure ne occiderit, ratio illa enim hoſtium mortem lugebat, fratrem negligebat me, & populum R. viciſſe moleſte ferebat. Infirmatio eſt, tamen à fratre indemnatam necari nõ oportuit, ex qua iudicatio fit. Cum Horatia mortem hoſtium lugeret, fratris & populi R. victoria non gauderet, oportuerit ne eam à fratre indemnatam necari. [Iure ne in alium) Vt, iure ne potuerit Horatius ſororem occidere, quòd mariti lugeret

geret mortem, potius quam de victoeia fratris exultaret. Spectandum eſt, an æque magnum ſit illud peccatum, quod in alium transferatur,) Nam æquale crimen ſit ſororis, quod de fratris populiq́. R. victoria eſt, fratris crimini, qui eam occidit. [Atque illud) Ordo eſt, num æque magnum atque illud. i. quàm illud, quod reus commiſerit. [Sumpſiſſe dicatur de alio.) Vt cum in ſororem animaduertit. [Oportuerit ne in ea re peccare, in qua alius ante peccarit.) Vtrum ante alius peccauerit, ſi afferat exemplum de aliquo, qui ſimile crimen commiſerit, & tamen ſit abſolutus, aut certe quòd ſi etiam mulier in ea re deliquerit, num debuerit tum ob hoc ipſe deliquiſſe? [Deinde oportuerit ne iudicium ante fieri.) Subaudiendum, qua hæc mulier occideretur. quo ac mori nec ne debuerit, prius diſcuteretur. [Deinde factum iudicium non ſit, & quæ ſequuntur.) Senſus eſt, utrum ſicut de crimine ſororis Horatij factum nullum iudicium eſt, ita de fratris in ſororem crimine faciendum nullum iudicium ſit, an ita hic ſine iudicio puniendus ſit, ſicut & illa ſine iudicio punita eſt. [Qui plus cenſebat uim,) Quam ſorori intulit. [Quam iudicia) Quæ ſequi debuit. [Percunctabitur accuſ.) Subaudi, iudices. [Quod eos idem feciſſe dicant.) Quod ſcilicet accuſator idem facere uoluiſſet. Ordo verborum eſt, & ſenſus percunctabitur iudices accuſator, quid futurum erat, ſi ipſe uoluiſſet facere idem quod dicat feciſſe eos, ſubaudi, quos accuſat. [Eorum in quo) Animaduerſum ſit. & eſt ordo. Defenſor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur. [Rem, locum, tempus) Vbique ſubaudiendum, ponet ante oculos. [Rem,) amplificando. [Locum,) Vt in propatulo, quo ad mariti cædem aliorum exciret lacrymas, uel, quiduis ſimile. [Tempus,) Vt noctu, quo crimini facile ea audire poſſent. [Aut non potuiſſe,) Ne ſi dilatum ſit tempus, periculum ex hoc aliquod immineat. [Aut non utile) Nullam ex hoc futuram reip. vtilitatem. Alibi hunc locum tractans. Locus, inquit, cõmunis accuſatoris in eum, qui cum id quo arguitur negare non poſſit, tamen aliquid ſibi ſpei comparet ex iudiciorum perturbatione. atque hic utilitatis iudiciorum demonſtratio & de eo conqueſtio, qui ſupplicium dederit indemnatus, in eius aut qui ſuſcepit audaciam & crudelitatẽ indignatio, à defenſore eſt, in eius quem ulcus ſit audaciam ſui conqueſtione rem, non ex nomine ipſius negocij, ſed ex conſilio eius qui fecerit, & cauſa & tempore conſiderari oportere. quid mali futurum ſit, aut ex iniuria, aut ex ſcelere alicuius, niſi tanta & tam perſpicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parẽtes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem caram omnibus, ut neceſſe ſit, & ut oporteat, fuerit iudicata.

LONG. TRanſlatio criminis eſt) Hic ſtatus à pleriſque relatiuus uocatur, cũ reus culpam refert in eum, propter quem arguitur. Vt miles in acie clamauit, Vincimur, occiſus eſt ab imperatore reus ſic imperator læſe reip. Contradicit, dicit. n. militem peccaſſe, & ideo occidi debuiſſe, quod hic clamauerit &c.

ASCEN. TRANSLATIO criminis) Deſcribit quæ ſit tranſlatio criminis dicenda, & quomodo ea ſit utendum, & contra eam inſiſtendum dicens. Tranſlatio criminis eſt, cum. i. quando cauſa, & ita culpa facti, & transfertur ab reo in peccatum aliorum (ubi addicit duplicem circunſtantia, aut efficientis aut termini à quo, aut utriuſque, quod ſit dum ſeipſum defendit, tunc. n. ab reo, & per reum transfertur crimen, quia uero nõ ſemper ſeipſum defendit. immorarius. ideo putem terminum à quo hic importari.) In qua. ſ. tranſlatione eſt quærendum. i. ſcrutandum & inquirendum, ne pro an crimen transferatur in alterum, deinde ſpectandum eſt, an illud peccatum quod in alium transfertur ſit æque magnum, ac. i. quàm illud quod reus fatetur ſuſcepiſſe. i. admiſiſſe tanq̃ utile. (Non. n. recte te defenderis, ſi dicas illum cecidi, quia ſeruum, aut iumentum meum percuſſerat.) Deinde quærendum eſt, ne pro an oportuerit. i. conueniens, aut quaſi neceſſarium fuerit peccare in ea re in qua alius ante peccarit, unde ſi dicat illum occidi, quia filium aut patrem meum occiderat, honeſta quidem videbitur ratio, ſed non tam neceſſaria, ac ſi dicas; quia me occidere parabat, & occidiſſe, niſi præueniſſem, nam de morte patris aut filij poteras iudicium poſtulare, vnde ſequitur. Deinde ſup. quæretur, ne pro an: oportuerit iudicium fieri ante. ſ. quàm ultio talis fieret. Deinde quæretur cum iudicium non ſit factum de illo crimine quod in alium transferatur, oporteat ne iudicium fieri. i. ſententiam ferri ab iudice, de ea re quæ res nondum venit in iudicium, hoc eſt inquiretur, an cum reus iudicium contempſerit de ipſius facto, & de contemptu iudicij, nõ expectatur merito iudicium. Locus cõmunis accuſatoris ſup. eſt contra eum, qui cenſeat uim. ſ. quauis repellitur (ſed cõmuniter aſſumetur, quaſi de qualibet ui dicat reus) oportere valere plus quam iudicia. Et accuſator percunctabitur ab aduerſarijs quid ſit futurum, ſi ceteri faciant idem ut ſumant, hoc eſt ſi ceteri quoque ſumant ſupplicia indemnatis. i. non condemnatis, q̃. i. quia dicas eos idem feciſſe, quod. ſ. is fecit de quo indẽnato reus ſumpſit ſupplicium, aut lege dicant, ut ſi quod. i. quia ipſi pro excuſatione ſua dicunt ſeu vere, ſeu mendaciter eos feciſſe idem. Quid ſup. dicant ſi ipſe accuſator uoluiſſet facere idẽ. i. occidere quenq̃ indemnatum eo q̃ alium inter fecerat, q. d. non poterunt aduerſarij cenſere bene factum futurum, quia ſic in caput ſuum iudicarent. Nam ſi liceret quoſlibet qui alium occiderint indemnatos occidere, ergo & reum occidere liceret, ut Oreſtem qui matrem occidit. Defenſor. i. criminis à ſe commiſſi proferet atrocitatem peccati eorum in quos transfert peccatum, hoc eſt dicet intollerabile fuiſſe peccatum, nec iudicium expectatum oportuiſſe, ne alij ſic impune graſſarẽtur. Et ponet ante oculos iudicu. ſ. rem. i. factum ipſum oſtendens. ſ. nõ eſſe ſimile, ut in cauſa Oreſtis non erat ſimile. quia Clytemneſtra occiderat innocentem, ipſe Oreſtes nocentem, & ita dicet ſi innocentem indemnatam occidiſſet, licere ſe quoque indemnatum occidere, ſed quia occiderat, ita nocentem, ut inexcuſabile fuerit eius peccatum, & periculum fuiſſe in mora, quia ſi iudiciũ expectaſſet, uero ſimile fuiſſe adulteram quod in patrem fecerat in filium quoque paraſſe, ut quem ſciebat patris vltorem fore, vnde oſtendet rem non eſſe ſimilem. oſtendet etiam locum, ut ſi nulla fuerit effugiendi, aut euadendi è manib. inimici ſpes, niſi eum occiderit, videbitur rectè uim repuliſſe. ponet etiam tempus ante oculos: ut ſi depræhenſum in furto, aut adulterio occiderit, aut tempore belli peregrinum mœnia vrbis ſcrutantem occiderit indemnatum, fuerit purgationi locus, aut ponet ante oculos iudicis fuiſſe inutile rem uenire in iudicium, utpote ſi periculoſe dilata fuerit vltio propter cauſas dictas, vtpote quòd occiſus necem parauerat reo. aut aliter comprehendi non potuiſſet, aut alia quauis de cauſa.

DE CONCESSIONE.

CONCESSIO eſt, per quam nobis ignoſci poſtulamus. Ea diuiditur in purgationem & deprecationem. Purgatio eſt, cum conſulto à nobis factum negamus. Ea diuiditur in neceſſitudinem, fortunam, imprudentiam. De his primum partibus oſtẽdendum eſt, deinde ad deprecationem reuertendum videtur. Primum, conſiderandum eſt, vtrum per culpam ventum ſit in neceſſitudinem, num culpam veniendi neceſſitudo fecerit. Deinde quærendum eſt, ecquo modo vis illa vitari potuerit ac leuari. Deinde is, qui in neceſſitudinem cauſam conferet, expertus ne ſit quid contra facere, aut excogitare poſſet. Deinde, num quæ ſuſpiciones ex coniecturali conſtitutione trahi poſſint, quæ ſignificent id conſulto factum eſſe, quod neceſſario accidiſſe dicitur. Deinde, ſi maxime neceſſitudo quæpiam fuerit, cõueniat ne eam ſatis idoneam putari. Si autem imprudentia reus ſe peccaſſe dicet, primum quæretur vtrum potuerit ſcire, an nõ potuerit. Deinde, vtrum data ſit opera vt ſciretur, an non. Deinde, vtrum caſu neſcierit, an culpa. nam qui ſe propter vinum, aut amorem, aut iracundiam fugiſſe rationem dicet, is animi vitio videbitur neſciſſe, non imprudentia: quare non imprudentia ſe defendet, ſed culpa contaminabitur. Deinde, coniecturali conſtitutione quęretur, vtrũ ſcierit, an ignorauerit: & conſiderabitur, ſatis ne imprudentia pſidij debeat eſſe, cum factum eſſe cõſtet. Cum in fortunam cauſa conferetur, & ea re defenſor ignoſci dicet reo oportere; eadem oĩa vñr conſideranda, quæ de neceſſitudine præſcripta ſunt. Etenim hæ tres partes purgationis inter ſe finitimæ ſunt, vt in omnes eadem ferè poſſint accõmodari. Loci communes in his cauſis: Accuſatoris contra eum, qui cum ſe peccaſſe confiteatur, tñ

oratione

oratione iudices demoretur: Defenſoris, de humanitate, miſericordia, voluntatem in omnibus rebus ſpectari conuenire; & quæ conſulto facta non ſint, ea fraudi eſſe non oportere.

CAPIDVRVS.

CONCESSIO eſt,) In ſecundo de Inuentione, Conceſſio, inquit, eſt, per quam non factum ipſum improbatur ab reo, ſed vt ignoſcatur, id petitur. cuius partes ſunt duæ purgatio & deprecatio. Purgatio eſt, per quam eius qui accuſatur, non factum ipſum, ſed voluntas defenditur. ea habet tres partes, imprudentiam, caſum, neceſſitudinem. Imprudentia eſt, cum ſciſſe aliquid is, qui arguitur, negat. vt, apud quoſdam lex erat, ne quis Dianæ vitulum immolaret. nautæ quidam cum aduerſa tempeſtate in alto iactarentur, vouerunt, ſi eo portu quæ conſpiciebat potiti eſſent, ei deo qui ibi eſſent ſe vitulum immolaturos. caſu erat in eo portu fanum Dianæ, eius cui vitulum immolare non liceat. imprudentes legis, cum exiſſent vitulum immolauerunt: accuſatur. Intentio eſt, vitulum immolaſtis deo cui non licebat. Depulſio eſt in conceſſione poſita, ratio eſt, neſciui non licere. Infirmatio eſt, tamen quoniam feciſti quod non licebat, ea lege ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt, cum id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere neſcierit. ſitne ſupplicio dignus. Caſus autem infertur in conceſſionem, cum demonſtrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obſtitiſſe, vt in hac. Cum Lacedæmonijs lex eſſet, vt hoſtias niſi ad ſacrificium quoddam redemptor præbuiſſet, capitale eſſet. Hoſtias is qui redemerat, cum ſacrificij dies inſtaret, in vrbem ex agro cœpit agere. Tum ſubito magis commotus tempeſtatibus fluuius Eurotas, is qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus & vehemens factus eſt, vt eo traduci victimæ nullo modo poſſint. Redemptor ſuæ voluntatis oſtendendæ cauſa, hoſtias conſtituit omnes in litore, vt qui trans flumen eſſent videre poſſent. Cum omnes ſtudio eius ſubitam fluminis magnitudinem ſcirent fuiſſe impedimento, tamen quidam capitis accerſerunt. Intentio eſt, Hoſtiæ, quas debuiſti ad ſacrificium, præſto non fuerunt. Depulſio eſt, conceſſio, primum, tum ratio, flumen.n. ſubito accreuit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio, tamen quoniam quod lex iubet factum non eſt, ſupplicio dignus eſt. Iudicatio eſt, cum in ea re contra legem redemptor aliquid fecit, qua in re ſtudio eius ſupra fluminis obſtiterit magnitudo, ſupplicijs dignusne ſit. Neceſſitudo autem infertur, cum vi quadam reus id, quod fecerit, feciſſe defenditur, hoc modo. Lex eſt apud Rhodios, vt ſi qua roſtrata in portu nauis deprehenſa ſit, publicetur. Cum magna in alto tempeſtas eſſet, vis ventorum inuitis nautis in Rhodiorum portum nauem coegit. quæſtor nauem populi vocat. nauis dominus, negat oportere publicari. Intentio eſt, Roſtrata nauis in portu deprehenſa eſt. Depulſio, conceſſio, ratio, vi & neceſſario ſumus in portum coacti. Infirmatio eſt; Nauem ex lege tamen populi eſſe oportet. Iudicatio eſt, cum roſtratam nauē in portu deprehenſam lex publicarit, cumq; hæc nauis inuitis nautis vi tempeſtatis in portum coniecta ſit, oporteat ne eam publicari. horum trium generum idcirco in vnū locum contulimus exempla, quod ſimilis in ea præceptio argumentorum traditur. [Vtrum per culpam) Subaudiendum eius qui accuſatur. [Ventum ſit in neceſſitudinem,) Ad id vt neceſſario facere cogeretur & neceſſitudo & neceſſitas dicitur, niſi quod neceſſitudo ad affinitatem plerunque refertur. [Num culpam veniendi neceſſitudo fecerit.) Hoc eſt, num huiuſmodi fuerit neceſſitudo, vt culpam ſequi oportuerit. velut de eo cuius nauis in Rhodiorum portum delata eſt, ſi nauim aliorſum vertiſſet, potuerit effugere, ne in eum portum decurreret. Eſt ordo, num neceſſitudo veniendi, ſubaudiendum, quòd venit, fecerit culpam. [Nū quæ ſuſpiciones) Nunquid aliquæ ſuſcitari ſuſpiciones poſſint, ob quas in eum portum conuehi maluerit, oſtendatur. [Conueniat ne eam ſatis idoneam putari) Subaudiendum, quæ id facere compulerit, nec quouis modo euitari potuerit. Vtrum potuerit ſcire, an non potuerit, deinde vtrum data ſit opera ne ſciretur aut non, deinde vtrum id noluiſſe ſcire videatur. [Caſu neſcierit,) Quod ita acciderit, vt neſciret. [An culpa. nam qui ſe propter vinum, aut amorem, aut iracundiam fugiſſe rationem dicet, is animi vitio videbitur neſciſſe, non imprudentia:) Quod id ſcire nō vehementer elaborarit. [Quare non imprudentia ſe defendet,) Quandoquidem mentis morbo, qui ex propria effluxerat culpa, purgare ſe contendet, ſed ne quidquam. culpa enim contaminabitur. [Deinde, coniecturali conſtitutione quæretur,) Inquinabitur culpa, quando ex proprio commiſſa vitio eſt. [Vtrum ſcierit, an ignorauerit, & conſiderabitur, ſatis ne imprudentia) Coniectura conſequi enitemur. [Satis ne imprudentia præſidij debeat eſſe,) Nam quòd imprudentia ſe lapſum quiſpiam dicat, ob hoc euadere iudicium debeat, cum factum fuiſſe conſtiterit. [Etenim hæ tres partes) Vt locos quos enumerauimus tribus illis partibus poſſimus accommodare. [Tamen oratione iudices demoretur) In mora teneat, quo minus iudicationem efficiant. Quæ conſulto facta non ſunt, in eius fraudem eſſe non oportere. Qui debita opera non fecerint, quando in eis fraus nulla ſit quo puniri debeant, non haberi perinde ac ſi peccauerint, quādo nullus ſit, qui hoc pacto aliquando non delinquat, & homines quod ſibi fieri uelint, alijs facere debere. Alibi: Loci autem, inquit ipſe, communes accuſatoris in confeſſionem quanta poteſtas peccandi relinquatur, ſi ſemel inſtitutum ſit, vt non de facto, ſed de facti cauſa quæratur, defenſoris conqueſtio eſt calamitas eius quæ non culpa, ſed vi maiore quadam acciderit, & de fortunæ poteſtate & hominum infirmitate, & vti ſuum animum, nō euentum conſiderent. In quibus orationibus conqueſtionem ſuarum ærumnarum, & crudelitatis aduerſariorum indignationem ineſſe oportebit, ac neminem mirari cōueniet, ſi aut in his, aut in alijs exemplis ſcripti quoque controuerſiam adiunctam videbit. in his exemplis conceſſionis ineſt omnibus ſcripti controuerſia ea, quę ex ſcripto & ſententia nominatur.

CONceſſio eſt,) Eadem & venia, & venialis ſtatus appellatur. [Ea diuiditur in neceſſitudinem,) De neceſſitudine exemplum ſit. Orator ab hoſtibus captus eorum laudes conſcripſit, iubentibus hoſtibus, & publice recitauit, gratuitoq; dimiſſus eſt, ad ſuo reuerſus læſæ reip. reus damnatur. Hic dicit, non voluntate, ſed neceſſitate feciſſe. [Si autem imprudentia,) Exemplum eſto legis, Exulem intra fines deprehenſum liceat occidere. Ex duobus geminis fratribus ſimilibus alter exulabat, fratrem eius non exulem quidem interfecit, reus ſit cædis. Hic dicit, ſe erre feciſſe. [Cum in fortunam cauſa confertur,) Venator quidam haſtam in feram miſit, in hominem incidit, eo vulnere homo perijt, reus ſit cædis. hic enim dicit, ſe non voluntate, ſed caſu feciſſe. LONG.

COnceſſio &c.) Agit de ea parte conſtitutionis iuridicialis aſſumptiuæ quam enumerando primam poſuerat dicens. Conceſſio eſt per quam poſtulamus ignoſci nobis. Non tamen dicitur conceſſio eo quòd poſtulamus ignoſci, ſed quòd non concederetur à nobis crimen niſi poſtulamus ignoſci, quin etiam conceſſio ipſa vim deprecatiuam habet, vnde in religione noſtra conceſſione .i. conceſſionem voluntariam criminis plurimum ad ueniam valere ſcimus, iuxta illud in Pſalmo dicit, Confitebor &c. vnde & Adam confitendo veniam inuenit, quā Cain occultando crimen amiſit, ſed reuertamur ad auctorem ad cuius intelligentiam ſi noſtra iuuabunt non videbitur impertinens ea adducere. Ea .i. conceſſio diuiditur in purgationem & deprecationem. Purgatio eſt cum negamus factum eſſe a nobis .i. non feciſſe conſulto .i. cum matura deliberatione, aut propoſito nocendi, hoc eſt quando nitimur purgare & excuſare factum, licet non negemus eſſe factum. Ea .ſ. purgatio diuiditur in neceſſitudinem, fortunam, imprudentiam. Oſtendendum eſt primum de his partibus, deinde videtur reuertendum ad deprecationem .i. ad declarationem deprecationis. [Primum conſiderandum eſt) Docet dum reus neceſſitudinem excuſat, quid contra dicendum ſit dicens. Conſiderandum eſt primum, num .i. an ne ventum ſit in neceſſitudinem .i. neceſſitatem, culpa .i. per culpam, quia quis poteſt obligari ad impoſſibilia ſibi dummodo per culpam ſuam ſe impotentem fecerit, itaque ſi liberum fuerit ingredi, ac non ingredi furcas caudinas, licet ingreſſis fuerit neceſſitas ſeſe dedendi, tamen non purgantur, cum ingredi non debuerint. Scies autem lector neceſſitudinem, quæ ſæpe pro coniunctione ſanguis affinitatis, & amicitiæ ponitur, hic pro neceſſitate accipi. Conſiderandum etiam eſt, num .i. an ne, neceſſitudo fecerit culpam veniendi. ſi vt penuria commeatus exercitus coactus ſit per anguſtias montium obſidione elabi, ſperans ſic hoſtem fallere, & à callido hoſte deprehenſus ſit, poterit neceſſitudinem veniendi in anguſtias excuſare. Deinde .i. tertio loco quærendum, quomodo illa vis .i. violentia & neceſſitas potuerit vitari .ſ. penitus, aut leuari .i. imminui, hoc eſt quo conſilio, & qua opera potuerit penitus vitari, aut ſaltem imminui, nam ſi dixerit ſe penuria commeatus in anguſtias veniſſe, dices Melius fuiſſe tū

hoſte coofligere quam tam imprudenter elabi conari, aut ſi cum hoſte paciſcendum erat honeſtiores coditiones habiturum fuiſſe extra fauces illas anguſtas quam in ipſis. Deinde .i. quarto loco aut vt dicunt cooſequenter conſiderandum eſt ne .i. an is qui conferret .i. transferret cauſam .ſ. facti ſui in neceſſitudinē expertus ſit .i. tentauerit & meditatus ſit, quid poteſſet facere aut excogitare contra .ſ. talem neceſſitudinem .i. ad eam euitandam, quia accuſator ſi poteſt, docebit eum negligentem aut inertem, aut ignauum fuiſſe. Deinde .i. tum poſtea conſiderandum eſt ex conſtitutione .i. coniecturali .i. ex his quæ de ea dicta ſunt, num quæ .i. an ne aliquæ ſuſpiciones poſſent trahi .ſ. ex ipſo facto, aut fac ordinem vt hi poſſent trahi ex conſtitutione coniecturali, quæ .ſ. ſuſpiciones ſignificent id, quod dicitur accidiſſe neceſſario .i. ineuitabiliter, factum eſſe conſulto .i. ex deliberatione, vt in dicto exemplo, ſi dux habuerit exercitum dicto minus audientem dicemus eum voluiſſe de exercitu per contumeliam vlciſci, aut ſi uiſus ſit ab aliquo colloquia cum hoſte habuiſſe, aut quidquam ab eo accepiſſe, aut amicum in hoſtili exercitu primarium habuiſſe, dicemus cum dolo malo exercitum tradidiſſe. Deinde .i. vltimo loco, ſi maxima quæpiam neceſſitudo fuerit, conſiderandum ſup. eſt, ne pro an, conueniat eam reputari cauſam ſatis idoneam, q͞a accuſator ſi poterit negabit ſat cauſæ fuiſſe. [Si autem) Docet quid faciendum ſit in purgatione quæ fit excuſando imprudentiam, dicens. Autem, pro ſed, ſi reus dicet per patronum, ſeu defenſorem ſe peccaſſe imprudentia .i. vt dicunt ex improuiſo, aut ꝗ non præuiderit, quæretur .i. inquiretur primum. vtrum potuerit an non potuerit ſcire .ſ. id quod per imprudentiam ſe feciſſe dixerit, nam ſi nō potuerit ſcire videbitur admittenda purgatio, ſi potuerit & non ſciuerit dicetur ignorantia culpanda, quæ non purgat ſaltem de toto. Deinde quæretur vtrum opera ſit data .i. diligentia adhibita vt ſciretur, an non .ſ. data ſit opera. Deinde quæretur vtrum neſcierit caſu .ſ. inopinato, an culpa, quia videlicet noluit ſcire. Nam qui dicet ratione fugiſſe .i. latuiſſe, ſe .i. ſe ignoraſſe propter vinum .ſ. nimium quod biberit, hoc eſt propter ebrietatem aut amorem .ſ. nimium, aut propter iracundiam .ſ. vehementem is videbitur neſciſſe vitio animi .ſ. ſui non imprudentia .ſ. innocibili, quare non defendet ſe imprudentia .i. propter imprudentiam, ſed contaminabitur culpa. Deinde quæretur conſtitutione coniecturali .i. per conſtitutionem coniecturalem, vtrum ſcierit an ignorauerit, & conſiderabitur ne pro an, ſatis præſidij .i. defenſionis & protectionis debeat eſſe in imprudentia .i. an imprudentia ſatis efficaciter excuſet ac purget facinus commiſſum, cum conſtet .i. manifeſtum ſit factum eſſe. Sunt qui legant ſatis ne imprudentia ſine præpoſitione in vt ſit an imprudentia ſit ſatis præſidij .i. ſatis purget, ſed ſic diceret potius præſidio &c. [Cum in fortunam) Deſcribit tertiam & vltimam partem conceſſionis per purgationem dicens. Cum .i. quando cauſa confertur in fortunam .i. culpa imputatur fortunæ aduerſæ, & defenſor dicet oportere ignoſci reo, ea re .i. propter eam rem, hoc eſt propter infortunium, tunc ſupp. omnia eadem quæ præſcripta ſunt de neceſſitudine videntur conſideranda. Etenim .i. quia certe, omnes hæ partes purgationis ſunt finitimæ .i. affines & conſimilis argumenti inter ſe, ita ſupp. vt eadem .i. eædem conſtitutionis poſſint accommodari .i. applicari in omnes. Loci communes accuſatoris contra eum qui cum confiteatur ſe peccaſſe tamen demoretur iudices oratione .ſ. ſua ſunt ſupp. in his, id eſt poſſunt ſumi ad has cauſas demonſtrando per argumentationem communem non decere ſententiam differri, cum reus crimen confiteatur. Loci ſupp. communes defenſoris ſupp. ſunt in his cauſis conuenire .i. decens & æquum eſſe humanitatem miſericordiam voluntatem ſpectari .i. ſpectabilem eſſe in omnibus rebus, & non oportere fraudem .i. detrimentum aut pœnam eſſe in eis quę non ſunt facta conſulto .i. ex deliberato propoſito, aut dedita opera.

DE DEPRECATIONE.

DEPRECATIONE vtemur, cum fatebimur nos peccaſſe, neque id impudēter, aut fortuitu, aut neceſſario feciſſe dicemus, & tamen ignoſci nobis poſtulabimus. Hic ignoſcendi ratio quæritur ex ijs locis, ſi plura aut maiora officia, quàm maleficia, videbuntur conſtare: ſi qua virtus aut nobilitas erit in eo, qui ſupplicabit: ſi qua ſpes erit, vſui futurum, ſi ſine ſupplicio diſceſſerit: ſi ipſe ille ſupplex, manſuetus, & miſericors in poteſtatibus oſtendetur fuiſſe: ſi ea, quæ peccauit, non odio, non crudelitate, ſed officio & recto ſtudio commotus fecit: ſi tali de cauſa alijs quoque ignotum eſt: ſi nihil ab eo periculi nobis futurum videbitur, ſi eum miſſum fecerimus: ſi nulla aut à noſtris ciuibus, aut ab aliqua ciuitate vituperatio ex ea re ſuſcipietur. Loci cōes, de humanitate, fortuna, miſericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario vtetur is, qui contradicet, cum amplificatione & enumeratione omnium peccatorum. Hæc cauſa iudicialis fieri nō poteſt, vt in primo libro oſtendemus, ſed, ꝗ poteſt vel ad ſenatū, vel ad concilium venire, nō viſa eſt ſuperſedenda.

CAPIDVRVS.

DEPRECATIONE vtemur, cum fatebimur nos peccaſſe, neque id impudenter,) Deprecatio eſt, in qua non defenſio facti, ſed ignoſcendi poſtulatio in iudicio probari poteſt. Quare vt & ipſe dicit, ſi pro aliquo claro & forti viro dicendum ſit, cuius in remp. multa ſint beneficia, vti deprecatione ad hunc modum licebit. Quod ſi iudices hic pro ſuis beneficijs, pro ſuo ſtudio, quod in vos ſemper habuit, multorum ſuorum recte factorum cauſa vni delicto ut ignoſcatis poſtulat dignum veſtra manſuetudine, dignum virtute huius eſt iudices, à nobis hāc rem hoc poſtulante impetrari. deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum communem ad ignoſcendi voluntatem deducere. Oportebit igitur, inquit ipſe in ſecundo de inuentione, eum qui ſibi vt ignoſcatur poſtulabit, commemorare, ſi qua ſua poterit beneficia, & ſi poterit oſtendere ea eſſe maiora, quam hæc quæ deliquerit, vt plus ab eo boni, quam mali profectum eſſe videatur, deinde maiorum ſuorum beneficia ſi qua extabunt proferre, deinde oſtendere non odio, neque crudelitate feciſſe quod fecerit, ſed imprudentia aut impulſu alicuius, aut ab aliqua honeſta, aut probabili cauſa, poſtea polliceri, & confirmare, ſe & hoc peccato doctum, & beneficiorum eorum qui ſibi ignoſcerent confirmatum, omni tempore à tali ratione abfuturum, deinde ſpem oſtendere, aliquo ſe in loco magno, his qui ſibi conceſſerint, vſu futurum. Poſtea ſi facultas erit ſe aut conſanguineum aut iam à maioribus, aut in primis amicum eſſe demonſtrabit, & amplitudinem ſuæ voluntatis, nobilitatem generis, eorum qui ſe ſaluum velint dignitatem oſtendere, & cetera ea quæ perſonis ad honeſtatem & amplitudinem ſunt attributa, cum conqueſtione ſine arrogantia in ſe eſſe demonſtrabit, vt honore potius aliquo, quam vllo ſupplicio dignus eſſe videatur. Deinde ceteros proferre, quibus maiora delicta conceſſa ſint. Ac multum proficiet ſi ſe miſericordem in poteſtate, propenſum ad ignoſcendum fuiſſe oſtendet. Atque ipſum illud peccatum erit extenuandum, vt quamminimum obfuiſſe videatur, & aut turpe, aut inutile demonſtrandum, tali de homine ſupplicium ſumere. Aduerſarius autem malefacta augebit, nihil imprudenter, ſed omnia ex crudelitate & malitia facta dicet, ipſum immiſericordem, ſuperbum fuiſſe, & ſi poterit, oſtendet ſemper inimicum fuiſſe, & amicum nullo modo poſſe. Si beneficia proferet, aut aliqua de cauſa facta, non propter beneuolentiam, demonſtrabit, aut poſtea odium eſſe hac re ſuſceptu, aut illa omnia maleficijs eſſe deleta, aut leniora beneficia quàm maleficia, aut cum beneficijs honos habitus ſit, pro maleficio pœnam ſumi oportere. [Videbuntur conſtare:) Subaudiendum, quæ accuſati fecerimus. [In poteſtatibus) hoc eſt vbicunque poteſtatem aliquis agendi quid vellet habuerit. [Si ea, quæ peccauit,) In quibus deliquiſſe per ſe, an per alios, ignotum, accuſetur. (Alijs quoque ignotum eſt:) Vtrum .ſ. ita ſit. [Si eum miſſum fecerimus:) Si non damnemus. [Ex ea re) In qua deliquiſſe arguitur. [Loci communes, de humanitate,) Quod humanos ſe iudices debeant exhibere. [Fortuna,) Vt huius fortunas reſpiciant, quando & ipſi in ſimile labi crimen aliquando poſſent. [Miſericordia,) Quæ infelicibus habenda eſt. [Rerum commutatione) Ne ſi damnetur, aliquando ipſi luant pœnas iudices. [Qui contra dicet,) Qui accuſabit, contrarijs his quos enumerauimus vtetur locis, enumerando in quibus deliquerit. [Hæc cauſa iudicialis) h.d. quāquam hæc cauſa in iudicialis velut ſupra monuimus non verſatur, tamen quia nōnunquam eſt in ſenatu, aut

in concilio principis ſæpe tractanda de hac præcepta dare non fuit alienum. [Vel ad ſenatum, vel ad concilium) Velut de Siphace diu deliberatum eſt, & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimium, & eius conſilium diu ductum eſt, & magis quidem in hoc ignoſcendi quàm cognoſcendi poſtulatio valuit. Nam ſemper bono animo ſe in populum R. fuiſſe, non tam facile probat, cum coniecturali conſtitutione vteretur, ipſi vt propter poſterius beneficium ſibi ignoſceretur, cum deprecationem ſubiungeret. Locus autem, ſi ipſe alibi inquit, communis erit indignatio maleficij. Et alter eorum miſereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miſerijs ſint, tamen id fortunæ factum oſtendere non queant. quod ſi fiat, erit purgatio, non deprecatio.

LONG. QVæritur ex ijs locis,) Qui ſane ab alijs traduntur in compenſatiuo vocato ſtatu, quoties delicto meritum comparamus, aut quando maiori incommodo proſpectum eſſe per facinus dicimus.

ASCEN. DEprecatione &c.) Proſequitur ſecundam partem principalem conceſſionis quæ dicitur deprecatio, cum videlicet concedens ſe peccaſſe, culpam etiam non refellit. ſed deprecatur, de qua dicit ſic. Nos vtemur deprecatione cum .i. quando nos fatebimur nos peccaſſe neque dicemus nos feciſſe id imprudenter aut fortuna aut neceſſario, & tamen .i. nihilominus nos poſtulabimus ignoſci nobis. Hic .i. in hac parte ratio ignoſcendi .i. cauſa cur ignoſci debeat, quæritur ex his locis. Si plura aut maiora officia .i. beneficia facta in rep. videbuntur conſtare, quam maleficia. Et ſi qua .i. aliqua virtus .ſ. excellens aut nobilitas erit in eo qui ſupplicabit, & ſi qua ſpes erit futura vſui .i. vtilitati ſi diſceſſerit ſine ſupplicio .i. impoſitus, ſi ipſe ille .ſ. qui ſupplicabit, oſtendetur fuiſſe ſimplex manſuetus & miſericors in poteſtatibus .i. dum poteſtates exercuit, aliter diceret in poteſtates, ſi acciperet pro erga poteſtates ſi fecit ea quæ peccauit nõ commotus odio neque crudelitate, ſed officio & recto ſtudio, hoc eſt zelo iuſtitiæ obſeruandæ, aut ſceleris vlciſcendi. Si ignotum ſit, quoque .i. etiam alijs. De tali .i. conſimili cauſa, ſi nihil periculi videbitur futurum, ſi faciemus eum miſſum .i. ſi dimittamus eum abire, aut ſi faciemus eum abſolutum. Et ſi nulla vituperatio ſuſcipietur .i. incurretur ex ea re .i. propter eius liberationem, à noſtris ciuibus aut ab aliqua ciuitate. Loci communes ſupp. ſunt de humanitate, oſtẽdendo videlicet humanum ingenium ad ignoſcendum procliue, de fortuna. Contingere videlicet poſſe vt quilibet ſimiliter peccet, non tamen conferet in fortunam culpam, ſed dicet in ea re ſe male fortunatum quòd culpa ſua crimẽ non vitarit, & de miſericordia, quàm iudicem maxime decere oſtendet, & a commutatione rerum, vel quod nocens, deinceps innocenter viuere poteſt, vel quod prius innocenter vixerit, & qđ rerum viciſſitudines ſint, cum is nunc ſit reus, qui aliorum ſolitus ſit iudex eſſe. Is qui contradicet .i. accuſator, vtetur omnibus his locis ex contrario eum amplificatione .i. exaggeratione & enumeratione peccatorum .ſ. rei. Hæc cauſa .ſ. deprecatoria nõ poteſt fieri iudicialis .i. agi coram iudice iurato, vt oſtendimus in primo libro, ſed quòd .i. quia ipſa poteſt venire vel ad ſenatum, vel ad concilium .i. ad concionem totius populi, iden viſa eſt non ſuperſedenda .i. non prætermittenda, vbi à neutrali vtitur participio paſſiuo.

DE REMOTIONE CRIMINIS.

CVm à nobis crimen remouere volemus, aut in rem, aut in hominem noſtri peccati cauſam conferemus. Si cauſa in hominem conferetur, quærendum erit primũ, potuerit ne tantum, quantũ reus demõſtrabit, is, in quem cauſa conferetur: & ecquonam modo aut honeſte, aut ſine periculo potuerit obſiſti: ſi maxime ita ſit, num ea re concedi reo cõueniat, quod alieno inductu fecerit. deinde in coniecturalem trahetur controuerſiam, & quæretur num conſulto factum ſit. Si cauſa in rem quandam conferetur, & hæc eadem fere, & omnia quæ de neceſſitudine præcepimus, conſideranda erunt.

CAPIDVRVS.

CVM à nobis crimen remouere volemus, aut in rem, aut in hominem noſtri peccati cauſam) Ipſius rei ſit, vt etiam ipſe inquit alibi, remotio, cũ id quod datur crimini negat ad ſe neque ad officium ſuum reus pertinuiſſe. Nec ſi quid eo ſit delictum, ſibi attribui oportere. Id cauſæ genus eſt huiuſmodi in eo fœdere quod factum eſt quondam cum Samnitibus, quidam adoleſcens nobilis, portam ſuſtinuit iuſſu imperatoris, Fœdere autem a Senatu improbato, & Imperatore Samnitibus dedito, quidam in Senatu, eum quoque dicitur qui portam tenuerat, dedi oportere. Depulſio eſt: Non oportet. Quæſtio eſt: Oporteat ne. Ratio eſt, non enim meum fuit officium, nec mea poteſtas, cum & id ætatis non habuerim, & cum priuatus eſſem, & eſſet ſumma cum auctoritate & poteſtate Imperator qui videret, vt ſatis honeſtum fœdus feriretur. Infirmatio eſt: At .n. quoniam tu particeps factus es, in turpiſſimo fœdere ſummæ religionis dedi te conuenit. Iudicatio eſt. Cum is qui poteſtatis nihil habuerit, iuſſu Imperatoris in fœdere & in tanta religione interfuerit, dedendus ſit hoſtibus nec ne. [Aut in hominem noſtri peccati cauſam conferemus.) In quo hoc nobis exemplo ſit. Rhodij quoſdam legauerunt Athenas, legatis quæſtores ſumptum quem oportebat dari, non dedere. Legati profecti non ſunt, accuſantur. Intentio eſt, proficiſci oportuit, Depulſio eſt, non oportuit: Quæſtio eſt, oportuerit ne. Ratio eſt: Sumptus .n. qui de publico dari ſolet, is à quæſtore non eſt datus. Infirmatio eſt. Vos tamen id quod publice vobis erat negocij datum, conficere oportebat. Iudicatio eſt: Cum his qui legati fuerat ſumptus, qui debeat, de publico non daretur, oportuerit ne eis conficere nihilominus legationem. [Is, in quem cauſa conferetur.) Is in quem crimen transfertur, num tantum potuerit, vt id reum facere compellere potuerit. [Potuerit obſiſt.) In quem culpa transfertur, ne in id crimen reus ipſe incideret. [Ita ſit.) Sicut reus refert. [Concedi reo conueniat,) Quo pœnam vllam non ſubeat. [Et quæretur) Diſputabitur. [Si cauſa in rem quandam conferetur,) Diximus .n. criminis remotionem bipartito fieri. nam tum cauſa in alium quempiam hominem, tum in aliud quod in criminis cauſa fuiſſe oſtendemus, transferendo remouetur. [Quæ de neceſſitudine præcepimus,) Subaudiendum, cum conceſſionis partes tractauimus. Hic communes erunt loci, accuſatoris, facti indignatio, ac ex ipſa re ſiquid conqueſtionis habebit, ſumi oportebit. Defenſoris, cum in alio culpa ſit, aut in ipſo non ſit, ſupplicio reum affici non oportere. Hic Cicero conſtitutionum tractationem concludit. Sed in partitionibus oratorijs ad filium, iuridicialem conſtitutionem ita primum partitus eſt, vt alteram partem æqui & boni ratione defendi dixerit, alteram ad viciſſitudinem referendæ gratiæ pertinere dixerit. In beneficio autem gratiam, in iniuria punitionem dixit nominari. Idem in ſecundo de Inuentione, Iuridicialem cauſam, inquit, eſſe dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, & præmij aut pœnæ ratio quæretur. Deinde poſt paulum ſubiungit, nunc de præmijs conſideramus. L. Licinius Craſſus conſul, quoſdam in citeriore Gallia nullo illuſtri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, vt digni eſſent qui hoſtes P. R. eſſe dicerentur. qui tunc excurſionibus & latrocinijs infeſtam prouinciam redderent, conſectatus eſt, & confecit. Romam redit, triumphum à Senatu poſtulat. hic & in deprecatione nihil ad nos attinet. rationibus & infirmationibus rationum ſupponendis, ad iudicationem peruenire, propterea quod niſi alia quoque incidet conſtitutio, aut pars conſtitutionis, ſimplex erit iudicatio, & in quæſtione ipſa continebitur. In deprecatione huiuſmodi. Oporteat ne pœna affici. In hac huiuſmodi: Oporteat ne dari præmium. Subiungit inde ad hanc conſtitutionem tractandam proprios & communes locos, quos qui ſcire velint ipſum in ſecundo de Inuentione illic legant. In hoc autem illud miratus ſum, quod cum ſe de præmio & pœna explicaturum prius pollicitus ſit, cum præmiũ expoſuerit, de pœna nullam prorſus fecit mentionem, niſi ex ijſdem locis è contrario comparatis pœnam velit intelligi. quod multis rationibus, quas nunc referre ne longum faciam ſuperuacuum eſſe arbitror, nullo modo mihi perſuadeo. His autem iuridicialis conſtitutionis partibus, Quintilianus multorum opinione quantitatem ſubiungit. quem tamen raro tractari dicit, inquiens. Quantitas quoque plerunque etiam ſi non ſemper, plerunque tamen recte ſubiacet, ſeu modus eſt, ſeu numerus, ſed modus aliquando conſtat æſtimatione facti, quanta ſit culpa, quantum ue beneficium, aliquando iure, cum id in controuerſiam venit.

nis, qua quis lege puniendus, vel honorandus ſit. Illa quoque quę ex numero ducitur, pendet ex iure, an Thraſibulo triginta præmia debeantur. Licet hic mihi quæ pluribus ſupra explicauimus, quo omne quod diximus cognitu facilius videatur, in breuem ſummam contrahere. Genus igitur rhetoricæ facultas eſt, cuius trinæ ſunt ſpecies. Demonſtratiua, quæ laude ac vituperatione conſtat. Deliberatiua, quæ ſuaſione diſſuaſioneq́. conficitur. Iudicialis, quæ intentione depulſioneq́. conſiſtit. Demonſtratiuæ tempus præſens eſt, locus vbi totus coit populus, auditor ipſe populus. Deliberatiuæ tempus futurum locus eſt Senatus, vel vbi qui reip. gubernandæ præſunt coire conſueuerunt, qui & ipſi auditores. Iudicialis, tempus præteritum, locus forum, auditor iudex. Demonſtratiuæ finem honeſtatem quidam dixere. Sed alij non circa ſolam honeſti quæſtionem eſſe putarunt, qui voluptatem adiecere. Deliberatiuæ finem vtilitatem, ſed dignitatem alij etiam ſubiecerunt. Iudicialis finem iuſtum & æquum eſſe, ſed in omnibus ſpectandum apud quem quid aliquis ſit dicturus. Partes rhetoricæ quinque ſunt, inuentio, diſpoſitio, memoria, pronunciatio, elocutio. Nam cum omnis oratio rebus, & verbis conſtet, in rebus intuenda inuentio, in verbis elocutio eſt, in vtraque autem, quam diſpoſitionem appellemus, quæ omnia complecti debet memoria, & actio, quæ voce motuq́. concinno corporis conſtat, debet commendare rhetoricæ materia, omne quod dicendo poſſit illuſtrari, quod omne aut demonſtratiuo, aut deliberatiuo, aut iudiciali genere comprehenditur. Materię partes ſunt cõſtitutiones. nullam enim orationem inuenias, quæ non conſtitutione aliqua conſtet. Eſt autem conſtitutio, quod potiſſimum in oratione eſſe oportet, ad quod omnia referuntur, ſi quidem & argumentum, & iudicationem nihil aliud eſſe quàm conſtitutionem video. Nam cum ſit conſtitutio, id quod in controuerſiam venit, & de eo quod in controuerſiam venit quæſtio ſit, idq́. & ratione firmetur & infirmetur firmamento, & de eodem, de quo quæſtio eſt iudicatur, nullo modo diuerſa hæc mihi eſſe videntur. conſtitutionum vero genera aut in ſcripto ſunt legitimæ, aut extra ſcriptum, quæ rationales conſtitutiones appellantur. Quæ in ſcripto ſunt, quinque modis fieri poſſunt. vno, cum hic ſcriptũ, ille defendit ſententiam, quæ conſtitutio ſcriptum & voluntas nominatur. Alio cum duæ inter ſe leges contrariæ ſunt. tertius modus ambiguum, quartus ratiocinatio, quintus definitio nominatur, nec refert. ſi etiam in his ordinem hunc non tenueris. Tranſlationem autem, quam legitimarum cõſtitutionum hic vnam fecit, & quam alicubi quartam in ordine conſtitutionem numerauit, & de qua alibi nullam fecit mentionem, ſupra etiam conſtitutionem eſſe non poſſe oſtendimus. Aliarum vero cõſtitutionum quæ rationales, quod in rerum ipſarum quæſtione poſitæ ſunt, dicuntur. Prima eſt coniecturalis aut inficialis nominata, cum an ſit aliquid, in quæſtione poſitum eſt. Secunda, cum quid ſit quæritur, quia definiendum eſt, de quo quæritur, diffinitiua conſtitutio nominatur, quam Cicero, ſicut alibi, poſt coniecturalem conſtitutionem enumerauit. ideo hic non poſuit quod in legitimis definitiuam poſuerat. licet tamen inter ſe ita differant, vt quæ rationalis definitiua nominatur, ea rem quæ non ſit in ſcripto, quæ autem legitima, quod in lege ſcriptum verbum eſt, de quo ambigatur, definiat. Tertia rationalis conſtitutio, quæ qualitas appellatur, hic iuriſdicialis à Cic. nominatur, alibi generis quam in negocialem & iuriſdicialem partitur. Negocialem Gręci πραγματικὴν vocant. in hac de rebus ipſis quæritur, remoto perſonarum complexu. vt ſit ne liber qui liber eſſe aſſeritur, an opes ſuperbiam pariant, an quod iuſtum eſt, idem bonum ſit. Iuriſdicialem, cui tamen in Topicis hoc nomẽ Cic. vereretur tribuere, dicunt, in qua fere eadem, ſed certis deſtinatisq́. perſonis quęruntur. An ille iuſte hoc fecerit, vel bene. Cicero autem negocialem ſecus definit, quippe qui inquit. Negocialis, in qua quid iuris ex ciuili more & æquitate ſit, conſideratur. cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur. Vt ſit, veluti Cic. ſentit, Iuriſdicialis de præterito, ſemper negocialis ſemper de futuro. quod Quintil. improbat, cum ita ſcriptum reliquit. Sed quod ipſius de his libris iudicium fecerit, ſupra dixi. ſunt enim velut re geſtæ in hos commentarios quos adoleſcens deduxerat ſcholæ, & ſi qua eſt in his culpa, tradentis eſt, ſiue eum mouit id quod Hermagoras prima in hoc poſuit exempla ex quæſtionibus iuris, ſiue quod Græci πραγματικοὺς vocant iuris interpretes. Sed Cic. quidem his pulcherrimos illos de Oratore ſubſtituit, ideoq́. culpari tanquã falſa præcipiat, non poteſt iuriſdicialem Cic. ita definit. Iuriſdicialis eſt, in qua æqui & recti natura, aut præmij aut pœnæ ratio conquiritur. Alij ſic definiunt. Iuriſdicialis eſt, in qua æqui & recti, iniqui ue aut iniuſti natura, aut præmij, aut pœnæ, aut vtriuſque quãtitatis ratio quæritur, iuriſdicialis quidem ipſa in duas diſtribuitur omnium conſenſu partes, abſolutam & aſſumptiuã. Abſoluta eſt, quæ in ſe continet iuris & iniuriæ quæſtionem, in quibus recti & æqui, iniuſti & iniqui natura, præmij aut pœnæ, aut quantitatis, quæ aut in numero, aut in modo eſſe demonſtrata eſt ratio quæritur. Et cum intra ſe quæſtio continet, nec aliunde quo id probet ſumit, abſoluta dicitur conſtitutio. Aſſumptiua autem, quæ hæc eadem quærit, ſed ex ſeipſa nihil dat firmi ad recuſationem, foris quidem aliquid aſſumet defenſionis. Huius partes ſunt quatuor, conceſſio, remotio criminis, relatio criminis, criminis comparatio, præter id quod de præmio aut pœna, aut præmij vel pœnæ quantitate quæritur. Conceſſionis partes ſunt duæ, purgatio & deprecatio. Purgationis tres ſunt partes, imprudentia, caſus, neceſſitas. Remouetur crimen aut in rem, aut in hominem. Hæc fuit omnium conſtitutionum quas ſupra tractauimus partitio, quas in breuiorem adhuc ſummam poſſumus colligere & tres omnino eſſe conſtitutiones oſtendere. ſi quidem omne quod in controuerſiam venit, de quo quæri ſolet, aut an ſit, aut quid ſit, aut quale ſit quæritur. An ſit quidem, in id, quod ad rei rationem attinet, & in id, quod in ſcripto eſt, diuiditur: in id, quod in ratione poſitum eſt, coniecturalis aut inficialis eſt conſtitutio, quod in ſcripto eſt, vt amphibologia, quæ coniectura ſemper explicatur. Quid ſit autem, quod ſecundo loco ſequitur, ſiue cum verbum quod à cauſa ipſa feratur, ſiue quod ſcriptum ferat, intellectus quæſtionem habet, definitur, definitiua cõſtitutio nominatur. Hoc tamen quod ſcriptum eſt, quod rerum quoque ſcripti contemplatione conſtat, coniecturali etiam & qualitati commune eſt, ſicut ſcriptum & voluntas. quæ ſine dubio aut qualitate aut coniectura continentur. qualitate quidẽ, cum alterutrum, aut iure, aut iniuria defendi oſtenditur, coniectura autem, cum illud demum inueſtigamus, quibus poſſumus veſtigijs ſignisq́., vtrum potius tenendum ſit, an quod ſcriptum eſt, an quod ſcriptoris fuiſſe voluntas perhibetur. Legis quoque contrariæ ijſdem quibus ſcriptum eſt, & voluntas conſtat. communia enim tam coniecturæ, quam qualitatis ijſdem rationibus eſt. Nam ſi ius aut iniuriam fieri ea alterutra harum legum demonſtres, qualitatis erit ſtatus, ſin autem quid ſibi vtraque tandem voluerit inueſtiges, coniecturalis. Si itaque quale quid ſit quæratur, autem quod in ratione ſola poſitum eſt quæritur, aut quod in ſcripto, quod ratione ſola perpenditur, generalis qualitas, vel iuridicialis ſtatus nominatur, aut quod in ſcripto, cũ nullam legem habemus, quæ quid tenendum in aliqua re, de qua lis ſit ſignificet, multas tamen aſſerimus, vt ex ſimilitudine aliarum rerum quas leges creuerint, ius aut iniuriam eſſe, quod in controuerſia eſt oſtendamus. Hæc proprio nomine ſyllogiſmus vel ratiocinatio nominatur, ſed nihil aliud eſt, quàm qualitas. Aut ius ipſum, vel iniuria exquiritur, vbi ſcriptum & voluntas opponuntur, vt iam dictum eſt, aut vbi contrariæ ſunt leges, aut vbi aliquod diffiniat verbum quod in lege ſcriptum ſit. Sunt igitur, ſi accuratius inſpicias, tres omnino ſtatus, an ſit, quid ſit, & quale ſit, nec plures. Sed vt res diſcentibus breuior fiat, à ſummis auctoribus ita diuiſa eſt, vt primum genera duo eſſe dixerint, rationale & legale. Deinde rationalis partes eſſent coniectura & inficialis, diffinitiua & qualitas, & generalis. Legalis autem partes, ſcriptum & voluntas, ambiguum, diffinitio, leges contrariæ, ratiocinatio fuerunt. Sunt qui ſtatus ad iudicialem materiam tantum pertinere dicerent, quorum inſcitiam res ipſa per ſe ſatis arguit, & nos poſterius, cum deliberatiuum demõſtratiuumq́. genus expoſuerimus, pauca demonſtrabimus. Rhetoricæ autem facultatis actor, orator, quia Latine oratoria, quæ Græce ῥητορικὴ dicitur, nuncupata eſt. Orator optimus eſt, qui dicendo animos audientium & docet, & delectat, & permouet. Docere debitum eſt, delectare honorarium, permouere neceſſarium. Officium oratoris eſt, bene dicere. Finis, bene dicere ad perſuadendum. ad id autem tranſigendum inſtrumento vtitur, hoc oratio nominatur. Orationis partes ſunt, exordium, narratio, partitio, confirmatio, confutatio, peroratio. Exordiorum duas eſſe ſpecies oſtendimus, alteram quæ principium, alteram quæ inſinuatio diceretur, in vtroque conciliandos auditores procuratum iri, vt attente audirent, atque dicturi eſſemus, vt breuiter eos doceremus. & in exordijs conficiendis, quinque cauſarum genera longe animaduertenda eſſe, honeſtum, turpe, dubium, humile, admirabile. Narrationum autem genera, quæ ad oratorem pertineant, duo eſſe diximus: vnum, quod ad eas cauſas attinet, de quibus futurum iudicium eſt: alterum, quod aliquando intercurrit voluptatis plerunque noſtræ, aut recreationis audientium cauſa magis quàm quod omnino neceſſaria videatur.

Narrationum partitio ſequitur, de qua abunde ſupra diximus. partitioni confirmatio & refutatio ſubiungitur. At de quo controuerſia eſt, quodque in cauſa potentiſſimum eſt, quod conſtitutionem nominari diximus, id maxime confirmandum refutandumq́. eſt. Conſtitutiones expoſuimus, & conſtitutionum partes, ac ſingulis qui nam proprij communesq́. loci accommodati eſſent, vnde argumentationes elicerentur, oſtendimus. Nam non ſatis fuit, quod in quæſtione poni poſſet, noſſe, niſi quo pacto quod in controuerſiam veniret, vt inq. defendi poſſet, cognoſceretur. Nunc quo pacto abſolutas liceat à nobis argumentationes comparare, hinc docturus, vnde quoniam ſatis oſtendiſſe, inquit, videmur. & quæ ſequuntur.

LONG. AVt in rem, aut in hominem) Addunt aliqui, in legem, ſed idem eſt, quod in hominem. Exemplum perſonæ ſit. Legatos intra 30. diem nauiget, legatus non accepto à quæſtore viatico, non nauigauit intra 30. diem, reus fit male geſtæ legationis. Hic enim remouet crimen in quæſtorem, à quo viaticum non accepit. In rem vero eſto hoc. Miſſus eſt cum exercitu ad expugnationem ciuitatis imperator, poſtquam acceſſiſſet, inuenit peſtilentia eam laborare, reduxit exercitum, reus eſt læſæ reip. In legem vero exemplum eſt apud Cic. lib. præcedente.

ASCEN. CVm à nobis &c.) Docet quomodo vtendum ſit remotione criminis dicens. Cum .i. quando nos volemus remouere à nobis crimen, tunc ſup. conferemus cauſam peccati noſtri in rem, aut in hominem. Si cauſa conferetur in hominem .i. imputabitur homini, & dicemus nos id feciſſe propter culpam ipſius, tunc quærendum erit primum ne pro an is in quem cauſa conferetur potuerit tantum quantum reus, vtpote qui remouendo à ſe crimen in ipſum contulit, demonſtrabit hoc eſt an veriſimile ſit illum tantum potuiſſe ad faciuus rei, vt facere, vt eius cauſa feciſſe dicatur, & quærẽdum eſt. ſ. ab impugnatore rei, quonam modo reus ſup. potuerit obſiſtere. ſ. tentationi, aut inuitationi illius in quem culpam reijcit, aut honeſte, aut ſine periculo. Et ſupp. ſi maxime ita ſit quòd is tantum potuerit, quærendum ſup. eſt, num .i. nunquid conueuit ea re .i. propterea concedi .i. condonari reo illud quod fecerit inducto alieno aut ſi quòd eſt conuinctio dicatur concedi .i. ignoſci, quòd .i. quia fecit inductu alieno. Deinde ſup. is trahetur in cauſam coniecturalem, & diſſeretur .i. diſquiretur, num .i. vtrum factum ſit conſulto .i. per deliberationem & conſultationem præuiam. Si cauſa conferetur in rem aliquam .i. remouendo a nobis crimen culpabimus rem aliquam, vt paupertatem, ebrietatem, imprudentiam, perplexitatem &c. tunc & .i. ſimul hæc eadem fere .ſ. omnia, & omnia quæ præcepimus ſup. conſideranda de neceſſitudine erunt conſideranda.

ARGVMENTATIONES QVOMODO SINT TRACTANDAE.

QVONIAM ſatis oſtendiſſe videmur, quibus argumentationibus in vnoquoque genere cauſæ iudicialis vti conueniret, conſequi videtur vt doceamus quẽ admodum ipſas argumentationes ornate, & abſolute tractare poſſimus. nam fere non difficile eſt inuenire quid ſit cauſæ adiumento: difficillimum vero eſt inuentum expolire, & expedite pronunciare. hæc enim res facit vt neque diutius, quàm ſatis ſit, in eiſdem locis commoremur, neque eodem identidem reuoluamur, neque inchoatam argumentationem relinquamus, neque incommode ad aliam deinceps tranſeamus. Itaque hac ratione & ipſi meminiſſe poterimus, qui quoque loco dixerimus: & auditor cum totius cauſæ, tum vniuſcuiuſque argumentationis diſtributionem percipere, & meminiſſe poterit. Ergo abſolutiſſima, & perfectiſſima argumentatio eſt ea, quæ in quinque partes eſt diſtributa, propoſitionem, rationem, rationis confirmationem, exornationem, complexionem. Propoſitio eſt, per quam oſtendimus ſummatim, quid ſit quod probare volumus. Ratio eſt cauſa, quæ demonſtrat id verum eſſe quod intendimus, breui ſubiectione. Rationis confirmatio eſt ea, quæ pluribus argumentis corroborat breuiter expoſitam rationem. Exornatio eſt, qua vtimur rei honeſtandæ, & collocupletandæ cauſa, confirmata argumentatione. Complexio eſt quæ concludit, breuiter colligens partes argumentationis: Hiſce igitur quinque partibus vt abſolutiſſima vtamur, hoc modo tractabimus argumentationem. Cauſam oſtendemus Vlyſſi fuiſſe quare interfecerit Aiacem: inimicum enim acerrimum de medio tollere volebat: à quo ſibi non iniuria ſummum periculum metuebat. videbat, illo incolumi ſe incolumem non futurum. ſperabat, illius morte ſe ſalutem ſibi comparare. conſueuerat, ſi iure non poterat, quauis iniuria inimico exitium machinari. cui rei mors indigna Palamedis teſtimonium dat. ergo & metus periculi hortabatur eum interimere, à quo ſupplicium verebatur: & conſuetudo peccandi maleficij ſuſcipiendi remouebat dubitationem. Omnes enim, qui minima peccata cum cauſa ſuſcipiunt, tum vero illa quæ multo maxima ſunt maleficia. aliquo certo emolumento inducti ſuſcipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ ſpes: ſi complures ſcelere ſe contaminauerunt imperij cupiditate: ſi multi leue compendium fraude maxima commutauerunt: cui mirum videbitur, iſtum à maleficio propter acerrimam formidinem non temperaſſe? Virum fortiſſimum, integerrimum, inimicitiarum perſequentiſſimum, iniuria laceſſitum, ira excitatum, homo timidus, nocens, conſcius ſui peccati, inſidioſus, inimicum incolumem eſſe noluit: cui tandem hoc mirum videbitur? Nam cum feras beſtias videamus alacres, & erectas vadere, vt alteri beſtiæ noceant, non eſt incredibile putandum, iſtius quoque animum ferum, crudelem, atque inhumanum cupide ad inimici perniciem profectum: præſertim cum in beſtijs nullam neque bonam, neque malam rationem videamus, in iſto plurimas & peſſimas rationes ſemper fuiſſe intelligamus. Si ergo pollicitus ſum, me daturum cauſam, qua inductus Vlyſſes acceſſerit ad maleficium: & ſi inimicitiarum acerrimam rationem, & periculi metum interceſſiſſe demonſtraui: non eſt dubium, quin confiteatur cauſam maleficij fuiſſe. Ergo abſolutiſſima eſt argumentatio ea, quæ ex quinque partibus conſtat: ſed ea non ſemper neceſſe eſt vti. Tum enim complexione ſuperſedendum eſt, ſi res breuis eſt, vt facile memoria comprehendatur: tum exornatio prætermittenda eſt, ſi parum locuples ad amplificandum, & exornandum res videtur eſſe. Sin & breuis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis, tum exornatione & complexione ſuperſedendum eſt. In omni argumentatione de duabus partibus poſtremis, hæc, quam expoſui, ratio eſt habenda. Ergo ampliſſima eſt argumentatio quinquepartita: breuiſſima eſt tripartita: mediocris, ſublata aut exornatione, aut complexione, quadripartita.

CAPIDVRVS.

QVONIAM ſatis oſtendiſſe videmur, quibus argumentationibus in vnoquoque genere cauſæ iudicialis vti conueniret,) Arguere, oſtendere dixerunt veteres. Iuuen.

Molles quod in aure feneſtra Arguerint.

Ab hoc venit argũ & argumentatio, ſed ab arguo argũ, à præterito .ſ. argui, ſicut & ſimilis formæ cetera verbalia nomina: primum veteres argumen, deinde argũ, velut teſtim. quaſi

quaſi à teſtaui, teſtamen, primum, poſt teſtamentum, munio, muniui, munimen, munimentum, ſterno, ſtraui, ſtramen, ſtramẽtum. pauca ab hac regula, aut veterum auctoritate, aut euphonia diſcrepat, quæ neceſſaria. Sic igitur ab arguo argumentum inflexum, ab argumento argumentor verbum. Sed quoniam hic non eſt docendi grammaticam locus, ſatis ſit attigiſſe, ab argumẽtor, vel ſi in vſu veterum ſuit, argumento argumentaui argumentatum, vnde argumentatio, ſicut lego, legi, lectum, lectio. Differunt itaque argumentum, & argumentatio, hoc pacto, quod argũ eſt non oratio, ſed ratio dubiæ rei faciens fidem, ſic.n. Cic. diffinit in Topicis. Et hæc mihi longe potior videtur diffinitio, quam ea quam tulit Quintil. & ne id quidem quod Victorinus dicit, me præterit, qui argumentum ſub argumentatione antiquos poſuiſſe, & argumentationem ſub argumento, & hac de cauſa alterum pro altero poni ſomniat. Sed ne nimius ſim, hæc in aliud tẽpus mittimus confutanda. Argumentatio autem eſt oratione argumenti explicatio. Nec negauerim, pro altero alterum plerunque poni poſſe. Eſt etiam vbi argumenta ſigna ſignificent, vt apud Iuuenalem. Argumenta viri, ſigna, quę virum eſſe indicant. Argumentorum igitur quatuor ſunt ſpecies. Alia quidem probabilis & neceſſaria, alia vero neceſſaria, ſed non probabilis, alia autem probabilis, ſed non neceſſaria, alia nec probabilis, nec neceſſaria. Probabilis & neceſſaria: vt, Peperit, cum viro concubuit: Omne totum maius eſt ſua parte. Neceſſaria & non probabilis, cum aliquid euenire quidem neceſſarium eſt, ſed ei ſtatim non conſentit auditor, vt hoc, quoties terra inter Solem & Lunam interuenit, defectus eſt in Luna, probabilis, & non neceſſaria, vt hoc, ſi mater eſt, ſuum diligit filium, nec probabilis, nec neceſſaria, velut hoc, hic canis eſt filius. & eſt tuus, ergo eſt filius tuus. Quintil. autem: Probationum præterea, inquit, omnium aliæ ſunt neceſſariæ, aliæ credibiles, aliæ non repugnantes. Adhuc omnium probationum quadruplex ratio eſt, vt vel quia eſt aliquid, & ob hoc aliud non ſit: vt, Dies eſt, ergo nox non eſt, vel quia aliud non eſt, aliud ſit, Nox non eſt, dies eſt, vel quia eſt aliquid, & aliud ſit: Sol eſt ſuper terram, dies eſt, vel quia aliquid nõ eſt, nec aliud ſit, Non rationale animal eſt, nec homo eſt. Sed hi probationum modi quos poſterius poſuit, memoratis iam ſupra quatuor ſubijciuntur formis. Nam ſequi & probabile & neceſſarium poteſt, & neceſſarium, ſed non probabile, aut probabile, & non neceſſarium, aut nec probabile, nec neceſſarium. tres autem illi quos prius enumerauit modi ne parum curioſe legentibus non recte enunciati videantur ita intelligendum neceſſarium quidem, ſiue videatur aliquibus ſiue non videatur, neceſſarium tamen ſit credibile, ſiue aliquibus videatur, ſiue non videatur, credi tamen poſſit, non repugnans, quod cum nec neceſſarium, aut credibile ſit, nec videatur, non repugnet tamen neceſſarium, vt hoc, omne ortum interire. Credibile: vt, Quidam cruento inuentus gladio eſt, vbi necatus homo inuentus ſit, homicida eſt. Non repugnãs, velut hoc: Omne ortum ſeneſcere. apparet ergo quartum modum, quem ſupra retulimus, à Quintiliano non eſſe poſitum, hoc eſt repugnans nec credibile, quod nec probabile, nec neceſſarium nominauimus, vt ſi dicas, hic non amiſit cornua, ergo cornua habet, quem vtpote ſophiſticam & puerilem contempſit vir eruditiſſimus. Argumentationum vero duæ ſunt ſpecies, velut Ariſt. ſcripſit, ſyllogiſmus, quam ratiocinationem, & ἐπαγωγή, quam inductionem Latini tranſtulerunt. Ex his duobus argumentandi principijs, duo alij argumentationis naſcuntur modi, vnus quidem ſyllogiſmo, alter vero inductioni ſuppoſitus. ſyllogiſmo quidem, enthymema, quod commentum à latinis dictum inductioni vero exemplum, quod à Græcis παράδειγμα nominatur. hæc duntaxat decurriſſe hic obiter ſatis ſit, nam poſt paulum, vbi ſyllogiſmi, partes enumerandæ ſunt, quo pacto hæc inter ſe diſſentiant, abunde aperiemus. Hoc ergo dicit, quibus argumentationibus .i. orationibus: Quæ nobis probare aliquid poſſe videantur. [In vnoquoque genere cauſæ) Siue legitima, ſiue rationalis ſit. Iudicialis, non quin deliberatiuo demonſtratiuoq́. hæc eadem tractari & ſcire conueniat, ſed quod iudiciale genus longe plus habeat difficultatis. [Ornate) Ornate, quod oratorium id proprium ſit. nam dialectici argumentationibus quidem vtuntur, ſed incomptis. [Et abſolute) Vt nulla deſit pars cum nimia breuitate, qua dialectici conciſe nimium argumentari videntur. id paulo poſt exemplis docebimus, vbi quomodo dialectici, & quomodo rhetores aliquid probent, apparebit. [Inuentum expolire,) Argumentari enim haud difficile eſt, ſed argumentationes exornare ſententijs, longe difficillimum. [Et expedite pronunciare) Ne quidquam quod ad eam rem attineat, prætermiſſum, nec ſuperflua & redundantia inſerta eſſe videantur. [Hęc enim res facit) Expoliendo & expedite pronunciando. [Neque eodem) Identidem, quaſi idem & idem, hoc eſt ſæpius inculcando quæ dicta ſunt. [Reuoluamur,) Inconnexi & vagantes quodammodo loquamur, hoc dicit quoniam argumentatio, partibus quibuſdam certis contexitur, efficit, vt interloquendum inani quodam verborum tinnitu ſpatiantes, non euagemur. [Neque inchoatam argumentationem relinquamus,) Prius quam eam abſoluerimus, quando certis partibus eam conſtare neceſſe eſt. [Neque incommode) Quando & ea potuit mentem audientium ſubrepſiſſe, qua expolita nec nimium longa eſſet nec etiam indoctos prætteruolaſſe, vt nimis conciſa poſſet. [Ad aliam deinceps tranſeamus) Subaudiendum, argumentationem. [Itaque hac ratione) Hoc pacto ergo abſolutiſſima & perfectiſſima eſt narratio & argumentatio ea quæ in quinque partes eſt diſtributa. Diximus ſupra, omnem argumentationem, aut per inductionem tractandam eſſe, aut per ratiocinationem. Inductio, vt Cicero inquit, eſt oratio, quę rebus non dubijs captat aſſenſionem eius, qui cum inſtituta eſt quibus aſſenſionibus facit ut illi dubia quædam res propter ſimilitudinem earum rerum quibus aſſenſit, probetur velut apud Socraticum Aeſchinem demonſtrat Socrates cum Xenophontis vxore & cum ipſo Xenophonte Aſpaſiam locutam. Dic mihi quæſo Xenophontis vxor, ſi vicina tua melius habeat aurum, quam tu habes. verum illius an tuum malis? Illius, inquit. Quid ſi veſtem & ceterum ornatum muliebrem pretij maioris habeat, quam tu habes, tuum ne an illius, malis? reſpondit, illius vero. Age ſi, inquit, virum illa meliorem habeat quam tu habes, vtrum ne tuum virum malis, an illius? hic mulier erubuit, merito. male enim reſponderat, ſe malle aurum alienum quam ſuum, nam eſt in id hoc improbum, at ſi reſpondiſſet, malle ſe virum ſuum talem eſſe, qualis eſſet, potuiſſet pudice reſpondere. Eſt igitur inductio, oratio, quæ rebus non dubijs quæ proponuntur, captat aſſenſiones eius, ſiue is philoſophus, ſiue iudex, ſiue quiuis alius, qui cum inſtitutus eſt. Fit ergo inductio, vt primo proponamus: illa, qui extra negocium ſunt, ſed tamen ad negocium per ſimilitudinem ſpectent, & talia, inquit, eſſe debent illa quæ proponimus vt neceſſario is cum quo agas ita eſſe fateatur atque conſentiat. quod cum conſenſerit, paulatim ad id vnde dubitatur deſcendes, & his quæ ſupra conceſſa ſint ſimile eſſe confirmes. Quare ratione rogationis imprudens, ab eo quod conceſſit, ad id quod non vult concedere deducendus eſt. Extremum autem, aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur, ſi negabitur, aut oſtendenda ſimilitudo eſt earum rerum quæ ante conceſſæ ſunt, aut alia vtendum inductione, ſi conceditur, concludenda aut argumentatio, ſi tacebitur, aut elicienda reſponſio eſt, aut quoniam taciturnitas comitatur confeſſionem, pro eo ac ſi conceſſum ſit concludere oportebit argumentationem. Ita fit hoc genus argumentandi tripartitum. prima pars ex ſimilitudine cõſtat, vna pluribus ne, altera ex eo quod concedi volumus, cuius cauſa ſimilitudines adhibitæ ſunt: tertia ex concluſione, quę aut confirmat confeſſionem, aut quid ex ea conficiatur oſtendit. Et in genere ciuili cauſarum Cicero eiuſmodi exemplum, quo res cognitu facilior fieret, dedit inquiens: Ergo in hac cauſa, quæ apud Græcos eſt peruagata, cum Epaminundas Thebanorum Imperator, quòd ei qui ſibi ex lege prætor ſucceſſerat exercitum nõ tradidit, & cum paucos ipſe dies contra legem exercitum tenuiſſet, Lacedæmonios funditus vicit, poterit accuſator argumentatione uti per inductionem, cum ſcriptum legis contra ſententiam defendat ad hunc modum. Si iudices id, quod Epaminundas ait legis ſcriptorem ſenſiſſe aſcribat ad legem & addat hanc exceptionem, extra quam ſi quis reipublicæ cauſa exercitum non tradiderit patiemini? non opinor quod ſi voſmetipſi, quod à veſtra religione & ſapientia remotiſſimum eſt iſtius honoris cauſa hãc eandem exceptionem iniuſſu populi ad legem aſcribi iubeatis, populus Thebanus id patietur ne fieri? profecto non patietur quod ergo aſcribi ad legem nefas eſt id ſequi quaſi aſcriptum ſit, rectum vobis videatur? noui veſtram intelligentiam, non poteſt ita videri iudices. quod ſi literis corrigi neque ab illo neque à vobis ſcriptoris voluntas poteſt, videte ne multo indignius ſit, id re & iudicio veſtro mutari, quod ne verbo quidem commutari poteſt. Apparet ergo vno ſemper modo & philoſophos & oratores vſos eſſe inductione, nec vtrius is differre præceptionem. Ab inductione exemplum naſcitur. differt vero ab eadem, quod inductione interrogatur, in exemplu vero ſumitur, vt ſi dicas. Quod eſt pomum generoſiſſimum? non ne quod optimum concederetur. quis equus generoſiſſimus? non ne hic optimus? & plura in eundem modum, deinde hic cuius rei gratia rogatum eſt, quod homo non ne is generoſiſſimus, qui opti-

mus? fatendum erit. In oratione autem perpetua plerunque ſibi reſpondet orator, quod pomum generoſiſſimum? puto quod optimum. & equus? qui velociſſimus. ita hominem, non qui celebritate naſcendi, ſed qui virtute maxime excellit. hac inductione probari manifeſtum eſt. Exemplo autem dices: Vt pomum generoſiſſimum putatur, quod optimum, ita homo non qui genere, ſed qui virtute excellit, optimus putandus eſt. Sed hæc potius ſimilitudo eſt, vt paulo poſt apparebit. in quo & illud licet animaduertere, quod cum in inductione plura aſſumantur, in exemplo ſolum vno contenti ſimus. Vnica enim re poſita, rem vnicam oſtendere contendit, ſiue quod aſſumas fictum, ſiue verum ſit, non refert. Quapropter & ſic diffiniri etiam inter magnos auctores conuenit. Exemplum eſt rei geſtæ, aut vt geſtæ, vtilis ad perſuadendum id quòd intenderis commemoratio. & licet Græci omnium ſimilium appoſitionem generaliter vocent παράδειγμα, & ſpecialiter ea in quibus rerum geſtarum auctoritate nituntur, noſtri tamen ſimilitudinem hoc vocari maluerunt, quod proprie ab illis verbo παραβολὴ dicitur illud autem exemplum, aut ſibi ſimile erit ſuis partibus vt iure occiſus eſt L. Apuleius Saturninus, ſicut Gracchi, aut diſſimile, vt Brutus occidit liberos proditionem molientes Manlius virtutem filij morte mulctauit, aut contrariũ, vt Marcellus ornamẽta Syracuſanis hoſtib. reſtituit, Verres eoſdem ſocios expoliauit. Ex maioribus ad minora exẽpla efferuntur: vt, ſi propter matrimonia violata vrbes euerſæ ſunt, quid fieri adultero par eſt? A minoribus ad maiora, vt Tibicines cum ab vrbe diſceſſiſſent, publicæ reuocati ſunt, quanto magis principes ciuitati, & viri bene de repub. meriti, cum inuidiæ ceſſerint, ab exilio reducendi? Similitudo enim, quam græci παραβολὴν, Cicero collationem vocat longius res quæ comparantur ſolet repetere. Neque hominum modo inter ſe opera ſimilia ſpectantur, vt Cicero pro Sexto Roſcio facit: Anſeribus cibaria publice locantur, & canes aluntur in Capitolio, vt ſignificent, ſi fures venerint, at fures internoſcere non poſſunt, ſignificant tamen ſi qui noctu in Capitolium venerint, & quia hæc animalia facile ſuſpicatur, in eam partem potius peccant, quæ eſt cautior, quod ſi luce quoque canes latrent, cum deos ſalutatum aliqui venerit, non opinor his crura ſuffringi oportere, quòd acres ſint etiam tum cum ſuſpicio nulla ſit. Simillima eſt accuſatorum ratio, alij veſtrum anſeres ſunt, qui tantummodo clamant, nocere non poſſunt: alij canes, qui & latrare & mordere poſſunt, cibaria vobis præberi videmus: vos autem maxime debetis in eum impetum facere qui meretur. Eſt & breuis ſimilitudo: vt, Eunt populabundi per vrbem, ceu raptores lupi. Eſt ergo exemplum vbi opera hominum ſimilia conferuntur, quæ breuibus ſolent enunciari, cum ſecus ſit, ſimilitudo nuncupatur. Sed de inductione & exemplo hactenus dictum ſit. De ſyllogiſmo & enthymemate iam breuiter dicendum eſt. Syllogiſmum his verbis diffinit Ariſtoteles. συλλογισμὸς δέ ἐστι λόγος, ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν, ἕτερόν τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει, τῷ ταῦτα εἶναι, &c. quod ita quidam in latinum vertere. Syllogiſmum eſt oratio, in qua poſitis quibuſdam & conceſſis, aliquid quiddam per ea quæ conceſſa ſunt euenire neceſſe eſt, quam ſint ea quæ conceſſa ſunt. vt ſi dicas: Omnis homo eſt animal, omne anima ſubſtantia eſt, omnis igitur homo ſubſtantia eſt. Syllogiſmorum tres figuræ, tanquam tria ſunt genera prima figura modos tanquam ſpecies ſyllogiſmorum, auctore Ariſtotele, quatuor continet, ſed Theophraſtus, & Eudemus his quatuor quinque addiderunt, principium tamen inueniendi ab Ariſtotele in ſecundo priorum Analyticorum volumine capientes. Secunda figura quatuor modos. Tertia ſex, docente Ariſtotele, habet. addunt alij vnum, vt Porphyrius. nec me præterit, alios plures adhuc figuras, quippe qui quatuor eſſe voluerunt, alios plures modos effeciſſe, ſed hæc mittimus nunc excutienda dialecticis, ſiquidem ad inſtitutum noſtrum non attinent. Ex omni igitur ſyllogiſmo naſci enthymema poteſt. vt de enthymemate paucis prius, poſt de ſyllogiſmi partibus longius diſputemus. Enthymema, imperfectus eſt ſyllogiſmus .i. oratio, in qua non partes ex quibus ſyllogiſmus cõſtat adhibentur, ſed infertur feſtina concluſio, vt ſi dicatur. Omnis homo animal eſt, ſubſtantia igitur eſt. Quale illud pro Ligario, Cauſa tum dubia, quòd erat aliquid in vtraque parte quod probari poſſet, & nunc melior ea iudicanda eſt, quam etiam dij adiuuerunt, habet aſſumptionem & aſſumptum, concluſione vero non habet, ita eſt ille imperfectus ſyllogiſmus. Expugnantibus vero quidam ſolum vocant enthymema, tale Ciceronis eſt pro Milone. Eius igitur mortis ſedetis vltores, cuius vitam ſi putetis per vos reſtitui poſſe, nolitis. Optimum autem enthymematis genus merito Quintilianus putat, cum propoſitio diſſimili, vel contrario, ratio ſubiungitur, quale eſt Demoſthenis: Non enim ſi quid vnam contra leges actum eſt, idque tu es imitatus, idcirco te conuenit pœna liberari, cum contra damnari multo magis, nam vt ſi quis eorum damnatus eſſet, tu hæc non ſcripſiſſes: ita damnatus tu ſi fueris, non ſcribet alius. Plura ex enthymemate non adijciam. quando in Topicis Cic. de hoc abunde dicimus, quæ ſi quis legat, hæc curſim recenſa melius intelliget, & ſi quid cuiquam hic minus erit obuium, illic certior fiet, quando ad ſyllogiſmi partes explicandas in præſentia feſtinamus. Syllogiſmum igitur, ſiue ratiocinationem, qui, vt Cic. inquit, eſt oratio, ex ipſa re probabile aliquid eliciens, quod expoſitum & per ſe cognitum ſua ſemet ratione confirmet, alij ſex partibus, alij quinque, alij quatuor, alij tribus, duabus alij conſtare voluerunt, & qui vnica poſſe etiam parte conſiſtere, non defuere, qui ſex partes eſſe voluerunt, pauci ſunt, & hi quidem propoſitionem primam cui ſubiungentes rationem ſecundam, deinde aſſumptionem tertiam, & aſſumptionis rationem ſubiungentes quartam eſſe partem uoluerunt. poſtremo concluſionem, deinde concluſionis rationem. Cicero autem quinque partes eſſe maxime defendit, eum inquit. Qui putant in quinque partes diſtribui oportere, aiunt primum conuenire exponere ſummam argumentationis, ad hunc modum melius accurantur quæ conſilio geruntur, quàm quæ ſine conſilio adminiſtrantur, hanc primam partem numerant. eam deinde rationibus varijs, & quam copioſiſſimis verbis approbari putant oportere, hoc modo: Domus ea quæ ratione regitur omnibus eſt inſtructior rebus, & apparatior, quam ea quæ temere & nullo conſilio adminiſtratur, exercitus is cui præpoſitus eſt ſapiens & callidus imperator omni modo commodius regitur, quam is qui ſtultitia & temeritate alicuius adminiſtratur: eadem nauigij ratio eſt. nam nauis optime curſum conficit ea, quæ ſcientiſſimo gubernatore vtitur. Cum propoſitio ſit hoc pacto approbata, & duæ partes tranſierint ratiocinationis tertia in parte aiunt quod oſtendere uelis, id ex vi propoſitionis oportere aſſumere, hoc pacto, nihil autem rerum omnium melius quam omnis mundus adminiſtratur, huius aſſumptionis quarto in loco aliam porro inducunt approbationem, hoc modo: nam & ſignorum ortus & obitus, definitum quendam ordinem ſeruant, & annuæ commutationes non modo quadam ex neceſſitate ſemper eodem modo fiunt, verum ad vtilitates quoque rerum omnium ſunt accommodatæ. nam diurnæ nocturnæque viciſſitudines nulla in re unquam mutatæ quidquam nocuerunt, quæ ſigno ſunt, omnia non mediocri quodam conſilio naturam, mundi adminiſtrari. Quinto inducunt loco complexionem, eam quæ aut id infert ſolum quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Conſilio igitur mundus adminiſtratur, aut vnum in locum conduxerit, breuiter propoſitionem & aſſumptionem adiungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum. Quod ſi melius geruntur ea quæ conſilio quam quæ ſine conſilio adminiſtrantur ſi, nihil autem omnium rerum melius adminiſtratur quàm omnis mundus, conſilio igitur mundus adminiſtratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant eſſe argumentationem. In iudicijs autem idem, quo hoc apertius fiat, exemplum ponit, vt ſi quis Epaminundam, quod ſuccedendi ſibi exercitum illico non tradiderit, uelit defendere, dicat: Omnes leges iudices ad commodum reip. referre oportet, & eas ex utilitate communi, non ex ſcriptione quæ in literis eſt interpretari, ea enim uirtute & ſapientia maiores noſtri fuerunt, ut in legibus ſcribendis nihil ſibi aliud niſi ſalutem atque utilitatem reipub. proponerent, neque enim ipſe quod obeſſet ſcribere volebant, & ſi ſcripſiſſent, cum eſſet intellectum, repudiatum iri legem intelligebant, nemo enim leges legum cauſa ſaluas eſſe uult, ſed reip. quod & legibus omnes remp. optime putant adminiſtrari, quamobrem igitur leges ſeruare oportet, ad eam cauſam ſcripta omnia interpretari conuenit. hoc eſt, quoniam reip. ſeruimus, ex reip. commodo atque utilitate interpretemur, nam ut ex medicina nihil oportet putare proficiſci, niſi quod ad corporis utilitatem ſpectet, quoniam eius cauſa eſt inſtituta, ſic à legibus nihil conuenit arbitrari, niſi quod reip. conducat, proficiſci quoniam eius cauſa ſunt comparatæ. Ergo in hoc quoque iudicio deſinite literas legis perſcrutari, & legem, ut æquum eſt, ex utilitate reip. cõſiderate. Quid magis utile fuit Thebanis, q̃ Lacedæmonios opprimi? quid magis Epaminundã Thebanorum imperatorem, quàm uictoriæ Thebanorum conſulere decuit? quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato tropheo, carius atque antiquius habere conuenit?

ſcripto videlicet legis omiſſo, ſcriptoris ſententiam conſiderare debebat. ad hoc quidem ſatis conſideratum eſt, nullam eſſe legem, niſi reipub. cauſa ſcriptam. ſummam igitur amentiam eſſe exiſtimat, quod ſcriptum eſſet reip. ſalutis cauſa, id non ex reip. ſalute interpretari. quod ſi leges omnes ad vtilitatem reipub. referri conuenit, hic autem ſaluti reip. profuit, profectò non poteſt eodem pacto & communibus fortunis conſuluiſſe & legibus obtemperaſſe. Quatuor ergo partibus conſtat argumentatio, cum aut proponimus, aut aſſumimus ſine approbatione. id facere oportet, cum aut propoſitio ex ſe intelligitur, aut aſſumptio perſpicua eſt, & nullius approbationis indiget. Propoſitionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur, ad hunc modum. Iudices qui ex lege iurati eſtis, iudicatis legibus obtemperare debetis, obtemperare autem legibus non poteſtis, niſi id, quod ſcriptum eſt in lege ſequamini quod enim certius legis ſcriptor teſtimonium voluntatis ſui relinquere potuit, quàm quod ipſe magna cum cura atque diligentia ſcripſit? quod ſi literæ non extarent, magnopere eas requireremus, vt ex his ſcriptoris voluntas cognoſceretur. nec tamen Epaminundæ permitteremus, niſi extra iudicium quidem eſſet, vt is nobis ſententiam legis interpretaretur, nedum nunc, cum patiamur ipſum non ex eo quod apertiſſime ſcriptum eſt, ſed ex eo quod ſuæ cauſæ conueniat, ſcriptoris voluntatem interpretari. quod ſi vos iudices legibus obtemperare debetis, & id facere non poteſtis, niſi id, quod ſcriptum eſt in lege ſequamini, quin illum contra legem feciſſe iudicatis? Aſſumptionis autem approbatione præterita, quadripartita ſic fiet argumentatio. Qui ſæpenumero nos per fidem feſellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus, ſi quid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit præter noſmetipſos quem iure accuſare poſſimus. ac primo quidem decipi, incommodum eſt, iterum, ſtultum, tertio, turpe. Carthaginienſes autem perſæpe iam nos feſellerunt, ſumma igitur amentia eſt, in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia deceptus ſis toties, vtraque approbatione præterita, tripartita fit hoc pacto. aut metuamus Carthaginenſes oportet, ſi incolumes eos reliquerimus, aut eorum vrbem diruamus, at metuere quidem non oportet, reſtat igitur vt vrbem diruamus. Sunt autem qui putant, nonnunquam poſſe complexione, & oportere ſuperſederi, cum id perſpicuum ſit, quod conficiatur ex ratiocinatione. quod ſi fiat, bipartitam quoque fieri argumentationem, hoc modo: Si peperit, virgo non eſt. peperit autem. hic ſatis eſſe proponere & aſſumere, quod conficiatur, quoniam perſpicuum ſit, complexionis rem non indigere. Ciceroni tamen videtur inferri concluſio debere, vel ſi nolis, vt inferas quod ſequitur, vt dicas, peperit autem, fecit igitur inceſtum. Qui autem ex vnaquaque parte putant conſtare argumentationem dicunt ſatis eſſe, hoc modo, argumentationem facere, quoniam peperit, cum viro concubuit. Sed hanc argumentationem ab oratore. Cic. propulſat, quòd expolitione careat. nam ſi ſolum inuentum ſpectetur, ac nihil quo pacto tractetur, quod ſit excogitatum referat, nequaquam tantum inter ſummos & mediocres intereſſe exiſtimabitur. Variare igitur orationem etiam magnopere oportebit, nam omnibus in rebus ſimilitudo eſt ſatietatis mater. Hoc autem facere poterimus, ſi modo inductione, modo exemplo, modo ſimilitudine, modo ſyllogiſmo, aliquando enthymemate vtamur. deinde in ipſa argumentatione non ſemper a propoſitione incipere debemus, quod ne ipſe quidem Ariſt. facit, neque ſemper omnibus eis ſyllogiſmi partibus, quas Cic. quinque omnino eſſe voluit, idque multis nititur rationibus comprobare. cui ſententiæ maxime repugnat Quintil. inquiens, ἐπιχειρήματος, & quatuor, & quinque, & ſex factæ ſunt partes à quibuſdam, Cicero maxime quinque defendit. inde poſt paulum ſubiungit. Mihi & pluribus nihilominus auctoribus tres ſummi videntur. nam ita ſe habeat illa natura, vt ſit de quo quæratur, & per quod probetur, tertium addi poteſt, velut ex conſenſu duorum antecedentium, ita erit prima intentio, ſecunda aſſumptio, tertia connexio. Nam confirmatio primæ ac ſecundæ partis exornatio, & eiſdem cedere poſſunt, quibus ſubijciuntur. Summamus ex Cicerone quinque partium exemplum, Melius gubernantur ea quæ conſilio reguntur, quàm quæ ſine conſilio adminiſtrantur. hanc primam partem numerant, eam deinceps rationibus varijs & quamcopioſiſſimis verbis approbari putant oportere. Hoc ego totum in ſua ratione vnum puto, alioqui ſi ratio pars eſt (eſt autem varia ratio) plures partes eſſe dicentur. Aſſumptionem deinde ponit, Nihil autem omnium rerum melius quàm omnis mundus adminiſtratur. huius aſſumptionis quarto in loco iam putto inducũt approbationem, de quo idem quod ſupra dico. Quinto inducũt

loco complexionem quæ aut id fert ſolum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Conſilio igitur mundus adminiſtratur. aut vnum in locum cum conduxit, breuiter expoſitionem. & aſſumptionem adiungit, quid ex his conficiatur, cui parti conſentio. Quid ſummi auctores de ſyllogiſmi partibus ſenſerint, iam ſatis, vt opinor, dictum. Nunc quo pacto ſingulæ vocentur partes, quando inter ſummos id auctores non conuenit, dicam nam ſunt qui primam partem ſyllogiſmi, velut ſi ita contexias, quidquid ex ſeipſo mouetur immortale eſt, maiorem vocent propoſitionem ſunt qui propoſitionem ſolum, alij intentionem, alij aſſumptum ſecundam partem, aliqui minorem propoſitionem, alij aſſumptionem, quidam rationem, alij rationis confirmationem, quod ex ea parte quod anteceſſit comprobatur, nominarunt, quæ eſt vt hoc, anima autem ex ſeipſa mouetur tertiam partem alij concluſionem, complexionem alij, alij connexionem appellarunt, quod duas ſuperiores connectat partes, velut huc, immortalis igitur eſt anima. vt ſit explicata argumentatio, quidquid ex ſeipſo mouetur immortale eſt: Anima autem ex ſeipſa mouetur. immortalis igitur eſt anima. Poſtremo ne illud quidem prætereundum eſt, fuiſſe quoſdam qui inter ſyllogiſmũ & ἐπιχείρημα hanc eſſe differentiam putauerunt, quod ſyllogiſmum tribus tantũ partibus & in ordinem digeſtis conſtare dixerint, huic vero ſi partes aut demantur, aut addantur aliæ, aut eædem immutentur, epicherema nuncupari exiſtimarunt. Sed Quint. epicheremæ, inquit, in nullo differt à ſyllogiſmis, niſi quòd illi & plures hñt ſpecies, & vera colligunt. veris epicherematis frequentior eſt vſus circa credibilia. His intellectis, nihil erit tam vt opinor, quod Cic. ſuſpenſam alicuius hic teneat mentem, quo minus quæ dicat quilibet ſit percepturus, cum inquit. [Ergo abſolutiſſima, & perfectiſſima argumentatio eſt ea, quæ in quinque partes eſt diſtributa,) Hoc iã expoſitum eſt vt ſyllogiſmus quinque partibus à Cicerone fiat. [Narratio & argumentatio) Nam narratio cauſæ expoſitio eſt, ſed quod narratur & inſeritur, locupletandi cauſa argumentationem ipſam inſeritur, verum id eſſe quod intendimus, ſi vera accuſamus, nam iudiciale genus intentione & depulſione conſtat, cũ certe quod intendimus probare volumus. Etenim & ſyllogiſmo non minus in reprehenſione, quam in confirmatione defenſio neque vti poſſumus. [Collocupletandæ) Reſarciendæ, ornamentis imbuendæ. [Confirmata argumentatione) Nam cum aſſumptio prolata eſt, tam confirmata videtur argumentatio. [Vt abſolutiſſime) Quo nihil ad modum deſit. [Inimicum.n. acerrimum de medio tollere volebat, a quo ſibi non iniuria ſummum periculum metuebat) Hæc propoſitio eſt epicherematis, quam tamen ſi rectius oſtendemus, fiet aſſumptio. [De medio tollere).i. quoquo modo ab aliorum Græcorum conuentu eximere, ac per hoc occidere. [Non iniuria) Non abre, non ſine cauſa. [Summum periculum) Ne ipſe ab eodem occideretur. [Videbat, illo incolumi) Hæc propoſitionis eſt ratio. ſed cum ſit coniecturalis conſtitutio, à probabili, de quo ſupra in eius conſtitutionis locis abũde diximus, omnis hæc deducitur argumentatio. [Quauis iniuria) .i. qualibet. [Inimico exitium machinari) Exitium, inquit Feſtus Pompeius. antiqui pro exitu ponebant, nunc peſſimum exitium dicimus. Machinor a Græco, μηχανῶ vnde & μηχανή ab illis dicitur, quæ à noſtris machina. Eſt autem machinari, ſtruere, ergo machinari exitium, ſtruere, & per inſidias moliri interitum eſt. [Cui rei mors indigna Palamedis teſtimonium dat) Nota eſt de Palamedis interitu hiſtoria, vt Vlyſſes extinctus ſit inſidijs. [Metus periculi) Ne ab Aiace interimeretur. [Omnes enim, qui minima peccata cum cauſa ſuſpiciunt,) Hæc eſt rationis confirmatio, ſiue aſſumptio. [Si multos, & quæ ſequuntur) Hæc eſt ornatio. (Si multi leue compendium fraude maxima commutarunt:) Hoc eſt, ſi ob leue commodum fraudem moliri maximam non timuerunt. Fraude maxima commutarunt leue compendium qui fraudolentiſſima ex eo dicti ſunt, ob minimam quã conſecuti fuere vtilitatem. Compendium, a con præpoſitione & pendendo, quod appenderent omnem veteres pecuniam. Vnde etiam diſpenſator dictus, & hinc diſpendium, damnum, quod diſpendendo pecunia minor fieri ſoleat. [Virum fortiſſimum, integerrimum,) Ordo eſt & ſenſus, homo timidus, ſubaudiendum Vlyſſes, nocens, conſcius ſui peccati, qui ſe ſciebat contra Aiacem deliquiſſe. [Inſidioſus, inimicum) Subaudiendum Aiacem. [Incolumem eſſe noluit,) Virum integerrimum bello, inimicitiarum perſequentiſſimum, qui quos odio proſequebatur. eiſdem hoſtis eſſet infeſtiſſimus. [Iniuria laceſſitum) .i. prouocatum. [Ita excitatum) .i. vehementer commotum. [Videamus alacres,) Alacris inquit Aſconius, ſiue alacer, vtrunque enim dicitur, is appellatur, qui ſenſibus vniuerſis, quod eſt in

dicium

dicium erecti animi atque ſublimis,conſurgit: &,Cui omnis ſenſus in loco ſuo quiſque degat.& econtrario lacer,inquit, dicitur amputatis in corpore ſenſuum membris. Ad animum ſæpe transfertur,vt ſi quis vultu indicat adeſſe animum non ſincerum, ſenſibus ſuis animo ſolo intentus. Sunt qui alacrem,feſtinantem & properantem dici putant,quaſi alis acrem. Virgil.

Alacris cunctoſq; putans excedere pugna.

Donatus vero,alacris,inquit,L, pro D, litera poſita. [Feras beſtias) Nam domeſticæ cicures nominantur. [Ferum,) Agreſtem.[Crudelem,) Trucem.[Cupide) Ad inimici Aiacis. [Perniciem) Exitium. [Profectum,) Quando vbi Aiax gladio traiectus inuentus eſt ibidem Vlyſſes commoratus eſt. [Neque bonam neque malam rationem videamus,) Ratio, quam vulgus imperitum reſpectum dicit. Sic Iuuen. (Eſt ſpes & ratio) capit rationem. Superfluum autem putandum nunc de ea ratione diſputare, vnde homo animal rationale dicitur, & de qua ſanctus Thomas longius diſſeruit fortaſſe quam fuit neceſſe, cum differentiam inter eſſentiam,vt eius verbo vtar ſubſtantiam,ſubiectum, rem, naturam & rationem facit.nam Auguſt. in lib. quem de Spiritu & anima inſcripſit, longe melius expoſuiſſe manifeſtum eſt. [Si ergo pollicitus ſum,) Hæc complexio eſt argumentationis, vt ſi tres tantum partes principales iungas, hoc pacto: Omnes minima peccata cum cauſa, tum vero maxime illa quæ multo maxima ſunt maleficia aliquo certo emolumento inducti ſuſcipere conantur,vt ſit hæc propoſitio, qua probamus quod in quæſtionem venit. quam Cic.ſecundo loco poſuit. deinde aſſumatur. At ſi Aiacem Vlyſſes occidebat multum ſibi commodum, ſi incolumen ſinebat, incommodum & metus ingruebat. cui complexio ſubijciatur neceſſe eſt: Ergo Vlyſſi cauſa fuit, cur Aiacem occideret. quod epicherema ita etiam componi poteſt,vt dicas, Quicunque ex alterius morte commodum conſecuturus eſt,vel minimum is, cauſam habet, cur eum è vita tollat, At Vlyſſes de Aiacis morte multum conſecututus erat commodi,cauſam igitur habuit Vlyſſes cur Aiacem occideret. [Quin confiteatur cauſam maleficij fuiſſe) Quando & eum grauiter habebat, inuiſum, & illum ſibi hoſtem infeſtiſſimum.[Parum locuples) Parum copioſa. Locuples,diues,ab agrorum locis dictus,vt Plin lib. 18.nat.hiſt. Locupletes,inquit,dicebant loci,hoc eſt,agri plenos pecunia ipſa à pecore appellabatur. Ouid. in Faſtis: Cetera luxuriæ nondum inſtrumenta vigebant, Aut pecus,aut latum diues habebat humum. Hinc etiam locuples,hinc ipſa pecunia dicta eſt. [Et res tenuis,) Parui momenti. [Aut humilis) Abiecta. [Hęc,quam expoſui ratio eſt habenda) Hoc eſt,ſi humilis fuerit & tenuis non ita dicere procures, perinde ac ſi ſit ampla, & quę multis ornamentis poſſit illuſtrari. [Breuiſſima eſt trip.) Quę propoſitione, ratione propoſitionis,& aſſumptione colligatur.

LONG. ERgo abſolutiſſima,) Argumentationis perfectæ partes. [Cauſam oſtendemus,) Propoſitio. [Inimicum enim) Ratio propoſitionis. [Videbat,illo incolumi) Rationis confirmatio,ex varijs locis ſumptis argumentis. Primum à probabili cauſa, quæ tractatur per antitheſin mortis & ſalutis, deinde ab anteacta vita, quod exemplo facti ſeu mortis Palamedis confirmatur. Forma perfectæ argumentationis rhetoricæ, quæ verborum & ſententiarum copia veſtita, oſtendit quantum à dialectica breuitate oratoris maieſtas recedat. Quod vt clarius pateſiat, hanc ipſam argumentationem ſyllogiſmo breui perſtringamus. Omnes qui ab aliquo periculum metuunt, eum interfectum cupiunt. A Palamede Vlyſſes ſibi metuebat, vtpote à probiſſimo improbus: Igitur probabile eſt, ab Vlyſſe interfectum Palamedem. [Omnes enim, qui minima peccata) Exornatio primum à minore ad maius. [Virum fortiſſimum,) A collatione. [Nam cum feras) A ſimili. [Si ergo pollicitus) Complexio.

DE ARGVMENTATIONIBVS VITIOSIS.

GENERA duo ſunt vitioſarum argumentationum: vnum,quod ab aduerſario reprehendi poteſt, idq́. pertinet ad cauſam: alterum, quod tametſi nugatorium eſt, tamen non indiget reprehenſione. Quæ ſit quæ reprehenſione confutari conueniat, quæ tacite contemni, atque vitari ſine reprehenſione,niſi exempla ſubiecero, intelligere dilucide non poteris. Hæc cognitio vitioſarum argumentationum duplicem vtilitatem afferet: nam & vitare in argumentatione vitium admonebit, & ab alijs non vitatum commode reprehendere docebit. Quoniam igitur oſtendimus,perfectam,& plenam argumentationem ex quinque partibus conſtare; in vnaquaque parte argumentationis quæ vitia euitanda ſunt, conſideremus: vt & ipſi ab his vitijs recedere,& aduerſariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare poſſimus.

CAPIDVRVS.

GENERA duo ſunt vitioſarum argumentationũ) Omnis argumentatio (per argumentationem & argumentum, quod in ſpecies ſupra plures diuiſimus, volumus intelligi) reprehenditur, ſi aut ex his quæ ſumpta ſunt non conceditur vnum pluraue, aut his conceſſis. complexio ex his conficiſi negatur, aut ſi genus ipſum argumentationis vitioſum oſtenditur,aut ſi contra firmam argumentationem, alia æque firma, aut firmior ponitur. Sed Cic.quod in epicheremate tantum reprehẽdi poſſit, quod id ſolum argumentationis genus hic docuit, eſt expoſiturus,vnum,quod ab aduerſario reprehendi poteſt,idq́. pertinet ad cauſam,alterum,diſputandi quatuor,docente Ariſt.ſunt genera,vnum quod doctrinale,aliud dialecticum,tertium tentatiuum,quartum litigioſum vocat. Doctrinale nominat,cum ex proprijs cuiuſque diſciplinæ principijs aliquid ꝓbare entitimur, idq́. demonſtrati vnum nominatur,quod ipſe in Analyticis poſterioribus docuit. Dialecticum eſt, cum ex probabilibus tam nobis,q̃ aduerſarijs, aliqua oppugnare concludimus. Tentatiuum autem, cum ex eis quæ reſpondendi probabilia videntur. aliq̃d arguimus,quod nolint reſpondentes. tam de dialecticis autem, q̃ de tentatiuis,ipſe in Topicis late diſputauit. Litigioſum vero, quod ἀγωνιστικὸν appellauit,cum ex his quæ probabilia quidem videntur,ſed nõ ſunt,id colligitur,quod nullo modo probabile videri poteſt. id genus in libro quem ἐλέγχων inſcripſit, late ipſe ẽt tractauit. Per hoc genus arguendi modi ſunt duo,vnus,qui per dictionem,alter vero,extra dictionem nominatur. Per dictionem quidem numero ſex ſunt,æquiuocatio,amphibologia,compoſitio,diuiſio,accentus,figura. Extra dictionem vero,paralogiſmorum ſpecies ſunt ſeptem,vna quidem per accidens, ſecũda autem in eo quod ſimpliciter,vel nõ ſimpliciter,& quod aut vbi,aut qñ, aut aliquid dicitur,tertia autem elenchi ignorantiam,quarta vero per conſequens,quinta autem per id,quod in principio ſumere contingit,ſexta,quod non eſt cauſa,vt cauſa ponenda,ſeptima vero vbi plures interrogationes vt vnam ponimus. Non dubito quin hæc multi obſcura iudicaturi ſint, cum ſpecies has arguendi exemplis nullis illuſtrauerim. quod ideo facere non curaui,tũ ne cõmentarij modum excederem, tum etiam quod ad præſens Ciceronis locus hoc non exigebat quodque apud dialecticos quiſque hęc diſcere poterit. ſed hæc vberius omnia,ſi dabitur vt poſſim aliquando,ſicut & cetera rhetorices præcepta,ita digerã, vt multis non diſplicere poſſe putem, quod ſi qui ſuæ imperitiæ ſolatium quærentes,ne hoc quidem a me recenſeri debuiſſe, utpote non neceſſaria,arbitrentur: Ariſtotelem, ſi re ipſa quã non intelligant iactantiam ſuam redarguere poſſint audiant, qui à conſequentibus elenchum tractans inquit. Sæpe enim mel, fel ſuſpicati ſunt,eo quod ſequatur ruber color, & quoniam accidit terram pluuia fieri madidam, & ſi ſit madida opinantur pluiſſe, hoc autem nec neceſſarium, ad rhetoricos attinet, quod per ſignum ſint demonſtrationes,idemq́. & Cicero tum alibi, tum ẽt hic, cum inquit. alterum, quod tametſi nugatorium eſt, tamen indiget reprehenſione. hoc enim dicit,vnum eſt genus vitioſę argumentationis,quod ad cauſæ probationem attinens, ab aduerſario reprehendi potes, ſed quo pacto id fiat, paulo poſt aperietur. alterum eſt,cuius ſi fallendi modum ſpecies, vtpote nugatorium reprehendas,ſin autem ut in aduerſarium tractatum, multum fauoris ſępe & commodi compararet,non indigebit reprehenſione,ſed probabitur. Quod tamen nugatorium eſt,ob hoc enim reprehendi debuit apud virum grauem. Nugatorium omnes, vt Ariſt. inquit;qui in diſputationis certant & contendunt, ſe ſuperiores eſſe coniectant, ac vt id conſequantur pro viribus moliuntur.

tur. ſed quinque modis velut arguendum imperitiæ aduerſarium oſtendant, vel vt falſum, vel quod præter opinionem omnium ſit fateri compellant vel vt in ſolœciſmum grammaticæ vitium nihil tale cognitionem detrudant, vel quinto loco & nugari eum cogant, qui contra aget. Id autem faciet ſi frequenter idem dicat quod nuſquam ſit, quapropter & Cic. nugatorium dixit, hoc eſt quod nugari aduerſarium cogat. (Tamen non indiget reprehenſione. Quæ ſit) Quoniam aliquando iuuat oratores, non ergo omnino repudiandum licet, vt ipo re nugatorium, non admittendum eſſe, videatur. (Reprehenſione confutari conueniat,) Confutari, cum manifeſto falſa deprehenduntur. (Quæ tacite contemni) Vt friuola. (Atque vitari ſine reprehenſione, niſi exépla ſubiecero, intelligere dilucide non poteris) Hæc cognitio vitioſarum argumentationum duplicem vtilitatem afferet. Nam & vitiare in argumentatione vitium admonebit, & ab alijs non vitandum, commode reprehendere docebit. Quoniam igitur oſtendimus perfectam & plenam argumentationem ex quinque partibus conſtare, in vnaquaque parte argumentationis quæ uitia vitanda ſunt conſideremus, vt & ipſi ab his vitijs recedere, ac aduerſariorum argumentationes hac præceptione, num cum argumentationis formula vitiantur, an certe cum aliquid quod illud infirmet opponitur, intelligere poſſimus. (In omnibus partibus) Nam quinque conſtare partibus ſupra commonuit. Non poſſimus aliquam partem labefactare. Labe aliqua commaculare, ac per hoc reprehenſum riſu & conuitijs diſſoluere.

LONG. .. Genera duo ſunt) Argumentationes vitioſæ.

ASCEN. GEnera duo ſunt &c.) Optimo ordine docet primo vitioſas argumentationes vitare, nam & coloni primum nociuas extirpant herbas, & medici corporum obſtantia pellunt ſanitati. Dicit ergo ſic. Genera duo ſunt vitioſarum argumentationum, vnum ſ. genus eſt, quod reprehendi poteſt. i. refelli, & redargui ab aduerſario. idque pertinet ad cauſam, alterum ſup. eſt, quod tametſi. i. quanquam nugatorium eſt. i. vanum & mẽdax, tamen non indiget reprehenſione, forte eo quòd apertum, vt Auguſt. quoque noſter aſſerit mendacium non eſt reſponſione dignum. Tu ò Herenni non potius intelligere dilucide quæ. ſ. genera argumentationum, aut quæ argumenta (tranſit enim ad neutrum genus) ſint quæ conueniat confutare. i. refellere, reprehenſione. i. per reprehenſionem, & ſupp. quæ conueniat contẽni, atque vitari tacite ſine reprehenſione, niſi exempla ſubiecero. i. niſi ea declarauero per exempla. Et tamen operæprecium eſt ea noſſe, quia hæc cognitio argumentationum vitioſarum afferet duplicem vtilitatem, nam ipſa, &. i. ſimul admonebit, vitare vitiũ. i. ne committamus vitium in argumentatione. ſ. noſtra, & docebit reprehendere commode. i. decenter & vtiliter, vitium non vitatum ab alijs. Igitur quoniam nos oſtendimus perfectam, & plenam argumentationem conſtare, ex quinque partibus propoſitione, ratione &c. conſideremus quæ vitia ſunt vitanda in vnaquaque parte argumentationis, vt ipſi. i. non poſſumus, &. i. ſimul recedere ab his vitijs, &. i. ſimul tentare. i. vexare experimento, hoc eſt examinare argumentationes aduerſariorum in omnibus partibus. ſ. dictis, & labefactare. i. inualidare & diſſoluere. ſ. argumentationes aduerſariorum ab aliqua parte. Bene dicit in omnibus tentandas. i. examinandas in omnibus partibus, & tamen labefactandas duntaxat in aliqua parte, non quod non liceat in omnibus, ſed quia non eſt veriſimile in omnibus fieri poſſe.

DE VITIOSA EXPOSITIONE.

EXPOSITIO vitioſa eſt, cum ab aliqua, aut à maiore parte ad omnes confertur id, quod non neceſſario eſt omnibus attributum: vt ſi quis hoc modo exponat: Omnes, qui in paupertate ſunt, malunt maleficio parare diuitias, quàm officio paupertatem tueri. Si quis hoc modo expoſuerit argumentationem, vt non curet quærere qualis ratio, aut rationis confirmatio ſit, ipſam facile reprehendemus expoſitionem, cum oſtendemus id, quod in aliquo paupere improbo ſit, in omnes pauperes falſo & iniuria conferri. Item vitioſa expoſitio eſt, cum id, quod raro ſit, fieri omnino negatur, hoc modo: Nemò poteſt vno aſpectu, neque prætериens in amorem incidere: nam cum non nemo deuenerit in amorem vno aſpectu, & cum ille neminem dixerit, omnino nihil differt raro id fieri, dummodo, aliquando fieri, aut poſſe fieri, intelligatur. Item vitioſa expoſitio eſt, cum omnes res oſtendimus nos collegiſſe, & aliquam rem idoneam præterimus, hoc modo: Quoniam igitur hominem occiſum conſtat eſſe, neceſſe eſt aut à prædonibus, aut ab inimicis occiſum eſſe, aut abs te, quem ille heredem teſtamento ex parte faciebat. prædones in illo loco viſi nunquam ſunt: inimicum nullum habebat. relinquitur, ſi neque à prædonibus, neque ab inimicis occiſus eſt, quòd alteri non erant, alteros non habebat, vt abs te ſit interemptus. Nam in huiuſcemodi expoſitione reprehenſione vtemur, ſi quos præter eos, quos ille dixerit, potuiſſe ſuſcipere maleficium oſtenderimus: velut in hoc exemplo cum dixerit neceſſe eſſe aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occiſum eſſe, dicemus potuiſſe vel à familia, vel à coheredibus noſtris. Cum hoc modo illorum collectionem diſturbauerimus, nobis latiorem locum defendendi relinquemus. Ergo hoc quoque vitandum eſt in expoſitione, ne quando, cum omnia collegiſſe videamur, aliquam idoneam partem reliquerimus. Item vitioſa expoſitio eſt, quæ conſtat ex falſa enumeratione: vt ſi, cum plura ſint, pauciora dicamus, hoc modo: Duæ res ſunt iudices, quæ homines ad maleficium impellunt, luxuries & auaritia. Quid amor? inquit quiſpiam. quid ambitio? quid irreligio? quid metus mortis? quid imperij cupiditas? quid denique alia permulta? Item falſa enumeratio eſt, cum pauciora ſunt, & plura dicimus, hoc modo. Tres res ſunt, quæ omnes homines ſolicitant, metus, cupiditas, ægritudo. Satis enim fuerat dixiſſe metum & cupiditatem: quoniam ægritudinem cum vtraque re coniunctam eſſe neceſſe eſt. Item vitioſa expoſitio eſt, quæ nimium longe repetitur, hoc modo. Omnium malorum ſtultitia eſt mater, quæ parit immenſas cupiditates: immenſæ porro cupiditates, infinitæ, & immoderatæ ſunt: hæ pariunt auaritiam: auaritia porro hominem ad quoduis maleficium impellit: igitur auaritia inducti aduerſarij noſtri hoc in ſe facinus admiſerunt. Hic id, quod extremum dictum eſt, ſatis fuit exponere, ne Ennium & ceteros poëtas imitemur, quibus hoc modo loqui conceſſum eſt.

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Caſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes:
Néue inde nauis inchoanda exordium
Cepiſſet, quæ nunc nominatur nomine
Arge; qua vecti Argiui delecti viri,
Petebant illam pellem inauratam arietis
Colchis, imperio regis Peliæ per dolum:
Nam nunquam hera errans mea domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore ſæuo ſaucia.

Nam hic ſatis erat dicere, (ſi id modo, quod eſſet ſatis, curaſſet poëta)

Vtinam ne hera errans mea domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore ſæuo ſaucia.

Ergo hac quoque ab vltimo repetitione in expoſitionibus magnopere ſuperſedendum eſt. non enim reprehẽſione eget, ſicut aliæ complures, ſed ſua ſponte vitioſa eſt.

CAPIDVRVS.

Expoſitio vitioſa eſt,& quæ ſequuntur) Expoſitionem dicit,quam ſupra propoſitionem,hoc eſt totius argumẽtationes partem primã nominauit, cum ab aliqua aut à maiore parte ad omnes confertur,id quod non neceſſario eſt omnibus attributum. Ordo eſt: Vitioſa eſt expoſitio,cum id,quod non neceſſario eſt omnibus attributum confertur ab aliqua, aut à maiore parte ad omnes. Eſt autem ſenſus, vitioſa eſt argumentationis expoſitio,cum quod aliquibus,aut maiori hominũ parti tribuitur, id eſſe omnium dicimus cum id haud neceſſe ſit, ſed potius facile ſecus enunciari poſſit. [Ad omnes confertur) In oẽs infertur. [Quàm officio) Virtute. [Non curet quærere qua his ratio) Quia ſunt aliqua quibus ſi ratio ſubijciatur,probabilia videri poſſint,alioqui falſa. [Nemo poteſt vno aſpectu,neq; prætereens) Aut vno tantum aſpectu,aut prætereens,etiam ſi crebro aſpiciat, in amorem incidiſſe nemo poterit,quod fieri tñ poſſe, etiam ſi nunquã antea fuerit,facile datur intelligi. [Non nemo) Aliquis. [Quòd alteri non erant,) A quibus occidi potuerit, prædones. [Alteros) Hoc eſt inimicos non habebat. [A coheredib.) Ab his qui nobiſcum hereditatem eius adierint. [Latiorem locum defendendi relinquemus) Nam quod aduerſarij iam exploſi videantur,& noſtræ ſuperſit argumentationes explicandæ, multum adiumenti hinc cauſa noſtra capere poſſe videbitur. [Luxuries & auaritia) Et luxuries & luxuria rerum immoderatus ꝑ voluptatem vſus dicitur. auaritia rerum immoderatus appetitus ab auido & ære ducta appellatio. [Quid amor?) Amorem libidinem dicit. [Quid ambitio?) Honoris,non de virtute potius quam de vitio manans cupiditas. [Quid irreligio?) Sane religio, quam Græci θρησκείαν dñt,quædam erga deum obſeruantia vinculo aliquo alligata dicitur,quæ ſi ſponte à nobis fiat Græce εὐσέβεια, Latine pietas,nominatur. Quamobrem per iocum Plaut.in Curc. Vocat me,inquit,ad cœnam,religio fuit,denegare nolui.perinde ac ſi promittere coactus eſſet,religio,inquit,fuit. huius duo ſunt extrema,defectus quidem irreligio,exceſſus vero ſuperſtitio. Eſt enim religio dicta, vt Ser.Sulpicius tradit, quod ꝑꝑ ſanctionem aliquam remota ac ſepoſita à nobis ſit,quaſi à relinquendo,ut à carendo cerimoniæ. Cicero autem à relegendo dictam putat, qui in lib.de Nat.deor.2. ita dicit: Non enim philoſophi ſolum verumetiam maiores noſtri ſuperſtitionem à religione ſeparauerunt. nam qui totos dies precabantur & imolabant,vt ſui ſibi filij ſuperſtites eſſent,ſuperſtitioſi ſunt appellati,qui autem omnia quæ ad cultum deorum pertinent retractarent & tanquam relegerent,hi ſunt dicti religioſi,à relegendo,tanquam ex legẽdo legentes,& diligendo diligentes.his.n.verbis omnibus ineſt vis legendi,eadem in religioſo. ita factum eſt,vt in ſuperſtitioſo & religioſo,alterum vitij nomen,alterum laudis eſſet. Lactantius aũt Inſtitutionum diuinarum lib 4.non à relegendo,vt Cicero,ſed à religando dictam religionem putat, quod hoc pietatis vinculo obſtricti Deo & religati ſimus,ſicut & ſuperſtitionem,non cũ filios optamus ſuperſtites (omnes.n.optamus) dici voluit,ſed cũ hi qui ſuperſtitem memoriam defunctorum colunt,vt qui parentibus ſuis ſuperſtitibus colebant imagines eorum domi,tãquam deos penates,atque nouos ſibi ritus aſſumebant, vt in deoꝶ vice mortuos honorarent,quos ex hominibus in cœlum receptos putabant,hos inquit,ſuperſtitioſos vocabant. eos vero qui publicos & antiquos deos colerent religioſos nominabant. vnde Virg. Vana ſuperſtitio veterumque ignara deorum. Nec me præterit quod dixit Nigidius Religentem eſſe oportet,religioſum nefas, quòd religioſum,triſte & ominoſum ſignificet. M. Cic. ad Atticum Maiores,inquit,noſtri funeſtiorem diem eſſe voluerunt Alienſis pugnæ,quam vrbis captæ,quod hoc malum ex illo prouenerit. itaque alter religioſus etiam nunc dies, alter vulgo ignotus. Sed non ſemper religioſum diem triſti omine infamem dicimus, nec ſemper religioſus appellatur, velut alij dicunt, qui nimia & ſuperſtitioſa religione ſeſe alligauerit,vt vitio aſſignetur. Inuenimus enim religioſum pro caſto & obſeruante, cohibenteque ſeſe certis legibus finibusq., vnde & religioſa delubra legimus non ominoſa ſed maieſtatis venerationisque plena quapropter & Maſſurius, Religioſum,inquit,eſt,quod propter ſanctitatem aliquam remotum ac ſepoſitum à nobis eſt,verbum à relinquendo dictum. Manifeſtum igitur ex his, religionem non oẽm cultum diuinum dici,quando à nobis longe ſemota eſſe dicatur, ſed nexum quendam eſſe quem dei myſterijs deuouimus, quem cum obſeruamus,religio,cum id facere negligimus,irreligio nominatur. nam quem ſponte cultum noſtrum deo offerimus, pietatem nuncupamus. [Quid metus mortis) Nam & hæc animi perturbatio eſt quam in ſapientem cadere poſſe. Stoici negauerunt. [Quid imperij cupiditas?) .i. libido dominandi.hæc ab ambitione differt,quod ambitio in populo maxime cupit eminere, & cunctos ſe populares ſequi afferat. Cupiditas autem dominari, in omnes habere imperium. [Quid denique alia permulta?) Cũ pene infinitæ animi ſint perturbationes. Quando ægritudinem cum vtraque coniunctam eſſe neceſſe eſt. Aegritudo ſi quidem, quæ & ægrimonia nominatur,cum ſit & ipſa animi perturbatio, neque magis metum quam cupiditatem contineat vtrunque pariter complectitur. ſi quidem & cum metuimus, & cum cupimus, ægritudine laboramus. [Omnium malorum ſtultitia eſt mater, atque materies) Hoc expoſitione indiget,paulo .n. obſcurius eſt q̃ vt omnium mentes poſſint capere, veruntamen id, q̃ breuiter ac dilucide à nobis poterit fieri,explicabitur, vt quantum ad Ciceronis ſententiam attineat,nihil vltra pro vt valuerimus dici deſideretur,dabimuſq. operam,vt quidquid redundans & ſuperfluũ videri poſſit,ne prætermittamus,ſed prius verbum ipſum,deinde quid ſit hoc,quam materiam Cic. nominauit, poſtea quod reliquum erit,proſequemur,ac diffiniemus. Quam Græci ὕλην, noſtri modo ſiluam,modo materiam nominaũt, idq. ſignificatione gemina.nam cum ὕλη ſaltus.i.vbi arbores multæ cædantur, ſit nominata,& materiam ſignificet,quæ rerum omnium nutricula quędam eſt,ita ſilua à Latinis, non modo ſaltus cæduus, vnde ligna deportentur,etiam vulgo nominatur,ſed & pro materia nonnunquam ponitur,vt apud Cic. Hoc in gñe; nam quaſi ſiluam vides, oia eluceat oportet eloquentiæ magnitudo.& ruſum, Cui loco omnis & vitiorum ſilua eſt ſubiecta. E diuerſo & materia pro ſiluis & arboribus ponitur,vt apud Q. Curtium, Vehemens ſ[illegible] erat, & multam materiam ceciderat miles,aditum per ſaxa moliſus,hac vapore torrida iam inaruerat. Et materies & materia pro re aliqua tractãda ponitur,permittamus nobis,vt hoc verbo vtamur ſubiecto,quod Greci ὑπόθεσιν vocant cum iam omnium ore verſetur. hoc.n.intellectu forte facilius erit,q̃ vt quidem cauſam nominemus. Verbum igitur verbo Græco reddentes ſubiectum alij,alij materiam.vt Horatius,Sumite materiam veſtris q̃ ſcribitis æquam viribus. Sed proprium tenet materia ſignificatum,cũ rerum oium humanarum principium à deo creatum ſignificat. Nec audiendi qui inter materiam & materiem dĩam eſſe voluerunt,vt ſit quidem materia proprie,quã Horatius intellexit, hæc aũt materies,cum non magis inter ſe differant,q̃ luxuries & luxuria,auarities & auaritia,qñ etiam per ſimilitudinẽ,quod prius poſuimus,ab hoc quod ſecundo loco poſitum eſt,liquido deduci intelligatur. Eſt igitur ὕλη ſiue ſiluam, ſiue materiam libeat nobis appellare,ex qua reꝶ oium humanarum eſt genitura,& cunctoꝶ corpoꝶ indiſſolubilis inuiſibiliſq. origo prima,à qua qualitates & quãtitates,& oia quæ accidunt proueniunt, quæ licet a ꝓpria natura non recedat, diuerſis tñ & contrarijs ſpeciebus coꝶ quæ inter ſe recipit, variatur. Hanc melius adhuc explicare conabimur.ſed quo res manifeſtior fiat, qd de rerum principijs multi, q̃ demum aliqd dicere viſi ſunt,ſentiãt,decurremus. Fuerunt q nunquam genitam materiem eſſe dicerent, vt Democritus & Epicurus quippe qui textũ eius & quaſi continuationem quandam corpuſculis quæ intelliguntur potius,q̃ ſentiantur,connexis ſibi inuicem, aliquo modo poſitis, figuratiſq. omne corpus gñari, ſed qualitates,quas corporibus ex ea materie non tribuerunt, Anaxagoras dedit. Thales de ſeptẽ ſapientibus vnus,quem ferunt ante oẽs naturalia ſecreta rimatũ eſſe rerum oium initium eſſe aq̃ dixerit,idemq. & Homerus,cum Oceanum & Thetym parentes oium eſſe dicat. At vero Anaximenes rerum initium aera iudicauit,Heraclitus ignem. Sunt ẽt qui immobilem materiam quandã eſſe dicant,& eandẽ ex oibus in vnam molem redactã, vnum oia eſſe conſentientes,ſine ortu & ſine occaſu,vt, Xenophanes, Meliſſus,Parmenides. ſed Parmenides vnum oẽ perfectum & definitũ pronunciat,Meliſſus infinitũ & determinatum, Empedocles varium & multiforme quiddam. Ariſtoteles aũt tria rerum naturalium initia conſtituit,ſiluam ſiue materiam ſpeciem quã alij formam, & carentiam quã alij priuationem in Latinum tranſtulerunt, idẽ ſine genitura & ſine interitu dicit mundum eſſe, diuina prouidentia perpetuitati propagatũ. Plato aũt rerum initia tria eſſe arbitratur,deum,materiam, rerumq. formas, quas Ideas vocat. Deum aũt,inquit,inuenire facile, cognoſcere aũt impoſſibile eſt,materiam vero improcreabilem incorruptamq. commemorat,non ignem,neque aquã,nec aliud de principijs quę elementa dñr eſſe, ſed ex oibus primam figurarum capacem formationiſq. ſubiectam,rudem,& figurationis qualitate viduatã. Ideas verò .i. formas omnium ſimplices & æternas,nec corporales, & eſſe earum

rum rerum quæ deus ſumpſerit exempla, quæ ſunt eruntue, & omnium quæ gignit Deus corporum imitar ceræ formas. Proinde Platoni quidem videtur Deus initium eſſe, & cauſa bonorum, materia autem malorum. Idem ſentit Pythagoras, qui Deũ ſummum & præcellens bonum eſſe, materiam autem malorum omnium ſeminarum quoddam, quæ licet indiſtincte fluctuet, tamen quia intimo proprioq. motu mouetur, viuat & cum anima vegetetur neceſſe eſt. cum igitur in materiæ multa ſit intemperies, & improuidus impetus & caſus, atque vt liber exagitata præſumptio, & pecudum ritu homines ob eam incondita & turbulenta iactatione moueantur, anima autem, quippe quod ex Deo ſit, ſalubri homo vigeat ſapientia, ex materia vitiorum incentiua omnium hominum titillant animos, & quaſi in meditullio noſtrum iudicium eſt, vel abijcere cogitata, vel recipere. ſi abijcimus, vincatq. ratio Deo proximi ſimus, qui ſuperiorem eſſe animam velimus. ſin aũt recipimus, ſuperior materia eſt. quam ſi perpetuo ſequimur, cum ſit ea cœno fœdior, poſt corporis interitum in cœlũ migrare non poſſumus, ſed hic immergamur ad inferna mũdi loca, & à conſpectu diuino longiſſime remoueamur neceſſe eſt, vt hæc nos gremio ſuo materies complectatur. Proinde ex vi animæ, quæ ex Deo eſt, ſapientia prudentiaq. naſcitur. Eſt aũt ſapientia, vt tam Ariſtoteles q̃ Plato ſenſerunt, rerum diuinarum, prudentia aũt, humanarum cognitio. vt igitur ex anima, ita ex materiæ, quam ſiluam dimus appellari, omnis emanat ſtultitia. ſed ex materiæ cupiditates ſuſcitantur, quæ cum rationis dominio cohibẽtur, prudentiq. rationi adijciuntur virtus dicitur. cum aũt ab eis præcipitamur, peccati nomen ſibi vendicant. ſunt igitur ex animæ vigore nata. Prudentia virtutes generat, ita vt materia titillatio, ac de ſcelere cognitione quædam voluptas, quæ ſtultitia nominatur, ortum habens, futuris cupiditatibus dat infinitis exordium. Iam puto in M. Tulli verbis nihil obſcuritatis relictum, quod dixerit omnium malorum matrem ſtultitiam eſſe atque materiẽ. Hoc.n.dicit, omnium malorum.i.vitiorum, vnde mala proueniũt hominibus ſtultitia mater. prius ſtultitiam poſuit, quod ex ea cupiditates omnes oriantur, deinde materiem ſecundo loco, quod ex materia, vt dictum eſt, ſtultitia capiat exordium. quæ tunc vere ſtultitia nominatur, cum rationi nullus diſtribuitur locus, ſed quaſi medijs in vitijs merſa ſuggillatur. Quæ parit immenſas cupiditates, immenſæ porro cupiditates, infinitæ, & immoderatæ ſunt, hæ pariunt auaritiam:) Quid cupiditates, nunquid cupiditates ſola mala eſſe dicentur, quæ ex materiæ deducuntur? cum ſint & aliæ animi perturbationes, metus, dolor, gaudium, vt Stoici voluerunt. hoc igitur ita accipiendum, cum auaritia cupiditas ſit quædam, & auaritiam tantum vellet in ceſſere, non conuenit alias animi perturbationes nominare. Auaritia porro hominem ad quoduis maleficium impellit, igitur aduerſarij noſtri inducti auaritia hoc inter ſe facinus admiſerunt. [Hic id, quod extremum dictum eſt, ſatis fuit exponere, ne Ennium & cęteros poetas imitemur,) Intelligi enim facile poteſt, nullum eſſe officium tam ſanctum, quod non auaritia comminuere atque violare ſoleat. hæc enim amicitias falſimonijs exterminat, ſocietates perfidijs ſibi grauiter reddit infenſas, propinquos & Deum ipſum impietatẽ aggrediens, omnibus flagitijs ſe ſingularem & inſignem reddit. [Vtinam ne in nemore Pelio) Pelion Theſſaliæ mons, vbi arbores cæſæ ſunt ad Argonauium conſtruendam. [Abiegna) Ex abiegno. [Quæ nunc nominatur Argos;) Ab Argo conſtructore, Argos nauis dicta. Sed viri proprium Argos vltimam corripit, declinaturque Argos Argi, ſicut ceſtos ceſti, & Delos Deli. Argos autem nauis proprium, eandem producit ſyllabam, ab Argo conſtructore dicta, & declinationem habet Græcam, Argos, Argoos. [Argiui delecti viri,) Nota eſt hiſtoria, quam apud Græcos Orpheus primum, poſt Apollonius ſcripſit, apud Latinos autem Valerius Flaccus. [Pellem inauratam arietis) Cuiuſmodi hæc pellis eſſet, ambigitur, aliter de ea Diodorus, aliter Strabo ſcripſere, quorum opiniones, ne longum faciam prætereo, ſatis eſſe ratus, ſi vbi legi id poſſit, commonſtrauerim. [Imperio regis Peliæ) Per dolum, vt hoc apud Orpheum Apolloniumque ac Pindarum in Pythijs intelligi abunde poſſit. [Nam nunquam hera) Verum hera domina, an certa ſicut ab eo quod eſt heros veteres Romani Heros inuertiſſe creduntur, ita ſecundum analogiam Heram pro heroim dixiſſe videri poteſt. [Domo ex Colcho Iaſonem ſecuta amore ſaucia) Subaudiendum, Iaſonis: vt apud Orphea & Apollonium in manifeſto deprehenditur. [Amore ſaucia) .i. quod animo ægro dixit.

LONG. OMnes, qui in paupertate ſunt,) Expoſitio plerunque, teſte Ariſtotele, vniuerſalem quandam ſententiam, & communem approbationem habet, quæ tum vera eſt, cum in neceſſaria materia expeditur. Verum ſi quando eam contingentem eſſe contigerit, tum quia tantum probabilis eſt, nunquam non poterit ſubuerti. [Nemo poteſt vno aſpectu,) Contrarium eſt de Chærea Terentiano. [Item vinoſa expoſitio eſt,) Hæc eſt ratio, quia imperfectæ inductiones diſſoluantur. Lege Trapezuntium. [Vtinam ne in nemore Pelio) Vide Crinitum lib. 15. cap. 6. & Politianum in Miſell. cap. 17.

ASCENSIVS.

EXpoſitio &c.) Quam partem prius propoſitionem vocauit, nunc expoſitionem vocat, nam & propoſitio enunciatio dici ſolet, cum autem ſyllogiſmus ſecundum Seruium conſtet ex propoſitione, aſſumptione, & concluſione, videtur dũtaxat maior præmiſſarum propoſitio dicendo, verum quia apud dialecticos confunduntur poteſt propoſitio ſeu expoſitio, ſeu enunciatio maior, dici etiam intentio quòd ſit quam actor intendit, huius vitia hic declarat auctor dicens. Expoſitio eſt vitioſa ſup. tunc, cum.i.quando, id, quod non eſt neceſſario attributum omnibus partibus.i.in materia non neceſſaria, confertur ad omnes.ſ.partes ab alij qua parte, aut à maiori parte, hoc eſt quando ex particulari, aut indefinita vera præſupponitur vniuerſalis vera, & ea proponitur, ſeu aſſumitur vt vera, vt ſi quis exponat hoc modo. Omnes qui ſunt in paupertate malunt parere diuitias maleficio, q̃ tueri.i.ſuſtinere paupertatem officio.i.honeſto & debito facto, hoc eſt.o.manifeſte falſum, quia apud Romanos, conſtat Curios & Fabricios, ac innumeros alios paupertatem ſine vitio tuliſſe, & in religione noſtra longe plures, vtpote cuius princeps erat ſummus paupertatis amator & prædicator, ſed aſſumitur ex particulari vera, aut ex inductione imperfecta, vt ſi quis expoſuerit argumentationem hoc modo, vt non curet quærere.i.inquirere, qualis ſit ratio, aut confirmatio rationis, tunc ſupp. nos reprehendemus facile ipſam expoſitionem cum oſtendimus.i.demonſtrabimus id, quod ſit in aliquo paupere improbo, conferri falſo & iniuria, in omnes, pauperes. vbi pauper ſubſtantiue capitur aliter dixiſſet & improbo. Item expoſitio, hoc eſt propoſitio ſeu aſſumptio eſt vitioſa cum id, quod ſit raro negatur fieri omnino, id eſt dicitur nunquam fieri, & ita ex particulari negatiua infertur vniuerſalis hoc modo. Nemo poteſt vno aſpectu neque prætereiens.i ſine mora tranſiens incidere in amorem. Nã cum nõ nemo.i.aliquis deuenerit in amorem vno aſpectu.i.cum compertum ſit ꝙ per vnicum aſpectum incautum quis deuenerit in amorem, & cum ille dixerit omnino neminem ſup. deueniſſe, nihil differt.i.refert id fieri raro dummodo intelligatur fieri aliquando aut poſſe fieri, quia ad veritatem vniuerſalis neceſſe eſt omnes particulares eſſe veras. Et licet hæc poſſit eſſe vera, omnis homo iuſtitiam amat, tamen quia poteſt eſſe falſa, improbari poterit. Item expoſitio eſt vitioſa cum oſtendemus nos collegiſſe omnes res.i.feciſſe inductionem ſufficientem, & præteribimus.i. omitteremus aliquam rem idoneam hoc modo. Igitur quoniam conſtat hominem eſſe occiſum, neceſſe eſt occiſum eſſe, aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut abs te, quem ille fecerat teſtamento heredem ex parte, prædones nunquam ſunt, niſi in illo loco, & ſup. nullum.i.non vllum, non habeat vllum inimicum, relinquitur igitur ſi neque occiſus eſt à prædonibus, neque ab inimicis, quoniam alteri, videlicet prædones non erant, & non habebat alteros, videlicet inimicos, vt ſit interemptus abs te. Nam nos vtemur reprehenſione in huiuſmodi expoſitione.i.aſſumptione ab inſufficienti inductione ſi oſtendemus, quos.i.aliquos pręter eos quos ille dixerit. potuiſſe ſuſcipere maleficium.i.cõmittere homicidium illud. velut in hoc exemplo cum dixerit neceſſe eſſe, aut à prædonibus, aut ab inimicis aut à nobis, dicemus potuiſſe ſup. occidi, vel à familia vel à coheredibus noſtris. Coheredes aũt ſunt qui ſimul ſunt vnius heredes. Cũ nos diſturbauerimus hoc modo, collectionem.i.inductionem (ſic.n.dialectici vocant) ipſorum, tunc ſup. nos relinquemus nobis.ſ.defenſoribus locum latiorem defendendi.ſ.ab obiecto crimine. Ergo hoc quoque.i.etiã hoc eſt vitandum.ſ.à nobis dum accuſamus, in expoſitione.i.quãdo exponimus ſeu proponimus, ne quando nos videamur.ſ.nobis collegiſſe omnia.i.feciſſe ſufficientem inductionem relinquamus aliquam partem idoneam.i.principalem quæ prætermitti non debuit, aut idoneam ad inualidationem totius argumenti. Nam ad deſtructionem vniuerſalis ſufficit deſtructio vnius partis. Item expoſitio.i.propoſitio, aut aſſumptio qua cauſam noſtram exponimus eſt vitioſa, quæ conſtat ex enumeratione falſa, hoc eſt quæ certo numero membra enumerat, ſi cum &c. Duplex hic lectio eſt, aut n. ponitur poſt cum particula, aut quæ, quia in principio ponitur repeti ante aliud membrum vult, vnde quia duo ſunt malæ enumerationis membra. alterum dum quid deeſt, alterum

rum dum qoid ſupereſt videtur mihi vera lectio ſic: ſi aut com plura ſunt, pauciora dicamus hoc modo.&c. Aut cum pauciora ſunt plura dicamus. & ita credam ab illis qui hanc condependentiam non intelligerent propter interiectum exemplum adiectum eſſe. Item falſa enumeratio eſt cum pauciora, quam ſecundam lectionem ſi ſequi volumus depooemus particulam aut in principio poſitam, quam tamen, quia omnia exemplaria, quæ quidem viderim habent, malim vt dias legere, niſi cogat Franciſcum ſequi, dicamus ego abiecta particula, aut ſic ſi dicamus pauciora cum ſunt plura, hoc modo. O iudicer duæ res ſunt, quæ compellunt homioes ad maleficiom, videlicet luxuries & auaritia. quo audito quiſpiam ioquit, quid ſupple facit amor? an ne compellat ad maleficium? quaſi dicat maxime, quid ambitio .i. cupiditas honorum & magiſtratus gerendi? quid erligio .i. contemptio, aut negligentia religionis? quid metus mortis? quid cupiditas imperij .i. donationis? quid denique alia permulta ſupp. faciunt. an ne ad maleficium etiam compellunt, q. d. maxime, & ita vitioſa erat eoumeratio, quæ duas duntaxat partes enumerabat cum tot ſint. Item falſa enumeratio eſt, aut enumeratio eſt falſa, cum ſunt pauciora, & dicimur plura hoc modo. Tres res ſuut quæ ſollicitant omnes homines, metos, cupiditas, ægritudo, id eſt vitium animi. Satis fuerat dixiſſe metum, & cupiditatem, qoando .i. quandoquidem, aut quoniam neceſſe eſt ægritudioem .ſ. animi eſſe coniunctam cum vtraque re .ſ. cum metu mali, & cupiditate booi. Item expoſitio eſt vitioſa, quæ reperitur longe nimium, hoc modo: Stultitia eſt mater .i. genitrix, aut otigo omnium malorum, quæ .i. ſtultitia parit præceteris .ſ. rebus aos vitijs, immenſas cupiditates, porro .ſ. ſed cupiditates immenſæ ſunt immoderatæ infinite .i. ſine fine, aut in infinitum, ſi tamen infinitæ nomen eſt intelligetur, & vt ſit ſum, infinitæ & immoderate, hæ .ſ. cupiditates immoderatæ pariunt auaritiam, porro, id eſt ſed uel autem, auaritia impellit hominem ad quoduis maleficiom, vnde & illud Maroois Æneid. 3. Quid non mortalia pectora cogis. Auri ſacra fames? Igitur aduerſarij noſtri inducti auaritia admiſerunt inter ſe, aut ad ſe, hoc facinus .ſ. nefandum. hic .i. in hoc exemplo ſatis fuit exponere .i. aſſumere id quod dictum eſt extremum videlicet aduerſarij noſtri inducti auaritia hoc inter ſe facious admiſerunt, fuit autem ſatis, ne .ſ. noa oratores, imitemur Ennium, & ceteros poetas quibus eſt conceſſum loqui hoc modo .ſ. longe repetito exordio, & tamen Flaccus io arte videtur id damnare cum pro contrarij obſeruatione. Homerom ſic laudat. Nec reditum Diomedis ab interitu Meleagri. Nec gemino bellum Troianarum orditur ab ouo. Semper ad euentum feſtinat, & in medias res. Non ſecus ac notas auditorem rapit &c. Verom ſciemus aliud eſſe principalem narrationem a priocipio rerum auſpicari, aliud pertranſitum interſere, quæ in principio contigerant. Vnde Ennius in fabula ſua non egit argonauis ædificationem, ſed tranſeunter tetigit, quod illi vitio noo datur: vnde fecit ancillam Medeæ ſic dicentem. Vtinam ne trabes .i. trabs (eſt enim ſingularis numeri. Nam vt Petrus Crioitus hunc locum Ennianum citans docet libr. 15. cap. 6. de honeſta diſciplioa. veteres, trabes, canes, duces. in nominatiuo ſingulari dicebant) abiegna .i. abietis arboris ad nauigia aptæ, cecidiſſet ad terram, cæſa .i. amputata ſecuribus .i. ferris ſecandi vim habentibus in nemore Pelio .i. Pelij montis Theſſaliæ, ue pro uel, ne exordium nauis inchoandę, cœpiſſet .i. inceptum fuiſſet, inde .i. ex illa trabe, quæ .ſ. nauis nominatur ounc argo, in qua .ſ. naue uiri argiui .i. græci delecti .i. de multis à Iaſooe lecti qui argonautæ dicti, deinde ſunt, vecti .i. dum uehebantur, petebant pellem illam inauratam, immo aoreū vellus, arietis Colchis .i. à Colchis aut Colchis pro Colchij, imperio Peliæ regis Theſſaliæ patrui Iaſooir, per dolum .i. qoi id imperabat per dolum ſuperans. Videlicet in expeditione illa, illum periturum, cuius virtutem ſibi offuturam etiam per viſionem (ut aiunt) admonitus uerebatur. nam ſi illa nauis nunquam fuiſſet facta, oonquam hæra mea Medea errans efferret domo pedem exiſtens ægra & ſaucia amore. Hactenus Ennius in comœdia, poſt quæ addit Cicero. cauſam cur orator non tam longe repetat expoſitionem dicens. Nam ſatis erat dicere hic .i. hoc loco (ſi poeta curaſſet modo .i. ſolummodo ſupple dicere, id quod ſatis erat) Vtinam hæra mea Medea, ne .i. noo efferret pedem domo, errans æger animo & ſaucia amore. Ergo ſuperſedendum, id eſt abſtinendum eſt ſupple oratori, magnopere .i. magno conatu, in expoſitione quoque .i. etiam hac repetitione .ſ. facta ab vltimo, id eſt maxime longinquo, hoc eſt penitus primo principio. Enim pro quia, talis repetitio, aut expoſitio propter repetitionem non eſt vitioſa reprehenſione, id eſt propter reprehenſionem aduerſarij, ſicut aliæ complures ſupple ſunt vitioſæ, ſed eſt vitioſa ſua ſponte, quia ſponte nimia longe repetimus &c.

DE VITIOSA RATIONE.

VITIOSA ratio eſt, quæ ad expoſitionem non eſt accommodata vel propter infirmitatem, vel propter vanitatem. Infirma ratio eſt, quę non neceſſario oſtendit ita eſſe, quemadmodum expoſitum eſt: velut apud Plautum:

Amicum caſtigare ob meritam noxiam,
Immane eſt facinus, verum in ætate vtile,
Et conducibile:-

Hæc expoſitio eſt. videamus, quæ ratio afferatur.

Nam ego amicum hodie meum
Concaſtigabo pro commerita noxia.

Ex eo, quod ipſe facturus eſt, non ex eo, quod fieri conuenit, vtile quid ſit ratiocinatur. Vana ratio eſt, quę ex falſa cauſa conſtat, hoc modo: Amor fugiendus non eſt: nam ex eo veriſſima naſcitur amicitia. Aut hoc modo: Philoſophia eſt vitanda: affert enim ſocordiam atque deſidiam. Nam hæ rationes niſi falſæ eſſent, expoſitiones quoque earum veras eſſe confiteremur, Item infirma ratio eſt, quæ non neceſſariam cauſam affert expoſitionis: velut Pacuuius:

Fortunam inſanam eſſe, & cæcam, & brutam perhibent philoſophi,
Saxoq; inſtare globoſo prædicant volubili:
Ideoq;, quò ſaxum impulerit fors, cò cadere fortunam autumant.
Cæcam ob eam rem eſſe iterant, quia nihil cernat quo ſeſe applicet:
Inſanam autem aiunt, quia atrox, incerta, inſtabilisq; ſit.
Brutam, quia dignum atque indignum nequeat internoſcere.
Sunt autem alij philoſophi, qui contra fortuna negant
Miſeriam eſſe vllam, ſed temeritate omnia regi. id magis
Veriſimile aiunt, quod vſus reapſe experiundo edocet.
Velut Oreſtes modo fuit rex, modo mendicus factus eſt:
Naufragio res contigit. nempe ergo haud fortuna obtigit.

Nam hic Pacuuius infirma ratione vtitur, cum ait, verius eſſe temeritate, quam fortuna res regi. nam vtraque opinione philoſophorum fieri potuit, vt is, qui rex fuiſſet, mendicus factus eſſet. Item infirma ratio eſt, quæ videtur pro ratione afferri, ſed idem dicit, quod in expoſitione dictum eſt, hoc modo: Magno malo eſt omnibus auaritia, iccirco quòd homines magnis & multis incommodis conflictantur propter immenſam pecuniæ cupiditatem. Nam hic alijs verbis idem per rationem dicitur, quod dictum eſt per expoſitionem. Item infirma ratio eſt, quæ minus idoneam, quàm res poſtulat, cauſam ſubijcit expoſitionis hoc modo: Vtilis eſt ſapientia, propterea quòd, qui ſapientes ſunt, pietatem colere conſueuerunt. Item vtile eſt amicos veros habere. habes enim, quibuſcum iocari poſſis. Nam huiuſmodi in rationibus non vniuerſali neque abſoluta, ſed extenuata ratione expoſitio confirmatur. Item infirma ratio eſt, quæ vel alij expoſitioni poteſt accommodari, vt facit Pacuuius, qui eandem affert rationem, quare cæca; eandem, quare bruta fortuna dicitur.

CAPIDVRVS.

VITIOSA ratio eſt,) Supra quo pacto propoſitionem noſcamus vitioſam, edoctum eſt? nũc quo modo propoſitionis rationem vitioſam eſſe poſſimus cognoſcere, ediſſerit, duabusque de cauſis vitioſam videri poſſe, aut ſi ſit infirma, & debilis, aut ſi ſit ſtolida & inſulſa. [Immane eſt facinus,) Nequiter factum eſt. [In ætate) Si totius ætatis curriculum inſpiciamus aliquando, ſi caſtiges, cedet ei vtilitati & conducet. [Conducibile,) Quod ad aliquid tractandum, non nihil commodi ſit allaturum. [Nam ego amicum meum) Ab eo quod dixit. Nam, rationem expoſitionis reddit, qm̃, nam, enim, ſi quidem, rationales ſunt coniunctiones, in quo Plautus loquentis perſonam obſeruauit, vt in Dialogis fieri etiam ſolet. [Pro commerita noxia) Pro admiſſa culpa. [Vtile quid ſit ratiocinatur) Eſt enim vt Auguſtinus inquit, ratio mentis aſpectus, quo bonum malumq́. animus diſcernit, ratiocinatio aũt rationis inquiſitio. [Vtile ergo quid ſit ratiocinatur) Per rationem inquirit. [Vana ratio) Vanum, fatuũ & ſtolidum & ratione careos dicitur. [Socordiam) Mentis ſoporationem. [Atque deſidiam) Corporis ſegnitiem. [Et brutam perhibent Philoſophi,) Brutum detracta aſpiratione, & verſo y, in u, factum à βρύον.ſ. Eſt aũt βρύω, mole ſua in terram preſſum, ob hanc rationem etiam bruta animalia, quorum ſenſus terram non excedat dicta. [Fors,) Caſus. [Cadere fortunam autumant) Aiunt ipſam labi ſine ratione fortunam atque rotari in ſaxi ritũ. Item fortunam & ſors fortunam facit Donatus differentiam, vt dicat fortuna Dea, incerta eſt ſors fortuna .i. euentus fortunæ. [Ob eã rem eſſe itecani) Aſſerunt. [Quia atrox,) Quæ nihil timeat nam ab a priuatoria particula & τρεῖν quod eſt timere compoſitum verbum eſt, Feſto Pompeio teſte. [Incerta,) Incertum Græci, vt & Cicero in Hortenſio inquit, ἄδηλον: dicunt ergo incerta, quæ ſe nulli cognoſcenda præbeant. [Inſtabiliſque ſit:) Vnde & apud Quint. Curtium, Scythæ noſtri ſine pedibus dicunt eſſe fortunam, quæ manus & pennas tantum habeat, cum manus porrigit, pennas quoque comprehendere non patitur. Ex quo datur intelligi fortunam nulli vnquam tantum aſpirare, vt eam tenere ſibi poſſit. [Polliceri brutam,) Quia dignum ab indigno nequeat internoſcere, num minus, q̃ vnum aliquod brutum animal. [Sunt autem alij philoſophi qui contra) .i. è diuerſo fortunam negant vllam eſſe. Fuerunt qui fato omnia fieri crederent, vt Stoici cum dicerent, quid eſt tandem quod caſu fieri, aut forte fortuna putemus? Nihil eſt tam contrarium rationi & conſtantiæ quam fortuna, vt ne in Deum quidem cadere videatur, vt ſciat quid caſu fortuito ne futurum ſit. Si enim ſcit, certe illud eueniet, ſin certe eueniet nulla eſt fortuna, atque ſcit omnia nihil ergo eſt, quod præſenſum non ſit. Aliqui alia fato, alia caſu, alia fortuna agi dixerunt, vt Democritus, Heraclitus, Empedocles, Plato & omnes peripatetici, quorum princeps fuit Ariſtoteles. aliqui caſu fieri omnia contenderunt, velut Epicurei, ſicut apud nos Lucretius. [Temeritate) Hoc eſt caſu, & ſine cauſa omnia regi autumant. hunc inferiorem mundum exiſtimant nullum habere regimen, ſed omnia prout caſus tulerit in eo fieri. [Quod vſus reapſe experiundo edocet.) Idque ideo verum eſſe aiunt, quod vſu experientiaque eſſe verum intelligatur. [Re ipſa ab ſe) Sine alterius adhibito extrinſecus adiumento edocet demonſtrat. [Naufragio) Nempe, rea illa contigit, vt mendicaret. Non forte Euentu fortunæ. [Haud fortuna) Quam Deam illa coluit vetuſtas. Vtrunque ſecundum philoſophos fieri poteſt, vt temeritate factum eſſe, & fortuna iudicetur. [Quod in expoſitione dictum eſt,) Quod ſupra dum expoſitionem tractabamus dictum. [Non vniuerſali) Quia & multæ aliæ ſubiungi poſſunt multo validiores rationes. [Neque abſoluta,) Quia & Vtraque deficit ratio, nec vllo modo perfecta dici poteſt. [Eandem affert rationem,) Quare cæca eadem, & quare bruta fortuna dicatur. [Cæca;) Ob eam rem fortunam Pacuuius dicit, quòd nihil cernat, quo ſeſe applicet, rurſum brutam, quia dignum neſciat internoſcere. Sed nihil cernit, hoc eſt, videt quo ſe applicet, ne internoſcere quidem id poteſt, quod dignum vel indignum ſit. Item ſi dignum ab indigno nequit diſcernere, neceſſe eſt non cernat, quo ſe applicet. vitioſa ergo harum altera ratio eſt, quod cum expones, licet diuerſa ſint, vna tamen ratio ſit, ꝗ igitur bruta ſit, altera ſuit ſubijcienda ratio, quæ ei propoſitioni accommodatior videretur.

LONG. SAXIQVE inſtar) Aliaa: Saxoq́. inſtare glnboſo &c.

ASCEN. VItioſa ratio eſt,) Proſequitur vitia ſecundæ partis argumentationis, videlicet rationis quam multipliciter vitioſam docet dicens. Ratio eſt vitioſa quæ non eſt accommodata .i. quæ eſt impertinens ad expoſitionem .i. propoſitionem, ſeu aſſumptionem maiorem, vel propter infirmitatem, quia non ſatis probat vel propter vanitatem .i. falſitatem ac mendacitatem eius. Nam Aulus Gellius docet vanum eſſe mendacem in illo Æneid. 2. Nunquam vanum etiam mendacemque improba finget &c. Ratio eſt infirma quæ non oſtendit neceſſario ita eſſe quemadmodum expoſitum .i. in propoſitione aſſumptum eſt. Velut apud Plautum. Amicum &c. Verba ſunt Plauti in comœdia quorum ordo eſt. Caſtigare amicum ob culpam meritam eſt facinus immane .i. impium & inhumanum, verum eſt facinus vtile in ætate & conducibile, hæc (inquit Cicero) eſt propoſitio ſeu expoſitio Plautina. Videamus, quæ .i. qualis ratio afferatur. Nam (inquit apud Plautum homo rudis) ego non caſtigabo hodie amicum meum, pro noxia .i. culpa commiſſa. Et ita ſupple (inquit Cicero) ratiocinatur quid ſit vtile, ex eo quod facturus eſt, & nõ ex eo quod fieri conuenit, hoc eſt non iden probat ſe facturum, quia vtile eſt, ſed iden vtile eſſe contendit, quia ſe facturum id dicit, quæ ratio infirma eſt, ponit enim facere quod minime conducat. Deinde deſcribit rationem vanam dicens. Ratio eſt vana, quæ conſtat ex cauſa falſa, hoc modo. Amor. fugiendus non eſt (hæc eſt propoſitio) nam veriſſima amicitia naſcitur, ex eo, hæc eſt ratio quæ falſa eſt, quia virtus non amor veram amicitiam pacit & conſeruat. Aut hoc modo. ſ. addatur ratio falſa. philoſophia eſt fugienda, enim pro quia, ipſa ſupp. affert ſecundam .i. animi pigritiam & deſidiam. ſ. corporis, quod falſum eſſe innuit, quia viri boni nunquam ſunt minus ocioſi quam cum in ocio .i. in philoſophico exercitio. Nam niſi hæ .i. huiuſmodi rationes eſſent falſæ, nos confiteremur expoſitiones .i. aſſumptiones ſeu propoſitiones earum .i. ad quarum probationem allatæ ſunt eſſe quoque .i. etiam veras. Item .i. & ſimiliter ratio eſt infirma, quæ affert cauſam expoſitionis non neceſſariam .i. non neceſſario concludentem, velut Pacuuius, cuius ſequentia ſunt carmina ſic à critico diſtincta, vt capitalibus literis ea diſtinguimus. Ordo autem eſt. Philoſophi perhibent fortunam eſſe inſanam & cæcam & brutam, & prædicant eam eſſe volubilem ad inſtar .i. in ſtatum ſaxi globoſi. Sequitur ratio vltimi dicti, quaſi dicat (quod tamen non eſt ſcribendum) ideo dicunt eſſe volubilem in modum ſaxi, quia autumant fortunam cadere eo quo ſora .i. fortuna impulerit ſaxum. Et Philoſophi vocant fortunam cæcam ob eam rem: quia nil cernat, quo applicet ſeſe .i. ſeipſam. Aut pro ſed, aiunt eam inſanam, quia ſit atrox incerta, & inſtabilis. Et ſup. aiunt. Brutam .i. beſtialem & ſtolidam, quia nequeat internoſcere dignum, aut indignum. Sunt item, inquit, philoſophi, qui negant ullam fortunam eſſe, ſed autumant omnia regi temeritate, ut Epicurei. Ratio additur, quia ipſi aiunt id eſſe magis veriſimile quod ipſa res edocet à ſe experiendo uſu, id eſt per vſum. Velut Oreſtes modo fuit Rex, & factus eſt modo mendicus naufragio, id eſt per naufragium. nempe, id eſt quia certe iſta res obtigit, id eſt, præter ſpem euenit. Ergo id non obtigit, forte nec fortuna, cum enim temere euenit, non videtur per fortunam quam deam aliquam putabant eueniſſe. Hactenus Pacuuius ſequitur Cicero. Velut inquit Pacuuius. nam Pacuuius vtitur hic, id eſt in his verbis ratione infirma cum ait verius res geri temeritate quam fortuna. nam potuit fieri vtraque opinione, id eſt ſecundum utranque opinionem philoſophorum, ut is qui rex fuiſſet factus etiam mendicus. nam primi dicerent id contigiſſe per fortunam eo quod cæca, inſana, atque atrox ſit. Secundi citra fortunam, cum nulla videatur ratio, aut numinis fortunæ intercesſio. [Item infirma ratio &c.) Proſequitur alias ſpecies ac modos infirmæ rationis dicens. Item ratio eſt infirma cum id, quod dictum eſt in expoſitione, id eſt quod aſſumptum eſt, videtur afferri pro ratione hoc modo. Auaritia eſt hominibus magno malo .i. ad magnum malum, aut cauſa magni mali, quæ expoſitio ſeu propoſitio eſt. Ratio eſt, iccirco quòd homines conflictantur magis & multis incommodis propter immenſam cupiditatem pecuniæ, hoc eſt propter auaritiam, quæ græce philagyria .i. amor argenti dicitur. Nam hic .i. in hac expoſitione & ratione, idem quod dictum eſt per expoſitionem dicitur alijs uerbis per rationem. Item tertio ratio eſt infirma, quæ ſubijcit expoſitioni cauſam minus idoneam, id eſt non ſufficientem nec efficacem quam res poſtulat hoc modo. Sapientia eſt vtilis, propterea quia qui ſapientes ſunt conſueuerunt colere pietatem, id eſt, pium cultum dei, & parentum. Item utile eſt habere verus amicos. Enim pro quia, tu habebas, id eſt, quilibet qui amicos habet, habeat quibuſcum, id eſt cum quibus, poſſis, id eſt quilibet poſſit iocari, id eſt, iocoſe confabulari. Nam expoſitio confirmatur in huiuſmodi rationibus non ratione vniuer-

vniuerſali.i.totali,neque abſoluta.i.conſumata, ſed extenuata.i. imminuta & imperfecta. Item vltimo loco ratio eſt infirma quæ poteſt accommodari.i.commode applicari,vel.i.etiam alij expoſitioni vt facit Pacuuius qui affert eandem rationem, quare fortuna dicitur cæca,& eandem quare dicitur bruta.

DE CONFIRMATIONE VITIOSA.

IN confirmatione rationis multa vitanda in noſtra, & obſeruanda in aduerſariorum ratione ſunt vitia, proptereaq́. diligentius conſiderãda ſunt, quòd accurata confirmatio rationis totam vehementisſime comprobat argumentationem.

Vtuntur igitur ſtudioſi in confirmanda ratione duplici concluſione,hoc modo:

Iniuria abs te afficior indigna pater.
Nam ſi improbum Chreſphontem exiſtimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? ſin eſt probus,
Cur talem inuitam cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur,aut ex contrario conuertentur,aut ex ſimplici parte reprehendentur: ex contrario hoc modo:

Nulla te indigna nata afficio iniuria.
Si probus eſt,bene locaui: ſin autem eſt improbus,
Diuortio te liberabo incommodis.

Ex ſimplici parte reprehendentur, ſi ex duplici concluſione alterutra pars diluitur, hoc modo:

Nam ſi improbum Chreſphontem exiſtimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? Duxi probum,
Erraui, poſt cognoui, & fugio cognitum.

Ergo reprehenſio huius concluſionis duplex eſt: acutior illa ſuperior,facilior hæc poſterior ad excogitandũ. Item vitioſa eſt confirmatio rationis,cum ea re,quæ plura ſignificat,abutimur pro certo vnius rei ſigno, hoc modo: Neceſſe eſt, quoniam pallet, ægrotaſſe: aut neceſſe eſt peperiſſe, quoniam ſuſtinet puerum infantem. Nam hæc ſua ſponte certa ſigna non habent,ſi non cetera quoque ſimilia concurrant: quæ ſi concurrerint,non nihil huiuſmodi ſigna adaugent ſuſpicionem. Item vitioſum eſt,cum vel in alium,vel in eum ipſum,qui dicit,id, quod in aduerſarium dicitur,poteſt conuenire, hoc modo: Miſeri ſunt qui vxores ducunt: at tu duxiſti alteram. Itẽ vitioſum eſt id, quod vulgarem habet defenſionem, hoc modo: Iracundia inductus peccauit,aut adoleſcentia,aut amore. Huiuſcemodi enim deprecationes ſi probabuntur,impune maxima peccata dilabentur. Item vitioſum eſt,cum id pro certo ſumitur,quod inter omnes non conſtat,quia etiam nunc in controuerſia eſt, hoc modo:

Eho tu,dij,quibus eſt poteſtas motus ſuperum atque inferum,
Pacem inter ſe ſe conciliant,conferunt concordiam.

Nam ita pro ſuo iure hoc exemplo vſum Chreſphontem Ennius induxit, quaſi iam ſatis certis rationibus ita eſſe demonſtraſſet. Item vitioſum eſt, quod iam quaſi ſero atque acto negocio dici videtur,hoc modo: In mẽtem mihi ſi veniſſet Quirites, non commiſiſſem vt hunc in locum res veniret: nam hoc aut hoc feciſſem: ſed me tum hæc ratio fugit. Item vitioſum eſt, cum id, quod in aperto delicto poſitum eſt, tamen aliqua leui tegitur defenſione, hoc modo.

Cum te expetebant omnes, florentiſſimo
Regno, reliqui: nunc deſertum ab omnibus
Summo periculo ſola vt reſtituam paro.

Item vitioſum eſt,quod in aliam partem, ac dictũ ſit, poteſt accipi. id eſt huiuſmodi,vt ſi quis potens ac factioſus in concione dixerit: Satius eſt vti regibus,quàm malis legibus. Nam hoc tametſi rei arguendæ cauſa poteſt ſine malitia dici,tamen propter potentiam eius,qui dicit, non dicitur ſine atroci ſuſpicione. Item vitioſum eſt, falſis aut vulgaribus definitionibus vti. Falſæ ſunt huiuſmodi,ſi quis dicat iniuriam eſſe nullam,niſi quę ex pulſatione,aut conuitio conſtet. Vulgares ſunt, quæ nihilo minus in aliam rem trãſferri poſſunt,vt ſi quis dicat, quadruplator,vt breuiter deſcribant,capitalis eſt. Eſt enim improbus & peſtifer ciuis. Nam nihilo magis quadruplatoris,quàm furis,quàm ſicarij,aut proditoris attulit definitionem. Item vitioſum eſt, pro argumento ſumere quod in diſquiſitione poſitum eſt: vt ſi quis, quem furti arguat,dicat eum eſſe hominem improbum,auarum,fraudulentum: ei rei teſtimonium eſſe,quòd ſibi furtum fecerit. Item vitioſum eſt,controuerſiam controuerſia diſſoluere,hoc modo: Non conuenit Cenſores iſtum vobis ſatisfacere,ex eo quòd ait ſe non potuiſſe adeſſe,ita vt iuratus fuerat: quòd ſi ad exercitum non veniſſet, id ne Tribuno militum diceret? Hoc ideo vitioſum eſt, quia non expedita, aut iudicata res, ſed impedita, & in ſimili controuerſia poſita exempli loco profertur. Item vitioſum eſt, cum id, de quo ſumma controuerſia eſt,parũ expèditur, &, quaſi tranſactũ ſit,relinquitur,hoc modo:

Aperte fatur dictio, ſi intelligas.
Tali dari arma, qualis qui geſſit fuit,
Iubet, potiri ſi ſtudeamus Pergamo:
Quæ ego profiteor eſſe mea. nam me æquum eſt frui
Fraternis armis, mihiq́ adiudicarier,
Vel quòd propinquus, vel quòd virtute æmulus.

Item vitioſum eſt,ipſum ſibi in ſua oratione diſſentire,& contra ea,quæ ante dixerit,dicere,hoc modo:

Qua cauſa accuſem hunc, nequeo exputando euoluere.
Nam ſi veretur, quid eum accuſem, qui eſt probus?
Sin inuerecundum animi ingenium poſſidet.
Quid eum accuſem, qui id parui auditu exiſtimet?

Non incommoda ratione videtur ſibi oſtendiſſe quare non accuſaret. Quid, quod poſtea ait?

Nunc ego te ab ſummo iam detexam exordio.

Item vitioſum eſt, quod dicitur contra iudicis voluntatem,aut eorum qui audiunt,ſi aut partes, quibus illi ſtudent,aut homines,quos illi charos habent, læduntur, aut aliquo huiuſmodi vitio læditur auctoris voluntas. Itẽ vitioſum eſt, non omnes res confirmare, quas pollicitus ſis in expoſitione. Item verendum eſt,ne de alia re dicatur,cum alia de re controuerſia ſit: inq́. huiuſmodi vitio cõſiderandum eſt,ne aut ad rem addatur quid,aut quippiam de re detrahatur,aut tota cauſa mutata in aliam cauſam deriuetur: vti apud Pacuuium Zethus cum Amphione,quorum cõtrouerſia cum de muſica inducta ſit,diſputatio in ſapientiæ rationem & virtutis vtilitatem conſumitur. Item conſiderandũ eſt,ne aliud accuſatoris criminatio cõtineat,aliud defenſoris rõ purget,quod ſępe conſulto multi ab reo faciunt,anguſtijs cauſę coacti: vti ſi quis, cum accuſetur ambitu magiſtratum petijſſe, ab Imperatoribus ſæpenumero ſe apud exercitũ donatũ eſſe dicat.

Hoc ſi diligenter in aduerſariorum oratione obſeruauerimus, ſæpe deprehendemus, & in huiuſmodi deprehenſione oſtendemus eos, de ea re quid dicant, non habere. Item vitioſum eſt, artem, aut ſciētiam, aut ſtudium quoppiam vituperare propter eorum vitia, qui in eo ſtudio ſunt: veluti qui rhetoricam vituperant propter alicuius oratoris vituperandam vitam. Item vitioſum eſt, ex eo, quod perperam factum eſſe conſtat, putare oſtendi à quo homine factum eſt, hoc modo: Mortuum deformatum, tumore præditum, corpore decoloratum fuiſſe conſtat: ergo veneno necatus eſt. Deinde ſi ſit vſque adeo in eo occupatus, vt multi faciunt, venenum datum, vitio nō mediocri conflictetur. non enim factum ne ſit queritur, ſed à quo factum ſit. Item vitioſum eſt, in comparandis rebus alteram rem efferre, de altera mentionem non facere, aut negligentius diſputare: vt ſi comparetur, vtrum ſatius ſit populum frumentum accipere, an non accipere: quæ commoda ſint in altera re, curet enumerare: quæ in altera re incōmoda ſint, velut depreſſa prætereat, aut ea, quæ minima ſunt, dicat. Item vitioſum eſt, in rebus comparandis neceſſe putare alteram rem vituperari, cum alteram laudes: quod genus; ſi quæratur, vtris maior honor habendus ſit, Albenſibus, an Venuſinis, quòd reip. & populo R. profuerunt; & is, qui dicat alteris, alteros lædat. non enim neceſſe eſt, ſi alteros præponas, alteros vituperare. fieri enim poteſt, vt, cum alteros magis laudaris, aliquam alteris laudis partem attribuas, ne cupide pugnaſſe contra veritatem puteris. Item vitioſum eſt, de nomine & vocabulo eius rei controuerſiam ſtruere, quam rem cōſuetudo poteſt optime iudicare: velut Sulpitius, qui interceſſerat ne exules, quibus cauſam dicere, non licuiſſet; reducerentur: idem poſterius immutata voluntate, cum eandem legem ferret, aliam ſe ſe ferre dicebat propter nominum commutationem: nam non exules, ſed vi eiectos ſe reducere aiebat: perinde quaſi id fuiſſet in controuerſia, quo illi nomine appellarentur à populo R. aut perinde quaſi non omnes, quibus aqua & igni interdictum eſt, exules appellentur. verum illi fortaſſe ignoſcimus, ſi cū cauſa fecit: nos tamen intelligamus vitioſum eſſe intendere controuerſiam propter nominum mutationem.

CAPIDVRVS.

IN confirmatione ratioois) Supra diximus argumentationem, quod epicherema nominatue abſolutiſſimam, vt Cicer. viſum eſt, quinque cōſtare partibus, propoſitione, propoſitionis rōoe, aſſumptione, exornatione, cōplexione. Duas ſupra partes tractauimus, ſequitur tertia, quam hic Cic. rōnis confirmationem nominat, quæ actæ eei ratio quædā potius eſſe vr̄, vt exempla ipſa Cicer. edocent. nos tn̄ ſupra de hac re longius tractauimus, iccirco hic nihil adijcere volumos. (Et obſeruādam) Vt reprehendi queant. (Comprobat argumentationem) Videri facit probabilem. (Duplici concluſinoe) Duobus cōprobandi quod volumus modis. (Si improbum Chreſphontem) Maritum meū, apud Ennium dicit filia ad patrem. (Cur me huic nuptijs?) Cur me Chreſphonti deſpondebas vxorem. (Locabas) Pro, collocabas. Sic. n. veteres Varrone teſte locuti ſunt, ſicut ēt apud Plautum, Filiam habeo grandem dote caſſam atque illocabilem, neque eam queo locare cuiq̄. Nam nūmo locare, penſioni aliquid dare, ſicut cōducere, penſione accipere, ſignificat. (Cocalem) Tam probam. (Inuitam) Me filiam tuam. (Iouitum) Maritum cogis relinquere, quippe qui diuortium oos iubes facere. (Quæ hoc modo concludentur.) Hoc eſt concluſa argumentatione, refellentur. (Sin aūt eſt improbus, Diuortio te liberabo incō modis) Diuortium factis nuptijs, ante nuptias repudium appellatur. (Ex ſimplici parte) Nam pars ſuperior duplex fuit, cum dicebatur, ſi improbum Chreſphontem, & quę ſequuntur. Deinde, ſi probus eſt, & celiqoa. (Acutior illa ſuperior) Qm̄ non facile inuenitur, nec vbique poteſt accōmodari. (Certa ſigna non) Habēt certa neceſſaria. (Non nihil huiuſmodi) De his ſignis abunde ſupra in coniecturalis conſtitutionis tractatione dictum eſt. (Huiuſcemodi. n. deprecationes). i. refutationes. (Si probabūtur) Admittentur. (Impune) Sine cauſa aut ſine pœna. (Maxima peccata) Num delibantur, qui adoleſcentia iracundia aut amore lapſi ſunt, in maxima peccata, an ipſa peccata delibantur in oēs. (Conferunt concordiam) Concordes ſunt. (Ita eſſe demonſtraſſet) Vt dijs eſſent poteſtas inferorū ſuperiorumq. motus, vt deorū poteſtate omnia mouerentur, cum id dubium videri potuerit. non. n. vt alia taceamus, hominum mentes ſaltem deorū poteſtate moueri concedimus. deos. n. aſtra vocat, aut dæmonas, nec inter ſe hæc ſibi conueniunt, vt noo aliquatenus diſſideant. Nūc deſertum ab omnibus. (Sūmo) Paro vt reſtituam, hoc eſt in tuum te priſtinū reducam ſtatum. Nec tam defenſio hæc dicenda, q̄ defenſionis iactatio, & quædam oſtentatio. (Ac dictum ſit,) Ac quam hic ſignificat. Potens ac factioſus. Qui videri inter primos in vrbe comitum turba velit. (Sine atroci) Maxima ſuſpicione. niſi quæ expulſatione aut conuicio conſtet. (Expulſatione) Cum quis vapulat. (Conuitio) Cum maledictis & obſcenis alicuius verbis inceſſitur. Vt Cicero pro M. Cœlio: Aliud eſt male dicere, aliud accuſare, accuſatio crimen deſiderat, rem vt definiat, hominem vt notet, argumento probet, teſte confirmet. Maledictio huius nihil habet propoſiti præter contumeliam, quæ ſi petulantius iactatur, conuitium, ſi facetius, vrbanitas nominatur. dictum vero cōuitium, Nonius Marcellus exiſtimat, qua ſi vicis, qui ſecundum ignobilitatem loci, maledictus & dictis turpibus cauillētur. (Quę nihilo minus) Nihilo ſecius. (In aliam rem transferri poſſunt) Subaudiendum, non in eam, quam velit ſibi aliquis cōcedi. (Quadruplator, vt breuiter deſcribam, capitali eſt) Quadruplatores dicebantur, inquit Feſtus Pompeius, qui eo quæſtu ſe tenebant, ut eas res perſequerentur, quarum ex legibus quadrupli erat actio. ſed Q. Pædianus, quadruplatores, inquit, delatores erant criminū publicorum, in qua re quartam partem de proſcriptorum bonis, quos detulerant, conſequebantur: Alij dicunt qoadroplatores eſſe eorum reorum accuſatores qui cōuicti quadrupli damnari ſolebāt, aut aleæ, aut pecunię grauioribus vſuris fœneratę. (Quàm fures, quàm ſicarij,) Fures, inquit Nonius Marcellus ſignificantiam habere à futuo, Quod Romani veteres atrum appellauerunt, & quod per obſcuras atque atras noctes opportuna ſit eis mali effectio, eo dictos fures. Varro rerum diuinarum lib. 13. furem ex eo dictum qood furuom atruum appellauerint, & fures per obſcuras noctes atque atras facilius furentur alij quod à veteribus Græcis φὼρ dicerentur, quem nunc κλέπτην vocant. Sicarius autem, à ſica, quod eo telo nefarij homines per auias fauces & deſertas ſolitudines, in quocunque poſſint, graſſentur. (Pro argumento) Loco demōſtrationis. (Quod in diſquiſitione) Quod a duobus inter ſe diuerſis exquiritur. Nam id diſquirere eſt, ſicut dijudicare inter duos, aut plures cui acquieſcere debeant, efferre ſententiam. (Quod ſibi furtum) Hoc enim probandum fuerat, & poterit hoc modo in argumentatione fieri aſſumptio, vt dicas quicunque alienum furatur, is improbus, auarus, fraudolentusq. eſt, ſed mihi furtum fecit Inferetur deinde complexio, vel reticebitur, quod ſit aperta ſatis. Hoc pacto multa quæ hic Cicero ponit exempla, aſſumptiones fieri poſſunt, multa etiam non poſſunt. (Quòd ſi ad exercitium) Si videlicet adeſſe noo potuiſſet, cum ſe venturum iuraſſet, cur id tribuno militum diceret? quando ſciret nihil hoc profuturum, ſed ſe daturum pœnas. (Quia non expedita, aut iudicata res,) Vt proferri debuit, non exemplo, quod quæſtionem habet, an comprobet. (Parum expeditur) Expedite explicatur. (Aperte fatur dictio,) Exemplum eſt de Achillis armis, Vtrum Aiaci an Vlyſſi traderentur, conſultum autem Apollinem, reſpondiſſe aiunt, eſſe adiudicanda ei qoi talis eſſet, qoalis illic qui geſſerat, fuit. (Fatur dictio,) Loquitur, quod Apollo dixit. (Hoc iubet:) Subaudiendum, vt dentur tali qualis fuit qui ea geſſit. (Potiri ſi ſtudeamus) Si Troiam cupiamus ſubigere. Celſa Iouis ædificia. Pergama, vt Suidas, inquit, ita nominarunt. Quare Troia hoc ſibi nomen vindicauit, quòd celſus exurgeret mœnibus. Duris tamen Cretenſis, de Palladio Aiacem & Vlyſſem contendiſſe aſſerit, ac poſt Ilium captum, ob eam rem Aiacem occubuiſſe. num dolore proprio conflictatum an per inſidias occiſum incertum eſt. (Quæ ego profiteor eſſe mea) Perinde ac ſi hæc Aiacis ſint verba. Quæ, ſubaudiendum arma. (Profiteor)

fiteor) Palam dico, vnde profeſſores alicuius diſciplinæ, qui eam ſe docere poſſe palam enunciant. [Nam me æquum eſt frui.) Tanquam fratrem. Nam Æacus Iouis & Aegines filius, ex Æneide Chironis filia duos ſuſcepit filios, Peleum & Telamonem, Peleus ex Thetide Achillem, Telamon ex Eurybœa Alchatoi filia Aiacem, vt Græca narrat hiſtoria, filium habuit. Ergo quia ex duobus nati fratribus ſanguine eſſent coniuncti, recte .ſ. amoris etiam affectu Achilles, & Aiax cohæſiſſe videri poſſit. [Vel quòd propinquus, vel quòd virtute emulus) Hæc ſunt quæ Cicero quaſi tranſacta dicit eſſe, ac per hoc nullam pene vim præſtare argumenti. [Virtutis æmulus fui) Eius Achillis, roboris, corporis, fortitudinis & animi, nam ſi Homero credimus, poſt Achillem Aiax omnium Græcorum fortiſſimus fuit, quem bis cum Hectore congreſſum, ſuperiorem fuiſſe ſcribit. [Nequeam aputando euoluere) Diſputando ad id peruenire, vt dicatur. [Nam ſi ueretur,) Si delinquere ob verecundiam non poteſt. [Id paroi auditu,) Quippe qui inuerecundus ſit, & in omne facinus exultante libidine audeat proſilire. [Quid, poſtea,) Cum commode, ſatis ne accuſet, oſtendiſſe viſus ſit. [Quod ait?) Num quod adijciet idem quod dixit confirmabit. [Nunc ego te ab ſummo iam detexam exordio) Hoc eſt, nunc tua ordiar ſcelera, à ſummo exordio, ab initio mei exordij, aut eorum quæ geſſiſti principio. [Te à ſummo dexteram) Te omnibus commonſtrabo, & quaſi textum per fila diſcindam. [Quibus illa) Iudices, vel quicunque audiunt. [Student,) Studioſe fauent. [Non omnes res confirmare,) Quas pollicitus ſis in expoſitione, ſi propoſueris te aliqua probaturum, & deinde è memoria eorum aliquid exciderit, aut ſi aliquid adieceris. Sed hæc non tam argumentatio, quam argumentationum multarum contextus quidam eſt. niſi partium, aut ſpecierum fiat enumeratio, quæ ad totum genusque referatur. Nam vtium per ſe, quod in argumentatione probare velis, eſſe in ſingulis argumentationibus oportet. [Non omnes res confirmare,) Quas pollicitus ſis in expoſitione, ſi quidem ab initio te confirmaturum dixeris, deinde ex eis aliquid excipias, quod te neutiquam poſſe confirmare fatearis. [Ne aut ad rem, addatur quid,) Vt ſi quem furem velis oſtendere eundem ambitionum dicas, & quod ad tuam rem minime attineat. [Aut quippiam de re) Vt ſi cum ſicarium, furem, & libidinoſum velis oſtendere vnum ex his reticeas. [In aliam cauſam) In aliam litem concludatur. Vt ille, qui cum ambitus accuſaretur, manu ſe fortem eſſe defendebat, & vt Ariſto. in Elenchorum libro ſcribit feciſſe Lycophrona, cum de quo diſputaretur, non intelligeret, lyram cœpit extollere. [Vti apud Pacuuium Zethus cum Amphione;) Apud Euripidem & Pacuuium prætermiſſa muſica, unde ſumptum erat diſputandi initium, ſapientiam laudat. [Zethus cum Amphione) Qui Iouis ex Antiope nati, Thebas Bœotias conſtruxere, vt Home. in λ. Odyſſeæ.

Τὴν δὲ μετ' Ἀντιόπην ἴδον Ἀσωποῖο θύγατρα,
Ἣ δὴ καὶ Διὸς εὔχετ' ἐν ἀγκοίνῃσιν ἰαῦσαι
Καί ῥ' ἔτεκεν δύο παῖδ' Ἀμφίονά τε Ζῆθόν τε,
Οἳ πρῶτοι Θήβης ἕδος ἔκτισαν ἑπταπύλοιο. 12

[Quod ſæpe conſulto multi) Vt cum id dici velint de ſe, tum ſæpe conſulunt, idque faciunt anguſtijs cauſæ coacti, quòd de cauſa tam pauca dici poſſint, vt nimium feſtinans cauſam egiſſe videatur, quod cum nos facere deprehenderimus, dicimus ideo id feciſſe, quòd ad cauſæ defenſionem nihil habuerit. [Ex eo, quod perperam factum eſſe conſtat, putare oſtendi à quo homine factum eſt,) Senſus eſt: Vitioſum eſt, cum aliquid iniqui factum iam conſtet, & quæratur tantummodo à quo factum ſit. Si velit aliquis non tam oſtendere, à quo factum idipſum ſit, quàm nequiter id factum eſſe, cum de eo dubitet nullus. Non enim ex eo quod nequiter factum eſſe oſtenditur, etiam demonſtratur quis quid commiſerit. Id denique non mediocri dabitur vitio ſi in ea re multum fuerit occupatus. [Alteram rem vituperari, cum alteram laudes,) Quod genus ſi quæratur, vtris maior honor habendus ſit. [Albenſibus,) Cum duæ, vt & Varro inquit. Albæ fuerint, ab vna dicuntur Albani, ab altera Albenſes, ſicut Lucenſes & Lucani, Rhegini & Rheginenſes, Pergameni & Pergamenſes. Cumani & Cumenſes. Eſt etiam vbi eadem gens alia appellatione nominetur. licet aliquatenus differat, vt Romani & Romanenſes, Siculi & Sicilienſes, Hiſpani & Hiſpanienſes, Piceni, Picentes, Iliaci & Ilienſes, Rodij & Rodienſes; & id genus alia, vt Feſtus Pōpeius putat. [An Venuſinis) Et hi populi etiam Veij dicti ſunt ab oppido Veijs. ſicut illud oſtendit in Neronem epigrāma.

Roma domus fiet, Veios migrate Quirites,
Si non & Veios occupat iſta domus.

[Quòd reipub. & populo R. profuerunt;) Subaudiendum, in bellis ſocialibus. Velut Sulpitius. Hic Sulpitius Gallus oratorum in numero habitus, ornatus atque elegans quo prętore ludos Apollini faciente, cum Thyeſtem fabulam docuiſſet, Q. Martio, Cn. Seruilio conſulibus mortem obijt Ennius. [Quaſi id fuiſſet in controuerſia,) Cum omnes vno nomine exules, extra ſolum patrium eiectos appellarent, licet ipſe pro Cæc. dicat: Exilium .n. non ſupplicium eſt, ſed perfugium portusque ſupplicij. Nam qui volunt pœnam aliquam ſubterfugere, aut calamitatem, eo ſolum vertunt, hoc eſt, ſedem ac locum mutant. Itaque nulla in lege noſtra reperitur, apud ceteras ciuitates maleficium exilio eſſe mulctatum. ſed cum omnes vincula, neces ignominiasq. vitant, quæ ſunt legibus conſtitutæ, confugiunt quaſi ad ſecuritatem, in exilium, qui ſi in ciuitate legis vim ſubire vellent, non prius ciuitatem, quam vitam amitterent. quia nolunt, non adimitur his ciuitas, ſed ab his relinquitur, ac deponitur. Sed quare hic Cic. dixerit, ſatis apparet. [Aut perinde) Ideo quaſi non omnes quibus interdictum eſt, ne aqua igniq. vtantur exules nominentur. [Verum illi) Subaudi Sulpitio Gallo, cuius iam meminimus. Simile vitioſum eſt, quod aliqua parte diſſimile eſt. Simile vitioſum oſtendi poterit, ſi id, quod conferetur ei qui cum conferetur, demonſtrabitur eſſe diuerſum genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione, & ſi hoc in numero illud erit ꝙ per ſimilitudinem aſſeritur, & ſi hoc in loco illud erit ꝙ ius cauſa, quocunque aſſertur. Deinde vero quid res cum re differat demonſtrabimus ex quo docebimus aliquid de eo quod comparabitur. & de eo qui cum comparabitur exiſtimari oportere, & hoc maxime reprehendi poterit. cū per inductione tractanda erit argumētatio,

IN confirmatione rationis) Confirmatio vitioſa. [Nam ſi improbum Chreſpontem) Alias, Threſponitem. [Aut ex contrario conuertentur,) Sed hæc concluſio ex contrario fieri non poteſt, niſi ſit falſa prior confirmatio. [Neceſſe eſt, quoniam, pallet, ægrotaſſe,) Poteſt .n. vel animi affectibus pallere. [Quoniam ſuſtinet puerum) Sed & nutricula, quem non peperit infantem, brachijs ſuſtinet. [Si non cetera quoque ſimilia concurrant:) Eiuſmodi ſignorum multitudinem ob id recte συνδρομὴν Ariſtoteles appellant, quod vbi ſimul concurrant, aliquam probationem efficere poſſunt, vt in priore exemplo, Pallet, ergo ægrotauit. Niſi enim frequentius in ædibus videris medicum niſi amicorum ſolicitudinem & triſtitiam, niſi vota dijs facta, non facile fidem dabis, cum multi ex ſceleroſa conſcientia in pallorem inciderint. [Si quis dicat iniuriam eſſe nullam, &c.) Cum quodius contra ius factum, iniuria vocetur. [Aperte ſatur dictio,) Aiax pro Achillis armis adipiſcendis, exponit in Græcorum concilio Apollonis oraculum. [Auditu exiſtimet ?) Alias, auditum. [Vti apud Pacuuium Zethus) Inducti ſunt & eadem ratione in tragœdia Euripidis concertantes, vt teſtatur Athenæus in encomio muſices. [Item vitioſum eſt, artem, aut ſcientiam, &c.) Quãobrem qui vanitatem artium, quod profeſſores earum plerunque vani eſſent, noſtro ſeculo aſſerere ſtuduit, non immerito ab omnibus quoque doctis vaniſſimus iudicatus eſt. Sed hoc non ignorandum eſt, quod multa ſunt quæ per artem ita ſcribuntur, vt vel expoſitiones, vel rationes, confirmationes vitioſæ, alija videri poſſent, cum id diligentia vel neceſſitate callidi oratores, faciunt: quale & in hoc exemplo vitium eſſe, & non eſſe poteſt. **LONG.**

IN confirmatione etc. Proſequitur vitia confirmationis, quorum cognitionem dici apprime vtilem, tum ne in ea incidamus, tum vt lapſos deprehendamus, atque ita auditorem attentum facit. Ordo eſt: Multa vitia ſunt vitanda in confirmatione rationis .i. dum rationem confirmare volumus in ratione noſtra, & multa vitia ſunt obſeruanda .i. diligenter, ut reprehendantur animaduertenda, in confirmatione rationis aduerſariorum in ratione .ſ. eorum quam ad confirmationem rationis adducunt. q;, pro &, vitia ſupp. ſunt conſideranda diligenter propterea: quòd affirmatio .i. confirmatio rationis. accurata .i. diligenti cura effecta, comprobat vehementiſſime totam argumentationem. Igitur, q. d. vt rationem confirmationis rationis cognoſcamus id dico, aut igitur quòd vehementiſſime comprobat. ſtudioſi .i. diligentes oratores vtuntur duplici concluſione in confirmanda ratione .i. ſæpe concludunt per dilemma .i. argumentum vtrinque aduerſarium capiens, hoc modo (& eſt exemplum ſumptum ex Ennio, apud quem dicit filia ad patrem volentem diuortium facere a marito quem filiæ dederat. quem alij Treſpontem, alij, vt Franciſcus Traſpontem, alij, vt Capidurus, Chreſpontem vocant) O pater (inquit filia) ergo afficior abs te iniuria indigna, id eſt, quam non merui, aut indignanter ferenda. **ASCEN.**

Num

Nam ſi exiſtimabas .i. tu iudicabas Treſpontem.ſ.maritum meũ eſſe improbum, cur locabas me nuptijs.i.per nuptias, huius.i. cur me huic nuptum dediſti? Sin.i.ſed ſi eſt probus. cur cogis me in uitam relinquere talem .ſ. probum virum. inuitam .i. nolentem relinqui? hoc modo videtur ex vtraque parte argumentatiu concludere, ſed non concludit, vnde dicit Cic. Eaque.i.& ea ſupp.argumenta vtrinque concludere, violentia, concludentur.i.conuincentur, hoc modo, quia aut conuertantur ex contrario.i.ea altero dilemmate, quo ad vtranque partem, aut reprehendentur ex ſimplici parte.i.tantum ex altera parte. ex contrario ſup.conuertentur, hoc modo, vt dicat pater. O nata.i.filia, ego nulla iniuria afficio te, quia ſi Treſpontes probus eſt, collocaui ſup.te eius nuptijs, ſin autem.i.ſed ſi eſt, improbus. ego liberabo te incommodis diuortio.i.per diuortium .i. ſeparationem matrimonij. ſupp. talis concluſio, aut argumentatio, reprehendentur ex ſimplici .i. tantum ex altera parte. ſi alterutra .i. vna duarum, ſiue hæc, ſiue illa. pars ea duplici concluſione, diluitur.i.diſſoluitur, hoc modo. Nam ſi exiſtimabas Creſphontem eſſe improbum, Cur me huic locabas nuptijs? Reſpondet pater. Duxi.i.exiſtimaui probum, Erraui, & cognoui poſt.ſ.nuptias, & fugio cognitum. Igitur reprehenſio huius concluſionis, quæ ſibi videtur concludere ex vtraque parte eſt duplex, illa ſuperior.i.prior, quæ reſpondens econuerſo ex vtraque parte concludit, eſt acutior.i.ſubtilior. hæc poſterior eſt facilior ad excogitandum, quia facilius eſt alteram quàm vtranque partem diluere. Item vitioſa eſt confirmatio rationis, cum nos abutimur ea re, quæ ſignificat plures res .i. quæ eſt æquiuoca. pro certo ſigno vnius rei.i. pro uniuoca, hoc eſt (nam non de voce, ſed rebus loquitur) quando quod multorum ſignum eſſe poteſt, quia à multis cauſis dependet aſſumitur tanquam ſit neceſſario alicuius vnius ſignum, hoc modo: Neceſſe eſt, aut virum, aut mulierem ægrotaſſe, quia pallet, poſſit enim aduerſarius dicere non eſſe neceſſe ægrotaſſe, cum & timentes, & frigentes, & qui comederint exangue (vt Flaccus dicit) Cyminum, & qui diu ſtuduerint, & qui ſanguinem effuderint, aut multum coierint, alijque multi pallere poſſint. Aut hoc modo: Neceſſe eſt, ſup. fœmellam, peperiſſe, quoniam ſuſtinet .i. ſuper gremium, aut inter brachia tenet puerum infantem, quod ſignum non eſſe neceſſarium, quia poteſt non ſuum ſuſtinere. Nam certe hæc non ſunt ſigna.ſ.probabilia efficaciter ſua ſponte.i.ex propria ui aut natura, ſi non cetera quoque ſup. ſigna ſimilia concurrant, quæ .ſ. ſigna ſi concurrerint, non nihil huiuſmodi ſigna, immo multum adaugent ſuſpicionem, non tamen ſi ſint eiuſmodi neceſſario concludunt, vt ſi addatur, quòd & ipſa quæ puerum ſuſtinuit palleat, & fleuerit cum puer auelleretur, & ipſum affectanter deoſculatus fuerit, aut ſimilia quæ materni affectus ſunt fecerit, ſatis autem euidentiæ haberet ſi addatur quòd eum lactauerit. Item confirmatio rationis eſt vitioſa, quando id, quod dicitur in aduerſarium, poteſt conuenire.i.conferri, vel in alium, vel in eundem qui dicit, hoc modo: Miſeri ſunt qui vxores ducunt. Hoc videtur aſſumptum ab eo qui aduerſarium reijciendum cenſet, à curatione ludorum, aut aliarum rerum feſtinarum ſic. Qui miſeri ſunt res lætas curare non debent, tu autem miſer es; miſeri .n. ſunt qui vxores ducunt, quo audito ſtatim antequam concluſio inferatur ſubiunxit aduerſarius, & tu duxiſti alteram.i.ſecundam, q.d.ergo multo miſeriores, quòd ſi cælebs eſſet, qui id diceret poſſet aduerſarius dicere; ergo omnes patricij, & fere qui ciues boni ſunt miſeri ſunt, vxores enim ducunt, aut duxerunt. [Item vitioſum eſt) Continue docet reliqua confirmationis rationis vitia dicens. Item vitioſum ſupp. eſt genus confirmationis rationis id, quod vulgarem habet defenſionem.i.ad quamlibet culpam applicabilem, hoc modo: Iracundia inductus peccauit, aut adoleſcentia, aut amore, vt fiat confirmatio ſic. Si cui vnquam ignouiſtis iudices, huic maxime ignoſcendum putetis. Peccauit enim ductus iracundia, aut &c. ſed eam confirmationem dicet aduerſarius non admittendam, enim pro quia, ſi huiuſcemodi deprecationes.i.depulſiones ac purgationes criminum probabuntur.i.approbabuntur, & vt ſufficientes admittentur, nunc ſup.maxima peccata dilabentur.i.purgabuntur. impune.i.ſine vlla punitione, quia quilibet dicet ſe tali vitio, aut occaſione inductum peccaſſe. Item confirmatio rationis eſt vitioſa, cum id ſumitur.i. aſſumitur pro certo, quod non conſtat .i. non eſt acceptum, vt verum inter omnes, hoc eſt, de quo aliqui dubitant, & quod etiam nunc .i. in præſenti lite, eſt in controuerſia .i. de quo contenditur, hoc modo. Eho tu, dij, quibus eſt poteſtas motus ſuperum atque inferum, Id eſt, ſuperos atque inferos, aut ſuperorum & inferorum conciliant inter ſeſe pacem, & conferunt concordiam, & ita nolunt fieri diuortium. Nam Ennius induxit Chreſphontem maritum illum, cuius paulo ante mentio facta eſt vſum. ita.i.tali confirmatione pro ſuo iure quo contendebat coniugem inuitam a ſe inuito non eſſe auferendam, quaſi demonſtraſſet iam rationibus certis ſatis eſſe ita cum de illa re controuerſia ſit. Nam ſi conſtet Deos eſſe concordes, quos tamen Homerus atteſtatur diſcordes fuiſſe, non continuo conſtabit eua velle homines concordes eſſe cum quibuſlibet, quia certum eſt Deo auctore multis illata eſſe bella. Præterea non omnis concordia bona eſt, vt malorum inter ſe, ergo talem Dij non approbant. Facile ergo poterat ſocer refellere, quod ab genere aſſumebatur. Item vitioſum eſt, ſup.confirmationis genus, quod videbitur dici iam quaſi ſero.i.nimis tarde, atque negocio acto, hoc modo: O Quirites ſi veniſſet mihi in mentem, non commiſiſſem.i. non eſſem paſſus, vt res veniret in hunc locum.i.in talem ſtatum, aut exercitus in tales anguſtias. nam ego feciſſem hoc aut hoc .i. ſic aut ſic euitaſſem, ſed hæc ratio fugit.i.latuit me. tum .i. tunc. {Item vitioſum &c.) Recitat uitium confirmationis quæ aſſumitur id, quod ſit contra fidem & deinceps alia vitia ſubiungit dicẽs. Item vitioſum eſt, cum id, quod in aperto delicto poſitum eſt .i. quod cum manifeſtam habeat culpam. tamen.i.nihilominus.tegitur.i palliatur. aliqua defenſione leui.i.modici ponderis, hoc eſt, parui momenti, hoc modo: Ego reliqui te ò pelen, Regno, ſup.exiſtente tibi florentiſſimo. nunc paro.i.contendo.i.vt ſolus reſtituam ſup.regnum. tibi deſerto ab omnibus, reſtituam inquã ſummo periculo .i. per ſummum diſcrimen vitæ, poſſet enim peleus, aut quiuis alius deſertus dicere. Quis tibi hoc credat. Item vitioſum eſt.ſ.genus confirmationis, quod poteſt accipi in aliam partem, ac.i.quàm dictum ſit.i huiuſmodi, vt ſi quis potens ac factioſus in ciuitate libera qualis erat olim Romana, dixerit: Satius.i.melius & conſultius eſſet vti regibus, quàm malis legibus. Nam tam etſi hoc poteſt dici ſine malitia.i.ſine affectatione regni, aut dominij, cauſa rei, videlicet legis pernicioſæ arguendæ.i. deteſtandæ, tamen non dicitur ſine atroci ſuſpicione, videlicet, affectantis regnum. propter potentiam eius, qui dicit. Item vitioſum eſt, vti in cõfirmationibus definitionibus falſis, aut vulgaribus. Falſæ ſunt huiuſmodi, ſi quis dicat iniuriam nullam ſupple eſſe, niſi ſupp.eam quæ conſtet ea pulſatione.i.violentia concuſſione, aut ex conuitio.i.manifeſto opprobrio, aut contumelia, quia alijs modis innumeris fit iniuria, vt furto, adulterio, delatione, detractione, incendio &c. Vulgares ſup.definitiones ſunt, quæ licet vni rei applicentur, poſſunt nihilo minus transferri in aliam partem, vt ſi quis dicat, quadruplator .i. redemptor litium aut rerum, vnde quadruplum ſperet, eſt, vt deſcribam ſup.eum breuiter, capitalis .i. reus capitis amittendi. Eſt enim ciuis improbus & peſtifer. Nam ſupp.talis definitor, nihilo.i.in nullo attulit magis definitionem quadruplatoris, quàm furis, quam ſicarij .i.ſica, hoc eſt, mucrone. præſertim latente graſſari ſoliti, aut proditoris.ſ.domini, aut vrbis, omnes enim tales ſunt non minus ominino plus quam quadruplator capitales, & improbi ac peſtiferi. Item vitioſum eſt, pro argumento ſumere.i.medio probandi. quod poſitum eſt in diſquiſitione i.diſputatione. vt ſi quis dicat eum quem arguat.i.accuſet furti .i. actione, aut accuſatione, eſſe hominem improbum, auarum, & ſupp. fraudulentum, & ſup. ei rei teſtimonium eſſe, quòd ſibi furtum fecerit. nam id aſſumitur quod probare deberet. Item vitioſum eſt, controuerſiam controuerſia diſſoluere.i. adducere inconueniens contra inconueniens, id enim non eſt ſoluere. vnde Flaccus. Nihil facit exemplum litem quòd lite reſoluit, hoc modo: O cenſores non conuenit .i. non eſt conueniens, illum vobis ſatisfacere, ex eo quòd ait ſe non potuiſſe adeſſe, ita vt iuratus fuerat, quòd.i.quia, ſi non veniſſet ad exercitum, ipſe diceret hoc.ſ.idem quod vobis dixit Tribuno militum? hoc eſt, ſi quis iuratus, aut cum iuramenti interuentu promiſerit cenſoribus adeſſe certo loco & tempore, & accuſatus quod non affuerit, dixerit Cenſores non affui, quia non potui adeſſe, quocirca me purgatum habere deberetis, quia ſi idem iuratus fuiſſem Tribuno militum & ad diem commeatus non veniſſem, idem illi dixiſſem, & purgatus fuiſſem, poſſet aduerſarius dicere non conuenit cenſores illum ſatisfacere.ſ.de delicto ſuo, verbis.ſ.friuolis & inanibus, nam hoc genus confirmationis, ideo vitioſum eſt, quia res.i.quæ ab eo aſſumitur, non eſt expedita aut iudicata.i.non eſt euidens ſine controuerſia, ſi Tribuno militum non ſeruaſſet fidem, quod apud illum purgatus fuiſſet dicendo ſe adeſſe non potuit, ſed res impedita .i. intricata, & poſita in ſimili controuerſia, profertur loco exempli. Item confirmatio ſupp. eſt vitioſa, cum id de quo eſt ſumma controuerſia expeditur .i. enodatur parum, & relinquitur quaſi ſit tranſactũ, hoc modo: Dicat ſup. Aiax. Dictio.i.fatum aut oraculũ Apollinis ſatis aperta ſi

aut eiuſmodi, vt aut plures aut magis idoneæ res iudicatæ ab aduerſarijs proferri poſſint. Item vitioſum eſt, id quod aduerſarij factum eſſe confiteantur, de eo argumentari, & planum facere factum eſſe: nam id tantum augeri oportet. Item vitioſum eſt, id augere, quod conuenit doceri, hoc modo: vt ſi quis quem arguat hominẽ occidiſſe, & ante quàm ſatis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum, & dicat nihil indignius eſſe, q̃ hominem occidere. non enim, vtrum indignum ſit an non, ſed factum ne ſit, quæritur.

CAPIDVRVS.

QVONIAM exornatio conſtat ex ſimilibus, & exemplis, & amplificationibus,) Comparationis vitium, ſi inter ea quæ comparata ſunt, ratio nõ eſt cur comparari debeant. [Aut ipſi obeſt) Qui affert, ſi imprudenter ſimile afferat aliquid quod aduerſarius, in ipſum qui protulit retorqueatur. [Exemplum vitioſum eſt,) Docuimus ſupra aliud eſſe exemplũ, aliud ſimilitudinem. [Si aut falſum eſt, vt reprehendatur:) Atqui apud ipſum de Claris Orat. Atticus: Conceſſum eſt, inquit, rhetoribus ementiri in hiſtorijs, vt aliquid dicere poſſint argutius. Exempla autem ſunt, vbi actus humanos conferimus. Recte igitur: Aut reprehendatur, adiecit. Dicit.n. vitioſum tunc videri debere exemplum, cum ita falſum effertur, vt ſtatim ab aduerſario reprehendi poſſit. [Aut improbum,) Non.n. quæ veteres fecerunt, omnia debemus imitari, ſed ea duntaxat quæ probari poſſint. Aut inane: Inſulſum, quod nihil honoris aut vtilitatis afferat. [Aut maius, aut minus, quàm res poſtulabit.) Si de plebe aliquis & gregarius cum tribuno prætore ue comparet, vel è diuerſo. [Res iudicata vitioſe profertur, ſi aut diſſimili de re proferatur:) Cum enim iudicatum proferimus, vt id cauſæ noſtræ proſit, neceſſe eſt primum à laude eorum qui iudicarunt, id quod iudicatum profertur, ordiamur. per iudicantium enim auctoritatem iudicandi auctoritas confirmatur. deinde vt id, quod iudicatum proferimus, ſimile ei de quo agatur eſſe monſtremus. tum demum.n. iudicatum nos iuuabit, ſi huic ſimile demonſtretur. & hæc ſimilitudo octo illis ſupradictis modis fieri poteſt, genere, natura, vi, magnitudine, loco, perſona, tempore, opinione. [Aut de ea re, de qua controuerſia non eſt:) Quæ licet eodem in genere ſit, tamen quia probare per ſimile aliquod velis, cum probatione non indigeat, vitioſum eſt. [Aut ſi improba,) Si res quæ iudicata eſt, improbe iudicata intelligatur. Vitioſa quoque erit, ſi ab aduerſarijs firmiores res iudicatæ proferri poterunt. [Item vitioſum eſt,) Ordo eſt, vitioſum eſt argumentari de eo, & planũ id facere, quod aduerſarij factum eſſe confiteantur. Si.n. confitentur aduerſarij, nihil eſt quod in eo amplius nobis cupiamus. [Nũ id tantum augeri oportet.) Non etiam oſtendi, velut ipſe pro Quintio, qui mœror dignus inueniri in calamitate tanta poteſt? miſerum eſt exturbari fortunis omnibus, miſerius eſt iniuria, acerbum eſt ab aliquo circunueniri, acerbius à propinquo, calamitoſum eſt bonis verti, calamitoſius cum dedecore. Funeſtum eſt à forti atque honeſto viro iugulari funeſtius ab eo cuius vox in preconio quæſtu perſtitit. indignum eſt à pari vinci, à ſuperiore indignus. Ab inferiore atque humiliore, luctuoſum eſt tradi alteri cum bonis, luctuoſius inimico, horribile eſt cauſam capitis dicere, horribilius priore loco dicere. Omnia circunſpexi. Quintius, omnia periclitatus eſt. Talem poterunt αὔξησιν habere quæ alteri conferentur, aut quoquo modo aliter.

LONG. QVoniã exornatio) Exornatio vitioſa. [Quod ex aliqua parte diſſimile eſt,) Nec quidquam facilius reprehendi poteſt, quam hoc ipſum, propterea quòd auctore Ariſt. nihil eſt tam ſimile vndecunque quod, non aliquid diſſimilitudinis, acriter cum alio collatum obtineat.

ASCEN. QVoniam exornatio &c.) Oſtenſuros vitia exornationis ineptæ enumeras primum eius membra, & deinde ſingulorum vitia declarat dicens. Quoniàm exornatio conſtat ex ſimilibus, & exemplis, & amplificationibus, & iudicatis, & ceteris rebus quæ pertinent ad argumentationem exaggerãdam .i. accumulandam, & collocupletandam .i. ditandam, ideo ſup. conſideremus quæ vitia ſint ijs rebus .ſ. quibus exornatio conſtat. Simile vitioſum eſt, quod ſup. ex aliqua parte diſſimile eſt, nec habet parem rationem comparationis .i. æque euidentem, aut probatiuam, aut is qui affert ſup. illud ſimile, obeſt .i. nocet ſibiipſi, afferendo tale ſimile, quod plus contra ipſum faciat quàm pro ipſo. Non poteſt hic ordo eſſe, & ſimile nocet, quia mala eſſet reciprocatio, quocirca, aut legendum eſt illi ipſi obeſt qui affert, vt ſit ſimile obeſt illiipſi qui affert, aut ſi eſt ſibiipſi ordo eſt, quem fecimus, vt ſuppoſitum verbi obeſt, ſit is qui affert &c. Superſedeo exemplis, quia docte & dilucide afferuntur à Franciſco. Exemplum vitioſum eſt, ſi eſt, aut falſum, ita vt reprehendatur ab aduerſario, vt falſum, aut eſt improbum .i. improbandum, & nõ admittendum, vt ſi in exemplum trahatur, quod factum ſit à iudice corrupto, aut aliter iniquo, & ita ab omnibus in eo iudicio poſtea improbato, ita vt exemplum non ſit imitandum, aut ſi eſt, aut maius, aut minus quàm res poſtulat. Quidam habent aut inane .i. vanum & impertinens, aut maius, aut minus, vt ſi dicas delendam eſſe Corinthum, quia deleta eſt Carthago, aut contra non conueniret exemplum, quia maior erat ratio in delenda Carthagine quàm in Corintho. Res iudicata profertur vitioſe, ſi proferatur, aut de re diſſimili, vt ſi dicas abſoluendum qui ſororem ob auaritiam occidit, quia Oratius abſolutus eſt aut profertur de ea re, de qua controuerſia .i. lis, ac diſceptatio non eſt, vt ſi dicas adulterum in lege Moſaica abſoluendum data mulcta, quia fures ſæpe reſtituentes quadruplum abſoluti ſint, dicam non eſſe ſimile, aut ſi res eſt improba, vt ſi dicas hunc in adulterio deprehenſum abſoluendum, quia Clodius inceſti reus abſolutus eſt, dicam illud iudicium improbandum eſſe, & non trahendum in exemplũ. Aut ſi res iudicata profertur eiuſmodi, vt aut plures res iudicatę, aut magis idoneę poſſint proferri ab aduerſarijs, vt ſi dicas vnum aut alterum in furto iterato abſolutum, dicam mille ſuſpenſos. Item vitioſum &c. Declarat nunc vitia quæ ſunt in ceteris rebus quę pertinent ad exaggerandam & locupletandam argumentationem dicens. Item vitioſum eſt argumentari de eo, quod aduerſarij confiteantur eſſe factum, & facere planum .i. euidens eſſe factum, nam oportet id augeri, & oſtendi factum, cum factum eſſe conſtet. Item vitioſum eſt, id augere, quod conuenit doceri, (eſt autem vitium contrarium ſuperiori) hoc modo, vt ſi quis arguat, quem .i. aliquem occidiſſe hominem, & augeat peccatum .i. facti atrocitatem, ante quàm attulerit argumentationes ſatis idoneas, ad probandum, videlicet, quòd reus id commiſerit, & dicat nihil indignius eſſe quam hominem occidere. non enim quęritur .i. diſputatur, aut diſceptatur, vtrum occidere hominẽ ſit indignum an non, nam & aduerſarius id fatetur, ſed quæritur ne, pro an factum ſit, an non.

DE COMPLEXIONE VITIOSA.

COMPLEXIO vitioſa eſt, quæ non, vt quidque primum dictum eſt, primũ complectitur, & quæ non breuiter concludit, & quæ non ex enumeratione certum & conſtans aliquid reliquit; vt intelligatur quid propoſitum in argumẽtatione ſit, quid deinde ratione, quid confirmatione, quid tota argumentatione demonſtratum ſit.

CAPIDVRVS.

COMPLEXIO vitioſa eſt,) Hæc fuit totius argumentationis Ciceronianæ pars vltima. quã dicit vitioſam eſſe, ſi non quod primum dictum eſt complectitur. Diximus ſupra duobus modis complexionem fieri ſolere, aut ex enumeratione eorum quæ dicta eſſent, aut ſi quod ſequeretur tantum complexi eſſemus. Proinde vitioſa, inquit, ita erit, quæ ordinem in enumeratione non tenuerit, & quæ longius q̃ oporteat euagabitur. [Et quæ non ex enumeratione certum & conſtans aliquid reliquit, vt intelligatur quid propoſitum in argumentatione ſit,) Vitioſa quoque, inquit, illa eſt complexio, quæ confuſa, quidquam certi non affert, vt plane quid velimus probare, non intelligatur. [Quid deinde) Ratione facti, propoſitio lata ſit. [Quid confirmatione,) Quid confirmare voluerimus. [Quid tota argumentatione demonſtratum ſit.) Et cum omnes complexi partes fuerimus, quid per totam argumentationem ſit demonſtratum, repetemus. Non ſum hactenus equidem veritus

in

in hoc commentario non tantum verba & ſenſum interpretari Ciceronis, & tam aliorum quam ipſius alibi, ſed meam quoque (nec hoc arroganter dictum velim) qualemcunque efferre ſententiam, idq. factum eſt, quo ipſius præcepta Cicero, cognitu faciliora viderentur, & quantum in nobis eſt, non eſſet quidquam, in quo ambigere poſſet quiſquam. Id non ſumus conſecuti, non fortaſſe ſumus, at vt conſequeremur, tum ſedulo elaborauimus, idemq. in his quæ ſequuntur facere ſtudebimus. Nam cum in primo libro orationem in ſex partibus conſumari oſtenderit, exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, confutationem, concluſionem, de quinque iam dictum partibus eſt, de concluſione autem tractandum reſtat, ſi tamen de confutatione pauca prius tractauerimus. Nam cum ceteræ partes perſpicuæ ſatis tractatæ videri poſſint. hæc obſcurius fortaſſe quam vt omnes capere poſſint, tractata eſt. Proinde de hac iam aggrediamur. Confutatio igitur, ſiue reſutationem, ſiue reprehenſionem meam libeat appellare, non refert, quæ orationis (vt hic Cicero voluit) quintum, & vt alij aſſerunt, qui propoſitionem, partem orationis eſſe negauerunt, quartum ſibi vendicauit locum, difficilis non ſine cauſa ſemper credita eſt, quòd defendere quam accuſare difficilius ſit. nam cum proponitur vel vno modo tantum accuſatio, varie diſſoluitur. Quod enim obiectum eſt, patronus negat, defendit, transfert, excuſat, deprecatur, lenit, minuit, auertit, deſpicit, deridet. Vnde fit, vt hinc mille flexus & artes deſiderentur. Omnis autem reprehenſio, vt iam de hac diſſeramus, tribus modis fieri ſolet, ſi quidem aut actor ipſe, aut quod extrinſecus ab actore proferri ſolet, aut eiuſdem oratio reprehenditur. Actor ipſe, ſi in actione deformis erit, velut Curio, cuius motus erat (vt Cicero refert) is quem & C. Iulius in perpetuum notauit, cum ex eo in vtranque partem vacillante quæſiuit, quis loqueretur è lintre, & Cn. Sicinius Tribunus pleb. cum Curionem & Octauium conſules produxiſſet, Curioq. multa dixiſſet, ſedente Cn. Octauio collega, qui deuinctus erat faſcijs, & multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus, an inquam, inquit, Octaui collegæ tuo gratiam referes? qui niſi ſe ſuo more iactauiſſet, hodie te iſtic muſcæ comediſſent. Vel ſi quouis alio pacto ridiculi ſimus quod tunc grauiſſimum erit, cum cauſæ fidem minuet. Reprehenditur item actor, ſi temerarie, ſi inepte, ſi denique quoquo modo imprudenter ab eo agi cauſa videatur. Nec oratio tantum, ſed vita etiam, nullus denique inceſſus, habitus, recte incuſari ſolet. Aduerſus Quintium enim Cic. ipſam quoque prætextam dimiſſam ad talos inſectatus eſt. Defenſionis ſane permutatio ſæpe reprehenditur, vt Æſchines aduerſus Cteſiphontem facit, cum minime de lege dicturum Demoſthenem quæritur. Reprehenditur quoque, cum de quo controuerſia eſt prætermittitur, & de quo controuerſia non eſt agitur. Vt ſi quis cum Oreſtem accuſet, planũ faciat, ab eo matrem eſſe occiſam, iure ne an iniuria, non dicat. Et ille actor reprehenditur, qui in eo de quo conſtat, diutius immoratur. vt ſi quis cum Vlyſſem accuſet, in hoc maxime commoretur, indignum eſſe ab homine ignauiſſimo, virum fortiſſimum Aiacem necatum eſſe. Item poteſt reprehendi, ſi quod dicitur inhoneſtum, aut hominibus qui audiunt, aut eo loco, aut eo tempore, vel ſi non accommodatum dignumue videatur. Incuſatur etiam actor, ſi eorum qui audiunt voluntatem lædit, vel contradicitur, atque hi qui audiunt fecerunt, vt ſi apud Alexandrum Macedonem dicens contra aliquem vrbis expugnatorem; diceret nihil eſſe crudelius quàm vrbes diruere, cum ipſe Alexander Thebas & Tyrum diruiſſet. & ille inceſſitur, cum ad alicuius defenſionem, ſuam potius fidem iactat, quàm illum defendat, vt cum te ſpectabant omnes florentiſſimũ in regno relinqui, nunc deſertum ab omnibus, ſolus vt reſtituam paro. non enim tam eius ſenſus, quàm qui dicit carpitur, quod ſuo loco id minime dicat. & cum debeat defendere, ſe iactet, & qui hoſtium vim & copias & felicitatem augeat cum ad pugnandum milites adhortetur. Et cum de aliqua re vna diſputari cœperit, nondum illa abſoluta, in aliam ab ea diuerſam tranſiliat. Aut ſi rem cum re comparans, alteram laudet, alteram vituperat, aut alterius mentionem non faciat. aut ſi cum deliberatur, bellum ne an non gerant, pacem laudet, nec illud improbet bellum. Quæ extrinſecus etiam ab actore proferuntur, reprehendi poſſunt: vt, ſi ſignum quod facile conuinci poſſit, diuerſumq. eſſe ab aliquo horum oſtendatur, naturæ, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione. Et in hoc genere quoque ſunt præiudicia, fama, rumores, tormenta tabulæ, iuſiurandum, teſtes, in quibus pars maxima contentionum forenſium conſiſtit. Tertio reprehendi oratio poteſt, cum aut verba, aut ſenſus inceſſitur. verba reprehenduntur, vt ſi ponantur pro eo quod, cur dicere volebat, ipſe potius irridebat. vt cum Chirtillum Siſenna defendens dixiſſet, C. Rufeij accuſantis quædam ſputatilica eſſe crimina, hic C. Rufeius: Circunuenior, inquit, iudices, niſi ſubuenitis. Siſenna quid dicas neſcio, metuo inſidias: quid eſt hoc? ſputa quid ſit ſcio, tilica neſcio. maximi riſus inde excitati ſunt. ita adhuc ſunt aliqui, qui recte loqui eſſe putant, inuſitate loqui, ſicut Balibaſſar Raſinus, qui collega noſter quondam fuit. Nouimus tamen nullum eſſe, qui aliquando non erret. Nam & Demoſthenis, qui ſummus orator ab omnibus facile eſſe conceditur, quædam etiam Aeſchines exagitat, illudens, quæ dura, odioſa, intollerabilia eſſe dicit, & ipſum belluam appellans, quærit verum illa verba, an portenta ſint. Itaque ſe purgans Demoſthenes, negat in eo poſitas eſſe fortunas Græciæ. Proinde vbi plura nitent, non ego paucis offendor maculis, quas aut incuria effudit aut humana parum cauit natura. reprehendi tamen ab aduerſarijs ea ſimul ſolent, itaque non negligenda quidem, qualiacunque ſint. Senſus autem, aut aliquid referens aut probans reprehenditur. Referens, vbi imprudenter aliquid clauditur, ſicut a Cicerone Tetarios. nam cum Scauri columnas plauſtris vectas eſſe dixiſſet. Ego porro, inquit, Albanas ab eo columnas clitellis apportaui. Item, vt cum quendam, qui ſcire ſe id dicturos aduerſarios, & ita cauſam perſecuturos, retuliſſet, Iunius Criſpus eluſit. Ego vero, inquit, iſta non dico. quid enim attinet, illa bis dici? & Caſſius dicentem adoleſcentulum, ridiculum fecit, cum, Quid me toruo vultu intueris? diceret. non me hercule, inquit, faciebam, ſed ita vidiſti: ſic & Ciceronem illuſum fuiſſe aiunt. Nam cum callidiſſime ſe dicere putaret, & cum illa verba grauiſſima ex intimo artificio deprompſiſſet: Reſpicite, inquit, hominum fortunas, reſpicite C. Fabricij ſenectutem. cum hoc reſpicite, ornandæ orationis cauſa, ſæpe dixiſſet, reſpexerunt ipſi, & ecce Fabricius à ſubſellijs demiſſo capite iam diſceſſerat. contra & ipſe Cicero in quendam de minoribus annis multa mentientem. Ergo, inquit, cum vna Romam ibamus, nondum natus eras? Repugnans quoque reprehendi ſermo ſolet, vt ſi quis cum dixerit, qui virtutem habeat, eum nullius rei ad bene viuendum indiget: neget poſtea, ſine bona valetudine poſſe bene viuere, aut ſe amico adeſſe propter beneuolentiam, ſperare aliquid commodi ad ſe peruenturum. Cum autem ſenſum ex ſenſu probare contendimus, aut inductione, aut exemplo, ſimilitudine ne, aut ſyllogiſmo vtimur, aut enthymemate: quibus omnia quæ complexi fuerimus, reprehendi debent, ſi aut falſa, aut non credibilia, aut non neceſſaria fuerint aut ſi contra firmam argumentationem æque firma ponetur. Sed hoc genus poſterius poſitum, in deliberationibus maxime verſabitur, cum aliquid quod contradicatur, æquum eſſe concedimus: ſed id, quod nos defendimus, neceſſarium eſſe demonſtrauimus. In his igitur cauendum omnibus, quæ falſa ſint. vt illud pro Cluentio, Cicero falſum inuenit, quem dixerat poculo epoto concidiſſe. rogat enim de eodem die Mactium. Nam contraria & ſuperuacua & ſtulta reprehendere, nullius artis eſt. ideo hic ea ponere non curauimus: licet in ea plerique incidant aliquando cum cupidi ſententiarum, data dicendi occaſione, minus quid dixerint reſpicientes, dum locum præſentem non totam cauſam intuentur. Velut illud, cum Tubero Ligarium accuſat, quòd is in Africam fugerit, & quæritur, quòd ab eo ipſe in Africam non ſit admiſſus, & in cauſa Cœliana, Clodia aurum ſe Cœlio commodaſſe dicit, quod ſummæ familiaritatis ſignum fuit. Deinde eadem venenum ſibi paratum affirmat. id vero ſummi odij in Cœlio argumentum orator probat. In inductione & exemplo, ſimilitudine reprehenditur diſſimile aliquod eorum odio modorum, quos ſupra memorauimus. Epicherema, quod quinque partibus conſtare Cicero voluit, non tribus partibus, nec pluribus ſupra docuimus, conſtare, ſi quidem nec rationem à propoſitione, nec ab aſſumptione approbationem abeſſe oſtendimus. Aut ergo epicherematis pars prima reprehenditur, ſi vitioſa conſtat enumeratione, hoc pacto, hunc equum aut emeris oportet, aut hereditate poſſideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus ſit. at neque emiſti, neque hereditate venit, neque domi natus eſt: ſurripueris ergo neceſſe eſt. Hoc commode reprehenditur, ſi dici poſſit, ex hoſtibus eſt captus equus, & quiduis huic ſimile, eſt quando propoſitio multis conſtat nominibus, ad idem verbum relatis. Ita Plato Athenienſis philoſophus diſputat, quod aliquã res vera eſſe poteſt, hæc quæ vel vna vel pluribus partibus falſa ſit, vt ſi dicatur. Plato Thebanus philoſophus, vel, Plato Thebanus poeta, & alia generis eiuſdem. Poteſt etiam reprehendi propoſitio, quæ vnico conſtet nomine,

cum

cum ἀμφίβολον ſit: vt, Aiax poſt Achillem Græcorum fortiſſimus fuit. nam ſiue de Oileo intelligatur, ſiue de Talamonio, verum eſſe conſtabit. Eſt & propoſitio, quæ coniunctione duo verba coniungit: vt, ſi mater eſt, diligit, quæ & reprehendi poteſt: vt ſi dicas, Si mater eſt, non peperit, & ſimilia. In qua & reprehendi poſſunt ea, quæ ſupra de categorica propoſitione diximus .i. quæ vnico conſtat verbo, de qualitatibus autem propoſitionum locus mihi hic diſſerendi non eſt, ſed quæ reprehendi poſſint duntaxat decurrendo, nec ita vt omnia complectamur, aperuiſſe ſatis ſit. Coniunctiua itaque propoſitio, & ipſa ambigua eſſe poterit. vt illa, Si indigetis pecunia, pecuniam certe non habetis. poteſt .n. intelligi, nam ſi propter inopiam in egeſtate eſtis, oportet vt pecuniam non habeatis, At indigetis: hoc, ſi ad appetitum referas, falſum erit, quod illi connectitur, pecuniam nõ habetis. Eſt vbi propoſitionem veram, ratio ſequitur falſa, vt virtus bonum eſt, nam locupletes facit. Eſt aliquando falſa propoſitio, & ratio vera, vt virtus quidem miſeria eſt, nam licet laudetur, à pluribus tamen deſeritur. De aſſumptione quoque, & approbatione aſſumptionis, idem intelligendum eſt. Complexio interdum ex veris partibus antecedentibus falſa colligitur. vt, ſi ad illum hereditas veniebat, veriſimile eſt ab illo eſſe necatum, veniebat autem ad illum hereditas, ab illo igitur necatum eſſe conſtat. Non enim hæc fuit complexio, ſed ea quæ dicit, ab illo igitur veriſimile eſt eſſe necatum. Ex ſyllogiſmo enthymema naſcitur, ſi talis eſt ſyllogiſmus, id ſolum bonum eſt, quo nemo malus vti poteſt, id autem virtus eſt, bonum ergo ſolum eſt virtus. Sic, inquam, enthymema naſcitur, bonum eſt ſummum virtus, quia hac uti nemo malus poteſt. Quidquid igitur in enthymemate reprehendi poteſt, idem & in ſyllogiſmo. Sed hæc omnia latius patent, quàm hic exponi poſſint. & huius etiam artificij cognitio eiuſmodi eſt. vt hic adiungi non queat, cum longi temporis & magnæ, atque arduæ cognitionis indigeat. Quare alio tempore, ſi facultas erit, explicabitur. nunc his præceptionibus ad vſum oratorium contenti eſſe debemus, quandoquidem oratoriam nõ decet orationem ſyllogiſmis, ita confertam eſſe, ac enthymematum ſtipatione concludi, vt à dialogis & dialecticis diſputationibus differre non videatur. Philoſophi enim, vel quicunque docte differentes, verum quærunt, non minutius & ſcrupuloſius ſectantur omnia lenocinia in compoſitione, ſed rerum veritatem ſimplicem eandemq. perſcrutari malunt. Oratori ait Cicero, ad aliorum iudicia componenda eſt oratio, & ſæpius apud imperitos, atque aliarum certe ignaros literarum loquendum eſt, qui niſi delectatione alligentur, & nonnunquam turbentur affectibus, ipſa quæ iuſta ac vera ſunt, tenere non poſſunt, locuples & copioſa vult eſſe eloquentia, feratur ergo non ſemitis, ſed campis, non vti fontes anguſtis fiſtulis colliguntur, ſed vt latiſſimus amnis totis diffluat & efferatur campis, ac ſibi viam, ſi quando non acceperit, faciat, & ut Græci dicere ſolent, quem mater amictum dedit, ſollicite non cuſtodiat, & propoſitiones, rationes, aſſumptiones, approbationes, concluſiones, & omnia argumentationum genera augeat, tranſmutet, variet figuris, ac verſet, ut modo conqueſtione, modo interrogatione, modo admiratione, & ceteris figuris proponat, aſſumat, concludat, ut magiſtrumq. ea ſateri quaſi cogat. Hæc ſunt quæ de reprehenſione paucis colligenda putauimus. Sequitur autem reprehenſionem concluſio, ſed Hermagoras digreſſionem primum, poſt concluſionem ponendam eſſe arbitratur. In digreſſione autem putat ille, oportere quandam inferri orationem a cauſa atque à iudicatione remotam q̃ aut ſui laudem, aut aduerſarij vituperationem contineat, aut in aliam cauſam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehenſionis, non argumentando, ſed augendo, per quandam amplificationem, quod Ciceroni minime placuit, cui laudes & vituperationes non ſeparatim tractari placuit, ſed in ipſis argumentationibus eſſe implicitas.

ASCENSIVS.

COmplexio vitioſa &c.) Oſtendit uitia etiam vltimę partis argumentationis completæ, uidelicet, complexionis dicens. Complexio vitioſa eſt, quæ non complectitur .i. non colligit in epilogum, & vt dicunt non recapitulat antedicta, ut quidque primum dictum .i. ſeruando ordinem quo prius dicta ſunt, vt primum dictum, primum complectitur, ac repetat, & quæ non breuiter concludit, nam ſi ideo complexione utimur, ut auditorem memorem faciamus, prolixitate eius memoriæ obfuerimus. Et quæ non reliquit ex enumeratione aliquid certum & conſtans, ut intelligatur quid ſit propoſitum in argumentatione .i. expoſitione & quid demonſtratum ſit, deinde ratione, quid confirmatione, & quid tota argumentatione.

DE CONCLVSIONIBVS.

CONCLVSIONES, quæ apud Grecos ἐπίλογοι nominaſ, tripertitæ ſunt: nam conſtant ex enumeratione, amplificatione, & commiſeratione. In quatuor locis vti poſſumus concluſionibus: in principio, ſecundum narrationem, ſecundum firmiſſimam argumentationem, in concluſione. Enumeratio eſt, per quam colligimus & commonemus, quibus de rebus verba fecerimus, breuiter, vt renouetur non redintegretur oratio: & ordine, quidquid erit dictum, referemus: vt auditor, ſi memoriæ mandauerit, ad id, quod ipſe meminerit, reducatur. Item curandum eſt, ne aut ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta enim & dedita opera comparata oratio videbitur eſſe artificij ſignificandi, aut ingenij venditandi, vel memoriæ oſtentandæ cauſa. quapropter initium enumerationis ſumendum eſt à diuiſione. deinde ordine breuiter exponendæ ſunt res, quæ tractatæ erunt in confirmatione, & confutatione. Amplificatio eſt res, quæ per locum communem inſtigationis auditorum cauſa ſumitur. Loci communes ex decem præceptis commodiſſime ſumuntur adaugendi criminis cauſa. Primus locus ſumitur ab auctoritate, cum commemoramus quantæ curæ ea res fuerit Dijs immortalibus, aut maioribus noſtris regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus ſapientiſſimis, ſenatui: item maxime, quo modo de his rebus in legibus ſancitum ſit. Secundus locus eſt, cum conſideramus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant, vtrum ad omnes, quod atrociſſimum eſt; an ad ſuperiores, quod genus ij ſunt, à quibus auctoritatis locus communis ſumitur; an ad pares, hoc eſt in eiſdem partibus animi, corporis, fortunarum poſitos: an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus eſt, quo percunctamur quid ſit euenturum, ſi omnibus idem concedatur: & ea re neglecta, oſtendemus quid periculorum aut incommodorum conſequatur. Quartus locus eſt, quo demonſtratur, ſi huic ſit remiſſum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicij remoratur. Quintus locus eſt, per quem oſtendimus, ſi ſemel aliter iudicatum ſit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut erratum iudicum corrigere poſſit. quo in loco non incommodum erit vti ceterarum rerum comparatione, vt oſtendamus alias res poſſe aut vetuſtate ſedari, aut conſilio corrigi: huius rei aut leniendæ, aut corrigendæ nullam rem adiumento futuram. Sextus locus eſt, cum oſtendemus ex conſulto factum, & dicemus voluntario facinori nullam eſſe excuſationem, ſed imprudentiæ iuſtam deprecationem paratam. Septimus locus eſt, quo oſtendemus tetrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum eſſe: quod genus iniuriæ mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerum cauſa bella ſuſcipiuntur, & cum hoſtibus de vita dimicatur. Octauus locus eſt, quo oſtẽdimus nõ vulgare, ſed ſingulare eſſe maleficium, ſpurcum, nefarium, inuſitatum, quo maturius & atrocius vindicandum ſit. Nonus locus conſtat ex peccatorum comparatione, quaſi cum dicemus maius eſſe maleficium ſtuprare ingenuam, quàm ſacrum lædere: quòd propter egeſtatem alterum, alterum propter intemperantẽ ſuperbiã fiat. Decimus locus eſt, per quẽ omnia, quæ in negocio

geren

gerendo acta ſunt, quæq. rem conſequi ſolent, exponemus acriter, & criminoſe, & diligenter, vt agi res & geri negocium videatur rerum conſequentium enumeratione. Miſericordia commouebitur auditoris animus, ſi variam fortunarum commutationem dicemus; ſi oſtendemus, in quibus commodis fuimus, quibusq. in incommodis ſimus comparatione. Si, quæ nobis futura ſint, niſi cauſam obtinuerimus, enumerabimus & oſtendemus. Si ſupplicabimus, & nos ſub eorum, quorum miſericordiam captabimus, poteſtatem ſubijciemus. Si, quid noſtris parentibus, liberis, ceteris neceſſarijs caſurum ſit propter noſtras calamitates, aperiemus, & ſimul oſtendemus, illorũ nos ſolitudine & miſeria, non noſtris incommodis dolere. Si de clementia, humanitate, miſericordia noſtra, qua in alios vſi ſumus, aperiemus. Si nos ſemper, aut diu in malis fuiſſe oſtendemus. Si noſtrum fatum aut fortunam cõqueremus. Si animum noſtrum fortem, patientem incommodorum oſtendemus futurum. Commiſerationem breuem eſſe oportet, nihil enim lacryma citius areſcit. Ferè locos obſcuriſſimos totius artificij tractauimus in hoc libro: quapropter huic volumini modus hic ſit. reliquas præceptiones, quod videbitur, in tertium librum transferemus. Hæc ſi, vt conquiſite conſcripſimus, ita tu diligẽter fueris cõſecutus: & nos induſtriæ fructus ex tua ſciẽtia capiemus, & tute noſtram diligentiam laudabis, tuaq. perceptione lætabere; tu ſcientior eris præceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum perſoluendum. verum hæc futura ſatis ſcio: te enim non ignoro: ſed nos deinceps ad cetera pręcepta tranſeamus, vt, quod libentiſſime facimus, tuæ voluntati rectiſſimæ morem geramus.

CAPIDVRVS.

CONCLVSIONES, quæ apud Græcos ἐπίλογοι nominantur, tripertitæ ſunt:) Quam Græci partem orationis vltimam ἐπίλογον nominant Latini perorationem, quidam cumulum, alij concluſionem vocant. Huius duplex eſt ratio, poſita autẽ in rebus, aut in affectibus. Rerum repetitio & cõgregatio Græce dicitur ἀνακεφαλαίωσις, à Cic. enumeratio. Affectuum porro duæ ſunt ſpecies alteram Græci πάθος, quam nos vertentes proprie affectum dicimus, alij paſſionem nominarunt, alterum ἦθος, cuius nomine Romanus ſermo carere videtur, à quibuſdam. n. mos appellatur. ſed ſi rei naturam ſequi volumus, non tam mos ſignificari videbitur, quam motum quędam proprietas. Itaque cautiores, quod Græci πάθος concitum affectum, & vehementer commotum appellare maluerunt, & ad probationẽ magis accõmodatum, itaque Cic. hoc amplificationem vocat, quod autem illi ἦθος dixerunt, noſtri mitem & ſedatum compoſitum & lenem affectum, Cic. commiſerationem nominauit. [In principio,) Subaudiendum, concluſione utemur. nam exordij terminus, quem ingreſſum ad narrationem eſſe oportet, concluſio poteſt nominari, ſed tantum exordij eo modo, cum narratio argumentatio, concluſioq. iam perficitur. Quoniam ſi nihil artis adhibitum eſt, qua partes illæ ſint terminandæ, hoc nomen non obtinet. [Breuiter, vt renouetur, non redintegretur oratio:) Decurrendum. n. per capita. nam ſi morabimur, non iam enumeratio, ſed quaſi altera fiet oratio, & quæ enumeranda videbuntur, cum pondere aliquo dicenda erunt, & aptis excitanda ſententijs, & figuris varianda, alioqui nihil odioſius erit repetitione. Sunt autem apud Cic. complures, & in Verrem optimæ, nec modo referenda noſtra ſunt, ſed poſtulandum etiam ab aduerſarijs, vt ad quędam reſpondeant, idq. faciemus, ſi ea quæ propoſuerimus refelli non potuerunt. quod epilogi genus multis vtile viſum eſt, ſi multiplex cauſa ſit, & pluribus argumentis defenſa. Sunt etiam multæ cauſæ, in quibus nullo modo videri neceſſariũ poſſit, ſi breues videlicet & ſimplices, & hæc pars perorationis accuſatori patronoq. æque communis eſt, vbi breuiſſimum præceptũ dari vtring.

parti poteſt, vt totas cauſæ ſuæ vires orator ponat ante oculos. [Et ordine, quidquid erit dictum, referamus:) Vt nos reminiſci melius poſſimus, & in memoriam audientibus reducere, idq. figuris crebris diſponere, vt ab his qui audiunt, quærere quid ſit quod ſibi velle debeant demonſtrari, hoc modo docuimus, hoc illud planum fecerimus, ita ſimul in memoriam reddit auditor, & putabit nihil eſſe præterea quod debeat deſiderare. In qua curandum eſt, ne ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. ſed aliquam inducere perſonam, aut rem & enumerationem oportet, eiq. totam tribuere perſonam, hoc modo: nam ſi legis ſcriptor exiſtimat, & quærat ſic, inde vos dubitatis? quid poſſimus dicere, cum nobis hoc & hoc ſimul demonſtraret, & a contradicentibus rationes requireret, quas habere nos vix vllas poſſemus: Res autem inducetur, hoc modo quid ſi leges loqui poſſent, non ne hæc apud vos quærerentur. [Artificij ſignificandi,) Videbimur velle, qua arte compoſuerimus orationem oſtendere, potius quam in memoriam neceſſaria velle reducere. [Amplificatio eſt res,) Quam hic Cicero amplificationem, in primo de Inuentione, indignationem nominat. De qua ita diſſerit. Indignatio, inquit, eſt oratio per quam conficitur, vt in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offenſio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi volumus. poſſe ex omnibus his locis, quos in confirmandis præceptis poſuimus, tractari indignationem, nam ex his rebus quæ perſonis, aut quę negocijs ſunt attributæ, quæuis amplificationes & indignationes naſci poſſunt, ſed tamen ea quæ ſeparatim de indignatione pręcipi poſſunt, conſideremus. [Amplificatio eſt) Quam Latini amplificationem, Græci αὔξησιν nominarunt. amplificatione accuſator, cõmiſeratione defenſor vtitur. [Quantæ curæ ea res fuerit dijs immortalibus,) Qui locus ſumetur ex ſortibus, ex oraculis, vatibus, oſtentis, prodigijs, reſponſis, & ſimilibus rebus. [Nationibus) .i. gentibus. [Senatui:) Ac populo & legum ſcriptoribus. [Ad quos pertineant,) Cum amplificatione per indignationem oſtenditur. [A quibus auctoritatis) Locus communis ſumitur, quia ex eorum auctoritate indignatio ſumitur, per id quod indigniſſimũ fit. [An ad pares) Animo, fortuna, & corpore, quod iniquiſſimum exiſtimabitur. [Paribus animi,) Vt eiſdem diſciplinis. [Corporis,) Eadem ætate. [Fortunarum) Diuitijs, vel paupertate. [An ad inferiores,) Quod ſuperbiſſimum. [Quid periculorum atque incommodorum conſequatur) Simul oſtendemus, huic ſi conceſſum ſit, multos ęmulos eiuſdem audaciæ futuros, ex quo quid mali ſit euenturum demonſtrabimus. [Si huic ſit remiſſum,) Hoc dicit, ſi demõſtramus multos alacres expectare, vt quid ex eo, quod vni conceſſum ſit, ſibi quoque tali de re liceat intelligere poſſint. Si ſemel aliter, iudicatum. Subaudiendum, quam nos iudicari oportere dicamus. Et eſt ſenſus: oſtendemus ceteras res perperam & nequiter conſtitutas, intellecta veritate commutata corrigi poſſe, hanc eſſe rem quæ ſi ſit ſemel iudicata, neque alio commutari iudicio, neque vlla poteſtate corrigi poſſe. [Imprudentiæ iuſtam deprecationem paratam.) Hoc eſt maleficio quidem voluntario veniam dari non oportere; imprudentię concedi nunquam conuenire. [Non vulgare, ſed ſingulare eſſe maleficium) .i. tale eſſe facinus oſtendemus, quod ne ab audaciſſimis quidem hominibus factitatum ſit, atque id à feris quoque hominibus, & barbaris gentibus immanibus beſtijs eſſe remotum, hæc erunt quæ in parentes, liberos, coniuges, conſanguineos, ſupplices crudeliter facta dicentur, & deinceps ſi qua proferantur in maiores natu in hoſpites, in vicinos, in amicos, in eos quibuſcum vitam egerint in eos apud quos educati ſunt, in eos à qbus eruditi, in mortuos, in miſeros, & miſericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore vſos in eos, qui neque lædere alium, nec ſe defendere potuerunt, vt in pueros, ſenes, mulieres, quibus ex omnibus acriter excitata indignatio, ſummum in eos qui violarint horum aliquid, odium commouere poterit. [Quam ſacrum lædere:) Sacrilegium committere. Stuprare ingenuam. Propter intemperantiam, luxuriam. Nam ex luxuria .i. nimia rerum affluentia, libido naſcitur. [Quæque rem conſequi ſolent,) Quæ poſt negocium conſecuta ſunt. [Vt agi res & geri negocium videatur) Vt rem verbis quam maxime ante oculos eius apud quem dicitur ponamus, ut id quod indignum eſt, perinde illi videatur dignum, ac ſi ipſe interfuerit, ac præſens viderit, hi ſunt, amplificationis, quos hic enumerat loci. in primo autem de Inuentione his quinque adijcit. Vndecimus locus, inquit, eſt, per quem oſtendimus ab eo factum, à quo minime oportuerit, & à quo alius ne faceret prohiberi debuiſſet. Duodecimus autem locus eſt, per quem indignamur, quod nobis hoc primum acciderit, neque alicui vnquam vſu venerit. Tertiusdecimus locus eſt, ſi

cum

cum iniuria contumelia iuncta demonſtratur, per quem locum in ſuperbiam & arrogantiam odium concitatur. Quartuſdecimus locus eſt, per quem petimus ab his qui audiunt vt ad ſuas res noſtras iniurias referāt, ſi ad pueros pertinebit, de liberis ſuis cogitent, ſi ad mulieres, de vxoribus, ſi ad ſenes, de patribus, aut parentibus. Quintuſdecimus locus eſt, per quem dicimus, inimicis quoque & hoſtibus ea quæ acciderunt nobis, indigna videri ſolere, & indignatio quidem his fere de locis grauiſſime ſumetur. at ne hos quidem tantum locos exiſtimet quiſquam inueniri poſſe, ſed vnicuique vis ſua facienda eſt, nec tanquam legem quandam immutabilem, genus, hoc eſt aliud quodcunque eſſe præceptionis exiſtimet, ſed iudicio acri penſanda ſunt, vbi ſcribat omnia. quod ſi quis ob ineruditionem iudicio metiri non queat, tantiſper hæc ſequatur, quo ad eum lectione tum nonnulla exercitatione ſibiipſi præſcribere iam ſecurius, & præcipere valeat. [Miſericordia commouebitur.) Quam hic miſericordiam, in primo de Inuentione conqueſtionem vocat. atque de hac ipſa ita inquit: Conqueſtio, eſt oratio auditorum miſericordiam captans. in hac primum animum auditoris mitem & miſericordem conficere oportet, quo facilius conqueſtionem commouere poſſit. [Si oſtendemus, in quibus commodis fuimus, quibusque incommodiſſimus comparatione.) Hoc eſt, cum fortunæ vim in omnes, & hominum infirmitatem oſtenderimus, qua oratione habita, grauiter & ſententioſe maxime demittitur animus hominum, & ad miſericordiam comparatur, cum in alieno malo noſtram infirmitatem conſiderabimus, hinc per quem in nobis fuerimus, & per quem in malis ſimus oſtendemus. velut ipſe pro lege agraria, è fundo ornatiſſimo eiectus, ignominijs omnibus appellatus, cum illum in paternis bonis dominari videret, ipſe filiæ nobili dotem conficere non poſſet, nihil tamen alienum vita ſuperiore commiſit. Et pro P. Sylla, O miſerum, ò infelicem illum diem, quo conſul omnibus Centurijs P. Sylla renunciatus eſt, ò falſam ſpem, ò volucrem fortunam, ò cæcam cupiditatem, ò præpoſteram gratulationem, quam cito omnia illa ex lætitia & voluptate in lacrymas reciderunt? [Si, quæ nobis futura ſint, tuſi cauſam) at ipſe pro Milone, ò me miſerum, ò infelicem, reuocare tu me in patriam Milo potuiſti per hos, ego te in patria per eoſdem retinere non potero? quid reſpondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? & quæ ſequuntur. [Si ſupplicabimus, & nos) Velut ipſe pro ſe ad equites Romanos: Nunc vos equites Romanos obteſtor, quorum virtute nomen Romanum victoriam cum laude poſſidet coniunctam, quorum factis gloriantur ciues, gemunt hoſtes, lætantur ſocij, vt ſi erga vos omni tēpore optime fui animatus, ſi mea pericula neglexi dum timorem à patria propulſarem, ſi æque liberis veſtris proſpexi ac vos parentibus cōſueuiſtis, vt nunc me velitis veſtris opibus defenſum, incolumē in hac ciuitate retinere. [Si, quid noſtris parentibus,) Vt pro L. Flacco: Huic miſero puero veſtro, ac liberorum veſtrorum ſupplici. iudices, hæc viuendi præcepta dabitis, cui ſi patrem conſeruatis, qualis ipſe debeat eſſe ciuis, præſcribitis, ſi eripitis, oſtenditis bonæ rationi & conſtanti & graui nullum à vobis fructum eſſe propoſitum. inde ſubiungit: Miſeremini familiæ, iudices, miſeremini fortiſſimi patris, miſeremini filij. Nomen clariſſimæ familiæ, generis nobiliſſimi reip. conſeruare. Sed ne omnium me credat aliquis poſſe exempla proferre, ſunt & alia, & ex infinitis pene locis erui alia adhuc poſſunt, nobis autem ſatis fuerit, ea aliquibus tanquam fortunam quandam cęterorum oſtendiſſe. [Si animum noſtrum fortem,) Hoc dicit, miſericordiam quoque captabimus, ſi animum noſtrum in alios miſericordem eſſe oſtendemus. & tamen eundem amplum excelſum, & patientem incommodorum eſſe, futurumq́. ſimul ſi quid accidat aduerſi demonſtrabimus. Nam ſæpe virtus & ingens animi fortitudo, in quo grauitas & auctoritas eſt, plus proficit ad miſericordiam commouendam, quam humilitas & obſecratio. [Commiſerationem breuem) h. d. commotis animis diutius in eo morari non oportet. nam quemadmodum rhetor Apollonius dixit, nihil citius areſcit lacryma. Proderunt autem hæc omnia multū, ante oculos ſigillatim incommoda omnia ponentur, vt videatur is qui audit videre, & te quoque ipſa quaſi adſit, intueri, vt ſi dicas: Non affui, non vidi, non poſtremam vocem eius audiui, non extremum ſpiritum eius excepi. Item, inimicorum in manibus mortuus eſt, hoſtili in terra turpiter iacuit inſepultus, cruentus, à feris diu vexatus, tractus, diſcerptus, cōmuniq́. honore in morte caruit. Nec ſolum dicendo, velut Quintilianus etiam inquit, ſed etiam faciendo quædam lacrymas mouent. Vnde & producere ipſos qui periclitentur, ſqualidos atque deformes, & liberos eorum ac parentes conſuetum eſt. & ab accuſatoribus cruentum gladium oſtendi, & lecta è vulneribus oſſa, & veſtes ſanguine perfuſas, & vulnera reſolui, & verberata corpora nudari. Exemplum huius in C. Cæſaris funere ſcriptores commemorant. ſciebatur ibi interfectum eum, at veſtis tamen illa ſanguine madens, ita repræſentauit ſceleris imaginem, vt nō occiſus eſſe Cæſar, ſed tum maxime occidi videretur. quam oſtendens Antonius, verbis populum excitans, id egit, vt vniuerſi per vrbem palantes decurrerent, & parricidas perquirentes ex ſenatoribus etiam ipſi multos innoxios trucidarent. [Et nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia capiemus,) Cum ſcierimus te hæc præcepta cum exercitatione coniungere, quoniam fruſtra ea ad te ſcripſiſſe non videbimur, fructum vtique capiemus. [Ex tua ſcientia) Quoniā quantum tibi proſint, conſcientia iudicabit. [Tuaq́. perceptione lætabere) Tu ſcientior eris præceptorum artificio. [Nos alacriores ad reliquum perſoluendum) Quod hæc omnia perceperis. [Verum hæc futura ſatis ſcio: te enim) Nam dixerat, ſi vt conquiſite conſcripſimus, quaſi de Herennio dubitaret. parum n. vero ſcientia & labor fecerit præceptoris, niſi exercitatio & diligentia affuerit diſcipuli, & quæ tradita ſunt à præceptore velit imitari. Quod ſi facere recuſauerit, ſatius fuerat quod præciperetur, nec legere, nec audire ac potius aliud ſequi. Sciendum autem, nihil vnquam præclari ſine labore maximo vitam dediſſe mortalibus. Verum hæc futura ſatis ſcio. Noui laborem nullum te ab hoc meo poſſe officio deterrere, quippe qui te noui.

IN quatuor locis vti poſſumus conclusionibus) Sciendum autem eſt, quod epilogo & in alijs orationis partibus vti liceat, ſed tum pręcipue, quando aut partitionem facimus, aut quando in multas quæſtiones cauſa proceſſit. Deinde etiam, vbicunque iudicis memoria retinenda eſt. Sed plerunque tunc ab artificibus non ἐπίλογος, ſed ἐπιμερισμὸς appellatur. [Enumeratio) Quę ἀνακεφαλαίωσις Græcis dicitur. [Vt renouetur non redintegretur oratio:) Renouantur ædes, quæ longa vetuſtate propemodum abſumptæ reſtaurantur. Reintegrantur vero, quæ penitus collapſæ, omnino nouæ fiunt. Sic & oratio renouatur, quæ propemodum in obliuionem veniens, ad memoriam reuocatur, redintegratur vero, cuius omnino obliti, tanquam ab integro nouam audimus. [Loci communes) Loci communes αὐξήσεις .i. amplificationis per quas orationem reddimus ex vehemente vehementiſſimam, & verborum ſententiarumq́. magnitudine ad augendū efficaciſſimam. [Quod genus iniuriæ mulierum,) Vt Helena, fax Troiani belli. [Commiſerationem breuem eſſe oportet.) Quoniam iudex commotus, ſtatim dimittendus eſt ad ſententiam ferendam, cum aduerſario iraſcitur, & cum in noſtram miſericordiam prouocatus eſt lacrymis, & commotus ſtatim debet ferre ſententiam, dum pro nobis mouetur. [Nihil enim lacryma citius areſcit.) Addit Cicero dictum Apollonij rhetoris, οὐδὲν θᾶττον ξηραίνεται δακρύου. Nihil enim quod vehemens eſt, diutius in vno ſtatu durare poteſt. preſertim in affectibus qui alioqui ſunt momentanei & fugaces. LONG.

COnclusiones,) Proſequitur nunc ad finem ſecundi libri, vltimam partem intentionis, de qua dictum eſt in primo libro, videlicet concluſionem, de qua dicit ſic. Concluſiones quæ nominantur apud Græcos ἐπίλογοι ſunt tripartitæ .i. in tres partes diuiſæ. Nam conſtant ex enumeratione, amplificatione, & commiſeratione. Nos poſſumus vti concluſionibus in quatuor locis, in principio .i. ſtatim in exordio aſſumentes id, quod probare polliceamur, vt reum abſoluendum, aut condemnandū eſſe, ſecundum .i. ſtatim poſt narrationem, inferentes videlicet ea eius facto dignum eſſe morte aut venia, ſecundum .i. ſtatim poſt aut proxime firmiſſimam argumentationem .i. probationem dicti noſtri, vt tanquam è præmiſſis inferatur concluſio, & ſup. in concluſione .i. peroratione. hæc autem verba ab illo capite. In quatuor locis ſecundum Franciſcum addititia ſunt, & fruſtra addita, noluimus tamen, quia nec ipſe ſuſtulit tollere. Enumeratio eſt per quam colligimus & commonemus. ſ. auditorem pręcipue iudicem, de quibus rebus fecerimus verba ſup. & id breuiter, ut oratio renouetur non integretur .i. non iteretur iterum tota, & referamus ordinem, vt .i. ſecundum quem, quidq́. erit dictū .i. vt id, quod primum dictum eſt primum referamus, vt auditor ſi mandauerit memoriæ reducatur ad idem quod ipſe meminerit, veriſimile. n. eſt vnumquenque res memorię mandare, quo ordine eas audierit. Item cauendum eſt ne enumeratio orationis repetatur, aut ab exordio, aut à narratione .i. à primis partibus totius conſtitutionis, enim pro quia, ſi ſup. illinc repetatur oratio videbitur eſſe ficta .i. cogitata domi, & comparata .i. conflata dedita opera .i. ex induſtria cauſa artificij ſignificandique pro & , ingenij vendicandi .i. ſibi appropriandi, vt ingenioſus cenſeatur ASCEN.

ſeatur, aut gratia memoriæ oſtentandæ, quapropter initium enumerationis faciendum eſt à diuiſione. (Sic.n.videbimur memoriæ noſtræ conſulere, & apparatam non habere orationem) deinde res quæ tractatæ erunt in confirmatione & confutatione, ſunt exponendæ breuiter ordinæ .i. per ordinem. [Amplificatio &c.) Proſequitur ſecundam partem concluſionis quæ ſit per amplificationem, vnde primu definit amplificationem dicens. Amplificatio eſt res quæ ſumitur per locum communem .i. ad varia vtilem cauſa inſtitutionis auditorum .i. vt auditores inſtigentur. Ne vero deſcriptio fuerit per ignota deſcribit locos communes dicés. Loci communes ſumuntur commodiſſime ex decem præceptis, ad cauſam criminis augendi .i. quantum pertinet ad amplificationem. Primus locus ſumitur ab auctoritate, cum .i. quãdo, nos memoramus .i. recitamus, & ad memoriam reducimus, quantæ curæ fuerit eas res, dijs immortalibus, aut maioribus .i. præceſſoribus noſtris, regibus, qui primi præfuerunt reip. Romanæ, magiſtratibus, vt conſulibus, prætoribus, & ſimilibus, qui ſubſecuti ſunt, nationibus .ſ. externis hominibus ſapientiſſimis, quibus ſemper & vbique aſſurgendum eſt ſenatui .ſ. Romano & ſub regibus & poſt reges. Item maxime .i. præcipue quomodo ſancitum .i. ſancte conſtitutum ſit de his rebus à quibus controuerſia eſt, in legibus .ſ. Romanis. Secundus locus eſt, cum conſideramus ad quid pertineant illæ res, de quibus criminamur .i. criminis accuſamus, verũ .ſ. pertineant ad omnes, quod eſt atrociſſimum, quia ſicut bonũ quanto communius tanto cenſetur diuinius, ita malum quanto communius tanto atrocius & perniciosius, quod ergo ad omnes atrociſſimum eſt, an ſup. pertineant ad ſuperiores, quod genus .i. cuius generis ſunt hi, à quibus locus communis auctoritatis (qui primus eſt) ſumitur, an ſup. pertineant ad pares, hoc eſt poſitos in eiuſdem partibus animi, corporis, fortunarum. An ſup. pertineant ad inferiores qui antecelluntur .i. ſuperantur omnibus his rebus, de quibus controuerſia eſt, vnde innuit quòd ſecundũ diuerſos ad quos pertineant res diuerſimode ſit concludendum. Tertius locus .ſ. communis eſt, quo percunctamur .i. diſquirimus, aut interrogamus quid ſit euenturum ſi idem concedatur omnibus, & quo oſtendemus, & ea re neglecta .i. negligenter iudicata quid periculorum, aut incommodorum conſequatur .i. ſimul ſequatur. Quartus locus eſt, quo demonſtratur ſi remiſſum ſit huic .i. reo multos futuros alacriores .i. paratiores ad maleficia quos expectatio .i. incertus exitus iudicij, retmoratur .i. detinet in mora adhuc, ne .ſ. audeant propter metum iuſtitiæ quod facerent ſi impune liceret. Quintus locus eſt cum oſtendemus ſi iudicatum ſit ſemel aliter .ſ. quam nos cenſemus iudicandum nullam rem fore .i. futuram eſſe, quæ poſſit mederi .i. remedium afferre incommodo .ſ. futuro, aut quæ poſſit corrigere factum perperam .i. male & peruerſe, aut iudicium erratum. In quo loco non erit incommodum, hoc eſt commodum & vtile erit vti comparatione cęterarũ rerum, vt oſtendamus alias res poſſe, aut ſedari vetuſtate .i. deſuetudine, aut corrigi conſilio, & ſup. nullam rem futuram adiumento huius rei, aut leniendæ .i. mitigandæ, ſeu ſedandæ aut corrigendæ. Sextus locus .ſ. communis eſt, cum .i. quando, nos, & .i. ſimul oſtendemus factum eſſe conſulto .i. per conſilium & deliberationem, & .i. ſimul, dicemus nullam excuſationem imprudentiæ iuſtam eſſe paratam facinori voluntario. Septimus locus eſt cum oſtendemus, facinum .i. factum ipſum eſſe tetrum .i. dirum & abominabile, quaſi contra naturam, crudele .i. contra humanitatem, nefarium, quia contra legem diuinam, tyrannicum, quia contra libertatem, cõmunem, quod genus .i. cuius generis eſt iniuria mulierum .i. facta ipſis mulieribus, aut ſtuprum, aut raptus, aut aliquid earum rerum, quarum rerum cauſa bella ſuſcipiuntur .i. ſuſcipi ſolent, & dimicatur .ſ. plerunque, aut merito cum hoſtibus de vita .i. vti viuant, nedum vti regnent. Octauus locus eſt quo oſtendemus maleficium eſſe non vulgare .i. conſuetum, ſed ſingulare .i. exquiſitum, ſpurcum .i. penitus abſcœnum, nefarium, & inuſitatum, quo .i. ideo, vt iudicandum ſit contra eum qui illud commiſerit, maturius .i. properantius, & atrocius .i. acrius & truculentius. Nonus locus conſtat ex comparatione pactorum .ſ. commiſſorum, quaſi .i. veluti, cum dicimus maius maleficium eſſe ſtuprare ingenuam .i. liberam & liberis parentibus ortam, quàm legere .i. furari, alij legunt lædere .i. violare, ſed non procedit, quia lædere veſtalem grauius eſt quam ingenuam, legere inquam ſacrum .i. committere ſacrilegium, quòd .i. quia, alterum videlicet poſterius dictum. hoc eſt, legere ſacrum, fiat propter egeſtatem, alterum videlicet ſtuprare ingenuam cum tot ſint proſtitutæ, fiat propter ſuperbiam intemperantem .i. admiratam intemperantiæ. Decimus locus eſt per quem exponemus omnia quæ acta ſunt in negocio gerendo .i. dum res gerebatur, aut committebatur, quęque .i. & quæ ſolent conſequi .i. ſimul ſequi negocium ipſum, exponemus inquam acriter & criminoſe, & diligenter, ita ſup. vt res videatur agi, & negocium videatur geri .i. obijci oculis mentis quaſi rurſus geratur enumeratiõne .i. per enumerationem rerum conſequentium .i. condependentium, aut ſubſecutarum. [Miſericordia &c.) Hæc eſt tertia pars concluſionis qua miſerationem excitamus, vnde dicit ſic. Miſericordia commouebitur auditoribus, ſi dicemus variam commutationem fortunarum. Si oſtendemus comparatione .i. per comparationem, in quibus commodis fuimus, & in quibus incommodis ſimus. Si nos enumerabimus & oſtendemus, quæ futura ſit nobis .i. quæ calamitates, deſolationes, aut voluntaria exilia, aut filiarum proſtitutiones, niſi obtinuerimus cauſam. Si nos ſupplicabimus & ſubijciemus nos ſub poteſtate eorum, quorum miſericordiam captabimus. Si nós aperiemus quid caſurum .i. euenturum, ſit noſtris parentibus, liberis, & cęteris neceſſarijs, propter calamitates noſtras, & oſtendemus ſimul nos dolere, ſolitudine .i. propter deſolationem, & miſericordiam .i. propter miſeriam illorum, non incõmodis veſtris .i. non propter incommoda noſtra, quæ in nos ſolos cadant. Si aperiemus .i. aperte loquemur de clementia, humanitate .i. benignitate, & miſericordia noſtra, qua uſi ſumus in .i. erga, aut aduerſus alios, quia merito, quia menſura menſi fuerimus remetietur nobis. Si oſtendemus nos fuiſſe ſemper, aut diu in malis. Si nos conqueremur .i. deplorabimus, fatum noſtrum .i. aduerſarum rerum ſeriem à cœlo, aut ſuperis dependentem, aut fortunam ſup. noſtram nobis continue obuerſantem. Si oſtendemus animum noſtrum fortem & futurum patientem incommodorum. Hactenus locos à commiſeratione deſcripſit, nunc fortunam eius proſequitur dicens. Oportet cõmiſerationem eſſe breuem, nihil .n. areſcit .i. deſiccatur & extinguitur citius lacryma .i. q̃ lacryma. Concludens autem per epilogũ dicit. Nos tractauimus in hoc lib. videlicet ſecundo, fere .ſ. omnes locos obſcuriſſimos .i. præcipue obſcuros (vbi notabis etiam poſſe dici omnes obſcuriſſimos, vt ſi triginta ſint loci, inter quos decem obſcuriſſimi, totidem medij, & totidem minimum obſcuri, recte dicant, tractaui omnes locos obſcuriſſimos, quinque medios, & quatuor minimũ obſcuros, dũmodo id fecerim) quapropter modus .i. finis ſit, huic volumini. Nos transferemus reliquas præceptiones in 3. librum quo ad .i. quæremus, videbitur .ſ. congruum. O Herenni ſi tu fueris conſecutus .i. ſi obſeruaueris, & intellexeris, hæc ita diligẽter, vt nos conſcripſimus ſup. ea conquiſitæ .i. exactæ & laborioſæ, & .i. ſimul, nos capiemus fructus induſtriæ .ſ. noſtræ, ex ſcientia tua, & .i. ſimul, tute .i. tuipſe laudabis noſtram diligentiam, & lætaberis perceptione tua .i. q̃ perceperis artem dicendi, & tu etia ſcientior .i. peritior, & plus ſciens artificio .i. per artificium præceptorum, & ſup nos erimus alacriores .i. paratiores ad perſoluendũ .i. penitus abſoluendum reliquum. Verum ſatis ſcio hæc ſatis futura .i. ſcientiorem fore, enim ꝓ quia, non ignoro .i. bene cognoſco te. Tranſeamus nos deinceps ac cetera præcepta, vt geramus rectiſſime morem .i. deręntiſſime obſequamur, & pareamus tuę voluntati, quod .i. q̃ rem faciemus libentiſſime. Et hæc in 2. libro.

M. TVLLII CICERONIS RHETORICAE AD C. HERENNIVM

LIBER TERTIVS.

AD omnem iudicialem cauſam quemadmodum conueniret inuentionem rerum accommodari, ſatis abundanter, vt arbitror, ſuperioribus libris demonſtratum eſt. nunc earum rationem rerum inueniendarum, quæ pertinebant ad cauſas deliberatiuas & demonſtratiuas, in hunc librum tranſtulimus, vt omnis inueniendi præceptio tibi quamprimum perſolueretur. Reliquæ quatuor partes erant artificij. de tribus partibus in hoc libro dicemus, diſpoſitione, pronunciatione, memoria. de elocutione, quia plura dicenda videbantur, in quarto libro conſcribere maluimus: quem, vt arbitror, tibi librũ celeriter abſolutum mittemus: ne quid tibi rhetoricæ artis deeſſe poſſit. interea prima quæque & nobiſcum, cum voles, & interdum ſine nobis legendo conſequere, ne quid impediare, quin ad hanc vtilitatem pariter nobiſcum progredi poſſis. nunc tu fac attentum te præbeas: nos proficiſci ad inſtituta pergemus.

IN RHETORICAE AD HERENNIVM LIBRVM tertium Hieronymi Capiduri Commentarium.

AD omnem iudicialem cauſam) Poſt tractatum in ſuperioribus libris iudiciale genus, in deliberatiuo demonſtratiuoq́., quæ duo genera paucis abſoluit, quod reliquum inuentionis eſt, hic explicat. ſed deliberatiui prius, deinde generis demonſtratiui præcepta dabuntur. Primum autem quinam in hoc genere ſtatus eſſe poſſint deinde quod officium, poſt qui finis ſit, exinde quales orationis partes eſſe conueniat, poſtremo quæ orationem ſequuntur. paucisſimis verbis percurremus. Status coniecturalis primum tractabitur, vt cum quæritur, an Alexan. vltra Oceanum terras ſit inuenturus, an futurum ſit vt Carthaginem ſuperent Romani. Nonnunquam definitio aliqua tractatur, vt apud Cic. in Philippicis, quid ſit tumultus. Legales quoque aliquando conſtitutiones incidere poſſunt, quod qui Philippicas Cic. orationes leget, facile animaduertet. Ergo deliberatiuum genus, quod idem ſuaſorium dicitur, de tempore vt plurimum futuro conſultat, nonnunquam tamen etiam de præterito. Officijs autem hoc genus duobus conſtat, ſuadendi ac diſſuadendi. Finem vero ſicut in iudiciali genere æquitatem multi eſſe voluerunt, ita in deliberatiuo Ariſt. Placet vtilitatem. At Cic. ſicut in demonſtratiuo honeſtatem tum vtilitatem finem eſſe placuit. Alij honeſtum, vtile ac neceſſarium eſtimauerunt, ſed Quintilianus, ego non inuenio, inquit, huic tertio locum, quantalibet .n. vis ingruat, aliquid fortaſſe pati neceſſe ſit, nihil facere. De faciendo autem deliberatur. quod ſi hanc vocant . neceſſitatem, in quam homines grauiorum metu cogũtur, vtilitatis erit quæſtio, vt ſi obſeſſi & impares & aqua ciboque defecti, de facienda ad hoſtes deditione deliberent, & dicatur hoc facere neceſſe eſt, alioqui pereundum eſt. Ita propter idipſum non eſt neceſſe, quia perire potius licet. denique non fecerunt Saguntini nec Giziceni circumuenti. igitur in his quoque cauſis, aut de ſola vtilitate agetur, aut quæſtio inter vtile atque honeſtum conſiſtet. At enim ſi quis liberos procreare volet, neceſſe habet adducere vxorem, quis dubitat? Itaque mihi ne conſilium quidem videtur, vbi neceſſitas eſt, non magis, qua vbi conſtat, quid fieri omnino debeat dicere. Omnis enim deliberatio de dubijs eſt, melius igitur qui tertiam partem dixerunt, Δυνατόν, quod noſtri poſſibile nominant. Quibuſdam etiam videtur eſſe nonnunquam de iocunditate ſola conſultatio, ut ſi de ædificando theatro inſtituendis ludis deliberaretur. ſed neminem adeo ſolutum luxu eſſe putandum eſt, vt nihil in cauſa ſuadendo ſequatur, præter voluptatem. præcedat enim ſemper aliquid neceſſe eſt vt in laudis honore deorũ, in theatro.n. eſt vtilis laborum remiſſio. Illud nunc dicendum reſtat, quales deliberatiui generis partes eſſe conueniat. Proœmio igitur, quale in iudicialibus oportere eſſe diximus, ubique hoc genus non indiget quia conciliatus eſt iam ei quiſque qui conſulit. initium tamen debet habere aliquam proœmij ſpeciem. neque enim abrupte, nihi incipiendũ quia eſt aliquid in omni materia naturaliter primum. In ſenatu vtique & in concionibus eadem ratio, quæ apud iudices, apud quos dicendum, acquirendæ beneuolentiæ. Ariſtoteles autem non ſine cauſa putat, & à noſtra, & ab eius qui diſſentiat perſona, duci frequenter in conſilijs exordium. Narrationem vero exiget priuata deliberatio eius dũtaxat rei, de qua dicenda ſententia eſt, quia nemo ignorat id de quo conſulit extrinſecus, pertinẽtia ad deliberatione poſſe multa narrari. Concitanda quoque frequenter & lenienda eſt ira, & ad metum, cupiditatem, odium, conciliationem impellendi animi. Nonnunquã etiam mouenda miſeratio, ſiue vt auxilium obſeſſis feratur ſuadere oportebit, ſiue ſociæ ciuitatis euerſionẽ deflebimus. Valebit autem auctoritas plurimum in conſilijs. Confirmationis autem & confutationis argumenta, ex his quæ ſupra memorauimus, vbi conſtitutiones ſingulas tractauimus, ſumere poterimus. Epilogi quoque eis partibus, quas iudiciales habent, conſtabunt. Tota autem deliberatiua oratio ſimplex ſine uerborum floribus, & longe grauior & ſententijs debet ornatior eſſe, quam uerbis. Vſum autem exemplorum nulli materiæ magis cõuenire merito omnes conſentiunt. Quare hiſtoriam & ueterum inſtitutionum peritos eſſe oportet. Item cum in ſuaſorijs de pace, bello, copijs, operibus, uectigalibus agatur, vires ciuitatis & mores noſſe oportere Cic. dicit, ut ea natura cum ipſarum rerũ, tum audientium, ratio ſuadendi ducatur. At Quintil. nobis, inquit, maior iure uidetur varietas. nam & conſultantium, & conſiliorum plurima ſunt genera quare in ſuadendo & diſſuadendo tria primum ſpectanda erunt, quid ſit, de quo deliberetur, q ſint, qui deliberent, qui ſit, qui ſuadeat rem, de qua deliberatur. Quid ſit de quo deliberetur, ut an certum ſit poſſe fieri aut incertum, ſi incertum, hæc ſola erit quæſtio & potentiſſima his rationibus tractanda, quas in coniecturali ſtatu aperuimus, qui autem ſint qui deliberent, multum refert. Nam conſultant aut ſinguli, aut plures, ſed in utrique differẽtia, quia & in pluribus multum intereſt, ſenatus ſit an populus, Romani an Gabij, Græci an Barbari,

bari, & ſingulis, num Catoni petendos honores ſuadeamus, an Cato maior. Scipio prior an Fabius deliberent. Proinde intuenda ſexus dignitas, ætas, ſed mores præcipue diſcrimen dabunt, & honeſta quidem honeſtis ſuadere facillimum eſt, ſi vero apud turpes recta obtinere conabimur, ne videatur exprobare diuerſam vitæ ſectam cauendum. Et animus deliberantis, non ipſa honeſti natura, quam ille non reſpicit, permouendus, ſed laude, vulgi opinione, & ſi parum proficiet, conſecutura ex his vtilitate. Interim vero magis obijciendo aliquos ſi diuerſa fecerit, metus. Refert quoque multum, quæ nam ſuadentis perſona ſit, quia ante acta vita ſi illuſtris fuit, aut clarius genus, aut ætas, aut fortuna affert expectationem. Nunc ad Cic. exponenda verba redeamus.

IN RHETORICAE AD HERENNIVM LIBRVM *tertium Gilberti Longolij annotationes, quibus Claudij Pontani quoque Scholia inſeruimus, præmiſſa tamen vbique † ſignata.*

AD omnem iudicialem cauſam) Trāſitio per breuem dictorum dicendorumq́. enumerationem, quæ Ciceroni perfamiliaris eſt in hiſce libris. (Reliquæ quatuor partes erant artificij.) Non hoc ita intelligas, vt inuentionem ab artificio remotam exiſtimes (cū ea vel maxime τεχνικὴ ſit) vt pleriquè voluerunt, ſed ſimpliciter vt verborum per ſe ſenſus apertus eſt. Reliquas eſſe, pro ſupereſſe, quod tamen familiarius eſt apud Cic. Rideo commentum eorum, qui inuentionem extra artificium omne exiſtimabant, quos ſolummodo naturæ ſit inuenire, artificij vero iudicare.

ASCEN. AD omnem &c.) In hac præfatione paraſceuen dicendorum, & aptum ad ea tranſitum facit, ſimulq́. ex dicendorum pondere auditorem attentum reddit: vt Franciſcus doctiſſime declarat. Ordo igitur eſt, demonſtratum eſt in ſuperioribus. ſ. duobus libris, ſatis abundanter (vt arbitror) quemadmodum. i. quo modo conueniat inuentionem rerum accommodari ad omnem cauſam. i. controuerſiam iudicialem, ſiue ſit coniecturalis, ſiue legitima, ſiue iuridicialis, nunc. i. deinde tranſtulimus, in hunc librum videlicet tertium, rationem rerum inueniendarum. i. qua poſſent inueniri eſſe res, quæ pertineant ad cauſas deliberatiuas & demonſtratiuas, vt omnis præceptio inueniendi. i. de inueniendo, perſolueretur tibi ò Herenni, quamprimum. i. valde cito. Quatuor partes artificij erant reliquæ. i. derelictæ in alijs libris, & non declaratæ, videlicet, diſpoſitio, pronunciatio, memoria, & elocutio. Nos diximus in hoc libro de tribus partibus, videlicet, diſpoſitione, pronunciatione, & memoria, & ſupp. (aut quia) maluimus conſcribere in quarto libro de elocutione, quia plura. i. valde multa videbatur dicenda ſupp. de ea; quem librum. ſ. quartum nos mittemus tibi abſolutum celeriter, vt arbitror. Ideo autem mittemus, neque id. i. aliquid artis rhetoricæ poſſit deeſſe tibi. O Herenni, tu legendo interea dum quartum librum conficiam. Prima quæque. i. quo ordine ea tradidimus, &. i. ſimul vobiſcum, cum. i. quando voles, &. i. etiam, interdum ſine nobis, conſequere. i. obtinebis, ne impudiare, quid. ſ. in aliquo quin poſſis progredi pariter nobiſcum ad hanc vtilitatem. Nunc tu fac vt præbeas. i. præbe te nunc attentum, nos pergemus. i. perſeuerabimus proficiſci ad inſtituta. i. ad ea quæ incepimus & propoſuimus.

DE GENERE DELIBERATIVO.

DELIBERATIONES partim ſunt huiuſmodi, vt quæratur vtrum potius faciendum ſit; partim huiuſmodi, vt, quid potiſſimum faciendum ſit, conſideretur. Vtrum potius, hoc modo: Carthago tollenda, an relinquenda videatur. Quid potiſſimum, hoc pacto: vt ſi Annibal conſultet, cum ex Italia Carthaginem accerſitur, an in Italia remaneat, an domum redeat, an in Aegyptum profectus occupet Alexandriam. Item deliberationes partim ipſæ propter ſe conſultandæ ſunt, vt ſi deliberet ſenatus, captiuos ab hoſtibus redimat, an non: partim propter aliquam extraneam cauſam veniunt in deliberationem & conſultationem, vt ſi deliberet ſenatus, bello Italico ſoluat ne legibus Scipionem, vt eum liceat ante tempus Cōſulem fieri: partim & propter ſe ſunt deliberandæ, magis propter extraneam cauſam veniunt in conſultationem. vt ſi deliberet ſenatus, bello Italico ſocijs ciuitatem det, an non. In quibus cauſis rei natura faciet deliberationem, omnis ratio ad ipſam rem accōmodabitur. In quibus extranea cauſa conficiet deliberationem, in his ea ipſa erit cauſa adaugenda aut deprimenda. Omnem orationem eorum, qui ſententiam dicent, finem ſibi conueniet vtilitatem proponere, vt omnis eo totius orationis ratio conferatur. Vtilitas in duas partes in ciuili conſultatione diuiditur, tutam & honeſtam. Tuta eſt, quæ conficit inſtantis aut conſequentis periculi vitationem qualibet ratione. Hæc diſtribuitur in vim & dolum: quorum aut alterum ſeparatim, aut vtrunque ſumemus coniunctim. Vis decernitur per exercitus, claſſes, arma, tormenta, euocationes hominum, & alias huiuſmodi res. Dolus conſumitur in pecuniam, pollicitationes, diſſimulationes, maturationes, mentitiones, & ceteras res, de quibus magis idoneo tempore loquemur, ſi quando de re militari, aut de adminiſtratione reip. ſcribere velimus. Honeſta res diuiditur in rectum & laudabile. Rectum eſt, quod cum virtute & officio fit. id diuiditur in prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, modeſtiam. Prudentia eſt calliditas, quæ ratione quadam poteſt delectum habere bonorum & malorum. Dicitur item prudentia, ſcientia cuiuſdam artificij. Item appellatur prudentia, multarum rerum memoria, & vſus complurium negociorum. Iuſtitia eſt æquitas, ius vnicuique tribuens pro dignitate cuiuſque. Fortitudo eſt rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contemptio, & laboris cum vtilitatis ratione perpeſſio. Modeſtia eſt in animo continens moderatio cupiditatum. Prudentiæ partibus vtemur in dicendo, ſi commoda cum commodis conferemus, cum alterum ſequi, vitare alterum cohortemur. Aut ſi qua in re cohortabimur aliquem, cuius rei aliquam diſciplinabilem ſciētiam poterimus habere, &, quo modo, aut qua quidque ratione fieri oporteat, oſtendemus. Aut ſi ſuadebimus quippiam, cuius rei geſtæ aut præſentem, aut auditam memoriam poterimus habere: qua in re facile id, quod velimus, exemplo allato perſuadere poſſimus. Iuſtitiæ partibus vtemur, ſi aut innocentum, aut ſupplicum dicemus miſereri oportere: ſi oſtendemus bene merentibus gratiam referri conuenire: ſi demonſtrabimus vlciſci maleficos oportere: ſi fidem magnopere cenſebimus conſeruandam: ſi leges & mores ciuitatis egregie dicemus ſeruari oportere: ſi ſocietates atque amicitias ſtudioſe dicemus coli conuenire: ſi, quod ius in parentes, deos, patriam natura comparauit, id religioſe colendum demonſtrabimus: ſi hoſpitia, clientelas, cognationes, affinitates caſte colendas eſſe dicemus: ſi nec prece, nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec ſimultate à via recta oſtendemus deduci oportere: ſi dicemus in omnibus ius æquabile ſtatui conuenire. His atque huiuſmodi partibus iuſtitiæ, ſi quam rem in concione, aut in concilio faciendam cenſebimus, iuſtam eſſe oſtendemus: contrarijs iniuſtam. ita fiet, vt eiſdem locis & ad ſuadendum, & ad diſſuadendum ſimus parati. Sin fortitudinis retinendæ

dæ cauſa faciendum quid eſſe dicemus, oſtendemus res magnas & excelſas ſequi & appeti oportere: & item res humiles & indignas viris fortibus viros fortes propterea contemnere oportere, nec idoneas dignitate ſua iudicare. Item, à nulla re honeſta periculi aut laboris magnitudine deduci oportere: antiquiorem mortem turpitudine haberi; nullo dolore cogi, vt ab officio recedatur; nullius pro rei veritate metuere inimicitias; quodlibet pro patria, parentibus, hoſpitibus, amicis, & ijs rebus, quas iuſtitia colere cogit, adire periculum, & quemlibet ſuſcipere laborem. Modeſtiæ partibus vtemur, ſi nimias libidines honoris, pecuniæ, ſimiliumq́. rerum vituperabimus: ſi vnamquanque rem certo naturæ termino definiemus: ſi denique, quod cuique ſatis ſit, oſtendemus, & nimium progredi diſſuadebimus, & modum vnicuique rei ſtatuemus. Huiuſmodi partes ſunt virtutis amplificandæ, ſi ſuadebimus; attenuandæ, ſi ab his dehortabimur, vt hæc attenuentur quæ ſupra demonſtraui. nam nemo erit, qui cenſeat à virtute recedendum. verum aut res huiuſmodi non dicatur eſſe, vt virtutem poſſimus egregiam experiri: aut in contrarijs potius rebus, quàm in his, virtus conſtare oſtendatur. Item ſi quo pacto poterimus, quam is, qui contradicet, iuſtitiam vocarit, nos demonſtrabimus ignauiam eſſe, & inertiam, ac prauam liberalitatem. Quam prudentiam appellarit, ineptam & garrulam & odioſam ſcientiam eſſe dicemus. Quam ille modeſtiam dicet eſſe, eam nos inertiam & diſſolutam negligentiam dicemus. Quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriam & inconſideratam appellabimus temeritatem. Laudabile eſt, quod conficit honeſtam & præſentem & ſequentem commemorationem. Hoc nos eo à recto ſeparauimus, non quòd hæ quatuor partes, quæ ſubijciuntur ſub vocabulo recti, hanc honeſtatis commemorationem dare non ſoleant; ſed quanquam ex recto laudabile naſcatur, tamen in dicendo ſeorſum tractandum eſt hoc ab illo. neque enim ſolum laudis cauſa rectum ſequi conuenit, ſed, ſi laus conſequitur, duplicatur recti appetendi voluntas. Cum igitur erit demonſtratum rectum, laudabile eſſe demonſtrabimus aut ab idoneis hominibus, vt ſi qua res honeſtiori ordini placeat, quæ à deteriore ordine improbetur; aut aliquibus ſocijs, aut omnibus ciuibus, exteris nationibus, poſterisq́. noſtris. Cum huiuſmodi locorum diuiſio ſit in conſultatione, breuiter aperienda eſt totius tractatio cauſæ. Exordiri licebit vel à principio, vel ab inſinuatione, vel ab iiſdem rationibus, quibus in iudiciali cauſa. Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quoniam in huiuſmodi cauſis finis eſt vtilitas, & ea diuiditur in rationem tutam atque honeſtam: ſi vtrunque poterimus oſtendere, vtrunque pollicebimur nos in dicendo demonſtraturos eſſe: ſin alterum demonſtraturi erimus, ſimpliciter, quod dicturi ſumus, oſtendemus. At ſi noſtram rationem tutam eſſe dicemus, diuiſione vtemur in vim, & conſilium. nam quod in docendo rei dilucidandæ cauſa dolum appellauimus, id in dicendo honeſtius conſilium appellabimus. Si rationis noſtræ ſententiam rectam eſſe dicemus, & omnes partes recti incident, quadripartita diuiſione vtemur; ſi non incident, quot erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione & confutatione vtemur locis, quos ante oſtendimus, noſtris confirmandis, contrarijs confutandis. Argumentationis artificioſæ tractandæ ratio de ſecundo libro petetur. Sed ſi acciderit, vt in conſultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honeſta ſententia ſit, vt in deliberatione eorum, qui à Pœnis circunſeſſi deliberant quid agant: qui tutam rationem ſequi ſuadebit, his locis vtetur: nullam rem vtiliorem eſſe incolumitate: virtutibus vti neminem poſſe, qui ſuas rationes in tuto non collocarit: ne deos quidem eſſe auxilio iis, qui ſe inconſulto in periculum mittant: honeſtum nihil oportere exiſtimari, quod non ſalutem pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honeſtam, his locis vtetur: virtutem nullo tempore relinquendam: vel dolorem, ſi is timeatur; vel mortem, ſi ea formidetur, dedecore & infamia leuiorem eſſe: conſiderare quæ ſit turpitudo conſecutura. At non immortalitatem, neque æternam incolumitatem conſequi; nec eſſe exploratum, illo vitato periculo, nullum in aliud periculum venturos: virtute, vel vltro ad mortem proficiſci eſſe præclarum: fortitudini fortunam quoque eſſe adiumento ſolere: eum tute viuere, qui honeſte viuat, non qui in præſentia incolumis ſit: & eum, qui turpiter viuat, incolumẽ in perpetuum eſſe non poſſe. Concluſionibus ferè ſimilibus in his & iudicialibus cauſis vti ſolemus, niſi quòd his maxime conducit quamplurima rerum ante geſtarum exempla proferre. Nunc ad demonſtratiuum genus cauſæ tranſeamus.

CAPIDVRVS.

DELIBERATIONES partim ſunt huiuſmodi, vt quæratur vtrum potius faciendum ſit; partim huiuſmodi, vt, quid potiſſimum faciendum ſit, conſideretur. Vtrum potius, hoc modo:) Nam omnis ſuaſoria nihil aliud eſt quem cõparatio, nec vtrũ melius, ſed quid ſit optimum quæritur. [Carthago tollenda,) Diminuenda, vt Carthaginenſes alio loco habitare compellamus. [Cum ex Italia Carthaginem) Reuocatur. [An domum) Carthaginem redeat. [Occupet Alexandriam.) Aegypti quondam Metropolim, & regiam dicit. [Vt ſi deliberet) Cum .n. Fuluius Flaccus conſulatum gerens primus Italos inſtigaſſet, vt in vrbem tanquam ciues aſſumi vellent, & ex ſubditis participes fierent dignitatum, L. Druſus trib. pl. vir illuſtris, rogantibus Italis, legem vt ciuitate donarentur, ſe laturum promiſit. Quamobrem eum Druſo multi mortem interminarentur, raro prodibat in publicum. itaque domi omnibus ius dicebat, vbi ſutoris gladio traiectus occubuit. Itali, Druſi cæde percepta, à Romanis defecere, bellumq́. in eos acre ſuſcitarunt. Italorum autem exercitus ex omnibus qui conuenerant vrbibus, fuit peditum equitumq́. ad centum milia. Contra Romani parem illis parauere vndecunque potuerunt exercitum. Romanis Sex. Iulius Cæſar, & P. Rutilius Rufus conſules præerant. Prætores autem Rutilij Rufi, Cn. Pompeius, illius Pompeij pater qui Magnus cognominatus eſt, ac Q. Cepio, C. Perpenna, C. Marius, Valer. Meſſalla. Sex. Cæſaris autem prætores, P. Lentolus, ac frater ipſius Cæſaris. T. Didius, Licinius Craſſus, Corn. Sylla, & Marcellus. Italorum autem duces, T. Afranius, C. Pontilius, Marius Ignatius, Q. Pompedius, C. Bebius, M. Lamponius, C. Iudacilius, Brius Aſinius, ac Vectius Cato, aduerſum Romanos conſtitere. Quibus confligentibus, magna cædes vtrinque facta. Romani primo quidem afflicti cum etiam Herruſci bellum molirentur, ne multis vno tempore bellis corruerent, fœdera cum Italis iunxerunt, & Italos ciuitate donauerunt, eo tamen pacto, vt non in earum tribuum numero quæ 35. ad certandas dignitates admittebantur, eſſent, ſed cum ex illis tribubus alias legiſſent, in earum numero Itali continerentur. Vnde factum eſt, vt hæ nullius haberentur auctoritatis. Quod primum Itali non aduerterunt, ſed inde re cognita diſſenſio noua oriri cœpit, ſedati tamen eorum animi ſunt. Hoc igitur dicit Cic. vt ſi deliberet ſenatus bello Italico, an ſocijs ciuitatem det, hoc eſt, eos ne in populum R. aſciſcat ad danda ſuffragia, an non. [In quibus cauſis rei natura faciet deliberationem,) Hoc eſt, vbi & vtilitas & honeſtas delibe-

randum aliquid, quod rei ipſius ratio poſtea commouerit, ſuadentis ars illic omnis ad rem ipſam erit accommodanda. [In quibus extranea cauſa conficiet deliberationem,) Vt non tam rei ipſius natura quæratur, quam vt altera pars magis probanda aut deprimenda proferatur. [In his ea ipſa erit cauſa adaugenda) Vt ſi putemus Italos in urbem aſciſcendos. [Aut deprimenda.) Si id nullo modo faciendum exiſtimemus. [Omnem orationem eorum, qui ſententiam dicent,) Qui orationem ſuadebunt, aut diſſuadebunt. [Vt omnis eò totius orationis ratio conferatur.) Subaudiendum vtilitatem. [Vtilitas in duas partes in ciuili conſultatione) Vbi de ciuitatis vtilitate deliberatur. Alias enim perpetuo verum non erit. [Quæ conficit) Abſoluit. [Inſtantis) Imminentis. [Aut conſequentis) Quod ſequi debeat. [Qualibet ratione.) Quocunque modo, ſicut vi, & dolo. [Quorum aut alterum ſeparatim,) Aut altero ea his per ſe conficietur. [Aut vtrunque ſumemus coniunctim.) Aut coniungimus & vim & dolum, quo tutiores eſſe valeamus. [Vis ſecernitur) A dolo ſeparatur, per exercitus, claſſes, nauium multitudinem, arma, quibus nos tuemur. [Tormenta,) Quæ in hoſtes liberamus, aut quę hoſtium muris diruendis admouemus. [Euocationes hominum,) Vtrum cum receptui canitur, in hoſtes impetu maiore inuehantur milites. An certe reuocationes, vt diſcernant alios. [Dolus conſumitur in pecuniam,) Omnis enim pene fraudis cauſa pecunia eſt. [Maturationes,) In longum productiones, quo aliquam melius ſtruamus fallaciam. [Si quando de re militari, aut de adminiſtratione) Veluti in libello de re militari poſtea ſcripſit. [Rectum eſt, quod cum virtute) Virtus eſt animi habitus, modo, rationi, naturæ conſentaneus. vt Plato definit: Ἀρετὴ διάθεσις, ἡ καὶ τὶς ἕξις σπουδαία ζώων καθ' αὑτὴν ἐπαινουμένη ἕξις καθ' ἣν τὸ ἔχον ἄριστον λέγεται. Ariſtot. autem ἡ ἀρετή, inquit, μεσότης λοιπῆς εἶναι τῶν παθῶν. Officium vero eſt, ea virtute actio probabilis. Id diuiditur in prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, & temperantiam. Cum ex duabus tantum conſtet homo ſubſtantijs, anima & corpore, anima rationem, corpus ſibi ſenſus vendicat. Ratione idoneus eſt illuminari ac intelligere aliquid ſupra ſe, in ſe, & infra ſe. ſupra ſe Deum, in ſe angelum & hominis animam, infra ſe quidquid cœli ambitu continetur. Rerum quidem immortalium cognitio ſapientia, mortalium autem prudentia nominatur. Cum ſeorſibus vero concupiſcibilis & iraſcibilis homo eſt, per concupiſcibilitatem & iraſcibilitatem apta eſt anima vt afficiatur, affectus autem quadripartitus eſſe dignoſcitur, dum de eo quod amamus iam vel gaudemus, vel gaudendum eſſe ſperamus, & de eo quod odimus iam vel dolemus, vel dolendum metuimus, & ob hoc ex concupiſcentia gaudium & ſpes, de iraſcibili parte dolor & metus oriuntur. Cum primum igitur quatuor hæ animi perturbationes contra rationem inſurgunt, a Græcis πάθη vocantur, nos verbum è verbo vertentes, ante paſſiones poſſumus appellari. His homines carere impoſſibile eſt. nam ſine vitijs nemo naſcitur, optimus ille qui minimis vrgetur. ſi autem tantum potuerint vt rationi dominentur, ac prudentiam omnem ſuis illecebris ſubijciant, ſui etiam vitij nomen habent. Quod autem animum aut mentem per ſe corrumpit, flagitium nominatur. Sed quod vitium id agit, vt alteri noceat, facinus appellatur, quæ duo omnium peccatorum genera ſunt. Ceterum per prudentiam, quæ & ipſa per ſapientiam perficitur, ſuperantur abijciunturque. Hæc ſemel atque iterum, ſed ſemper, quo ad mentis bene compoſitæ habitus ſtabilis manet. Reliqua virtutum nomina ſunt, hæ primariarum duntaxat, fortitudo, temperantia, iuſtitia. Quandocunque igitur gaudium dolor, metus: à prudentia, temperantia, fortitudine, iuſtitia, quæ videlicet omnium virtutum origines & quaſi cardines ſunt, coercentur, in virtutes conſurgunt, quamobrem nec in deo virtus eſſe vlla poteſt, quando ne vlla quidem perturbatio in eo ſuſcitatur. [Prudentia eſt) Hanc alibi ita definit, prudentia eſt rerum bonarum malarumque ac vtrarumq. ſcientia. Plato autem hoc modo: Φρόνησις δύναμις ποιητικὴ καθ' αὑτὴν τῆς ἀνθρώπου εὐδαιμονίας, διάθεσις, καθ' ἣν κρίνομεν τί πρακτέον καὶ τί οὐ πρακτέον. Hanc ita diſtinguit è ſapientia, ſicut nos ſupra ſi quidem ſapientiam ita definit, Σοφία ἐπιστήμη τῶν ἀεὶ ὄντων ἐπιστήμη θεωρητικὴ τῆς τῶν ὄντων αἰτίας. Idem quoque Ariſt. ſentit. nam in primo libro qui ἠθικῶν μεγάλων inſcribitur: ἡ μὲν γὰρ σοφία, inquit, ἐστὶ περὶ τὰ μετ' ἀποδείξεως καὶ ἀεὶ ὄντα, ἡ δὲ φρόνησις οὐ περὶ ταῦτα ἀλλὰ περὶ τὰ ἐν μεταβολῇ ὄντα. Hieronymus autem ſuper Pauli epiſtola ad Epheſios, ſapientiam inquit, & prudentiam eſſe propemodum eadem Stoici quidem ſic opinantur, dicentes, ſapientia eſt rerum diuinarum humanarumq. cognitio, prudentia vero tantum mortalium. Humanarum igitur rerum cognitionem Stoici ſapientiæ addiderunt. In quo Auguſtinus ab Hieronymo diſſentit, qui ita ſcriptum reliquit: Eſt itaque in ratione quiddam ad ſuperna & cœleſtia intendens, & id dicitur ſapientia, & eſt quiddam ad tranſitoria & caduca reſpiciens, & id vocatur prudentia. Non defuerunt qui dubitarent, non tam ſapientia, quam prudentia virtutes eſſent, rationemque ſuæ dubitationis attulerunt, quòd cum ſapientia & prudentia rerum quædam ſint ſcientiæ, vt docuimus, ſcientia autem (vt ipſe Ariſt. inquit) omnes in parte intellectiua & rationali conſiſtant, virtutes vero irrationali in parte animæ ſint (ob quam cauſam Socratem etiam incuſat, qui virtutes ſcientias facit) recte neutram exiſtimari poſſe virtutem. Ariſtoteles tamen ipſe virtutem vtranque eſſe oſtendit, inquiens, Εἰ γὰρ ἡ φρόνησις ἀρετή ἐστιν, ὥς φαμεν, ἡ σοφία, ἡ ἑτέρα, τῶν λόγον ἐχόντων, ἐστὶ δὲ χείρων ἡ φρόνησις τῆς σοφίας, περὶ χείρω γάρ ἐστιν, ἡ μὲν σοφία περὶ τὸ ἀΐδιον καὶ τὸ θεῖον, ὥς φαμεν, ἡ δὲ φρόνησις περὶ τὸ συμφέρον ἀνθρώπῳ. εἰ οὖν τὸ χεῖρον ἀρετή ἐστιν, τό γε βέλτιον εἰκὸς ἐστὶν ἀρετὴν εἶναι, ὥστε δῆλον, ὅτι ἡ σοφία ἀρετή ἐστιν. [Prudentia eſt calliditas,) Hoc eſt, per experientiam peritia. Callidus enim vt ipſe Cicero putat, a callo nomen habet, cuius longo quaſi vſu mens ipſa ex corporis occalluerit laboribus. [Quæ ratione quadam poteſt delectum habere bonorum & malorum. Dicitur item prudentia,) Potens eſt, vt habeat delectum, electionem. [Scientia cuiuſdam artificij. Item appellatur prudentia, multarum rerum memoria) Vt ea arte humana & rerum tractatione, ſcientia prudentia ſit. [Et vſus complurium negociorum) .i. multorum. nam poſitiuū, non comparatiuum nomen eſt. nemo.n. complur dicit, ſed compluris & complure in veterum vſu fuit. Vnde complures locus, vt compluria ſana, Cato in Originibus dicit. Et Cic. in Protagora confirmationis genera compluria. Hinc complurium genitiuus. Errat aũt Gellius, qui plura nullo modo dicendum eſſe exiſtimauit. Nam poetarum exempla infinitæ aliter docent. Prudentiæ vero partes ſunt, memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria eſt per quam animos repetit quæ fuerunt. Intelligentia eſt, per quã ea proſpicit quæ ſunt. Prouidentia eſt, per quam aliquod futurum videtur antequã factum eſt, Huic tria B. Ambroſius tribuit officia, Deum venerari, bene viuere, & benemerita apud Deum collocare. ita.n. dicit, quia lex naturalis tres habet partes, cuius prima hæc eſt, vt agnitus honoretur creator, ne eius claritas & maieſtas alicui de creaturis deputetur, ſecunda pars eſt moralis, hoc eſt vt bene viuatur modeſtia gubernante. Congruit.n. homini habenti notitiam creatoris, vitam ſuam lege moderari, ne fruſtretur ſummum illud initium, tertia pars docilis. vt notitia creatoris Dei & exemplum morum ceteris tradatur vt diſcant quemadmodum apud creatorem meritum collocatur, hæc eſt vera, & Chriſtiana prudentia. Hoc ideo ſubiecimus, quod ab hoc loco non alienum eſſe exiſtimauimus & qm̃ hæc demonſtratiuo deliberatiuoq́ generi cõmunia præcepta ſunt, ſatius fuerit hic omnia ſimul commouiſſe q̃ eadem ſparſim pertractaſſe. [Iuſtitia eſt æquitas, ius vnicuiq; tribuens pro dignitate cuiuſque) Hæc ita definit Plato, Δικαιοσύνη ὁμόνοια τῆς ψυχῆς πρὸς αὑτήν, καὶ εὐταξία τῶν τῆς ψυχῆς πρὸς αὑτήν, καὶ εὐταξία τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν, πρὸς ἄλληλά τε καὶ περὶ ἄλληλα, ἕξις διανεμητικὴ τοῦ κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ, ἕξις καθ' ἣν ὁ ἔχων προαιρετικός ἐστι τῶν φαινομένων αὐτῷ δικαίων, ἕξις ἐν βίῳ νόμου ὑπήκοος, ἕξις ὑπηρετικὴ νόμων. Ariſt. autem bipartitam eſſe iuſtitiam putat, alteram quæ in nobis ipſis, alteram aduerſus alios. In primo enim eius libelli, quem μεγάλων ἠθικῶν inſcripſit. ita dicit, Περὶ δὲ δικαιοσύνης λοιπὸν ἂν εἴη σκοπεῖν τί ἐστι, καὶ ἐν τίσι, καὶ περὶ τίνα. πρῶτον μὲν εἰ λάβοιμεν τί ἐστι τὸ δίκαιον, ἐστὶ δὲ διττὸν τὸ δίκαιον, ὧν τὸ μέν ἐστι νόμιμον, φασὶ γὰρ εἶναι ἃ ὁ νόμος κελεύει. ὁ δὲ νόμος κελεύει τἀνδρεῖα πράττειν καὶ τὰ σώφρονα, καὶ ἁπλῶς ἅπαντα ὅσα κατὰ τὰς ἀρετὰς λέγεται. διὸ καὶ φασὶ δοκεῖν ἡ δικαιοσύνη τελεία τις ἀρετὴ εἶναι. εἰ γὰρ δίκαια μέν ἐστιν ἃ ὁ νόμος κελεύει ποιεῖν, ὁ δὲ νόμος πάντα τὰ κατὰ τὰς ἀρετὰς ὄντα προστάττει, ἄρα ὁ τοῖς κατὰ νόμον ἐμμένων δικαίοις τελέως ἀποδοθείς ἴσως δέ τι ὁ δίκαιος, καὶ ἡ δικαιοσύνη τελεία τις ἀρετή ἐστιν, ἓν μὲν δὴ οὖν δίκαιον ὅ τε τοιοῦτός ἐστι, καὶ περὶ ταῦτα, ἀλλ' οὐ τοῦτο τὸ δίκαιον, οὐδὲ τὴν περὶ ταῦτα δικαιοσύνην ζητοῦμεν. κατὰ μὲν γὰρ ταῦτα τὰ δίκαια ἔστι καθ' ἑαυτὸν ὄντα δίκαιον εἶναι. ὁ γὰρ σώφρων, καὶ ὁ ἀνδρεῖος, καὶ ὁ ἐγκρατής, καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἐστί. ἀλλὰ τὸ δίκαιον τὸ πρὸς ἕτερον ἄλλο ἐστὶ τοῦτο ἀλλ' ἐστὶν ὃ ζητοῦμεν δίκαιον, καὶ τὴν δικαιοσύνην τὴν περὶ ταῦτα, τὸ τοιοῦτον δίκαιον ἐστὶ, τὸ πρὸς ἕτερον, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, τὸ δ' ἄδικον, τὸ γὰρ ἄδικον, τὸ ἄνισον ἐστίν. Iuſtitia igitur eſt habitus animi cõi vtilitate conſeruata, ſuam cuique tribuens dignitatem. Eius initium eſt à natura profectum, deinde quædã in conſuetudinem ex vtilitatis ratione venerunt, poſtea res à natura profectas, & à cõſuetudine probatas, forte religio auxit. Naturæ ius eſt, quod non opinio genuit, ſed quædam innata vis inſeruit, vt religionem, pieta-

tem,

tem, gratiam, vindicationem, obſeruantiam, veritatem. Religio eſt, quæ ſuperioris cuiuſdam naturæ, quam diuinam vocamus, curam cerimoniasque affert. Pietas eſt, per quam ſanguine coniunctis patriæque beneuolis, officium & diligens tribuitur cultus. Gratia eſt, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio eſt, per quam vis aut iniuria & omnino omne quod obfuturum eſt, defendendo aut vlciſcendo propulſatur. Obſeruantia, per quam homines, aliqua dignitate antecedentes, cultu quodam & honore dignantur. Veritas, per quam incommutata ea quæ ſunt, aut quæ fuerunt, aut futura dicuntur. Ex conſuetudine ius eſt, quod aut leuiter à natura tractum, aliud & maius fecit vſus, vt religionem, aut ſi quid eorum, quæ ante diximus à natura profici-ſci, in maius factum per conſuetudinem videmus, aut quod in morem vetuſtas vulgi approbatione perduxit, quod genus pactum eſt, par, iudicatum. Pactum eſt, quod inter aliquos conuenit. par, quod inter omnes æquale eſt iudicatum, de quo alicuius, aut aliquorum ſententijs iam conſtitutum eſt. Lex ius eſt, quod ſcriptũ populo expoſitum eſt, vt obſeruetur. [Fortitudo eſt rerum magnarum appetitio, & rerum humiliũ) Ipſe alibi ita definit Fortitudo eſt conſiderata periculorum ſuſceptio, & laborum perpeſſio. Plato ita: Ἀνδρεία ἕξις ψυχῆς ἀκίνητος ὑπὸ φόβου, θάρρος πολεμικόν, ἐπιστήμη τῶν κατὰ πόλεμον πραγμάτων, ἐγκράτεια ψυχῆς πρὸς τὰ φοβερὰ καὶ δεινά. *Ariſtotelis de fortitudine in primo* μεγάλων ἠθικῶν, *hæc verba ſunt*. Ἐπεὶ οὖν ἐστὶν ἡ ἀνδρεία περὶ θάῤῥη καὶ φόβους, σκεπτέον ἂν εἴη περὶ ποίους φόβους καὶ θάῤῥη ἄρα ἐστίν. εἰ γάρ τις φοβεῖται μὴ ἀποβάλῃ τὴν οὐσίαν, δειλός ἐστιν; εἰ δέ τις θαῤῥεῖ περὶ ταῦτα, ἀνδρεῖος; οὐχ ὁμοίως δ'· εἴ τις φοβεῖται μόνος, ἢ θαῤῥεῖ ὅτι δῆλον φαίνει εἶναι τὸν φοβούμενον οὐκ ἀνδρεῖον οὐδὲ μὴ φοβούμενον, οὐκ ἄρα ἐν τοῖς τοιούτοις φόβοις καὶ θάῤῥεσιν ἐστὶν ἡ ἀνδρεία, ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐν τοῖς, οἷον εἴ τις φοβεῖται βροντὰς ἢ ἀστραπὰς ἢ ἄλλο τι τῶν ὑπὲρ ἄνθρωπον φοβερῶν· οὐκ ἀνδρεῖος, ἀλλὰ μανικός τις, ἐν φόβοις ἄρα καὶ θάῤῥεσιν ἐστὶν ὁ ἀνδρεῖος, τοῖς κατ' ἄνθρωπον.
Fortitudinis partes ſunt magnificentia, fidentia, perſeuerantia. Magnificentia eſt magnarum rerum & excelſarum, cum animi ampla quadam & ſplendida pro ratione cogitatio atque adminiſtratio. Fidentia eſt per quam magnis & honeſtis in rebus multum ipſe animus in ſe fiduciæ, certa cum ſpe collocauit. Patientia eſt, honeſta aut vtilitatis cauſa, rerum arduarum ac difficilium voluntaria ac diuturna perpeſſio, perſeuerantia ſtabilis, & perpetua permanſio. Modeſtia eſt, in animo continens. Nonius Marc. de doctorum virorum indagine. Modeſtia, inquit, moderatio, modus, modicum, mediocre nunc habent ordinem, quod modeſtia fundamentum, ſoliditas, & baſis ipſa virtutum eſt, è qua gignitur moderatio, quæ temperat modos, quibus morati diſcipuli in factis & in dictis & ceteris talibus agendi officijs reguntur. Modicum vero, moderatum eſt, mediocre, idem quod medium. ita ſæpe poſitum in magnis auctoribus annotauimus, M. Cato de liberis educandis. Omnia, inquit, in docendis pueris quæ virtutem veram informant, mediocria & modica ſint. Inter modeſtiam autem & continentiam, vt Hieronymus inquit, hoc intereſt, quòd modeſtia in viris perfectis eſt, conſummatæq. virtutis. Continẽtia vero, in via quidem virtutis eſt, ſed nec dum ad id peruenit, vt ſit virtus. Quia cupiditates adhuc in eius, qui ſe continet, cogitatione naſcuntur, & mentis puritatem polluunt, principale licet ſuperent, nec ad opus protrahãt cogitationem. Non ſolum aũt in deſiderijs & cupiditate continentia neceſſaria eſt, ſed & in reliqs tribus perturbationibus dolore, lætitia, & timore. Ipſe tñ Cic. modeſtiam & continentiam, tẽperantię partes eſſe exiſtimauit. Cuius hæc ſunt verba. Tẽperantia eſt, rõnis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animi firma & moderata dñatio. eius partes cõtinentia, clementia, modeſtia. Cõtinentia eſt, per quã cupiditas cõſilij gubernatione regitur. Clemẽtia eſt per qã in odiũ alicuius cõcitati, comitate retinentur. Modeſtia, p quã pudor honeſtus clarum & ſtabilẽ comparat auctoritatem. Modeſtiã Plato ita definit. Σωφροσύνη μετριότης τῆς ψυχῆς περὶ τὰς ἐν αὐτῇ κατὰ φύσιν γιγνομένας ἐπιθυμίας τε καὶ ἡδονάς, εὐαρμοστία καὶ εὐταξία ψυχῆς πρὸς τὰς κατὰ φύσιν ἡδονὰς καὶ λύπας, συμφωνία ψυχῆς πρὸς τὸ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι. *Ariſtoteles vero*, ἡ σωφροσύνη, *inquit*, μεσότης ἂν εἴη ἀκολασίας καὶ τοιούτων, ἐστὶ δὲ ἡ σωφροσύνη περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, οὐ πάσας δέ, ἀλλὰ τὰς περὶ ταῦτα· οὐ γὰρ ἄνευ ἡδονῶν σωματικῶν φιλόσοφον ἢ ἀνδρεῖον ἔτι, ἄλλο τῶν τοιούτων, καὶ δεῖ οὔτε ὁ ἀκόλαστος, ὁ μέντοι δὲ οὐδὲ περὶ ἀφροδίσια, ἀλλ' αἱ ἡδοναὶ ταῖς περὶ ἁφὴν καὶ γεῦσιν. ἀλλὰ δὴ περὶ τοιαύτας ἀνὴρ σώφρων εἶναι δοκεῖ, ὥστε μὴ καθ' ὑπερβολὴν τῶν τοιούτων ἡδονῶν, μηδ' ἂν πλεονεκτεῖ. ὁ μὲν γὰρ τοιοῦτος ἀκόλαστος.
[Prudentiæ partibus vtemur) Non tñ prudentiæ ceterarumque Cardinalium virtutum partes noſſe oratorem oportet, ſed & vitia, vt quid improbandum ſit, ac quo pacto improbandum ſit, poſſit noſſe. Ea qui velit omnia intelligere, Platonis dialogos & Ariſto. ethica legat, diſcatq. Nobis autem ſatis fuit, ad hunc Cic. locum attinentia expoſuiſſe. [Si commoda cum commodis conferemus) Si inter ſuadendum ea comparabimus, quæ cõmoda ſint cum incommodis, & omnia ad vtilius honeſtiusq. reuocabimus, munere vtemur prudentiæ. [Aut ſi qua in re cohortabimur aliquem,) Vt in grammatica facultate, ceteris ue diſciplinis in vrbe edocendis, ſi populum hue adhortati fuerimus, præclarum aliquem populum pro exemplo diligemus, vel ſimile aliquid aliud conſtituemus. [Diſciplinabilem ſcientiam poterimus habere,) Scientiam qua multi poſſint erudiri diſcipuli. [Si ſuadebimus) Quippiam, cuius rei geſtæ, hoc eſt, cuius aliquod ſimile extet apud alios documentum, id vt auditores intueantur reſecemus, in eosque prudentia vtemur. Sed ſi quid ſuadendum, in quo non exemplum ita commemoramus, ſimilitudinem ue, ſit omnino plenus, facilis, varia, ad extremum vſque & barbarum genus oratio. Veluti ſic. Dux Dacorum cum ſciret diſſociatum armis ciuilibus Populum R. non tamen tentandum arbitratus eſt, quia externo bello poſſet concordia inter ciues coaleſcere, duos ergo canes in conſpectum popularium commiſit, hisq. acerrime de proiecta carne pugnantibus, lupum oſtendit, quem protinus canes omiſſa inter ſe ira aggreſſi ſunt. Eo ille exemplo prohibuit barbaros ab impetu nouo, Romanis nempe profuturo. [Memoriam poterimus habere, qua in re facile id, quod velimus,) Si veterum aliquo exemplo audito adhortabimur. [Exemplo allato perſuadere poſſimus) Nam exemplorum maior plerunque eſt vſus, & melius perſuadetur quàm luculentiſſima quacunque alia oratione. [Iuſtitiæ partibus utemur, ſi aut innocentum, aut ſupplicum dicemus miſereri oportere:) Innocentum, verum qui deliquerint, & imprudentiam, errorem, aut fortunam in cauſa dicant fuiſſe an certe innocentum, qui cum alias non deliquerint, ſemel tantum lapſi ſint, velit Cicer. dubium eſt. [Aut ſupplicum dicemus miſereri oportere, ſi oſtendemus bene merentibus gratiam referri conuenire, ſi demonſtrabimus vlciſci) Nam non ſemper æquũ eſt peccantem punire, & ius eſt iuſtitiam ſummam non ſequi ſummum ſi quidem ius ſumma iniuria factum, vt Cicero. inquit, iam tritum ſermone prouerbium eſt. Præterea quoniam homini non peccare impoſſibile eſt, eo magis diuinam abundaſſe gratiam dicemus. Item, Quanto magis carere vitijs ſit impoſſibile, tanto nos oportere ei qui ſibi remitti culpam, cupiat, plus indulgere. [Male meritis) Qui ſunt mala promeriti. Hoc tamen non tamen Ambroſius in lib. officiorum reteriqne Chriſtiani non faciendum putant, ſed & quidem ethnicorum multi. Vnde Iuuenal.

Semper & infirmi eſt animi, exiguiq; voluptas, Vltio.

Et ſic collige, quòd vindicta nemo magis gaudeat, quam fœmina. [Si fidem magnopere cenſebimus conſeruandam:) Iuſtum erit. [Hoſpitia,) Vbi nos hoſpitati fuerimus, ea loca caſte coli debere à nobis oſtendamus. [Clientelas,) Eſt multitudo eorum qui potentem aliquem colunt, ciuem principem ue fauore proſequũtur, & eius dignitatem factionemque tuentur, ducti vel mercede, vel beneficio, nec ſeruum clientem nominare licet. quod autem Lucanus inquit: Emptiq. clientes, non de ſeruis loquitur. Non enim in ſeruis ſpem ſibi Pompeius poſuerat, ſed in liberis & ciuibus ſeruilem tamen, non liberalem animum habentibus, quia venalem haberent ingenuitatem. nam cum dicimus ſeruos, non addimus emptos, ſic ergo ne emptos quidem clientes dixiſſet. [Cognationes,) Hoc eſt, per ſanguinis coniunctiones, tam virilis q̃ fœminini ſexus. ſi quidem virilis tantum ſanguinis agnati, ex iureconſultis intelliguntur, vt in tertio Inſtitut. Iuſtiniani Imperatoria de legitima agnatorum ſucceſſione patet. [Affinitates) Vbi etiam ſi ſanguinis nulla deuinciat nos copula, intercedat tamen aliqua coniunctio. [Caſte colendas) Incorrupte, ſine vlla vitij labe. nam vitiorum oĩum abſtinẽtia, caſtitas poteſt appellari. Virg.

Caſta pudicitiam ſeruat domus.

[Nec gratia,) Nec beneuolentia moueri nos oportere, quo minus peccata puniamus. Intelligendum autem eorum qui plurimum deliquerint, ne videatur ſibi contrarius, vbi dixit, Supplicũ miſereri oportere. [Nec periculo,) Quod etiam nobis immineat, ſi ſecus iudicauerimus. [Simultate,) Si ſimultatem latens ſimul ſubrepat odium. [His atque huiuſmõi) Nam non ſunt ſolæ iuſtitiæ partes, & ſi ſoli loci, vnde iuſtam rem, aut his contrariam iniuſticiam, poſſimus oſtendere. [In concione, aut in cõcilio) In concione vbi laudemus aut vituperemus, hoc eſt, per demonſtratiuũ genus. [Aut in concilio) Vbi de aliqua re conſultetur. i. per deliberatiuum genus. [Ad ſuadendum,) Vt ſiat aliquid. [Ad diſſuadendum) Ne fiat. nam perſuadere, eſt ſuadendo conſequi quod ve-

ſta. [Item oſtendemus, antiquiorem mortem turpitudine habe-tis) Eſt.n. fortis viri, mortem honeſtati poſtponere, minoris æſti-mare mori, quàm illam ſubire turpitudinem. [Antiquiorem) Præ-clariorem. [Nullo dolore cogi, vt ab officio recedatur;) Nullum dolorem tam ſæuum eſſe debere, vt fortem hominem ab officio virtuteq. dimoueat. [Pro rei veritate) Vt verum dicat. [Si vnam-quanque rem certo naturæ termino definiemus:) Si in rebus ex petendis finem aliquem nobis imponendum dicemus, nec libidi-nes noſtras infinitas eſſe oportere proferemus. [Definiemus:) Determinabimus. [Quod cuique ſatis ſit, oſtendemus,) Si quo-uſque nobis cupere liceat aperiemus. [Huiuſmodi partes ſunt virtutis amplificandæ,) Si ſuadebimus, velut ipſe pro P. Seatio, fortitudinem extollens. Amemus patriam pareamus ſenatui, conſulamus bonis, præſentes fructus negligamus, poſteritati & gloriæ ſeruiamus, id optimum putemus quod erit rectiſſimum ſperemus, quod volumus, ſed quod acciderit feramus. Cogi-temus denique corpus virorum fortium, magnorum hominum, eſſe mortale, animi vero motus, & virtutis gloria, ſempiternam neque hanc opinionem, ſi in illo ſanctiſſimo Hercule conſecra-tam videmus, cuius corpore ambuſto vitam eius & virtutem im-mortalitas accepiſſe dicitur, minus exiſtimemus eos, qui hanc tantam remp. ſuis conſilijs, aut laboribus auxerint, vel defende-rint, vel ſeruauerint, eſſe immortalem gloriam conſecutos.

[Attenuandæ, ſi ab his dehortabimur,) Velut pro M. Cælio ipſe, Si quem forte inueneritis, qui aſpernetur pulchritudinem re-rum, non odore vllo, non tactu, non ſapore capiatur, excludit hic auribus omnem ſuauitatem, cui ego fortaſſe & pauci deos propi-tios, pleriqe autem iratos putauerunt. Ergo hæc deſerta vita, & inculta, atque interclusa iam relinquatur, detur aliquid ætati, ſit adoleſcentia liberior non omnis voluptatibus denegentur, non ſemper ſuperet vera illa & directa ratio, vincat aliquando cupidi-tas voluptasq. rationem, dummodo illa in hoc genere præſcri-ptio moderatioq. teneatur, pareat iuuentus pudicitiæ ſuæ, ne ſpo-liet aliena, ne effundat patrimonium, ne fœnore trucidetur, ne in-currat in alterius domum atque famam, ne probrum caſtis, labem integris, infamiam bonis afferat, ne quem vi terreat, ne interſit inſidijs, ſcelere careat. [Hæc attenuerunt quæ ſupra demonſtraui. nam nemo erit, qui cenſeat à virtute recedendum. verum aut rea huiuſmodi non dicatur) Quæ ſupra demonſtraui, ſubaudiendum extollendo vt quæ de prudentia, iuſtitia, fortitudine, & modeſtia. diximus. [Vt virtutem poſſimus egregiam experiri:) Dicamus, quam laudant aduerſarij virtutem, non eſſe huiuſmodi, vt egre-gia virtus dici poſſit. [Aut in contrarijs potius rebus,) Virtutem eſſe, quam in his rebus quas dixerint ipſi: Et hoc generaliter de omnibus virtutibus dictum eſt. [Nos demonſtrabimus ignauiā eſſe, & inertiam,) Ignauiam eſſe, & inertiam velut ſi innocentum ſuppliciumq. miſereri oportere dicat aduerſarius. ignauiam ani-mi, inertiam corporis voluit intelligi. [Ac prauam liberalita-tem.) Si male meritos vlciſci oportere dixerint. [Quam pru-dentiam appellarit, ineptam & garrulam & odioſam ſcientiam eſ-ſe dicemus. Quam ille modeſtiam dicet eſſe,) Ineptam, ſi ſuo loco & ſuo tempore referri non videantur, quæ prudenter dicta ſunt: garrulam, ſi exempla videantur inſulſa proferre, odioſam, ſi erunt huiuſmodi quæ dicta ſunt, vt contemni poſſe videantur. Eam nos inertiam & diſſolutam negligentiam dicemus. Quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriam & inconſide-ratam appellabimus temeritatem.) Quam modeſtiam aduerſarij dixerunt, contemnere pecunias, honores, & ſimilia, non ob con-tinentiam, id facere dicemus, ſed per inertiam, & vagam negligen-tiam. [Laudabile eſt, quod conficit honeſtam & præſentem & ſe-quentem commemorationem.) Diuiſit ſupra Cicero honeſtum & rectum & laudabile. Rectum dixit, quod cum virtute & offi-cio eſſet coniunctum. Virtutes & virtutum partes oſtendimus. Officiorum autem alia virorum, alia mulierum, alia iuuenum, alia ſenum. & prout vniuſcuiuſque fuerit conditio, quoniam perſonæ conuenientia reddere conuenit, ac virtutes ei congruas prout conditio popoſcerit accommodare, quæ tum ſua pruden-tia, tum aliorum admonitione quiſque poterit intelligere, ſic ex virtute officioq. eius, de quo conſultabimus, aut concionabimur, efferre ſemper orationem oportebit. Nunc ſequitur laudabi-le, quod ex officio virtuteq. naſcitur. Hoc nos cum dignitate cum fructu ſuo ducit ad ſe. Quo in genere eſt gloria, digni-tas, amplitudo, amicitia. Gloria eſt, frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas eſt, alicuius honeſta & cultu & honore & uerecundia digna auctoritas. Amplitudo, eſt potentiæ, aut ma-ieſtatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amici-tia, voluntas erga aliquem honeſta illius ipſius cauſa quem dili-git, cum eius pari voluntate. [Laudabile eſt, quod conficit hone-ſtam) Honeſti enim ſpeciem, laudabile eſſe oſtendimus. [Et præ-ſentem & ſequentem commemorationem. Hoc nos eo à re-cto ſeparauimus, non quòd) Laudabilis enim partes, aut propter id, quod intuemur, aut propter id, quod ſequi confidimus, ob fru-ctum. ſ. honeſtatemq. extolli poſſunt. [Hæ quatuor partes, quæ ſubijciuntur ſub vocabulo recti,) Virtutes recti partes, quas ſu-pra recenſuimus, dicit. [Hanc honeſtatis commemorationem dare non ſoleant, ſed quanquam ex recto laudabile naſcatur, ta-men in dicendo ſeorſum tractandum eſt hoc ab illo. neque enim ſolum laudis cauſa rectum ſequi conuenit,) Senſus eſt. Rectum à laudabili certe diuiſimus, non ut uirtutem quoque laudabilem eſſe nolimus intelligi, diximus enim ex officio virtuteq. naſci lau-dabile, ſed quod qualitate diuerſum ſeorſim etiam tractari de-beat. [Neque enim ſolum laudis cauſa rectum ſequi conuenit,) Non enim amplectendæ virtutes ſunt ſolum propter laudem, ſed quia magis uirtutem quam uitium ſequi decet. Veruntta-men laudem duobus modis poſſumus intelligere, & quam uirtus præ ſe ferat, ut ſit quaſi finis ac præmium ipſius, quod è medijs ut ita dicam uiſceribus uirtutis emicat, & neceſſario uirtutem ipſam ſemper comitatur. Alia laus, quæ extrinſecus ab hominibus ad uirtutem defertur quæ in laudantium poteſtate eſt, quæque tam falſa quam uera eſſe poteſt. de hac nunc Cicero loquitur. Si quidem ea quæ uirtutem perpetuo comitatur, huiuſmodi eſt, ut propter ſe (utpote uirtutis quidam finis) expeti debere videa-tur. [Sed, ſi laus conſequitur, duplicatur recti appetendi uolūtas) Hoc eſt, ſi uirtutem ipſam ſecuturam hominum laudationem ui-deamus, creſcit uoluntas amandi rectum, tum quod non ſine lau-de id nos facturos ſperemus, tum quod fructus & emolumenta etiam conſequamur. [Cum igitur erit demonſtratum rectum, laudabile eſſe demonſtrabimus aut ab idoneis hominibus, ut ſi qua res honeſtiori ordini placeat,) Hoc eſt, cum gloria, cum di-gnitate, cum amplitudine, cum amicitia laudabile eſſe coniun-ctum. Quæ omnia, aut propter ſe ſolum, aut propter ſe & utili-tatem expendi poſſe manifeſtum eſt. quæ etiam conſideranda, num religionibus adiuncta ſint, & id ex noſtro officio, aut alieno, & ex omnibus, quas opportunitates, quæ commoda ſecum fe-rant, & utrum ea commoda mentis ſint, ut ſcientiæ, an corporis, ut incolumitas. Incolumitas eſt, ſalutis tuta atque integra con-ſeruatio, aut ab extrinſecus poſitis, ut potentia. Eſt autem poten-tia, ad ſua conſeruanda, & alterius opprimenda, idonearum rerū facultas. [Laudabile eſſe demonſtrabimus aut ab idoneis homi-nibus, ut ſi qua res honeſtiori ordini placeat,) Hoc dicit, cum re-ctum eſſe, hoc eſt, cum uirtute coniunctum id oſtenderimus, ſu-pereſt, ut laudabile eſſe oſtēdamus, quod facere poterimus, ab ido-neis hominibus, in quo etiam, quod difficulter fieri, & quod faci-le fieri poſſit, oportebit conſiderare. Facile id fieri dicimus, quod ſine ullo, aut magno labore, ſumptu, moleſtia, quàm breuiſſimo tempore confici poteſt, difficile autem fieri, quod quanquam la-boris, ſumptus moleſtiæ, longinquitatis indiget, atque aut om-nes, aut plurimas aut maximas cauſas habet difficultatis, tamen his uictis difficultatibus compleri, atque ad exitum perduci poſ-ſit, uerumtamen idoneæ in hoc perſonæ multum ad id perſuaden-dum, quod in conſultatione poſitum erit, proficient, quippe quæ plus auctoritatis habentes, plus etiam ſapere uideantur, quam de-teriori ordini placeat. i. opulentiori, ampliori placeat. [Quæ à de-teriore ordine improbetur;) Inferiori in conditione poſitis. [Im-probetur;) Damnetur. [Aut aliquibus ſocijs, aut omnibus ciui-bus, exteris nationibus, poſteriſq. noſtris) Aut omnibus ciuibus, ſubaudiendum laudabile eſſe oſtendemus. Et eſt ſenſus, oſten-demus laudabile eſſe, cum rectum oſtenderimus, aut ab illoribus, aut a ſocijs, aut ab omnibus, ciuibus noſtris exteriſq. nationibus & ijs etiam qui poſt nos naſcantur, & ſi ab ijs, qui naſcentur lau-dari poterunt, demonſtrabimus. [Cum huiuſmodi locorum diui-ſio ſit in conſultatione, breuiter aperienda eſt totius tractatio cauſæ. Exordiri licebit uel à principio, uel ab inſinuatione,) Hoc eſt cum generis deliberatiui, quod in conſultatione poſitum eſſe diximus, locorum, unde argumenta cauſarum naſci poſſunt, diuiſio ſit, cuiuſmodi oſtendimus, breuiter aperienda eſt totius tractatio cauſæ. [Exordiri licebit uel à principio, uel ab inſinua-tione,) Paucis à me aperietur, quo pacto deliberatiui generis cauſam tractari conueniat. [Vel ab iiſdem rationibus, quibus in iudiciali cauſa.) Vt opus exordio ne ſit an non, & quo genus cau-ſæ egeat conſideremus &c. quæ comitantur exordium. [Si cu-ius rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quo-niam in huiuſmodi cauſis finis eſt utilitas, & ea diuiditur in ratio-nem tutam atque honeſtam:) Si cuius, ſi alicuius, & eſt utrunque

unita

unius partis. Flectitur enim ſi quis, ſi qua, ſi quod, uel ſi quid. ut ne quis, ne qua, & aliquis, aliqua. nam ſi ſint duæ partes, ſi quæ, non ſi qua ultima correpta, proferetur. Nam quod Verg. Si qua facta ſinant, ſcripſ. non ſi aliqua fata, ſed ſi fata parte aliqua ſinant, intelligendum eſſe, quiuis uel mediocriter eruditus facile uidet. [Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quoniam in huiuſmodi cauſis finis eſt utilitas, & ea diuiditur in rationem) Si de aliqua re narrare proponet, eadem narratione utetur, qua diximus in iudiciali genere narrandum eſſe. [Si utrunque poterimus oſtendere,) In confirmatione. (Vtrunque pollicebimur;) Dum narrabimus. (Simpliciter,) Vno modo, ſiue aliud tutum, ſiue honeſtum ſit. (Res diluendæ) Apenendæ, & magnificandæ, ut maiorem faceremus rem. (Dolum appellauimus,) At actor non utique dolum, ſed conſilium nominabit, quo facilius poſſit perſuadere. (Rectam eſſe dicemus,) Hoc eſt cum uirtute coniunctam. [Omnes partes recti) Hoc eſt uirtutes, quas ſupra quadrifariæ diuiſimus. [Quos ante oſtendimus,) De quibus ſupra locuti ſumus. [Argumentationis artificioſæ) Quam ſupra in 2. lib. in quinque partes diuiſit. tutum alter, alter honeſtum defenſet. [Quid agant:) Velut Cannenſes, qui niſi Annibali ſe dedere maluiſſent, fame perijſſent, alter enim qui tutum defendet, in hac rerum neceſſitate dicet, ſi incolumes eſſe uolumus, aut ſi ſine incommodo uiuere uolumus, neceſſe eſt nos ipſos dedamus Annibali. Sin autem alter honeſtatem defendat, neceſſe eſt, inquiet, hoc faciamus, ſi honeſte uiuere uolumus. Ac ſumma quidem neceſſitudo honeſtatis eſſe uidebitur, huic proxima incolumitatis, tertia ac leuiſſima commoditatis. [Virtutibus uti neminem poſſe, qui ſuas rationes in tuto non collocarit;) Virtutibus, inquiet, nemo uti poteſt, niſi ſit incolumis, at ſi ſimus incolumes, induſtria noſtra quòd de honeſtate amiſſum ſit, facile recuperaturos. Loci ab honeſta ratione: Itaque honeſtatis rationem habere oportere, quam ſine incolumitate nullo tempore poſſimus adipiſci. quare in præſentia cedere rebus tutis oportere atque aliud tempus magis congruum eſſe expectandum. [Qui tutæ rei præponet rationem honeſtam, his locis utetur, uirtutem nullo tempore relinquendam, uel dolorem, ſi is timeatur, uel mortem, ſi ea formidetur, dedecore & infamia leuiorem eſſe, conſiderare quæ ſit turpitudo conſecutura. At non immortalitatem,) Hoc eſt, qui uirtutes uolet rem tutam antecedere. [Neque æternam incolumitatem conſequi; neceſſe exploratum, illo uitato periculo, nullum in aliud periculum uenturos:) Inde conſequi hoc dicet, qui uirtutem uolet defenſare, ſi tuta ſectabuntur, turpitudinis eius maculam amoueri nunquam poſſe. nec ob id etiam futuros perpetuo incolumes, aut futurum ut nunquam intereant. [Virtute, uel uitio ad mortem proficiſci eſſe præclarum, fortitudini fortunam) Mortem ipſam tranſcendere uirtute, & memorari noſtrum nomen, præclarum putari debere. [Bum tute uiuere, qui honeſte uiuat,) Satis fautorum habere, eum qui recte faciat. [Incolumem in perpetuum eſſe non poſſe.) Nam licet fortuna ei uideatur aſpirare, futurum tamen aliquando dicemus, ubi ingemat & luat pœnas, & ſi ceteras effugiat pœnas, ſua fraude, ſuo terrore maxime uexari oportere. quod ſuum quenque ſcelus agitet, amentia atque afficiat, nec quenquam eſſe quem non ſuæ malæ cogitationes conſcientiæq. animi terreant. [Niſi quòd his maxime) Suaſoriam concluſionibus. [Condecis) Confert, commodum eſt. [Quamplurima rerum ante geſtarum exempla proferre.) Concluſiones hic, non argumentationum, quæ Græce [illegible] nominantur, ſed quæ [illegible] apud illos, à noſtris perorationes uocantur, intelligendæ ſunt, pluratiuum enim numerum pro ſingulari poſuit. Et intelligamus, deliberatiuæ orationis concluſionem, exemplis abundare debere. Commodiſſimum etiam in hoc, ut exempla rerum ante geſtarum, quibus futura præmonſtratur, utamur.

LONG. † DEliberationes partim) de genere deliberatiuo, lege Fab. lib. 3. c. 10. Cic. de Inuent. lib. 2. ſub finem, & in Partitionib. Trapez. lib. 4. [In quibus cauſis rei natura facies deliberationem,) Tunc res deliberationem facit, cum per ſe inſpecta ſola ipſa in cauſa eſt, cur hoc, uel illud fieri, aut non fieri debeat. Vt ſi ſenatus deliberet, captiuos ab Annibale liberet, an nõ. Conſultatio eſt duplex, & rei circumſtantia exquirenda eſt. primum captiuitatem eſſe ſeruitutem, qua nihil miſerius, turpius, damnoſius. deinde uidendum, an ſic captiuos relinquere debeas, ſub illo imperatore crudeli, quique exitium P. R. meditatur. deinde illo tempore, cum eorum opera reſp. maxime indigeat. deinde illo loco Italia, ut ignominia perpetuo ante oculos poſita ſit. deinde illo modo, ut ſint in pœnis, in laboribus & ſimilia. Sciendum autem eſt, me multa etiam extra cauſam adiecisſe,

quæque non ſunt proprie ex ipſius rei natura quoniam oſtendere uolui, quomodo ex theſi ſubinde fiat hypotheſis. Propria .n. conſideratio rei theſis eſt, quæ eſt de natura captiuitatis. In quibus extranea cauſa. Extranea cauſa eſt, quæ non ex ipſa rei natura, ſed aliunde adiungitur. hæc uel adaugeri, uel deprimi poteſt, prout ipſa conſiderata, utilis aut inutilis, leuis aut grauis, magni momenti, aut parui exiſtimatur. ut in Scipionis exemplo, ubi extranea cauſa legum eſt auctoritas, quæ conſiderata deliberationem facit. Finis autem legum eſt, utilitas reip. Iam ſi lex ſeruata inutilis deprehendatur, ob maiorem utilitatem illi aliquid derogari poteſt. Nempe præter Scipionem uiſum eſſe, qui cum hoſte confligere audeat. Hæc breuiter addidi, ut lucis aliquid loco non omnino obſcuro propter imperitiores adderem. † Bello Italico) Hiſpanico legendum uidetur. Cum Annibal ad tertium ab urbe lapidem ſupra Anienem caſtra poſuiſſet, & P. & Cn. Scipionis in Hiſpania cum exercitibus cæſi eſſent, quæſitum in ſenatu eſt, cui imperium mandaretur, nullo id ſuſcipere uolente Pub. Cornelius Scipio P. filius qui in Hiſpania ceciderat, ſe iterum profeſſus eſt, & ſuffragio populi conſenſuq. omnium ſolutus eſt lege, & conſul creatus uno anno ante legitimum tempus. 24. n. annum tum agebat. Vide Liuium de bello Punico lib. 6. † Socijs ciuitatem) Lege Florum lib. 3. cap. 8. & Abbreuiatorem Liuij lib. 21. [Vtilitas in duas partes) Hic locus multis non ſatis placet, & propter rei diuiſionem, & quod in alijs libris artis horum locorum omnino non meminit, nec frequentia argumenta ex ipſis ducantur. Itaque non diſplicet, quod alibi honeſtatem, quam dignitatem uocat, & utilitatem, conſultationis fines eſſe dicit. Sed utilitatem quidem præponere uidetur, quòd ſine ea dignitas ſeruari uix poteſt. Loci autem pro utilitatis defenſione ſunt, enumeratio commodorum, pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, uectigalium, præſidij, militum & utilitatis ceterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemq. incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet, maiorum exempla, quæ erunt uel cum periculo glorioſa, colliget, poſteritatis immortalem gloriam augebit, utilitaté ex laude naſci defendet, ſemperq. eam cum dignitate eſſe coniunctam. † Vtilitas in duas partes) Vtilitas an ab honeſtate ſeparari poſſit, diſputat in officijs Cic. porro ad præſentem auctoris diuiſionem facit, quæ ſcribit Fab. lib. 3. Dicturi, inquit, in concilio bonorum & ſapientum, nihil utile exiſtimabimus niſi quod honeſtum. Verum apud imperitos, apud quos frequenter dicenda ſententia eſt, populumq. præcipue, qui ex pluribus conſtat indoctis, diſcernenda ſunt hæc, & ſecundũ communes magis intellectus loquendum. Sunt enim multi qui etiam quæ credunt honeſta, non tamen ſatis eadem utilia quoque exiſtiment quæ turpia eſſe dubitare non poſſunt, utilitatis ſpecie ducti probent, ut fœdus Numantinum, iugumque Caudinum &c. † Vtilitas tuta) Exemplum eſt in oratione pro Pomp. Ab omnibus enim fere locis iam enumeratis bellum ſuſcipiendum ſuadet. A ui, cum magnificat potentiſſ. reges magnis uiribus Aſiæ incumbere, & propter periculum depoſci atque expeti Pompeium ducem, & periculum eſſe proditionis uectigalium &c, Potio uis aperta eſt, dolus autem occultus cum fraude. † Reuocationes) Vt Camilli, de quo Liuius libro 5. & Annibalis ex Italia. † Pollicitationes,) Vt Catilina apud Saluſtium magnis præmijs inuitat coniuratos. † Diſſimulationes,) Quæ ſtratagematis conſtat, de quibus Frontinus, & Valerius lib. 2. cap. 4. † Maturationes,) Vt Cl. Druſus Nero, qui breuiſſimo tempore ex Apulia clam in Vmbriam uenit, ut collegæ Liuio Salinatori ſe coniungeret. Liuius, & Frontinus lib. 1. cap. 1. † Prudentia eſt calliditas,) Callidos appello, inquit Cic. quorum tanquã manus opera, ſic animus uſu concaluit. † Diſciplinabilem) Vt Annibal cum apud Pruſiam exularet, & regi, ut prœlium iniret, ſuaderet, rexque facturum ſe negaret, quod periculum portendere exta uiderentur; Ergo uitulinæ, inquit, carunculæ credere ueteri Imperatori non credis? Val. lib. 3. de fiducia ſui. † Cuius rei geſtæ aut præſentem &c.) Vt ſi ſuadebimus, Heluetijs non eſſe lacetſendum negocium, ab exemplis, quæ patrum memoria contigerunt. † Item ſi quo pacto) Huc faciunt quæ apud Saluſt. ait Cato, Iam pridem, inquit, nos uera rerum uocabula amiſimus, quia bona aliena Longini liberalitas malarum rerum audacia fortitudo uocatur. Lege Fabium lib. 2. cap. 13. † Cum igitur erit demonſtratum) Sic Cic. non ſatis fuit oſtendere quam honeſtum ſit pro ulciſcendis iniurijs, & ſociorum ſalute conſeruanda, bellum contra Mithridatem ſuſcipere, ſed id etiam cum alijs locis, a laudabili ductis, tum illis præcipue, cum ait: Et quoniam appetentes gloriæ præter ceteras gentes, atque auidi laudis fuiſtis, delenda eſt uobis illa macula bello Mithridatico

ſuperiore

ſuperiore ſuſcepta. Sic & Ilioneus apud Virg. 7. Æn.

Dijs ſedem exiguam patrijs, littusq; rogamus
Innocuum.
Non erimus regno indecores, nec veſtra feretur
Fama leuis, tantiq; aboleſcet gratia facti.

†Exordiri licebit) In deliberatione principia ſunt, vel non longa, vel ſæpe nulla. Sunt.n. ad audiendum, qui deliberant, ſua cauſa parati. Vide Cic. in Partic. & Fab. lib. 3. †Si cuius rei narratio) Non enim ſemper narratur, vt inquit Cic. vtuntur autem fere propoſitionibus vice narrationum, vt vindicare Germaniam à pontificia tyrannide, & pium & neceſſarium eſt, hoc tempore. Nonnunquam breuibus narrationibus vtuntur, vt cum aliquid ante ea de re geſtum eſt, de qua deliberant. †Qui à Pœnis circumſeſſi) Aut eos intelligit, qui Caſilini, quod eſt Campaniæ oppidum, obſeſſi à Pœnis fuerunt, quod à Liuio lib. 3. belli Punici deſcribitur, & ita fame vexati ſunt, vt lora & pelles ſcutis detractas, item mures ederint. Aut Saguntinus, qui nouem menſibus feſſi, fame, machinis, ferro, & igne, verſa denique in rabiem fide, immanem in foro excitant rogum &c. Vide Florum lib. 2. cap. 6. & Liuium.

ASCEN. DEliberationes &c. Incipiens ſcribere de genere deliberatiuo diuidit primo ipſum in duas partes, quarum vna verſatur inter duo duntaxat, altera inter plura duobus. Vnde dicit deliberationes ſunt partim .i. per partem earum, aut pro parte huiuſmodi, vt quæratur .ſ. inter duo de quibus deliberatio eſt, vtrum ſit potius faciendum, & ſup. eſt partim .i. ex parte, aut pro parte huiuſmodi, vt inter multa, de quibus eſt deliberandum, conſideretur quid ſit potiſſimum faciendum, vtrum potius ſupp. conſideretur. hoc modo, vtrum Carthago videatur potius tollenda .i. delenda è mundo. an relinquenda .ſ. incorrupta. Quid .ſ. inter multa ſit potiſſimum ſup. conſideretur hoc pacto, vt ſi Annibal conſultet, cum accerſitur .i. reuocatur ex Italia Carthaginem .i. vt redeat ad conſeruandam Carthaginem, an remaneat in Italia, an redeat domum .i. in patriam ſuam, an ipſe profectus in Aegyptum occupet .i. ante quam præſidia venerint capiat Alexandriam .ſ. vrbem ab Alexandro Magno ſic denominata. Item (alia diuiſio) deliberationes ipſe ſunt, partim .i. pro parte conſultandæ propter ſe, vt ſi Senatus deliberet an redimat .i. redimere debeat captiuos ab hoſtibus, an non .ſ. redimat, & deliberationes veniunt, partim .i. pro parte in deliberationem & conſultationem partim .i. pro parte propter aliquam cauſam extraneam, vt ſi Senatus deliberet bello Hiſpanico .i. tempore, quo bellum in Hiſpania ab Romanis gerebatur, ne pro an ſoluat Scipionem legibus, vt liceat eum ante tempus .ſ. legitimum, fieri conſulem, hoc eſt, ante quartum & vigeſimum annum, & ſunt deliberandæ partim : & .i. ſimul propter ſe: & .i. ſimul, veniunt in conſultationem propter aliquam cauſam extraneam, vt ſi Senatus deliberet bello Italico, an det ſocijs ciuitatem, an non. In illis ſup. cauſis, in quibus cauſis natura rei faciet deliberationem omnis ratio accõmodabitur ad ipſam rem, & in quibus cauſis cauſa extra conficiet deliberationem . in his erit ipſa cauſa, ad augenda, aut deprimenda, augenda quidem ab eo qui ſuadebit, deprimenda verò ab eo qui diſſuadebit. Omnes &c. Docet vtilitatem eſſe finem intentum deliberantibus, occaſione cuius vtilitatem quoque deſcribit dicens. Conueniet .i. decens erit omnes rationes eorum qui dicent ſententiam, i. iudicabunt de aliqua re, aut orabunt, proponere .i. conſtituere ſibi finem vtilitatis .i. vtilitatem pro fine, nõ ut dicit vtilitatis, & neſcio, an ſcriptum reliquerit vtilitatem vt ſit proponere ſibi vtilitatem, finem .ſ. dicendi, vt omnia ratio totius orationis conferatur, eo .i. ad eum finem, videlicet, ad vtilitatem. Vtilitas in ciuili conſultatione .i. quæ proponitur in ea, diuiditur in duas partes, videlicet, tutam & honeſtam. Tuta eſt, quæ conficit .i. conſumat & perficit, qualibet ratione .i. via, aut modo, vitationem .i. effugium, periculi inſtantis .i. vrgentes, aut conſequentis .i. futuri. Hæc .ſ. vtilitas tuta, diſtribuitur .i. diuiditur, in vim & dolum, quorum .ſ. duorum membrorum, nos ſumemus, alterum .i. alterutrum, hoc eſt, ſiue hoc, ſiue illud, ſeparatim .i. ſeorſum ab altero, aut vtrunque coniunctim. Vis .i. violentia & coactio, ſecernitur .i. dinoſcitur & ſeparatur à dolo, per exercitus, claſſes .ſ. in nauali pugna, aut etiam terreſtri, vnde & milites in claſſes diſtribui ſolent. vnde Aen. 1. Claſſibus hic locus &c. arma, tormenta .i. machinas bellicas, vt ſunt arietes, & nunc bombardæ reuocationes hominum et exulum, aut perſcriptiorum, & alia res huiuſmodi. Dolus conſumitur .i. depletur, & conſumare euacuatur, in pecuniam .ſ. largiendam ad corrumpendas vires hoſtiles, pollicitationes, diſſimulationes cum conſilia teguntur, maturationes .i. feſtinationes, mentitiones .i. mendacia, vt ſi non ille Virgilianus, & ſupp. in ceteras res, de quibus loquemur tempore magis idoneo, ſi velimus (aut potius volemus) quando .i. aliquando ſcribere de re militari, vt de ſtrategematis, aut de adminiſtratione reip. Honeſta res .i. pars vtilitatis, quæ dicitur honeſta, diuiditur in rectum .i. æquum & iuſtum, & laudabile, vt quod glorioſum eſt. Rectum eſt, quod cum virtute & officio fit .i. cum debito effectu, aut debito modo faciendi, id .ſ. rectum diuiditur in prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, & modeſtiam .i. temperantiam. Prudentia eſt calliditas .i. callida circumſpectio, quæ poteſt habere delectum .i. diſcretionem eligendi, bonorum & malorum, quadam ratione .i. conſideratione iuſti, ac iniuſti, debiti, ac indebiti. Et prudentia dicitur, item .i. ſimiliter ſcientia cuiuſmodi .i. certi artificij. vt qui in arte aliqua præſtant, vulgo prudentes dicuntur, & prudentia appellatur memoria, multarum rerum, & vſus complurium negociorum, non quod in memoria rerum ſit prudentia, ſed quod per talem memoriam prudẽtia acquiritur. nam prudentia dicitur quaſi prouidentia, à pro .i. ante, aut procul videndo, ſed qui præteritorum memores ſunt & ex illis futura proſpiciunt, prudentes ſunt, vt Vlyſſes apud Homerum qui mores hominum multorum vidit, & vrbes. Iuſtitia eſt æquitas, ius vnicuique tribuens pro dignitate .i. ſecundum dignitatem cuiuſque, vnde proprie iuſtum dicitur, quod neque plus, neq; minus quam rectum ac debitum eſt continet, vnde & ſubſtantiuæ iuſtitia dicitur talis menſura. Fortitudo eſt appetitio ſup. recta (aliter .n. non eſſet ſpecies recti) rerum magnarum .i. difficilium, quas non aggrediuntur niſi magnanimi, & contemptio .i. vilipenſio, rerum humilium .i. abiectarum, eo quod faciles vnicuique ſunt, aut inhoneſti rationem habent, & eſt perpenſio .i. cõmenſuratio perſpicax, laboris cum ratione vtilitatis. Sunt .n. hæ quatuor virtutes Cardinales ſic connexæ, vt qui vnam complete habet, omnes habeat, non .n. eſt vera fortitudo, ſine iuſtitia, prudentia, & temperantia, nec illæ ſine hac, & ceteris. Modeſtia eſt continens moderatio .i. temperantia cupiditatum, in animo .i. affectione. Poſt deſcriptionem partium recti docet earundem vſum dicens. Nos vtemur in dicendo partibus prudentiæ, ſi conferemus .i. comparabimus commoda cum incommodis, cum .i. quando nos cohortabimur ſequi alterum, videlicet, commodum, & vitare alterum, videlicet incommodum. Sunt qui legant vitari, quomodo neceſſe eſt, vt ſequi paſſiuæ legatur quod quia inſuetum eſt malum legere vitare. Aut ſi in qua re, nos cohortabimur aliquid .i. aliquam rem, cuius rei nos poterimus habere ſcientiam diſciplinabilem, oſtendemus quomodo, aut qua ratione oporteat, quidquid .i. vnumquodque rem fieri. Aut ſi ſuadebimus quippiam .i. aliquam rem, cuius rei geſtæ nos poterimus habere memoriam .i. vt dicũt ſubuentionem, aut præſentem, aut auditam, in qua re nos poterimus facile perſuadere .i. creditum efficere id, quod volumus .ſ. perſuaſum eſſe, exemplo allato .i. citato, aut adducto. Iuſtitiæ partibus vtemur, &c. Poſtquam oſtendit quæ ſint ſpecies recti, nunc oſtendit quomodo vtamur etiam earum partibus dicens. Nos vtemur partibus iuſtitiæ, ſi dicemus oportere miſereri, aut innocentium, aut ſupplicum, & ſi oſtendemus conuenire .i. conueniens eſſe, gratiam referri .i. vt gratia referatur merentibus. Et ſi demonſtrabimus oportere male meritos .i. qui peccauerint, vlciſci .i. puniri, aut nos vlciſci .i. punire male meritos. Si nos cenſebimus .i. iudicabimus, fidem .i. fidelitatem & ſanctam promiſſionem eſſe ſeruandam, magnopere .i. magno conatu. ſi dicemus oportere leges & mores ciuitatis ſeruari .i. obſeruari egregie .i. non vulgariter. ſi dicemus conuenire .i. conueniens eſſe ſocietates, atque amicitias coli .i. conſoueri & venerari ſtudioſe .i. diligenter. ſi demonſtrabimus id ſupp. ius quod ius natura comparauit .i. conſtituit in .i. erga parentes, in .i. erga deos, in .i. erga patriam, .ſ. in qua patrati ac geniti, & procreati ſumus colendam ſup. eſſe religioſe .i. cum timore filiali. (In qua re, quia dicit a natura conſtitutam, obſeruat ordinem quem habet naturalis cognitio, primum enim cognoſcimus & reueremur parentes qui nos genuerunt, & aluerunt, deinde per eos inducimur in cognitionem & amorem Dei, tum in amorem patriæ, verum poſt perceptam cognitionem, ratio iudicat, vt primæ amoris partes debeantur Deo, proximæ nobiſipſis, tum patriæ, tum parentibus, ita vt ſi parentes contra patriam pugnent, preſertim inique eos non iuuemus, natura tamen refragetur ſi oppugnemus, tum ceteris neceſſarijs qui amici quoque ſint, tum amicis acquiſitis, tum ceteris bene meritis, tum omnibus propter Deum, quo ordine & pondere Deo placuerit) ſi dicemus, hoſpitia .i. iura hoſpitalitatis, aut hoſpites ipſos (ſicut ſeruitia & miniſteria, pro ſeruis & miniſtris paſſim legimus) clientelas .i. clientes, hoc eſt, nos colentes, & ſe fidei noſtræ credentes. Cognationes .i. nobiſcum natos,

eo q̃ ſint eiuſdem ſanguinis, affinitates.i.legitimas neceſſitudines, eſſe colendas caſte.i.inuiolabiliter. Animaduerte puer ſelecta aduerbia, magnopere, egregie, ſtudioſe, religioſe, caſte ſuis quibuſque aptiſſime contributa. Si nos oſtendemus, neminem & præcipue iudicem oportere.i.decere, deduci.i.ſeduci & deuiare, à via recta, nec precio, nec gratia.i.fauore alicuius, nec periculo.i.metu, qui oritur è periculo, nec ſimultate.i.odio latente. Si dicemus conuenire.i.conueniens eſſe, ius æquabile.i.quod parea pari mercede, & honore proſequitur, ſtatui.i.conſtitui & ſeruari in omnibus.ſ.iudicijs, aut rebus. Si nos cenſebimus.i.exiſtimabimus, quam id aliquem rem eſſe faciendam.i.tractandam, in concione.i.conuocatione populi, aut in conſilio.ſ.ſeniorum, & prudentum, nos oſtendemus eam ſup.eſſe iuſtam his atque huiuſmodi partibus iuſtitię, & oſtendemus eam eſſe iniuſtam contrarijs.ſ. partibus, & ſup.ita.i.hoc modo fiet, vt nos ſimus comparati.i.inſtructi iiſdem, aut iiſdem locis.i.argumentorum ſedibus, ad ſuadendum aliquid.ſ.aliquid eſſe iuſtum, & diſſuadendum.i.ad ſuadẽdum non eſſe iuſtum, aut ad diſſuadendum ne fiat, quoniam iniuſtum ſit. & hæc de partibus iuſtitiæ. Si nos dicemus, quid.i.aliqđ eſſe faciendum cauſa fortitudinis retinendæ, nos oſtendemus oportere res magnas & excelſas ſequi & appetere, vbi ſecundùm Vallam videretur dicendum expeti. Nam expetimus honeſta, appetimus placentia. Et item.i.ſimiliter oſtendemus oportere viros fortes contemnere res humiles.i.abiectas & contemptibiles, quaſi humi proſtratas (vnde humile apud doctos in cõtemptum ſonat. Apud Eccleſiaſticos autem humilitas pro modeſtia videtur accipi, forte quod nulla humiliatio erga Deum quæ à nobis in obſequium fuit nimia ſiat) & propterea quod humiles ſint, indignas ſup.eſſe viris fortibus, nec.i.& non, & iudicare eas non eſſe idoneas.i.dignas dignitate ſua. vbi idoneas cum ablatiuo cõſtruit, ſi vera eſt lectio. Item nos oſtendemus à nulla.i.non vlla, non oportere deduci ab vlla re honeſta, ob.i.propter magnitudinem periculi, aut laboris, & oſtendemus oportere, mortem haberi.i.reputari, antiquiorem, id eſt chariorem: ſicut amicorum antiquiſſimus quiſque merito cariſſimus ſit, turpitudine, id eſt potius amandam mortem quam turpitudinem ad ſe admittere: vnde Iouenal.

Summum crede nefas animam præferre pudori:
Et propter vitam, viuendi perdere cauſas.

Et oportere nullo.i.non vllo, nõ cogi vllo.i.quantumuis magno dolore, vt recedatur ab officio.i.debito exercitio, aut facto, & nullius.i.non vllius oportere non metuere inimicitias vllius, ſcilicet quantumcunque magni aut chari, pro veritate rei, quia vt Fauonius apud Gell. docet. Amicis inſeruiendum eſt vſque ad deos, vnde illud, Amicus Socrates, Amicus Plato, amicior autem veritas. Modeſtiæ partibus. Quarto loco docet vti partibus modeſtiæ dicens. Nos vtemur partibus modeſtiæ.i.temperantiæ, ſi nos vituperabimus, nimias libidines.i.voluptates & appetitiones honoris, pecuniæ & ſimilium rerum. Et ſi nos definiemus.i.limitabimus, vnamquanque rem certo termino naturæ. Si nos oſtendemus id quod ſatis ſit cuique.i.vti, cuique, & diſſuadebimus.i.dehortabimur progredi nimium.i.vltra naturæ limitem, & ſtatuemus.i.conſtituemus vnicuique rei modum.i.menſuram & moderationem. Huiuſmodi ſunt partes virtutis amplificandæ eſt dilatandæ, ſi ſuadebimus, & attenuandæ.i. imminuendæ ſi dehortabimur ab his i.ſi diſſuadebimus, facienda videlicet, vt hæc demonſtraui ſupra.i.paulo ante amplificando, attenuentur. Nam nemo erit qui ſentiat recedendum à virtute: verum.i.ſed, quia nõ poſſumus virtutem vituperare, aut res dicentur non eſſe eiuſmodi.i.tales; vt nos poſſimus experiri ſupple in eis egregiam virtutem, aut virtus oſtendatur conſtare potius in contrarijs rebus quam in his rebus, quas.ſ.vituperabimus. Item ſi poterimus, quo.i.aliquo pacto.i.modo: nos demonſtrabimus, id quod is qui contradiceret vocarit iuſtitiam eſſe ignauiam & inertiam ac liberalitatem prauam.i.iniquam largitionem. Item quã.ſ.habitudinem ille qui contradicit appellarit prudentiam. Nos dicemus eſſe ſcientiam ineptam, & garrulam, & odioſam. Et nos dicemus eam.ſ.habitudinem animi quam ille dicet eſſe modeſtiam: eſſe inertiam & negligentiam diſſolutam. Et appellabimus eam.ſ. qualitatem animi quam ille nominarit fortitudinem, gladiatoriam.ſ.artem ſecundum quam potius ſtudio nocendi quam ſui protegendi dimicatur, & ita inconſideratam, id eſt quod rectum ſit non ſinit quis conſiderare. Laudabile.

Proſequitur nunc alterum genus honeſti, quod laudabile vocat deſcribens ipſum ac dicens. Laudabile eſt quod conficit.i.conſummat facit commemorationem honeſtam, &.i.ſimul præſentem, &.i.ſimul conſequentem. Nos ſeparauimus.ſ.nunc, hoc.ſ. laudabile, à recto non ſupp. ideo quòd.i. quia hæ quatuor partes quæ ſubijciuntur ſup. vocabulo recti, videlicet prudentia, iuſtitia, fortitudo, & modeſtia, non ſoleant dare hanc commemorationem honeſtatis, quam laudabile conficere dicit, ſed ſupp quòd quanquam laudabile naſcatur ex recto, tamen in dicendo ex tractandum ſeorſum ab illo.ſ. recto. Enim pro quia, neque conuenit ſup.i.nos ſequi rectum, ſolum.i. duntaxat cauſa laudis, ſed ſi laus conſequitur.i.ſimul ſequitur, tunc ſup. voluntas recti appetendi.i.expetendi duplicatur. Igitur cum demonſtratum erit id, quod in deliberatione eſt eſſe rectum, nos demonſtrabimus eſſe laudabile.i. dignum, vt laudetur, aut ab hominibus idoneis: vt ſi qua.i. aliqua res placeat ordini digniori, quæ improbetur ab ordine deteriori.i. minus bono & digno, aut eſſe laudabile, ſeu laudatum ab aliquibus ſocijs.ſ.Romani imperij, aut omnibus ciuibus, ſupp. noſtris, & ſupp. nationibus externis.i.peregrinis, q;, pro & poſteris noſtris.i.qui poſt nos futuri erunt, ſupp. laudabile fore. Cum diuiſio locorum ſit huiuſmodi in conſultatione tractatio totius cauſæ eſt aperienda breuiter & ſup. licebit exordiri vel à principio, vel ab inſinuatione, vel iiſdem rationibus, quibus ſup.exordiri licet in cauſa iudiciali de qua ſupradictum eſt. Si cuius rei &c. Oſtendit in genere deliberatiuo poſſe exordiri iiſdem rationibus, quibus in iudicialibus, nunc de ceteris orationis partibus idem declarat, & primo de narratione dicens, Si narratio, cuius.i. alicuius rei, incidet ſup. in deliberationem, oportebit narrari eadem ratione, qua.ſ. in cauſa iudiciali, quoniam vtilitas.ſ.quæ honeſtum complectitur. eſt finis in eiuſmodi cauſis, iam iudiciali quam deliberatiua. Ea.ſ.vtilitas diuiditur in rationem tutam atque honeſtam. Si nos poterimus.ſ. præſtare, vtrum.ſ.iam tutum quam honeſtum, nos pollicebimur, nos demonſtraturos eſſe in dicendo, vtrunque. Si nos demonſtraturi erimus alterum.ſ.aut tutum tantum, aut honeſtum tantum, cum vtrunque nos poſſimus, nos dicemus ſimpliciter.i.ſine mentione eius, quod demonſtrare non poſſimus, id quod ſumus dicturi, ſiue ſit tutum, ſiue honeſtum. Tutum vocat perite, quod imperiti dicunt ſecurum, vt exigua manu debellare potentem regem non eſt tutum, vbi ineptius dicas ſecurum. At ſi nos dicemus noſtram rationem eſſe tutam, vtemur diuiſione.i. diuidendo tutam partem, in vim.i. potentiam & conſilium pro quo prius dolum dixit, cuius rei nunc rationem affert dicens. Nam id quod nos appellauimus in docendo.i.præcipiendo cum doceremus artem, dolum cauſa rei dilucidandæ.i. aperiendæ, & declarandæ, appellabimus honeſtius in dicendo.i.orando in veris cauſis, conſilium. Si nos dicemus ſententiam rationis noſtræ eſſe rectam, id eſt iuſtam, licet non tutam (ſi tamen non ſit tuta, id tacebimus) & ſupple ſi omnes partes recti incident ſupple in eam, nos vtemur ratione quadripartita.i. in quatuor partes recti diuiſa, ſi ſupple non omnes incident: nos exponemus in dicendo, ſupp. tot quot erunt. Nos vtemur in confirmatione & confutatione.ſ. deliberatiua noſtris locis, quos oſtendimus ante, videlicet contrarijs confirmandis & confutandis.ſ.rebus ad aduerſario, hoc eſt ſi aduerſarij vtantur confirmatione, nos vtemur confutatione dictorum eius, & contra ſi vſus fuerit confutatione noſtrorum, nos vtemur eorundem confirmatione. Videri poteſt hic varius eſſe ordo cum ſenſus apertus ſit: nam ſunt qui dicant, vtemur locis confirmandi contrarijs ſupple locis confutandi, ſed quia omnes textus (quos quid viderim) habent confirmandis & confutandis, dicam, vt prius: aut potius ablatiuos in deſignatione ſequelæ poſitos, quibus & ſæpe & decenter vtitur Cicero, vt in primo officiorum, & ita erit ordo, vtemur locis confirmandis.ſ. noſtris.i. ad noſtra confirmanda contrarijs.i. qui loci ſint contrarij confutandis.ſ. dictis aduerſariorum.i. ad dicta eorum confutanda. Argumentationis &c. Docet quomodo in deliberatione vtendum ſit argumentatione dicens. Ratio tractandæ argumentationis artificioſæ.i.ex arte factæ, patet de ſecundo libr. s. ex ijs quæ dicta ſunt de argumentatione in cauſa iudiciali, quia ſimilis eſt. Sed ſi acciderit, vt in conſultatione, ſententia ſit alteri, id eſt vni deliberantium, aut conſultantium à ratione tuta, & alteri.i. aduerſario eius, ab honeſta.ſ. ratione, vt ſupple accidit, in deliberatione eorum qui circumſeſſi à Pœnis.i. Carthaginen. ſiue in oppido Caſilino, ſiue Saguntino (de quibus Franciſcus) deliberant quid agant, an tutum eſſet ſeſe dedere, cum ſit honeſtum pro fide conſeruanda mori. Qui ſuadebis, (ſcilicet apud taliter obſeſſos, vt neceſſe ſit ſeſe dedere, aut fame perire) ſequi rationem tutam, vtetur his locis, dicet ſupple nullam rem eſſe vtiliorem, incolumitate, id eſt ſalute, & ſoſpitate, & ſupple neminem poſſe uti virtutibus, qui non collocarit ſuas rationes in tuto, nec quidem, id eſt non etiam deos qui

maximo

maximo auxilio eſſe ſolent, eſſe auxilio eis, qui mittunt ſe in periculum conſulto .i. per conſilium & deliberationem ac debitam operam (vnde in ſacris literis, qui amat periculum, peribit in illo) & ſupp. dicet, nihil oportere exiſtimari.i.iudicari, honeſtum, quod non pariat ſalutem. E contrario is ſup. qui præponet.i.preferet rei tutæ rationem honeſtam, vtetur his locis.ſ.ſequentibus, dicet ſup. Virtutem nullo.i.non vllo, non relinquendam eſſe vllo tempore, & ſup. vel dolorem, ſi is videlicet dolor citra mortem timeatur, vel mortem ſi ea formidetur, eſſe leuiorem .i. in minus malam, & dedecore & infamia. Et dicet ſup. oportere, aut ab eo quod ſequitur præclaram eſſe, conſiderare quæ turpitudo ſit conſecutura, at.i.econtrario dicet, immortalitatem.i.æternam vitam, neque æternam incolumitatem.i.ſoſpitatem, conſequi.i.neceſſario ſequi ex illo turpi facto, ſicut in bono ſyllogiſmo conſequenda neceſſario ex præmiſſis ſequitur. Hoc eſt dicet, ꝙ licet tunc mortem, aut dolorem euaſerint turpiter agendo tamen non ſint euaſuri immortales, aut impatibiles, quia paulo poſt moriendum erit, lege qua ſancitum eſt omnes ſimul mori, nec.i.& non, & dicet non eſſe exploratum.i.certum, & facto periculo, aut experimento euidens & probatum, illo periculo vitato.i.licet illud periculum euaſerimus (nam qui deliberant participes ſunt fere rerum de quibus conſultatur, vnde in prima loquitur perſona) nullum .i. non vllum, nos non venturos in vllum aliud periculum, quia licet Caſſilini aut Saguntini dedendo ſeſe Carthaginenſibus non conficerentur fame, poſſent tamen paulo poſt ab Romanis, aut alijs opprimi. Et ſup. diceret, præclarum eſſe.i.præ ceteris laudabile & glorioſum proficiſci virtute.i.cum virtute, hoc eſt ea comite, aut per virtutem vltro.i.nondum coactos, ad mortem.ſ.voluntariam. Et dicet, fortunam quoque .i. etiam ſolere eſſe adiumento, fortitudini.i.fortibus, quia vt dicit Maro. Audaces fortuna iuuat. Et dicet, eum viuere tute.i.ſine periculo, qui viuat honeſte (quæ ſententia videtur Paullo noſtro digna) non qui ſit incolumis.i.corpore ſano, in præſentia.i.præſenti tempore. Videtur autem æquiuoce loqui de vita. vt dicat eum ſemper viuere qui virtutem ſeruat) nam virtus æterna eſt, qua dum anima decoratur mori non poteſt) eum autem ad tempus modo, qui vitam corporalem duntaxat obtinet. Et ſup. dicet eum qui viuat turpiter non poſſe eſſe incolumem in perpetuum, quia ſtatutum eſt omnibus ſemel mori, mors autem peccatorum peſſima, ſed precioſa eſt in conſpectu domini mors ſanctorum eius. Nam non ſoli catholici, ſed & Platonici aſſerunt purgatas animas eſſe ab hac vita in æternam tranſitum. Nos ſolemus vti concluſionibus fere .i. quaſi in omnibus ſimilibus, vt ſolemus vti fere.i.quaſi ſemper, concluſionibus ſimilibus in his cauſis .ſ. deliberatiuis, & in iudicialibus, niſi ꝙ proferre plurima exempla rerum geſtarum, conducit.i.vtile: eſt maxime.i.ſummopere: his.ſ.deliberatiuis cauſis. Nunc.i.deinceps poſtquam demonſtrauimus genus deliberatiuum tranſeamus ad genus cauſæ demonſtratiuum.

DE GENERE DEMONSTRATIVO.

QVONIAM hęc cauſa diuiditur in laudem & vituperationem, quibus ex rebus laudem conſtituerimus, ex contrarijs rebus erit vituperatio comparanda. Laus igitur poteſt eſſe rerum externarum; & corporis, & animi. Rerum externarum ſunt ea, quæ caſu aut fortuna ſecunda, aut aduerſa accidere poſſunt; vt genus, educatio, diuitiæ, poteſtates, glorię, ſodalitates, amicitię, & quę huiuſmodi ſunt, & ea quæ his ſunt contraria. Corporis ſunt ea, quæ natura corpori attribuit commoda aut incommoda; vt velocitas, vires, dignitas, valetudo, & quæ contraria ſunt. Animi ſunt ea, quæ conſilio & cogitatione noſtra conſtant; vt prudentia, iuſtitia, fortitudo, modeſtia, & quæ contraria ſunt. Erit igitur hæc confirmatio, & confutatio nobis. In huiuſmodi cauſa principium ſumetur aut ab noſtra, aut ab eius, de quo loquemur, aut ab eorum qui audient perſona, aut ab re. Ab noſtra, ſi laudabimus, dicemus aut officio facere, quòd cauſa neceſſitudinis intercedat; aut ſtudio, quòd eiuſmodi virtutis ſit, vt omnes cómemorare debeant velle; aut quòd rectum ſit, ex aliorum laude oſtendere qualis noſter animus ſit. Si vituperabimus, aut merito facere, quòd ita tractati ſumus; aut ſtudio, quòd vtile putemus eſſe, ab omnibus vnicam malitiam atque nequitiam cognoſci; aut quòd placeat óſtendi, quid nobis diſpliceat, ex aliorum vituperatione. Ab eius perſona, de quo loquemur, ſi laudabimus, vereri nos dicemus, vt illius facta verbis conſequi non poſſimus: omnes homines illius virtutes prædicare oportere; ipſa facta omnium laudatorum eloquentiam anteire. Si vituperabimus, ea, quæ videbimus contraria paucis verbis commutatis dici poſſe, dicemus, vt paulo ante ſupra exempli cauſa demonſtratum eſt. Ab auditorum perſona, ſi laudabimus, dicemus, quoniam non apud ignotos laudemus, nos mouendi cauſa pauca eſſe dicturos: aut ſi erunt ignoti, vt talem virum velint cognoſcere, petemus: quoniam in eodem virtutis ſtudio ſint, apud quos laudemus, quo ille qui laudatus fuerit, ſperare nos facile ijs, quibus velimus, huius facta probaturos. Contra vituperatio: quoniam norint, pauca de nequitia eius nos eſſe dicturos: quòd ſi ignorent, petemus vt cognoſcant, vti malitiam vitare poſſint: quoniam diſſimiles ſunt qui audiunt, atque ille qui vituperatur, nos ſperare eos illius vitam vehementer improbaturos. Ab rebus ipſis, incertos eſſe quid potiſſimum laudemus: vereri, ne, cum multa dixerimus, plura prætereamus, & quæ ſimiles ſententias habebunt: quibus ſententijs contraria ſumuntur à vituperatione. Principio tractato, tum ab re, tum ab aliqua harum, quas ante commemorauimus, rationum, narratio non erit vlla, quæ neceſſario conſequatur: ſed ſi qua inciderit, cum aliquod factum eius, de quo loquemur, nobis narrandum ſit cum laude, aut vituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur. Diuiſione hac vtemur: Primo exponemus, quas res laudaturi ſumus, aut vituperaturi. Deinde, vt quæque, quo uę tẽpore res erit geſta, ordine dicemus, vt, quid, quamq. tute cauteque egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi virtutes aut vitia. Deinde commoda aut incommoda corporis, aut rerum externarum, quo modo ab animo tractata ſint, demonſtrare. Ordinem hunc adhibere in demonſtranda vita debemus. Ab externis rebus genus in laude, quibus maioribus natus ſit: ſi bono genere, parem aut excellſiorem fuiſſe: ſi humili genere, ipſum in ſuis, non in maiorum virtutibus habuiſſe præſidium. In vituperatione, ſi bono genere, dedecori maioribus fuiſſe: ſi malo, tamen his ipſis detrimento fuiſſe. Educatio in laude, bene, & honeſte, in bonis diſciplinis per omnem pueritiam: in vituperatione, è contrario. Deinde tranſire oportet ad corporis commoda. A natura in laude: ſi ſit dignitas atque forma, laudi fuiſſe eam, non, quemadmodum ceteris, detrimento atque dedecori: ſi vires atque velocitas egregia, honeſtis hæc exercitationibus & induſtrijs dicemus comparata: ſi valetudo, ex perpetua diligentia & temperantia cupiditatum. In vituperatione, ſi erunt hæc corporis commoda, male his vſum dicemus, quæ caſu & natura tanquam

quilibet

quilibet gladiator habuerit: ſi non erunt, præter formam omnia ipſius culpa & intemperantia non fuiſſe dicemus. Deinde reuertemur ad extraneas res; & in his, animi quę virtutes, aut quæ vitia fuerint, conſiderabimus; diuitiæ an paupertas fuerit, & quæ poteſtas, quæ gloriæ, quę amicitiæ, quæ inimicitiæ; & quid fortiter in inimicitijs gerendis fecerit, cuius cauſa ſuſceperit inimicitias; qua fide, beneuolentia, officio geſſerit amicitias; in diuitijs qualis, aut in paupertate cuiuſmodi fuerit, quemadmodum habuerit in poteſtatibus gerendis animum: ſi interierit, cuiuſmodi mors eius fuerit, cuiuſmodi res mortem eius ſit conſecuta. Ad omnes autem res, in quibus animus hominis maxime conſideratur, illæ quatuor animi virtutes erunt accommodandæ, vt, ſi laudemus, aliud iuſte, aliud fortiter, aliud modeſte, aliud prudenter factum eſſe dicamus: ſi vituperemus, è contrario. Perſpicuum eſt iam nimirum ex hac diſpoſitione, quemadmodum ſit tractāda tripertita diuiſio laudis & vituperationis, ſi illud etiā aſſumpſerimus, non neceſſe eſſe nos omnes has partes in laudem aut vituperationem transferre: propterea quòd ſæpe ne incidunt quidem; ſæpe ita tenuiter incidunt, vt non ſint neceſſariæ dictu. Quapropter eas partes, quæ firmiſſimæ videbuntur, legere oportebit. Concluſionibus breuibus vtemur, enumeratione ad exitum cauſæ: in ipſa cauſa crebras & breues amplificationes interponemus per locos communes. Nec hoc genus cauſæ, eo quòd raro accidit in vita, negligentius conſiderandum eſt. neque enim id, quod poteſt accidere vt faciendum ſit aliquando, non oportet velle quàm accommodatiſſime poſſe facere. Et ſi ſeparatim hæc cauſa minus ſæpe tractatur, at in iudicialibus & in deliberatiuis cauſis ſæpe magnæ partes verſantur laudis, aut vituperationis. quare in hôc quoque genere cauſæ non nihil induſtriæ conſumendum putauimus. Nunc, abſoluta nobis difficillima parte rhetoricæ, hoc eſt inuentione perpolita, atque ad omne cauſæ genus accommodata, tempus eſt ad ceteras partes proficiſci. Deinceps igitur de diſpoſitione dicemus.

CAPIDVRVS.

QVONIAM hæc cauſa diuiditur in laudem & vituperationem, quibus ex rebus laudem cōſtituerimus, ea contrarijs rebus) Ipſi laudi contrarijs. Dignitas valetudo, & quæ contraria ſunt, ſi vituperare voluerimus. [Erit igitur hæc confirmatio, & confutatio nobis) .i. ex his locis confirmationis & confutationis licebit nobis ſumere argumenta, ſicut paulo poſt oſtendetur. [Ab noſtra, ſi laudabimus,) Si nos ipſos mediocriter, & quantum locus ipſe expoſcet, laudabimus. [Aut officio facere,) Oſtendemus. ſi nos officioſos eſſe demonſtrabimus. [Quod cauſa neceſſitudinis intercedat;) Quod ad laudandum venerimus, ob neceſſitudinem & affinitatem, quæ videlicet nobis intercedat. [Aut ſtudio,) Aut quod talis ſit eius quem probare velimus virtus, vt ab omnibus eam probari maxime conueniat. [Qualis noſter animus ſit.) Quia dum probandos maxime laudare videri volumus, noſtram perſonam reddimus gratiorem, & eo magis, ſi animum aduerſum omnes huiuſmodi eſſe oſtendamus. [Quòd ita tractati ſumus:) Vt de eis bene loqui nobis conueniat, & ad nos maxime de eis dicere attineat. [Vnicam malitiam) Quæ in vno ſolo quem vituperemus ſit. [Aut quòd placeat oſtendi,) Quod ei delinquere placeat, & poſtquam deliquit, vt ſciatur quod nobis id ſicut & ceteris, vehementer diſpliceat. [Ea, quæ videbimus) Contraria, ſubaudiendum his quæ iam retulimus. [Paucis rebus commutatis) Dici poſſe dicemus, ſed non dicemus verbis paucis poſſe dici, dicemus autem poſſe dici ea quæ videbimus contraria. [Paucis verbis commutatis,) Hoc eſt cum pauca ex ſuperioribus laudibus verba commutauerimus. Ordinem eum in vituperatione teneamus, quem in laudatione tenendum eſſe diximus. [Vt paulo ante ſupra exempli cauſa) Quo res fieret clarior, exempla ſubiecimus, quo pacto reprehendere oporteret. Vt enim nobis vituperandum eſſet, cum à noſtra perſona locos oſtenderemus, exemplo demonſtratum eſt. Quoniam non apud ignotos laudemus, nos monendi cauſa pauca eſſe dicturos:) Cuiuſmodi in Cluentiana fere illud eſt. qui P. Octauio ingenio prudentior? iure peritior? fide, religione, officio diligentior aut ſanctior commemorari poteſt? quis conſilio conſtantior? quis iudiciorum, aut eius dignitatis quam in iudicijs publicis præſtare oportet colentior? Longum eſt de ſingulorum virtute ita dicere. quæ quia cognita ſunt ab omnibus verborum ornamenta non quærunt. niſi quod hîc Cic. de exordio loquitur, illic in confirmatione illa refert. Vnde etiam breuiter P. Octauij decurrit laudes, quod in exordio non refert. [In eodē virtutis ſtudio ſint,) Eodem ſtudio detineantur virtutis, illi, apud quos laudemus, ſiue literarium illud ſtudium ſit ſiue quodcūque aliud. Ijs quibus velimus,) Apud quemcunque huius facta velimus memorare. [Quoniam norint,) Quia eius ſcelera cognouerint. Et quæ ſimiles ſententias habebunt, quibus ſententijs cōtraria ſumuntur à vituperatione. [Principio tractato, tum ab re, tum ab aliqua harum, quas ante cōmemorauimus, rationum, narratio non erit vlla, quæ neceſſario) Eas rationes, & in orationibus aliorum, & per ſe poterit quilibet inuenire. [Ab externis rebus genus in laude, quibus maioribus natus ſit,) Scire illud hic oportet, non omnia quæ extra nos poſita ſint, quæque arridere hominibus ſoleāt, neceſſario laudari, quod habuerit ea, ſed quod his honeſte aliquis vſus ſit, & quod hæc certiſſimum morum faciant experimentum. Aut enim meliores propter hæc, aut peiores ſumus, vt Saluſtius in M. Tullium: Leges, inquit, iudiciaque Rom. pop. defendit, atque ita moderatur quaſi vnus ſit relictus è familia viri clariſſimi Scipionis Africani, ac non repertitius accitusque, & paulo ante inſitus huic vrbi ciuis. Pro ſe ipſe reſpondet Cicero: Ego meis maioribus virtute mea præluxi, vt ſi prius noti non fuerint, à me recipiant initium memoriæ ſuæ. Tu tua vita, quam turpiter egiſti, magnas effudiſti tenebras, vt etiam ſi fuerint egregij ciues, certe venerint in obliuionem. Quare noli mihi antiquos viros obiectare. ſatius eſt enim me meis rebus florere, quam maiorum opinione niti, & ita viuere vt ſim poſteris meis nobilitatis initium, & virtutis exemplum. Illud etiam in hoc eſt conſiderandum, num ea quæ à nobis effertur laus, alicui accidat perſonæ generaliter, aut certo alicui generaliter, vt ſi ſit, hominis laus, religionis, iuſtitiæ, prudentiæ, ingenij, & ſimilium, certo alicui, vt pota Socratis, Ariſtotelis, Platonis eſt. Loci laudis & vituperationis rerum externarum ſunt gens, vt Latinus, Græcus, Barbarus: ciuitas vt Romana, Athenienſis & quæuis clara domus, vt Æmiliana, Cæſariana. dicemus etiam ſi quid euenit vel ex ſomnijs, vel ſignis, vel huiuſmodi prænunciationibus. Victus laudabitur: vt in Achille quod ferarum paſtus ſit crudis viſceribus. Item laudare poſſumus à iuſto, vtili, poſſibili, decenti. A iuſto, vt iuſtum eſt ducere vxorem & quod à parentibus accepimus reddere vtile. multa enim commoda ex nuptijs accidere oſtendemus. Poſſibile, quod ante nos omnes fecerunt, & nunc faciunt, nos quoque poſſe facere. Decens, quod non more ferarum in latebris, & ſine lege nobis degerere liceat. Ab eiſdem locis hæc acute refellere poterimus. Per comparationem etiam quæcunque dicemus, augere poterimus. vt ſi vrbem vrbi, genus generi, victum victui, & ſimilia compares. Comparantur item animi bona inter ſe, vt virtutes, cum virtutibus, profeſſiones cum profeſſionibus. Corporis quoque bona, vt valetudo cum opibus. Corporis bona cum animi bonis, vt robur cum ingenio, vel rerum ſcientia, vt ſi Achillem cum Homero cōpares, animi bona cum externis, vt ſi iuſtitiam vel ſcientiam aliquam cum opibus, cum nobilitate. Eſt etiam vbi amplitudo plus dedecoris attulerit, vt Galbæ Romanum imperium, quòd priuatus maior viſus eſt, & capax imperij. Nam quod prius ſapientia eſſe & ob natalium claritatem metusque temporum in eo putabatur, ſegnities comperta eſt. Idem de ceteris bonis, ne ſingula enumerare laborem, intelligendum eſt. [Si bono genere, parem aut excelſiorem fuiſſe,) Subaudiendum, quā eius maiores extiterint. [Ipſum in ſuis, non in maiorum virtutibus habuiſſe præſidium) Sicut Ciceronis ipſius exemplum ſupra retulimus. [Si malo,) Subaudiendum genere. [Non, quemadmodum ceteris,) Nā multis, ſicut Paridi, forma detrimento fuiſſe ſcribitur. [Vires) Corporis robur. [Honeſtis) Quā non omnino honeſtis quidem, ſed cogentibus alienis præceptis, comparata

parata eſſe dici poſſunt. [Si valetudo,) Bona intelligatur, nã medium verbum eſt. [Ea perpetua diligentia & temperantia cupiditatum) Quod, quia cupiditates ſuas diligentia & temperantia cõpeſcuerit, bonam conſeruauerit valetudinem. [Quæ caſu & natura) Quod non ſua diligentia & temperantia validus ſit, ſed quod ita caſus tulerit, ita natura eum produxerit, quemadmodum etiã gladiatores & multos alios eſſe videmus. [Si non erunt præter formam omnia) Sit formoſus, ſed dicatur imbecillis, idque ipſius culpa & intemperantia, cum non culpandam eſſe naturam, & ſimilia. Eſt.n. vbi forma vituperetur, ſi videlicet quoquo modo intemperantię iuncta ſit, & imbecillitati. vt apud Homerum in Paride, Δύσπαρι εἶδος ἄριστε γυναιμανὲς, ἠπεροπευτά. Eſt etiam vbi forma iuncta ſimpliciter imbecillitati etiam naturali culpetur, vt de Nireo rurſum apud Homerum. Νιρεὺς, ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε τῶν ἄλλων Δαναῶν, μετ' ἀμύμονα Πηλεΐωνα· ἀλλ' ἀλαπαδνὸς ἔην.

Et quid fortiter in inimicitijs gerendis) Suſtinendis. Nam, vt Varro loquit, cũ imperator res gerere dicitur in eo, neque agit, neque facit, ſed gerit.i.ſuſtinet. tranſlatum ab his, qui onera gerunt, cum ſuſtinent. [Cuius cauſa ſuſceperit inimicitias,) Vt tamen probari, vel id improbari ſciamus. [In diuitijs qualis,) An munificus, liberalis, aut ſecus, aut in paupertate cuiuſmodi fuerit,) Num continenter vixerit, nec aliena rapere affectauerit. [Cuiuſmodi mors eius fuerit,) Num eius mortem res aliqua ſecuta ſit, vnde poſſit laudari aut vituperari. ſi quæ forte, vt in Cæſaris morte, portenta apparuerint. [Vt, ſi laudemus, aliud iuſte,) Vt ſi tribuit vnicuique quod ſuum eſt. Et quoniam iuſtitiam ſequuntur, innocentia, amicitia, concordia, pietas, religio, obſeruantia, humanitas, & ſimilia, eius partes tractari conueniet. [Aliud fortiter,) Vt ſi animum ſupra omnia geſſit pericula, nihilq. niſi turpe timuerit, in ſecundis rebus cupiditatibus reſiſtere potuerit, & aduerſa conſtanter tolerauerit, & quæ fortitudinem ſequantur decurramus. vt magnanimitatem, fiduciam, ſecuritatem, magnificentiam, conſtantiam, tollerantiam, ſanctum, & inuiolabile recti propoſitum. [Aliud modeſte,) Vt ſi nihil occuluiſſe, quo pœnitendum eſſet, oſtendemus, & in nullo moderationis legem exceſſiſſe, & ſub rationis iugo cupiditates domuiſſe, & quæ modeſtiam comitantur percurramus, abſtinentiam, temperantiam, continentiam, verecundiam, caſtitatem, pudicitiam, honeſtatem, moderationem, parſimoniam, ſobrietatem. [Aliud prudenter) Vt prouidiſſe prius omnia, & intellexiſſe eum quam quid quam ageret dicamus, & quæ prudentiam ſequuntur, omnia perſpexiſſe. [Velut ſi circunſpectus fuit, ſi prouidit, ſi docilis, ſi cautus, ſi conſilio plenus ad agendum venit. [Si vituperemus, è contrario) Omnia ſuperioribus contraria afferemus vitia, vt dolori cupiditatique cognatas conſentaneasq. paſſiones, æmulationem, inuidiam, maleuolentiam, obtrectationem, & ſimilia in eum proferemus, voluptati autem, in alienis malis ei ſemper gaudium fuiſſe, iactantiam de ſe, & gloriæ vanitatem, fugam ſæpe ob ſcelera meditatum, formidine metuque concuſſum, & nihilominus ſęuitiam, feritatemque, & his proxima, in eum quem vituperare volemus, congeremus. Vbi cuſtodiendum, ne fortiori coniungatur infirmius, vt ſacrilego, furi, homicidæ, corruptor. nanque ſenſus hominis à paruo in maius debet inſurgere. Sed hæc ad elocutionis præcepta attinent. [Non neceſſe eſſe nos omnes has partes in laudem aut vituperationem transferre:) Monet Herennium, quid ſit in has præceptione tenendum. dicit enim, non oportere eum exiſtimare, quæ de laude & vituperatione dixit, omnia vnam in orationem transferenda ſimul eſſe, ſed ea duntaxat, quæ viderit congruere. [Quæ firmiſſimæ videbuntur,) Ad laudandum vituperandum ue. [Legere) Colligere oportebit. [In ipſa cauſa) Propter quam ad vituperandum venimus. [Crebras & breues amplificationes interponemus per locos communes) Velut ſi in ſacrilegum communi ex loco dicas, deorum enim placatorum prouidentia cuſtoditur reſpub. uiolatorum vero ira corrumpitur, & ſic progrediemur: Quæ cum ita ſint, quantum iſte ſcelus admiſit? vt nimirum rem exponamus, non quaſi docentes, ſed quaſi exaggerantes. quod vniuerſæ nocuerit ciuitati, & communibus & priuatis rebus. & timendum, ne tale ſcelus conſequatur ſterilitas frugum, ne hoſtium ſuperemur armis, & ſimilia. Velut in Saluſtium ipſe Cicero, deſine bonos petulantiſſima conſectari lingua, deſine morbo procacitatis iſto vti, deſine vnum quenque moribus tuis exiſtimare. His moribus amicum tibi efficere non poteſt, videris enim velle inimicum habere. [Per locos communes) Vnde ſimiliter nobis dicere tali in re conuenit. De his ſupra abunde dictum. [Raro accidit in vita,) Quod nunc raro accideret, aut laudare, aut vituperare quenquam nunc ſæpiſſime. [Vt faciendum ſit aliquando,) Si quidem aliquando, non ſæpe, in genere demonſtratiuo ſic conſumuntur orationes, quod licet raro fiat, non oportet tamen id negligere. [Hæc cauſa minus ſæpe tractatur,) Non admodum frequenter agitetur. [At in iudicialibus & in deliberatiuis cauſis ſæpe magnæ partes verſantur laudis, aut vituperationis. quare in hoc quoque genere cauſæ) Probat, demonſtratiuum tum propter ſe, tum propter iudicialem & deliberatiuam cauſam eſſe neceſſarium, quod in eis generibus ſæpe laudanda multa nobis occurrant.

† DE genere demonſtratiuo) Vide Fabium lib.3.cap.9. Rodolphum lib.3.cap.13. Trapezontium lib. 4. [Laus igitur poteſt eſſe rerum externarum; & corporis, & animi) Mirum eſt, cur hunc in ordinem in recenſendis bonis ſeruet, cum inter triplicia bona vel maxime excedant quæ ſunt animi, quæ & vera eſſe, & ſola ab Ariſtotele recte exiſtimata ſunt. Niſi ob id dicamus hæc duo & fortunæ & naturæ bona præcedere, quod ipſa virtus in earum rerum vſu & moderatione maxime cernitur. † Dignitas, τὸ ἀξιωματικὸν Græci vocant.i. venerandam oris maieſtatem, qualis in Pompeio fuit, & quam Cicero etiam dignitatem vocare ſolet. † Ab noſtra, ſi laudabimus, dicemus) Vt eſt, Nazanzeni in Baſilium, debere ſe laudare, tum propter amicitiæ rationes, tum propter memoriam pulcherrimarum virtutum, tum vt habeat eccleſia exemplum optimi & ſanctiſſimi epiſcopi. Ceterum narratio, ſicut nunquam fere incidit, cum laudamus cuius facta nota ſint, ac ſola amplificatione indigent, ſic ſemper inuenitur, cum quod fecerit ignotum ſit, quæ non vno in loco tota, vt in alijs generibus cogitur, ſed paſſim, vt quidquam amplificandum eſt, breuiter narratur. hæc Trapezontius lib. 4. [Petemus vt cognoſcant,) Alias, ignoſcant. † Diuiſione hac vtemur:) Ea vtemur commode, ſi naturam eius rei, quam laudamus, diligenter quibus conſtat, conſiderabimus. Non .n. oportet, vt plurimi putant, quoniam omnis demonſtratio aut ex rebus, quas externas appellant, aut ex ijs quæ corpori aut animi attribuuntur, in has partes ſemper orationem diſtribuere. Nam & faſtidium auditoribus pareret ſi ſæpius fieret, & ignorantiæ vitium non euitaret, ſi quis rei naturam relinqueret, & his communibus ſemper eſſe occupatus. Quare optimum factum erit, cum omnia, quibus facile abſolui poſſit cauſa, conſiderauimus ea reducamus in paucis. quædam genera. Vt ſi poeta aut orator laudandus eſt danda eſt opera vt intelligamus, quibus rebus poeta eximius, aut eloquentiſſ. orator ad tantam facultatem profectus ſit, quæ omnia ad quam pauciora maxime poſſumus, reducemus. Deinde vnumquodque eorum, ſi in plura diuiditur, ſuis locis diſtribuemus. Sic pro Pomp. fecit Cicero, in qua ſummas imperatoris laudes perſecutus eſt. Vide Trapezontium. † Quo modo ab animo tractata ſint,) Faciunt quæ ſcribit Fabius. Omnia, inquit, quæ extra nos bona ſunt, quæque hominibus ſorte obtigerunt, non ideo laudantur, quòd habuerit quis ea, ſed quòd his honeſte ſit vſus. Nam diuitiæ, & potentia, & gratia cum plurimum virium dent in vtranque partem, certiſſimum faciunt morum experimentum. Aut enim meliores propter hæc, aut peiores ſumus, animi ſemper vera laus eſt. Sed non vna per hoc opus via ducitur. Nanque alias ætatis gradus geſtarumque rerum ordinem ſequi ſpecioſius fuit, vt in primis animi laudetur indoles, cum diſciplinæ, poſt hoc operum.i. factorum dictorumque contextus. Alias in ſpecies virtutum diuidere laudem fortitudinis, iuſtitiæ, continentiæ, ceterarumque, ac ſingulis aſſignare, quæ ſecundum quanque earum geſta erunt. Hæc ille. [Ab externis rebus) Miror autem cur non addat & nomen, vt Cato ſapiens, & nationem. vt Græcus, & patriam, vt Athenienſis, affectionem, vt equorum, canum, armorum ſtudium, vt medicus, oratoc conditionem, vt ſeruus, addictus, conditionem aliam quæ ad liberos ſpectat, vt nupta, adoptiuus, abdicatus & ceteras circunſtantias, quæ ſubinde oratori aptiſſima vel ad laudem vel ad vituperationem argumenta ſubminiſtrant. † Concluſionibus breuibus vtemur, enumeratione) .i. vt breuiter quæ in tota oratione dicta ſunt, colligantur. [Nunc, abſoluta nobis) Tranſitio an alia præcepta. LONG.

QVoniam hæc cauſa &c. Primo loco dicit quod genus demonſtratiuum diuiditur in laudem & vituperationem, quæ quia contrariæ ſunt, oppoſitorum autem eadem eſt diſciplina, ideo contrarijs vtemur in laudatione, & in vituperatione. Deinde oſtendit in quibus laus conſiſtat. Ordo autem eſt. Quoniam hæc cauſa .ſ. demonſtratiua ad quam paulo ante dixit tranſeundum eſſe diuiditur in laudem & vituperationem, tanquam in obiecta, aut in fines præſtituros, ex quibus rebus conſtiterimus laudem ex contrarijs rebus vituperatio erit comparanda.i. obtinenda & acquirenda. Igitur quia ſatis fuerit alterum docuiſſe. ASCEN.

docuiſſe. Laus, poterit eſſe rerum externarum .i. bonorum extraneos poſitorum, vt ſunt bona fortunæ, & corporis & animi. Theologi tria bona enumerant, ſumma quibus non contingit abuti, vt charitate, & ceteris virtutibus animi dummodo virtutes maneant media vt corporis, & infima, vt externa, quibus & bene, & male vti contingit. Ea ſupp. bona, aut mala rerum externarum, ſunt quę poſſunt accidere .i. contingere alicui ſecunda aut aduerſa, caſu aut fortuna .i. a caſu & fortuna vt genus .ſ. clarum, educatio .ſ. accurata, aut inter bonos, diuitiæ .ſ. magnæ poteſtas magna. Gloria .ſ. parta, ciuitates .ſ. bonæ in quibus nati ſumus, aut quibus donati ſumus, quia beati putantur qui bonas habitāt vrbes, preſertim ſi ſint in eis ciues amicitiæ, & quæ ſunt huiuſmodi, & ea quæ ſunt his contraria, vt ignobilitas generis, ſordida educatio, paupertas, ſeruitus, infamia, naſci in locis deſertis, inimicitiæ, & ſimilia quæ ad vituperationem faciunt, quę omnia pertinent ad bona & mala externa, quia ſine noſtro merito contingere nobis poſſunt, & ſine culpa non contingere, aut auferri, proſequitur etiam corporis bona dicens. Ea commoda aut incommoda ſunt corporis .i. pertinent ad corpus, quæ natura attribuit corpori, vt ſunt velocitas .i. agilitas, & celeritas in curſu, vires .i. robur membrorum dignitas .i. ſpecioſitas & honeſta pulchritudo membrorum per quam quis redditur dignus prælatura, iuxta quod dictum eſt quòd ſpecies Priami digna fuit imperio, valetudo .i. ſoſpitas, ac firmitas. & ſup. ſimilia quæ pertinent ad laudem, & quæ ſunt contraria, vt torpor, debilitas, indignitas, aut deformitas. Mala valetudo &c. Quæ pertinet ad vituperationem. Animi ſupp. bona & mala ſunt ea quæ conſtant conſilio, & cogitatione noſtra, vt prudentia, iuſtitia, fortitudo, modeſtia, quę ſunt laudis, & quæ ſunt contraria, vt imprudentia iniuſtitia, timiditas, aut meticuloſitas, quæ ſpectant ad vituperationem. Igitur hæc .i. huiuſmodi confirmatio, aut confutatio erit nobis .ſ. in genere demonſtratiuo. (In huiuſmodi cauſa &c.) Docet primo quomodo in demonſtratiuo ſumetur principium, proſecuturus & reliquas partes. Ordo autem eſt principium in huiuſmodi cauſa .ſ. demonſtratiua, aut à perſona noſtra, aut à perſona eius de quo loquemur, aut à perſona eorum qui audient, aut ab re. Ab noſtra ſupp. perſona ſumemus principium ſi laudabimus ſupp. aliquem, dicemus (quòd verbum ponetur, ibi ab eius perſona &c. vereri nos dicemus &c.) Nos facere ſup. id, hoc eſt laudare eum aut officio, quòd .i. quia cauſa neceſſitudinis .i. obligatio neceſſarias intercedat .i. media ſit inter ipſum & nos, aut .i. facere ſtudio .i. voluntate ſtudioſa, quod .i. quia is quem laudamus ſit eiuſmodi virtutis, vt omnes debeant velle commemorare, id quod rectum ſit .i. laudabiliter factum, quia omnes incendimur ad virtutem gloria, laudataque virtus creſcit, & immenſum gloria calcar habent, aut velle oſtendere ea laude aliorum, qualis ſit animus ipſius .i. noſter, ſic enim Franciſcus intelligit, vt ſicut ipſe in recto tres enuntiet perſonas: nam recte dicimus, ipſe facio, ipſe facis, ipſe facit, ita & in obliquis, vt & ipſum ludere quæ uellem calamo permiſit agreſti .i. & me, nec id tantum in primitiuo, ſed etiam in deriuatiuo: vt negocium ipſius intelligitur, aut meum, aut tuum, aut alterius, iden autem ex laude aliorum oſtendimus animum noſtrum, quia qualis quiſque eſt, & qualia amat, talia laudat, animi etiam candidi eſt alienam virtutem commendare, videtur tamen in hoc ſenſu à Cicero. ſcribendum fuiſſe, qualis noſter ipſi eum animus, vnde malunt quidam ſic dicere, aut nos velle oſtendere ex laude aliorum, hoc eſt ex noſtra qualis ſit animus ipſius quem laudabimus, quia ſi oſtenderimus animi noſtri ſeueritatem & iudicij integritatem, facile conſtabit nos nolle laudare eum qui indignus ſit, & ita ea animo noſtro illius quem laudabimus animum qualis ſit oſtendimus, de hoc tamen iam dicam iterum. Si vituperabimus ſup. aliquem à noſtra perſona nos dicemus nos id facere merito, quòd .i. quia, ita ſumus tractati ab illo .i. affecti iniurijs, aut contumelijs, vt merito cum male dicta re geramus, aut dicemus nos id facere ſtudio. quòd .i. quia putemus vtile eſſe, vnicam .i. ſingularem, atque incomparabilem malitiam, atque nequitiam eius, quem vituperabimus, cognoſci ab omnibus ne videlicet ab eo contaminētur, aut circumueniantur, aut quòd placeat oſtendi ex vituperatione aliorum quid placeat nobis. Hoc dictum approbat peiorem conſtructionem, & ſententiam dicti ſuperioris, nam ſicut ex aliorum vituperatione quid nobis diſpliceat oſtendimus, ita ex aliorum laude qualis animus noſter ſit aperiemus. (Ab eius &c.) Et ſupp. ſumemus principium à perſona eius de quo loquemur ſupp. ſic, ſi laudabimus ſupp. eum nos dicemus nos vereri .i. timere, vt non poſſimus. conſequi verbis .i. exprimere facta illius, quia dicemus, oportere .i. decens & conueniens eſſe, prædicare .i. commendare & extollere omnes virtutes nominis illius, & ſup. ipſa facta .i. quæ ipſe fecit anteire .i. ſuperare eloquentiam omnium laudatorum .ſ. ab eloquentia, aut arte dicendi. Si vituperabimus: nos dicemus ea quæ videbimus poſſe dici contraria .ſ. laudationi paucis verbis cōmutatis, vt demōſtratum eſt paulo ſupra .i. paulo ante cauſa exempli, vt dicemus, nos vereri, vt non poſſumus conſequi verbis vitia illius &c. Vbi ſcies huiuſmodi verba, caueo, metuo, vereor, formido, & ſimilia, quia important negationem recte poni ſine negatione ſequenti, vt caue dicas, vel vt dicas, vereor, vt mihi verba deſit &c. quia tamen duæ negationes ſæpe non plus efficiunt quam vna, etiam recte poni cum negatione, vt caue ne dicas vereor, ne verba mihi deſint &c. (Ab auditorum &c.) A perſona auditorum ſumentes exordium, ſi laudabimus dicemus) quoniam nihil non ut laudemus, & nihil laudemus apud ignotos) nos eſſe dicturos pauca cauſa monendi, quia non omnium quæ ſcimus continuo memores ſumus, aut ſi erunt ignoti .i. ignorantes, & rerum inſcij: nam vt docet Valla lib. 2. ignotus ſæpe actiue accipitur. Quintilianus. Ne quis tamen erret ignotus non eſt filij mei nouerca, ſed mater, ignotus dixit pro ignorans, & pro hoſpite & peregrino non pro ignorato, hæc ille. Cuius ratio videtur quòd qui ignotus eſt .i. cognitus, etiam alios ignorare ſoleat, nam qui nouus aduenit in cœtum aliquem citius à ſingulis cognoſcitur quam ſingulos cognoſcat. Veruntamen Franciſcus legit, ſin fuerit ignota, vt ſit ſin .i. ſed ſi virtus, aut perſona quam laudabimus fuerit ignota, ſed ſic diceret ignotus, quia addit virum dicens. Nos petemus vt velint cognoſcere talem virum, & ſup. dicemus (quoniam ipſi apud quos laudemus .ſ. talem virum, ſint in eodem ſtudio .i. diligenti exercitio virtutis, atque .i. ſicut aut in quo ille qui fuerit laudatus) ſperare nos probaturos .i. perſuaſuros facile facta huius .ſ. amici noſtri quibus velimus, q. d. viris probatis, & eiuſdem virtutis ſtudioſis, vtpote a quibus laudari glorioſum ſit. Vituperatio ſupp. erit contraria .i. contrario modo, quia ſi notus dicemus nos pauca dicturos monendi gratia, ſin ignotus, dicemus ab eorum virtute apud quos dicemus maxime abhorrere, adhortari, vt eum vitent. Vnde quoniam norint, ſupp. & vitia, eius, dicemus nos eſſe dicturos pauca de nequitia .i. vilitate, aut libidine eius, quòd ſi ignorent ſupp. eum (nunc dicit ſi ignorent, pro quo prius ſi erunt ignoti) petemus, vt agnoſcant, vt poſſint vitare malitiam .ſ. eius, quoniam illi qui audiunt, atque illi qui vituperantur ſunt diſſimiles .ſ. in moribus. Et dicemus nos ſperare, illos ſupp. qui audiunt, aut nos, ſed potius illos improbaturos vehementer vitam illius .ſ. poſtquam nouerit. Ideo dico potius illos, quia de nobis certo ſcimus, quod de illis ſeparamus. A rebus ipſi ſupp. ſumentes principium, dicemus eſſe incertum, quid laudemus potiſſimum .i. maxime omnium, & dicemus nos vereri ne eum dixerimus multa. (Ecce vereri ſequente negatione, pro quia prius, vt ſubiunxit) prætereamus plura, & ſupp. dicemus ea quæ habebunt ſimiles ſententias, quibus ſententijs .ſ. ad laudem demonſtrandam facientibus, contraria .i. contrariæ ſententiæ ſumuntur à vituperatione .i. in vituperando, aut à vituperante. (Principio &c.) Poſtquam docuit quali principio vtendum ſit in demonſtratiuo, docet quali narratione, & deinde de ceteris qualitatibus vtendum ſit. Ordo eſt, nulla narratio quæ conſequatur neceſſario .i. quam neceſſe ſit ſubſequi non erit principio .i. non ponetur poſt principium ab aliqua tractatione .i. quod principium ſumptum ſit ab aliqua tractatione harum rationum .ſ. laudandi & vituperandi, quas commemorauimus ante .ſ. paulo, ſed ſi qua .i. aliqua talis narratio, inciderit .i. incidenter interuenerit, cum aliquod factum eius de quo loquemur ſit narrandum nobis cum laude, aut vituperatione, tunc ſupple præceptio narrandi repetetur, de primo libro vbi de ea ſatis abunde præceptum eſt. Deinde proſequitur de diuiſione dicens. Nos vtemur diuiſione hac .i. huiuſmodi. nos exponemus .i. proponemus enunciabimus, quas res laudaturi ſumus, aut vituperaturi, deinde dicemus, ordine .i. per ordinem, vt quæque res erit geſta, vel pro, vel quo tempore erit geſta, vt intelligatur, quidquid is quem laudabimus, egerit tute, non credendo ſe ſuos, & ſua periculis, & caute .i. prudenter. Sed oportebit .ſ. ad plenam laudem, aut vituperationem, exponere virtutes, aut vitia animi, deinde oportebit demonſtrare quomodo commoda, aut incommoda corporis, aut rerum externarum ſint tractata ab animo .ſ. laudando & vituperando, hoc eſt quo animo ea tulerit. Nos debemus adhibere hunc ordinem in vita demonſtranda .i. laudanda, aut vituperanda. Nam ſupple genus demonſtrabitur in laude ab externis rebus, vtpote quibus maioribus ſit natus. Nam ſi ſit bono genere natus. dicemus ſupple eum fuiſſe parem, id eſt æquiparandum uirtute maioribus ſuis, & ita non

degeneraſſe, aut fuiſſe excelſiorem .i. eos ſuperaſſe. Si ſup. natus ſit humili .i. abiecto genere dicemus ipſum habuiſſe præſidium .i. honeſtum iuuamen & fiduciam in ſuis viribus, non in virtutibus maiorum ſuorum. In vituperatione, ſi bono genere ſup. ſit natus, dicemus ipſum fuiſſe generi ſuo dedecori .i. ad dedecus, vt Cicero in Saluſtium dicit, ſi ſit malo .i. humili, & abiecto, aut pernicioſo genere, nos dicemus tamen, nihilominus, ipſum fuiſſe his ipſis detrimento .i. ad detrimentum gloriæ, aut bonorum, & ita illis nequiorem eſſe. Educatio ſup. demonſtrabitur in laude .i. demonſtratione laudis dicendo videlicet quòd fuerit educatus tota pueritia bene & honeſte in bonis diſciplinis. In vituperatione contra .i. econtrario demonſtrabitur a vobis dicentibus, ipſum ſe retraxiſſe, inde .i. ab honeſta educatione, alij addunt aperte .i. manifeſte. Alij legunt a parte corporis, ſed verior lectio eſt. A corporis commodis vt ſit. laudabitur etiam à commodis .i. bonis corporis. à natura .ſ. datis in laude, ſi dignitas .i. decora & honeſta pulchritudo membrorum virilium ſit ſup. ei, atque forma .i. ſpecies quaſi muliebris ſit ei. nos dicemus eam fuiſſe illi laudi .i. ad laudem, & non detrimento atque decori, quemadmodum ſupp. ſæpe fuit ceteris. Si vires atque velocitas egregia, ſupp. ſint illi quem laudabimus, nos dicemus hæc comparata .i. parta, & acquiſita illis honeſtis exercitationibus atque induſtrijs .i. vt dicunt naturali ingenioſitate. Si valendo perpetua .i. incolumitas & infirma ſanitas, ſup. ſit ei, nos ſup. dicemus eam comparatam, diligentia & temperantia cupiditatum: quod vulgatius dicas ſeruando dietam, & ex bono regimine. In vituperatione. Proſequitur eandem rem dicens. Nos dicemus in vituperatione, ſi hæc .i. iam dicta commoda corporis, vt dignitas, forma, velocitas, vires, valetudo perpetua erunt ſupp. vituperando, ipſum male vſum .i. abuſum his, vtpote quæ habuerit non a virtute, aut temperantia ſua, ſed citra meritum ſuum, caſu & natura, tanquam ſupp. eſſe quilibet gladiator, qui bonis corporis abuti ſolet. Sin .i. ſed ſi, omnia erunt ſup. ipſi quem vituperamus præter formam .i. ſine forma .i. ſi in omnibus decore carebit, nos dicemus id quod forma caruerit fuiſſe culpa & intemperantia ipſius. Deinde hoc eſt poſt corporis bona, aut mala: nos reuertemur ad res extraneas .i. extra ipſum poſitas vt ſunt bona fortunæ. Et conſiderabimus quæ virtutes ſi laudabimus, aut quæ vitia animi ſi vituperabimus, fuerint in his .i. in adminiſtratione harum rerum externarum quæ aut bonæ, aut malæ ſunt ſecundum rationem vtentium eis, vnde ex bonorum fortuitorum vſu perſpicitur virtus & vitium animi. & conſiderabimus an diuitiæ ſep. fuerint illi, an paupertas fuerat illi, & quæ poteſtates ſupp. fuerint illi quæ gloria, ſup. fuerit illi, & quæ amicitia fuerit illi, & quid fecerit fortiter in gerendis inimicitijs, & conſiderabimus, cuius cauſa ſuſceperit inimicitias, & qua fide .i. fidelitate, beneuolentia, & officio geſſerit amicitias, & conſiderabimus qualis fuerit in diuitijs, aut in paupertate, quemadmodum habuerit animum in poteſtatibus gerendis. Et ſi interierit .i. mortuus fuerit, & ita poſt mortem de eius vita dicemus, conſiderabimus. cuiuſmodi mors ſupp. eius fuerit, & cuiuſmodi res ſit conſecuta mortem eius, vtpote an dolor patentum, aut publicus, an lætitia. & de conſimilibus. Ad omnes autem res. Docet laudando conducere in primis quatuor illas principales virtutes, Iuſtitiam, fortitudinem, modeſtiam, & prudentiam, & eis in demonſtrando magnopere vtendum eſſe dicens. Autem pro ſed, illæ .ſ. nobiliſſimæ quatuor virtutes animi erunt accommodandæ ad omnes res quibus animus humanus conſideratur maxime .i. præcipue: et ſi laudabimus dicamus aliud factum eſſe iuſte .i. per iuſtitiam, aliud fortiter .i. per fortitudinem, aliud modeſte .i. per modeſtiam ac temperantiam (ſunt qui legunt honeſte, ſed illud genus eſt, niſi dicas honeſtatem: præcipue in modeſtia conſpicuam) aliud prudenter .i. per prudentiam. Si vituperabimus dicemus aliud eſſe factum iniuſte, aliud ignaue .i. non fortiter, aliud immodeſte (ergo prius legendum erat modeſte) aliud ſtulte .i. imprudenter, quod potius ponit quàm imprudenter, hoc enim priuationem, aut negationem prudentiæ ſonat, illud contrarium vitium ſignificat. Perſpicuum eſt nimirum .i. haud dubie (ita vt non ſit mirum ſi id dicatur) iam ex hac diſpoſitione: quemadmodum illa tripartita diuiſio laudis & vituperationis .ſ. a virtutibus & vitijs animi, à commodis & incommodis corporis & rerum externarum, ſit tractanda .i. exercitanda, ſi aſſumpſerimus .i. addiderimus, & monuerimus etiam illud non eſſe neceſſe, nos transferre has partes laudem, aut vituperationem. propterea quòd ſupp. hæ partes. non incidunt .i. non occurrunt, aut ita tenuiter, id eſt exiliter & modice incidunt, vt non ſint neceſſariæ. Quapropter oportebit legere .i. eligere eas partes quæ videbuntur firmiſſime .i. maxime incidere aut occurrere. Deinde agit de vltima parte orationis dicens. Nos vtemur concluſionibus breuibus, per enumerationem ad .i. iuxta, exitum .i. finem, & perorationem cauſæ. Oportebit autem interponere in ipſa cauſa .i. dum adhuc tractatur, amplificationes crebras .i. frequentes & breues, per locos communes. Nec hoc genus cauſæ, videlicet demonſtratiuum, eſt commendandum negligentius eo quòd accidat raro, in vita .ſ. hominum. Neque non oportet, immo oportet poſſe ea ſe facere quam commodiſſime .i. maxime commode, id quod poteſt videri accidere .i. euenire, vt ſit faciendum aliquando .i. quandoque licet raro. Et ſi id licet, hæc cauſa .ſ. demonſtratiua, tractetur ſeparatim .i. ſeorſum ab alijs cauſarum generibus, minus .i. non ſæpe, at .i. attamen magnæ partes laudis, aut vituperationis (in quibus conſiſtit demonſtratio) verſantur ſæpe in cauſis iudicialibus, & in deliberatiuis, quare nos putamus non nihil .i. aliquid aut (per liptotem) multum induſtriæ conferendum, quoque .i. etiam in hoc genus cauſæ .ſ. demonſtratiuum. Nunc difficillima parte rhetoricæ, hoc eſt inuentione perpolita atque accommodata ad omne genus cauſæ, abſoluta nobis .i. à nobis .i. poſtquam abſoluimus difficillimam partem rhetoricæ, videlicet inuentionem &c. tempus eſt nos proficiſci ad ceteras partes orationis. Igitur quia procedendum eſt, & proxima pars eſt diſpoſitio, nos dicemus deinceps de diſpoſitione.

DE DISPOSITIONE.

QVONIAM diſpoſitio eſt, per quam illa, quæ inuenimus, in ordinem redigimus, vt certo quidque loco pronuncietur; videndum eſt, cuiuſmodi rationem in diſponendo habere conueniat. Genera diſpoſitionis ſunt duo, vnum ab inſtitutione artis profectum, alterum ad caſum temporis accõmodatum. Ex inſtitutione artis diſponemus, cum ſequemur eam præceptionem, quam in primo libro expoſuimus, hoc eſt, vt vtamur principio, narratione, diuiſione, confirmatione, confutatione, concluſione: & hunc ordinem, quemadmodum præceptum eſt ante, in dicendo ſequemur. Item ex inſtitutione artis non modo totas cauſas per orationes, ſed per ſingulas quoque argumentationes diſponemus, quemadmodum in libro ſecundo docuimus, id eſt expoſitionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex diſpoſitio eſt, vna per orationes, altera per argumentationes, ab inſtitutione artis profecta. Eſt autem alia diſpoſitio, quæ, cum ab ordine artificioſo recedendum eſt, oratoris iudicio ad tempus accommodatur: vt ſi à narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmiſsima argumentatione, aut à literarum aliquarum recitatione; aut ſi ſecundum principium confirmatione vtamur, deinde narratione, aut ſi quam huiuſmodi permutationem ordinis faciamus: quorum nihil, niſi cauſa poſtulet, fieri oportebit. nam ſi vehementer aures auditorum obtuſæ videbuntur, atque animi defatigati ab aduerſarijs multitudine verborum, commode poterimus principio ſuperſedere, & exordiri cauſam aut à narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. Deinde ſi commodum erit, quia non ſemper neceſſe eſt, ad principij ſententiam reuerti licebit. Si cauſa noſtra magnam difficultatem videbitur habere. vt nemo æquo animo principium poſſit audire: à narratione cum inceperimus, ad principij ſententiam reuertemur licebit. Si narratio parum probabilis eſt, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His cõmutationibus & tranſlationibus partium ſæpe vti neceſſe eſt, cum ipſa res artificioſam diſpoſitionem artificioſe

commutare

commutare cogit. In confirmatione & confutatione argumentationum diſpoſitiones huiuſmodi conuenit habere, firmisſimas argumentationes in primis & in poſtremis cauſæ partibus collocare; mediocres & neque inutiles ad dicendum, neque neceſſarias ad probandum, quæ ſi ſeparatim ac ſingulæ dicantur, infirmæ ſunt, cum ceteris coniunctæ, firmæ & probabiles fiunt, interponi & in medio collocari oportet. nam & re narrata ſtatim expectat animus auditoris, qua re cauſa confirmari poſſit. quapropter continuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem. & quoniam nuperrime dictum facile memoriæ mandatur; vtile eſt, cum dicere deſinamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. hæc diſpoſitio locorum, tanquam inſtructio militum, facillime in dicendo, ſicut illa in pugnando, parare poterit victoriam.

~~CAPIDVRVS.~~ LONGO.

DE diſpoſitione.) Vide Quintil. lib. 7. cap. 1. & vlt. Trapezont. lib. 4. Rodolphum lib. 3. cap. 7. & Doctor. 2. de Copia, cap. vlt. [Ab inſtitutione artis profectum,) Quam hic vocat artis inſtitutionem. Cic. de Or. 2. naturam, & naturalem ordinem appellat, his verbis: Nam vt aliquid ante rem dicamus, deinde vt rem exponamus, poſt vt eam probemus noſtris præſidijs confirmandis, contrarijs refutandis, deinde vt concludamus, atque ita peroremus, hoc dicendi genus natura ipſa præſcribit. Quam vero hic diſpoſitionem, ad caſum temporis accómodatum Cicero, quæ ex oratorum iudicio & prudentia comparatur, hoc eſt artificioſam, quod vtilitatis neceſſitate hic ordo ſeruari non poteſt, appellat. † A literarum aliquarum recitatione,) Vt ſi quis Lentulum accuſet, quod Allobrogum legatos ad coniurationem inuitauerit, & literas ab eo legati miſſas habeant † Si narratio parum probabilis) Exemplum habes in Miloniana. [Tranſlationibus partium ſępe vti) Alias, tum vti. † Tanquam inſtructio militum) In acie enim non tam refert, quantis copijs dimices, quàm quo conſilio inſtructis, ac diſpoſitis, ita in oratione ſummum eſt, non quam optimis niti argumentis, ſed quam aptiſſime diſpoſitis. Proinde non contemnendum eſt artificium diſpoſitionis. Ea enim vt Cic. 2. de Orat. ait, tantum poteſt in dicendo, vt ad vincendum nulla plus poſſit.

LONG. CAP. QVoniam diſpoſitio &c.) Tractat diſpoſitionem dicens, Quoniam diſpoſitio eſt illa. ſ. pars orationis, per quam nos redigimus in ordinem ea quæ inuenimus, vt pronunciemus quidque. i. vnumquodque, aut vnamquanque rem, certo .i. ſuo, & debito loco, ideo ſup. videndum eſt, cuiuſmodi. i. qualem rationem conueniet habere in diſponendo. Incipiens autem id docere præmittit ſuo more diuiſionem dicens. Genera diſpoſitionum ſunt duo, vnum ſup. eſt profectum. i. ortum, ab inſtitutione artis. i. iuxta artem prius traditam: alterum. ſ. genus diſpoſitionis eſt accommodatum ad caſum temporis. i. ad euentum varium pro diuerſitate temporis, & diuerſa diſpoſitione auditorum. Nos diſponemus ex diſpoſitione. i. iuxta diſpoſitionem artis, cum. i. quando nos ſequemur eam diſpoſitionem, quam expoſuimus in primo libro, hoc eſt vt vtamur principio, narratione, diuiſione, confirmatione, confutatione, concluſione, hoc eſt omnibus partibus orationis, & ſequamur hunc ordinem in dicendo. i. orando, quemadmodum docuimus in ſecundo libro. i. expoſitionem rationem. i. confirmationem rationis, exornationem, & ſup. complexionem. i. per orationem. Item nos diſponemus ex inſtitutione. i. iuxta, aut per inſtitutionem artis. ſ. rhetoricæ, non modo .i. non ſolum totas cauſas per orationem: ſed quoque. i. etiam, per ſingulas argumentationes, quemadmodum docuimus in ſecundo libro. i. expoſitionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex diſpoſitio eſt. ſ. in cauſis diſponendis, vna per orationes, altera per argumentationes, profecta. i. orta. ſ. vtraque ab inſtitutione. ſ. oratoria, id in altera iuxta artem rhetoricam diſponemus partes orationis: de quibus dictum eſt in primo libro, in altera parte argumentationis: de quibus in ſecundo. [Eſt autem alia diſpoſitio, &c.) Proſequitur diſpoſitionem extemporaneam, quæ ad caſum temporis accommodanda eſt, dicens. Eſt autem alia diſpoſitio, quæ accommodatur. i. aptatur, & applicatur ad tempus iudicio oratoris, cum. i. quando, recedendum eſt ab ordine artificioſo. i. per artem inſtituto, vt ſi dicere incipiamus à narratione (& ita prætermiſſo principio) aut ab aliqua firmiſſima argumentatione, aut recitatione i. relatione aliquarum literarum, aut ſi vtamur confirmatione, ſecundum. i. proxime poſt ſ. principium, deinde vtamur narratione, aut ſi faciamus, quam. i. aliquam, ſup. aliam permutationē ordinis. ſ. partium orationis, huiuſmodi. i. qualis eſt, dum ante narrationem ponitur confirmatio: quorum. i. quarum mutationum, nihil oportebit fieri, niſi cauſa poſtulet. nam ſi aures auditorum videbuntur obtuſæ. i. hebetatæ, & modeſtia ob frequentem auditionem affectæ, atque animi auditorum videbuntur defatigati. i. ad extremam fatigationem affecti ab aduerſarijs .ſ. noſtris multitudine verborum, nos poterimus ſuperſedere. i. carere & vacare commode. i. opportune. principio. i. exordio, & exordiri cauſam. i. facere initium dicendi non ab exordio proprie ſumpto, ſed, aut à narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. Deinde. i. poſt tale initium licebit (quia non ſemper eſt neceſſe, q d. ideo dico licebit, quòd non ſemper neceſſe eſt) ſi cōmodum erit, reuerti ad ſententiam principij. i paulatim agere partes principij. Et ſi cauſa noſtra videbitur habere magnam difficultatem, ita vt nemo poſſit audire principium. i. exordium proprie ſumptum (quia generaliter omne quod in principio, ſeu exordio ponitur principium, & exordium dicitur, ſpecialiter autem tantum quod in primo libro definitum eſt) cum nos inceperimus à narratione nos, reuertemur ad ſententiam principij. Si narratio eſt probabilis parum. i. modicum, nos exordiemur ab aliqua firma argumentatione. Neceſſe eſt vti ſæpe his. i. huiuſmodi commutationibus & tranſlationibus. [In confirmatione &c.) Locutus eſt de principio & narratione, nunc proſequitur de confirmatione & confutatione docens quomodo diſponendæ ſint, ac dicens. conuenit. i. conueniens eſt, in confirmatione. ſ. rationum noſtrarum, & confutatione rationum aduerſarij, diſpoſitiones argumentationum habere huiuſmodi. Oportet argumentationes firmiſſimas collocari in primis & in poſtremis i. vltimis partibus cauſæ, & oportet mediocres, & pro .i. neque inutiles ad dicendum .i. quæ poſſunt vtiliter dici, neque neceſſarias ad probandum .i. quæ ſi omittantur adhuc poterimus per firmiores ſatis probare, quæ .ſ. mediocres rationes, ſi dicantur ſeparatim .i. ſeorſum a firmioribus, & ſingulæ. i per ſe ſint infirmæ, & ſup. coniunctæ cum ceteris, firmæ & probabiles fiunt, oportet inquam tales mediocres, interponi & pro. i. collocari in medio. Ratio autem eſt. nam animus auditoris re narrata. i. poſt narrationem expectat ſtatim ſup. audire aut noſſe, ex qua re cauſa confirmari poſſit. quapropter oportet inferre continuo .i ſine dilatione, aliquam argumentationem. i. approbationem firmam, & ita firmiſſima in principio locanda ſunt. & quoniam dictum nuperrime .i. minimo ante, mandatur facile. i. faciliter, memorię. ſ. audientium, ideo ſup. vtile eſt, cum. i. quando deſinamus, dicere. i. quando velimus perorare, relinquere in animis auditorum aliquam argumentationem bene firmam, recentem .i. paulo ante adductam. hæc diſpoſitio locorum, tanquam ſup. eſſet, inſtructio militum .i. militaris aciei poterit parere. i. acquirere & gignere, facillime victoriam in dicendo, ſicut illa. ſ. militum ordinata inſtructio, poterit parare imperatori victoriam in pugnando, vnde apte citauit Franciſcus ſupra verba Neſtoris Homerici, quæ ſi integra habuiſſem lubens repoſuiſſe. Non enim dubitem Ciceronem ad ea reſpexiſſe, preſertim cum tot Græcos præceptos reuoluerit, qui haud dubiæ illud Homeri artificium in præceptionibus non tacuerit, cū & noſtri ſubinde (nec immerito) Maronē nunc citent.

DE PRONVNCIATIONE.

PRONVNCIATIONEM multi maxime oratori vtilem dixerunt eſſe, & ad perſuadendum plurimum valere. nos, quid vnum de quinque rebus plurimū proſit, non facile dixerimus, nec egregie magnam eſſe vtilitatem in pronunciatione ſola audacter confirmauerimus. nam commodæ inuentiones, & concinnæ verborum elocutiones, & partium cauſæ artificioſæ diſpoſitiones, & horum omnium

diligens memoria, ſine pronunciatione non plus, quàm ſi ne his rebus pronunciatio ſola, valere pnterit. quare, quia nemo de ea re diligenter ſcripſit, (nam omnes vix poſſe putarunt de voce, vultu, geſtu dilucide ſcribi, cum hæ res ad ſenſus noſtros pertinerent) & quia magnopere ea pars à nobis ad dicendum comparanda eſt, non negligenter videtur tota res conſideranda. Diuiditur igitur pronunciatio in vocis figuram, & corporis motum. Figura vocis eſt, quæ ſuum quendam poſſidet habitum, ratione & induſtria comparatum. ea diuiditur in tres partes, magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem vocis maxime comparat natura: non nihil hanc auget, ſed maxime cura conſeruat. Firmitudinem vocis maxime natura comparat, non nihil adauget, & maxime conſeruat exercitatio declamationis. Mollitudinem vocis, hoc eſt, vt eam torquere in dicendo pro noſtro commodo poſſimus, maxime faciet exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine vocis & firmitudinis parte, quoniam altera natura, altera cura comparatur, nihil ad nos attinet commonere, niſi vt ab iis, qui non inſcii ſunt eius artificii, ratio curandæ vocis petatur. De ea parte firmitudinis, quæ conſeruatur ratione declamationis, & de mollitudine vocis, quæ maxime neceſſaria eſt oratori, quoniam ea quoque moderatione declamationis comparatur, dicendum videtur. Firmam igitur quammaxime poterimus in dicendo vocem conſeruare, ſi quammaxime ſedata & depreſſa voce principia dicemus. nam læduntur arteriæ, ſi, antequam leni voce permulſę ſunt, acri clamore compleantur. Etiam interuallis longioribus vti conueniet. recreatur enim vox ſpiritu, & arteriæ reticendo acquieſcunt. Et continuum clamorem remittere, & ad ſermonem tranſire oportet: commutationes enim faciunt, vt, nullo genere vocis effuſo, in omni voce integri ſimus. Et acutas vocis exclamationes vitare debemus. ictus enim fit, & vulnerantur arteriæ acuta atque attenuata nimis acclamatione, & ſi quis ſplendor eſt vocis, conſumitur clamore vniuerſus. Et vno ſpiritu continenter multa dicere in extrema conuenit oratione. fauces enim calefiunt, & arteriæ complentur, & vox, quæ varie tractata eſt, reducitur in quendam ſonum æquabilem atque cõſtantem. Sæpe rerum naturæ gratia quædam iure debetur, velut accidit in hac re. nam quæ diximus ad vocem ſeruandam prodeſſe, eadem attinent ad ſuauitatem pronunciatione: vt, quod noſtræ voci proſit, idem voluptate auditoris probetur. Vtile eſt ad firmitudinem vocis, ſedata vox in principio. quid inſuauius, quàm clamor in exordio cauſæ? Interualla vocem confirmant. eadem ſententias cõcinniores diuiſione reddunt, & auditori ſpatium cogitandi relinquunt. Conſeruat vocem continui clamoris remiſſio. & auditorem quidem varietas maxime delectat, cum ſermone animũ eius retinet, aut exſuſcitat clamore. Acuta exclamatio vocem & fauces vulnerat. eadem lædit auditorem. habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potius vociferationem, quàm ad virilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens vox remedio eſt voci. quid? hæc eadem nnn ne animum vehementiſſime calefacit auditoris in totius concluſione cauſæ? Quoniam igitur res eadem vocis firmitudini, & pronunciationis ſuauitudini proſunt; de vtraque re ſimul erit in præſentia dictum, de firmitudine quæ viſa ſunt, & de ſuauitate quæ coniuncta fuerunt: cetera ſuo loco paulo poſt dicemus. Mollitudo igitur vocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionem pertinet, diligentius nobis conſideranda eſt. Eam diuidimus in ſermonem, contentionem, amplificationẽ.

Sermo eſt oratio remiſſa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio eſt oratio acris, & ad confirmandum & confutandum accommodata. Amplificatio eſt oratio, quę aut ad iracundiam inducit, aut ad miſericordiam trahit auditoris animum. Sermo diuiditur in partes quatuor, dignitatem, demonſtrationem, narrationem, iocationem. Dignitas eſt oratio cum aliqua grauitate, & vocis remiſſione. Demonſtratio eſt oratio, quæ docet remiſſa voce quo modo quid fieri potuerit, aut non potuerit. Nattatio eſt rerum geſtarum aut perinde vt geſtarum expoſitio. Iocatio eſt oratio, quæ ex aliqua re riſum pudentem & liberalem poteſt comparate. Contentio diuiditur in continuationem & diſtributionem. Continuatio eſt orationis enunciandę acceleratio clamoſa. Diſtributio eſt in contentinne oratio frequens, cum raris, & breuibus interuallis, acri vociferatione. Amplificatio diuiditur in cohortationem & conqueſtionem. Cohortatio eſt, quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracundiam adducit. Conqueſtio eſt oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad miſericordiam perducit. Quoniam igitur mollitudo vocis in tres partes diuiſa eſt, & hæ partes ipſæ ſunt in octo partes alias diſtributæ; harum octo partium quæ cuiuſque idonea pronunciatio ſit, demonſtandum videtur. Sermo cum eſt in dignitate, plenis faucibus quamſedatiſſima & depreſſiſſima voce vti conueniet, ita tamẽ, vt ne ab oratoria conſuetudine ad tragicam tranſeamus: cum autem eſt in demonſtratione, voce paululum attenuata, crebris interuallis & diuiſionibus vti oportet, vt ipſa pronunciatione eas res, quas demonſtrabimus, inſerere atque interſecare videamur in animis auditorum. Cum autem ſermo in narratione eſt, tum vocum varietate opus eſt, vt, quo quidque pacto geſtum ſit, ita narrari videatur. Strenue quod volumus oſtendere factum, celeriuſcule dicemus: at aliud, ocioſe retardabimus. Deinde modo acriter, tum clementer, modeſte, hilariter in omnes partes cõmutabimus, vt verba, ita pronunciationem. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, reſponſa, ſi quæ admirationes, de quibus nos narrabimus; diligenter animaduertemus, vt omnium perſonarum ſenſus atque animos voce exprimamus. Sin erit ſermo in iocatione, leniter tremebunda voce, cum parua ſignificatione riſus, ſine vlla ſuſpicione nimiæ cachinnationis, leniter oportebit à ſermone ſerio torquere ad liberalem iocum vocem. Cum autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut per diſtributiooem faciendum eſt, in continuatione adaucto mediocriter ſono vocis, verbis continuandis, vocem quoque adaugere oportebit, & torquere ſonum, & celeriter cum clamore verba conficere, vt vim volubilem orationis vociferatio conſequi poſſit. In diſtributione vocem ab imis faucibus exclamatione quamclariſſima adhibere oportet, & quantum ſpatii per ſingulas exclamationes ſumpſerimus, tantum inter ſingula interualla ſpatii conſumere iubemur. In amplificationibus, cum cohortatione vtemur voce attenuatiſſima, cla-

more leni, ſono æquabili, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conqueſtione vtemur voce depreſſa, inclinato ſono, crebris interuallis, longis ſpatijs, magnis cõmutationibus. De figura vocis ſatis dictum eſt: nunc de corporis motu dicendum videtur.

LONGOLIVS.

† De pronunciatione.) Lege Cicer. 3. de Orat. Fabium lib. 11. cap. 3. Fortunatianum lib. 3. Trapezontium lib. 4. Habet, inquit Fabius, pronunciatio miram quandam in orationibus vim ac poteſtatem. Nec enim tam refert, qualia ſit quę intra noſmetipſos compoſuimus, quàm quomodo efferantur. Nam ita quiſque, vt audit mouetur. Quare nec probatio vlla, quæ aliquo modo venit ab oratore, tam firma eſt, vt non perdat vires ſuas, niſi adiuuetur aſſeueratione dicentis. Affectus omnes langueſcant neceſſe eſt, niſi voce, vultu, totius prope habitu corporis inardeſcant. Documento ſunt, vel ſcenici actores, qui & optimis poëtarum tantum adijciunt gratiæ, vt nos infinite magis eadem illa audita quàm lecta delectent &c. [Pronunciationem multi maxime oratori vtilem dixerunt eſſe,) Ob Demoſthenis dictum, qui primas, alteras, & tertias: hoc eſt omnia, pronunciationi tribuebat. Hanc Cic. vbique actionem appellat, quàm hæc ſola ſit, quæ orationis veluti vita vocitata eſt, vt teſtatur Aſconius. Hoc autem ſupra modum admiror, quòd ordinem naturalem in partibus docendis non obſeruauerit, cum neminem lateat, hanc natura ſua poſtremam eſſe tradendam, quòd reliquas omnes partes pronunciatio ſubſequatur. Niſi fortè ob id factum eſt, aut quòd integrum elocutioni librum dedicauerit, aut quia & ipſe voluerit non exiguam huius partis demonſtrare dignitatem. † Ad ſenſus noſtros) Rerum omnium quædam ad intelligentiam, quædam ad ſenſum referuntur. Illæ ad intelligentiam ſpectant, quæ doceri verbis poſſunt vt grammaticarum. Illæ vero ad ſenſum, quas verbis docere ſatis non eſt, niſi alicui ex quinque ſenſibus ſubijciãtur, vt cytharizare. [Figura vocis) Quæ eadem & bonitas. † Ratione & induſtria) Ratio ad præcepta refertur, induſtria ad exercitationem. notandum hic quod & Fabius admonet, in pronunciatione eſſe primas partes naturæ. Nam certe bene pronunciare non poterit, cui aut in ſcriptis memoria, aut in ijs quæ ſubito dicenda erunt, facilitas prompta defuerit, nec ſi inemendabilia oris incommoda obſtabunt. Corporis etiam poteſt eſſe aliqua tanta deformitas, vt nulla arte vincatur. Nos igitur, inquit Fabius, de eo loquamur cui non fruſtra præcipitur. [Quapropter de magnitudine vocis) Quam alij claritatem appellant. [Altera cura comparatur,) Eam autem curam triplicem eſſe aiunt, qua ſ. vocem bonam alimus qua cuſtodimus, & qua reſtituimus. Alimus eã, ſi mox à ſomno exigua ambulatiuncula corpus exercitemus, vt ſi quid crudi adhuc inſideat id omne deducatur. Poſt id mox ad ſtudia nos conferre debemus, nec mox tunc ſcripturi ſumus, ſed prius aliquid tacite, vel cum leui murmure legemus, tum deinde ſcribemus, ſed voce ſubmiſſa, non clara, vt quidam. Poſtea ad curam vocis nos transferemus, vt ſedendo verſus paucos pronunciemus. Cuſtoditur autem vox ſi quoties declamandum fuerit cum per occupationes liceat, aliquid ante pronuncies, quo vocis itinera præmollias. Si vero ſubito dicendum ſit, hoc ipſum in actionis moderatione conficies, vt in principijs vox tua ſubmiſſe ſit, deinde ſenſim ſe intendat, hic etiã ſtomachi curam habere conuenit, vt huiuſcemodi cibi genere vtare, quod facile concoquatur. Summopere autem à frigida potione tibi caueas, qua nihil inimicum magis tracheæ arteriæ medicorum filij tradidere. Calidus autem potus arteriam aperit vt faciliùs vocem tranſmittat. Reſtituitur vox, ſi leuiter vitiata fuerit, acrioribus cibis, quibus ſi quid obſtat voci perrumpatur, quare iubent, experrectos ſorbere aliquid aceti acrioris. Quod ſi vehementer vox fracta fuerit, reſtituemus eam ſic, vt eius itinera ſiccentur. Item frequenti ambulatione, vt humores nimij ad inferiora ex ſuperioribus deuocentur. Hic etiam ab vino omni abſtinebimus, quoniam voci læſæ eſt infeſtiſſimum. Vtemur autem cibis quam poteſt fieri leniſſimis. Hæc de vocis cura plerique ſcripſerunt, quæ ob id adiunxi, vt admonerem ſtudioſos, & rationem oſtenderem, qua ratione vocis curam, rei ſane maximæ habere debeant. † Qui non inſcij &c) Medicos intelligit, aut potius φωνασκοὺς. i. formandæ vocis magiſtros, quales apud antiquos fuerunt, quorum ars φωνασκικὴ à Theophraſto dicitur: qui tamen hodie non inutiles, vt opinor, eſſent ijs qui cauſas in foro agunt, aut quibus in magna hominum celebritate aliquando dicendum eſt. † Si quammaxime ſedata) Docet quo pacto in principio, medio, & fine orationis pronunciare debeamus, vt firmam vocem conſeruemus. Arteria eſt conceptaculum ſpiritus naturalis, mixti confuſique cum ſanguine, in quo plus ſpiritus eſt, minus ſanguinis. Gellius lib. 18. cap. 10. [Interuallis) i. mora & ſpatio longiore, Meminerimus tamen non tanta mora vtendum eſſe, vt noſtræ videamur orationis obliti, & dum eam ad memoriam reuocemus, diu conſiſtamus ſilentes: quo nihil deformius. [Et vulnerantur arteriæ) Alias, & vulnus arteriæ. † Sæpe rerum natura) Oſtendit præcepta quæ ſuperius dedit, nõ ad conſeruandum tantum vocis firmitudinem, ſed ad delectationem etiam pertinere. † Vtile eſt ad firmitudinem) Primum præceptum repetit. † In extrema oratione continenti). i. æqualis, & vno ſpiritu prolata. † Remedio eſt voci). i. vocis firmitudinem conſeruat. [Mollitudo igitur vocis,) Hæc eadem & ſuauitas. † Sermo eſt oratio &c.) Sermo quotidiana & vſitatis verbis, conſtat, voce quammaxime moderata. Vnde editi ab Horatio Satyrarum libri, Sermones inſcribuntur, quòd verba pene vulgaribus illic poëta vtitur, & ſapere humi, quod ipſa videtur exigere materia. Quid enim illa oratione in ipſo ſtatim principio remiſſius? Qui fit Mecœnas? &c. Conuenit ſermo in exordijs. vt pro Archia, Si quid eſt in me iudices, quod ſentio quam ſit exiguum, aut ſi qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter verſatum &c. † Contentio) Contentionis exemplum, Ilioneus apud Virgilium.

Quod genus hoc hominum? quæ ue hunc tam barbara morem
Permittit patria? hoſpitio prohibemur arenæ?

† Demonſtratio) Demonſtrationis exemplum, ex Miloniana, Satis eſt quidem in illa tam audaci, tam nefaria belua docere. Magnam enim cauſam magnam ſpem in Milonis morte propoſitam, magnas vtilitates fuiſſe &c. † Contentio diuiditur in continuationem) Contentionis per continuationem exemplum, pro Sylla, Quid ſi hoc non poſtulo, ſi ille labor meus priſtinus, ſi ſollicitudo, ſi officia, ſi operæ, ſi vigiliæ deſeruiunt amicis, præſto ſunt omnibus, ſi neque amici in foro requirũt ſtudium meum, neque reſp. in curia &c. Aliud, Contentionis per diſtributionem, in Verrem, Illud viri fortiſſimi iudicarunt dimittere de ſumma non potuiſſe, te mulieris deterrimæ recte remiſiſſe ſenatorea iudicabant. Ille de quo lege pop. Rom. iuſſerat, vt ipſius voluntas poſſet, & eſſet pro lege, tamen vno in hoc genere veterum religione legum reprehenditur, tu qui in omnibus legibus implicatus teneb are libidinem tuam tibi pro lege eſſe voluiſti. † Narratio) Narrationem non ſolum eam intelligimus, quæ orationis pars eſſe dicitur, ſed quidquid aut tanquam geſtum, aut quod fieri debeat in alijs quoque partibus orationis exponitur, ac narrationis pronunciationem proferendum putamur. Exempla vide apud Trapezontium. [Ad tragicam) Hac qualitate nobis pronuncianda eſt quæ de natura rerum, quæ de moribus aut repub. habetur oratio, & omnis earum rerum expoſitio, quibus eius ipſius, qui dicit, virtus quædam & dignitas aperiri videtur. vt illud pro Archia, Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorumq. deſiderat, præter hanc laudis & gloriæ &c. [Modeſte, hilariter) Alias, mœſte, hilare &c. [Vocem quoque adaugere) Alias vocem quoque iungere.

ASCENSIVS.

PRonunciationem &c.) Proſecuturus præcepta de pronunciatione perquirit eius vtilitatem dicens. Multi dixerunt pronunciationem eſſe maxime vtilem oratori, & plurimũ valere ad perſuadendum. i. ad faciendam fidem dictorum. Nos quidem non dixerimus facile vnam. ſ. rem. i. ſeorſum acceptam qualibet partem, de quinque rebus ad perſuadendum accommodatis poſſe plurimum nec. i. & non & nos confirmauerimus audacter. i. audeamus confirmare & aſſerere, vtilitatem magnam egregie. i. excellenter, & multum præeminenter non eſſe in ſola pronunciatione. Nam inuentiones cõmodæ. i. accõmodatæ excogitatæ, & aptæ, & elocutiones verborum concinnæ. i. conſonanter compoſitæ, & artificioſæ diſpoſitiones partium, & diligens memoria horum omnium. i. harum omnium rerum, ſup. nõ poſſunt valere plus ſine pronunciatione, q̃ pronunciatio ſola potuit valere ſine his rebus. Et ita vult dicere ꝙ nulla pars, ſi ſola ſit multum poteſt, atque ita innuit omnes obſeruandas, præcipue tamen pronunciationem quæ omnibus alijs maxime inſeruit, & penitus ne

gligi non poteſt. vnde addit. Quare.i.quamobrem, quia nemo ſcripſit diligenter de ea, nanque omnes.ſ. rhetoricæ artis præceptores putarunt. vix.i. difficillime, aut quaſi nullo modo poſſe ſcribi dilucide, de voce & geſtu, quæ ad pronunciationem ſpectãt, cum hę res, videlicet, vox & geſtus, pertineant ad ſenſus noſtros. Et quia ipſa pars, videlicet pronunciatio, eſt comparanda.i.acquirenda nobis.i. à nobis magnopere.i. magno ſtudio, aut diligenter, ideo ſupp. tota res videtur conſideranda.i.conſiderari debeſe non negligenter, immo valde diligenter. Igitur (quæ vox continuatiua eſt, q.d. vt de pronunciatione dicere incipiamus) pronunciatio diuiditur in figuram.i. modum & qualitatem vocis: & in motum corporis.i.geſtum. Figura vocis eſt, quæ poſſidet quendam habitum ſuum.i. ſibi proprium, comparatum.i. acquiſitum ratione.i. conſideratione & induſtria.i. ingenita ingenioſitate, ſeu ſubtilitate. Ea.ſ. figura vocis diuiditur in tres partes, videlicet, magnitudinem, firmitudinem, & ſupp. mollitudinem. Natura comparat.i. parit, & acquirit nobis maxime.i. præcipue, magnitudinem vocis, accuratio.i. adhibitio diligentis curæ, auget ſupp. eam, non nihil.i. aliquantulum, ſed conſeruat maxime, quia facundiam & plenam ac magnam vocem qui nequaquam a natura habet vix per artem acquiret, qui tamen mediocrem habet meliorem facere poteſt, & maxime habitam conſeruare. Similiter natura maxime comparat firmitudinem.i.conſentionem & robur firmi lateris, vnde firma profertur vox exercitatio declamationis.i.orationis i fictis cauſis ſub rhetore exercendi, ac diſcendi gratia, adauget non nihil.i.aliquantulum, & cõſeruat ſup. eam maxime. Econtrario exercitatio declamationis faciet.i.comparabit mollitudinem.i.flexibilitatem & volubilitatem voci, hoc eſt vt poſſimus torquere eam pro cõmodo noſtro. Quapropter nihil attinet ad nos cõmouere de magnitudine vocis & parte.ſ.vna firmitudinis, quoniam altera.ſ.pars firmitudinis, & etiam in magnitudinis comparatur.i.acquiritur cura.i.per curam medicorum, qui de plaſmatis bibendis tractant altera.ſ. pars, comparatur natura.i.per naturam (poſſet videri ſic explanandum, altera videlicet firmitudo, altera videlicet magnitudo, ſed non procedit, quia vtraque comparatur per naturam, ſed augetur & conſeruatur cura) nihil inquit attinet ad nos cõmonere de parte quæ comparatur cura niſi vt ratio vocis curandę petatur ab ijs qui ſunt non inſcij.i.periti, ſed ſup. videtur dicendum de ea parte firmitudinis.ſ.vocis, quæ conſeruatur ratione declamationis, & de mollitudine.i.flexibilitate vocis, quæ eſt oratori neceſſaria maxime, quomodo ea comparetur: quoque.i.etiam, moderatione.i.temperamento declamationis.i.exercitationis orando, videlicet in non veris cauſis ſub rhetore aliquo. Firmam igitur &c. Igitur, vt quod dicendum videtur dicam nos poterimus quammaxime.i.ſummopere conſeruare vocem in dicendo, ſi dicemus principia, voce ſedata.i.tranquilla quammaxime, & depreſſa.i.ſummiſſa, & quod dicunt baſſa. Nam arteriæ.i.venæ, in quibus aër ad vocem faciens continetur, læduntur.i.defatigantur, & corrumpuntur, ſi compleantur.i.inflentur, acri clamore, priuſquam vox eſt permulſa.i.lenita & mitigata & volubilis facta leni.i.multum, aut decenter. Ea conueniet.ſ.pro ſecundo remedio vti interuallis.i.vt dicunt pauſis, & interpellationibus longioribus.i.ſatis, aut multum longis. Etenim pro quia, vox recreatur.i.reficitur. ſpiritu.i.flatu, aut anhelitu recepto, & arteriæ requieſcunt conticendo. Et oportet (pro tertio medicamento) omittere clamorem continuum, & redire pariter.i.ſimul, aut ſimiliter, ad ſermonem.i.orationem ſedatam & non vehementem. Enim pro quia, cõmutationes.i.variationes vocum efficiunt, ut ſimus in omni voce.i.genere vocis integri, q.d.recentes & non læſi, ſed parati dicere, nullo genere vocis effuſo.i.per acrem clamorem extincto. Et debemus (pro quatro præcepto) vitare acutas exclamationes vocis. Enim pro quia, ictus.i.compulſio organi fit, & arteriæ vulnerantur: acclamatione nimius acuta.i.altiſona, atque extenuata.i.clara & ſubtiliata, & ſi quis ſplendor.i. eminens decor vocis eſt, is ſup. conſumitur vniuerſus.i.ſimul totus, vno.i.perpetuo & vehementi clamore, & conuenit in extrema oratione.i.in peroratione, dicere multa continenter.i.ſine interuallis. vno.i.perpetuo & non interrupto ſpiritu.i.anhelitu. Enim pro quia, fauces.i.gutturis orificia (vnde prodit vox quaſi à faucibus dicta mutato aut in o) & arteriæ complentur.ſ.ſpiritu in fine, & vox quæ tractata eſt variæ in principio reducitur quendam ſonum æquabilem atque conſtantem. Quia vero quædam gratia.i.gratificatio, & recognitio beneficiorum, ita vt abs quo beneficium acceperis illi gratus ſis, & minime moleſtus, debetur ſæpe iure, id eſt merito naturæ rerum, velut.i.quemadmodum accidit in hac re, videlicet, in conſeruanda firmitudine vocis (nam hoc idem quod diximus prodeſſe ad ſeruandam vocem attinet ad ſuauitatem pronunciationis, vt quod natura proſit, id eſt conducat, & conferat voci, idem probetur, id eſt approbetur voluntate.i.conſenſu, ac voluptate auditoris) quia inquam talis gratia naturæ debetur, vox ſedata, id eſt tranquilla, & minime vehemens in principio eſt vtile.i.res vtilis ad firmitudinem vocis. Enim pro quia, quid ſupple eſt inſuauius, id eſt magis abſonum & durum auditu, quam clamor in exordio? quaſi dicat nihil, & ita commendat primum præceptum, addit commendationem ſecundi. Interualla.i.interruptiones moderatæ pronunciationum confirmant vocem, & eadem.ſ.interualla reddunt ſententias concinniores.i.conſonantiores & aptius connexas diuiſione, id eſt per intermiſſionem prolationis, & relinquunt auditori ſpatium cogitandi.ſ.de veritate & pondere ſententiarum. Et quod dicit in tertio præcepto. Remiſſio, id eſt laxatio, contioni clamoris conſeruat, vocem ne penitus ſtangatur, & varietas delectat quidem maxime auditorem, &.ſ.varietas pronunciationis retinet animum auditoris, ſermone.ſ.leni, & exuſcitat, id eſt vigilem facit, clamore & ideo neque continua leuitas, neque continuus clamor placet, ſed varietas ipſa. Repetens autem quartum præceptum dicit. Exclamatio acuta vulnerat vocem & fauces & eadem lædit, id eſt offendit auditorem, habet enim quidam illiberale, id eſt ruſticum, & ſeruile, & accommodatum, id eſt applicabile potius, id eſt magis ad vociferationem, id eſt eiulationem muliebrem, quam ad dignitatem virilem in dicendo.i.ad grauitatem & decentiam quám virum decet ſeruare in dicendo, quod ſint & aliæ dignitates eius addidit in dicendo. Et pro quinto præcepto ſubiungit. Vox continens, id eſt perpetuo, & non intermiſſa, eſt voci remedio ne.ſ.varietate immutata raueſcat aut rumpatur, in extrema oratione, calefactis, videlicet, & mollificatis iam (vt dixit) arterijs. Quid ſupple facit, hæc eadem.ſ.continens vox, non ne calefacit vehementiſſime animum auditoris in concluſione totius cauſæ? quaſi dicat haud dubie. Deinde per tranſitionem ac paraſceuem dicit. Igitur quoniam eædem res pro ſunt.i.conducunt, & vtile ſunt, firmitudini vocis, & ſuauitati pronunciationis, erit dictum in præſentia.i.hoc loco de vtraque re ſimul. videlicet, de firmitudine & ſuauitate vocis, nam ſupple dicta erant. de firmitudine ea quæ viſa ſunt, & de ſuauitate ea quæ coniuncta fuerunt, id eſt quæ adiecimus eo quod eſſent ſimilia. Nos dicemus cetera, vt de mollitudine vocis & motu corporis, poſt.i.poſtea, ſuo, id eſt opportuno loco. Mollitudo igitur vocis. A pro ordine poſt firmitudinem & ſuauitatem vocis deſcribit & diuidit & mollitudinẽ eius dicens. Igitur vt quod promiſi exequar. Mollitudo vocis (quoniam ipſa omnis, id eſt tota, & in quolibet membro ſuo pertinet ad præceptionem rhetoris.i.præceptoris de arte dicendi) eſt conſideranda nobis diligentius.ſ.quam cetera, aut quam ceteris aut diligentius.i.multum diligenter. Nos diuidimus eam.ſ. mollitudinem vocis in ſermonem contentionem & amplificationem. Sermo eſt oratio remiſſa.i.non acri ſpiritu pronunciatus, & finitima.i.confinis, & ita ſimilis, locutioni quotidianæ.i.qua quotidie vtimur. Contentio (quæ vox dicitur à contendo hic non à contineo) eſt oratio acris accommodata.i.apta ad confirmandum & ad confutandum. Amplificatio eſt oratio quæ aut inducit animum auditoris in iracundiam, id eſt ſummam indignationem, aut trahit ad miſericordiam. Sermo diuiditur in quatuor partes, videlicet in dignitatem, demonſtrationem, narrationem, & iocationem. Dignitas eſt oratio cum aliqua grauitate & remiſſione vocis. Demonſtratio eſt quæ docet voce remiſſa quid potuerit fieri, aut non potuerit fieri. Narratio eſt poſitio ſupple cum voce remiſſa (nam ea in omni ſermone eſt) rerum geſtarum. Iocatio eſt oratio quæ poſſit mouere, id eſt excitare riſum prudentem, id eſt prudentię iudicem & liberalem, id eſt ad liberum non ad ſcurram pertinentem, ex aliqua re veriſimili, licet non ſit penitus vera, ſed ad iocationem excogitata.
Contentio diuiditur in continuationem & diſtributionem.
Continuatio eſt acceleratio clamoſa, id eſt clamoris plena, orationis enunciandæ quæ, id eſt enunciatur, aut enunciabilis. Diſtributio eſt oratio frequens in contentione cum raris & breuibus interuallis: & ſupple vociferatione acri, id eſt vehementi.
Amplificatio diuiditur in cohortationem & conqueſtionem.
Cohortatio eſt oratio quæ amplificans.i.exaggerans aliquod peccatum, adducit auditorẽ ad iram. Conqueſtio eſt oratio quæ perducit animum.ſ.auditoris ad miſericordiam, amplificatione .i.per exaggerationem incommodorum, quæ.ſ.reus accepit.
Quoniam igitur mollitudo diuiſa eſt in tres partes, videlicet, ſermonem, contentionem, & amplificationem, & hæ ipſe partes

diſtributæ

diſtributæ ſunt in octo alias partra. Nam ſermo in qoatuor diuiſus eſt. contentio & amplificatio in binas uidetur demonſtrandum quæ ſit idonea pronunciatio, cuiuſque .ſ. dictorum. Cum .i. quando ſermo eſt in dignitate quæ prima ſermonis erat pars tūc ſup. conueniet, ut plenis faucibus uoce quam ſedatiſſima & depreſſiſſima, & tamen ita ne tranſeamus ab conſuetudine oratoria ad tragicam. quia tragœdi noo tamen ſedata grauitate, ſed etiam horrenda utuntur & oon ſolom de preſſiſſima uoce, ſed ēt præ mœrore ſingultibus interropta. Aotem pro ſed, cum ſermo eſt in demonſtratione, tunc ſup. oportet oti ooce attenuata paululum crebris interuallis & diuiſionibus, ut oideamur inſerere, atque interſecare .i. diſtioguere in animis auditorum ipſa pronunciatione eas rea qoas demonſtrabimus. Autem, pro ſed, cum ſermo eſt in narratione, tūc ſup. opus eſt uaritate uocum, ot quidque .i. unumquodqoe uideatur, ita narrari quo pacto geſtum eſt: unde nos dicemus celeriuſcule .i. modicum, aut aliquantulum celeriter id, quod oolumus oſtendere factum, ſup. eſſe ſtrenue .i. sceriter, & animoſe, at .i. ſed nos retardabimus ocioſe .i. lente proonunciabimus, aliud .i. quod uon ſit ſtrenue factum. Deinde commutabimus modo acriter, tum .i. deinde clementer, & ita leniter mœſte hilariter in omnes partes ut .i. ſicut mutabimus oerba, ita ſup. pronunciabimus pronunciatione. Si qua .i. aliqoa, dicta, rogata, reſponſæ, & ſi quæ .i. aliqoæ, admirationes, de quibus nos narrabimus inciderint in oratione, nos animaduertemus diligentee, ut exprimamus uoce, ſenſos, atque animoa omnium perſonarum. Sin .i. ſed ſi, ſermo erit in iocatione, qoæ erat oltima pars ſermonis, oportebit torquere leniter uocem a ſermone ſerio .i. nimia ſeueros ad iocum liberalem .i. non ſcurrilem, uoce tremebonda leniter cum parua ſignificatione riſus, ſine ulla ſuſpicioοe nimię cachinnationis .i. profuſiſſimi riſus, quia diſſimulabimus nos uelle ridere. [Cum autem &c.) Proſequitur membra ſecuodæ patris mollitudinis dicens. Autem, pro ſed, cum .i. quando oportebit cōtendere .i. habere uocem contentam, qooniam id faciendum eſt per continuationem, aut per diſtributionem, ea enim ſunt contentionis membra, oportebit in continuatione, ſono uocis adaucto mediocriter, iungere quoque .i. etiam cootiouare uorem uerbia continuandia .i. ut uerba continuabuntur, ita & uocem continue contendemos, & oportebit torquere ſonum & conſicere oerba celeriter clamore .i. per clamorem, ut uociſeratio poſſit conſequi uim oolubilem .i. flexibilem, orationis: hoc eſt, ut uoce celeritatem uerburum æquemua. In diſtribotione .i. quando utemor contentione per diſtributionem, oportebit adhibere oocem ab imis faucibos exclamatione quamclariſſima .i. quantum fieri poterit clariſſima, & ooa iubemur .ſ. a rhetoribus, conſumere tantum ſpatij inter ſingula interualla quantum ſpatij ſumpſerimua per ſingolas exclamationes. Deinde declarans tertium membrum mollitudinis dicit. Nos utemur amplificationibus cum hortatione .i. quando utemur priore membro amplificationom quæ eſt cohortatio, uoce attenuatiſſima .i. ſubtiliſſima clamore leui, ſono æquabili .i. ſui ubique ſimili, commutationibus crebria & maxima celeritate. In conqoeſtione .i. in amplificationibus cum conqueſtione otemur uoce depreſſa, & ſono inclinato, interuallis crebris .i. ſpatijs longis, & ſup. commutationibus magnis. De figura uocis ſatis dictum eſt, ounc .i. deinceps de corporis motu dicendum uidetur.

DE MOTV CORPORIS.

MOTVS eſt corporis geſtus, & vultus moderatio quædam, quæ pronuncianti conuenit, quæ probabiliora reddit ea, quæ pronunciantur. Conuenit igitur in vultu pudorem & acrimoniam eſſe; in geſtu nec venuſtatem conſpicuam, nec turpitudinem eſſe, vt aut hiſtriones, aut operarij videamur eſſe. Ad eaſdem igitur partes, in quas uox eſt diſtributa, motus quoque corporis ratio videtur eſſe accommodanda. Nam ſi erit ſermo cum dignitate, ſtantes in veſtigio, leui dexteræ motu loqui oportebit, hilaritate, triſtitia, mediocritate vultus ad ſermonis ſententias accommodata. Sin erit in demonſtratione ſermo, paululum corpus à ceruicibus demittemus. nam hoc eſt à natura datum, vt quamproxime tum vultum admoueamus ad auditores, ſi quam rem docere eos, & vehementer inſtigare velimus. Sin erit in narratione ſermo, idem motus poterit idoneus eſſe, qui paulo ante demonſtrabatur in dignitate. Sin erit in iocatione, vultu quandam debebimus hilaritatem ſignificare, ſine commutatione geſtus. Sin contendemus per continuationem, brachio celeri, mobili vultu, acri aſpectu vtemur. Sin contentio fiet per diſtributionem, celeri porrectione brachij, inambulatione, pedis dextri rara ſupploſione, acri & defixo aſpectu vti oportet. Sin vtemur amplificatione per cohortationem, paulo tardiore & conſideratiore geſtu conueniet, vti, ſimilibus ceteris rebus, atque in contentione per continuationem. Sin vtemur amplificatione pet conqueſtionem. fœmineo plangore, & capitis ictu, nonnunquam ſedato & conſtanti geſtu, mœſto, & conturbato vultu vti oportebit. Non ſum neſcius, quantum ſuſceperim negocij, qui motus corporis exprimere uerbis, & imitari ſcriptura conatus ſim voces. verum nec hoc cōfiſus ſum poſſe fieri, ut de his rebus ſatis commode ſcribi poſſet: nec, ſi id fieri non poſſet, hoc, quod feci, fore inutile putabam: propterea quòd hic admonere voluimus, quod oporteret, reliqua tradémus exercitationi. hoc ſcire tamen oportet, pronunciationem bonam id perficere, vt res ex animo agi videatur. Nunc ad theſaurum inuentorum, atque omnium partium rhetoricæ cuſtodem memoriam tranſeamus.

LONGOLIVS.

PVDOREM & acrimoniam) .i. ut neqoe inuerecunde nimis diramus, ſed oehementia quadam, quæ tamen noo excedat modum. †Venuſtatem) .i. ne ſpecioſitas quædam nimia ad faſtidium uſque ſpectantium accedat, ſi omnes perſequamue argutias, geſticulationea, delicias &c. [Aut operarij uideamur eſſe.) ἐργολάβοι quoa hiſtriones eſſe conductitios ſcribit Athenæus, nempe qui hiſtrionicam qoidem non facerent, ſed qooties opus eſſet operam ſuam hiſtrionibos collocabaot. † Stantes in ueſtigio,) Stare in oeſtigio eſt, non adæquatis utrinque pedibue, promoto ac porrecto paulum pede altero, ita ot imparea ſint pedes, & paſſus fieri uideatur, in eodem loco cooſiſtere, minimeq́. corpore commoueri. Idem Fabius ait, dextrum pedem proferendum. † Leui dexteræ motu) Manoum geſtua neceſſarius eſt ſine quo inanem & truncam actionem Fab. eſſe dicit. Nam ceteræ partes loquentem adiuoant, manua uero ipſæ pene loquuntur. † Inambulatione,) Quod modeſte tamen faciendum, nec ſi crebro diſcurſauerimus, tale quid in noa dicatur, quale à Flaoio Verginio rhetore in quendam eius temporis antiſophiſtam dictum eſt. de quo quia crebro & inepte diſcurſaret, urbane Flauius interrogauit, Quot millia paſſuom declamaſſet? Fabius.

MOtus &c.) Primo deſcribitur motum corporia diceus. ASCEN. Motus corporis eſt quædam moderatio geſtus .ſ. actoe, & ductus totius corporis præter faciem, unde addit, & uultua quæ moderatio conuenit pronunciationi, & redit .i. efficit ea quæ pronunciantur probabiliora .ſ. quàm per ſe ſint. Igitur, ut ſciamus qualis moderatio ſit neceſſaria. Conuenit .i. conueniens eſt, pudorem .i. uerecundiam, & acrimoniam eſſe in uultu, & conuenit. nec uenuſtatem conſpicuam .i. euidentem, & nimis apparentem, hoc eſt elegantias delitioſas & hiſtrionicas, nec turpitudinem .i. obſcœnam ruſticitatem, conſpicuam, id eſt etiam euideotem eſſe in geſto, ne uideamor eſſe, aut hiſtriones .i. mimi, propter conſpicuam uenuſtatem in geſtu, aut operarij, ſcilicet operum ineptium ut fabri, ferrarij, crepidarij, lanij, agricolæ, &c. Propter conſpicuam turpitudinem io geſtu. Igitur ratio motoa corporis, uidetur quoque .i. etiam accommodanda, ad eaſdem partes, in qoas uox eſt diſtributa, ut ad ſermonem, contentionem, & amplificationem. Nam ſi ſermo erit in dignitate oportebit nos ſtantes in ueſtigio, id eſt altero pede protenſo, quaſi

quaſi ad progrediendum,loqui ſup. cum leui.i.modico motu dexteræ.ſ.manus,& hoc hilaritate,triſtitia,mediocritate.i.media inter vtranque diſpoſitione,vultus accommodata ad ſententias ſermonis,vt in ſententijs triſtibus & ſeueris,inſit triſtis ſeueritas, in lætis & exhilarantibus, inſit læta hilaritas, in mediocribus vtriuſque mediocritas. Sin .i. ſed ſi, ſermo erit in demonſtratione (non dices in genere demonſtratiuo, quia de eo non loquitur ſe orſum,ſed in ea parte ſermonis quam ſupra demõſtrationem vocauit)nos demittemus.i.ſeiungemus,corpus paululum .i. modico tractu à ceruicibus,extenſo videlicet ad auditores capite.nam hoc eſt datum.i. inſitum à natura,vt admoueamus ad auditores, quamproxime.i. vt maxime prope fieri poteſt,tum.i. & vultum, tum.i.& manum,ſi velimus docere eos quam .i. aliquam rem, & velimus eos inſtigare .i. impellere ad aliquid faciendum aut credendum vehementer. Sin.i.ſed ſi,ſermo .i. illa prima pars vocis, erit in narratione.i.tertia ſpẽ ſua,idem motus qui demonſtrabatur paulo ante in dignitate .i. dum ſermo eſt in dignitate, poterit eſſe idoneus. Sin.i.ſed ſi,ſup.ſermo erit in iocatione quæ eſt tertia pars,nos debemus ſignificare.i.indicare & præferre vultu quandam hilaritatem, ſine commutatione geſtus alioqui poſſet dici Perſianum illud. Ao Romule ciues? Et hæc de prima parte vocis. De ſecunda dicit ſic.Sin.i.ſed ſi,contendemus.i.vtemur contentione,per continuationem (quæ prior ſpecies eius ſupra poſita eſt) nos vtemur brachio celeri,vultu .i. diſpoſitione faciei per quam voluntas indicatur mobili.i.variabili,aut potius(quia aſpectu ſubiungitur) vultu .i. facie ipſa, mobili .i. agili & traducibili, modo in dextram,modo in leuam,& aſpectu.i. oculorum præcipue applicatione acri . Sin.i. ſed ſi,contentio fiet per diſtributionem,quæ ſecunda eius pars eſt, oportet, aut oportebit vti celeri porrectione.i.extenſione brachij, & ambulatione.i.quaſi progreſſione,& ſup.i. moderata pulſatione dexteri pedis, qui pes dexter ſolum pulſet,& aſpectu acri & defixo.[Sin vtemur &c.)Deſcribit motum corporis in tertia ſpẽ orationis dicens.Sin.i.ſed ſi,vtemur amplificatione per cohortationem .i. ſecundũ priorem ſpeciem eius,tunc ſup.conueniet vti geſtu tardiore paulo & geſtu conſideratiore.i.moderatiore,ut hi a circũſpectis & conſideratis viris, & oportet vti ceteris rebus ſimilibus, atque.i.veluti in contentione per continuationem. Sin .i. ſed ſi,nos vtemur amplificatione per conqueſtionem, oportebit vti nonnunquam fœmineo plangore .i. pectoris concuſſione,& ictu capitis,ſed ſedato, ne tragœdiam agere videamur & geſtu conſtanti, & vultu mœſto & conturbato. Non ſum neſcius.i.non me fugit,aut non latet,ſed bene ſcio, quantum negocij ſuſceperim .ſ. ſcribendum qui conatus ſum exprimere verbis motus corporis & imitari ſcriptura, voces .i. qualitates vocum, verum.i.ſed nec confiſus ſum hoc poſſe fieri .i.vt poſſet ſcribi.ſ.a me,aut à quoniã alio, ſatis commode de his rebus,videlicet de motu corporis & vocibus, nec putabam hoc, quod feci,fore inutile, ſi.i.tametſi,id fieri non poſſet.ſ.ſatis commode. ideo autem putabam non fore inutile, propterea q̃ voluimus admonere hic.i.in his præceptis,ſup. id quod oporteret, aut quid oporteret ſup.fieri aut ſciri, nos trademus.i.committemus exercitationi,reliqua vt quæ ſcribi non poſſunt,exercitando doceantur. Tamen oportet hoc ſcire, bonam pronunciationem proficere,eo.i.ad id,vt res videatur agi ex animo.i.ex animi ſententia & non ficto pectore. Nunc.i. deinceps transeamus ad theſaurum .i. reconditorum inuentorum, atque omnium partium rhetoricæ,videlicet,ad memoriam, aut ad memoriam appoſitorum theſaurum &c.

DE MEMORIA.

MEMORIA vtrum habeat quiddam artificij, an omnis à natura proficiſcatur, aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur. nunc,perinde atque conſtet in hac re multum valere artem & præceptionem, ita ea de re loquemur. placet enim nobis eſſe artificium memoriam. quare placeat,alias oſtendemus: in præſentia,cuiuſmodi ſit ea, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ,vna naturalis, altera artificioſa. Naturalis eſt ea, quæ noſtris animis inſita eſt, & ſimul cum cogitatione nata. Artificioſa eſt ea, quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. Sed quia in ceteris rebus ingenij bonitas imitatur ſæpe doctrinam, ars porro naturæ commoda confirmat,& auget: ita fit in hac re, vt nonnunquam naturalis memoria, ſi cui data eſt egregia, ſimilis ſit huic artificioſæ,porro hæc artificioſa naturæ commoda retineat, & amplificet ratione doctrinæ. Quapropter & naturalis memoria præceptione conformanda eſt, vt ſit egregia: & hæc,quæ doctrina datur,indiget ingenij. nec hoc magis aut minus in hac re, quàm in ceteris artibus fit, vt ingenio, doctrina, præceptione, natura niteſcat. quare & illis, qui natura memores ſunt, vtilis hæc erit inſtitutio, quod tute paulo poſt poteris intelligere. quòd ſi ille freti ingenio noſtra præceptione non indigerent, tamen iuſta cauſa daretur, quare ijs, qui minus ingenij habent, adiumento velimus eſſe. Nunc de artificioſa memoria loquemur. Conſtat igitur artificioſa memoria ex locis & imaginibus. Locos appellamus eos, qui breuiter, perfecte, inſignite aut natura, aut manu ſunt abſoluti, vt eos facile naturali memoria comprehendere & amplecti queamus, vt ædes, intercolumnium, angulum, fornicem, & alia quæ his ſimilia ſunt. Imagines ſunt formæ quædam, & notæ, & ſimulacra eius rei, quam meminiſſe uolumus: quod genus, equi, leones, aquilæ: quorum memoriam ſi volemus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit. Nunc cuiuſmodi locos inuenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines conſtituere oporteat, oſtendemus. Quemadmodum igitur qui literas ſciunt, poſſunt id quod dictum eſt ſcribere, & recitare quod ſcripſerunt: ita qui μνημονικά didicerunt, poſſunt quæ audierunt in locis collocare, & ex his memoriter pronunciare. Loci enim ceræ aut chartæ ſimillimi ſunt, imagines literis, diſpoſitio & collocatio imaginum ſcripturæ, pronunciatio lectioni. Oportet igitur, ſi volumus multa meminiſſe, multos nobis locos comparare, vt in multis locis multas imagines collocare poſſimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, ne quando perturbatione ordinis impediamur, quo ſecius, quotoquoque loco libebit, vel à ſuperiore, vel ab inferiore, vel à media parte imagines ſecuti, ea, quæ mandata locis erunt, edere & proferre poſſimus. nam vt, ſi in ordine ſtantes notos complures viderimus, nihil noſtra interſit, vtrum à ſummo, an ab imo, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus: item in locis ex ordine collocatis eueniet, vt in quamlibet partem, quotoquoque loco libebit, imaginibus commoniti dicere poſſimus id, quod locis mandauerimus. Quare placet & ex ordine locos comparare, & locos, quos aſſumpſerimus, egregie commeditari oportebit, vt perpetuo nobis hærere poſſint. nam imagines, ſicut literæ, delentur, vbi nihil illis vtimur: loci, tanquam cera, remanere debent. Et ne forte in numero locorum falli poſſimus, quintum quenque locum placet notari: quod genus, ſi in quinto loco manum auream collocemus, & ſi in decimo aliquem notum, cui prænomen ſit Decimo: deinde facile erit ſimiles notas quinto quoque loco collocare. Item commodius eſt in derelicta, quàm in celebri regione locos comparare: propterea quòd frequentia & obambulatio hominum conturbat, & infirmat imaginum notas: ſolitudo conſeruat integras ſimulacrorum figuras. Præterea diſſimiles forma atque natura loci comparandi

ſunt, vt diſtincte interlucere poſſint: nam ſi quis multa intercolumnia ſumpſerit, conturbabitur ſimilitudine locorum, vt ignoret quid in quoque loco collocarit. Et magnitudine modica, & mediocres locos haberi oportet. nam & præter modum ampliuagas imagines reddunt, & nimis anguſti ſæpe non videntur poſſe capere imaginum collocationem. Tum nec nimis illuſtres, nec vehementer obſcuros locos haberi oportet: ne aut obcæcentur tenebris imagines, aut ſplendore præſulgeant. Interualla locorum mediocria eſſe placet, fere paulo plus, aut minus pedum tricenum. nam vt aſpectus, ita cogitatio minus valet, ſiue nimis procul amoueris, ſiue vehementer prope admoueris id, quod oportet videri. Sed quanquam facile eſt ei, qui paulo plura explorauerit, quamuis multos & idoneos locos comparare: tamen, ſi quis ad iſta ſatis idoneos inuenire ſe non putabit, ipſe ſibi cõſtituat quàm volet multos licebit. cogitatio enim quamuis regionem poteſt amplecti, & in ea ſiium loci cuiuſdam ad ſuum arbitrium fabricari & architectari. quare licebit, ſi hac prompta copia contenti non erimus, noſmet ipſos nobis cogitatione noſtra regionem conſtituere, & idoneorum locorum commodiſsimam diſtinctionem comparare. De locis ſatis dictum eſt: nunc ad imaginem rationem tranſeamus. Quoniam ergo rerum ſimiles imagines eſſe oportet, & ex omnibus verbis notas nobis ſimilitudines eligere debemus: duplices ſimilitudines eſſe debent, vnæ rerum, alteræ verborum. Rerum ſimilitudines exprimuntur, cum ſummatim ipſorum negociorum imagines comparamus. Verborum ſimilitudines conſtituuntur, cum vniuſcuiuſque nominis & vocabuli memoria imagine notatur. Rei totius memoriam ſæpe vna nota, & imagine ſimplici comprehendemus, hoc modo: Vt ſi accuſator dixerit ab reo hominem veneno necatum, & hereditatis cauſa factum arguerit, & eius rei multos dixerit teſtes, & conſcios eſſe. Si hoc primum, vt ad defendendum nobis expeditum ſit, meminiſſe volemus: in primo loco rei totius imaginem conformabimus, ægrotum in lecto cubantem faciemus ipſum illum, de quo agetur, ſi formam eius detinebimus: ſi eum non agnouerimus, aliquem ægrotum non de minimo loco ſumemus, vt cito in mentem venire poſſit. & reum ad lectum eius adſtituemus, dexrera poculum, ſiniſtra tabulas, medico teſticulos arietinos tenentem. hoc modo & teſtium, & hereditatis, & veneno necati memoriam habere poterimus. Item deinceps cetera crimina ex ordine in locis ponemus, & quotieſcunque rem meminiſſe volemus. ſi formarum diſpoſitione, & imaginum diligenti notatione vtemur, facile ea, quæ volemus, memoria conſequemur. Cum verborum ſimilitudines imaginibus exprimere volemus, plus negocij ſuſcipiemus, & magis ingenium noſtrum exercebimus. id nos hoc modo facere oportebit: Iam domuitionem Reges Atridæ parant. In loco conſtituere oportet manus ad cœlum tollentem Domitium, cum à Regibus Martijs locis cædatur. Hoc erit, Iam domuitionem Reges. In altero loco Aeſopum & Cimbrum ſubornare Iphigeniam, Agamemnonem, & Menelaum: hoc erit, Atridæ parant. hoc modo omnia verba erunt expreſſa. Sed hæc imaginum conformatio tum valet, ſi naturalem memoriam exuſcitauerimus hac notatione, vt, verſu poſito, ipſi nobiſcum primum tranſeamus bis aut ter eum verſum, deinde cum imaginibus verba exprimamus. hoc modo naturæ ſuppeditabitur doctrina: nam vtraque, altera ſeparata, minus erit firma, ita tamen, vt multo plus in doctrina atque arte præſidij ſit. quod docere non grauaremur, ni metueremus, ne, cum ab inſtituto noſtro receſsiſſemus, minus commode ſeruaretur hæc dilucida breuitas præceptionis. Nunc, quoniam ſolet accidere, vt imagines partim firmæ, & acres, & ad mouendum idoneæ ſint, partim imbecilles & infirmæ, quæ vix memoriam poſſint excitare: qua de cauſa vtrunque fiat, conſiderandum eſt, vt, cognita cauſa, quas vitemus, & quas ſequamur imagines, ſcire poſsimus. Docet igitur nos ipſa natura, quid oporteat fieri. nam ſi quas res in vita videmus paruas, vſitatas, quotidianas, eas meminiſſe non ſolemus: propterea quòd nulla niſi noua, aut admirabili re commouetur animus: at, ſi quid videmus aut audimus egregie turpe, aut honeſtum, inuſitatum, magnum, incredibile, ridiculum, id diu meminiſſe conſueuimus. itaque quas res ante ora videmus, aut audimus, obliuiſcimur plerunque: quæ acciderunt in pueritia, meminimus optime ſæpe: nec hoc alia de cauſa poteſt accidere, niſi quòd vſitatæ res facile è memoria elabuntur, inſignes & nouæ manent diutius. Solis exortus, curſus, occaſus nemo admiratur, propterea quòd quotidie fiunt: at eclipſes ſolis mirantur, quia raro accidunt: & ſolis eclipſis magis mirantur, quàm lunæ, quoniam hæ crebriores ſunt. Docet ergo ſe natura vulgari, & vſitata re non exuſcitari, nouitate vero & inſigni quodam negocio commoueri. Imitetur igitur ars naturam, &, quod ea deſiderat, inueniat; quod oſtendit, ſequatur. nihil eſt enim, quod aut natura extremum inuenerit, aut doctrina primum: ſed rerum principia ab ingenio profecta ſunt, & exitus diſciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere conſtituere oportebit, quod genus manere in memoria diutiſsime poteſt. id accidet, ſi quammaxime notas ſimilitudines conſtituemus: ſi non mutas, nec vagas, ſed aliquid notum agentes imagines ponemus: ſi egregiam pulchritudinem, aut vnicam turpitudinem eis attribuemus: ſi aliqua re exornabimus, vt ſi coronis, aut veſte purpurea, quo nobis notior ſit ſimilitudo: aut ſi qua re deformabimus, vt ſi cruentam aut cœno oblitam, aut rubrica delibutam inducamus, quo magis inſignita ſit forma: aut ſi ridiculas res aliquas imaginibus attribuamus. nam ea res quoque faciet, vt facilius meminiſſe poſſimus. nam quas res veras facile meminimus, eaſdem fictas, & diligenter notatas meminiſſe non eſt difficile. Sed ille facere oportebit, vt identidem primos quoſque locos imaginum renouandarum cauſa celeriter animo percurramus. Scio pleroſque Græcos, qui de memoria ſcripſerunt, feciſſe, vt multorum verborum imagines conſcriberent, uti, qui eas ediſcere vellent, paratas haberent, ne quid inquirendo conſumerent operę: quorum rationem aliquot de cauſis improbamus: primum, quòd in verborum innumerabilium multitudine ridiculum ſit mille verborum imagines comparare. quantulum enim poterunt hæc valere, cum ex infinita verborum copia, modo aliud, modo aliud nos verbum meminiſſe oportebit? Deinde cur volumus ab induſtria quenquam remouere, vt ne quid ipſe quærat, cum nos illi omnia parata quæſitaque tradamus? Præterea ſimilitudine alia alius magis commouetur. nam vt ſæpe, formam ſi quam ſimilem

cuipiam dixerimus eſſe, non omnes habemus aſſenſores, quòd alij videtur aliud: ita fit in imaginibus, vt, quæ nobis diligenter notæ ſint, eæ parum videantur inſignes alijs. quare ſibi quenque ſuo commodo conuenit imagines comparare. Poſtremo præceptoris eſt docere, quemadmodum quæri quidque conueniat, aut vnum alterum, non omnia quæ eius generis erunt, exempli cauſa ſubijcerè, quo res poſſit eſſe dilucidior. vt cum de procemijs quærendis diſputamus, rationem damus quærendi, non mille procemiorum genera conſcribimus: ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire. Nunc ne forte verborum memoriam aut nimîs difficilem, aut parum vtilem arbitreris, & ipſarum memoria rerum contentus ſis, quòd & vtiliores ſint, & plus habeant facilitatis; admonendus es, quare verborum memoriam non improbemus. nam putamus oportere eos. qui velint res faciliores ſine labore & moleſtia facile meminiſſe, in rebus difficilioribus eſſe ante exercitatos. Nec nos hanc verborum memoriam inducimus, vt verſus meminiſſe poſſimus, ſed vt hac exercitatione illa rerum memoria, quæ pertinet ad vtilitatem, confirmetur: vt ab hac difficili conſuetudine ſine labore ad illam facilitatem tranſire poſſimus. Sed cum in omni diſciplina infirma eſt artis præceptio ſine ſumma aſſiduitate exercitationis, tum vero in μνημονικαῖς minimum valet doctrina, niſi induſtria, ſtudio, labore, diligentia comprobetur. Quamplurimos locos vt habeas, & quammaxime ad præcepta accommodatos, curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conueniet. non enim, ſicut in ceteris ſtudijs adducimur nonnunquam occupatione, ita ab hac re nos poteſt cauſa deducere aliqua. nunquam eſt enim, quin aliquid memoriæ tradere velimus, & tum maxime, cum aliquo maiore negocio detinemur. quare cum ſit vtile facile meminiſſe, non te fallit. quod tantopere vtile ſit, quanto labore ſit appetendum: quod poteris exiſtimare vtilitate cognita. pluribus verbis ad eam te hortari non eſt ſententia, ne aut tu noſtro, aut nos tuo ſtudio diffidere, aut minus, quàm res poſtulat, dixiſſe videamur. De quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus: tu primas quaſque partes in animo frequenta, &, quod maxime neceſſe eſt, exercitatione confirma.

CAPIDVRVS.

MEMORIA vtrû habeat quiddam artificij,) Nunc de artificioſa memoria Ciceronis locum expoſituri recte facturi videmur, ſi aliquanto altius hâc rem repetamus. & primum quid ſit memoria, & in qua corporis quieſcat ſede & quibuſnam cauſis io alijs hebeſcat, in alijs autem floreſcat, dicêmus poſt, quibus remedijs imbecilli poſſit occurri memoriæ, quantum nobis veteres iunioresq. qui aliquid dicare niſi ſunt, tradiderunt, oſtendemus. Ipſam igitur memoriam ita definit Plato: Μνήμη διάθεσις ψυχῆς φυλακτικὴ τῆς ἐν αὐτῇ ὑπαρχούσης ἀληθείας. Auguſt. autem intellectus vim eſſe dicit memoriam, eorum quæ ingenio inuenta ſunt conſeruatricem. ſic enim inquit, Ingenium eſt uis animæ ſiue intentio, qua ſe extendit anima, exercetq. ad incognitorum cognitionem, Ingenium quidem exquirit ignote, ratio diſcernit inuenta, memoria recondit iudicata, & offert adhuc iudicanda. ſic fit aſcenſus ab inferioribus ad ſuperiora, & ima à ſummis dependent. Ariſtoteles autem memoriam a reditione in memoriam, ita differre arbitratur, quod ut meminiſſe quidem omnium animantium ſit, uelut cibi, potus, ſomni, voluptatis, ita, in memoriam reuocare quod exciderit, non niſi homines poſſe. Proinde tardos quidem & pingues ingenij homines, etiam memores eſſe, redire autem in memoriam, ſolum acris & velocis ingenij ſit. Sed cur id ſenſerit, ipſe docet, & cum Ariſtotele enarrant Auicenna, Alexander, Themiſtius, Alpharabius, Albertus Alemanus. Diſtingui ſi quidem caput ita aiunt vt in ſincipite, hoc eſt in cerebro, & parte quæ frontem verſus porrigitur, ſit communis ſenſus, in media autem parte diſtinctio, in occipit vero imaginum retentio, quod maxime experientia percipi poteſt. Nam læſo occipite, rerum oritur obliuio & cognitio, diſtinctio, atque imaginum quædam æſtimatio manet. læſo autem ſincipite, ſenſus communis, læſa parte capitis media, æſtimatio abijcitur, ſed manent cetera. Proinde cum in occipitis parte rei anteà viſæ tenetur imago, vt continuus ſit & vniformis ad memoriam alicuius rei motus, meminiſſe dicimur. Cum autem doctrina, arte, ſcientia, ingenio, præceptis, per quaſdam q̃ obliti ſumus veſtigamus imagines, redire in memoriâ dicimur, Qua de cauſa hanc quidem reminiſcentiam, illam vero memoriam quidam nominare tentauerunt, & memoriam rudis & pinguis hominis eſſe, quod nullo ingenio, nulla indigeat ſcientia, eſſe dixerunt, reminiſcentiam vero, ingenij acuti & acris & eruditi, ſed nos iam ſine metu memoriam hanc nominabimus, quando & Cicero, & alij ita appellarunt. Proximum nunc eſt ut dicamus cur hanc in alijs debeſcere videamus. Calidi & humidi, ut Ariſtoteles inquit, uelocis quidem ſunt plerunque ingenij, ſed immemores, propter humidum quod facile recipit, & calidum, quod multum mouet. Calidum enim multas per ſe mouet imagines, quas vniuerſas continue fluens humidum commiſcet atque perturbat. Econtrario qui ſicci ſupra modum ſunt, pingues ac tardi ſunt ingenij. quod ubi nullus in occipite humor ſit, nullam illi figi imaginem poſſe. Si igitur nihil prorſus figatur, redire aliquid qui poteſt in memoriam? Velociſſimi itaque ingenij, & tardiſſimi, ſunt immemores. Hi quidem, qui humido ſuperfluunt, calido nempe multas inueniente rerum imagines, ac ideo magis in humido effluitantes, quod altera, alteram etiam pellat. Illi autem, quia nec calor ſuſcitat, nec vllus humor retinet imagines, etiam ſi calor ſuſcitans affuerit. Qua de cauſa & qui frigidi ſunt, tardi videntur, & eo tardiores, quo ſicciores extiterint. Callidi autem ad inueniendum parati ſane, ſed ſi ſicci ſupra modum, immemores erunt. Sin autem quantum ſatis ſit humidi calidiq. ſimul erit, ad inueniendum etiam parati tum, & memores erunt. Quoniam in nimium humida anima imago non manet, ſiccorum autem animam imago non tangit. ſed nullus ita infelix, vt opinor eſt, niſi prorſus ſit ſtolidus, qui aliquantum humidi calidiq. in occipite non habeat, ſi preſertim iuuenta adhuc floreat. Nam quo magis ad ſenium ætas declinat, magis calor extinguitur & humor exiccatur, ac per hoc ad vecordiam propius etiam acceditur. Quoniam igitur & quæ ſit memoria, & quam ſedem occupet, & in quibus hebeſcat vireat ue iam dictum eſt, dicendum iam videtur, quo pacto in memoriam eorum quæ aut vidimus, aut audiuimus, redire poſſimus, hoc eſt, acuti ſimus, ſi frigidi iam a natura ſicciq́ ſimus. In qua re quantum quiſque ſtudio perficere queat, Themiſtocles nobis eſſe teſtis poteſt, quem vnum intra annum optime locutum Perſice conſtat. vel Mithridates, cui duas & viginti linguas, quod nationibus imperaret, traditur notas fuiſſe. vel Craſſus Licinius ille diues, qui cum Aſiæ præeſſet, quinque Græci ſermonis differentias ſic tenuit, ut qua quiſque apud eum lingua poſtulaſſet, eadem ius ipſi redderet. vel Cyrus, quem omnium militum creditum eſt tenuiſſe nomina. Sic etiam ſemel auditos, licet multos uerſus, breui tamen memoriter retuliſſe Theodectes fertur. Facit præterea prompti ingenij famam memoria, cum in omnibus ſcientijs & artibus, tum oratoribus, ut ea quæ dicunt non modo attuliſſe, ſed ibi protinus ſumpſiſſe uideantur. Contra immemores, tardi pinguesq. & ſunt & habentur, ueluti Curionem habitum legimus, qui adeo nullius fuit memoriæ, ut aliquoties cum tria propoſuiſſet, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. Ob id quod ego tardum etiâ in cogitando, & in conſtruendo diſſipatum fuiſſe crediderim, ac etiam eius motum fuiſſe incompoſitum, cum ſe toto corpore iactaret. Nam cum ad redeundum in memoriam, eum multum animo æſtuaſſe ueriſimile ſit, eadem ratione corpus iactaſſe, & rû meminiſſe uellet multum laboraſſe, ſatis intelligi poteſt. quæ omnia incommoda ex memoriæ imbecillitate proficiſci oſtendimus. Sed iam vnde digreſſa eſt, eo noſtra redeat oratio. Vt igitur in memoriam nobis redeant, quæ aut ipſi uidimus aut ab alijs audiuimus, adminicula duobus ex locis petenda ſunt, tû ex nobis, tum extrinſecus. Ex nobis, aut ut memores ſimus, aut ut alijs eſſe uideamur, ac ut hoc aliqua virtute incommodum tegere valeamus. At quantum adminicula pertinet. primum quatenus à

nobis

nobis fieri, poteſt bonam conſeruemus valetudinem, ne crapulæ inſeruiamus, & cibus in ſtomaco digeratur, liberumq. cogitationibus animum habeamus. Quare & pueri, vt plurima diſcant, cum ea ætas memoriæ ſtudio multum etiam iuuetur, procurandum, & ſtudium illis hoc quaſi peculiare eſſe oportet, lecta ſcriptaq. ſæpius reuoluendi, & quaſi eundem cibum remandendi:

Habeatur tamen delectus à præceptore, in hoc, vt ea quæ optima ſint, proponantur. idq. leuius fieri poteſt, ſi pauca primum, & quę odium non afferant, cœperint ediſcere, deinde ad infinitum vſque perueniant, & poetica prius, poſtmodum oratorum, nouiſſime etiam ſolutiora numeris, & magis ab vſu dicendi remota, qualia ſunt iuriſconſultorum, memoriæ mandent. Sit autem omnibus exercitatio, & labor multa dicendi, multa cogitandi, & ſi fieri poſſet, quotidie. Nihil enim tam auget memoriam, quam cura, nihil tam corrumpit, quam negligentia. In quibus rebus danda prius opera eſt, vt quod diſcimus, intelligamus, & ſi longius aliquid complectendum memoria fuerit, orationem per partes ediſcere proderit. Quoniam nimio onere obruitur mens. Eæ vero partes non ſint perexiguæ, alioquin nimis multæ excident. dandi quidam termini ſunt, vt contextum verborum, qui eſt difficilius continet crebra meditatio, & breuis eum omnem mentis decurrat vigor. partes deinceps ipſas repetitus ordo coniungat. Nec erit inutile, quo hæc facilius hæreant, aliquas notas apponere quarum recordatio eius partis nos commoueat, & memoriam excitet. Nemo enim fere tam ſocors eſt, vt quod cuique loco ſignum deſtinauerit, neſciat. Et ipſæ quoque literarum notæ, ſi qd noui habebunt, excitare poterunt. Hoc pacto veſtigijs quibuſdam quod legerimus oculis, non paginas modo, ſed verſus, nec verſus modo, ſed ſingula prope verba videbimur intueri. Tacite autem hæc ediſcere, ea peditius & potentius eſſe exiſtimatur, ſi non ſubeant, velut ocioſum animum, plerunque aliæ cogitationes, quibus mens impediatur. Ceterum voce & duplici motu iuuetur memoria dicendi, & pariter audiendi. ſed hæc vox ſit modica, & magis murmur. Quod autem legente alio ediſcimus, in parte tardamur, nam acrior eſt oculorum quàm aurium ſenſus.

In parte tamen iuuamur, ſi cum ſemel aut bis audierimus, continuo noſtram experiemur memoriam, vt cum legente contendemus. Si igitur facilis rerum nobis ſuffragatur memoria & tempus non deeſt, nulla poteſt effugere ſyllaba. ſin autem debilis admodum memoria eſt, vim rerum atque ordinem complecti ſatis ſit, nec quiſquam ſe tenere parum iudicet, dum illud retinet. Nā dum nihil prætermittere verborum volumus, fit, quod turpiſſimum eſt, interruptus actionis impetus & reſiſtens, ac ſalebroſa oratio & qui dicit, ediſcenti ſimilis, etiam bene ſcriptorum gratiam perdit. Sed de hac parte iam ſatis diximus. Nunc ſupereſt, vt immemoria ingenij in commodum virtute aliqua tegēdum doceamus. Memoriæ ergo deficientis incommodum eloquentia emendare poterimus, vt aut quæ proxime diximus, alijs verbis efferamus, exornemus, & verborum ſententiarumq. figuris tantiſper inuoluamus, quoad nobis quæ volumus ſuggerantur. Vt ſi memoria & ipſa inuentione commendari non poſſumus, commendemur eloquentia, velut Curio, quem Cicero vltra omnes immemorem annotauit. eum tamen inter oratores poſitum, propter verborum varietatem, & expeditam ac profluentem quodammodo celeritatem eſſe voluit. id enim ſolum in eo alicuius ſpeciem fecit oratoris. Quod autem ſplendidis vtebatur verbis, vſu domeſtico creditur ſibi comparaſſe. Aliqui voce canora & ſuaui, ſicut Cn. Lentulus, aliqui formæ etiam dignitatem, ſuauitati vocis & magnitudini addentes, velut P. Lentulus, tarditatis emendatores magnopere probati ſunt, ſi ita memoriæ vitium per interualla, ſeu voce, vel motu corporis emendarunt. Expoſuiſſe ſatis iam videmur, quo pacto ea nobis ad memoriæ incommoda adiumentum poſſimus comparare. nunc proximum eſt, ut quibus adminiculis extrinſecus iuuari poſſimus, aperiamus. Extrinſecus duabus ex cauſis iuuare poſſumus memoriam: medicamine, & locis, quæ ſecum aliquarum rerum ferant imagines. Medicamine, ut ſyrupis, medicinisque, aut vnguine nimium capitis exiccemus humorem. quo viſa audita ne hæreant tenacius. Quibus rebus multi ſalubre & mirabile tulerunt imbecilli memoriæ remedium, ſed hæc ad medicos relegamus, quando de hac re multæ tardi medelæ poſſunt. & licet aliquæ, quæ maxime probantur, ad me peruenerint, perquirendum tamen ab his medicis, vnicuique ſuademus. vltima artificioſæ memoriæ pars fuit de locis & imaginibus eius, quæ à nobis iam tractanda reſtat, quam Cicero ſolam partem luculentiſſime, vt omnia, exequitur. Sed antequam Ciceronis verba aperire incipiamus, prius vtile, ac ab hoc loco non alienum factum videmur, ſi vnde cœpiſſe originem tradatur, exponamus. Artificioſæ igitur memoriæ hanc partem primus dicitur Simonides. lyricus poeta oſtendiſſe, cuius vulgata fertur etiam à Cicerone hiſtoria: Cum, vt Quintilianus inquit, pugili coronato carmen, quale componi victoribus ſolebat, mercede pacta ſcripſiſſet, abnegatam ei pecuniæ partem, quod more poetis frequentiſſimo, digreſſus in laudes Caſtoris & Pollucis fuerat. Quapropter partem ab his petere, quorum facta celebraſſet, iubebatur, & hi perſoluerunt, vt traditum eſt. Nam cum eſſet grande conuiuium in honorem eiuſdem victoriæ, atque adhibitus ei cœnæ Simonides, nuncio eſt euocatus, quod eum duo iuuenes equis aduecti deſiderare maiorem in modum dicebantur & illos quidem non inuenit, fuiſſe tamen gratos erga ipſum eos exitu comperit. Vix enim eo limen egreſſo, triclinium illud ſupra conuiuas corruit, atque ita confugit, vt non ora modo oppreſſorum, ſed membra etiam omnia, requirentes ad ſepulturam propinqui, illos nulla nota poſſent diſcernere.

Tum Simonides dicitur, memor, ordine quo quiſque diſcubuerat, corpora ſuis reddidiſſe. Eſt autem magna inter auctores diſſenſio, Glaucone Cariſtio, an Leocrati, an Agatharcho, an Scopę ſcriptum ſit. id carmen & Pharſalij fuerit hæc domus, ut ipſe quodam loco ſignificare Simonides videtur, atque Apollodorus, & Eratoſthenes, & Euphorion, & Lariſſæus Eryphilus tradiderunt, an Crannonæ, vt Apollas, Callimachus, quem ſecutus Cicero hanc famam latius fudit. Scopa certe nobilem Theſſalum perijſſe in eo conuiuio conſtat. Ex hoc Simonidis facto notari videtur: iuuari memoriam ſignatis animo ſedibus, idque crederem ſuo quiſque experimento. Nam cum in loca aliqua poſt tempus reuerſi ſumus, non ipſa agnoſcimus tantum, ſed etiam quæ his fecerimus reminiſcimur, qui in memoriam ſubeunt. Nonnunquam tacitæ quoque cogitationes in mentem reuertuntur. Nata eſt igitur, ut in pleriſque, ars nec à natura diſcrepat. Memoria verum habeat quiddam artificij, an omnis à natura proueniat, aliud dicendi tempus idoneum dabitur. Nunc, perinde atque conſtet in hac re multum valere artem & præceptionem, ita ea de re loquemur,) Naturam definiuit Empedocles, vt diceret natura eſt ignis artifex, quadam via vadens in res ſenſibiles procreandas, quod omnia (vt ipſe vult) principe igne generentur. Plato autem ſic definit, natura eſt dei voluntas. Quodcunque igitur ex intima rei alicuius vi ſponte exit (quoniam quod voluntate factum diuina eſt) id ab eius rei natura dicitur proficiſci. Sed virum memoria à natura proficiſcatur, nec ne, quæri poſſe videtur. Nam ſi memoria vis quædam propria animæ eſt, ſicut voluntas & intellectus, quæ in hominis cerebri parte poſtrema occiput contingente perficitur, velut paulo ſupra memorauimus, a natura homini inſita dici poſſe videtur. Porro, cum animæ ſenſus, corporis ſenſibus, vt Ariſtoteles voluit, ſuſcitentur: quippe qui animam velut raſam quandam tabellam in qua nihil pictum eſſet, dixit, habilem tamen creatam ad omnium rerum ſuſcipiendas formas, molem enim corporis obſtare, ne quidvis ad vnguem & mox intelligat. Ex quo manifeſtum eſt, magnum ad memoriam, ſicut ad ceteras animæ vires, quibuſdam rebus præſtari adminiculum. Quod cum ita ſit, apparet memoria, ſicut & cetera, artificio comparari poſſe. Cum autem natura & arte conſtet memoria, naſcitur quidem à natura, ab arte vero excolitur. Placet enim nobis eſſe artificium memoriam.) Subaudiendum, de qua daturi præcepta ſumus. Simul cum cogitatione nata, quæ vis eſt animæ, quam confirmat inductio quædam cum arte inducitur ad ea quæ præterita ſunt, comminiſcendum. [Naturæ commoda retineat,) Nam de locis & imaginibus Cicero dicturus eſt, ad quas comminiſcendas mente nobis opus ſit, & ingenio ad ſimilitudines rerum effingendas, illam vero per naturam, hoc etiam à præceptoribus accipimus. [Conſtat igitur artificioſa memoria ex locis & imaginibus.) De qua dicturi ſumus. [Locos appellamus eos, qui breuiter,) Vt ſine cunctatione ac mora omnes cogitatio poſſit percurrere, ne ipſo occurſu hæreamus. Plus enim quam firmam eſſe oportet memoriam, quæ aliam memoriam adiuuet. [Perfecte,) Vt quidquid animo occurrat, illic diligenter affigi poſſit, ac ob hoc nihil ſit imperfectum. [Inſignite) Vt ea loca multa varietate ſignata concipiantur. [Aut natura,) Velut in itinere longo rupes, vel quidquid inſigne occurrat, & ſi non ſint, liceat nobis effingere. [Aut manu ſunt abſoluti,) Velut domus, opera aliqua publica, vrbium ambitus, picturæ, quæ ſint, vel quas nobis effingamus. Opus ergo eſt locis, quæ vel finguntur, vel ſumuntur, porro ſumuntur vel natura, vel manu abſoluta. [Vt eos facile naturali memoria comprehendere)

re)Vno mentis curſo colligere.[Et amplecti) Sepite & circunuallare quæramus,quod ſacere poſſe videmur,ſi non ſint non oumeroſa,ſi maxime ſpatioſa perfectaq. ac varietate diſtincta. [Vt ædes,) Vt domus magna,& in multos receſſus diducta. [Intercolumnium,)Si tamen varia cerum facie ſit inſignitum. [Angulū,) Velut angiportum,ſi huic rei ſit accommodatus. [Fornicem, & alia quæ his ſimilia ſunt.) Si tantum pateat, vt in eo multæ ſigi poſſint imagines,vel ſi in eius ædibus hæc & alia inſignita compareant. [Imagines ſunt formæ quædam, & notæ, & ſimulacra eius rei,quam meminiſſe volumus: quod genus,equi, leonis, aquilæ, quorum memoriam ſi volemus habere,imagines eorum) Vt ſi ſignum nauigationis anchoram, & militiæ ſignum aliquid ex armis ponas. [Certis in locis collocare nos oportebit. Nunc cuiuſmodi locos inuenire,& quo pacto reperire, & in locis imagines conſtituere oporteat,oſtendemus.) Ne erremus, ſit ne is primus vel ſecundus,aut quotuſquiſque locus alius, cui eam imaginem concrediderimus,ſcire oportet. opus ergo locis eſt, imaginibus & ſimulacris, & ad ea quæ ſigenda ſunt illuſtribus ac explicatis modicis interuallis,aut ita prorſus inſignitis,vt occurrere celeriter & percurri animo poſſint. Metrodorus ſane ſe duodecim ſignis, per quæ ſol meat, tricenos & ſexagenos locos inueniſſe iactauit,aliqui in aulis ſe formaſſe dixerunt. [Quare placet & ex ordine locos comparare,) Nam ita aliqui digerunt. primum locum veſtibulo quaſi aſſignant,ſecundū puta ambulacro, tertium atrio,tum atria circumeunt, nec cubiculis modo aut exhedris,ſed ſtatuis etiam,picturis ue,ſimilibusq. per ordinem committunt. Hoc facto, cum eſt repetenda memoria, ab initio incipiunt loca hæc recenſere,& quod cuique crediderunt repoſcunt, & eorum imagine quidnam id ſit admonentur. ipſa loca nimium illuſtria, aut nimium obſcura eſſe voluerunt, diſtantia inter ſe. nam pluſquam quinque paſſus,vel paulo plus minus ue. Et cum quæ locauimus, auferre voluerimus, a dextro vel ſiniſtro, prout progreſſus domus patietur, incipiemus, nec vt retrorſum cedas, ac a ſiniſtro in dextrum abeas, paulo curioſius præcipi ſolet. Diſſimilia vero inter ſe loca eſſe,recte præcipitur. Quamobrem ne cellulæ quidem ſacerdotum commodæ huic rei videri, ob nimiam inter ſe ſimilitudinem debent. [Si in quinto loco manum auream collocemus,) Quæ imago, quintum adeſſe locum non tam demonſtret, quam rei nouitate animum ad commoniſcendum eum locum excitet. [Diſtincte interlucere poſſint:) Diſcreti ita ſint,vt per ſe perluceant,appareantq. [Paulo plus, aut minus) Subaudiendum,id poſterius paulo. [Pedum tricenum.) Triginta pedum. trigenum dici deberet per g literam,non per c, nam tricenum per ſyncopam factum eſt, alias tricentenum. ſed cum dicat non nimium eſſe oportere inter huiuſmodi loca diſtantiam,trigenum videlicet oportere ſcribi videtur. & eſt æque ſyncopa trigenum,pro trigenorum. nec mirum videatur, ſi cum genitiuo plus minusq. conſtruuntur,cum & cum accuſatiuo etiam, nedum cum ablatiuo coniungi inueniantur. [Ita cogitatio minus valet,ſiue nimis procul amoueris,)Siue paulo diſtant ora ſuerint inter ſe lora,ſiue propinquiora quam conueniat. [Arbitrū fabricari)Cudere,inueſtire. [Et architectari) Conſtruere. [Vnarum,)Quibus rebus.[Alteræ verborum)Quibus verba exprimuntur. [Cum ſummatim)Cum collectim paucis.[Hereditatis cauſa factum arguerit,) Oſtendet. [In lecto cubantem) Loco quem ipſi inuenerimus.[Si formam eius detinebimus:) Si cuiuſmodi formæ ſit meminerimus.[Non de minimo loco)Non pauperem,nec abiectum,ſed nobilem & opulentum. [Dextera poculum,) Quo veneno necatum oſtendamus. [Siniſtra tabulas,) Quibus hereditatem,& teſtamentum ſignificemus. [Medico teſticulos arietinos tenentem.) Vnde teſtes,quique conſcij veneni dati ſint,reminiſcantur. Et vna hac hominis imagine,totum complexi ſumus negocium.[Veneno necati)Neco,necui,ſuffocatū ſignificat,vt Horat. Bos eſt enectus arando. neco necari ferro,vel quauis alia vi occidi. Hinc necem,cædem appellamus. & hinc internecio,vitæ priuatio,vel interitus. Cæſar in Commentarijs de bello Gallico. Hoc prœlio facto, & prope ad internecionem gente ac nomine Neruiorum redacto,potius quam à ſupino nectum,vt Priſcianus voluit, ſublata nempe litera. [Plus negocij ſuſcipiemus,) Plus curarum,ſic Plautus: Quid tu mihi exhibes negocium. [Et magis ingenium noſtrum exercebimus.) Quoniam pluribus opus eſt imaginibus,cum etiam verba multo plura eſſe quam negocia,neceſſe ſit.[Iam domuitionem Reges Atridæ parant.) Si huius verſus velis reminiſci. [Manus ad cœlum tollentem Domitium,)Aliquem notum,qui Domitius nominetur. vt huius nominis domi meminiſſe valeas. [Tollentem manus ad cœlum vt) Futuram victionem demonſtrans,imploret auxilium. [Cum à Regibus Marcijs loris cædatur.) Verum à regibus,quicunque loris Marcijs,quibus in bello vtuntur milites,an certe à regibus Marcijs,Remo & Romulo,Marcijs filijs,loris cædatur,& Remus Romulusq. Agamemnona & Menelaum in memoria nobis ſuggerant,qui in bello Troiano fratres,ſimul & reges,totius exercitus duces extitere. [In Altero loco Aeſopum & Cimbrum ſubornare) Per quos hiſtriones Atridæ fratres dentur intelligi. [Subornari) Adornari,ad tragœdiæ recitationem, vel quiduis ſimile. [Iphigeniam,) Notum ſatis eſt, Iphigeniam, quam & Sophocles & Lucretius, ita multi alij, Iphianaſſam nominarunt, Agamemnonis ex Clytemneſtra fuiſſe filiam, cuius immolandæ loco cerua ſuppoſita fertur. [Nobiſcum primum tranſeamus) Intra nos meditemur,& decurramus.[Cum imaginibus verba) Ea coniungendo exprimamus. [Ne, cum ab inſtituto noſtro) Artificioſam docendi memoriam.[Receſſiſſemus,) Docendo,quo pacto in artificioſa memoria plus ſit præſidij, quā in naturali. [Egregie turpe,) Multa ſint huiuſmodi verba,quæ in bonum & in malum & vtroque verſus capi poſſunt,velut nobilis, illuſtris,inſignis,ſingularis. Cicero ipſe de lege frumentaria: Ad iſtius flagitioſas libidines,ſingularemq. nequitiam natum atque aptum,inquit. [Eclipſes ſolis) Defectus. Nam ἔκλειψις defectum ſignificat. Hinc lunaris eclipſis. [Et, quod ea deſiderat, inueniat;) Deſiderare,quo deeſt quærere. [Quod oſtendit,) Natura. [Sequatur.) Ars. [Nihil eſt) Quod aut natura extremum,quia antecedit ſemper. [Aut doctrina primum:) Quia ars ſemper naturam imitatur. [Manere in memoria diutiſſime poteſt.) A diu comparatiuum diu̕s,vnde,diutiſe ille quippiam percunctetur,ambulant diutiſe & fabulantur,Apuleius vſus eſt. ab hoc diutiſſime ſuperlatiuum. [Nec vagas,) Non conſiſtens. [Vnicam turpitudinem) Præcipuam. [Cæno oblitam,) Inquinatam, ex ob & lino,vnde liturа deſcendit. [Aut rubrica delibutam) Creta rubra conſperſam. eſt enim creta, vt Columella, in hanc ipſam rem liquida rubrica,vt illinire poſſit,á rubro colore dicta,ſicut & rubrica,qui libris exſcribitur. Perſius:

Si quid manſuri declaret linea quam.

Rubra poteſt dici. Et rurſum Perſius,

Oculo rubricam dirigat vno.

[Vt identidem) Idem & idem.[Imaginum renouandarum)Quia renouantur imagines in omnibus negocijs. licet perpetuo loca ipſa remaneant. [Quantulum enim poterunt hæc valere,) h. d. quam parum habere momenti poterunt comparatæ imagines, ſi infinitam verborum ſpecies copiam, vt eum minus meminerit ſtatim alias meminiſſe adhuc oporteat. [Similitudine alia alius magis commouetur.) Vt alij ſubabſurda forte videatur. [Non omnes habemus aſſenſores,) Non omnes nobis aſſentientur,in rerum quàm ſumpſerimus ſimilitudine.[Quòd alij)Quæcunque ſit. [Videtur aliud:) Subaudiendum,quàm nobis ipſis viſum ſit. [Admonendus es,) Ne inutilem verborum memoriam credens, aut difficiliorem quàm vt te aſſequi poſſe arbitratus, præceptione noſtra adhuc non ſatis perſuaſus ſis. [Qui velint res facilinres ſine labore) h. d. quicunque exigui animi leuia conſectatur, ea videntur duriora obſcurioraq. quam vt cito capere poſſit,neceſſe eſt,quæ ſunt maiora. At qui difficilioribus aſſueuit,facilia pene contemnit, quippe qui nihil in eis laboris eſſe ſibi perſuadet. Et hoc in omnibus fere humanis rebus accidit. Idem accidit plerunque diſcentibus, qui præceptorem leuia humiliaq. ſequentem & in promptu poſita ſequi malunt, quam eum qui paulo remotiora & maiore cura elucubrata promat. Infirmi enim ſemper ac debiles & ſunt,& habentur. Quamobrem difficilioribus ſemper inuigilandum, quo leuia quæque nobis non maiora difficultate ſubijciantur quam cupimus, nec deſperandum,ne aliquando intelligamus,cum homini ita natura intelligere datum ſit,vt natare piſcibus, auibus volare eſt. [Quæ pertinet ad vtilitatem,) Nam verſus reminiſci,ad voluptatem fere tātum attinet. [Difficili conſuetudine) Imaginum verborum omnium reminiſci. [Ad illam facilitatem.) Quæ eſt,ut rerum,non etiam verborum meminerimus, eum ea in promptu forte habere neceſſe ſit. [Niſi induſtria,) Corporis. [Studio,) Solertia. [Labore,) Quanquam ad vtrunque referri poteſt. [Diligentia) Quæ à ſtudio maxime proficiſcitur,ea aliorum animaduerſione. [Abdortione) Semouetur, nonnunquam occupatione aliarum rerum. [Non te fallit,) Qui poteſt fallere te,cum tantopere ſit vtile? [Ad eam te hortari) Ad memoriam parandam,laborem omnem ſubeundum. [Non eſt ſententia,) ſententiam veteres,orationem generaliter aliquid complexam, vel dehortantem aut oſtendentem aliquid nominarunt. Hortantem,vt,

Qui cupit optatam curſu contingere metam:

Multa

Multa tulit fecitq́; puer, ſudauit & alſit.

Dehortantem, vt,

Heu nihil inuitis fas quenquam fidere diuis.

Demonſtrantem, velut, Quibus fortuna aſpirat, hi occaſionem inſipienter viuendi habent. Sententiam quoque, quod animo ſenſiſſent, vocauerunt, vnde adhuc dicimus, ex animi noſtri ſententia aliquid dictum factum ue, & gratulantes, ea ſententia dicimus Sententiæ uocantur etiam, quas Græci γνώμας appellant, quæ ſimiles decretis atque conſilijs ſunt. Vnde Iuuen.

Non eſt ſententia verum,

Credite me vobis folium recitare Sibyllæ.

Ita hic Ciceronis non eſt ſententia, non eſt conſilium, mens non eſt. Nunc ad vltimam Rhetoricæ partem, quæ elocutio dicitur, tranſit.

LONG. MEmoria vtrum habeat quiddam artificij, an omnis à natura proficiſcatur, aliud dicendi tempus &c.) Quæſtionem eam ſatis videtur explicaſſe in 2. de Oratore, vbi ex Simonidis inuento, & Sceptij Metrodori, Carneadisq́. philoſophorum auctoritatibus, artificialem memoriam eſſe definitt. (Locos appellamus eos, qui breuiter, &c.) Breuiter, hoc eſt modicis interuallis. diſtantia enim locorum notabilis, omnem memoriæ coniunctionem diſſipat. (Quod genus, equi, leones, &c.) Vides et in imaginibus acres inſignitasq́. collocet, quæ occurrere paſſim celeriterq́. percutere animum poſſunt. quod ſane Mnemoniſtarum inſcitiam arguit, qui vilibus, abſurdis, vulgaribus & contemptis imaginibus rem tractant. (Loci enim ceræ aut chartæ &c.) Hæc ex ſimilitudine Carneadis dicta ſunt, qui tanquam literis in cera, ſic ſe aiebat imaginibus in ijs locis, quos haberet, quæ meminiſſe vellet, præſcribere. (Edere & proferre &c.) Alias, videre ac proferre. (Quare placet & ex ordine locos comparare, &c.) Quia ſi loci eſſent confuſi inter ſe, varietatem imaginum tolerari non poſſent, ſed varietas formarum facit, ut inter ſe diſtincti ſint. (Si in quinto loco manum auream &c.) Propter numerum quinarium, qui digitis ſignificatur. (Medico teſticulos arietinos tenentem. &c.) Vide Politiani Miſcell. qui locum hunc exponit cap 61. (Iam domuitionem Reges &c.) Obſcurum exemplum quod per verba memoratur. Primum ultionem ſignificant manus ad cœlum eleuatæ, & a ſummo Ioue vindictam implorantes. Domi vero hic ſubſtituitur nomen aliquod proprium, quod ſimilitudine literarum affine ſit, vt Domitius Cauſidicus. Reges ſunt Martij Rom. dicti Reges. Sed ut ab ipſo vocabulo Regum ad ſingularia nomina perueniam, hoc eſt Agamemnonem & Menelaum, ſuppono duas perſonarum imagines, Aeſopum actorem tragœdiarum, qui ſolebat repreſentare perſonam Agamemnonis, & Cimbrum hiſtrionem, qui Menelaum agere ſolebat. Sed ut dicebam, obſcurum eſt exemplum, quare aliud, & facilius, in verbalium imaginum forma ponamus. u. g. Si virginem violatam meminiſſe voluero, in eo loco ponam virgam quandam, & in hac violas. Cum igitur iam locos poſuero, in altero virgam, & in altero violam, videbor quodammodo videre quaſi inſcripta. Nam & virga erit litera, qua admoneat virginis, & viola erit quaſi nota quædam, quæ admonebit violatam. (At quod tacens. &c.) Alias, itaque quas res ante ora videmus, aut &c. (Sed aliquid notum agentes &c.) Alias, ſed aliquid nouum agentes. (Scio pleroſque Græcos, qui de memoria ſcripſerunt, feciſſe, vt multorum verborum imagines conſcriberent,) Hoc ſane ob id Græci fecerunt, quia videbant maiorem eſſe varietatem imaginum, quibus verba ac dictiones meminiſſe volumus, quam verum. Nam res ſæpe vna pluribus dicenda verbis eſt. Quot autem ſunt verba, tot ferme imagines ſunt. Ergo, quia vna res dicendo pluribus verbis, & ſingula verba ſuam habẽt imaginem, ſequitur maiorem eſſe oportere varietatum imaginum in verbis ut dictionibus. Sed Græcorum ſententiam in ea re non accipimus. Quia res de qua agitur, ſemper memoria ſeruanda eſt, uerba non item. Nam alijs uerbis eadem res agi poteſt, ſi ſententia forte exciderit. Si tenueris rem adhuc cauſam agere poteris, etiam ſi uerba non tenueris, quia uerba non ſemper eadem in cauſa neceſſaria ſunt, igitur maior eſt vſus rerum, quàm uerborum. Accedit ad hoc, quòd pleraque ſunt uerba, quibus nullas imagines applicare poterimus, quales ſunt articuli, ut, et, ac, at, ſed & reliqua aduerbia coniunctionesq́.. (Pluribus uerbis ad eam te hortari &c.) Quandoquidem ardua quædam & uix maximis ingenijs imitabilia, de memoria Cicero ſcripſit, non inutile mihi uiſum eſt, ſi & aliam exercitationis memoriæ rationẽ, à præclariſſimis rhetorum traditam ſubijcerem, Maximam itaque memoriæ partem, exercitationem & laborem recte dixerũt. Hæc autem exercitatio commodius fieri non poteſt quam primo in poematibus, deinde orationibus, poſtremo operibus ductoribus qualia ſunt ſcripta iuris, & ſimilia. Deinde ut uoce modica & magis murmure ediſcamus ea tamen ratione, ut ſæpe nos tentemus, an teneamus. Ac ſemper ad uerbum ediſcendum eſt: ſi tempus permiſerit: ſin minus, res ipſas tenebimus, deinde his verba de tempore accommodabimus. Obſeruandum autem eſt in hac re, ne conſueſcamus nobis ignoſcere. nam & admoneri, & cum dicas ad librum reſpicere uitioſum eſt. Quod ſi autem natura memoria durior fuerit, aut temporis ratio, & anguſtia non permittet, non te ad omnia uerba alligabis, nam obliuio vnius uerbi, aut deformem hæſitationem habet, aut etiam ſilentium inducet. In oratione autem longiore ediſcenda, hoc præceptum inuenio, ut per partes ediſcatur. Quoniam dâdi ſunt quidam termini, ut contextum uerborum, qui eſt difficillimus, continua & crebra meditatio partes, deinde ipſas repetitus ordo coniungat. Et his qui difficilius hæſerint aliquas apponemus notas, & eas ſæpe repetamus, & ijſdem chartas ediſcamus, quibus ſcripſimus. Optimum aũt mandandæ aliquid memoriæ tempus eſt, vt noctu priuſquam ſomnum capias, ediſcas, quoniam nuſquam auocatur intentio, & poſt illam cogitationem vel lectionem nihil amplius animo cogitamus, & ſtatim capimus quietẽ. (Ne aut tu noſtro, aut nos tuo ſtudio diffidere, &c.) Alias, ne aut tuo ſtudio diffidi. (In animo frequenta,) Alias, in animo frequenti, quod maxime &c. † Liber adſcribere, quæ huc potiſſimũ facere videntur, memoriæ præcepta ex Fabio Quintiliano, in ordinem tamen ea atque compendium redacta, hoc modo.

1 Si longior complectenda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediſcere, & hæ partes non ſit perexiguæ, alioquin nimis multæ erunt, & eam diſtinguent atque concident.

2 In his quæ ſcripſimus complectendis multum valent, & in his quæ cogitamus continendis prope ſolæ, excepta quæ potiſſimu eſt exercitatione, diuiſio & compoſitio. Nam qui recte diuiſerit, nunquam poterit in rerum ordine errare, quam Cicero memoriæ lumen ait. Etiam, quæ bene compoſita erunt, memoriam ſeria ſua ducent. Nam ſicut facilius verſus ediſcimus quam proſam orationem, ita proſam vinctam quam diſſolutam.

3 Ediſcendum eſt tacite. Hæc vox ſit modica, & magis murmur.

4 Ediſcendum legendo. Nam qui legente alio ediſcit, in parte tardatur, quòd acrior eſt oculorum quam aurium ſenſus.

5 Subinde tentare teipſum debes: quia continua lectio, & quæ magis & quæ minus hærent, æqualiter tranſit. In experiendo teneas ne, & maior intentio eſt, & nihil ſuperuacui temporis perit.

6 Semper ad verbum ediſcendum eſt, ſi tempus permiſerit, ſin minus, res ipſas tenebimus. Nam ſi tempus non ſuffragabitur, etiam inutile erit, ad verba omnia ſe alligare, cum obliuio vnius eorum cuiuſlibet, aut deformam hæſitationem, aut etiam ſilentium inducat.

7 Cauendum eſt in primis, ne nobis diſcamus ignoſcere. Ideoque admoneri cum dicas, & ad libellum reſpicere, vitioſum, quod libertatem negligentiæ facit nec quiſquam ſe parum tenere iudicat, quod ne ſibi excidat timet.

8 Ea quæ noctu meditamur, facilius ac firmius tenemus, quoniam nuſquam auocatur intentio, & poſt illam cogitationem, uel lectionem nihil amplius animo cogitamus, & ſtatim capimus quietem.

9 Si quis tamen unam maximamq́. à me artem memoriæ quærat, exercitatio eſt & labor, multa ediſcere, multa cogitare, & ſi fieri poteſt, quotidie, potiſſimum eſt. Nihil æque uel augetur cura, vel negligentia intercidit. Quare & pueri ſtatim quamplurima ediſcant, & quæcunque ætas operam iuuandæ ſtudio memoriæ dabit. deuoret initio tædium illud, & ſcripta & lecta ſæpius reuoluendi, & quaſi eundem cibum remandendi. Quod & ipſum hoc fieri poteſt leuius, ſi pauca primum, & quæ tædium non afferant, cœperimus ediſcere. Hæc ex Fabio.

Supereſt elegans etiam de memoriæ uſu locus apud Plut. περὶ ἀγωγῆς, quem hic quoque adſcribere haud alienum fuerit. ait .n. [illegible] . Hoc eſt, Omnium uero maxime puerorum exercenda, conſueſcendaq́ memoria eſt, ea enim eruditionis ſiue diſciplinæ tanquam promptuarium eſt. Atque iccirco ſane Muſarum matrem eſſe Mnemoſynem fabulis prodiderunt, obſcure innuentes atque ſignificantes, nullam naturam rem ita gignere atque alere, ut memoriam ſolera.

ASCEN. MEmoria) Deſcripturus memoriam, & quæ eam concernunt. Primo mouet dubium an memoria artificin iuuetur, deinde eo præſuppoſito diuidit eam in naturalem & artificialem, & quia naturalis non eſt præceptis tradenda, ſed artificialis quæ ab arte dependet naturalem multū iuuat, ideo ad artificialis præcepta tradenda progreditur. Ordo eſt. Aliud .ſ. quàm præſens tempus idoneum dicendi .i. diſputandi verū memoria habeat quiddam artificij, an omnis .i. tota proficiſcatur à natura dabitur .ſ. nobis, nunc loquemur de ea re .i. de memoria, ita .i. ſic, perinde atque .i. ac ſi, conſtet .i. euidens ſit, & ſine controuerſia inter omnes conueniat artem & præceptionem valere multū in hac re .i. in memoria augenda. Placet .n. nobis, artificium .i. adiumentum artificioſum memoriæ eſſe .i. reperire nos oſtendemus, alias .i. alio tempore, quare ſup. id placeat, & aperiemus in præſentia, cuiuſmodi ea .ſ. memoria, præcipue artificialis ſit. Igitur, vt id aperiamus memoriæ ſunt duæ, vna ſup. eſt naturalis, altera ſup. eſt artificioſa. Naturalis eſt ea quæ eſt inſita animis noſtris .i. virtuti memoratiuæ ab animo dependenti, licet in poſtica capitis cella organum habere dicatur, & quæ nata eſt ſine multa cogitatione .i. ſine accuratione noſtra. Artificioſa eſt ea quam quędam inductio .ſ. ad credendum .i. perſuaſio confirmat, & ratio præceptionis, ideo autem inductionem præmittit, quia oportet addiſcentem credere. Sed quia bonitas ingenij .i. naturalis capacitatis imitatur ſæpe doctrinam in ceteris rebus, porro .i. ſed profecto, ars confirmat & auget commoda naturæ, ita .i. conſimiliter fit in hac re, vt nonnunquam memoria naturalis ſi data eſt alicui egregia, ſit ſimilis huic artificioſæ, & ita vtraque alteram imitetur. Porro .i. ſed hæc artificioſa retinet commoda naturæ .i. naturalis memoriæ, & amplificat ſup. ea ratione doctrinæ. Quapropter memoria naturalis eſt confirmanda præceptione, vt ſit egregia .i. excellens, & hæc quæ datur doctrina .i. per doctrinā, hoc eſt artificioſa, indiget ingenij .i. capacitatis nobis ab natura ingenitæ. Nec hoc ſit magis aut minus in hac re quàm in ceteris artibus, hoc inquam vt doctrina niteſcat .i. præmineat, ingenio .i. per ingenium & natura niteſcat præceptione, vnde vtrunque alterum iuuat. Quare hæc conſtitutio .ſ. memoriæ artificialis, quam hic inſtituere intendit erit, & .i. ſimul vtilis illis qui ſunt memores .i. præditi memoria, aut virtute memoratiua, natura .i. per naturam quod .i. quam rem, tute .i. tuipſe ò Herēni poteris intelligere paulo poſt .i. poſtquam .ſ. legeris & intellexeris inſtitutionem, & .i. ſimul ſi .i. quamuis illi .ſ. memores, freti .i. adiuti & confiſi ſuo ingenio non indigerent noſtro .ſ. ingenio, quo hęc inſtituimus, aut noſtro .i. noſtra re, hoc eſt arte, & præceptione, tamen iuſta cauſa daretur quare velimus eſſe adiumento, his qui minus .i. non ſatis ingenij habent. Nunc .i. deinceps loquemur de memoria artificioſa. (Conſtat &c.) Ordo eſt. Igitur vt de artificioſa memoria loquamur. Memoria artificioſa conſtat ex locis .ſ. ab addiſcente ſignatis & imaginibus, per locos ſuos debite diſpoſitis. Nos appellamus (inquit Cic.) locos eos qui ſunt abſoluti breuiter perfectæ, & ſup. inſignite .i. ſignanter, & per diſcretionem, aut natura, aut manu .i. artificio, ita ſup. queamus comprehendere & complecti eos facile .i. faciliter memoria naturali, licet tenui, vtpote quā artificialis præſupponit, ut ędes .i. domos per ordinem diſpoſitas, intercolumnium ſpatium inter columnas, aut deambulacri, aut porticus, aut templi, aut domus, aut angulum, aut fornicem .i. circumferentiam & arcum, ut in theatris & ædificijs teſtudinatis, & alia quæ ſunt ſimilia his, quæ omnia ad artificium pertinent, vnde quia loca naturalis præterit ſine exemplis ea minus prodeſſe innuit. Imagines ſunt formæ quædam & ſunt notæ .i. notamenta aut ſigna, & ſimulacra eius rei quam volumus meminiſſe .i. memoria tenere, quod genus .i. cuius generis ſunt equi, leones, aquilæ. Si nos volumus habere memoriam oportebit nos collocare imagines earum .ſ. per quem volumus memores fieri in certis locis. Nunc .i. deinceps, itaque oſtendemus cuiuſmodi loca oporteat inuenire, & quo pacto oporteat reperire ſup. eos & continere imagines in locis. Igitur quemadmodum ij qui ſciunt literas poſſunt ſcribere id, quod dictum eſt, & recitare id, quod ſcripſęrunt, itaque didicerunt immodica .i. valde prolixa, aut quàm plurima ſimul poſſunt collocare id, quod audierunt in locis .ſ. certis, & pronunciare ex his memoriter. Enim, pro quia, loci ſunt ſimillimi ceræ, aut chartæ, in qua .ſ. vulgo ſcribimus, quā falſo nomine papyrum uocant, & imagines ſup. ſunt ſimillimæ literis diſpoſitio imaginum & collocatio imaginū ſup. ſunt ſimillime ſcripturæ, pronunciatio ſup. eſt ſimillima lectioni. Igitur ſi uolumus meminiſſe .i. memoria tenere multa, oportet comparare .i. acquirere nobis multos locos, ut poſſimus collocare multas imagines in multis locis. Item non putamus oportere .i. neceſſe, aut conueniens, habere .i. ut habeamus hos locos .ſ. multos, & à nobis congeſtos, ex ordine .i. per ordinem ſignatos, ne impediamur .i. aliquando perturbatione .i. confuſione ordinis, quo ſecius .i. quominus ſup. poſſimus ſequi imagines, vel à ſuperiore parte, vel ab inferiore, quo in loco libebit, vt poſſimus edere .i. enunciare & proferre ea quæ erant mandata .i. commiſſa locis. Sunt qui legant ſecius ſine quo, vt ſic ſecius .i. aliter dummodò ſit ſeruatus ordo, poſſimus ſequi &c. Nam vt .i. quemadmodum ſi nos videmus complures, notos ſtantes in ordine nihil intereſt noſtra .i. nihil refert, quo ad nos, vtrum incipiamus dicere nomina eorum à ſummo, an ab imo, item .ſ. ſimiliter eueniet in locis collocatis ex ordine, vt nos commoniti imaginibus .i. per imagines poſſimus dicere id, quod mandauerimus, locis in quamlibet partem, quoroquoque, ſiue primo, ſiue vltimo, ſiue quotouis inter medio loco licebit. Quia vero multi textus habent quoquo, quæ lectio nō procedit, ſcies puer illud quoque eſſe à nominatiuo quiſquę, vt patet ſi dicas quotuſquiſque locus fuerit. Potius legam quidque quàm quoquo, vt ſit quoto loco, & in quamlibet partem licet quidque .i. quamlibet rem collocare. Poteſt etiam legi quoque diuiſis dictionibus, ut ſit & quo loco &c. Quare placet &c. Concludit omnino ordinem ſeruandum, & in ſignandis locis nihil hæſitandum ne fruſtra conemur memoriam labilem per rem vacillantem cōfirmare dicens. Quare .i. quamobrem, quia res ita ſe habet, placet comparare locos ex ordine. & oportebit notare .i. ſignare egregie .i. excellenter, & commoditer .i. iuxta commodum noſtrum (vbi ſcies ab adiectiuis ſecundæ interdum deduci aduerbia tertiæ formæ: vt ampliter duriter commoditer &c.) locos quos aſſumpſerimus, vt poſſint hærere nobis .i. fixi eſſe in memoria noſtra, perpetuo .i. ſine interuallo, aut interruptione, nam imagines delentur .ſ. è memoria, ſicut literæ, delentur .ſ. è cera, vbi .i. poſtquam, aut qua parte nihil .i. in nullo vtimur, ſup. locis loci debent remanere tanquam cera .i. tabula cerata, in qua nihil ſcriptum eſt. Et ne forte poſſumus falli .i. errare in numero locorum, placet quintum quemque locum .i. è ſingulis quinque vnum (ſed vt videtur hoc loco non quemlibet, ſed eum qui è quinque ſemper vltimus ſit intellige) notari .i. ſignari aliqua nota, quod genus .i. cuius generis ſupp. ſit, ſi in quinto loco manum auream collocemus, & ſi in decimo aliquem notum, cui prænomen ſit Decimo .i. cui loco prænominis ſit Decimus. Nam prænomina ſumebantur a numeris: vt, Secundi, Quinti, Sexti, Octaui, Noni, Decimi, à quibus deducti aſſumunt elementum: vt, Quintij, Sextij, Octauij, Nonij, &c. deinde facile erit collocare ſimiles notas .i. ſimilia ſigna, quinto quoque loco .i. ei qui deinceps numerando per quinque vltimus erit: vt, decimuſquintus, vigeſimus, &c. Item commodius eſt comparare locos in regione derelicta, q̄ in celebri .i. frequentata multis & claris hominibus, propterea quòd frequentia & obambulatio hominum conturbat, & infirmat .i. partim delet, notas imaginum & ſolitudo conſeruat figuras ſimulacrorum .i. ſignorum illic collocatorum per imaginationem integras .i. inuiolatas. Præterea loci ſunt comparandi diſſimiles forma, atque natura, poſſint interlucere .i. cum eminenti differentia lucis apparere diſtincte, nam ſiquis ſumpſerit multa intercolūnia .i. ſpatia intercolumnas, ipſe conturbabitur ſimilitudine, nam columnæ fere ſunt æquales & æqualiter diſtantes, & ita ignorabit q̄d collocarit in quoque .i. quolibet, aut vnoquoque loco. Et oportet haberi locos modica magnitudine, & mediocres. nam loci ampli præter .i. ſupra, modum .i. menſuram, reddunt imagines vagas .i. vagantes in cellis memoriæ & loci nimis anguſti videntur ſæpe non poſſe capere .i. complecti, & in ſe tenere collocationem imaginum. Tum .i. inſuper oportet locos haberi, nec nimis illuſtres .i. ſplendentes, nec obſcuros vehementer, ne imagines aut obcæcentur tenebris, aut perfulgeant, ſeu præfulgeant ſplendore. Oportet interualla .i. ſpatia intermedia, locorum eſſe mediocria, fere paulo minus, aut paulo plus, quàm ſup. pedum trigenum .i. ſingula triginta pedum (ſic Franciſcus legit, & verius, q̄. qui tricenum .i. tercentum pedum, ſingula volunt. dicitur autem trigenum per ſyncopam, quæ in numeralibus aptiſſima eſt) nam vt .i. quemadmodum, aſpectus valet minus, ſiue amoueris nimis procul id, quod oportet videri, ſiue admoueris vehementer prope id, quod oportet videri. ita cogitatio valet minus repere, ſiue remoueris, ſiue admoueris nimis id, quod oportet videri per cogitationem. Sed quanquam facile eſt ei, qui explorauerit .i. ſcrutatus eſt. paulo plura .i. plures quàm alios locos, comparare locos quamuis .i. quantumuis, multos & idoneos, tamen, ſi quis .ſ. inexpertus & nouitius in locis ſignandis, putauit ſe non inuenire locos, ſup. idoneos ad iſta, licebit .i. licitum erit, q. d. per me nō prohibetur quo minus. ipſe conſtituat ſibi locos multos quot volet,

let, aut quoad .i. quantum volet multos. enim, pro quia, cogitatio poteſt amplecti quamuis .i. quamlibet, ſiue magnam vehementer, ſiue paruam regionem, & poteſt fabricare & architectari in ea .ſ. regione ſitum .i. diſpoſitionem & tractum loci ad ſuum arbitriū. quare licebit, ſi non erimus contenti .i. ſi aliquis non erit contentus hac copia .ſ. locorum manu, aut natura conſtitutorum, conſtituere noſmetipſos .i. quemlibet, ſibi cogitatione noſtra .i. quiſque ſua regionem, & comparare diſtinctionem locorum commodiſſimam .ſ. iudicio noſtro, deinde concludens hanc partem dicit. Satis dictum eſt de locis, tranſeamus nunc .i. deinceps ad rationem imaginum. Quoniam ergo. Incipit perſcribere imagines dicens. Ergo quoniam oportet imagines rerum eſſe ſimiles .ſ. rebus ipſis, non tamen inter ſe noſmet .i. noſipſi debemus eligere nobis ex omnibus verbis .i. dictionibus, ſimilitudines notas nobis. Igitur (continuata eſt particula) duplices ſimilitudines eſſe debent, vnæ .i. alteræ rerum, alteræ .i. reliquæ verborum. Rerum ſimilitudines exprimuntur, cum .i. quando nos comparamus ſummatim .i. in generali, imagines ipſorum negociorum: hoc eſt, quū capita rerum imaginamur, & per ea ad ſingula negocia dicenda admonemur. Verborum ſimilitudines conſtituuntur, cum .i. quū memoria vniuſcuiuſque nominis & vocabuli notatur imagine, vt ſi quis Regis Perſarum qui Valerianum Imperatorem Romanum cepit, & capto ſic illuſit, vt per eius dorſum equum aſcenderet nomen memoriæ mandare cuperet, imaginetur nomen verbale in ora ſapio quòd eſt ſapor, idemq. eſt illius nomen. Aliud exemplum affert Cic. dicens. Non comprehendimus ſæpe memoriam totius rei vna nota & ſimplici imagine, hoc modo, vt ſi accuſator dixerit hominem necatum ab reo veneno, & arguerit id ſup. factum eſſe, cauſa hereditatis .ſ. ab eo obtinendæ, & dixerit multos eſſe cōſcios eius rei, ſi volemus meminiſſe .i. memoria tenere hoc primum, vt ſit nobis expeditum .i. paratum, & facile, ad defendendum nos confirmabimus in primo loco imaginem totius rei .i. facinoris dicti. nos faciemus illum ipſum, de quo agetur, ægrotum cubantem in lecto .i. per imaginationem fingimus eum qui veneno interijt, decubantem in lecto, ſi detinebimus .i. memoria perfecte tenebimus formam .i. ſpeciem & ſtaturam eius, ſi agnouerimus eum .ſ. qui mortuus eſt, nos ſumemus .ſ. per imaginationem, aliquem ægrotum non de minimo loco .i. alto loco, & clarts natalibus ortum, vt poſſit cito venire in mentem, quia nobilium citius meminerimus quam ignobilium, & nos ſtatuemus .i. ſtare faciemus per imaginationem reum, videlicet eum quem homicidij accuſamus ante .i. iuxta lectum, eius .ſ. ægroti, aut veri, aut ſimulati, vtriuſque tamen per imaginationem facti, reum dico tenentem dextera .ſ. manu ſua, poculum in quo ſit illa venenata potio, & tenentem ſiniſtra .ſ. manu, tabula .ſ. teſtamenta res, in quibus ſcriptus ſit heres, & ideo ne mutet teſtamentum dicemus ꝙ eum occiderit, & tenentem medico .i. digito ſecundo à minimo, teſticulos arietinus, quia dum manus occupata eſt, ſolemus, aut claues, aut aliud quidquam medico dependens tenere, teſticulis autem arietinis pro loculis quidam vſi ſunt, non tamen ideo vult eos depēdentes à medico digito eſſe, ſed vt per teſticulos teſtium memineris. hoc modo poterimus habere memoriam, & .i. ſimul, teſtium propter teſticulos, & hereditatis non propter ſimilitudines arietis, vt vult Franciſcus, ſed propter tabulas & necati veneno, propter poculum. Item nos ponemus, deinceps in locis cetera omnia quæ volumus meminiſſe ex ordine, & quotieſcunque volemus meminiſſe rem: nos conſequemur facile memoria ea quæ volemus, ſi utemur diſpoſitione formarum, & diligenti notatione imaginum. Cum verborum. Aggreditur determinationē de imaginibus ac ſimilitudinibus verborum, dicens. Cum .i. quū nos volemus exprimere ſimilitudines verborum imaginibus .i. ꝑ imagines, nos ſumemus plus negocij .i. difficultatis, & exercebimus magis ingenium noſtrum, & oportebit nos facere id hoc modo. Iam domi .i. ponamus pro exemplo, vt velimus meminiſſe verſum, cuius ſenſus eſt, Atridæ Reges .ſ. Agamemnon, & Menelaus, parant iam domi, vltionem .ſ. de raptu Helenæ oportet conſtituere in loco .ſ. vno domitium .ſ. virum notum, quem nouit loris cæſum, tollentem .i. erigentem manus ad cœlum cum cædatur loris .i. flagellis ex loris factis, à Marcijs Regibus, pronomine, aut cognomine, hoc erit .i. ſignabit, quòd iam domi Reges vltionem (nnodum addit parant, ſed tantum vltionem, quia illa præſentatione vult tantum vltionem ſignificari.) In altero loco ſup. oportet Aeſopum & Cimbrum, mimos illos, aut gladiatores nobiliſſimos, qui ſtrictis gladijs alter alteri minentur, ſubornari .i. per imaginationem conſtitui, & Iphigeniam filiam Agamemnonis, vagantem .ſ. per aulidem quaſi in ceruam Dianæ pro qua occidi iuſſa erat mutata ſit, & hoc .ſ. ſic ſubornatum, & conſtitutum erit, Atridæ parant. hoc modo omnia verba erunt expreſſa .i. per ordinem hunc iam domuitionem Reges Atridæ parant. Nam dominatur per domitium, vltionem per hoc quòd manus ad cœlum tollit Reges per Marcios Reges, Atridæ per mimos, aut gladiatores illos, parant, quia qui parat in motu eſt, per Iphigeniam vagantem, quaſi pererrantem. Sed hæc imaginum conformatio valet, tum .i. tunc, ſi .ſ. aliquando naturalem memoriam exuſcitauerimus, quaſi ſopitam in cellulis ſuis hac notatione, vt verſu poſito .ſ. ante oculos mentis, ipſi tranſeamus nobiſcum .i. memorando, bis aut ter eum verſum, deinde cum imaginibus verba exprimamus. hoc modo doctrina ſuppeditabitur .ſ. ſubminiſtrabitur opitulatura naturæ, nam vtraque .i. tam doctrina, quàm natura, altera exiſtente ſeparata, vel ſeparata ab altera .i. ſeorſum habita, erit minus .i. non ſatis firma, ita tamen, vt multo plus præſidij ſit in doctrina, atque arte ſup. quam in natura. (Verum ut D. Aug. de doctr. Chriſtiana recte docet, ut citius ingredi ſcimus, quàm artem ingrediendi, ita facilius ſæpe meminimus, quam artem memorandi diſcimus, preſertim cum pro vnius verſiculi memoria tot ſint imagines memoriæ, vt videmus mandandæ, ideoq. videmus qui artificiali duntaxat memoria valet minus perſpicaces, ſed audiamus Ciceronem.) Quod .ſ. plus præſidij eſſe in arte, nos non grauaremur docere, ni .i. niſi, metueremus, ne, cum .i. poſtquā receſſiſſemus ab inſtituto noſtro, hæc dilucida breuitas præceptionis, quàm videlicet in hoc toto opere ſeruauit, reſeruaretur minus .i. non ſatis commode. Nunc .i. vt cetera præcipiam, quoniam ſolet accidere, vt imagines ſint, partim .i. pro parte firmæ .i. bene in parte memoratiua radicatæ, & idoneæ ad mouendam .i. ad excitandam memoriam, aut ad monendum .i. monefaciendum eam, & partim .i. pro parte ſint imbecilles .i. debiles & infirmæ, quæ vix poſſint excitare memoriam (hoc docet legendum prius mouendum) ideo ſup. conſiderandum eſt, qua de cauſa .i. ob quam cauſam, vtrunque .ſ. quàm firmæ, aut infirmæ ſint, fiat, ut, cauſa cognita .i. poſtquam nouerimus cauſam, poſſimus ſcire, quas imagines vitemus .i. vitare debeamus, & quas ſequamur .i. ſequi debeamus. Igitur ipſa natura docet nos, quid oporteat fieri. nam ſi nos videmus in vita .i. inter viuendum & conuerſandum in hoc mūdo paruas .i. parui momenti, & paruæ difficultatis, & ita uſitatas, & quotidianas nos non ſolemus meminiſſe .i. memoria tenere eas, propterea ꝙ animus, ſup. noſter, nulla .i. non ulla, non commouetur .i. non afficitur, vlla re, niſi noua, aut admirabili, at .i. ſed econuerſo, ſi nos uidemus aut audimus, quid .i. aliquid, turpe, aut honeſtū, egregie .i. non vulgariter, ſed excellenter, aut incredibile, aut magnum ridiculum .i. quod excellentem cauſam riſus excitandi habeat, nos conſueuimus meminiſſe id, itaque .i. & ita nos obliuiſcimur plerunque ſup. eas res, quas res nos videmus ante ora .i. quaſi præſentes, & meminimus .i. memoria tenemus optime, & ſæpe ea quæ acciderunt in pueritia, nec hoc poteſt accidere alia de cauſa .i. ob aliam cauſam, niſi ꝙ res vſitatæ labuntur, facile .i. faciliter è memoria, & res inſignes .i. excellentes, & nouæ .i. inſuetæ, manent diutius. Solis exortus. Docet exemplis quæ res non ſint admirationi, eo ꝙ conſuetæ, quæ tamen ſi raræ erunt etiam ſtupori eſſe poſſent, dicens: nemo admiratur, exortus ſolis qui mane ſit ex oriente, nec curſus, qui continue ſit ex oriente in occidentem motu firmamenti, & ab occidente rurſus in orientem ꝑ oppoſitum hemiſpherium, & tamen motu proprio contrario modo occurrit, & occaſus in occidentē, propterea ꝙ quotidie ſiunt, at ſup. plerique mirantur eclipſes ſolis, quia raro accidunt, & ſolis eclipſes magis mirantur, quam lunæ, quoniam hæ .ſ. eclipſes lunæ crebriores ſunt, ſiunt enim per interpoſitionem terræ inter ſolem & ipſam lunam, & eclipſes ſolis. per interpoſitionem lunæ inter ſolem, & eos quibus ſit eclipſis .i. defectus ſolis, rarius autem coniungit, lunam præciſe ſub ſole eſſe, quàm terram ſic interponi, vt eclipſin faciat lunæ, quæ niſi à ſole illuminetur expers ſit luminis. Ergo natura docet ſub animum noſtrum non exuſcitari re vulgari & vſitata, vero pro ſed. Docet ſup. ipſum, commoueri nouitate, & negocio quodam inſigni. Imitetur igitur ars naturam, & ea .ſ. ars inueniat: id, quod deſiderat, ſi ſequatur ſup. id, quod hæc .ſ. natura oſtendit. Dicit quod hæc oſtendit, enim, pro quia nihil eſt, quod aut natura inuenerit extremum .ſ. conſumatiſſimum, ita ut nihil ſuperandi poſſit, aut quod doctrina inuenerit primum, quia neceſſe eſt rem naturalem pro obiecto habeat, aut eam creet, quod mortalibus negatum eſt, rationem affert Cic. qa principia rerum .i. per quæ res cognoſcuntur, ſunt profecta ab ingenio .i. naturali intellectu. Prima enim principia non docentur, ſe intelliguntur cognitis terminis, ꝙ enim non doceantur patet, quia neceſſe eſſet doceri per alia, & ita in infinitum, igitur contingeret nihil ſcire, cum ignotum non poſſis ſcire per ignotum, aut

deuenietur ad prima principia quæ non demonſtrentur, ſed intel
ligantur, & ita principia profecta ſunt ab ingenio.i.ingenita no-
bis virtute intelligendi, & comparantur.i.acquiruntur ex diſcipli
na eius.ſ.ingenij, hoc eſt per ingenium perſpicax inuenta, tradun
tur alijs per diſciplinam, & ita ars imitatur naturam. Igitur (vt
ad inſtitutum redeat) oportebit nos conſtituere imagines in eo
genere, quod genus poſſit remanere diutiſſime in memoria, id.ſ.
tales imagines conſtituere, accidit.i.contingit nobis, ſi conſtitue-
mus ſimilitudines quammaxime notas, ſi ponemus imagines nõ
mutas, nec vagas .i. incertas, ſed agentes aliquid per quod poſſit
nobis certe occurrere, & ſi tribuemus eis .ſ. imaginibus, pulchri-
tudinem egregiam, aut turpitudinem vnicam.i.ſingularem. Et ſi
exornabimus aliquas .ſ. vt ſi ſup. exornabimus aliquas, coronis,
aut veſte purpurea, quo .i. qua re, aut ideo, vt ſimilitudo ſit nobis
notatior.i.magis notata, aut ſi nos deformabimus aliquam rem,
vt ſi inducamus.ſ.in memoriam, aut locos imaginum noſtrarum,
aliquam rem cruentam, aut oblitam.i.inuolutam (ab obliuor me
dia breui ab obliuiſcor autem oblitus media longa dicitur) cœno
.i.luto immundo, aut delibutam.i.tinctam, rubrica.i.terra rubra,
quo.i.ut forma eius ſit magis inſignita. Aut ſi attribuamus ima-
ginibus aliquas res ridiculas, vt ſuem nentem, aut aſinum cytha
ra ludentem &c. nam ea quoque res faciet, vt poſſimus meminiſ
ſe facilius, nam quas res veras.i.quæ vere contigerunt, memini-
mus facile, eaſdem non eſt difficile meminiſſe fictas & notatas di
ligenter. Sed oportebit facere illud, vt peruagemur .i. percurra-
mus celeriter, animo.i.cogitatione, identidem.i.ſubinde, & iterũ
dum primos quoſque locos .i. quos primos conſtituimus, cauſa
imaginum nouandarum. [Scio pleroſque] Quia parum de imagi
nibus præcepit, ne inſufficiens putet, improbat opiniones rheto-
rum græcanicorum qui diſcipulis ſuis plurimas verborum imagi
nes ſenſerunt tradendas, idq;. pluſculis rationibus dicens. Scio.i.
me non latet, pleroſque græcos qui ſcripſerunt de memoria, fe-
ciſſe ut conſcriberent.i.conſcripſiſſe (quam elegantiam Valla no
tauit) imagines multorum verborum, vt.i. vt illi qui vel-
lent diſcere haberent eas paratas, ne quid operæ putem legendũ
operæ.i.laboris conſumerent inquirendo, quorum .ſ. græcorum
rationẽ, nos improbamus aliquot de cauſis .i. ob aliquot cauſas.
Primum, q ſit.i.contingat comparare, ridiculum .i. ridicule, aut
ſtultiter, mille.i.quamplurimas imagines verborum, in multitu
dine verborum innumerabilium. enim, pro quia, cum .ſ. infinita
ſint verba, & ſingulorum fingendæ ſint imagines quantulum .i. q̃
modicum, q.d. fere nihil, hæc .ſ. copia ab eis tradita poterit vale-
re? cum .i. quandoquidem oportebit nos meminiſſe ex infinita
copia verborum, modo vnum, modo aliud. Deinde cur.i.qua ra-
tione, volumus remouere quenquam ab induſtria.i.propria & na
turali ſubtilitate alicuius faciendi aut inueniendi, ne ipſe quid .i.
aliquid, quærat .i. inueſtiget, aut acquirat, cum nos tradamus illi
omnia parata, & quæſita .i. acquiſita, q.d. id nulla ratione feceri-
mus, cum meliora & firmiora ſint à nobis inuenta, quàm ab alijs
tradita. Præterea.i.tertio loco, alius commouetur .i. afficitur,
aut commouetur magis alia ſimilitudine, hoc eſt non omnes vna
excitantur, aut admonentur eadem ſimilitudine, ſed alius alia .i.
diuerſus diuerſa. & ita non poſſunt tradi ſimilitudines, quæ om-
nibus conueniant. nam vt .i. quemadmodum ſi dixerimus ſæpe,
quam.i.aliquam formam ſimilem, cuipiam .i. alicui, habemus nõ

omnes.i.aliquos non, aſſenſores.i.idem nobiſcum ſentientes, q.
quod nobis videtur non ſemper omnibus videtur, q.i.quia aliud
videtur, alij .i. diuerſum diuerſo, itẽ .i. ſimiliter fit in imaginibus,
vt ea quæ ſi diligenter notata nobis, videatur, parum inſignis.i.no
tata, alijs, quare.i.quamobrem, conuenit.i.conueniens eſt, quen-
que.i.vnumquenque, comparare.i.conſtituere ſibi imagines, ſuo
commodo.i.ad ſuum commodum. Poſtremo.i.vltimo loco, aut
vltima ratione, eſt præceptoris.i. pertinet ad præceptorem doce-
re, quemadmodum conueniat quidque.i.vnumquodque quæri.i.
inueſtigari, & ſubijcere cauſa exempli aliquod vnum, aut alterum
.i.ſecundum.i.vnum, aut duo, & non omnia quæ eius generis e-
runt, quo.i.vt, res poſſit eſſe dilucidior .i. clarior, vt .i. veluti, cum
diſputamus de prœmijs quærendis.i.acquirendis, tunc ſupp. da-
mus rationem quærendi .i. acquirendi, & ſup. non conſcribimus
mille.i.quamplurima genera prœmiorum, ita .i. ſimiliter arbi-
tramur de imaginibus fieri conuenire, ut .ſ. rationem generalem
deſcribamus, & non mille exempla debemus. Nunc ò Herennĩ
ne arbitreris forte memoriam verborum (de qua parum præce-
pit) aut nimis difficilem, aut parum utilem, & ipſarum memoria
rerum contentus ſis, licet non habeas memoriam verborum, q.i.
quia ſup. memoriæ rerum ſunt vtiliores.ſ.quàm verborum, & ha
beat facultatis .i. adminiſtrationis, ideo ſup. admonẽdus es, qua-
re verborum memoriam non improbemus. nam putamus opor
tere eos, qui velint res faciliores ſine labore & moleſtia facile me
miniſſe, in rebus difficilioribus eſſe ante.i.prius exercitatos. Nec
nos hanc verborum memoriam inducimus, ut uerſus meminiſſe
poſſimus, ſed confirmemus.i.ſtabiliamus hac exercitatione.ſ.me
moriæ verborum, illa rerum memoria, quæ pertinet ad utilitatẽ,
vt poſſimus tranſire ſine labore ab hac difficili conſuetudine.ſ.
memoria verborum, ad illam facilitatem, quæ eſt in memoria re-
rum. Sed cum in omni diſciplina infirma eſt artis præceptio ſine
ſumma aſſiduitate exercitationis, tum vero .i. tunc multo magis
& uerius, doctrina minimum .i.in minimo, valet in memorijs, niſi
comprobetur induſtria, ſtudio, labore, diligentia. Tu ò Herenni
poteris curare, vt habeas quamplurimos locos & accommoda-
tos quammaxime ad præcepta, conuenit.i.conueniens eſt ſup. te
& alium quemlibet, exercere quotidie in imaginibus collocandis.
non enim, ſicut abducimur.i.auertimur, nonnunquam.i.in terdũ,
in ceteris ſtudijs.i.exercitijs, occupatione.ſ. aliqua ita aliqua cau
ſa poteſt deducere nos ab hac re.i.a memoria exercenda. nunquã
eſt enim, quin aliquid memoriæ tradere velimus, & tum ſup. volu
mus maxime, cum aliquo maiore negocio detinemur. quare cũ
ſit vtile facile meminiſſe, non fallit te .i. bene ſcis id, quod tanto-
pere vtile ſit, quanto labore ſit appetendum, quia nimirum maxi
mo, quod.i quam rem, poteris exiſtimare.i.iudicare, vtilitate co-
gnita .i. poſtquam cognoueris, & perceperis utilitatem. non eſt
ſententia.i.non eſt decretum meum. adhortari te pluribus ver-
bis ad eam rem .ſ. memoriam exercendam. ne videamur dixiſſe,
aut nos tuo ſtudio diffidere, aut minus, quàm res poſtulat, hoc eſt
ne plurima dicendo ſignificemus rem eſſe difficillimam, aut nos
non ſatis dixiſſe. Nos dicemus deinceps in quarto, videlicet li-
bro, de quarta parte rhetoricæ, tu frequentia .i. frequenter exer-
ce, primas quaſque partes, &, quod maxime neceſſe eſt, confirma
ſup. eas exercitatione.i.per exercitationem. Et hęc in tertium
ad Herennium.

M. TVLLII CICERONIS
RHETORICAE AD
C. HERENNIVM

LIBER QVARTVS.

QVONIAM in hoc libro C. Herenni de elocutione cõſcripſimus; & quibus in rebus opus fuit exemplis vti, noſtris exemplis vſi ſumus; & id fecimus præter conſuetudinem Græcorum, qui de hac re ſcripſerunt: neceſſario faciũdum eſt, vt paucis rationem noſtri conſilij demus. atque hoc nos neceſſitudine facere, non ſtudio, ſatis erit ſigni, quòd in ſuperioribus libris nihil neque ante rem, neque præter rem locuti ſumus. nũc, ſi pauca, quæ res poſtulat, dixerimus, tibi id, quod reliquum eſt artis, ita vti inſtituimus, perſoluemus. ſed facilius noſtrã rationem intelliges, ſi prius, quid illi dicant, cognoueris. Compluribus de cauſis putant oportere, cum ipſi præceperint quo pacto oporteat ornare elocutionem, vniuſcuiuſque generis ab oratore aut poeta probato ſumptũ ponere exemplum. & primum ſe id modeſtia commotos facere dicunt, propterea quòd videatur eſſe oſtentatio quædam, non ſatis habere præcipere de artificio, ſed ipſos etiam videri velle artificioſe gignere exempla. hoc eſt, inquiunt, oſtentare ſe, non artem oſtendere. quare pudor in primis eſt ad eam rem impedimento; ne nos ſolos probare, nos amare, alios contemnere, & deridere videamur. etenim cum poſſimus ab Ennio ſumptum, aut à Graccho ponere exemplum, videtur eſſe arrogantia, illa relinquere, & ad ſua deuenire. Præterea, exempla teſtimoniorum locum obtinent. id enim, quod admonuerit, & leuiter fecerit præceptio, exemplo, ſicut teſtimonio cõprobatur. non igitur ridiculus ſit, ſi quis in lite, aut in iudicio domeſtico pugnet, & ſui ipſius teſtimonio abutatur? vt enim teſtimonium, ſic exemplum rei confirmandæ cauſa ſumitur. non ergo oportet hoc, niſi à probatiſſimo, ſumi; ne, quod aliud confirmare debeat, egeat ipſum confirmationis. etenim neceſſe eſt, aut ſe omnibus anteponant, & ſua maxime probent; aut negent optima exẽpla, quæ à probatiſſimis oratoribus, aut poetis ſumpta ſunt. ſi ſe omnibus anteponant, intolerabili arrogantia ſunt. ſi quos ſibi præponant, & eorum exempla ſuis exẽplis non putent præſtare; non poſſunt dicere quare ſibi illos anteponant. quid igitur ipſa auctoritas antiquorũ, non cum res probabiliores, tum hominum ſtudia ad imitandum alacriora reddit? immo erigit omnium cupiditates, & acuit induſtriam, cum ſpes iniecta eſt poſſe imitando Gracchi aut Craſſi conſequi facultatem. Poſtremo hoc ipſum eſt ſummum artificium, res varias & diſpares in tot poematibus & orationibus ſparſas, & vage diſiectas, ita diligenter eligere, vt vnumquodque genus exemplorum ſub ſingulos artis locos ſubijcere poſſis. hoc ſi induſtria ſolum fieri poſſet, tamen eſſemus laudandi, cũ talem laborem non fugiſſemus; nunc ſine ſummo artificio non poteſt fieri: quis eſt enim, qui, niſi ſumme teneat artem, poſſit ea, quæ iubeat ars, de tanta & tam diffuſa ſcriptura notare & ſeparare? ceteri, cum legunt orationes bonas, aut poemata, probant oratores & poetas, neque intelligunt qua re commoti probent, quod ſcire non poſſunt vbi ſit, nec quid ſit, nec quo modo factum ſit id, quod eos maxime delectet. at is, qui & hæc omnia intelligit, & idonea maxime eligit, & omnia in arte maxime ſcribenda redigit in ſingulas rationes præceptionis, neceſſe eſt eius rei ſummus artifex ſit. Hoc igitur ipſum maximum artificium eſt, in arte ſua poſſe & alienis exemplis vti. Hęc illi cum dicunt, magis nos auctoritate ſua commouent, quàm veritate diſputationis. illud enim veremur, ne cui ſatis ſit ad contrariam rationem probandam, quòd ab ea ſteterint ij, qui & inuentores huius artificij fuerunt, & vetuſtate iam ſatis omnibus probati ſunt. quòd ſi, illorum auctoritate remota, rem omnino volent cum re comparare, intelligent non omnia eſſe concedenda antiquitati. Primum igitur, quod ab eis modeſtia dicitur, videamus ne nimium inutiliter & pueriliter proferatur. nam ſi tacere, & nihil ſcribere modeſtia eſt: cur quidquam ſcribunt, aut loquuntur? ſin aliquid ſuum ſcribunt: cur, quo ſecius omnia ſcribant, impediuntur modeſtia? quaſi ſi quis ad Olympiacum venerit curſum, & ſteterit vt mittatur, impudenteſq; illos dicat eſſe, qui currere cœperint, ipſe intra carcerem ſtet, & narret alijs, quo modo Ladas aut Boius cum Sicyonijs curſitarint: ſic iſti, cum in artis curriculum deſcenderunt, illos, qui in eo, quod eſt artificij, elaborent, aiunt facere immodeſte: ipſi aliquem antiquum oratorem, aut poetam laudant, aut ſcriptorem, ſic ut in ſtadium rhetoricæ artis prodire non audeant. non auſim dicere, ſed tamen vereor, ne, qua in te laudem modeſtiæ venentur, in ea ipſa re ſint impudentes. Quid enim tibi vis, aliquis inquiet? artem tuam ſcribis, gignis nobis nouas præceptiones, eas ipſe confirmare non potes, ab alijs exempla ſumis: vide ne facias impudenter, qui tuo nomini velis ex aliorum laboribus libare laudem. nam ſi eorum volumina prehenderint antiqui oratores, & poetæ, & ſuum quiſque de libris ſuis tulerint; nihil iſtis, quod ſuum velint, relin-

quetur. At exempla, quoniam teſtimoniorum ſimilia ſunt, item conuenit, vt teſtimonia, ab hominibus probatiſsimis ſumi. Primum omnium exempla ponuntur hic non confirmandi, neque teſtificandi cauſa, ſed demonſtrandi. non enim, cum dicimus eſſe exornationem, quæ, verbi cauſa, conſtet ex ſimiliter deſinentibus verbis, & ponimus hoc exemplum à Craſſo, Quod poſſumus & debemus, teſtimonium collocamus, ſed exemplum. Hoc igitur intereſt inter exemplum & teſtimonium. Exemplo demonſtratur id, quod dicimus cuiuſmodi ſit. Teſtimonio eſſe illud ita, vt nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet teſtimonium cum re cõuenire: aliter enim rem non poteſt confirmare. at id, quod illi faciunt, cum re non conuenit. Quid ita? quia pollicentur artem ſe ſcribere, & exempla proferunt ab ijs plerunque, qui artem neſcierunt. Tum quis eſt, qui poſsit id, quod de arte ſcripſerit, comprobare, niſi aliquid ſcribat ex arte? Cõtraq. faciunt, quàm polliceri videntur. nam cum ſcribere artem inſtituunt, videntur dicere ſe excogitaſſe, quod alios docerent: cum vero ſcribunt, oſtendunt nobis quid alij excogitarint. At hoc ipſum difficile eſt, inquiunt, eligere de multis. Quid dicitis difficile? vtrum laborioſum, an artificioſum? Si laborioſum, non ſtatim præclarum. ſunt enim multa laborioſa; quæ ſi faciatis, non cõtinuo gloriemini. niſi etiam, ſi veſtra manu fabulas, aut orationes totas tranſcripſiſſetis, glorioſum putaretis. Sin autem iſtud artificium egregium dicitis; videte ne inſueti rerum maiorum videamini, ſi vos parua res, ſicuti magna, delectat. nam iſto modo eligere rudis quidem nemo poteſt, ſed ſine ſummo artificio multi. quiſquis enim audierit de arte paulo plus, in elocutione preſertim; omnia videre poterit, quæ ex arte dicuntur; facere nemo poterit, niſi eruditus. ita, vt, ſi de tragœdijs Ennij velis ſententias eligere, aut de Pacuuianis periodos; ſed, quia plane rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te literatiſsimum putes; ineptus ſis: propterea quòd id facile faciat quiuis mediocriter literatus. Item ſi, cum ex orationibus, aut poematibus elegeris exẽpla, quæ certis ſignis artificij notata ſunt, quia rudis id nemo facere poſsit, artificioſiſsime te feciſſe putes, erras: propterea quòd iſto ſigno videmus te non nihil eius ſcire, alijs ſignis te ſcire multa intelligimus. Quòd ſi artificioſum eſt intelligere quæ ſunt ex arte ſcripta, multo eſt artificioſius ipſum ſcribere ex arte. qui enim ſcribit artificioſe, ab alijs commode ſcripta facile intelligere poterit: qui eliget facile, non continuo ipſe commode ſcribit. Et ſi eſt maxime artificioſum, alio tempore utantur ea facultate, non tum cum parere ipſi, & gignere, & proferre debent. Poſtremo, in eo vim artificij conſumant, vt ipſi ab alijs potius eligendi, quàm aliorum boni electores exiſtimentur. Contra ea, quæ ab alijs dicuntur, qui dicunt alienis ſe exemplis vti oportere, ſatis eſt dictum. Nunc, quæ ſeparatim dici poſſunt, conſideremus. Dicimus ergo eos omnes, ideo quòd alienis vtantur, peccare: tum etiam magis delinquere, quòd à multis exempla ſumant: & de eo, quod poſtea diximus, ante videamus. Si concederem aliena oportere aſſumere exẽpla, vincerem vnius oportere. Primum, quòd contra hoc nulla ſtaret eorum ratio. liceret enim eligerent, & probarẽt quemlibet, qui ſibi in omnes res ſuppeditaret exempla, vel poetam, vel oratorem, cuius auctoritate niterentur. Deinde intereſt magni eius, qui diſcere vult, vtrum vnũ omnia, an omnia neminem, ſed aliud alium putet conſequi poſſe. Si enim putabit poſſe omnia penes vnum conſiſtere, ipſe quoque ad omnium nitetur facultatem: ſi id deſperaret, in paucis ſe exercebit, ipſis enim contentus erit: nec mirum, cum ipſe præceptor artis omnia penes unum reperire non poterit. allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchis, à Lelio, à Scipione, Galba, Porcina, Craſſo, Antonio, ceteriſq., item ſumptis alijs à poetis, & hiſtoriarum ſcriptoribus, neceſſe erit eum, qui diſcet, ab omnibus putare omnia, ab vno pauca vix potuiſſe ſumi. Quare ſi vnius alicuius eſſe ſimilem ſatis habebit, omnia, quæ omnes habuerint, ſolum habere ſe poſſe diffidet. ergo inutile eſt ei, qui diſcere vult, putare nõ vnum omnia poſſe. Igitur nemo in hanc incideret opinionem, ſi ab vno exempla ſumpſiſſent. nunc hoc ſigni eſt ipſos artis ſcriptores non putaſſe vnum potuiſſe in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniam neque ſua protulerunt, neque vnius alicuius, aut denique duorum, ſed ab omnibus oratoribus & poetis exempla ſumpſerunt. Deinde, ſi quis velit artem demonſtrare nihil prodeſſe ad diſcendũ, non male vtatur hoc adiumento, quòd vnus omnes artis partes conſequi nemo potuerit. Quod igitur iuuat horũ rationem, qui omnino improbent artem, id non ridiculum eſt ipſum ſcriptorem artis ſuo iudicio comprobare? Ergo ab vno ſumenda fuiſſe docuimus exempla, ſi ſemper aliunde ſumerentur. Nunc omnino aliunde ſic intelligemus ſumenda non fuiſſe. Primum omnium, quod ab artis ſcriptore affertur exemplum, de eius artificio debet eſſe, non vt ſi quis purpuram, aut aliud quippiam vendens, dicat, Sume à me, ſed huius exemplum aliunde rogabo, tibiq. oſtendam. ſi, merces ipſi qui venditant, aliunde exemplum quæritent aliud mercis: aut ſi aceruos ſe dicant tritici habere, & eorum exemplum pugno nõ habeant, quod oſtendant: ſi Triptolemus, cum hominibus ſemen largiretur, ipſe ab alijs hominibus id mutuaretur: aut ſi Prometheus, cum mortalibus ignẽ diuidere vellet, ipſe à vicinis cum teſta ambulans carbũculos corrogaret: non ridiculum videretur? iſti magiſtri omnium dicendi præceptores non videntur ſibi ridicule facere, cum id, qđ alijs pollicentur, ab alijs quærunt. ſi qui ſe fontes maximos penitus abſconditos aperuiſſe dicat, & hæc ſitiens q̃ maxime loquatur, neque habeat quo ſitim ſedet; non irrideatur? iſti cum non modo dominos ſe fontium, ſed ſe ipſos fontes eſſe dicant, & omnium rigare debeant ingenia; non putant fore ridiculum, ſi, cum id polliceantur alijs, areſcant ipſi ſiccitate. Chares à Lyſippo ſtatuas facere non iſto modo didicit, vt Lyſippus caput oſtenderet Myronium, brachia Praxitelea, pectus Polycletium: ſed omnia coram magiſtrum facientem videbat, ceterorum opera vel ſua ſponte conſiderare poterat. iſti credũt eos, qui hæc velint diſcere, alia ratione doceri poſſe commodius. Præterea ne poſſunt quidẽ ea, quæ ſumũtur ab alijs exempla, tam eſſe accommodata ad artem, quàm propria: propterea ꝙ in dicendo leuiter vnuſquiſque locus plerũque tangitur, ne ars appareat; in præcipiendo expreſſe cõſcripta ponere oportet exempla, vt in artis formam conuenire poſsint; & poſt in dicendo, ne poſsit ars eminere, & ab omnibus videri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam vt magis ars cognoſcatur, ſuis exemplis melius eſt uti. Poſtremo hæc quoque res nos duxit ad hanc rationem, quòd nomina rerum Græca, quæ conuertimus,

uertimus,

uertimus, ea remota ſunt à conſuetudine. quæ enim res apud noſtros non erant, earum rerũ nomina non poterãt eſſe vſitata. Ergo hæc aſperiora primo videantur neceſſe eſt; idq́ fiet rei, non noſtra difficultate. Reliquũ ſcripturæ conſumetur in exemplis. hæc aliena ſi poſuiſſemus; factum eſſet, vt, quod commodius eſſet in hoc libro, id noſtrum nõ eſſet; quod aſperius & inuſitatum, id proprie nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incõmoditatem fugimus. His de cauſis, cum artis inuentionem Græcorum probaſſemus, exẽplorum rationẽ ſecuti non ſumus. Nunc tempus poſtulat, vt ad elocutionis præcepta tranſeamus.

IN CICERONIS RHETORICAE AD

Herennium librum quartum, Hieronymi Capiduri Commentarius.

QVONIAM in hoc libro C. Herenni de elocutione conſcripſimus;) Solent qui rhetorica præcepta conſcribunt, cum de elocutione præcipiunt, veterum auctorum in ſingulis p̃ceptis exempla ſubijcere. quod facere Ciceroni non viſum eſt, potiuſquam vt ſuis vteretur exemplis. In hoc igitur longiore totius libri proœmio qui id facere, confutat opiniones. [Atque hoc nos neceſſitudine facere,) Senſus eſt. ſignum ſatis manifeſtum, nos neceſſitate compulſos, vt nobis præfari liceat, quo rationem noſtræ ſententiæ demus, cum ſupra nec ante, nec poſt tradita præcepta id fecerimus. [Ornare elocutionem, vniuſcuiuſque generis) In quocunque genere, cum elocutionem ornare volueris, exemplum eius orationis non ſine ſummi alicuius viri auctoritate proferes. [Elocutionem, vniuſcuiuſque generis) In quocunque poetarum ſit, vel oratorum genere. [Non ſatis habere) Præcipere de artificio, ſi ſatis ſibi non arbitrantur eſſe, vt dent præcepta, niſi etiam ſua quæ ſequamur exempla ſubiecerint. [Ab Ennio ſumptum,) Quod ille ſummus in heroico carmine poeta ſit exiſtimatus. Nam ita Cicer. de Optimo genere oratorum de eo ſcribit. [Aut à Graccho ponere exemplum; videtur) Quem clariſſimũ oratorem fuiſſe tradit, ita dicens: Vtinam in T. Graccho, Caioq́. Carbone talis mens ad remp. bene gerendam fuiſſet, quale ingenium ad bene dicendum fuit. profecto nemo his viris gloria præſtitiſſet. Sed eorum alter propter turbulentiſſimum tribunatum, ad quem ex inuidia fœderis Numantini bonis iratus acceſſerat, ab ipſa rep. interfectus, alter propter perpetuum in populari ratione leuitatem morte voluntaria ſe à veritate iudicum vindicauit. Sed fuit vterque ſummus orator, atque hoc memoria patrum teſte didicimus. nam & Carbonis & Gracchi habemus orationes, nondum ſatis ſplendidas verbis, ſed acutas, prudentiæq́ pleniſſimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris à puero doctus, & Græcis literis eruditus. Nam ſemper habuit ex Græcia exquiſitos magiſtros, iam quidem adoleſcẽs Diophanem Mytilenæum, Græciæ temporibus illis diſertiſſimum. ſed & breue tẽpus ingenij augendi & declarandi fuit. [Egeat ipſum confirmationis) Si abiecti alicuius ſuit oratoris exemplum. [Non poſſunt dicere) Quare illos ſibi anteponant, cum eorum exempli commodum eſſe orationem putẽt vt imitemur, aut cur præcepta ſua probare contendant, ſi negent Gracchi aut Craſſi facultatem acquiri poſſe? Hoc Craſſo & Antonio oratoribus, Cic. exiſtimat, cum Græcorum gloria Latine dicendi copiam æquatam fuiſſe. Quippe qui Craſſo, inquit, nihil ſtatuo fieri poſſe perfectius. Erat ſumma grauitas, erat cum grauitate iunctus facetiarum & vrbanitatis oratorius, non ſcurrilis lepos, Latine loquendi accurata & ſine moleſtia diligens elegantia, in diſſerendo mira explicatio, cum de iure ciuili, cum de æquo & bono diſputaretur, argumentorum & ſimilitudinum copia. Hoc ſi induſtria ſolum fieri poſſet, tamen eſſemus laudandi, cum talem laborem nõ fugiſſemus, nunc ſine ſummo artificio fieri non poteſt. Quis enim eſt qui cũ non ſummæ teneat artem, poſſit ea quæ iubeat ars, de tanta & tam diffuſa ſcriptura notare & ſeparare? [Ceteri, cum legunt) Vt tantum probari deberemus, quod ea in vnum diffuſa exempla compoſuiſſemus. [Orationes bonas,) Luculentas. [In arte ſua poſſe) Vt ex ſua præcepta inueniat, quæ magnorum auctorum auctoritate confirmet. [Ad Olympiorum veneris curſum) .ſ. ad Olympia dicata ab Hercule quondam Ioui certamina in Elide venerit, veluti diffuſe in Cõmentarijs Artis poeticæ Horatij complexi ſumus. [Quo modo Ladas aut Boius cum Sicyonijs curſitarior,) De hoc certaminis genere, nihil hodie ſciri poteſt. [In artis curriculum) In præceptionem artis, quæ tanquam de curſu præceptorum eſt. [At exempla,) Illorum ſubiungit, qui exempla in præceptis probant aliena. [Ex ſimiliter definentibus verbis,) Quod ὁμοιοτέλευτον Græci vocant. [Niſi aliquid ſcribat ex arte?) Niſi eam artem ſecutus ſcribat aliquid, quod ad eam ipſam attineat. [Oſtendunt nobis quid alij excogitarint) Cum alienis vtũtur exemplis. [Niſi etiam, ſi veſtra manu fabulas, aut orationes totas tranſcripſiſſetis, glorioſum putaretis) Ordo eſt, Niſi forte etiam glorioſum putaretis, ſi veſtra manu fabulas, aut orationes totas tranſcripſiſſetis, nedum partem, quam pro exemplo ſumatis quod nullo modo æſtimandum eſt. [Tranſcripſiſſetis) Tranſcribere, tranſducere ſignificat, vnde & coloniæ tranſcribi à veteribus dicebantur. hinc Ouid. in Ibin dixit;

In te tranſcribent veterum tormenta virorum.

Hic aũt tranſcripſiſſetis exempla, tranſtuliſſetis ſignificat, cum id exſcribere dicatur, vt, ſi voluiſſem ad neceſſarios vſus licebat exſcribere, hoc eſt exempla transferre, velut Pædianus etiam interpretatus ſic inuenimus aſcribere pene idem quoque ſignificare. velut in Clodium, Ipſe denique ille nouicius Ligur, venalis, aſcriptor & ſubſcriptor tuus. nihil q̃ aſcribere mentem alterius, in ſcripta transferre eſt. Licet ẽt aſcribere & imputare & deputare alicui ſignificet, quemadmodum proſcribo. nam cum aliquem in exilium promulgo ſignificet, aliquoties tamen pro eo quod eſt palam facio accipitur, vt Tranquillus de Nerone. Multa, inquit, Græce, Latineq́ proſcripta & vulgata ſunt. Sicut illa.

Quis neget Aeneæ magna de ſtirpe Neronem: & quæ ſequuntur. Item deſcribo, verbis depingo, aut longius aliquid cõpoſitione proſequor, ſignificat, Tranquillus in de Domitiano, Liberalia, inquit, ſtudia imperij principio neglexit, q̃q́ bibliothecas incendio abſumptas impenſiſſime præparari curaſſet, exemplaribus vndique petitis, miſſiſque Alexandriam, qui deſcriberent emendarentq́. epiſtolas & orationes. vbi deſcriberent pro exſcriberent, velut hic Cic. tranſcriberent, poſuit. Mille ſunt hmôi, quæ non tñ vicinam mutuantur ſignificationem, ſed ẽt in longinquam diuerſamq́. transferuntur. quamobrem minus mirum eſſe debet, ſi pro quo hic tranſcribo, alibi aſcribo poſuit. [Si vos parua res, ſicuti magna, delectat.) Videtur. n. parua, ſi artem cognoſcas tantum, non etiam ex arte ſcribas. [Nam illo modo eligere) Ex alijs quæ ſcribas. Nam oportet vt te illius artem oſtendas cognouiſſe, nec eius rei te rudem eſſe. cum autem id facis & oſtendis, non tñ, quid ipſe poſſis, ſignificas. [Paullo plus, in elocutione præſertim; omnia) Hoc eſt, vltra prima rudimenta aliquid. In elocutione præſertim, quæ intellectu facilis eſt, licet tractatu diffuſa ſit. [Niſi eruditur) Multum exercitationis. nam elocutionis eruditionem, exercitatio multa præſtare poterit. [Non ſine iudicio de Pacuuianis) Quæ Pacuuij ſunt, qui Tragicus poeta fuit. [Periodos;) Ambitus, circuitiones, clauſulas. [Sed, quia plane rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te literatiſſimum putes;) Ordo eſt, & ſenſus, ideo te nõ putes literatiſſimum continuo eruditiſſimumque, cum feceris, hoc eſt, cum id fueris conſecutus, vt artificioſa eligas dicta, quod alius nemo facere poſſit, ex oratoribus nempe poetis ve artificioſe dicta ſit eligendo. [Quia plane rudis) Artis expers ſit, & ignarus. [Ineptus ſis,) Si te ob id literatiſſimum exiſtimabis, eris vtique ſtultus. [Propterea quòd iſto ſigno videmus te) Signum enim ipſa dictorum annotatio eſt, artificium in illis fuiſſe, qui ita ſcripſerunt. [Ab alijs cõmode ſcripta) Quod ſint commode & cum arte ſcripta. [Non continuo ipſe cõmode ſcribit) Quia aliud eſt, quid alij dixerint intelligere, aliud eſt exercitatum eſſe. [Non item cum parere) Cum alijs hanc dicendi facultatem debent ſuggerere. alio igitur id tempore efficiant, cum iam præceptis traditis quid alij texerint, oſtẽdere voluerint. Velut de optimo genere oratorum ipſe fecit, qui Demoſthenis in Æſchinem, & Æſchinis in Demoſthenem orationes in Latinum vertit, vt quod nam genus optimum oratoris eſſet oſtẽderet, & virtutes alieno exemplo oratorias exprimeret. Sic in Oratore ad Brutum, aliquando Craſſi exempla, vt elocutionis virtutes apparerẽt, protulit. [De eo, quod poſtea diximus) Quod ſecundo loco poſuimus. [Deinde intereſt magni eius, qui diſcere vult,) Hoc dicit, multum refert, verum is qui vult diſcere, putet vnius auctoris, cuius ipſe velit eſſe ſimilis, omnes dicendi virtutes eſſe ſibi complectendas, & id efficere poſſit ne ſuo ſtudio, an non. [Ad illius facultatem,) Quam ille fuit cõſecutus. [Ad omnium nitetur facultatem,) Elaborabit vehementer, vt virtutes quibus ille nituerit imitetur. [Ipſa enim cõtentus erit,) Paucis illis, quas

poteri a

poteris imitari, virtutibus contentus erit, nec vltra quæret. nec ſane mirum, ſi paucis contentus erit. [Penes vnum reperire non poteris) Quippe, qui à multis exempla colligit. [Allatis igitur exemplis a Catone, à Gracchis, à Lælio, a Scipione, Galba, Porcina, Craſſo, Antonio, cæteriſque,) Catonem illum priſcum dicit oratorem, cuius alibi ita meminit. Catonem vero quis noſtrorum oratorum, qui quidem nunc ſunt, legit? aut quis nouit omnino? At quem virum, dij boni? mitto ciuem, aut ſenatorem, aut imperatorem (oratorem enim hoc loco quærimus) quis illo grauior in laudando, acerbior in vituperando, in ſententijs argutior, in dicendo edifferendoq. ſubtilior? Referta ſunt eius orationes amplius centum quinquaginta, quas quidem adhuc inuenerim & legerim, & verbis & rebus illuſtribus, licet ex his multo plura poſſint eligi quæ notatione & laude digna ſint. omnes enim oratoriæ virtutes in eis reperientur. Iam vero origines, quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? amatores huic deſunt, ſicuti multis iam ante ſeculis & Philiſto Syracuſio & ipſi Thucydidi. Nam vt horum concisis ſententijs, interdum etiam non ſatis apertis, tum breuitate, tum nimio acumine officit Theopompus, elatione atque altitudine orationis ſuæ, quod idem Lyſiæ Demoſthenes, ſic Catonis luminibus obſtruxit hæc poſterorum quaſi exaggerata altius oratio. Sed in noſtris apparet, quòd hi ipſi, qui in Græcia antiquitate delectantur, eaque ſubtilitate quam Atticam appellant hanc in Catone ne nouerunt quidem. Hyperidis malunt eſſe, & Lyſiæ, laudo, ſed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi ſe gaudere dicunt. ſapienter id quidem, atque vtinam imitarentur, nec oſſa ſolum, ſed etiam ſanguinem gratum eſt tamen, quod volunt, cur igitur Lyſias & Hyperides amantur? cum penitus ignoretur Cato? antiquior eſt huius ſermo, & quædam horridiora verba (ita enim tum loquebantur) id muta quod tum ille nõ potuit, & adde numeros, vt aptior ſit oratio, ipſa verba compone, & quaſi coagmenta, quod ne Græci quidem veteres factitauerunt, iam neminem antepones Catoni. Ornari orationem Græci putant, ſi verborum immutationibus vtantur, quos appellant tropos, & ſententiarum orationiſq. formis, quæ vocant ſchemata. Incredibile eſt, quam ſit in vtroque genere & creber, & diſtinctus Cato, nec vero ignoro, non eſſe ſatis, politum hunc oratorem haberi quærendum eſſe aliquid perfectius, quippe, cum ita ſit ad noſtrorum temporum rationẽ vetus, vt nullius ſcriptum extet, dignum quidem lectione, quod ſit antiquius. [A Graccho,) Hunc qualem Cicero fuiſſe cenſeat, ſupra docuimus, niſi quod Q. Martio & Cn. Seruilio coſ. T. Gracchus P. Gracchi filius fuit, qui bis Conſul & Cenſor fuit, eius autem oratio Græca apud Rhodios extat. quem ciuem eum grauẽ, tum etiam eloquentem fuiſſe conſtat. [A Lælio,) Hic Scæuolæ ſocer fuit, cuius oratione negat Brutus quidquam fieri poſſe dulcius. Addit hic Auguſtinus, quòd Cicero dixerit adeo abiectam fuiſſe, vt eam aſpicere nemo vellet, ſed probat tamen etiam alibi Cicero, à Cornelia filia, cui Læliæ nomen fuit, ipſius elegantiam ſic inquiens: Sed magni intereſt, quos quiſque audiat quotidie domi. Loquitur enim puer quemadmodum patres, pædagogi, matres loquuntur. Legimus epiſtolas Corneliæ matris Gracchorũ: apparet filios nõ tam in gremio educatos, quàm in ſermone matris. Auditus eſt nobis Læliæ filiæ ſæpe ſermo. Ergo illam patria elegantia tinctam vidimus, & filius eius Mutias Ambas. Poteſt ergo à Lælia videri ſcriptum, non minus, quàm à Lælio. [A Scipione,) Superiorem Scipionem non infantem fuiſſe, Cic. dicit, filiũ autem eius, qui Scipionem minorem à Paullo adoptauit, ſi corpore valuiſſet, in primis, inquit, ipſe habitus eſſet diſertus. Indicant id cum oratiunculæ, tum hiſtoria quędam Gręce ſcripta dulciſſime. P. etiam Scipionem Naſicam, qui eſt Corculum appellatus, qui item bis Conſul & Cenſor fuit, habitum eloquentem; maioris illius qui ſacra acceperat filium, accepimus. [Galba,) Sua ætate, vt Cic. inquit, Ser. Galba ſine controuerſia eloquentia omnes præſtitit, & nimirum hic princeps ex Latinis, illa oratorum propria, & quaſi legitima opera tractauit vt egrederetur à propoſito ornandi cauſa, vt delectaret animos, vt permoueret, vt augeret rem, vt miſerationibus, vt communibus locis vteretur. Tradit autem hic idem auctor, Lælium in ſenatu cauſam pro publicanis accuratè, vt ſemper ſolitus eſſet, eleganterq. egiſſe, ſed quod voluerat, conſequi non potuiſſe. Paucis interpoſitis deinde diebus, iterum Lælium ipſum hunc multo diligentius meliuſq. dixiſſe, fruſtra tamen. Itaque cum eum ſocij domum reduxiſſent, egiſſentq. gratias, & ne defatigaretur orauiſſent, locutum eſſe, ſe quæ feciſſet honoris eorum cauſa ſtudioſe accurateq. feciſſe, ceterum arbitrari cauſam illam à Ser. Galba, quod is in dicẽdo acrior eſſet grauius & vehementius poſſe defendi. Quare publicanos auctoritate Lælij ad Galbam cauſam detuliſſe. Quem primo reluctatum, ne ei viro ſuccederet, poſtea tandem ſuſcepiſſe. Breui vero tempore plurimis audientibus, illum coram ipſo Lælio cauſam hanc tanta vi, tantaq. grauitate tractaſſe, vt nulla pars orationis ſilentio præteriretur. Itaque multis quærelis multaq. miſeratione adhibita, ſocios illa die periculo liberatos. Elegantiam igitur in Lælio fuiſſe, vim autem in Galba patet. Sed hic ſimulac ocioſus ſtylum prehenderat, motu illo omnis impetus animi deſertus eſt. quod his, qui limatius dicendi conſectantur genus, accidere non ſolet, propterea quòd prudentiam nunquam deſerit oratorem, ardor animi non ſemper adeſt, isq. cum diſcedit, omnis illa vis & quaſi flamma oratoris extinguitur. Nulla autem res tantum ad dicendum proficit, quantũ ſcriptio. Memoriam.n. qui accurate ſcribit in poſterum ingenij ſui non deſiderat. Ita hac de cauſa non ſcripſerunt aliqui, quòd ſe putauerunt ſatis magnam adeptos fuiſſe dicendi gloriam, eamq. etiam maiorem viſum iri, ſi in exiſtimantium arbitrium ſua ſcripta non veniſſent. Alij item dicere ſe poſſe melius quàm ſcribere putant, quod per ingenioſis hominibus, neque ſatis doctis, plerunque contingit, veluti Galbæ euenit. [Porcina,) M. Æmilius Lepidus, q. eſt Porcina dictus, iiſdem, inquit Cic. temporibus fere quibus Galba fuit, ſed paulo iunior natu, & ſummus orator hic eſt habitus, & fuit. Hoc in oratore Latino primum Ciceroni videtur, & lenitas apparuiſſe illa Græcorum, & verborum comprehenſio, & iam artifex, vt ita dicam ſtylus. Et eum duo adoleſcentes ingenioſiſſimi, propeq. æquales C. Carbo, & Gracchus, diligẽter audire ſoliti ſunt. [Craſſo,) Verum P. Craſſum, Carbonis, & Gracchi temporibus probatum oratorem, qui & ingenio valuiſſe traditur, & ſtudio, qui et cum ſummo illo oratore Ser. Galba, cuius C. ato filio filiam collocauerat, affinitate ſuit coniunctus, & cum eſſet P. Mutij filius, fratremq. haberet P. Scæuolam, domi ius ciuile cognouerat, an certe L. Craſſum, cuius ſupra meminimus, dicat dubium eſt. Hunc quidem omnes ſuos antecesſores dicendo ſuperauiſſe, Cic. vult, licet Antonium alij parem eſſe ei dicant. Craſſi luculentiſſimam quandam ſe Cic. memoria tenuiſſe orationẽ profitetur, ac ſibi fuiſſe in dicendo magiſtram dicit. [Antonio,) Antonij Cic. eũ in multis locis, tum de Claris oratoribus meminit, cũ ita dicit: Omnia veniebant Antonio in mentem, eaq. ſuo quæque loco, vbi plurimum proficere & valere poſſent. Vt ab imperatoribus equites, pedites leuis armaturæ, ſic ab illo maxime opportunis orationis partibus omnia collocabantur. Erat memoria ſumma, nulla meditationis ſuſpicio, imparatus ſemper aggredi ad dicendum videbatur ſed ita paratus, vt iudices illo dicente nonnunquam viderentur non ſatis parati ad cauendum fuiſſe. Atqui diligentiæ loquendi laude caruit. neque tamen eſt admodum inquinate locutus, ſed illa, quæ propria laus oratoria eſt in verbis, ei non fuit. nam ipſum latine loqui, eſt illud quidem in magna laude ponendum, ſed non tam ſua ſponte, quam quod eſt pleriſque neglectũ. non enim tam præclarum eſt ſcire latine, quam turpe neſcire, ſed tamen Antonius in verbis, & eligendis, & collocandis, & comprehenſione deuinciendis, nihil non ad rationem & tanquam ad artem dirigebat. Verum multo magis hoc idem in ſententiarum ornamentis, & conformationibus. Quo in genere, quia præſtat omnibus Demoſthenes, idcirco à doctis oratorum eſt princeps iudicatus. Schemata enim quæ vocant græci, ea maxime ornant oratorem, eaque non tam in verbis pingendis habent pondus; quam illuminandis ſententijs. ſed cum hæc magna in Antonio, tum actio ſingularis, quæ ſi partienda eſt in geſtum, atque vocem, geſtus erat non verba exprimens, ſed cum ſententijs congruens, manus, humeri, latera ſupploſio pedis, ſtatus, inceſſus, omneſq. motus, cum verbis ſententijſq. conſentiens. Vox permanens, verbum ſubrauca natura. Sed hoc vitium huic vni in bonũ conuertebatur, habebat enim flebile quidam in quæſtionibus, aptumq. cum ad fidem faciendam, tum ad miſericordiam commouendam. Hunc inſigni quodam caſu periſſe ferunt. Nam cum inter Syllam Mariumque orta iam fuiſſent bella ciuilia, & in vrbe Marius graſſaretur, M. Antonium qui ad villam effugerat, agricola benigne ſuſcepit occoluitque. Sed poſtquam ſeruo per imprudentia detectus eſt, Marius Tribunum militum miſit, vt necaretur. Is cum milites in cubiculum præmiſiſſet, & eos Antonius pulchro grauique ſermone detineret, ingreſſus ipſe tribunus Antonium adhuc diſſerentem obtruncauit, caputque ad Marium detulit. [Omnia, quæ omnes habuerint, ſolum hic ſe poſſe diffidet. ergo inutile eſt ei, qui diſcere vult, putare non vnum oĩa poſſe) Quæ aſſecuti omne fuerint oratores vel poetæ. [Incideret in hanc opinionem, ſi ab vno exempla ſumpſiſſent. nunc hoc ſigni eſt ipſos artis ſcriptores non putaſſe) Vt plures quam vnum

ſolum

ſolum vellet imitari. [Vnū potuiſſe in omnibus elocutionis partibus enitere,qm̄ neque ſua protulerunt, neque vnius alicuius, aut denique duorum,ſed ab omnibus oratoribus & poëtis exempla ſumpſerunt. Deinde,ſi quis velit artem demonſtrare nihil prodeſſe ad diſcendum, non male vtatur hoc adiumento,) Cū plura vtilitatis vnus afferat, & ipſi à multis ſumpſerint. [Quòd vnus omnes artis partes conſequi nemo potuerit.) Dicit,ideo hanc artem diſci non prodeſſe,quia cōprehendi omnia,quæ in arte ſunt, non poſſint. Id enim ex eo colligi videbitur,quod hoc nullus antea fuerit conſecutus. Nam & virtutes oratoriam ſi quis uelit diſcere, à multis diſcat neceſſe ſit. [Suo iudicio comprobare?) Quod pro argumento ſumi poſſe videtur ab eis,qui artem velint improbare. [Eius artificio debet eſſe,) Ex ſua officina debet exire. Debet eſſe artifex ex artificio eius, qui artem gignit. [Sed huius) Purpuræ, quam dixerim me venalem habere. [Exemplū aliunde rogabo,) Ab alia ſuſcipiam, vt meæ ſimilem oſtendam. [Aliunde exemplum quærentes aliud mercis:) Subaudiendum, nonne ridiculi viderentur? [Et eorum) Aceruorum. [Eaemplum) Vt ſi quid eaempli proferant. [Pugno) In pugno. quod pugno continere valeant. [Noo habeant, quod oſtendant:) Subaudiendum, nonne ridiculi viderentur? [Si Triptolemus, cum hominibus ſemen largiretur) Hercules,vt apud Diodorum eſt, præſidia Calydonijs ferens, Theſprotis illato bello Ephyram vrbem vi cœpit,& Phyleum Theſprotorum regem occidit, filiam vero eius captiuam compreſſit, ex qua Triptolemum ſuſcepit, qui ſerere agros docuit primus. Alij dicunt, cum Ceres Proſerpinam filiam ſuam quæreret,ad Eleuſium regem perueniſſe: cuius vxor Hionia puerum pepererat Triptolemum. Hanc regina, cum Ceres ipſa ſe offerret nutricem,filio ſuo recepit, dedítq́. nutriendum. Ceres,quod alumnum ſuum reddere cuperet immortalem,diuino lacte eum nutriebat. Sed noctu ſemel cum mater puerum igne obrui intueretur,exclamauit. Vnde irata Ceres Eleuſium examinauit, ac Triptolemo alumno ſuo æternum beneficium contulit. nam fruges ei propagandas. & currum draconibus iunctum tradidit. quibus ille orbem terrarum frugibus victor obſeuit. Poſteaquam domum redit, Cepheus rex eum tanquam æmulus interficere conatus eſt, ſed re cognita iuſſu Cereris Triptolemo regnum tradidit,ibíq́. oppidum conſtituit,qđ ex patris ſui nomine appellauit Eleuſium. [Ipſe ab alijs hominibus id mutuaretur,) Subaudiendum,nonne ridiculus videretur? [Aut ſi Prometheus,cum mortalibus ignem diuidere vellet,) Iapetus cœli terræq́. filius,vt Græcorum narrant fabulæ, filios ex Climene: vt alij ſcribunt: ex Themide: viginti & nouem. vt Proclus refert, ſuſcepit, quorum a Græcis nominantur (quantum ipſe legerim) ſolum Menœtius, Atlas Prometheus, & Epimetheus. Atlas,velut in Theogonia fabulatur Heſiodus,colūnas in cœlum vſque producit,in herum autem vertice,quod Iouis ſecreta rimari niteretur, Prometheus à Ioue vinctus. aquilam in ſe immiſſam iecore ſuo pauiſſe fertur, quam poſtea ſagitta Hercules cōfixit quod ne Iuppiter quidem ægre tulit, ex quo eam fuiſſet ſuus filius gloriam conſecutus. deinde cum cuncti ad conſultandum dij conueniſſent, Iouis prudentiam Prometheus voluit experiri. Ex boue enim à ſe cæſo omnia collegit oſſa,abraſa vndique omni carne,deinde ita conſtruxit, vt ſuperne ſuper oſſa pellis circūcirca explicata bouis integri ſpeciem habere videretur. hunc ergo ſe Dijs venientibus immolaturum dicebat. ſed id tamen Iouem non latuiſſe aiunt, qui cum propius acceſſiſſet,detracto tergore dolum Promethei deteſtatus,mortalibus ignem in cœlum ſuſtulit. Prometheus ad fallendum paratus, fulminis in terram à Ioue miſſi ignem aridulis lignis cæteriſq́. fomentis excepit,& clam ne perſentiſceret Iuppiter occuluit,vendumq́ue dedit mortalibus,quam ob cauſam indignatus Iuppiter,ſumpti à Vulcano adamantinis cathenis,Prometheum in Caucaſo montem inſolubilibus nexibus conſtrinxit. Sic de Prometheo ligato ſcribit Æſchylus in tragœdia. nec non præterit, multos fuiſſe, qui dicerent eundem in Caucaſo monte aquilam iecore ſuo pauiſſe. Martialis quidem hæc de Prometheo.

Qualiter in Scythica religatus rupe Prometheus.
Aſſiduam nimio pectore pauit auem.

Hoc ergo Cicero dicit, ſi Prometheus, cum ipſe largiri ignem partiríq́. deberet mortalibus, ipſe peteret à vicinis, vt vnuſquiſque carbunculos ſibi traderet,eoſq́. ille teſta ſuſciperet nonne ridiculus videretur? [Ipſe à vicinis) Quod ipſe vicinis largiri deberet. [Cum teſta) Ignitabulo,ſiue id teſta ſit,ſiue quiduis aliud. nam teſta à figulis ex argilla fit, vt & regula, vel ſimile huic aliquid. [Corrogaret,) Congereret. [Non ridiculum,) An non ad irriſionem idoneus videretur? ac ſi dicat, videatur neceſſe eſt. [Et hæc ſitiens quammaxime loquatur, neque habeat) Amphibolon eſt, vtrum quammaxime ſitiens, an quammaxime loquatur. ſed quod dixi poſterius,magis congruit, ne ſit quodammodo anaſtrophe. [Quo ſitim ſedet,) Extinguat, vel aliqua ex parte leuet. [Et omnium rigare debeant ingenia,) Præceptis & rerum inuentione perfundere. [Lyſippus caput oſtenderet Myronium,) Cum eum ſculpere fingeréue ſtatuas doceret, non a minore ſtatuario caput fictum demonſtraret. [Brachia Praxitelia, pectus Polycletium,) Quos Plinius nobiliſſimos fuiſſe ſtatuarios refert. [Sed omnia coram videbat,) Intuebatur magiſtrum facientem ipſe Cares Lyſippum. [Ceterorum opera) Quæ feciſſent alij,per ſe poterat & videre,& conſiderare. [Alia ratione). Quam vt à ſuo præceptore diſcant omnia. [Tam eſſe accōmodata ad artem,) Quam ipſe præceptor ſibi fingit, quando illi ut caſus tulit. vt cauſa,vt locus poſtulauit & perſona,locuti ſunt. Qui autem ſibi artis docendæ cauſa exempla effingit, nihil ponit,niſi quod ad id artificium attinere videatur. [Ne ars appareat: in præcipiendo, expreſſe conſcripta ponere) Qua iactare non oportet. [Vt in artis formam conuenire poſſint,) Vt ars ita tractari debere ſignificetur. [Ne poſſit ars eminere,) Ne ab omnibus poſſit manifeſte deprehendi. [Facultate oratoris occultatur.) Ingenio tegitur oratoris,idq́. omnium confeſſione de arte ſcribentium verum eſt. [Hæc quoque res) Hæc præceptio. [Nos duxit ad hanc rationem,) Ad iudicij noſtri aperiendā ſententiam. [Quæ enim res apud noſtros non erant,) Atqui in Catone, Antonio, & multis alijs oratoribus qui Ciceronem ætate anteceſſerunt, tropos fuiſſe ipſe dicit,& ſchemata, quorum hæc vocabula Græci ſingula ſingulis fecere. ipſe vero Latine eadem in hoc libro effert,ergo ita accipiendum eſt. An quæ res apud noſtros non erant,quod dicendi apud Latinos magiſter nullus fuit, qui hæc tradidiſſet, aut quod licet veteres oratores illis vterentur, ſed tamē eis vti neſcirent,vtpote quæ ex ingenio magis quā ex arte profluerent. [Idq́. fiet rei,) Subaudiendum difficultate, non noſtra quippe nō ita abſurde & remote loquimur,vt à quouis facile non queant intelligi. [Reliquum ſcripturæ) Cum nomina græca expreſſerimus. [Hæc aliena) Subaudiendum exempla. [Aſperius & inuſitatum, id proprie nobis attribueretur.) Quæ nunc attribui poterit,cum noſtris vſi fuerimus exemplis. [Cum artis inuentionem Græcorum) Quaſi inuenta ab illis,Latini reddidere præcepta. Illorum Græcorum. [Exemplorum rationē) Vt ab alijs acciperemus potius quam à nobis ipſis quodammodo cuperemus.

IN RHETORICAE AD HERENNIVM *librum 4. Giberti Longolij annotationes, & Claudi Pontani Scholia.*

QVONIAM in hoc libro) Paraſceue.i.præparatio quædam ad ſequentem quæſtionem,de exemplorum vſurpatione. Oritur autem hæc diſputatio à facti neceſſitate,quod niſi defenderet,in vitio eſſe videri poterat. Hoc itaque proœ.contentioſum eſt,quo Græcorum ſuperſtitioſam curam in alienis exemplis probandis reprehendit.† Initio purgat ſe,qđ præter quorundā morem proprijs ſit vſus exemplis, diluens quæ ab aduerſarijs obijci poterant. Eſt aūt tota hæc diſputatio in gñe deliberatiuo. Conſultatum.n.alienis ne an proprijs exemplis, quæ dīr,comprobari debeant. Argumenta à partibus honeſti ſumuntur,vt à prudentia. Item à conſuetudine, à decoro &c. [Neque ante rem,) Hoc eſt cum ordinem obſeruauimus: vt quodq́. ſuo loco diceremus. [Compluribus de cauſis putant oportere) Didaſcalicum ordinem ſeruat,vt aduerſariorum opinionem, rationes, confirmationesq́ue,prius ſupponat,quàm ad deſtructionem & ſuam aſſeuerationem perueniat. Sic enim facilius perſuadebit,& incidentes dubitationes omnes tollere facilius poterit. Eſt autem primum argumentum à dignitate ſumptum. [Prima aduerſariorum argumentatio eſt, quadripartita, cuius propoſitio eſt,Meram eſſe oſtentationem cum præcepta de dicendi ratione, abs te tradita ſint,nolle adhibere. ueterum exempla, ſed potius propria fingere. Impudenter enim & parum modeſte ſit, ſi quid ſua duntaxat amet,vetera vero negligat. Deinde ſuperuacaneum eſt,cum ex veteribus abunde ſatis exemplorum ſuppetat, confingere noua. Præterea cum veterum exempla teſtimoniorum locum obtineant, recens autem atque adeo abs re inuenta non eā habeant auctoritatem,illis vti præſtat quam noſtris. Induſtriæ denique

nique ſingularis argumentum eſt, ex antiquorum ſcriptis exempla collecta tuis præceptis ita poſſe accommodare vt hæc non te mer te ediſſe videaris. [Vt enim teſtimonium,) Ab exempli natura. [Etenim neceſſe eſt,) Dilemma. [Quid igitur ipſa auctoritas antiquorum,) Arguit rurſus ab vtilitate, idq. imitationis facultate. [Poſtremo hoc ipſum) Ab eruditionis & ingenij admiratione. [Hoc igitur ipſum) Complexio. [Hæc illi cum dicunt,) Confutatio. Captat autem principio beneuolentiam ab aduerſariorũ falſa aſſeueratione, qui auctoritatibus plus quàm veritati tribuebant. Diluit autem ſingula capita, iuxta ordinem quo propoſita fuerunt. [Quaſi ſi quis ad Olympiacum) Confirmatio à ſimili. [Quo modo Ladas aut Boius) Ladæ & Boij inſignium curſorum meminerunt apud Græcos Pauſanias, Athenæus. Lucianus, apud Latinos, Catullus Martialis, & Solinus capite quinto. [Quid enim tibi vis,) Proſopopœia diſputantia. [At exempla, quoniam) Aliud aduerſariorum argumentum, de teſtimoniorum ratione, quod diluitur ab interpretatione nominis diuerſa, & etymologia. [At hoc ipſum difficile) ὑποφορά. [Quod dicitis difficile?) Anthypophora, quæ tractatur dilemmatica argumentatione. [Multo eſt artificioſius) Alias, Multum eſt artificio ſuis &c. [Contra ea, quæ ab alijs dicuntur,) Tranſitio ad reliquas obiectiones. [Dicimus ergo eos omnes,) Propoſitio duplex. †Dicimus ergo eos) Si ſumenda aliunde exempla ſunt, non à multis, ſed ab vno ſumẽda eſſe dicit, deinde nullo modo ſumenda eſſe demonſtrat. [Si concederem aliena oportere &c.) Hæc argumentatio omnem imitationis ſpem & vtilitatem ſubuertere conatur. [Ergo ab vno ſumenda) Tranſitio ad alteram propoſitionis partem. [Primum omnium,) Confirmatio à diſſimilibus varijs. [Iſti magiſtrati) Applicatio. [Si qui ſe ſutores) Alia confirmatio, ab exemplo diſſimili. [Chares à Lyſippo) Ab exemplo contrario. Horum aut ſtatuarij meminit Plin. lib. 34. cap. a. [Præterea ne poſſunt) Aliud argumentum à poſſibili. [Poſtremo hæc quoque res) Arguit à neceſſario, non omnia exempla reperiri apud Latinos auctores. [Nunc tempus poſtulat,) Epilogus diſputationis.

ASCEN. QVoniam &c. In præfatione huius quarti & vltimi libri Rhetoricorum ad Herennium in quo de elocutione determinare conſtituit. Primo purgat quòd præter græcorum morem proprijs exemplis vſurus eſt, ad cuius purgationis facilitatem primo affert, quæ ab aduerſarijs potiſſimum græcis obijci poſſint. Ordo eſt. O Herenni, quoniam nos ſcripſimus in hoc libro. ſ. quarto, de elocutione, & quoniam vſi ſumus exemplis noſtris. i. à nobis excogitatis, in illis ſup. rebus, in quibus opus fuit vti exemplis, & quoniam fecimus, præter conſuetudinẽ græcorum qui ſcripſerunt de hac re? videlicet de elocutione, faciendum eſt neceſſario, neceſſitate tamen conditionata, vtpote ſi volumus, obiectionibus obuiare, vt demus paucis. ſ. verbis rõnem noſtri conſilij. i. paucis oſtendendum erat, cur id fecimus. Atque ſatis ſigni. i. apparentiæ erit nos facere. hoc. i. dare rationem noſtri conſilij, hoc eſt per digreſſione nos purgare: neceſſitudine. ſ. conditionata, vt dictum eſt, non ſtudio. i. affectione quadam & proprio motu, hoc inquam ſatis ſigni erit, q̃ in ſuperioribus libris nihil ſumus locuti, neque ante rem. ſ. principaliter tractandam, vt nunc facit, neque præter rem, q.d. quod parum faceret ad rem. Nunc ſi dixerimus tibi pauca quæ res poſtulat. ſ. de purgatione obiectorum: nos perſoluemus tibi reliquum artis, ita vti. i. vt inſtituimus. Sed tu intelliges facilius noſtram rationem: ſi cognoueris prius quid illi. ſ. græcorum ſtudioſi, aut græci ipſi dicant. i. obijciant in me. Ipſi putant compluribus de cauſis, id eſt propter multas cauſas, oportere, cum i. poſtquam ipſi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, ponere exemplum vniuſcuiuſque generis: ſumptum ab oratore probato, aut à poeta probato. Et dicunt primum. i. pro prima ratione: ſe facere id. i. ſumere exempla ab alijs cõmotos. i. prouocatos ad hoc faciendum modeſtia. i. pudore tenente modum contra inſolentem ſuperbiam: quòd. i. eo quod videatur eſſe quædam oſtentatio. i. iactantia ſuæ artis non habere. i. non reputare ſatis ſuppleſſe: præcipere de artificio. ſ. dicendi, aut eloquendi, ſed ipſos velle videri gignere. i. producere, & fingere exempla, artificioſe, id eſt abunde iuxta artem. Hoc. ſ. facere, eſt (inquiunt) oſtentare ſe, id eſt ingenium, aut artem ſuam, ſup. & non oſtendere artem. ſ. ipſam alteri. Quare (vt inquiunt) pudor. i. verecundia, qua veremur noſtra oſtentare, aut plus laudis quàm meremur ſumere, eſt in primis. i. præcipue impedimento ad eam rem. i. ne ea res fiat, hoc eſt ne exempla afferamus de noſtris ne videamur probare. i. approbare nos ſolos. i. ingenia & inuenta noſtra, & ſup. amare nos ſolos, quod vitium dicitur græce φιλαυτία. i. amor ſui, vero pro ſed, videamur ſupp. contemnere & deridere alios cùm eorum exemplis vti nolimus, & ea improbemus. Etenim cum poſſimus ſumere exemplum ab Ennio. ſ. poeta, aut à Graccho oratore relinquere, illa. ſ. exempla ab Ennio, aut Graccho ſumenda, & deuenire ad ſua. i. propria exempla videtur eſſe arrogantiæ. i. pertinere ad arrogantiam. Et hæc eſt prima ratio græcorum. Præterea (quæ ſecunda eſt ratio) exempla obtinent locum teſtimoniorum. ſ. approbationum. enim pro quia, id quod præceptio admonuit, & fecerit leniter. i. tranquilliter, comprobatur exemplo, ſicut. ſ. veluti teſtimonio. Igitur non. i. nonne ridiculus ſit, ſi quis pugnet. i. certet cum aliquo certamine verborum. i. contentione coram iudice, pugnet inquam, aut contendat, in lite aut in iudicio, teſtimonijs domeſticijs. i. domui ſuæ duntaxat notis? q.d. etiam. Enim pro quia, vt. ſ. quemadmodum teſtimonium ſumitur cauſa rei confirmandæ, ſic exemplum ſumitur cauſa rei confirmandæ, ergo non oportet hoc. ſ. exemplum ſumi niſi à probatiſſimo, ne id ipſum quod debeat confirmare. i. corroborare aliud, egeat confirmatione, aut confirmationis. Etenim. i. quia certe: neceſſe eſt, ut ſupp. aut anteponant. ſ. ſuis exemplis vtentes, omnibus alijs ſe. ſ. ipſos, & probent. i. commendent & approbent, maxime ſua. ſ. exempla, & inuenta, aut non negent optima exempla eſſe quæ ſumpta ſint, aut à probatiſſimis oratoribus, aut à poetis, ſi. ſ. tales anteponant ſe omnibus, tunc ſup. ſunt arrogantia intollerabili. i. habentes arrogantiam intollerabilem. Si præponant, quos. i. aliquos ſibi, & non putent exempla eorum præſtare. i. meliora eſſe ſuis exempla illi non poſſunt dicere, quare anteponant ſibi illos. Igitur (ſupp. dices) quid ſup. facit aut proficit auctoritas antiquorum? q.d. non parum. Nam cum res eſt probabilior. ſ. per eam, tum. i. inſuper reddit, ſtudia hominum alacriora. i. lætiora ad imitandum, immo erigit cupiditates omnium, & acuit induſtriam cum ſpes eſt iniecta poſſe conſequi facultatem Gracchi, aut Craſſi. i. optimorum oratorum, imitando. ſ. eos, aut exempla eorum. Poſtremo. i. pro vltima ratione, vt dicunt, hoc ipſum. ſ. quod ſtatim dicet, eſt ſummum artificium, videlicet eligere res varias & diſpares, ſparſas ac diſiectas vage. i. ſine certo ordine, in tot poematibus & orationibus, eligere inquam ita, vt poſſis ſubijcere vnumquodque genus exemplorum ſub ſingulos locos artis. Si hoc. ſ. eligere apta & varia exempla poſſet fieri ſolum. i. duntaxat induſtria, tamen. i. nihilominus nos eſſemus laudandi, cum non fugiſſemus talem laborem, nunc ſupp. ita eſt quòd non poteſt fieri ſine ſummo artificio. Quis enim eſt qui cum non teneat ſumme. i. excellentiſſime, artem. ſ. aliquam, ſed in propoſito intelligenda ex elocutio, poſſit notare & ſeparare de tanta & tam diffuſa ſcriptura ea quæ ars iubeat? q.d. nemo. nam ceteri cum legunt orationes bonas. i. artificioſe factas, aut poemata ſupple bona, & ſupp. probant. i. approbant oratores, quorum orationes legunt, & poetas quorum poemata legunt, neque intelligũt, quare. i. quo artificio commoti probent. ſ. ea quæ approbant, quod. i. quia non poſſunt ſcire vbi ſit, nec quid ſit, nec quomodo factum ſit, id quod delectet maxime eos. At. i. econtrario is, qui, &, id eſt ſimul intelligit hæc omnia. ſ. vbi quid, & quomodo &c. & . i. ſimul eligit hæc omnia, & redigit omnis maxima ſcribenda in arte, in ſingulas præceptiones. i. ad ſingula præcepta affert exempla apta idonea ex oratoribus & poetis, neceſſe eſt, vt ſupp. is ſit ſummus artifex eius rei, cuius exempla affert. Igitur (vt dicunt) hoc ipſum videlicet poſſe vti, &. i. etiam alienis exemplis in arte ſuis, id eſt à ſe tradita, eſt maximum artificium. Hæc illi cum dicunt &c. Reſponſurus ad obiecta pro græcis præceptoribus contendentibus ſcripta vniuſcuiuſque non ſuis ſed alienis exemplis eſſe declaranda: dicit ſe primo loco plus commoueri auctoritate id aſſerentium quam veritate diſputationis, id eſt virtute argumentorum. Cum enim antiqui ſint, & diu in precio habiti difficillimum eſſet illorum auctoritati refragari. Callide ergo innuit ſe parum argumentis ipſis moueri. Sunt tamen adhuc multi in ea hæreſi qui putent non modo ad modeſtiam, ſed vel ad fidem aſtruendam, & artem decorandam multum facere alienis uti exemplis. Nam, quemadmodum in grammatica ſi quis colligeret præcepta, & ea ſuis exemplis confirmaret parum fidei ſibi faceret, niſi quatenus præcepta aliorum quoque fulcirentur auctoritate, aut exempla eſſent aliorum ſimillima, quod non pateret, niſi aliena adduceret. Sic & in rhetorice non uiderentur fidem factura præcepta, niſi doctiſſimorum exemplis, aut confirmarentur, aut demonſtrentur. Præterea ars ipſa uidetur multo clarior ſi ea demonſtretur continere præcepta quæ ab optimo quoque ſunt quammaxime conſeruata, quam que ea quæ ſolius præceptoris declarentur exemplis. Quod vero arguere dicet auctor noſter, quòd

ſuæ profeſſioni minus faciant fidei qui alienis nituntur exemplis, facile ab illis purgaretur. Dicerent enim ſe non aliena adducere exempla penuria propriorum (nam qui præcepta tradere poſſunt, videntur etiam exempla poſſe tradere) ſed vt plus fidei & auctoritatis ineſſet præceptis tot doctorum oratorum exemplis illuſtratis. Ad hanc autem ſententiam videntur accedere omnes qui rhetoricam modo docent, aut declarant. nam qui optime Ciceronem interpretantur & exponunt ex ipſius orationibus exempla præceptis conſona adducunt, in qua re Franciſcus Maturantius ſingularem meruit laudem, quocirca ſi nobis liceret hæc præcepta Ciceronianis exemplis declarare licebit, & alijs: vt Saluſtianis, Hortenſianis, & ſimilibus ſi modo extarent. quocirca non penitus errauerunt græci qui documenta ſua alienis exemplis confirmauerunt: vnde & Valla ſubinde in Rauenſem & Priſcianum recte animaduertit, quòd in malis præceptis, aut nullis, aut ſuis duntaxat fulciantur teſtimonijs. Sed de hac re hæc ſatis, dummodo auſi ſint qui nouo præcepta adducunt, ea non modo ſuis, ſed & alienis fulcire exemplis. Nam quod varijs exemplis probabit ridiculos eſſe qui iſtud vendicent, cuius etiam exemplum ab alijs mendicent, aut corrogent, id contra ſic dici poſſet ridiculum eſſe q̃ ſua inuenta nſ̃ teneret, & ea nulla auctoritate aut exemplo à probatis ſumpto confirmares: vt qui de muſica peſſime præciperet, & perinde ac præceperit, cecinerit nonne omnibus ridiculus eſſe, quod idem in ceteris quoque diſciplinis locum habet. vt in grammatica, qui hanc præceptionem daret. Omnia nomina propria in ius, quæ vocalem habent in antepenultima nominatiui, & dubitaretur an t, an c, habeant poſt vocalem, debeant per c, ſcribi, & comprobaret his exemplis Oracius. Lucrecius, & ſimilibus quæ docti per t. ſcribunt, ipſe tamen iuxta regulam ſuam per c, ſcribat in penultima nonne ridiculus ſit? Quod autem dicit artem melius declarari exemplis proprijs quam ab oratore ſumptis eo quod orator artem celare quando poſſit debet, argute quidem id dicit, & facit, vt concedam quòd enim aliena etiam noſtra poſſint adduci, non vt ſola noſtra. Adde quod aptiora videntur exempla quæ talia ſint qualibus in vera oratione liceat vti. quam quæ id in aperto habent, quod in dicendo celandum ſit. Difficile eſt enim conſueta relinquere, & eo fere modo loquimur prouecti, quo inſtituti ſumus ab infantia, vnde nequaquam illa ſcribam, qui futurum oratorem ſordidis, & minus latinis verbis erudiant, & artem dicendi tradere moliantur, cum ipſi dicere neſciant. Sed finem facio, non enim refellendam ſententiam auctoris, ſed exponendam recepi. Si tamen ob eius auctoritatem quis eos rideat, qui aliena adducant exempla, tota grammaticorum manus contra eum ſtabit, quin & auctor ipſe in libris officiorum, atque alijs diſciplinabilibus alienis fere vtitur exemplis. Verum inſtitutum noſtrum ordinem proſequamur qui talis eſt. Cum illi .ſ. græci præceptores, aut eorum defenſores, dicunt hæc .ſ. paulo ante recitata, & nobis obiecta, ipſi magis commouent nos ſua auctoritate, quæ ſumma apud græcos erat propter vetuſtatem, qua veritate diſputationis .i. rationum ab eis adductarum. Non enim veremur illud, ne cui .i. vt non alicui, vt non ſit ſatis .ſ. auctoritatis alicui: ad probandam, aut perſuadendam rationem contrariam, hoc eſt noſtram, aut potius noſtræ, vt paulo poſt dicam ante ſecundum notabile, quòd .i. quia, hi qui fuerunt inuentores huius artificij .i. artis rhetoricæ, hoc eſt græci præceptores, qui primi de ratione dicendi præceperunt, ſteterint ab ea .i. ab aduerſa ratione, hoc eſt pro ea pugnauerint. (Vbi prius quam pergamus duo notanda diximus, alterum quod vt prius monui, vereor, timeo, formido, caueo, & ſimilia verba includant negationem, quæ quando in principio in aliqua dictione includitur ſæpe non plus facit quam ſi nulla eſſet, qua citra in eodem ſenſu dicere poſſis, vereor ne cui ſatis ſit, & vereor ne cui ſatis non ſit. Sunt præterea qui legant improbandam, vt ſi vereor ne cui ſit ſatis ad improbandam contrariam rationem quòd ab ea ſteterint &c. Alij autem ſic intelligunt, vereor ne cui ſit, aut videatur ſatis ad probandam rationem contrariam .ſ. noſtræ .i. ne hoc videatur ſufficere pro eius probatione, quod ab ea ſteterint &c. & hic certe ſenſus & ordo videtur mihi optimus. Alterum quod notatum velim eſt, eleganter dici ſtare ab aliquo, pro eo quod eſt eſſe illi præſidio, & pro eo pugnare. quæ res tracta eſt à militibus in acie inſtructis, & pro ſuo vtrinque duce ſtantibus. Qua elegantia ut alijs multis lepide vſus eſt vir diſertus Guilielmus Budæus, in tranſlatione Plutarchi de fortuna Romanorum, & virtute Alexandri magni. Sed ad ordinem reuertamur) & vereor ne cui ſit ſatis ad probandum contrariam rationem .ſ. vt modo dixi aduerſariorum, quòd illi qui ſteterint pro ea, ſint iam ſatis probati .i. approbari. (Fere enim Cicero probare pro approbare, ſeu comprobare accipit) omnibus vetuſtate .i. propter vetuſtatem, vbi latenter improbat id quod Horatius in arte & in epiſtolis damnat, vulgus laudare antiquos eo duntaxat nomine quòd antiqui ſint, & improbare nouos auctores non alio nomine quam quòd noui ſint. Quod ſi remota .i. ſecluſa auctoritate illorum hi qui pro antiquis pugnant, volent comparare res omnes cum re .i. rationes antiquorum cũ ratione noſtra vt .i. non moueatur auctoritate illorum, ſed quid dicatur animaduertant. (Poſſet etiam legi rem omnes cum re, vt ſit omnes volent) & ipſi intelligent non omnia eſſe concedenda antiquitati. Igitur videamus primum ne pro an, illud quod dicitur ab eis de modeſtia (dicunt enim ad modeſtiam pertinere alienis vti exemplis, & ad oſtentationem ſuis) proferatur ab eis nimium inutiliter & pueriliter. Nam ſi tacere & nihil ſcribere eſt modeſtia cur ſcribũt, aut loquuntur quidquam? (Et ſi dicant modeſtiæ eſt, quæ ſcripſeris alienis non tuis teſtimonijs comprobare. contra quod dicit) ſin .i. ſed ſi ipſi ſcribunt aliquid ſuum .i. proprium, & a ſe inuentum, cur impediuntur modeſtia .i. per modeſtiam, quo ſecius .i. quominus, aut vt non ſcribant omnia .i. ſua? q. d. nulla (poſſent tamen ad hoc reſpondere multum eſſe diſcriminis, nam ideo præcepta tradimus quòd aliquid melius, aut commodius inueniſſe videmur, ideo vero ea alienis non noſtris comprobamus exemplis, vt arrogantiam vitemus, & fidem noſtris aſtruamus. (Sed audiamus auctorem,) Quaſi .i. id faciunt, perinde ac ſi quis venerit ad curſum olympiacum, vbi in ſtudio currebatur olim, & ſteterit .ſ. paratus, vt emittatur .ſ. è carcere in ſtadium, aut curriculũ, & dicat illos eſſe impudentes .i. inuerecundos ac infrunitos ſeu effrontes, qui cœperint currere, ipſe ſtet intra carcerem .i. ante repagulum coercens curſores donec ſignum datum ſit, & narret .i. recitet alijs quomodo lædas ſeu ladas, aut Botus qui duo excellentiſſimi fuerunt curſores, curſitarunt cum ſicyonis .ſ. popolis à Sicyonia vrbe Peloponneſi profectis, & ad curſum optimis, ſic illi .ſ. ſcrupuloſi præceptores, cũ deſcenderint in curriculum artis .i. in exercitium & experimentum vbi quæ diximus, aut præcepimus comprobanda ſunt, dicunt illos qui elaborent in eo quod eſt artificij, facere immodeſte .i. contra modeſtiam, quia arroganter, & ipſi laudant aliquem oratorem, aut poetam antiquum, aut ſcripturam .ſ. antiquam, ſic vt non audeant prodire in ſtudium .i. exercitium artis rhetoricæ. Non auſim dicere ſed tamen vereor ne ipſi ſint imprudentes in ea ipſa re, in qua re ipſi venantur .i. aucupentur laudem modeſtiæ. Enim pro quia, aliquis (non dicit quod ipſe id faciat) inquiet quid vis tibi .i. quid prætendis? tu ſcribis artem tuam & gignis .i. profers & paras nobis nouas præceptiones, & ipſe .i. tute non potes confirmare eas .ſ. exemplis tuis, ſed ſumis exempla ab alijs. Vide .i. proſpice ne facias imprudenter qui velis libare .i. deguſtare aut offerre tibi laudem ex laboribus aliorum .ſ. quorum exempla adducis. Nam ſi antiqui oratores & poetæ penderint .i. acceperint in manus volumina eorum .ſ. qui alienis exemplis vtuntur, & quiſque tulerit è libris tuis aut potius eorum, nam dura videretur perſonarum variatio, ſuũ .i. quod è ſuis libris excerptum deprenderit, nihil relinquetur illis quod ſup. ſit ſuum .i. proprium. At exempla. Refellit nunc ſecundam obiectionem dicentium. At .i. ſed (inquiunt) quoniam exempla ſunt ſimilia teſtimoniorum, conuenit, item .i. ſimiliter exempla ſumi ab hominibus probatiſſimis vt .i. quemadmodum teſtimonia. Primum omnium .i. pro prima reſponſione di co quod exempla ponentur, hic .i. in hac re, non cauſa confirmandi, neque teſtificandi (quia vt philoſophus dicit exempla ponuntur non vt ſint, ſed vt per ea quæ ſunt intelligantur, vnde exemplorum non requiritur veritas, ſicut teſtium) ſed cauſa demonſtrandi .i. docendi vel declarandi. Non enim cum diximus exornationem colorem illum rhetoricum, eſſe verbi cauſa .i. exempli gratia) quæ conſtet ex verbis deſinentibus ſimiliter, & ponimus hoc exemplum à Craſſo .i. orationibus Craſſi, in quibus eſt quod poſſumus & debemus, quæ duo verba ſimiliter deſinunt, nos collocamus .i. conſtituimus, aut ſimul ponimus, teſtimonium .ſ. definitionis noſtræ, ſed exemplum. Quæ duo non idem ſunt, neque idem faciunt. Nam ſi quis falſo definiat rem quempiam, poterit nihilominus ex bonis auctoribus exemplum non teſtimonium adducere, vt ſi quis dicat elegantiam eſſe ſi antecedens præcedens confirmetur relatiuo in caſu, cum in diuerſo ars poſitum velit, & det pro exemplo illud Aeneid. j. Vrbem quam ſtatuo veſtra eſt exemplum erit non teſtimonium, neque approbatio, vnde dicit auctor. Igitur hoc intereſt inter exemplum & teſtimonium, quod ſup. demonſtratur .ſ. à nobis, exemplo .i. per exẽplũ, cuiuſmodi ſit id, quod dicimus, ſed ſup. cõfirmatur

tur .ſ. à nobis, teſtimonio .i. per teſtimonium, illud eſſe ita, vt nos dicimus. Præterea oportet teſtimonium conuenire cum re, enim pro quia, teſtimonium non poteſt aliter .i. niſi conueniat cum re confirmare rem, at .i. ſed id quod faciunt .i. adducere exempla aliena non conuenit cum re. Quid .i. cur id dicis: O Cicero cum exempla habeant eſſe rebus conformia? Reſpondet, quia tales pollicentur ſe ſcribere artem .ſ. rhetoricam, & ſupple proferunt plerunque exempla, vel .i. etiam ab his qui neſcierunt artem. Tum .i. inſuper quis eſt qui poſſit comprobare id, quod ſcripſerit de arte, niſi ſcribat aliquid ex arte? q. d. nullus, q; .i. & tamen ij faciunt contra .i. contrarium, qui videntur polliceri .i. ſe tradere artem. Nam cum inſtituunt .i. prætendunt ſcribere artem, videntur dicere ſe excogitaſſe, id quod doceant alios, vero pro ſed, cum ſcribunt. tunc oſtendunt nobis, quid alij excogitauerint, quia aliena adducunt exempla. Ad hoc ipſum &c. Reſpondent vltimæ obiectioni aduerſariorum dicens. At .i. ſed, ipſi inquiunt .i. dicunt, hoc ipſum eſt difficile eligere de multis .ſ. ſcriptis exempla ad propoſitum & præceptum noſtrum facientia, & ita videntur ob difficultatem ſibi laudem & gloriam venari. Vnde reſpondens Cicero docet glorioſum non eſſe dicens. Quid dicitis .i. vocatis difficile? vtrum laborioſum an artificioſum, hoc eſt vtrum id quod ſit laborioſum, an id quod artificioſum. Si ſupp. vocatis, aut dicitis difficile, laborioſum .i. quod ſit laborioſum non ſtatim .i. non ideo ſupp. erit, aut dicetis præclarum. Sunt enim multa laborioſa quæ ſi faciatis non continuo .i. non ideo gloriemini .i. debeatis gloriari: vt de præclaro facinore, niſi forte putaretis glorioſum ſi tranſcripſeritis veſtra manu fabulas aut orationes totas: id enim laborioſum eſt & minime glorioſum. Sin autem i. ſed ſi: dicitis iſtud .ſ. difficile, glorioſum, & egregium, videte .i. attendite, ne videamini inſueti .i. inexperti rerum maiorum, cum neſciatis quæ ſint res maiores aut magnæ, hoc eſt laude dignæ, ſi parua res delectat vos ſicut magna. Nam eligere iſto modo ſ. de aliorum ſcriptis, quidem .i. certe nemo poteſt rudis .i. qui ſit penitus rudis & ignarus artis, ſed multi ſupp. poſſunt eligere ſine ſummo artificio. Enim pro quia, quiſquam .i. quicunque audiuit de arte .ſ. dicendi. præſertim de elocutione paulo plus .ſ. quam reliqui poterit videre .i. diſcernere omnia quæ dicuntur ex arte, ſed ſupp. (quod tamen eleganter omittitur) nemo poteſt facere ſupp. ex arte .i. ipſemet non poteſt dicere ex arte niſi eruditus. Ita vt ſi velis eligere ſententias .i. dicta ſententioſa, de tragœdijs Ennij, aut periodos .i. clauſulas, de pacuuianis ſupp. tragœdijs nemo poterit id facere qui ſit plane .i. omnino, rudis .i. imperitus & ineruditus in arte, & ſupp. cum feceris ſup. id .i. cum ſententias & periodos excerpſeris, quod plane rudis nemo facit, putes te ſup. propterea, literatiſſimum ſis ineptus, quia ſtolidus, aut inaniter glorians, propterea quòd literatus, quamuis .i. quantumuis mediocriter faciat facile, id .i. decerpſit ſententias & periodos. Item ſi, cum .i. poſtquam elegeris exempla ex orationibus, aut ex poematibus quæ ſunt notata certis ſignis .i. indicijs artificij, quia nemo rudis poſſit facere id, putas ne ideo, te feciſſe artificioſiſſime? erras .i. falleris, & ſtulte id putas, propterea quòd videmus .ſ. oculis mentis .i. cognoſcimus ipſo ſigno .i. per ipſum ſignum te ſcire non nihil .i. modicum quippiam, eius rei .i. artis, cuius exempla aliunde adduxeris, ſed ſupp. intelligimus alijs ſignis, ſi videlicet tuta exempla, hoc eſt per te ſcripta attuleris, te ſcire multa .ſ. eius rei. Quod ſi intelligere quæ ſunt ſcripta ex arte, eſt artificioſum. tunc ipſum .i. re, aut alium, aut ipſum pro articulo dixit, q. d. τὸ γράφειν, hoc eſt ipſum ſcribere ex arte, eſt artificioſius multo. Enim pro quia: is qui ſcribit artificioſe, ipſe .i. ipſemet poterit intelligere facile .i. faciliter ſcripta ab illis commode .i. conuenienter, ſed nõ econuerſo, quia is qui eligit facile ſup. exempla è ſcriptis aliorum, non continuo .i. non ideo, ipſe .i. quod dicunt in propria perſona, hoc eſt ipſemet, ſcribet commode .i. conuenienter, & vtiliter. Et ſi ſup. adducet exempla ab alijs, eſt maxime artificioſum, vt ipſi dicunt, vtantur ea facultate alio tempore, non ſupp. tunc dum ipſi debent comparare .i. acquirere & gignere .i. excogitare & proferre .i. edere ſup. ſimilia exempla. Poſtremo conſumant ſup. tales qui volunt laudari, vim .i. poteſtatem artificij .ſ. ſui . in eo .i. in ea re, vt ſup. ipſi æſtimentur .i. reputentur, & iudicentur potius eligendi .i. ſcripta ſua eligenda, ab alijs quam vt æſtimentur boni electores aliorum, quia glorioſum putabant ſi ex ſcriptis ſuis exempla ſumantur, vnde eſt illud Perſianum. Ten cyrrhæ ròm centum dictata fuiſſe. Pro nihilo pendas? Per tranſitionem autem .i. per formam tranſeundi ad aliam diſputationem concludit tractatum hunc dicens. Satis dictum eſt contra ea quæ dicuntur ab his qui dicunt oportere ſe vti exemplis alienis, & ita dicunt alios quoque non ſuis, ſed alienis vbi oportere & arroganter feciſſe Ciceronem qui ſuis vſus eſt. Nunc .i. deinceps conſideremus quæ poſſint dici .ſ. in aduerſarios tales, ſeparatim .i. ſeorſum argumentando non contra eorum dicta, ſed ſeparatim eis noua obijciendo. (Dicimus igitur &c.) Duo dicit in aduerſarios, alterum quòd aduerſarij peccent in eo quòd alienis vtantur exemplis, alterum quòd delinquant etiam grauius: quòd ea ſumenda cenſeant, non ab vno quouis oratore & poeta, ſed a multis & diuerſis, & prius proſequitur quod poſterius propoſuerit. Ordo eſt. Igitur quia in eo ſeparatim aliqua dicere conſtituimus, nos dicimus eos, tum .i. ſimul peccare, quòd vtantur alienis .ſ. exemplis, tum .i. ſimul delinquere etiam grauius quòd ſumant exempla a multis. Sed videamus ante de eo quod diximus poſtea .i. de ſecunda particula, videlicet quòd delinquant etiam grauius quòd ſumant exempla à multis. Si concederem oportere ſumere aliena exempla, vincerem .i. vincendo aduerſarios probarem contra eos oportere .ſ. ſumere exempla, vnius .ſ. auctoris, & non multorum vt ipſi præcipiunt & iactant ſe facere. Primum ſupp. vincerem, quòd .i. quia nulla eorum ratio ſtaret contra .i. pro aduerſa opinione .i. quia nihil poſſunt probabiliter ferre in contrarium. Liceret enim eligere, xur vt eligerent, & probare, aut & probarent quælibet .ſ. vnum, vel poeta, vel oratorem qui ſuppeditaret tibi .ſ. eligentibus .i. abunde ſubminiſtraret exempla in omnes res .i. ad omnium præceptorum demonſtrationem, eius .ſ. vnius poetæ vel oratoris, auctoritates ipſi niterentur .i. fulcirentur. Quaſi dicat, quia liceret vnum adducere qui ſuppeditaret exempla ad omnia elocutionis præcepta, ſtultè adducerent plures, quia ſtultitia eſt per plura quod æque bene, aut melius fiat per pauciora, melius autem fieri per pauciores auctores probat ſubdens. Deinde magni intereſt eius qui vult diſcere (vbi intereſt duos regit genitiuos, magni & eius, ſed magni ad æſtimationem pertinet, ſicut dicimus magni facio, magni pendo, magni curo &c. eius ad officium) hoc eſt magna differentia vtilitatis eius qui vult diſcere eſt vtrum putet ſupp. ſe poſſe conſequi .i. obtinere, omnia .ſ. exempla quæ imitari debeat, ab vno .ſ. oratore aut poeta, an ſupp. putet neminem poſſe conſequi .i. obtinere. omnia .ſ. neceſſaria ad artem, ſed putet alium conſequi, aliud .i. diuerſos diuerſa, ſeu diuerſas partes) Filum orationis videretur melius textum ſi dicatur an omnia ab nemine, ſed alius ab alio, ſed maluit vni verbo dare variam conſtructionem. (Rationem autem dicti ſui affert dicens) Enim pro quia, ſi videlicet is qui vult diſcere, putabit omnia poſſe conſiſtere penes vnum .ſ. auctorem, ipſe quoque nitetur .i. contendet peruenire ad facultatem omnium .i. qua & ipſe omnia poſſit & poſſideat. ſi deſperauerit id, videlicet omnia poſſe conſiſtere penes vnum, ipſe exercebit ſe in paucis: Erit enim contentus, ipſis .ſ. paucis. Nec mirum .i. & non erit mirandum cum ipſe præceptor artis non poteſt reperire omnia .ſ. quæ artis ſunt, penes vnum .i. in vnius poteſtate aut ſcriptis. Igitur exemplis allatis .i. poſtquam exempla erunt allata .i. citata, & vt dicunt allegata à Catone .ſ. maiore, a Gracchis .ſ. fratribus. C. & Tiberio. A Lælio .ſ. maiore, & a Scipione etiam maiore, a Galba, a Porcina, à Craſſo, ab Antonio, & ceteris .ſ. oratoribus claris. Item .i. & ſimiliter alijs exemplis ſupp. ſumptis a poetis & ſcriptoribus hiſtoriarum, neceſſe erit eum qui diſcet putare omnia potuiſſe ſumi ab omnibus .ſ. oratoribus poetis & hiſtoriographis, & pauca potuiſſe uix .i. etiam cum ſumma difficultate, ſumi ab vno poeta. Quare ſi habebit .i. exiſtimabit ſatis ſup. ſe eſſe ſimilem alicuius vnius, diffidet ſe ſolum poſſe habere omnia quæ omnes habuerint. Ergo inutile eſt ei qui diſcere vult non putare vnum poſſe omnia, vel putare vnum non poſſe omnia. Igitur quia inutile eſt, nemo incideret in hanc opinionem, ſi ſumpſiſſet (aut ipſi præceptores ſumpſiſſent) exempla ab vno. Nunc eſt hoc ſigni .i. hoc eſt pro ſigno, ipſos ſcriptores artis non putaſſe vnum potuiſſe emittere .i. edere exempla in omnibus partibus elocutionis, quoniam neque protulerunt ſua .ſ. exempla, neque alicuius vnius, aut denique duorum ſupp. exempla, ſed ſumpſerunt exempla ab omnibus oratoribus & poetis. Deinde ſi quis velit demonſtrare artem nihil prodeſſe, ad dicendum non vtemur malo .i. impertinenter, hoc adiumento .i. medio id probandi, quòd nemo vnus .ſ. ſolus potuerit conſequi omnes partes artis .ſ. elocutionis. Igitur nonne ridiculum eſt ipſum ſcriptorem .ſ. artis comprobare iudicio .ſ. ſuo .i. affectione ſua id, quod iuuat, rationem .i. argumentationem horum, qui improbent, omnino .i. ex omni parte, artem .ſ. rhetoricam, & præcipue elocutionis, q. d. maxime. Ergo &c. Concludens ſuperiorem partem, uidelicet q̃ ſi exempla aliunde eſſent ſumenda, potius deberent ſumi ab

vno

vno quam à pluribus, quo concluſio redit ad probandum alteram partem quæ prior erat in diuiſione, videlicet quòd exempla non ſint ſumenda aliunde quam ab ipſo artis præceptore. Ordo eſt. Ergo nos docuimus exempla ſumenda fuiſſe ab vno, ſi ſemper ſumerentur.i.deberent ſumi, aliunde.i.ab alio quam ab artis præceptore. Nunc intelligemus non fuiſſe omnino .i. penitus non fuiſſe ſumenda aliunde, ſic.i.tribus argumentis. Primum omnium exemplum quod affertur.i.adducitur ab ſcriptore artis, debet eſſe de artificio eius, & ita non aliunde ſumptum. Nonne ſi quis vendens purpuram, aut aliud quippiam, dicat ſume .i. eme à me.ſ.purpuram, aut aliud, ſed ego rogabo tibi, aliunde.i.ab alio, exemplum quod oſtendam .i. quod vulgo dicunt monſtram, hoc eſt ſimile huius.ſ.quod tibi vendam, aut tu ſumas, non ne inquam videretur ridiculus? Si ipſi qui venditant merces quæritent exemplum mercis.ſ.quam vendere putant, aliunde .i. ab alio mercatore, aut ſi dicant ſe habere aceruos tritici, & non habeant pugno .i. in manu exemplum eorum.ſ.quæ vendere volunt, quod.ſ.exemplum oſtendant.ſ.emptoribus. Et ſi Triptolemus qui miſſus erat à Cerere ad iudicandum mortalibus vſum frumenti ſerendi, cum largiretur hominibus, ſemen .i. ſeminarum granum ipſe mutuaretur.i.mutuo acciperet, id.ſ.ſemen ab hominibus. (Vbi ſcies quod ſecundum Vallam mutuare, eſt mutuo dare, mutuari, mutuo accipere, & ita vtrunque accuſatiuum fregit, ſed mutuo cum datiuo, mutuor cum ablatiuo capere ſemper nonne ridiculus videretur) Aut ſi Prometheus cum vellet diuidere mortalibus ignem quem contra præſcriptum Iouis furatus erat à curru ſolis, ipſe .ſ. Prometheus, ambulans vicatim .i. per vicinias cum teſta.ſ.in qua ſolent pauperes ignem mendicatum referre corrogare .i. à multis rogaret carbunculos .i. minutiores carbones, non .i. nonne videretur ridiculus? q.d.maxime. Et tamen iſti.ſ.inſulſi, magiſtri .ſ.elocutiones exiſtentes præceptores omnium dicendi.i.in arte dicendi, non videntur ſibi facere ridiculum, cum quærunt ab alijs, vtpote ab oratoribus & poetis id, quod pollicentur alijs, videlicet artem dicendi, aut eloquendi, quod rurſus confirmat alio exemplo dicens. Si quis dicat ſe aperuiſſe.i.indicaſſe, aut diſcooperuiſſe fontes maximos penitus abſconditos, & loquatur hæc ſitiens quammaxime, neque habeat .ſ. aliquid aquæ, qui.i.quo ſedet.i.mitigare valeat ſitim.ſ.ſuam, non .i. nonne rideatur? q d. prorſus. Iſti.ſ.præceptores inepti, cum dicant ſe non modo dominos fontium .i. torrentium dicendi ſed dicant ſeſe ipſos eſſe fontes, & debeant rigare .ſ. abundantia elocutionis ſuæ, ingenia omnium non putant fore ridiculum, ſi cum pollicentur, id.ſ riga re ingenia omnium, ipſi areſcant .i. deficcentur & ſiccitate cum nullum habeant exemplum, quòd de ſuis ſumant. Affert & aliam ſimilitudinem dicens. Cares.ſ ille conſumatiſſimus ſtatuarius, non didicit iſto modo à Lyſippo facere ſtatuas, vt Lyſippus oſtenderet caput.ſ.alicuius faciendum, & Miro alter ſtatuarius oſtenderet manus, & Praxiteles alius ſtatuarius oſtenderet brachia eiuſdem, & Polycletus etiam ſtatuarius oſtenderet pectus, ſed videbat magiſtrum.ſ.Lyſippum facientem omnia.i.totam ſtatuam alicuius: coram.i.in conſpectu ſuo, & ſup.poterat conſiderare opera ceterorum, vt Mironis, Praxitelis, & Polycleti: vel.i. etiam ſua ſponte.ſ.ſine mandato magiſtri. Illi.ſ.contemnendi (ſonat enim ille in contemptum) credunt eos qui volunt dicere, hoc.i.hanc artem, ſeu ſtatuariam, ſeu oratoriam poſſe doceri cõmodius alia ratione.ſ.quam vt præceptor artis ſua exempla afferat quæ imitetur diſcipulus. Præterea ea quidem exempla quæ ſumuntur ab alijs non poſſunt eſſe tam accommodata ad artem, vt.ſ.ea quæ ſiunt ab ipſius qui artem tradunt, propterea quòd vnuſquiſque locus tangitur, plerunque leuiter.i.tranſeunter in dicendo.i.orando in veris cauſis, potius quam in pangendo poëmate, ne ars appareat, ſed ſupple oportet ponere in præcipiendo .i.tradendo artem, exempla conſcripta expreſſe, vt poſſint conuenire.i.quadrare, in.i.ad formam artis, & poſt.i.poſtmodum in dicendo.i.orando in veris cauſis, ars occultatur facultate.i per facultatem & ingenium oratoris, ne ipſa ars poſſit eminere & videri ab omnibus. Ergo etiam melius eſt vti ſuis exemplis, ut ars magis cognoſcatur, quia docendo debet ars detegi, orando tegi. Poſtremo hæc quoque res.i.etiam id quod dicam, ducit nos ad hanc orationem.ſ.vt proprijs vtamur exemplis. quòd ea nomina.ſ.exornationum & colorum rhetoricorum, græca quæ conuertimus.i.fecimus latina, ſunt remota à conſuetudine.ſ.latina, quia nuper traducta, enim pro quia nomina earum rerum quæ res non erant apud noſtros (per quod innuit, quod primus hanc artem ſaltem ſub hac forma tradidit) non poterant eſſe vſitata. Ergo quia inuſitata ſunt nomina, oportet, vt ſupp. hæc uideantur primo aſperiora.i.aliquantulum aſpera, idq;.i.& id hoc eſt quòd aſperiora erant, fiet difficultate rei, quia res ſunt incognitæ, non noſtra difficultate, quia non fecimus ea difficiliora, aut obſcuriora quam eſſent, aut non erat nobis difficile ea vertere, cum ſimus in vocabulis abundantes, ſed ignoratio rerum facit etiam aptiſſima vocabula difficiliora. reliquum ſcripturæ.i.quod poſt traditionem artis ſcribetur à nobis, cõſumetur in exemplis ſi nos poſuimus, hæc.ſ.exempla aliena, factum eſſet, ut illud cõmodi quod eſſet in hoc libro non eſſet noſtrum.i.nobis acceptum ferendum, ſed illis a quibus exempla mutuaremur, & illud ſupp. quod eſſet aſperius & inuſitatum videlicet nomina, id attribueretur proprie nobis. Ergo nos effugimus hanc incõmoditatem, quoque, id eſt etiam his de cauſis, ne videlicet dicamur nihil commodi, ſed multum aſperitatis attuliſſe ad artem, cum probaſſemus.i approbaſſemus inuentionem græcorum quæ actiua eſt artis.ſ.rhetoricæ, quæ paſſiua eſt (frequenter autem Cicero, vni verbali. duos dat genitiuos, alterum actiuæ, alterum paſſiuæ ſignificantes) nos ſumus ſecuti.i.approbauimus, rationem exemplorum, quæ illi aliena nos noſtra cenſemus ponenda. Nunc tempus poſtulat. ut tranſeamus ad præcepta elocutionis.

DE ELOCVTIONE.

BIPERTITA erit igitur nobis elocutionis præceptio. primum dicemus, quibus in generibus ſemper omnis oratoria elocutio debeat eſſe. deinde oſtendemus, quas res ſemper habere debeat. SVNT igitur tria genera. quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non vitioſa conſumitur: vnam grauem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Grauis eſt, quæ conſtat ex verborum grauium magna & ornata conſtructione. Mediocris eſt, quæ conſtat ex humiliore, neque tamen ex infima, & peruulgatiſſima verborum dignitate. Attenuata eſt, quæ demiſſa eſt vſque ad vſitatiſſimam puri ſermonis conſuetudinem. In graui figura conſumetur oratio, ſi, quæ cuiuſque rei poterunt ornatiſſima verba reperiri, ſiue propria, ſiue tranſlata, ad vnamquanque rem accommodabuntur: & ſi graues ſententiæ, quæ in amplificatione & cõmiſeratione tractantur, eligentur: & ſi exornationes ſententiarum, aut verborum, quæ grauitatem habebunt, de quibus poſt dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum: Nam quis eſt veſtrum iudices, qui ſatis idoneam poſſit in eum pœnam excogitare, qui prodere hoſtibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc ſcelere comparari? quod huic maleficio dignum ſupplicium poteſt inueniri? In ijs, qui violaſſent ingenuam, matremfamilias conſtupraſſent, pulſaſſent aliquem, aut poſtremo necaſſent, maxima ſupplicia maiores noſtri conſumpſerunt: huic truculentiſſimo ac nefario facinori ſingularem pœnam non reliquerunt? Atque in alijs maleficijs ad ſingulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit: huius ſceleris qui ſunt affines, vno conſilio vniuerſis ciuibus atrociſſimas calamitates machinantur. O feros animos, ò crudeles cogitationes, ò derelictos ab humanitate homines, qui agere auſi ſunt, aut cogitari potuerunt, quo pacto hoſtes, reuulſis maiorum ſepulcris, deiectis mœnibus, ouantes irruerent in ciuitatem; quo modo deum, ſpoliatis templis, optimatibus trucidatis, alijs abreptis in ſeruitutem, matribusfamilias & ingenuis ſub hoſtilem libidinem ſubiectis, vrbs acerbiſſimo concidat incendio conflagrata: qui ſe nõ putant id, quod voluerint, ad exitum perduxiſſe, niſi ſanctiſſimæ patriæ miſerandum ſcelerati viderint cinerem. Nequeo verbis

conſequi iudices indignitatem rei: ſed negligentius id fero, quia vos mei non indigetis. veſter enim vos animus amantiſſimus reip. facile edocet, vt eum, qui fortunas omnium voluerit prodere, pręcipitem perturbetis ex ea ciuitate, quam iſte ſpurciſſimorum hoſtium dominatu nefario voluerit obruere. In mediocri figura verſabitur oratio, ſi hæc, vt ante dixi, aliquantulum demiſerimus, neque tamen ad infimum deſcenderimus, ſic: Quibuſcum bellum gerimus, iudices videtis: cum ſocijs, qui pro nobis pugnare, & imperium noſtrum nobiſcum ſimul virtute & induſtria cõſeruare ſoliti ſunt. Hi cum ſe, & opes ſuas, & copiam neceſſariorum norunt, tum vero nihilominus propter propinquitatem, & omnium rerum ſocietatem, quid in omnibus rebus populus R. poſſet, ſcire & æſtimare poterant. Hi, cum deliberaſſent nobiſcum bellum gerere; quæſo, quæ res erat, qua freti bellum ſuſcipere conarentur? cum multo maximam ſociorum partem in officio manere intelligerent; cum ſibi nõ multitudinem militum, non idoneos Imperatores, nõ pecuniam publicam præſto eſſe, viderent, non denique vllam rem, quæ res pertineat ad bellum adminiſtrandum. Si cum finitimis de finibus bellum gererent; ſi totum certamen in vno prœlio poſitum putarent: tamen omnibus rebus inſtructiores ac paratiores venirent, ne dum illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes partim vi, partim voluntate cõſenſerunt, cum aut armis, aut liberalitate à populo R. ſuperati eſſent, ad ſe transferre tantulis viribus conarentur. Quæret aliquis: Quid Fregellani, non ſua ſponte conati ſunt? Eo quidem minus iſti facile conarentur, ꝙ illi, quemadmodum deſciſſent, videbant. nam rerum imperiti, qui vniuſcuiuſque rei de rebus ante geſtis exempla petere non poſſunt, ij per imprudentiam facile deducuntur in fraudem. at ij, qui ſciunt quid alijs acciderit, facile ex aliorum euẽtu ſuis rationibus poſſunt prouidere. Nulla igitur re inducti, nulla ſpe freti arma ſuſtulerunt? Quis hoc credat, tantam amentiam quẽquam tenuiſſe, vt imperium populi R. tẽtare auderet nullis copijs fretus? Ergo aliqd fuiſſe neceſſe eſt: quid aliud, niſi id quod dico, poteſt eſſe? In attenuato figurę genere, quod ad infimum & quotidianum ſermonem demiſſum eſt, hoc erit exemplum: Nam, vt forte hic in balneas venit, cœpit, poſtquam perfuſus eſt, defricari. deinde, vbi viſum eſt vt in alueum deſcenderet, ecce tibi iſte de transuerſo, Heus, inquit, adoleſcens, pueri tui modo me pulſarunt, ſatisfacias oportet. Hic, qui id ætatis ab ignoto pręter conſuetudinem appellatus eſſet, erubuit. Iſte clarius eadem & alia dicere cœpit. Hic vix tandem inquit, Sine me conſiderare. Tum vero iſte cœpit clamare voce iſta, quæ facile cuiuis rubores eijcere poſſet: Ita petulans es, atque acer, vt non ad ſolarium quidem, vt mihi videtur, ſed penes ſcenam, & in eiuſmodi loci exercitus ſis. Conturbatus eſt adoleſcens. nec mirum, cui etiam nunc pędagogi lites ad auriculas verſarentur, imperito eiuſmodi cõuitiorum. vbi enim iſte vidiſſet ſcurram exhauſto rubore. qui ſe putaret nihil habere, quod de exiſtimatione perderet, vt omnia ſine famæ detrimento facere poſſet? Igitur genera figurarum ex ipſis exemplis intelligi poterũt. Erit enim & attenuata verborum conſtructio quædam, & item alia in grauitate, alia poſita in mediocritate. Eſt autem cauendum, ne, dum hæc genera conſectemur, in finitima & propinqua vitia veniamus. Nam graui figuræ, quæ laudanda eſt, propinqua eſt ea, quæ fugienda eſt. quę recte videbitur appellari, ſi ſufflata nominabitur. nam vt corporis bonam habitudinem tumor imitatur ſæpe: ita grauis oratio ſæpe imperitis videtur ea, quæ turget & inflata eſt, cum aut nouis, aut priſcis verbis, aut duriter aliũde tranſlatis, aut grauioribus, q̃ res poſtulat, aliquid dicitur, hoc modo: Nam qui perduellibus venditat patriam, non ſatis ſupplicij dederit, ſi præceps in Neptunias depulſus erit lacunas. Pœniteat igitur iſtum, qui montes belli fabricatus eſt, campos ſuſtulit pacis. In hoc genus plerique cum declinaſſent; & ab eo, quò profecti ſunt, aberrauerunt; & ſpecie grauitatis falluntur, nec perſpicere poſſunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis profecti ſunt, ſi peruenire eò non potuerunt, errantes perueniunt ad confine genus eius generis, quod appellamus fluctuans & diſſolutum, eo ꝙ ſine neruis & articulis fluctuat huc & illud, nec poteſt confirmare, nec viriliter ſeſe expedire, id eſt huiuſmodi: Socij noſtri cum belligerare nobiſcum vellent, profecto ratiocinati eſſent etiam atq; etiam quid poſſent facere, ſi quidem ſua ſponte facerent, & non haberent hic adiutores multos & malos homines, & audaces. ſolent enim diu cogitare omnes, qui magna negocia volunt agere. Non poteſt huiuſmodi ſermo tenere attentum auditorem: diffluit enim totus, neque quidquam comprehendens perfectis verbis amplectitur. Qui non poſſunt in illa facetiſſima verborum attenuatione commode verſari, veniunt ad aridum & exangue genus orationis, quod non alienum eſt exile nominari, cuiuſmodi eſt hoc: Nam iſtic ille in balneas acceſſit: ad hunc poſtea dixit, hic tuus ſeruus me pulſauit. poſtea dixit hic illi, conſiderabo. poſt ille conuitium fecit, & magis magiſq. præſentibus multis clamauit. Friuolus hic quidem iam, & illiberalis eſt ſermo. non enim adeptus eſt id, quod habet attenuata figura, puris verbis & electis cõpoſitam orationem. Omne genus orationis, & graue, & mediocre, & attenuatum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus poſt loquemur: quæ ſi raræ diſponentur, diſtinctam ſicuti coloribus; ſi crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, vt grauem mediocris, mediocrem excipiat attenuata. deinde identidem commutentur, vt facile ſatietas varietate vitetur.

CAPIDVRVS.

BIPERTITA erit igitur nobis elocutionis præceptio.) Quas Cic. figuras, Græcorum alij characteras, alij plaſmata vocant. Has igitur cuiuſcũque orationi figuras, Apollonius quinque eſſe dicit. philoſophicam, hiſtoricam, oratoriam, epiſtolarem, cõmemoratiuam philoſophorum, vt Platonis, Ariſtotelis, vel Ciceronis, vbi philoſophorum ſententias cõplexus eſt. Hiſtoricorum, velut Herodoti, Thucydidis, T. Liuij. Saluſtij. Oratorum, vt Demoſthenis, Ciceronis in orationibus Epiſtolaris, vt rurſum Demoſthenis, Ciceroniſq. in epiſt. Oratio quinta, quam ille ἀπομνημονευτικὴν vocat, noſtri (ſi modo recte cõuerſum videtur) cõmemoratiuam vocant. qualis eſt in Iſocratis orationibus, ad Demonicum præſertim, & Nicoclem, quæ quidem ſunt quædam quaſi vitæ inſtitutiones. Oratoriæ porro orationis figuras, alij tres, alij quatuor faciunt, & alijs alij ea tria appellare conuenerunt nominibus. nam ſunt quæ longam breuem & mediam nominent. Longam, vt apud Virg. in ι ι. vbi de Camilla narrat.

Pulſus ob inuidiam regno vireſq; ſuperbas: & quæ ſequuntur.

Vel vt habent ſecundi & tertij Aeneidos libri narrationes. Breuis, veluti in quinto. vbi de Ganymede ſtrictim narrat ſic.

Victori chlamydem auratam, quam plurima circum
Purpura Mæandro duplici Melibœa cucurrit.
Intextusq; puer frondoſa regius Ida,
Veloces iaculo ceruos; & reliqua.
Media; vt in primo,
Huic coniunx Sichæus erat.

Eſt enim caſtigata narratio, ſic tamen, vt omnia complexa ſit. Sunt qui ἁδρὸν, quam grauem transfert Cicero, alij grandiloquum orationis genus ἰσχνὸν, Cicero attenuatam figuram, alij gracilem, alij leuem nominarunt. Tertium genus μέσον Cic. mediocrem, aliqui mediam vocant. Qui quartam adijciunt figuram, eam ἀνθηρὸν .i. floridam nominarunt, et in ſeptimo Virgilij illud ait, vbi luci ac fluminis amœnitatem deſcribit.

Verticibus rapidis, & multa flauus arena,
In mare prorumpit. variæ circumq; ſupraq;
Aſſuetæ ripis volucres, & fluminis alueo,
Aethera mulcebant cantu, lucoq; volabant.

Sane quales oratoriæ iſtæ figuræ ſint, Homerus in tribus Græcorum ducibus oſtendit. Nam cum breuem quidem cum iucunditate, & propriam) id enim non errare verbis eſt) & carentem ſuperuacua eloquentiam Menelao dedit, leuem orationis expreſſit figuram, his verbis:

Ἤτοι μὲν Μενέλαος ἐπιτροχάδην ἀγόρευε,
Παῦρα μὲν, ἀλλὰ μάλα λιγέως· ἐπεὶ οὐ πολύμυθος,
Οὐδ᾽ ἀφαμαρτοεπὴς, εἰ καὶ γένει ὕστερος ἦεν.

Cum autem ex ore Neſtoris dixit dulciorem melle profluxiſſe ſermonem, qua certe delectatione nihil fingi maius poteſt, mediocre genus attigit his verſibus.

Τοῖσι δὲ Νέστωρ
Ἡδυεπὴς ἀνόρουσε λιγὺς Πυλίων ἀγορητὴς,
Τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή.

Sed ad ſummam regreſſus in Vlyſſe facundiam, illum animi magnitudine cunctos viciſſe oſtendit, ita orationem ei ſimilem niuibus hybernis, & copiam verborum atque impetum parem tribuit, cumque cum ipſo neminem contendere poſſe mortalium credit, graue illud & validum grandiloquum complexus eſt, dicens.

Ἀλλ᾽ ὅτε δὴ ὄπα τε μεγάλην ἐκ στήθεος εἵη.
Καὶ ἔπεα νιφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίῃσιν,
Οὐκ ἂν ἔπειτ᾽ Ὀδυσῆΐ γ᾽ ἐρίσσειε βροτὸς ἄλλος.
Οὐ τότε γ᾽ ὧδ᾽ Ὀδυσῆος ἀγασσάμεθ᾽ εἶδος ἰδόντες.

Cicero ipſe in Orat. ad Brutum, hæc tria dicendi genera ita diſtinguit: Tria ſunt, inquit, omnino genera dicendi, quibus in ſingulis quidam floruerunt, peræq. autem id, quod volumus, ſed perpauci in omnibus. Nam & grandiloqui, vt ita dicam fuerunt, cum ampla & ſententiarum grauitate, & maieſtate verborum vehementes, varij, copioſi, graues, ad permouendos & conuertendos animos inſtructi & parati, quod ipſum alij aſpera, horridaque oratione, & nec perfecta, nec concluſa, alij leni & inſtructa, & terminata, & contra tenues, acuti, omnia docentes, & dilucidiora non ampliora facientes, ſubtili tamen & preſſa oratione limati. In eodem genere alij callidi, ſed impoliti, & in conſilio ſimiles rudium ac imperitorum. Alij in eadem ieiunitate concinniores .i. faceti, florentes, etiam leniter ornati. Eſt autem quidam interiectus inter medius, & quaſi temperatus, nec acumine poſteriorum, nec fulmine vtens ſuperiorum, vicinus amborum, in neutro excellens, vtriuſque particeps, vel vtriuſque ſi verum quærimus, potius expers, iſque vno tenore, vt aiunt in dicendo fluit, nihil afferens præter facultatem & æquabilitatem. Non enim addit aliquos extrinſecus colores, ſed omnem orationem ornamentis modicis, verborum ſententiarumq. diſtinguit. Horum ſingulorum generum, quicunque ſaltem vnum conſecuti ſunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Ex hac igitur à Cic. lata differentia, nobis licet animaduertere, cum tria oportunua præſtare orator debeat, vt dicendo animos audientium & doceat, & delectet, & promoueat, attenuato genere dicendi auditorem maxime doceri poſſe, graui autem, permoueri, mediocri vero, delectari. Itaque illo leui (ſiue attenuatum malis appellare) præcipue ratio narrandi probandique conſiſtit. quod licet detractis ceteris virtutibus conſtet, ſuo tamen in genere plenum erit. Porro mediocre illud, tranſlationibus crebrius, & figuris, erit iucundius, egreſſionibus amœnum, compoſitione aptum ſententijs dulce, ac ut amnis lucidus & vireotibus vtrinque ſiluis in vmbratus. At grandiloquum illud torrenti ſimile, qui ſaxa deuoluat in pontem indignetur, ripas ſibi faciat, iudicem vel renitentem cogat ire quo contendat. hoc in genere orator deſun-ctos excitabit, frequenter exclamabit, amplificationibus vtetur, patriam inducet, vt ſuperlatiuorum aget. vt, quæ Charybdis tam vorax? &, Oceanus mediusfidius ipſe. Nota ſunt ſtudioſis hæc lumina, vt hoc, deum ipſum & diuos in congreſſum prope veſtrū ſermonemque deducet, vt item, nos enim Albani tumuli, atque luci, vos inquam Albanorum obrutæ aræ, ſacrorum populi R. ſociæ & æquales implorant. Cum autem iram vel miſericordiam excitare conabitur orator, dicet: Hic te vidit, & appellauit, & fleuit. Quid multis? per omnes ibit affectus. Quare ſi ex tribus his generibus neceſſario ſit eligendum vnum, quis dubitet hoc præferri debere omnibus, vt maximis quibuſque cauſis accommodatiſſimum? [In graui figura conſumetur oratio,) De hoc genere ipſe in Oratore ad Brutum. Tertius, inquit, eſt ille amplus, copioſus, grauis, ornatus orator in quo profecto vis maxima eſt, hic eſt enim cuius ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes, eloquentiam in ciuitatibus plurimum valere paſſæ ſunt. Hanc igitur eloquentiam, quæ curſu magno ſonituq. fertur, ſuſpiciunt omnes, admirantur, hanc ſe aſſequi poſſe diffidunt. Huius eſt tractare animos huius omni modo promouere hæc modo perſtringit, modo irrepit in ſenſus, inſerit nouas opiniones, euellit inſitas, ſed multum intereſt inter hoc dicendi genus & illa duo alia. Qui in illo ſubtili & acuto elaborauit. vt callide argutæq. diceret, neque quidquam alius cogitaret hoc vno profecto magnus orator eſt, ſi non maximus, quod minime in lubrico verſabitur, & ſi ſemel conſtiterit, nunquam cadet. Medius ille autem, quem modicum & temperatum voco, ſi modo ſuum illud ſatis inſtruxerit, non extimeſcit ancipites dicendi incertoſque caſus, etiam ſi quando minus ſuccedet, vt ſæpe fit, magnum tamen periculum non adibit. Cadere enim non poteſt. At vero hic noſter, quem principem ponimus, grauis, acer, ardens, ſi ad hoc vnum eſt natus, aut in hoc ſolo ſe exercuit, aut huic generi ſtudet vni, nec ſuā copiam cum illis duobus generibus temperauit, maxime eſt contemnendus. Hic.n. ſubmiſſius quod acute & veteratorie dicit ille. Nam medius ſuauis eſt, hic autem copioſiſſimus. in quo ſi nihil eſt aliud, vix certe ſatis ſanus interdum videri ſolet, qui .n. nihil tranquille, leniter nihil partite, diffinite, diſtricte, facete dicit, præſertim cum cauſæ, partim totæ, partim aliqua ex parte eo modo tractandæ ſunt, is non præparatis auribus, ſimul ac inflāmare rem cœpit, furere apud ſanos & quaſi inter ſobrios bacchari vinolentus videtur. His Marci Tulli verbis non potuit melius explicari, quo modo hoc graue dicendi genus tractari conueniat. Nā perſpecto hoc exemplo, nihil eſt quod ad eius generis vſum prætermiſſum eſſe videatur. [Maxima ſupplicia maiores noſtri conſumpſerunt, huic truculentiſſimo ac nefario facinori &c.) Quia futurum neminem arbitrati ſunt, qui patriam vllo in tempore proditurus eſſet, ſicut nec, qui parentem trucidaſſent. Sane ferūt Solonem de ſeptem illis ſapiētibus vnum, qui leges ſcripſit Athenienſibus, quibus vſi poſtea fuere, cum interrogaretur cur nullū ſupplicium conſtituiſſet in eum qui parētem necaſſet, reſpondiſſe, ſe id neminem facturum putaſſe. Sapienterq. feciſſe dicitur, cum de eo nihil ſanciuerit, quod antea commiſſum non erat, ne non tam prohibere, quàm admonere videretur. Ergo poſtea demum inuenta pœna, quæ inferretur eis, qui parentes necaſſent ſuos. Sed nondum qui patriam prodidiſſent, pœnam fuiſſe tum excogitatam apparet. [Nefario facinori ſingularem pœnam nō reliquerunt? Atque in alijs maleficijs ad ſingulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit) Impium diſtat à nefando, vt Pædianus, inquit, quod nefandum eſt, non fandum, nefarium, quod ſacra polluit farre pio ſolita celebrari. [Singularem pœniam) Peculiarem, & quaſi illi ſceleri ſoli tributam. Huius ſceleris qui ſunt affines, omni conſilio vniuerſis ciuibus atrociſſimas calamitates machinantur. Qui ſunt coniuncti, aut ſanguine, aut in eo ſcelere duntaxat perpetrando. [In mediocri figura verſabitur oratio, ſi hæc, vt ante dixi,) In Oratore ad Brutum, de hoc genere ita diſſerit, vt dicat vberius eſſe hoc aliquantoque robuſtius, quàm humile, de quo poſterius dicetur, & ſummiſſius magis opportunum, quàm humile, de quo iam dictum ampliſſime. Hoc in genere verborum, & dicendi, ſuauitatis eſt vel plurimum. Eſt autem plenius quàm enucleatum illud ornatum copioſumq. ſummiſſius, cum omnia dicendi ornamenta conueniunt, & multi in hac orationis forma floruerunt apud Græcos, ſed Phalereus Demetrius meo iudicio præſtitit ceteris, cuius oratio cum ſedate placideq. loquitur, tum illuſtrant eam quaſi ſtellæ quædam, tranſlata verba, atque immutata, tranſlata dico, ut cum per ſimilitudinem ad aliam rem, aut ſuauitatis, aut inopiæ cauſa transferuntur, mutata, in quibus pro verbo ſubijcitur aliud quàm idem ſignificet, ſumptum ex re aliqua conſequenti. Quod, quan-

quam transferendo fiat, tamen alio adhuc modo tranſtulit Ennius, cum dixit, arcem & vrbem orbas, vel cum pro Africa tamen horridam hanc hypallagem rhetores, quia quaſi ſumuntur verba pro verbis metonymiam Grãmatici vocant, quod nomina transferuntur. Ariſtoteles autem tranſlationi hæc ipſa ſubiungit, & abuſionem, quam catachreſin vocant, ponit, vt cum minutum dicimus pro paruo, & abutimur verbis propinquis, ſi opus eſt, vel ſi libet, ſed cum fluxerunt continuæ plures tranſlationes, aliâ plane fit oratio. Nam genus hoc Græci appellant allegoriam, recto nomine. Genere tamen melius ille, qui iſta omnia tranſlationes vocat. Ceterum hæc frequentat Phalereus maxime, ſuntq. dulciſſima. Et quanquam tranſlationum eſt apud eum multum, tamen immutationes nuſquam crebriores in idem genus orationis (loquor enim de illa modica ac temperata verborum varietate) cadunt. Multum enim eleganter & multa ſententiarum copia diſputationes ab eodem explicantur, & loci communes ſine contentione dicuntur. Ne pluribus agam: ex philoſophorum ſcholis tales ſe re euadunt, & niſi coram erit comparatus illo fortior, per ſe hic quem dico, probabitur. Eſt enim quiddam inſigne & florens orationis, pictum & expolitum genus in quo omnes verborum omnes ſententiarum illigantur lepores. hoc totum è ſophiſtarum fontibus defluxit in forum, ſed ſpretum à ſubtilibus, & repulſum à grauibus, in ea de qua loquor mediocritate conſedit. [Hi cum ſe,) Partim ſe. [Tum vero,) Sed maxime. [Nihilominus) Nihilo ſecius. [Quid in omnibus rebus populus R. poſſet, ſcire & æſtimare poterant) Atqui non videntur ſciſſe & æſtimaſſe, ergo imprudenter id ab eis factum, vt contra Romanos quidquam molirentur. [Cum deliberaſſent nobiſcum bellum gerere,) ſed hoc, aliquorum fraude, & inteſtinis inſidijs eos laboraſſe probat. (Sociorum partem,) Italicorum partem, qui ſocij Romanis aſciti fuerant, velut ſupra retulimus. [In officio manere) Vt Romanis quod poſſent, præſtarent auxilium. [Ad bellum adminiſtrandum) Ad trahendum longius bellum, ne ſociorum certamen in vno prælio poſitum eſſet. Bellum eſt hoſtilis aliquando confligendi voluntas, & nocendi, cuius contrarium eſt, pax. Nam ſi diſtrahatur per aliquot dies bellum, induciæ dicuntur. Prœlium vero, conflictus initium, quaſi præludium. cum vero vtrinque cõfligitur, & iam furentibus animis omnes marte concaluerunt, pugna nominatur. Nam certamen, quomodocunque contendatur, dici poteſt. [In vno prœlio) Vno conflictu. [Ne dum illud imperium orbis terræ,) Quod Romanorum longe omnium potentiſſimum eſt. [Partim vi, partim voluntate conſenſerunt,) Annia .n. aliæ ſunt ſuperatæ nationes, aliæ ſponte ceſſerunt, ſeq. dediderũt. [Ad ſe transferre) Imperium Romanum, cui totus ceſſiſſet orbis. [Tantulis) Tam exiguis viribus, ſi cum Rom. comparentur. [Quid Fregellani, non ſua ſponte conati ſunt?) Contra Rom. arma ſumere, quos tu defendis. Eo quidem reſpondet ipſe. Ideo Fregellani Romanorum ſocij in armis acrius perſtiterunt, quod alij ſocij contra datam fidem minus conati ſunt, hoc eſt, minus palam aduerſati Romanis. Naſciebant etiam, quemadmodum alij ſimiliter lapſi eſſent, & ſuorum conatuum pœnas luiſſent. [Nã rerum imperiti,) Sicut Fregellani. [Exempla petere non poſſunt,) Quia nunquam ſimile quidquam experti ſunt. [Deducuntur in fraudem,) Inteſtinis malis laborantes, idq. propter ſeditioſos ciues. [At ij,) Præter Fregellanos. [Arma ſuſtulerunt?) Ad arma concurrerunt, vt vltro bellum inferrent. [Nullis copijs fretus? [Niſi fallatur inſidijs. [Quid aliud, niſi id quod dico, poteſt eſſe?) Vt fraude inteſtina inſtigent imprudenter, Romanos ad bella laceſſant. [In attenuato figuræ genere,) Ipſe ad Brutum in Oratore de attenuato genere, inquit, Summiſſus & humilis cõſuetudinem imitatur, ad indiſertis re plusquam opinione differens. Itaque eum qui audiunt, quamuis ipſi infantes ſint, tamen illo modo confidunt ſe poſſe dicere. Nam orationis ſubtilitas, imitabilis illa quidem videtur eſſe æſtimanti, ſed nihil eſt cum experiare minus. Etſi .n. non plurimi ſanguinis eſt, habeat tamen ſuccum aliquem oportet, vt ſi .ſ. illis maximis viribus careat, ſic, vt ita dicam, integra valetudine. Primum igitur eum, tanquam è vinculis numerorum eximamus. ſunt .n. quidam oratorij numeri obſeruandi, ratione quadam, ſed alio in genere orationis in hoc omnino relinquendi ſolum quiddam ſit, nec vagum tamen, vt ingredi libere, non vt licenter videatur errare. Verba etiam verbis quaſi coagmentare negligat. Habet .n. ille tanquam hiatus concurſu vocalium molle quiddam, & ei qui indicet, non ingratam negligentiam, de re homini magis quam de verbis laborãtis. Sed erit videndum de reliquis, cum hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus conglutinatioq. verborum. Illa .n. ipſa contracta & minuta, non negligenter tractanda. Sed quædam ẽt negligentia eſt diligens. nam et mulieres eſſe dicuntur nonnullæ inornatæ, quaſi id ipſum deceat, ſic hæc ſubtilis oratio etiam incõpta delectat. fit .n. quoddam in vtroque, quo ſit venuſtius, ſed non vt appareat, tum remouebitur omnis inſignis ornatus, quaſi margaritarum, & ne calamiſtri quidem adhibebuntur. fucati vero medicamenta candoris & ruboris omnia relinquentur, elegantia denique & munditia remouebitur ſermo purus erit, & latinus, dilucide planeque dicetur. quid deceat circunſpicietur, vnum aberit, quod quartũ numerat Theophraſtus, in orationis laudibus, ornatum illud ſuaue & affluens, acutæ crebræq. ſententiæ ponentur, & neſcio vnde ex abdito erutæ, atque in hoc orator dominabitur. verecundus erit vſus, oratoriæ quaſi ſupellectilis. ſupellex eſt enim quodammodo noſtra quæ eſt in ornamentis, vel rerum, vel verborum. ornatus autem duplex, vnus ſimplicium, alter collocatorum. ſimplex probatur in proprijs vſitatisq. verbis, quod aut optime ſonat, aut rem maxime explanat. In alienis aut tranſlatum, aut ſumptum aliunde mutuo, aut factum ab ipſo, nouum, aut priſcum, aut vſitatum, ſed etiam vſitata & priſca ſunt in proprijs, niſi quod raro vtimur. Collocata autem verba habent ornatum ſi quid cõcinnitatis efficiunt, quod verbis mutatis non maneant, manente ſententia. Nam ſententiarum ornamenta, quæ permanent etiã ſi verba mutaueris, ſunt illa quidem permulta, ſed quæ emineant pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo ſit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, & in transferendis verecundus, & parcus, & in priſcis reliquisq. ornamentis verborum ac ſententiarum demiſſior, tranſlatione fortaſſe crebrior, qua frequentiſſime ſermo omnis vtitur, non modo vrbanorum, ſed etiam ruſticorũ, ut ſunt gemmare vites, laſciuire agros, lætas eſſe ſegetes, luxurioſa frumenta, nihil horum audacter, ſed aut ſimile illi vnde transferas, aut ſi res ſuum nullum habeat nomen, docendi cauſa ſumptum, non ludendi videatur. Hoc ornamento liberius quàm ceteris vtetur hic orator ſummiſſus, nec tam licenter tamen, quàm ſi genere dicendi vteretur ampliſſimo, illam autem concinnitatem, quæ locorum collationem illuminat, ijs luminibus quas Græci quaſi aliquos geſtus orationis, ſchemata appellant adhibebit, ſed paulo parcius (ut ſi in epularum apparatu magnificentiam excedas) non ſe parcum ſolum, verum etiam elegantem uideri uolet. Eliget quibus vtatur. Huic enim acuto fugienda ſunt paria paribus relata, & ſimiliter concluſa eodemq. pacto cadentia, & mutatione unius tantum literæ quaſi quæſitæ uenuſtates, nec elaborata concinnitas, vt quoddam aucupium delectationis manifeſto deprehẽſum appareat. itemque ſi quæ verborum iterationes, contentionem aliquam & clamorem requirent, erunt ab hac ſummiſſione orationis alienæ. ceteris promiſcue poterit uti, continuationem uerborum modo reſoluat & diuidat, utaturq. uerbis quamuſitatiſſimis. tranſlationibus quammolliſſimis. etiam illa ſententiarum lumina aſſumat, quæ non erunt uehementer illuſtria. non faciet Romanum populum loquentem. nec ab inferis mortuos excitabit, nec a ceruatim multa frequenter una complexione deuinciet. Huic generi orationis aſpergentur etiam ſales, qui dicendo multum quandoque ualent, quorum duo ſunt genera, vnũ facetiarum, alterum dicacitatis. utetur utroque, ſed altero in narrando aliquid uenuſte, altero in iacendo mittendoque ridiculo. tamen ridiculo ſic uti debere opinor, ut nec illud nimis frequens nec ſcurrile ſit, nec ſubobſcœnum, nec mimicum, nec petulans, nec improbum, nec in calamitatem alicuius, aut inhumanarum rerum fortunam, nec odij locum riſus occupet. Hanc ego iudico formam ſummiſſi oratoris, ſed magni tamen & Germani Attici. Quoniam quidquid ſalſum aut ſalubre in oratione, id proprium Atticorum eſt. [Poſtquam perfuſus eſt,) Calida aqua aſperſus, lotusq.. [Defricari deinde, ubi uiſum eſt) Strigilibus & linteis abſtergi. [Vt in alueum deſcenderet,) Vbi aqua corpus ablueret. [Ecce tibi iſte de tranſuerſo,) Ecce proprium hoc Ciceronis eſt in rebus improuiſis, quod Virgilius & legit & tranſtulit: vt,

Ecce autem gemini à Tenedo tranquilla per alta,
Horreſco referens, immenſis orbibus angues.

[De tranſuerſo,) Et hoc uulgare uerbum, quod huic figuræ conuenit ſoli. [Pueri tui) Serui tui. [Hic, qui id ætatis ab ignoto præter conſuetudinem appellatus eſſet, erubuit) rubore ſuffuſus eſt, quod appellatus eſſet id ætatis adoleſcens. [Vix tandem inquit, Sine me conſiderare) Permitte me, inquit, & ſi uix permittis, tandem permitte, ut conſiderem quod dicis. [Cœpit clamare) Petulantius clamare, inſtare. [Petulans es,) Temeraria poſtulans eſt enim à petendo uerbum deflexum. M. Tul. de Rep. lib. 4. Itaque à petendo petulantia, à precando & poſcendo procacitas nominata eſt. [Atque acer, pertinax) Sic Iuuen.

Acer & indomitus, libertatisq; magiſter.

[Ve

[Vt non ad ſolarium quidem,) Solarium, eminentiorem ædium contignationem nominamus. Palladius in rebus ruſticis, Nunc circa extremum menſis, pauimenta in ſolarijs fiunt. Tranquillus de Nerone, Formam ædificiorum vrbis nouam excogitauit, & vt ante inſulas ac domos porticus eſſent, de quarum ſolarijs incendia arcerentur. Dictum autem ſolarium, quòd cum primo ſol diluculo oritur, id radijs illuſtret. Item ſolarium à Latinis dictū, quod à Græcis horologium, vt Varro inquit, in quo horæ ex ſole inſpiciebantur. Hoc autem Cornelius in Baſilica Æmilia & Fuluia primus inumbrauit. [Ergo et ne ad ſolarium quidem, vt mihi videtur, exercitatus ſis.) Vel vbicunque prudentes, non furioſi, ut tu, conuenire ſoliti ſunt. [Sed penes ſcenam,) Vbi ab omnibus mimis clamatur, abiectisq́. quibuſlibet. [Cui etiam nunc pędagogi lites ad auriculas verſarentur,) Non mirum ſi adoleſcens illū clamantem non tulit, cum cuſtodia ſibi audire minas videretur, dum illum inclamantem auſcultaret. [Pædagogi lites) Pædagogus à Græcis, à Latinis puerorum cuſtos rectę dici poteſt a παῖς παιδὸς & ἄγω dirigo. [Lites ad auriculas) Nunc lites pro iurgijs ponit. diſtat.n.a lite iurgium, quòd iurgium leuior res eſt ſi quidem inter beneuolos, aut propinquos diſſenſio vel concertatio, iurgium; inter inimicos diſſenſio, lis appellatur. vt ipſe Tullius de Rep in 4. Admiror nec rerum ſolum, ſed etiam verborum elegantiam. ſi iurgant, inquit, beneuolorum eſt concertatio, nō lis, inimicorum dicitur. & in ſequenti. Iurgare ergo lex putat inter ſe vicinos, non litigare. [Lites ad auriculas verſarentur,) Hypocoriſticos dixit auriculas, quod id adoleſcentes tenere viderētur. licet aliqui autem meatum, per quem vox ad cerebrum ingreditur dici velint, auriculam vero, circūductam chartilaginem. [Imperito eiuſmodi conuitiorum.) Conuitium, inquit, Non. Marcellus de doctorum virorum indagine, à vicis dictum, quòd ſecūdum ignobilitatem loci maledictis & dictis turpibus homines cauillētur. [Vbi enim iſte vidiſſet ſcurram) Ordo eſt & ſenſus. Ad hæc enim iſte adoleſcens, vbi vidiſſet ſcurram, abiectum hominem & impurum, exhauſto rubore, qui ſe putaret nihil habere, quod de exiſtimatione perderet. [Vt omnia ſine famæ detrimento facere poſſet?) Igitur genera figurarum ex his exemplis intelligi potuerunt, erat enim attenuata verborum conſtructio quædam & alia in grauitate alia poſita in mediocritate. [Conturbatus eſt).i.excanduit ira, incenſus eſt. [Vidiſſet ſcurram) Scurram veteres dixerunt, qui magnorum virorum à tria gulæ auiditatem ſecutus ſubiret. Vnde illud Plautinum eſt, Tum illi ferui ſcurrarum, qui ludunt in via. Et rurſum in Epidico, Scurra es, ſcio hominem te militarem non eſſe. [Eſt autem cauendum, ne, dum hæc conſectemur, in finitima & propinqua vitia veniamus.) Hactenus quæ dicendi genera probentur, explicatum eſt. Nunc quæ fugienda, vtpote vitioſa, exempla exponit Cic. ſed prius de eis quæ probantur, quædam nobis dicenda ſunt ne hunc locum illotis, vt dicitur pedibus incuria quadam præteriſſe videamur. Sane ſciendum eſt his tribus quaſi formis incluſam eloquentiam non eſſe. Nam vt inter gracile calidumque, tertium aliquid conſtitutum eſt. ita horum interualla ſunt, atque inter hæc ipſa mixtum quiddam ex duobus medium. quorum & ſubtili genere plenius aliquid atq; ſubtilius, & vehementi remiſſius, atque vehementius inuenitur, quòd illud lene, aut aſcendit ad fortiora, aut ad tenuiora ſummittitur, ac ſi prope innumerabiles ſpecies reperiuntur, quæ vtique aliquo momento inter ſe differant ſicut quatuor ventos generaliter per totidem mūdi cardines flare accipimus, cum plurimi ſint medij eorum. Varij etiam aliqui regionum ac fluminum proprij deprehenduntur. Ille aūt optimus ab ipſo Cicer. dr̄, & ſolus eloquens, qui humilia ſubtiliter, & magna grauiter, & mediocria tēperatè poteſt dicere. Vtendum ergo plane his dicendi figuris, nō vbique. quid enim deceat, videre oportet. adhibendaq́. eloquenti ſapientia eſt vt non modo quid cauſa, ſed & quid cauſæ partes exigant, videat. ac in ex differentiam perſonarum, locorum temporumq́. locutionem mutabit. Ita ad quodcunque decebit, ad id orationis etiam partes accōmodabit, ne ſatur vel ieiunus, ne grādis aut minutus ſit ſermo, nec item nimium diu contradicat, ſed erit rebus ipſis par & æqualis oratio. Principia verecunda, non elatis incenſa verbis, ſed acuta ſententijs vel ad offenſionem aduerſarij, vel ad cōmendationem ſui. narrationes credibiles, nec hiſtorico, ſed prope quotidiano ſermone explicato dilucide. Deinde ſi tenuea cauſæ, ſit etiam argumentandi tenue filum, & in docendo & in refellendo. Idq́. ita tenebitur, vt quanta ad rem, tanta ad orationem fiat acceſſio: Cum vero cauſa ea inciderit, in qua vis eloquentiæ poſſit exprimi, tum ſe latius fundet orator, tum reget & flectet animos, & ſic effinget vt volet. i. cauſæ natura, & ratio temporis poſtulabit. Dicat igitur idem vbi deceat grauiter, ſeuere, acriter, vehementer, concitate, copioſe, amare, cōiter, remiſſe, ſubtiliter, blande, leniter, dulciter, breuiter, vrbane, nō vbique ſimul, ſed vbi decorum, quod græci πρέπον dicunt, poſcet. tunc laudem non doctorum modo, ſed etiam vulgi conſequetur. Duo aūt ſunt, vt artis ſcriptores multi conſentiunt, & ipſe in primis in Oratore Cic. quæ bene tractata ad oratore admirabilem eloquentiam faciant. quorum alterum eſt, quod Græci ἠθικὸν vocant, ad naturas, & ad mores, & ad omnem vitæ conſuetudinem accōmodatum, alterum, quod ijdem παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi & concitantur. In quo vno regnat oratio illud ſuperius rōe & iucundum, ad beneuolentiam reconciliandam paratum, vt hoc vehemēs, incenſum, incitatum quo cauſæ eripiuntur, excitet nobis apud auditores, opinionē rationis & conſilij. Quo genere nos mediocres, inq; aut multo etiam minus, magno ſemper vſi impetu, ſæpe aduerſarios de ſtatu omni deiecimus. Nobis certe pro familiari reo ſummus orator non reſpondit Hortēſius, à nobis autem homo audaciſſimus Catilina accuſatus obmutuit nobis etiam priuata in cauſa, magna & graui, cum cœpiſſet Curio diſſentire, ceſſit, poſtq̄ ſibi veneniis ereptam memoriam dixiſſet. Proinde cum plures ſint eloquentiæ quaſi facies, & cum omnis facies, modo recta ſit, ſuum habeat vſum, atque idipſum omne ſit oratoris, conſulat qui dicturus eſt ſuas vires, & vbi eius maxime dominari poſſit oratio putet optimum. In quo ne nos corruptum fallat iudicium, magnum periculum eſt. Falluntur ſi quidem multi, qui vitioſi dicendi ſequuntur genus, quod aut verborum licentia reſultet, aut puerilibus ſententiolis laſciuiat, aut immodico tumore turgeſcat, aut inanibus locis bacchetur, aut quaſi caſuris, ſi leuiter quatiantur, floribus niteat. Quæ ideo a pleriſque corrupti iudicij probari ſolent, quod popularia ac plauſibilia ſint. Item, ſicut aliquos effuſius immodice & redundanter dicere inuenias. ita alios infirme & ieiune. Alius enim exceſſiſſe, alius non impleuiſſe dicitur materiam, ſed alter imbecillitate, alter viribus peccat, vterque ſuo forte iudicio, quod ne nos fallat Cic. commonet, & horum nobis generum, in quibus falli iudicio poſſimus ponit exempla, inquiens. Nam graui figuræ, quæ laudatur, propinqua eſt ea quæ vitari debet. & hæc recte videbitur appellari, ſi ſufflata nominabitur. Vt enim corporis bonam habitudinem (ſic turgida & nimium elata ferme ſuffulciuntur, ne corruant, vnde & domus ſuffulta columnis) tumor imitatur ſæpe, ita grauis oratio, ſæpe imperitis videtur vitioſa, quod turgeat. Cum aut nouis, aut priſcis verbis, aut duriter aliunde tranſlatis, aut grauioribus quàm res poſtulat aliquid dicitur, hoc modo, cum impinguatur. [Nam qui perduellibus vendidit patriam, non ſatis ſupplicij dederit,) Duellum, bellum veteres dixerunt, quod à duabus partibus de victoria contendentibus geritur. inde & perduellio, qui pertinaciter retinet bellum. Cic. in Oratore. Nam et duellum bellum, & duis dijs, ſic Duillium eum, quòd Pœnos claſſe deuicit, vt bellicum nominauerunt, cum ſuperiores appellati eſſent ſemper Duelli. Plin. lib 16 Mirum apud antiquos i. Punico bello claſſem Duellij imperatoris, ab arbore excisam ſexageſimo die nauigaſſe. Hoc autem vtpote priſco vſus verbo eſt. [Neptunias depuliſſet lacunas.) Neptunus maris deus apud veteres habitus, dictus, quòd mare terras obnubat. vnde nubea à cœli nuptu. i. operatione, vt Varro inquit, a quo nuptiæ, & nupta dicta. Lacuna, aquæ collectio, à lacu deriuatur, quam, vt Feſtus inquit, alij lamam, alij luſtram dicunt. In Neptunias igitur lacunas, in mare ſignificat. hoc idem vitioſum eſt, quod Neptunias dicens, verbum omnium licenter nouauit. id enim magis ad poëtam, quam ad oratorem pertinet. [Qui montes belli) Maximos belli tumultus, quod duriter aliunde tranſlatum eſt. [Campos ſuſtulit pacis) Et hoc quod dicit, Campo pacis, duriſſime in oratione ſaltem ſoluta tranſlatum eſt. [Et ab eo, quò profecti ſunt,) Vnde dicendi ſumpſerunt exordium. [Aberrauerunt,) Longius vagati ſunt. [Nec perſpicere poſſunt) Quia ingenium iudicio caret, & ſpecie boni fallitur. quod omnium in eloquentia peſſimum eſt. Perueniunt ad confine eius generis quod appellamus diſſolutum. Cum ab ea laude, quæ in mediocri figura eſt, declinat, ut diſſolutus qui dicit. Et ſane ſicut plura laudis quàm tria illa paulo ante interiecta genera diximus, ita vitioſa iſtis eſſe plura facile intelliguntur. Quo magis enim à graui, media, & attenuata figura recedimus, eo magis ad vitioſam accedimus orationem, & contra. Itaque ſicut probatiores, & probatiſſimæ, ita & paulo vitioſiores, & longe vitioſiſſime, in omni genere poſſunt inueniri. Primum autem illa ſunt optima, quæ minime acceſſita, & ſimplicibus, atque ob ipſam varietatē perfectis ſimilia ſunt, ſatis enim aperte Cic. oſtendit, in dicendo vitium vel maximum eſſe, à vulgari genere orationis, atque à conſuetudine cōis ſen-

ſus abhorrere. ſi quidem omnia illa quæ curam fatentur, & ficta atque accerſita videri volunt, non gratiam conſequuntur, ſed fidem amittunt. Propterea quòd ſenſus, propter quos inuenta verba ſunt, non modo non explicant & referunt, ſed obumbrant & aperiunt. Vtcunque autem nobis blandiamur, ſuperciliuſe nimium erratur, cum & quod recte dici poteſt, vitcuimus amore verborum, cum quod vno verbo patet, pluribus vbi opus non fuit, auditorem oneramus, cum parum diſertum credimus, quod ſimpliciter dictum eſſet, cum denique a corruptiſſimis verſibus, aut orationibus, figuras & tranſlationes mutuamur. Sed tum demum ingenioſi .ſ. eſſemus, ſi ad nos intelligendos, poſt rerum dignitatem, quibus erudimur, curam quoque verborum & totius orationis adderemus. E diuerſo videas alios tantum æmulos breuitatis, vt neceſſaria quoque orationi ſubtrahant verba, & qui velut ſatis habent, ſi ſciant ipſi quid dicere velint, nec quantum ad alios attineat quidquam expendant. cum peſſima quæ ſint per ſe ſatis aperta, præclari ſenſus tam natura q̃ dicentis inſcitia non ſemel occulti maneant. Porro alios inuenias, non ita ſenſibus vt verbis ſtolidos, dum inquinatis, dum barbaris, dum improprijs vtuntur verbis. Alij autem ita diſſipati oratione fluctuant, vt legentis mentem, & audientis aures, quæcunque ab his dicuntur, prætereant. Rurſus alij duri, nimiumq. moroli ſunt, qui hærentes circa ſingula, & dum inueniunt, & dum inuenta ponderant, ac dimetiuntur, hac ipſa mora, cogitationis omnem plerunque caloré extinguunt. Alij item ocioſi ſunt & plane frigidi, conciſa oratione gaudentes. Alij denique propter imperitiam, & literarum ignorantiam, ſordidia verbis ſenſus vel egregios inquinant. Ita complures aut memoriæ imbecillitate laborantes, aut ingenio incompoſiti labuntur, nec vllo orationem nectentes vinculo præterfluunt. Huiuſmodi vero orationis Cicero ponit exemplum, quod appellat diſſolutum, quia ſine verborum, quibus hæreat, conſtructione ſit. [Et articulis) Nexibus, quibus vincitur ne fluctuet oratio. articulos vocat Græcorum more, qui pronomen relatiuũ, quis, qui, quæ, qđ, vel quid, inter articulos poſuerunt, quos partem vnam orationis eſſe voluerunt. [Nec poteſt confirmare,) Quia nullus perfectus elicitur ſenſus. [Nec viriliter) Quia vires habet nullas, ſed flacceſcit & ſua lenitate diffluit. [Seſe expedire) Vt aliquo ſenſu terminetur, quod ex hoc exemplo ſatis aperte colligitur, vbi nullo verbo rota, vt debuit, clauditur oratio. [Non poteſt huiuſmodi ſermo tenere attentum auditorem,) Qui poterit? cum nullus comprehendi ex eo queat ſenſus? [Qui non poſſunt in illa facetiſſima) Exponit aliud vitioſum dicendi genus, quod attenuatæ figuræ eſt. [In illa facetiſſima verborum attenuatione) Facetiſſima, exculta, & quaſi rotunda conſtructione. Velut etiam Quintil. ſentit, cum ita dicit: Facetum quoque non tantum circa ridicula opinor, conſiſtere. neque.n. diceret Horatius, facetum genus Catoni minus à natura conceſſum eſſe, Virgilio quidem eſſe. Decoris. Hanc magis excultæ cuiuſdam elegantiæ appellationem eſſe puto. Idemq. in epiſtolis Cicero hæc Bruti refert verba, quærẽtis, an illi ſint pedes faceto, ac delicijs ingredienti molles. quod cõuenit cum illo Horatiano, Molle atque facetum. Virg. [Nam illic ille) Hic apparet q̃ nullius ſanguinis, nullius ſit neruis ſermo. [Cõuitium fecit,) Conuitiatus eſt, ſic Martial. Ingenti faciet cõuitia voce. Plautus in Mercatore: Poſt haud multo ad me venit, male mihi præcatur, & facit conuitium. Et ſunt etiam huic pleraque ſimilia, vt facio tibi iniuriam & facio tibi contumeliam, quod tamen à Cicerone, vt Quintilianus inquit, reprehendi ſolitum eſt. affici.n. contumelia dici voluit. Facio ludos, illudo. Plaut. in Mercat. Miris modis dij ludos faciunt hominibus. Flagitium autem & damnum facio, abſolute, pro eo quod flagitium & damnum patior, vt vulgo dicitur. Plautus in eadem comœdia ait, Seſe illius opera atque aduentu, capræ flagitium & dãnum feciſſe haud mediocriter. [Friuolus hic quidem) Iã nullius momenti, & fere nullius vt iſti etymologi aiunt. [Et illiberalis) Non dignus, quo liber & in genuus vtatur ſermo. [Putis) Sed inquinatis. [Et electis,) Sed eiſdem ſæpius ſordide quidem repetitis verbis. Hæc in omni orationis genere fuerunt vitia quæ vt in iuuene emendentur, & in melius, vt ita dicam refingantur à præceptore in primis laborãdum reor, antequam nimium ſibi placere conſueſcat, & ipſa male dicendi conſuetudo ei blandiatur. Huius igitur erit operis adijcere, detrahere, mutare. Sed facilius in his ſimplicius q. iudiciũ, quæ replenda vel deijcienda ſunt præmere vero tumentia, humilia extollere, luxurientia aſtringere, diſſoluta componere, exultantia coercere, duplicis eſt operæ. Nã & damnanda ſunt quę placuerũt, & cur ita emendemus nobis, ratio reddenda eſt. quod ſi emendari ſtultum iudicium, aut non intelligendo, aut arrogantes, & pertinacius inſtando non admittat, vlterius tempus non terendũ eſt, ſi nendumq. vt ſe ſolus amet ſibiq. placeat. [Dignitate afficiunt exornationes,) Dignitatẽ afferunt cunctis dicendi gñibus. [Quæ) Exornationes hoc eſt, tropi & ſchemata. [Si raræ diſponentur, diſtinctam ſicuti coloribus, ſi crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem) Nam cum hæc, vt quædam eloquentiæ lumina ſint (dum per orationem quaſi oculos ſpargere conueniat) non, videlicet recte fieri arbitremur, ſi tota corpora oculi ſint, ac cætera membra officium ſuum perdant, ſicut igitur opportunæ poſitæ, orationem exornant, ita ineptiſſimæ ſunt cum immodice per orationes accumulantur. [Si crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem) In vitium deflectunt, quia neglecto rerum pondere, & viribus ſententiarum, ſed ad inania verba, & hos loquendi modos deprauant. id tamque id ridiculum eſt, quàm habitum geſtumque quærere ſine corpore. Itaque vt locus quiſque poſtulabit, eis vtemur exornationibus. [Deinde identidem commutentur,) Vt idem & idem, hoc enim eſt identidem in alijs atque alijs figuris miſceatur, ac ita facile ſatietas per varietatem vitetur.

LONG.

SVnt igitur tria genera, tres dicendi figuræ. † Trium generum dicendi meminit Gell. lib. 2. cap. 14. Porro graue, alij grande, ſublime alij vocant. Quibus autem formulis oratio grandis contineatur, erudite vt omnia, Hermogenes & poſt hunc Trapezontius. † Nam quis eſt veſtrum iudices,) Oratio eſt in genere deliberatiuo. Conſultatur.n. eijciendus ex vrbe ſit nec ne, is qui patriam hoſtibus prodere tentauit. Nam quis eſt veſtrum iudices. Propoſitio, figurata interrogatione, quæ maxime rem vrget. [In ijs, qui violaſſent); Arguit a minore ad maius. eſt autem amplificata argumentatio per αὔξησιν uerborum ſtuprare, pulſare, necare. [Atque in alijs maleficijs) παράθεσις rerum per collationem. [O feros animos) Exclamatio indignationis plena. [Quo pacto hoſtes,) ὑποτύπωσις qua ſub oculos ponis incommoda proditæ hoſtibus patriæ. [In mediocri figura uerſabitur oratio,) Alias, ratio. † In mediocri exemplum) Conſtitutio eſt coniecturalis. Quæritur enim, ſponte ne ſua ſociæ ciuitates populo R. bellum intulerint, an à Liuio Druſo concitatæ. uide Florum lib. 3. cap. 18. † Virtute & induſtria) Virtus ad vires induſtria ad conſilia ſpectat. † Hi cum ſe,) Argumentum à ſpe perficiendi, quam oſtendit ſocijs eſſe non potuiſſe. † Cum ſibi non multitudinem) Argumentum à facultatibus, quas non adfuiſſe indicat. Facultatum autem nomine, commeatus, milites, duces, arma, &c. continentur. [Quibuſcum bellum gerimus,) Defenſio. Non ſumpſiſſe aduerſus Rom. Pop. arma, ſocios. Arguit autem ab anteactis, & officio ſociorum. Aliud argumentum eſt deliberatiuum, à tuto & poſſibili. [Si cum finitimis) Confirmatio a minore. † Exornatio eſt per comparationem à minori. [Quæret aliquis,) ὑποφορὰ aduerſariorum confutat aũt ab euentu & ſine defectionis. † Quæ obijci poterant refutat) Nota autem comparationes: De finibus, non de imperio. alterum minuitur, alterum augetur. [Nulla igitur) Occupatio. [Quid aliud,) Altera occupatio. [Nam, vt forte hic &c.) Narratio ſimplex rei geſtæ, nullis grandioribus aut mediocribus figuris ornata. [Exercitus ſis) Alias, exercitatus ſis. [Eſt autem cauendum,) Vitia abutentium figuris dicendi. [Si ſufflata nominabitur) Alias, ſuffulta igitur & in quibuſdam antigraphis ſubſultans, quod non diſplicet. Quemadmodum enim res quæ inflantur, ſubſultant, & ſupra quam natura decet attolluntur, ita etiam oratio. [Si præceps in Neptunias &c.) Hæc figura per circunlocutionem, quia poetica eſt, & incerta pro mari, non conueniens omnino orationi ſolutæ. Montes autem belli, & campos pacis duriter aliunde tranſlata ſunt, pro fluctibus & tranquillitate. nec metaphora hæc neceſſaria eſt, nec uenuſta, nec intentionem declarans, quæ ſunt tranſlationis cauſæ principaliter.

ASCEN.

BIpertita &c.) Vt docilem reddat, quæ traditurus eſt, præmittit, dicens. Igitur quoniam de elocutione dicendum eſt præceptio elocutionis .i. de elocutione erit nobis bipertita .i. in duas partes diuiſa. Nam nos dicemus primum in quibus generibus .i. characteribus & figuris dicendi, omnis elocutio oratoria debeat ſemper eſſe, deinde oſtendemus, quas res elocutio oratoria debeat habere ſemper. SVNT igitur tria genera .ſ. dicendi, quæ genera nos appellamus figuras. in quibus .ſ. generibus, omnis oratio non vitioſa conſumitur .i. depletur & euacuatus nos uocamus unam ſupp. figuram grauem, alteram .i. ſecundam mediocrem, & ſupple tertiam extenuatam .i. gracilem, tenuem, aut exilem. Grauis ſupp. figura dicendi eſt quæ conſtat ex magna .i. prolixa, & ornata conſtructione verborum grauium .i. momenti plenorum. Mediocris .ſ. figura eſt, quæ conſtat ex .ſ. conſtructione uerborum, humiliore .ſ. quàm grauis, neque tamen conſtat ex infima & peruulgatiſſima dignitate uerborum. Vnde minus ſæpe dicimus per comparatiuum, q̃ per abſolutum.

Nam

Nam manum maiorem pigmeo dicimus, non tamen magnum. Attenuata, quàm prius vocauit extenuatam, eſt quæ eſt demiſſa .i. humiliata, vſque ad vſitatiſſimam conſuetudine ſermonis puri .i. minime ornati, non tamen vitioſi. Oratio conſumetur in figura graui, ſi verba cuiuſque rei, quę poterunt reperiri ornatiſſima; ſiue propria .i. apta, & ſua cuiuſque, ſiue extranea .i. tranſlatitia accommodabuntur in vnamquanque rem, & ſi ſententiæ graues, tractentur in amplificatione & commiſeratione, & ſi exornationes verborum & ſententiarum, quæ habebunt grauitatem adhibebuntur. tria ergo requiruntur, grauitas .ſ. verborum, grauitas ſententiarum, & vtrorumque exornatio. Hoc .ſ. quod ſequitur erit exemplum in hoc genere figuræ .ſ. grauis. Nam quis veſtrum uſt iudices (totum hoc non deberet conſtrui, nam conſtruendo amittat grauitatem ſuam, cuius cauſa apponitur: eſt enim pró exemplo vnde duntaxat voculas explanauero.) Quis eſt, q. d. diceret nemo. Ingenuam .i. liberam & liberis maioribus ortam, conſumpſerunt .i. depleuerunt, aut expenderunt, maiores priſci Romani. O homines derelictos .i. deſtitutos ab humanitate, pulchra declamatio per contrarium, nam homines ſine humanitate non ſunt, homines. niſi tantum facile, ſed ferociſſimæ beluæ. Sicut Iuuen. dicit. Inter Socraticos notiſſima foſſa cynedos ad diuerſa reſpiciens, vtpote Socraticos, verbis & cynedos vita. Quid agere auſi ſunt? hoc eſt, ſi quæritis, quid pro auſi ſint, aut quid cogitare poſſint. Reſpondeo ſup. eos cogitare dum patriam proderent, quo pacto &c. Deum deorum Trucidatis, truculenter occiſis. Vrbs .ſ. Roma, poſſet tamen idem dici de qualibet alia, conflagrata .i. ſimul combuſta. Neque verbis conſequi .i. exprimere. Mei .i. exortationis meæ, iſtæ .ſ. iniquiſſimus. Cetera patent; preſertim ſi cum Franciſci explanatione conferantur. In mediocri &c. Oratio, inquit, verſabatur in mediocri figura, ſi vt dixi ante nos demiſerimus .i. deorſum miſerimus aliquantulum, hæc tria .ſ. in genere graui, videlicet verborum rerum, & exornationum pondera. neque tamen deſcenderimus ad infimum .ſ. genus dicendi, ſic .i. hoc modo. Quod exemplum etiam non cenſui conſtruendum, tum quod facile eſt tum quod eius gratia conſtruendo amittatur, nam oratio dum à grammaticis dicitur cōſtrui, potius dicatur deſtrui, aut ſaltem reſolui. Videtur autem hoc prætendere oratio, vt à ſocijs qui ab Romano imperio deſciuerint, transferatur crimen in eiuſmodi defectionis auctores, qui erant principis Rom. vt Druſus & eius ſequaces. Eſt autem coniecturalis conſtitutio, quia varijs coniecturis probat ſocios nulla potentia potuiſſe induci ad ſpem potiundæ verbis, niſi ab Romanis principibus fuiſſent adiuti. Aliquid .ſ. externæ opis, quid aliud niſi quod dico, videlicet a Druſo perſuaſos & adiutos id conatus, id autem non dicit, vel quia in Druſum vtendum cenſuit alio genere dicendi, vt ſuperiore exemplo patuit, quòd totum in ipſum conuerti poteſt, vel quia ſatis pro exemplo adductum eſt, vel quia noluit totam orationem ponere ne non exemplum, ſed vera aliunde aſſumpta putetur oratio, cum prius atteſtatur ſit ſe nolle aliena aſſumere. In attenuato &c. Affert exemplum attenuatæ figuræ dicens. Hoc .ſ. quod ſequetur, erit exemplum, in attenuato genere figuræ hoc eſt in genere figuræ attenuatæ, quæ infima eſt, id quod .i. quod genus attenuatum, eſt demiſſum .i. humiliatum vſque ad ſermonem quotidianum .i. quo vtimur quotidie domi cum familiaribus noſtris loquentes. Nec inquam erit exemplum. Nam &c. Poſſunt etiam huius exempli verba quo contextu poſita ſunt legi, ſed ut facilius intelligantur (quilibet enim ea, ut ſita ſunt in auctore legere poterit) ſic explanantur, vt narretur accuſatio ſcurræ qua adoleſcentem pudicum in balneis inceſſerat, hoc modo. Nam hic .ſ. adoleſcens, de quo fingitur multa prius locutus, vt .i. poſtquam venit forte in balneas, cœpit poſtquam perfuſus ſup. erat oleo .i. inunctus, confricari, deinde vbi viſum eſt .ſ. commodum, vt deſcenderet in alueum .i. pelim, aut lapidem cauatum, aut ligneum vas in quod ſe vmbilico tenus dimittebant. ecce, ibi iſte .ſ. vilis ſcurra, de tranſuerſo ſup. inſpiciens adoleſcentem, inquit, heus (reuocandi eſt aduerbium) adoleſcens pueri .i. miniſtri, aut ſerui tui, pulſarunt me modo .i. paulo ante cum ingrederer, oportet ſup. ut ſatisfacias .ſ. mihi pro pueris tuis. Hic .i. hoc tempore: ò loco, ſeu in hoc facto, aut hic videlicet adoleſcens, qui id ætatis .i. eius ætatis, eſſet appellatus ab ignoto, præter conſuetudinem, non enim conſueuerat iniuriarum poſtulari, erubuit, & ita nihil reſpondit, iſte .ſ. ſcurra. cœpit dicere eadem, & alia clarius .ſ. quam prius, hic .ſ. adoleſcens, vix .i. cum ſumma difficultate, inquit, tandem, ſine .i. permitte me conſiderare .ſ. quid reſpondeam. Tum vero .i. tunc præcipue quaſi ad verum, cœpit iſte .ſ. vilis ſcurra, clamare, voce iſta .ſ. ineptiſſima & conuitioſiſſima, quæ poſſet perfacile .i. valde faciliter, inijcere cuius .i. cuilibet etiam non adoleſcenti, ruborem, clamando autem dixit hæc verba, ita .i. in tantum petulans .i. proterue laceſſens vnumquenque, es atque acer .i. ſtrenuus pulſator, vt ne quidem .i. non etiam ſis exercitatus ad ſolarium .i. in ſole cum nudis mendicis ante ſolarium rixari ſolitis. Nam ſolaria ſemper ſoli exponuntur. & ita habent locum apricum & ſoli expoſitum, & tamen à borea defenſum, quocirca talis locus perditis hominibus qui ſere nudi ſunt: vt apricentur conueniens eſt ſolarium enim eſt horologium .i. inſtrumentum horas diſcernens per vmbras quas facit ſtipes in medio circuli ſoli oppoſitus, non exercitatus es. vt mihi videris ad ſolarium, vbi perditi quidem, ſed miſeri & minus cauti exercitantur, ſed ſis exercitatus penes .i. iuxta ſcenam .i. inter ſcurras. mimos & hiſtriones, & in locis eiuſmodi, vbi qui exercitati ſunt callidiſſimi ſunt. Adoleſcens audita tam graui contumelia conturbatus eſt, nec mirum, ſupple eſt, ſi eſt conturbatus, cui etiam nunc pro tunc, ſcilicet cum talia audit, lites .i. caſtigationes, pædagogi, id eſt magiſtri puerorum, verſarentur ad auriculas. improperio, id eſt propter improperium & contumeliam, ſeu probrum & dedecus eiuſmodi conuitiorum. Vbi enim ille, ſcilicet pædagogus (aut adoleſcens, ſed potius pędagogus. qui nihil in ſcurram dixit, ſed diſcipulum caſtigauit, quòd à tali conuitia audiret) vidiſſet ſcurram exhauſto, id eſt effœto & extincto pudore, id eſt in quo nihil pudoris reliquum erat, vtpote qui putaret ſe nil habere quod perderet de exiſtimatione, id eſt iudicio hominum de ſe aut de æſtimatione ſui, ita vt poſſet facere omnia ſine detrimento .i. in diminutione famæ, quia nullam habuit. Non eſt completa narratio, ſed non deceret completam eſſe, ne forte non putetur exemplum ad rei demonſtrationem ab auctore fictum, ſed aliunde ſumptum. Ex quo animaduertere licet quo ſermone loquebantur, tunc qui attenuato genere verſabantur. Ceterum magnopere conſiderandum eſt genera dicendi eſſe argumentis, ſeu materijs accommodanda. nam vbi de ſalute vrbis egit in ſublimi genere locutus eſt, vbi de ſalute ſociorum in mediocri, vbi de conuitio ſcurræ in adoleſcentem attenuato. Igitur genera figurarum poterunt intelligi ex ipſis exemplis. Erat enim quædam conſtructio verborum, utpote ultima hæc, attenuata, & alia .ſ. prima, erat poſita in grauitate, & alia, ſcilicet media, in mediocritate. Eſt autem cauendum ne, id eſt vt non, ut dum conſectemur hæc genera, ueniamus in uitia finitima & propinqua .ſ. his generibus, unde ſingulorum uitia exemplis declarat. Nam graui figuræ. Recitat primum vitium quod finitimum eſt graui figuræ dicens, nam graui figuræ, quæ eſt laudanda eſt propinqua ea, quæ eſt fugienda, quæ videbitur recte appellari, ſi nominabitur ſufflata, id eſt quaſi ſuffarcinata turgida & inflata, non ſolida nec ſucciplena, nam ut tumor, id eſt inflatio imitatur ſæpe bonam habitudinem, id eſt ſolidum, pingue corporis, ita ea oratio videtur ſæpe imperitis grauis, quæ turget & inflata eſt, dum aliquid dicitur, aut verbis nouis, aut priſci, id eſt primi ſeculi, hoc eſt nimium ueuſtis, aut tranſlatis duriter, id eſt uiolenter & ſine gratia, aliunde, aut grauioribus quam res poſtulat, hoc modo. Nam qui uendidit patriam per duellionibus, id eſt hoſtibus noſtro more quam prius perduelliones dicebantur, non dederit, id eſt luerit, aut perſoluerit ſatis ſupplicij, ſi erit præceps, id eſt præcipitetur, depultus quod nunc dicitur depulſus, in lacunas neptunias, id eſt uoragines maris, quæ tranſlatio nimis affectata eſt. Igitur pœnitet iſtum, ſcilicet cœpti ſui, qui fabricatus eſt montes belli: cum, id eſt poſtquam ſuſtulit, id eſt abſtulit: campus pacis, id eſt effecit ſummas commotiones, & maximos tumultus belli, poſtquam corruperat tranquillitatem pacis. Plerique, ſcilicet oratorum minus peritorum cum declinauiſſent in hoc genus, ſcilicet dicendi graue: ut, id eſt poſtquam profecti ſunt, id eſt diſceſſerunt ab eo: quia nequiuerunt continuare oberrauerunt, & fallunt ſpecie, id eſt ſimilitudine grauitatis, id eſt grauis ſtili: quia ut dicit Horatius in Arte Poetica. Omnes diſcipimur ſpecie recti. Breuis eſſe laboro. Obſcurus fio: Sectantem læuia, nerui deficiunt &c. nec poſſunt proſpicere, quia ſtudio nimio excæcati, tumorem, id eſt turgiditatem orationis. Qui &c. Proſequitur uitium mediocris figuræ male obſeruatæ dicens. Qui profecti ſunt in mediocre genus orationis, ſi non potuerunt peruenire, eo, id eſt vſque ad ipſum: ipſi errantes perueniunt ad confinium, id eſt finitimum eius: quod appellamus diſſolutum, quòd, id eſt eo quod, vel quia eſt ſine neruis, id eſt vinculis, ac decentibus iuncturis, & ſine articulis, id eſt nodis, circa quos ſint nerui, vt appellem, id eſt appellare poſſim modo: hoc, ſcilicet genus dicendi, fluctuans

eo,

eo, quod.i. quia fluctuat huc & illuc, nec poteſt confirmare .ſ. qđ dicere vult, nec expedire.i. confutando dicta aduerſariorum, liberare ſeſe. viriliter .i. animoſe, & fortiter, vt virum decet. Id .i. tale genus vitioſum circa mediocritatem eſt huiuſmodi? Socij noſtri cum vellent belligerare .i. bella gerere nobiſcum, profecto .i. reuera eſſent ratiocinati .i. conſultaſſent, & per ratiocinationem diſquiſiuiſſent etiam atque etiam .i. frequenter & diligenter, quid poſſent facere .ſ. contra tantum imperium vrbis, quidem .i. certe ratiocinati eſſent, ſi facerent ſua ſponte .i. proprio motu & inſtigatione, & non haberent, hinc .i. è noſtra ciuitate: multos homines malos & audaces. Enim pro quia, omnes qui volunt agere magna negocia, ſolent cogitare diu .i. multo ante, ſup. quid incipient, aut quid agere parant. Hactenus eſt exemplum vitioſæ orationis peccantis contra præſcripta de mediocritate ſeruanda, de qua dicit Auctor ſic. Huiuſmodi ſermo, non poteſt tenere auditorem attentum. Enim, pro quia, ipſe totus diffluit .i. in diuerſa fluit: neque amplectitur quidquam comprehendens .ſ. ipſum verbis profectis, aut quia nulla ſunt perfecta, aut perfectis .i. ad finem vſque ductis. Qui non poſſunt. Proſequitur vitium attenuatis generis dicens. Supp. illi qui non poſſunt verſari in illa faceriſſima attenuatione verborum, veniunt ad genus orationis aridum .i. ſiccum, & exangue .i. ſucci expers, quod non eſt alienum, id abſonum, nec abhorrens à re ipſa nominari exile, cuiuſmodi eſt hoc .ſ. ſequens. Nam ille .ſ. famoſus, hic .i. de quo loquor, videlicet ſcurra, acceſſit in balneis, ad hunc .ſ. adoleſcentem, & ſup. dixit poſtea. hic ſeruus tuus pulſauit me. Poſtea hic .ſ. adoleſcens, dixit illi .ſ. ſcurræ, conſiderabo .ſ. quid faciam, aut dicam tibi. Poſt .i. deinde ille videlicet ſcurra fecit conuitium .i. contumeliam intulit, & clamauit magis, magiſq́. multis præſentibus &c. Hactenus eſt narratio vitioſa propter ſtili illiberalitatem, vnde addit auctor hic quidem ſermo eſt iam friuolus & illiberalis .i. non decens liberos homines. Non enim eſt adeptus .i. non enim obtinuit id, quod figura attenuata habent, videlicet orationem compoſitam verbis puris & electis. Et hæc in genera dicendi & contra artem & contra artem vitia addit, quod ad exornationes ſpectat dicens. Exornationes afficiunt dignitate, omne genus orationis & graue, & mediocre, & attenuatum, de quibus .ſ. exornationibus nos loquemur poſt, quæ .ſ. exornationes ſi diſponentur raræ, ipſæ reddunt .i. efficiunt orationem diſtinctam ſicuti .i. veluti .ſ. diſtinguerentur coloribus, ſi collocabuntur crebræ .i. condenſæ & frequentes, reddunt orationem obliquam .i. deformem & exorbitantem. Sed oportet commutare figuram in dicendo, vt mediocris excipiat .i. in ſe transferat grauem, & attenuata mediocrem, non tamen attenuata grauem, ne nimis vehemens ſit cõmutatio. Deinde commutentur identidem .i. ſubinde & per interualla, ita vt rurſus ex attenuata fiat mediocris, & ex mediocri attenuata, ſacietas .ſ. audiendi vitetur facile varietate .i. per varietatem dicendi ſub varijs figuris.

DE DISPOSITIONE.

QVONIAM, quibus in generibus elocutio verſari debeat, dictum eſt, videamus nunc quas res debeat habere elocutio commoda & perfecta. Quæ maxime admodum oratori accommodata eſt, tres res in ſe debet habere, elegantiam, compoſitionem, dignitatem. Elegantia eſt, quę facit vt vnumquodque pure & aperte dici videatur. Hęc diſtribuitur in latinitatem & explanationem. Latinitas eſt, quæ ſermonem purum conſeruat ab omni uitio remotum. Vitia in ſermone, quo minus is latinus ſit, duo poſſunt eſſe, ſolœciſmus & barbariſmus. Solœciſmus eſt, cum in verbis pluribus conſequens verbum ſuperiori non accommodatur. Barbariſmus eſt, cum verbum aliquod vitioſe effertur. Hæc qua ratione vitare poſſimus, in arte grammatica dilucide diſcemus. Explanatio eſt, quæ reddit apertam & dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, vſitatis verbis, & proprijs. Vſitata ſunt ea, quæ verſantur in ſermone, & conſuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei verba ſunt, aut eſſe poſſunt, qua de loquemur. Compoſitio eſt verborum conſtructio, quæ facit omnes partes orationis æqualiter perpolitas. ea conſeruabitur, ſi fugiemus crebras vocalium concurſiones, quæ vaſtam atque hiantem orationem reddunt, vt hoc eſt. Baccæ æneæ amœniſſimæ impendebant. Et ſi vitabimus eiuſdem literæ nimiam aſſiduitatem, cui vitio verſus hic erit exemplo: nam hic nihil prohibet in vitijs, alienis exemplis vti.

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti.

Et hic eiuſdem poetæ:

Quidquam quiſquam cuiquam quod conueniat, neget?

Et, ſi eiuſdem verbi aſſiduitatem nimiam fugiemus: ea eſt huiuſmodi: Nam cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non eſt fidem habere. Et ſi non vtemur continenter ſimiliter cadentibus verbis, hoc modo: Flentes, plorantes, lacrymantes, obteſtantes. Et ſi verborum tranſiectionem vitabimus, niſi quæ erit concinna; qua de re poſterius loquemur: quo in vitio eſt Lucilius aſſiduus, vt hoc eſt in priore libro: Has res ad te ſcriptas Luci miſimus Aeli. Item, fugere oportet longam verborum continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris ſpiritum lædit. His vitijs in compoſitione vitatis, reliquum operis conſumendum eſt in dignitate. Dignitas eſt, quæ reddit ornatam orationem varietate diſtinguens. hæc & in verborum & ſententiarum exornationem diuiditur. Verborum exornatio eſt, quæ ipſius ſermonis inſignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio eſt, quæ non in verbis, ſed in ipſis rebus quandam habet dignitatem.

CAPIDVRVS.

QVONIAM, quibus in generibus elocutio verſari debeat, dictum eſt, uideamus nunc quæ res debeat habere elocutio commoda & perfecta. Quæ maxime admodum oratori accommodata eſt, tres res in ſe debet habere, elegantiam, compoſitionem, dignitatem.) Quod in omni fieri oportet oratione, quam ad poſteros peruenire cupiamus (Elegantia eſt, quæ facit vt vnumquodque pure & aperte dici videatur.) Elegans vſque ad ætatem M. Catonis, vt Gellius ſcribit, vitij, nõ laudis fuit. Videbatur cum elegans dictus, qui nimis læto amœnoq́. cultu victuq́. eſſet. Poſtea, inquit, reprehendi quidem deſijt, ſed laudem ex hoc habebat nullam, nõ morbus erat moderatiſſimis. Ceterum elegantes multorum conſenſu ac conſuetudine eruditorum non ſolum ab ingenij elegantia, aut elocutionis cultu delectuq́., ſicut in hoc loco, & plerunque, dici inueniuntur, ſed etiam à vitijs, per contrarium. Vt ipſe Cicero in Clodium & Curionem: Tu elegans, quem decet mulieris ornatus, quem ſaltus pſaltriæ, qui lauare vultum mollire uocem potes carmine. (Hæc diſtribuitur in latinitatem & explanationem.) Quam græci φράσιν vocant, latini elocutionem. hanc ſpectamus in uerbis aut ſingulis, aut coniunctis. In ſingulis videndum, vt ſint latina, perſpicua, ornata. In coniunctis, ut emendata, ut collocata, ut figurata. hæc in perpetua oratione dignitas ſeruanda eſt, dummodo principia lenius, narrationes ſimplicius, argumenta ornatius, epilogi effuſius proferantur. de ſingulis autem nunc, de compoſitis poſt paulum dicemus. Vt igitur latinitas in ſingulis ſit uerbis, primum conſiderandum eſt, ne barbariſmum, aut ſolœciſmum committas, ne peregrina & externa verba afferas, multos enim quibus loquendi ratio non deſit inuenire licet. Sed eos curioſe potius loqui dixeris, quam latine. Velut Siſennam cum dixiſſet quædam ſputatilica crimina, per riſum C. Rufius ita excepiſſe traditur, Circumuenior iudices niſi ſubuenitis. Siſenna quid dicas neſcio metuo inſidias. ſputatilica quid eſt? ſputa quid ſit ſcio, tilica neſcio. Ita Cæſar rationem adhibẽs,

librum

librum edidit, in quo uicioſam conſuetudinem & corruptam pu-ta & incorrupta conſuetudine emendauit. perſpicuitas in uer-bis præcipuam habet proprietatem. Proprietas autem dicitur, unuiuſcuiuſque rei, ut Quintil. inquit, ſimplex appellatio. In qua uitabimus obſcœna, & ſordida, & humilia, ſunt autem humi-lia, infra dignitatem rerum aut ordinis. In hac proprietatis ſpe-cie magna uirtus eſt. Ei contrarium eſt uitium, Græci ἄκυρον no-ſtri improprium uocant. quale eſt, tantum ſperare dolorem. Ve-rum proprietas non ad nomen, ſed ad uim ſignificationis referri debet. nec auditu, ſed intellectu perpendenda eſt. ſunt enim mul-ta, quæ cum proprium nomen non habeant, per abuſionem aut tranſlationem nominata impropria de eis, quæ exprimunt, dici non poſſunt, cum tam ita omnibus manifeſta ſint fallere non poſ-ſint. Verba autem omnia quæ plus ſignificant, quam eloquun-tur, in parte etiam ponenda ſunt perſpicuitatis. Vitandaq. am-biguitas omnis non tantum ubi ſenſus perturbari poſſit, ſed etiã ubi nihilominus maneat. ut ſi quis dixerit, uiſum à ſe hominem librum ſcribentem. nam etiam ſi librum ab homine ſcribi patet, male tamen compoſuerat, feceratq. ambiguum quantum in ipſo fuit. Itaque nobis, inquit Quintil. prima ſit uirtus perſpicui-tatis propria uerba, rectus ordo, non in longum dilata conclu-ſio, nihil neque deſit, neque ſuperfluat, ita ſermo & doctis proba-bilis, & planus imperitis erit. Hæc eſt eloquendi obſeruatio. Nam ſi neque pauciora quam oportet, neque plura, neque inor-dinata, aut indiſtincta dixerimus, erunt dilucida, & negligenter quoque audientibus aperta. Tertio loco ornatum in ſingulis uerbis perpendendum eſſe diximus, quo pene ſolo apud omnes admirationi eloquentia eſt, qui tam in pluribus uerbis, quam ſin-gulis, ſicut & perſpicuitas, conſideratur. quanquam rectiſſime traditum eſt, perſpicuitatem propriis tranſlatis ornatum uerbis egere. Itaque alia uerba alijs honeſtiora, ſublimiora, nitidiora, iocundiora, uocaliora ut in omni orationis genere, omniq. ex-primenda ſententia ponenda ſunt. Delectus item cum acri iu-dicio eſt adhibendus, nam ut ſyllabæ è literis melius ſonantibus ſunt clariores, & uerba ſyllabis magis uocalia, ita quo plus ſpiri-tus habent, hoc pulchrius quoque reſonant. quod idem uerba inter ſe coniuncta efficient, ut aliud alij iunctum melius ſonet. Ita rebus atrocibus. uerba etiam ipſo uultu aſpera magis conue-niunt. Sordidis autem nuſquam in erudita oratione locus. li-cet humilibus plerunque ſit iunctura iucundiſſima. Velut in il-lo Virgil.

Sæpe exiguus mus. Et Horatiano,

Naſcetur ridiculus mus.

Vbi caſus ſingularis in fine verſus, monoſyllabum magis decuit. Quædam non tam ratione, quam ſenſu iudicantur, ut illud,

Cæſa iungebant fœdera porca.

Quod ſi fuiſſet porco, vile erat. quandocunque enim in ſermone tenui ſublime nitidumq. fuerit, diſcordat. Item ornatum in inuſi-tatis, nouatis, & tranſlatis verbis multum probari & à Cicerone & Quintiliano ſolet, inuſitatis dignitatem dat antiquitas, nan-que & ſanctiorem, & magis admirabilem facit orationem. Sed ſint huiuſmodi, ut ex ultimis tenebris repetita videantur. Et li-cet poetæ liberiores ſint quam oratores, tamen ut Craſſus apud Cic. de oratore dicit, habet etiam in oratione poeticum aliquod uerbum dignitatem. Neque .n. inquit, illud fugerem dicere, ut Lælius, qua tempeſtate Pœnus in Italiam venit nec prolem, aut ſobolem, aut fari, aut nuncupari, aut ut tu ſoles Catule, non re-bar aut opinabar, & alia multa quibus loco diſpoſitis grandior atque antiquior oratio uideri ſolet. nouantur autem uerba, quæ ab eo qui dicit ipſo gignuntur ac fiunt. Velut in illo: Vis huius uos ſeruitutem qua expectaturat. fingere tamen Græcis magis conceſ-ſum eſt, noſtri autem iungendo, aut deriuando paulũ aliquid auſi. Iungendo ut, gradus eliminat, an dici in tragœdia poſſet, à Pom-ponio & Seneca dubitatum, deriuando, ut beatitas & beatitudo, medietas, & alia complura, quæ à Cic. ſicut & ab alijs numeran-tur. Ea ſi ex græcis in latinum transferendo excipiamus, magis permittitur. quale illud Cic. in Hortenſio, ἐνάργειαν ut Græci, ſic perſpicuitatem aut euidentiam nos, ſi placet, nominemus. & fa-bricemus uſque, ſi opus erit, uerba. idque confirmat Horatius dicens:

Et noua fictaq; nuper habebunt verba fidem, ſi
Græco fonte cadant.

Si quid autem non apte ſatis conuerſum videatur aliquo, uerbo mox corrigendum eſt, ut Cic. in Timæo. Si modo hoc, inquit, re-cte conuerſum uideri poteſt. Et ſi quid etiam periculoſius finxiſ-ſe videbimur, medijs quibuſdam id præmuniemus, hoc modo, ut ita dicam, ſi licet dicere, permittamus nobis, vix audeo dicere.

Quale Cic. illud eſt: Vt in ſingulis eſſent bina media (vix .n. au-deo dicere mediocritates, quas Græci μεσότητας appellant) ſed quaſi ita dixerim, proſus intelligatur. Quæ quidem etiam in licentius tranſlata proderunt, ſi non tuto dici poſſe uidebuntur, in quo non falli iudicium noſtrum, ea re manifeſtum erit. Ter-tius vero modus transferendi verbi ornatus, qui late patet, poſte-rius abunde qualis eſſe debeat, ab ipſo Cic. inter dicendi figuras poſitus, tractatur, & a nobis exemplicabitur. [Latinitas eſt.] La-tinoa quidam dictã putant à Latino, qui Vlyſſis Circesq; filius fuit, vt Heſiodus.

κίρκη δ' ἠελίου θυγάτηρ ὑπεριονίδαο,
γείνατ' Ὀδυσσῆος ταλασίφρονος ἐν φιλότητι,
ἄγριον, ἠδὲ λατῖνον, ἀμύμονά τε κρατερόν τε.

Alij à Latino Fauni filio, cuius mater Carmenta à Græcis literas mutuata Latinis dediſſe fertur, primum Latinitatem, vtpote emẽ-datiorem linguam, eſſe dictam volunt. Feſtus Pompeius, niſi me codices fallunt, Latinam linguam à Latio dictam tulit. Conſtat autem & Ciceronis & aliorum conſenſu, hanc deinde locutionẽ adeo corruptam fuiſſe, vt pars maxima etiam Ciceronis ætate in teryſſe diceretur. Quamobrem & C. Cæſar librum de Ratione latine loquendi accuratiſſime ſcripſit, primoque in libro diſſe-rit, verborum delectum originem eſſe eloquentiæ, & M. Varro de origine linguæ latinæ, ad Ciceronem ſcribens, verborum lati-norum etymologias ſcrutatur. Quare latinitas à grammatica ita mihi differre propemodum videtur, ut latinitas non tam adigi & aliquibus regulis verba velit, quàm ſermonis ſuauitati inſeruire. Vt ſit quidem exempli cauſa grammatice dictum, audaciter, emi-cauit, ſonauit, connire, audiuiſſe, ſciuiſſe, non ſcio, frugalis mille nummorum, & alia his ſimilia, latine autem potius, audacter, emi-cuit, ſonuit, coire, audiſſe, ſciſſe, neſcio, frugi, mille nummum. Hinc eſt quod Quintil. etiam inquit, mihi non inuenuſte dici videtur, aliud eſſe latine, aliud grammatice loqui. & Cicero ipſe, ijſdemq. temporibus L. Furius Pilus per bene latine loqui putabatur, literatiusq. quàm ceteri, quod ſcilicet ſuauitati verborum regu-las etiam accommodaret grammatices. Nam ſi ita accipia-mus, ſicut quidam, vt linguam latinam literalem dicamus, qua veteres Romani & populares & eruditi viri indifferenter vteren-tur, & ut comœdiæ, tragœdiæque conſcriptæ ſunt, ita vulgus lo-queretur. Sed primum omnes literarum græcarum quam eru-ditiſſimos fuiſſe oportuit, quod Comœdiæ quo antiquiores ſunt, eo vocabulis & orationibus græcis magis refertæ ſunt. Et id tam Tyro Ciceroque, quam reliquum oſtendunt hiſto-riæ. Afferrem vero exempla, niſi id non dubium eſſe cuiquam intelligerem. Nondum enim, ut etiam Lucretius inquit, La-tina lingua tantam habebat copiam vt non indigeret Græ-corum adiumento. Transferentes ergo uerſiculos in latinum è græco Comici, græcos etiam aliquando inſerebant. Præterea ſi Latinus ille linguam correxiſſet, unde & latinitas nomen ha-beat, quo pacto omnium unus potuit illico ſermo eſſe? Vel ſi La-tini ſoli ita loquebantur, qui Italiæ minimam partem poſſide-bant, ceteros alium ſermonẽ habuiſſe oportuit, quo ante & poſt correctam linguam uterentur ſcriptores, & qua tam poematum quam hiſtoriarum orationumque, quando minus corruptam ad-huc illam ueterem linguam eos ſeruaſſe credi par eſt, ceteri qui ſecuti ſunt melius loqui debuerunt. Sed legimus Liuium An-dronicum, Ennium Catonem, Lælium, pleroſque alios, quòd ue-tera illa quaſi rubigine referti eſſent, à Craſſo, Hortenſio, Cicero-neque & ceteris fuiſſe repudiatos, licet cetera, quæ eorum inge-nia oſtenderunt, ſummopere ijdem probauerint. Nam & Cato-nia uerba Cicero diligenter excuſat, ut ſupra retulimus. Fuit er-go latinitas, vt mea ſemper tulit opinio, ſelectus quidam caſtiga-tusque ſermo, literalis quidem (quod Græcorum Latini ueterea ſecuti veſtigia ſint) ſed ſuauitati multum inſeruiens. Et cum ni-hil unquam ſimul & inuentum, & perfectum fuerit primum hanc Latinus, unde latinitas dicta, ſelegit poſt, qui ſecuti ſunt, & auxe-runt, & magis emendarunt. Loquebantur aũt etiam ante Latinũ illum Itali & Latini iſto ſermone, ſed non omnino latine, hoc eſt electiore ſermone. Nam cum eius mater, ut diximus, Carmen-ta, literas à Græcis ſumptas ei dixiſſet, tum demum incepiſſe ta-lem eleganter dicendi formam putandum eſt. quod in partibus orationis omnibus facile cuique licet intueri, ut. ſ. figuræ oratio-nis, ſicut & conſtructiones ab ipſis effluxerint. Vnde fit, ut mirer admodum, quoſdam hæc non ſatis aduertiſſe, quod & Cic. ipſe o-ſtendit, cum dicit. Latinitas eſt quæ ſermonem purum conſer-uat, ab omni uitio remotum. Vitia in ſermone, quo minus is La-tinus ſit, duo poſſunt eſſe ſolœciſmus & barbariſmus. [Solœciſ-mus.] Gellius in quinto noctium Atticarum, cum græcum

autem, inquit, vocabulum ſit ſolœciſmus, an Attici homines, qui elegantius locuti ſunt, vſi eo ſint, quæri ſolet. ſed nos neque ſolœciſmum, neque barbariſmum apud Græcorum idoneos adhuc tenemus. Nam ſicut barbaron, ita ſolœcon dixerunt noſtri quoque antiquiores. ſolœcon facile, ſolœciſmum haud ſcio an vnquam dixerint. quod ſi ita eſt, neque in Græca, neque in Latina, ſolœciſmus probe dicitur. Sed nos ex Græcis dicimus, vtrunque recte dici poſſe. cuius rei q̃ ſolœciſmus recte dicatur, & barbariſmus, tam Græcorum, quam Latinorum infinita reddi exempla poſſent, quæ tamen cum nunc proferre non oporteat, conſulto prætermittimus. Dictum autem ſolœciſmum Strabo putat, vel a Solorum vrbe, qui vitioſe loquentes, a Græcis cum riſu excepti ſunt, vel alio ex populo, vt idem inquit, verbum effictũ eſt. Solœciſmum porro Sinius, vel Capito in literis quas ad Clodiũ Tuſcum dedit, hiſce verbis diffinit. Solœciſmus eſt impar & inconueniens compoſitura partium orationis. Auguſtinus vero in eo libro quem de doctrina Chriſtiana inſcripſit, Solœciſmus, inquit, qui dicitur, nihil eſt aliud quàm cum verba non ea lege ſibi coaptantur, qua coaptarunt, qui priores nobis, non ſine auctoritate locuti ſunt. Vtrum enim inter homines, an inter hominibus dicatur, ad rerum non pertinet cognitionem. Integritas ergo locutionis nihil aliud eſt, niſi alienæ conſuetudinis conſeruatio, veterum auctoritate firmatæ. [Solœciſmus eſt, cum in verbis pluribus conſequens verbum ſuperiori non accõmodatur.) Totius grammatices (quam in latinum vertentes literaturam alij, alij ſtudium literarum appellarunt) ars in duas eſt generales diuiſa partes, in præceptorum rationem, quam Græci μεθοδικὴν nominarunt, quæ præcepta quibus in hac profeſſione erudimur, docet, & in vocabulorum expoſitionem, fabularum autem, hiſtoriarum & huiuſmodi enarrationem, Græci ἱστορικὴν dixerunt. Methodicen deinceps in tres partes ijdem diuiſerunt, in loquendi rationem, Græce σύνταξιν, recte ſcribendi peritiam ὀρθογραφίαν, & pronunciandi ſcientiam, προσῳδίαν. In his tribus ſolœciſmus barbariſmusq́. vitia inueniuntur. Sed in omnibus tamen vtrunque. nã barbariſmum in omnibus quidem, ſolœciſmum autem in loquẽdi tantummodo ratione comperias idque modis quatuor, κατὰ πλεονασμόν. i. per adiectionem, ſeu redundantiam κατὰ ἔνδειαν. i. detractionem, ſiue defectum, κατὰ ἐναλλαγήν. i. per tranſmutationem, κατὰ ὑπερβατόν, hoc eſt per confuſum dictionum ordinem. Per adiectionem, vt veni ad Mediolanum, ad Placentiam detractione, vt ambulo viam, ex Aegypto venio, trãſmutatione, vt qua ordo turbatur, vt quoque ego, enim hoc, per hyperbaton, vt, in enim ille dulit gento, pro induſſit. At cum in hac poetæ verſus neceſſitate incidunt, aut ornandi cauſa ſententiam, aſyntheton, vel, vt alij, ſolœcephanes nominatur. Et id faciunt non tantum poetæ, ſed etiam aliquando oratores. velut Cic. in Verrem illud, ad Meſſanam venit, detrahunt item illud.

Italiam fato profugus Lauinaq́; venit.
Littora: pro ad Italiam, & ad Lauinia littora.

Saluſtius, radicem montis acceſſit, quod ſanè Lactantius annotauit. Tranſmutatione viuntur: vt, Tranſtra per remos ducere: Ita per partes orationis omnes ſolœciſmus ſit, vt in verbo, ſi genus mutetur, ſi coniungatio, ſi modus, ſi numerus, ſi tempus, ſi perſona. idem in nominibus, ceteriſq́. partibus intelligendum, vt ſi pronumen, pro pronomine poſuerit, vt hirundo paſcit pullos eius. Eſt etiam vbi vitium potius videatur, quam reuera ſit, vt apud Senecam. Sæpe in magiſtrum ſcelera redierunt ſua, quod ita in conſtructione reſoluendum eſt, Scelera magiſtri ſæpe redierunt in ipſum, ſiue in illum. Aliquando longo ac duro ambitu verborum reſpondendum eſt: vt, Suum cuique ſoluatur: alter, quod cuiuſque eſt, ei ſoluatur. aut, ſua cuiuſque ſunt: aliter, quæ cuiuſque ſunt, ipſius ſunt. Item & ſuus eſt Homeri mos: aliter, mos Homeri eſt eius. Aut cum genus mutamus, vel alio quam oporteat numero loquimur. vt cum ponimus literam pro epiſtola, & id genus alia. Fuerunt qui barbariſmum hic dici mallent, q̃ barbariſmus quidem in ſingulis eſſet dictionibus, in coniunctis vero ad conſtructionem ſolœciſmus. Vt ſi verbo aut nomini ceteris ue partibus caſum non reddas quem deſiderant, aut ſi pro alijs alios ponam. vel ſi vbi nomen ponere debuerim, pronumen poſitum ſit. Simpliciter, vbicunque partem aliam pro alia referas. Vt cum negantis aduerbium pro aduerbio prohibentis ponam, ſic, non feceris, pro ne feceris. In ſingulis autem fieri verbis ſolœciſmus videtur, cum vnum quis ad ſe vocans dicit, venite, aut ſi plures à ſe dimittens ita loquatur, abi vel diſcede. nec non cum reſponſum ab interrogante diſſentit. vt ſi dicenti, quem video? ita occurras, ego, qm̃ hic ſubauditur, qđ expreſſum non eſt. Erit ergo ſolœciſmus in vno aliquo verbo,

nunquam in ſolo. Eo denique ſuperſtitioſi fuerunt vſque aliqui, vt hoc vitium in geſtu etiam eſſe ſcripſerint, cum aliud voce aliud nutu vel manu demonſtretur. Eſt autem ubi ab oratore, nedum poetis huiuſmodi inuenias poſita, ſed cum ſchemata, non ſolœciſmi dicuntur. Eſt enim ſolœciſmus, ubi per imprudentiam imperitiamque ita loquimur. Sed de Solœciſmo hactenus dictum ſit. multa tamen plane eſſent hic dictu neceſſaria. ideo conſulto etiã prætermittimus, ne grammaticam ſcribere uideamur. Nam ſatis uideri debet, ſi expoſuimus quid ſit quod Cicer. dixit, ſolœciſmus eſt ex uerbis pluribus in quibus inuenitur] in ſolo enim uerbo inueniri non poteſt. [Verbum ſuperiori non accommodatur) Sed diſconuenit, quantum ueterum auctoritate ſancitum eſt.] [Barbariſmus eſt, cum uerbum aliquod uitioſe effertur) Barbariſmus, inquit Auguſtinus, quid aliud eſt, niſi uerbum non eis literis, vel eodem ſono non enunciatum quo ab eis qui ante nos locuti ſunt enunciari ſolitum eſt. Barbari autem, unde barbariſmus, dicti, ut Strabo in quartodecimo de ſitu orbis tradit, a nominis ficti voce. Sic enim inquit. Barbarum opinor eſſe nominis effictionem in his, qui proferendo verba cum labore, duriter, & aſpere loquerentur, ſicut balbutire, lallare, balbare. Omnibus igitur pinguius ſonantibus, barbaris nomen inditum. Barbaros autem Græcus primum nuncupauit, videlicet ad exprobandam pronunciationem, quæ contingebat illis per innatam quandam ineptitudinem, & oris pinguedinem atque vocalium inſtrumentorum, denique per quibuſdam ſermonum ſeu linguarum proprietates. Noſtra vero in lingua aliud apparuit oris vitium, ſicuti barbaro loquentia, ſiquis ſermonem Græcum non recte proferat, ſed vocabula Græca barbarorum more pronunciet. Hoc maxime Caribus contingit. hinc Alcæus eos Barbarophonos appellat, quòd græca inepte proferant. Hanc igitur barbariſmi, ſicut & ſolœciſmi fœditatem, à latinitate abeſſe oportere dicit Cicer. quæ in ſingulis tantum verbis committi poſſe inuenitur. ſed & pluribus modis, aut locutione, aut temporis dimenſione, ac enũciatione, aut ſcriptura. Vt ſi quis Aphrum vel Hiſpanum alienum ue quodlibet à Latino nomen, modo Græcum, non ſit, Latinæ inferat orationi, niſi receptum ſit, vt Rheda vehiculum. quod gallicum nomen eſt, & ategiæ, quo vtitur Iuuenalis, Maurorum attegias. Item ſi verborum, nominum, ceterorumq́. partium orationis impropria ſignificatione quis utatur, vt cum reputo pro exiſtimo vtuntur quidam, & importat pro refert, & infinitis pene alijs. tum ſi ſecundũ analogiam nomen quod in vſu non ſit, dedu cere velimus, velut ſi à Cremona Cremonanus, & à Parma Parmanus dicatur. quod ſimile ſit à Roma Romanus, a Nola Nolanus. & ſicut a cubatione cubiculum, ſic putes recte dici à ſeſſione ſeſſiculum, & ſicut dulcedo dicitur, ita ſi quis albedinem, pro albore, & ſimilia dicat ſi rhetoricalis, grammaticalis, & ſimilia cum græcis nos, vti poſſeſſiuis noſtris dici poſſe putemus, ſicut literalis. Aut cum vtitur verbis quæ apud nullum auctorem leguntur, & quæ nec vlla defendi deriuatione poſſint, vt tregua. p̃ inducijs, & guerra, pro bello. His proxime accedunt, ex quæ licet deriuationis formam aliquam habere videantur, tamen dici latine non queant. Velut ſaluator, quod Græci σωτῆρα dixerũt. Nam licet in ore multorum ſaluator ſit, latine tamen vno verbo exprimi non poſſe Cic. dicit. quippe qui in Verrinis, ita inquit: Cum non ſolum patronum illius inſulæ, ſed etiam σωτῆρα ſcriptum vidi Syracuſis, hoc quantum eſt? ita magnum, vt latine vno verbo exprimi non poſſit. is eſt nimirum ſoter, qui ſalutem dedit, quod vitium tam late patet, propter errorum qui Græca in Latinũ transferunt imperitiam. Nec in ſolis id verbis fieri ſolet, verum etiam & iunctis. Vt cum dicunt hoc implus ſe habet, quod Græci ἐὰν πλεῖον ἔχῃ dicant, & alia prope infinita. Non .n. omnia enumerare, quæ etiam poſſimus, conſilium eſt, ſed barbariſmi loca dnotaxat oſtendere. quod vitium etiam ſæpe inuenias, cum verbis vtuntur quæ nuſquam ſunt, vt contentor, pro contentus ſum. nam quod Horat. ſcurro dixit:

Si bene te noui, metues liberrime Lolli,
Scurrantis ſpeciem præbere.

Et odoror, eſt nanque ſagacium odor, & Cicero ancilior, ut, non enim vni priuatim ancillatus ſum ſic & alia quædam auctoritate non carent, ideoq́. intrepide eis utimur. at noua quaſi cudere non ſine periculo poſſumus, quæ ſi permitti nobis velimus, acri penſanda iudicio ſunt. In genere quoque nullam obſeruationem putarunt aliqui eſſe barbariſmum, alij ſolœciſmum dici maluerunt, quod iunctura, id animaduertatur. Nec ſum animi dubius, hic futurum aliquem, qui dicat horum quæ iam diximus, & dicturi ſumus, pleraque figuri defendi poſſe. Id verum eſſe nouimus, ſed cum conſulto & cum iudicio prolata ſunt,

ſunt, non cum imprudenter aut per inſcitiam dicta, figuris defendi poſſe credamus. Barbariſmus quoque eſſe credi par eſt cum pluraliter tantum deflexum nomen in ſingulari dicas. vt ſcala pugillaris, biga, quadriga, liber pro filio, loculus, & ſimilia. aut cum ſingulari numero inueniatur tantum, & pluralem proferas, vt ſanguines, argenta, aura, aurichalca, & id genus alia. Aut ſi verborum iam traditæ nobis non ſeruentur inflexiones. velut ſi dicat quis prandidi, oſtendidi, reprehendidi. Vel cum nominum prima poſitio inuertitur, vt ſi quis crebri dici putet, vt Alexander Alexandri. Et verborum, velut cum prandeo dicatur, ſi hunc ſimile cœno eſſe arbitretur. ſi item inſcitia in dicendo diuidat diphthongon, velut ſi œnophorum, œnotriam, æreum diuidat. vel Oetâ, Aeneum, & id genus alia. Sed de Barbariſmo, qui in locutione committi poteſt quantum ad hunc locum attinet. iam ſatis dictum. ſi quidem genus illud barbariſmi, quod ab animi natura proficiſcitur, ut cum quid inſolenter, aut minaciter, aut crudeliter ab aliquo dictum ſit eum barbare locutum dicimus, ad præſentem quæſtionem, vt reor, non attinet. Quod ſi quis attinere ſibi perſuadeat, vitium eſſe quidquid ſuo loco & tempore non factum ſit, à nobis iam admonitus, taceat. De temporis dimenſione paucis concludendum eſt, aliam tacitam, aliam pronunciantis voce conſiderari. Tacite in temporum dimenſione barbariſmus eſt, vt in verſu ſi pro longa breuis, aut pro breui longa ponatur. velut illud Iuuen.

Quod nudum, & fruſtra rogantem.

In metro enim barbariſmus eſt. niſi, quod multa egregie ſcripſerit, ſyſtoles figuræ venia ſubleuetur. Quæ autem pronunciantis voce detegitur, manifeſta eſt. velut cum pro flexo accentu acutus ponitur, ut ſi Cethegum penultima correpta aut Tullium producta pronuncies. Eſt in ſola pronunciatione barbariſmus, ſi alio quam debeas accentu ſyllabam pronuncies. ut ſi noſtras, & veſtras, & cetera, quæ per apocopam proferri debent, in vltimo loco non flectas. vel vt differentiam facias, ſi non notula aggraues, vt alias, cum aduerbium eſt, & circum littora, circum Piſcoſos ſcopulos. Ne ſi primam acuerim, circus dici videatur. item, Quale eruditi grammatici interrogantes, vltimo loco grauabūt, comparantes, acuto tenore concludent. Aduerbia quoque compoſita ſub vno accentu pronunciabunt, vt aliquando, deinde, interea loci. Et vt paucis finiam, vbicunque accentus lex corrumpetur, erit barbariſmus, quam legem quiſque a grammaticis diſcet. Et ſi cui noſtra, quæ olim de accentu compoſuimus, diſcere placuerit, hoc vitium euitare poterit, ſi minus quid hic dicatur intelligit. Conamur enim illa qui neſciunt, non iam eruditos docere. Scriptura barbariſmus committi poteſt, ſi literarum ordo perturbetur, vt pro diſciplina, diſciplina. Subtractione ſimplicis conſonantis, vt à facio factum, ſi ne c, litera ſi fatum ſcribas. Simplicis conſonantis interpoſitione, vt columpna, ſompnus, contempno. p, enim litera inter m, & n, eſt poſita. Fit Barbariſmus etiam alijs conſonantibus, vbi non debet apponi, vbi duplicata ſubtrahitur, vt bellum adiectiuum. vel ſi addas conſonantem, vbi nō oportet, vt cellum, cœllum, ſimplicis in duplicem verſione, vt locuple, pro locuples. Duplicis in geminatam. vt niſſos, pro nixus, laſſus pro laxus, cum hæc manifeſte inter ſe differant ſenſu. Si pro eadem geminata, alteram ponas: ut flegma, cum g, litera ante m, pro flemma ſcribas. aut ſi pro altera ſimplici, alteram ſimplicem ponas: vt ſi conuitium per t, literam, non per c. ſic apud per d, vel aput per t. Idem vitium eſt, & obtimus per b, non per p, ſcriptum. Item ſi vocalem alteram pro altera notes: vt ſi mundus in prima ſyllaba, vel columna, aut abundo in ſecunda, non per u, literam, ſed per o, ſcribas. E diuerſo ſi muntem, funtem, pnotem, per u, non per o, barbariſmus eſt. Item ſi aſpirationem auferas a vocali, vt ab habeo ſecundæ coniugationis verbo, vel a conſonante vt pulcher, ſi apponas vocali ut, habundo: conſonanti, ut Archades. ſi Latinum i, per y, Græcum, vt cyſta, ſydus. ſi y Græcum per i, Latinum. Et eo magis barbare à nonnullis omnia corrumpentibus hæc fiunt, quod i, Latinis, uelut mei, tui, & ſimilibus, y græcum ſcribi ſolet, cum i, Græci, nominibus barbariſque nonnullis tantum ſcribatur. de quo longius tractauimus in his libris, quos de Ortographia conſcripſimus. Sunt etiam qui y, literæ græcæ, & i, latinæ ordinem peruertentes, in barbariſmum incidant, vt Hyppolitus, Lybia, Sybilla, cum in prima ſyllaba i, in penultima y, græcum eſſe oporteat. Poſtremo barbariſmus eſt ſi diphthongon alteram pro altera, aut vbi nulla ſit poteſtas, vel ubi ſcribi debuit, non ſcribas, ſi diuiſas uocales, ut Danahe, Phaſiphae, Phahethon. De barbariſmo iam ſatis multa nec breuius ut reor, dicere etiam de tanta re potuimus, ſi loca huius uitij decurrere omnia debuimus.

(Ea comparatur.) In contrarijs obſcuritas maxime ſolet inueniri. Nam ſi ab vſu valde remota verba ſint, nubem menti plerunque omnia obijciunt, vt ſenſus comprehendi non poſſint. In quo genere tantopere ſunt aliqui delectati, vt cum in idonei alicuius auctoris locum incidiſſent paulo magis abſtruſum non rei indagatione, ſed vnius aliquando verbi ignoratione, totos illic intenderint ſenſus, lacunaria modo ſuſpexerint, modo in terram declinarint oculos, interroganti nil reſponderint, & cogitatione miſeri, tanquam Sibyllæ ſuinti interpretes exæſtuarint. Quod ſi eius obſcuritatis modum tandem comperiſſe, hoc eſt vnius verbi & nullius pene momenti ſignificationem ſibi inueniſſe perſuaſerunt, conuentus pararunt, ſe rem inauditam, è medijs erutam tenebris deprompturos, tumore ſupra modum elati iactitarunt hinc adducto ſupercilio, contractiſq. naribus, ac fronte rugata meras effutiuerunt inſanias. Quibus iam ab omnibus eruditis curuari ciconiarum colla, ac manu aſini auriculas agitari, & æſtuantis canis protendi linguam, & quæcunque ludibrij ſpeciem habent, præberi videas. idq. meritiſſimo, cum rerū ſcientiam, quam præ ceteris rebus habere oportet, nihili æſtimēt, vnius autem literæ in ea ſignificatione tantum vexentur, ac vt verius dicam, inſaniant. non hoc dico, quin verborum velim ſciri proprietates: ſed, vt eorum quæ iam exoleuerunt tanta non ſit, aut vt ſaltem ſi rebus poſterior cura, prouidendumq. in primis, ne ſordida, ieiuna, triſtis, ingrata, vilis noſtra ſit oratio. contra ſit acuta, nitida, copioſa hilaris, iucunda. Accurata. Quod conſequi poterimus, ſi rerum in primis quam maximam curam habuerimus, poſtea verborum electiſſimorum, vt in nobis auctoritas in verbis ſententiæ, vel graues, vel aptæ opinionibus hominum ac moribus eſſe videantur. Quod ſi in verbis inhærere, ſcrutari, & ea quidem ab vſu remota velim, eloquentiam ex hoc inde conſequi poſſe confidemus? Superfluum erat nunc hoc reprehendere, niſi præterquam à pauciſſimis ceteris omnibus id tam ſumma cura quæreretur. Sed iam vnde exiuit, eo noſter redeat ſermo: ſi perſpicuam uelimus ex nobis exire orationem, vſitatis verbis componenda eſt: non tantum ex nimia vetuſtate repudiatis illis, ſed & paulo remotioribus. Nam & ductare exercitus, & patrare bella apud Saluſtium non adeo vſque probata ſunt, vt orator eius vbicunque velit vtatur. Sic videat, vt vſitata huiuſmodi vſitatiora adhuc ſint, exercitum ducere, & bellum gerere. delectum enim eum in primis habeamur oportet, ut ſuo loco ac tempori omnia accommodemus. De explanatione ergo nunc loquimur, cui perſpicuitas eſt neceſſaria, perſpicuitati autem uſitata verba. Nam quid in latinitate & ornatu obſeruandum ſit, ſi non ſupra docuimus, eius tamen formā aliquam illic oſtendere tentauimus, præclare uero etiam ad afferendam rebus lucem repertæ ſunt ſimilitudines. quarum aliæ ſunt, quæ probationis cauſa inter argumenta ponuntur, aliæ ad exprimendam rerum imaginem compoſitæ, quod eſt huius loci proprium: vt,

Proriſus aui ſimilis, quæ circum littora, circum
Piſcoſos ſcopulos humilis volat æquora iuxta.

Quo in genere .i. præcipue cuſtodiendum, ne id quod ſimilitudini gratia aſciuimus, aut obſcurum ſit, aut ignotum. (Vſitata ſunt ea, quæ verſantur in ſermone, & conſuetudine quotidiana.) Hic iam aliquibus occurram oportet, qui vſitatum putabant ſermonem, quo uulgares & imperiti uti conſueuerunt, quod minime uerum eſt. Nam is demum uſitatus eſt ſermo, quo quotidiano in ſermone conſuetudineq. loquendi, uiri utuntur eruditi, ſicut enim bonorum uirorum conſenſus bene uiuendi nomen habet, ita recte loquendi eruditorum conſuetudo. Cum igitur erudītus non ſordidus, non inquinatus & ruſticus ſermo deceat, ſed purus, clarus, latinus, & ornatus, non conuenit uſitatum hic à Cicerone ſermonem dictum intelligere, quo vulgus utitur imperitum. (Propria, quæ eius rei uerba ſunt, aut eſſe poſſunt, de qua loquemur.) Propria multis modis dici poſſunt. ſunt enim propria, & multis rebus impoſita uerba, ut canis. ſignificat enim aſtrum, animal quadrupes, & piſcem ſunt propria quaſi vni peculiaria, ut urbem Romam, & poetam Virgilium, & cetera generis eiuſdem. Alia ſunt propria, ſuæ quarumq. rerum appellationes, ut lapis ac bos mare. Item propria, indiuiduum ſignificantia. Item ſubſtantiua ſunt, ut Demoſthenes, Cicero, Craſſus, ſed in nullis horum uirtus oratoris inſpicitur. At illud proprium dicit hic Cic. quod in oratore non mediocriter probandum eſt, quod etiam hoc modo laudari ſolet, ut proprie dictum ſit .i. quo nihil poſſit ſignificantius inueniri. uelut cum uulgo dici ſolet, proprium appoſitum eſſe epitheton. ut cum Virg. Deductum carmen. & Horat. Acrem tibiam, aut Annibalem durum dixerunt. Item

generis

generis pene einſdem, dulce muſtum cum dentibus albis excepant, leues auras, topibus aliis, tempus irreparabile, & huiuſmodi omnia. Item quæ bene tranſlata ſunt, proprꝭ dici ſolent. Denique quæcunque ſunt in quoque præcipua, proprij locum uccipiunt. velut Fabius inter plures imperatorias virtutes, cunctator eſt ab Ennio appellatus ſicut Æneas pius a Virgilio, Achates fidus. Et ab Homero Vlyſſes polytropos .i. multa vertens, callidus, & vrbium vaſtator. ſicut & pedibus celer Achilles. Hæc igitur eſt vna oratoris virtus, quæ rem explanat & exprimit. quā Cicero elegantiæ partem eſſe voluit. [Propria, quę eius rei verba ſunt,) Quæ eam rem complectuntur propriaui. [Aut eſſe poſſunt de qua loquimur.) Si etiam ad aliud referri poſſe videantur.

Compoſitio eſt verborum conſtructio quæ facit omnes partes orationis æquabiliter perpolitas. Ea conſeruabitur, ſi fugiamus crebras vocalium concurſiones, quæ vaſtam atque hiantem reddunt orationem, vt hæc eſt. [Baccæ æneæ amœniſſimæ impendebant. Et ſi vitabimus eiuſdem literæ,) In omni rhetoricæ orationis conſtructione tria conſiderari ſolent, ordo, iunctura, numerus. De ordine & iunctura dicetur à nobis, quando locus Ciceronis hic ita exigit. De numero qui late patet, & nos temporis premimur anguſtia, ſi poſt huius libri concluſa commentaria tempus nobis ſupererit, tractabimus. Primum igitur vt iam de ordine dicamus, eius obſeruatio in verbis eſt ſingulis, & contextis. In ſingulis cauendum, ne decreſcat oratio, & fortiori ſubiungatur aliquid infirmius, vt ſacrilego fur, homicidæ corruptor. Nanque ſenſus hominis à paruo in maius debet inſurgere, vt optime Cic. Tu, inquit, iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate aliud enim maius alio ſuperuenit. At ſi cœpiſſet a toto corpore, non bene ad latera fauceſq. deſcendiſſet. Eſt & alius ordo, vt viros ac fœminas, die ac nocte, ortum & occaſum, dextrum ac ſiniſtrum, ante ac retro melius dicas, quam retrorſum. Quædam ordine permutato fiunt ſuperuacua, velut apud Saluſtium, in tugurio mulieris ancillæ, at ſi dicas in tugurio ancillæ mulieris, ſuperfluum erit mulieris, ſi quidem ancilla conditionem oſtendis & ſexum. item, res erat prętoribus nota ſolis. Hoc ſuffecerat. male ergo additur, ignota ceteris, quod ſi conuertas, nil ſuperfluum inuenitur. Et fratres gemini, nam ſi præceſſerit gemini, fratres addere non eſt neceſſe. Et ſi dicas, tenemur amicitijs, ridiculum enim eſt, ſi addas, mutuis, cum amicitiæ vtrunque ſignificent, hoc eſt amorem & mutuum. Alia ideo antereduot, ꝙ ab eis quæ ſequuntur clarius ad eam ſententiam dici, & quaſi exponi videantur, vt Ciceronis illud, quid tandem illi mors mali attulit? niſi forte ineptijs atque fabulis ducimur, vt exiſtimemus illum apud inferos impiorum ſupplicia perferre. in quo loco non bene diceretur fabulis atque ineptijs. Eſt vbi quid primum ponamus non refert, niſi verborum moneamur conſonantia quod apud poetas ſumma opera cuſtoditur. vt cum dicit Virg.

Paciq; imponere morem.

Quod ſi, moremq. imponere paci, dicatur, debilior, ut etiam Boetius vidit, ſonus videbitur contra autem, vt ſi conſurgeret verborum. Ac ima exæſtuat vnda. Non dixit, at vnda exæſtuat ima. Ita Cicero cum dicit, Veſtram ſimul iudices æquitatem & manſuetudinem mulier oppugnat, manſuetudinem enim ſua hic longitudine ſpiritum interſiſtit, & pronunciantis mora rem exaggerat magis. Auget autem ſignificantia, cum dicit. Cæcam crudelitate & ſcelere. nam & ſcelus in crudelitate, vt pote genus eſt. Aliquando autem multa coniunguntur, quorum aliqua præpoſtera in ſerie dici poſſunt. vbi vltimo tantum loco ponatur, quod omnibus emineat. quale illud eſt Ciceronis, cuius cupiditatem nulla vnquam turpitudo retardauit quæ vitijs animi in deterrimas partes iura hominum conuertit omnia, cuius ea ſtultitia eſt ut nemo hominem, ea vis ut nemo fœminam, ea crudelitas ut nemo matrem appellare poſſit. eo iam denique adducta eſt, vt ſibi præter formam nihil ad ſimilitudinem hominis reſeruarit. Illa autem nimia quorundam fuit obſeruatio, vt nomina verbis, verba rurſus aduerbis, & nomina ipſa appoſitis pronominibus eſſent priora. Nam fit contra quoque frequenter non indecore. Sed illud nimiæ eſt ſuperſtitionis, vt quæque ſunt tempore, eam facere etiam ordine priora. non quia frequenter non fiat hoc melius, verum quia interdum plus valent ante geſta ideo, ꝙ leuioribus magna ſupponenda ſunt. Varijs autem verbis eundem ſenſum longius trahere, nam & hoc inter figuras ponitur, optimum eſt. quod quidem in mouendis affectibus maxime poteſt adhiberi. Sæpe etiam eſt vehemens aliquis ſenſus in vltimo verbo, quod ſi in media parte ſententiæ latet, tranſire intentionē & obſcurare circumiacentibus verbis ſolet. In vltimo autem loco poſitum, animo quaſi infigitur auditoris quale eſt illud Ciceronis, cum tibi in conſpectu populi R. vomere neceſſe eſſet. transfert enim hoc vltimum. pene nihil valebit, ſi dicas, ut tibi neceſſe eſſet vomere in conſpectu populi R. nam totius ductus hic eſt quaſi mucro, vt per ſe fœda vomendi neceſſitas, iam nihil ultra expectantibus, hanc quoque adijcere deformitatem, ut pridianus cibus teneri non poſſet. Feliciſſimus igitur ſermo eſt, cui & rectus ordo, & apta iunctura, & cum his numerus opportune cadens contingit. Quædam vero tranſgreſſionem ut Quintilianus inquit, & longæ ſunt nimis, & interim etiam compoſitione vitioſæ, quæ in hoc ipſum petuntur, ut exultent atque laſciuiant, quales illæ: Sole & aurora rubent plurima, inter ſacra mouit aqua fraxinos, ne exequias quidem vnus inter miſerrimos viderem meas. quod interim peſſimum eſt, quia in re triſti ludit compoſitio. Hæc de ordine a nobis dicenda putauimus.

Sequitur iunctura, quæ ut Cicero inquit, facit omnes orationis partes æquabiliter perpolitas. Nam inconcinna verborum compoſitio, illiberalem & ſubruſticum plerunque ſermonem reddit. Nec me præterit, eum de philoſophia, de rep. deq. ſimilibus diſputationem, aut epiſtolas conſcribentem, tanta cura in verborū compoſitione laborare, quanta oratorem non oporteat. niſi cū ſupra ſuam naturam forſitan aliquid tractant. Sed ea, inquit Cic. conſeruabitur, ſi fugiemus crebras vocalium concurſiones, quæ vaſtam atque hiantem orationem reddunt. Vt hæc eſt, Vaccæ æneæ amœniſſime impendebant. Poterimus, inquit, perpoliſam verborum compoſitionem à fœditate immunem cōſeruare, ſi procurabimus, ne antecedentis dictionis vocalem, vocalis ſequens hiatu excipiat, qui vaſtam & diſſipatam reddat orationem. Vaſtam atque hiantem reddunt orationem, vt hæc eadem eſt, Vaccæ æneæ amœniſſime impendebant. Hiat autem, qui ore patet: ab hio hias hiſco hiſcis fit. eſt autem hiſcere, os aperire, vt loquaris. Iouen.

Si quid tentaueris vnquam Hiſcere.

Huius iteratiuum verbum eſt hiato. Plaut. Si qua forte concio eſt, vbi hiatare nondum in mentem venit, Cn. Atticus in vigeſimo Iliados, ille hiatus herbam moribundo ore. Laberius quoque in Tauro paſſiuum enunciauit. Hiantur fores, inquit, ꝓ eo ſane, quod eſt habitant .i. patent: vt hæc eſt, Vaccæ æneæ. ſequentis enim dictionis initium præcedens vltimam excipit vocalem, cum reprehendendo hiatu. [Amœniſſimæ impendebant) Supra oſtendit, ſimilem a ſimili vocalem excipi hic, licet diuerſas, inconcinne tamen iungi. Hoc igitur docet Cicero, non tantum cauendum eſſe, ne præcedentis verbi extrema vocalis, vocalem primam includat verbi ſequentis, ſed ne quidem vocalium concurſus fiat, qui cum accidat, hiet & interſiſtat & quaſi laboret oratio. Vt ſi dicas, ære emit, illi incumbit, in foro vel omnia ita impedit, tolerare omnia, ego eram, quod plenior fiat, ſtructuraq. iūctura, ſi conſonantes vocalibus applicentur, hoc pacto, ære mercatur, illi totus incumbit, in foro cetera impedit ira, omnia tolerare, eram ego. Peſſime tamen longæ, quæ eaſdem inter ſe literas committant, ſonabunt, præcipuus autem erit hiatus earum quæ cauo aut maxime patulo ore efferuntur. e planior litera eſt, anguſtior, ideoq. obſcurius in his vitium. Minus peccabit, qui longis breues ſubijciet, & qui longe præponet breuem, minima eſt in duabus breuibus offenſio. Nec tamen id omne ut crimen ingens expaueſcendum eſt. ac neſcio negligentia in hoc an ſolicitudo ſit peior, quando hic metus impetum dicendi inhibeat, & à potioribus auertat neceſſe eſt. Quia ut negligentiæ eſt pars, hoc pari, ita humilitatis, vbique perhorreſcere. Nec nos hæc ſolicitudo in verbis potius quam in rebus teneat occupatos, cum prius ſenſibus, deinde verbis ordo tribuendus ſit, ut non tantum decore, ſed etiam viribus impleatur oratio. Et nonnunquam hiulca decent, faciuntq. ampliora quædam, ut pulchra ratione acta oratio. Et ut Ciceronis potiſſimum verbis vtar, habet ille tanquam hiatus & concurſus vocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam hominis, magis de re quam de verbis laborantis. [Et ſi vitabimus eiuſdem literæ nimiam aſſiduitatem,) Cui vitio hic verſus erit exemplo nam hic nihil prohibet, in vitijs, alienis vti exemplis,

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti.

Et einſdem poetæ.

Quidquam quiſquam quemque quiſque conueniat, neget?

[Et ſi eiuſdem verbi aſſiduitatem nimiam fugiemus.) Ea eſt huiuſmodi. Nam cuius rationis ratio non extat, ei rationi ratio non eſt aggerenda. Nec utemur continue ſimiliter cadentibus verbis, hoc modo: Flentes, plorantes, lacrymantes, obteſtantes. Verborum etiam traiectionem vitabimus, niſi quæ erit concinna, qua

na, qua de re poſterius loquemur, quo in vitio eſt Cæcilius aſſiduus. at in priore libro,

Has res ad te ſcriptas luci miſimus Aeli.

Fugiendam quoque illam iuncturam duxere aliqui, vbi antecedens verbum in m, literam terminet, ſequens à vocali incipiat: vt, bonum aurum, iuſtum enim eſt. Sed ego non video, cur in oratore tantopere damnetur cum manifeſtum ſit, quoties ea litera vltima eſt, & ſequentis verbi vocalis eam excipiat, parum exprimi, non tamen amoueri, vt multum ille & quantum erat. Pene enim nouæ cuiuſdam literæ ſonum reddit, neque tamē eximitur, ſed obſcuratur. Conſonantes quoque vitandæ, & præcipue quę ſunt aſperiores, in coniunctura verborum, vt duo ſſ, velut, vas ſtudiorum. vel cum s, litera clauduntur, vt Sex. Roſcius, vel cum s, vltima, & x, ſequentis initium eſt vt fluuius Xanthus. & contra aut cum vltima eſt x, & ſequentis dictionis eadem prima, vt rex Xerxes. Eadem ratio de ceteris conſonantibus eſt, ſi nimium frequentes ponantur, vt error Romuli Remum ſuſtulit. Videndum etiam, ne ſæpius iungantur ſimiliter concluſa: vt,

O fortunatam natam me conſule Romam.

Item monoſyllaba plura male continuabuntur. quia neceſſe eſt, compoſitio multis verbis conciſa ſubſultet. vt, Lex eſt quam rex vult. Ideoq. etiam breuium uerborum ac nominum vitanda continuatio: vt, Animal tenuis animæ mox moritur. Ex diuerſo quoque longorum, afferunt enim quandam dicendi tarditatem. vt, Munus naturæ fortuna mortali conceſſa eſt. Item uidendū, ne totidem ſyllabarum multa uerba coniungantur. Denique, vt vno comprehendam uerbo, ſi omnibus, quibus contexitur oratio uariabuntur, probari poterit, ſi ſimiliter iungetur atque dicetur, ſciamus ab erudita aure improbari cum nihil ſit quod æque nos delectet. quam rerum varietas, contra nihil magis faſtidimus, quam rerum quarumcunque ſimilitudinem. hac maxime allicitur, hac mens humana uoluptate trahitur. Repetitionibus vero, niſi nimiæ ſint, nam ubique uitioſum, quod nimium eſt, inflammatur. Hinc eſt, q numerus variari in oratione Rhetores præcipiunt, nec non vnquam clauſulas plures numero cōcludi, aut plura verba verbis, uel nomina nominibus coniungere. Varietas ergo, ſi recte omnia conſideramus, vna pene omnium oratoriarum virtutum mater eſt, quæ late patet, & per innumeras virtutes effunditur. contra ſimilitudo vitium eſt, omnia pene comprehendens uitia. Id ergo in cauſa eſt, quod inquit. Et ſi vitabimus eiuſdem literæ nimiam aſſiduitatem.

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti.

Verſus hic fuit Ennij. [Et ſi eiuſdem verbi aſſiduitatem nimiam fugiemus:) In hoc tamen ſæpe etiam ipſe incidit Cicero, tam parum obſeruationis ſecurus, ſicut hoc loco. Non ſolum igitur iudicium iudicij ſimile iudices non fuit. [Et ſi non vtemur continenter ſimiliter cadentibus verbis,) Nec tantum ſimiliter cadentibus ſed & ſimiliter deſinentibus, nimium frequenter, inquit, nō vtemur, & eiſdem continenter. Nam licet in aliquo loco laudis nomen habeant, ſi nimium tamen affecta ſunt, tædium generant quando gratia varietatis non adiuuantur, ſed repetitionis vitio reprehenduntur. [Et ſi verborum tranſiectionem vitabimus,) Subaudiendum recte loquemur. [Tranſiectionem) Cum ſimiliter deſinentibus non continenter poſitis, ſed verbo interiecto vno aut pluribus ludit oratio, vt in illo verſu Cæcilij, ad te ſcriptas luci (aduerbium enim hic eſt Luci, hoc eſt cum primum diluculum emicuit) miſimus Aelij, Aelium enim alloquitur. [Item, fugere oportet longam verborum continuationem,) Periodon dicit .i. clauſulam, de qua paulo poſt tractabitur, tam longe euehi non oportere, vt & oratoris ſpiritum fatiget, cum ſpiritu vno debeat pronunciari, & auditoris etiam offendat aures. [His vitijs in compoſitione vitatis,) Hæc fuerunt, inquit, vitia, quæ euitare hominem eruditum in compoſitione præcepimus. Nam ſicut rerum vitia ſunt, ſtultum, commune, contrarium ſuperuacuū, ita corrupta oratio exiſtit, in verbis maxime improprijs, redundantibus comprehenſione obſcura, compoſitione fracta, vocum ſimilium aut ambiguarum & affectatione puerili, hoc eſt, vbi verba putas, quæ neque intellectum eius quod ſcribas iuuēt, neque ornatum. [Verborum exornatio eſt,) Quam Latini verborum exornationem, Græci τρόπον dixerunt, ſicut ſententiarum exornationes, illi σχήματα nominarunt. In qua Cicero ſententia eſt, qui de Claris oratoribus, ſic verborum, inquit, immutationibus vtuntur, quos appellant tropos, & ſententiarum orationiſq́ formis, quas vocant ſchemata, & cum Cicerone plerique, tam Græci quam Latini. licet Quintilianus tropos ad compoſitionem etiam referat quippe qui, inquit, Tropus eſt verbi vel ſermonis à propria ſignificatione in aliam cum virtute mutatio. circa quem inexplicabilis & grammaticis inter ipſos, & philoſophis inter ipſos pugna eſt, quæ ſint genera, quæ ſpecies, qui numerus, quid cuique ſubijciatur. nos omiſſis quæ nihil ad inſtituendum oratorem pertinēt cauillationib. neceſſarios maxime, atque in vſum receptos exequemur. Nec in his iſta ſolum annotaſſe contenti, quoſdam gratia quoque ſignificationis, quoſdam decoris aſſumi, & eſſe alios in verbis proprijs, alios in tranſlatis, uertiq́. formas non verborum modo, ſed ſenſuum & compoſitionis ſimul dicimus. Quare mihi videntur erraſſe, qui non alios crediderunt tropos, quam in quibus verbum pro verbo poneretur. Voluit igitur Quintilianus tam tropos, quam ſchemata verborum & orationis figuras dici.

Barbariſmus eſt,) Hoc ipſo vocabulo quidam leuiter conuincere ſtudent, non eſſe hoc Cic. opus, quod A. G. tradiderit, Latinos ea voce ante ſua tempora non vſos. LONG.

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti. Sic,

Soſia in ſolario ſoleas ſarciebat ſuas.

†Hæc & in verborum & ſententiarum exornationem &c.) Tres ſunt figurarum ordines. Primus ad dictionem pertinet, quale eſt hoc,

Pierides vos hæc facietis maxima Gallo,

Gallo, cuius amor tantum mihi creſcit in horas.

eſt enim dictionis repetitio, quæ paulo illuſtriorem reddit orationem. Secundus ordo pertinet ad orationem, ita ut oratio figuretur tantum, non etiam addatur aliquid, quo corpus orationis creſcat. Huiuſmodi ſunt interrogationes, nihil enim ad orationis corpus interrogatio facit, tantum figurat modum orationis, vt vehementius videatur dici, quam ſi ſimpliciter ſine interrogatione ferretur. Vehementius enim eſt, quo me vertam? quam, non habeo quo euadam. Tertius ordo ſic ad orationem pertinet vt non ornet tantum, ſed augeat quoque orationis corpus. poteſtq́. eximi orationi, qualis eſt diſtributio, Remp. læſit, ſenatum violauit, equeſtrem ordinem afflixit, plebis opes diripuit. Huiuſmodi figuris oratio augeſcit. Atque hinc facile apparet, quomodo numeret exornationes Cic. aut quomodo Fabius. Cicero enim duos priores ordines complectitur exornationibus verborum, & tertium ordinem vocat exornationes ſententiarum Quintil. duos priores ordines tantum pro ſchematis, ſed figuris (non autem hunc ſeparo Tropos) habet: tertium ordinem non numerat inter ſchemata, ſed partim inter amplificandi formas, partim vult argumenta vocari. Hæc ex Melanch. Eſt autem hoc quidem Tropi & Schematis diſcrimen. In tropo mutatur ſignificatio, in figura non, ſed tantum variatur eius inflexio, aut in oratione compoſitio: vt, quo de. aut cum eloquendi forma mutatur: Quid non mortalia pectora cogis? Nam hoc aliter effertur, quam ſi dicam, Nihil non cogit habendi cupiditas.

Elegantia eſt, quæ facit vt vnumquodque verbum videatur dici pure .i. ſine vitio & appropriate & aperte .i. ſine obſcuritate. Hæc .ſ. elegantia, diuiditur in latinitatem & explanationem. Latinitas eſt, quæ conſeruat ſermonem purum & ſupp. remotum ab omni vitio. Vitia in ſermone, quo .i. vt is .ſ. ſermo ſit minus .i. non ſatis latinus, poſſunt eſſe duo ſolœciſmus & barbariſmus. Solœciſmus eſt, cum .i. quando pluribus uerbis .i. inter plura uerba, verbum conſequens .i. quod ſequitur non accommodatur .i. non recte conformatur ſuperiori .i. antepoſito, vt ſi quærenti, quo vadis, dicas hic. Barbariſmus eſt, cum aliquod verbum profertur vitioſe. Nos dicemus dilucide .i. clare in arte grammatica (ergo etiam grammaticen compoſuit, aut componere conſtituit Cic.) qua ratione poſſimus uitare, hæc .ſ. dicta uitia. Explanatio eſt, quæ reddit orationem apertam & dilucidam. Ea .ſ. explanatio comparatur .i. acquiritur duabus rebus, videlicet uerbis vſitatis & proprijs. Vſitata ſunt ea, quæ verſantur in ſermone, & conſuetudine quotidiana. Propria ſup. ſunt ea, quæ ſunt, aut eſſe poſſunt verba eius rei, de qua loquemur. Compoſitio eſt cōſtructio verborum perpolita .i. perfecte exornata, æquabiliter .ſ. ex omni parte. Ea .ſ. compoſitio ſeruabitur .ſ. à nobis, ſi fugiamus crebras concurſiones uocalium, quæ .ſ. vocales reddunt orationem vaſtā .i. inconcinniam, atque hiantem .i. cum hiatu oris pronunciandā, vt eſt hæc vaccæ æneæ amœniſſime impendebant. Et ſup. conſeruabitur ſi uitabimus nimiam aſſiduitatem eiuſdem literæ. Cui vitio hic verſus .ſ. Ennianus erit. Exemplo (& ſi quis dicat auctorē facerem contra inſtitutum ſuum & præſcriptum, nam promiſiſſe ſuis non alienis vſurum exemplis, id purgat, innuens quod intellexerit de exemplis non uitioſis.) Nam nihil prohibet, hic .i. in hac re, uti exemplo, in uitijs alienis. ASCEN.

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti.

Cuius facilis eſt intellectio, nam ordo eſt: O Tite Tati tyranne,

quia cum Romulo regnauit Titus Tatius, vnde vocatiuus eſt Tati. nam errant qui putant præcedēte uocali ſcribi per c, eo quòd Mauricius Maurici declinetur, cum tameo Tatius, Statius, Lucretius, Mœrius, Sulpitius, Anitius, Plotius, Mutius, io quibus omnes vocales t, præceduot, ti, non ci, io vocatiuo faciant, tute i. tu ipſe (nam tumet non recte dicatur) tuliſti. i. abſtuliſti, aut ſumpſiſti tibi tanta. Et hic. ſ. verſus eiuſdem poetæ. ſ. Ennij qui obſcurior eſt. poteſt tamen ſic intelligi quiſquam aut quiſque neget, quidquam. i. quamlibet rem, quenque. t. & quem, & ſup. is quem quiſquam conueniat. i. poſtulet, & in ius uocet, neget quidquam. Et ſup. conſeruabitur, ſi nos fugiemus nimiam aſſiduitatem eiuſdem verbi. i. dictionis, ſeu partis orationis. Ea. ſ. omnia aſſiduitas eſt huiuſmodi. Nam non eſt ratio adhibere fidem ei rationi, cuius rationis ratio oon extet. i. non apparet. Et ſup. cōſeruabitur, ſi non utemur continenter. i. continue ſine interruptione verbis cadentibus ſimiliter hoc modo. Veniebāt ſup. flentes, plorantes, obteſtantes, lacrymantes, hoc ordine ſeruatur ratio uerſus, ſi modo verſus eſt. Et ſup. conſeruabitur ſi uitabimus tranſiectionem. i. tranſpoſitionem uerborum, niſi ſup. eam quæ erit concinna. i. iuxta aliquem colorem. de qua re nos loquemur poſterius, in quo vitio eſt Cæcilius poeta comicus, ut io libro priore. ſ. duorū has ces &c. vbi ordo melior eſſet. O Luci Aeli, nos miſimus ad te has res ſcriptas, aut miſimus has res ſcriptas ad te. Item, vt compoſitio conſeruetur, oportet fugere longam continuationem verborum quæ lædit, &. i. ſimul aures auditoria, & ſpiritum. i. ut dicūt flatum & anhelitum oratoris. His uitijs vitatis in compoſitione, reliquum operis. ſ. huius, eſt conſumendum in dignitate. i. in præceptis de dignitate ſeruanda in varijs coloribus. Dignitas eſt, quę reddit. i. efficit orationem ornatam, diſtinguens ſup. eam uarietate. Hic diuiditur io exornationem uerborum & ſententiarum. Exornatio verborum eſt, quæ continetur. i. concluditur, & completur, inſignita. i. inſignis, effecta, & illuſtris perpolitione. i. perfecta uenuſtatione ipſius ſermonis. Exornatio ſententiarum eſt, q̄ habet quandam. i. certam dignitatem. i. venerabilem decorem non in verbis, ſed in ipſis rebus.

DE EXORNATIONIBVS VERBORVM.

REPETITIO eſt, cum continenter ab vno, atque eodem verbo in rebus ſimilibus & diuerſis principia ſumuntur, hoc modo: Vobis iſtud attribuendum eſt, vobis gratia habenda, vobis res iſta erit honori. Item: Scipio Numantiam ſuſtulit, Scipio Carthaginem deleuit, Scipio pacem peperit, Scipio ciuitatem ſeruauit. Item: Tu in forum prodire, tu lucem conſpicere, tu in horum conſpectum venire conaris? Audes verbum facere, audes quidquam ab iſtis petere, audes ſupplicium deprecari? Quid eſt, qđ poſſis defendere? quid eſt, quod audeas poſtulare? quid eſt, quod tibi putes concedi oportere? Non iuſiurandum reliquiſti? non amicos prodidiſti? non parenti manus intuliſti? non denique in omni dedecore volutatus es? Hęc exornatio cum multum venuſtatis habet, tum grauitatis & acrimoniæ plurimum. quare videtur eſſe adhibenda & ad exornandam, & ad augendam orationem. Conuerſio eſt, per quam non, vt ante, primum repetimus verbum, ſed ad poſtremum continenter reuertimur. hoc modo: Pœnos populus R. iuſtitia vicit, armis vicit, liberalitatē vicit. Item: Ex quo tempore concordia de ciuitate ſublata eſt, libertas ſublata eſt, fides ſublata eſt, amicitia ſublata eſt. Item: C. Lælius homo nauus erat, ingenioſus erat, doctus erat, bonis viris & ſtudioſis amicus erat: ergo in ciuitate primus erat. Item: Nam cū iſtos, vt abſoluant te, rogas, vt peierent, rogas; vt exiſtimationem negligant, rogas; vt leges populi R. tuæ libidini largiantur, rogas. Complexio eſt, quæ vtranque complectitur exornationem, & hanc, & quam ante expoſuimus, vt & repetatur idem primum verbum ſæpius, & crebro ad idem poſtremum reuertamur, hoc modo. Qui ſunt, qui fœdera ſæpe ruperunt? Carthaginienſes. Qui ſunt, qui crudeliſſime bellum in Italia geſſerunt? Carthaginienſes. Qui ſunt, qui Italiam deformauerunt? Carthaginienſes. Qui ſunt, qui ſibi poſtulant ignoſci? Carthaginienſes. Videte ergo, quid conueniat eos impetrare. Item: Quē ſenatus damnarit, quem populus R. damnarit, quem omnium exiſtimatio damnarit, eum vos ſententijs veſtris abſoluetis? Traductio eſt, quæ facit vt, cum idem verbū crebrius ponatur, non modo non offendat animum, ſed etiam concinniorem orationem reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in uita iucundius vita, is cum virtute vitam non poteſt colere. Item: Eum tu hominem appellas, qui ſi fuiſſet homo, nunquam tam crudeliter vitam hominis petiſſet. At erat inimicus: ergo inimicum ſic vlciſci voluit, vt ipſe ſibi reperiretur inimicus. Item: Diuitias ſine diuitum eſſe, tu vero virtutem præfer diuitijs. nā ſi voles diuitias cum virtute comparare, vix ſatis idoneæ tibi videbuntur diuitiæ, quæ virtutis pediſſequæ ſint. Ex eodem genere exornationis, cum idem verbum modo ponitur in hac, modo in altera re, hoc modo: Cur eam rem tam ſtudioſe curas, quæ multas tibi dabit curas? Item: Amari iucundum eſt, ſi curetur ne quid inſit amari. Itē: Veniam ad vos, ſi mihi ſenatus det veniam. In his quatuor generibus exornationū, quæ adhuc propoſitæ ſunt, non inopia verborum fit, ut ad idem verbum redeatur ſæpius: ſed ineſt feſtiuitas quædā, quæ facilius auribus dijudicari, quàm verbis demonſtrari poteſt. Contentio eſt, cum ex contrarijs verbis oratio conficitur, hoc pacto: Habet aſſentatio iucunda principia, eadem exitus amariſſimos affert. Item: Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. Item: In ocio tumultuaris, in tumultu ſolus es ocioſus. In re frigidiſſima cales, in ferueutiſſima friges. Tacito cum opus eſt, clamas: cum loqui conuenit, obmuteſcis. Ades, abeſſe vis: abes, reuerti cupis. In pace bellum quæritas, in bello pacem deſideras. In concione de virtute loqueris, in prœlio prę ignauia tu bæ ſonitum perferre non potes. Hoc genere ſi diſtinguemus orationem, & ornati & graues poterimus eſſe. Exclamatio eſt, quæ conficit ſignificationem doloris, aut indignationis alicuius, per hominis, aut vrbis, aut loci, aut rei cuiuſpiam compellationem, hoc modo: Te nunc alloquor Africane, cuius mortui quoque nomen ſplendori ac decori eſt ciuitati. Tui clariſſimi nepotes ſuo ſanguine aluerunt inimicorum crudelitatem. Item: O perfidioſæ Fregellæ, quàm facile ſcelere veſtro contabuiſtis: vt, cuius nitor vrbis Italiam nuper illuſtrauit, eius nunc vix fundamentorum reliquiæ maneant. Item: Bonorum inſidiatores latrocinio vitam innocentiſſimi cuiuſque petiſtis: tantam ne ex iniquitate iudiciorum veſtris calumnijs aſſumitis facultatem? Hae exclamatione ſi loco vtemur, & raro, & cum rei magnitudo poſtulare videbitur, ad quam uolemus indignationem animum auditoris adducemus. Interrogatio non omnis grauis eſt, neque concinna, ſed hæc, quæ, cum enumerata ſunt ea, quæ obſunt cauſæ aduerſariorum, confirmat ſuperiorem orationem, hoc pacto: Cum igitur hæc omnia faceres, diceres, adminiſtrares, vtrum animos ſociorum ab rep. remouebas & alienabas, an non? & vtrum ne aliquem exornari

oportuit,

oportuit,qui iſta prohiberet,ac fieri non ſineret, an nón? Ratiocinatio eſt, per quam ipſi à nobis rationem poſcimus quare quidque dicamus, & crebro noſmet à nobis petimus vniuſcuiuſque propoſitionis explanationem. ea eſt huiuſmodi: Maiores noſtri ſi quam vnius peccati mulierem damnabant, ſimplici iudicio multorum maleficiorum conuictam putabant. Quo pacto? quoniam, quàm impudicam iudicarant, eam veneficij quoque damnatam exiſtimabant. Quid ita? quia neceſſe eſt eam,quæ ſuum corpus addixerit turpiſsimæ cupiditati, timere permultos. Quos iſtos? virum,parentes, ceteros,ad quos videt ſui dedecoris infamiam pertinere. Quid poſtea? quos tantopere timeat,eos neceſſe eſt vt,quoquo modo poſsit, veneficio petat. Cur? quia nulla poteſt honeſta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconſideratam. Quid veneficij damnatam? quid? putabant impudicam quoque neceſſario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficium cauſa,quàm turpis amor, & intemperans libido commouere potuit: cum,cuius animus mulieris eſſet corruptus,eius corpus caſtum eſſe non putarint. Quid in viris? idem ne hoc obſeruabant? minime. Quid ita? quia viros ad vnumquodque maleficium ſingulæ cupiditates impellunt: mulieres ad omnia maleficia cupiditas vna ducit. Item: Bene maiores noſtri hoc comparauerunt, vt neminem regem, quem armis cepiſſent, vita priuarent. Quid ita? quia,quam nobis facultatem fortuna dediſſet, iniquum erat in eorum ſupplicio conſumere,quos eadem fortuna paulo ante in ampliſsimo ſtatu collocarat. Quid, quòd exercitum contra duxit? deſino meminiſſe. Quid ita? quia viri fortis eſt,qui de victoria contendant,eos hoſtes putare; qui victi ſunt,eos homines iudicare,vt poſsit bellum fortitudo minuere,pacem humanitas augere. At ille,ſi viciſſet, num idem feciſſet? non profecto tam ſapiens fuiſſet. Quid igitur ei parcis? talem ſtultitiam contemnere, non imitari conſueui. Hæc exornatio ad ſermonem vehementer accommodata eſt, & animum auditoris retinet tum venuſtate ſermonis,tum rationum expectatione. Sententia eſt oratio ſumpta de vita,quæ, aut quid ſit, aut quid eſſe oporteat in vita, breuiter oſtendit, hoc modo: Difficile eſt primum virtutem reuereri, qui ſemper ſecunda fortuna ſit vſus. Item: Liber eſt is exiſtimandus, qui nulli turpitudini ſeruit. Item: Egens æque eſt is, qui non ſatis habet, & is,cui nihil ſatis poteſt eſſe. Item: Optima viuendi ratio eſt eligenda: eam iucundam conſuetudo reddet. huiuſmodi ſententiæ ſimplices non ſunt improbandæ: propterea quòd habet breuis expolitio,ſi rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum eſt genus ſententiæ, quod confirmatur ſubiectione rationis, hoc modo: Omnes bene viuendi rationes in virtute ſunt collocandæ: propterea quòd ſola virtus in ſua poteſtate eſt, omnia præterea ſubiecta ſunt fortunæ dominationi. Item: Qui fortunis alicuius inducti amicitiam eius ſecuti ſunt, hi, ſimulac fortuna dilapſa eſt, deuolant omnes. Cum enim receſsit ea res,quæ fuit conſuetudinis cauſa, nihil ſupereſt quare poſsint in amicitia retineri. Sunt item ſententiæ,quæ duplices efferuntur, hoc modo ſine ratione: Errant,qui in proſperis rebus omnes impetus fortunæ ſe putant fugiſſe. Sapienter cogitant, qui temporibus ſecundis caſus aduerſos reformidant. Cum ratione,hoc pacto: Qui adoleſcentium peccatis ignoſci putant oportere,falluntur, propterea quòd ætas illa non eſt impedimento bonis ſtudijs: at hi ſapienter faciunt, qui adoleſcentes maxime caſtigant,vt,quibus virtutibus omnem vitam tueri poſsint, eas in ætate maturiſsima velint comparare. Sententias interponi raro conuenit; vt rei actores, non viuendi præceptores eſſe videamur. cum ita interponentur,multum afferent ornamenti. nam neceſſe eſt animo eam comprobet tacitus auditor, cum ad cauſam videat accommodari rem certam ex vita & moribus ſumptam. Contrarium idem fere eſt,quod contentio. Contrarium eſt, quod ex rebus diuerſis duabus, alteram breuiter & facile confirmat,hoc pacto: Nam,qui ſuis rationibus inimicus fuerit ſemper, eum quo modo alienis rebus amicum fore ſperes? Item: Nam,quem in amicitia perfidioſum cognoueris, eum quare putes inimicitias cum fide habere poſſe? Et qui priuatus intolerabili ſuperbia fuerit,eum commodum, & ſui cognoſcentem videre in poteſtate quis ſperet? Et qui in ſermonibus & conuentu amicorum verum dixerit nunquam, eum ſibi in concionibus credis à mendacio temperaturum? Itẽ: Quos ex collibus deiecimus, cum his in campo metuimus dimicare? Qui cum plures erant, paucis nobis exæquari non poterant, hi poſtquam pauciores ſunt, metuimus ne ſint ſuperiores? Hoc exornationis genus breuibus & continuatis verbis perfectum eſſe debet, & cum commodum eſt auditu propter breuem & abſolutam concluſionem, tum vero vehementer id,quod opus eſt oratori, comprobat contraria re,& ex eo,quod dubium non eſt,expedit illud, quod dubium eſt, vt aut dilui non poſsit, aut multo difficillime poſsit. Membrum orationis appellatur res breuiter abſoluta ſine totius ſententiæ demonſtratione,q̃ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo: Et inimico proderas .i. vnum, quod appellatur membrum: deinde hoc excipiatur oportet ab altero,& amicum lædebas. Ex duobus membris hæc exornatio poteſt cõſtare: ſed commodiſsima & abſolutiſsima eſt,quæ ex tribus cõſtat,hoc pacto: Et inimico proderas, & amicũ lædebas, & tibi ipſi non conſulebas. Item: nec reip. conſuluiſti, nec amicis profuiſti,nec inimicis reſtitiſti. Articulus dicitur,cum ſingula verba interuallis diſtinguentur cęſa oratione, hoc modo: Acrimonia, voce, vultu aduerſarios perterruiſti. Item: Inimicos inuidia, iniurijs, potentia, perfidia ſuſtuliſti. Inter huius generis & illius ſuperioris vehementiam hoc intereſt,ꝙ illud tardius & rarius venit, hoc crebrius & celerius peruenit. itaque in illo genere ex remotione brachij & contortione dextræ gladius ad corpus afferri, in hoc autem crebro & celeri vulnere corpus conſauciari videtur. Continuatio eſt denſa & continens frequentatio verborum cum abſolutione ſentẽtiarum. ea vtemur commodiſsime tripertito,in ſententia,in contrario,in concluſione. In ſententia,hoc pacto: Ei non multum poteſt obeſſe fortuna,qui ſibi firmius in virtute,q̃ in caſu præſidium collocauit. In contrario,hoc modo: Nã ſi quis ſpei non multum collocarit in caſu, quid eſt ꝙ ei magnopere caſus obeſſe poſsit? In concluſione, hoc pacto: Quòd ſi in eos plurimũ fortunæ poteſt,qui ſuas rationes omnes in caſum contulerunt, non ſunt omnia cõmittenda fortunæ,ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis vim adeo frequentatio eſt neceſſaria, vt infirma facultas orato

ris videatur, niſi ſententiam, & contrarium, & concluſionem frequentibus efferat verbis. Sed & alias quoque nonnunquam non alienum eſt, tametſi neceſſe non eſt, eloqui res aliquas per huiuſcemodi continuationes.

Compar appellatur, quod habet in ſe membra orationis, de quibus ante diximus, quæ conſtant ex pari fere numero ſyllabarum. hoc non de enumeratione noſtra fiet: nam id quidem puerile eſt, ſed tantum affert vſus & exercitatio facultatis, vt animi quodam ſenſu par membrum ſuperiori referre poſſimus, hoc modo: In prœlio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat: hæc omnia graues caſus adminiſtrabant. Item: Illi fortuna felicitatem dedit, huic induſtria virtutem comparauit. In hoc genere ſæpe fieri poteſt, vt non plane par ſit numerus ſyllabarum, & tamen eſſe videatur, ſi vna aut etiam altera ſyllaba eſt alterum breuius: aut ſi, cum in altero plures ſunt, in altero longior aut longiores, plenior aut pleniores ſyllabæ erunt; vt longitudo aut plenitudo harum multitudinem alterius aſſequatur & exæquet.

Similiter cadens, exornatio dicitur, cum in eadem conſtructione verborum duo aut plura ſunt verba, quæ similiter iiſdem caſibus efferuntur, hoc modo: Hominem laudas egentem virtutis, abundantem felicitatis. Item: Cuius omnis in pecunia ſpes eſt, eius à ſapientia eſt animus remotus. Diligentia comparat diuitias, negligentia corrumpit animum: & tamen, cum ita viuit, neminem præ ſe ducit hominem. Similiter deſinens eſt, cum, tametſi caſus non inſunt in verbis, tamen ſimiles exitus ſunt, hoc pacto: Turpiter audes facere, nequiter ſtudes dicere. Viuis inuidioſe, delinquis ſtudioſe, loqueris odioſe. Item: Audacter territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in caſus ſimilitudine verſatur, inter ſe vehementer conueniunt, & ea re, qui his bene vtuntur, plerunque ſimul ea collocant in iiſdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet: Perditiſſima ratio eſt amorem petere, pudorem fugere, diligere formam, negligere famam. Hic & ea verba, quæ caſus habent, ad caſus ſimiles; & illa, quæ non habent, ad ſimiles exitus veniunt. Annominatio eſt, cum ad idem verbum acceditur commutatione, vel additione vnius literæ, aut literarum, ſyllabæ, aut ſyllabarum; aut ad res diſſimiles ſimilia verba accommodantur. eæ multis & variis rationibus conficitur. Attenuatione aut complexione eiuſdem literæ, ſic: Hic, qui ſe magnifice iactat atque oſtentat, veniit à te ante, quàm Romam venit. Ex contrario: Hic, quos homines alea uincit, eos ferro ſtatim vinciit. Productione eiuſdem literæ, hoc modo: Hūc auium dulcedo ducit ad auium. Breuitate eiuſdem literæ, hoc modo: Hic tametſi videtur eſſe honoris cupidus, tamen non tantum curiam diligit, quantum Curiam. Addendis literis, hoc pacto: Hic ſibi poſſet temperare, niſi amori mallet obtemperare. Demendis literis, ſic: Si lenones tanquā leones vitaſſet, vitæ ſe tradidiſſet. Transferendis literis, ſic: Videte iudices, vtrum homini nauo, an vano credere malitis. Item: Nolo eſſe laudator, ne videar adulator. Commutandis, hoc modo: Deligere oportet, quem velis diligere. Hæ ſunt annominationes, quæ in literarum cōmutatione breuitate. aut productione, aut tranſlatione, aut aliqua huiuſmodi genere verſantur. Sunt autem aliæ, quæ non habent tam propinquam in verbis ſimilitudinē, & tamen diſſimiles non ſunt: quibus de generibus vnum eſt huiuſmodi: Quid veniam, qui ſim, quare veniam, quem inſimulem, cui proſim, quem poſtulem, breui cognoſcetis. Nam hic eſt in quibuſdam verbis quædam ſimilitudo non tam affectanda, quàm illæ ſuperiores, ſed tamen adhibenda nonnunquam. Alterum genus huiuſmodi: Demus operam Quirites, ne omnino P.C. circunſcripti putentur. Hæc annominatio accedit magis ad ſimilitudinem, quàm illa ſuperior, ſed minus, quàm illa ſuperiores: propterea quòd non ſolum additæ, ſed vno tempore demptæ quoque literæ ſunt. Tertium genus eſt, quod verſatur in caſuum commutatione, aut vnius aut plurium nominum: vnius nominis, hoc modo: Alexander Macedo ſummo labore animum ad virtutes à pueritia confirmauit. Alexandri virtutes per orbem terræ cum laude & gloria vulgatæ ſunt. Alexandro ſi vita data longior eſſet, trans Oceanū Macedonum gloria tranſuolaſſet. Alexandrum omnes maxime metuerunt, item plurimum dilexerunt. Varie hic vnum nomen in commutatione caſuum volutatum eſt. Plura nomina, caſibus commutatis, hoc modo faciunt annominationem: T. Gracchum, rempub. adminiſtrantem, indigna prohibuit nex diutius in ea commorari. C. Graccho ſimiliter occaſio oblata eſt, quæ reip. virum amantiſſimum ſubito de ſinu ciuitatis eripuit.

Saturninum, fide captum, malorum perfidia per ſcelus vita priuauit. Tum ò Druſe ſanguis domeſticos parietes, & vultum parentis aſperſit. Sulpitio, cui paulo ante omnia concedebant, eum breui ſpatio non modo viuere, ſed etiam ſepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum vnum in ſimiliter cadentibus, alterum in ſimiliter deſinentibus verbis, tertium in annominationibus poſitum eſt, perraro ſumenda ſunt, cum in veritate dicemus; propterea quòd non hæc videntur reperiri poſſe ſine elaboratione & conſumptione operæ.

Eiuſmodi autem ſtudia ad delectationem, quàm ad veritatem videntur accommodatiora. Quare fides, & grauitas, & ſeueritas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis: & non modo tollitur auctoritas dicendi, ſed offenditur quoque in eiuſmodi oratione auditor: propterea quòd eſt in his lepos, & feſtiuitas, non dignitas, neque pulchritudo. quare quæ ſunt ampla & pulchra, diu placere poſſunt: quæ lepida & concinna, cito ſatietate afficiunt aurium ſenſum faſtidioſiſſimum. Quo modo igitur, ſi crebro his generibus vtemur, puerili videbimur elocutione delectari: ita, ſi raro has interſeremus exornationes, & in cauſa tota varie diſpergemus, commode luminibus diſtinctis illuſtrabimus orationem. Subiectio eſt, cū interrogamus aduerſarios, aut quærimus ipſi, quid ab illis, aut quid contra nos dici poſſit: deinde ſubiiciemus id, quod dici oportet, aut quod nō oportet, aut nobis adiumento futurum ſit, aut offuturum illis è contrario, hoc modo: Quæro igitur vnde iſte tam pecunioſus ſit factus. Amplum patrimonium relictum eſt? at patris bona venierunt. Hereditas aliqua obuenit? non poteſt dici: ſed etiā à neceſſariis omnibus exheredatus eſt. Præmium aliquod ex lite aut iudicio cepit? non modo id non fecit. ſed etiam inſuper ipſe grandi ſponſione victus eſt. Ergo, ſi his rationibus locupletatus non eſt, ſicut omnes videtis, aut iſti domi naſcitur aurum, aut vnde licitum non eſt pecunias accepit. Item: Sæpe iudices

ani-

animaduerti, multos aliqua ex honeſta re,quam ne inimici quidem criminari poſſint,ſibi præſidium petere,quorum nihil poteſt aduerſarius facere. Nam vtrum ad patris eius virtutem confugiet? at eum vos iurati capite dãnaſtis. An ad ſuam reuertetur antiquam vitam alicubi honeſte tractatam? non. nam hic quidem ante oculos veſtros quo modo vixerit,ſcitis omnes. An cognatos ſuos enumerabit,quibus vos conueniat commoueri? at hi quidem nulli ſunt. Amicos proferet? at nemo eſt, qui ſibi non putet turpe,iſtius amicum nominari. Item: Credo inimicum,quem nocentem putabas,in iudicium adduxiſti? non; nam indemnatum necaſti. Leges,quæ id facere prohibent, veritus es? at ne ſcriptas quidem iudicaſti. Cum ipſe te veteris amicitiæ commonefaceret,commotus es? at nihilo minus,ſed etiam ſtudioſius occidiſti. Quid? cum tibi pueri ad pedes volutarentur, miſericordia motus es? at eorum patrem crudeliſſime ſepultura quoque prohibuiſti, Multum ineſt acrimoniæ & grauitatis in hac exornatione: propterea quòd,cum quæſitum eſt quid oporteat,ſubijcitur id non eſſe factum. quare facillime fit,vt augeatur indignitas negocij. Ex eodem genere,vt ad noſtram quoque perſonam referamus ſubiectionem,ſic: Nam quid me facere conueniret, cum à tota Gallorum multitudine circunſederẽt? an dimicarem? at cum parua manu tum prodiremus,locum quoque inimiciſſimum habebamus. Sederem in caſtris? at neque ſubſidium,quod expectarem,habebamus, neque erat quò vitam produceremus. Caſtra relinquerẽ? at obſidebamur. Vitam militum negligerem? at ea videbar eos accepiſſe conditione,vt,quoad poſſem, incolumes patriæ & parentibus conſeruarem. Hoſtium conditionem repudiarem? at ſalus antiquior eſt militum, quàm impedimentorum. Huiuſmodi conſequuntur identidem ſubiectiones,vt ex omnibus oſtendi videatur,nihil potius, quàm quod factũ ſit,faciundum fuiſſe. Gradatio eſt, in qua non ante ad conſequens verbum deſcenditur, quàm ad ſuperius conſcenſum eſt,hoc modo: Nam quæ reliqua ſpes manet libertatis,ſi illis &,quod libet,licet: &,quod licet,poſſunt: &, quod poſſunt, audent: &, quod audent, faciunt: &, quod faciunt,vobis moleſtum non eſt? Itẽ: Non ſenſi hoc, & non ſuaſi: neque ſuaſi, & non ipſe ſtatim facere cœpi: neque facere cœpi, & non perfeci: neque perfeci, & non probaui. Item: Africano induſtria virtutem, virtus gloriam, gloria æmulos comparauit. Item: Imperium Græciæ fuit penes Athenienſes, Athenienſium potiti ſunt Spartiatæ, Spartiatas ſuperauere Thebani, Thebanos Macedones vicerunt, qui ad imperium Græciæ breui tempore adiunxerunt Aſiam bello ſubactam, Habet in ſe quendam leporem ſuperioris cuiuſque crebra repetitio verbi,quæ propria eſt huius exornationis. Definitio eſt,quæ rei alicuius proprias amplectitur poteſtates breuiter & abſolute,hoc modo: Maieſtas reip. eſt, in qua continetur dignitas & amplitudo ciuitatis. Item: Iniuriæ ſunt,quæ aut pulſatione corpus,aut conuitio aures, aut aliqua turpitudine vitam cuiuſpiam violant. Item: Non eſt iſta diligentia,ſed auaritia: ideo quòd diligentia eſt accurata conſeruatio ſuorum, auaritia iniurioſa appetitio alienorum. Item: Non eſt iſta fortitudo,ſed temeritas: propterea quòd fortitudo eſt contemptio laboris & periculi cum ratione vtilitatis, & compenſatione commodorum: temeritas eſt cum inconſiderata laborum perpeſſione gladiatoria periculorum ſuſceptio. Hæc igitur commoda putatur exornatio, quòd omnem rei cuiuſpiam vim & poteſtatem ita dilucide proponit, & breuiter explicat, vt neque pluribus verbis oportuiſſe dici videatur, neque lucidius potuiſſe dici putetur.

Tranſitio vocatur, quæ,cum oſtendit breuiter quod dictum ſit,proponit item breui quod conſequatur,hoc modo: In patriam cuiuſmodi fuerit, habetis: nunc, in parentes qualis extiterit,conſiderate. Item: Mea in iſtũ beneficia cognoſcitis: nũc, quo modo iſte mihi gratiam retulerit,accipite. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res: nam &,quid dixerit, commonet, & ad reliquum comparat auditorem. Correctio eſt, quæ tollit id,quod dictum eſt,& pro eo id, quod magis idoneum videtur, reponit, hoc pacto: Quòd ſi iſte ſuos hoſpites rogaſſet,immo innuiſſet modo, hoc facile poſſet. Item: Nam poſtquam iſti vicerunt, atque adeo victi ſunt, eam quo modo victoriam appellem, quæ victoribus plus calamitatis,quàm boni dederit? O virtutis comes inuidia, quæ bonos inſequeris plerunque,atque adeo inſectaris. Commouetur hoc genere animus auditoris. res enim cõmuni verbo elata,tantummodo dicta videatur: ea poſt ipſius oratoris correctionem magis idonea fit pronunciatione. Non igitur ſatius eſſet,dicet aliquis,ab initio,preſertim cum ſcribas, ad optimum & lectiſſimum verbum deuenire? eſt,cum non eſt ſatius, ſi commutatio verbi id erit demonſtratura,eiuſmodi rem eſſe,vt,cum eam communi verbo appellaris,leuius dixiſſe videaris; cum ad lectius verbum accedas,inſigniorem facias. Quòd ſi continuo veniſſes ad id verbum,nec rei, nec verbi gratia animaduerſa eſſet. Occupatio eſt,cum dicimus nos præterire, aut non ſcire,aut nolle dicere id, quod tunc maxime dicimus, hoc modo: Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixiſti, dicerem, ſi hoc tempus idoneum putarem: nunc conſulto relinquo. Et illud prætereo,quòd rei militari te infrequentem tradidiſti. Deinde,quòd iniuriarum ſatisfeciſti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico: reuertor ad illud, de quo iudicium eſt. Item: Non dico te ab ſocijs pecunias accepiſſe: non ſum in eo occupatus,quòd ciuitates,regna,domos omnium depeculatus es: furta,rapinas omnes tuas omitto. Hæc vtilis eſt exornatio, ſi aut rem, quam non pertineat alijs oſtendere, occulte admonuiſſe prodeſt; aut ſi longum eſt,aut ignobile,aut planum, aut non poteſt fieri, aut facile poteſt reprehendi; vt vtilius ſit occulte feciſſe ſuſpicionem,quàm huiuſmodi intendiſſe orationem, quæ redarguatur.

Diiunctio eſt,cum eorum,de quibus dicimus,aut vtrunque,aut vnumquodque certo concluditur verbo, ſic: Populus R. Numantiam deleuit, Carthaginem ſuſtulit,Corinthum disiecit,Fregellas euertit. Nihil Numantinis vires corporis auxiliatæ ſunt, nihil Carthaginienſibus ſcientia rei militaris adiumento fuit,nihil Corinthijs erudita calliditas præſidij tulit, nihil Fregellanis morum & ſermonis ſocietas opitulata eſt. Item: Formæ dignitas aut morbo deflorеſcit,aut vetuſtate extinguitur. Hic vtrunque,& in ſuperiore exemplo vnamquanque rem certo verbo concludi videmus. Coniunctio eſt, cum interpoſitione verbi & ſuperiores orationis partes comprehenduntur & inferiores,hoc modo: Formæ dignitas aut morbo defloreſcit, aut vetuſtate. Adiunctio eſt, cum

verbum,quo res comprehenditur,non interponimus, ſed aut primum aut poſtremum collocamus : primum , hoc pacto : Defloreſcit formæ dignitas aut morbo, aut vetu ſtate : poſtremum ſic : Aut morbo aut vetuſtate formæ dignitas defloreſcit. Ad feſtiuitatem diſiunctio eſt appo ſita. quare rarius vtemur ea,ne ſatietatem pariat. Ad bre uitatem coniunctio. quare ſæpius adhibenda eſt. Hæ tres exornationes de ſimplici genere manant. Conduplicatio eſt,cum ratione amplificationis, aut commiſerationis,eiuſdem vnius,aut plurium verborum iteratio,hoc modo : Tumultus C. Gracchi tumultus domeſticos & inteſtinos comparat. Item : Commotus non es, cum tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Item : Nunc etiam audes in horum conſpectum venire proditor patriæ, proditor inquam patriæ venire audes in horum conſpectum?, vehementer auditorem commouet eiuſdem redintegratio verbi,& vulnus maius efficit in contrario cauſæ,quaſi aliquod telum ſæpius perueniat in eandem partem corporis. Interpretatio eſt,quę non iterans idem redintegrat verbum, ſed id commutat, quod poſitum eſt,alio verbo,quod idem valeat,hoc modo : Remp. radicitus euertiſti, ciuitatem funditus deiecisti. Item : Patrem nefarie verberaſti,parenti manus ſcelerate intuliſti. Neceſſe eſt eius, qui audit, animum commoueri, cum grauitas prioris dicti renouatur interpretatione verborum. Commutatio eſt,cum duæ ſententiæ inter ſe diſcrepantes ex tranſiectione ita efferuntur, vt à priore poſterior contraria priori proficiſcatur, hoc modo : Eſſe oportet vt viuas, non viuere vt edas. Item : Ea re poemata non facio, quia, cuiuſmodi volo, non poſſum; cuiuſmodi poſſum,nolo. Item : Quæ de illo dicuntur,dici non poſſunt : quæ dici poſſunt,non dicuntur. Item : Si poema,loquens pictura eſt : pictura, tacitum poema debet eſſe. Item : Quia ſtultus es,ea re taces : non tamen,quia taces,ea re ſtultus es. Non poteſt dici quin commode fiat, cum contrariæ ſententiæ tranſlatione verba quoque conuertantur. Plura ſubiecimus exempla, vt, quoniam difficile eſt hoc genus exornationis inuentu, dilucidum eſſet, ut, cum bene eſſet intellectum, facilius in dicendo inueniretur. Permiſſio eſt, cum oſtendimus in dicendo nos aliquam rem totam tradere & concedere alicuius voluntati,ſic : Quoniam,omnibus rebus ereptis, ſolum mihi supereſt animus & corpus,hæc ipſa,quæ mihi de multis ſola relicta ſunt, vobis & veſtræ condono poteſtati. vos me,quo pacto vobis videtur, vtamini atque abutamini licebit impune : in me, quidquid libet, ſtatuite : dicite, atque obtemperabo. Hoc genus tametſi alias quoque nonnunquam tractandum eſt,tamen ad miſericordiam commouendam vehementiſſime eſt accommodatum. Dubitatio eſt, cum quærere videtur orator, verū de duobus potius, aut quid de pluribus potiſſimum dicat,hoc modo: Obfuit eo tempore plurimum reip. Conſulum,ſiue ſtultitiam,ſiue malitiam dicere oportet, ſiue vtrunque. Item : Tu iſtud auſus es dicere homo omnium mortalium? quæro quonam te digno moribus tuis appellem nomine. Expeditio eſt,cum,rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri,aut non fieri potuerit, ceteræ tolluntur,vna relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo : Neceſſe eſt,cum conſtet iſtum noſtrum fundum fuiſſe,oſtendas te aut vacuum poſſediſſe, aut vſu tuum feciſſe,aut emiſſe,aut hereditate tibi veniſſe. Vacuum,cum ego adeſſem, poſſidere non potuiſti : tuum vſu feciſſe etiam num non potes : emptio nulla profertur : hereditate tibi me viuo mea pecunia venire non potuit. relinquitur ergo,vt me ui de meo fundo deieceris. Hæc exornatui plurimum iuuabit coniecturales argumentationes, ſed non erit tanquam in pleriſque,vt,cum velimus,ea poſſimus vti : nam facere id non poterimus, niſi nobis ipſa negocij natura dabit facultatem. Diſſolutio eſt, quæ, coniunctionibus verborum è medio ſublatis,partibus ſeparatis effertur,hoc modo : Gere morem parenti,pare cognatis, obſequere amicis, obtempera legibus. Item : Deſcende in integram defenſionem,noli quidquam recuſare,da ſeruos in quæſtionem,ſtude verum inuenire. Hoc genus & acrimoniam habet in ſe, & vehementiſſimum eſt,& ad breuitatem accommodatum. Præciſio eſt,cum, dictis quibuſdam,reliquum,quod cœptum eſt dici, relinquitur in audientium iudicio,ſic : Mihi tecum par certatio non eſt : ideo quòd populus R. me : nolo dicere, ne cui forte arrogans videar : te autem ſæpe ignominia dignum putauit. Item : Tu iſta nunc audes dicere, qui nuper alienæ domui? non auſim dicere, ne, cum te digna dixero,me indignum quidpiam dixiſſe videar. Hic atrocior tacita ſuſpicio, quàm diſerta explanatio facta eſt. Concluſio eſt, quæ breui argumentatione ex iis, quæ ante dicta ſunt, aut facta, conficit id, quod neceſſario conſequatur, hoc modo. Quòd ſi Danais datum erat oraculum non poſſe capi Troiam ſine Philoctetæ ſagittis : hæ autem nihil aliud fecerunt, niſi Alexandrum perculerunt : hunc extinguere, id nimirum capi fuit Troiam.

CAPIDVRVS.

REPETITIO eſt, cum continenter, & quæ ſequuntur) Verborum figuras tractaturus Cic. ab eis inchoat,quę reiteratione verborum fiunt,quarum quatuor ſpecies ponit : vnam,qua in principio : alteram,qua in fine : tertiam,qua vtrobique : quartam, qua indifferenter poſitum idem verbū reperitur,ſed præter has,alias adhuc eſſe oſtendimus in eo libro, quem de figuris, quæ in ſyllabis, verbis ſingulis, & oratione fierent,e Græco in Latinum conuertimus. nam ecce & hæc inter ſe omnia differunt.

O Corydon Corydon, quæ te dementia cepit? Et,
Mater Cyrene mater, quæ gurgitis huius
Ima tenes.

Hoc vltimo loco poſitum,miſerandi eſt. è diuerſo ſimiliter collocatum.

Solis quem etiam ſolis tibi cura videndi,
Sit potior.

Oſtendentis,plura verba coniunguntur : vt,

Tu me duos vna ſaeuiſſima vipera cuna?
Tu me duos?

Poſt longiorem etiam interiectionem repetitio eſt : vt, Bonam iſerum me,conſumptus enim lacrymis,vt putabam, adhuc infixus in animo hæret dolor. Bonam inquam Cn. Pompeij, acerbiſſimæ voci ſubiecta præconis. Ad exprobrandum etiam reiteratur verbum : Viuis? ſed viuis non ad deponendam,ſed ad confirmandam audaciam. Repetuntur item continenter plura, ſine vlla verbi interiectione,ſed vnius tantum permutatione. quale illud Catulli eſt.

Mœcha putida redde codicillos,
Redde putida mœcha codicillos.

Aliquando primis vltima reſpondent : vt, Multi & graues dolores inuenti parentibus,& propinquis multi. Eſt & illud repetendi genus quod ſemel propoſita iterat & diuidit, ſed ita vt ordo permutetur. quale illud Virg.

Fortunæ ſub arguta conſederat ilice Daphnis,
Compulerantq́; greges Corydon & Thyrſis in vnum,
Thyrſis oues, Corydon diſtentas lacte capellas.

Hæc ἐπάνοδος Græce dicitur, noſtri regreſſionem vocant. In diuerſo ſenſu idem verbum geminatur: vt, Principum dignitas erat pene par, non par fortaſſe eorum, qui ſequebantur. In varietatis generibus fit reiteratio: vt, Magnus eſt labor dicendi magna eſt res. In variatis quoque caſibus: vt, Pater hic tuus? Patrem hunc appellas? patris tui filius es? hoc Græci πολύπτωτον vocant. Per rerum coniunctam diuerſitatem idem caſus, & aduerbia repetuntur, vt pro Cluentio: Quod autem tempus vindicandi? vnde illa frequentia? per quem porro datum? vnde ſumptum? quo peruenit interceptio poculi? cur non de integro datum? hanc μεταβολὴν vocant. Eſt & figurarum mixtura, in qua & primo verbo, longo poſt interuallo redditum eſt vltimum. & media primis, & medijs vltima congruunt, quale illud eſt Ciceronis: Veſtrum iam hic factum reprehenditur P. C. non meum hanc pulcherrimum quidem factum, verum, vt dixi, non meum, ſed veſtrum. hanc πλοκὴν vocant. Congeruntur etiam in vnum multa, & diſperſa, quæ à Cicero. diſſipata in Oratore dicuntur: vt, Hic ſegetes, illic veniunt felicius vuæ, Arborei fœtus alibi. (Contentio eſt,) Sane ſicut ex his figuris aliquæ frigidius in oratione leguntur, velut ea quam traductionem ipſe nominat, Græci autem ἀντανάκλασιν, vt cum dicis. Amare iucundum eſt, ſi curetur ne quid inſit amari, Auium dulcedo ducit ad auium, ita aliquæ nihil pene inter ſe differunt, velut habet quæ hic contentio vocatur. Ab ea vero quam paulo poſt nominat, contrariam Greci συνοικείωσιν vocant, quòd diuerſas res colligat: vt, Tam deeſt auaro quod habet. Hanc vero Græci ἀντίθετον, quidam contrapoſitum nominarunt, quæ ne ipſa quidem vno fit modo. Nam & ſi ſingula ſingulis opponuntur, vt, Vicit pudorem libido, timorem audacia, & bina binis: Non noſtri ingenij eſt, veſtri auxilij eſt. & ſententiæ ſententijs: Dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs. Hoc etiam commodiſſime ſubiungitur ea ſpecies quam diſiunctionem appellat Quintilianus: vt, Odit porro priuatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit, & quæ ſunt ſimili caſu, diſſimili ſententia in vltimo locata: vt, Quid in tempore mali fuit, nihil obſit, quin quod in cauſa boni fuit, proſit. Aliter contraponitur, cum dicitur: Eſt igitur iudices non ſcripta, ſed nata lex. & ſicut dicit Cicero, ſingulis rebus propoſitis, cum refertur aliquid ad ſingula, vt in hoc, Quam non didicimus, ſed accepimus, non legimus, verum ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus. Eſt aliquid auerſum, quod non contraponitur, quale eſt apud Rutilium: Nobis primis Dij immortales fruges dederunt, nosque ſoli accepimus, in omnes terras diſtribuimus. Fit etiam poſt has illa figura, quæ verba flexa repetit, & ἀντιμεταβολὴ dicitur: Non vt edam viuo, ſed vt viuam edo. Eſt etiam in figuris ſententiarum contentio, ſed de ea ſuo loco dicemus. (Exclamatio eſt) Sane renota illa differentia eſt, quam faciunt Græci inter id, quod apud eos προσφώνησιν, à noſtri exclamatio, & id, quod apud illos ἐπιφώνησις, vel ἐπιφώνημα, à noſtris acclamatio. Proanaphonesin. n. vocant, rei quæ fieri debuit exclamationem. velut illud Vergil.

O terq́; quaterq́; beati,
Quis ante ora patrum Troiæ ſub mœnibus altis
Contigit oppetere: O Danaum fortiſſime gentis
Tydide: mene Iliacis occumbere campis
Non potuiſſe: tuaq́; animam hanc effundere dextra?

Epiphonema autem, vel epiphoneſis eſt, rei, vt dicuntur, narratæ vel probatæ ſumma acclamatio. vt eiuſdem:

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Sed Quintilianus ambas potius ſententiæ figuras, quàm verborum putat, ſi quidem ſunt affectus. (Interrogatio non omnis grauis eſt,) Nam noſcendi cauſa interrogatur: vt,

Sed vos qui tandem: quibus aut veniſtis ab oris?

Idq́. figura caret. Figuratum autem, quoties non ſciſcitandi gratia aſſumitur, ſed inſtandi. qualem eſt: Quid enim tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? Et quouſque tandem abutere Catilina patientia noſtra? patere tua conſilia non ſentis? & totus denique hic locus. Quanto enim magis ardet, q̃ ſi diceretur, diu abuteris patientia noſtra, & patent tua conſilia. Interrogamus igitur quod negari non poſſit, aut vbi reſpondendi difficilis ſit ratio, vt vulgo vti ſolemus, qui fieri poteſt? aut inuidiæ gratia, aut miſerationis. Vt Sinon apud Virgil.

Heu quæ me tellus, inquit, quæ me æquora poſſunt Accipere?

Aut inſtandi, aut ferendi. vt Aſinius Audis ne? furioſum, inquã, non inofficioſum teſtamentum reprehendimus. Totum hoc planum eſt varietatis, & indignationi conuenit: vt,

Et quiſquam numen Iunonis adoret? Et admirationi.
Quid non mortalia pectora cogis?
Auri ſacra fames?

Eſt interdum acrius imperandi genus.

Non arma expedient, totaq́; ex vrbe ſequentur.

Eſt autem aliqua in reſpondendo figura, cum aliud interrogati, ad aliud quod vtilius ſit occurritur, argumentandi criminis cauſa, vt ſi rogatus an ab reo fuſtibus vapulaſſet, de innocentia reſpondet. Aliquando declinatur, vt ſi quæro, num occiderit hominem, & reſpondetur, latronem: ſi an fundum occupauerit reſpõdetur meum, tanquam confeſſionem præcedere debeat defenſio. vt apud Virgilium carmine Bucolico:

Non ne ego te vidi Damonis peſſime caprum
Excipere inſidijs?
Occurritur,
An mihi cantando victus non redderet ille?

Huic diuerſum eſt, cum alium rogaueris non expectare reſponſum, & ſtatim ſubijcere: vt, Domus tibi deerat? at habes. pecunia ſuperabat? at eges. quam figuram quidam aggeſtionem vocant. Ficta vero interrogatione vtemur: vt, Hæc igitur eſt tua diſciplina? ſic tu inſtituis adoleſcentes? Et ipſi interdum noſmet interrogamus. quale eſt illud Terentij, Horatij pariter & Perſij. Quid igitur faciam? Ceterum & interrogandi ſeipſum, & reſpondendi ſibi ſolent eſſe non ingratæ vices, vt Cicero pro Ligario: Apud quem igitur hæc dico? nempe apud eum, qui cum hæc ſciret, antequam vidit me, reipub. reddidit. Hanc figuram Cicero ratiocinationem vocat niſi quòd in ratiocinatione ſubiungendam neceſſario arbitratur rationem, quæ non multum differt ab ea figura, quam paulo poſt tractans, ſubiectionem nominauit. (Sententia eſt oratio ſumpta de vita, quæ, aut quid ſit, & quæ ſequuntur) De ſententia longius tractans Quintil. Sententiam, inquit, veteres, quod animo ſenſiſſent, uocauerunt. Id cum eſt apud veteres frequentiſſimum, tum etiam in vſu quotidiano quoſdam reliquias habet. Nam & iuraturi ex animi noſtri ſententia & gratulantes ex ſententia dicimus. Non raro tamen locuti ſunt, vt ſenſu ſua dicerent. Nam ſenſus eſſe corporis videbantur, ſed cõſuetudo iam tenuit, vt mente concepta ſenſus vocaremus: lumina autem, præcipueque in clauſulis poſita, ſententias hæc minus crebra apud antiquos, noſtris temporibus modo carent. Ideoque mihi de generibus cauſarum, & de uſu arbitror pauca dicenda. Antiquiſſimæ ſunt, quæ proprie quamuis omnibus unum nomen ſit ſententiæ uocantur. quas Græci γνώμας appellant. Vtrunque autem nomen ex eo acceperunt, quod ſimiles ſunt conſimilibus. Eſt autem hæc uox uniuerſalis, quæ etiam citra complexum cauſæ poſſit eſſe laudabilis. Interim ad rem tantum relata: ut, Nihil eſt tam populare, quàm bonitas. interim ad perſonam, quale eſt Afri Domitij, Princeps qui uult omnia ſcire, neceſſe habet multa cognoſcere. Hanc quidam partem enthymematis, quędam initiũ aut clauſulam epicherematis eſſe dixerunt, & ſi aliquando, non tamen ſemper. Illud uerius eſt, eam aliquãdo ſimplicem, ut ea quæ ſupra dixi aliq̃ ratione ſubiecta, ſic: Nam in omni certamine qui opulentior eſt, etiam ſi accipit iniuriam, tamen quia plus poteſt, facere uidetur nonnunquam duplicẽ: Obſequium amicos, ueritas odium parit. Sunt etiam, qui decem gña fecerunt, ſed eo modo, quo fieri uel plura poſſunt. per interrogationem, per comparationem, inficiationem ſimilitudinem, & cetera huiuſmodi. per omnes. n. figuras tractari poteſt. Illud notabile ex diuerſis: Mors miſera non eſt, aditus ad mortem eſt miſer. A recto quidem ſunt tales: Tam deeſt auaro quod habet, quàm quod non habet. Sed maiorem uim accipiunt ex mutatione figurę: Vſque adeo ne mori miſerum eſt? & per tranſlationẽ acrius. n. hoc, q̃ per ſe: Mors miſera non eſt, aditus ad mortem eſt miſer à cõi ad proprium. nam eum ſit rectum, nocere facile eſt, prodeſſe difficile, vehementius apud Ouidium Medea dicit, Seruare potui, perdere an poſſim rogas? Vertit ad perſonam Cicer. Nihil habet Cæſar nec fortuna tua maius q̃ vt poſſis, nec natura melius q̃ vt velis ſeruare quamplurimos. ita quæ erant rerũ propria, fecit hominum. In hoc genere cuſtodiendum eſt & id, quod ubique ne crebræ ſint, ne palam falſæ (quales frequenter ab his dñr qui hæc ἀκαδήμαικα uocant, & quidquid pro cauſa facere uidetur, quaſi indubitatum pronunciant) ac ne paſſim à quocunque dicãtur. Magis .n. decet eos in quibus eſt auctoritas. vt rei põdus etiam perſona cõfirmet. quis. n. ferat puerum, aut adoleſcentulum, aut etiã ignobilem, ſi iudicet in dicendo, & quodãmodo præcipiat? Enthymema quoq; eſt, quod omnes mente cõcipimus. propria tñ dicitur, quæ ſententia eſt ex cõtrarijs ꝓpterea q; eminere inter ceteras uĩ, ut poeta Home. ut hĩ Rom. De hoc in argumentis ſatis dictũ eſt,

Non

Non ſemper autem ad probationem adhibetur, ſed aliquando ad ornatum. vt pro Ligario: Quorum igitur impunitas Cæſar tuæ clementiæ laus eſt, eorum ipſorum te ad crudelitatem acuet oratio? Eſt, & epiphonematis, de qua figura ſupra dictum, clauſula quædam quæ ſententia appellatur, Græci νόημα. qua voce omnis intellectus accipi poteſt. Hoc nomine donarunt ea, quæ non dicuntur, verum intelligi debent. vt: Quare prius de veſtro facto fateamini neceſſe eſt, quam Ligarij culpam vllam reprehendatis. & vt Vibius Criſpus in eum, qui cum loricatus in foro ambularet: Quis tibi ſic timere permiſit? Melior cum contrarijs valet: Quem fugiam habeo, quem ſequar non habeo. Qui quidem miſer cum loqui non poſſet, tacere non poterat. Si quis autem quæ in hac parte vitioſe dicantur, ſcire procurat totum eum locum Quintiliani legat. Nobis, quæ recte prudenterque dici poſſint, ſufficiat decurriſſe, ſi quidem fruſtra, vt opinor, admonebimus, ſi quis iudicio careat, vt vitioſa vitet, ſin autem acris fuerit iudicij admonere non opus eſt, cum quid & vbi conueniat ſatis ipſe per ſe iudicaturus ſit. qui ſi non ſtultus ſit, ne nimius quidem in his quoque in oratione inſerendis, erit. Quiſque enim non imprudens ſatis intelliget, venuſte omnia poni, quæ generaliter rem aliquam complexa, ſuo loco, & vt decet, collocentur, ſecus ſi vitioſe. Nunquam vero generaliter, quod particulariter dictum eſt, intelligatur. Sed ad Ciceronem redeo. [Contrarium idem fere eſt, quod contentio) Hanc autem Celſus Viſelius & Rutilius Lupus, referente Quintiliano, ἀντίθετον nominarunt, et talis eius ſit forma, qualis eſt pro Muræna. Vigilas tu de nocte, vt tuis conſultoribus reſpondeas, ille vt eo quo tendit, mature cum exercitu perueniat, te gallorum, illum buccinarum cantus exuſcitat. [Membrũ orationis appellatur res breuiter abſoluta) Quod Græci κῶλον, nos membrum, quòd illi κόμμα, Latini inciſum, quod illi ipſi περίοδον, noſtri ambitum, circuitum, comprehenſionem, continuationem, circumſcriptionem nominarunt. Colon, ſiue membrum, quidam apud poetas putant, quoties ex integro pede in verſu nihil ſupereſt. Alij, quotquot partes orationis in verſu fuerint, tot cola dici voluerunt. Cum autem ſupereſt ex pede comma, id etiam inciſum, ſiue cæſuram dici voluerunt. Fit autem, vt Diomedes inquit, ex coniugatione verborum comma, ex commatis colon, ex colis, periodos. Comma eſt, velut Probus & Diomedes ſcribunt, iuncturæ finitio: Et ſi vereor iudices. Item alterum comma: Ne turpe ſit pro fortiſſimo viro dicere incipientem timere. Iam factum eſt colon, quod intellectum ſui, præſtat, tamen à toto corpore abruptum, & per ſe nihil efficiens, ac remotum à ceteris, vim non habet. vt per ſe manus & pes & caput & os, ſeiunctim corpus non eſt, cum autem hæc ſimul ſunt, tunc eſſe corpus incipit. Ita cum venit extrema concluſio, etiam abſoluta eſt periodos. vel cum ſubiungit Cicer. Et priſtinum morem iudiciorum minime referunt. Itaque ſi duo cola habeat periodus, dicolos, ſi tria, tricolos, & ſic deinceps nominatur. Quintil. autem, Inciſum, inquit, quantum mea fert opinio erit ſenſu non expleto ſed numero ſaltem concluſum, pars videlicet membri. tale eſt enim quo Cic. vtitur, Domus tibi deerat? at habet. pecunia ſuperabat? at eges. Fit autem etiam ſingulis verbis. Quid inciſum eſt, diximus. Membrum autem eſt ſenſus membris concluſus, ſed à toto corpore abruptus, ſic, ò callidos homines. perfectum membrum, ſed remotum à proximo, vim non habet: Quem quæſo noſtrum fefellit? id vos ita eſſe facturos. itaque fere inciſa & membra mixta ſunt, & concluſionem vtique deſiderant. Periodorum duo ſunt genera, alterum ſimplex, cum ſenſus vnus longior eſt, & ambitu circunducitur, alterum, quod membris conſtat inciſiſque quæ plures ſenſus habent: vt, Aderat ianitor carceris, & carnifex prætoris. reliqua habet periodus membra quatuor. Sed. vt mihi videtur, recipit frequenter & plura. Modus ei a Cicerone eſt aut quatuor ſenarijs verſibus, aut ipſius ſpiritus modo terminatus. Præſtare vero debet ſenſum periodus, concludat, ſit aperta vt intelligi poſſit, non immodica, vt memoria contineri poſſit. Vbicunque acriter erit, & inſtanter, pugnanterque dicendum, membratim cæſimque dicemus. nam hoc in oratione plurimum valet, Adeoque rebus accommodata debet eſſe, compoſitio, vt aſperis aſperos etiam numeros adhiberi oporteat. Et cum audientem inhoreſcere voluerimus, membratim plerunque narrabimus, aut ipſas periodos maioribus interuallis, & velut laxioribus modis reſoluemus. exceptis, quæ non docendi gratia, ſed ornandi narrantur, vt in Verrem, Proſerpinæ raptus. hic enim lenis & fluens contextus decet. Periodus apta procemijs eſt maiorum cauſarum, vbi ſollicitudine, commendatione, miſeratione res eget. Item communibus locis eſt augenda, cum ratio iubet. vt ſit auſtera, ſi accuſes, tum fuſa, ſi laudes.

multum & in epilogis pollet. Hiſtoria quoque non tam finitos numeros, quàm orbem quendam verborum contextumq. deſiderat. nanque omnia eius membra connexa ſint, maxime quoniam lubrica eſt ac fluit talis oratio, propter rerum ipſarum copiam. [Articulus dicitur,) Hæc figura à Græcis ἀσύνδετον, à Latinis diſſolutum dicta. Ea vtimur non ſingulis verbis, ſed etiam ſententijs, vt Cic. dicit contra concionem Metelli, qui indicabantur, eos vocari, cuſtodiri, ad ſenatum adduci iuſſit. Apta, cum quid inſtantius dicitur hoc genus quidam βραχυλογίαν vocarunt. Contraria huic figuræ πολυσύνδετον, hoc eſt, eiſdem ſæpius coniunctionibus repetitis: vt,

Tectumq; laremq;,

Armaq; Amyclæumq; canem Creſſamq; pharetram.

Vel diuerſis: vt, 4

Multa quoque & bello paſſus.

Item ſi plura ſimul ſunt pronomina: vt,

Hic illum vidi iuuenem.

[Continuatio eſt) Continuationem periodon dicit, de qua ſupra abunde dictum. [Nam ſi quis ſpei non multum) Hæc enim contraria ſunt, & quòd ſpem in caſu non collocarit, & quòd caſus obeſſe poſſit. [Frequentibus efferat verbis) .i. continuatis ac fluentibus. [Sed pro alijs) Alio tempore. [Nonnunquam non alienum eſt,) Ordo eſt & ſenſus, ſed alias quoque (ſubaudiendum quod diximus) ſeruandum hoc nonnunquam. Non enim alienum eſt, eloqui res aliquas, hoc eſt, ornatus tantum cauſa ſic efferre, propterea quòd eloquentia ſpectatur per huiuſmodi continuationes. licet alioqui minime neceſſe ſit. [Compar appellatur,) Genus aliud eſt periodi, quod ex paribus cõponi membris diximus, quæ membra ſe ſyllabis excedere non debent, inter ſe conuenire debent, vel certe vna atque altera tantum excedere, non autem pluribus. [Hoc non de noſtra enumeratione fiet) Vt nos ſyllabas dimetiamur, ſed audientium iudicio par eſſe videantur. [Vſus & exercitatio facultatis,) Afferet cauſam, hoc eſt, cum exercitati fuerimus, exercitatio ipſa præſtabit cauſam vt ſine labore ea eta mur. ſed hæc membrorum continuatio compar, non magis figura dici videtur, quam idonea compoſitionis quædam animaduerſio. [Similiter cadens,) ὁμοιόπτωτον dicitur, hoc eſt, caſus tantum ſimilis. poſſint tamen, etiam ſi diſſimilia ſint, quæ ſaltem declinentur, ita iungi, nec tantum in fine hæc figura deprehenditur, ſed & cum reſpondent vel prima ſibi. vel media, vel extrema, vel etiam permutata. Sed hic medijs primis & ſumma medijs accommodentur, & quocunque modo accommodari poterunt. nec enim ſemper paribus ſyllabis conſtant: vt, Aetes honeſtæ & præſidio inter periculo ſolatio inter aduerſis, precio ſemper ſunt. Huius generis fere videntur optima, in quibus initia ſententiarum & fines conſentiunt, vt hic præſidio, ſolatio precio. Et cum ὁμοιόπτωτον ἰσόκωλον eſt. velut illic. Si quantum in agro locisq; deſertis audacia poteſt, tantum in foro atque iudicijs impudentia valeret. Item Ariſtoteles dixit, eius eſſe vitam beatiſſimam cuius & fortunæ ſapientia, & ſapientiæ fortuna ſuppeditet. & illud, In rebus aduerſis cum præſto eſt conſilium, non poteſt deeſſe auxilium. [Similiter deſinens eſt,) Hoc Græci ὁμοιοτέλευτον vocant, ſimilem duorum verborum vel plurium finem habens, vt, non modo ad reipub. ſalutem violentia huius extinguenda, ſed etiam ad gloriam per tales viros eſt infringenda & nam reſpub. noſtra ad hunc ſtatum gloriæ peruenit non multitudine hominum, ſed ſeueritate legum. Item, neque in deliberando conſilium, neque in prœliando virtus, neque in beneficio benignitas deerat, ſed duntaxat in ſupplicio crudelitas. Nam cum aliqua res dubia accidiſſet, apparebat ſapientiſſimus, cum autem confligendum eſſet cum hoſtibus, fortiſſimus, cum vero præmium dignis tribuendum, liberaliſſimus, at cum animaduertendum, clementiſſimus. Itaque ſequuntur. nam qui ſecundis rebus libenter aſſentiuntur, ijdem ſimul ac ſe fortuna conuerterit, amicis primi inſidiantur. Huic ſimile eſt, quod Græci πάρισον vocant, vt non tantum clauſula ſimiliter cadat, ſicut ὁμοιοτέλευτον, ſed etiam è membris ſit non diſſimilibus: vt, Quantum poſſit, in eo ſemper experiri debes, in proſis, & illud, In hac calamitoſa fama, quaſi in aliquo perniciosiſſima flamma. quod à traductione non multum differt. [An nominatiuo eſt, cum ad idem uerbum) Hanc figuram Græci παρονομασίαν vocant. eamque Plutarchus ita definit, παρονομασία ἐστὶ λέγω παρὰ τὸ ὀνομαζόμενον, ἕτερον ἐκφέρει σημαῖνον. ut ſi dicas, Neminem alteri poſſe dare matrimonium, niſi penes quem ſit patrimonium. Item ſeruire ſeruitute in ſtabulo ſtabulari, putat Plutar. eſſe paronomaſiam. quòd tamen Cicero. negat, inquit enim, ad res diſſimiles ſimilia uerba accommodari debere...

[Venijt

[Venijt à te ante, quàm Romam venit) Attenuatur litera, quia vęnit æ diphthongon habet pro venditus eſt, & debuit poni vænit, alterum vero verbum minus habet vna litera. [Hunc auium dulcedo) Nam auis primam corripit, auius eandem producit. [Quã cum Curiam) Meretricis proprium, quæ primam corripit. nam alioqui curia producitur. Propertius.

Curia prætexto quæ nunc nitet alta ſenatu.

[Vitæ ſe) Honeſta. ſ. vitæ tradidiſſet ſe, & non interijſſet. [Verum homini nauo,) Nauos Græci vocauere, breui atque humili corpore homines, paulumque extantes. Sed melius legitur, nauo nauum. prudentem vero ſic dixere veteres, vnde ignauum, inertem. Cur veniam qui ſim. Vbique ſubaudiendum, breui cognoſcetis. [Quem inſimulem,) Incuſem. Inſimulo & inſimulor, ſicut fabrico & fabricor, aſſentio & aſſentior. [Quem poſtulem,) Petimus precaria, poſtulamus iure. Q. Curtius de rebus geſtis Alexandri: Poſtulabat autem Darius magis, quàm petebat, vt accepta pecunia quantacunque, totam quidem Macedoniam caperet matrem vero ſibi & coniugem liberoſque reſtitueret, de reliquo regno æquo ſi vallet marte contenderet. Aliquando petere, inuadere, vt peto te gladio. Virg.

Malo me Galatea petit, laſciua puella.

Et peto, eo, vt Curtius, Indiam inde & Oceanum petiturus. Poſcimus autem imperioſe. Iuuen.

Sed penſio clamat. Poſce.

Pro eodem etiam depoſco capitur. Curtius: Et manantibus præ gaudio lacrymis, conſalutant eum, & quod ante recuſauerant bellum feroces depoſcunt. Flagitamus vero, & efflagitamus, cum idem ſæpe & multum petimus. Cic. Qui efflagitaſti quotidiano conuitio. vt libros quos ad Marcellum meum de inſtitutione oratoria ſcripſeram, iam emitte ea inciperem. [Indigna prohibuit nex) Crudelis interitus, nexi mors violenta. [C. Graccho) Qui Tiberij frater, propter legem agrariam, hoc eſt de agris diuidundis latam, ſimiliter occiſus eſt. Populi Rom. amantiſſimum. Quod vt ſibi Populum Rom. conciliaret, occupatos per Italiam à diuitioribus agros, diuidi populo voluit. Sed cum è roſtris & è foro ſe proripuiſſet, prope portam vrbis interfectus eſt. Licet quidam in ſiluam effugiſſe dicant, & ſeruo mandaſſe: vt ipſum gladio perimeret. [Saturninum, fide captum,) Nam cum hunc & Glauciam, qui in Capitolium profugerant, Marius ex ſenatuſconſulto obſediſſet, dediſſetque fidem vt libere egredi poſſent, ſeruata fides eſt Glauciæ. Apuleius autem Saturninus cum in curiam fugaret, tegulis necatus eſt: Ordo eſt verborum. Perfidia malorum per ſcelus priuauit vita Saturninum. [Captum,) Id eſt, deceptum, ſi tamen ita hic textus habet. Nam video quoſdam aliter habere, veruntamen mendoſe aliqua ſed de verbis, vbi minimum eſt pondus, parua mihi cura eſt. [Tuus ò Druſe ſanguis) M. Liuium Druſum genere & eloquentia magnum, & grauem, cum de repub. diceret tribunum pleb. Itali exorarunt, vt legem promulgaret, qua ciuitate Romana donarentur. Quod cum feciſſet, in ſenatu maieſtatis accuſatus eſt. cumque domum ſe reciperet, immiſſo inter turbam percuſſore corruit. Inuidia cædis apud Philippum & Cepionem fuit. Alij ſcribunt, cum in publicum prodire non auderet, & domi ſua diceret, veſperi vero turbam dimitteret, repente eum ipſum exclamaſſe mox à domeſticis auditum, ſed ſtatim inuentum gladio videlicet ſutoris cuiuſdam traiectum fuiſſe. [Subiectio eſt,) Huius ſupra meminimus. [Deinde ſubijciemus id, quod dici oportet,) Velut ipſe in Verrem: Quid deinde? quid cenſetis? furtum fortaſſe, aut prædam aliquam deinde cum diu ſuſpendiſſet iudicum animos ſubiecit, Quod multo eſſet improbius. hanc Celſus, ſuſtentationem vocat, quidam παράδοξον, id eſt inopinatum. alij θαῦμα vocant. [Gradatio eſt, in qua) Gradatio, quæ Græce κλῖμαξ dicitur, apertiorem habet artem, & vt Quintilianus inquit, magis affectatam, ideoque eſſe rarior debet. Eſt autem ipſa quoque cum adiectione. repetit enim quæ dicta ſunt, & priuſquam ad aliud deſcendat, in prioribus reſiſtit. velut illud Calui: Non ergo magis pecuniarum repetundarum quam maieſtatis, neque maieſtatis magis quam Planciæ legis, nec Planciæ legis magis quam ambitus: neque ambitus magis quam omnium legum iudicia perierunt. Inuenitur & apud poetas, velut hoc:

Ioue propagatus eſt, vt perhibent, Tantalus,
Ex Tantalo ortus Pelops, ex Pelope autem ſatus
Atreus, qui noſtrum porro propagauit genus.

Et apud Homerum de ſceptro, quod à Ioue ad Agamemnonem vſque deducit, inquiens.

Ἀνὰ δὲ κρείων Ἀγαμέμνων
Ἔστη σκῆπτρον ἔχων τὸ μὲν Ἥφαιστος κάμε τεύχων.
Ἥφαιστος μὲν δῶκε Διὶ Κρονίωνι ἄνακτι.
Αὐτὰρ ἄρα Ζεὺς δῶκε διακτόρῳ ἀργειφόντῃ.
Ἑρμείας δ' ἄναξ δῶκε Πέλοπι πληξίππῳ.
Αὐτὰρ ὁ αὖτε Πέλοψ δῶκ' Ἀτρεῖ ποιμένι λαῶν.
Ἀτρεὺς δὲ θνήσκων ἔλιπε πολύαρνι Θυέστῃ.
Αὐτὰρ ὁ αὖτε Θυέστ' Ἀγαμέμνονι λεῖπε φορῆναι.

[Definitio eſt) Hanc Græcorum plerique ὁρισμὸν vocant. verum cum multis modis fieri ſoleat, in commentarijs Topicorum Ciceronis de eius abunde tractauimus. Sed nec de Oratore, nec in Oratore hanc inter figuras Cicero poſuit. [Correctio eſt quæ tollit) Correctionem Quintilianus putat, ſi dicas, crudelitatis mater eſt auaritia. & cum Saluſtius in Ciceronem, inquit, O te Romule Arpinas. qui egregia virtute omnes Paulos, Fabios, Scipiones ſuperaſti. Sed ea videatur potius ironia dici. Cicero exiſtimat correctionem, vt cum dicit Saluſtius. At huic fides ini ſignis ac virtus eſt animi, immo vero homo leuiſſ. ſupplex. inimicis, amicis contumelioſus. [Rogaſſet, immo innuiſſet) Significaſſet. à Græco verbo νεύω noſtri fecerunt annuo, innuo, nutare, nictare, quæ inter ſe ita differre veteres voluerunt, vt Nonius Marcellus inquit, vt nutare capite ſit, annuere vel innuere, narium aut labiorum, nictare oculorum. Plautus in Aſinaria. Nec illa vlli homini nutet, nictet annuat. [Eſt) Contingit aliquando, cum non eſt ſatius. i. melius, ac non præſtet, vt ſubiectio grauioris verbi, id oſtendat quod leue verbum per ſe poſitum demonſtrare potuit. [Ad id verbum deueniſſet, quod electiſſimum eſt) Tantum verbi gratia, quod electiſſimum ſit. [Occupatio eſt,) Hanc quidam præſumptionem, Græci πρόληψιν nominarunt, cum id quod obijci poteſt occupamus. [Disiunctio eſt) Hæc figura eſt, cum multa verba ponuntur, quorum ſingula ſuum nomen ad quod referuntur, habent. διάλυτον dicta. quæ ſimilis illi eſt, quam paulo poſt diſſolutionem nominat. [Coniunctio) Hæc ἐπεζευγμένον vocatur. in qua vnum aduerbium plures ſententiæ referuntur, quarum vnaquæque deſideraret aliquid, ſi ſolæ ponerentur, id accidit aut præpoſito verbo, ad quod reliqua reſpiciant vt, Vicit pudorem audacia, rationem amentia, aut illato. quo plura includuntur: vt, Neque enim is es Catilina vt te aut pudor à turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio à furore reuocare poſſit. medium quoque poteſt eſſe, quod & prioribus & ſequentibus ſufficiat, horum igitur duas Cicero facit figuras, & ſingulorum exempla ſubiecit. [Conduplicatio) Hæc Græce ἐπανάληψις dicitur. hanc ſupra tractauimus, vbi de epanaphora & anadiploſi dictum eſt. [Interpretatio) Hanc Græci συνώνυμον vocant. [Commutatio) Hanc exornationem ἀντιμεταβολὴν nominant. [Permiſſio) Hoc genus è fonte eius, quam παράδοξον vocãt, deduci Quintilianus docet. hanc quidam ἐπιτροπὴν nominarunt. [Dubitatio eſt,) Hanc Græci exornationem διαπόρησιν vocant, vt, Siue malitiam ſiue ſtultitiam dicere oportet. Et illud Hieronymi contra Heluidium de virginitate virginis Mariæ, Doleam ne, an rideam, neſcio ſi imperitiæ arguam, an temeritatis accuſem? item apud poetas, vt apud Statium in j. Theb.

Quem prius Heroum Clio dabis?

[Expeditio) Hanc græcorum alij ἐπιτροχασμὸν, alij προσαπόδοσιν nuncupauerunt, vbi ſingulis poſitis, ſingulorum ſtatim ratio ſubijciatur. [Præciſio eſt,) Hæc à Græcis παράλειψις dicta, à qua abſimilis ea eſt quam ijdem ἀντίφρασιν vocant quidam, vt, Non agam tecum iure ſummo non dicam quod forſitan obtinerem, & Cicero, Hoc ego ſi ſic agerem, tanquam mihi crimen eſſe diluendum, pluribus dicerem. ſimilis quoque eſt ea. quæ à Græcis ἀποσιώπησις, à Cicerone reticentia, à Celſo autem obticentia dicitur, à nõ nullis vero interruptio appellatur. vt,

Quos ego, ſed motos præſtat componere fluctus.

Eſt & alia reticentia, quæ fit imperfecto ſermone, cum eſt præciſa velut ante legitimum finem oratio, quale illud eſt, Nimis vrgeo, commoueri videtur adoleſcens. Sed quid plura? ipſum adoleſcẽtem dicere audiſtis. [Concluſio) Hanc Græci συμπέρασμα nominant, vt, Quod ſi Danais datum erat oraculum, non poſſe capi Troiam ſine Philoctetæ ſagittis, &c. Plaut. tamen in Bacch. tria protulit vbi ne mentionem quidem ſagittarum Philoctetę fecit. Inquit enim illic, Tria fuiſſe audiui fata, quæ illi forent exitio, ſignum ex arce ſi periſſet, alterum etiam eſt Troili mors tertium, cum portæ Scææ limen ſuperum ſcinderetur. niſi loquentis perſonam ita ſeruare voluerit, vt quid ipſe ſentiret, ponere non procuraret. [Hæ autem nihil aliud fecerunt, niſi Alexandrum perculerunt:) Nam cum finiri bellum in animo eſſet omnia ſigno dato dux duci occurrit, atque in ſe prœlium conuerterunt. cum

Philo-

Philoctetes progreſſum Alexandrum laceſſiuit, conſenſu vtriuſque partis, certaminis ſpatium definitum eſt, prior Alexander ſagittam incaſſum miſit, deinde Philoctetes. Sed hic ſiniſtram Paridis magnũ tranſfixit, mox clamantis dolore nimio, dextrum oculũ ſauciauit. inde fugientem ſectatus, vtrũque pedem eius Philoctetes tranſuerberauit. ipſumq́; celeritate præuentum occupauit, occupatum gladio traiecit. Vt aũt alij putant, ſagittis cõfecit.

LONG. REpetitio) Rufiniano & Aquilæ dicitur ἐπαναφορά. Alexander Sophiſta vocat ἀναφοράν. Quintilianus eam inter ſpecies τῆς πλοκῆς numerat, παρίσωσιν quidam vocant, de ea ex Hermogene Trapezunt. lib. 5. vbi de pulchritudine orationis, quo in loco & qui diſcriminis inter παρίσωσιν & epanaphoram ſit, explicatur. Repetitionis etiam ſpecies eſt, Rutilio & Alexand. quoties varia verba, eandem tamen vim inter ſe habentia, in principio commatum aut membrorum ponuntur: vt, Dilui Quirites, vbi illum clandeſtinum hoſtem intra murum vidi. Ægre tuli, quod domini veſtri facultatem vnius fallacia tentatum intellexi. Commouit me, quod in accipienda iniuria pleroſque lætitiam oſtentantes cognoui. ἐπιβολὴν quidam vocant. †Conuerſio) ἐπιστροφὴ Rutil. ἀντιστροφὴ Aquila vocat. †Complexio) Ab Aquila dicitur συμπλοκή, A Rutilio κοινότης. Porro cum ea quæ in ſuperiori membro poſtrema ſunt poſita, in poſteriore prima repetuntur, Aquilæ vocatur ἀναδίπλωσις, vt eſt illud Terent. Negat Fannium eſſe hanc ſibi cognatam Demipho, hac Demipho negat eſſe cognatam. Huc etiam referenda eſt ἐπανάληψιν, de qua Rutilius. Eſt & alia repetitionis ſpecies, quam παλιλλογίαν dicunt. Hæc repetito eodem verbo aut nomine non diuerſa vult intelligi, ſed idem quod ſignificauit, efficere vehementius, vt Tu tu Antoni Cæſari omnia permiſcere cupienti cauſam belli ciuilis dediſti. In ploce contra, quam copulationem vertunt, à Rutilio vero διαφορὰ dicta, idem verbum aut nomen bis continuo poſitum diuerſa ſignificat, vt eſt illud, Sed tamen ad illum diem Memmius erat Memmius. Ita enim hoc bis poſitum eſt, vt ſuperius quidem nomen tantum hominis ſignificet, poſterius velit intelligi eundem, qui ſemper fuerit, ac ſui ſimilem. Plura apud Romanum Aquilam de his habes. πολύπτωτον etiam huic ordini adnumerari poteſt. Fit autem, cum plures ſententias alio atque alio modo efferimus. vt Pater hic, tuus nunc denique eſt, vt egeſtatem tuam debere alere videatur. Patrem nunc appellas, quem prius egentem auxilio tuo, vt alienum deſeruiſti, Patri tu filius es ad ponendas opes, cuius, ad ſenectutem violãdam crudeliſſimus hoſtis fuiſti. Nimirum nullo conſilio filios procreamus, nam maiorem partem ex illis doloris & contumeliæ capimus. Verum hoc ſchema ab auctore noſtro infra inter ſpecies agnominationis enumerabitur. †Traductio) ἀντιμετάθεσις Fabio. ἀνάκλασις Rutilio, alijs πλοκή. Sunt qui ταυτολογίαν vocant, vt eſt apud Quintil. lib. 8. cap. 3. id eſt eiuſdem verbi aut ſermonis iteratio, quanquam non magnopere ſummis auctoribus vitata. Interim vitium videri poteſt, in quod ſæpe incipit etiam Cicero, ſecurus tam paruæ obſeruationis. ſicut hoc loco: Non ſolum igitur illud iudicium iudicij ſimile iudices non fuit &c. †Qui nihil habet in vita &c.) Exempla hæc ad ſecundam ſpeciem τῆς πλοκῆς pertinent apud Fabium libro nono. †Ex eodem genere exornationis,) Paronomaſiæ affinis eſt hæc exornatio, de qua inferius. †Contentio) Huius ſpecies enumerat Fabius lib. 9. cap. 3. Contra poſitum, inquit, vel vt quidam vocant, contentio. (ἀντίθετον dicitur) non vno fit modo. nam & ſic, ſi ſingula ſingulis opponuntur: vt, Vicit, pudorem libido, timorem audacia. Et bina binis: Non noſtri ingenij, veſtri auxilij eſt. Et ſententiæ ſententijs? Dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs. Cui commodiſſime ſubiungitur & ea ſpecies, quam diſtinctionem diximus: Odit populus Romanus priuatam luxuriam. publicam magnificentiam diligit, &c. Diligenter de hac exornatione Rutilius lib. 2 [Exclamatio) ἐκφώνησις Græce dicitur. Figura eſt augendis affectibus accommodata Fabio libro nono. Huc pertinent imprecationes, vt, O ſcelus, ò portentum in vltimas terras exportandum. Græci, vt eſt apud Aquilam, vocant ἀράν. Huc item refer λιτήν, quam obteſtationem vertit Aquila, qua, ſcilicet deos oramus aut homines: Per ego has te lacrymas, dextramq́ue tuam. Item ominationes: Turno tempus erit, magno cum optauerit emptum. Intactum Pallanta. His & cognata eſt. Adhortatio, προτροπή Rufiniano dicta, Nunc nunc inſurgite remis. Hortor vos ſocij. Sed de his in Pathopœia. Huc adde, ſi libet, obiurgationem, quam Aquila vocat ἐπίπληξιν, ſiue ἐπιτίμησιν. Non ego te vidi Damonis peſſime captum. †Interrogatio) Cum aut noſcendi gratia interrogamus, aut arguendi cauſa percontamur. Interrogatio figuræ nomen non obtinebit. At ea res vtrocunque modo dicatur, etiam multiplex habet ſchema. Simplex eſt, ſic rogare, Sed vos qui tandem, quibus aut veniſtis ab oris? Figuratum autem, quoties non ſciſcitandi gratia aſſumitur, ſed inſtandi, Quid tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? Et Quouſque tandem abutere patientia noſtra Catilina? Quanto enim magis ardet, quam ſi diceretur, Diu abuteris patientia noſtra. Interrogamus etiam quod negari non poſſit, Dixit ne tandem cauſam Falcula? Aut vbi reſpondendi difficilis eſt ratio, vt vulgo vti ſolemus, Quomodo? Qui fieri poteſt? Aut inuidiæ gratia, vt apud Senecam Medea. Quas peti terras iubes? Aut miſerationis, vt Sino apud Virg. Heu quæ me æquora poſſunt Accipere? Aut inſtandi, auferendæ ue diſſimulationis, vt Aſinius. Audis ne, furioſum non officioſum teſtamentum reprehendimus. Reliqua ea Fabius libro 9. cap. 2. Cic. 3. de Orat. Diſcrimen eſt inter hæc, Et rogatio, inquit, atque huic finitima quaſi percunctatio. Inter πύσμα, id eſt quæſitum. & ἐρώτημα, id eſt interrogatum, id eſt diſcriminis, Aquila teſte, quod ad interrogatum vna voce tantum reſponderi poteſt vel a negante, vel a cõfitente, quæſito autem occurri non niſi pluribus poteſt, hinc eſt quoties multa rogantur, vt, Qua igitur ratione bellum geremus? quæ auxilia nobis parata erunt? quis erit, qui ſubuenire velit, cum tam acerbe ſocios tractauerimus? Vide Rufinianum lib. 3. †Ratiocinatio) Fabius ratiocinationem ſub interrogatione comprehendit. Ceterum, inquiens, & interrogandi ſe ipſum, & reſpondendi ſibi ſolent eſſe non ingratæ vices, vt Cic. pro Ligario, Apud quem igitur hæc dico? Nempe apud eum qui cum hoc ſciret, tamen me antequam vidit, Reipub. reddidit. Iulius Rufinianus tum ἀνθυποφορὰν, tum αἰτιολογίαν vocat. Ab hac eo tantum differt προσαπόδοσις, quod illa fit fere cum interrogatione, hæc ſine interrogatione. Exempla habes apud Rutilium initio libri prioris. Vocatur & quibuſdam αἰτιολογία, cum ſimpliciter cauſam recitamus, verum hæc figurata non eſt. Quare melius ſchema hoc definit Rutilius, qui id ait effici ratione breui & ſententiola, ita vt quod dubium eſt viſum, ad certam fidem adduci videatur. Et ſi acerbum vobis, quod dicturus ſum videbitur, tamen æquo animo audiendum. Nam fere conſilium verum. quod initio auditu graue eſt, in poſterum cognita vtilitate fit iucundum. †Sententia) De generibus ſententiarum Fabius lib. 8. cap. 5. Doctor, in ſecundo de Copia commentario. Trapez. quædam lib. 5. vbi de Magnitudine orationis. Eſt & ſententiæ genus quod Plutarchus ἐπιφώνησιν, alij ἐπιφώνημα, Fabius ecclamationem vocat, ea eſt rei narratæ vel probatæ ſumma acclamatio. Narratæ, vt apud Virgil. Tantæ molis erat Romanam condere gentem. Probatæ. Facere enim probus adoleſcens periculoſe, quam perpeti turpiter maluit. Nec tamen quod vis epiphonema continuo ſententia eſt, etiam ſi plerunque eſt. Verum quicquid in clauſulam argute aurem ferit, ἐπιφώνημα dici poteſt. quod genus proprium eſt epigrammatis. unde apud Martialem ſæpe numero carmen epiphonemate clauditur, Vtitur & Valer. Max. frequenter hoc genere. item Seneca, Eſt & Noema ſententiæ genus, alludens ad ſententiam aut locum communem, non effert tamen ſententiam generaliter, ſed verba ſumit ex loco communi, quæ ad præſentem cauſam accommodat, vt recte ad locum communem alludere intelligatur. vt, Dignus erat Socrates vt Periclis eloquentiam habere, ſcilicet intelligunt, ut ſe defenderet innocens, Ouid. 13. Metamorph. Fortisque viri tulit arma diſertus. Bene collocaui beneficium, cum in virum optimum, cum in hominem gratum contuli. Inſunt quædam latentia enthymemata. Et profecto danda eſt opera vt oratio abundet huiuſmodi verbis ſententia tinctis, vt Fabius ait. Doctor. Diuum Ambroſium commendans. Vix alius, inquit, crebrius aut frequentius vtitur ſententiarum genere quas appellant νοήματα in quibus latet aliquid arguti ſenſus; quod cum non captimatur intelligitur, ob hoc ipſum gratius, quia dictum obſcurius, &c. †Sententias interponi raro). In hoc genere, inquit Fab. cuſtodiendum eſt, & id quidem vbique, ne crebræ ſint, ne palam falſæ, quales frequenter ab ijs dicuntur, qui hæc catholica vocant, & quidquid pro cauſa videtur, quaſi indubitatum pronunciant. Et ne paſſim, & a quocunque dicantur. Magis enim decet eos in quibus eſt auctoritas, ut rei pondus etiam perſona confirmet. Quis enim ferat puerum, aut adoleſcentulum, aut etiam ignobilem, ſi iudicet in dicendo, & quodammodo præcipiat? †Qui adoleſcentium peccata &c.) Exemplum illud non admodum arridet Doctor. Tale igitur ſubſtituit, Iuuentutem decet induſtria. Adijcitur ratio, Nam turpe ſit eas dotes, quas natura ad bonas artes comparãdas illis animis

mis attribuit, in otio fœdiſq. voluptatibus conſumere. Ad ſenectutem opulentia decet. Huic quoque ſubijcitur ratio. Vt ætas naturæ præſidijs deſtitutior exterarum rerum adminiculis vtcunque ſulciatur. Nam neceſſe eſt animo eam comprobet) Alias, eum. Contrarium eſt &c. Contrarium Græci ἀντίθεσιν, contentionem ἀντίθετον καὶ ἀντίθεσιν, cum differentia tamen aliqua dicunt. †Contrarium) ἐναντιότης Græce dicitur, Fabio teſte. A contentione vero hoc differt, quod hic ſemper duobus propoſitis alterum alterius infirmatione probatur, quod in contentione non eſt neceſſe. †Et abſolutam concluſionem,) Hinc inter figuras ſententiarum enumerat Rufinianus enthymema, quoties .ſ. periodus orationis ex contrarijs ſententijs adſtringitur. †Membrum) Membrum, inquit Fabius lib. 9. cap 3. eſt ſenſus numeris concluſus, à toto corpore abruptus, & per ſe nihil efficiens. Id enim, O callidos homines, perfectum eſt, at remotum a ceteris, vim non habet, vt per ſe manus, & pes, & caput. Quando ergo incipit corpus eſſe? cum venit extrema concluſio. Quem quæſo non noſtrum ſefellit, id vos ita eſſe facturos? quam Cicero breuiſſimam putat. Itaque fere inciſa & membra mista ſunt, & concluſionem vtique deſiderant. Membrum κῶλον, Græci vocant, de qua lib. 5. Trapez. ex Hermo. †Articulus) Diſſolutionem Fabius lib. 9. cap. 3. vocat. apta eſt, cum quid inſtantius dicimus. Nam & ſingula inculcantur, & quaſi plura fiunt. ἀσύνδετον appellant. Rutilius διάλυσιν alij ἀσύνδετον. Plutarchus [illegible] χρῶν. †Continuatio) Species hæc eſt comprehenſionis. Vide Trapez. lib. 5. Pronunciatione autem præcipue fieri ſolet, cum ſub vno ſpiritu oratio ipſa profertur. [Compar) ἰσόκωλον. Rutilio dicitur, id eſt exæquatum membris. Fabius inter ſpecies ploces enumerat. †Similiter cadens.) Et hanc cum ſequenti inter ſpecies ploces numerat Fabius, ὁμοιόπτωτον Græcis dicta, quam Rutilius in duobus verbis eundem habentibus caſum, aut eandem nouiſſimam ſyllabam, fieri ait. ὁμοιοτέλευτον autem minus euidens eſt quam ſuperius, & minorem affert auribus iucunditatem, &c. †Annominatio) παρονομασία vulgo, ab Aquila παρονομασία vocatur. Fabius, & hanc inter ſpecies ploces reijcit. Hinc cognata eſt commutatio de qua infra. [Venijt à te ante, quàm Romam venit.) Alias, Venit à te &c. †Subiectio) Trapez. lib. 3. & Doctor, hanc inter argumentationum modos, quibus vtuntur rhetores, ponuntur. Reprehenditur autem hæc argumentatio, vt & enumeratio, à qua non multum differt, ſi aut aliquid prætermiſſum oſtenditur, aut infirmatur aliquid ex enumeratis. Periculis eſt hic dicendi modus. Nam cum locorum, temporum, rerumque, rationes & cauſas omnes ante oculos ponas, facit nonnunquam, vt etiam quæ probabilia ſunt neceſſaria eſſe uideantur. Species ſubiectionis eſt forma illa reſpondendi, quam ἀνθυποφορὰν vocat Quintil. lib. 9. cap. 3. De qua & in Commentarijs linguæ Græcæ Budæus. Rufinianus, & Aquila ἀντιπαράστασιν, hoc eſt compenſationem. Ea fit, cum velut concedimus quiddam ab aduerſario propoſitum, ſed ſubijcimus aliud, quo ad nos detorquemus aduerſarij obiectionem: vt, Incredibile eſt quod dico, ſed verum. Diſcrimen inter ἀνθυποφορὰν, ἀντίπτωσιν & ἀντίθεσιν vide apud interpretem Demoſth. in primam Olynthiacam. Huc refert ex Rufiniano πρόληψιν & ὑποφορὰν, ex alijs προκατάληψιν, Latinis præſumptionem dictam. [Grandi ſponſione victus eſt.) Alias vinctus eſt. [Credo inimicum,) Alias, Cædo inimicum. †Gradatio) Climax Fabio. Alij κλίμακα. Rutilius ἐπιπλοκήν vocat: Apertiorem habet artem, & magis affectatam, ideoque eſſe rarior debet. Plura de gradatione Aquila. †Definitio) De hac erudite Melanch in ſuis Rhetoricis. [Laborum perpeſſione) Alias, laborum perpenſione.: [Tranſitio) παραγραφὴ quibuſdam dicitur. De hac vide Quint. lib 9 cap. 2. Quando & cur ſit adhibenda, eleganter expoſuit Trapez. in cõmentario orationis pro Ligario. [Proficit hæc aliquantum) Prodeſt ad orationis claritatem & euidentiam. †Correctio) ἐπανόρθωσιν Rufinianus, & ἀφορισμὸν vel διορισμὸν Rutil. μετάνοιαν vocat Quintil. lib. 9 emendationem. [Occupatio eſt,) Ea græcis παράλειψις. Vocarunt & aliqui præteritionem. Eſt & occupatio, quam Græci προκατάληψιν. i. præoccupationem appellarunt. [Occupatio) A Cicerone dicitur Præſumptio. Græci προκατάληψιν vocant. Neceſſaria figura eſt, & ſingularem prudentiam requirit. Videndum eſt enim quæ ſint hominum tacita iudicia, quo propendeant animi, quid offendat, quid probetur. Vtimur igitur occupatione, cum emendamus aliquod dictum, aut mitigamus, vel recte vel palam. Lege Rhetorica Ariſt. ad Alexandrum. [Diſiunctio) Diſiunctum, ſiue ſeiunctum Aquila vocat, Rufinianus ὑπόζευξιν, ſubiunctionem vel ſubinſertionem, vel ſubnexionem. †Adiunctio) ἐπεζευγμένον Aquilæ. †Conduplicatio) ἀναδίπλωσις Rutilio & Aquilæ, Cognitum eſt Remp. venalem te habuiſſe, cognitum eſt. †Interpretatio) συνωνυμίαν Aquila vocat, Quintil. verborum congeriem. Diſcrimen inter expolitionem & interpretationem habes apud Trapez. in Ligarianam. [Parenti manus ſceleratas intuliſti.) Alias, attuliſti. †Commutatio) ἀντιμεταβολή, Fabio lib. 9. cap. 3. A qua te ſuſpicione vel Coleri, uel Coleri grauiſs. teſtimonium circa tuos mores, vel citra cuiuſquã teſtimonium tui mores abunde vindicant. †Permiſſio) Permiſſionem. Fabius lib 9. cap. 2. vocat, cum aliqua ipſis iudicibus relinquimus æſtimanda, aliqua nonnunquam aduerſarijs. Hanc cõmunicationem alij Græci ἀνακοίνωσιν nominant. Affinis eſt huic ἐπιτροπή, de qua apud Rutilium. Pertinet huc ſuſtentatio, Græcis dicta παράδοξον ſiue ἀπροσδόκητον, vt eſt apud Fabium & Rufinianum. Fit autem, cum nonnunquam cõmunicantes aliquid inexpectatum ſubiungimus, aut cum ſententia ſuſpenſa ſubijcitur aliquid contra expectationem auditoris, ſiue magnum ſiue minus. vt pro Ligario. Hic prohibitus non ad Cæſarem, ne iratus, non domũ, ne iners, non in aliquam regionem, ne condemnare cauſam illã quam ſecus eſſet, videretur in Macedoniam, in Pompeij caſtra peruenit. †Dubitatio) ἀπορία Rutilio, διαπόρησις Aquilæ & alijs. †Expeditio) Enumeratio Trapezont. Et Doct de Conſcribendis epiſtolis, inter argumentationes rhetoricas ponitur. [Expeditum eſt,) Hoc autem non tam ſchema eſt, quam argumentationis genus, quod per enumerationem fieri dictum eſt. [Sed nõ erit tanquam in plerìſque,) Alias, Tam. [Præciſio) Græce ἀποσιώπησις. †Præciſio) ἀποκοπὴ vel ἀποσιώπησις Rufiniano. Reſectio eidem. cum. ſ. eludimus aliquid ab aduerſario. propoſitũ, & ſignificamus vel indignum eſſe de quo dicatur, vel monemus ſeruaturos nos in alium opportuniorem locum. Hac de re quid attinet dicere, quando ad inſtitutum non ita multum facit. Cicero. Quid enim odiſſet Clodium Milo, ſegetem ac materiam gloriæ ſuæ? Hæc referenda eſt & ἀποσιώπησις. i. reticẽda, de qua apud Quintil. παράλειψις, hoc eſt, Præteritio.

R Epetitio eſt, cum. i. quando principia ſumuntur in rebus ſimilibus & diuerſis continenter. i. continuo ab vno, atque eodem verbo, hoc modo: Vobis ò iudices aut patres conſcripti, aut Quirites &c. Audes ſupplicium deprecari. i. precibus ſperare a te auertere, hoc eſt ne de te ſumatur, q. d. fruſtra, quia iniqua id facis. Non. i. nonne reliquiſti, quia violaſti iuſiurandum. Volutatus, vt ſus in volutabro ſuo. Hæc exornatio: tum. i. ſimul habet multum venuſtatis, tum. i. ſimul habet pluſimum grauitatis & acrimoniæ. Cetera patent: ſaltem per ea quæ a Franciſco adducta ſunt. Conuerſio eſt, per quam non repetimus verbum, vt ante. i. ſicut in repetitione, ſed repetimus cõtinenter. i. continuo & ſine intermedio, aut dilatione: ad poſtremum, ſcilicet verbum, hoc modo. Pœnos. i. Punicos populos, vtpote Carthaginenſes, vbi verbum vicit quod in fine dicetur repetitur. Homo nauus, id eſt ſtrennuus & operoſus bonam operam in reipub. adminiſtratione nauare ſolitus, Male ſcribunt quidam nouus, non enim nouus ſed nobilis admodum erat, ut peierent. i. periurium committant, quia iudices iurati iuxta meritũ ſententia dicere, ſi ſceleſtiſſimum abſoluunt peierant. Dicitur autem peiero raro, niſi apud uulgares periuro, licet periurus & periurium recte dicantur. Complexio eſt, quæ complectitur. i. in ſe continet utranque exornationem, & hanc. i. paulo ante dictam, videlicet conuerſionem, & quam expoſuimus ante, uidelicet repetitionem ita uidelicet, ut & i. ſimul primũ uerbum repetatur ſæpius idẽ, & i. ſimul reuertatur. i. reuerſio fiat, crebro. i. frequenter, ad idem poſtremum. ſ. uerbũ hoc modo. Qui ſunt &c. Exempla ſunt nota, noris tamen apud ueteres lectum Carthaginenſes, ubi nunc di Carthaginenſes. Scies ad hoc ꝙ Carthago, & Cartha pro oppido habẽt aſpirationem in ſecunda, charta ſuper quam ſcribitur in prima ſyllaba. Traductio eſt, quæ facit, ut cum idem uerbum ponatur crebrius. ipſum ſup. non modo non offendat animum. ſ. auditoris, ſed reddat etiam orationem concinniorem. i. conſonantiorem, & quadrãtiorem, ac modulatiorem, q. d. tantum abeſt, ut uerbi in uaria loca traductio tedium generet, ut etiam ſummopere recreet hoc modo. Is qui nihil habet in uita iucundius uita non poteſt colere uitam cum uirtute. Vnde Iuuen. Summum credere nefas animam præferre pudori. Et pp uitam uiuendi perdere cauſas. Item appellas tu hunc. ſ. homicidam hominem, qui ſi fuiſſet homo nunquã peoſſet. i. malitioſe inuaſiſſet uitam hominis. At. i. ſed dicas forte, ꝙ ſ. interfectus erat inimicus. Ergo. i. numquid ideo quòd inimicus erat, uoluit ipſe ulciſci ſic inimicum, ut ipſe reperiretur inimicus ſibi? quia ſæuus in conſimilis ſpeciei animal, quod per naturam nullum animantium facit, quocirca

ASCEN.

quocirca cum homo in hominem ſæuit, quodammodo ſibi, quæ naturæ ſuæ inimicus efficitur. Præterea qui alium occidit iniuſte, duos occidit, quia & ſeipſum, quatenus ſe dignum facit qui iure occidatur, & ita quia ſui necem procurat ſibi inimicus efficitur, ſaltem re licet fortaſſis non animo. Vt enim inquit Seneca. Illo die perit nocens quo peccat. Item aliud exemplum. ſine .i. permitte diuitias eſſe diuitum, tu vero præfer diuitijs virtutem. Nam ſi velles comparare .i. conferre diuitias cum virtute, diuitiæ via videbuntur tibi ſatis idoneæ, quæ ſint pediſſequæ .i. ancillæ virtutis, pedes eius, vt dominæ ſuæ ſequentes. In his autem eadem plis repetitur eadem dictio, licet non ſemper in eodem caſu, tamen in eadem ſignificatione. eſt autem aliud genus exornationis cum eadem quidem vna, ſed in diuerſa ſignificatione reperitur, vnde addit. Quod eodem genere exornationis eſt, cum idem verbum .i. eadem vox, ponitur modo .i. interdum in hac re .i. ſignificatione, & modo .i. interdum in altera re .i. ſignificatione. hoc modo. Cur curas tam ſtudioſe .i. cur tam ſollicite ſequeris eam rem quæ dabit tibi multas curas .i. ſollicitudines, vbi curas prius verbum poſterius nomen eſt. Item Nam iocundum eſt amari .i. ferventer diligi, ſi caretur nequid amari .i. rei amaræ & acerbæ, inſit. ſ. in amando, quia qui amantur fere redamare ſolent. Item ego veniam ad vos, ſi ſenatus det mihi veniam .i. commeatum, & libertatem abeundi, quam vulgus licentiam vocat. In his quatuor generibus exornationum, videlicet repetitione, conuerſione, complexione, & traductione, quæ adhuc .i. huc uſque ſunt propoſitæ. tractatæ non ſit inopia .i. penuria verborum, vt redeatur ſæpius ad idem verbum, ſed feſtiuitas .i. celebritas delitioſa, & lepos ſermonis ineſt, quæ. ſ. feſtiuitas poteſt dijudicari .i. internoſci facilius auribus .i. aurium iudicio, quàm demonſtrari verbis. Contentio eſt, cum .i. quando oratio conficitur ex contrarijs verbis, hoc modo &c. Sed quamplurimi ſunt qui contendant contentionem eſſe in contrarijs ſententijs, antitheton .i. contrapoſitum in contrarijs verbis ſeu vocabulis: vnde contentionem dicunt in principio primi Bucolici carminis apud Virgilium. In his autem exemplis videtur antitheſis, nam iucundum & amariſſimum contraria ſunt verba. Sicut eſſe placabilem & inexorabilem. quàm Tumultoari & ocioſum ac quietem eſſe. Frigidiſſimum & ferventiſſimum. Calere & frigere. Tacere & clamare. Loqui & obmuteſcere. Bellum autem quæ ritare & pacem deſiderare. Item de virtute loqui in concione .i. multitudine populi ad audiendum concitata, & non poſſe perferre per ignauiam ſonitum tubæ in prœlio videntur contrariæ ſententiæ. Si diſtinguemus .i. ſub diſtinctione vtemur, ſuo iudicet loco &c. Exclamatio dicitur Græce [illegible]. Acclamatio autem ἐπιφώνησις, vel ἐπιφώνημα. Ordo autem eſt. Exclamatio eſt, quæ conficit .i. compleri & complete facit ſignificationem doloris, aut indignationis .i. affectionis indigne ferentis alicuius. ſ. hominis, aut doloris, ſeu indignationis, per compellationem .i. allocutionem in medio ſermonis, hominis cuiuſpiam, aut vrbis, aut loci, aut rei. ſ. alterius. hoc modo. Vt ſi quis à domo Scipiadum iniuriam, aut dedecus propulſare velit, aut illi miſericordiam fieri dicat per exclamationem. Te nunc alloquor Africane .i. Scipio maior deuictor Africæ: quia Carthaginis, cuius mortui quoque .i. etiam cum ſis mortuus, nomen eſt ciuitati. ſ. Romanæ, ſplendori .i. ad ſplendorem & gloriam ac decori .i. ad decus & ornamentum, ſi legetur, aut decori, non intelligetur, quod ſic ſit pronunciandum in orando, ſed quòd alterum ponendum ſit, aut ſic. cuius mortui quoque ſplendori eſt ciuitati, aut ſic. Cuius mortui quoque nomen decori eſt ciuitati. Tui nepotes. ſ. Gracchi ex Cornelia filia tua geniti, clariſſimi, tum propter patrem, tum propter matrem, tum propter ſe, præſtiterunt in oratoria, abluerunt ſuo ſanguine .i. expiauerunt, aut ſedauerunt crudelitatem inimicorum, q. d. Gracchos non occiſos, niſi ad crudelitatem inimicorum explendam. Miror hoc loco cur Franciſcus interpretetur nepotes ex ſorore, non quod neſciam ex ſorore quoque nepotes dici, preſertim illis verbis adiectis, vt apud Valerium Max. ſed quòd de Africano maiore aptiſſime poteſt intelligi, cuius non ſoror ſed filia dicitur Cornelia Gracchorum mater, vt fere atteſtantur commentarij. Vnde Domitius in illud Iuuenal. Malo Venuſinam quàm te Cornelia mater Gracchorum. dicit ſic. Hæc olim habebatur inſignis pudicitiæ Scipionis Africani filia, nupſit Cornelio Graccho, cui genuit C. & Tiberium Gracchos. Ad vtriuſq; filij eloquẽtia plurimum contulit, præceptis ſuis, vt ſcribit Quintil. His ſublatis per ſeditionem popularem Miſſenum præ dolore conceſſit &c. Hæc ille. Vbi & Mancinellus. Plin. lib. 34. cap. 6. ſcribit, quod Corneliæ Gracchorum matri, quæ fuit Africani prioris filia ſedens ſtatua poſita eſt in Metelli Publica porticu, quæ ſtatua tempore ſuo erat in Octauiæ operibus. Et Landinus in ſextum Æneidos ſcribit ſic. T. Gracchus bis conſul bis triumphator, bis cenſor. Corneliam Africani maioris filiam vxorem habuit quam adeo dilexit, vt eius ſalutem ſuæ præpoſuerit, & ipſa eo morto nuptias Ptolemęi Aegyptiorum regis contempſit. T. & C. Graccho oratores excellentiſſimos reddidit. In Tito aſpectu & ingenio humanitatis apparuit. C. aſper & concitatus fuit. Ambo quamuis diuerſis temporibus cum Agrariam legem aduerſante ſenatu ferre tentarent cæſi ſunt. De Scipionibus quoque, quia eorum cognitio huic loco conducit, dicit ibidem ſic. Scipiones de quibus Maro: Aut geminos duo fulmina belli Scipiadas. fuerunt gemini fratres. ſ. Cn. Cornelius Scipio, & P. Cornelius Scipio. Quorum Publius conſul ad Ticium flumen cum Annibale fortiter dimicando vulneratus ab adoleſcente filio qui Africanus maior fuit à mortis periculo liberatus eſt. Hi ambo in Hiſpania Aſdrobale Annibalis fratre profligato Aphrorum Milia 25. occidere. Dicens vero milia cepere. Poſtremo inſidijs Aphrorum oppreſſi eodem die ambo periere, ſed Cn. filius fuit Cn. Cornelius Naſica qui ſenatus totius iudicio vir optimus iudicatus eſt. Publij filij duo fuerunt. P. Scipio Africanus & L. Scipio Aſiaticus. Publius vt dixi patrem liberauit. Aſdrubalem Hiſpania pepulit, inde Carthaginem vicit. Hic filios duos habuit, alterum ita à patre degenerantem, vt vecordia & amentia monſtro ſimilis fuerit, alterum P. ſcilicet corpore imbecilliorem, animo vero præſtantiſſimum, qui filijs carens, Æmilium, Pauli Aemilij filium adoptauit, qui Scipio Africanus minor cognominatus, qui Celtiberos, Vacceos, & Cantabros vicit. Carthaginem inde euertit. Poſtremo in Hiſpaniam reuerſus profectus Numantiam ſuſtulit. Lucius autem Scipio ſuperioris Africani frater primus vi vltra Helleſpontum in Aſiam traiecit Antiochum vno & ingenti prœlio ſuperauit, & quinquaginta milibus hominum cæſis Aſiam Romano imperio adiecit. Hæc illi. Ex quibus conſtat nepotes ex filia dicendos hoc loco. Nam de Gracchis loquitur Cicero, in hoc priore exemplo quod facit pro interfectis. addit alterum in exprobationem Fregellanorum dicens. Item .i. ſimiliter, alterum exemplum eſt. O perfidioſæ. Fregellæ (de quibus ſupra dictum eſt) quàm .i. ò quantum facile .i. faciliter, contabuiſtis .i. cõſumpti aut corrupti eſtis, veſtro ſcelere. ſ. contra rempub. Romanam attentato vbi compellat vrbem. Item ſupp. ò aut pro, inſidiatores bonorum, vos petiſtis .i. inuaſiſtis latrocinio. ſ. veſtro, vitam cuiuſque innocentiſſimi. Ne, pro an aſſumitis, tantum facultatem .i. faciendi poteſtate veſtris calumnijs .i. iniurioſis cladibus, ex iniquitate iudiciorum .i. quia confiditis iudicibus corruptis abſolui? Nos adducemus animum auditoris, ad quam .i. quamcunque indignationem .i. affectionem indigne ferentem, ſi vtemur ſupp. eo loco. ſ. ſuo .i. opportune & raro, & quum .i. quando magnitudo rei videbitur poſtulare .i. exigere, quia niſi vehemẽter ſimus affecti non exclamabimus. Interrogatio non omnis .i. quædam non eſt grauis, neque concinna. ſ. decora & loco congruens ſed ſupp. interrogatio eſt grauis & concinna, quæ com .i. poſtquam ea quæ obeſſent .i. obeſſe poſſent cauſæ aduerſariorum ſunt enumerata, confirmat rationem ſuperiorem .i. paulo ante à nobis adductam, hoc modo. Igitur cum tu faceres, diceres, adminiſtrares, hæc omnia (quę intelligemus per eum qui hęc dicit, prius enumerata fuiſſe) vtrum remouebas & alienabas animos ſociorum ad repub. ſ. Romana, aut alterius ciuitatis, an non, q. d. non poteris non confiteri quin ſic. Et vtrum oportuit .i. decuit, aut neceſſe fuit aliquem exorari .i. orando inducere, qui prohiberet, ac non fineret, iſta. ſ. quæ moliebaris fieri, q. d. maxime oportuit. Ratiocinatio eſt, per quam ipſi .i. nos poſcimus à nobis rationem, quare dicamus. quidque .i. vnumquodque, & noſmet petimus crebro à nobis explanationem vniuſcuiuſque propoſitionis. Ea. ſ. ratiocinatio eſt huiuſmodi. Maiores noſtri .i. priſci Romani, ſi damnabant, quam .i. aliquam mulierem vnius peccati. ſ. reatu, putabant .i. cenſebant. ſupp. eam conuictam .i. probatam ream multorum maleficiorum, in iudicio ſimplici .i. de vno duntaxat maleficio pronunciato, & hæc eſt propoſitio dubitabilis, quam apte ſequitur interrogatio, & continuo eius reſponſio, & reſponſionis curſus quæritur ratio, unde addit. Quo pacto .i. quo modo aut qua ratione putabant. ſ. illud? Reſponſio. Quoniam ipſi exiſtimabant eam quam iudicarunt impudicam, quoque .i. etiam, aut ſimul, damnatam veneficij. Quid ita .i. cur ita exiſtimabant? Ratio. Qui neceſſe eſt eam quæ addixerit turpiſſimę cupiditati .i. laſciuiæ & libidini. corpus ſuum .i. quę vulgauerit corpus ſuum, & expoſuerit libidini, neceſſe eſt inquam eã, timere permultos. Interrogatio. Quos? Reſponſio. Iſtos,

virum

virum.i.maritum, parentes, ceteroſque ad quos videt famam ſui dedecoris pertinere. Interrogatio. Quid poſtea? Hoc eſt quid tum,aut quid ea illo infertur? Reſponſio. Neceſſe eſt,vt petas veneficio,quoquo.i.quocunque modo poſſis, eos quos timeat tãtopere.i.tam anxie,& tam impenſe. Interrogatio. Quare eſt neceſſe? Reſponſio. Quia nulla ratio honeſta,aut potius honeſti, poteſt retinere.ſ.à maleficio, eam quàm magnitudo peccati facit timidam,quàm ſup.intemperantia.i.incontinentia,facit audacẽ, & quam ſupp.natura mulieris,quæ varia eſt,quia varium & mutabile ſemper fœmina,facit inconſideratam.i. nihil conſiderantem quid faciat. Nam vt Valla docet conſideratus, & inconſideratus actiue ſignificant. Interrogatio. Quid ſup.putabant eam quam damnabant veneficij.i.cenſebant commiſiſſe veneficium? Reſponſio. Ipſi putabant quoque.i.etiam impudicam neceſſario. Interrogatio. Quare? Reſponſio. Quia nulla cauſa potuit mouere.i.impellere ad id maleficium.i.ad veneficium, quam facilius amor turpis.i.laſciuus & illegitimus,ac inhoneſtus, & libido intemperans. Poſſet iterum interrogari quare,ſed cauſam ſubdit. Cum.i.quandoquidem ipſi putauerunt corpus eius mulieris, cuius animus eſſet corruptus,non eſſe caſtrum: Alia interrogatio. Quid ſup.faciebãt in viris obſeruabant,ne hoc idem.ſ. iudicium in viris damnandus? Reſponſio. Minime. Interrogatio. Quid ita.i.cur id dicis, aut cur ita faciebant? Rñſio. Quia ſingulæ.i. ſeorſum acceptæ,& ad vnumquodque propriæ cupiditates impellunt viros ad vnumquodque maleficium vna cupiditas,vtpote turpis amor,ducit mulieres ad omnia maleficia. Vbi ſignatus vtitur verbis.quia viros dicit impelli,in quo verbo eſt violentia,vt ſignificet eos egregie,& viriliter reſiſtere,mulieres autem duci, vt indicet eas volentes ſequi. Vnde & illud Senecæ: Fata volentem ducunt,nolentem trahunt. Item. Aliud exemplum circa quod fit frequens interrogatio. Maiores noſtri comparauerunt.i.conſtituerunt bene hoc,vt neminem.i.nullum, ſicut apud Virg. Turne quod optandi diuum promittere nemo auderet.Eſt.n.nemo quaſi nullus homo,vnde nemo diuum,eſt tantum nullus diuum,ſi tamen hoc loco proprie dictum velis,ſit appoſitio, ſic neminem.i. nullum hominem exiſtentem regem,quem cepiſſent armis, priuarent vita. Quid ita.i.cur id bene dicis comparatum, aut cur ita comparauerunt? Reſponſio. Quia iniquum erat.ſ. viſum, cõſumere eam facultatem quam facultatem fortuna dediſſet nobis per victoriam.ſ in ſupplicio eorum, quos eadem fortuna collocaret,paulo ante in ampliſſimo,quia in regali ſtatu. In qua ſententia fuiſſe videtur Pyrrhus ille Epirota apud Ennium, vt recitet Cic.primo offic. Dono ducite,doq. volentibus cum magnis dijs &c. Quid ſup.facias in eum qui contraduxit.i.contra te duxit exercitum? ſup.ſi eum ceperis? Reſponſio. Deſino meminiſſe.ſ.iniuriarum. Quid ita? Reſponſio. Quia eſt viri fortis, putare eos hoſtes qui contendant de victoria.i.tantiſper dum pugnant,& ſup.iudicare eos homines.& ita humane tractandos,q ſunt victi. Interrogatio. Quare? Reſponſio. Ideo putare hoſtes dum contendunt,vt fortitudo,qua eos debellauerimus, poſſit minuere bellum & victos ſup. putaui homines, vt humanitas poſſit augere pacem,quia eos patienter ferimus dominos, quos humanos nacti ſumus victores. Interrogatio. Et ſi ille.ſ. rex victus,vt barbarus aliquis,viciſſet.ſ. te,num.i. nunquid feciſſet, idem.i.te humaniter tractaſſet? Reſponſio. Profecto non fuiſſet tam ſapiens. Quia ſapientis eſt parcere,vt ſibi proſit,quia qui parcit hoſti victo,& illius vtitur ſeruitio,& alios incitat, vt ſe vinci, quàm occidi malint. Interrogatio. Igitur ſi hoc noſti, cur parcis ei? Reſponſio. Quia ego conſueui contemnere.i. vilipendere,non imitari talem ſtultitiam. Pulchra profecto ſententia,& auctore digna. Hæc exornatio eſt accommodata vehementer ad ſermonem.i.tenuem narrationem,& retinet animum auditoris attentum. cum.i.ſimul vetuſtate ſermonis,tum.i.ſimul,expectatione rationum,quæ ſubduntur. Sententia eſt oratio ſumpta de vita.i.de modo viuendi,vt de moribus,quæ oſtendit breuiter,aut quid ſit,aut quid eſſe oportet in vita,hoc modo. Difficile eſt primum (.i.in primis, quia vniuſcuiuſque rei potiſſima pars principium eſt,& quia difficile eſt,conſueta relinquere. primum .i.in principio inceptionis,quia vt dicit Maro in littera Pythagoræ. Virtus difficilea aditus primum ſpectantibus offert) ſup.eum qui ſit vſus ſemper fortuna ſecunda.i.proſpera,& ob ſecundantie, reuereri.i.habere in honore & reuerentia.virtutes ſ cardinales illas fortitudinem,temperantiam,iuſtitiam,& prudentiam. Item ſententia eſt,ſi dicatur is eſt exiſtimandus.i.iudicandus liber, qui nulli turpitudini ſeruit, quia qui facit peccatum,ſeruus eſt peccati. Item alia ſententia. Is eſt æque i.æqualiter egens,qui non habet ſatis,& is cui nihil poteſt eſſe ſatis,licet ſatis habeat, quia vt dicit Seneca,non copia rerum,ſed animus facit diuitem. Itẽ alia ſententia. Optima ratio viuendi eſt eligenda.ſ.in inſtitutione vitæ, & ſi dicas acerbam videri, addit, conſuetudo reddet eam iucundam. Huiuſmodi ſententiæ non ſunt improbandæ,propterea quòd breuis expoſitio.i.enunciatio alicuius ſententiæ, ſi nullius indiget rationis.i. approbationis cum ſit euidentiſſima, habet magnam delectationem.ſ.audientium. Sed illud genus ſententiæ eſt,quoque.i.etiam probandum.i.approbandum, quòd confirmatur ſubiectione.i.immediata additione rationis,hoc modo: Omnes rationes bene viuendi ſunt collocãdæ in virtute,propterea quòd.i.quia,ſola virtus eſt in ſua poteſtate,ita quòd nulli ſit ſubiecta,& a nemine tolli poſſit. Omnia.ſ.alia præter eam ſ.virtutem ſunt ſubiecta ſub dominatione fortunæ,quæ ea vt dare videtur poſſe,ita & auferre. Nam qui inducti fortunis.i.proſperitatibus alicuius ſecuti ſunt amicitiam eius, hi omnes deuoluant, ſimul,ac.i.in eodem momento,quo fortuna eſt,delapſa.ſ de gradu ſuo. Ratio eſt: Enim pro quia,cum ea res quæ fuit cauſa conſuetudinis.i.conuerſationis & rationis mutuæ,receſſit, nihil ſupereſt.i.reſtat,qua te poſſunt teneri in amicitia. item ſunt ſententiæ.i.reperiuntur,quæ efferuntur.i.enunciantur dupliciter.i. per bina membra,hoc modo: Illi ſup.errant ſine ratione qui putant ſe fugiſſe.i. euitaſſe omnes impetus fortunæ rebus proſperis.i. per res proſperas,& ſup. illi cogitant ſapienter qui reformidant caſus aduerſos,temporibus ſecundis.i.proſperis vbi ſunt duæ ſententiæ ſine ratione. Cum ratione ſup.ſunt duæ ſententiæ,hoc pacto.i.modo. Qui putant oportere ignoſci peccatis adoleſcentũ, falluntur, propterea quòd illa ætas non eſt impedimento bonis ſtudijs.i.quod ſi corrigantur, poſſent etiam bonis ſtudijs incumbere. At hi faciunt ſapienter,qui caſtigant maxime adoleſcentes, vt velint comparare.i.acquirere,in ætate maturiſſima.i. primum idonea,eas virtutes,quibus uirtutibus poſſint tueri.i.protegere, omnem uitam. Conuenit.i.conueniens,& utile eſt, ſententias interponi raro,ut nos uideamur eſſe actores rei.i. litis,& non præceptores uiuendi,quod philoſophorum tunc erat, & theologorũ nunc eſt officium. Quum.i.quando ſententiæ interponerentur, ita.i.raro,tunc ſup.afferent multum ornamenti. Enim pro quia, neceſſe eſt,ut ſupp.auditor tacitus.i.tacens,comprobet eam.ſ.ſententiam,cum uideat rem certam, ſumptam ex uita & moribus, accommodari.i.commode applicari ad cauſam.ſ.quam agimus. Contrarium idem fere eſt,quod contentio. nam ſupp. Contrarium eſt,quod confirmabat breuiter & facile alteram.ſ. rem, ex duabus rebus diuerſis,hoc pacto: Nam, quo modo ſperes eum qui fuerit ſemper inimicus ſuis.i proprijs rationibus.i.utilitatibus,fore amicum rebus alienis? Item: Nam,quare putes eum, quem cognoueris perfidioſum in amicitia poſſe habere inimicitias cum fide? q.d nulla ratione id facias. Aut quis ſperet uidere eum commodum & cognoſcentem.i.cognitorem ſui,in poteſtate.i.quando ſit in poteſtate conſtitutus, qui priuatus.i. nullo magiſtratu præditus fuerit ſuperbia intollerabili? Et nunquid credis eum temperaturum.ſ.ſe,a mendacio in concionibus, qui non dixerit uerum in ſermonibus.ſ.familiaribus, & in conuentu amicorum? Item metuemus dimicare in campo.ſ. plano, cum ijs quos deiecimus.i.detruſimus e a collibus, ubi tutiores erant? Item, nunquid ſupp. metuemus,ne ij, qui cum plures non poterant exæquari.ſ. in uirtute nobis paucis, ſint ſuperiores nobis, poſtquam ſunt.ſ.effecti,pauciores? Hoc genus orationis debet eſſe perfectum uerbis breuibus & continuatis. Et eſt commodum auditu.i.dum auditu, propter concluſionem breuem & abſolutam. Tum uero.i.& inſuper multo magis,comprobat uehementer contraria re.i.pre repugnantiam quæ eſt in re contraria, id opus eſt.i.expediens oratori,ubi opus eſt ante ſe nominatiuũ habet,nam dicere licet, quo opus eſt &c. Et expedit.i. expedite facit ex eo quod dubium non eſt.i. per euidentiam unius partis, ut illud quod dubium eſt, aut non poſſit.i.nullo modo poſſit dilui.i.purgari,aut poſſit dilui multo difficillime. Membrum orationis appellatur res breuiter abſoluta, ſine totius orationis demonſtrationes, quæ accipitur denuo.i. iterum quaſi ſit de nouo,alio membro orationis hoc modo: Et proderas inimico (.i. quod appellatur unum membrum,deinde oportet,ut hoc.ſ.membrum,excipiatur ab altero,cum ſubditur) & lædebas amicum. Hæc exornatio poteſt conſtare ex duobus membris ſuis. Sed ipſa exornatio eſt commodiſſima & abſolutiſſima, hoc pacto: Et inimico proderas,& amicum lædebas & non conſulebas.i. non proſpiciebas tibi ipſi,ubi tertium additur membrum. Item,nec conſuluiſti.i.utilis fuiſti, aut proſpexiſti reipub. nec profuiſti amicis, nec reſtitiſti inimicis. Articulus dicitur cum ſingula uerba diſtinguuntur interuallis, id eſt ſpatijs medijs, oratione ca-

ſa.i.interciſa,hoc modo: Tu perterruiſti aduerſarios. Acrimonia,voce,vultu. Item: Tu ſuſtuliſti.i.deleuiſti de medio viuentium,inimicos.ſ.tuos, inuidia, iniurijs, potentia, perfidia. Hoc intereſt inter vehementiam huius generis.ſ.exornationis,& illius ſuperioris,quòd illud.ſ.ſuperius venit.ſ.ad aures auditorum,tardius & rarius.i.minus preſſe & impetuoſe, hoc.ſ.poſterius peruenit crebrius & celerius. Itaque.i.& ita gladius videtur afferri ad corpus ea remotione brachij, & cohortatione dexteræ in illo genere priore.ſ.id eſt,talem acrimoniam habet,vt qui manum ad capulum minabundus demittit,autem pro ſed,corpus videtur inſauciari .i. multum & penitus ſauciari, crebro & celeri vulnere, in hoc.ſ. poſteriore,hoc eſt in articulo talis eſt acrimonia,qualis in vulnerante &c. Continuatio eſt frequentatio verborum denſa .i. plena,&,ut dicunt ſpiſſa,& continens.i.ſine interuallis,cum abſolutione.i.complexione & conſummatione ſententiarum. Nos vtemur ea commodiſſe,tripertito.ſ.colore.i.tribus coloribus, videlicet in ſententia,in contrario,& in concluſione. In ſententia ſupp. vtemur ea,hoc pacto: Fortuna non poteſt,obeſſe .i. nocere,multum ei,qui collocauit.i.conſtituit ſibi, præſidium.i.protectionem honeſtam firmius .i. conſtantius, & certius, in virtute, quàm in caſu.i.euentu fortuitu. In contrario ſupp. vtemur ea, hoc modo: Nam, ſi quis collocarit non multum ſpei in caſu, quid eſt,quod .i. propter quod,caſus poſſit obeſſe ei magnopere .i.plurimum? q.d.nihil. In concluſione ſup. vtemur ea,hoc eſt, continuatione, hoc pacto: Quod ſi fortuna poteſt populum in eos,qui intulerunt omnes rationes ſuas in caſum.i.euentum fortuitum,non omnia ſunt committenda fortunæ,ne.ſ.fortuna habeat in nos poteſtatem nimis magnam. Frequentatio .i. denſa pronuntiatio verborum,eſt in his tribus generibus .i. coloribus dictis,adeo.i.in tantum neceſſaria,ad vim continuationis.ſ.ſeruandam,vt facultas oratoris videatur infirma, niſi offerat.ſ. auditoribus,ſententiam & contrarium & concluſionem,verbis frequentibus.i.continuatis denſe. Sed &.i.etiam alias.i.alio tempore,aut vt alij legunt,ſed pro alijs,quoque.i.etiam pro alijs .ſ. coloribus (quæ lectio videtur verior, nam Valla negat. & pro etiam apud Cic. legi) eſt nonnunquam.i.interdum, non alienum.i.non impertinens,immo importunum,tametſi.i.quaquam non eſt neceſſe eloqui aliquas res per continuationes huiuſmodi .i. quales iá poſitæ ſunt. Compar appellatur.ſ.genus dicendi,quod habet in ſe membra orationis de quibus diximus ante.ſ.vbi locutus eſt de membro,quæ.ſ.membra conſtant.i.conſtituuntur ex numero ſyllabarum fere.i.quaſi omnino pari.i.æquali. Hoc.ſ.quòd ſint pari numero, non fiet dinumeratione noſtra .i. ita, vt ſyllabas data opera dinumeremus,contenti numeri paritate,licet concinnitas deſit,nam.i.quidem.i.certe,puerile.i.ridiculum,& leuis, aut inſani capiti labor (ſicut qui data opera in faciendo verſu caput ſcabat,aut vngues demordeat) ſed vſus & exercitatio affert tantum facultatis.ſ. dicendi,ut poſſimus referre.i.iterum dicere,quodam ſenſu.i.præceptione animi,membrum.ſ.ſequens, par.i.æquale in numero,ſuperiori.ſ.membro,hoc modo: Pater oppetebat.i.fortiter obibat,mortem in prœlio, filius, comparabat.i.contrahebat,aut ornabat domi nuptias,hæc omnia.ſ.quæ pater & filius faciebant,adminiſtrabant .i. inferebant graues caſus, quia alter alteri auxilio eſſe nequibat. vbi 13. ſunt ſyllabæ cum in prioribus non ſint,niſi 11. inde ſunt qui legant,hæc autem, ſed non eſt neceſſe, cum auctor fateatur ſyllabam poſſe redundare. Item: Aliud eſt exemplum. Fortuna dedit illi felicitatem,induſtria comparauit huic virtutem. Poteſt ſæpe fieri in hoc genere,et numerus ſyllabarum non ſit plane i.omnino par, & tamen videatur eſſe,ſi alterum .ſ. membrum ſit breuius, altero .i. reliquo (vbi innuit fere duo,duntaxat eſſe membra) vna ſyllaba.ſ.duntaxat, aut etiam altera.i.ſecunda,hoc eſt, duabus,aut ſi cum .i. quando plures ſyllabæ ſunt in altero, longior ſupp. ſyllaba erit in altero.i.reliquo, aut ſyllabæ.ſ. duæ longiores erant in altero .i. reliquo, quod pauciorum eſt ſyllabarum,vt longitudo,aut plenitudo,harum.ſ. longarum ſyllabarum, aſſequatur & exæquet multitudinem .ſ. ſyllabarum,alterius.ſ.membri,quia ſyllaba longa tantum habet temporis,ac moræ in pronunciando,quantum duę breues. Similiter cadens &c. Ordo eſt: Exornatio dicitur ſimiliter cadens cum duo,aut plura verba quæ efferuntur.i.pronunciantur, ſimiliter iiſdem caſibus,ſunt in eadem conſtructione verborum, hoc modo: Hominem &c. Exempla nota ſunt, ſed quia caſus finem reſpicit,ſunt qui legant: huius ſpes eſt in pecunia,animus remotus eſt à ſapientia, ſed Franciſcus dicit non opus eſſe,vt in fine ſemper ſint illi iidem caſus. Præ ſe ducit.i.pluria quàm ſit æſtimat. Neminem.i.nullum,quia addit hominem. Similiter deſinens eſt,cum.i.quando,tametſi caſus.ſ.ſimiles,nō inſunt in verbis .i. dictionibus,tamen exitus ſimiles inſunt,aut tamen exitus ſunt ſimiles hoc pacto. Turpiter &c. Hæc duo genera quorum alterum, videlicet poſterius, verſatur in ſimilitudine exitus.i.terminationis dictionum,alterum videlicet prius, hoc eſt, ſimiliter cadens, verſatur in ſimilitudine caſus, conueniunt .i. quadrant, & ſimilia ſunt inter ſe vehementer. & ea re .i. & ideo, qui vtuntur iis, collocant ea plerunque ſimul in iiſdem partibus orationis. Et ſup.oporteret facere,id.i.ea collocare, hoc pacto.i.modo (ab eo quod ſequitur id,quod præcedit,quia pactum ſequitur forma & modus tractatus) Perditiſſima ratio &c. Fruſtra conſtruantur verba,quia cum ſitu variato gratiam amittant. Hic .i. in hoc exemplo,& .i. ſimul,ea verba .i. ex dictiones, quæ habent caſus .ſ. nominum,veniunt ad caſus ſimiles,ut amorem & pudorem, formam & famam, & ea quæ non habent caſus veniunt ad ſimiles exitus,vt petere,diligere,negligere. Annominatio, uel adnominatio eſt cum acceditur .i. appropinquatur ad idem verbum,& ad idem nomen, commutatione vel additione vnius literæ,aut literarum .ſ. plurium,aut ſupple cum verba ſimilia in voce accommodantur ad res.ſ.ſignificatas,diſſimiles. Ea.ſ.figura, uut adnominatio conficitur .i. fit multis & varijs rationibus .ſ. modis. Primo ſup.fit. Attenuatione.i.ſubtractione, aut complexione .i. aſſumptione eiuſdem literæ ſic. Hic qui ſe magnifice iactat,venit pro venijt.i.venundatus ſuit à te ante,quam venit .i. aduenit Romam. Ex contrario.i.ex complexione,ſeu aſſumptione literæ ſic. Hic uincit .i. ligat ſtatim,ferro .i. pedicis, aut manicis ferreis, aut cathena, eos homines quos vicit alea.i. ludo alearum. Productione .i. ſecundo fit productione eiuſdem literæ quæ prius erat breuis, hoc modo: Dulcedo .ſ. cantus, aut concentus auium, vbi prima corripitur à nominatiuo aues, ducit hunc ad auium .i. locum auerſum à via,vbi prima producitur, quocirca non venit ab à priuatiua particula,ſicut nec a mens, ſed ab à præpoſitione,tum quia illa corripitur hæc producitur, tum quia illa græca non niſi græcis componi vult, hæc latina latinis. Breuitate .i. tertio fit breuitate eiuſdem literæ, quia ſola vocalis longa,aut breuis eſt,hoc modo: Hic tametſi videtur eſſe cupidus honoris, tamen non diligit tantum .i. ad tantum, aut tam multum, curiam .ſ. ſenatorum, quantum curiam .ſ. amicam. Curia autem ſenatoria primam producit. Curia proprium mulieris corripit, ſicut & Curius apud Iuuenal. Qui curios ſimulant &c. Addendis literis ſupp. fit quarto,vbi ſcies uenuſtius dici addendis literis quàm addendo literas &c. Exemplum patet, temperare ſibi.i.ſeruare modeſtiam & continentiam, obtemperare.i.obſequi. Demendis literis ſupp. fit,quinto ſic. Si hic vitaſſet leones .i. productores & venditores meretricum, quemadmodum ſupple vitauit leones, quia nunquam ſe commiſit venationi,ſed lupanaribus aſſidue,ipſe tradidiſſet ſe vitæ.ſ.honeſtæ, uut longæ, vbi nunc propter inopiam perit. Transferendis .i. ſexto loco fit transferendi literis, hoc pacto. Iudices videte .i. conſiderate, hic .i. in hac re,vtrum malitis.i.magis velitis credere homini nauo .i. ſtrenuo & ſolerti, an vano .i. futili mendaci, vbi n & u transferuntur. Commutandis ſue. literis fit ſeptimo hoc modo. Oportet deligere .i. de multis legere, & ſe cernere ſupp. eum quem velis diligere, vbi e mutatur in i, hæ ſunt annominationes quæ verſuntur in breui commutatione, aut tranſlatione, aut aliquo .ſ. alio genere .i. modo huiuſmodi. Sunt autem aliæ .ſ. annominationes, quæ non habent tam propinquam ſimilitudinem verbi .i. dictionis,& tamen non ſunt diſſimiles .ſ. penitus, de quibus generibus eſt vnum huiuſmodi. O iudices vos cognoſcetis breui,quid .i. ad quid veniam, qui ſim (vbi ſcies ſequente ſponi qui pro quis, et attamen iſte Deus qui ſit da Tytire nobis, & Nec qui ſim quæris Alexi &c.) Quare veniam, quem inſimulem .i. occulte accuſem,cui proſim .i. velim prodeſſe, quem poſtulem .ſ. iniuriarum. Nam quædam ſimilitudo eſt hic .i. in hoc exemplo in quibuſdam verbis, non tam .i. tantum aſpectanda .ſ. ab oratore,quam .i. quantum, illæ ſuperiores ſunt aſſectandæ,ſed tamen eſt adhibenda nonnunquam .i. interdum. Alterum.i.ſecundum genus eſt huiuſmodi. O Quirites demus operam .i. adnitamur ne P. C.i.qui ſunt de ordine ſenatorio, putentur circunſcripti .i. decepti & circumuenti omnino. Hæc .i. ſecundi generis annominatio accedit magis ad ſimilitudinem .ſ. nominum,quàm illa ſuperior .ſ. paulo ante poſita, ſed minus quàm illæ,ſeptem ſuperiores,propterea quòd literæ ſunt non ſolum additæ,quia additur circum, ſed ſunt quoque .i. etiam demptæ,vno tempore .i. ſimul,quia demitur particula cum, pro qua ponitur circum. Tertium genus, videlicet ſecundi ordinis eſt, quod verſatur in commutatione caſuum, aut unius ſupp. nominis,aut plurium nominum. Vnius nominis ſupp. commutatione

nè caſuum verſatur, hoc modo: Alexander &c. (vbi omnes ſunt terminationes, videlicet Alexander, Alexandri, Alexandro, Alexandrum. Nam putem illud Alexandro ſi vita &c. Ponendum ante illud. Alexandrum omnes, niſi forte tunc datiuum eo q̃ ablatiuo ſæpe ſimilis eſt cum ablatiuo ponebant. Hoc vnum nomen, videlicet Alexander eſt voluutatum.i.inflexum varie in commutatione plura nomina faciens ad nominationem caſibus cõmutatis, hoc modo: Nex.i.occiſio indigna.i.quam non meruerat, aut qua dignus nõ erat, vbi ſcies nominatiuum nex a Cicerone vſurpari. Vnde Sulpitius. Scimus, inquit, Plautum dixiſſe delitia ſœminino genere, & numero ſingulari, & Ciceronem nex & alios interdum alia multa quæ lex grammatica vetat, permittit tamen analogia &c.) Prohibuit Tib. Gracchum adminiſtrantem remp. commorari.i. conuerſari diutius in ea. Conſtructio patet, ſolum aduertendum eſt quòd Tiberium dicit in accuſatiuo. C. Graccho in datiuo. Saturninum rurſus in accuſatiuo, & Druſe in vocatiuo, & Sulpitio rurſus in datiuo. In dicto de Saturnino ne quid hæſites. Ordo eſt: Perfidia.ſ. Marij, & complicum eius priuauit per ſcelus, vita.i.inique occidit Saturninum ſ. Apuleiũ captum.i.deceptum fide maiorum natu.i.eo quòd fidem habuit, & ſe dedidit maioribus natu.i.ſenioribus, aut perfidia maiorum natu priuauit per ſcelus vita. Saturninum captum fide, quia cum in capitolio obſideretur a Mario per deditionem captus, & deinde lapidibus obrutus eſt. O Druſe &c. M. Liuium Druſum genere & eloquentia præſtantem, factum Trib. pl. rogauerunt Itali, ut legem promulgaret: qua ciuitate Romana donarentur, qua promulgata cum propter inuidiam in publicum prodire amplius non auderet, & domi ius diceret, gladio ſuroris ſub veſperam cũ turbam dimitteret traiectum dicunt, vnde ſanguine aſperſit domeſticos parietes & vultum parentis, hoc eſt effigiem patris in ſtemmate poſitam. De Sulpitio prius dictum eſt. Videtur autem ita conſtruendum. Cui Sulpitio Romani concedebant.i. permittebant paulo ante omnia, eum prohibuerunt breui ſpatio non modo viuere, ſed etiam ſepeliri. In qua locutione ponitur vox Sulpitio ſolum modo, vt relatiuum habeas locum conſtructionis: cum enim veniat ab eodem regi, neceſſe eſt alterum abſolute ponatur. Nam plena locutio eſſet. Sulpitio paulo ante omnia concedebant quem &c. Sed non tam venuſta, neque tam ſignificatiua. Hæc tria proxima.i. proxime dicta genera exornationum, quorum vnum eſt poſitum in verbis ſimiliter cadentibus: alterum i.ſecundum, in verbis ſimiliter deſinentibus: tertium in annominationibus ſunt ſumenda.i.vſurpanda pro raro .i.valde raro, cum dicimus in veritate.i.veris & ſerioſis cauſis. propterea quòd hæc videntur non poſſe reperiri, ſine elaboratione & conſumptione operæ.i.laboris & diligentiæ, autem pro ſed, eiuſdem ſtudia qui verſantur in aucupandis dictis coloribus, videntur accommodatoria.i.aptiora ad delectationem quam ad ſeritatem.i.ſeueritatem: quare.i.quamobrem fides & grauitas & ſeueritas oratoria minuitur, his exornationibus collocatis frequenter, & non modo.i.non ſolum auctoritas dicendi tollitur, ſed quoque.i.etiam auditor offenditur.i.læditur in oratione, eius modi.i.ſic exculta, propterea quòd lepos.i.venuſtas & feſtiuitas .i.propoſitas, non dignitas, neque pulchritudo, quæ eſt ſolida decentia ex membrorum ſymmetria, ſeu commenſuratione aptiſſima, ineſt in his.ſ.exornationibus dictis. Quare ea quæ ſunt ampla.i.copioſa & vbera in ſe, & pulchra, poſſunt placere diu, ea ſup. lepida & concinna.i.modulata & dulciſona. afficiunt ſacietatem ſenſum aurium.i.audiendi faſtidioſiſſimum.i.citiſſime & plurimũ faſtidire.i.ſuperbe contemnere ſolitum. Igitur quomodo nos videbimur delectari elocutione puerili.i.exornatione orationis leui, ſi vtemur crebro.i.frequenter his generibus, ita illuſtrabimus commodo orationem luminibus.i.coloribus lucidis diſtinctis, id eſt ſuis locis diſtributis, ſi interſeremus raro has exornationes, & diſpergemus ſupple eas, varie in tota cauſa, non in vna parte omnes, ſed aliam in alia. Subiectio eſt, cum interrogamus aduerſarios, aut ipſi, id eſt nos quærimus quid poſſit dici ab illis, aut quod poſſit dici contra nos: deinde ſubijcimus id, quod oportet dici, aut quod non poteſt dici, aut ſupple id, quod ſit futurum nobis adiumento.i.in auxilium, aut quod offuturum ſit ex econtrario.i.econuerſo, hoc modo. Igitur ſi vt dicitis nihil iniuſte acquiſiuit, quæro vnde ille ſit factus tam pecunioſus. Num, id eſt nunquid amplum patrimonium relictum eſt ſupple ei? quaſi dicat id diceretis libenter. At.i.ſed: bona patris.i.quæ eſſent patrimonia eius, venierunt.i.venundata ſunt, quaſi publice. Num ſupple aliqua.i.quæuis alia: hereditas obuenit.i.à caſu ei aduenit? Non poteſt dici, ſed exheredatus eſt ab omnibus neceſſarijs.i.ſanguine coniunctis. Num ſupple cœpit.i.accepit aliquod præmium ea lite, quia cauſas dixit, aut iudicio, quia ſententiam dixit? Ipſe non modo id non fecit.i.non ſolum non cepit ex ea re præmium, ſed etiam inſuper vinctus eſt, aut in carcerem ductus, grandi ſponſione.i.quia pro alio qui non fuit ſoluendo ſpopondit. Ergo ſi non eſt locupletatus his rationibus.i.vijs & medijs, ſicut vos omnes videtis, aut aurum naſcitur illi domi.i. in domo eius, quod veriſimile non eſt, aut capit ſupp. ipſum, inde vnde non eſt licitum.ſ.capere. Item aliud exemplum. O iudices. Ego animaduerti ſæpe multos petere ſibi præſidium.i.defenſionem honorificam, ex aliqua re honeſta, quam ne inimici quidẽ, q.d. tantum abeſt, vt beneuoli dãnent, ut ne inimici quidem poſſunt criminari.i.crimini dare, aut culpare. Quorum.i. quarum rerum nihil poteſt aduerſarius facere. Nam utrum confugiet ad virtutem patris ſupple ſui? q.d. id forte facere vellit: at.i.ſed vos .ſ.iudices iurati damnaſtis eum.ſ.patrem eius capite.i.morte. Vbi ſcies quòd non eſt ſcribendum ad patris eius, ſed ſui, aut ſub audiatur ſui. An reuertetur ad ſuam vitam antiquam, tractatam .i.verſatam alicubi, honeſte.i.defendet præſens crimen per innocentiam anteactæ vitæ. At vos ſcitis omnes qualiter hic vixerit ante oculos veſtros. An enumerabit ſuos cognatos.i.conſanguineos. quibus.i.per quorum mentionem conuertat vos commoueri.i.affici miſericordia. At hi quidem.ſ.cognati honeſti nulli ſunt. Proferet.i.nunquid in medium adducet amicos? Aut nemo eſt qui non putat nominari amicum illius eſſe ſup. turpe ſibi. Item: Aliud exemplum contra eum qui amicum veterem indemnatum per ſummam perfidiam occiderit. Credo (ironice id dicit) ſupple q̃ adduxiſti in iudicium amicum quem putabas innocentem. Non ſup. id feciſti. Nam tu necaſti eum indemnatum, id eſt condemnatum. Credo quòd veritus es leges quæ prohibẽt facere id, hoc eſt necare indemnatum? At tu ne quidem iudicaſti ſcriptas.i.non etiam cenſuiſti vllas tales leges eſſe ſcriptas. Credo q̃ cum ipſe.ſ.qui occiſus eſt, cõmoneret.i.memorem faceret te veteris amicitiæ, tu es cõmotus.i.affectus pietate. At tu occidiſti eum: nihilo.i.in nullo minus, ſed etiam ſtudioſius.i. diligentius, ubi ſtudioſum de malo dicitur. Quid ſupp. dicis, aut quid .i. nunquid cum pueri.ſ.amici tui, voltitarentur.i.proſternerent ſeſe tibi ad pedem es commotus miſericordia? At.i.econtrario tu prohibuiſti crudeliſſime patrem eorum, quoque.i.etiam ſepultura. Multum acrimoniæ & grauitatis ineſt in hac exornatione propterea quòd cum quæſitum eſt quid oporteat.ſ.facere, ſubijcitur.i.ſtatim reſpondetur id non eſſe factum. Quare fit.i.contingit facillime, vt indignitas negocij ex augeatur. Nos facimus ex eodem genere ſubiectionem, vt referamus, quoque.i.etiam ad noſtram perſonam ſic. Nam quid conuenit, id eſt expediens fuit me facere (inquit C. Pompilius) cum ego circunſideret, id eſt vndique obſideret à tanta multitudine Gallorum. An dimicarem.i.pugnarem & confererem manus cum hoſte, at vos prodiremus, tum cum parua manu.i.paucis militibus contra pluримos, & habebamus, quoque.i.etiam locum inimiciſſimum.i.iniquiſſimum, & nobis aduerſiſſimum, neque erat: quo.i.per quod producerem vitam.ſ.militum. An ſupp. relinquerem caſtra, at.i.ſed nos obſidebamur.ſ.à Gallis, & ita non potuimus deſerere. An negligerem.i.negligere deberem, vitam militum, id eſt eorum potius necem optare quàm iam turpem facere deditionem, at ego videbar accepiſſe eos ea conditione. vt conſeruarem eos, quo ad poſſem incolumes, patriæ & parentibus. An ſupple repudiarem conditionem hoſtium.ſ. Gallorum, quæ erat, vt amiſſis armis & impedimentis vitam militum ſeruaret. At ſalus.i.conſeruatio militum eſt, antiquior.i.carior & eligibilior (ſicut vetus amicus q̃ nouus) q̃ impedimentorum.i. inſtrumentorum bellicorum q̃bus impediuntur itinera. Eiuſmodi ſubiectiones conſequuntur identidem.i.interdum, ita ſup. vt videatur oſtendi nihil ex omnibus fuiſſe potius faciendum q̃ id, quod ſit factum. Gradatio eſt, in qua non deſcenditur.i.non deuenitur ad verbum conſequens, ante.i.prius, q̃ eſt conſcenſum.i.gradatim peruẽtum ad ſuperius .i.prius poſitiuum, in qua ab eo quo ſuperior ſententia terminatur, inferior incipit, hoc modo: Nam quæ ſpes libertatis manet reliqua ſit, & .i. ſimul, licet.i.licitum eſt illis quodlibet.i.quod libitum eſt, & quod libido fert, & .i. ſimul poſſunt, id, quod licet. & .i. ſimul audent id, quod poſſunt, & .i. ſimul faciunt id, quod audent, & .i. ſimul id, quod faciunt non eſt moleſtum vobis? q.d. nulla. Ad quam concluſionem gradatim peruenitur. Item: Non ſenſi hoc, & ſi non ſenſi, non ſuaſi, ſcilicet alijs, & ſi neque ſuaſi, neque ipſe cœpi facere, quia ſæpe. ſuademus alijs, quod ipſi tamen facere nolumus, & ſi neque ipſe cœpi facere, non perfeci, quia qui perficit prius incepit, & ſi non perfeci, probaui.i.non approbaui, poſtquam erat à me perfectum. Item induſtria .i. na-

turalis nauitas & ingenioſitas comparauit.i.acquiſiuit, Africano, ſcilicet Scipioni virtutem, virtus comparauit gloriam, gloria cõparauit æmulos.i.inuidos. Item aliud exemplum. Imperium Græciæ fuit.ſ.olim, penes Athenienſes.i.in poteſtate Athenienſium Spartiatæ.i.Lacedæmonij, potiti ſunt.ſ.imperio Athenienſium Thebani ſuperauere Spartiatas. Macedones vicerunt Thebanos, qui.ſ.Thebani adiunxerunt breui tempore ad imperium Græciæ. Aſiam ſubactam bello. Repetitio crebra cuiuſque verbi ſuperioris.i.antepoſiti, vbi cuiuſque mediatore alia particula, habet poſt ſe dictionem ſuperioris, ſed idem eſt ac ſi dicas antecedentis, habet in ſe quendam leporem, id eſt quandam venuſtatem, quæ.ſ.repetitio verbi antecedentis eſt propria huius exornationis, videlicet gradationis. Definitio eſt, quæ amplectitur breuiter & abſolute poteſtates proprias alicuius rei, hoc modo: Maieſtas &c. Omnia nota videntur. Gladiatoria ſuſceptio periculorum eſt qua more gladiatorum ita audi ſumus ad inferenda vulnera, vt non defendamus nos, contenti lædi dummodo lædamus, & occidi dummodo occidamus, quod ſæpe temeritatis eſt non fortitudinis, niſi mors noſtra ſpecioſa ſit in conſpectu domini. Hæc igitur exornatio, videlicet definitio, putatur commoda .i.vtilis & idonea, quòd.i.quia proponit omnem vim & poteſtatem cuiuſpiam rei, ita dilucide, & explicat ita breuiter, vt videatur, neque oportuiſſe dici pluribus verbis, neque potuiſſe dici lucidius.i.clarius, & ita eſt ſine obſcuritate breuis. Tranſitio &c. Tranſitio vocatur ſup.ea exornatio, quæ cum.i.poſtquam oſtendit breuiter, id, quod ſit dictum proponit. item.i.conſimiliter, id quod ſequitur hoc modo: Exempla patent. Ad reliquum, ad id, quod reſtat. Correctio eſt, quæ tollit.i.reprobat id, quod dictum eſt, & reponit.i.in locum illius ponit id, quod videtur magis idoneum hoc pacto. Quid ſup.decretis factum, ſi ille.ſ.ſuperbus, aut negligens, rogaſſet.ſ.auarum, hoſpites ſuos, immo ſi ſupple innuiſſet, ſupple eis.i.tantum ſignum dediſſet, hoc quod nunc fieri vix poteſt, poſſet perfici facile. Item aliud exemplum. Nam poſtquam iſti vicerunt, immo victi ſunt, licet iactent ſe viciſſe, nam quomodo appellem.i.poſſem appellare eam victoriã, quæ dederit victoribus plus calamitatis quam boni.i.vtilitatis, quaſi dicat nequaquam, & ita potius victi eſſe q̃ viciſſe cenſebuntur. Item aliud exemplum: O inuidia comes.i.ſecutrix virtutis, quæ inſequeris plerunque bonos, immo inſectaris ſupp. eos. Hoc eſt, quæ diceris inſequi quod in bonum accipi ſolet, potius tamen inſectaris quod in malum capitur. Nam inſequitur inſequitur, & perſecutor inſectatur. Sequitur autem inuidia bonos non vt proſit, ſed vt obſit. Oſtendit autem vtilitatem huius coloris addens. Animus auditoris commouetur.i.excitatur hoc genere.ſ.dicendi. Enim pro quia, res elata.i.enunciata, verbo cõmuni.i.non habente ſingulare vim ad afficiendum, videtur dicta tantúmodo.i.duntaxat, hoc eſt, ſine affectu mouendo, ea ſ.res ſit magis idonea.ſ.ad mouendum affectum, poſt correctionem ipſius oratoria: pronunciatione.i.per modum proferendi. Sed aliquis dicet: non.i.nonne igitur eſſet: ſatius.i.melius, præſertim.i.præcipue cum ſcribas, deuenire ad verbum optimum & electiſſimum ab initio, ſiue correctione. Reſpondet Cicero. Eſt.i. contingit, aut datur tempus, cum.i.quando non eſt ſatius.i.melius, deuenire.ſ.ab initio ad electiſſimum verbum, vt pote ſi commutatio verbi.i.correctio erit demonſtratura id, videlicet rem eſſe huiuſmodi, vt cum appellaris.i.appellaris eam verbo cõmuni .i.non habente ſingularem vim mouendi, videaris dixiſſe leuius .i.negligentius q̃ par ſit, & cum accedas per correctionem ad verbum electius, facias rem inſigniorem.i.vt dicunt notabiliorem, q̃ ſi veniſſes, continuo.i.ſtatim ab initio, ad id verbum.ſ.electius, nec gratia verbi eſſet, animaduerſa i.conſiderata, aut adnotata ab auditore. Occupatio eſt, cum dicimus nos præterire, aut nõ ſcire, aut nolle dicere id, quod tunc dicimus maxime, hoc modo: Exempla nota ſunt. Addixiſti, mancipaſti, adiudicaſti intemperantiæ.i.incontinentiæ & libidini omnium.ſ. quibus libuit te abuti, ſatisfeciſti iniuriarum, id eſt condemnatus pœnas dediſti, ſunt qui intelligant, feciſti: in.i.intuliſti labeonis ſatis iniuriarum, ſed ſic non ſatis: immo nimium diceret. Conſulto per conſilium, aut data opera, volens & ſciens. Non ſum occupatus.i. nihil immoror, aut non ſum ſolicitus, depeculatus.i.per publicũ futurum ſpoliaſti, aut deprædatus eſt. Docte autem oſtẽdit vſum & vtilitatem huius coloris addens. Hæc exornatio eſt vtilis, aut prodeſt admonuiſſe occulte rem quam non pertineat.i.non ſit vtile, oſtendiſſe.ſ.manifeſte alijs, aut ſi longum eſt, aut ignobile eſt.ſ.vitia alicuius palam detegere, aut ſi non poteſt fieri planum, & ita non audeas dicere manifeſte, ne cogaris probare. contentus tamen ſis, quia tutior eſt opinionem facere, aut ſi poteſt faci

le reprehendi.ſ.quod abs re obijciatur, cum falſum aduerſarius facile probet, aut cum ſit vtilius feciſſe ſuſpicionem occulte, q̃ intendiſſe.i.tacente protuliſſe, & auxiſſe huiuſmodi orationem, quæ redarguatur.i.redargui poſſit. Sæpe autem melius perſuadet, qui fingit ſe nolle dicere crimina alterius, q̃ qui ea contumelioſe exprobret, quòd ille amicus, hic aduerſarius iudicetur. Diſiunctio eſt, cum vtrunque (ſi duo ſunt) aut vnamquodque (ſi plura ſunt) eorum de quibus dicimus, cõcluditur, certo.i.proprio verbo, ſine coniunctione, videlicet ſic. Populus Rom.deleuit Numãtiam, vrbem Hiſpaniæ, ſuſtulit.i.deleuit Carthaginem, vrbem Africæ, diiecit Corinthum vrbem Achaiæ, in Iſthmo Peloponneſiaco, euertit Fregellas vrbem Italiæ vires corporis: nihil.i.in nullo ſunt auxiliatæ: Numantinis. ſcientia rei militaria nihil fuit adiumento Carthaginenſibus. Calliditas erudita nihil præſidi.i.protectionis tulit.i.attulit Corinthijs. Societas morum & ſermonis quia latini quoque ſunt, nihil eſt opitulata.i.nullam opem tulit Fregellanis. Item aliud exemplum. Dignitas.i.præſtantia formæ.i.formoſitatis, aut deflorefcit.i. amittit florem ſuum, morbo, aut extinguitur: vetuſtate.i.ſenio. Nos videmus: hic, id eſt in poſteriore exemplo vbi duo tantum membra ſunt, vtrunque concludi certo verbo, in ſuperiore exemplo vbi multa erant membra: videmus vnamquanque rem claudi certo verbo. De vſu huius dicet in adiunctione. Coniunctio eſt, cum.i.quando: &.i.ſimul ſuperiores.i.anteriores partes orationis, & inferiores.i.poſteriores, ſeu ſequentes: comprehenduntur.i.coniungitur interpoſitione.i.per interpoſitionem verbi: hoc modo. Formæ &c. Vbi in dicendo verbum floreſcit in medio ponitur, ſed grammaticæ ſic conſtruetur. Dignitas formæ defloreſcit, aut morbo, aut vetuſtate. Adiunctio eſt, cum.i.quando. nos non interponimus verbum quo res, id eſt vtraque particula comprehenſibilis comprehenditur, ſed locamus ſup.ipſum, aut primum aut poſtremum. Primum ſupple locamus, hoc pacto. Defloreſcit &c. Poſtremum ſupple locamus ipſum ſic. Aut morbo. Vbi ſcies grãmatico vnum eſſe ordinem, qui oratori triplex eſt: nam verbum, aut in principio, aut in fine, aut in medio poteſt poni. Si in medio dicitur coniunctio, ſi in principio, aut in fine dicitur adiunctio, ſi in principio tunc dicitur adiunctio verbi eo q̃ alia verba adiunguntur, ſi in fine, dicitur adiunctio verbi eo quod ipſum alijs adiungitur. Si vero non ad vnum, ſed ad diuerſa verba referuntur res, tunc dicitur diſiunctio. de quorum trium colorum vſu dicit ſic. Diſiunctio eſt apposita.i.apte & conueniens, ad feſtiuitatem, ſeu venuſtatem.ſ.ſermonis, quare non utemur ex ea rius ne pariat ſatietatem, & ita nauſeam, ſeu faſtidium, quia res non neceſſaria crebrius repetita cito nauſeam parit. Coniunctio parit breuitatem, eo quòd duo uni verbo adhærent, quare.i.qua de cauſa, ipſa ſupp. eſt adhibenda ſæpius, idem quoque facit adiunctio, quia totidem ſunt in eo quot in coniunctione verba, ſed ſolo ſitu, differunt. Hæque.i. hæ & tres exornationes, vltimo loco poſitæ diſiunctio, coniunctio & adiunctio, manant de verbo ſimplici.i.ſemel poſito, cum aliter fiat in ſequenti colore. Cõduplicatio eſt iteratio.i. repetitio eiuſdem, & vnius verbi, aut plurimum verborum, cum ratione amplificationis.ſ. faciendæ, aut commiſerationis, hoc modo. Tumultus C. Gracchi comparat, aut comparauit.i. excitat, aut excitauit, tumultus domeſticos.i. inter eos, qui ſunt in vna domo, & inteſtinos.i.inter conciues qui ſunt in vna vrbe, vt inteſtina in vno ventre. Item commotus non es.non es (ſup.inquam) cõmotus, cum.i.quando, aut licet, mater.ſ.tua amplexaretur tibi pedes. Item tu proditor patriæ audes etiam nunc venire in cõſpectu, horum.ſ.iudicium, aut patrum conſcriptorum, quos prodidiſti, tu inquam proditor patriæ audes venire in conſpectum, horum. Deinde, de vtilitate huius coloris dicit. Redintegratio.i.ex integro repetitio eiuſdem verbi cõmouet vehementer auditorem, & efficit vulnus maius.i. quaſi reſecat & innouat indignationem, in contrario cauſæ.i.ad eius accuſationem ſi ſumus accuſatores, aut defenſionem ſi defenſores, efficit dicit, maius vulnus, quaſi.i.perinde, ac ſi, aliquod telum, perueniat ſæpius in eandem partem corporis. Interpretatio eſt, quæ non redintegrat idem verbum, iterans.i.iterando ipſum, hoc eſt quæ non reponit idem verbum, ſed commutat id, quod poſitum eſt alio verbo quod valeat, idem.i.loco eius ponit aliud verbum in voce, ſed idem in ſignificatione, hoc modo: Rempub.&c. Euertiſti radicitus.i. funditus, ſeu à fundamentis, ita vt quod infimum erat ſummum factum fuerit, id autem proprie eſt euertere, ſed vtitur metaphora ab arbore. Et to eieciſti, funditus.i. a fundamentis, ciuitatem.i. vrbem. quæ fundamenta habet, niſi dixi funditus.i. ab antiquiſſimis ciuibus, aut familijs incipiendo, tunc etiam & ciuitas deijci poſſet, ſed quia

vnum

vnum debent ſignificare ambæ particulæ dicam ciuitatem pro re pub. poſitam. Item aliud exemplum. Verberaſti neſarie patrem, & intuliſti ſcelerate, parenti.i.patri manus quo idem ſignificat, ſed ſciemus neſarie & ſcelerate, aut nomina eſſe vocatiui caſus, & tunc ab illis incipiemus ordinem, aut aduerbia vt ea accepimus. Vtilitatem huius coloris addens dicit. Neceſſe eſt animũ eius qui audit cõmoueri cum.i.quando grauitas prioris dicti renouatur interpretatione.i.expoſitione verborum. Commutatio eſt, cum.i.quando duæ ſententiæ diſcrepantes.i.diuerſa ſonãtes inter ſe, efferuntur.ſ.ipſæ ſententiæ, ita ex trãſitione.ſ.de vna ad alteram.i.ex commutatione, vt ſententia poſterior contraria priori: proficiſcatur.i.oriatur a priore, hoc modo. Oportet eſſe .i.manducare, vt viuat non ſ.oportet viuere vt edas.i.propter gulæ delectationem, & eſt dictum Socratis. Item poëma &c. dictũ Platonis. Dici non poſſunt.ſ.vere, aut licite, ſi tamen dicuntur dici poſſunt. vnde poſſe pro licere hic accipis. Pictura debet eſſe.i. ita artificioſe facta, vt tacite res geſtas doceat, & laudet vt illa de qua Maro. En Priamus, ſunt hic etiam ſua præmia laudi. Si ſtultus es taces ea re.i propterea ꝙ ſtultus es de rebus ſubtilibus nihil dicere ſcis, & ideo ſtulti in conſilio prudentum ſemper tacere coguntur. prudentes tacere interdum poſſunt. Non poteſt dici, quam.i.quantum cõmode.i.vtiliter fiat, cum.i.quando. tranſlatione.i.per tranſlationem ſententiæ contrariæ, quoque.i.verba etiam conuertantur.i.cõmutentur. Nos ſubiecimus plura.i.aliquantulum multa exempla, vt quoniam hoc genus exornationis eſt difficile inuẽtu.i.vt inueniatur, ipſum eſſet dilucidum, vt cum eſſet bene intellectum, inueniretur facilius in dicendo.i.orando in veris cauſis. Permiſſio eſt, cum.i.quando oſtendimus in dicendo.i.orando nos tradere & cõcedere voluntati alicuius aliquam rem totam: ſic. Exemplum notum eſt: Hoc genus.ſ.exornationis: tametſi.i.quanquam eſt tractandum.i.vſurpandum, nonnunquam.i.interdum, alias.i.in alijs rebus, tamen eſt accõmodatum vehementiſſime ad miſericordiam commouendam. Dubitatio eſt cum orator videtur quærere, vtrum de duobus dicat potius, aut quid de pluribus dicat potiſſimum, hoc modo. Ex hac deſcriptione potuit Valla elicere differentiam de vter, & quid, & de potius, & potiſſimum, hoc eſt de comparatiuo & ſuperlatiuo partitiue tenens, qui hoc exemplum ad aliam elegantiam citat ꝙ ſic conſtruendum docet, aut ſtultitia conſulum, aut malitia, aut potius vtrunque obfuit plurimum eo tempore reip. ſiue illud factum conſulum dicere oportet ſtultitiam, ſiue malitiam, ſiue potius vtrunque. Vel ſic. Obfuit plurimum reip. eo tempore conſulum factum, ſiue illud malitiam, ſiue ſtultitiam eoꝝ, ſiue vtrunque dicere oportet. Hæc ille lib. 3. vbi docet deeſſe ſuppoſitum, quia verbum dicere oportet quod interiectum eſt, de nominatiuo mutauit in accuſatiuum. Nam ſiue eo dixiſſet. Obfuit plurimum eo tempore reip. conſulum ſiue ſtultitia, ſiue malitia, ſiue potius vtrunque &c. Homo omnium mortalium, apoſiopiſis eſt, nam reticetur eo quòd non occurrunt ſatis digna, quod indicanſ ſit. Nam quo &c. Vbi quidam legunt quæro quoniam, ſed ſic non legit Franciſcus, nec ſic legendum putem, cum geſtu potius & particula nam, ſe quærere indicet, quam profiteatur, ſicut ille. Ille. In medio duo ſigna, conon, & quis fuit alter &c. Expeditio eſt, cum.i.quando, compluribus rationibus enumeratis, quibus aliqua res potuerit fieri, aut non fieri, certe.ſ.rationes.i.quædam, tolluntur.i.amouentur & improbantur, vna.ſ.quam nos intendimus.i.nobis conſtituimus probandam relinquitur, vbi intendimus accipit in eam ſignificationem in qua fere capitur intentio a vulgaribus. Exemplum notum eſt, aut vſu.i.vſucapione. Sed non erit tanquam in pleriſque.i.non eſt talia, vt vſus ſit in quamplurimis cauſis, vt poſſimus ex vti quando velimus, nã &c. Diſſolutio eſt, quæ coniunctionibus ſublatis.i.ſubtractis è medio verborum effertur partibus ſeparatis.i.diſſolutis, hoc modo. Exempla patent. in quæſtiones.i.torturam. Præciſio eſt, cum .i.poſtquam quibuſdam dictis, id quædam dicta ſunt reliquum quod cœptum.i.inceptum eſt dici relinquitur inchoatum.i.non perficitur, & dicitur apoſiopiſis. Præcertatio.i.prior certatio, licet enim defenſio vnicuique conuenit decenter, tamen oppugnatio humilioris non eſt decora, præcertatio ergo non eſt mihi tecum, ideo quòd P.R. me (volebat dicere ſummo honore dignum cenſuit, aut prudentem, aut virum ditum digniſſimum æſtimet aut quid ſimile, ſed reticens dicit) nolo dicere. Alienæ domui, ſupple tantam iniuriam intuliſti, aut tantum vitium obtuliſti. Hic, id eſt in his exemplis, & ita vtilitatem exornationes huius commendat. Concluſio eſt, quæ conficit.i.infert, breui argumentatione ex hoc quæ dicta aut facta ſunt ante id, quod conſequitur neceſſario, hoc modo. Quod ſi oraculum.i.vaticinium, quod orantibus dari ſolebat (vnde illud Æneid 6. ceſſas in vota preceſque eſt) erat datum.ſ.ab Apolline, Danais.i.Græcis, Troiam non poſſe capi, ſine ſagittis Philoctetæ.i.illi ab Hercule legatis autem pro ſed, hæ ſ.ſagittæ eius (legendum credam eſſe) nihil fecerunt aliud, quàm perculerunt.i.percuſſerunt & occiderũt Alex. qui dictus eſt Paris, extinguere hunc.ſ.Alexandrum id (vacat id, ſed ornatum auget) fuit nimirum, id eſt haud dubie Troiam capi.

RESTANT etiam decem exornationes verborum: quas iccirco non vage diſperſimus, ſed à ſuperioribus ſeparauimus, quòd omnes in vno genere poetæ ſunt. nam earum omnium hoc proprium eſt, vt ab vſitata verborum poteſtate recedatur, atque in aliam rationem cum quadam venuſtate oratio conferatur. De quibus exornationibus Nominatio eſt prima: quæ nos admonet, vt, cui rei nomen aut non ſit, aut ſatis idoneum non ſit, eam noſmet idoneo verbo nominemus, aut imitationis, aut ſignificationis cauſa. Imitationis hoc modo, vt maiores rudere, & vagire. & mugire, & murmurare, & ſibilare appellauerunt. Significandæ rei cauſa, ſic: Poſtquam iſte in rem pub. fecit impetum, fragor ciuitatis in primis eſt auditus. Hoc genere raro vtendum eſt, ne noui verbi aſſiduitas odium pariat: ſed ſi commode quis eo vtatur & raro, non modo non offendet nouitate, ſed exornabit etiam orationem. Pronominatio eſt, quæ ſicuti cognomine quodam extraneo demonſtrat id, quod ſuo nomine appellari non poteſt, vt ſi quis, cum loquatur de Gracchis, At non Africani nepotes, inquiet, iſtiuſmodi fuerunt. Item: ſi quis de aduerſario dicat: Videte nunc, inquit, iudices, quemadmodum me Plagioſippus iſte tractarit. Hoc pacto non inornate poterimus & in laudando, & in lædendo aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, ſicuti cognomen quod pro certo nomine collocamus. Denominatio eſt, quæ à propinquis & finitimis rebus trahit orationem, qua poſſit intelligi res, quæ non ſuo vocabulo ſit appellata. id aut ab inuentore conficitur, vt ſi quis de Tarpeio loquens, eum Capitolinum nominet: Aut ab inuento, vt ſi quis pro Libero vinum, pro Cerere frugem appellet: Aut ab inſtrumento dominum, vt ſi quis Macedonas appellarit hoc modo: Non tam cito ſariſſæ Græcia potitæ ſunt. Aut idem Gallos ſignificans dicat: Nec tam facile ex Italia materis tranſalpina depulſa eſt. Aut id, quod fit, ab eo, qui facit, vt ſi quis, cum bello velit oſtendere aliquid quempiam feciſſe, dicat: Mars iſtud te facere neceſſario coegit. Aut ſi quod facit, ab eo, quod fit, vt cum deſidioſam artem dicemus, quia deſidioſos facit, & frigus pigrum, quia pigros facit. Ab eo, quod continet, id, quod continetur, hoc modo denominabitur. Armis Italia non poteſt vinci, nec Græcia diſciplinis: nam hic pro Græcis & Italis, quæ continent, notata ſunt. Ab eo, quod continetur, id, quod continet, vt ſi quis aurum, vel argentum, aut ebur nominet, cum diuitias velit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo diuiſio, quàm in quærendo difficilis inuentio eſt: ideo quòd plena conſuetudo eſt non modo poëtarum & oratorum, ſed etiam quotidiani ſermonis, huiuſmodi denominationum. Circuitio eſt oratio rem ſimplicem aſſumptam circumſcribens elocutione, hoc pacto: Scipionis prouidentia Car-

thaginis opes fregit. Nam hic, niſi ornandi ratio quędam eſſet habita, Scipio potuit & Carthago ſimpliciter appellari. Transgreſsio eſt, quæ verborum perturbat ordinē perverſione aut tranſiectione. Perverſione ſic: Hoc vobis deos immortales arbitror dediſſe virtute pro veſtra. Tranſiectione hoc modo: Inſtabilis in iſtum plurimum fortuna valuit. Item: Omnes invidioſe eripuit tibi bene vivendi caſus facultates. Huiuſmodi tranſiectio, quæ rem non reddit obſcuram, multum proderit ad continuationes, de quibus ante dictum eſt: in quibus oportet verba ſicuti ad poëticum quēdam extruere numerum, vt perfecte & perpolitiſsime poſſint eſſe abſolutæ. Superlatio eſt oratio ſuperans veritatem, alicuius augendi minuendive cauſa. Hæc ſumitur ſeparatim, aut cum comparatione. Separatim ſic: Quòd ſi concordiam retinebimus in ciuitate, imperij magnitudinē ſibi ortu atque occaſu metiemur. Cum comparatione, aut à ſimilitudine, aut à præſtantia ſuperlatio ſumitur. A ſimilitudine ſic: Corpore niueum candorem, aſpectu igneum ardorem aſſequebatur. A præſtantia hoc modo: Cuius ore ſermo melle dulcior profluebat. Eodem genere hoc eſt: Tantus erat in armis ſplendor, vt ſolis fulgor obſcurior videretur. Intellectio eſt, cum res tota parua de parte cognoſcitur, aut de toto pars. De parte totum ſic intelligitur: Non illæ te nuptiales tibiæ eius matrimonij commonebant? Nam hic omnis ſanctimonia nuptiarum vno ſigno tibiarum intelligitur. De toto pars, vt ſi quis ei, qui veſtitum aut ornatum ſumptuoſum oſtentet, dicat, Oſtentas mihi divitias, & locupletes copias iactas. Ab vno plura intelligūtur, hoc modo: Pœno fuit Hiſpanus auxilio, fuit immanis illic tranſalpinus, in Italia quoque idem non nemo togatus ſenſit. A pluribus vnum ſit intelligitur: Atrox calamitas pectora mœrore pulſabat: itaque anhelās ex imis pulmonibus præ cura ſpiritus ducebatur. Nam in ſuperioribus plures Hiſpani, & Galli, & togati, & hic vnum pectus & vnus pulmo intelligitur: & erit illic diminutus numerus feſtiuitatis, hic adauctus grauitatis gratia. Abuſio eſt, quæ verbo ſimili & propinquo pro certo & proprio abutitur, hoc modo: Vires hominis breves ſunt, aut parua ſtatura, aut longum in homine conſilium, aut oratio magna, aut vti pauco ſermone. Nam hic facile eſt intellectu, finitima verba rerum diſsimilium, ratione abuſionis eſſe traducta. Tranſlatio eſt, cum verbum in quādam rem transfertur ex alia re, quod propter ſimilitudinem recte videtur poſſe transferri. ea vtimur rei ante oculos ponendæ cauſa, ſic: Hic Italiam tumultus experge fecit terrore ſubito. Breuitatis cauſa, ſic. Recens aduentus exercitus ſubito ciuitatem extinxit. Obſcœnitatis vitandæ cauſa, ſic: Cuius mater quotidianis nuptijs delectatur. Augendi cauſa, ſic: Nullius mœror, & calamitas illius explere inimicitias, & nefariam ſaturare crudelitatem potuit. Minuendi cauſa, ſic: Magno ſe prædicat auxilio fuiſſe, quia paululum in rebus difficillimis aſpirauit. Ornandi cauſa, ſic: Aliquando reip. rationes, quæ malitia nocentum exaruerunt, virtute optimatum reuireſcūt. Tranſlationem dicunt pudentem eſſe oportere, vt cum ratione in conſimilem rem tranſeat, ne ſine delectu temere & cupide videatur in diſsimilem tranſcurriſſe. Permutatio eſt oratio aliud verbis, aliud ſententia demonſtrans. Ea diuiditur in tres partes ſimilitudinem, argumentum, contrarium. Per ſimilitudinem ſumitur, cum tranſlationes vna aut plures frequenter ponuntur à ſimplici ratione ductæ, ſic: Nam cum canes fungantur officijs luporum, cuinam præſidio pecuaria credemus? Per argumentum tractatur, cum à perſona, aut à loco, aut à re aliqua ſimilitudo augendi aut minuendi cauſa ducitur: vt ſi quis Druſum, Gracchum, Numitorem obſoletum dicat. Ex contrario ducitur ſic. vt ſi quis hominem prodigum & luxurioſum illudens, parcum & diligentem appellet. Et in hoc poſtremo, quod ex contrario ſumitur; & illo primo, quod à ſimilitudine ducitur, per tranſlationem argumento poterimus vti. Per ſimilitudinem, ſic: Quid ait hic Rex atque Agamemnon noſter, ſiue, vt crudelitas eſt, potius Atreus? Ex contrario, ſi quem impiū, qui patrem verberauerit, Aeneam vocemus: intemperantem & adulterum, Hippolytum nominemus. Hæc ſunt fere, quæ dicenda videbantur de verborum exornationibus. Nunc res ipſa monet, vt deinceps ad ſententiarum exornationes tranſeamus.

CAPIDVRVS.

DE quibus exornationibus Nominatio eſt) Hæc à Græcis ὀνοματοποιΐα vocatur, de qua loquīs Quintilianus, onomatopœia quidem eſt fictio nominis, Græcis inter maximas habita virtutes, nobis vix permittitur. & ſunt plurima ita poſita ab his, qui ſermonem primo fecerunt, aptantes affectibus vocem. Nam mugitus, & ſibilus, & murmur inde venerunt. Nos tanquam conſumpta ſint omnia nihil generare audemus ipſi, cū multa quotidie ab antiquis, ficta moriantur. [Pronominatio eſt) Hæc à Græcis ἀντονομασία dicitur, quæ aliquid pro nomine proprio ponit, poëtis frequentiſsima. oratoribus etiam ſi rarus eius, nonnullus tamen vſus eſt. Nam vt Tytidem & Pelidem non dixerunt, ita dixerunt, impium, & parricidam. Euerſorem quoque Carthaginis & Numantiæ, pro Scipione, & Romanæ eloquentiæ principem pro Cicerone, & Romanæ poëſis auctorem maximum, pro Virgilio. [Plagioſippus iſte tractare) ἀπὸ τοῦ πλάγιος καὶ ἵππος. [Sicuti cognomen quod pro certo nomine collocamus.) Inter prænomen, cognomen, nomen, & agnomen: hanc Priſcianus facit differentiam, vt dicat prænomen eſſe, quod præponitur. nam nomen eſt proprium vniuſcuiuſque ſuum, vt Paullus. Cognomen cognationis commune, vt Scipio. Agnomen eſt, quod aliquo euentu imponitur, vt Africanus, Iſauricus. Licet Diomedes ſecus ſentiat, quippe qui. Prænomen, inquit, eſt, quod gentilitijs præponitur, vt Marcus, Publius. Nomen proprie eſt gentilitium, i. quod originem familiæ, vel gentis declarat, vt Portius, Cornelius. Cognomen eſt, quod vniuſcuiuſque proprium eſt, & nominibus gentilitijs coniungitur, vt Cato, Scipio ordinatur enim ſic, Marcus Portius Cato, Publius Cornelius Scipio. Agnomen quoque eſt, quod extrinſecus cognominibus adijci ſolet, ex aliqua ratione, vel virtute quæſitum, huiuſmodi autem nominum ordinatio, ſicut Amulius Claudius affecit, à Græcis tracta demōſtratur. Priſciano tamen multi, ac haud ſcio, an non, omnes conſentiant. & Victorinus quoque id affirmat, inquiens. Fuit quoque nonnulla apud maiores noſtros pnominis ratio. nam & Quintum dixerunt, quod quinto fortaſſis loco natus eſſet, & Lucium ideo quod fortaſſe eſſet initio lucis exortus. Cognomen porro maiorum tractum ex familia, vel ſanguine, vt Tullius Cornelius. Nomen autem proprium perſonæ eſt, vt Cicero, Scipio, nam agnomen extrinſecus venit; & venit tribus modis, aut ex animo, aut ex corpore, aut ex fortuna. Ex animo, ſicut Superbus, Pius. Ex corpore, Craſſus, Pulcher. Ex fortuna, ſicut Africanus, Creticus. Hæc paulo longius recenſuimus, ne quis Diomedem ſecutus, hic proprium cognomen dictum exiſtimet, ac cum aliter hic ſenſiſſe Cicer. videat, quam ille dicat, non nihil hæreat. [Denominatio eſt,) Hæc à Græcis μετωνυμία nominatur. [Ab inuentore conficitur, vt ſi quis de Tarpeio loquēs, eum Capitolinum nominet,) Tarpeium nemus, & ſepulcrum Tarpeium, & dux Sabinorum, qui Tarpeiam occidit, ab ea ſic dicti ſunt, vt Propert. oſtendit in 5. Elegiarum, vbi inquit:

Tarpeium

Tarpeiam nemus,& Tarpeia, turpe ſepulcrum
Fabor, & antiqui lumina capta Iouis.

Inde concludit.

A duce Tarpeio, mons eſt & cognomen adeptus.

Qui ante Saturnius nominabatur. vt M. Varro, Mons, inquit, Tarpeius dictus à virgine Veſtale Tarpeia, quæ ibi à Sabinis necata armis eſt, & ſepulta, cuius nominis monumentum relictum, quod etiam nunc eius rupes Tarpeium appellatur ſaxum. hunc antea montem Saturnium appellatum prodiderunt, & ab eo late Saturniam terram, vt etiam Ennius appellat. antiquum oppidū in hac fuiſſe Saturnia ſcribitur, eius veſtigia poſtea manſerunt tria, quòd Saturni fanum in faucibus. quòd Saturnia porta, quā Iunius deſcribit, quod poſt ædem Saturni in ædificiorum parietibus, & poſticis muris, verſus quidam eſſent ſcripti. Capitolium eum montem demum, à capite illic, vt ferunt, inuento, nominarunt. Si quis igitur Tarpeium montem Capitolinum vocet, qđ hoc nomen poſtea ſibi inuenerit, eſt, inquit, metonymia. [Vt ſi quis pro vino Liberum, pro frugibus Cererem.) Quod fieri ſæpe ſolet. vt, Sine Cerere & Baccho friget Venus. [Sariſſæ Græcia poſitæ ſunt.) Sariſſæ Macedonum lanceæ. Hoc .n. nomine tela ſua eius gentis homines vocant. Vnde Lucanus,

Primis pellæas arcu fregere ſariſſas.

[Armatura transalpina depulſa eſt.) Quod qui trans alpes ſunt, omnes Galli nominentur, à colore lacteo dicti. vt Lactant. in 3. ad Probum volumine. Galli, inquit, antiquitus à candore corporis gallate nuncupabantur, & Sibylla ſic eos appellat. quod ſignificare voluit poeta cum ait, Tum lactea colla Auro innectuntur, cum poſſit dicere candida. [Mars illud neceſſario te facere coegit.) Quod bello Mars præſit. & velut eruditus ille eſt etiam ſermo, cum dicitur, Vario Marte pugnatum eſt. & quale etiam illud eſt, Receptus.

Terra Neptunus, claſſes aquilonibus arcet.

Et cum pro coitu, Venerem dicimus. [Vt cum diſidioſam artem dicimus.) Velut etiam cum dicit Horat.

Pallida mors æquo pulſat pede pauperum tabernas,
Regumq; turres. Et Virg.
Pallentes habitant morbi, triſtisq; ſenectus.

Et orator præcipitem iram, hilarem adoleſcentiam, ſegne otium dixit. [Armis Italia non poteſt vinci.) Huic ſimile, cum dicimus bene moratas vrbes, & poculum epotum, & ſeculum felix. Poſſeſſio autem, pro poſſeſſore ponitur. vt, Iam proximus ardet Vcalegon. & cum hominem deuorari dicimus, cuius patrimonium cōſumitur. hanc figuram, inquit, in Oratore Cic. hypallagen Rhetores vocant, quia quaſi ſummuntur tantum verba pro verbis. grāmatici autem Metonymiam, quòd nomina transferantur. [Circuitio eſt oratio.) Hæc Græce περίφρασις nominatur, cum id qđ vno aut paucioribus certe dici poteſt, verbis pluribus explicatur. Periphraſim ergo vocamus circuitum eloquendi, quam circunlocutionem transferunt quidem, quod nonnunquam neceſſitatem habet, quoties dictu deformia operit. vt Plaut. Dico me ire quo ſaturi ſolent. ornatum item aliquando petit ſolum, qui apud poetas frequentiſſimus eſt: vt,

Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono diuum gratiſſima ſerpit.

Hæc cum decorem habet, periphraſis, cum in vitium incidit, periſſologia dicitur. quoties autem auget, & non adiuuat, non tamen moleſtia eſt, hyperbaton à græci nominatur. i. verbi tranſgreſſio, quam frequenter ratio compoſitionis & decoris poſcit. vt apud Cic. Animaduerti iudices omnem accuſatoris orationē in duas diuiſam eſſe partes. Nam in duas diuiſam eſſe partes, rectū erat, vt & Quint. dicit, ſed durius poetæ, licet etiam verborum tranſgreſſionem & diuiſionem faciant. vt, Septem ſubiecta trioni. quod oratio nequaquam recipit. Hæc incommodiſſime plerunque adhibetur exornatio, quòd fiat aſpera & dura, & diſſoluta, & hians oratio, ſi ad neceſſitatem ordinis ſui verba redigantur, & proximis alligentur. nec tamen aliud poteſt facere numeroſum, quam opportuna ordinis mutatio. Sed ſicut optime, vt ita dicam, coagmentata valde probatur, ita multis hyperbatis, & eiſdē confuſis longius diducta, reprehenditur oratio. [Tranſgreſſio) Hanc diximus Græce ὑπέρβατον appellari. [Peruerſione) Peruerſionem dicit quam Græci ἀναστροφὴν vocant, quidam reuerſionem latine nominant. eſt igitur anaſtrophe, cum duorum verborum ordo præpoſterus eſt. qualia vulgo, mecum, tecum, ſecum. Apud oratores & hiſtoricos decoris gratia conficitur. vt, quibus de rebus. Erit autem hyperbaton, cum longius verbum ponitur, ut cū dicit hic Cic. inſtabilis in iſtum plurimum fortuna voluit, cum ſic ordo inſtabilis fortuna. [Quæ rem non reddit obſcuram) Quod vitium Græci σύγχυσιν ὑπερβάτου vocant. [In quendam extructa numerum) Vt pedibus quibuſdam terminentur, de quibus abſoluto huius libri commentario mox tractabimus. [Superlatio eſt) Hæc eſt quam Græci ὑπερβολὴν vocant. Huius eſt virtus, ex diuerſo quod par eſt augendi atque minuendi. fitq. pluribus modis. Aut.n. plus facto dicimus, ſicut, plus facto dicimus: ſicut, Vomēs fruſtris eſculentis, gremium ſuum & totum tribunal impleuit. &,

Geminiq; minantur
In cœlum ſcopuli.

Aut res propter ſimilitudinem attollimus,

Credas in nare reuulſas, Cycladas,

Aut per comparationem, vt,

Fulminis ocior alis, aut quaſi quibuſdam ſignis.
Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaſſet,
Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas.

Vel tranſlatione: vt, *Volat haſta Tago.*

Creſcit interdum hyperbole alia ſuperaddita, vt Cic. in Ant. quæ Charybdis tam vorax, Charybdim dico quæ ſi fuit aliqua, vno loco fuit, Oceanus mediusfidius vix, vt mihi videtur, tot res, tam diſſipatas, tam diſtantibus in locis poſitas, tam cito abſorbere potuiſſet. Exquiſita vero figura huius rei deprehenditur apud principē lyricorum Pindarum. namque Herculis imperium aduerſus Meropas, qui inſula Choo dicitur habitaſſe, non igni, nec vētis, nec mari, ſed fulmini dixit ſimile fuiſſe. Et alia minora. Hoc autem diuinitus Cic. illa compoſuit in Verrem: Verſabatur in Sicilia lōgo interuallo, non Dionyſius ille, nec Phalaris (tulit.n. illa quondam inſula multos & crudeles tyrānos) ſed quoddam nouum mōſtrum ex vetere illa immanitate, quæ in iiſdem locis extitiſſe traditur, non.n. Charybdim tam infeſtam nauibus, neque Scyllam, vt iſtum in eodem freto fuiſſe arbitror. Hæc pauciora ſunt minuēdi generis. vt, Vix oſſibus hærent. Tum autem eſt hyperbole virtus, cum res ipſa de qua loquendum eſt naturalem modum exceſſit, conceditur q. amplius dicere. quia melius vltra, quam citra ſtat oratio, verumtamen ſeruanda menſura eſt. nam licet ſupra fidem aliquid dicere conuerſum ſit, non tamen dici debet vltra modum. videndum etiam eſt ne in κακόζηλον illud incidamus, ſed quouſq; deceat extollamus. Cum .n. nobis non creditur, prouenit ex ea ſæpe riſus, qui ſane tum ſi aptus ſit, vrbanitatis, ſin aliter, ſtultitia, nomen aſſequimur. [Ore ſermo melle dulcior.) Hoc Homericum eſt de Neſtore, de quo ſic inquit.

τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή.

[Tantus erat in armis ſplendor, vt ſolis fulgore obſcurior videretur.) Velut de Achille illud Homeri.

αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε στιβαρόν τε
εἵλετο, τοῦ δ' ἀπάνευθε σέλας γένετ' ἠΰτε μήνης.
ὡς δ' ὅτ' ἂν ἐκ πόντοιο σέλας ναύτῃσι φανήῃ
καιομένοιο πυρός, τὸ δὲ καίεται.

Et apud Plaut. miles glorioſus: Curate vt ſplendor meo ſit clypeo clarior, q̄ ſolis radii, vt vbi vſus veniat, iam conferta manu pſtringat oculorum aciem in acie hoſtibus. [Intellectio) Hæc à Græcis συνεκδοχὴ dicta eſt. Variare ſermonem poteſt, vt ex vno plures intelligamus, à parte totum, a ſpē genus, ex præcedentibus ſequentia, vel per contrarium omnia, & ea quidem liberiora ſunt poetis, q̄ oratoribus. nam in proſa vt mucronem pro gladio, & tectum pro culmo recipit, ita non puppim pro naui, nec abietem pro tabellis & rurſus vt tectum pro domo recipit, ita non pro ferro ſpiculum, non pro equo quadrupedem. Maxime aūt in orando valebit numerorum illa libertas. nam & Liuius ſæpe ſic dicit, Romanus prœlia victor, cum Romanos viciſſe ſignificat. & contra Cic. de Cl. orat. erat eo tempore nobis ſumma gracilitas & infirmitas corporis, procerum & tenue collum, cum de ſe tantum loqueretur. quod genus non orationem modo ornat, ſed etiā quotidiani ſermonis vſum iuuat. Quidam ſynecdochen vocant, cum id in contextu ſermonis quod tacetur accipimus. Verbum.n. ex verbo intelligitur. & hæc ſi ad vitium declinet, ellipſis dicitur. [Abuſio eſt,) Hæc exornatio à Græcis κατάχρησις dicta, vt parricida, matris & fratris interfector. Quidam catachreſin, vt Quintil. inquit, volunt eſſe, cum pro temeritate virtus, aut pro luxuria liberalitas dicitur. Verum hæc diſſonantia ſunt, q̄ in his non verbū pro verbo ponitur, ſed res pro re. neque.n. quiſquam putat, & luxuriam & liberalitatem idem ſignificare. [Tranſlatio eſt,) Hæc à Græcis μεταφορὰ nominatur, omnium exornationum frequentiſſima, ac longe pulcherrima. Transfertur ergo, vt Quintilianus inquit, verbum ex eo loco in quo primum erat, ſi proprium deeſt, aut tranſlatum proprio melius ſit, aut quia neceſſe eſt, aut quia ſignificantius eſt, aut quia decentius. Vbi vero nihil habebit boni, quod transferetur improprium erit: vt neceſſitate ru-

ſtici

ſtici gemmam in viribus dicunt. quid.n.dicerent aliud? Sitire ſegetes,& fructus laborare,neceſſitate nos dicimus,ſicut & hominem aſperum. non enim proprium eſt quod damus huic proprietati nomen. Nam ita incenſum,& inflammatum cupiditate. & lapſum errore ſignificandi gratia dicimus. Illa ad ornatum, lumen orationis,& generis claritatem, & concionum procellas,& eloquentiæ flumina, vt Cicero pro Milone,Clodium ſegetem gloriæ eius vocat. Quædam etiam parum pretioſa dicta,per metaphoram explicantur. & hoc faciunt,ne tamen nimio luxu obtutior vſus ſit,vt genitali aruo,vel ſulcos oblimet inertes. In totum autem metaphora breuior eſt ſimilitudo, eoq. differt, quòd illa verborum comparat et rei quam volumus exprimere, hæc pro ipſa re ponit. Comparatio eſt, cum dico feciſſe quid hominem vt leonem. Tranſlatio,cum dico de hoie leonem. Notiſſimas aũt illas conſulto huius figuræ prætereo differentias atque diuiſiones. vt ſi in animalibus aliud animal pro alio, & inanimatũ pro alio aliud dicatur,vel alterutrum nomen pro altero,genus pro ſpecie ſpecies pro gñe,totũ pro parte,pro toto pars.quæ vel pueris notiſſima ſunt.In quo gñe ſunt illa,vt cum Liuius Scipioné a Catone ablactari ſolitũ eſſe ſcribit.item,Claſſiq; immittit habenas,& Põtem indignatus Araxes.& in ſoluta oratione Cic.illud: Quid .n.tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cuius latus mucro ille petebat? qs ſenſus armorum tuorum? Vel cum pro ædificijs parietes,aut tecta dicimus,& cũ vnam turmam equitum P. R. dicimus,&,vt Cic.inquit,cum ex vno plures, vel ex pluribus vnus intelligitur, quemadmodum Ennius.

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro Afris videlicet eſt ſumpta Africa.Ex quo genere Cic.de Oratore putat eſſe,cum Martem pro bello,curiam pro ſenatu, togã pro pace ponimus. Quo etiam in genere virtus & vitia,pro ipſis in quibus illa ſunt: vt, Luxuries quæ in domum irrupit? &, quo auaritia penetrauit? In ſumma,quocunque modo ſaltem vt ſenſus integer & ciuilis ſit tranſlatio probatur.Nam videndum eſſe, idem ait,ne vllam afferamus diſſimilitudinem,& ne longe ipſum ſimile ſit in ductum,veluti Syrtis patrimonij durum eſt, ſcopulũ potius dixeris, & bonorum voraginem potius quam Charybdim.facilius.n. ad ea quæ viſa,quam ad ea quæ audita ſunt,ſenſus feruntur.& quoniam hæc vel ſumma laus eſt in verbis transferẽdis,vt ſenſum feriat,id quod tranſlatum ſit,fugienda omnis turpitudo earum rerum,ad quas eorum animos qui audient trahet ſimilitudo. Nolo dici,morte Africani caſtratam remp.ita nolo ſtercus curiæ dici,Glauciam.quamuis.n.ſit ſimile,tamen eſt in vtroq; deformis cogitatio ſimilitudinis. & vt Quint. inquit: Non .n. ſi Cic.ſentinam reip. dixit,fœditatem hominum ſignificans, iccirco probem illud quoque veteris oratoris. Perſecuiſti reip.uomicas. Nolo eſſe,inquit Cic. verbum anguſtius,aut maius,quã res poſtulet,vt tempeſtas commeſſationis aut cõmeſſatio tempeſtatis. Debet igitur verbum id,quod tranſlatum ſit,quaſi proprium videri. ſic illud, quid nam eſt obſecro quod te abigi permittas? melius eſſet ire,cum prohibere pellentem nequeas. Sunt etiam duræ.i.a longinqua ſimilitudine ductæ, ait Quint. Vt Iuppiter hybernas cana niue conſpuit alpes.item ποιμένα λαῶν,atqui ego in oratione nec paſtorem populi quenquam, auctore Home. dixerim,nec volucres pennis remigare, licet Virg. in Apibus ac Dædalo ſpecioſiſſime ſit hoc vſus. Metaphora enim aut neceſſitate locum occupare debet, aut ſi in alienum uenit, plus ualere eo uerbo quod expellit. Rurſum Cic. Atque etiam,inquit,ſi uereare ne paulo durior tranſlatio eſſe videatur,molliẽda eſt, prepoſito ſæpe uerbo,ut ſi olim à M.Catone mortuum,uel orbum,aut pupillum ſenatum quis relictum diceret, paulo durius diceret. ſin,ut ita dicam,aliquanto mitius ferri poſſe. Etenim uerecunda debet eſſe tranſlatio, ut deducta eſſe in alienum locum, non irrupiſſe,atque ut precario,non irruiſſe uideatur. Modus enim nullus eſt florentior in ſingulis uerbis, & qui plus lumina afferat orationi. Quamobrem & orationis obſcuritas magnopere fugienda eſt. Etenim hoc fere genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Cuius rei,quo id clarius fiat,ipſius Cicero. in lib. de diuinatione exemplum ſubijciam. ita enim inquit: Nam Pacuuianus Amphion loquens,quadrupes tardigrada agreſtis, humilis,aſpera,capite breui,ceruice anguina,aſpectu truci,euiſcerata, inanima,cum reſponderi ſibi nollet,reiectus eſt ab Atticis dicentibus,ſe hæc non intelligere,rem aperte diceret.tum ille uno uerbo,teſtudinem nominauit.(Permutatio eſt) Hanc Græci ἀλληγορίαν uocant. nonnulli inuerſionem interpretantur. ea eſt huiuſmodi,ut aliud uerbis,aliud ſenſu oſtendat. aut etiam, ut Quintil. inquit,interim contrarium. ut,

O nauis,referent in mare te noui:

Fluctus,ò quid agis,fortiter occupa Portum:

totusque ille Horatij locus, quo nauem pro populo, fluctuum tempeſtatem pro bellis ciuilibus portum pro pace atque concordia dicit. tale Lucr. illud eſt.

Auia Pieridum peragro loca,nullius ante
Trita ſolo: iuuat integros accedere fontes,
Atque haurire. iuuat nouos decerpere flores,
Inſignemq; meo capiti petere inde coronam,
Vnde prius nulli velarunt tempora Muſæ. Et Virg.
Sed nos immenſum ſpatijs confecimus æquor,
Et iam tempus equum ſpumantia ſoluere colla.

Sine tranſlatione uero in Bucolicis:

Certe equidem audieram qua ſe ſubducere colles
Incipiunt molliq; iugum demittere cliuo
Vſque ad aquam, & veteris confracta cacumina fagi,
Omnia carminibus veſtrum ſeruaſſe Menalcam.

Hoc.n.loco prçter nomen,cetera proprijs decisa ſunt verbis.Nã non paſtor Menalcas,ſed Virg.eſt intelligendus. Habet vſum talis allegoriæ frequenter oratio,ſed raro prorſus obſcuris,plerunque apertis permixta eſt verbis,illa apud Cic. talis eſt,hoc miror enim querorq., quenquam hominem ita peſſundere alterũ velle,ut etiam nauem proferret,in quo ipſe nauiget. Hæc,ſemper equidem ceteras tempeſtates & procellas illis duntaxat fluctibus concionum Miloni putaui eſſe ſubeundas, niſi adiecisset Concionum,fuiſſet ſua hæc allegoria ſimilis alteri. Illud vero longe ſpecioſiſſimum genus orationis. in quo trium permixta eſt gratia,ſimilitudinis,allegoriæ,& tranſlationis. vt,quod fretum,quem Euripum tot motus tantas, tam varias habere creditis commutationes,agitationes,fluctus? quantas perturbationes,& quantos æſtus habet ratio comitiorum? dies intermiſſus vnus, aut nox interpoſita ſæpe vna,vt perturbat omnia? vt totam opinionem nõ nunquam commutat aura rumoris? Nam id quoque cuſtodiendum, ut quo ex genere ceperis translationes, in eo deſinas. Multi autem cum initium a tempeſtate ſumpſerunt,incendio aut ruina finiunt: quæ eſt in ſermone, & rerum ordine fœdiſſima nota. Ceterum allegoria paruis quoque ingenijs,& quotidiano ſermoni frequentiſſime ſeruit. Nam illa in agendis cauſis iam detrita pedem conferre iugulum petere, ſanguinem mittere ſic fiunt,nec offendunt. Eſt enim grata in eloquendo nouitas & commutatio verborum,& magis inopinata delectans. Allegoria quæ obſcurior eſt, ænigma dicitur: vitium meo quidem iudicio, ſi quidem dicere dilucide virtus eſt, quo tamen poetæ vtuntur: vt,

Dic quibus in terris,& eris mihi magnus Apollo,
Tres pateat cæli ſpatium non amplius vlnas.

Hæc de allegoria Quintil. Cicero autem in Orat. Iam cum fluxerunt,inquit,continuo plures tranſlationes,alia plane fit oratio. Hoc Græci appellant allegoriam nomine, recte ſecundũ genus. melius ille,qui illa omnia tranſlationes vocat. (Vt ſi quis Druſum,Gracchum) Liuium Druſum dicit. cuius ſupra meminimus, qui ſicut Gracci,in remp. ſparſit per ſuas ironias diſſidia.(Numitoremq. obſoletum dicat) .i.ſpurcum & olentem. ex obs & oleo obſoletus. ergo,ſpurcitia fœtidus. (Ex contrario ſumitur ſic.) Ex hoc genere,quo contraria oſtenduntur, naſci plerique ironiã putauerunt,quam latine illuſionem vocant. Hæc aut pronunciatione intelligitur,aut perſona, aut rei natura. Nam ſi qua earum diſſentit, apparet diuerſam eſſe ab oratione voluntatem quale eſt.

Egregiam vero laudem & ſpolia ampla refertis
Tuq; puerq; tuus.

Et illud Cic. Verres prætor vrbanus,homo ſanctus & diligens. Et in Clodium, integritas tua te purgauit,tuus pudor eripuit. Ironiæ ſpecies ſunt,vt quidam Græci volunt quatuor quas appellant,σαρκασμόν,ἀστεϊσμόν,ἀντίφρασιν,παροιμίαν Sarcaſmus eſt,plena odio atque hoſtilis irriſio. quale eſt illud.

Exoptatus ades,meus olim prælia poſcit,
Speq; tui flagrat captus,fer debita fraudum,
Præmia,& Italiam tollere inquire ſublima,
Longum in Dardanios fines iter, atque ſimulem
Pyrenem,alpesq; tibi mea dextera donat.

Aſtiſmos ſit,cum aliquid vrbane dicitur,quod ſimplicitate careat ruſtica,velut illud Terentij. Hoc populus curat.ſ. antigraphe eſt, cum in aliquem inuehimur,& laudare videmur, cum interim vituperemus ſicut in Clodium Cic. illud, quod ſupra poſuimus. Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eripuit, vita ante acta ſeruauit. Parœmia eſt,cum prouerbio quempiam irridemus, vt Plauti illud in Captiuis, vt ſæpe ſumma ingenia in

occulto

occulto latent. Quidam vero Græcorum, ſicut & Plutarchus, nec ἀντίφρασιν, nec παροιμίαν ponunt, ſed eorum loco χλευασμὸν, & μυκτηρισμὸν illis, quas primo loco poſuimus, ſubijciunt vt ſit quidem χλευασμὸς, cum cleuaſmos, cum in re vili & abiecta quempiã extollimus, & inde vituperandum eſſe ducimus. quale illud eſt Catulli.

Quare non tibi ſit bene ac beate?
Si abs te ſudor abeſt, abeſt ſaliua,
Mucuſq; & mala pituita naſi?
Hæc tu commoda tam beata Furi,
Noli ſpernere, nec putare parui.
Et ſeſtertia quæ ſoles precari,
Centum deſine: nam, ſat es beatus.

Myctériſmos autem, cum ſubſanantes, virtutem alicui vitio damus. quale illud Perſij,

Non ego curo,
Eſſe quod Arceſilas, ærumnoſiq; Solones,
Obſtipo capite, & figentes lumine terram,
Murmura cum ſecum & rabioſa ſilentia rodunt.

Ponunt Græci etiam inter verborum figuras, quod ἐπίθετον vocant. Latinorum quidam appoſitum, nonnulli ſequens nominarunt. Eo poetæ & frequentius & liberius vtuntur. Itaque & dentes albi, & humida vina recte a poetis ponuntur. Sed apud oratorem non probabitur. Niſi.n. in oratione aliquid efficiatur, redundat. tum autem efficitur, ſi ſine illo quod dicitur, alterum minus eſt. qualia ſunt, ò ſcelus abominandum, ò deformẽ libidinem. Aliquando in proprio ἐπίθετον eſt. nam ſi dicas, ille qui Numantiam & Carthaginem euertit, ἀντονομασία eſt. ſi adieceris Scipio. ἐπίθετον, non poteſt ergo eſſe iunctum. Sunt autem quibus hic tropus omnino non eſſe videatur, quod nihil inuertat. his adiungit Plutarc. πρωθύστερον, quod etiam ὑστερολογίαν nominauit, cum verborum ordo præpoſterus eſt. velut illud Virgilij eſſe credunt.

Et Cererem torrere parant, & frangere ſaxo.

Eam quoque figuram quę παρένθεσις vocatur tropon putant. quale illud Virgilianum eſt.

Ipſiq; ſuos iam morte ſub ægra
(Dij meliora pijs) errorem q; hoſtibus illum.
Diſciſſos nudis laniabant dentibus artus.

Quæ iuncta apoſtrophæ inuenitur. ut turſus Virg.

Haud procul inde citæ Metium in diuerſa quadrigæ
Diſtulerant (at tu dictis Albane maneres)
Raptabatq; viri mendacis viſcera tellus.

Hanc Latinorum quidem interpoſitionem nonnulli interclusionem nominarunt. Eam quoque dicendi virtutem, quam ἔμφασιν vocant in locutione, Græci non mediocriter probant. hæc.n. altiorem prębet intellectum, ex verbis affectui proximis. cuius duę ſunt ſpecies: altera, quæ plus ſignificat quam dicit altera, quæ & id, quod non dicit ſignificat prior eſt, vt apud Homerũ, cum Menelaus Graios in equum deſcendiſſe ait.

ἵππῳ ἔνι ξεστῷ, ἵν' ἐκείμεθα πάντες ἄριστοι,
Ἀργείων, Τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες.

Nam verbo vno κείμεθα magnitudinẽ eius oſtendit. & apud Virg.

Demiſſum lapſi per funem.

Nam ſic quoque magnitudo demonſtrata eſt. Idem, Cyclopa cũ iacuiſſe dicit per antrũ, prodigioſum illud corpus ſpatio loci menſus eſt. Sequens poſitum eſt in voce aut omnino ſuppreſſa, aut etiam abſciſſa. Supprimuntur voa vt fecit pro Ligario Cic. Quod ſi in tanta fortuna bonitas tanta non eſt, quam tu parte, parte inquã obtines, intelligo quid loquor, tacuit.n. illud, quod nihilominus accipimus, non deeſſe homines qui ad crudelitatem eum impellerent. Abſcinditur per ἀποσιώπησιν, de qua ſupra dictum eſt. Eſt & in vulgaribus quoque verbis ἔμφασις. Virum eſſe oportet, & homo eſt ille. Addunt etiam ἐνέργειαν, quæ ab agendo dicta, & cuius propria virtus eſt, non eſſe quæ dicantur otioſa cum quiddã amarum, quod fere in contumelia poſitum eſt, ſignificatur. quale Caſſij. Quid facies cum bona tua inuaſero? hoc eſt, cum te docuero neſciſſe maledicere. Aliquãdo acre eſt, velut illud Craſſi: Ego te conſulem putem, cum tu me non putes ſenatorem? Eſt & ea locutionis exornatio, quam λιτότητα vocant Græci ex cuius negatione affirmari magis aliquid intelligimus: vt, equidẽ metuĩ, nec deprecor, non refuto, hoc eſt copio, & ſi dicas, Non deſunt q dicant Socr. ſtupidum fuiſſe, & bardum, q auriculas concauas nõ haberet. hoc eſt, ſunt qui dicant. Hæc fuerunt, quæ de verborum exornationibus multis ſelecta fuiſſe comperimus.

LONG. NOminatio) ὀνοματοποιΐα Græcis inter maximas habita virtutes, nobis ea permittitur. Ægre illa, quæ πεποιημένα vocant, quæ ex vocibus in vſum receptis quocunque modo declinantur, nobis permittimus, qualia ſunt Syllaturit, proſcripturit, &c. Fab. lib. 8. †Pronominatio) ἀντονομασία, quæ aliquid pronomine ponit, Poetis quinque modo frequentiſſima, & per ἐπίθετον, quia detracto eo cui opponitur, valet pronomine, vt Tydides, Pelides, &c. †Denominatio) μετωνυμία, Fab. Sed, ut ait Cic. ὑπαλλαγὴν rhetores dicunt. Vide Quint. lib. 8. cap 6. Huius ſeptẽ fere ſpecies faciunt. aut .n. inuentor ponitur pro re inuenta, vt Mars pro bello, aut quod continet, pro eo quod continetur, Africa, pro Afris, aut locus, pro eo, quod eſt in loco, campus, pro comitijs, aut poſſeſſor, pro re poſſeſſa Neptunus pro mari, aut ſignum, pro ſignato, toga, pro pace, aut inſtrumentum pro re, quæ efficitur, arma pro bello, aut res, pro perſona cui conuenit, vt ſcelus, pro ſcelerato. Vide Strebæum in Partitiones Cic. †Circuitio) περίφρασις, circuitus loquendi, qui nonnunquam neceſſitatem habet, quoties dictu deformia operit, vt Salust. Ad requiſita naturæ, interim ornatum petit ſolum, qui eſt apud poetas frequẽtiſſimus, & apud oratores non rarus, ſemper tamen adſtrictior. Quidquid.n. ſignificari breuius poteſt & cum ornatu latius oſtẽditur, περίφρασιν eſt. Verum hæc, vt cum decorum, περίφρασις ita cum in vitium incidit, περισσολογία dicitur. Obſtat.n. quidquid non adiuuat. Fab. lib. 8. cap. 6. Porro elegans eſt cum ſit oratione de qua infra. Variandi rationes per περίφρασιν, habes in priore de copia commentario apud Er. †Tranſgreſſio) Quæ peruerſione fit, ὑπερβατὸν dicitur, quæ tranſiectione σύγχυσις, hoc eſt conſtructionis perturbatio. Multa erudite Fab. lib. 8. cap. 6. †Superlatio) ὑπερβολὴ multos habet modos, de qua elegantiſs. Quint. in fine lib. 8. Huic oppoſita eſt μείωσις. Vtriuſque variam rationes habet Er. in Copia. de hyperbole locus eſt elegans apud Senecam lib. 7. de Beneficijs, cap. 22. & 23. †Intellectio) συνεκδοχή. Hæc variare ſermonem poteſt, vt ea vno plures intelligamus, parte totum, ſpecie genus, præcedentibus ſequentia, vel contra. Multa Fab. lib. 8. †Abuſio) κατάχρησις Differt hæc a tranſlatione. Abuſione .n. vtimur, vbi nomen omnino deeſt tranſlatione, vbi aliud eſt. Patribus ouis lapidari, καταχρηστικῶς dicitur. Ita & Plin. lib. 9. Perequitatem, ait, in delphino. †Tranſlatio) μεταφορά, de qua copioſe Fab. lib. 8. cap. 6 tropus tum frequẽtiſſimus, tum longe pulcherrimus, vt inducti quoque & non ſentientes ea frequenter vtantur, tum ita iucunda atque nitida, vt in oratione qualibet clara proprio tamen lumine eluceat. Cauendum vero ne ſit humilis, ſordida, maior, minor, diſſimilis redundans, dura poetica. Debet ea aut vacantem occupare locum, aut ſi in alienum venit, plus valere eo quem expellit. Plut. eam ait, ἐναλλάττειν καὶ ἀλλοτριοῦν τὸν λόγον. lege quæ ex 3. Rhet. Ariſt. Sturmius in Partitiones Cic. collegit. [Ea vtimur, rei ante oculos ponendæ cauſa.) Hoc eſt intentionis gratia, ſic.n. Aristoteles loquuntur. †Permutatio) Huius prima ſpecies ab auctore poſita Græcis dicuntur ἀλληγορία, quam inuerſionem interpretamur. Vt Horat.

O nauis, referent in mare te noui:
Fluctus, ò quid agis, fortiter occupata. Portum,

Totusq. ille locus, quo nauim pro rep. fluctum tempeſtates pro bellis ciuilibus, portum pro pace & concordia dicit. Huius vſus eſt frequentior ænigmatis, ſententijs prouerbialibus, ac prouerbijs παροιμίαν enim Diomedes & Donatus allegoriæ ſpeciem faciunt. Altera ſpecies permutationes continet & ironiam & antiphraſin, εἰρωνεία è locutiuncula. Saluſtiana commodiſſime exprimitur, cum aliud in pectore clauſum, aliud in lingua promptum habemus, & ſententia enunciationis in contrarium a verbis accipitur: vt, Scilicet is ſuperis labor eſt. Rufinianus. Multis diſputat Fab. lib 9. cap. 2. Ironiam aliquando ſchema eſſe, aliquando tropum. Cuius ſex ſpecies ennumerat Rufinianus. cleuaſmum, charientiſmum, aſtyſmum, diaſyrmum, epitheniſmum, & ſarcaſmum. χλευασμὸς, ſiue ἐπικερτόμησις, cum aliquos amare oratione non ſine deriſu inſectamur. En agros, & quam bello Troianæ petiſti Heſperiam metire iacens. χαριεντισμὸς, ſiue σκῶμμα. Hac figura fit feſtiua dictio, cum amœnitate mordax. vt apud Cic. Fecit enim vt vultum ipſius, & illam vſque ad talos demiſſam purpuram cogiteris. Quæ duriora re ipſa ſunt hac figura gratioſiſſimis uerbis moliuntur. Terent. Bona verba quæſo, cum piſtrinum deprecaretur Dauus: quod Plato εὐφημεῖν dicit, primo de Repub. ἀστεϊσμὸς, vrbanitas, longe petitus iocus eſt, adeoque inexpectatus de re aliqua abſurda: Atque idem iungat vulpes, & mulgeat hircos. Διασυρμὸς fit, cum rem aliquam aut perſonam eleuamus, Cic. Sed repente tanquam epoto pharmaco factus eſt vertes, redit ad ſe atque ad ſuos mores. Aquila deriſionem, vel eleuationem vocat. Ea ſolemus etiam ludentes diſſoluere, quæ dicuntur ab aduerſarijs. Qualis eſt locus pro Muræna in Sulpitium. Totus de

iure

iure ciuili. ἐξουθενισμὸς, figura hæc fit, cum rem aliqui extenuamus, & contemptam facimus. Caio: Antiochus epiſtolis bellum gerit calamo & atramento militat. σαρκασμὸς, hoſtilis deriſio. eadem videt eſſe cum Chleuaſmo: Meq. timoris Argue tu Drance. ἀντίφρασις, vnus verbi eſt ironia: Bellum minime bonum, cũ ſtolidum & pinguem, acutum dicimus.

ASCEN. Reſtant) .i. reliquæ ſunt etiam decem exornationes verborum, quas nos non diſperſimus, vage .i. in varia loca ſine delectu, ſed ſeparauimus à ſuperioribus, iccirco ꝙ omnes ſunt poſitæ in vno genere, nam hoc eſt proprium eorum omnium, vt recedatur. ſ. in eis ab vſitata .i. conſueta poteſtate verborum, atque oratio conferatur in aliam rationem cum quadam venuſtate. Reſtant, decem ſequuntur verbi exornationes, quas ideo ſeorſum ab alijs collegiſſe, & vno in loco poſuiſſe dicit Cic. quoniam ſub vno ſunt genere translatione. ſ. uel abuſione, nam à proprio vocabulo in omnibus diſcedimus, & aliud non proprium ꝓ eo ponimus, hoc autem tunc potiſſimum facimus, cum aut non placet, aut non inuenitur proprium. Vno genere, translatione, vel abuſione. Poteſtate, quæ eſt propria eius rei, de qua loquimur. Cum quadam venuſtate, vt congrua ſit abuſio, & rei conueniens translatio, non dura omnino, aut aliena, vt ſupra dictũ. De quibus. ſ. decem exornationibus, nominatio. ſ. grauis eſt prima, quæ admonet, noſmet vt nominemus idoneo verbo .i. vocabulo eam ſup. rem, cui rei nomen, aut non .i. nullum ſit, aut ſatis idoneum non ſit, nominemus, inquit, cauſa, aut imitationis. ſ. naturæ, aut ſignificationis .i. ſignificandæ rei gratia. Imitationis ſup. cauſa, maiores .i. priſci Romani appellauerunt .i. impoſuerũt rebus has voces, rudere quod aſinorum ſonum imitatur. vagire, quod infantium murmurare quod aquarum, & ſibilare quod venti & ſibilantium imitatur ſonum. Cauſa rei ſignificandæ, ſupp. appellauerunt aut nominemus ſic. Poſtquam iſte. ſ. vilis & contemnendus fecit impetum in remp. fragor ciuitatis eſt auditus in primis. vbi per fragorem ſignificatur vehementia obſtrepentium. Cetera patent. Pronominatio .i. antonomaſia, eſt quæ demonſtrat ſicut quodam cognomine extraneo, id quod non poſſit appellari, ſuo .i. proprio nomine, vt ſi quis loquitur de Gracchis, qui ꝙ ob ſeditionem cæſi ſunt non videntur nominandi, inquit, at nepotes Africani &c. Cetera declarat Franciſcus. Denominatio .i. metonomya eſt quę trahit orationem .i. denominationẽ à rebus propinquis & finitimis, qua. ſ. oratione res poſſit intelligi, quæ. ſ. res ſit appellata non ſuo .i. improprio vocabulo. Oſtendit autem dilucide ſatis eius ſpes. Circuitio eſt oratio circunſcribẽs rem ſimplice aſſumptam, elocutione .i. pluribus verbis concinne poſitis &c. Tranſgreſſio eſt, quæ perturbat ordinem verborum traiectione i. tranſpoſitione, aut peruerſione .i. contraria verſione, vt quæ præcedere debeant ſequantur. Peruerſione ſic. Hoc &c. conſtruenda ſunt verba, vt iacent, aliter non faciant conueniens exemplum, potiſſimum autem peruertuntur iſta pietate ꝓ veſtra: nam ordo eſt pro veſtra pietate. Traiectione .i. tranſpoſitione verborum fit hoc modo. Inſtabilis &c. Quorum ordo ſine traiectione eſſet. Fortuna inſtabilis valuit plurimum in iſtum. Secundum exemplum ſic conſtruitur. Caſus eripuit tibi inuidioſe .i. per ſummam inuidiam, omnes facultates bene viuendi. Huiuſmodi &c. Docet vtilitatem verbis ſatis apertis. Superlatio .i. hyperbole eſt oratio ſuperans veritatem, cauſa alicuius augendi vel minuendi. Exempla ſatis declarantur a Franciſco. Intellectio eſt, cum res cognoſcitur tota de parua parte .i. per paruam partem, aut cum pars cognoſcitur de toto .i. per totum. Totum intelligitur ſic de parte. Illæ tibiæ nuptiales .i. in nuptijs inflari ſolitæ, non commonebant .i. memorem faciebant te matrimonij. Nam hic .i. in hoc exemplo, aut dicto omnis ſanctimonia .i. ſolennitas nuptiarum intelligitur vno ſigno tibiarum. Pars ſup. intelligitur de toto .i. per totum. ut ſi quis dicat ei qui oſtendit veſtitum, aut ornatum precioſum, tu oſtentas mihi diuitias, & iactas copias .i. abundantias tuas locupletes .i. quibus locu los exples, vbi a parte accipitur totum. Nam ſi duntaxat eas veſtes haberet non eſſet diues dicendus. Plura ſup. intelliguntur ab vno .i. per poſitionem vnius, hoc eſt pluralis numerus per ſingularem, hoc modo. Hiſpanus pro multi Hiſpani, fuit auxilio, profuerunt auxilio. Pœno, pro Pœnis .i. Carthaginenſibus. Ille. ſ. notiſſimus tranſalpinus .i. Galli trans alpes reſpectu Italorum habitantes, immanis .i. inhumaniſſimi fuit .i. fuerunt auxilio ipſis Pœnis. Non nemo .i. plurimus: Togatus .i. Latinus, aut Romanus, ſenſit quoque idem .i. Gallorum immanitatem in Italia. Vnum intelligitur à pluribus ſic. Calamitas atrox pulſabat pectora pro pectus meum, aut alterius mœrore .i. mœſtitia, itaque .i. & ita ſpiritus anhelans præ cura .i. propter anxietatem, ducebatur ex imis pulmonibus, pro eo quod eſt ex imo pulmone. Declarat exempla, quibus plura pro vno, & vnum pro pluribus ponitur dices. Nam plures Hiſpani & Galli & Togati intelliguntur ſup. in ſuperioribus ponitur dices. Nam plures Hiſpani & Galli & Togati intelliguntur ſup. in ſuperioribus .i. prioribus exemplis, & vnum pectus, & vnum pulmo intelligitur hic .i. in poſteriore exemplo, per pectora & pulmones pluraliter dicta. ſit ille numerus. ſ. prior erit diminutus gratia feſtiuitatis, & hic. ſ. poſterior erit adauctus gratia grauitatis. Abuſio eſt quæ abutitur .i. indebite vtitur verbo ſimili & propinquo. ſ. debito & proprio, pro certo & proprio .i. loco certi & proprij, hoc modo. Vires hominis ſunt breues, vbi proprie dicas paruæ, aut ſtatura hominis parua eſt, vbi dicendum eſſet breuis, aut conſilium eſt in homine longum. vbi dicas magnum, aut oratio magna, pro eo qđ eſt longa, aut vti ſermone pauco .i. breui. nam facile eſt intellectu .i. ad intelligendum, verba finitima .i. affinis ſignificationis, rerum diſſimilium, eſſe tractatã ratione abuſionis .i. ut ſignificetur abuſio fieri ad venuſtatem quam varietas dicendi conciliat. Translatio eſt cum verbum transfertur in quandam rem ex alia re, quod. ſ. verbum videtur poſſe transferri recte, propter ſimilitudinem. Igitur continuatiua eſt particula, ea. ſ. translatio ſumitur cauſa rei ponendæ ante oculos ſic, Hic tumultus expergefecit ſubito terrore Italiam. Vbi translatio eſt ab homine qui ſomno excutitur. Et ſup. ſumitur cauſa breuitatis ſic. Recens aduentus exercitus extinxit ciuitatem ſubito, vbi translatio ab aqua ignẽ extinguente, ſubitam vrbis deletionem depingit. Et cauſa vitandæ obſcœnitatis .i. turpitudinis verborum ſup. ſumitur ſic. Cuius mater delectetur quotidianis nuptijs .i. vniuique ſe proſtituit. Cauſa augendæ ſic. Nullius &c. Notum eſt exemplum. Sumpta translatio eſt a deuoratore maximo. Minuendi &c. Translatio ſumpta eſt, ab aut a tenui. Cauſa ornandi, cuius translatio à plantis & ceteris vegetabilibus ſumitur. Rhetores ſup. dicunt oportere translationem eſſe pudentem .i. parce & pudenter factam, vt transeat in rem conſimilem, ratione .i. non temere, ſed ob certam cauſam, ne videatur tranſcurriſſe in rem diſſimilem temere, & cupide .i. affectanter. Permutatio eſt oratio demonſtrans aliud verbis, aliud ſententia, quæ ex verbis permutatio ſenſu elicitur, vnde græce allegoria dicitur. Ea diuiditur in tres partes, videlicet ſimilitudinem, argumentum, & contrarium. Sumitur. ſ. permutatio per ſimilitudinem cum translationes vna, aut plures ponuntur frequenter ductæ .i. tractæ de oratione ſimili ſic. Nam cum canes funguntur officijs, luporum .i. quando præſides depredatores ſunt ſubditorum, cuinam credemus .i. committemus pecuaria, vt oues, capras, boues, præſidio .i. ad defenſionem? q. d. nulli ſatis tute. Vbi ſimilitudo eſt inter paſtores & præſides, ad quãm Saluator quoque alludit in Euangelio: & Prophetæ frequenter. Permutatio ſup. tractatur per argumentum .i. approbationum, cũ .i. quando ſimilitudo ducitur a perſona, aut à loco, aut aliqua .i. alia quauis re, cauſa augendi, aut minuendi, ut ſi quis dicat. Druſum. ſ. Liuium Gracchum .i. ſimilem Gracchi, & ita augeat, quaſi Gracchis ſeditioſior eſſet Druſus, & dicat Numitorem qui electus erat regno, obſoletum .i. ſitu, immunditiaq. victum, quod minuendæ dignitatis eius dicatur. Permutatio ducitur ex contrario ſic, vt ſi quis illudens .i. per ironiam loquens appellet hominem prodigum & luxurioſum, parcum & diligentem. Et hoc poterimus in hoc poſtremo, quod ſumitur ex contrario, & in illo primo quod ducitur à ſimilitudine, vti argumento per translationem. Per ſimilitudinem ſic. Quid ait hic rex Agamemnon .i. ſummus imperator noſter (vt Agamemnon olim græcorum fuit) ſiue, vt. ſ. ſecundũ quod crudelis eſt, potius Atreus noſter. Ex contrario ſup. vtemur argumento, ſi vocemus quempiam qui verberauerit patrem. Aeneam qui pientiſſimus in patrem fuit, & nominemus adulterum .i. eum qui commiſit adulterium Hippolytum, qui caſtiſſimus prædicatur. Hæc ſunt quæ videbantur dicenda de exornationibus verborum, nunc res ipſa .i. ratio docendi, monet, vt tranſeamus deinceps ad exornationes ſententiarum .i. ad declarationes earum.

PETRI VICTORII CASTIGATIO.

NON tam cito ſariſſæ Græcia potitæ ſunt. Aut idem Gallos ſignificans dicat: Nec tam facile ex Italia armatura tranſalpina depulſa eſt.) Vetuſta lectio, Materis tranſalpina, quam rectam eſſe puto. Eſt enim materis telum, quo utebantur Galli. Nonius Marcel. de genere armorum, hæc duo loca Siſennæ citat, in quibus huius teli mentio eſt. Siſenna hiſtoriarum

riarum lib. 3. Galli materibus. Sueui lanceis configunt. Idem lib. 4. Alij materibus aut lanceis tamen medium perturbant agmen. Per hoc autem telum Gallos intelligi volt, quorum peculiare erat, vt per ſariſſas ſuas, Macedonas. Quia ignotius iuuentuq. carius erat hoc verbum ideo hinc deletum fuiſſe puto, quod etiam ei contigerat in 7. lib. hiſt. T. Liuij, vbi prœlium cum Gallis factum narratur. Sic enim legi debet Stemq. ſuppreſſo impetu Roma, & quia iterum feſſis ſubeunda dimicatio erat, & quòd Cos. dum inter primores incautus agitat, leuo humeri materi prope traiecto, ceſſerat parumper ex acie. Non Machera, vt in cunctis impreſſis libris olim erat. Germani autem nuper eum locum reſtituerunt, qui T. Liuijs libros, quos temporis vetuſtas & hominum incuria non abſumpſit, ſomma cura & diligentia emendator ediderunt. Vidi etiam priſcum Liui exemplar, qood eam vocem incorruptam retinebat.

DE EXORNATIONIBVS SENTENTIARVM.

DISTRIBVTIO eſt, cum in plures res aut perſonas certas negocia quædam diſpertiuntur, hoc modo: Qui veſtrum iudices nomen ſenatus diligit, hunc oderit neceſſe eſt: petulantiſſime enim ſemper iſte oppugnauit ſenatum. Qui equeſtrem locum ſplendidiſſimum cupit eſſe in ciuitate, is oportet iſtum maximas pœnas dediſſe velit, ne iſte ſua turpitudine ordini honeſtiſſimo maculæ atque dedecori ſit. Qui parentes habetis, oſtendite iſtius ſupplicio vobis homines impios non placere. Quibus liberi ſunt, ſtatuite exemplum, quantæ pœnæ in ciuitate ſint hominibus huiuſmodi comparatæ. Item: Senatus officium eſt, conſilio ciuitatem iuuare. Magiſtratus officium eſt, opera & diligentia conſequi ſenatus voluntatem. Populi officium eſt, res optimas & homines idoneos maxime ſuis ſententijs eligere, & probare. Accuſatoris officium eſt, inferre crimina: Defenſoris, diluere & propulſare. Teſtis eſt, dicere quæ ſcierit, aut audierit. Quæſitoris eſt, vnumquenque horum in officio ſuo continere. Quare L. Caſſi, ſi teſtem, præterquam quod ſciat, aut audierit, argumentari, & coniectura proſequi patieris, ius accuſatoris cum iure teſtimonij commiſcebis, teſtis improbi cupiditatem confirmabis, reo duplicem defenſionem parabis. Eſt hæc exornatio copioſa comprehendit enim breui multa, & ſuum cuique tribuens, officium ſeparat, & res diuidit plures. Licentia eſt, cum apud eos, quos aut vereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure noſtro dicimus, quod eos minime offendat, aut quos hi diligunt, cum in aliquo errato vere reprehendi poſſe videantur, hoc modo; Miramini Quirites, quòd ab omnibus veſtræ rationes deſerantur, quòd cauſam veſtram nemo ſuſcipiat, quòd ſe nemo veſtri defenſorem profiteatur: id tribuite veſtræ culpæ, atque deſinite iſtud mirari. quid enim eſt, quare non omnes iſtam rem fugere, ac vitare debeant? Recordamini quos habueritis defenſores, ſtudia eorum vobis ante oculos proponite: deinde exitus omnium conſiderate: tum vobis veniet in mentem, vt vere dicam, negligentia veſtra, ſiue ignauia potius, illos omnes ante oculos veſtros trucidatos eſſe, inimicos eorum veſtris ſuffragijs in ampliſſimum locum perueniſſe. Item: Nam quid fuit iudices, quare in ſententijs ferendis dubitaueritis, aut iſtum hominem nefarium ampliaueritis? non apertiſſimæ res erant criminí datæ? non omnes hæ teſtibus comprobatæ? non contra tenuiter, & nugatorie reſponſum? Hic vos veriti eſtis, ſi primo cœtu condemnaſſetis, ne crudeles exiſtimaremini. Dum eam vitaſtis vituperationem, quæ longe à vobis erat abſutura, eam inueniſtis, vt timidi atque ignaui putaremini. Maximas & priuatas & publicas calamitates accepiſtis: cum etiam maiores impendere videantur, ſedetis & oſcitamini. Luce noctem, nocte lucem expectatis. Aliquid quotidie acerbi atque incommodi nunciatur, & eum, cuius opera vobis hæc accidunt remoramini diutius & alitis, ac reip. perniciem retinetis quoad poteſtis in ciuitate. Eiuſmodi licentia ſi nimium videbitur acrimoniæ habere, multis mitigationibus lenietur: nam continuo aliquid huiuſmodi licebit inferre: Hic ego virtutem veſtram quæro, ſapientiam deſidero, veterem conſuetudinem requiro, vt, quod erit commotum licentia, id laude mitigetur, vt altera rei ab iracundia & moleſtia remoueat, altera res ab errato deterreat. Hæc res, ſicut in amicitia, ita in dicendo, ſi loco fit, maxime facit, vt & illi, qui audient, à culpa abſint, & nos, qui dicimus, amici eorum, & veritatis eſſe videamur. Eſt autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod aſtutiore ratione comparatur: cum aut ita obiurgamus eos, qui audiunt, quo modo ipſi ſe cupiunt obiurgari: aut id, quod ſcimus facile omnes audituros, dicimus nos timere quo modo accipiant? ſed tamen veritate commoueri, vt nihilo ſecius dicamus. Horum amborum generum exempla ſubijciemus. Prioris, huiuſmodi: Nimium Quirites animis eſtis ſimplicibus & manſuetis, nimium creditis vnicuique: exiſtimatis vnumquenque eniti, vt perficiat quæ vobis pollicitus ſit: erratis, & fruſtra falſa ſpe iam diu detinemini: ſtultitia veſtra eſt, quia, quod erat in veſtra poteſtate, ab alijs petere, quàm ipſi ſumere maluiſtis. Poſterioris licentiæ hoc erit exemplum: Mihi cum, iſto iudices, fuit amicitia, ſed iſta tamen amicitia, tametſi vereor quo modo accepturi ſitis, vos me priuaſtis. quid ita? quia, vt vobis eſſem probatus, eum, qui vos oppugnabat, inimicum, quàm amicum habere malui. Ergo hæc exornatio, cui licentiæ nomen eſt, ſicuti demonſtrauimus, duplici ratione tractabitur: acrimonia, quæ ſi nimium fuerit aſpera, mitigabitur laude: & aſſimulatione, de qua ſuperius diximus: quæ non indiget mitigationis: propterea quòd imitatur licentiam, & ſua ſponte ad animum auditoris ſe accommodat. Diminutio eſt, cum aliquid eſſe in nobis, aut in ijs, quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut induſtria dicemus egregium: quod, ne qua ſignificetur arrogans oſtentatio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo: Nam hoc pro meo iure iudices dico, me labore, & induſtria curaſſe, vt diſciplinam militarem non in poſtremis tenerem. Hic ſi quis dixiſſet, vt optime tenerem, tametſi vere dixiſſet, tamen arrogans viſus eſſet: nunc & ad inuidiam vitandam, & ad laudem comparandam ſatis dictum eſt. Item: Vtrum igitur auaritiæ cauſa, an egeſtatis acceſſit ad maleficium? Auaritiæ? at largiſſimus fuit in amicos; quod ſignum liberalitatis eſt, quæ contraria auaritiæ eſt. Egeſtatis? at huic quidem pater, nolo nimium dicere, non tenuiſſimum patrimonium reliquit. Hic quoque vitatum eſt, ne magnum aut maximum diceretur. Hoc igitur in noſtris, aut eorum, quos defendemus, egregijs cõmodis proferendis obſeruabimus. nam eiuſmodi res &

inuidiam

inuidiam contrahunt in vita,& odium in oratione, ſi inconſiderate tractes. Quare,quemadmodum ratione in viuendo fugitur inuidia, ſic in dicendo conſilio vitatur odium. Deſcriptio nominatur,quæ rerum conſequentium continet perſpicuam & dilucidam cum grauitate expoſitionem,hoc modo: Quòd ſi iſtum iudices veſtris ſententijs liberaueritis; ſtatim, ſicut è cauea leo miſſus, aut aliqua teterrima bellua ſoluta ex cathenis, volitabit, & vagabitur in foro, acuens dentes multos in cuiuſque fortunas, in omnes amicos atque inimicos, notos atque ignotos incurſans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum ac omnem familiam perfringens, rempublicam funditus labefactans. Quare iudices eijcitę eum de ciuitate,liberate omnes formidine, vobiſq́. ipſis conſulite. nam ſi iſtum impunitum dimiſeritis; in voſmet ipſos,mihi credite,fetam & truculentam beſtiam iudices immiſeritis. Item: Nam ſi de hoc iudices grauem ſentẽtiam tuleritis; vno iudicio ſimul multos iugulaueritis. grandis natu parens,cuius ſpes ſenectutis omnis in huius adoleſcentia poſita eſt, quare velit in vita manere non habebit: filij parui priuati patris auxilio,ludibrio,& deſpectui paternis inimicis erunt oppoſiti: tota domus huius indigna concidet calamitate: at inimici ſtatim ſanguinolenta palma, crudeliſſima victoria potiti inſultabunt,in horum miſerias ſuperbi re ſimul & verbis inuehentur. Item: Nam neminem veſtrum fugit, Quirites, capta vrbe quæ miſeriæ conſequi ſoleant: arma qui contra tulerint, ſtatim crudeliſſime trucidantur: ceteri, qui poſſunt per ætatem & vires laborem ferre,rapiuntur in ſeruitutem: qui non poſſunt, vita priuantur: vno denique, atque eodem tempore domus hoſtili flagrat incendio,& quos natura aut voluntas neceſſitudine, aut beneuolentia coniunxerit,diſtrahuntur: liberi partim è gremijs parentum diripiuntur,partim in ſinu iugulantur, partim ante pedes conſtuprantur. nemo iudices eſt,qui poſſit ſatis rem conſequi verbis,nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis vel indignatio,vel miſericordia poteſt commoueri, cum res conſequentes comprehenſæ vniuerſæ perſpicua breuiter exprimuntur oratione. Diuiſio eſt,quæ rem ſemouens à re,vtranque abſoluit ratione ſubiecta,hoc modo: Cur ego nunc tibi quidquam obijciam? ſi probus es,non meruiſti: ſin improbus,non commoueris. Item: Quid nunc ego de meis proprijs meritis prædicem? ſi meminiſtis,obtundam: ſin obliti eſtis,cum re nihil egerim, quid eſt, quod verbis proficere poſſim? Item: Duæ res ſunt, quæ poſſunt homines ad turpe compendium commouere, inopia atque auaritia: te auarum in fraterna diuiſione cognouimus, inopem atque egentem nunc videmus: qui potes igitur oſtendere cauſam maleficij non fuiſſe? Inter hanc diuiſionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia eſt, de qua in libro primo diximus ſecundum narrationem, hoc intereſt: Illa diuidit per enumerationem,aut per expoſitionem,quibus de rebus in tota oratione diſputatio futura ſit: hæc ſe ſtatim explicat, & breui duabus,aut pluribus partibus ſubijciẽs rationes, exornat orationem. Frequentatio eſt, cum res in tota cauſa diſperſæ cogũtur in vnum,quo grauior, aut acrior, aut criminoſior oratio ſit,hoc pacto: A quo tandem abeſt iſte vitio? quid eſt iudices, cur velitis eum liberare? Suæ pudicitiæ proditor eſt,inſidiator alienę,cupidus,intemperans,petulans,ſuperbus,impius in parentes, ingratus in amicos, infeſtus in cognatos, in ſuperiores contumax,in æquos & pares faſtidioſus, in inferiores crudelis, denique in omnes intolerabilis. Eiuſdem generis eſt illa frequentatio, quæ plurimum coniecturalibus cauſis opitulatur,cum ſuſpiciones,quæ ſeparatim dictæ, minutæ & infirmæ erant, vnum in locum coactæ rem videntur perſpicuam facere,non ſuſpicioſam, hoc pacto: Nolite igitur,nolite iudices ea,quæ dixi,ſeparatim ſpectare: ſed omnia colligite, & conferte in vnum. Si & commodum ad iſtum ex illius morte veniebat, & vita hominis eſt turpiſſima,animus auariſſimus, fortuna familiaris rei attenuatiſſima, & res iſta bono nemini præter iſtum fuit: neque alius quiſquam æque commode, neque iſtę commodioribus alijs rationibus facere potuit: neque prętermiſſum quidquam eſt ab iſto,quod opus fuerit ad maleficium: neque factum, quod opus non fuerit: & cum locus idoneus maxime quæſitus, tum occaſio aggrediendi commoda, tempus adeundi opportuniſſimum, ſpatium conficiendi longiſſimum ſumptum eſt,non ſine maxima occultandi & perficiendi maleficij ſpe: & præterea antequàm occiſus homo is eſt,iſte viſus eſt in eo loco, in quo eſt occiſio facta,ſolus: paulo poſt in ipſo loco maleficij, vox illius,qui occidebatur, audita eſt: deinde poſt occiſionem,iſtum multa nocte domum redijſſe conſtat,poſtera die titubanter & inconſtanter de occiſione illius locutum: (hæc partim teſtimonijs,partim quæſtionibus & argumentis omnia cõprobantur,& rumore populi; quẽ ex argumentis natũ, neceſſe eſt eſſe verũ) veſtrũ iudices eſt, his in vnum locum collatis, certam ſumere ſcientiam, nõ ſuſpicionem maleficij. Nam vnum aliquid aut alterum poteſt in iſtum caſu cecidiſſe ſuſpicioſe: vt omnia inter ſe à primo ad poſtremum conueniant maleficia, neceſſe eſt caſu non poſſe fieri. Vehemens eſt exornatio, & in coniecturali conſtitutione cauſa ferme ſemper neceſſaria, & in ceteris generibus cauſarum, & in omni oratione adhibenda nonnunquam. Expolitio eſt, cum in eodem loco manemus, & aliud atque aliud dicere videmur. ea dupliciter fit,ſi aut eandem plane dicimus rem, aut de eadem re. Eandem rem dicimus,non eodem modo: nã id quidem obtundere auditorem, non rem expolire, ſed commutare. commutabimus tripliciter,verbis, pronunciando,tractando. Verbis commutabimus,cum, re ſemel dicta,iterum aut ſæpius alijs verbis,quæ idem valeãt, eadem res profereretur, hoc modo: Nullum tantum eſt periculum, quod ſapiens pro ſalute patriæ vitandum arbitretur. Cum agetur incolumitas perpetua ciuitatis, qui bonis erit rationibus præditus, profecto nullum vitæ diſcrimen ſibi pro fortunis reip. fugiendum putabit; & erit in ea ſententia ſemper, vt pro patria ſtudioſe quamuis in magnam deſcendat vitæ dimicationem. Pronunciando commutabimus, ſi tum in ſermone, tum in acrimonia,tum in alio atque in alio genere vocis atque geſtus,eadem verbis commutando,pronunciatione quoque vehementius immutabimus. Hoc neque commodiſſime ſcribi poteſt, neque parum eſt apertum. quare non eget exempli. Tertium genus eſt commutationis,quod tractando conficitur,ſi ſententiam traijciemus, aut ad ſermocinationem, aut ad exuſcitationem. Sermocinatio eſt,de qua planius paulo poſt ſuo loco dicemus. Nunc breuiter, ad hanc rem quod ſatis ſit, attingemus, in qua

conits

conſtituetur alicuius perſonæ oratio accommodata ad dignitatem,hoc modo,vt,quo facilius res cognoſci poſſit,ne ab eadem ſententia recedamus: Sapiens, qui omnia reip. cauſa ſuſcipienda pericula putabit, ſæpe ipſe ſecum loquitur: Non mihi ſoli, ſed etiam atque adeo multo potius natus ſum patriæ: vita, quæ fato debetur, ſaluti patriæ potiſsimum ſoluatur. Aluit hæc me,tute, atque honeſte produxit vſque ad hanc ætatem,muniјt meas rationes bonis legibus,optimis moribus,honeſtiſsimis diſciplinis. Quid eſt, quod à me ſatis ei perſolui poſsit, vnde hæc accepta ſunt? Quia hæc loquitur ſecum ſapiens, ſæpe ego in periculis reip. nullum ipſe periculum fugi. Item mutatur rei tractando, ſi traducitur ad exuſcitationem,cum & nos commoti dicere videamur, & auditoris animum commonemus,ſic: Quis eſt tam tenui cogitatione præditus,cuius animus tantis anguſtijs inuidiæ continetur, qui non huuc hominem ſtudioſiſsime laudet, & ſapientiſsimum iudicet? qui pro ſalute patriæ,pro incolumitatis ciuitatis, pro reip fortunis quamuis magnum, atque atrox periculum ſtudioſe ſuſcipiat,& libenter ſubeat. Equidem hunc hominem magis cupio ſatis laudare,quàm poſſum; idemq. hoc certo ſcio vobis omnibus vſu venire. Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabitur rebus,verbis, pronunciando, tractando: ſed tractando dupliciter, ſermocinatione,& exuſcitatione. Sed de eadem re cum dicemus, pluribus vtemur commutationibus. Nam cum rem ſimplieiter pronunciauerimus, rationem poterimus ſubijcere. Deinde duplicem, vel ſine rationibus, vel cum rationibus pronunciare ſententiam. Deinde afferre contrarium, de quibus omnibus diximus in verborum exornationibus. Deinde ſimile & exemplum, de quo ſuo loco plura dicemus. Deinde concluſionem, de qua in ſecundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, demonſtrantes argumentationem quemadmodum concludere oporteat. in hoc libro docuimus,cuiuſmodi eſſet exornatio verbi, cui concluſioni nomen eſt. Ergo huiuſmodi vehementer ornata poterit eſſe expolitio,quæ conſtabit ex frequentibus verborum exornationibus & ſententiarum. Hoc modo igitur ſeptem partibus tractabitur: ſed ab eiuſdem ſententiæ non recedamus exemplo, vt ſcire poſsis quàm facile præceptione rhetorica res ſimplex multiplici ratione tractetur. Sapiens nullum pro rep. periculum vitabit: ideo quòd ſæpe fit, vt, cum pro rep perire noluerit, neceſſario cum reip. pereat. Et quoniam ſunt omnia commoda à patria accepta,nullum incommodum pro patria graue putandum eſt. ergo qui fugiunt id periculum,quod pro reip. ſubeundum eſt,ſtulte faciunt. nam neque effugere incommoda poſſunt, & ingrati in ciuitatem reperiuntur. at qui patriæ pericula ſuo periculo expetunt, hi ſapientes putandi ſunt; cum & eum,quem debent, honorem reip. reddũt, & pro multis perire malunt,quàm cum multis. Etenim vehementer eſt iniquum,vitam,quam à natura acceptam propter patriam conſeruaueris, naturæ,cum cogat, reddere; patriæ, cum roget,non dare: & cum poſsis cum ſumma virtute & honore pro patria interire, malle per dedecus & ignauiam viuere: & cum pro amicis & parentibus & ceteris neceſſarijs adire periculum velis, pro republica, in qua & hoc & illud ſanctiſsimum nomen patriæ continetur, nolle in diſcrimen venire. itaque vti contemnendus eſt, qui in nauigando ſe, quàm nauim, mauult incolumem: ita vituperandum, qui in reipub. diſcrimine, ſiue plus quàm communi ſaluti conſulit. Naue enim fracta multi incolumes fuerunt, ex naufragio patriæ ſaluus nemo poteſt enatare. quod mihi bene videtur Decius intellexiſſe, qui ſe deuouiſſe dicitur, & pro legionibus in hoſtes immiſiſſe medius. amiſit vitam, at non perdidit: re enim vtiliſsima & parua maximam redemit: dedit vitam, accepit patriam: amiſit animam, potius eſt gloria; quæ cum ſumma laude prodita vetuſtati,quotidie magis eniteſcit. Quòd ſi,pro reip. debere accedere ad periculum, & rõne demõſtratum eſt,& exemplo comprobatum ij ſapientes ſunt exiſtimandi, qui nullum pro ſalute patriæ periculum vitant. In his igitur generibus expolitio verſatur: de qua producti ſumus vt plura diceremus,quòd nõ modo,cum cauſam dicimus,adiuuat, & exornat orationem, ſed multo maxime per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conueniet extra cauſam in exercendo rationes adhibere expolitionis; in dicendo vti,cum exornabimus argumentationem; de qua diximus in libro ſecundo. Commoratio eſt,cum in loco firmiſsimo,quo tota cauſa continetur,manetur diutius, & eodem ſæpius reditur. hac vti maxime conuenit, & id eſt oratoris boni maxime proprium. non enim datur auditori poteſtas animum de re firmiſsima dimouendi. Huic exemplum ſatis idoneum ſubijci non potuit: propterea quòd hic locus non eſt à tota cauſa ſeparatus, ſicut membrum aliquod, ſed, tanquam ſanguis, perfuſus eſt per totum corpus orationis. Contentio eſt, per quam contraria referuntur. ea eſt in verborum exornationibus, vt ante docuimus,eiuſmodi. Inimicis te placabilem,amicis inexorabilem præbes. In ſententiarum, huiuſmodi: Vos huius incommodis lugetis iſte reip calamitate lætatur. Vos veſtris fortunis diffiditis,iſte ſolus ſuis eo magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera hoc intereſt: illud ex verbis celeriter relatis conſtat; hic ſententiæ contrariæ ex comparatione referantur,oportet. Similitudo eſt oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re diſpari ſimile. Ea ſumitur aut ornandi cauſa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Quo modo igitur quatuor de cauſis ſumitur, ita quatuor modis dicitur: per contrarium, per negationem, per breuitatem, per collationem. Ad vnamquanque ſumendæ cauſam ſimilitudinis accommodabimus ſingulos modos pronunciandi. Ornandi cauſa ſumitur per contrarium,ſic: Non enim, quemadmodum in palæſtra, qui tædas candentes accipit, celerior eſt in curſu continuo, quàm ille qui tradit; ita melior Imperator nouus, qui accipit exercitum, quàm ille qui decedit: propterea quòd defatigatus curſor integro facem, hic peritus Imperator imperito exercitum tradit. Hoc ſine ſimili ſatis plane, & perſpicue, & probabiliter dici potuit, hoc modo: Dicitur, minus bonos Imperatores à melioribus exercitum accipere ſolere. ſed ornandi cauſa ſimile ſumptum eſt, vt orationi dignitas quædam comparetur. Dictum eſt autem per contrarium. Nam tunc ſimilitudo ſumitur per contrarium, cum ei rei, quã nos probamus, aliquam rem negamus eſſe ſimilem, vt paulo ante, cum de curſoribus diſſerebamus. Per negationem dicetur probandi cauſa, hoc modo: Neque equus

indomitus,quamuis natura bene compoſitus ſit, idoneus poteſt eſſe ad eas vtilitates, & aptus, quæ deſiderantur ab equo: neque homo indoctus,quamuis ſit ingenioſus, ad virtutem poteſt peruenire. Hoc probabilius factum eſt, quòd magis eſt veriſimile, non poſſe virtutem ſine doctrina comparari; quoniam nec equus quidem indomitus idoneus poſſit eſſe: ergo ſumptum eſt probandi cauſa. Dictum eſt autem per negationem: id enim perſpicuum eſt de primo ſimilitudinis verbo. Apertius dicendi cauſa ſimilitudo dicitur per breuitatem, hoc modo: In amicitia gerenda,ſicut in certamine currendi,non ita conuenit exerceri,vt,quoad neceſſe ſit,peruenire poſſis; ſed vt productus ſtudio, & viribus vltra facile procurras. Nam hoc ſimile eſt, vt apertius intelligatur, mala ratione facere qui reprehendant eos,qui verbi cauſa poſt mortem amici liberos eius cuſtodiant: propterea quòd in curſore tantum velocitatis eſſe oporteat, vt efferatur vſque ad finem; in amico tantum beneuolentiæ ſtudium, vt vltra, quàm amicus ſentire poſſit, procurrat amicitiæ ſtudio. Dictum autem ſimile eſt per breuitatem. Non enim ita, vt in ceteris rebus, res ab re ſeparata eſt,ſed vtræque res coniuncte & confuſe pronunciatæ. Ante oculos ponendi negocij cauſa,ſumetur ſimilitudo per collationem, ſic: Vti citharœdus, cum prodierit optime veſtitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea coloribus varijs intexta,& cum corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatiſſimam, auro & ebore diſtinctam, ipſe præterea forma & ſpecie ſit,& ſtatura appoſita ad dignitatem, ſi, cum magnam populo commouerit his rebus expectationem, repente ſilentio facto, vocem emittat acerbiſſimam cum turpiſſimo corporis motu, quo melius ornatus,& magis fuerit expectatus, eo magis deriſus & contemptus eijcitur: ita ſi quis in excelſo loco, & in magnis ac locupletibus copijs collocatus, fortunæ muneribus, & naturæ commodis omnibus abundabit, ſi virtutis & artium, quæ virtutis magiſtræ ſunt, egebit; quo magis ceteris rebus erit copioſus, & illuſtris, & expectatus, eo vehementius deriſus,& contemptus ex omni conuentu bonorum eijcietur. Hoc ſimile exornatione vtriuſque rei,& alterius inſcitia artificij,alterius ſtultitia ſimili ratione collata,ſub aſpectu omnium rem ſubiecit. Dictum autem eſt per collationem,propterea quòd, propoſita ſimilitudine, paria ſunt omnia relata. In ſimilibus obſeruare oportebit diligenter,vt, cum rem afferamus ſimilem, cuius rei cauſa ſimilitudinem attulerimus verba quoque ad ſimilitudinem habeamus accommodata,id eſt, huiuſmodi: Ita vt hirundines æſtiuo tempore præſto ſunt, frigore pulſæ recedunt: ex eadem ſimilitudine nunc per translationem verba ſumimus: ita falſi amici ſereno vitæ tempore præſto ſunt; ſimulatque hiemem fortunæ videri, deuolant omnes. Sed inuentio ſimilium facilis erit,ſi quis ſibi omnes res animatas & inanimatas,mutas & loquentes, feras & manſuetas, terreſtres, & cœleſtes,& maritimas,artificio,caſu, natura comparatas,vſitatas, atque inuſitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam venari ſimilitudinem,quę aut ornare,aut docere,aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos poſſit. non enim res tota totæ rei neceſſe eſt ſimilis ſit; ſed ad ipſum, ad quod confeof, ſimilitudinem habeat oportet. Exemplum eſt alicuius facti, aut dicti præteriti cum certi auctoris nomine propoſito. id ſumitur iiſdem de cauſis, quibus ſimilitudo. Rem ornatiorem facit,cum nullius rei niſi dignitatis cauſa ſumitur: Apertiorem,cum id,quod ſit obſcurius, magis dilucidum reddit: Probabiliorem, cum magis veriſimilem facit: Ante oculos ponit, cum exprimit omnia perſpicue, vt res dicta prope manu tentari poſſit. Vniuſcuiuſque generis ſingula ſubieciſſemus exempla, niſi, exemplum quod genus eſſet,in expolitione demonſtraſſemus, & cauſas ſumendi in ſimilitudine aperuiſſemus: quare noluimus neque pauca, quo minus intelligeretur, neque re intellecta, plura conſcribere.

Imago eſt, formæ cum forma cum quadam ſimilitudine collatio. hæc ſumitur aut laudis, aut vituperationis cauſa. Laudis cauſa, ſic: Ibant in prœlium corpore tauri validiſſimi, impetu leonis acerrimi ſimiles. Vituperationis, vt in odium, aut in inuidiam, aut in contemptionem adducat. Vt in odium, hoc modo: Iſte quotidie per forum medium tanquam iubatus draco ſerpit, aſpectu venenato,ſpiritu rabido, circunſpectans huc & illuc, ſi quem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, quem ore attingere,dentibus inſecare,lingua aſpergere poſſit. Vt in inuidiā adducat,hoc modo: Iſte, qui diuitias ſuas iactat, ſicut gallus è Phrygia, aut ariolus quiſpiam depreſſus, & oneratus auro clamat, & deierat. Vt in contemptionem adducat,ſic: Iſte, qui tanquam cochlea abſcondens, retentat ſe ſe tacitus, quo ſit tutus, comeditur cum domo ſua,& aufertur. Effictio eſt,cum exprimitur & effingitur verbis corporis cuiuſpiam forma, quod ſatis ſit ad intelligendum,hoc modo: Hunc dico iudices rubrum,breuem,incuruum,canum, ſubcriſpum, cæſium, cui ſane magna eſt in mento cicatrix, ſi quo modo poteſt vobis in memoriam redire. Habet hæc exornatio cum vtilitatem,ſi quem velis oſtendere,cum venuſtatem,ſi breuiter & dilucide facta eſt. Notatio eſt, cum alicuius natura certis deſcribitur ſignis,quæ,ſicuti notæ quædam, naturæ ſunt attributa. Vt ſi velis non diuitem, ſed oſtentatorem pecunioſum deſcribere, Iſte,inquies,iudices, qui, ſe dici diuitem, putat eſſe præclarum, primum nunc videte,quo vultu nos intueatur: non ne vobis videtur dicere, Darem, ſi mihi moleſti non eſſetis? cum vero ſiniſtra mentum ſubleuat,exiſtimat ſe gemmæ nitore, & auri ſplendore aſpectus omnium perſtringere. Cum puerum reſpicit hunc vnum,quem ego noui,vos non arbitror nouiſſe,alio nomine appellat,deinde alio atque alio: Hem tu,inquit,veni Sānio, ne quid iſti barbari perturbent: vt ignoti,qui audiunt,vnū putent eligi de multis. ei dicit in aurem, aut vt domi lectuli ſternantur, aut ab auunculo rogetur Aethiops,qui ad balneas veniat,aut Aſturconi locus ante oſtium ſuum detur,aut aliquid fragile falſæ choragium gloriæ comparetur. Deinde exclamat,vt omnes audiant: Videto,vt diligenter enumeretur, ſi poteſt ante noctem. Puer, qui iam bene hominis naturam nouit,tu illo plures mittas oportet,inquit, ſi hodie vis tranſnumerari. Age, inquit, duc tecum Libanum & Soſiam. Sane. Deinde caſu veniunt hoſpites homini,qui iſtum ſplendide,dum peregrinaretur,receperunt. ex ea re homo hercle ſane conturbatur,ſed tamen à vitio naturæ non recedit. Bene, inquit, facitis, cum venitis: ſed rectius feciſſetis, ſi ad me domum recta abijſſetis. Id feciſſemus,inquiunt illi, ſi domum nouiſſemus.

mus. At iſtud quidem facile fuit vndelibet inuenire. verum ite mecum. ſequuntur illi. ſermo interea huiusconſumitur omnis in oſtentatione. quærit, in agris cuiuſmodi frumenta ſint: negat ſe, quia villæ incenſæ ſint, accedere poſſe, nec ædificare etiam nunc audere: tametſi in Tuſculano quidem cœpi inſanire, & in iiſdem fundamentis ædificare. Dum hæc loquitur, venit in ædes quaſdam, in quibus ſodalitium erat eodem die futurum, quò iſte pro notitia domini ædium ingreditur cum hoſpitibus: Hic, inquit, habito: perſpicit argentum quod erat expoſitum, viſit triclinium ſtratum, probat. accedit ſeruulus, dicit homini clare, dominum iam venturum, ſi velit exire. Ita ne, inquit? Eamus hoſpites, frater venit ex Salerno, ego illi obuiam pergam: vos huc decima venitote. hoſpites diſcedunt. iſte ſe raptim domum ſuam conijcit: illi decima, quò iuſſerat, veniunt: quærũt hũc: reperiunt, domus cuia ſit: in diuerſorium deriſi conferunt ſeſe. vident hominem poſtera die, narrant, expoſtulant, accuſant. ait iſte eos ſimilitudine loci deceptos angiporto toto deerraſſe, contra valetudinem ſuam ſe ad multam noctem expectaſſe. Sannioni puero negocium dederat, vt vaſa, veſtimenta, pueros corrogaret: ſeruulus non inurbanus ſatis ſtrenue & concinne comparat, iſte hoſpites domum deducit. Ait ſe ædes maximas cuidam amico ad nuptias accommodaſſe, nunciat interea puer argentum repeti: (pertimuerat enim qui commodaret) Apagete, inquit, ædes commodaui, familiam dedi: argentum quoque vult? tametſi hoſpites habeo, tamen vtatur licet, nos Samijs delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? eiuſmodi eſt hominis natura, vt, quæ ſingulis diebus efficiat gloria atque oſtentatione, ea vix annuo ſermone enarrare poſſim. Huiuſmodi notationes, quæ deſcribunt quid conſentaneum ſit vniuſcuiuſque naturæ, vehementer habent magnam delectationem: totam enim naturam cuiuſpiam ponunt ante oculos, aut glorioſi, vt nos exempli cauſa cœperamus, aut inuidi, aut timidi, aut auari, ambitioſi, amatoris, luxurioſi, furis, quadruplatoris: denique cuiuſuis ſtudium protrahi poteſt in medium tali notatione. Sermocinatio eſt, cum alicui perſonæ ſermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: Cum militibus vrbs redundaret, & omnes timore oppreſſi domi continerentur, venit iſte cum ſago, gladio ſuccinctus, tenens iaculum, quinque adoleſcentes hominem ſimili ornatu ſubſequuntur, irrumpit in ædes ſubito, deinde magna voce, Vbi eſt iſte beatus, inquit, ædium dominus? quin mihi præſto fit? quid tacetis? Hic alij omnes ſtupidi timore obmutuerunt. Vxor illius infeliciſſimi cum maximo fletu ad iſtius pedes abiecit ſeſe. Parce, inquit, & per quæ tibi, dulciſſima ſunt in vita, miſerere noſtri, noli extinguere extinctos. Fer manſuete fortunam. nos quoque fuimus beati: noſce te eſſe hominem. At ille: Quin illum mihi datis, ac vos auribus meis oplorare definitis? non abibit. Illi nunciatur interea, veniſſe iſtum, & clamore maximo mortem minari. Quod ſimul vt audiuit, Heus, inquit, Gorgia pediſequa puerorum, abſconde pueros, defende, fac vt incolumes ad adoleſcentiam perducas. Vix hæc dixerat, cum ecce iſte præſto, Sedes, inquit, audax? non vox mea tibi vitam ademit? exple inimicitias meas, & iracundiam ſatura tuo ſanguine. Ille cum magno ſpiritu, Metuebam, inquit, ne plane victus eſſem: nunc video in iudicio mecum contendere non vis, vbi ſuperari turpiſſimum eſt, ſuperare pulcherrimum: interficere me vis: occidar equidem, ſed victus non peribo. At ille, In extremo vitæ tempore etiam ſententioſe loqueris, neque ei, quem vides dominari, vis ſupplicare? Tum mulier, Immo quidem iſte rogat & ſupplicat: ſed tu quæſo commouere, & tu per deos, inquit, hunc amplexare. dominus eſt, vicit hic te, vince tu nunc animum. Cur non deſinis, inquit, vxor loqui, quæ me digna non ſunt? tace, &, quæ curanda ſunt, cura: tu ceſſas mihi vitam, tibi omnem bene viuendi ſpem mea morte eripere? Iſte mulierem reppulit ab ſe lamentantem: illi neſcio quid incipienti dicere, quod dignum videlicet illius virtute eſſet, gladium in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos eſſe vnicuique ſermones ad dignitatem accommodatos, quod oportet in hoc genere obſeruare. Sunt item ſermocinationes conſequentes hoc genus: Nam quid putamus illos dicturos, ſi hoc iudicaueritis? non ne hac omnes vtentur oratione? deinde ſubijcere ſermonem. Conformatio eſt, cum aliqua, quæ non adeſt, perſona cõfingitur quaſi adſit, aut cum res muta, aut informis fit eloquens, & formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: Quòd ſi nunc hæc vrbs inuictiſſima vocem emittat, non hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis tropæis ornata, triumphis ditata certiſſimis, clariſſimis locupletata victorijs, nunc veſtris ſeditionibus ò ciues vexor. quam dolis malitioſa Carthago, viribus probata Numantia, diſciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiemini nunc ab homunculis deterrimis proteri atque conculcari? Item: Quòd ſi nunc L. ille Brutus reuiuiſcat, & hic ante pedes veſtros adſit, non hac vtetur oratione? Ego reges eieci, vos tyrannos introducitis: ego libertatem, quæ non erat, peperi, vos partam ſeruare non vultis: ego capitis mei periculo patriam liberaui, vos liberi ſine periculo eſſe non curatis. Hæc conformatio, licet in plures res mutas atque inanimatas trãſferatur, proficit tum plurimum in amplificationis partibus & commiſeratione. Significatio eſt, quæ plus in ſuſpicione relinquit, quàm poſitum eſt in oratione. ea fit per exuperationem, ambiguum, conſequentiam, abſciſſionem, ſimilitudinem. Per exuperationem, cum plus dictum eſt, quàm patitur veritas, augendæ ſuſpicionis cauſa, ſic: Hic de tanto patrimonio tam cito teſtam, qua ſibi petat ignem, non reliquit. Per ambiguum, cum verbum poteſt in duas plures ue ſententias accipi, ſed accipitur in eam partem, quam vult is, qui dixit: vt de eo ſi dicas, qui multas hereditates adierit, Proſpice tu, qui plurimum cernis. Ambigua quemadmodum vitanda ſunt, quæ obſcuram reddunt orationem; ita hæc conſequenda, quæ conficiunt huiuſmodi ſignificationem. Ea reperientur facile, ſi nouerimus & animaduerterimus verborum ancipites aut multiplices poteſtates. Per conſequentiam ſignificatio fit, cum res, quæ ſequuntur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in ſuſpicione, vt ſi ſalſamentarij filio dicas: Quieſce tu, cuius pater cubito ſe emungere ſolebat. Per abſciſſionem, ſi, cum incipimus aliquid dicere, præcidimus, & ex eo, quod iam diximus, ſatis relinquitur ſuſpicionis, ſic: Qui iſta forma & ætate nuper alienæ domui, nolo plura dicere. Per ſimilitudinem, cum, aliqua re ſimili allata, nihil amplius dicimus,

ſed ex ea ſignificamus quid ſentiamus, hoc modo: Noli Saturnine nimium populi frequentia fretus eſſe: inulti iacent Gracchi. Hæc exornatio plurimum feſtiuitatis habet, interdum & dignitatis. ſinit enim quiddam, tacito oratore, ipſum auditorem ſuſpicari. Breuitas eſt res ipſis tantummodo verbis neceſſarijs expedita, hoc modo: Lemnum præteriens cepit, inde Tarſi præſidium reliquit, poſt vrbem in Bithynia ſuſtulit, inde pulſus in Helleſpontum, ſtatim potitur Abydo. Item: Modo Conſul, quondam Tribunus, deinde primus erat ciuitatis. Item: Tum proficiſcitur in Aſiam, deinde exul, & hoſtis eſt dictus, poſt Imperator, poſtremo Conſul factus eſt. Habet paucis comprehenſa breuitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda ſæpe eſt, cum aut res non egent longæ orationis, aut tempus non ſinit commorari. Demonſtratio eſt, cum ita res verbis exprimitur, vt geri negocium, & res ante oculos eſſe videatur. id fieri poterit, ſi, quæ ante, & poſt, & in ipſa re facta erunt, comprehendemus, aut à rebus conſequentibus, aut à circunſtantibus non recedemus, hoc modo: Quod ſimul atque Gracchus proſpexit, fluctuare populum, verentem ne ipſe auctoritate ſenatus commotus à ſententia deſiſteret, iubet aduocari concionem. Iſte interea ſcelere & malis cogitationibus redundans, euolat ex templo Iouis, & ſudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cum pluribus alijs ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audientiam, hic ſubſellium quoddam calce premens dextra pedem defringit, & alios hoc idem iubet facere. Cum Gracchus deos inciperet precari, curſim iſti impetum faciunt, ex alijs alijsq́. partibus conuolant, atque è populo vnus, Fuge, inquit, Tiberi, fuge, non vides? reſpice inquam. deinde vaga multitudo, ſubito timore perterrita, fugere cœpit. At iſte ſpumans ex ore ſcelus, anhelans ex infimo pectore crudelitatem, cōtorquet brachium, & dubitanti Graccho quid eſſet, neque tamen locum, in quo conſtiterat, relinquenti, percutit tempus. Ille nulla voce delibans inſitam virtutem, concidit tacitus: iſte viri fortiſſimi miſerando ſanguine aſperſus, quaſi facinus præclariſſimum feciſſet, circunſpectans, & hilaris ſceleratam gratulantibus manum porrigens, in templum Iouis contulit ſeſe. Hæc exornatio in amplificanda & commiſeranda re plurimum prodeſt, & in huiuſmodi narrationibus: ſtatuit enim totam rem, & prope ponit ante oculos.

EPILOGVS.

OMNES rationes honeſtandæ elocutionis ſtudioſe collegimus: in quibus Herenni ſi te diligenter exercueris, & grauitatem, & dignitatem, & ſuauitatem habere in dicendo poteris, vt oratorie plane loquaris; ne nuda atque inornata inuentio vulgari ſermone efferatur. Nūc identidem noſmet ipſi nobis inſtemus, res enim communis agitur, ut frequenter & aſſidue conſequamur artis rationem ſtudio, & exercitatione: quod alij cum moleſtia tribus de cauſis maxime faciunt, aut ſi, cum quibus libenter exerceantur, non habent; aut ſi ſibi diffidunt; aut ſi neſciant quam vitam ſequi debeant: quæ à nobis abſunt omnes difficultates. nam & ſimul libenter exercemur propter amicitiam, cuius initium cognatio fecit, cetera philoſophiæ ratio confirmauit: & nobis non diffidimus: propterea quòd & aliquantulum proceſſimus, & alia meliora ſunt, quæ multo intentius petimus in vita, vt, etiam ſi non peruenerimus in dicendo, quò volumus, parua pars vitæ perfectiſſimæ deſideretur. & viam, quam ſequamur, habemus: propterea quòd in his libris nihil prætermiſſum eſt rhetoricæ præceptionis. Demonſtratum eſt enim, quo modo res in omnibus generibus cauſarum inueniri oporteat. Dictum eſt quo pacto eas diſponere conueniat. Traditum eſt, qua ratione eſſet pronunciandum. Præceptum eſt, qua via meminiſſe poſſemus. Demonſtratum eſt, quibus modis perfecta elocutio compararetur. Quæ ſi ſequamur, acute & cito reperiemus, diſtincte & ordinate diſponemus, grauiter & venuſte pronunciabimus, firme & perpetuo meminerimus, ornate & ſuauiter eloquemur. ergo in arte rhetorica nihil eſt amplius. hæc omnia adipiſcemur, ſi rationes præceptionis diligentia conſequemur & exercitatione.

CAPIDVRVS.

DISTRIBVTIO eſt,) Hanc Græcorum quidam διαλλαγὴν vocant. Hæc exornatio non multum differt ab ea quam paulo poſt diuiſionem vocat, niſi quod hæc plura argumenta ad vnum effectum educit, illa duabus ſententijs ſibi inuicem oppoſitis cōtenta eſt: vt, Odit porro priuatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit vtráque Ruſilius antiteti ſpeciem eſſe arbitratur. [Licentia eſt,) Quid de hac exornatione ſcribat Quint. dicendum puto. Ac ne quempiam tanti viri iudicio ſtudioſum, ſicut adhuc in ceteris, vbi eius auctoritatem afferre conueni, non feci, eius verba ſubijciam. Quæ vero ſunt augendis affectibus accommodatæ figuræ, conſtant maxime ſimulatione. namque & iraſci nos, & gaudere, & timere, & admirari. & dolere, & indignari, & optare, & quæcunque ſunt ſimilia his fingimus. inde ſunt illa, Liberatus ſum reſpiraui, bene habeo, & quæ amentia eſt hæc? & ò tempora, ò mores, ò miſerum me. conſumptis enim lacrymis, infixus tamen pectori hæret dolor: &, Magnæ nunc hiſcite terræ. quod exclamationem quidam vocant, ponuntque inter figuras orationis. Hæc quoties vera ſunt, non ſunt in ea forma, de qua nunc loquimur, & aſſimulatam & arte compoſita, proculdubio ſchemata ſunt exiſtimanda. quod idem dictum ſit de oratione libera, quàm Cornificius licentiam vocat Græci παρρησίαν. Quid enim minus figoratum, quàm vera libertas? ſed frequenter ſub hac facie latet adulatio. nam Cic. cum dicit pro Ligario, Suſcepto bello Cæſar, geſto iam etiam ex parte magna, nulla vi coactus, conſilio ac voluntate mea, ad arma profectus ſum, quæ erat contra te ſumpta non ſolum ad vtilitatem Ligarij reſpicit, ſed magis laudare victoris clementiam non poteſt. [Diminutio eſt,) Hanc Græci μείωσιν ὑπότασιν vocant. Hęc multifariā fieri ſolet, ſicut & amplificatio. Sed quoniam in vtraque ſibi multum indulget orator, & ferè ob rerum auctionem ac imminutionem victoriam ſibi comparat. & apud poſteros famam, quæ elocutio attollat, aut deprimat dicendum. Prima igitur eſt amplificandi vel minuendi ſpecies. in ipſo rei nomine, vt cum eum qui ſit cæſus occiſum, qui ſit improbus, latronem, contraq́. eum qui pulſauit, attigiſſe, & vulnerauit, læſiſſe dicimus. Hoc genus creſcit, ac fit manifeſtius, ſi ampliora verba cum ipſis nominibus quibus comparentur ponemus, vt Cic. in Verrem. Non enim furem, ſed ereptorem, non adulterum, ſed expugnatorem pudicitiæ, non ſacrilegum, ſed hoſtem ſacrorum religionumq́. non ſicarium, ſed crudeliſſimum carnificem ciuium ſociorumq́. in veſtrum iudicium adduximus, vt altero modo ſit multum, hoc etiam vt plus ſit efficiatur. Quatuor autem maxime generibus conſtare amplificationem inuenimus incremento, comparatione, ratiocinatione, congerie. Incrementum eſt potentiſſimum, cum magna videntur etiam quæ inferiora ſunt, id aut vno gradu fit, aut pluribus per id venitur ad ſummum, nec ad ſummum modo, ſed quodammodo ſupra ſummum, omnibus his ſufficit vel vnum Cic. exemplum. Facinus eſt vincire ciuem Rom. ſcelus verberare, prope parricidium necare, quid dicam in crucem tollere? nam ſi tū verberatus eſſet, vno gradu increuerat, ponendo vincire eſſe facinus,

facinus, quod erat inferius. cum vero dixerit, prope parricidium necare, ſupra quod nihil, adiecit, quid dicam in crucem tollere? ita cum id, quod maximum eſt occupaſſet, neceſſe erat in eo quod vltra eſt verba deficere. Eſt alter incrementi modus, cum ſupra ſummum adiectio fit, vt apud Virg. de Lauſo:

Quo pulchrior alter
Non fuit excepto Laurentis corpore Turni.

Et de Nireo illud Homericum.

Νιρεὺς ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε
τῶν ἄλλων Δαναῶν, μετ' ἀμύμονα Πηλείωνα.

Tertius eſt quoque incrementi modus, ad quem per gradus itur, & quod non eſt plus quam maximum, ſed quo nihil maius eſſe oſtenditur. matrem tuam cecidiſti, quid dicam amplius? matrem tuam occidiſti, nam & hoc augendi genus eſt tantum aliquid efficere, vt non poſſit augeri. Verum vt hæc amplificatio in ſuperiora tendit, ita quæ fit per comparationem, incrementum ex minoribus petit, augendo enim quod eſt infra, neceſſe eſt extollat quod ſupra ponatur. vt Cic. in Catil. Serui mehercule mei, ſi me iſto pacto metuerent, vt te metuunt omnes ciues tui, domum meam relinquendam putarem. Fit per comparationem incrementum, eo modo quo argumenta à minoribus ad maiora deducuntur. nec tota totis, ſed etiam partes partibus comparantur, ſicut illud Cic. An vero vir ampliſſimus, P. Scipio Pont. Max. Gracchum mediocriter labefactantem ſtatum reip. priuatus interfecit, Catilinam orbem terræ cæde atque incendio vaſtare cupientem nos conſules perferemus hic? & Catilina Graccho, & ſtatus reip. orbi terrarum, & mediocris labefactatio cædi & incendijs & vaſtationi, & priuatus conſuli comparatur. quæ ſi quis dilatare velit, plenos ſui ſingula locos habent: Ratiocinatione fiunt amplificationes, vt Cic. Tu, inquit, iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate. quid fauces & latera ad ebrietatem? ſed minime ſunt otioſa. nam reſpicientes ad hæc, poſſumus æſtimare quantum ille vini exhauſeris, quod ferre & coquere non poſſet illa corporis gladiatoria firmitate, ſed neceſſario euomere compulſus eſt. Ergo ſi ex alio aliud colligitur, non minus poterit hæc quam quæ inter ſtatus ponitur ratiocinatio nominari. Eadem enim ex cauſa nomen habet. Idem præſtant quę anteceſſerunt, ut apud Virg. cum Aeolus à Iunone rogatus.

Cauum conuerſa cuſpide montem
Impulit in latus, ac venti velut agmine facto.

Qua data porta ruunt: eſt, apparet quanta ſit futura tempeſtas. Solet ex alio aliud quoque augeri. vt cum Annibalis bellicis laudibus ampliatur virtus Scipionis, & fortitudinem Gallorum Germanorumq́. miramur, quo ſit maior C. Cæſaris gloria. Sed & amplificant per ratiocinationem genus, cum ad aliquid refertur, quod dicimus. velut illud Homericum.

οἱ δ' ὡς οὖν εἴδονθ' Ἑλένην ἐπὶ πύργον ἰοῦσαν,
ἦκα πρὸς ἀλλήλους ἔπεα πτερόεντ' ἀγόρευον,
οὐ νέμεσις Τρῶας καὶ ἐϋκνήμιδας Ἀχαιούς,
τοιῇδ' ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν.
αἰνῶς ἀθανάτῃσι θεῇς εἰς ὦπα ἔοικεν.

Vbi licet animaduertere, vt Troiani principes Graios Troianosq́. propter Helenæ ſpeciem tanto temporis ſpatio ſuſtinere bellum, indignum, non putarunt. quæ nam igitur illa forma credenda eſt? non enim hoc dicit Paris qui rapuit, non aliquis iuuenis, aut vnus è vulgo, ſed & prudentiſſimi, & Priamo aſſidentes. Ad hoc etiam pertinet clypeus Aiacis, cum dicit Homerus.

τῷ βάλεν Αἴαντος δεινὸν σάκος ἑπταβόειον.

Et Achillis, cum idem inquit,

αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε στιβαρόν τε λάβεσκε.

Ex armis enim illorum heroum magnitudo nobis datur intelligi. qua virtute egregie etiam vſus eſt Virg. in Cyclope. Nam qui illud corpus mente concipiam, cuius trunca manum pinus regit? Hoc illi eſt ſimile, quod ſupra emphaſim diximus nominari. Amplificatio autem per congeriem verborum ac ſententiarum idem ſignificantium, exponenda reſtat. hæc ſi non etiam per gradus aſcendat, tamen velut aceruo quodam alleuatur. quale illud Ciceronis: Quid enim tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cuius latus mucro ille petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? quæ tua mens, oculi, manus, ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Hæc etiam creſcere ſolet, verbis omnibus altius, atque altius inſurgentibus: vt, Aderat ianitor carceris, carnifex prætoris, mors terrorq́ue ſociorum & ciuium Romanorum. Eadem ratio eſt minuendi. nam totidem ſunt aſcendentibus gradus. ideoque vno ero contentus exemplo eius loci, quo Cicero de oratione Rutilij hæc dicit: Pauci tamen, qui proximi aſtiterant, neſcio quid illum

de lege Agraria dicere ſuſpicabantur. Scio pleriſque videri poſſe ſpeciem amplificationis hyperbolen. nam & hæc in vtranque partem valet, & ad augendas & minuendas res. [Deſcriptio nominatur,) Hæc a Græcis διατύπωσις vocatur, cui τοπογραφία ſpecies ſubijcitur, id eſt loci deſcriptio. illum primo nominatum Cic. alibi ſub oculos ſubiectionem nominat, cum res non geſta indicatur, ſed ut ſit geſta oſtenditur, nec vniuerſa, ſed per partes, vt ipſe inflammatus ſcelere & furore in forum venit, ardebant oculi, toto ex ore crudelitas eminebat, nec ſolum quæ facta ſunt, aut fiant, ſed quæ futura ſunt, imaginamur. [Diuiſio eſt, quæ rem ſemouens à re, vtranque abſoluit ratione ſubiecta, hoc modo: Cur ego nunc tibi quidquam obijciam? ſi probus es,) De hac ſupra dictum eſt exornatione. [Frequentatio eſt, cum res in tota cauſa diſperſæ coguntur) Hæc amplificationis pars eſt, quam per congeriem ſupra vocauimus. [Expolitio eſt,) Hæc multarum eſt figurarum tractatio. oratio a Græcis, vt opinor, hæc ἐσχηματισμένη, id eſt figurata, ac per hoc ornata nominatur. Quod mihi bene videtur Decius intellexiſſe, qui ſe deuouiſſe dicitur, & pro legionibus ſe in hoſtes immiſiſſe medios, vnde amiſit vitam, & non perdidit. re .n. viliſſima & parua maximam redemit, vitam dedit, accepit patriam, amiſit animam, potitus eſt gloria, quæ cum ſumma laude prodita vetuſtate quotidie magis eniteſcit. quod ſi pro rep. debere accedere ad periculum, & ratione demonſtratum eſt, & exemplo comprobatum, hi ſapientes ſunt exiſtimandi, qui nullum pro ſalute patriæ periculum vitant. Tres ſe Decij pro repub. deuouiſſe dicuntur, vt in primo de Finibus bonorum & malorum ſcribit Cic. Si quis autem ſcire cupiat, quo pacto deuotio ea fieret à veteribus, Macrobium in Saturnal. legat qui de ea re abunde ſcripſit. [Commoratio eſt, cum in loco firmiſſimo,) Et in perpetua oratione, ſicut & expolitio, inuenitur. ea de cauſa a pleriſque inter figuras non ponitur. [Contentio eſt,) De hac ſupra diximus. Multæ autem ſunt figuræ, vt tam apud Quintil. quam apud Græcos eſt manifeſtum, quæ eodem nomine appellatæ, aliquam tamen habeant differentiam ſicut ironia, ſicut antiphraſis, & ſimiles. alia enim verborum, alia ſententiarum eſt. [Similitudo eſt oratio traducens) Hæc Græcis παραβολή, ab alijs εἰκὼν eſt nominata. hic quid de hac figura ſcribat Quintil. totum eum locum ſubijcere mihi viſum eſt, quòd is plura quàm quis alius de ea locutus videatur, ac ita aperte, vt expoſitione non indigeat. Præclare vero, inquit, ad inferendam rebus lucem repertæ ſunt ſimilitudines, quarum aliæ ſunt quæ probationis gratia inter argumenta ponuntur, aliæ ad exprimendam rerum imaginem compoſitæ. quod eſt huius loci proprium. inde lupi, ceu raptores, atra in nebula, & illi ſimiles.

Quæ circum littora, circum
Piſcoſos ſcopulos humilis volat æquora iuxta.

Quo in genere .i. præcipue cuſtodiendum, ne id, quod ſimilitudinis gratia aſciuimus, aut obſcurum ſit, aut ignotum. Debet .n. quod illuſtrandæ alterius rei gratia aſſumitur, ipſum eſſe clarius eo quod illuminat. quare poetis quidem permittamus ſane eiuſmodi exempla.

Quales vbi hybernam Lyciam Xanthiq́; fluenta
Deſerit, aut Delon maternam inuiſit Apollo.

Nunc idem oratorem decebit, vt occultus aperta demonſtret. Sed illud quoque, de quo in argumentis diximus, ſimilitudinis genus ornat orationem, facitque eam ſublimem, floridam, iucundam, mirabilem. Nam quo longius quæque petita eſt, hoc plus affert nouitatis, atque inexpectata magis eſt: illa vulgaria videri poſſunt, & vtilia tantum ad conciliandam fidem: Vt terram cultu, ſic animum diſciplinis meliorem vberioremq́ue fieri. &, vt medici ab alienatæ morbis membra præcidunt, ita turpes ac pernicioſos, etiam ſi nobis ſanguine cohæreant, amputandos. Iam ſublimius illud pro Archia. Saxa atque ſolitudines voci reſpondent, beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur atque conſiſtunt. quod quidem genus à quibuſdam declamatoria maxime licentia corruptum eſt. Nam & falſis vtuntur, nec illa ab ijs quibus tandem ſimilia videri volunt, applicant, quorum vtrunque in his æque me iuuene vbique cauſari ſolebant. Magnorum fluminum nauigabiles fontes ſunt, & generoſioris arboris ſtatim planta cum fructu eſt. In omni autem parabola, aut præcedit ſimilitudo, & res ſequitur, aut præcedit res, & ſequitur ſimilitudo. ſed interim libera & ſeparata eſt, interim & (quod longe optimum eſt) cum re cuius eſt ima connectitur collatione inuicem reſpondente quod facit redditio contraria, quæ antapodoſis dicitur præcedit ſimilitudo illa, cuius

modo feci mentionem: Inde lupi ceu raptores atra in nebula. In primo Georg. poſt longam de bellis ciuilibus atque externis conqueſtionem.

Vt cum carceribus ſeſe effudere quadrigæ,
Addunt in ſpatia, & fruſtra retinacula tendens.
Fertur equis auriga, nec audit currus habenas.

Sed hæc ſunt ſine apodoſi. Redditio autem illam rem vtranque qua comparat, velut ſubijcit oculis, & pariter oſtendit, cuius præclara apud Virg. multa reperio exempla, ſed oratorijs potius vtendum eſt. dicit Cic. pro Mur. Vt aiunt in Græcis artificibus eos aulœdas eſſe, qui citharœdi fieri non potuerunt, ſic nos videmus, qui oratores euadere non potuerunt, eos ad iuris ſtudium diuertere. Et illud pro eodem, iam pene poetico ſpiritu, eo tamen cum ſua redditione, quod eſt ad ornatum accommodatius. Nam vt tempeſtates ſæpe certo aliquo cœli ſigno cõmouentur, ſæpe ab improbis nulla certa ratione obſcura aliqua ex cauſa concitantur, ſic in hac comitiorum tempeſtate populari, ſæpe intelligas quo ſigno commota ſit ſæpe ita obſcura eſt, vt ſine cauſa excitata videatur. Sunt & illæ breues, vagi per ſiluas ritu ferarum. Et illud Ciceronis in Clodium. Quo ex iudicio velut ex incendio nudus effugit, quibus ſimilia poſſunt cuicunque etiã ex quotidiano ſermone ſuccurrere. Hæc omnia ad verbum de ſimilitudine Quint. Abſoluta igitur illa ſimilitudo eſt, vt etiam Plut. ſcribit quæ πρότασιν & ἀπόδοσιν, hoc eſt propoſitionem & redditionem habet, quæ ſecus, imperfecta. Item eiuſmodi eſt veluti diximus, vt modo res antecedat, & ſequatur ſimilitudo, modo contra, ſimilitudo præcedat, & res ſequatur. Vtrunque Horat. in hoc complexus eſt.

Creſcit occulto velut arbor æuo.
Fama Marcelli, micat inter omnes.
Iulium ſidus, velut inter ignes Luna minores.

[Quemadmodum in palæſtra, qui tædas ardentes accipit.) Mos fuit apud veteres, vt in palæſtra currentium primus facem ſequenti traderet, & ſecundus tertio, & ſic deinceps, quo ad vltimum vſque peruenirẽt. Hinc Perſius.

Qui prior es, cur me inde curſu lampada poſcis.

Et Lucret.

Augeſcunt aliæ gentes, aliæ minuuntur,
Inq; breui ſpatio mutantur, ſed animantum,
Et quaſi curſores vitæ ſic lampada tradunt.

[Exemplum eſt alicuius facti, aut dicti præteriti cum certi auctoris nomine propoſito.) Hoc Græci παράδειγμα vocant, de quo ſupra in argumentis ſatis multa. [Imago eſt, formæ cum forma cũ quadam ſimilitudine collatio,) Imago eſt deſcriptio figuræ alicuius, vel perſonarum inter ſe, eorum ue quæ perſonis accidunt cõparatio: vt, Os humeroſq. deo ſimilis. Hæc exornatio a Græcis εἰκὼν vocatur. [Effictio eſt, cum exprimitur) Hæc figura a græcis προσωποποιΐα vocatur à nonnullis perſonæ confictio. Hæc mire cum variat orationem tum excitat. His & aduerſariorum cogitationes, velut ſecundum loquentium protrahimus, qui tum ita demum à fide non abhorreant, ſi eos locutos finxerimus vt cogitaſſe eos non ſit abſurdum & noſtros cum alijs ſermones & aliorum inter ſe credibiliter introducimus & ſuadendo, obiurgando, quærendo, laudando, miſerando perſonas idoneas damus. quin deducere beatos è cœlis homines, & angelos in hoc genere dicendi, & inferos excitare, vrbes etiam & populi hac figura vocem accipiunt. Sunt autem qui has προσωποποιΐας dicant, in quibus & corpora & verba fingimus. Sermones autem hominum aſſimulatos διάλογον malunt, quod latine. Cicero ſermocinationem vocat. Quintilianus vero vtrunque eodem nomine appellauit, vt proſopopœia diceretur. Nam certe, inquit ipſe, ſermo fingi non poteſt. vt non & perſonæ ſermo fingatur, ſed in his quæ natura non permittit, eo modo mollior fit figura etenim ſi mecum patria mea, quę mihi vita mea multo eſt carior, ſi cuncta Italia, ſi omnis reſp. ſic loquatur, M. Tulli, quid agis? illud audacius genus, quæ tecum Catilina ſic agit & quodammodo tacita loquitur, nullum iam aliquot annis facinus extitit niſi per te. Commode etiam aut nobis aliquas ante oculos eſſe rerum perſonarum, vel imagines fingimus, eadem aduerſarijs, aut iudicibus accidere miramur. qualia ſunt, Videntur mihi, & non ne videntur tibi? Sed magna quædam vis eloquentiæ deſideratur. Falſa enim incredibilia, natura neceſſe eſt, aut magis moueant, quia ſupra vera ſunt, aut pro vanis accipiuntur, quia vera non ſunt, ſed formas quoque fingimus ſæpe, vt famam Virgilius, item Homerus, vt voluptatem ac virtutem, quemadmodum à Xenophonte traditur Prodicus, quem Silius Italicus imitatus eſt. Eſt & incertæ perſonæ ficta oratio, vt hic, Dicat aliquis. Eſt exactus ſine perſona ſermo.

Hic Dolopum manus hic ſæuus tendebat Achilles.

Et vt Quintilianus etiam, inquit, vertitur interim proſopopœia in ſpeciem narrandi. vnde apud hiſtoricos reperiuntur obliquæ allocutiones, vt Titi Liuij illud: At dij iuuent. Proſopopœiæ, ſiue effictionis duæ ſunt ſpecies, vt Aphthonius in primis exercitamentis, inquit εἰδωλοποιΐα, id eſt ſimulacra fictio, & ἠθοποιΐα, quam Rutilius & Aquila morum confictionem vocant. Idolopœia eſt, quam paulo infra Cic. conformationem vocat. Ethopœia autem, quam hic notationem nominauit. [Aut aliquid fragile falſæ choragium gloriæ compareturr.) Choragium à choro & ago, conuentus, atque congregationis apparatus. Plautus in Captiuis: Iniquum eſt comico choragio, Conari de ſubito nos agere tragœdiam. Apuleius in quinto Metam. Iam feralium nuptiarum miſerrime virgini choragium ſtruitur. [Duc tecum Libanum & Soſiam.) Nomina ſeruorum. Libanus, in Plauti Aſinaria, Soſias tam in Amphitryone Plauti, quàm Terentij Andria. [Expoſtulant,) Imperioſe percunctantur. [Sermocinatio eſt, cum alicui perſonæ ſermo attribuitur,) Hanc diximus ſupra διάλογον à Græcis nominari. [Conformatio eſt, cum aliqua, quæ non adeſt, perſona confingitur quaſi adſit,) Hanc exornationem diximus quoque ſupra à Græcis εἰδωλοποιΐαν vocari. [Significatio eſt,) Significationem nominat, quam Græci ἔμφασιν vocant. hanc inter tropos .i. verborum verſiones Græci ponunt, vt ſupra meminimus. ſed & inter ſchemata, hoc eſt ſententiarum inuenitur figuras, cum ex aliquo dicto latens aliquid eruitur velut, inquit Quintilianus, vt apud Virg.

Non licuit thalami expertem ſine crimine vitam.
Degere more feræ.

Quanquam enim de matrimonio queritur Dido, tamen huc erupit eius affectus vt ſine thalamis vitam non hominum putet, ſed ferarum. [Cuius pater cubito ſe emungere ſolebat.) Emungere, mucum è naſo ſtillantem tergere. [Noli Saturnine) Hoc ex eis quæ ſupra de L. Apuleio Saturnino diximus, cuius eſſe manifeſtum poteſt. [Breuitas eſt) Hæc à græcis βραχυλογία vocatur. Eſt vero pulcherrima, cum plura paucis complectimur, ſed male imitantes ſequitur obſcuritas. Hinc Horatius:

Breuis eſſe laboro,
Obſcurus fio.
Quod vitium non inter infima putandum eſt.

[Demonſtratio eſt,) Quæ a Græcis ὑποτύπωσις, tum ἐνάργεια nominatur, phantaſia quidem in concipiendis viſionibus, energia vero in efficiendo velut opere propoſito. niſi ſit, quam ὑπογραφὴν vocant Græci. Quidam euidentiam alij repreſentationem vocant. [Illi) Vni, vt loquenti, aut minus attento audientiam faceret. [Calce premens) Vt conſtringeret. [Dextra pedem) Illius ſubſellij, quando armis non erant muniti, vt quibuſcunque obuijs rebus arreptis ſe à ciuium incurſione potentium defenderent. [At iſte) Quidam. Parua tamen pars perfectiſſima vitæ deſideretur: Vtpote quæ deeſſe intelligatur: Vitam enim perfectiſſimam, philoſophiam dicit vt eam quæ de moribus eſt. [Et viam, quam ſequamur,) In dicendo.

LONGOLIVS.

† DIſtributio) μερισμὸς Rutilio, διαίρεσις Rufiniano: Cuius omnes corporis partes ad nequitiam ſunt appoſitiſſimæ, oculi ad petulantem laſciuiam, manus ad rapinã, venter ad auiditatem, pedes ad fugam, prorſus vt aut ex hoc vitia, aut ipſe ex vitijs ortus videatur. Vide Er. 2. de copia, ab initio. †Quæſitoris) Qui iudicio præerant, vt ex Aſc. Budæus. †Licentia) παῤῥησία. Hac figura quoties vtimur, inuitos nos dicere fingimus, ne magis confidentia quam dolore excitati videamur, atque ita non fides, ſed odium iudicium conſequatur. Rutil. Vide Fab. lib. 9. cap. 2. †Hominem nefarium ampliaueritis.) Cum obſcura eſſet cauſa, & differretur, ampliari dicebatur, & amplius pronunciari. Hinc ampliari rei, quorum damnatio differtur, aut quia coram ſiſtendi teſtes ſunt & cum illis committendi, aut quia nondum plane liquet, aut de crimine, aut de pœnæ modo. Budæus ex Aſcon. & alijs. †Diminutio) λιτότης alijs, Er. λιτότης dicitur. Quidam ἀντεναντίωσιν vocant: vt, Munera nec ſperno. Rem magnam extenuat, modeſtiæ cauſa. Facit hæc figura, ne quod neceſſario dicitur, arroganter dictum uideatur, faſtidioſæ ſunt hominum aures, nec quidquam minus ferunt, quam vt quiſquam aliqd de ſe prędicet magnificentius. †Deſcriptio) Deſcriptio, quę rerum conſequentiam ponit ob oculos, non video quamobrẽ inter

ter ſchemata ponenda ſit. Nam hypotypoſis eximia virtus eſt orationis,ſed ad omne tempus pertinet, de qua mox dicetur. (Acuens dentes multos) Alias,multos. †Diuiſio) Complexio Latinis dicitur,Græcis διλήμμα,quo.ſ.vtrinque aduerſarium capimus. Plura de hac Trapez.lib.3. (Sin improbus,non commoueris) Alias,num commoueris. †Frequentatio) Quidã συναθροισμὸν vocant. Nil ea ferè aliud eſt quam probatio quædam περιεκτική. Vide ſupra lib. 2. circa decimum locum communem, qui alijs collectio καὶ ἀπ᾽ ἀρχῆς ἀθροισμός dicitur. (Infeſtus in cognatos) Alias infeſtus cognatis. (Fortuna familiaris rei attenuatiſſima) Alias, fortunæ familiares &c. (In iſtum caſu cecidiſſe) Alias,in iſtum caſum. †Expolitio) Et ſi tam interpretatione quam expolitione eadem res ſit,& aliud atque aliud dici videatur,inter eas tamen id intereſſe putat Trapez. vt in interpretatione quemadmodum nomen ipſum oſtendit,ad clarius deuenire plerunque ſoleamus, & duorum membrorum numerum excedere non debeamus. Expolitionem interpretandi cauſa adhibemus,ſed vt immoratione locupletius atque politius quod dicitur,reddamus, ac ideo certum membrorum numerum non obſeruamus. Hæc Trapez. in Ligarianam. Idem lib. 3. duas ſpecies facit expolitionis,enthymematicam & fictoriam. Copioſe de expolitione Er. 2. de Cop. Græci ἐπεξεργασίαν vocant. Vide Quintilianum lib. 8. cap. 3. (Sed commutare) Alias ſed commutato. (Multi incolumes fuerũt,) Alias,incolumes euaſerunt. †Commoratio) ἐπιμονή Græcis,vt Cicero. in Miniana, in exponendis inſidijs commoratur. †Similitudo) παραβολή,quam Cicero. collationem vocat. ὁμοίωσις genus eſt ad paradigma & parabolen,teſte Aquila. De hac eruditè in ſecundo de Copia Er. vide etiam Quintil. lib. 8. cap. 3. (Qui tædas candentes accipit,) Alias ardentes,lege Chiliades, Curſu tibi lampada trada (Apertius dicendi cauſa ſimilitudo dicitur) Alias,ſumitur & apertius dicendi cauſa ſimile. (Qui reprehendãt eos,) Alias,reprehendat. (Vti citharœdus,cum prodierit) Vide Lucianum,in indoctum multos libros coementem. †Non enim res tota &c.) Non enim neceſſe eſt vt parabolæ per omnia congruant. Auguſt. de doctr. Chriſtiana,& lib. 16. contra Fauſtum, multis capitibus.Chryſoſt.in Matth. Homil 65. Er. ſuper Matth. cap. 21. & 1. Corinth. 7. †Exemplum) Παράδειγμα. Complectitur fabulas,apologos, prouerbia, iudicia, ſiue χρείας. Item χρείας &c. Doctiſſime de exemplis & vſu ipſorum,Er. in Copia. Lege Fab. lib. 5. cap. xi. & Rudolphum Agric. lib. 1. cap. 25. & lib. 2. cap. 24. †Imago) εἰκών cum quippiam ad imaginem alterius rei quaſi deſcribimus: vt, Os humeroſque deo ſimilis. Hic enim ad dei imaginem comparauit Æneam poeta. (Clamat, & deierat) Alias,clamat,& delirat. †Notatio) Hæc ab alijs, ſub periphraſi comprehenditur quoties .ſ. accidentium indicio aliquid deſignatur,vt iram poetæ crebro feruefcentem bilem deſcribũt,vt Hom. Iliad. α. μένεος δὲ μέγα φρένες ἀμφιμέλαιναι πίμπλαντ᾽, ὄσσε δέ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι ἐΐκτην. Eiuſdem generis eſt & illud. Qui digito ſcalpit vno caput, quo mollis & parum vir ſignificatur. †Choragium gloriæ) Choragium, Feſto ſcenicum eſt inſtrumentum quo .ſ. ſcena inſtruitur & apparatur. cuius præfectus dicitur Choragus. Generali tamen vocabulo dicitur inſtrumentum,& cuiuſlibet rei apparatus,vt hoc: Et apud Apuleium 5. de Aſino. Iam feralium nuptiarum virgini Choragiũ ſtruitur. (Libanum & Soſiam) Alias Libanum. (Qui illum ſplendide,) Alias,quos iſte ſplendide,dum peregrinaretur, inuitauerat. (Verum ite mecum) Alias,verum euntem eum. (Viſit triclinium ſtratum,probat) Alias probant. (Vix huc decima) Alias ad decimam. (Angiporto toto) Alias,angiportu. †Sermocinatio) διάλογος, vel διαλογισμός, cum apte perſonam aliquam loquentem fingimus,ita vt ſermo ætati,generi, patriæ,vitæ,inſtituto,animo, moribuſq. congruat. Vnde tot Tucydidis,Saluſtij,Liuij orationes effinguntur. Demum & cogitationes velut hominis ſecum loquentur, quod hoc poetis familiarius. Illæ propriæ προσωποποιΐαν nomen merentur. quoties perſonam hominis procul abſentis, aut iam olim defuncti loquentem facimus,ſeruato decoro. Vide Er. de Copia lib. 2. (Heus,inquit,Gorgia) Alias Gorgo. †Conformatio) Prima ſpecies conformationis προσωποποιΐα dicitur, de qua iam dictum eſt ex Er. & Aquila. Altera ſpecies. qua.ſ. res mutas loquẽtes facimus, προσωποποιΐα vocatur, quamuis hæc latius pateat quàm ab auctore noſtro explicetur: Vide Er. & Fab. lib. 9. cap. 2. De Proſopopœia & rhetorica & poetica lege Vlp. in 2. Olynthiacam. Demoſthenis (Ab homunculis deterrimis) Alias teterrimis. †Significatio) (Qui plurimum cernis) Cernere,hereditatem dicebant pro adire,auctore. Feſto. Cic. ad Dolab. A te autem peto vt me hanc quaſi falſam hereditatem alienæ gloriæ ſinas cernere. Sic accipitur in L. Gretionum de iure deliberandi in Cod. &c. †Breuitas) βραχυλογία Fab. lib. 8. cap. 3. alij συντομία, cũ breui & compendioſo verborum ambitu res quamuis ingens pro dignitate redditur. Virg.

Naſcetur pulchra Troianus origine Cæſar
Imperium Oceano &c.

βραχυλογίαν Rutil. fieri ait cum oratore breuitate ſententiæ præcedit auditoris expectationem: vt, Quæ res à me,quo iure obtinere poſſim,quo iure mihi Polianus reliquit, Prætor dedit mihi poſſeſſionem,leges me defendunt,ad te non pertinent,hi veritatem ſequuntur &c. †Demonſtratio) χαρακτηρισμὸς Rutilio. ὑποτύπωσις Rufiniano, ἐνάργεια alijs. De ea ſic Fab. lib. 9. Illa vero,vt ait Cic. ſub oculos ſubiectio,tum fieri ſolet cum res non geſta indicatur,ſed vt ſit geſta oſtenditur,nec vniuerſa,ſed per partes,quem locum proximo libro ſubiecimus. Euidentiæ. Celſus hoc nomen illi figuræ dedit &c. Vide Er. 2. de Copia,& in Eccleſiaſte. † Ille præco faciebat audientiam) Vtitur eodem verbo Cicero. prima in Verrem &c. (At iſte ſpumam ex ore reijciens) Alias,ſpumans ex ore ſcelus &c.

BIBLIOTECA ... ROMA ...

ASCEN.

Diſtributio eſt cum negocia,quædam.i.certa diſpartiuntur .i. diſtribuuntur in plures res,aut perſonas .ſ. plures, hoc modo. Exempla patent, in quorum primo diſtribuitur Populus Rom. in ſenatores,equites & plebeios,quos in filios & parente diſtribuit,cum ſint etiam in alijs ordinibus. In ſecundo variorum ordinem diſtinguit officia. Applicat autem exempla ad vtilitatem oratoriam dicens. Quare L. Craſſe &c. Item vtilitatem exornationis dicit. Hæc exornatio eſt copioſa, comprehendit enim multa breui,tribuens cuique .i. vnicuique ſuum officium,& ſeparat & diuidit plures res. Licentia.i.libertas dicendi ſpe veniæ moderata,eſt cum dicimus apud eos quos ſup. quam quam debemus,aut vereri propter dignitatem,aut metuere propter potentiam,tamen aliquid pro noſtro iure.i.facultate dicendi, quod offendat minime .i. nullo modo eos .i. apud quos dicimus,aut quos hi diligunt, cum videantur poſſe reprehendi vere in aliquo errato,hoc modo. Miramini &c. q.d. non deberis mirari,quia qui malos bonis præferunt digni ſunt qui talia patiantur. Exempla autem patent, de vtilitate huius exornationis dicit ſic ergo hæc exornatio, (cui licentiæ nomen eſt) tractabitur ſicuti demonſtrauimus .ſ. per exempla, duplici ratione .ſ. acrimonia quæ mitigabitur laude, ſi fuerit nimium aſpera, aſſimulatione .i. fictione timoris,de qua diximus ſuperius,quæ .ſ. aſſimulatio non indiget mitigationis, propterea quod imitator licentiam & accommodat ſe ſponte ad animum auditoris, quia id dicit quod acceptum nouit licet diſſimulet. Diminutio eſt cum nos dicemus aliquid egregium .i. excellens, aut natura, aut fortuna, aut induſtria .i. virtute propria eſſe in nobis, aut in his quos defendimus, quod diminuitur, & attenuatur oratione.i.ratione dicendi (ne qua.i.ne aliqua oſtentatio arrogans ſignificetur) hoc modo. Exempla apertiſſima ſunt ratione.i.conſideratione,aut moderatione &c. Deſcriptio nominatur,quæ continet expoſitionem perſpicuam.i.euidentem & dilucidam,cum grauitate .i. ſeruata grauitate expoſitionem dico,rerum conſequentium .i. quas conſecuturas eſſe euidens,ſit hoc modo, Quod ſi &c. exempla clariſſima ſunt, primum ſuadet,ſecundum diſſuadet, tertium terret & monet. De vtilitate dicit ſic. Vel indignatio vbi ſcelera accuſantur vel miſericordia,vbi calamitates futuræ explicantur, poteſt commoueri .i. excitari, hoc genere exornationis, cum .i. quando res conſequentes.i.ſequit aliquod facinus ſolitæ comprehenſæ.i.ſimul conceptę,exprimuntur vniuerſæ breuiter oratione perſpicua.i.clara euidenti. Diuiſio eſt quæ ſemouens .i. ſeparans rem a re,abſoluit.i.explicite enodat,& declarat, vtranque .ſ. rem prius diuiſam,ratione ſubiecta .i. ſtatim addita ad ſingula membra,hoc modo. Cur ego &c. Exempla manifeſta ſunt, ponit autẽ differentiam inter diuiſionem quæ eſt vna de partibus orationis rhetoricæ,& hanc quæ eſt ſententiarum exornatio, quia illa enumerat poſtea dicenda hæc membra ſtatim explicat. Frequentatio.i. frequens & denſa ante dictorum iteratio eſt cum res diſperſæ in tota cauſa coguntur .i. contrahuntur in vnum locum, quo.i.ideo vt oratio ſit grauior, aut acrior, aut criminoſior .i. plura crimina continens, aut obijciens, hoc pacto. A quo &c. Nihil eſt exemplis notius,dicit autem opitolari .i. opem ferre cauſis coniecturalibus, quia vbi vna, atque altera coniectura fidem facere nequeat multæ ſimul faciant. Multa nocte .i. plurima parte noctis tranſacta. In vnum collocatis,legitur etiam collatis. In iſtum caſum, verior lectio eſt in iſtum caſu, vt ſit in iſtum .ſ. hominem,caſu, id eſt à caſu, quia additur, neceſſe eſt caſu non poſſe fieri. Addit vtilitatem exornationis,ſed verbis apertis dicens. Vehemens &c. Expolitio eſt cum nos manemus in eodem

eodem loco.i.negocio narrando, & videmur dicere aliud & aliud .i. diuerſa propter diuerſum modum dicendi. Fit autem dupliciter.ſ.ſi nos dicemus,aut plane.i.omnino eandem rem , aut de eadē re,ſed ſupp.non plane idem. Eandem rem dicemus non eodem modo,nam id i.dicere eandem rem eodem modo , eſt obſidere .i. hebetare & afficere tedio auditorem, non expolire rem .ſ. dicendam. Sed nos debemus commutare .ſ. rationes dicendi. Commutabimus autem tripliciter, videlicet verbis.ſ.alijs pronunciando.ſ.aliter & tractando.ſ.varie. Nos commutabimus verbis cum res ſemel dicta , proferetur eadem res , iterum .i. ſecundum aut ſæpius, verbis alijs quæ valeant , idem, hoc modo. Nullum &c. Nos mutabimus pronunciando ſi commutauerimus, tum.i.partim in ſermone, qui conuenit figuræ humili & mediocri , tum .i. partim in acrimonia .i. voce acri quæ ſublimi conuenit generi , & rebus arduis,tum.i. partim eſt quoque .i. etiam in alio , atque alio .i. diuerſo genere vocis , quia & ſi idem eſt caracter , poteſt tamen vxor mutari , vnde Horat. interdum tamen & vocem comœdia tollit. Iratusque Chremes tumido delitigatore,atque in alio & alio genere geſtus .i. motionis manus ac capitis ceterorum ue membrorum,commutando eadem .i. eaſdem res , verbis .ſ. alijs & ſi commutauerimus quoque vehementius pronunciatione.ſ.alia & alia. Hoc.ſ.genus expolitionis quod ſit per varietatem pronunciationis,neque poteſt ſcribi commodiſſime, quia voces nequiunt ſcribi,ſed ſigna duntaxat vocum, ſicut notæ concentuum neque eſt parum apertum , quare cum ſit ſatis apertum non eget exemplo. Tertium genus commutationis eſt,quod cōficitur tractando, aut tratectando ſi traijciamus ſententiam , aut ad ſermocinationem,aut exuſcitationem. Ne vero dubites quid hæc ſint , dicit. Sermocinatio (de qua dicemus plenius paulo poſt, ſuo loco , vt tit. 68. & de qua attigemus nunc breuiter quo ad ſit ſatis ad hunc locum)eſt in qua oratio alicuius perſonæ conſtituetur accommodata .i. applicata ad dignitatem , hoc modo , vt quo res poſſit cognoſci facilius,non diſcedamus ab eadem ſententia .i. exemplo prius poſito) Sapiens &c. Non mihi ſoli, hoc Platonicum dicit Cicer. in lib. officiorum. Hæc loquetur, apta repetitio per expolitionem. Dedit autem exemplum de ſermocinatione,addit exemplum de exuſcitatione.i.excitatione, dicitur autem pro exuſcitatione,quia ſ, poſt x,deponi ſolet. Quis eſt &c. Vbi notabis quod quis etiam tenui re præditus dicitur, ſicut alibi pernicioſa. Equidem.i.ego quidem, & eſt ſpecioſe ac ſententioſe dictum. Eandem rem igitur Epilogus eſt. Sed cum dicemus de eadem re, tunc ſupp. vtemur pluribus commutationibus. Nam cum pronunciauerimus rem ſimpliciter , tunc ſupp. poterimus ſubijcere rationem, deinde.i.ſecundo loco ſimplici,aut duplici ratione confirmare poterimus pronunciare duplicem ſententiam ſine rationibus, hoc eſt rationis confirmatione,deinde poterimus afferre contrarium,de quibus omnibus diximus in exornationibus verborum , deinde poterimus afferre ſimile & exemplum de quo dicemus plura ſuo loco.ſ.tit.64.Deinde cōcluſionem.ſ.vltimam partem orationis,de qua diximus lib. 2. ſub ea quæ fuerunt opus.i.opportuna , demonſtrantes quemadmodum oportet concludere argumentationem .ſ. oratoriam per complexionem,& ſupp. docuimus in hoc lib.ſ.quarto cuiuſmodi.i.qualis eſſet exornatio verbi,cui eſt concluſioni nomen .i. quæ vocatur concluſio,de qua dictum eſt tit.48. Ergo huiuſmodi.ſ.conſummata expolitio poterit eſſe ornata vehementer, quæ conſtabit ex frequentibus.vtpote ſeptem , quas Franciſcus diligenter enumerat , exornationibus.i. coloribus verborum & ſententiarum. Igitur ipſa conſummata expolitio, tractabitur ſeptem partibus,ſed non recedamus ab exemplo. eiuſdem ſententiæ, vt tu poſſis ſcire quam.i.quantum,facile,faciliter res ſimplex .i. vna & vnius formæ,tractetur.i.enuncietur & diſplicetur multiplici ratione .i. forma dicendi, præceptione.i.ex præceptis rhetoricæ.ſ.artis,hoc modo: Sapiens &c. Propoſitio eſt,ſeu principalis ſententia quam variè expolit. Primo,ratione ſubijciens, Ideoque ſæpe fit &c. Secundo, ſententia ſine ratione addens. Et quoniam &c. Tertio,ſententia cum ratione ibi. Ergo qui fugiūt, nam ratio eſt,nam neque &c. Quarto,alia ſententia duplici ibi. At qui & cum ratione quæ eſt: Cum & cum. Quinto, exornatione per contrarium ibi. Etenim iniquum,eſt reddere naturæ, cum.i.licet cogat,& non dare.i.impartiri,patriæ cum roget,quaſi ſupplex,vitam quam acceptam à natura (vnde illi redditur) conſeruaueris,non propter naturam,ſed propter patriam, pro cuius ſalute ſua cuique ſalus expetenda eſt. Et iniquum eſt cum poſſis interire pro patria cum ſumma virtute & honore,malle .i. magis velle,viuere , per dedecus & ignauiam. Et ſupp. cum velis adire periculum pro amicis & parentibus & ceteris neceſſarijs , vehementer iniquum eſt,nolle venire in diſcrimen .i. periculum vitæ, pro rep. in qua continetur,&.i.etiam illud ſanctiſſimum.i.maxime inuiolabile & venerabile nomen patriæ,quæ vt alibi dicit vna omnium in ſe complectitur charitates. Sexto,exornatione à ſimili,cum ſubdit. Itaque vt .i. quemadmodum ſupp. is eſt contemnendus qui mauult .i. magis vult in naufragio .i. dum nauis frangitur nauim, ſupp. eſſe, aut euadere incolumem .i. ſaluum , quàm ſe .ſ. ipſum ita is eſt vituperandus,qui in repub.i.in gubernatione reip. conſulit.i.proſpicit conſilio, & opem fert plus ſuo .i.proprio diſcrimini.i.periculo,quàm ſaluti communi. Addit rationem ſimilitudinis, quia naue fracta.i.licet nauis eſſet fracta , multi fuerunt incolumes,quia in tabulis enatarunt,ſed ſupp.nemo poteſt enatare ſaluus ex naufragio patriæ.i.nemo poteſt ſaluus manere vbi prima perijt. Confirmat alio exemplo. Quod .i. quam rem. Decius.ſ.pater filius,& nepos,videtur mihi bene intellexiſſe, qui dicitur ſe deo vouiſſe .i. voto inferis addixiſſe, & mortem oppetijſſe, & immiſiſſe ſe in medios hoſtes pro legionibus .i. exercitu Romano ſaluando , vnde .i. quocirca aut è qua re amiſit.i.à ſe diuiſit & commutauit vitam , & non perdidit .i. non peremit,nec deſtruxit penitus vitam,q. d.quod Saluator, qui perdit animam ſuam in hoc mundo, in vitam æternam inueniet eam, quod reuera martyribus Chriſti contingit, & Decijs contigiſſe putatum eſt ab Romanis. De domo demouendi pulcherrime diſeruit Liu. lib. 8. ab Vrbe Condita. Approbat dictum ſuum. Enim pro quia. Decius ſupple redemit, maximam ſupple rem: videlicet rempub. re viliſſimam vtpote ita corporali, & parua, quia parum etiam ſi tunc euaſiſſet duratura declarat,dedit vitam.ſ.temporalem , & accepit patriam .i. ſalutem patriæ,& ſi quæras quō patriam acceperit qui vitam amiſerit dicit,amiſit animam.i.vitam , potius eſt gloria,quæ gloria prodita .i.producta,vetuſtate.i.apud veteres,cum ſumma laude , conteſcit quotidie magis. Septimo , artificioſe infert concluſionem dicens. Quod ſi,& .i. ſimul demonſtratum eſt ratione, & .i. ſimul comprobatum eſt exemplo , ſupp. quemlibet ſapientem debere accedere ad periculum pro repub.hi ſunt exiſtimandi ſapientes , qui nullum vitant periculum pro ſalute patriæ. Igitur expolitio verſatur,in his .i. huiuſmodi generibus .ſ. exornationum, de qua.ſ.expolitione nos ſumus producti.i.in longum præter inſtitutum noſtrum adducti,vt diceremus plura,q .i. eo q expolitio, non modo.i.non ſolum adiuuat, & exornat orationem cum dicimus cauſam.i.diſſudimus litem veram,ſed nos exercemur.ſ.in declamando ſub rhetoribus multo maxime.i.præcipue per eam .ſ. expolitionem ad facultatem elocutionis. Quare conueniat , id eſt vtile ſit extra cauſam in exercendo .i. declamando , adhibere rationes expolitionis,& vti.ſ.rationibus expolitionis,in dicendo .i. orando in veris cauſis , cum .i. quando nos exornabimus argumentationem,de qua diximus in lib. 2. Commoratio eſt,cum .i. quando manetur.ſ.ab orante .i. mora fit diutius .i. aliquantulū diu,aut diutius quàm in alijs,in loco firmiſſimo; quo.i.in quo tota cauſa.i.principale firmamentum cauſæ continetur. Et reditur.ſ.ab orante,ſæpius eodem.i.ad eundem locum &c. Et.i.proprium maxime .i. præcipue,oratoris boni .i. periti. Enim pro quia,poteſtas non datur.ſ.propter talem commorationem, auditori,præcipue iudici,dimouendi animum de re firmiſſima.Exemplum ſatis idoneum .i. aptum & conueniens,non poteſt ſubijci, huic.ſ.exornationi,propterea q hic locus non eſt ſeparatus.i.diſtinctus a tota cauſa,ſicut aliquod membrum,ſed eſt perfuſus per totum corpus orationis tanquam ſanguis,ſup.eius eſſet, qui diffunditur per totum corpus animalis , & ita qui vellet dare exemplum,daret totam orationem.Contentio eſt per quam contraria .i.inter ſe contendentia referuntur.i.mutuo ſe concernunt. Ea.ſ. contentio eſt in exornationibus verborum.i.ſingularum dictionum,& ſic vocatur frequentius antitheſis,vt (inquit Cic.) docuimus ante.i.prius inter exornationes verborum,eſt inquam eiuſmodi. Tu præbes te placabilem inimicis,& inexorabilem .i. implacabilem amicis. Vbi bina ſunt antitheta .i. inimicis & amicis , quæ re & voce contraria ſunt,& exorabilem & implicabilem,quę re tm̄ contrariantur. Et ſup.ea eſt in exornationibus ſniarum, huiuſmodi. Vos lugetis incommodi .i. pp incommoda huius .ſ. rei condemnandi,& iſte cuius incōmoda lugetis, lætatur calamitate reip. Vos diffiditis veſtris fortunis.i.diuitijs,& facultatibus,iſte ſolus.i.cum ſit ſolus confidit ſuis.ſ.fortunis, eo magis.ſ. q vos diffiditis veſtris. Hoc intereſt inter hæc duo genera contentionum.ſ. verborum & ſniarum,q ſup. illud .i. prius dictum genus,conſtat ex verbis relatis celeriter .i. modico interuallo contrapoſitis, & ſup.oportet,hic.i.in poſteriore genere, videlicet in contentione ſententiarum,vt ſup.ſententiæ cōtrariæ referantur ex cōparatio

ne.i.collatione, oportet enim vt altera reſpiciat alteram. Similitudo eſt oratio traducens.i.transferens, ad quampiam.i.aliquam rem aliquid ſimile ex re diſpari .i. diſſimili. Hoc eſt conferens duo inter ſe oſtendit quid differant, ita vt differentia vnius naturam, alterius declaret. Ea.ſ.ſimilitudo ſumitur cauſa, aut ornandi aut probandi, aut dicendi apertius, aut ponendi .ſ. rem ante oculos, ita vt non dici, ſed agi videatur. Et ſup.quomodo.i.quemadmodum ipſa ſumitur quatuor de cauſis .ſ. iam dictis, ita dicitur quatuor modis, videlicet per contrarium, per negationē, per collationem.i.comparationem, & ſup.per breuitatem. Nos accommodabimus ſingulos modos pronūciandi .ſ. per contrarium, per negationem &c. Quæ diuerſos exigunt in pronūciando modos, ad vnamquanque cauſam ſimilitudinis ſumendæ.ſ.ornandi, probandi, apertius dicendi, & ante oculos ponendi. Similitudo ſumitur cauſa ornandi per contrarium ſic. probando videlicet nouū imperatorem non eſſe meliorem, licet recens curſor ſit melior enim pro quia, quemadmodum in paleſtra .i. exercitatione currendi, is qui accipit.ſ.à præcurrente poſtquam illum antecerit (vnde Perſius. Qui prior es, cur me in decurſu lāpada poſcis) tedas ardentes .i. faces incenſas, eſt continuo .i. ideo, aut ſemper celerior, & ita melior in curſu, quàm ille qui tradit.ſ.tedas, nō ita .i.non ſic eſt imperator nouus qui accipit exercitum melior.i.utilior & expeditior, quam ille qui decedit.ſ.ab imperio, & reſignat officium ſucceſſori, propterea ꝙ non eſt ita, hoc eſt, non eſt, eſt ſimile, ꝙ deſatigatus .i. ad extremam laſſitudinem fatigatus, tradit facem.ſ.ardentem, integro.i.recenti curſori, hic.i.in ſucceſſiona imperij. Imperator peritus tradit exercitum imperito. Diſſimilitudinis autem cauſa eſt, ꝙ vires corporis multa exercitatione labaſcunt, at vires animi conualeſcunt. In curſore autē vires corporis expetuntur, in Imperatore prudentia & peritia animi. Hoc.ſ.prædictum, potuit dici ſatis, plane .i. plene & perſpicue, & probabiliter ſine ſimili, hoc modo. Dicitur.ſ.vulgo, minus bonos.i.minus idoneos Imperatores ſolere accipere exercitum à melioribus .ſ. Imperatoribus, ſed ſimile .ſ. de curſoribus aſſumptum, vt quædam dignitas .i. exornatio honorifica, comparetur.i.acquiratur orationi, & dictum eſt per contrarium cum negamus aliquam rem eſſe ſimilem ei rei quam nos probamus.i. probare contendimus, vt aſſerebamus paulo ante.i.in ſuperiore exemplo de curſoribus, & ita ſuperius exemplum duplex erat, nā in eo erat cauſa ornandi, & ſpecies per contrarium ſumpta. Secunda autem cauſa eſt probandi, & ſpecies per negationem, de quibus dat tale exemplum. Dicetur per negationem cauſa probandi, hoc modo. Neque equus indomitus quamuis ſit bene cōpoſitus, natura.i.per naturam. poteſt eſſe idoneus ad eas utilitates.i.vſus, & actus, quæ.ſ.duo, deſiderantur.i.exiguntur ab equo, neque homo indoctus, quamuis ſit ingenioſus poteſt peruenire ad virtutem.ſ.conſummatam, quia opus eſt doctrina. Hoc.ſ.dictum, eſt factum probabilius, quòd.i.eo ꝙ magis veriſimile eſt, virtutem non poſſe comparari.i.acquiri, ſine doctrina quoniam (aut quum) nec equus quidem indomitus poſſit eſſe idoneus. Ergo hoc ſimile ſup eſt ſumptum cauſa probandi, autem pro ſed, dictum eſt per negationem, quæ eſt ſecunda ſpecies.i.enim perſpicuum.i.euidens de primo verbo.i.propter primum verbum.i. primam particulam ſimilitudinis, quæ negatiua eſt, videlicet neque &c. Simile ſumetur, & .i.etiam cauſa dicendi apertius, quæ tertia eſt, autem pro ſed, dicetur per breuitatem quę eſt tertia ſpecies, licet aliqui textus quartam habeant, hoc modo. Non conuenit ita exerceri in amicitia gerenda, ſicut in certamine currendi, vt poſſis venire quod ad neceſſe ſit.i.ad limitem, aut ſtadium vſque & non vltra, hoc enim ſatis eſt in certamine currendi, ut primus ad metam peruenias, ſed ſup. in amicitia neceſſa ſit, ut tu productus.i. porro, & in longum ductus, vtpote vſque ad mortem amici: procurras facile vltro.i.etiam in liberos, aut manes eius, ſtudio.ſ.animi: & viribus corporis. Nam hoc ſimile eſt, vt intelligatur apertius: eos facere mala ratione qui reprehendunt eos (verbi cauſa.i.vt demus exemplum) qui poſt mortem amici cuſtodiunt liberos eius: propterea quòd tantum.ſ.præciſe velocitatis: oporteat eſſe in curſore, vt efferatur.i. eminenter feratur vſque ad finem.i.metam ſtatutam, & tantum ſtudium beneuolentiæ oportet eſſe in amico: vt currat ſtudio amicitiæ vltra quam quod amicus poſſit ſentire.i.etiam vltra obitum eius. Autem pro ſed, hoc ſup. eſt dictum per breuitatem, non.i.res eſt: ita ſeparata ab re: vt in ceteris rebus ſup. ſeparata eſſe ſolet, ſed utraque res eſt comparata coniunctè.i.coniunctim, & confuſe.i.mixtim. Sicut enim verba iacent cum dicitur in amicitia gerenda, ſicut in certamine currendi, non ita conuenit exerceri, non videntur eſſe membra ſimilitudinis, ſed vnum commune dictum, & ita quia res coniuncta breuior eſt ꝙ̃ ſeparata, per breuitatem eſt dictum. Ante oculos. Proſequitur ſimilitudinem quæ ſit quarta cauſa, & in quarta ſpecie ſeu modo, videlicet ea quæ ſit cauſa ponendi negocij ante oculos per collationem dicens. Similitudo ſumetur cauſa negocij ponendi ante oculos.i.narrandi: perinde atque geratur: cum.i.quando dicetur per collationem.i.comparationem duorum inter ſe ſic. Vt.i.quemadmodum cytharœdus .i.cantans cythara: cum.i.poſtquam prodierit .i. proceſſerit, aut progreſſus ſit, veſtitus optime, vtpote, indutus palla.i.veſta exteriore longa, inaurata.i.auratis, aut aureis filis intexta: cum chlamyde.i.veſte interiore intexta varijs coloribus.i.habente intextos varios colores, & cum corona aurea, illuminata.i.radiante: magnis gemmis, vt carbunculis fulgentibus.ſ.in ea, & tenens cytharam exornatiſſimam, vtpote diſtinctam auro & ebore, & prę terea.i.præterea ornamenta externa, ipſe.ſ.cytharœdus ſic forma & ſpē & ſtatura appoſita.i.apta & accommodata: ad dignitatem .ſ.comparandam, hoc eſt vt illi concilient beneuolentiam: ſicut dictum eſt, quod ſpecies Priami digna fuit imperio. Eſt enim dignitas in viro: vt venuſtas in muliere, ſi cum.i.poſtquam commouerit, in populo magnam expectationem, his rebus.i.per huiuſmodi apparatum emittat.i.emittat, ſilentio facto repente, quia propter expectationem facile conticuerint omnes vocem acerbiſſimam.i.maxime diſſonam & diſcrepantem cum turpiſſimo motu.i.geſtu corporis.i.& ſimul adhibeat turpiſſimum geſtum, tanto ſuppis talis, quo.i.quanto melius ſit ornatus, & fuerit magis expectatus, eo.i.tanto magis eijcietur.i.explodetur deriſus & contemptus. Ita ſi quis collocatus in excelſo loco, & in magnis ac locupletibus copijs, id eſt abundantijs diuitiarum, abundabit omnibus muneribus fortunæ, & omnibus commodis naturæ, ſi egebit virtutis & artium, id eſt carebit virtute & bonis artibus, quæ artes ſunt magiſtræ virtutis, quo, id eſt quanto magis erit ſpectatus, id eſt conſpicuus, aut viſus, ornatus & illuſtris.i.clarus, ceteris rebus.ſ.exterioribus, eo.i.tanto vehementius eijcietur ex omni conuentu bonorum: deriſus & contemptus. Hoc ſimile ſubiecit ſub aſpectum.i.poſuit ante oculos omnium rem .ſ.quam comparat ex ornatione vtriuſque rei.ſ.comparatæ. ſimilitudine & inertiæ.i.imperitiæ artificij: alterius videlicet cytharœdi, & ſtultitiæ alterius.ſ.diuitis. (Sunt qui legant artificis. ſed quia alter duntaxat artifex inducitur legam artificij: legendo enim alterius artificis, vterque ſignificetur artifex.) Autem pro ſed, hoc ſimile dictum eſt per collationem.i.comparationem propterea quòd omnia ſunt relata paria, id eſt ſimilia, & hoc ſimilitudine propoſita.ſ.ante oculos ſaltem mentales audientium. In ſimilitudinibus &c. Poſtquam diſerte deſcripſit formam ſimilitudinis cum exemplis apertiſſimis: præſcribit etiam decorum in ea ſeruandum dicens, quòd in metaphoris & ſimilitudinibus per eam ſumptis, perſiſtendum eſt in vocabulis: ita vt ſint apta rebus à quibus tranſlatio ducitur, vt ſi quis amicos ſimulatos hyrundinibus comparet: non dicat quod aduentante hyeme aufugiunt, ſed deuolant, id enim hyrundinum eſt. Sed ordo eſt. Oportet obſeruare diligenter in ſimilitudinibus, vt cum aſſeremus rem ſimilem, habeamus verba accommodata ad ſimilitudinem rei, cuius cauſa attulerimus ſimilitudinem, id .i. tale exemplum eſt huiuſmodi. Vt in hyrundines ſunt præſto.i.præſentem & paratæ nobis: tempore æſtiuo, & recedunt pulſe frigore (ſumamus nunc ex eadem ſimilitudine verba per tranſlationem) ita amici, falſi.i.ficti & non veri, ſunt nobis præſto in tempore vitæ ſereno, id eſt proſpero & omnea deuolant.i.de nobis alto volant, ſimul atque, id eſt continuo, vbi viderint hyemem.i.tempeſtatem fortunæ, hoc eſt calamitatem, ſeu aduerſitatem. Sed inuentio ſimilium erit facilis, ſi quis poterit ponere frequenter ſibi ante oculos omnes res animatas & inanimatas, mutas & loquentes, feras & manſuetas, terreſtres, id eſt in terris exiſtentes, cœleſtes, id eſt aere verſari ſolitas, vt volucres cœli, & maritimas, id eſt in aquis degentes, comparatas.i.collatas inter ſe artificio.i.induſtria, caſu.i.euentu incerto, & natura, id eſt naturali inclinatione, vſitatas, atque inuſitatas.i.cuiuſque modi ſint, & poterit venari.i.capere, ex his.ſ.rebus, & earum naturis, aliquam ſimilitudinem, quæ poſſit, aut ornare, aut docere, aut facere rem apertiorem, aut ponere ante oculos, dicit aliquam ſimilitudinem enim pro quia, non eſt neceſſe ſupple vt tota res ſit ſimilis toti rei, ſed oportet ſupple vt ipſum quod conferetur.i.cuius gratia ſiet comparatio, habeat ſimilitudinem. Exemplum eſt propoſitio alicuius facti, aut dicti præteriti, cum nomine certi auctoris. Id, ſcilicet exemplum ſumitur de iiſdem cauſis.i.ob eaſdem cauſas, quibus.ſ.ſumitur ſimilitudo. Primo, facit rem ornatiorem cum ſumitur nullius rei cauſa, niſi dignitatis.i.exornandæ orationis gratia.

gratia. Secundo, facit rem apertiorem cum reddit id, quod ſit ob
ſcurius magis dilucidum. Tertio, facit rem probabiliorem,
eam.i.quando facit ſup. eam magis veriſimilem. Quarto, ponit
rem ante oculos, cum.i.quando exprimit omnia perſpicue, ita vt
res dicta, poſſit prope.i.quaſi tentari.i.palpari manu. Nos ſubie-
cimus ſingula exempla vniuſcuiuſque generis, niſi demonſtraſſe
mus in expolitione.i.cum ageremus de expolitione, quod genus
.i.cuius generis eſſet exẽplum, vbi allatum eſt exemplum de De-
cio, his verbis. Quod mihi videtur Decius intellexiſſe, & niſi ape
ruiſſemus cauſas ſumendi.ſ.exempli, in ſimilitudine.i.exornatio
ne præcedente. Quare noluimus, neque conſcribere pauca, quo
.i.vt res intelligeretur, minus.i.non ſatis, neque conſcribere plu
ra.ſ.quam ſatis ſit: re intellecta.i.poſtquam res eſſet intellecta,
aut poſſet intelligi. Imago eſt collatio formæ.ſ.vnius cum for-
ma.ſ.altera, cum quadam ſimilitudine. Hæc.ſ.exornatio, quæ di
citur imago, ſumitur, aut cauſa laudis, aut cauſa vituperationis.
Laudis cauſa ſup. ſumitur ſic. Ibat.ſ.aliquis fortis, vt Torquatus,
aut Coruinus, aut Hercles, in prælium.i.in certamen, ſimilis tau
ri validiſſimi corpore.i.quantum ad corpus, & ſimilis leonis a-
cerrimi, impetu.i.quantum ad impetum. Notum eſt quòd in
moribus & ſubſtantia ſimilis gaudet genitiuo. Vituperatio-
nis ſup. cauſa ſumitur, vt adducat in odium, hoc modo. Iſte.ſ.
odio digniſſimus homo, ſerpit quotidie per medium forum, tan
quam.ſ.vtiler draco cubatus dentibus aduncis.i.incuruis; aſpectu
venenato.i.venenum de baſiliſco dicitur emittente, ſpiritu, id eſt
flatu rapido, in morem flammæ æſtuante, circunſpectans huc &
illuc, ſi reperiat, quem.i.aliquem, cui poſſit afflare aliquid: mali,
id eſt incommodi pernicioſi, faucibus.ſ.ſuis more draconum, aut
attingere.ſ.aliquem ore inſecare.i.intercidere dentibus, & aſper
gere lingua.ſ.venenata. Vituperationis ſupple cauſa, vt addu-
cat in inuidiam ſupple ſit imago, hoc modo. Iſte qui iactat di-
uitias ſuas, alamas depreſſus & oneratus auro & ſic: vt Gallus è
Phrygia.i.ſacerdos cybelis clamat dum inſanum ſe oſtendit, aut
ſicut quiſpiam hariolus ſupple clamat dum furit, & futura de-
nunciat, nam ſane mentis vatibus non adhibeatur fides. Et ima-
go ſit cauſa vituperationis, vt adducat in contemptionem, id eſt
vilipenſionem ſic. Iſte.ſ.pigerrimus homo tanquam coclea, ſci
licet eſſet, abſcondens ſeſe.ſ.intra teſtam ſuam, retentat ſeſe exi-
ſtens, tacitus.i.tacens, & in vmbris ſemper verſatus, neque domo
vſque decedens, aut potius manus in manicis complicans, & va-
ſum in ſinum immittens ſic occultus ingreditur, vt videatur co-
clea, intra teſtam ſeſe continens, & ita auſertur.i.amouetur dum
loco decedere vult, vt comedatur per modum cocleæ totus, cum
domo, id eſt cum integumento ſuo, ſicut coclea: cum teſta ſua.
Poteſt itaque dici, aut in eum qui via naſum domo ſuo extrudit,
aut qui veſtibus ſuis ſic implicitus ſerpit, vt coclea intra teſtam.
Nec placet, vt dicatur ipſe deuoraturus alios, ſed potius deuo-
randus, nam ſic non in contemptum ſed in odium ſiat vitupera-
tio. Effictio eſt cum forma corporis cuiuſpiam, id eſt alicuius
non ſatis noti, exprimitur & effingitur verbis, quoad, id eſt do-
nec, ſit ſatis ad intelligendum, hoc modo. Indices, ego dico hunc
.i.huiuſmodi hominem, videlicet, rubrum, breuem, incuruum, ca-
num, habentem capillos canos: ſub criſpum, id eſt habentem
capillos pro parte non plene criſpantes, cæſium.i.lentiginoſum,
cui cicatrix, id eſt veſtigium vulneris, ſane.i.valde magna, eſt in
mento, ſi ſupple forma eius poteſt venire vobis in memoriam,
quo.i.aliquo modo. Hæc exornatio.ſ.effictio habet, cum, id eſt
ſimul licet minus apparenter, vtilitatem, ſi velis oſtendere.i.indi
care, aut notificare, quem.i.aliquem, cum.i.ſimul, ſed euidentius,
venuſtatem.i.feſtiuitatem in dicendo, ſi eſt facta breuiter & dilu-
cide. Notatio eſt, cum.i.quando natura alicuius deſcribitur cer-
tis ſignis, quæ.ſ.ſigna, ſunt attributa naturæ, ſicut quædam notæ
.i.notamenta & indicia. Vt ſi velis deſcribere non diuitem.ſ.re ue
ra, ſed oſtentatorem pecunioſum.i.qui ſe ſignis & geſtu, ac verbis
demonſtret pecunioſum & opitulentum, cum tamen non ſit in-
quies.i.dices. O iudices, iſte.ſ.vilis, & ridiculus, homo, qui putat
eſſe præclarum.i.egregie laudabile ſe dici.i.haberi, ſeu reputari di
uitem, videte.i.attendite & conſiderate, primum.i.primo loco,
qui primo ſigno, quo.i.quali, q.d. ſuperbiſſimo vultu, intueatur.i.
inſpiciat vos. Nonne videtur dicere vobis: ego darem vobis.ſ.
ſtipem, aut quid aliud, ſi non eſſetis mihi moleſti.ſ.importunita-
te precandi. Quod dicere ſolent opulentiſſimi quique, cum ſtipẽ
non porrigunt, non eam ob rem ne pauperes ſiant, ſed ne mole-
ſtiam mendicantium patiantur, ſolent.n. mendici impudenter p̃-
cari, vbi vident hominem ad largiendum paratum. Franciſcus in
telligit, vt ſit darem vobis.ſ.locum, ſed non placet huiuſmodi ex-
poſitio, neque quod addit. Cederetis, inquit, mihi &c. Nam mul

to ſignificantius eſt, ſi iam diuitem ſe iactet, vt vel iudicibus, aut ſa
natoribus innuat ſe ſtipem daturum, niſi vereatur illos ſibi mole
ſtos fore dum importunius aſſem petant, quod vultuoſe omnino
dicẽdum eſt, nihil.n. eſt hoc exemplo feſtiuius, & iocundius, ſi be
ne adnotetur. Vero pro ſed, cum.i.qñ iſte oſtentator inanis, ſub-
leuat ſiniſtra.ſ.manu. (Nam dextera alijs intenta eſt) mentum.ſ.
ſuum, ipſe exiſtimat ſe præſtringere.i.hebetare, & quaſi occæca-
re: aſpectus.i.viſus omnium nitore gemmæ, quæ eſt in anulo, &
ſplendore: auri.i.anuli aurei, ſolent.n. diuites geſtare anulos cũ
gemmis in ſiniſtræ manus digito quarto qui eſt auricularis proxi
mus, & medicus vocatur, qui dum pollex cum indice barbæ fri-
candæ, aut mento ſubleuando intenti videntur, extẽditur, vt anu
lus conſpiciatur. Cum.i.qñ ipſe reſpicit puerum.i.miniſtrum
ſuum hunc quem ego noui vnum.i.vnicum, aut ſolum, ego arbi-
tror vos non nouiſſe, ipſe appellat ſup. cum alio, deinde alio at-
que alio, nomine.i.tribus, aut quatuor nominibus, vt plures ha-
bere credatur, & ſup. inquit, heus tu, quod dictu eſt, quaſi ad mul-
torum, vnum deinde viſo Sanione, quem tantum vnicum habe-
bat, inquit, ò Sanio, vide.i.attende, & conſidera & proſpice, ne
iſti barbari.ſ.ſerui reliqui: turbent.i.perturbent: quid.i.aliquid:
ita ſupple loquitur: vt ignoti.i.ignorantes, & extranei, qui au-
diunt.i.tale mandatum, putent vnum.ſ.ſeruum, aut miniſtrum,
ſelegi.i.ſeorſum elegi, de multis, ſicut Simo Terentianus ſelegit
Soſia dicens, vos iſtæc intro auferte, abite adeſdum Soſia &c. Et
ſup. oſtentator ille, dicit ei.ſ. puero, videlicet Sanioni, quem vni-
cum habet, in aurem, ita, vt alij non audiant, aut ſup. vt, lectuli.i.
parui lecti, qui a magnos non habet, ſternantur.i.reparentur do-
mi: aut ſup. Æthiops.i.ſeruus ex Æthiopia: ingeretur.i. precibus
impetretur: ab auunculo.i.fratre matris eius, nam ille dicitur eſſe
qui.ſ. Æthiops: veniet ad balneas.ſ.cum oſtentatore, qui coactus
eſt ſeruum illum vnicum domi relinquere: aut ſupple vt locus
detur ante oſtium ſuum, aſturconi.i.gradario ex aſturia Hiſpa-
niæ parte comparato, aut ſupple dicit in aurem, vt aliquod chora
gium, fragile.i.licet fragilis ſuppeditatio, & facultas (Græce dici
tur χορήγιον) gloriæ falſæ.i.vanæ & inanis: comparetur.ſ.per ſer-
uulum. deinde, poſtquam id dixerit in aurem, exclamat, vt om-
nes audiant. Videto.i.proſpicito: vt.ſ. pecuniæ: mihi hodie ex
vectigali allatæ (id enim videtur intelligendum, licet non dicat a
cum loquatur cum ſeruo, ſicut de re nota) numerentur diligen-
ter, ſi poteſt ſupple fieri ante noctem. Puer.ſ.Sanio, qui iam no-
uit bene naturam hominis.ſ. vani & oſtentatoris, inquit, opor-
tet ſupple vt, in mittas, illo.i. ad illud negocium, plures, ſeruos,
ſi vis.ſ. pecunias illas, tranſnumerari.i. perfecte numerari, vt
quæ numeratæ ſolent tranſire in alterius poteſtatem hodie, hoc
eſt, quod illa dixeras ante noctem. Et ſupple oſtentator ille,
inquit, age.i. agendum (quod ortandi, aut annuendi aduerbium
eſt) duc tecum Libanum & Soſiam.ſ. ſeruos illos è multis alijs
tanquam fideliſſimos. Sane, inde.i. poſtquam ita iactanter lo-
cutus eſt, hoſpites.i.amici, qui ab eo gratis recipi hoſpitio cupie-
bant, vel illum paulo ante receperant, veniunt.i. ſuperueniunt,
hominis.ſ.oſtentatoris illi, quos.ſ. hoſpites, iſte inuitauit.i. ad-
monuit, vt in domum ſuam ſe reciperent, dum peregrinatur.i.
peregre profectus deambulat, ſplendide.i. pompoſe. Homo
.ſ.iactabundus iſte, conturbatur hercule, ſane.i. multum ex, ea re
.i. ex aduentu hoſpitum, ſed tamen non recedit a vitio naturæ.i.
ab oſtentatione, & iactantia ſua, & ſupp. inquit, vos facitis bene
cum venitis.ſ. ad me, ſed feciſſetis rectius, ſi addidiſſetis recta.ſ.
via (ſed ablatiuus ille ſubiicitur, vt in Eunucho Terentij) ad
domum meam, vbi patet, quod licet dicere vado ad domum, li-
cet permittam nunc dicere vado domum. Patent etiam Ciceronem
libenter repetere præpoſitionem per appoſitionem quam verbo
dederat per compoſitionem, vt adijſſetis ad domum meam, quo-
circa licet Seruius dicat verba de loco venuiſſe poni pro aduer-
bijs ad locum, vt. Quo regnum Italiæ lybicas auerteret oras, ta-
men hic legendum eſſe adiſſe non abiſſe. Nam venuiſſe quidem
dicam, quo abitis, quia ſignifico duplicem terminum & a quo,
q.d. à me, & ad quem ſed ſi hic diceret abiſſetis non ſignificaret
profectos ad ſe, ſed ad ſe. Poteſt tamen recte legi abiſſe.ſ. à do-
mo veſtra ad meam. Sup. hoſpites inquiunt.i.reſponde, nos fe-
ciſſemus, id.i. recta in domum tuam iuiſſemus, ſi nouiſſemus do-
mum.ſ.tuam. At.i.ſed, inquit, oſtentator, quidem.i. recte facile
fuit inuenire iſtud.i. domum meam, unde libet.i. à quocunque
placeret, q.d. non eſſe tam paruum puerum qui non norit domũ
ipſius. Verum illi ſequuntur illum euntem, credebant.n. quod
in domum ſuam iret, interea.ſ. dum ſic eunt, ſermo iſtius con-
ſumitur, omnis.i. totus, in oſtentatione. Quæritur.ſ. ab ho-
ſpitibus, cuiuſmodi ſementa ſint in agris.ſ. oſtentatoris, ipſe
negat

negat ſe poſſe accedere .ſ. ad agros ſuos, quia villæ.i.domos ruſticæ,ſint incenſæ .i. vt quidam accipiunt combuſtæ,ſed non procedit,non enim ad iactantiam pertineat dicere villas combuſtas, nec reparata,adhuc ſed intelligentur incẽſæ,ab ardore ſolis, quaſi ſint ſplendidæ & nitidæ,iuxta illud Flacci. Hos ſolos animo ſapere & bene viuere,quorum conſpicitur nitidis fundata pecunia villis,ne audere etiam,nunc.i. nondum adhuc ædificare, tametſi (inquit) incepi quidem inſanire .i. nimis pompoſe & ſumptuoſe extruere in Tuſculano.ſ.agro, & ædificare hiſdem fundamentis .ſ. quibus in villa ad quam proficiſcebantur ædificauerat, aut fundamentis, iiſdem .i. ex eiſdem marmoribus, è quibus latera domos ædificauerat. Dum loquitur hæc venit in quaſdam ædes.ſ.hominis diuitis, in quibus eo die ſodalitium .i. conuiuium ſodalium erat futurum,quo .i. in quas ædes,tunc.ſ.oſtentator ingreditur cum hoſpitibus per noticia .i. propter notitiam domini ædium,inquit ad hoſpites ſuos,ego habito hic? argentum.i.vaſa argentea, quod erat expoſitum.ſ.ad vſum conuiuij,proſpicitur.ſ. ab hoſpitibus, & oſtentatore illo,viſit.i.it viſum, triclinium, vbi conuiuium futurum erat,probat.i.approbat,ſtratum .i. ornatum ſe eſſe, aut viſit triclinium ſtratum, & probat .i. approbat, ſupp. ipſum. Seruulus accedit,& dicit .ſ. oſtentatori alijs non intelligentibus,dominum .ſ. ædium,iam .i. paulo poſt venturum, ſi velit exire antequam ille veniret,& inquit.i.alta voce. Itane ſupple nuncias? q. d. dicis, ne puer quòd frater meus venerit? O hoſpites,inquit, eamus, frater meus venit ex Salerno, ergo pergam obuiam illi. Vos venitote huc hora decima, quia imperat extructos frangere noua totos, ſed propter aduentum fratris vna hora tardius cibum caperet. Hoſpites diſcedunt, iſte conijcit.i.agit ſe raptim domum ſuam,illi .ſ. hoſpites,veniunt.ſ.in domum illam hora, decima, qua .ſ. hora, iuſſerat .ſ. oſtentator eos venire. quærunt .i. inueſtigant,hunc .ſ. oſtentatorem, reperiunt domi,ſupp. cum,cuia .ſ. domus ſit, & ipſi deriſi, quia acceſſerant non inuitati in domum ignotam, conferunt ſeſe in diuerſorium .i.cauponam. Ipſi viderunt aut vident hominem .ſ. arrogantem illum,& mendacem oſtentatorem, poſtea die.i.poſtridie eius diei,narrant .ſ. quæ ſibi contigerant,expoſtulant.ſ.iniuriarum, accuſant.ſ.perfidiæ. Iſte ait eos deceptos ſimilitudine loci, & eos deerraſſe toto angiportu .i. vico non peruio, ſe expectaſſe .ſ. hoſpites ſuos,ad multam noctem .i. donec plurima pars noctis eſſet tranſacta contra valetudinem ſuam.i.cum periculo incurrendæ infirmitatis. Ipſe dederat prius quam in publicum prodiret, puero.ſ.ſuo Sannioni quem vnicum habebat, negocium .i. id oneris,vt corrogaret.i.à multis rogando coacerüaret,vaſa, veſtimenta pueros, & comparat.ſ.Sannio,ſeruulos non inurbanos,id ait ſatis venuſtus,ſatis ſtrenue .i. diligenter & concinne.i.decenter. Iſte .ſ. oſtentator, deducit hoſpites domum.ſ.ſuam. Ait ſe accommodaſſe.i.præſtitiſſe cuidam amico,domos.ſ.ſuas maximas,ad nuptias.ſ.in eis agendas. Puer.ſ.Sannio,nunciat .ſ. interea,ſed in aurem domini,argentum.i.vaſa argentea,repeti.ſ.ab eo, qui ea accommodauerat enim pro quia, is qui commodarat ea, pertimuerat .ſ. fraudem ſibi fieri ab inani illo oſtentatorem, cum eſſet egentiſſimus,& ſupp. oſtentator,inquit, apagete.i.abſcedite,aut ita ete,aut potius,procul à me agite, cum ſitis tam improbi,& inuidioſe de vno pluraliter loquitur, cauſam addit indignationis. Ego commodaui ædes, dedi .i. præſtiti familiam .ſ.meam, & ſupp. amicus vult quoque.i.etiam argentum, tametſi habet hoſpites,tamen vtatur,licet.i.permittitur ei,cauſa nuptiarum, ſicut intellexerant hoſpites,nam reuera argentum ad dominum eius remittebat, nos delectabimur ſamijs .i. vaſis fictilibus. Quid .i. ad quid ò iudices ego narrem .ſ. vobis, quæ iſte oſtentator efficiat,deinde? Natura hominis eſt eiuſmodi,vt ego poſſim vix enarrare ſermone, annuo .i. annum durante, ea quæ efficiat ſingulis diebus gloria & oſtentatione .i. propter gloriam & oſtentationem. Huiuſmodi notationes quæ deſcribunt quid ſit conſentaneum naturæ vniuſcuiuſque.ſ.hominis,habent delectationem vehementer magnam. Ponunt enim ante oculos totam naturam cuiuſpiam, aut glorioſi, ut nos ceperamus cauſa exempli, aut inuidi, aut timidi, aut auari, ambitioſi, amatoris, luxurioſi, furis, quadruplatoris .i. ſectantis pœnas quadruplo reddendas. Denique ſtudium cuiuſuis poteſt protrahi in medium .ſ. audientium,tali notatione. Sermocinatio eſt cum ſermo attribuitur alicui perſonæ, & ijs .ſ. ſermo. Franciſcus legit vis .ſ. perſonæ exponitur cum ratione dignitatis .i. cum decoro loquentis,hoc pacto. Cum .i. quando,vrbs .ſ. aliqua redundaret .i. refertiſſima eſſet militibus .i. hominibus belligeris, & omnes ciues tenerentur domi oppreſſi timore .ſ. militum, quia non audebant cuiquam obuiam exire, iſte.i.crudelis miles,intelligo autem aliter quàm Franciſcus præcipue exitum huius rei, nam Franciſcus ſentit contra occiſum hæc dici, ego contra occiſorem, nam puto non ciuem inermem euaſi,ſed militem armatum occiſorem,venit cum ſago .i. veſte militari,ſuccinctus gladio, tenens iaculum .i. telum, quod iaci poſſit, quinque adoleſcentes ſubſequuntur hominem ſimili ornatu,hoc eſt ſagati,& ipſe irrupit .i. vi intrauit ſubito in ædes.ſ.cuiuſdam ciuis, deinde, inquit, magna voce (Hactenus erat paraſceue ſermocinationis, quæ nunc incipit, tam in verbis occiſoris, quam occiſi, & quàm vxoris eius) quid tacetis,hoc ad vxorem & familiam dicit. Hic .i. in hoc impetu viri, milites omnes ſtupidi timore obmutuerunt, vxor illius infeliciſſimi tametſi diuitis, obiecit ſe ad pedes illius .ſ. violentiſſimi militis,cum maximo fletu & ſupple inquit, miſerere noſtri, per te .i. amor eſt tui, quia obſecro te per te quo tibi nihil carius eſt, & per ea quæ ſunt tibi dulciſſima in vita. noli extinguere .i. penitus delere,extinctos .i. oppreſſos, ſer manſuete .i. non inſolenter,fortunam .i. proſperum ſucceſſum, quia nunc dominaris, non ſumus, quoque .i. etiam beati, & eſt pathos à præterita fortuna, noſce .i. conſidera te eſſe hominem, & ita ſubiacere caſibus fortunæ, qua conſideratione Crœſus apud Cyrum ſalutem inuenit. At ille .ſ. immitiſſimus homo, ſupple inquit,quin .i. cur non datis mihi illum .i. dominum iſtarum ædium, ac ſupp. quin.i.cur non vos (inuidioſe pluraliter loquitur cum ſola vxor loquatur) deſinitis opplorare .i. obtundendo me ploratum immittere meis auribus. Non abibit? .ſ. quod fecit impune.i.non condonabitur illi,aut lege non abiit, vt ſit ex perſona auctoris, aut non abibo, ex perſona militis, legendum autem puto abibit. Interea nunciatur.ſ.à puero aliquo, illi .ſ. diuiti patrifamilias,iſtum .ſ. violentum veniſſe, & minari mortem .i.necem maximo clamore,quòd ſimul, ac .i. continuo vbi audiuit,inquit,heus quæ reuocantis eſt vox. Gorgia pediſſequa puerorum .i. miniſter,aut miniſtra, qui vel quæ pueros ſequeris ſtatim ad pedes,quòd pædagogi munus eſt (dubium uidetur verum miniſter ſit an miniſtra, quòd Gorgias potius viri, & vt opinor ſerui Phrygij nomen eſt,pediſſequa autem mulieris officium,ſed tamen & viri,vnde Sulpitius commune cenſet, potius autem credam puerum ad dominum occurriſſe quam puellam) abſconde pueros, defende ſupp. eos fac vt adoleſcentia .i. ætas illa innocua,hoc eſt adoleſcentes: ſit incolumis.i.ſoſpes & ſalua. Et ſup. paterfamilias vix dixerat hæc,cum ecce, quaſi repente, & præter ſpem, iſte.ſ.uiolentus graſſator,præſto.i.ante ipſum ſtans, inquit, ò audax .i. temerarie ſedes .i. audes ſedere, hoc eſt lente uenire, ſed ſuperbe dixit illum ſedere, non .i. nonne uox mea ademit tibi uitam? q. d. debebas præ timore iandudum mortuus eſſe.
Exple inimicitias meas, & exatura tuo ſanguine iracundiam ſupple meam iſte (in quo ſignificatur decorum in ſermone ciuis etiam Romani in tali caſu,) inquit,cum magno ſpiritu,ego metuebam,uerba.i verebar contendere tecum verbis, ne eſſem plane victus, q. d. ſcio te tam verboſum, vt ſi rerum uerbis contendam plane vincat,nunc video ſupp. quòd non vis contendere mecum in iudicio,vbi ſuppeditari eſt turpiſſimum, quia ſuppeditatus .i. victus videatur contra id,quod iuſtum eſt contendiſſe & ſuperare eſt pulcherrimum,tu uis occidere ſupp.me, occides equidem. Si uera eſt Vallenſis ſententia, non equidem, ſed quidem legendum eſt,quia Cicero.& Virgil.equidem duntaxat in prima perſona vſi ſunt, ad quod ſuffragatur compoſitio, nam compoſitum videtur ab ego & quidem, ſed ego victus non peribo, quia plus gloriæ merear cadendo quam tu occidendo. At .i. (ſed inquit miles) eloqueris ſententioſe .i. grauiter, etiam in extremo tempore vitæ, neque uis ſupplicare ei quem uides dominari.
Tum .i. tunc mulier (putans quòd per ſupplicationem mitior efficeretur, cum tamen vir ſciret inſolentiorem fore, unde ſupplicare noluit) inquit,immo quidem.i.certe, iſte .ſ. maritus meus, quem tenes, rogat & ſupplicat, ſed quæſo tu ò miles, commouere .ſ. ad pietatem,aut miſerationem .i. fac,vt commouearis,& tu ò marite, ſuppla oro per deos, ex amplexare .i. ſupplicans & amplexans genua eius ora hunc,quia dominus eſt,hic uicit te, tu vince nunc animum .ſ. tuum. Et ſupp. maritus, inquit, ò vxor cur non deſinis,ſequi.i.ſuadere mihi quæ non ſunt digna, me .i. quæ non ſunt mihi decora & honeſta? Tace & cura quæ ſunt curanda, quaſi dicat conſule liberis noſtris ſi potes. Deinde conuerſus ad militem,inquit. Tu ceſſas,q.d.non decet, vt ceſſes cum ſis tam minabundus,eripere mihi uitam, & tibi omnem ſpem bene uiuendi mea morte.i.propter meam mortem,quo dicto grauiter deterret à cæde. Iſte .ſ. paterfamilia, repulit, id eſt reiecit à ſe mulierem.i.uxorem lamentantem,ille .ſ. miles (ſunt qui legant illi quod placet, ut ordo ſit, iſte miles repulit mulie-

eem,

Et Vaſconum alas Balarus probat æquore aperto.

Syncopa eſt, è medio dictionis ſyllabæ ablatio, vt audacter pro audaciter, audij pro audiui, & hac fere ſola in ſoluta oratione vtimur ſyllabarum figura, in verſu autem omnibus. Sinalœpha eſt duarum vocalium ad vnam complexio, vt Horat.

O mi Laertiade, quidquam dicam aut erit aut non.

Et Varronis illud,

Tum deflagranti deiectum fulmine Phaeton.

Pluribus autem id fieri modis poſſe, Tryphon, quem nos in Latinum vertimus, oſtendit. Ellipſis eſt, vocalis ſyllabam non facientis ablatio: vt Propertij illud.

Nec ſi poſt ſtygias aliquid reſtabit erumnas.

Cum ærumna diphthongon in prima habeat. Parellipſis eſt, cum duplicatæ conſonantis ablatio eſt, vt cum Lucan. dicit:

Et Lotam paruo reuocant Almone Cybellam. Iuuen. autem,

Hic turpis Cybele, & fracta voce loquenti.

Ecthlipſis eſt, conſonantis vel ſolius ablatio, quod in s, litera maxime ſolet fieri. Lucret.

Vulnera quas lacrymas peperere minoribus nobis.

Vel cum ſua vocali: vt,

Inter ſe coiiſſe viros, & decernere ferro.

Apocopa eſt, in fine dictionis cuiuſcunque ſyllabæ ablatio. vt due pro duce, vel dic pro dice, & ſimilia, ſicut dici exigebat analogia. Hæ ſunt omnes literarum ſyllabarumque figuræ, nec plures inueniuntur. Sequitur, vt iam de dictionum & orationis figuris paucis diſſeramus. Sicut literarum atque ſyllabarum figuris numerus præſcriptus eſt, (ſi quidem viginti & vnam numero omnino eas eſſe oſtendimus) ita dictionum & orationis figurarum numerus in infinitum pene profluit. nam ſi figuræ dictæ ſunt, tropos autem & ſchemata vno figuræ nomine appellamus, quo noſter hic ordo clarior videatur, ſi dictæ inquam figuræ in locutione ſunt, ſic vt quidam habitus in corporibus quoquo modo componantur, velut cum ſedemus, incumbimus, reſpicimus, idq. aut intentius, aut remiſſius, & infinitæ huiuſmodi corporis eſſe poſſunt formæ, ita in locutione figuræ ſunt ſermonis quidem habitus, & formæ, quibus ſermo à ſermone differt. Et quoniā ſuus cuiuſque locutionis eſt habitus, inde fit vt aliæ parum, aliæ multum inter ſe figuræ diſtent, quæ inuentæ ſunt vitandæ ſimilitudinis gratia, quæ vbique faſtidium parit, idque ipſa rerum omnium natura nos monente, quæ ita varia eſt, vt nihil vnquam alteri ſimile procreauerit. Non me præterit magis placuiſſe auctoribus, alias grammaticorum, alias rhetorum figuras eſſe. quod licet cur ita placuerit probabilis ratio reddi poſſit tamen mihi ea non placet diſtinctio, & quo id planius fiat minusque habeat obſcuritatis, opinionis noſtræ monſtremus rationem. Illud omnes vel mediocriter eruditi ſciunt, grammaticam rectæ literatæq. locutionis artem eſſe, nec hoc limite ſolo contentam, qui hæc vtique dicam ſcio. Sed de locutione nunc noſtra omnis quæſtio eſt, nec magis proprium cuiuſque ſcientiæ iam eſſe manifeſtum eſt. Locutionis ergo figuræ ſermonis quidam habitus ſint, ad grammaticū pertinere videbuntur. at non ſolius locutionis, verum & ſententiarum figuræ plerunque ſunt. Sententiarum ergo figuras oratori, vel oratoriæ, in quocunque generi ſcribenti conceſſerim, ſed locutionis grammatico, quibus ita orator & poeta vtuntur, philoſophorum ſententijs argumentisq. dialecticorum. Duabus ſi quidem potius artibus omnis rhetorica, vt Ariſt. inquit, perficitur. Inuentio philoſophia, ea quæ de moribus eſt, quam Græci ethicem vocant, & dialecticorum argutijs atque tendiculis de virtutibus ſi quidem & vitijs diſputare, ſemper conuenit oratori, & ſua confirmare, confutare autem aliena. Ab oratore vero cum diſpoſitione pronunciatione & memoria ad cauſam explicandam literalis affertur oratio, quamobrem & ea ars quam græci grāmaticen, ex noſtris quidam literaturam veteres appellarunt locutionis artem, ſuppeditat. Tribus igitur potiſſimum ſcientijs facultas rhetorica conſtare videri poteſt. ethica in pondere ſententiarum, dialectica in differendo, grāmatica in accurate & emendate loquendo. Sed de his hactenus. non.n. nobis de hac re vna diſputare propoſitum eſt. At illuc venimus, vt dictionum & orationis figuras percurramus. Vt igitur vnde exiuit noſter redeat ſermo, tam frequens locutionis eſt figura. vt ſi antiquū ſermonem noſtro comparemus, quidquid loquamur figura ſit, dum nouatis, dū antiquis, tam verbis, quàm locutionibus vtimur, quæ ne in vitia proſiliant, auctoritate, vetuſtate, conſuetudine plerunque defenduntur ſæpe etiam ratione quadam. ideoq. cum ſint à ſimplici rectoq. loquendi genere deflexa, virtutis nomen habebunt, ſi habet probabile aliquid quod ſequātur. modus tñ adhibendus eſt. nam q nimium affectauerit, illā ipſam variandi gratiā amittet. In nouato verbo figura eſt, aut cū à græcis ſumitur, vt cū Lucr. Tibi ſuauis Dædala tellus, inquit, aut à verbo latino, vt cum Perſius inquit

Neſcio quid tecum graue cornicaris inepte. Et rurſum alibi,

Ipſe ſacrum irrorans patinæ piper.

In antiquis ex figura verbis, cuius maxime amator Virgil. fuit. velut illud,

Progeniem ſed enim Troiano à ſanguine duci

Audierat. Et,

Nam quis te iuuenum confidentiſſime noſtras,

Iuſſit adire domos. Et Propertius:

Sternunt omen amor.

Suntq. adhuc aliqua quæ iam in frequenti ſunt vſu: vt, Enim vero aſſentior, in actiua ſignificatione, ſicut aſſentio, luxurior. vt luxurio, fabricor, vt fabrico. in coniunctis verbis nouationis quoque figura eſt, vt oculis capti talpæ, & timidi damæ dicuntur à Virgil. in quibus ſubeſt ratio, q alterο vterque ſexus ſignificetur. ſi quidem tam mares eſſe talpas, damasq., quàm fœminas, certum eſt. Auctoritate ſibi vindicauit quiſpiam acuta, ſi lex ab eodem diceretur auctore. item quod temporis eſt, ad rem verbū figurate declinatur. vt cum dicit Virg. Nocturnus obambulat. & ſimilia apud poetas preſertim, prope infinita. Item cum communis ſermo habeat, arden illa re, figurate tū Virg. Corydon ardebat Alexin, dixit. Plura etiam ex Græco tranſlata ſunt, velut Saluſtij, vulgus amat fieri. Vtimur & figurate comparatiuis pro abſolutis & partes alias pro alijs partibus orationis. duo etiam inter ſe comparatiua committimus, vt Ciceronis illud: Si te Catilina comprehendero, ſi te interfici iuſſero credo vtendum mihi, ne non potius omnes boni ſerius à me, quam quiſquam crudelius factum eſſe dicat. huic non eſt abſimile illud Homericum in Odiſſ.

Εἰ κεῖνόν γ' ἰθάκηνδε ἰδοίατο νοστήσαντα,

Πάντες κ' ἀρησαίατ' ἐλαφρότεροι πόδας εἶναι,

Ἢ ἀφνειότεροι χρυσοῖό τε ἐσθῆτός τε.

Iunctura quoque verborum veterum auctoritate figuras habet. velut Horatij illud:

Fabriciumq; hunc, & intonſis Curium capillis.

Et illud Terent. Accede ad ignem hunc, iam caleſces plus ſatis, & Ciceronis de Cn. Pompeij futuro imperio. Portus quibus, vitam ac ſpiritum ducitis, in prædonum fuiſſe poteſtatem ſciatis. In poteſtatem, non in poteſtate dixit. Ita Plaut. Num vero mihi in mentem fuit. Sunt huiuſmodi innumera, quæ vno figuræ nomine à græcis nominantur, quo alij *σχήματα λέξεως*, quidā *σχηματισμοὺς* vocant. Nos nihil dicimus, niſi vt ſciamus verborū & locutionum innumerabiles eſſe formas, quas figuras appellamus, & eaſdem numero infinitas, nec numerare neceſſarium, modo quid ſit figura intelligatur. Quare intellecta quiſque ſibi per ſe, etiam ab alijs nondum factas poterit inuenire, ſicut ex eis quę iam diximus, vel cuique eſſe manifeſtum poteſt. Quo tamen facilius memoria comprehendi poſſint, ne nos quidem illud lateat, quæ nobiliores eminent, ad genera, & quaſi capita quædam referamus, vt non tantum quas nominabimus, ſed & quaſcunque alias quiſque queat comprehendere, quas alius plures, alius pauciores, effeciſſet. quin & ipſe Cic. in Orat. ad Br. pauciores, quàm in lib. de Orat. poſuit, vt videatur quæ referre voluit, & ſciens prętermiſiſſe ac reprehendiſſe. Omne ita figurarum, tam verborum, q orationum genus, in duas, pariter vt ſyllabarum, vt ſupra memorauimus, formas diuiditur, qualitatem & quantitatem. qualitatis verborum ſpecies ſunt, quoties verbi aliqua permutatio efficitur, quantitatis autem, cum adiectio detractio ue vlla, aut paritas ſola, in orationis figura eſt. Qualitatis igitur ſpecies eſt, quam Cic. appellat exclamationem. nam cum dicit, ò Africane, cuius mortui, & quæ ſequuntur, à primo huius orationis verbo, toti eſt inditū nomen exclamationi. & quam idem vocat ſimiliter cadens, & quam ſimiliter deſinens, ac q annominationem, itē nominatio, pronominatio, denominatio, tranſgreſſio, cōmutatio, abuſio quoque, verborum figura eſt, & tranſlatio, ſic & permutatio, coniunctio, adiunctio, vt ea ſupra expoſitis facile quiſque poteſt intelligere. Qualitatis igitur figuræ verborum, tam verbi, q ſenſus ſunt hmōi. Quantitatis aūt figuras nominamus qñ aut redundare aut deeſſe quid verborum, vel ſenſus videtur in oratione idq. vt cultior planior ue fiat oratio. Quantitatis ſpecies, quæ in exceſſu ſunt, ſenſus quidē emphaſis, hyperbole, ſynecdoche (quæ & defectus eſſe poteſt, ſi quidem pro ſingulari pluralis, & pro plurali ſingularis ponitur) & totum pro parte, & pars pro toto. Quātitatis ſpecies in defectu, eſt tapinoſis, vt ſi gurges mare vocetur. Quantitatis verborum ſpecies alię ſunt, vbi verba ſuperſunt, alię vbi deſunt. Superſunt, vt in ea q Cic. repetitionem vocat, q conuerſionem, q complexionem, & quàm traductionem, quæ figura

eſt etiam qualitatis, cum eiuſdem ſignificationis verbi caſus variatur, & diuerſæ item ſignificationis ſimile verbum ponitur, & quæ repetitionum exempla verborum, nos ſupra in Cicero. figuris congeſſimus. Item gradatio quantitatis excedentia figura eſt. ſic correctio, niſi orationis figuram eſſe velimus, quod poſt verbum immo, quod corrigentis eſt, aliud ſequi neceſſe ſit. Diſiunctio, conduplicatio, interpretatio, illius adijciuntur, item commutatio, & dubitatio. niſi has, velut de correctione diximus, orationis duas maluimus figuras dici. Quantitatis autem figuræ, quæ in defectu collocatæ ſunt, articulus, coniunctio, adiunctio, vbi vnum pro pluribus ſufficitur verbis, rurſum quia aut primum, aut medium, aut vltimum occupat locum. Qualitatis eædem figuræ ſunt, ſed diuerſa, vt dictum eſt, ratione. Item diſſolutio.
Nunc ſequitur, vt paucis orationis figuras in ordinem digeramus. Orationum qualitatis figuræ ſunt, contentio, interrogatio, ſententia, contrarium, continuatio, diffinitio, permiſſio, conclutio, diſtributio, diuiſio, alia, contentio, demonſtratio. Rurſum orationis figuræ quantitatis, per exceſſum quidem, tum verborum, tum ſententiarum ſunt, ratiocinatio, membrum, ſubiectio, expeditio, circuitio, ſuperlatio, licentia, deſcriptio, frequentatio, expolitio, commoratio, ſimilitudo, exemplum, imago, effectio, notatio, ſermocinatio, confirmatio, ſignificatio, quæ tam defectus quam redundantiæ figura eſt, cum aliquando per exuperationem plus dictum eſt qui patitur veritas, & per defectum, cum quod docere incepimus, abſcindimus. Parilitatis vna figura eſt, quam Cicero compar appellauit. Deficientes autem figuræ ſunt, occupatio, diminutio, ſignificatio quã redundantiæ quoque figuram diximus, & ea quam breuitatem Cic. nominat. Quoniam ſatis, vt opinor, oſtenſum eſt, quid ſit quod figura nominatur, quot figurarum ſint genera & ſingulorum generum quæ emineant ſpecies, nunc tempus poſcit, vt oratorum numeros aggrediamur, quos ſupra percurſuros nos polliciti ſumus. quod faciemus, ſi prius tamen quid ſit numerus, & quid à verſu diſtet, & cum non minus pedibus conſtet quàm verſus, ſi ipſos paucis pedes. & quibus tam numerus, quàm verſus incedit, attigerimus. Numerus igitur, quem græci rhythmon appellãt, à poetis pro verſu aliquando capitur, vt cum dicit Virg. Numeros memini ſi verba tenerem. Alio modo numerus dicitur, pedibus quædam fluens ſtructura, quam & Cic. & Quintilianus, multiq. præterea alij neceſſariam in orationibus oratori eſſe dixerunt. neque Demoſthenem oratorum græcorum facile principem tantopere probatum tradiderunt, niſi eius numeroſa eſſet oratio, vt ipſe Cic. Neque. n. inqt, Demoſthenes fulmina tantopere vibraſſe diceretur, niſi numeris illa contorta ferrentur. Diſtat autem hic à carmine numerus, quod numerus ſiue rhythmus eſt pedum temporumq. iunctura cum leuitate. Alij ſic, Numerus eſt verſus imago modulata, ſeruat numerum ſyllabarum. Rhythmus igitur temporum ac ſyllabarum pedumq. congruentia, aurium peritiarum multiplicatiue iudicio, ac profluit, ſemperq. ne faſtidium compoſitionis ſimilitudo pariat variatur. Metrum in certa qualitate ac numero ſyllabarum temporumq. finitur, certis pedibus, & eiuſdem ſemper conſiſtit atque concluditur. Pedes autem ipſi, & varij re ſunt, & nominibus, quorum qui duabus ſyllabis (vt ab eis potiſſimum incipiamus, qui paucioribus conſtant) ſunt, ſpõdeus, trochæus, iambus, pyrrhichius. Spondeus ex duabus ſyllabis conſtat longis, temporum quatuor, vt heros. Huic contrarius eſt, quem alij pyrrhichiũ, alij dibrachum græce, latine bibreuem, alij ægœona vocant. hic duabus conſtat ſyllabis, & eis breuibus, vt bene. Iambus ex breui & lõga conſtat, vt dies. Trochæus, quẽ nonnulli choriſon vocant, ex longa & breui conſtat: vt, fecit. Trium ſyllabarum ſunt, dactylus, qui prima longa, & duabus conſtat breuibus: vt, tempora. Huic contrarius eſt anapæſtus, quem quidam antidactylum nominant. conſtat. n. duabus breuibus & longa: vt, iuuenes. Tribrachus, quem quidam tribreuem verterunt, græcorum alij brachyſyllabum, alij trinocheon, nonnulli pygmeona, plerique (ſicut Cic. & Quintil.) Choreum, tribus conſtat breuibus: vt, Helena. Huic contrarius eſt moloſſus, quem alij vertumninum, alij extẽſũ pedem, græcorum quiddam hippium, nõnulli chaninum vocant, conſtat tribus ſyllabis longis, vt Æneas. Amphibrachys, quem quidam vtrinque breuem verterunt, nonnulli Ionium vocarunt, alij ſcholium, conſtat ex breui & longa & breui: vt, carina. Huic contrarius eſt amphimacrus, quem feſcennium quidam appellarunt, quidam amphimeron, alij creticum vocant, cõſtat ex longa & breui & longa: vt, abſtine. Bacchius, quem alij Oenoctrium, alij pariambum vocant, conſtat ex breui & duabus longis: vt, Athenæ. Huic contrarius eſt palimbacchius, quem alij Latium, alij Saturninum, quidam altibreuem. nõnulli proponticon, alij theſſaleon vocant, conſtat ex duabus longis & breui: vt, natura. Quatuor ſyllabarum pedes ſunt, proceleuſmaticus, è duobus pyrrhichijs, hoc eſt. quatuor breuium ſyllabarum: vt, tenuia. Huic contrarius eſt diſpondeus, ex duobus ſpondeis ſyllabarum quatuor & longarum: vt, Mecœnates. Pæon primus, conſtat ex trochæo & pyrrhichio, hoc eſt, longa & tribus breuibus: vt, Steſichorus. Pæon ſecundus, ex iambo & pyrrhichio, hoc eſt, ex breui & longa & duobus breuibus: vt, colonia. Pæon tertius, ex pyrrhichio & trochæo, hoc eſt, ex duabus breuibus, & longa & breui. vt, meliora. Pæon quartus, ex pyrrhichio & iambo conſtat, hoc eſt, tribus breuibus & longa: vt, docilitas. Huic contrarius eſt hippius quem plerique epitritum vocant. nam ſicut pæon, à numero, longam, ita epitritus breuem nobis ſignificat. ſi quidem hippius, ſiue epitrius primus ex iambo & ſpondeo conſtat, hoc eſt ex breui & tribus longis: vt, capenates. Hippius, ſiue epitritus ſecundus ex trochæo & ſpondeo, hoc eſt, ex longa & breui & duabus longis: vt, conditores. Hippius, ſiue epitritus tertius, & ſpondeo & iambo. i. ex duabus longis & breui & longa: vt, diſcordiæ. Hippius, ſiue epitritus quartus, ex ſpondeo & trochæo, hoc eſt, tribus longis & breui, vt oratore. Ionicus ἀπὸ μείζονος. i. à maiore conſtat ex ſpondeo & pyrrhichio, hoc eſt ex duabus longis, & duabus breuibus: vt, præludia. Ionicus à μείονος. i. à minore, conſtat pyrrhichio & ſpondeo, hoc eſt, ex duabus breuibus ſyllabis, & duabus longis: vt, cupiebant. Duabus ex breui & longa, & breui & longa: vt, Cleonides propinquitas, qui pes dactylus ab imago à quibuſdam dictus eſt. Huic contrarius eſt ditrochæus, ex longa & breui, & longa & breui: vt, cantilena, dimicare. qui pes à nonnullis creticus, κατὰ τρόχαιον dicitur. Antipaſtus ex iambo & trochæo, hoc eſt, ex breui & duabus longis & breui: vt, Medullina, Salonius. Huic contrarius eſt choriambus, ex trochæo & iambo, hoc eſt, ex longa & duabus breuibus & longa: vt, nobilitas, armipotens. Hos quinque ſyllabarum pedes ſequuntur plures quam triginta, à nobis breuiter enumerandi. Hiortius pes, ex quinque breuibus ſyllabis cõſtat: vt, mulieribus. Periambus, ex longa & breuibus quatuor: vt, compoſuimus. Parapyrnos, ex breui & longa, & tribus breuibus: vt, diu ſleuimus. Meſomacros, ex duabus breuibus & longa, & duabus: vt, deus affuit. Anapeſticus, ex tribus breuibus & longa & breui: vt, bonus amicus. Pyrrhichius anapeſtus, ex breuibus quatuor & longa: vt, facilior eſt. Probrachys, ex breui & longis quatuor: vt, in vſu non eſt. Hypobrachys, ex lõga & breui, & tribus longis: vt, tela depoſcunt. Meſobrachys, ex duabus longis & breui, & duabus longis: vt, exiſtimarunt. moloſſo iambos, ex tribus longis & breui & longa: vt, obteſtatus eſt. Salotibus ex quatuor longis & breui: vt, educebamus. Diphos, ex duabus breuibus & tribus longis: vt, populabundus. Orthius, ex longa & duabus breuibus & longis duabus: vt, arma capeſſunt. Amœbœos, ex duabus longis, duabus breuibus, & longa: vt, montes ſuperant. Moloſſo pyrrhichios, ex tribus longis & duabus breuibus: vt, frumentaria. Symplectos, ex duabus longis & tribus breuibus: vt, ætas hominis. Muſicos, ex longa & breui, & longa & duabus breuibus: vt, Cæſar oppida. Antanapæſtus, ex breui & duabus longis & duabus breuibus: vt, at indoctior. Antamœbœus, ex duabus breuibus, & duabus longis & breui: vt, loca munire. Daſſios, ex tribus breuibus & duabus longis: vt, facile princeps. Tymelicos ex longa tribus breuibus & longa: vt, inſtituerant. Dochemios, quem alij dochimum vocant, ex duabus breuibus, & duabus longis & breui: vt, capiunt arma. vt tamẽ tam Cic. quam Quint. volunt, ſic dochmius ex bacchio & iambo, uel iambo & cretico, hoc eſt, conſtat ex prima breui, duabus longis breui & longa: vt, reipub. Periambodes, ex breui & longa & breui, & duabus longis: vt, mori recuſant. Dorico, ex longa & duabus breuibus, & longa & breui. vt, imperitabat. Cyprius, ex breui & longa, & duabus breuibus & longa: ut, honore uiri. Anticyprios, ex longa & breui, & duabus longis & breui: ut, exhiberetur. Bachicorios, ex duabus longis & breui, & longa & breui: ut, deliberanda. Hypodochimos, ex longa & breui, & longa & breui & longa: ut, multitudines. Dochimna κατὰ συζυγίαν, ex breui, duabus longis, & breui & longa, ut ſupra exemplum dedimus, reipub. Antiſtrophos, ex breui, & tribus longis & breui: ut, recognouere. Moloſſo ſpondeus, ex longis quinque: ut, frumentaturi. Poſt enumeratos ſyllabarum pedes, quantitas quoque ſyllabarum tractaretur, niſi ne pueros quidem eas ignorare arbitrer. Sunt enim multi qui de eis dedere præcepta, & nos quoque quanta breuitate potuimus, libellum olim edidimus. Illud iam ſuper eſt ſolum, ut de numeris diſſeramus. Primum quo in orationis genere numero eſſe conueniat, in quibus orationum partibus,

qualibus

qualibus vti numeris, & vtrum partium orationis continuos occupent numeri locos, & quo pacto ſecus conueniat, deinde de quos dicere numeros poſſimus, & quos non poſſimus, & pariter quos conſectari vitioſum ſit. poſt, quales ſelimus eſſe quos probamus numeros, exemplis & auctoritatibus aperiemus, atque cõfirmabimus, poſtremo, hanc partem concludentes, quid in quaq; compoſitione tenendum ſit, breuiter colligemus. Cum igitur in omni locutionis corpore, totoq. vt ita dixerim, in orationis tractu numerum inueniri neceſſe ſit, quippe ꝙ neque loqui quiſquã poſſit niſi è ſyllabis breuibus, ac longis ex quibus pedes fiunt, illam dicimus numero ſe cadere orationem, quæ non prono velut flumine decurrens interſiſtat, ſed quæ finem ſuum habet, naturaliq. diſtincta interuallo, quæ proxime præterierit, intuendi dedit tempus, dedit reſpirandi, ac refecit animos, & quodam quaſi modulatu verborum concluditur. Ab hoc autem modulatu. i. hac diligẽti pedum obſeruatione de qua à nobis infra dicetur, ſoluta eſt ſermo, ſoluta epiſtola, ſolutæ quoque Iuriſconſultorum ſunt editiones & omnes de huiuſmodi rebus compoſitiones, licet ea plerunque numeris conſtare inueniantur. Primum hiſtoriam, & genus illud orationis quod Græci epidicticon, noſtri demonſtratiuum vocant, numeroſa eſſe conuenit. Deinde in deliberatiuo iudicialiq. genere id obſeruandum, ſed ſecus ſi quidem tam hiſtorica, q̃ demonſtratiua omnis ad voluptatem accõmodata eſt, ac circunſcriptione ambituq. & tanquam in orbe incluſa currit oratio, quoad in ſingulis perfectis abſolutiſq. ſententijs inſiſtit. idq. ideo ſecurius fit. His auditor lectorue eſt futurus, qui non veretur ne compoſitione orationis inſidijs ſua fides attentetur, quin & gratiam ſcriptori oratori ue habet, ꝙ aurium ſeruierit voluptati. In ceteris autem cauſis non verborum ambitu dicendũ ſemper, quinimmo id perraro accidit, ſed ſæpe membratim cæſimq. dicendum. Ideoq. illa verborum quaſi colligata concinnitas effugitur. ꝙ ſi ſemper vtare, cum ſatietatem affert, tum ꝙ cum id quale ſit facile intelligatur, actionis dolorem detrahit, & actoris veritatem funditus tollit, & fidem. Sed quoniam adhibenda non nunquam diximus, quo id in loco, videndum eſt. Si igitur laudandum aliquid eſt ornatius, quĩ ea pars demonſtratiui videtur eſſe generis, vt in Verrem Cicero de Siciliæ laude dixit, aut ſi ea ponẽda narratio ſit, quæ plus dignitatis, quam doloris deſiderat, cum ad hiſtoriæ grauitatem propius accedat, ſicut in Verrem Cic. de Cerere & Segeſtana Diana, deq. Syracuſarum ſitu dixit, vt ambitu numeroſo cadant procurandum eſt. In amplificanda quoque re, dum ſenſus omnis funditur, numeroſe & volubiliter fertur oratio. In vniuerſum igitur ſingulare aliquid percipi non poteſt. Nam in exordio ſicut iudicis animus varie præparatur, cum miſerabiles eſſe volumus, cum modeſti, cum acres, cum graues, blanditijs quoque, cum flectere, cum ad diligentiam hortari, ita cum diuerſa natura ſint, diſſimilis quoque componendi ratio deſideratur. Non. n. ſimilibus eſt vſus Cic. numeris in exordio pro Milone, pro Cluent. pro Ligar. Narratio fere tardiores, atque ut ſic dixerim, modeſtiores deſiderat pedes proinde cum docere & infigere animis res ſemper cupiat, quod minime feſtinantium opus eſt, ſi id aptius & accõmodatius ret ſit, tota conſtare narratio longioribus membris videtur & breuioribus periodis. Argumenta autem acria & citata, pedibus quoque ad hanc naturam accõmodatis vtentur. Epilogi ſummiſſum, lentum, & minus exclamantem numerum plerunque exigunt. ſi quidem ſic fere componendum, quo modo pronunciandum erit. Et cum rerum de quibus dicimus naturam ſequi numero ſcriptor velit eruditus in procemijs plerunque ſummiſſum eſſe oportet. tamen in accuſatione iudex erit concitandus, aut aliqua complendus indignatione. in narratione plenos atque expreſſos nos eſſe oportet, ne aliquo in citati affectu, quod fidem tollit dicere videamur. in argumentis citatos eſſe conuenit atque ipſo etiam motu celeres in locis aũs ac deſcriptionibus, fuſos ac fluentes idq., quod voluptatis cauſa comparetur. In epilogis plerũque, vt iam dictum eſt, deiectos & infractos debent. n. ſublimia ingredi, leuia duci, acria currere, delicata fluere, ac vbi vrget neceſſitas. ea etiam affectabimus. Qui aũt quibus pedes ſint rebus accõmodatiores, paulo poſt à nobis aperietur. Expoſitum iam, vt opinor, eſt ſatis, quo in orationis genere, quibuſque in orationis partibus, ac qualibus vti numeris nos oporteat. Reliquum eſt, vt partium orationis continuos ne numeri locos occupent dicamus. Qm̃ veteres maxime ſtuduerũt ne flueret, vagaretur, ac longius excurreret oratio, eam diſtingui & interſiſtere, modo cæſis, modo membris, modo clauſulis, eademq. omnia numeris vincienda voluerunt, primum, quid ſit cæſum, quid membrum, quidq. clauſulam nominemus, referendum paucis puto; qm̃ ſupra de eis dictum, deinde quo pacto numeris vinciri intelligantur, quod non tanti profecto laboris eſt, quanti forte aliquibus videbitur. Ille ambitus. quem Græci periodon, noſtri clauſulam multiſq. alijs nominauere nominibus, conſtat, vt Cic. inquit, ſi plena ſit, quatuor fere partibus, quæ membra dicimus, vt & aures impleat, ne ue breuior ſit, neque longior quam quam vtrunque nõnunquam vel potius ſæpe accidit, vt aut citius inſiſtendum ſit, aut longius procedendum, ne breuitas defraudaſſe aures, ne ue longitudo obtundiſſe videatur. Cum autem ſint periodon duo genera, vnum ſimplex, quod longius prouehitur atque circunducitur, alterũ, quod membris & inciſis conſtat. primũ eſt: vt, Diuturni ſilentij P. C. quo eram his temporibus vſus, nõ timore aliquo, ſed partim verecundia finem hodiernus dies attulit. qui ambitus clauditur pæone tertio, iambo & dactylo. Alterum eſt ſæpe breuiſſimum, quod inciſis conſtat velut illud Craſſi. Miſſos faciant patronos, ipſi prodeant, qui niſi interuallo proferatur, ſenarius videtur iambicus. melius autem, Prodeant ipſi, dici & Cicero. arbitratur. In eodem genere eſſe ambitus illa creditur, qui ex membris conficitur, aliquanto lõgior quam qui ex cæſis, breuior autem quam qui continuus fluit: vt, Cur clandeſtinis conſilijs non oppugnant? cur de profugis noſtris copias comparant contra nos? vbi vtrunque membrum ſpondeis clauditur, quod ſi plerunque Craſſus diceret. licet in illo quod cæſim confectum eſt, amphimacro, vſus ſit, ſpondeus amphimacrum antecedit. Porro quæ inciſim aut membratim efferetur, ea vel aptiſſime cadere debent. Inciſim, ſic vt Cic. illud, Domus tibi deerat? at habebas, pecunia ſuperabat? at egebas. quatuor ſunt inciſa. Membratim, vt rurſum Cic. Incurriſti amens in columnas in alienos inſanus inſauiſti. duo ſunt membra. deinde & cæſa & mẽbra tanquam crepidine quadam comprehenſione longiore ſuſtinentur, vt Ciceronis illud, Depreſſam, cæcam, iacentem domum pluris quam te & quam fortunas tuas æſtimaſti. qui ambitus duobus trochæis terminatur, cum ſuperior ambitus ex membris ſpondeis concluſus fuerit geminis, qui autem ex inciſis, ex ſpondeo. nam vltima pro communi iam recepta ſyllaba eſt, præcedente pyrrhichio. Inciſim autem & membratim tractatur oratio, vbi vere aliquid dicere videri volueris, cum aut reuellas. vt Cic. illud in Corneliana. O callidos homines, ò rem excogitatam, ò ingenia metuenda. Circuitus tamen ille, quem iam ſæpe diximus, incitatio numero ipſo fertur & labitur, quoad perueniat ad finem. Sed iam quos accipiant pedes inciſorum membrorum clauſularum ue locos dicendum. A veteribus ſane quæſitum eſt, toto ne in ambitu verborum numeri tenendi ſint, an in primis partibus, atque extremis tantum. Sunt qui comprehenſionem totam à capite ita fluere pedibus continuis velint, vt ad extremũ venienti, pedibus quoque conſiſtat. nec id difficile factu arbitrati ſunt, ijs preſertim qui bonis diſciplinis exercitati ſunt & ſcripſerunt, adeo vt quæ non ſcripſerint, ſimilia ſcriptorum effeciſſe credantur, ſed de hoc poſterius ſuo loco vberius diſputabitur. Cum igitur eadem ſariamus quæ poëtæ, tamen in oratione poematis effingere oportere ſimilitudinem ducunt, vt non tantum alijs atque alijs ſtruatur pedibus oratio, ſed etiam vt concentus ille in extremis ſeruetur duntaxat clauſulis. Plerique cenſent cadere tantum numeroſe oportere terminariq. ſententiam. cumq. aures extremum ſemper expectent, in eoq. acquieſcant, id vacare numero non oportere. Ariſtoteli autem & Ciceroni & Quintiliano placet, tam ſentẽtiæ initium quam finem eſſe numeroſum. quandoquidem ſtatim à principio ſententiæ dictionis concinnitate multũ afficiamur, & ipſa concluſione, non claudicans, ac quaſi fluctuans, ſed æqualiter conſtanterq. ingrediens habeatur oratio. Nunc quos non poſſimus numeros appellare, uidendum eſt. Numerus proprie verſus dicitur, & continue concluſa pedibus oratio. ſed oratorius numerus eſt, cum principio fineq. numeroſo clauditur ſententia. idq., ut Cic. inquit, in dicendo numeroſum putatur, non ꝙ totum conſiſtat è numeris, ſed ꝙ ad numeros proxime accedit. quo etiam difficilius, vt oratione vtamur cenſet, quam verſibus. quod in illis certa quædam & definita lex eſt, quã ſequi ſit neceſſe, in dicendo aũt nihil eſt propoſitum, niſi ne aut immoderata, aut anguſta, aut diſſoluta, aut fluens ſit oratio, quod totum in ſumma ſcribentis prudentia locatum eſt. Item ſi pedibus nec apte coniunctis claudatur ſententia, numerus non eſt, non minus quàm ſi unico claudatur pede qui tres non ſuperet ſyllabas. pes ſi quidem erit, non numerus. Poterit autem unus eſſe dichoreus, qui è duobus trochæis conſtat. Sequitur, ut quos ſequi numeros uitioſum ſit, exponamus. Attendendum igitur, ꝙ quemadmodum qui audiunt, hæc duo animaduertunt, & iucunda ſibi cenſent, uerba dico & ſententias, eaq. dum animis attẽtis admirantes excipiunt, fugit eos & præteruolat numerus, ita ſi

idem ſepe reiteretur numerus, quod ab audientibus intelligatur, ut per hoc ſatiet, quod quidquid voluptatis cauſa accerſitum ſit, non nimium, & frequens eſſe oporteat, quando. Voluptates cōmēdat rarior vſus, vitioſum erit. Quod etiam vt effugiatur, ſunt hi quidem inter ſe miſcendi, & temperandi. ſic minime aduertetur delectationis aucupium, & quadratæ orationis induſtria. Vitioſus & ille numerus eſt, cuius pedes apti & quaſi coagmentati non iunguntur. Quod quale ſit, cum qui apte iungantur dixerimus facile intelligetur. Item vehementer eſt vitioſum, ſi in oratione in verſus aliquando, licet per imprudentiam incidamus. quanquam enim numeris, & eiſdem poeticis, componitur oratio eam tamen ſolutā & liberam eſſe oportere intelligamus, ne poëma componere velle videamur: Licet itaque nobis dimidiatos plerunque verſus, adhibere, integros, non licet, & ſere vltima verſuum initio conueniunt orationis. T. quidem Liuius ab hexametri exordio cœpit, vt Quintil. exiſtimat. Facturus ne operæ precium ſim. idq. melius eſſe, q̄ quod modo emendatur Cic. tñ tam veteris animaduerſionis ſecutus, aliquando verſum abſolutū, vt trimetrum in Piſonem, Proh ô dij immortales, qui hic mihi luxit Dies? Sic Saluſtius, nec minus Græci. quin & ipſe Plato accuratiſſimus compoſitionis, in Timæo primo ſtatim in parte vitare iſta non potuit. nam & initium hexametri ſtatim inuenias, inquit enim. εἷς, δύο, τρεῖς, ὁ δὲ δὴ τέταρτος. Necnon & Iſocrates, qui prius in oratione poſt Traſymachum, qui in eis nimius fuiſſe perhibetur, numeros, dum verſum effugere etiam voluit, in Panathenaici principio in trimetrum iambicum incidit, cum ita dicit. νεώτερος μὲν ὢν προῃρούμην γράφειν τῶν λόγων. & in ſimilia prope infinita, quæ tam apud hos, quam apud alios auctores ſatis idoneos, quiuis ſtudioſius inquirens animaduertet. Nunc quoniam probentur à veteribus numeri dicendum nobis eſt. Si quidem ſicut in verſu vulgus, ſi eſt peccatum, videre, ita in oratoria locutione, quidquid claudicauerit ſentire intelligimus. Sed poëtæ non ignoſcit, oratoribus concedit. Tarius tamen, non eſſe quod dicimus aptum perfectum, reclamat. Primum igitur. quod numerus oratorius pedes deinde quos ſuſcipiat, nobis aperiendum eſt. Clauſularum initia et apte incederent, & eorundem fines concinne clauderentur, non enim pede labi aſtringiq. veteres voluerunt oratores, ſed alterum at plerunque vtrobique tertium adiungi, vbi paucarum ſint pedes ſyllabarum. Plures aūt, vt verſus ſimilitudinem effugerent, eſſe prohibuerunt: Pedes vero oratorios numerus nullos reſpuit, dicente etiam Quintil. his verbis: Miror. nam hac opinione doctiſſimos fuiſſe, vt alios pedes ita eligerent, alios dānarent quaſi nullus eſſet quem non ſit neceſſe deprehendi. non ergo pedes, ſed pedum iuncturæ dānandæ eligendæue ſunt. Omnes aūt nobis in præſentia complecti difficile, at maxime probatos ab egregijs rhetorices magiſtris, ſummisq. dicendi auctoribus referemus. Illud primum ſciendū eſt, non tm̄ referre qui pedes, ſed quæ verba iunctura quadam claudant orationem. nam ſi in extrema ambitus parte breuiora locaueris, infringitur illa quaſi membrorum comprehenſio. Quare aut paria ſyllabis eſſe debent poſteriora ſuperioribus, aut (vt Cic. melius iucundiusq. putauit) longiora. monoſyllabon.n. in fine antecedenti vē iungi per ſynalœpham: vt, Auxilium eſt. Spōdeus igitur, vt à duarum ſyllabarum pedibus potiſſimum inchoemus, quo. Demoſthenes eſt plurimum vſus, moram ſemper fert ſecū. Et illud eſt tenendum generaliter, quod qui pedes ſunt tpibus pleniores, longisq. ſyllabis hoc magis ſtabiles, & grauiorem faciunt orationem, breues aūt, celerem ac mobilem. Itaq; ſi vbi opus eſt, velocitate tardum & ſegnem adhibeas pedem, & vbi pondus exigitur præcipitem ac reſultantem merito damnabitur. Spondeus præcedente ſe pyrrhichio bene ſonat: vt, Iuoiam. vel trochæo? vt, arma ſumpſi, &, acta res eſt vel iambo, vt manus armant. quod ideo quidam non probant, quod trimetri iambici verſus eſſe videatur. Ipſe ſibi male ſpondæus præponi creditur: et, oratores, niſi q̄ tam Pompeius Meſſalinus, q̄ ipſe Cic. idoneum putaot cæſis & membris. vt, Craſſus non oppugnat, propterea q̄ paucitatē ſyllabarum cum grauitate ſua & tarditate compenſat. Ne quidē dactylum bene præponi ſpondeo, Cic. & Quintil. exiſtimant, q̄ finem verſus in fine damnant orationis. Terentianus tñ non reſpuit. hoc tale eſt, contra Cæſaris arma. Quoties aūt vna pars orationis in fine clauſulæ acceperit anapæſtum & trochæum, ſiue ſpondeum (non enim ignoramus in fine pro longa breuem accipi, idem ergo erit pes trochæus, qui & ſpondeus, in fine) qui ſi finem in quam antecedente anapæſto in eadem orationis parte clauſerit, mollem & quaſi lubricam ſtructuram dabit: vt, dominabitur. quamuis enim iidem fuerunt pedes, eadem tempora, tñ vbi diuerſæ ſint partes orationis, retentus neſcio quo pacto ſpiritus, ac reſtitutus, affert quandam compoſitioni firmitatem, vt, videant ipſi. At in vna parte orationis properare verba, & continua ſpiritus celeritate labi videntur, vt, populabundus. Idem de tribrache dicimus, vt, gerere morem, & facilitates, temeritates. Spondeus recte iambo præponitur, vt, doctus ſuis ſe ipſo iambo præcurrēte, vt, bona fide. & cretico, vt, proſpera fide. Licet enim Ariſtoteles, Theophraſtus, & Theodectes, trochæum & pyrrhichium reſpuant, q̄ vltimas longas eſſe ſyllabas ſemper velint à Cic. non omnino improbatur. Trochæus, ſi ſe præcedat, iuncturam facit, quæ maxime Cic. placet, et, ab omnibus eſſe vita pœnas perſolutas. dictum iam.n. eſt, nihil ad rem pertinere, extrema longa ne illa ſit, an breuis. & Gracchi illud, patris dictum ſapiens temeritas filij comprobauit. quo dichoreo tantum clamorem cōcionis excitatum eſſe Cic. ſcribit, vt eſſe admirabile, ordinem immuta. ſic fit, Comprobauit filij temeritas, iam nihil erit, ut Cic. æſtimat, etſi temeritas ex tribus breuibus & longa eſt, quod Ariſt. et optimum probat. à quo ipſe diſſentit Cic. ſunt tñ & alij qui non improbant. Trochæus autem, ſpondeus & iambus, ſimul, vt Cic. inquit, male concludunt, quoquo modo ſtruas, tumor tamē rerum ex ſpondeis atque iambis maxime continetur: vt, ſceptrū mihi liquit Pelops. Pyrrhichius deterrit, ſed quantum celeritatis, tātum grauitatis admittit. Quid igitur faciam? Iambus craſſatur in Carmine, Quis hoc poteſt videre? quis poteſt pati, niſi impudicus & vorax, & aleo? In vniuerſum autem, ſi ſit neceſſe duram potius atque aſperam compoſitionem, quam effœminatam & eneruem, mauult eſſe Quintil. vt neque longioribus q̄ oportet hyperbatis vtamur, neque nullum aptum atque idoneum verbū permutemus gratia leuitatis, quando nō erit vllam tam difficile, quod non cōmode inſeri poſſit. Sed iam multos videas in dicēdo non tam accuratos, quàm, vt ita dicam, operoſos, & in verborum floſculis omnem terentes componendi operam, quin & quotidie magis laſciui ſumus. Quare modus habendus eſt. nam ſi nimij ſimus, intolerabile vitium eſt, ſin aūt nullus fuerit numerus, vt iam ſæpe diximus, diſſipata & inculta & fluens erit oratio. Sed de pedibus iam dicamus, qui tribus ſyllabis conſtare inueniuntur. Dactylus, qui Ariſtot. amplior, ſicut humanior iambus videtur, quem tam Quintil. q̄ Cic. heroum vocat, clauſulam reddit fortem antecedente trochæo, cui Ariſt. chordacis nomen imponitur, vt, iure fecimus. Pyrrhichio antecedente, bene dicitur ſpondeo, cauſas audiat, iuſte fecimus iambo, fide dicitur, dies attulit, & tribrachys quoque dactylum bene præcedit, vt tolle nomina, anapæſtus, repetes cetera, & palymbacchius, ſepono cetera, & moloſſus, quærebat dicere. Dactylus ſpondeum, & anapæſtum quoquo modo ſtruas in principia continuandorum verborum, ſatis decore cadere Cic. arbitrabitur. velut illud Liuij eſſe diximus: Facturus ne operæpretium ſim. Optime incipitur a longis: vt, Cum propter egregiam. aliqñ a breuibus, vt, Nouum crimē C. Cæſar. &, Animaduerti iudices. ſed pro Cluentio recte, quod initium eius partitioni ſimile eſt, quæ, celeritate gaudet. Clauſula quoque e longis firmiſſima a Quintil. putatur, ſed cadet & in breues aliquando. Facit etiam tribrachys ad clauſulam, præcedente cretico, vt ſi dicas, de cæteris agite, de prœlijs redeo, de literis dubito. Amphibrachys quoque recte ponitur in clauſa, ſpondeo ſere antecedente. Ludos habere, recte locutus. & trochæo, iuſta querela. Hinc eſt illud Tullianum. Et priſtinum morem iudiciorum requirunt. &, Neminem præponendum mihi eſſe actorem putaui. Anapæſtus etiam clauſulis conuenit, ſed ruens, atque in rhythmi modum profluens, & pentametri finis: Nam vbi libido dominatur, innocentiæ leue præſidium eſt. Mollior ſiet præcedente ſpondeo, vt ſi mutes: Leue innocentiæ præſidium eſt. Eadem erit, ſi trochæum anteponas, profluentior, vt, Nomē erat imperij. Creticus antecedens eum, paulo fortiorem reddit, vt, Nobiles homines. ſicut ante ſpondeum exulat, vt, de quo ego nihil dicam, niſi depellendi criminis cauſa. & illud: Quouſque tandem abutere Catilina patientia noſtra? Creticus quoque ipſe initijs optimus. Quod precatus à dijs immortalibus ſum. Sed clauſulas diligentius ſeruandas eſſe arbitrantur, quam ſuperiora, quòd in his maxime perfectio atque abſolutio iudicatur. Nam verſus æque prima & media & extrema pars attenditur, qui debilitatur in quacunque ſit parte titubatum. In oratione autem pauci prima cernunt, poſtrema plerique. quæ quoniam apparent, & intelliguntur, variandæ eſſe diximus, ne aut animorum iudicijs, aut aurium ſatietate repudientur. Duo autem, aut tres, vt Cic. voluit, ſunt fere extremi ſeruandi & notandi pedes, ſi modo non breuiora & præciſa erunt ſuperiora, et creticus, aut herous, aut pæon, quem Ariſt. probat, horum viciſſitudines efficient, ut neque hi ſatientur qui audient faſtidio ſimilitudinis, nec nos id faciemus

aiemus,quod dedita opera facere videamur. Creticum bene antecedent, vel anapæſtus, vt populo conferunt, vel pæon ille qui fini aptior dicitur,placat facilitas nobiles,vel epitritus tertius,ſeruare quamplurimos,vel trochæus,turpe ducerent. hæc de trium ſyllabarum pedibus, de quibus non quaſi legem inuiolabilem edidimus,ſed quod eſſet optimum oſtendimus. Ceterum quatuor ſyllabarum pedes,quo pacto iuncturæ quadrent,referendi, pæona primum, & pæona quartum, probat Ariſto. cui à priore quidem ordiri placet,vt hæc verba ſunt,definite,incipite,comprimite,poſteriore autem finire, vt hæc verba agilitas,facilitas,domuerant. Quod Cic. carpit,cum inquit: Quare etiam pæona qui dixit aptiorem,in quo eſſet longa poſtrema,vidit parum, quoniã nihil ad rem eſt, poſtrema ne longa ſit, an breuis, quod videatur aliquid vacantis temporis ex eo quod inſequitur accedere. Aures tamen,inquit Quintil.conſulens meas,intelligo multum referre vtrum ne longa ſit quæ claudit an pro longa. neque enim tam plenum eſt dicere, timere quam timeri. Pæona igitur tertium, qui tertia longa quater ferit, bene acriterque concludere omnes conſentiunt. cui Cic.tribrachum anteponit,ne facere videamur,aliquando iambum, vt in Catilinam, cum omnibus potius quo modo ſoli pati voluerunt. Sæpiſſime autem trochæum, vt pro Cluentio: Quando difficultatis & quantum laboris ſit habitura. & in Oratore ad Brutum: Diu multumq. mecum Brute dubitaui. Proinde hæc Cic.iam peculiaris facta ſtructura eſt,eſſe videtur. Sicut autem iambus in eis quæ demiſſo,atque humili, vel craſſanti ſermone dicuntur, frequentiſſimus eſt, ita pæon hic in amplioribus, & in vtroque dactylus. Itaque in varia & perpetua oratione hi ſunt inter ſe miſcendi, & temperandi. Dichoreo quoque. Idem auctor frequenter vtitur: vt, Dicere maluerunt & viſus eſt confiteri,&,Crimina detulerunt,&exercitum compararunt. Et pro Ligario,aut leuium Græcorum,aut immanium Barbarorum,& pro Milone: Contra amentiam perditorũ. Illum quoque pedem quem antipaſtum vocamus, bene dactylus antecedit: vt,vir optimus videretur, & Hortenſius perorauit, & trochæus: vt,ſua manu ſororem interfectam eſſe fateretur. Nec minus eum pedem,quem ionicum maiorem nominamus, optime præcurrit tribrachys,ſtruitq. clauſulam. velut vbi inquit Cic. Quorum igitur impunitas Cæſar tuæ clementiæ laus eſt,eorum te ad crudelitatem acuet oratio: Aliquando pyrrhichius,fluit oratio. nonnunquam trochæus,currat oratio,quibus Cicer.vtitur ſtructuris. Sed & illa verba quæ quinque ſyllabis conſtant,ſtuaiorem ſtructuram faciunt vt arbitrarij interrogauerunt, deſiderauerunt. Omnium quinque ſyllabarum vnicum Cic.pedem dochimum,cuius exemplum ponit: Amicos tenes,quouis loco aptum eſſe dicit,ſiue ambitum inchoet,ſiue concludat, dum ſemel ponatur. quod iteratus, aut continuatus, numerum apertum & nimis faciat inſignem. His igitur tot commutationibus, tamq. varijs ſic vtemur, vt orationis plenam fluentemq. libero impetu facultatem his ſemper vinculis non alligemus. Nam verborum compoſitio non ex labore anxio veniat,oportet,ne in dimetiendis pedibus,ac perpendendis ſyllabis quiſquam conſeneſcat, ſed vſu atque exercitatione peritus auribus,quæ velut arbitræ compoſitionis eſſe debent iudicet quid ſtrictum, quid effuſum, quid durum,quid effœminatum ſit: Plerunque etiam nimiæ artis opinio fugienda eſt, & interponenda ſimplicitas rudis atque impexitæ dictionis,quod plerunque acribus ſenſibus ſit vis maior,ſi naturaliter proferatur. quod ipſum Cic. ſæpiſſime feciſſe, liquido deprehendi poteſt. Sed vbi id faciendum ſit,ſupra vt opinor,abũde dictum eſt. Nunc autem reliquum eſt, vt quæ omnis deſideret compoſitio, breuiter colligamus, quo longius tractata ſuperius,tenaciori teneantur memoria: Quoniam eloquentia conſtat ex ſententijs & verbis, perficiendum eſt, vt doceamus acute, delectemus,quaſi argute,commoueamus grauiter,vitioſumq. in ſententia,ſi quid abſurdum,aut alienum,aut non acutum, aut ſubinſulſum eſt. In verbis,ſi inquinatum,ſi abiectum,ſi non aptum, ſi durum,ſi longe petitum. Danda ergo opera eſt,vt in verbis quidem ſingulis emendate loquamur, loquamur, quod eſt latine, vt perſpicue,vt ornata: Perſpicua erunt,ſi propria,in proprijs lautiſſima eligamus. Ornata erunt,ſi nouata, non tamen nimium licenter,ſi priſca non tamen è medijs eruta tenebris,ſi tranſlata,in tranſlatis ſimilitudinem,ſecuto,ſi verecunde vtamur alienis. In cõiunctis autem verbis, ordo, ne ſenſus præpoſtere coniungantur, iunctura,ne hiet & quaſi laboret oratio,numerus,vt ſententiarũ initia apte iungantur,& eędem concinne concludantur. Tũ quod tam ad ſingula quam ad coniuncta verba pertinet, ſonus & figuræ,quæ duo maxime aures permulcent. Verba igitur legenda potiſſimum ſunt bene ſonantia, ſed ea non, vt poetæ, exquiſita ad ſonum. verum de medio ſumpta, in quo delectu aſperitatem fugiamus,quando ad lenitatem duo hæc, ſicut & numerus comparari debent, ſed vt ferent ſententiæ. ita ſeligemus, vt nihil de induſtria feciſſe videamur: Figuræ autem ne omnium frequentes ponantur,aut etiam effectentur,hoc eſt,ne frigidę ſint & ocioſæ. vitioſæ enim ſunt quæque compoſitiones, quæ in hoc ipſum petuntur, vt exultent, atque laſciuiant. Hæc habuimus quæ de elocutione diceremus. Sed quoniam hæc omnia imitatione & exercitatione aſſequi poſſumus de his quoque partibus ſe nobis præcepta traditurum præceptor noſter vir clariſſimus Georgius Valla fuerat pollicitus. Sed quemadmodum nos quoque teſtes fuimus,id præſtare non potuit, multis impeditiſſimus negocijs, hanc tamen partem non omiſſurum dixit, ſed traditurum commodiore loco,ſicut & omnem ait ſe compleaum fuiſſe Rhetoricam. Quare vt ab eo excepimus omnia in hoc tibi volumen congeſſimus Patrue præſtantiſſime, vt noſtrorum laborum tibi potiſſimum innoteſcant primitiæ, quas ſub pręceptore noſtro hauſimus pręſtantiſſimo. Vale.

MARINI BECICHEMI SCODRENSIS caſtigationes in libros Rhetoricos, quas M. Tullij Ciceronis adoleſcens ſcripſit ad C. ſiue L. Herennium, quæ Noua ars vulgo appellatur. Ex Epiſtola ad Franciſcum Bragadenum philoſophum,et Dominicum Contarenum Prætores Brixienſes.

Duo ſunt principum genera, quos literarum ſacra laude digniſſimos cenſent, & hi quibus cum literis dare operam plene non licuerit, literas & literatos fouent ſtudia & doctorum conſilia adiuuant. Quid enim melius, quam cum literatus regnat & populos literatorum amator gubernat? Tales & vos eſſe conſtat, clariſſimi Prætores, quorum vnus omnium doctrinarum peritia cedit nemini, alter ita diſciplinas omnes,ita doctores amplexatur. vt nulli priorum regum,quorum munificentia Muſis & Apollini admirationi fuit, poſtponendus ſit. Has & alias virtutes veſtras videt & admiratur Brixiana ciuitas vniuerſa,quę veſtram concordiam iuſtitiamq. perpetuis monumentis mandauit. Has ego quotidie fere experior,& recolo,domi foris, in hac maxime Academia,quam toties veſtra pręſtantia honeſtatis,mihi audientiam facientes ea attentione, quam pręſtare ſolent, qui ad me audiendũ non tam honoris mei quam profectus ſui gratia accedunt. Sed ego mecum habito,non ignarus nullam vobis vtilitatem,ſapientiſſimis & eloquentiſſimis viris,literas noſtras poſſe,vt forte aliquam voluptatem afferre. Cuius gratia etiam nunc haſce in Rhetorica ad Herennium Caſtigationes his literis inſertas mittimus,prout à noſtris auditoribus exceptę fuerunt, Quęſo vos, ne videre deſpiciatis,& te maxime Bragadene Pręſes oro,ſi quid ocij in tanta adminiſtrationis mole nactus fueris, perlegas,& boni pro tui ingenij Genio conſulas. Te quidem unum maxime appello, quod vt collega tuus ad Martialia arma natus videtur, ita tu ad omnes literas,ad humanitatis ſtudia natus eſſe videris, arma tractans non manu,ſed conſilio mirabiliq; prudentia. Nihil in his noui,ne te fallam,leges,nihil, quod fructum neſcio an voluptatem afferat,vti pręfatus ſum. Cur igitur miſiſti? Quia qualiacunque ſunt,à te publice probata ſunt. Non tibi præterea, ſed alijs ſcripta ſunt, qui tua non pollent virtute, non tuo præſtant ingenio,non ceteris abundant quæ tibi omnia ſumma ſunt. Idque,quia non fecerunt, quod tu feciſti, qui nihil in philoſophiæ ſtudijs,nihil in reliquis liberalibus artibus operoſum omiſiſti,quod non perſcrutatus fueris,nihil in manſuetiorum muſarum penetralibus intactum reliquiſti, denique ad remp. tam plenus ſapientia & rerum omnium cognitione acceſſiſti, vt in eius gubernatione Solon omnibus videaris. Omnia ita curas,ita prouides,ita excipis,ut nihil tibi unquam accidat ſubitum, nihil nõ præuiſum. Nihil à ſenatu tibi mandatur,aut graue,aut arduum, quod non libenti fortiq. animo obeas,feliciterq. abſoluas, nihil proponitur à P.C. quod non conſilij iudicijque promptitudine quamprimum expedias &c.

QVi parentem necaſſe iudicatus erit, vt is obuolutus & obligatus corio deuehatur in flumen) Ego quanquam reſtagantur omnia fere exemplaria, lectionem corruptam & mutilatam cenſeo, itaque ſuę ſinceritati reſtituendam. Qui parentem necaſſe iudicatus erit, vt is obuolutus ſolliculo, & obligatus culeo, deuehatur in flumen. Erat.n. pœna parricidę, vt quodam tegumento ea lupina pelle ore coniecto, ligis ſanguineis in culeo, qui, vt ait Fulgentius, ſaccus erat nomine in pœna parricidarum notiſſimo, inſueretur cum cane & gallo gallinaceo, & vipera, & ſimia, deinde in mare, aut in fluuium culeus deijceretur. Hinc Satyricus Aquinas, de Nerone vt multorum parricidiorum reo.

Cuius ſupplicio non debuit vna parari
Simia, nec ſerpens vnus, nec culeus vnus.

M. Tullius pro Roſ. Amer. hæc diuinitus de parricidarum pœna ſcribit: Itaque cum multis intelligi poteſt, maiores noſtros non modo armis pluſquam ceteras nationes, verum etiam conſilio ſapientiaque potuiſſe, tum ex hac re vel maxime, quòd in impios ſingulare ſupplicium inuenerunt. Qua in re quantum prudentia præſtiterint his qui apud ceteros ſapientiſſimi fuiſſe dicuntur, conſiderate. Prudentiſſima ciuitas Athenienſium, nam ea rerum potita eſt, fuiſſe traditur. eius porro ciuitatis ſapientiſſimum Solonem dicunt fuiſſe, eum qui leges, quibus hodie quoque vtuntur, ſcripſerit. Is cum interrogaretur cur nullum ſupplicium conſtituiſſet in eum qui parentem necaſſet, reſpondit, ſe id neminem facturum putaſſe. Sapienter feciſſe dicitur, cum de eo nihil ſanxerit, quod antea commiſſum non erat, ne nõ tam prohibere quam admonere videretur. Quanto noſtri maiores ſapientius? qui cum intelligerent, nihil eſſe tam ſanctum, quod non aliquando violaret audacia, ſupplicium in parricidas ſingulare excogitauerunt, vt quos natura ipſa retinere in officio non potuiſſet, magnitudina pœnæ maleficio ſummo vterentur. Inſui voluerunt in culeum viuos, atque ita in flumen deijci. O ſingularem ſapientiam, iudices. Non ne videntur hunc hominem ex rerum natura ſuſtuliſſe, & eripuiſſe, cui repente cœlum, ſolem, aquam, terramq. ademerint. vt qui eum necaſſet, vnde ipſe natus eſſet, careret etiam his rebus omnibus, ex quibus omnia nata eſſe dicuntur. Noluerunt feris corpus obijcere, ne beſtijs quoque quę tantum ſcelus attigiſſent, immanioribus vterentur. non ſic nudos in flumen deijcere, ne cũ delati eſſent in mare, ipſum polluerent, quo cetera, quæ violata ſunt, expiari putantur. Deinde nihil tam vile, neque tam vulgare eſt, cuius partem vllam reliquerint. Etenim quid tam eſt cõmune, q̃ ſpiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuãtibus, litus eiectis? Ita viuunt dum poſſunt, vt ducere animam de cœlo non queant. Ita moriuntur vt eorum oſſa terra non tangat. ita iactantur fluctibus vt, nunquam abluantur. ita poſtremo eijciuntur, vt ne ad ſaxa quidem mortui conquieſcant. Scire operæpretium eſt, quod commentatores dicunt, ſolliculum hic poni pro culeo Qđ ſomnium minime retuliſſent, ſi Cic. verba ex Rhet. de Inuent. cũ his ad Herennium contuliſſent. Ea ſunt. Os obuolutum eſt ſolliculo, & præligatum. Deinde in carcerem deductus, vt ibi eſſet tantiſper, dum culeus compararetur. Quis non videt aliud eſſe culeũ aliud ſolliculum? qui non modo eſt vter, ſed & quælibet pellis. nam veteres follem, pellem dicebant, & per diminutionem, ſolliculum, vnde & pro pilæ genere vſurpatur. Martial.

Folle decet pueros ludere, folle ſenes.

Suetonius in Auguſto, ſeparauit pilam à ſolliculo: Poſt bella ciuilia, inquit, ad pilam primo ſolliculumq. tranſijt. Ponitur etiam pro ſaccis & crumentis. Liu. lib. 12. Equas ſolliculis in caſtra frumentum veheret. Ponitur & pro theca, quæ granum continet. Transfertur & ad alia, quæ in Iuuenalem annotauimus, Venetijs olim proſilientas. [Minus quidam nominatim Accium poetam compellauit in cœnaculo in eo Accius iniuriarum agit) Sic interpretes legunt, ſic omnes libros habent. Tu ſcribes, In ſcena, meo periculo, non In cœnaculo & Cum eo, ſiue In eum, ſiue De eo Accius iniuriarum agit, non In eo. ſic enim & ſenſus, & conſtructionis ratio conueniet, niſi forte In eo, pro De eo accipias, hoc eſt, de tali compellatione. nam In eo, hoc eſt Mimo, iniuriarum agit, nemo niſi illiteratus diceret: In eum vero, vel, Cum eo, Latiniſſimi quique ſcriptores vſurpant. Idem Cicero alibi, Perinde ac ſi furti cum eo egiſſet. In ſcena autem legendum eſſe, non In cœnaculo, quis dubitabit? Nam compellatio illa iccirco iniuria erat, quoniam In ſcena illum poetam non appellauerit, prout appellari ſolebant comœdiarum ſcriptores, ſicut apud Plautum & Terẽtium videmus. Vnde Vlpianus titulo de Iniurijs ſcribit: Iniuriam atrocem quaſi contumelioſiorem & maiorem accipi, fieriq. aut perſona, aut tempora, aut re ipſa, ſm Labeonem. Perſona atrociorẽ fieri iniuriam, cum magiſtratui, cum parẽti, patrono ne fiat. Tempore, cum in ludis, & in conſpectu fit. Et Pomponius ait, & ſine pulſatione poſſe dici atrocem iniuriam, perſona atrocitatẽ faciente. ſed etſi in theatro, vel in foro cædit & vulnerat, quanquã non atrociter, atrocem fieri iniuriam. Agebat igitur iniuriarum .i. de iniuria conquerebatur Accius poeta, quòd proprio nomine hiſtrio appellaſſet, cum ſuas recitaret tragœdias, cum debuiſſet eũ meriti & dignitatis nomine dicere poetam. Et hanc iniuriam atrocẽ faciebat à loco, quoniam in ſcena, à perſona ſua, quoniam poeta, cuius tragœdiæ recitabantur, à perſona inferentis iniuriam, quoniam hiſtrio, cui maxime cõueniebat venerari poetam. Et ne in re nimis aperta diutius immoremur, ipſe Cicero hoc eodem opere, quo nam modo legendus ſit hic locus, vbi agit de iuridiciali abſoluta, docet his verbis: Item C. Cœlius iudex abſoluit iniuriarum, eum qui Lucilium poetam in ſcena nominatiũ læſerat, cum P. Mutius eum qui L. Accium poetam nominauerat, condemnauit. [Aſſumptiua pars eſt, cum per ſe defenſio infirmata eſt, ſed aſſumpta ex contraria re comparatur) Caſtigamus, & ita legimus: Item aſſumptiua pars eſt, cum per ſe defenſio infirma eſt, ſed aſſumpta extranea re comprobatur. Extranea autem dicitur, quaſi extraneus. quo ſermone Cicero vtitur, & in hoc opere frequentius. In ſecundo. Deinde reuertemur ad extraneas res. Sicut extrarius antique, qui extra focum, ſacramentũ, iuſque eſt, hoc eſt, alienus. Vnde, inquit, Cicero, aſſumptiuam partem eſſe, & tunc dici, cum res ipſa ex ſe probari, non poteſt, ſed extrinſecus aſſumit aliquid quo confirmetur, & foris adiuncto argumento defendatur. Non igitur, Ex contraria re comprobatur, ſed Extranea legendum eſt. [Vt breuiter & dilucide quibus de rebus dicendum fuit, diceremus) Antiqui libri. Vt breuiter & dilucide, quibus de rebus adhuc dicendum fuerit, diceremus. [Si quoquo modo poterit, denique aliquo, aut quamplurimis vitijs contaminare perſonam) Perperam ſic legitur, cum deſint verba mire ad rem facientia, quæ in ſinceris codicibus & manuſcriptis fere ſunt omnibus. Sic reſtituenda eſt lectio: Si quoquo modo poterit quem pecuniæ cauſa dicet feciſſe, denique aliquo, aut quamplurimis vitijs contaminare perſonam. [Aut offenſione impediretur) Commodior antiqua lectio, Impediremur. Si hanc præceptionis aſſiduitatem exercitationis accommodaſſemus. Quiſque recte perſpexiſſet, etiam qui ſit via literis tinctus, potuiſſet videre verbum. deeſſe, quod in manuſcripto codice eſt, & ſtructuræ & ſenſui conuenit, Rationem. vt ſit: Si ad hanc præceptionis rationem, aſſiduitatem exercitationis accommodaſſemus. Quo ſermone ſæpius Cic. vtitur, in hoc maxime opere. [Et cauſa proferetur, quare id ſcriptor ſcripſerit, quod ſcripſit) Prona res fuit in lapſum, vt ita Cic. variaretur, vt ſcripto ſcripſit pro ſenſerit, in eo mendo ſe repoſitum ſit, & in omni impreſſorum editione ita receptum ſit. Tu ex mente Cic. antiqua munu ſic caſtiga, vt dixi: Et cauſa, inquit, proferetur, quare id ſcriptor ſenſerit, quod ſcripſit. Deinde, legum & ſtipulationum breuiter exceptarum, ego libentius legerem, Exſcriptarum, pro vt legitur in manu ſcriptis codicibus, quòd magis ad lectin ſenſui Tulliano conuenire videtur. ſed hanc, ſiue illam, ſuo quiſque arbitrio ſequatur. [Pacta ſunt, quæ legibus obſeruanda ſunt, hoc modo: Rem ubi pangunt, oratione pangunt) Omnis veteris & incorruptæ fidei codex, Pagunt, non pangunt habet. Nec mirum. nam quamuis Seruius dixerit, Pago, unde multi volunt uenire pepigi, nuſquam lectum eſſe, pepigi a paciſcor fieri ſicut & pactus, quo modo à placeo placui, & placitus, tamen Priſc. & ceteri grammatici ſcribunt, antiquos dixiſſe pago, non pango. Hæc autem lex eſt ex 12. tabulis, quam pro exemplo Tullius ſubijcit. & Fabius Quintil. hæc eadem uerba repetit. Rem ubi pagunt, oratione pagunt. Vnde non eſt dubitandum, pagunt, non pangunt Cicero. ſcriptum reliquiſſe, ſed uerbi inſolentiam ignorantes librarios, N, literam addidiſſe. [Non uero arbitramur, non modo adiumento eſſe) Contraria erit præcepto Cicero. ſententia, niſi Nullo poſt Non modo addatur: ut ſic. Nos uero arbitramur, non modo nullo adiumento eſſe. Sicque ſinceri codices legendum præ ſe ferunt. [Itaque hac ratione & ipſi meminiſſe poterimus, quid quoquo loco dixerimus) Antiqua lectio: Itaque hac rõne & ipſi meminiſſe poterimus, quid in vnoquoque loco dixerimus. Vtra ſit nitidior lectio, facile eſt legentibus iudicare. [Si cum aut plura ſunt, pauciora dicamus, hoc modo:) Nemo non intelligit. Aut, nullo modo ſtare. quare mihi places: ut, Aut dictio deleatur, & cetera ſuo ordine ſcribantur, uel (quod magis placet) illud, Aut in ut conuertatur, & ante, Si reponatur, hoc modo: Vt ſi cum plura ſunt, pauciora dicamus, hoc modo. [Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus Cæſæ cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes:) Caſtigatur ſic lectio,

ctio, vt quidam præcipiunt, vt verſus non claudicent, ſuiſq́. pedibus incedant.

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Caſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes.

Vt ſit trabes caſus nominatiui, numeri ſing. more antiquo, vt eanes canis, duces ducis, plebes plebis quamuis & plebei dixerint maiores noſtri. De quo vide Varr. Priſcianum, antiquiores grãmaticos. Extat & illud ex ipſius Q. Ennij annalibus carmẽ.

Labitur vncta trabes remis roſtrata per altum.

Sed corrumpunt meo quidem iudicio lectionem veram, idq́. probo ipſius Tulli auctoritate in Topicis, vbi ſic legitur. Illud enim eſt tanquam.

Vtinam ne in nemore Pelio.
Caſa ſecuribus ad terram cecidiſſent abiegna trabes.

Niſi .n. cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes Argo illa facta non eſſet. nec tamen fuit in his trabibus efficiendis vis neceſſaria. Hæc Cic. Quibus conſtat in plurali numero legendum eſſe trabes abiegnæ. Accedit & Priſciani grammatici auctoritas, qui omnes fere verſus a Cic. adductos, ſuo ordine reponit, & genus metri docet quale ſit in libello de Comicis verſibus. verba eius ſunt hæc: Nec ſolum Comici huiuſmodi vſi ſunt iambicis, ſed tragici vetuſtiſſimi. vt Ennius in Medæa.

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Caſa cecidiſſent abiegna ad terram trabes:
Neve inde nauis inchoandæ exordium cœpiſſet,
Quæ nunc nominatur nomine Argo, quia vecti
Argiui delecti viri petebant illam
Pellem inauratam arietis Colchis,
Imperio regis Peliæ per dolum:
Nam nunquam hera errans mea domo efferret pedem.

Confer Priſciani lectionem cum Tulliana, & videbis quid ſit in ea caſtigandum, quid mutandum, quid addendum & minuẽdum. Fabius quoque probat hanc lectionem, vt trabes legatur in numero plurali, his verbis: Recte autem monemur, cauſas non vtique ab vltimo eſſe repetendas, vt Medæa.

Vtinam in nemore Pelio.

Quaſi vero id eam fecerit miſeram, aut nocentem, quòd illic ceciderint abiegnæ ad terram trabes. [Amicum ob meritam noxam immane caſtigare eſt facinus.) Qui Plautinum ſermonem, morem, & metrum intelligit, facile percipit ita legendum eſſe. Amicum caſtigare ob meritam noxiam, Immane eſt facinus. [Veluti Pacuuius: Fortunam inſanam eſſe cæcam, & brutam perhibent philoſophi, Saxiq́. ad inſtar globoſi prædicant eſſe volubilem:) Caſtigamus ex antiqua librariorum fide, & fortunæ deſcriptione. Velut Pacuuius: Fortunam, inſanam eſſe, & cæcam, & brutam perhibent philoſophi, In ſaxoq́. inſtare globoſo volubilem. In ſaxo ne metrum violetur: vt ſupra, Et cæcam. Non enim eſt pedeſtria oratio, et multi, ne dicam omnes, exiſtimant. ſed carmen, huiuſmodi ordine. Fortunam, inquit, inſanam eſſe, & cæcam, & brutam perhibent philoſophi, Saxique ad inſtar globoſi prædicant eſſe volubilem: Quia quò ſaxum impulerit ſors, eò cadere fortunam autumant. Cæcam ob eam rem eſſe vocant, quia nihil cernat quo ſeſe applicet. Inſanam autem aiunt, quia atrox, incerta, inſtabiliſque ſit. Brutam, quia dignum aut indignum nequeat internoſcere. Ouidius.

Paſſibus ambiguis fortuna volubilis errat,
Et manet in nullo certa tenaxq́; loco.

Poſſes etiam legere, Saxiq́ ad inſtar globoſi prædicant eſſe volubilem: Ita vt volubilis, non, vt quidam ſomniant, à volando, ſed à voluendo ducatur, quam lectionem magis probant, quæ ſtatim ſequuntur verba Cic. Quia, inquit, quo ſaxum impulit ſors, eo cadere fortunam autumant. Non enim caderet, niſi ſaxo inſiſteret. [Sunt item philoſophi, qui fortunam negent vllam eſſe,) Friuolum eſt hoc annotare, annotandum tamen, cum ita ſemel, et omnibus proſimus, ſtatutum ſit. In antiquis libris legi: Sunt item philoſophi, cui contra fortunam negant, ſiue cæcam, ſiue occultam, ſiue vllam eſſe. In quibuſdam aliter: Sunt item philoſophi, qui contra fortunam negant vllam eſſe. [Quoniam ſuſtinent puerum infantem.) Illud pepeciſſe, exigit Suſtinuit. vt eſt in priſcis codicibus, nam ſuſtinere interdum ſignificat reficere, alere, cibare. Liuius: Milites fluuiatili piſce & herbis ſuſtinebantur. Virg.

Patriam, paruosq́; nepotes
Suſtinet.

[Nam ita pro ſuo iure eſum Treſpontem Ennius induxit,) Melius in manuſcriptis exemplaribus: Nam ita pro ſuo iure hoc exemplo, vſum Chreſphontem Ennius induxit. Item vitioſa eſt, cum id, quod in aperto delicto poſitum eſt, tamen aliqua leui tegitur defenſione, hoc modo.) Cæci, vt auiot, non incurſarent huiuſmodi offenſacula, quæ hunc in modum tollenda ſunt. Item vitioſum eſt, cum id, quod in aperto delicto poſitum eſt, tantum aliqua leui tegitur defenſione, hoc modo. [Nunc deſerto ab omnibus ſummo periculo ſolos et reſtituam paro.) Eleganter Priſca lectio: Nunc eum es deſertus ab omnibus, ſummo periculo, ſolus vt reſtituam paro. [Item vitioſum eſt pro argumento ſumere quod in diſputatione poſitum eſt.) Priſca lectio, non Diſputatione, ſed Diſquiſitione. Virum melius, in medio relinquo, & in ocio dijudicandum. [Quod ſi ad exercitum non venilſet, id Tribuno militum diceret.) Id ne Tribuno militum diceret vt legatur, & ratio admonet, & Priſca lectio [Item vitioſa eſt, cum id, de quo ſumma controuerſia eſt, parum expeditur,) Videbunt omnes, legendum eſſe vitioſum: vt ſupra dictum eſt, vbi ſimilem caſtigationem fecimus. [Aperte ſatur dictio, ſi intelligat: Tali dari arma, qualis qui geſſit fuit, Iubet, potirt) Somniculoſe vitiarunt verbum Intelligam, pro quo intelligas fecerunt, & Que, coniunctionem, quæ poſt Iubet, ſequitur in antiquis libris, prætermiſerunt librarij. Vera lectio eſt: Si intelligam tali dari arma, qualis qui geſſit fuit, Iubetq́. potiri. [Item vitioſa eſt, ipſum ſibi in ſua orationem diſſentire,) Admonitum eſt, legi debere vitioſum. [Quo illi nomine appellarentur a P.R. quaſi non omnes quibus aqua & igni interdictum eſt.) Priſca exẽplaria, aut quaſi non omnes, quæ lectio candidior videtur, cum præceſſerit: Proinde quaſi fuiſſet in controuerſia quo ille nomine &c. [Ficta enim & dedita opera comparata oratio videbatur eſſe artificij ſignificandi.) Inſcite ſcriptum eſt, Videbatur, cum Videbitur, legendum eſſe nemo non intelligat. [Et ea neglecta oſtendemus, quid periculum aut incommodorum conſequatur.) Librariorum ſomnolentia omiſit ſubſtantiuum Re, quod vitium tam tenaciter hæſit vulgo Tullianis exemplaribus, vt nullum ad hunc diem videre contigerit, in quibus non deſideretur, Tu veram lectionem reſtitue, et ſit, Et ea neglecta oſtendemus, quid periculorum. & ſic ſenſus integer erit ſermonis prætextu. Tertius locus eſt, quo percunctamur quid ſit euenturum, ſi omnibus idem concedatur &c. [Et dicemus, voluntario facinori nullam excuſationem, imprudentiæ iuſtam deprecationem paratum.) Priſca manus habet Et, copulam, ante Imprudentiæ, & poſt Paratam duo ſunt verba, Conſilio nullam. Et dicemus, inquit, voluntario facinori nullam excuſationem, imprudentiæ iuſtam deprecationem paratam, conſilio nullam. [Hæc ſi vt conquiſite conſcripſimus, ita diligenter fueris conſecutus, & nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia capiemos.) Deeſt fere clauſula, quæ in omnibus manuſcriptis libris habetur. Sic reſtitues ſua Ciceroni lectionem: Hæc, ſi vt conquiſite conſcripſimus, ita diligenter fueris conſecutus, & nobiſcum, & ſine nobis conſiderabis, & nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia capiemus. [Via diſcernitur per exercitus, claſſes, arma, tormenta, reuocationes hominum, & alias huiuſmodi res.) Verborum affinitas ignarum librariorum vulgus ita plerunque trahit in errorem, vt doctis negocium faceſſant: vt hic, Reuocationes, pro Euocationes, decepti vbi ſemel repoſuerunt, mendam vbique librorum impreſſorum tenaciter ſeruare voluerunt. Nos Reuocationes in Euocationes, illiteratorum pertinaciam continentes conuertamus, priſtinumq́ nitorem proprietatis lectioni Ciceronianæ reddamus. Eſt enim euocatio, genus militiæ, de qua Donatus, Seruius, & ceteri. unde euocatus dicitur miles, non qui iuſtus miles eſt, ſed qui repentina aliqua neceſſitate ex agro in bellum tumultuarie vocatur, qui pro milite hiſtoricis dicitur. Et recte conuenit ceteris verbis caſtrenſibus, exercitus, claſſes, arma, tormenta. [Si vires, atque velocitas egregia honeſtis, hæc exercitationibus, & induſtrijs comparara, ſi valetudo perpetua, diligentia, & temperantia cupiditatum.) Antiqua lectio: Si vires atque velocitas egregia, honeſtis hæc exercitationibus dicemus, & induſtria comparata: ſi valetudo eſt perpetua, diligentia & temperantia cupiditatum. [Vt ſi laudabimus, aliud iuſte, aliud fortiter, aliud honeſte, aliud prudenter factum eſſe dicamus.) Priſca exemplaria: Modeſte, pro honeſte, quòd nimis generale. [Deinde ſi commodum erit, quia non ſemper neceſſe eſt ad principij ſententiam reuerti, licebit, ſi cauſa noſtra magnam difficultatem videbitur habere.) Antiqui libri habent. Quod non ſemper neceſſe eſt, & melius, quàm Quia, vt alijs videtur: et mihi, idem valet. [Et horum omnium diligens memoria ſine pronunciatione, non pluſquam ſine his rebus pronunciatio ſola valere potuit.) Eſt leue omnino offenſaculũ,

non

non tamen negligendum vt ſincera ſit & emaculata rhetoricorum lectio, Poterit, non Potuit, ſcribendum eſſe etiam ceſpitabundi quique vagis oculis quidquid inter pedes diſiectum eſt offendunt, admonitione non indigẽt. [Quemadmodum igitur qui literas ſciũt, poſſunt id quod dictum eſt ſcribere & recitare quod ſcripſerunt.) A vitio vindicabis lectionem, ſi non Dictum, ſed Dictatum ſcripſeris: vt ſit, id quod dictatum eſt ſcribere, & recitare id, quod ſcripſerunt. [Pluribus verbis ad eam te adhortari non eſt ſententia.) Quidam codices habent, Ad eſſe. tu ita corrige: Pluribus verbis ad eam rem te adhortari, non eſt ſententiæ: Quæ quidem caſtigatio, etiam ſi nulli eſſent codices qui ſuffragarẽtur, probanda eſſet. [Aut Bouis cum Siſonijs corſicarunt.) Sunt libri, in quibus legitur Siſonis. Tu corrige, Sicyonijs, ex hiſtorijs. [Aut ex poematibus elegeris exempla, quæ ceteris ſignis artificij notata ſunt.) Ceteris, omnia Ciceronis exemplaria. Tu vide, an potius legendum ſit, Certis: Hæc quidem mihi videtur certa M. Ciceronis lectio. [Primum, quod contra nulla ſtaret eorum ratio.) Faciliorem ſenſum præſtat antiqua lectio, quæ huiuſmodi eſt. Primum, quod contra hoc nulla ſtaret eorum ratio. [Liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui ſibi omnes res ſuppeditaret exempla, vel poetam, vel oratorem. cuius auctoritate niterentur.) Quamlibet, non quemlibet, legendum cenſeo, pro eo quod eſt quantumlibet. [Primum omnium, quod ab artis ſcriptore effertur, exemplum de eius artificio debet eſſe.) Antiqui libri, De eiuſdem artificio debet eſſe, non alienum. Sed eius exemplum aliunde rogabo tibi quod oſtendam.) Lectio antiqua. Sed huius exemplum aliunde excogitabo & rogabo, quod tibi oſtendam. [Vt Lyſippus caput oſtenderet Milonis, brachia Praxiteles, pectus Polycletus.) In nullum adhuc Ciceronis exemplarium incidimus, in quo non legantur hæc portenta orationis tria quidem numero, eodem tamen ignorantiæ fonte manantia, vnoque tenore. Vt omittam, quod Mironis, non Milonis, ſcribendum eſſe, ex ſtatuarij celebris nomine conſtat, quæ nam malum iſtę inſcitia eſt, quæ non cognoſcit vel grammatica congruitate ſcribi debere, Caput oſtenderet Mironis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti? hoc eſt ſingula membra, quę ſinguli ſtatuarij illi feciſſent, non vnus magiſter. [Iſti credunt eos qui hoc habet, velint diſcere, alia ratione doceri poſſe commodius: præterea non poſſunt ex quidem, quæ ſumuntur ab alijs exempla, tam eſſe accommoda ad artem: propterea quòd in dicendo leuiter vnuſquiſque locus plerunque tangitur, ne ars appareat.) Hæc: non Hoc ſcribendum verbum Habet, ſuperfluit, & poſt illud Ad artem ex antiquis codicibus addendum eſt, Quam propria. Iſti, inquit, credunt eos qui hęc velint diſcere, alia ratione doceri poſſe commodius, præterea non poſſunt ea quidem quæ ſumuntur ab alijs exempla, tam eſſe accommodata ad artem, quàm propria, propterea quod in dicendo leuiter vnuſquiſque locus plerunque tangitur, ne ars appareat. [Poſtremo hæc quoque res nos ducit ad hãc rationem, quòd nomina tenim græca quæ conuertimus, ea remota ſunt a conſuetudine.) Antiqui libri habent, A Latina conſuetudine. In impreſſis deeſt verbum Latina, quod neceſſarium eſt. [Quæ recte videbitur appellari, ſi ſuffulta nominabitur.) In manuſcriptis, inſulta, Mendoſa eſt, vti exiſtimo, dictio hæc Inſulta, ut illa ſuffulta. loco cuius repono audacter, Sufflata vel inflata, pro eo quod eſt tumida. de quo orationis vitio hic agit. Quæ recte, inquit, videbitur appellari, ſi ſufflata nominabitur. nam ut corporis bonam habitudinẽ tumor imitatur ſæpe, ita grauis oratio ſæpe imperitis videtur ea quæ turget & inflata eſt. [Traductio eſt, quæ facit vt cum idem verbum crebrius ponatur, non modo non offendat animum, ſed etiam rationem concinniorem reddat.) Commodius in manuſcripta lectione, Non modo non offendat animum auditoris, ſed etiam orationem &c. [Et ea re qui bis bene vtuntur plerunque ſimul collocant ea &c.) Vide an ſimiliter magis quam ſimul, legi potius debeat. [Annominatio eſt, cum ad idem verbum & nomen accedit commutatione, vel additione vnius literæ, aut literarum.) Agnominatio, non Annominatio, dicitur paronomaſia, quæ fit, cum dictio iteratur, mutata tantum aut litera, aut ſyllaba, quoties, nomine ſimili vtitur in ſignificatione diuerſa: vt, Cuſtodia caſtrorum non honoris, ſed oneris exiſtimatur. [Item poema loquens pictura eſt, tacitum poema eſſe debet.) Lego: Poema loquens pictura eſt, cum pictura tacitum poema eſſe debet. Eſt enim mutua illa conuerſio ſatis celebrata, picturam eſſe mutum poema, poema eſſe loquentem picturam. [Illa aut ab inuentore conficitur, vt de Tarpeio loquens, eum Capitolinum nominet:) Mutilata eſt lectio, niſi addas, Si quis: vt ſit, Si quis de Tarpeio loquens & reliqua, de denominatione. [Vt ſi quis ei veſtitum, aut ornatum ſumptuoſum oſtentet, dicat:) Quam craſſo ſenſu eſſe deprehenduntur interdum librarij, qui relatiuum Qui neceſſario ſcribendum, non repoſuerunt. Caſtiga, Si quis ei qui veſtitum, & quæ ſequuntur. [Neque alijs iſte commodioribus rationibus) Simul hunc locum inſpexi, nonnihil deeſſe diuinaui. Deinde adhibita trutina cenſoria, conſultisq. antiquioribus libris, ſic caſtigaui. Neque alius quiſquam æque commode, atque iſte commodioribus rationibus facere potuit. Sunt verba Tulliani exempli per frequentationem. [Nam vnum aliquid aut alterum poteſt in iſtum cecidiſſe ſuſpicioſe.) Corrupte hic codices quidam dictionem habent, quæ hic deeſt, ſed tu dandi caſu, cum in accuſandi eſſe debeat ſincere, tamen ſuſpicioſe. Sic emendo: Nam vnum aliquid, aut alterum, poteſt in iſtum caſum cecidiſſe ſuſpicioſe. [Si ſententiam traijciamus, aut ad ſermocinationem, aut excuſationem.) Antiqui libri plerique Suſcitationem. Tu poteris Excuſationem corrigere, quæ quidem correctio, non corruptio, non temeritas videri debet, cum non paulo dicat, Item mutatur res tractando, ſi traducitur ad exuſcitationem. hæc in expolitione. [Heus tu, inquit, veni Samio.) Probabit doctiſſimus quiſque puto magis Vide, quam Veni, quanquam eruditæ reclamant exemplaria. [Vt nos exempli cauſa cœperamus,) Notationem nunquam legiſſe. nedum notaſſe videntur, qui hanc mendã tam turpem in Tullianis exemplaribus repoſuerunt, quique inoleſcere permiſerunt. Scribe, comparamus. [Et tu per deos, inquit, hunc exemplare.) Amplexare, ſcribo, Ex amplexare ſcripturus libẽtius, ſi in vſu Ciceronis obſeruaſſem, vti Exoſculor. [Per ſimilitudinem, cũ, aliqua re ſimili allata, nihil amplius dicimus,) Qui ſimilitudinem a diſſimilitudine diſcernit, diſcernit & hic lapſum eſſe librariorum, ex dictionum affinitate, qua frequentiſſime præcipitantur; vnde ex Collata fecerunt Ablata, maxima ſignificationis diuerſitate. Leges deinceps: Per ſimilitudinem, cum aliqua re ſimili collata, nihil amplius dicimus, ſed ea ſignificamus, quid ſentiamus.

M. FABII VICTORINI RHETORIS IN M. TVLLI *Ciceronis libros de Inuentione, Commentarius.*

OMNIS quicunque incipit cuiuſcunque generis orationem, hæc tria in principijs adhibere debet, vt auditores faciat attentos, beneuolos, dociles. Ergo hic Cicero facit dociles auditores, cum quid ſit eloquentia oſtendit: Attentos, cum dicit ſede eloquentia dicturum, re .ſ. magna: Beneuolos ſi quidem, quia oſtendit futurum et commodum, qui his artibus fuerit edoctus. Eloquentia igitur qualis ſit, per ſe ipſa non oſtendit, ſed eſt capax qualitatis, quam non in ſe habet, accipit ab agente. Nã vt cuiuſcunque ingenium fuerit, eius qui ea vtitur, perinde qualis ſit, & quid faciat, demonſtrat. Ergo quoniam quiuis mediocriter ſapiens poteſt videre, eloquentiam ſi in homine ſtulto ſit, malum eſſe ſi in ſapiente, bonam eſſe, propterea Cicero non verũ bonum, an malum ſit eloquentia quærit, ſed verum plus boni, an mali habeat oſtendit. Tractat autem in principijs quatuor theſeis: Vnam talem, Studendum eſſe ſapientiæ cum eloquentia: Aliam, Parum prodeſſe ſolum ſapientiam, tamen prodeſſe, Tertiam, Multum nocere eloquentiam, ſi ſine ſapientia ea ſit. & quia poteſt dici, Ergo eloquentiæ ſtudendum non eſt? nam vbique ſapientiam laudas, Reſpondetur, Studium eſſe eloquentiæ, quia per eloquentiam vim ſuam ſapientia exercet neceſſario. Quarta theſis: Studendum eſſe eloquentiæ, ſed tamen quæ ſit mixta ſapientiæ. Animaduertere tamen debemus in principijs deliberationis propoſitionem, partes propoſitionis, executiones partium poſtremo vero ſententiam. Quod diligenter attendenti facile cognitu eſt. Sed antequam ad id vnde cœpit Cicero, veniamus, dicendum primum videtur quid ſit ars, deinde quid interſit inter artem & virtutem. Ars eſt, quæ ſignificantiam ſui plenam non habet, ſed intelligitur ad aliquid pertinere. non enim velut codice nominato, ſcimus ſtatim quid ſit codex, ita non ſcire poſſumus quid ſit ars. niſi additum fuerit cuius ars ſit, vt ars poeticæ, grammaticæ eloquentiæ. Virtus eſt animi habitus, in naturæ modum rationi conſentaneus. & ideo in naturæ modum, duobus enim conſtamus, ãnima & corpore. Anima immortalis eſt, ſi immortalis eſt, à diuinis deſcendit, ſi à diuinis deſcendit, perfecta eſt. Sed acies quamuis perfectæ animæ quodam corporis craſſo tegmine irretitur, & circunfunditur, & ita ſit vt quandam obliuionem ſui capiat. Cum vero

ſtudio ac diſciplina veluti detegi cœperit atque nudari, tunc in naturæ ſuæ modum animi habitus reuertitur, atque reuocatur. Hanc uirtutem Plato dicit nunc arte fieri, nunc cum hominibus naſci, nunc in exercitatione confici, nunc à Deo dari. Hæc virtus in Rhetoricis à Cic. eadem ponitur quæ ſapientia. Alibi vero .i. in libris de rep. ab eodem Cic. alia uirtus dicitur, quæ prudentia. Virtus igitur habet partes quatuor, Prudentiam, Iuſtitiam, Fortitudinem, Temperantiam. Prudentia eſt, rerum bonarum & malarum per omne tempus ſcientia. Iuſtitia eſt, animi habitus ita in ſummatus, ut omnibus mentis tribuat dignitatem. Fortitudo eſt, conſiderata periculorum ſuſceptio, & laborum perpeſſio. Temperantia eſt, animi circa res inutiles atque inhoneſtas victrix ac pudica dominatio. Harum partium ſingularum partes in conſequentibus cognoſcemus. Nunc ad id quod oſtendere propoſuimus reuertamur .ſ. vt quid inter & virtutem interſit videamus. Harum quatuor partium, quas diximus ineſſe virtuti, nulla omnino per ſe in artem radit. Ars enim tantum præcepta tradit. non aliquid ſecundùm ipſa præcepta faciendum. Ideo ars ſapientiæ tradi non poteſt. Per ſe autem tota conſtat ac permanet quæ perfecta eſt, ſi hæc quatuor teneat, Prudentiam, Iuſtitiam, Fortitudinem, Temperantiam. Datur autem ars eloquentiæ, & recte datur. Etenim ſi conſtat quatuor rebus, natura, vſu, exercitationes, arte: neceſſario & artis præceptio in eloquentiam datur. Quæ ſi deeſt, profecto tria illa multum interdum nocere, nunquam prodeſſe poſſunt. Dicendum etiam uidetur, quæ diſtantia ſit inter Rhetorem, Sophiſtam, & Oratorem. Rhetor eſt, qui docet literas, atque artes tradit eloquentiæ. Sophiſta eſt, apud quem dicendi exercitium diſcitur. Orator eſt, qui in cauſis priuatis ac publicis plena & perfecta utitur eloquentia. Et ut ſciamus alium eſſe rhetorem, alium oratorem, hos libros artium rhetoricarum uocauit, vbi docet artem dicendi. Illos alios tres, de Oratore nominauit, ubi illa quæ habere debeat orator, oſtendit. Nunc ergo conſiderans quid & quantum ſit illud de quo dicturus eſt eloquentia, recte ſe dicit diu cogitaſſe, non utrum bona an mala ſit eloquentia, ſed utrum plus boni, an plus mali habeat.

M. TVLLII CICERONIS
DE INVENTIONE
RHETORICA,

LIBER PRIMVS.

SAEPE & multum hoc mecum cogitaui, boni ne, an mali plus attulerit hominibus & ciuitatibus copia dicendi, ac ſummum eloquentiæ ſtudium. nã & cum noſtræ reip. detrimenta conſidero, & maximarum ciuitatum veteres animo colligo calamitates, non minimam video per diſertisſimos homines inuectam eſſe partem incommodorum. cum autem res ab noſtra memoria propter vetuſtatem remotas ex literarum monumentis repetere inſtituo, multas vrbes conſtitutas, plurimas bella reſtincta, firmisſimas ſocietates, ſanctisſimas amicitias intelligo cum animi ratione, tum facilius eloquentia comparatas. Ac me quidem diu cogitantem ratio ipſa in hanc potisſimum ſententiam ducit, vt exiſtimem ſapientiam ſine eloquentia parum prodeſſe ciuitatibus, eloquentiam vero ſine ſapientia nimium obeſſe plerunque, prodeſſe nunquã. quare ſi quis, omisſis rectisſimis atque honeſtisſimis ſtudijs rationis & officij, conſumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis ſibi, pernicioſus patriæ ciuis alitur: qui vero ita ſe ſe armat eloquentia, vt non oppugnare commoda patriæ, ſed pro his propugnare poſſit, is mihi vir & ſuis & publicis rationibus vtilisſimus, atque amicisſimus ciuis fore videtur. Ac ſi uolumus huius rei, quæ vocatur eloquentia, ſiue artis, ſiue ſtudij, ſiue exercitationis cuiuſdam, ſiue facultatis à natura profectæ conſiderare principium, reperiemus id ex honeſtisſimis cauſis natum, atque optimis rationibus profectum. Nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines paſſim beſtiarum more vagabantur, & ſibi victu ferino vitam propagabant, nec rationi animi quidquam, ſed pleraque viribus corporis adminiſtrabant, nõdum diuinæ religionis, non humani officij ratio colebatur: nemo legitimas viderat nuptias: non certos quiſquam inſpexerat liberos: nõ, ius æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. ita propter errorem atque inſcitiam, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas ad ſe explẽdam viribus corporis abutebatur pernicioſisſimis ſatellitibus. quo tempore quidam, magnus videlicet vir & ſapiens, cognouit quæ materia eſſet, & quanta ad maximas res opportunitas in animis ineſſet hominum, ſi quis eam poſſet elicere, & præcipiẽdo meliorem reddere: qui diſperſos homines in agris, & in tectis ſiluestribus abditos, ratione quadam compulit in vnum locum, & cõgregauit, & eos in vnamquanque rem inducens utilem atque honeſtam, primo propter inſolentiam reclamantes, deinde propter rationem atque orationem ſtudioſius audientes, ex feris & immanibus mites reddidit & manſuetos. ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi ſapientia perficere potuiſſe, vt hoĩes à conſuetudine ſubito conuerteret, & ad diuerſas vitæ rationes traduceret. Age vero, vrbibus conſtitutis, vt fidem colere, & iuſtitiam retinere diſcerent, & alijs parere ſua voluntate cõſueſcerent, ac nõ modo labores excipiendos cõis cõmodi cauſa, ſed etiam vitã amittendã exiſtimarẽt,

qui

qui tandem fieri potuit, niſi homines ea, quæ ratione inueniſſent, eloquentia perſuadere potuiſſent? profecto nemo niſi graui ac ſuaui commotus oratione, cum viribus plurimum poſſet, ad ius voluiſſet ſine ui deſcendere: vt, inter quos poſſet excellere, cum iis ſe pateretur æquari, & ſua voluntate à iucundiſsima conſuetudine recederet, quæ præſertim iam naturæ vim obtineret propter vetuſtatem. ac primo quidem ſic & nata & progreſſa longius eloquentia videtur, & item poſtea maximis in rebus pacis & belli cum ſummis hominum vtilitatibus eſſe verſata. poſtquam vero commoditas quædam praua virtutis imitatrix, ſine ratione officij dicendi copiam conſecuta eſt: tum ingenio freta malitia, peruertere vrbes, & vitas hominum labefactare aſſueuit. atque huius quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Veriſimillimum mihi videtur, quodam tempore neque in publicis rebus infantes & inſipientes homines ſolitos eſſe verſari, nec vero ad priuatas cauſas magnos, ac diſertos homines accedere: ſed cum à ſummis viris maximæ res adminiſtrarentur, arbitror alios fuiſſe non incallidos homines, qui ad paruas controuerſias priuatorũ accederent. quibus in controuerſijs cum ſæpe à mendacio contra verum homines ſtare conſueſcerent, dicendi aſſiduitas aluit audaciam, vt neceſſario ſuperiores illi propter iniurias ciuium reſiſtere audacibus, & opitulari ſuis quiſque neceſſarijs cogeretur. itaque cum in dicendo ſæpe par, nonnunquam etiam ſuperior viſus eſſet is, qui, omiſſo ſtudio ſapientiæ, nihil ſibi præter eloquentiam cõparaſſet, fiebat vt & multitudinis, & ſuo iudicio dignus, qui remp. gereret, videretur. hinc nimirum non iniuria, cum ad gubernacula reip. temerarij atque audaces homines acceſſerant, maxima ac miſerrima naufragia fiebant. quibus rebus tantum odij atque inuidiæ ſuſcepit eloquentia, vt homines ingenioſiſsimi, quaſi ex aliqua turbida tempeſtate in portum, ſic ex ſeditioſa, & tumultuoſa vita ſe in ſtudium aliquod traderent quietum. quare mihi videntur poſtea cetera ſtudia recta atque honeſta per ocium concelebrata ab optimis enituiſſe; hoc vero à pleriſque eorum deſertum obſoleuiſſe eo tempore, quo multo vehementius erat retinendum, & ſtudioſius adaugendum. nam quo indignius rem honeſtiſsimam & rectiſsimam violabat ſtultorum & improborum temeritas & audacia ſummo cum reip. detrimento, eo ſtudioſius & illis reſiſtendum fuit, & reip. conſulendum. quod noſtrum illum non fugit Catonem, neque Lælium, neque horum, vt vere dicam, diſcipulum Africanum, neque Gracchos Africani nepotes: quibus in hominibus erat ſumma virtus, & ſumma virtute amplificata auctoritas, &, quæ his rebus ornamento, & reip. præſidio eſſet, eloquentia. quare meo quidem animo nihilo minus eloquentiæ ſtudendum eſt, etſi ea quidam & priuatim & publice peruerſe abutuntur, ſed eo quidem vehementius, ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie plurimum poſſint, cum preſertim hoc vnum ſit, quod ad omnes res & priuatas & publicas maxime pertineat; hoc tuta, hoc honeſta, hoc illuſtris, hoc eodem vita iucunda fiat. nam hinc ad remp. plurima commoda veniunt, ſi moderatrix omnium rerum preſto eſt ſapientia: hinc ad ipſos, qui eam adepti ſunt, laus, honor, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum certiſſimum ac tutiſſimum præſidium comparatur. ac mihi quidem videntur homines, cum multis rebus humiliores & infirmiores ſint, hac re maxime beſtijs præſtare, quòd loqui poſſunt. quare præclarum mihi quiddam videtur adeptus is, qui, qua re homines beſtijs præſtent, ea in re hominibus ipſis antecellat. hoc ſi forte non natura modo, neque exercitatione conficitur, verum etiam artificio quodam comparatur; non alienum eſt videre quæ dicant ij, qui quædam eius rei præcepta nobis reliquerunt. Sed antequam de præceptis oratorijs dicamus, videtur dicẽdum de genere ipſius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. nam, his rebus cognitis, facilius, & expeditius vniuſcuiuſque animus ipſam rationem, ac viam artis conſiderare poterit.

VICTORINVS.

SÆPE & multum hoc mecum cogitaui,) Horum ſi vnum ſit, non oſtendit ſatis diuinam cogitationem. Poſſumus enim ſæpe frequenter aliquid cogitare, ſed ſtatim à cogitatione deſiſtere. Poſſumus itidem diu aliquid cogitare, ſed in vna tantum dte facere. Recte ergo vtrunque coniunxit: Sæpe, & multum hoc mecum cogitaui. & quia in publicum res proferri non debuit, niſi certa & deliberata, recte ait, hoc mecum cogitaui. (Boni ne, an mali plus) Cauſa deliberationis, non vtrum bona an mala ſit eloquentia, ſed vtrum plus boni, an plus mali habeat eloquentia. non tamen vacat ratio ordinis. potuit autem dicere, Mali ne, an boni plus. Sed ſic dicendo naturam tenuit eloquentiæ. quæ cum primum agere cœpit, profuit hominibus, nã compulit eos & congregauit, poſt autem deprauata ingenio malorum, multum nocuit reip. Bene ergo ordinem tenuit, ut diceret: Boni ne, an mali plus hominibus attulerit, & ciuitatibus. (Hominibus & ciuitatibus) Reſp. duobus conſtat, publico & priuato. ideo Hominibus & ciuitatibus. Hoc & in Verrinis animaduertere debemus, qualiter ubique Cicero, aut homines defendat, aut ciuitates. (Copia dicendi,) Quoniam nomen eloquentiæ id ſibi obtinet ac vendicat, ut enim ad aures uenerit, non niſi optima accipiatur. ideo maluit definire eloquentiam. Ne quia ergo audita eloquentia, quæ quaſi ſono ipſo id obtinuit, ut mixta uideatur eſſe ſapientiæ, ne quis inquam deliberandum nõ crederet, utrum plus boni, an plus mali habeat eloquentia, ſed ipſam per ſe ſatis exiſtimaret bonam, propterea maluit definire eloquẽtiam, in docendo copiam dicendi. Quæ quia poteſt ad utrunque flecti, cauſam deliberationis induxit. (Ac ſummum eloquentiæ ſtudium.) Poſtquam docuit quid eſſet eloquentia, per definitionem ſecurus poſtea, occupatis iam auditorum ſenſibus, eloquentiam nominauit. Sed recte ait: Ac ſummum eloquentiæ ſtudium, non enim poteſt declarari quid poſſit eloquentia, niſi in aliquo fuerit, ac plana fuerit. (Nam & cum noſtræ reip. detrimenta conſidero,) Oſtenſurus quantum boni, aut mali poſſit eloquentia, de Rep. loquitur. Et recte. non enim in priuatis rebus eloquentia periclitanda eſt, ſed in publicis. ita ipſe in Verrinis, cum de ſe uel de eloquentia ſua optimam probationem afferret publicas cauſas commemorat tacet priuatas. Me qui tot annis in cauſis iudicijsque publicis, ita ſim uerſatus. Nunc denique ut bonum monſtret eloquentiæ, de Reip. incommodis uel commodis loquitur. Animaduertendum tamen, quod partes non eodem ordine exequitur, quo propoſuit. ait. n. ſupra, Boni ne an mali plus, nunc à mali eloquentiæ incipit. Sed ſupra naturam, ut diximus, ſecutus eſt, nunc cogitationis rationem ſeruat. illa. n. prima cogitationi occurrunt, quæ uicina ſunt, à noſtra memoria. ideo & de recentibus, & quod eſſet magis propinquum elegit, cum ait, Noſtræ Reip. detrimenta conſidero. Conſideratio enim Reip. præſentis eſt. Ergo quoniam huc uſque multa incommoda per ſolam eloquentiam Reip. contigerunt, recte à malis eloquentiæ cœpit, poſt dicturus de antiquioribus bonis & malis. (Et maximarum ciuitatũ ueteres animo colligo calamitates,) Recedit paulatim à Rep. noſtra ad extraneas ciuitates, & recte poſt Romam maximas ciuitates nominat. Ergo quoniã uetuſtiora ſunt harum exẽpla ciuitatum, animo ſe ait colligere. In Rep. autem noſtra quæ ſint geſta conſiderat. Recte itaque maximarum ciuitatum colligit calamitates. Illic enim aliquid operatur eloquentia, ubi populus maior eſt. (Non minimam uideo) Quia de modo hic agitur. i. utrum plus boni, an plus mali afferat eloquentia, ideo ait, Non minimam uideo. (Per diſertiſſimos homines inuectam eſſe partem incommodorum:) Quod ſupra diſputauimus, noluit

per

per eloquentiam dicere,ſed per diſertiſſimos homines .i. qui habeant copiam dicendi ſolam. Inuectam vero,per metaphoram. nam vt nauis,ſic reſp. dicitur gubernari. [Cum autem res ab noſtra memoria propter vetuſtatem remotas) Expoſitis malis,incipit dicere quid boni habeat eloquentia. A noſtra memoria,inqt, remotas,vt excuſet memoriam,quaſi negligentem,addidit ꝓpter vetuſtatem.Ergo illa quæ nimis à memoria noſtra remota ſunt,q ſcire poſſumus? [Ex literarum monumentis,repetere inſtituo,) Hæc monumenta dupliciter accipimus,aut annales,aut hiſtorias, primo.n.annales fuerunt,poſt hiſtoriæ factæ ſunt.[Multas vrbes conſtitutas,plurima bella reſtincta,firmiſſimas ſocietates,ſanctiſſimas amicitias) Deinde dicendum eſt hoc loco,quid ſit ciuitas. Eſt autem ciuitas collecta hominum multitudo ad iure viuẽdum. Cum ergo fuerit ciuitas conſtituta,neceſſe eſt vt primo bella patiatur,poſtea pacem agat.Pax.n.à pacto dicitur pactum vero eſſe non poteſt,niſi cauſa præcedat.i.bellum. Hoc & Sal.tenuit,com de rebus Romanis loqueretur,dixit.n.prius bella geſta,poſt pacẽ eſſe fundatam.res,inquit,Romana plurimum imperio valoit. S. Sulpitio,& M.Marcello coss.omni Galliacis Rhenum atque inter mare noſtrum,& Oceanum,niſi qoæ à paludibus inuia ſoit,ꝑ domita. Hic bellum geritur,deinde pacem memorat conſecutã. [Optimis autem moribus, & maxima concordia egit R. P. inter ſecundũ ac poſtremum bellum Carthaginenſe.Quæritur autem, vtrum in bellis aliquid poſſit eloquentia? poteſt .n. ſine dubio,& tantum quantum virtus poteſt. Nam ſi virtute bella finiuntur, & eloquentia bella finiuntur,ideo ergo ait. [Plurima bella reſtincta,) Iam illud notum eſt,quod bella ardere dicuntur,vt ait, Ardebat omnis Hiſpania citerior. Item,Quis tanti incendia belli. [Firmiſſimas ſocietates,ſanctiſſimas amicitias.) Inter ſocium & amicum hoc intereſt. ſocius eſt,qui nobis aliquo pacto ad aliquid gerendum coniungitur, amicus eſt qui nobis vſu vitæ ſimilis,pro ac fideli amore coniungitur. & quia ſocius aliquid nobiſcum gerit,ideo ait: Firmiſſimas ſocietates,quia vero amicus pro nobis amore coniungitur,ideo ait: Sanctiſſimas amicitias. Ergo interdum amicus eſt,& ſocius non eſt,ſi mecum nihil gerat,& rurſus,cum ſit ſocius,amicus non eſt,ſi aliquid mecum inuitus gerat. Propterea Cicero vbique duo hæc iungit,ſocios P. R. atque amicos.Itaque & hic firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias. [Intelligo) Recte intelligo. ait .n. ſupra, Ex literarum monimentis repetere inſtituo, Ergo id,quod legitur intelligendum eſt. [Cum animi ratione,tum facilius eloquentia comparatas.) Vbique hæc duo coniungit, ſed quando aliquid duæ res agunt, triplici modo agunt,aut æquales ſunt, aut nunc iſta plus præſtat, nunc illa. Hic autem ſapientiæ dat proprias agendi rationes. Sed quia virtus omnis magnitudine ſui tarda eſt, iccirco ſubiunxit & tempus,vt illud quod ſapientia inuenerit, facilius eloquentia compleatur. Ergo ad aliquid cito faciendum alterum alterius auxilij eget. Recte igitur R. P. commodum ex confectione vtriuſque coniungit. [Ac me quidem) Supra oſtendit, quantum obeſſet eloquentia, quantumq. prodeſſet,ſed mixta ſapientiæ. Nunc vero vult oſtendere ſingulatim,quantum ſapientia ſola ꝓſit,quantumq. eloquentia ſola obſit,quod cum oſtenderit, quoniam ſapientia ſola parum prodeſt, & eloquentia ſola multum obeſt,rurſus dicturus eſt,eloquentiam ſapientiæ eſſe iungendam. Omnis res,aut nimium prodeſt, aut parum prodeſt, aut nimium obeſt,aut parum obeſt. Sapientiæ vnum dat, vt ſola parum proſit R. P. nihil tamen obſit. eloquentiam vero ſolam,ſæpe ait nimium obeſſe. Qua in re obeſſe ſemper oſtendit,ſed & interdum plus ſatis obeſſe. illam vero aliam partem tollit ſoli eloquentiæ, vt vel parum proſit R. P. non multum tamen obſit. [Verũ quod ait,Ac me quidem diu cogitantem ratio ipſa) Ipſa, inquit, ratio, ſapientiæ.ſ.quam eloquentiæ dicimus eſſe iungendam.[Quare ſi quis,) Oſtendit quid ſit plena ſapientia. Sapiens eſt.n. qui diuina atque humana optime nouit. Ergo ſtudium rectæ rationis ad diuina,ſtudium honeſti officij ad humana referamus.Quod autem ait ſtudium,rectius dixit quàm ſi dixiſſet,Quare ſiquis omiſſis rectiſſimis atque honeſtiſſimis ſtudijs rationis & officij. In his .n. nominibus perfecta philoſophia eſt, quã quia nullus orator plene poteſt aſſequi, ideo nobis horum vel ſtudium habendum eſſe demonſtrat. [Conſumit omnem operam in exercitatione dicendi,)Conſumit,inquit. Iam in iſto verbo eſt vtilis labor. Quod autem ait,In exercitatione dicendi,timet eloquentiam nominare, vt ſupra diximus,ne ſenſum audientis offendat. Itaque hæc definitio eſt eloquentiæ,Eloquentia eſt exercitatio dicendi. [Is inutilis ſibi,pernicioſus patriæ ciuis alitur.) Omnis homo aut ſibi aut patriæ conſulit, aut plus ſibi quam patriæ. recte ergo homines ad hæc duo miſcenda ſapientiam & eloquentiam,primo ab vtilitatibus ſuis,deinde etiam publicis inuitantur. Qui,inquit, fuerit in ſola dicendi exercitatione verſatus,omiſſis ſtudijs rationis & officij,& ſibi inutilis. & pernicioſus patriæ ciuis alitur.[Qui vero ita ſe &c.) Bene armat,quaſi ſapientia pro robore ſit, pro armis eloquentia. Attendamus tamen,vt cum ſupra pro eloquentia, aut copiam dicendi,aut exercitationem, aut diſertitudinem nominauerit,nunc vbi & de ſapientia loquitur, vt ſecurus eloquentiam nominat,hic quoque duo illa ſeruat,quæ ſupra diximus. Qui,inquit,ſapientiæ miſcuerit eloquentiam, is & ſuis & publicis rationibus vtiliſſimus atque amiciſſimus ciuis fore videtur. Vtilem circa priuata, amicum circa publica accipiamus. [Ac ſi volumus &c.) Primo rem quandam conſtituit,cui eloquentiæ nomen impoſuit,& oſtendit vnde naſcatur eloquentia. [Siue artis,ſiue ſtudij,ſiue exercitationis cuiuſdam,ſiue facultatis à natura) Huius, inquit,eloquentiæ,cuius incerta eſt origo, ſi volumus conſiderare principium,inueniemus,inquit, id ex honeſtiſſimis cauſis natum,atque optimis rationibus profectum. Cauſa eſt animi impulſus ad aliquid agendum. ratio eſt gerendorum ordo,ex cauſa venientium,vt quid quo loco facias ac dicas,intelligas: Ergo,inquit,ſi eloquentiæ principium conſiderare volumus,primũ cauſa attendenda eſt,hæc cauſa honeſta eſt. Deinde rationes,& eaſdem optimas inueniemus. Inter ſtudium autem & exercitationẽ hoc intereſt: Studium eſt animi ad aliquid agendum pertinacia: Exercitatio eſt ſuſcepti actus continuatio. Ex his quoque ſupra diximus,naſci eloquentiam poſſe. [Nam fuit quoddam tempus) Incipit commemorare,cauſas fuiſſe honeſtas quibus eloquentia non ad id ipſum ꝙ nata ſit,ſed circa agendum principium ſumpſerit,vt ſupra diximus. Aiunt philoſophi è duobus hominem conſtare,anima & corpore. animam vero eſſe perfectam, ſed impediri craſſitudine corporis,quo minus ſe talem exerat, qualis eſt ꝑ naturam.Ergo mundo conſtituto,erant homines nimis impediti corpore, & in quibus uis animæ obruta atque oppreſſa eſſet. Tunc neceſſario rapto viuebant,& malis moribus oppreſſo animæ bono circa res omnes viribus corporis abutebantur.ſed quia natura non æqualiter ſe per omnes fundit, aliquando vnus tandem extitit qui ſe bene intelligeret,& qui videret eſſe in hominibus animam illam diuinam, quæ haberet in ſe multas vtilitates, ſi tamen poſſet ab aliquo è latebris quibuſdam elici atque proferri. Ergo his cauſis eloquentia initium non naſcendi, ſed agendi ſumpſit. nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines paſſim beſtiarum modo vagabantur. ſicut Virg.

Hæc nemora indigenæ Fauni nymphæq; tenebant,
Genſq; virum truncis & duro robore nata,
Quis neque mos,neque cultus erat,nec iungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto.

[Et ſibi victu ferino vitam propagabant,) Sapiens omnis memoriæ ſtudet. Illi,in quibus vis animi mole corporis oppreſſa deliteſcit, non memoriæ ſtudent, ſed ferino ritu ſubſidia ſolis proſpiciunt diebus. Sic Sal. Et quoniam vita ipſa,ait, qua fruimur breuis eſt, memoriam noſtri quammaxime longam efficere conuenit, non pecorum more viuere, quæ natura prona atque ventri obedientia finxit,vt iſti homines fuerunt, qui ſibi in victu ferino vitam propagabant. [Nondum diuinæ religionis &c.) Plena philoſophia eſt,quæ conſtat ex duobus, ex Phyſica & Ethica. Phyſica eſt,quæ de diuinis agit. Ethica, quæ de humanis diſſerit. Sed quia Cicero illud docet,quod oratori eſt neceſſarium, Ethicam proſequitur,quæ ſi tunc ab hominibus ignorata eſt, multo magis Phyſica. Ergo indicat vt illi vixerunt,qui animæ commodi,ignoratis. corporis viribus pleraque geſſerunt. [Nemo legitimas viderat nuptias, non certos quiſquam inſpexerat liberos:) Vtrunque enim vaga atque incerta venere conficiebatur, neque erant iura quæ id fieri prohiberent. [Non,ius æquabile quid vtilitatis haberet,acceperat.) Illic enim nullius iniuria viuitur,vbi eſt iuris æqualitas,æqua libertas,vbi aliquid aut omnibus licet facere,aut omnibus non licet. [Pernicioſiſſimis ſatellitibus) Vires corporis eſſe ait cupiditatis miniſtras, quæ in animis hominum quandam obtinent tyrannidem. [Quo tempore quidam, magnus &c.) Vt facilius intelligentiam conſequamur, rerum ſimilitudo proferenda eſt. Anima ita eſt,vt vinum. nam quemadmodum vinum pro vaſe in quo eſt habitum, aut retinet, aut amittit vinolentiam,perinde anima,ſi optimum & caſtum corpus offenderit,& ſeruat naturam,ſin alias,amittit. Ita igitur cum mortale genus brutum atque inſcium rerum omnium vagaretur, extitit quidam vir magnus,in quo anima ſuam retineret naturam, & q intelligeret omnes homines habere in ſe quiddam diuinum, ſed id uitio corporis opprimi atque deperire, quod ſi fuiſſet elicitũ, maximas inde cõmoditates hominum poſſe contingere.[Cogno

uit

uit quæ materia eſſet,& quanta ad maximas res opportunitas in animis ineſſet hominum,) Materia non ad hoc ipſum materia eſt,quod materia vocatur,ſed ad id quod inde fieri habet materia eſt. opportunitas vero non accidit,neque in altero eſt,ſed in eadem materia eſt. Poteſt autem in ligno è ſe materies ad aliquid faciendum,ſed ſi putreſcit opportunitas in materia non eſt. Similia & de reliquis materijs poſſumus dicere. Ergo non ſuffecerat inuenta materia in hominibus,niſi in eadem materia etiã opportunitas fuiſſet ad maximas res. [Si quis eam poſſet elicere,) Eſt ergo qui poteſt elicere, & quod poteſt elici. Hoc deinde attendamus. Vnus poteſt videre aliquid effici poſſe, non tamen etiam efficere,deinde etiam iuſtum, ſapientem, & magnũ virum Cicero ait vidiſſe in hominibus materiem, ſed dubitaſſe de effectu, ait enim. Si quis eam poſſit elicere. Vtrunque tamen dat huic viro,& intelligere & efficere. eſt enim & ſapiens, & eloquens. [Et præcipiendo meliorem reddere:) Erat ergo in hominibus animus. Sed ideo,inquit, Reddere, quia videbatur amiſſus. erat bonus animus, & ideo ait, præcipiendo meliorem reddere. His cauſis igitur honeſtiſſimis, vt videmus, iſte quidam compulſus eſt ad eloquentiam,hoc eſt ad id vnde naſci ad actus primum cœpit eloquentia. Quæ enim cauſa honeſtior, quam homines beſtiarum modo viuentes, præceptis utilibus atque honeſtis ad humanam atque diuinam cognitionem traducere? Ergo iſtum virum,magnum atque ſapientem, quemcunque accipiamus,multi enim Saturnum, Platonem, Ariſtotelem, atque alios volunt intelligi,ſed errant. [Qui diſperſos homines in agris,& in tectis ſiluestribus abditos, ratione quadam compulit in vnum locum, & congregauit,) Duas res ſupra poſuit, honeſtiſſimas fuiſſe cauſas,optimasq́. rationes,vt ad actus eloquentia naſceretur. Explicitis ergo honeſtiſſimis cauſis,incipit oſtendere eloquentiæ ad actus fuiſſe rationes, & vt intelligas iam de cauſis eſſe dictum,ratione quadam,inquit, compulit vnum in locum,& congregauit. Diximus rationem eſſe rei gerendæ ordinem neceſſarium,vt puta hoc primum debet fieri, hoc deinde, ac tertio,vt nunc primo compelluntur homines,poſt congregantur, deinde in vnamquanque rem inducuntur utilem atque honeſtam. Compulit vnum in locum, & congregauit. Compulit,quaſi inuitorum eſt, iam uolentium, congregauit. Sed debemus ſcire,quid ſit compulit,& congregauit, quaſi ciuitatem ſecit. nam, vt ſupra diximus, ciuitas eſt collecta hominum multitudo ad iure viuendum. Ergo eloquentia plurimum prodeſt. nam ſacit ciuitatem, & quidquid utile atque honeſtum eſt inſinuat. [Et eos in vnamquanque rem inducens utilem atque honeſtam,) Cicero duplex eſſe honeſtum docet,vnum illud ſolum, atque purum,aliud quod cum vtili iunctum ſit. Sed ſolum illud apud paucos eſt,eos .ſ. qui ſoli gloriæ ſtudent, nihilq́. ad ſui vtilitatem gerunt, quidquid ſanciant, conſideratione boni, maliq́. generatim ſanciunt, non gratia in eodem verſantium perſonarum. Honeſtum vero illud cum utili ideo honeſtum uocat, quia id, quod iunctum, ac duplex eſt, ab eo quod maius eſt, nomen accepit. Verum illud honeſtum philoſophorum eſt, hoc illorum ſapientium. qui R. P. ſtudent, quiq́. in ciuitate verſantur. Quod quidem honeſtum utilitati. ſemper adiunctum eſt, & vtilitas honeſtati. hoc etiam Socrates ait,nihil eſſe vtile,quod non honeſtum ſit. nihil honeſtum, quod non utile ſit. Sed, vt ipſum intelligamus, rerum exempla proferenda ſunt. eſſe iudicem, honeſtum eſt. Iuncta eſt tamen vtilitas honeſtati. nam nemo ei iniuriam facit. nemo ſeruis eius prodeſt, poſteris liberis eius prodeſt. Amicus ergo ſi quid præſtat, etiam vtile eſt. Sed quanquam hæc duo iuncta ſunt,non tamen ita mixta ſunt,vt vino aqua miſcetur .ſ. vt ſecerni nullo modo poſſint, ſed ita mixta ſunt,et ſecerni poſſe videantur. quemadmodum ſi fiat aceruus ex tritico & ordeo. Quanquam ergo hæc duo mixta ſunt, tamen aliquo modo etiam ſecerni poſſunt. Etenim ſi quid alicui præſto, nec gratiam repoſco, honeſtum eſt. At ob id ipſum quod præſto,ſi gratiam repoſco,ſit utile. Ergo primum ſit illud ſolum honeſtum,quod per ſe placet,nulla adiuncta gratia, Hoc medium honeſtum vtile,quod cum vtilitate eſt. Tertia ſit commoditas,quæ ſolis lucris inuenta eſt, abiecta omni honeſtate. Honeſtum vero philoſophicum ſoli gloriæ ſtudet abiecta etiam vtilitate. Nunc ergo, quoniam collectis hominibus & congregatis ciuitas facta eſt,quid debet perſuaderi? quid hominibus inſinuari? non honeſtum illud ſolum quod philoſophorum eſt, nõ commoditas quæ hominum perditorum eſt. ſed illud medium honeſtum,atque vtile,quod in omni rep. quod in omni ciuitate verſatur. [Primo propter inſolentiam reclamantes,) Nihil egerat eloquentia, ſi ſtatim ut inſinuare cœpit, quid eſſet honeſtum atque vtile perſuaſiſſet. Sed oſtendit magnas ineſſe vires eloquentiæ, ſi ad id, quod erat optimum,traduxit inuitos, & ne uideantur iccirco reclamaſſe quòd res optima non eſſet, ideo ait, Propter inſolentiam primo reclamantes. Deinde,ne eloquentiæ quibuſdam venenis etiam ad malam rem traducti videantur. [Deinde propter rationem atque orationem ſtudioſius audientes,) Ergo vbi ratio eſt, & ſapientia, malitia ineſſe non poteſt. Rationem ad ſententiarum grauitatem referendam ſciamus. orationem ad ornamenta verborum. [Ex feris & immanibus mites reddidit & manſuetos.) Difficile eſt rem aliquam cuicunque tollere,difficilius aliam dare. Hic vtrunque factum eſt. ſublata eſt hominibus feritas atque immanitas, & data eſt humanitas & manſuetudo. [Ac mihi quidem &c.) Sunt multa quæ ſolo habitu ſui perfecta ſunt, ſunt multa quæ & habitu & vſu, vt Athleta,ſi habeat corporis magnitudinem,non continuo perfectus eſt, niſi ei & vſus accedat, vt orator concepto totius ſententiæ habitu,non continuo perfectus eſt,niſi & ei vſus accedat. ſapientia vero habitu ſui perfecta eſt, nec indiget uocis .i. vſus. Sufficit ei autem intra animos contineri. Vſu ergo nihil conſequitur. & ſi quando concepta verbis voluerit indicare,non ideo ſapiens ſapientior ſit,quia indicat ſe ſapientem,ſed perfecta, ac ſalua ſapiẽtia quiddam amplius ei ad actus alius accedit. Ergo homines ex immanibus ac feris mites redditi ac manſueti, paulatim quoque honeſtum atque vtile didicerunt. Sed quia de exordio eloquentiæ loquitur. videamus verum hæc ſola ſapientia fecerit. an non ſola ſapientia, ſed cum eloquentia. Primo itaque cognoſcere debemus, quot modis quid perſuadeat ſapientia? & poſſumus intelligere,multum hic eloquentiam valuiſſe. Sapientia igitur ſola duobus modis aliquid perſuadet. Aut cum tacet & aliquid facit. & id,quod facit, quia bonum eſt, aliter imitatur idem, vt quidquid tacitus fecerit ſapiens,id alter re, nõ verbis doctus imitetur. Aut cum aliquid faciendum,vel non faciendum verbis pſuadet, & hoc duplici modo, nunc naturalibus verbis, nunc per eloquentiam. Sed hoc loco negat. tacitam ſapientiam hoc perficere potuiſſe, negat inopem dicendi .i. quæ uerbis naturalibus vteretur,ſed illam ſapientiam quæ iuncta eſſet eloquentiæ. [Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita,nec inops dicendi ſapientia perficere potuiſſe,) Perficere, inquit. Alioqui plenæ ſapientiæ officium eſt inuenire,vt ſupra. Quo tempore, inquit, quidam magnus videlicet vir & ſapiens cognouit,quæ materies,& quanta ad maximas res opportunitas animis ineſſet hominum,ſi quis eam poſſet elicere,& præcipiendo meliorem reddere. Ergo ſummum in hominibus eſſe ſapientia cognouit, vt congregarentur, & in vnamquanque rem vtilem atque honeſtam inducerentur,ſapientia quod eſt prouidet,ſed eloquentia opitulante perficit. [A conſuetudine ſubito conuerteret,& ad diuerſas vitæ rationes traduceret.) Magna vis eloquentię,ſi ſubito conuertit,hoc eſt,quod non poteſt ſapientia. alioqui & ſapientia perficit, ſed non ſubito,& quod ait,& ad diuerſas vitæ rationes traduceret,vt ſupra diximus. difficile eſt,cuiuslibet rei conſuetudinem tollere, hoc difficilius tamen,alias etiam viuendi perſuadere rationes. [Age vero,vrbibus conſtitutis) Vt ſupra, cum de commodis eloquentiæ loqueretur,hunc ordinem fecit. Multas vrbes conſtitutas,plurima bella reſtincta firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias. & quanquam hinc homines ex immanibus primo æquales facit,poſt etiam obſequi ultro cœperint,ſupra dictum, tamen ſermonem ſeruatum poſſumus inuenire. Primo itaque beneficijs eloquentiæ ciuitates factæ ſunt,vt ait ſupra, multas vrbes conſtitutas. Ciuitas autem fieri dicitur,cum homines vnum in locum congregantur ad iure viuendum. [Vt fidem colere,) Hinc bella extinguuntur. Si enim cupiditas ad ſe explendam viribus corporis abutebatur, quaſi quædam bella gerebantur. Cum ergo fides colitur, aut id agitur ne fiant bella, aut reſtinguuntur illa, quæ fuerunt. [Et iuſtitiam retinere diſcerent,) Iuſtitia omnis à nobis circa alios eſt, vt vnicuiq; meritum proprium tribuamus. Poteſt tamen hic quaſi ſocietas cuſtodiri. iuſtis etenim conditionibus ſocietas facienda,vel conſeruanda eſt. [Et alijs parere ſua uoluntate conſueſcerent,) Iuſtitia æquales homines eſſe fecit, hic iam & minores eſſe patiuntur ſua etiam voluntate. Poſſunt tamen hic amicitiæ copulari. noſtra enim voluntate nulli obſequimur, niſi amici fuerimus. Antea autem ſi viribus corporis cuncta agebantur,non ſua voluntate quiſquam alteri paruit. nec potuit amicus eſſe qui cogebatur. [Ac non modo labores excipiendos communis commodi cauſa) Perfectum eſt,inquit,ab eloquentia,vt libenter omnes non modo laborem pro publica ſalute ſuſciperent,ſed etiam vitam amitterent. Multum ergo egit eloquentia,vt illi uitam paruipenderent, qui iam dudum ſibi uictu

ctu ferino vitam propagabant. [Qui tandem fieri potuit,) Quæritur vtrum homines ad has rationes viuendi per naturam deducti ſint, an præceptis videantur adducti. Erat quidem in hominibus natura melior, ſed oppreſſa corporis vitio, ad malum declinauerat. verum quia nihil vniformiter funditus exiſtit, quin ſemper aliquid ſit, quo intelligamus quid in cęteris deſit, ille quidem magnus vir ac ſapiens cognouit bonam in hominibus naturam, multumq́. eſſe profuturam, ſi præceptis melior fuiſſet effecta, ergo omne quod perfectum eſt natura, & diſciplina perfectum eſt. Sed quia iſte primus vir diſciplinam accipere non potuit, perfectus fuit natura, & vſu. Cum enim cognouit habitum ſuum, & diu ſecum pertractando cognouit eſſe in hominibus bonam naturam quæ vt perfecta eſſe potuiſſet, præceptorum adhibuit diſciplinam. Ergo in hominibus fuit materies .i. perfecta natura, quã perfectam præcepta fecerunt, inuenta per ſapientiam, inſinuata per eloquentiam. [Profecto nemo niſi graui &c.) Quanquam natura fuit apta ad perfectam vitam tamen ipſam naturam præceptis ait ad has viuendi rationes eſſe perductam. [Graui ac ſuaui commotus oratione,) Grauitatem ad ſapientiam, ſuauitatem ad eloquentiam referamus. Iure grauitatem ad ſententias, ſuauitatem ad verborum ornamenta referamus. [Cum viribus plurimũ poſſet, ad ius voluiſſet ſine vi deſcendere:) Omnis res a ſimili vincitur, vtputa eloquens vincitur ab eo qui eloquentior fuerit. fortis non vincitur. niſi ab eo qui fortior fuerit. Aſtutus non vincitur, niſi ab eo qui aſtutior fuerit. Animaduertendum ergo acumen Ciceronis. Homines, inquit, fortiſſimi ad æqualitatem viuendi non fortitudine, qua ſolet vinci inferior fortitudo, ſed eloquentia deducti ſunt. ergo ſupra omnes vires eloquentia eſt, ſed ea quæ ſit maxima ſapientiæ. [Vt, inter quos poſſet excellere, cũ iis ſe pateretur æquari,) Excellere viribus .ſ. cum his ſe pateretur æquari. Ita ſupra, Non ius æquabile quid vtilitatis haberet acceperat. hinc enim æquari. [Et ſua voluntate) Non coacti viribus corporis, ſed in his iam fecerat eloquentiæ perſuaſio voluntatẽ. [A iucundiſſima conſuetudine recederet,) Non dixit a conſuetudine recederet, ſed a iucundiſſima, inquit. Omnium enim rerum etiam malarum apud gerentes voluntate iucundiſſima conſuetudo eſt. [Quæ præſertim iam naturæ vim obtineat propter vetuſtatem.) Ergo hominum natura bona eſt, ſed malitia per conſuetudinem naturæ vicem ceperat obtinere. [Ac primo quidem ſic & nata &c.) Satisfecit propoſitioni ſuæ. Supra enim dixit, ac ſi volumus eius rei quæ vocatur eloquentia conſiderare principium, reperiemus id ex honeſtiſſimis cauſis natum atque optimis rationibus profectum. Ita & hic. [Ac primo quidem ſic & nata & progreſſa longius eloquentia videtur, & item poſtea maximis in rebus pacis, & belli) Oſtendit, diu eloquentiam profuiſſe. Verum quod ait maximis in rebus, vt ſupra, cognouit quæ materies & quanta ad maximas res opportunitas in animis ineſſet hominũ, ſi quis eam poſſet elicere. ergo maximæ res pax atque bellum. [Cum ſummis hominum vtilitatibus) Cum illa .ſ. vtilitate, quæ cum honeſto eſt. [Poſtquam vero &c.) Omne perfectum bonum .i. quo natura humanas res nullo admoto incommodo munerata eſt duobus ad plenum conſtat: re ipſa, & ſpecie atque imagine ſui, vtputa mel habet rem .ſ. dulcedinem, habet ſpeciem .i. colorem atque aſpectum, quo quaſi facile ſcias ut eſt dulce credatur. ita vir fortis habet rem, virtutem .ſ. habet ſpeciem .i. pulchritudinem corporis. in diſtorta enim membra, nec quæ iuxta naturam ſui appetitus compoſita ſunt, virtus non poteſt cadere: vt Virbios, & cęteri quoſcunque fortes & pulchros fuiſſe dixerunt. Sic veſtis etiam habet rem, vtilitatem texturæ habet ſpeciem, gratiam .ſ. circa aſpectum faciei. Ergo ille neſcio quis magnus vir ac ſapiens, & hi qui poſtea conſecuti, accepta vitæ præcepta renuerũt, vt perfecti eſſent, habuerunt rem .i. ſapientiam. habuerunt ſpeciem .i. eloquentiam. Qui homines quoniam ex merito virtutis digniſſima præmia conſecuti ſunt .i. magiſtratus aut alias vtilitates, multi dum præmia ſibi paria exoptant, re ignorata, ſpeciem ſolam ſequi ceperunt .i. prætermiſſa ſapientia ſolam dicendi copiam conſecuti ſunt. Præmiis itaque ſolis inducta commoditas, re ignorata, ſpeciem cœpit virtutis imitari. Atque ideo contingit, ut mali mores adepti copiam dicendi circa commoda reip. ſola eloquentia, omiſſa ſapientia, ſint abuſi. [Commoditas) Commoditas autem .i. parua virtutis imitatio, tertia illa eſt, honeſto illi ſoli contraria. [Peruertere vrbes, & vitas hominum labefactare aſſueuit.) Sic ſupra, boni ne, an mali plus attulerit hominibus & ciuitatibus. his duobus enim R. P. conflata eſt. [Veriſimillimum mihi uidetur,) Nunc de incommodis eloquentiæ locus incipit. Quæritur autem qui potuerit, ut eloquentia mixta ſapientiæ, quæ congregauit homines, quæ perſuaſit utile atque honeſtum, quæ urbes conſtituit, iura docuit, quæ multum hominibus profuit, vt eloquentia inquam mixta ſapientiæ cœperit obeſſe hominibus, & ciuitatibus? Hoc .ſ. fuit exordium malorum. Primum vrbibus conſtitutis, neceſſe eſt creuiſſe eaſdem ciuitates propria doctrina, ſiue vicina multitudine. in his deinde non omnes ſapientes atque eloquentes fuiſſe, ſed paucos. quanquam omnes hanc habendi materiem continerint. Neceſſe ergo erat, vt auctis cumulatisq́. ciuitatibus ſapientes homines, atque eloquentes R. P. gubernarent, ipſiusq́. tantum curam gererent. Occupatis itaque circa R. P. ſapientibus, priuatorum negocia callidi homines & dicaces agere ac tractare cœperunt. Et primum priuatarum controuerſiarum, poſtremum fortunarum patroni fieri cœperunt. qui cum interdum contra iuſtitiam malas cauſas defenderent ſæpe etiam vincerent, coacti ſunt ſapientes illi R. P. intenti, ciuibus ac neceſſariis ſuis reſiſtere, contra illos calidos ac deſertos, qui aſſiduitate dicendi notiſſimi populo, atque amiciſſimi eſſe cœperant. itaque illi callidi cum contra illos ſapientes viros dicerent, ſæpe pares, interdum ſuperiores fuiſſe a populo iudicati ſunt, & digni haberi cœperunt qui R. P. gubernarent. Quibus poſtquam commiſſa R. P. eſt, multa incommoda, multa naufragia contigerunt. Ita ergo factum eſt, vt eloquentia quæ primum profuerat, ſed mixta ſapientiæ, poſt ſola multum effecerit utilitatibus reipub. At cum per hos male eloquentes cuncta regerentur, ſapientes illi de numero deturbati, ea quæ gerere conſueuerant, ſcribere cœperunt. hiq́. habiti ſunt philoſophi, & per hos factum eſt, vt vſque ad noſtram memoriam rerum honeſtarum memoria atque imitatio peruenirent. [Veriſimillimum mihi videtur, quodam tempore) Quoniam animo in præterita verſatur. multaſq́. in mentem reuocat facies reipub. confirmat opinionem ſuam, fuiſſe ſine dubio tempus, quo reſp. à ſapientibus gubernata ſit, priuatorum negocia a callidiſſimis hominibus. qui poſtea pares ſapientibus, interdumq́. meliores a multitudine iudicati, commiſſam ſibi remp. peſſum dederunt. [Nec vero ad priuatas cauſas magnos, ac diſertos homines accedere:) Ideo quia publica fuere anteponenda priuatis, magnos ad ſapientiam, diſertos ad eloquẽtiam referamus. [Arbitror alios fuiſſe non incallidos homines,) Callidi ſunt, qui dolo ac fraude extum virtutis imitantur. [Cum ſæpe a mendacio contra verum homines ſtare conſueſcerent,) Multo melius res ipſas nominauit, quàm ſibi hac in negociis poſitas nominaſſet. vtputa, cum ſæpe mendacii ratione contra veram cauſam ſtare conſueſcerent. [Itaque cum in dicendo) In dicendo, inquit. ergo iam omiſſa eſt ſapientia, ſi de ſola dicendi copia iudicium eſt. [Nonnunquam etiam ſuperior viſus eſſet is,) Oſtendit verum iudicium non fuiſſe, vbi vincere aliquis videtur, potiuſquam probatur. [Fiebat vt & multitudinis, & ſuo iudicio dignus, qui rep. gereret, videretur.) Multitudinis, inquit, iudicio ſ iam in multitudine veritas ipſa vilis eſt. quod autem ait, ſuo iudicio. hoc quoque iterum eſt. Quis nam autem de ſe poteſt, aut debet habere iudicium: Ad poſtremum dignus videretur, vt ſupra. Itaque cum in dicendo ſæpe par, nonnunquam etiam ſuperior viſus eſſet. [Hinc nimirum non iniuria,) In metaphora permanſit, gubernaculum, naufragia. vtrunque enim eſt nauis. Negat enim cuiquam debere mirum videri, remp. peſſundatam, cum ad eius regimen venerint homines temerarii, atque audaces. Hoc autem intereſt inter audacem & temerarium. audax poteſt interdum & pro bono accipi, temerarius non niſi malus. Audacia ergo eſt duplex. nam & ille qui in proſperis rebus temere aliquid aggreditur, audax eſt: & ille qui prouiſis rationibus fortiter aliquid incipit, audax eſt. quoniam ergo audacia duplicem fontem habet, hic præmiſit temerarium, vt intelligeremus male audacem. Temeritas enim & inconſiderantia cauſæ ſunt, harum euentus audacia. [Quibus rebus tantum odii atque inuidiæ ſuſcepit eloquentia,) Omnis cauſa habet euentum ſuum, omniſq́. euentus cauſam, utputa ignis, cum in lignum miſſus, cauſa eſt. cauſæ vero euentus incendium: Ita ergo eloquentia primo odium contraxit: iam ex odio, id eſt ex cauſa neceſſe eſt aliquis conſequatur euentus. Ergo inuidia conſecuta eſt, plerunque enim ex odio inuidia naſcitur. plerunque inquam, nam & alium poteſt habere euentum. ſi enim hoſtem oderis, non inuides, ſed inimicus es. ſi ſeruum oderis, non inuides, ſed iraſceris. non ergo ſemper odii eſt euentus inuidia. Sunt enim cauſæ, quæ interdum non neceſſarios euentus habent: vt ſi pugno percutias, & occidas. Sunt item cauſæ, quæ neceſſarios habent euentus: ut ignis miſſus in ſtipulam, faciat incendium neceſſe eſt. [Quibus rebus tantum odii atque inuidiæ ſuſcepit eloquentia.) Poſtquam, inquit, reſpub. ab inſi-

plentibus & dicacibus cœpit adminiſtrari, ſapientes illi eloquentiam odiſſe cœperunt, & omiſſo ſtudio reip. priuatim atque ocioſe ea quæ gerere in rep. non licebat literis ſcriptisq. exercere cœperunt. Atque ideo factum eſt, vt vſque ad noſtram memoriam recti atque honeſti memoria perueniret. [Vt homines ingenioſiſſimi,) Ingenium eſt vis quædam naturaliter animis inſita, ſuis viribus prævalens. in ingenio itaque & ſapientis eſt & eloquentia, vt in his eſt, quos ingenioſiſſimos. vocant, & ingenio eſt ſola eloquentia, vt ſupra cum ingenio ſecta malitia. [Quare mihi videntur) Abſolute hoc quidem. [Hoc vero à pleriſque eorum deſertum obſoleuiſſe) .i. ſtatus ille quo in rep. ſapientes atque eloquentes homines verſabantur, omiſſus eſt, atque in obliuionem redactus illo præſertim tempore quo reip. periculis maxime fuerat ſuccurrendum. Et hoc quaſi per indignationem pronunciandum. Quod vero ait, à pleriſque, recte dicit. Non enim omnes ſapientes à reip. receſſerunt. Nam Athenienſibus Solon leges ſcripſit, & quia norat multos in rep. corruptiſſimos, in exilium vltro profectus eſt. iiſdem Athenienſibus leges & Dracon tulit. duorum itaque hominum legibus vtuntur. Lycurgus Lacedæmonijs etiam leges ſcripſit. Non ergo omnes ſapientes a R. P. receſſerunt, ſed quia pleriqne receſſerant, pauci reliqui facile aut ceſſerunt, aut oppreſſi ſunt. [Nam quo indignius rem honeſtiſſimam) Quando aliquid faciendum perſuademus, ab honeſto, ab vtili, à poſſibili perſuademus, interdum & neceſſarium ponimus. iiſdem præceptis etiam illam rem, quæ non ſit facta, reprehendimus. Vt hic Cic. cum quæritur ſapientes a R. P. receſſiſſe. ſi quidem vt id non facerent, ſuberat honeſtas. [Nam quo indignius rem honeſtiſſimam & rectiſſimam violabat) Suberat vtilitas. [Summo cum reip. detrimento,) Vtique à repub. periculum ſubmouere vtile eſt. Suberat poſſibilitas. [Stultorum & improborum temeritas & audacia) Facile .i. ſtulti ac temerarij ſuperantur. [Eo ſtudioſius & illis reſiſtendum fuit, & reip. conſulendum.) Hic quoque honeſtum atque vtile ſeruauit. Honeſtum eſt enim improbis reſiſtere. Vtile, R. P. in cauſis habere defenſam. [Quod noſtrum illum non fugit Catonem,) Noſtrum, id eſt Romanum. Nam reprehenſio illa ſuperior ſapientum atque eloquentium, de Græcorum principibus facta eſt. Quod hi diſertis ac dicacibus hominibus facile reip. ceſſerint. Nunc vero venit ad Romanos, quos oſtendit ita ſapientes atque eloquentes fuiſſe, vt nunquam R. P. deſeruerint, neque quidquam illis tantum diſertis conceſſiſſe. Quod cum facit, præponit Græcis Romanos ſeq. per Romanos. Verum exempla cum proferimus, non vnum aliquod, ſed quàm multa poſſumus, cum decore tamen proferre debemus. vt nunc Cic. commemorato Catone ſtatim alios ſubijcit, ſimul quod in Romanorum laude vnius hominis quamuis egregij non ſufficit exemplum. Quibus in hominibus erat ſumma virtus, & ſumma virtute amplificata auctoritas, &, quæ his rebus ornamento, & reip. præſidio eſſet, eloquentia.) Virtutem in artibus ſemper ſapientiam accipiamus. Verum ſapiens atque eloquens habere debet illam, quæ totam efficit auctoritatem. Itaque ſi accedat ſapientia, amplificatur auctoritas. Si his duobus acceſſerit eloquentia, erit qui hæc potuerit habere perfectus. ut hic maioribus noſtris, Catoni, Lælio, atque alijs. tradit ſapientiam, auctoritatem, eloquentiam. [Quare meo quidem animo) Meminimus in hac præfatione quatuor theſeis eſſe. Principalem illam, iungendam eſſe eloquentiæ ſapientiam. Secundam illam non multum prodeſſe R. P. ſolam ſapientiam, tamen prodeſſe. Tertiam illam, nunquam omnino eloquentiam ſolam prodeſſe R. P. nimium obeſſe plerunque, poſtea de origine eloquentiæ diſſeruit & quæ eius circa actus natura fuerit diſputauit. Oſtenditq. primo eloquentiam profuiſſe, ſed quandiu fuerit mixta ſapientiæ. Poſt a andem eloquentiam repudiata ſapientia maxima naufragia intuliſſe R. P. magnumq. exinde odium atque inuidiam contraxiſſe. Ne quis ergo exiſtimet eloquentiam ſemper eſſe fugiendam (quippe multa incommoda per hanc contigiſſe monſtrauit) neceſſario hæc quarta theſis eſt, ſtudendum eloquentiæ, ſed quæ mixta ſit ſapientiæ. Et eſt hic quaſi exortatio. In exortatione vero deliberationis præcepta ſeruantur. tractatur vtilitas, tractatur honeſtas, tractatur poſſibile. Vtilitas porro duobus generibus comprehenditur, ſi mala repellimus, ſi proſpera conſequamur. Ergo hic tractat utilitatem ab vtroque, & primo ut mala repellantur. Sed eo vehementius, inquit, ſtudendum eſt eloquentiæ, ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie plurimum poſſint. Deinde quo bona conſequantur, cum preſertim, inquit, hoc vnum ſit, quod ad omnes res & publicas, & priuatas maxime pertineat. Poſtremo etiam ad ſolam priuatam vtilitatem deſcendit, & ibi utile atque honeſtum ipſis nominibus ſignat. Hoc tuta, inquit, quod utile eſt, hoc honeſta, hoc illuſtris, quod ex utili atque honeſto eſt, hoc eodem, inquit, uita iucunda fiat. Magna exortatio. ſi quidem eſt inter ſtudia vtilitatis atque honeſtatis circa eloquentiam comparandam, quæ quidem ſtudia multum habent laboris. Etiam uitam vna futuram dicit eſſe iucundam. Superest ergo poſſibile, ut oſtendat eloquentiam poſſe conſequi, ſi, inquit, non eloquentia ſolum natura, neque exercitatione, ſed etiam arte cōſiſtat, quoniam artem diſcere, in noſtra poteſtate eſt. Poſſumus, inquit, eloquentiam conſequi. In hac exortatione eſt etiam auxeſis, auget enim laudes eloquentiæ. Auxeſis porro duobus modis fit, ratione, & comparatione. Auxit eloquentiam ratione, vbi ait, per hanc & publicas & priuatas res adminiſtrari poſſe. per hanc vitam tutam, honeſtam, illuſtrem, iucundam, futuram. per hanc vnumquenque reip. ſibi atque amicis, prodeſſe. Auget vero eloquentiam comparatione, cum ait elocutione ſola fieri, vt belluis omnibus antecellamus cum ſine illa inferiores belluis ſimus, præclarumque eſſe, ſi propter quod belluis præſtas, hoc ipſo etiam hominibus antecellas. quod poterit fieri, ſi eloquens fueris. Nunc quoniam exortationis atque auxeſis præcepta monſtrauimus, ad interpretationem in his poſite orationis redeamus. [Quare meo quidem animo nihilo minus eloquentiæ ſtudendum eſt,) Quarta illa theſis, ſtudendum eſt eloquentiæ, ſed quæ ſit mixta ſapientiæ. Et iucunde meo, inquit, animo, ne quid ſibi vſurpaſſe videatur, non dixit, eloquentiæ ſtudendum cenſeo, ſed quod ait, nihilo minus .i. quanquam multa incommoda attulerit reipub. tamen eloquentiæ ſtudendum eſt, ſed vt ei ſapientiam coniungamus. [Etſi ea quidam & priuatim & publice peruerſe abutuntur,) Magna exortatio, cum ait, quidam, vt ſi pauci ſunt, facile optimi poſſe videantur. [Priuatim & publice) Reſpub. enim his duobus conſtat, hominibus & ciuitatibus. [Peruerſe abutuntur,) Obeſt enim reip. quod prodeſſe debeat. [Magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie) Et hic optime exhortatur. Ne quis enim diceret, quid mea ſi boni periclitantur? recte addidit, & communi omnium pernicie. Ergo ſtudendum eſt eloquentiæ, ne opprimantur. [Nam hinc ad rempub. maxima commoda veniunt, ſi moderatrix omnium rerum præſto eſt ſapientia:) Bene perſuadet ſapientiam iungendam eſſe eloquentiæ, ſi quidem rerum omnium moderatrix eſt. Ergo multa, inquit, ad remp commoda veniunt ex eloquentia, uel ſapientia. Sed quia multi proprijs magis vtilitatibus volunt eſſe conſultum recte ſubdidit: Hinc ad ipſos qui eam adepti ſunt, laus honor, dignitas confluit. Quæ omnia & vtilia ſunt, & honeſta. [Hinc amicis quoque eorum certiſſimum ac tutiſſimum præſidium comparatur) Oſtendit hic quæ agat orator. ſapiens enim cum eloquentia negotia ſuſcepta non deſerit. Et inde fit, vt commodis amicorum deeſſe non poſſit. ut ipſe Cicero in Verrinis: Et qui omne reliquum tempus, quod mihi ab amicorum negotijs datur, in his ſtudijs laboribusq. conſumam. [Ac mihi quidem videntur) Diximus ſupra auxeſin in ratione & comparatione fieri. hic comparatio eſt hominum & belluarum, & inter ſe hominum. [Hoc ſi forte non natura modo, neque exercitatione conficitur, verum etiam artificio quodam comparatur;) Vt ſupra diximus, poſſibile hic tractatur .i. poſſe ab hominibus per artem eloquentiam comprehendi. Neceſſario ergo, prius quàm eloquentiæ præcepta traderet, exortatus eſt ab honeſto, ab vtili, à poſſibili, & debere ab hominibus, & poſſe eloquētiam comprehendi. [Sed ante quam de præceptis oratorijs dicamus, videtur dicendum de genere ipſius artis,) Omnis ars duplex eſt. i. duplicem faciem habet ſecundùm præceptum, ſententiamq. Varronis, qui ait eſſe artem extrinſecus vnam, aliam intrinſecus. Ars extrinſecus talis eſt, quæ nobis ſcientiam ſolam tradit. Intrinſecus, quæ ita dat ſcientiam, ut illud ipſum quod ſcientiam dat, quibus rationibus faciamus oſtendat. ita illa ad ſcientiam ſolam proficit, hæc ad ſcientiam quæ in hac actu fit, utputa ſi dicam, grammatica ars eſt gnara, partium orationis, gnara ſyllabarum, gnara literarum, per hanc diſcimus omnia vitia vitare. hæc cum dico, tumq. per hanc vitari vitia dico, non tamen quo modo vitentur oſtendo, artem illam extrinſecus doceo, per quam ſola ſcientia diſcitur. Si autem dicam quæ ſunt partes orationis, quæ ſyllabæ, quæ literæ, quibusq. modis omnia illa conſtent, quo pacto uitia vitentur, tunc erit illa ars, cui eſt nomen intrinſecus, non quæ ad ſcientiam noſtram tantum proficit, ſed quæ in actu ſit. Ergo & ars rhetorica duplex eſt. nam eſt extrinſecus, & intrinſecus. Intrinſecus autem illa eſt, quæ nobis ad actus præcepta artis inſinuat. Extrinſecus porro, quæ nobis quid ſit

rhetorica

rhetorica demonſtrat, quam cum demonſtrauerit, ſcimus tãtum, ſed exercere non poſſumus. Hanc itaque artem extrinſecus, quæ ſolam ſcientiam parit, quibus rebus Tullius oſtendit, genere artis, officio, fine, materia, partibus. Ipſe autem oſtendit, ſe de ea arte quæ eſt extrinſecus eſſe dicturum. Intrinſecus vero artem, quæ nobis ad actus præcepta dat, interim differre. Ait enim. Sed antequam de præceptis oratorijs dicamus, videtur dicendum de genere ipſius artis,) Quoniam primo artis generi ſatisfaciendum eſt, quale genus rhetoricæ artis ſit, explicemus.

MARINI BECICHEMI CASTIGATIONES.

VO tempore quidam magnus videlicet vir & ſapiens cognouit quæ materiæ eſſet, & quanta ad maximas res opportunitas animis ineſſet hominum, ſi quis eam poſſet elicere, & Præcipiendo meliores reddere.) Vera lectio, vt arbitror, eſt, Meliorem. nam de opportunitate, quæ humanis ineſt animis, loquitur. Si quis eam poſſet, inquit, elicere, & præcipiendo meliorem reddere. [Profecto nemo niſi graui ac ſuaui commotus ratione, cum viribus plurimum poſſet, ad ius voluiſſet, ſine ui deſcendere.) Oratione, non ratione legendum eſſe, & cæci, vt aiunt, viderent. Quo magis huiuſmodi offenſacula miror.

DE IVRE CIVILI, ET PARTIBVS EIVS.

IVILIS quædam ratio eſt, quæ multis & magnis ex rebus conſtat. Eius quædam magna & ampla pars eſt artificioſa eloquentia, quam Rhetoricam vocant. nam neque cum ijs ſentimus, qui ciuilem ſcientiam eloquentia non putant indigere: & ab ijs, qui eam putant omnem rhetoris vi & artificio contineri, magnopere diſſentimus. quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, vt eam ciuilis ſcientiæ partem eſſe dicamus.

VICTORINVS.

IVILIS quædam ratio) Vt ſupra promiſimus, de genere artis rhetoricæ nobis dicendum eſt. Genus hoc ipſum quod ſonat genus vox eſt. hæc vox generis triplicem ſignificantiam habet. Eſt genus, id eſt patria parentes, origo ſanguis. Quo modo eſt illud, Vnde genus ducis? Eſt item genus, ſub quo multa ſimilia ex eodem deſcendentia continentur. vt animal, genus, etiam hoc modo piſcis, equus, animalia, ſed horum omnium genus animal. Eſt tertium illud genus, quo cuiuſlibet rei qualitas indicatur. vt ſi dicas, cuius generis veſtis, cuius generis factura. In hoc genere Tullius artem rhetoricam ponit, id eſt qualis, vel quanta ſit demonſtrat. Et recte, ſi quidem ars genus eſt. Illud ſub quo genere artis, ars grammatica, ars dialectica, ars rhetorica. Sed iſtæ omnes artes in genere qualitatis ſunt ponendæ, quo quales, vel quantæ ſint demonſtrentur. Ergo & rhetoricam in genere qualitatis ponit, quo qualis, vel quanta ſit demonſtretur. Deinde debet attendere vbi ſit ars rhetorica, an ſola ſit, ſi par, ſi æqualis, maior minor ue ſit. Atque ideo, quia hæc diligenter inſpexit. rhetoricam ciuilis cuiuſdam rationis partem dicit eſſe maiorem. Et quia ad genus artis rhetoricæ deſcendimus, quæ ſit, vel vbi ſit, attendamus. Omnia patria quidquid agit, ciuilis ratio dicitur. Hæc ciuilis ratio duplex eſt. vna quæ res certa ſolenni curſu, & ſine vllo tumultu agit, & altera, quæ in lite, ac diſceptatione verſatur. Et hoc modo quidquid agit, duobus modis agit factis & dictis. Ita ciuilis eſt ratio vna in factis & dictis, ſed quæ facta & dicta in actu atque opere conſtituta ſunt. Alia in factis & dictis, ſed quæ facta & dicta in iudicio, vel quæſtione verſantur, ita vna illa ratio in actu eſt, atque opere, hanc vero alteram ciuilem rationem, quæ in quæſtione verſatur, ſcientiam nominauit. hic enim docetur, quid iuſtum, quid vtile, quid honeſtum. Hæc rurſus ciuilis ratio, id eſt ſcientia, in duobus eſt in rhetorica, id eſt artificioſa eloquentia, & in ſapientia, id eſt rerum conceptione ex natura veniente. Sed quia orator plus per eloquentiam gerit, iccirco rhetoricam ciuilis rationis partem eſſe diximus. Sed quia duplex eſt, Cuiuſdam rationis partem dixit. nam & ſibi & ſapientiæ, vt genus exprimas, rhetoricam partem magnam amplamq́. eſſe confirmat. [Ciuilis quædam ratio eſt, quæ multis & magnis ex rebus conſtat.) Cum dicit quædam ratio eſt, oſtendit duplicem eſſe: vnam, quæ in opere conſtituta eſt, alteram, quæ in quæſtionibus. quam rationem ciuilem, in qua rhetoricam ponit, vt ſupra diximus, ſcientiam debemus intelligere. & quod ait, Multis & magnis ex rebus conſtat. Notum eſt enim quam crebris, & de quam magnis rebus iudicia, vel quæſtiones habeantur. Parum ergo fuerat dixiſſe, multis ex rebus, niſi addidiſſet, & magnis. [Eius quædam magna & ampla pars eſt artificioſa eloquentia,) Cum ait, quædam pars, oſtendit eloquentiam & ſcientiam: ex duplici conſtare, id eſt ex ſapientia & artificioſa eloquentia, ſed eloquentiam partem eſſe maiorem. [Magna & ampla pars) Magnum eſt, quod in cumulum ſui & magnitudinem creſcit: amplum, quod late patet, & per multa diffunditur: ita vt ſupra, quæ multis & magnis. Magnum ita ibi, vt hic poſuit, multum vero, ad amplitudinem referamus. [Magna & ampla pars eſt artificioſa eloquentia,) Non eloquentia ſolum, ſed artificioſa eloquentia, quæ rhetorica vocetur. [Nam neque cum ijs ſentimus, qui ciuilem ſcientiam eloquentia non putant indigere:) Diximus ſupra, partem illam ciuilis, quæ in iudicijs verſatur, ſcientiam vocari, hancq́ue ex duplici conſtare, ſapientia .ſ. & artificioſa eloquentia. Quare nunc ſe ab illis diſſentire dicit, qui horum altero ciuilem ſcientiam conſtare dicunt. [Nam neque cum ijs ſentimus, qui ciuilem ſcientiam eloquentia non putant indigere:) Multi, inquit, dicunt ciuilem ſcientiam, ſine eloquentia ſtare non poſſe. cuncta enim per naturam, id eſt per ſapientiam facile poſſe cognoſci. Multi autem dicunt, ciuilem ſcientiam ſola eloquentia conſtare poſſe. Illudq́. eſſe iuſtum, vel iniuſtum, quod eloquentia potuerit perſuadere. Sed ego, inquit, ab utriſque diſſentio. nam ciuilis ſcientia, & ex ſapientia conſtat, qua cuncta ſentimus, & ex eloquentia, qua id, quod ſentire poſſumus, explicamus. Sed quia eloquentia poſita in R. P. facilius quod fuerit aggreſſa perſuadet, iccirco eam in ciuili ſcientia partem dixit eſſe maiorem. [Et ab ijs, qui eam putant omnem rhetoris vi & artificio contineri,) Si ergo omnis ciuilis ſcientia ſola Rhetorica non poteſt contineri, Rhetorica ciuilis ſcientia pars eſt. Quod autem ait, Rhetoris ui & artificio: tale eſt, ac ſi dicatur, Grammatica eſt gnara literarum, per hanc enim diſcimus omnia vitia vitare, non dico tamen quomodo uitentur. Artem illam extrinſecus doceo, per quam ſolum vitentur, ſed non quomodo. Si autem dicam quæ ſint partes orationis, quæ ſyllabæ, quæ literæ, quibus characteribus conſtent, quo pacto vitia vitentur, tunc erit illa ars cui eſt nomen intrinſecus non quæ ad ſcientiam noſtram tantum proficit, ſed quæ ad actus ſit. Ergo & ars Rhetorica duplex eſt. nam eſt extrinſecus & intrinſecus. Intrinſecus autem illa eſt quæ nobis ad actus præcepta artis inſinuat. Extrinſecus porro quæ nobis quid ſit Rhetorica demonſtrat, quam cum demonſtrauerit, ſcimus tantum, ſed exercere non poſſumus. Hæc itaque res, quæ ſolam ſcientiam parit, ui & artificio continentur. Artificium eſt, quo ad aliquid citius faciendum per præcepta formamur. Nam id, quod ex artificio conficitur, vis eſt. Ergo hic Rhetoris ui, inquit, oſtenditq́. vnde uis illa deſcendit, & artificio contineri. [Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam ciuilis ſcientiæ partem eſſe dicamus.) Artificioſam eloquentiam, facultatem oratoriam vocauit. arte enim vniuſcuiuſque rei facultatem conſequimur, & hæc eadem vis, eſt quæ, vt ſupra diximus, ex arte colligitur.

DE OFFICIO ET FINE ARTIS ORATORIAE.

OFFICIVM autem eius facultatis videtur eſſe, dicere apposite ad perſuaſionem: Finis, perſuadere dictione. Inter officium autem & finem hoc intereſt, quòd in officio, quid fieri, in fine, quid officio conueniat, conſideratur: vt medici officium dicimus eſſe, curare apposite ad ſanandum; finem, curatione ſanare. Item, oratoris quid officium, & quid finem eſſe dicamus, intelligemus, cum id, quod facere debet, officium eſſe dicemus; illud, cuius cauſa facere debet, finem appellabimus. Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars & ea facultas, quæ conficitur ex arte, verſatur, vt ſi medicinæ materiam dicamus morbos ac vulnera, quòd in his omnis medicina verſetur: item, quibus in rebus verſatur ars, & facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res alij plures, alij pauciores exiſtimauerunt. nam Gorgias Leontinus, antiquiſſimus fere rhetor, omnibus de rebus oratorem optime poſſe dicere exiſtimauit. hic infinitam & immenſam huic artificio materiam ſubijcere videtur. Ariſtoteles autem, qui huic arti plurima adiumenta atque ornamenta ſubminiſtrauit, tribus in generibus rerum verſari rhetoris officium putauit, demonſtratiuo, deliberatiuo, iudiciali. Demonſtratiuum eſt, quod tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem, aut vituperationem. Deliberatiuum eſt, quod poſitum in diſceptatione, & conſultatione ciuili, habet in ſe ſententiæ dictionem. Iudiciale eſt, quod poſitum in iudicio habet in ſe accuſationem & defenſionem, aut petitionem & recuſationem. &, quemadmodum noſtra quidem fert opinio, oratoris ars, & facultas in hac materia tripertita verſari exiſtimanda eſt. Nam Hermagoras quidem nec, quid dicat, attendere, nec, quid polliceatur, intelligere videtur, qui oratoris materiam in cauſam, & in quæſtionem diuidat. Cauſam eſſe dicit rem, quæ habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam cum perſonarum certarum interpoſitione: quam nos quoque oratori dicimus eſſe attributam. nam ei tres partes, quas ante diximus, ſupponimus, iudicialem, deliberatiuam, demonſtratiuam. Quæſtionem autem eam appellat, quæ habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam, ſine certarum perſonarum interpoſitione, ad hunc modum: Ecquid ſit bonum præter honeſtatem: Veri ne ſint ſenſus: Quæ ſit mundi forma: Quæ ſit ſolis magnitudo. quas quæſtiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere exiſtimamus. Nam quibus in rebus ſumma ingenia philoſophorum plurimo cum labore conſumpta intelligimus, eas ſicut aliquas paruas res oratori attribuere, magna amentia videtur. Quòd ſi magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio & diſciplina comparatam; videretur fretus ſua ſcientia falſum quoddam conſtituiſſe de oratoris officio, &, non quid ars, ſed quid ipſe poſſet, expoſuiſſe. nunc vero ea vis eſt in homine, vt ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quàm philoſophiam conceſſerit. neque eo dico, quòd eius ars, quam edidit, mihi mendoſiſſime ſcripta videatur. (nam ſatis in ea videtur ex antiquis artibus ingenioſe & diligenter electas res collocaſſe, & nonnihil ipſe quoque noui protuliſſe) verum oratori minimum eſt, de arte loqui; quod hic fecit: multo maximum, ex arte dicere; quod eum minime potuiſſe, omnes videmus. Quare materia quidem nobis Rhetoricæ videtur artis ea, quam Ariſtoteli viſam eſſe diximus. Partes autem hæ ſunt, quas plerique dixerunt, inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria, pronunciatio. Inuentio eſt, excogitatio rerum verarum, aut veriſimilium, quę cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio eſt, rerum inuentarum in ordinem diſtributio. Elocutio eſt, idoneorum verborum & ſententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria eſt, firma animi rerum ac verborum ad inuentionem perceptio. Pronunciatio eſt, ex rerum & verborum dignitate, vocis & corporis moderatio. Nunc his rebus breuiter conſtitutis, eas rationes, quibus oſtendere poſſimus genus, & officium, & finem huius artis, aliud in tempus differemus. nam & multorum verborum indigent, & non tantopere ad artis deſcriptionem, & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem Rhetoricam ſcribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus, ſcribere oportere exiſtimamus. Ac mihi quidem videtur coniuncte agendum de materia ac partibus. quare inuẽtio, quæ princeps eſt omniũ partiũ, potiſſimũ in omni cauſarum genere, qualis debeat eſſe, cõſideretur.

VICTORINVS.

OFFICIVM autem eius facultatis videtur eſſe, dicere apposite ad perſuaſionem: Finis, perſuadere dictione) Officium eſt, vniuſcuiuſque perſonæ actus congruens ſecundum mores ciuitatis. Ergo officia pro perſonis diuerſa ſunt. Aliud enim eſt officium patris aliud amici, aliud (vt ad eam redeamus) artis oratoriæ. Officia vero omnia ad finem ſpectant. Finis quoque ad officia refertur. Nam neque officium recte definiri poteſt ſine admixtione finis, neque finis ſine officij coniunctione. & hoc in omnibus perſonis, ac rebus. vt hic Cicero in definiendo oratoris officio, finem nectit officio, ait .n. Officium autem eius facultatis videtur eſſe, apposite dicere ad perſuaſionem. Ergo officium oratoris eſt dicere, ſed apposite ad perſuaſionem. vbi iam finis admixtio eſt .i. perſuaſionis. Nam ſolum dicere, non bene officium definierit oratoris, poteſt enim eſſe multorum. nam & poetæ, & philoſophi dicunt. Itaque oratoris officium pleniſſime finis admixtione declarauit. Deinde finem oratoris officij ait eſſe, perſuadere. Sed non ſatis plene finem oratoris oſtenderat, ſi ſolum perſuadere poſuiſſet. nam perſuadetur tabulis, tormentis, teſtibus, multiſque alijs rebus: Ergo vt finem proprium declararet, ſibi adiunxit officium. ait enim. Finis eſt oratoris officij, perſuadere dictione. Dictione, inquit, quod eſt oratoris officium. Ita, inquit, & medici officium eſt curare. Sed quia multi & incantatione & ligaturis curant. Curare, inquit, ſed apposite ad ſanandum. Ergo vt euidentius officium medici demonſtraret, finem quoque ſubiunxit officio .i. curationi ſanitatem. Deinde finis eſt medicinalis officij, inquit, ſanare. ſed quia multi item ſanant, addidit Sanare curatione. Ita ergo ſemper officium & finis ſine altero exprimi non poſſunt. Hanc tamen diſtantiam dicit eſſe inter officium & finem, vt in officio quid agendum ſit, in fine quid complendum ſit, conſiderare debeamus. Hic Marcomanus errauit, qui dixit finem oratoris officij non eſſe perſuadere, nec finem medicinalis officij ſanare, etenim ſæpe non perſuadere oratorem, & medicum non ſanare contingit. ideo addidit, Quatenus rerum conditio perſonarumque patiatur. Sed non intellexit Cic. qui finem in rebus ipſis poſuit. nam inuentu .i. qui finem in officio conſtituit, & in his ipſis rebus, quæ dum in officio ſunt, ad finem tendunt. quare & oratoris officij finem eſſe completum, ſi apposite ad perſuaſionem dicat, & medicinalis officij finem eſſe completum, ſi quidquid ad ſanitatem ſpectare videtur, adhibuerit. Marcomanus itaque finem non in rebus, ſed in euentu collocauit. [Materiam artis eam dicimus,) Res interdum ſpecialiter definimus, cum quid ſit ab eiſdem ipſis incipiamus demonſtrare. vt paulo ante

definiuit genus, officium finem, in arte .ſ. & Rhetorica. Interdum quo clarius definiamus à genere incipiamus eius rei quam definiuimus, ſed à genere quod ſibi vicinum ſit, non valde remotum vt nunc Cic. cum materiam artis rhetoricæ demonſtraturus ſit non à materiæ definitione cœpit, ſed à materia artis. Primum autem genus eſt materia. materia porro in duas ſpecies diuiditur. Eſt enim materia artis, & non artis. Rurſus materia artis diuiditur in artes plurimas, Grammaticam, Dialecticam, Rhetoricam, aliasq. multas. Ergo à materia artis, quæ communior ſupra incipit, vt definiat materiam artis rhetoricæ. Materiam, inquit, artis. vt genus eſſet, non addidit rhetoricæ. Verum quod ait, Eam dicimus. oſtendit artis omnem materiam in duobus eſſe .i. in eo vbi facit aliquid, & in eo vnde facit, vtputa fabri materia eſt in eo vbi facit .i. ferrum quod tundit: eſt item fabri materia in eo vnde facit .i. malleus quo tundit. ita & medici materia eſt vbi facit, morbus ac vulnera: item vnde facit, inſtrumenta quibus curat. Sic & materia rhetoricæ artis poteſt in eo eſſe vbi facit .i. in deliberatione, demonſtratione, iudiciali poteſt & in eo eſſe vnde facit .i. in argumentis, quæſtionibus, & in reliquis materiæ neceſſarijs. Verum Cicero generaliter materiam artis illam dicit, in qua omnis ars, & ea facultas quæ conficitur ex arte verſatur .i. vbi ſit, non vnde ſit: vt medici materia ſit, morbus ac vulnera: fabri ferrum quod tundit. rurſus rhetoricæ artis materia ſit deliberatio, demonſtratio, iudiciale non argumenta, & illa omnia quibus materia rhetoricæ artis impletur. Verum quod ait. [In qua omnis ars & ea facultas, quæ conficitur ea arte, verſatur,) Cum accipimus alicuius rei artem. neceſſe eſt nos aliquid ea ea conſequi. Quare id, quod ex arte conficitur, vt ſupra docuimus, facultas dicitur. Cuncta enim per artem facilius tranſiguntur. [Has autem res alij plures, alij pauciores) Eas res .ſ. in quibus materia artis rhetoricæ conſiſtit. ſunt autem, vt Ariſtoteli & Ciceroni placet, tres .i. triplex materia, demonſtratiua, deliberatiua, iudicialis.

Itaque quantum ad materiam rhetoricæ artis ſpectat, hoc plenum eſt. Iam quidquid plus eſt à pleno, plus intelligitur.

Quidquid minus à pleno, minus intelligitur. Verum quod plus eſt, dupliciter plus eſt, aut in eo vbi modus eſt, aut in infinito. Et ideo addidit præter illud, quod diait, alij plures exiſtimauerunt. Nam Gorgias, inquit, Leontinus antiquiſſimus fere rhetor, omnibus de rebus oratorem optime poſſe dicere exiſtimauit. hic infinitam & immenſam huic artificio materiam ſubijcere videtur. Ergo illi, qui in pluribus rhetoricam materiam conſtituunt, exhortationem & conſolationem in rerum generibus ponunt, id eſt in materia rhetorica. Sed quia orator in ciuili ratione verſatur. conſolatio porro priuatorum eſt, conſolari amici eſt potius, quàm oratore. Deinde quia officium oratoris eſt perſuadere dictione. exhortatio ſiue dehortatio ad materiam non pertinent oratoris. Cum enim exhortor, nihil perſuadeo, ſed volentem aliquid vt magis velit inſtigo. & cum dehortor, nolentem aliquid non tunc primum perſuadeo vt nolit, ſed vt magis nolit inſtigo. Ergo neceſſario exhortationem & conſolationem Tullius à materia rhetoricæ artis ſeparauit. Item illi qui res pauciores rhetoricæ materiæ tribuunt, demonſtrationem tollunt. dicunt enim in demonſtratione nihil perſuadere oratorem, cum reuera perſuadeat, ſed falſo. Nam cum aliquem vituperamus, ſiue laudamus, vt apud omnes talis habeatur qualem demonſtramus ſine dubio perſuademus.

Ergo Cicero Ariſt. ſecutus triplicem materiam eſſe dicit oratorij officij, demonſtratiuam, deliberatiuam, iudicialem. Sed has materias in publicis cauſis conſtituit, hisq. perſonas certas tribuit. Quare has tres res definiuit in ciuili negocio poſitas, cum certæ ſignificatione perſonæ. Demonſtratio eſt, inquit, certæ perſonæ aut laus, aut vituperatio. Deliberatio eſt, inquit, quæ poſita in publicis cauſis, aſſertionis ſuæ ſententiam dicit. Iudicialis eſt, inquit, quæ in iudicio ciuili poſita duo agit, aut accuſat, aut petit contra, aut defendit, aut negat. Nam Gorgias Leontinus antiquiſſimus fere rhetor, hic oratorem diait omnibus de rebus optime poſſe dicere, qui, vt videmus, à pleno excedit, & exceſſit, non ad id, quod habet modum, ſed in infinitum. Denique hoc ipſe Cic. oſtendit. Hic infinitam, inquit, & immenſam huic artificio materiam ſubijcere videtur. [Ariſtoteles autem, qui huic arti) Duo quæ oratori maxime ſunt neceſſaria Ariſt. circa ſcribendum artem dedit: Inuentionem & elocutionem. adiumentum enim de inuentione venit ornamentum de elocutione. Hic ergo Ariſt. ſententiam ſequitur. nam rhetoricam materiam triplicem conſtituit, demonſtratiuam, deliberatiuam, iudicialem. [Nam Hermagoras) Scimus Ciceronem materiam rhetoricæ artis triplicem conſtituere, iudicialem, deliberatiuam, demonſtratiuam, hocq. etiam Ariſtot. placuiſſe, quare ſuperius reprehendit eos qui oratori infinitam materiam conſtituerant. reprehendit eos, qui addiderant exortationem, & conſolationem. reprehendit & eos, qui ſubtraxerant demonſtrationem. Hunc etiam Hermagoram, qui neque arte ſcripſit, confutat ac lacerat, dicitq. hunc vehementer erraſſe, quod materiam oratoris in duas partes diuidat, in cauſam & in quæſtioné. quorum vnum dicit eſſe oratoris officij, cauſam .ſ. aliud longe ab oratore remotiſſimum, & nec ab ipſis philoſophis diligenter comprehenſum .ſ. quæſtionem. [Nam Hermagoras quidem nec, quid dicat, attendere, nec, quid polliceatur, intelligere videtur,) Duobus modis reprehendit Hermagoram. quòd non perſpexerit rei illius vim quæ omnino remota eſt ab oratoris officio, id eſt quæſtionem, & quòd videatur de ſe polliceri ea quæ oratori attribuit ad dicendum. Hoc quoque duobus modis reprehendit. Nam errauit, inquit, ſi non quod omnis orator, ſed quod ipſe poſſit, ad materiam rhetoricæ artis applicuit. Deinde, inquit, nec ipſe potuit, nam nunquam illum ea arte diaiſſe omnes videmus. Ergo quoniam duo diaimus in Hermagora reprehendiſſe Cic. quod rem non attenderit, quod multum de ſe videatur eſſe pollicitus: primo eum demonſtrat rem quam oratori attribuerit non vidiſſe. Sed antequam id oſtendamus, quid ſit cauſa, quid quæſtio, videamus. [Cauſam eſſe dicit rem, quæ habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam cum perſonarum certarum interpoſitione:) Cauſam, inquit. hanc eſſe dicit, controuerſiam in dicendi contentione poſitam cum certis perſonis. [Quam nos quoque oratori dicimus eſſe attributam.) Nam huic, inquit, cauſæ tria genera ſupponimus. Iudiciale, deliberatiuum, demonſtratiuum. Quæſtionem porro hanc eſſe dicit, Controuerſiam quidem in dicendo poſitam, ſed ſine tertijs perſonis quæ, ſcilicet rhetorica dictio vocatur. Theſis porro duplex eſt, theorice & practice. Theorice eſt, quæ diuina cognoſcit. Practice eſt, quæ in hominum negocijs, & ciuili diſceptatione verſatur. Ergo primo aſſerit, Hermagoram, eius rei quam oratori attribuat, non vidiſſe. nam theſin oratoris materiam non eſſe perſuadet. quæ cum duplex ſit, theoricen magis exaggerat, nec paruis aut leuibus quæſtionibus, ſed infinitus: Veri ne ſint ſenſus, quæ ſit ſolis magnitudo. Sed quare & practicen theſin poſuit .i. & quid ſit bonum præter honeſtatem? Theſin quidem Cic. materiam oratoris eſſe non dicit, illamq. theoricen omnino remouet. Practicen autem theſin dicit ab oratore tractari, ſed vt argumenti locum teneat, non materiæ ergo ita tollit oratori practicen theſin, vt materia eius non ſit, liceat autem ei pro argumento proferre. [Ecquid ſit bonum præter honeſtatem:) Stoici dicunt honeſtatem ſolam bonum eſſe. Iam multi diſputant, vtrum & vtilitas bonum ſit, vtrum & dignitas bonum ſit? [Veri ne ſint ſenſus:) Vt Lucr. negat eſſe veros ſenſus, odoris, viſus, tactus, ſaporis, auditus. [Quæ ſit mundi forma:) Multi enim dicunt mundum in modum ſphæræ eſſe collectum, multi oblonga rotunditate eſſe formatum, multi plana facie, multi quadrata, multi in cameræ modum, ſcilicet vt ſub terra non ſit ſimilis, at ſupra caput eſſe mundi faciem. [Quæ ſit ſolis magnitudo.) Vtrum tantus ſit, quantus videtur, an maior, vel multo minor. [Quas quæſtiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere exiſtimamus.) Bene ait, ab oratoris officio remotas. Oratoris officium enim eſt, negocium ciuile tractare. Non tamen diait, ab oratore remotas. Poteſt enim orator, poſtquam proprio officio ſatisfecerit, etiam philoſophiæ operam dare. [Nam quibus in rebus ſumma ingenia philoſophorum plurimo cum labore conſumpta intelligimus,) Quando aliquid negamus, aut tollimus, quare id facimus demõſtrare debemus. vt nunc Cic. ab oratoris materia tollit theſin, & probat ſe recte tollere. Nam, inquit, res illas in quibus philoſophi ingenioſi magno cum labore verſati ſunt, has oratori quaſi paruas partes applicare dementiæ eſt, oratori .ſ. qui ægre ſuum quoque implet officium. [Quòd ſi magnam in his Hermagoras &c.) Oſtendit iam Hermagoram quod primum fuit, eius rei illius non vidiſſe, quam ad oratoris materiam, quaſi paruum aliquid applicuerat. Nunc illud aliud tractat, nec quid polliceatur intelligere videtur. & oſtendit primo, non recte eum feciſſe, ſi ex eo quod ipſe poſſet in ceteros præcepta conſtituerit. Quod ſi, inquit, magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio & diſciplina comparatam, videretur fretus ſua ſcientia, falſum quiddam conſtituiſſe de oratoris officio. Deinde illum nihil potuiſſe confirmat, ſimulq. illi & rhetoricam, & philoſophiam tollit. Practice .n. rhetoricæ eſt, theorice philoſophiæ. nunc vero,

loquit, ea vis eſt in homine, vt ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quàm philoſophiam conceſſerit. [Quòd ſi magnam in his rebus Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio & diſciplina comparatam;) Oſtendit quibus rebus facultatem totius ſcientiæ conſequamur, ſtudio, inquit, & diſciplina. Studium eſt, animi conſenſus ad aliquid: Diſciplina eſt præceptum, quibus acceptis, id quod deſideramus implemus, itaque ſtudium in nobis eſt, præceptum extra nos, ſed ad nos. [Neque eo dico, quòd eius ars, quam edidit, mihi mendoſiſſime ſcripta videatur.) Ea vis eſt, inquit, in Hermagora, vt ei citius quis adimat rhetoricam, quàm philoſophiam concedat. Sed non, inquit, ideo hoc dixi, quòd mihi ars eius, quam edidit, mendoſiſſime ſcripta videatur. Iam eum ait, non mendoſiſſime, non negat mendoſe. Et quoniam dixit eſſe aliquid in eius artibus, quod ſit probãdum, quippe quæ non mendoſiſſime ſcriptæ ſunt, ait eum multa ex antiquis artibus collegiſſe, vt ſi quid ſorte probabile, alienum id omne ſit. Deinde quam aſtute ibi Hermagoræ dat diligentiam, vbi ſibi de alienis multa conquirit. Alioqui vbi propria eius inuenta perſcribit, nihil illi horum dat, quinimmo multa tollit, cum ait. [Et non nihil ipſe quoque noui protuliſſe, verum oratori minimum eſt, de arte loqui;) Quod hic fecit, multo maximum. ex arte dicere, quod eum minime potuiſſe facere omnes videmus. Orator duo habere debet, vt artem tradat dicendi, vt ipſe ex arte dicat. Sed officium eius ex hoc verum eſt, vt ex arte dicat. Illud autem accidens, vt artem dicendi tradat, quod rhetoris officium ſolum eſt. ergo non quidem mihi Hermagoras videtur mendoſiſſime artes ſcripſiſſe, ſed oratori maximum illud eſt, non vt, artem tradat, quod rhetoris proprium eſt, ſed ut ex arte dicat, quod oratori maxime eſt neceſſarium. Tollit ergo Hermagoræ exercitationem ex arte dicendi, quod eum, inquit, minime potuiſſe omnes videmus. Minime, inquit, potuiſſe, nec hoc illi dat, vt quomodocunque potuerit. ergo ſi nec ſapiens fuit, nec dicendi peritus recte, nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur intelligere uidetur. Orator enim vir eſſe debet bonus, & dicendi peritus. Deinde concludit. Quare conuicta Hermagoræ, & refutata ſententia, ſupereſt vt materiam rhetoricæ illam, quæ & Ariſtoteli placuit, conſtituamus, triplicem .ſ. iudicialem, deliberatiuam, demonſtratiuam. [Partes autem hæ ſunt, quas plerique dixerunt,) Meminimus de arte extrinſecus quinque res Ciceronem ſe ſpopondiſſe dicturum, de genere artis rhetoricæ, de officio, de fine, de materia, de partibus. Itaque quoniam quatuor res explicatæ ſunt, hoc extremum eſt, ut de partibus diſſeramus. Partes ſunt hæ, inquit, quas plerique dixerunt. Multa Cicero ab alijs recte in artibus poſita ſecutus eſt, vt paulo ante Ariſtotelis ſententiam ſecutus, triplicem materiam rhetoricæ artis eſſe dixit, iudicialem deliberatiuam, demonſtratiuam. Itaque & nunc partes, inquit, quas plerique dixerunt, alij enim partes ſeptem, multi quatuor, ſed plerique quinque eſſe dixerunt, eorum ſententiam & Cicero ſecutus, quinque partes eſſe confirmat: Inuentionem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriam, pronunciationem. Inuentionem eſſe dicit, ad negocij fidem, aut verarum rerum aut veriſimilium excogitationem, ſed orator in veriſimilibus maxime verſatur. Duo enim ſunt genera argumentorum neceſſarium & probabile. neceſſarium in veris rebus eſt, probabile in veriſimilibus. diſpoſitionem dicit eſſe, vt inuenta locis neceſſarijs per ordinem diſponamus. Elocutionem porro in duobus poni, in idoneis verbis, & in ſententijs .ſ. in verbis ſingulis barbariſmus, ne in pluribus ſolœciſmus exiſtat. Deinde ſiue verba, ſiue ſententias, vt competenter inuentionibus diſpoſitis applicemus. Memoriam vero illam eſſe dicit, vt circa inuentiones retinendas argumenta vel verba firmiter cõcepta teneamus. Ergo dicentis hæc memoria eſt, non legentis. Deinde. [Pronunciatio eſt, ex rerum & verborum dignitate, vocis & corporis moderatio) .i. vt rem magnam dicturus, pompam corporis vocisq. perpendas, vt rem humilem dicturus, hæc eadem moderatius oſtendes. Pronunciatio ergo in duobus eſt, in voce, & in corpore, corpus vero duo habet, motum ſui, & vultum, quo .ſ. ad negocium compoſito ſæpe rebus addimus, aut detrahimus dignitatem. [Nunc his rebus breuiter conſtitutis,) Iam quinque res, quas ſe de arte extrinſecus dicturum eſſe promiſerat, executus eſt. oſtendit enim quod eſſet genus artis rhetoricæ, quod officium, qui finis, quæ materia, quæ partes, quibus omnibus cognitis, ſcimus tantum quid ſint, nihil tamen nobis ad actus proſunt. Harum tres res ſemper in ſola ſcientia ſunt .i. genus, officium finis. & ideo ſe alio tempore de his dicturum eſſe promittit. Ad præcepta enim artis rhetoricæ minime pertinent, vt ipſe ait. [Nam & multorum verborum indigent,) Quippe de his eſt longa diſputatio, & non tantopere ad artis deſcriptionem & præcepta pertinent. Verum de duabus rebus dicturus eſt, de materia ac partibus, quæ iam dudum tantum, vt ſciremus quid eſſent, edocuit. Nunc in his præcepta dat .ſ. vt harum rerum non ſolú ſcientiam, ſed etiam actus habeamus. Ergo oſtendit eum qui artem rhetoricam ſcribat, de duabus reliquis rebus de materia artis ac partibus ſatis eſſe dicere. [Ac mihi quidem uidetur coniuncte agendum de materia ac partibus.) Recte ait, coniuncte agendum. Partes enim ſine materia eſſe non poſſunt. Niſi enim controuerſiam aut deliberatiuam, aut demonſtratiuã dicamus, quæ materiæ ſunt, inuentione, diſpoſitione, elocutione, memoria, pronũciatione, quæ partes ſunt vti non poſſumus. Coniuncte ergo agendum eſt, de materia ac partibus. Itaque oſtendit primo, quod eſſet genus artis rhetoricæ, quod officium, qui finis, quæ materia, quæ parte. Ex his tria in aliud tempus diſtulit .i. genus, officium, finem. Atque ideo de duobus reliquis, quæ ad præcepta pertinent, ſe ait eſſe dicturum, de materia .ſ. ac partibus. Partes porro quinque ſunt, inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria pronunciatio. Horum ſolam inuentionem in duobus libris tractat, & in hanc præcepta tradit. Pauca etiam de elocutione commemorat. Reliqua vero nec contingit quidem .i. diſpoſitionem, memoriam pronunciationem. Ergo quoniam de ſola inuentione dicturus eſt, & quoniam in omni cauſarum genere inuentio plurimum valet, incipit de inuentione tractare.

DE INVENTIONE.

OMNIS res, quæ habet in ſe poſitam in dictione, aut diſceptatione aliquam controuerſiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quęſtionem. Eam igitur quæſtionem, ex qua cauſa naſcitur, conſtitutionem appellamus.

Conſtitutio eſt prima conflictio cauſarum, ex depulſione intentionis profecta, hoc modo: Feciſti, non feci, aut iure feci. Cum facti controuerſia eſt, quoniam coniecturis cauſa firmatur, conſtitutio coniecturalis appellatur. Cum autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiua nominatur. Cum vero, qualis ſit res, quæritur, quia & de ui & de genere negocij controuerſia eſt, conſtitutio generalis vocatur. At cum cauſa ex eo pendet, quòd non aut is agere videtur, quem oportet; aut non cum eo, qui cum oportet; aut nõ apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet; translatiua dicitur conſtitutio: quia actio translationis & commutationis indigere videtur. Atque harum aliquam in omne cauſa genus incidere neceſſe eſt. nam in quam non inciderit, in ea nihil eſſe poterit controuerſiæ. quare eam nec cauſam quidem conuenit putari. Ac facti quidem controuerſia in omnia tempora poteſt diſtribui. nam & quid factum ſit, poteſt quæri, hoc modo: Occiderit ne Aiacem Vlyſſes. Et quid fiat, hoc modo: Bono ne animo ſint erga populum R. Fregellani. Et quid futurum ſit, hoc modo: Si Carthaginem reliquerimus incolumem, num quid ſit incommodi ad remp. peruenturum. Nominis controuerſia eſt, cum de facto conuenit, & quæritur id, quod factum eſt, quo nomine appelletur. Quo in genere neceſſe eſt ideo nominis eſſe controuerſiam, non quòd de re ipſa non cõueniat, non quòd de facto non conſtet, ſed ꝙ id, quod factum ſit, aliud alij videatur eſſe, & iccirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiuſmodi generibus definienda res erit verbis, & breuiter deſcribenda, vt, ſi quis ſacrum ex priuato ſurripuerit, vtrum fur, an ſacrilegus ſit iudicandus. Nam id cum quæritur, neceſſe erit definire vtrunque, quid ſit fur, quid ſacrilegus, & ſua deſcriptione oſtendere alio nomine illam rem. de

qua

qua agitur, appellari oportere, atque aduerſarij dicunt. Generis eſt controuerſia, cum &, quid factum ſit, conuenit, &, quo id factum nomine appellari oporteat, conſtat, & tamen, quantum, & cuiuſmodi, & omnino quale ſit, quæritur, hoc modo: Iuſtum an iniuſtum, vtile an inutile, & omnia, in quibus, quale ſit id, quod factum eſt, quæritur, ſine vlla nominis controuerſia. Huic generi Hermagoras partes quatuor ſuppoſuit, deliberatiuam, demonſtratiuam, iuridicialem, negocialem. quod eius, vt nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum videtur, verum breui; ne aut, ſi taciti præterierimus, ſine cauſa non ſecuti eum putemur; aut, ſi diutius in hoc conſtiterimus, moram atque impedimentum reliquis pręceptis intuliſſe videamur. Si deliberatio, & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari. eadem enim res alij genus eſſe, alij pars poteſt, eidem genus eſſe & pars non poteſt. Deliberatio autem & demonſtratio, genera ſunt cauſarum. nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale, & demonſtratiuum, & deliberatiuum. nullum dicere cauſæ eſſe genus, cum cauſas eſſe multas dicat, & in eas præcepta det, amentia eſt. vnum autem iudiciale ſolum eſſe qui poteſt? cum deliberatio & demonſtratio neque ipſæ ſimiles inter ſe ſint, & ab iudiciali genere plurimum diſſideant, & ſuum quæque finem habeat, quò relerri debeat. Relinquitur ergo, vt omnia tria genera ſint cauſarum. Deliberatio igitur & demonſtratio non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari. Male igitur eas generalis conſtitutionis partes eſſe dixit. Quòd ſi generis cauſæ partes non poſſunt recte putari, multo minus recte partis cauſæ partes putabuntur. Pars autem cauſæ conſtitutio eſt omnis. Non enim cauſa ad conſtitutionem, ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur: ſed demonſtratio & deliberatio generis cauſæ partes non poſſunt recte putari, quòd ipſa ſunt genera. Multo igitur minus recte partis eius, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde ſi conſtitutio & ipſa, & pars conſtitutionis eius quælibet, intentionis depulſio eſt, quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt: At ſi, quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt: demonſtratio, & deliberatio neque conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. Si igitur conſtitutio & ipſa & pars eius quælibet intentionis depulſio eſt, deliberatio, & demonſtratio neque conſtitutio, neque pars conſtitutionis eſt. Placet autem ipſi conſtitutionem intentionis eſſe depulſionem. placeat igitur oportet demonſtrationem, & deliberationem, non eſſe conſtitutionem, nec partem conſtitutionis. Atque hoc eodem vrgebitur, ſiue conſtitutionem primam cauſæ accuſatoris confirmationem dixerit, ſiue defenſoris primá deprecationem. nam eum eadem omnia incommoda ſequentur. Deinde coniecturalis cauſa non poteſt ſimul ex eadem parte, eodem in genere & coniecturalis eſſe, & definitiua. Rurſus nec definitiua cauſa poteſt ſimul ex eadem parte eodem in genere & definitiua eſſe & tranſlatiua. Et omnino nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis poteſt ſimul & ſuam habere, & alterius in ſe vim continere: ideo quòd vnaquæque ex ſe, & ex ſua natura ſimpliciter conſideratur. Altera aſſumpta, numerus conſtitutionum duplicatur, non vis conſtitutionis augetur. At deliberatiua cauſa ſimul ex eadem parte, eodem in genere & coniecturalem, & generalem, & definitiuam, & tranſlatiuam ſolet habere conſtitutionem, & vnam aliquam; & plures nonnunquam: ergo ipſa nec conſtitutio eſt, nec pars conſtitutionis. Idem in demonſtratione ſolet vſu euenire. Genera igitur, vt ante diximus, hæc cauſarum putanda ſunt, non partes alicuius conſtitutionis. Hæc ergo conſtitutio, quam generalem nominamus, partes nobis videtur duas habere, iuridicialem & negocialem. Iuridicialis eſt, in qua æqui & recti natura, aut præmij, aut pœnæ ratio quæritur. Negocialis eſt, in qua, quid iuris ex ciuili more, & æquitate ſit, conſideratur: cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur. Ac iuridicialis quidem ipſa in duas tribuitur partes, abſolutam & aſſumptiuam. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe continet iuris, & iniuriæ quæſtionem. Aſſumptiua eſt, quæ ipſa ex ſe nihil firmidat ad recuſationem, foris autem aliquid defenſionis aſſumit. Eius partes ſunt quatuor, conceſſio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Conceſſio eſt, cum reus non id, quod factum eſt, defendit, ſed, vt ignoſcatur, poſtulat. hæc in duas partes diuiditur, purgationem & deprecationem. Purgatio eſt, cum factum conceditur, culpa remouetur. Hæc partes habet tres, imprudentiam, caſum, neceſſitatem. Deprecatio eſt, cum & peccaſſe, & conſulto peccaſſe reus ſe confitetur, & tamen, vt ignoſcatur, poſtulat: quod genus perraro poteſt accidere. Remotio criminis eſt, cum id crimen, quod infertur, ab ſe & ab ſua culpa vi & poteſtate in alium reus remouere conatur. Id dupliciter fieri poterit, ſi aut cauſa, aut factum in alium transferetur. Cauſa transfertur, cum aliena dicitur vi, & poteſtate factum. Factum autem, cum alius aut debuiſſe, aut potuiſſe facere dicitur. Relatio criminis eſt, quod ideo iure factum dicitur, quòd aliquis ante iniuria laceſſierit. Comparatio eſt, cum aliud aliquod factum rectum, aut vtile contenditur: quod vt fieret, illud, quod arguitur, dicitur eſſe cõmiſſum. In quarta conſtitutione, quam tranſlatiuam nominamus, eius conſtitutionis eſt controuerſia, cum aut quem, aut quicum, aut quo modo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius conſtitutionis Hermagoras inuentor eſſe exiſtimatur, non quo non vſi ſint ea veteres oratores ſæpe multi, ſed quia non animaduerterint artis ſcriptores eam ſuperiores, nec retulerint in numerum conſtitutionum. Poſt autem ab hoc inuentam multi reprehenderunt, quos nõ tam imprudentia falli putamus, (res enim perſpicua eſt) quàm inuidia atque obtrectatione quadam impediri. Et conſtitutiones quidem, & earum partes expoſuimus: exempla autem cuiuſque generis tum cõmodius expoſituri videmur, cum in vnumquodque eorum argumentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum cauſæ ſtatim poterit accõmodari. Conſtitutio cauſæ reperta, ſtatim placet conſiderare, vtrum cauſa ſit ſimplex an coniuncta: & ſi coniuncta erit, vtrum ſit ex pluribus quæſtionibus iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex eſt, quæ abſolutam in ſe cõtinet vnam quæſtionem, hoc modo: Corinthijs bellum indicamus, an non? Coniuncta ex pluribus quæſtionibus, in qua plura quærũtur, hoc pacto: Vtrum Cartha

go diruatur,an Carthaginienſibus reddatur, an eò colonia deducatur. Ex comparatione,in qua per contentionem,vtrum potius,aut quid potiſſimum ſit, quæritur,ad hunc modum: Vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur,qui ſocijs ſit auxilio, an teneatur in Italia,vt quammaximæ contra Annibalem copiæ ſint. Deinde conſiderandum eſt,in oratione, an in ſcripto ſit controuerſia. Nam ſcripti controuerſia eſt ea, quæ ex ſcriptionis genere naſcitur. Eius autem genera quę ſunt ſeparata à conſtitutionibus,quinque ſunt. Nam tum verba ipſa videntur cum ſententia ſcriptoris disſidere, tum inter ſe duæ leges aut plures diſcrepare,tum id,quod ſcriptum eſt,duas aut plures res ſignificare: tum ex eo,quod ſcriptum eſt,aliud quoque,quod non ſcriptum eſt, inueniri: tum vis verbi quaſi in diffinitiua conſtitutione, in quo poſita ſit, quæri. Quare primum genus de ſcripto & ſententia,ſecundum ex contrarijs legibus, tertium ambiguum,quartum ratiocinatiuum,quintum diffinitiuum nominamus. Ratio eſt autem, cum omnis quæſtio non in ſcriptione,ſed in aliqua argumentatione conſiſtit. Ac tum conſiderato genere cauſæ,& cognita conſtitutione, cum, ſimplex ne, an coniuncta ſit, intellexeris, &,ſcripti an rationis habeat controuerſiam, videris, deinceps erit videndum, quæ quæſtio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum cauſæ ſit: quæ omnia à conſtitutione proficiſcantur oportet. Quæſtio eſt ea,quę ex conflictione cauſarum gignitur controuerſia,hoc modo: Non iure feciſti,iure feci. Cauſarum autem hæc eſt conflictio,in qua conſtitutio conſtat. Ex ea igitur naſcitur controuerſia, quam quæſtionem dicimus, hoc modo: Iure ne fecerit. Ratio eſt ea,quæ continet cauſam; quæ ſi ſublata ſit, nihil in cauſa controuerſiæ relinquetur; hoc modo: vt docendi cauſa in facili & peruulgato exemplo conſiſtamus: Oreſtes ſi accuſetur matricidij,niſi hoc dicat, Iure feci,illa enim patrem meum occiderat,non habet defenſionem: qua ſublata,omnis quoque controuerſia ſublata ſit. ergo eius cauſæ ratio eſt,quòd illa Agamemnonem occiderit. Iudicatio eſt, quæ ex infirmatione & confirmatione rationis naſcitur controuerſia. nam ſit ea nobis expoſita ratio,quam paulo ante expoſuimus. Illa enim, inquit,patrem occiderat. At non, inquit aduerſarius, abs te filio matrem necari oportuit. potuit enim ſine tuo ſcelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis, illa ſumma naſcitur controuerſia, quam iudicationem appellamus. Ea eſt huiuſmodi: Rectum ne fuerit ab Oreſte matrem occidi,cum illa Oreſtis patrem occidiſſet. Firmamentum eſt,firmisſima argumentatio defenſoris, & aptiſſima ad iudicationem,vt ſi velit Oreſtes dicere,eiuſmodi animum matris ſuæ fuiſſe in patrem ſuum,in ſe ipſum,in ſorores,in regnum,in famam generis & familiæ, vt ab ea pœnas liberi ſui potisſimum petere debuerint. Et in ceteris quidem conſtitutionibus ad hunc modum iudicationes reperiuntur: in coniecturali autem conſtitutione, quia ratio non eſt,(factum enim non conceditur) non poteſt ex deductione rationis naſci iudicatio. Quare neceſſe eſt eandem eſſe quæſtionem & iudicationem, vt factũ eſt,non eſt,factum ne ſit. Quot autem in cauſa conſtitutiones aut eorum partes erunt,totidem neceſſe erit quæſtiones,rationes,iudicationes, firmamenta reperiri. His omnibus in cauſa repertis,tunc denique ſingulæ partes totius cauſæ conſiderandæ ſunt. nam non,vt quidque dicẽdum primum. Ita primum animaduertendum videtur: ideo quòd illa,quæ primæ dicuntur, ſi vehementer velis congruere & cohærere cum cauſa, ex eis ducas oportet, quæ poſt dicenda ſunt. Quare cum iudicatio, & ea quæ ad iudicationem oportet inueniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta,cura & cogitatione pertractata, tũ denique ordinandæ ſunt ceteræ partes orationis. Hæ partes ſex omnino nobis videntur,exordium,narratio, partitio,confirmatio,reprehenſio,concluſio. Nunc, quoniam exordium princeps omnium eſſe debet, nos quoque primum in ratione exordiendi præcepta dabimus.

VICTORINVS.

OMNIS res,quæ habet) Vt diximus,tractatus incipit inuentionis. & primum hoc debemus ſcire compendium,quod omnis inuentio quinque locis conſtat. Debemus enim primo conſiderare,quæ ſit conſtitutio,deinde,ſimplex ne ſit cauſa,an duplex: tertio,ſcripti,an rationis: quarto,quæ cauſæ quæſtio,quæ ratio,quæ iudicatio, quod firmamentum, quinto, vt omnis cauſæ partes nobiſcum pertractemus,deinde partes orationis,principium,narratio,diuiſio,confirmatio, reprehenſio, concluſio. Ergo vt ſe ordo habet,primum de conſtitutione dicemus. Hoc tamen animaduertamus, ꝙ Cic. hos quatuor ſtatus rationales conſtitutiones vocet, atque hos ſemper in omnibus negocijs dicat eſſe principales.i.coniecturam, finem qualitatem, translationem. hos ergo conſtitutiones appellauit,illos autem alios legales,non conſtitutiones, ſed ſtatus vocat. nec vnquam horum aliquem principalem dicit eſſe poſſe. Sed vt originem ſtatuum melius noſſe poſſimus,formam ſimilitudinis attendamus. Omnis conſtitutio ſic eſt, vt aſpectus, aut enim aliquid videre volumus,nec videmus, & eſt coniectura,aut cum videmus aliquid, & quærimus quid ſit,& eſt finis,aut cum videmus quid ſit,& quærimus quale ſit,& eſt qualitas. Translatio porro ab hac ſimilitudine videtur eſſe remota. igitur conſtitutionem eſſe dicit quæſtionem ex qua cauſa naſcitur. Quæſtio eſt,vox intentionis & negationis.i. Feciſti,nõ feci,aut iure feci. In hac ergo quæſtione ſemper ſit neceſſe eſt conſtitutio. Cauſa eſt vero,quæ naſcitur ex quęſtione.i. an fecerit, an recte fecerit. Hoc tamen tenere debemus, ꝙ à Cic. & cauſa & quæſtio ad eandem ſignificantiam profertur. vt nunc cauſam pro quæſtione, nunc quæſtionem pro cauſa ponat. Itaque conſtitutio facile inueniri poteſt,ſi extremam partẽ thematis attendamus. in qua cum intentionem ex noſtra perſona propoſuerimus, debemus attendere quid ad intentionem cõpetenter reſpondere poſſit, tunc in reſponſione conſtitutionem neceſſe eſt inueniri. [Omnis res,quæ habet in ſe poſitam in dictione ac diſceptatione aliquam cõtrouerſiam.) Recte,in dictione ac diſceptatione. Sunt.n. multæ controuerſiæ, non dictione, vt opificum. verum quod ait. Quæ habet in ſe poſitam in dictione ac diſceptatione aliquam controuerſiam,dictio poteſt eſſe demonſtratiua materia diſceptatio vero deliberatiua & iudicialis. Deinde dictio poteſt eſſe narrationis,vt ipſe ait. dicendo,explananda ſunt omnia. Diſceptatio vero,quæſtionis. Ibi enim totius controuerſiæ pugna verſatur. Ergo quæcunque res poſita in dictione ac diſceptatione facit aliquam controuerſiam, neceſſe eſt habeat quæſtionem.i. conſtitutionem aut facti, aut nominis, aut generis,aut actionis. Et primum rebus indicat quæſtiones,ſiue conſtitutiones. poſt his dabit nomina partim ex rebus ſumpta, partim ex cõmodo actionis. Itaque nunc modo rebus indicat cõſtitutiones,cum ait,in omni controuerſia,aut facti,aut nominis, aut generis,aut actionis quæſtionem eſſe oportere. De his.n. rebus ſit quæcunque controuerſia,neceſſe eſt. Sed antequam nomina det conſtitutionibus,definit quid ſit conſtitutio, vel vnde naſcatur. Quæſtionem,inquit,ex qua naſcitur cauſa, hanc conſtitutionem vocare debemus. quæſtionem porro eſſe diximus,vocem vtriuſque partis.i. Feciſti,non feci, aut recte feci: Cauſam vero illam, an iuſte fecerit, hoc etiam diximus quòd Cicero idem velit quæſtionem eſſe quod cauſam, & quòd his circa eandem ſignificantiam communiter vtatur. Denique ſtatim demonſtrabit ſe his vti communiter. [Eam igitur quæſtionem, ex qua cauſa naſcitur,) Hic primam fecit quæſtionem, deinde vbi oſtendit

quid ſit conſtitutio, ſit. [Conſtitutio eſt prima conflictio cauſarum,) Incipit conſtitutionibus nomina dare. Cum facti, inquit, controuerſia eſt. Idem debemus facta intelligere, quod dicta. Vt enim vtrum aliquid factum ſit quæritur, ita & vtrum aliquid dictum ſit poteſt quæri. quare huic conſtitutioni quoniam incerta & non apparentia coniecturis vel ſuſpicionibus indagantur recte coniecturæ nomen impoſuit. Alij hanc conſtitutionem realem vocauerunt, quòd in ea quæratur vtrum res de qua agitur, facta eſſe videatur. Alij παλαισμαν Græco vocabulo quidem, quod in ea de incerto inueſtigando maximum certamẽ, habeatur. vnde & ſtadium dicitur, quòd ibi exerceantur certamina. Sed Cicero conſtitutioni huic ea modo actionis nomen impoſuit. In hac autem conſtitutione modus actionis eſt hic, quòd res coniecturis quæritur, ideo ergo coniecturam vocauit. [Cum autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiua nominatur) Nominis, inquit, eſt controuerſia, cum de facto conſtat, ſed quæritur quod id factum nomine appelletur. atque ideo, quoniam facti vocabulum pro neceſſitate ſuſcepti negocij nobis appoſita definitione nudandum eſt, conſtitutio definitiua nominatur. Huic quoque conſtitutioni non ex re, ſed ea modo actionis nomen impoſuit. res eſt enim huius conſtitutionis nominis ambiguitas modus actionis, eſt nominis definitio. Recte ergo huic conſtitutioni non ex re, ſed ex modo actionis nomen impoſuit. [Cum vero, qualis ſit res, &c.) Et ſupra oſtendimus, cum de genere artis rhetoricæ diſputaremus genus in triplic. ſignificatione conſiſtere, eſſe genus ſanguinem, eſſe genus ſub quo ſimilia multa teneantur, eſſe genus qualitatem .i. quo vniuſcuiuſque rei qualitas indicetur. Ergo, inquit, cum & de facto, & de nomine conuenit, ſed quæritur quale ſit id quod in iudicio verſatur, quoniam de genere negocij controuerſia eſt, conſtitutio generalis vocatur, qualitas .ſ. Verum huic conſtitutioni non ex modo actionis, vt ſuperioribus duabus, & poſt quartæ, ſed ea re .i. negocio nomen impoſuit. Hic enim res illa eſt quod negocij genere vel qualitate quæritur.

Itaque ex re huic conſtitutioni nomen impoſuit, vt generalis vocetur .i. qualitas. [At cum, inquit, cauſa ex eo pendet, & reliqua) Cum, inquit, talis fuerit, controuerſia, vt in hoc ſit tota contentio, cum aut apud alios nos accuſare debere dicimus, aut non nos ſed alios accuſari aut non apud hos, ſed illos, non hac lege, ſed illa, non hoc crimine, ſed illo, non hac pœna, ſed illa, quoniam in his omnibus de tranſlatione actionis controuerſia eſt (agitur enim vt actio tranſlatiua nominetur) conſtitutio tranſlatiua nominatur. Huic quoque conſtitutioni ex modo actionis nomen impoſuit. agitur enim, vt actio transferatur. Verum quod ait, Non hoc crimine, ſed illo: non ne & in fine, cum quæritur vtrum fur an ſacrilegus ſit, id quæritur, quo nam magis crimine accuſandus ſit? Sed hoc intereſt, quod in fine crimina vtraque iunguntur. Non enim ſacrilegum dico furem nego. In tranſlatione vero vno accuſandus crimine, ſiue illo quod intendimus, ſiue illo ad quod reus transferri poſtulat actionem. [Atque harum aliquam in omne cauſæ genus) Siue, inquit, in iudiciali, ſiue in deliberatiua, ſiue in demonſtratione, neceſſe eſt aut coniecturalem, aut finitiuam, aut generalem, aut tranſlatiuam incidere conſtitutionem, vbi inquit, harum nulla fuerit inuenta, ibi nulla eſt controuerſia. quare nec cauſa eſſe iudicanda eſt. Si enim conſtitutio nulla eſt, vnum latus recedat oportet. id enim conſtat quod vtrinque latere concurrente fulcitur. Igitur ſi conſtitutio non erit, nec cauſa eſſe iudicanda eſt, eſt enim aſyſtata controuerſia. [Ac facti quidem controuerſia in omnia tempora poteſt diſtribui) Nunc poſtquam conſtitutiones & rebus & nominibus iudicauit, vt has manifeſtius cognoſcere poſſimus, iiſdem ſtatibus exempla ſupponit. [Ac facti quidem controuerſia, inquit, in omnia tempora diuiditur) Et ſupra diximus, cum de facto ſit quæſtio, coniecturam vocari. Ergo hic coniecturæ tria tempora aſſignat, præteritum, præſens, & futurum quod quidem exemplis docet. Sed hoc ſcire debemus nullam rem in iudicium .i. in iudiciale genus cadere poſſe, niſi de præterito. Omnia enim argumenta non de futuris, quæ incerta ſunt, ſed de præteritis colliguntur. itaque coniectura, quanquam habeat tria tempora, tamen principalis eſſe non poteſt, niſi de præterito ſit. de præſenti vero, vel de futuro incidere poſſunt, poſt ſtatum alium principalem. Ergo nec hanc coniecturam principalẽ eſſe credamus. [Bono ne animo ſint erga Populum R. Fregellani) In hoc themate demonſtratio continetur. nam deſcribendi nobis ſunt Fregellani, qui ſemper videbantur aduerſi. Ita & quod nit. [Si Carthaginem reliquerimus incolumen, num quid ſit incommodi ad remp. peruenturum) Et hic deliberatiua poteſt eſſe. Deliberat ſenatus, an Carthagini parcat. ergo nihil in iudicium niſi de præterito cadit. [Nominis controuerſia eſt, cum de facto conuenit,) Nunc de fine tractat, cum nominis, inquit, eſt controuerſia .i. cum quæritur quo id, quod factum eſt nomine appelletur. verum cum de nomine ambigitur, & de re neceſſe eſt ambigatur. nomen enim rei eſt, res vero nunquam ſine nomine eſt. Quare cum de nomine dubitatio eſt, de re quoque dubitetur neceſſe eſt. Ergo definitiuus ſtatus huiuſmodi eſt cum de facto conſtat, & de re vel nomine controuerſia eſt. Inter factum enim & rem hoc intereſt. Res eſt, certam ſui formam & ſpeciem circa cognitionem retinens. ergo ſi ſpecies rei nota eſt, nomen quoque notum ſit neceſſe eſt. Factum eſt confuſum quiddam & incertum, hoc ſolo certum quòd ſcitur quid factum eſt. In fine itaque factum conſtat, ſed res non conſtat, & quia rei nomen ſemper adiunctum eſt, ideo de nomine controuerſia eſt. Quod inquit, nomen breuiter nobis definiendum eſt, & contra atque aduerſarius dicat deſcribendum, & dat exemplum. [Vt, ſi quis ſacrum ex priuato ſurripuerit, vtrum fur, an ſacrilegus ſit iudicandus.) Factum conſtat: nam ſacrum ex priuato conſtat eſſe ſublatum. de nomine incertum eſt, vtrum ille fur an ſacrilegus iudicetur. quare definitionibus noſtris nomen illi aliud quam aduerſari volunt imponere debemus. [Definienda res erit verbis, & breuiter deſcribenda) Ad vnum quidem vtrunque tendit. Sed quia multimodæ ſunt definitiones, uideamus interim quid interſit inter definitionem & deſcriptionem. Definitio talis eſt: homo eſt animal rationale, bipes, riſus capax, deſcriptio vero talis: homo eſt qui rectum verticem rotundo capite attollit, cuius ſunt ſub collo humeri brachiaque demiſſa &c. in hunc modum. Sed vt ipſe ait, Breuiter deſcribenda. Ergo quoniam de fine tractauimus, nunc quoque quid tractetur de qualitate videamus. [Generis eſt controuerſia, cum &, quid factum ſit, conuenit,) Tulit coniecturam. deinde cum ait. [Et, quo id factum nomine appellari oporteat, conſtat,) Tulit finem. Ergo ſupereſt, vt quale vel quantum ſit id quod factum eſt, uideamus. & dat exemplum. [Vtrum iuſtum, an iniuſtum ſit: vtrum utile, an inutile ſit.) Quod cum quæritur, non nomen rei, ſed rei qualitas quæritur, & ideo qualitas appoſita eſt. Incipit Hermagoram reprehendere, qui demonſtrationem, & deliberationem ſub qualitate conſtituerit. [Huic generi Hermagoras partes quatuor ſuppoſuit,) Reprehendit, vt diximus, Hermagoram, quòd demonſtrationem, & deliberationem ſub qualitate poſuerit: cum ipſa qualitas, id eſt conſtitutio, ſub deliberatiua & demonſtratiua ſit, de qua in conſequentibus latius diſputabitur. Quod eius, vt nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum videtur,) Ait graue Hermagoræ peccatum ſe debere reprehendere, & id breuiter. Ne ſi, inquit, taceamus, quod primum eſt, Hermagoræ artes approbare videamur. & quare eiuſdem artes non ſumus ſecuti, cauſas dare nequeamus. Deinde inquit. Ne ſi latiſſime Hermagoræ peccatum perſequi voluerimus, quod quidem eſt. Tertium, inquit, noſtris præceptis moram videamur afferre. ſed quod medium eſt de peccato Hermagoræ, breuiter diſputabimus. [Si deliberatiua, & demonſtratio) Quæſtio hæc eſt, quod non recte Hermagoras deliberationem & demonſtrationem ſub qualitate poſuerit. Cicero ergo ait, non recte deliberationem, & demonſtrationem ſub qualitate poſitas, quia genera cauſarum ſunt. Quod ſi genera cauſarum eſſe Hermagoras fuerit confeſſus, ſine dubio non hæc debuit ſub qualitate ponere. ſin negauerit, docebit Cicero genera eſſe cauſarum. Igitur male Hermagoras demonſtrationem & deliberationem ſub qualitate collocauit. Ac primo per conditionalem quæſtionem .i. hypotheticam ingreditur propoſitionem. vbicunque enim: Si eſt, ſub quadam conditione propoſitio eſt. Si, inquit, hoc eſt, illud non eſt. hoc autem eſt, igitur illud non eſt ita & hic. [Si deliberatio, & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari.) Genera autem cauſarum ſunt igitur generis cauſæ partes eſſe non poſſunt. & docet genera eſſe cauſarum. Primum igitur ponamus genus cauſæ, ſecundùm partes generis cauſæ .i. coniecturam, finem, qualitatem, translationem. Tertium ſit illud, quidquid qualitati ſubijcitur. vbi Hermagoras deliberationem & demonſtrationem conſtituit. Ergo Cicero primum dicit deliberationem, & demonſtrationem, quia prima ſunt, ſecunda eſſe non poſſunt. Quod ſi ſecunda non ſunt, multo minus tertia eſſe poſſe, quod Hermagoras conſtituiſſe conſpicitur. Itaque meminiſſe debemus, Ciceronem de duobus tractare, id eſt de primo & ſecundo, ſcilicet de genere cauſæ, & partibus generis. Si, inquit, deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum,

ſarum, non recte partes generis cauſæ poſſunt putari .i. conſtitutiones, quod cum doceat conſtitutiones eſſe non poſſe, multo magis videntur partes conſtitutionis eſſe non poſſe. Eadem .n. res, alij genus eſſe, alij pars poteſt eidem genus eſſe & pars nõ poteſt. Ariſtoteles ait res omnes quæ in dictis & factis & in omni mundo aguntur, decem eſſe. quarum rerum nomina ponemus. Prima ſubſtantia eſt deinde quantitas, qualitas, ad aliquid, vbi, quando, ſitus, habere, facere, pati Græcis autem vocabulis ſic vocantur, οὐσία, ποσότης, ποιότης, πρός τι, ποῦ, πότε, κεῖσθαι, ἔχειν, ποιεῖν, πάσχειν. Harum prima, vt diximus ſubſtantia vocatur, reliquæ nouem in ſubſtantia ſunt, quæ accidentes vocantur. vtputa membrana ſubſtantia eſt, accidunt autem ei crocum, ſcriptura &c. Cum inter ea & ſubſtantia res ſit, & ea quæ accidunt res ſit, nunc ad id quod nunc agitur euertamur. [Eadem enim res alij genus eſſe, alij pars poteſt) Hic rem ſubſtantiam illam ponamus, quæ dum ſola eſt, patet omnibus accidentibus. ſed cum ab vno accidenti fuerit occupata, iam in ſe accidens aliud non admittit. vtputa lana alba res eſt, ſed ſubſtantia. hæc res patet multis accidentibus, poteſt enim lana illa aut roſea fieri, aut veneta, aut nigra. Sed ſi colorem vnum in ſe ſuſceperit, iam in ſe colorem alium non admittit. Similiter & homo ſubſtantia eſt. poteſt autem id quod homo eſt, nunc ſeruus eſſe, nunc dominus, ſed poſtquam dixero dominum, in eo quod dominus eſt, eſſe & ſeruus non poteſt, aut cum dixero ſeruum, in eo quod ſeruus eſt, & dominus eſſe non poteſt. Ita ergo & hic deliberatio & demonſtratio res eſt, ſed illa ſubſtantia, quæ quandiu ſola eſt patet accidentibus .i. generi cauſæ, & cauſæ partibus, ita quandiu in incerto ſunt genus alij, alij partes eſſe poſſunt. Cum vero generis nomen acceperint, in eo quod genus ſunt, & partes eſſe non poſſunt. Hoc eſt quod ait: Eidem genus .i. ſimile ac iudiciale eſſe, & pars non poteſt. Ergo ſi genus generis pars eſſe non poteſt, multo minus partis generis partes putabuntur. Deliberatio autem, & demonſtratio genera ſunt cauſarum,) Id, quod primo dubio propoſuit aſſumpſit ſine dubitatione. neque enim dicit, ſi deliberatio, ſed deliberatio autem & demonſtratio genera ſunt cauſarum. & id triplici argumentatione conuincit .ſ. demonſtrationem & deliberationem genera eſſe cauſarum. [Nam aut nullum cauſæ genus eſt &c) Nam aut nullum, inquit, cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale & demonſtratiuum & deliberatiuum. Id eſt, aut nullum cauſæ genus, aut vnum, aut tria. duo enim propterea non dixit quoniam deliberatio & demonſtratio quanquam inter ſe diuerſa ſunt, ſimul tamen aut in generibus cauſæ ponuntur, & ſunt tria genera cauſæ, aut ſimul tolluntur, & remanet vnum .i. iudiciale ſolum. Ergo tollit duo .i. nec vnum eſſe nec nullum, vt id quod reliquum eſt, approbetur. [Nullum dicere cauſæ eſſe genus, cum cauſas eſſe multas &c.) Nullum, inquit, cauſæ genus, eſſe non poteſt dicere. nam qui artes ſcribit, multaſque dicit eſſe cauſas, nullam non poteſt dicere. Tulit rem vnam. deinde vnum iudiciale ſolum eſſe non poteſt dicere, propterea quòd & deliberatio, & demonſtratio, genera ſunt cauſarum. nam & inter ſe diuerſa ſunt, & ab iudiciali multum ſeparata. Id porro quod diuerſum eſt, tunc omnino diuerſum eſt, ſi inter ſe & rebus & exitu diſſet. Atque vt rationes ex ſimilibus colligamus, res eſt lectio, exitus intellectus. Ergo hæc tria genera cauſarum re inter ſe diſtant. aliud enim agitur in demonſtratione, aliud in deliberatione, aliud in iudiciali. Rerum quoque exitus diſpar eſt. Nam demonſtrationis finis eſt honeſtas, deliberationis vtilitas iudicialis æquitas. quòd ſi hæc tria inter ſe & re & exitu diſtant, profecto genera cauſarum conſtitui debebunt. Non ergo recte deliberationem & demonſtrationem qualitatis partes eſſe dixit. In his autem hactenuſque diſputauimus, videamus quinque partitũ ſyllogiſmum, ac primum quæſtionem, de qua agitur, conſtituamus. Hæc autem eſt quæſtio, quòd non recte Hermagoras deliberationem & demonſtrationem ſub qualitate poſuerit. Si deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte alicuius generis cauſæ putari, hoc primum eſt. eadem enim res alij genus eſſe, alij pars poteſt eidem genus eſſe, & pars non poteſt, hoc ſecundum eſt. Deliberatio autem & demonſtratio genera ſunt cauſarum, hoc tertium eſt. nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale & deliberatiuum, & demonſtratiuum, hoc quartum eſt. Relinquitur ergo, vt omnia tria genera ſint cauſarum. hæc concluſio eſt. Videamus ergo illum quem promiſimus ſyllogiſmum quinque partium. [Si deliberatio, & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari) Hæc propoſitio eſt. & quia neceſſe eſt exprimi confeſſione, ſecundum quoque in confeſſionem venire, propoſitio nobis approbanda atque iungenda eſt. Atque ideo Cicero approbat propoſitionem. [Eadem enim res alij genus eſſe, alij pars poteſt, eidem genus eſſe & pars non poteſt &c.) Approbauit ergo propoſitionem. rurſus, poſt approbatam propoſitionem illud quod quaſi in propoſitionem dubie propoſuerat, aſſumit hoc modo. [Deliberatio autem, & demonſtratio genera ſunt cauſarum) Deinde approbat aſſumptionem, vt ſupra diximus, triplici argumentatione. [Nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale & demonſtratiuum, & deliberatiuum) Poſtremo tres adhibet concluſiones. vbicunque enim ergo vel igitur eſt, concluſio ſit neceſſe eſt. Prima igitur concluſio approbationis de aſſumptione eſt. quid enim erit in aſſumptionis approbatione? nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale & demonſtratiuum & deliberatiuum. Concludit ergo, hæc tria genera eſſe cauſarum. [Relinquitur ergo, vt omnia tria genera ſint cauſarum) Secunda concluſio propoſitionis eſt, ſiue argumentationis eius. Quid enim argumentatur in propoſitione? ſi deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari. Concludit hoc ipſum. [Deliberatio igitur & demonſtratio non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari) Tertia autem concluſio quæſtionis eſt, quæ enim quæſtio eſt, quod Hermagoras deliberationem & demonſtrationem non recte ſub qualitate conſtituit. concludit itaque quæſtionem. [Male igitur eas generalis conſtitutionis partes eſſe dixit) Verum cum in primo ſyllogiſmo de duabus rebus tractauerit. de primo & ſecundo .i. de genere & partibus generis, cur hic in tertia concluſione partis partium mentionem fecit? quod .ſ. tertium eſt. Hoc primum ſic excuſatur, quod hæc concluſio præter ſyllogiſmum ſit. eſt enim quæſtionis. quæ extra ſyllogiſmum eſt, ſed ex ea ſyllogiſmus. deinde quòd per hanc extremam concluſionem ſenſum deſcendit ad alium ſyllogiſmum vbi hæc tractat, deliberationem & demonſtrationem. cum partes generis eſſe non poſſunt, multo magis partium partes eſſe non poſſunt. Sed priuſquam de eodem ſyllogiſmo tractemus, ea quæ in eo obſcura ſunt explicemus. Quod ſi generis cauſæ partes non poſſunt recte putari,) Diſputauit quidem ſupra ô Cicero, deliberationem, & demonſtrationem, quia genera ſint, partes generis eſſe non poſſe, non tamen oſtendiſti, vtrum conſtitutio pars generis ſit, an ipſum genus. incertum eſt enim vtrum deliberatio ſub qualitate ſit, an qualitas ſub deliberatione. Doceas itaque oportet, vtrum pars an genus ſit conſtitutio. Hæc ergo incidens quæſtio eſt vtrum conſtitutio pars an genus ſit.

Iam ſupra oſtendit, deliberationem & demonſtrationem genera eſſe cauſarum, quòd & inter ſe diſtent, & ab iudiciali plurimum diſſideant, & ſuum quæque finem habent quo referri debeant. Nunc ei docendum eſt, vtrum conſtitutiones cauſarum partes ſint. & ſic argumentatur. Propoſito themate. quid primum inuenias. genus an conſtitutionem? vtique primum neceſſe eſt agnoſcat, vtrum deliberatiua an demonſtratiua controuerſia ſit, tunc deinde, quæ ſit conſtitutio. Ergo pars cauſæ eſt, conſtitutio omnis. [Non enim cauſa ad conſtitutionem, ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur:) Prius enim cauſa cognoſcatur neceſſe eſt, deinde conſtitutio. Plus autem cauſam eſſe quàm conſtitutionem ſic etiam poſſumus cognoſcere, quòd in ſingulis cauſæ generibus conſtitutiones variantur. Cauſa autem omnium conſtitutionem capax eſt. Verum cum cauſa & conſtitutio iuncta ſibi eſſe videantur, oportet tamen vnum alteri prius ſit, Omne enim quod loquimur, ſiue quod mente concipimus, aut ſimplex eſt, aut coniunctum. Simplex eſt, quod ad aliud non attendit, vt tabula, ſaxum, & reliqua huiuſmodi: Coniunctum vero, vt de duobus vnum prius habeat, quatuor modis ſit, aut tempore, aut loco, aut ordine, aut cauſa. Aetas cum in homine ſit, tempore in eodem ſecernitur. ſi dicas enim iuuentas vtique conſideratione temporis iuuentas ante ſenectutem eſt. deinde, loco iunctæ domus ſecernuntur. cum enim dicis atrium, ideo primum intelligis, quia conſideras interiorem locum eſſe vbi triclinium. Ordine vero ſic, cum in eodem loco multi ſedeamus, pro ordine ſedentium nobis ante feramus. Cauſa autem ſic, de his quæ iuncta ſunt, vnum prius efficitur: vtpota pater & filius iuncta ſibi ſunt. neque enim ante pater quàm filius naſcatur, aut ante filius quàm illi ſit pater. ſed quia filio ad naſcendum pater cauſa eſt, iccirco ex cauſa pater filio præfertur. Ita hic in themate cauſa & conſtitutio coniuncta ſunt, ſed ut prior cauſa ſit, cauſa efficitur, ut conſtitutio enim naſcatur, cauſa præcedit. Quod ipſe ait. Non enim cauſa ad conſtitutionem, ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur:) Hic quoque aduertamus ſyllogiſmum quadripartitum.

partitum. prima eſt enim propoſitio cum adiunctio. Quod ſi generis cauſæ partes non poſſunt rectè putari multo minus rectè partis cauſæ partes putabuntur. Huic propoſitioni approbatio non fuit ſubijcienda. Manifeſtum eſt enim ſi partes cauſæ non ſint, multo minus partis cauſæ partes putari. Ergo incidit quæſtio, verum conſtitutio pars ſit. & vt ſupra docuimus, probat partes. Sed hæc incidens quæſtio non pertinet ad ſyllogiſmum, verum quia neceſſaria fuit, interiecta eſt: Deinde aſſumit illud qđ propoſuerat. [Sed demonſtratio & deliberatio generis cauſæ partes non poſſunt rectè putari,) Et approbat aſſumptionem, quod ipſa ſunt genera, inquit. Poſtremo concludit propoſitionis ſecundam partem. Quid eſt enim in ſecunda parte propoſitionis. [Multo minus rectè partis cauſæ partes putabuntur. Concludit hoc ipſum. [Multo igitur minus rectè partis eius, quod hic dicit, partes putabuntur.) Primæ enim parti propoſitionis per incidentem quæſtionem ſatisfacit. Quid eſt enim in prima parte propoſitionis. [Quòd ſi generis cauſæ partes non poſſunt rectè putari,) Itaque oſtendit generis cauſæ partem cõſtitutionem. Quadripartitus ergo eſt ſyllogiſmus. eſt enim propoſitio, aſſumptio, approbatio, aſſumptionis concluſio. Quæſtio vero incidens ad ſyllogiſmum minime pertinet. Deinde, ſi conſtitutio & ipſa, & pars conſtitutionis eius quælibet intentionis depulſio eſt, quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars, &c.) Omnis pars tunc plene pars eſt, ſi generis & nomẽ, & definitionem recipiat, vt puta animal genus eſt. iam ex animali, homo, equus, auis: deinde ex aui, coruus, cornix, aquila, itaque hæc omnia generis ſui & nomen & definitionem recipere debebunt. Generis vero nomen, quod eſt animal. ergo & homo, & equus, & auis, & coruus, & cornix, & aquila, animalia dicuntur. deinde generis definitio quæ eſt. i. animalis. Animal eſt corpus animatum. itaque & homo, & equus, & auis, & coruus, & cornix, & aquila corpus animatum eſt. Verum definitio à genere tranſit in ſpecies: ſpeciatum vero definitio in genus tranſire non poteſt, nõ enim cum hominem definio, homo eſt corpus animatum bipes, iam cum dico bipes, ad generis definitionem non pertinet. eſt enim animal & quadrupes. Itaque nunc accepta ſimilitudine, ad argumentationem Cic. redeamus. Et primo quæſtionem, quæ in contentione verſatur, attendamus. Illa autem, vt ſupra diximus, quæſtio eſt, ꝙ deliberatio & demonſtratio non rectè ſub qualitate ſint poſitæ. Supra id iam duabus argumentationibus vicit. quarum prima illa fuit, deliberationem, & demonſtrationem, ſi genera ſint cauſarum partes generis eſſe non poſſe. & probauit genera eſſe cauſarum. Secundo vero argumentatio talis fuit, Quod ſi generis partes eſſe non poſſunt, multo magis partes partium eſſe non poteſt. Nunc tertiam affert argumentationem. Si, inquit, conſtitutio & ipſa, & pars eius quælibet intentionis depulſio eſt, quę intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt, vt ſupra diximus, Omnis pars generis ſui & nomen, & definitionem debet recipere. hic autem conſtitutio genus eſt, ſub conſtitutione quatuor conſtitutiones, ſub qualitate demonſtratio, deliberatio, iuridicialis, negocialis. itaque videamus, an deliberatio & demonſtratio generis nomen & definitionem recipiant. Generis nomen eſt conſtitutio, quod nomen tollit Cicero demonſtrationi & deliberationi. Sed ne dicat Hermagoras conſtitutiones dici poſſe, oſtendit definitionem generis cadere non poſſe in deliberationem & demonſtrationem. Quod ſi definitio non cadit nomen quoque cadere non debebit. Conſtitutionem autem ſic definimus: Conſtitutio eſt intentionis depulſio, quam .ſ. definitionem in deliberatione vel demonſtratione videmus eſſe non poſſe quod ſi deliberatio & demonſtratio, neque nomen conſtitutionis, neque definitione recipiunt, nec conſtitutiones ſunt, nec partes conſtitutionis. Ipſi autem placet, conſtitutionem intentionis depulſionem eſſe, & concedit ei alias definitiones. Rurſus, inquit, ſi finem per ſeipſum conſideremus, nihil aliud quàm finem inſpiciemus nec in eo quod finis eſt, poſſumus tranſlationem intelligere. Ita ergo conſtitutiones ſingulæ habent proprium ſuum in quo poſitæ genere commixtionem conſtitutionis alterius non admittunt. Si ergo conſtitutiones ſingulæ per ſemetipſas conſideratæ habent proprium ſuum, commixtionem alterius non admittunt. Siue, inquit, conſtitutionem primam cauſę accuſatoris confirmationem dicat, ſiue defenſoris primam deprecationem, neceſſe eſt deliberationem & demonſtrationem neque conſtitutionem eſſe, nec partem conſtitutionis.

Hoc loco animaduertere debemus genus ſyllogiſmi, quod obſcuritate ſui & artificio colligatum ſyllogiſmis, fere omnibus antecellit. Sic itaque iſte colligitur ſyllogiſmus à primo ad ſecundum, à ſecundo ad tertium à primo ad tertium. Primum enim & tertium ſimile eſſe medium facit, quod vtrique coniungitur. Sed vt melius poſſit artificium. Ciceronis intelligi, prius quælibet ſimilitudo facienda eſt. Ponamus itaque hæc tria. Victorinus docet, vnum ſic, intelligis, aliud ſic. ſpẽ habes, tertium ſic itaq; faciamus ſyllogiſmum a primo ad ſecundum: Si Victorinus docet intelligis, nunc à ſecundo ad tertium, ſi intelligis, ſpem habes deinde à primo ad tertium, ergo ſi Victorinus docet, ſpem habes. Primum enim & tertium, quod poteſt veriſimile non videri medio illo quaſi quadam approbatione coniungitur. Hoc ergo & in Cicerone videamus. Primum, hoc eſt ſi conſtitutio & ipſa, & pars eius quælibet intentionis depulſio eſt. Secundum illud eſt, Quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. Tertium hoc, ſi deliberatio & demonſtratio neque conſtitutio, nec pars conſtitutiones eſt. nunc videamus ſyllogiſmum a primo ad ſecundum: Si conſtitutio, inquit, & ipſa, & pars eius quælibet intentionis depulſio eſt, quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. deinde a ſecundo ad tertium. At ſi quæ intentionis depulſio nõ eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. demonſtratio & deliberatio, neque conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. Nunc a primo ad tertium. Igitur conſtitutio, & ipſa, & pars eius & quælibet, intentionis depulſio eſt deliberatio & demonſtratio neque conſtitutio, neque pars conſtitutionis eſt. Ergo à primo ad tertium concluſio eſt ſyllogiſmi. Denique Cicero. [Si igitur conſtitutio) Manifeſtum, quia, ſyllogiſmi concluſio vbicunque enim ergo vel igitur ponitur, concluſio eſt argumenti. [Deinde coniecturalis cauſa non poteſt ſimul) Aliud incipit argumentum. i. quartum ſyllogiſmum, quo oſtendit non rectè ſub qualitate deliberationem & demonſtrationem poſitas. quem ſyllogiſmum priuſquam oſtendamus, ea quæ in ea ſunt, ante videamus. Deinde inquit, Coniecturalis cauſa. Si, inquit, coniecturam per id quod eſt, attendamus, nihil aliud inuenimus quam coniecturam ſolam, nec in eo quod coniectura eſt poſſumus intelligere. Rurſus, inquit, ſi finem per ſeipſum conſideremus, nihil aliud quam finem inſpiciemus, nec in eo quod finis eſt, poſſimus tranſlationem intelligere. Si ergo conſtitutiones ſingulæ per ſemetipſas conſideratæ habent proprium ſuum, in quo poſitæ genere commixtionem conſtitutionis alterius non admittunt, male igitur Hermagora, deliberationem & demonſtrationem partes conſtitutionis .i. qualitatis eſſe voluiſti cum deliberatio ſiue demonſtratio per ſe conſideratæ, non ſolæ intelligi, ſed omnes in ſe conſtitutiones continere poſſint. [Simul ex eadem parte, eodem in genere) Id ſupra legimus. Pars autem cauſæ eſt conſtitutio omnis. genus autem eſt conſtitutionis, id quo valet, quod ſe explet, id deinde quo vnaquæque conſtitutio ab alijs conſtitutionibus ſegregatur. Pars autem communis poteſt eſſe cum multis, & omnino nulla conſtitutio. [Nec pars cõſtitutionis &c.) Quoniam de deliberatione & demonſtratione quæſtio eſt, quæ deliberatio & demonſtratio partes conſtitutionis ab Hermagora ponuntur, rectè cum de ſolis conſtitutionibus loqueretur, partes etiam tetigit. [Et omnino, inquit, nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis poteſt ſimul & ſuam habere, & alterius in ſe vim continere. [Altera aſſumpta, numerus conſtitutionum duplicatur, non vis conſtitutionis augetur) Sapienter dixit. multæ enim conſtitutiones in cauſa eſſe poſſunt. ſed ſi plures ſint, ad numerum conſtitutionum, non ad augendam vim alterius conſtitutionis accedunt. [At deliberatiua cauſa ſimul ex eadem parte, eodem in genere, & coniecturalem, & generalem, & definitiuam, & tranſlatiuam ſolet habere conſtitutionem, & vnam aliquam, & plures nonnunquam:) Cum, inquit, conſtet unamquanque conſtitutionem alteram in ſe non admittere, deliberatiua ex eadem parte eodem in genere omnes ſolet recipere conſtitutiones. [Ergo ipſa nec conſtitutio eſt, nec pars conſtitutionis: ſimul ex eadem parte deliberatio enim pars cauſæ eſt.) Videamus nunc quadripartitum ſyllogiſmum. Proponit ſic, primo ſpecialiter, deinde generaliter. Specialiter ſic, deinde coniecturalis cauſa non poteſt ſimul ex eadem parte eodem in genere & coniecturalis eſſe, & definitiua. ſpecialiter enim de coniectura propoſuit. Rurſus nec definitiua cauſa poteſt ſimul ex eadem parte eodem in genere, & definitiua eſſe & tranſlatiua. Et hic ſpecialiter de fine propoſuit. Nunc proponit generaliter de omnibus conſtitutionibus, & earum partibus. Et omnino, inquit, nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis poteſt ſimul & ſuam habere, & alterius in ſe vim continere. Hucuſque propoſuit. Deinde approbat propoſitionem. Ideo, inquit, quod vnaquæque ex ſe & ex ſua natura ſimpliciter conſideratur, altera aſſumpta numerus conſtitutionum duplicatur, non vis

conſti

conſtitutionis augetur. Poſt approbationem prupoſitionis, aſſumit quod ſibi neceſſariom eſt. At deliberatiua, inquit, cauſa ſimul ex eadem parte eodem in genere, & coniecturalem & geneaalem & definitiuam & tranſlatiuam cootinet conſtitutionem, & vnam aliquam, & plures oonnunquam. Quod quoniam manifeſtum eſt, & apertum omnibus, non fuit neceſſe approbare aſſumptionem. Sequitur ergo concluſio, qoæ duplex eſt. Prima ad id, quod aſſumptum eſt. At deliberatiua cauſa ſimul ex eadem parte eodem in genere eſt. ergo ipſa nec conſtitutio, nec pars conſtitutioois eſt. Secunda ad vtruoque de qoo agitur. pariter enim de deliberatione & demonſtratione tractetur. Genera, inquit, igitur vt aore diximus, hæc cauſarum putanda ſunt, non partes alicuius cooſtitutionis. ergo ipſa neque conſtitutio eſt, neque pars conſtitutionia. Idem in demonſtratiooe ſolet vſu venire. [Hæc ergo conſtitutio, quam generalem nominamus, partes nobis videtur duas habere,) Poſtquam docuit, deliberationem & demonſtrationem non partea qualitatis, ſed genera eſſe cauſarũ, ad ipſius qualitatia deſcendit diſputatiooem. Ae primo banc in duas diuidit partes, in iuridicialem & negocialem quarum partium hoc compendium tenere debemus, quòd iuridicialis ſemper de præterito eſt, & negocialis ſemper de futuro, quæ tempoaa in ipſatum partium definitione videtur Cicero non declaraſſe. ait enim. Iuridicialis eſt, in qua æqui & recti natura, aut præmij, aut pœnæ ratio quæritur. [Negocialis eſt, in qua, quid iuris ex ciuili more, & æquitate ſit, conſideratur, cui diligentię prę eſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur.) Hic omnino tempus qoaſi præteritum noo demonſtrat, niſi quod magis futurum tempus videtur includere, cum aot præmij, aut pœnæ ratio quęritur. quo loco primo oſtendendum eſt, & pœnam & præmium de prę terito eſſe poſſe. nam & poſt ſupplicium de aliquo iniuſte ſumptum poſſont nonnulli in iudicium vocari, & quod non recte prę mio aliquem donauerint, poſſunt in iudicium vocari, vt Verres, qui ſuppliciom ſumpſit de ciuibus Romanis, & anulo aureo ſeribam io concione donauit. ergo præmij & pœnæ ratio poteſt de præterito eſſe. Sed occurrit illud, poteſt tamen præmij & pœnę ratio & de ſuturo eſſe, ideoq. in iuridiciali qualitate tempus præteritum non recte definioit. Cum iam huic loco ſic reſpondetur, quod dixerit. Ratio enim ſemper de præterito eſſe facto. Definitio aotem cum quæritur, ratiocinatio dicitur. & eſt ibi tã tum meriti ratio, qood meritum præteritum eſt. Atque ita ratio nunquam niſi de præterito eſt. cum enim dicis, petit præmium, neceſſe eſt afferat meritum. ita in eo quod petit præmium, nulla ratio eſt. Sed cum ais eum mereri, tum ratio eſt ex præterito veniens. Ergo ait Cicero. Iuridicialis eſt, in qua æqui & recti natura, aot præmij, aut pœnæ ratio qoæritur, in eo quod ait. Ratio, præteritum tempus includit. Iuridicialis à iure. æqoi enim & recti ratio non niſi iure conſtat. deinde. [Negocialis eſt, in qua, quid ioris ex ciuili more, & æquitate ſit, conſideratur,) Negocialis qualitas talis eſt, cum aliquid generatim iore cautum ad ſpeciem deuocamos, vtputa viro forti præmium demr vir fortis petit inimici mortem. in eo quod dicit viro forti præmium, dat quidem viro forti præmium, ſed noo etiam deſignat illud forte quod petit. Ergo in negociali qualitate ex æquitate præcedentis ioris, noua iura firmantur. i. vt liceat id, quod in contentione verſatur, & ideo de futuro eſt. Quod etiam iuriſperiti faciunt, qui ſi forte id de quo agitur, iure non cautum eſt per interpretationem ſtatuti iuris, id etiam quod in eodem iure nominatim nõ continetur, affirmant. Hoc eſt quod ait. Cui diligentiæ præeſſe apud nos iuriſconſulti exiſtimantur. Hoc quoque tempus futurum demonſtrat, cum ait: Quid iuris ſit conſideretur. conſideratio enim de incerto eſt, & quia ioris cooſideratio eſt, de futuro eſt. [Ac iuridicialis quidem ipſa in duas tribuitur partes, abſolutam & aſſumptiuam.) Negocialis qualitas conſtat, nec aliquas ex ſe partes fundit, iuridicialis vero in duas partea funditur, io abſolutam qualitatem & aſſomptiuam. Deinde hic quoque rerum compendium tenere debemus, quòd in abſoluta qualitate factũ ipſum iuſtum aſſerimus, aſſumptiua vero qualitate non factum iuſtum, ſed cauſam facti iuſtam fuiſſe contendimus. itaque in abſoluta qualitate æqui & recti natura quæritur, in aſſumptiua vero præmij & pœnæ ratio quæritur. Quæ aſſumptiua quatuor locis diuiditur, concectione, remotione criminis, relatione criminis, comparatione. Verum hic quatuor horum locorom Cic. ordinem conuertit. nam à poſtremo quod hic poſuit, retrorſum verſus: ordo eſt. etenim vim ſingularum defenſionum conſiderare debemus. Primo hæc eſt innocentis hominis, vt dicat. Nõ feci, deinde Feci: ſed non ſic vocatur. tertio Feci, & ſic uocatur, ſed iure feci. Deinde hoc ipſum Iure feci, aut licuiſſe ſibi debebit oſtendere, quæ eſt qualitas abſoluta, aut ſi non licuit, debet ſibi extrinſecus aſſumere aliqui, quo hoc probet. quod iniuſte factum videtur. Videamus nunc, quæ ſit de his quatuor aſſumptionibus fortior aſſumptio. Primo debet dicere, Feci, ſed proſui, & probare, plus ſe profuiſſe quam obſuiſſe, quæ eſt qualitas compenſatiua, quam ideo Cic. comparationem vocat, quòd comparatur id, quod in crimen vocatur, ad id quo ſe reus profuiſſe dicat, quæ comparatio ſemper io eodem facto eſt. vtputa quidam muros ciuitatis diſputauit, hoſtes ſugerunt, reſp. ſit læſa teſp. in eodem eſt comparatio. Nam qoòd muros deiecit, videtur læſiſſe remp. & quia muros deiecit, hoſtes ſugerunt, videtur profuiſſe rei pub. Ergo hoc primum debet aſſumere, Feci, ſed profui. Deinde debet dicere, Feci quidem, ſed vt hoc facerem, ante prouocatus ſum. i. feci, ſed meruit, quæ eſt relatio criminis. Tertio debet dicere Feci, ſed alter me impolit vt facerem, quæ eſt remotio criminis. Poſtremo ſi hæc cuncta defecerint. i. ſi vt hæc faceret, nec profuit, nec iniuriam reddidit, neque ab alio compulſus eſt, quoniam nihil eſt quo ſe defendat, debebit fateri, ſed veniam poſtulare, quæ eſt qualitas venialis, quam cooceſſionem Cicero vocauit. Hunc ergo ordinem Cicero hoc loco conuertit, quem in poſterioribus ſeruat. Itaque conceſſio duas partes habet, purgationem & deprecationem. In purgatione tria ſunt, imprudentia, caſus, neceſſitas. Si hæc noo fuerint, deprecatio eſt. Sed hæc aot apud imperatorem, aut apud populom. itaque in purgatione factum conceditur, ſed facientis animus excuſatur. Hoc eſt, qood ait. [Cum factum conceditur, culpa remouetur) In deprecatione vero & factum & culpa, conceditor, ſed tamen venia deprecatur, hoc eſt, quod ait. [Deprecatio eſt, cum & peccaſſe, & conſulto peccaſſe reus ſe confitetur, & tamen, vt ignoſcatur, poſtulat:) Hæc ergo deprecatio non niſi aut apud imperatorem, aut apod populum valet, apud iudices vacat. [Remotio criminis eſt, cum id crimen, quod infertur, ab ſe & ab ſua culpa vi & poteſtate in alium reus remouere conatur) Remotionem criminis hanc eſſe dicit, cum reus id, quod ei intenditur, ab ſe remouet, & in alium transfert. Atque id duobus modis facit, ſi in alium aut cauſam, aut factum transferat, ſeu vt id faceret, dicat alium coegiſſe verum quod ait, vt factum, poteſt hic quæſtio moueri. Nam cum omnis qualitas facti confeſſionem teneat, cur hic factum non confitetur, ſed in alium transferre conatur. Denique nullus artium ſcriptor in hac qoalitate facti tráſlationem nominauit, ſed ideo, quia nullus intellexit. Nam factum ſic à ſe remouet, ſalua tamen confeſſione facti, vt in hoc themate, quod Cicero in ſecundo libro poſuit. Mancinus cum Numantinis fœdus fecit iniuſſu populi ac ſenatus, pulſo eodem in auxilium, atque hoſtibus dedito, petitur ad pœnam. Etiam ille qui porcam tenuit, contradicit. nam hic & cauſam & factum in alium remoouet. cauſam ſic, Vt porcam tenuerem Mancinus vi ac poteſtate coegit. deinde factum ſic, Fœdus non ego feci, ſed Mancinus, qui aut debuit, aut potuit. manet tamen facti prima illa confeſſio, quod porcam tenuit. non enim poteſt negare à ſe porcam fuiſſe tentam. Ergo remotio criminus duobus modis conſtat, ſi aut caoſam in alium tranaferamos, aut facimus. [Relatio criminis eſt, qood ideo iure factum dicitur, quòd aliquis ante iniuria laceſſierit) Relatio criminis talis eſt, ſi in eo quod fecimus, vicem nos reddidiſſe dicamus, vtputa occidi, quia ille me volebat occidere, hoc ego feci, ſed meruit. [Comparatio eſt, cum aliud aliquod factum rectum, aut vtile contenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur eſſe commiſſum) Inter comparationem & conceſſionem hoc intereſt, quòd in comparatione de eadem comparatio eſt, vt ſupra diximus, diſſipaſti muros, læſiſti remp. Contra ille diſſipaui quidem muros, ſed hoſtes fugerunt. In eodem comparatio eſt, vt ſupra diximus diſſipaſti muros. i. quòd muri diſſipati eſſe dicuntur. Ideo ait quod vt fieret illud, qood arguitur, dicitur eſſe commiſſum. alioqui Verres, qui multa ſigna & vaſa ex Sicilia ſuſtulit, & vtitur hac defenſione, quod à bellis tutam Siciliam reddiderit, non potuit dicere. Ideo ſigna ſuſtuli, vt defenderem prouinciam. neque enim propterea tulit ſigna, vt prouincia eſſet defenſa. Itaque vtitur veniali ſtatu. i. conceſſione per deprecationem. Ergo in comparatione id, quod intenditur: ideo à nobis factum dicere debemus, vt ex eo ipſo bonum illud, quod contigit fluxiſſe dicamus. In quarta cõſtitutione, quam tranſlatiuam nominamus. Et ſupra docuimus, quid in ſe tranſlatio contineret. ſ. vt aut omnem actionem cõmutet, aut aliqua ex parte debilitet. Hoc eſt quod hic ait. Aut omnino aliquid de cõmutatione aut confirmatione actionis agitur. [Huius conſtitutionis Hermagoras inuentor eſſe exiſtimatur,) Inueniendi duo genera ſunt. vnum tale, cum in medium prufe-

proferimus id quod erat, ſed latebat, aliud, quod quaſi non erat, ſed à nobis primis uidetur inuentum. Itaque de his Cic. leuiorem inuentionem dedit Hermagoræ. ſ. vt id, quod latuerat, in medium protuliſſe videatur. hoc eſt, quod ait: Non quòd non vſi ſint ea ceteres oratores ſæpe multi, ſed quia non animaduerterunt artis ſcriptores eam ſuperiores, nec retulerint in numerum conſtitutionum. Ideo autem tranſlationem multi ſcriptores inter conſtitutiones referre noluerunt, quod omnis conſtitutio actionem conſtituat, tranſlatio autem id videatur agere, ne actio ſit. Sed Hermagoras rectè hanc inter conſtitutiones poſuit. Nã hoc ipſum quod actionem conſtituit, actio eſt. Itaque multi, inquit, Hermagoram reprehenderunt, quòd tranſlationem inter conſtitutiones retulerit, ſed inuidia magis, quàm ex vero. [Et cõſtitutiones quidem, & earum partes expoſuimus:) Poſtquam quid eſſent ſingulæ conſtitutiones, vel quid poſſent docuit, & earum partes. i. qualitates expoſuit, promittit ſe his conſtitutionibus exempla ſubditurum. ſed tum, cum cœperint argumenta tractari, quæ argumentis dilucidiora futura eſſe promittit, ſi iiſdem argumentis in tempore exempla ſupponat. Hoc eſt, quod ait. [Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum cauſæ ſtatim poterit accommodari) Genera cauſarum ſcimus tria eſſe, demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale, exempla vero cauſarum ſunt, themata ſcilicet. [Conſtitutione cauſæ reperta, ſtatim placet conſiderare, vtrum cauſa ſit ſimplex an coniuncta:) Quoniam in his duobus libris Cic. nihil niſi de inuentione tractat, icirco per ordinem quæ ſint inuenienda demonſtrat. Poſtquam, inquit, conſtitutionem inueneris, conſiderare debebis cauſam vtrum ſimplex ſit, an iuncta. i. vtrum de vna re agatur, an de pluribus. Conſtitutio ſic inuenitur: Occidiſti, nõ occidi, aut iure occidi. cauſa vero hæc eſt, an occiderit, an iuſte occiderit. Ergo hæc cauſa ſimplex an iuncta ſit, conſiderare debemus. deinde iuncta, vtrum ex pluribus quæſtionibus eſt, an ex aliqua comparatione. Ex pluribus quæſtionibus cauſa iuncta eſt, vt in Verrinis, accuſatur Verres quòd multa furatus ſit, quòd ciues Romanos necarit, quòd peculatum commiſerit. itaque quando ex pluribus quæſtionibus cauſa iuncta eſt, ipſæ quæſtiones inter ſe diuerſæ ſunt. Ex comparatione autem cauſa iuncta eſt, cum quid potiſſimum faciendum ſit conſideratur, vt in diuiſione agitur, vtrum Cic. accuſet, an Cæcilius. Sed quia comparandi duo modi ſunt, comparatiuus & ſuperlatiuus, icirco ait. [Ex cõparatione, in qua per contentionem, vtrum potius, aut quid potiſſimum ſit, quæritur,) Verum his locis quę tractabimus, ipſe etiam Cic. perſpicua exempla ſupponit. [Deinde conſiderandum eſt, in oratione, an in ſcripto ſit controuerſia) Primo, inquit, conſtitutio inuenienda eſt. Secundo, vtrum cauſa ſit ſimplex, an iuncta. Tertio, in oratione, an in ſcripto ſit controuerſia. Scriptum non tantum leges accipiamus, ſed & ſenatuſconſultum, & teſtamentum, & verba ſola, & multa huiuſmodi. Huius ſcriptionis genera ſunt quinque vt ipſe primum rebus. deinde nominibus indicauit. i. primum ſcriptum & voluntas, ſecundum, leges contrariæ, tertium, ambiguitas, quartum, collectio, ſiue ratiocinatio, quintum, definitio legalis, vt eſt in Cæciniana. Ratio eſt autem, cum omnis quæſtio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit) Ideo ait, cũ omnis oratio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione cõſiſtit, quoniam & orationem ſcriptio, & oppoſitio orationem habet, ſed cum auctoritate, quippe ex ſcripto. i. ex teſtamento vel lege venientem. Ergo, inquit, ratio eſt, cum res quæ in cõtione verſatur, non in auctoritate legis, ſed in argumentatione verſatur. [Ac tum conſiderato genere cauſæ,) Reperto, inquit, genere materiæ, & conſtitutione, & cauſa vtrum ſimplex an iuncta ſit, & ipſa cauſa ſcripti an rationis habeat controuerſiam, deinde videndum eſt quæ ſit quæſtio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum. Verum de his tria præcipue ſunt in omni cauſæ genere perquirenda. Firmamentum vero perraro adhibetur, & ſi quãdo adhibetur, neceſſe eſt, aut in themate ſit, aut in hiſtoria. alias lemma dicitur. i. falſum argumentum. Ergo tria illa ſine intermiſſione vbiq; inſpicienda ſunt. i. quæſtio, ratio, iudicatio. Quæſtio eſt, quæ naſcitur ex conflictione, et eſt illud: Iure ne occiderit. Ratio eſt, quæ facit controuerſiam, vt puta: Occidi Clodium, propterea quia ille me voluit occidere. Infirmatio rationis eſt, Etiam ſi te Clodius voluit occidere, tu tamen non iure occidiſti. Iudicatio eſt, vtrum cum Clodius voluerit occidere, iuſte tamen à Milone occiſus eſſe videatur, vt Cic. de Oreſte exẽplum dedit. [Firmamentum eſt, firmiſſima argumẽtatio defenſoris, & aptiſſima ad iudicationẽ,) Firmamentum ſi verum ſit, valde prodeſt, ſed ſoli defenſori. accuſator. n. pro firmamento aſſertionem habet. Sed hoc, vt diximus, raro in cauſam cadit. cuiuſmodi ſit firmamentũ ipſum Cic. docet, vt ſi velit dicere Oreſtes, eiuſmodi animum matri ſuæ fuiſſe in patrem ſuum, in ſeipſum, ac ſorores, in regnum, & reliqua [Et in ceteris quidẽ conſtitutionibus ad hunc modum iudicationes reperientur;) Quoniam omnis de facto iam confeſſio eſt, icirco in omnibus conſtitutionibus dicit iudicationem de infirmatione rationis fieri, præterquam in coniectura. In coniectura. n. facti nulla confeſſio eſt. quare in coniectura eadem erit iudicatio, quæ quæſtio, factũ eſt, non eſt factum, factum ne ſit? [Quot autem in cauſa conſtitutiones aut eorum partes erunt,) Qualitatis. ſ. partes, reliquę. n. conſtitutiones partes non habent. Ergo quot in cauſa cõſtitutiones, vel partes erunt, tot neceſſe erit inueniri quæſtiones, rationes, iudicationes, firmamenta. [His omnibus in cauſa repertis, tunc denique ſingulæ partes totius cauſæ conſiderandæ ſunt) Sub diuerſa ſignificantia Cic partes poſuit. Aliæ ſunt. n. partes oratoris officij, aliæ partes qualitatis, aliæ partes cauſæ, aliæ partes orationis. Itaque partes cauſæ ſunt, et ſuſcepto negocio per rerum ordinem ea quæ dicenda ſunt diligenter inſpicias. Quod cum pertractaueris. i. cum cauſæ partes inſpexeris, tum demum tibi ordinandæ ſunt partes orationis. non. n. inquit, quia primum exordium eſt, ſola tibi primo erunt conſideranda principia, & ſcribenda. ſed conſiderato omni negocio, tunc appoſite ſumere exordiũ debemus. [Hæ partes ſex omnino nobis videntur,) Multi. n. quatuor eſſe dixerunt. i. exordium, narrationem, quæſtiones, epilogum. Cic. autem ſex eſſe dicit. i. exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, reprehenſionem, concluſionem, epilogũ, . ſ. Et recte, confirmationem, & reprehenſionem. hoc. n. maximum eſt oratoris officium, vt argumenta ſua primum afferat, deinde aduerſariorum diſſoluat, quare, inquit, quoniam primum exordium eſt, principii exordij præcepta trademus.

Omnis res, quæ habet in ſe poſitam in dictione aut diſceptatione aliquam controuerſiam) Ac, libentius quam. Aut legerim. [Firmamentum eſt, firmiſſima argumentatio defenſoris, & aptiſſima ad iudicationem) Tu vide, ne melior ſit lectio, appoſitiſſima. Becichemus.

DE EXORDIO.

EXORDIVM eſt oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem: quod eueniet, ſi eum beneuolum, attentum, docilem fecerit. Quare qui bene exordiri cauſam volet, eum neceſſe eſt genus ſuæ cauſæ diligenter ante cognoſcere. Genera cauſarum ſunt quinque, honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum. Honeſtum genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra auditoris fauet animus. Admirabile, à quo alienatus eſt animus eorum, qui audituri ſunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum videtur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia eſt, aut cauſa & honeſtatis, & turpitudinis particeps, vt beneuolentiam pariat & offenſionem. Obſcurum, in quo aut tardi auditores ſunt, aut difficilioribus ad cognoſcendum negocijs cauſa implicita eſt. Quare, cum diuerſa ſint genera cauſarum, exordiri quoque diſpari ratione in vnoquoque genere neceſſe eſt. Igitur exordium in duas partes diuiditur, in principium & inſinuationem. Principium eſt oratio perſpicue & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Inſinuatio eſt oratio quadam diſſimulatione & circuitione obſcure ſubiens auditoris animum. In admirabili genere cauſæ, ſi non omnino infeſti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit: ſin erunt vehementer abalienati, confugere neceſſe erit ad inſinuationem. nam ab iratis ſi perſpicue pax & beneuolentia petitur, non modo ea non inuenitur, ſed augetur, atque inflammatur odium. In humili autem genere cauſæ, contemptionis tollendæ cauſa, neceſſe erit attentum efficere auditorem. Anceps genus cauſæ ſi du-

biam iudicationem habebit, ab ipſa iudicatione exordiendum eſt: ſin autem partem turpitudinis, & partem honeſtatis habebit, beneuolentiam captare oportebit, vt in genus honeſtum cauſa tranſlata videatur. cum autem erit honeſtum cauſæ genus, vel preteriri principium poterit; &, ſi commodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmiſsima ratione noſtræ dictionis: vel, ſi vti principio placebit, beneuolentiæ partibus vtendum eſt, vt id quod eſt, augeatur. In obſcuro cauſæ genere, per principium dociles auditores efficere oportebit. Nunc, quoniam, quas res exordio conficere oporteat, dictum eſt; reliquum eſt, vt oſtendatur quibus quæque res rationibus confici poſsit. Beneuolentia quatuor ex locis comparatur, ab noſtra, ab aduerſariorum, ab iudicum perſona, à cauſa. Ab noſtra, ſi de noſtris factis & officijs ſine arrogantia dicemus: ſi crimina illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpiciones iniectas diluemus: ſi, quæ incommoda acciderunt, aut quæ inſtent difficultates, proferemus: ſi prece & obſecratione humili ac ſupplici vtemur. Ab aduerſariorum autem, ſi eos aut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptionem adducemus. In odium adducentur, ſi quid eorum ſpurce, ſuperbe, crudeliter, malitioſe factum proferetur. In inuidiam, ſi vis eorum potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum vſus arrogans & intolerabilis; vt his rebus magis videantur, quàm cauſæ ſuæ confidere. In contemptionem adducentur, ſi eorum inertia, negligentia, ignauia, deſidioſum ſtudium, & luxurioſum ocium proferetur. Ab auditorum perſona beneuolentia captabitur, ſi res ab his fortiter, ſapienter, manſuete geſtæ proferentur, vt ne qua aſſentatio nimia ſignificetur: & ſi, de his quàm honeſta exiſtimatio, quantaque eorum iudicij & auctoritatis expectatio ſit, oſtendetur. Ab ipſis rebus, ſi noſtram cauſam laudando extollemus, aduerſariorum cauſam per contemptionem deprimemus.

Attentos antem faciemus, ſi demonſtrabimus ea, quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia eſſe, aut ad omnes, aut ad aliquos illuſtres homines, aut ad deos immortales, aut ad ſummam reipub. pertinere: & ſi pollicebimur nos breui noſtram cauſam demonſtraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, ſi plures erunt. Dociles auditores faciemus, ſi aperte & breuiter ſummam cauſæ exponemus, hoc eſt, in quo conſiſtat controuerſia. nam &, cum docilem velis facere, ſimul attentum facias oportet. nam is maxime docilis eſt, qui attentiſsime eſt paratus audire. Nunc, inſinuationes quemadmodum tractari conueniat, deinceps dicendum videtur. Inſinuatione igitur vtendum eſt, cum admirabile genus cauſæ eſt, hoc eſt, vt ante diximus, cum animus auditoris infeſtus eſt. id autem tribus ex cauſis fit maxime: ſi aut ineſt in ipſa cauſa quædam turpitudo, aut ſi ab ijs, qui ante dixerunt, iam quiddam auditori perſuaſum videtur, aut eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi, quos audire oportet, defeſſi ſunt audiendo. nam ex hac quoque re nõ minus, quàm ex primis duabus, in oratione nonnunquam animus auditoris offenditur. Si cauſæ turpitudo contrahet offenſionem; aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet; aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur; aut pro re hominẽ, aut pro homine rem, vt ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur; & diſsimulare id te defenſurum, quod exiſtimeris defenſurus. Deinde, cum iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defenſionem; & dicere, ea, quæ indignantur aduerſarij, tibi quoque indigna videri. Deinde, demonſtrare nihil eorum ad te pertinere, & negare te quidquam de aduerſarijs eſſe dicturum, neque hoc, neque illud, vt neque aperte lædas eos, qui diliguntur, & tamen id obſcure faciẽs, quoad poſsis alienes ab eis auditorum voluntatem; & aliquorum iudicium ſimili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam. Deinde, aut eandem, aut conſimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in præſentia, demonſtrare. Sin oratio aduerſariorum fidem videbitur auditoribus feciſſe, id quod ei, qui intelligit quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu: oportet aut de eo, quod aduerſarij ſibi firmiſsimum putarint, & maxime ij, qui audierint, probarint, primum te dicturum polliceri: aut ab aduerſarij dicto exordiri, & ab eo potiſsimum, quod ille nuperrime dixerit; aut dubitatione vti, quid primum dicas, aut cui potiſsimum loco reſpondeas cum admiratione. nam auditor cum eum, quem aduerſarij perturbatum putant oratione, videt animo firmiſsimo contradicere paratum; plerunque ſe potius temerè aſſenſiſſe, quàm illum ſine cauſa confidere arbitratur. Sin auditoris ſtudium defatigatio abalienauit à cauſa; te breuius, quàm paratus fueris, eſſe dicturum, commodum eſt polliceri, non imitaturum aduerſarium. Sin res dabit, non inutile eſt ab aliqua re noua aut ridicula incipere, aut ex tempore quę nata ſit, quod genus, ſtrepitum, acclamationem; aut iam parata, quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irriſionem: aut, ſi rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliquid triſte, nouum, horribile, ſtatim nõ incommodum eſt inijcere. nam vt cibi ſatietas & faſtidium, aut ſubamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur: ſic animus defeſſus audiendo, aut admiratione integratur, aut riſu renouatur. Ac ſeparatim quidem, quæ de principio & inſinuatione dicenda videbantur, hæc fere ſunt. nunc quiddam breuiter & communiter de vtroque præcipiendum videtur. Exordium ſententiarum & grauitatis plurimum debet habere, & omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem, continere in ſe; propterea quòd id optime faciendum eſt, quod oratorem auditori maxime commendat: ſplendoris, & feſtiuitatis, & concinnitudinis minimum; propterea quòd ex his ſuſpicio quædam apparationis atque artificioſæ diligentiæ naſcitur, quæ maxime orationi fidem, oratori adimit auctoritatem. Vitia vero hæc ſunt certiſsima exordiorum, quæ ſummopere vitare oportebit. vulgare, commune, commutabile, longum, ſeparatum, tranſlatum, contra præcepta. Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari, vt conuenire videatur. Commune eſt, quod nihilo minus in hanc quàm in contrariam partem cauſæ poteſt conuenire. Commutabile, quod ab aduerſario poteſt leuiter mutatum ex contraria parte dici. Longum eſt, quod pluribus verbis aut ſententijs vltra quàm ſatis eſt producitur. Separatum, quod non ex ipſa cauſa ductum eſt, nec, ſicut aliquod membrum, annexum orationi.

Trans

Tranſlatum eſt, quod aliud conficit, quàm cauſæ genus poſtulat: vt, ſi quis docilem faciat auditorem, cum beneuolentiam cauſa deſiderat: aut ſi principio vtatur, cum inſinuationem res poſtulat. Contra præcepta eſt, quod nihil eorum efficit, quorum cauſa de exordijs præcepta traduntur; hoc eſt, quod eum, qui audit, neque beneuolum, neque attentum, neque docilem efficit; aut, quo profecto nihil peius eſt, vt contra ſit, facit. Ac de exordio quidem ſatis dictum eſt.

VICTORINVS.

EXORDIVM eſt oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem:) Optima definitio eſt, quæ à genere incipit, deinde deſcendit ad ſpeciem. Poſtremo ita propria complectitur, vt excludat omnino id, quod cum alijs poteſt eſſe cõmune, vt hic ſex partes orationis Cic. ponit. Orator porro duo agit, aut fidem facit, aut animos commouet. Quare in quatuor illis medijs partibus fides fit, in narratione, in partitione, in confirmatione, in reprehenſione. In exordio vero, vel epilogis animi commouentur. itaque vt definiat exordium à genere incipit. Exordium eſt oratio, omnis.n. pars oratio eſt. Deinde ſic deſcendit ad ſpeciem, ita vt excludat quatuor illas partes medias, quibus fides fit: Animum, inquit, auditoris idonee comparans, ſed quia & in epilogis animi comparantur, ita proprium complectitur, vt excludat etiam epilogos. Ad reliquam, inquit, dictionem. Ita ergo exordij plena definitio eſt: Exordium eſt oratio, animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionẽ. Verum cum aliquid fieri volumus primum definire debemus qd ſit illud quod fieri volumus, vt hic de exordio definiuit, quid eſſet. Exordium eſt, inquit, oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem. deinde debemus definire quid inde fiat, vt hic fecit: Quod eueniet, inquit, ſi eum beneuolum, attentum, docilem fecerit. Sed quia nõ bene aliquid facimus, niſi prius ſciamus vbi faciendum ſit, prius oſtendit vbi faciendum ſit, poſtremo quemadmodum faciendum ſit. Ait ergo, tunc nos optime exordiri, ſi cauſarum genera cognoſcamus, hoc eſt, vbi faciendum ſit. (Genera cauſarum ſunt quinque, honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum) Hic quæſtio naſcitur, Cum ſupra dixerit genera cauſarum tria eſſe, demonſtratiuum, deliberatiuum, iudiciale, cur hic curſus genera cauſarum quinque eſſe dixit? Verum hæc quæſtio occulta nimis ratione, ac difficili diſputatione diſſoluitur. Animaduertere.n. debemus, quid Cic. ſecutus ſit. Res multæ ſunt, quarum vna ſubſtantia reliquæ accidunt, itaque cum ſubſtantiæ acciderit vna qualitas, poteſt & alia accidere, ſed quæ non ſit in eodem genere, in quo prima qualitas fuit, vt puta ſi dicas, foliorum genera duo ſunt nempe de membrana, & de charta tunc dicitur. hic folium ſubſtãtia eſt acceſſit ei vna qualitas, membrana & charta, poteſt tamen eidem ſubſtantiæ.i. folio, alia qualitas accidere, quæ non ſit in eodem genere, in quo prima qualitas ſi dicas, foliorum genera ſunt tria eſt oblõgum, eſt latum, eſt quadratum. Quare ſi circa primam qualitatem numerus definitionis varietur, vitium eſt. ſin autem in eadem ſubſtantia circa alias qualitates numerus definitionis varietur, non eſt vitium. Vt hic ait, primum cauſarum genera tria ſunt. cauſa hic ſubſtantia eſt accidit ei vna qualitas, vt ſit demonſtratiuum genus, deliberatiuum, iudiciale. Deinde ait, cauſarum genera quinque ſunt, licet eadem ſit ſubſtantia, alia tamẽ ei qualitas accidit in iudiciali.n. ſiue alio genere cauſæ inuenitur & honeſtum cauſæ genus, & admirabile, & humile, & anceps, & obſcurum. Ergo duplici hoc modo poſſumus intelligere, aut quod ſubſtantiæ multæ ſæpe accidunt qualitates, aut quod multæ qualitates ſubſtantiales ſunt.i. quod eis qualitatibus poſſunt aliæ accidere qualitates, vt hic ſubſtantia eſt cauſa, accidit cauſæ vt ſit iudicialis, itaque iudicialis qualitas eſt. Rurſus hæc ipſa qualitas ſubſtantialis eſt. nam accidit ei, vt habeat in ſe aut honeſtum cauſæ genus, aut admirabile, aut humile, aut anceps, aut obſcurum. Item in deliberatiuo genere cauſæ, vel demõſtratiuo, poteſt hoc ipſum euenire. Quare nullus hic error eſt generis cauſarũ circa definitionem numeri, ſi quidem ſubſtantiæ nunc plures accidunt qualitates, vt ſupra docuimus, nunc multæ ſunt qualitates ſubſtantiales.i. quibus poſſunt aliæ accidere qualitates, quod ſimiliter ſupra docuimus. Ergo quinque genera dixit eſſe cauſarum, honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum. Et definit genera ipſa. (Honeſtum genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra fauet animus) Definitio nunc ex rebus ipſis, nunc ex euentu rerum colligitur. Has itaque definitiones Cic. non ex rebus ipſis, ſed ex euentu rerum colligit. Sæpe.n. honeſtis, vel non honeſtis rumorum opinionibus abutimur, & quia rumori facile creditur (peruenit autem rumor vſque ad iudicem, orator porro apud iudicem agit) neceſſario non rei honeſtum ſequi debet, ſed opinionem, quæ etiam iudici nota eſt. Ergo Cic. honeſtum cauſæ genus non ex rebus definiuit, ſed ex euentu rerum, qui notus eſt iudici. Honeſtum, inquit, cauſæ genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra fauet auditoris animus. Ergo ſi & ſtatim, & ſine oratione noſtra fauet iudex opinionem ſequitur.i. euentum rerum. (Admirabile, a quo alienatus eſt animus eorũ; qui audituri ſunt) Et hæc definitio de animis iudicum eſt, Admirabile eſt, inquit, cauſæ genus, cum is defenditur, quem ob magnitudinem criminis defendi nullus poſſe crederet, itaque hic iudices beneuoli faciendi ſunt. (Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendũ videtur) Humile cauſæ genus eſt, ſi de re abiecta ſit controuerſia. In hoc genere attenti auditores faciendi ſunt. hæc quoque definitio de animis iudicum ſumpta eſt. (Anceps, in quo aut iudicatio dubia eſt, aut cauſa & honeſtatis, & turpitudinis particeps,) Hæc definitio & ab ipſis rebus ſumpta eſt. Verum anceps, inquit, cauſa duobus modis eſt, ſi aut iudicatio dubia ſit, aut inhoneſtiſſima materia, vt in Oreſtis themate, quia non vna ratio eſt, iudicatio quoque ſit dubia. Occidiſti, iure occidi, nam illa patrem meum occidit, etiam ſi patrem occidit, non iure à filio mater occiſa eſt. Iudicatio, An cum illa patrem occiderit, iuſte à filio occiſa videatur. Deinde poteſt & hæc eſſe oratio: Iure occidi, nam vt id facerem, Apollo reſpondit: Infirmatio rationis. Etiam ſi Apollo id reſpondit, non iuſte a filio mater occiſa eſt, Iudicatio: An cum Apollo reſponderit, iuſte mater a filio videatur occiſa. Ergo in hoc themate iudicatio dubia eſt. Deinde ſit anceps cauſæ genus, ſi habeat in ſe cauſam & honeſtatis & turpitudinis, ſi lenonis filius fortiter faciat, & præmium petat, honeſtum eſt, quod fortiter fecit, turpe, quod filius lenonis. in hoc quoque genere cauſæ beneuolentiam comparare debemus. (Obſcurum, in quo aut tardi auditores ſunt, aut difficilioribus ad cognoſcendum negocijs cauſa implicata eſt) Quod obſcurum eſt, tribus modis ſemper obſcurũ eſt, ſi aut is qui enarrat non intelligit, aut is qui narratur tardior eſt, aut ſi res ipſa perplexa eſt. Verum hic duo tantum poſuit, ſuperfluum.n. fuerat, cum de oratore hic perfecto loquatur, ſi aliquid de eius imprudentia diceret. Hic itaque iudices dociles facere debemus. Ergo oſtendit primum quid eſſet exordium animorum, inquit, cõmotio. deinde oſtendit quid inde fiat, aut attentus, aut docilis, aut beneuolus. Deinde vbi fiat.i. in generibus quinque cauſarum, & oſtendit quæ eſſent genera. nunc per quid faciendũ.i. per principium, & inſinuationem. Itaque breuiter quid in hac lectione cõtineatur explicabimus. Exordium, inqt, in duo diuiditur, in principium, & inſinuationem. Horum duorum hanc differentiam tenemus. In principio aperte, & vt ipſe ait, protinus iudices nobis, aut attentos, aut dociles, aut beneuolos comparamus. In inſinuatione vero occulte, & quibuſdam circuitionibus. Hoc quoque compendium tenere debemus, quod in omnibus cauſæ generibus principio nobis vtendum eſt. in admirabili vero nunc inſinuatione, nunc principio. Principio tunc ſi auditores non omnino erunt alienati, inſinuatione tunc ſi vehementer erunt alienati. Beneuolentia quatuor ex locis comparatur, ab noſtra, ab aduerſariorum, ab iudicum, ab ipſa cauſa. Beneuolos, inquit, iudices à quatuor locis facere debemus, vel poſſumus, à noſtra perſona, ab aduerſariorum, à iudicum, ab ipſa cauſa. Rurſus à noſtra perſona quatuor ex locis beneuolentiam iudicis poſſumus comparare ſi de noſtris, inquit, factis & officijs ſine arrogantia dicemus. plena.n. gloria in his duobus eſt, in factis, & officijs. Officiũ eſt quod vel ex legibus, vel ex natura neceſſe eſt nos implere. factum vero eſt, quod ſupra quam debemus, præſtamus. Ergo ſi de noſtris factis & officijs, ſed ſine arrogantia dicemus. Deinde ſi crimina, inqt, illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpiciones iniectas diluemus. Id eſt, ſi ea quæ ad deformationem perſonæ noſtræ præter iudicialem quæſtionem fuerint obiecta, diluemus, deinde, ſi aliquid futurum mali prædicemus, quomodo ipſe Cic. ad iudices: Moneo, prædico, ac denuncio. Poſtremo à noſtra perſona beneuolentiam comparamus, ſi inquit, pro nobis ſupplici vtamur oratione. Deinde ab aduerſariorum perſona, tribus ea locis beneuolentiam iudicis, comparamus, ſi eos aut in odium, aut in cõtemptionem, aut in inuidiam deduxerimus. In odiũ ſic, ſi eorum turpia vel crudelia facta proferamus. in inuidiam ſic, ſi eorum

potentiam,gratiam,pecuniam proferamus. Et quoniam hæc interdum non modo non crimini,ſed etiam decori ſunt, recte addidit. Horum omnium vſum arrogantem. multæ enim res per ſe malæ ſunt,multæ cum mediæ,ex euentu bonæ, vel malæ fiunt. Deinde in contemptionem ſic aduerſarios adducimus,ſi eos contemnendos eſſe dicamus,quod aut negligentes ſint, aut ignaui. Ab iudicum perſona vero duobus ex locis beneuolentiam comparamus, ſi eorum bene geſta ſine adulatione proferamus, & ſi dicamus præſentis iudicij magnam eſſe expectationem. Poſtremo ab ipſo negocio duobus ex locis beneuolentiam comparamus,ſi noſtram cauſam laudando extollamus,aduerſariorum vituperando deprimimus. [Attentos autem faciemus,ſi demonſtrabimus ea,quæ dicturi erimus, magna, noua,) Nunc docet quemadmodum attentos iudices facere debeamus. Attentos,inquit,iudices faciemus,ſi nos magna promittamus dicturos eſſe,vt ait Virgil. Maius opus moueo. Deinde ſi noua nos dicturos eſſe dicamus. Interdum etiam,ſi magna,inquit,nō ſit res tamen noua. animos auditorum facit attentos. Poſtremo ſi incredibilia,neceſſario etenim attente audiendum eſt,quod vix credi poſſe promitto. Deinde ſi hæc,inquit,magna,noua incredibilia dicamus,nunc ad omnes pertinere,vt ſæpe Cic. de quo agitur,non ſolum ad reum, ſed omnium fortunas dicit pertinere. Nunc ad eos qui audiunt. Vt Cicero ſæpe ait, hoc idem agi vt iudicibus iudicia transferantur. [Aut ad aliquos illuſtres,) Si dicamus rem iſtam ad ſacerdotes,ad ſenatores, vel alios huiuſmodi pertinere. [Aut ad deos immortales,) Vt Cic. de Domo ſua dicit: Rem ad deos pertinere, ne ipſi Ciceronem domo expuliſſe videantur. (Aut ad ſummam reip. pertinere,) Ergo his omnibus attentos iudices facimus. [Et ſi pollicebimur nos) Nec non,inquit,etiam tunc attētos iudices facimus, cum nos breuiter dicturos eſſe ꝓmittimus. & ne mentiri nos iudices putent,ꝗ breuiter nos dicturos eſſe ꝓmittimus. Exponere,inquit, debemus iudicationem aut iudicationes,ſi plures erunt. Deinde oſtendit,quo pacto dociles auditores facere debeamus. Dociles auditores faciemus,) Si, inquit, in principijs ea quæ ſunt nobis dicēda,ponamus,vt nobis iudices ad cognoſcendum negocium compararemus,præterea,inquit,cum dociles iudices facimus, ſimul attentos iudices facere debemus. ita ipſe Cic. in Cluent. faciles iudices,cum ait: Animaduerti iudices oēm accuſatoris orationem in duas diuiſam eſſe partes. Deinde facit attentos,cum ait: Quarum alterum niti. & magnopere confidere videbatur inuidia inueterata iudicij Iuniani. & reliqua. Tunc etenim,inquit,iudex melius docilis fiet,ſi & attentus fuerit effectus. Hæc de principijs. Nunc nobis de inſinuatione dicendum eſt. [Inſinuatione igitur vtendum eſt,cum admirabile genus cauſę eſt) Diximus principiorum triplicem eſſe finem,vt aut beneuolos iudices,aut attētos,aut dociles faciamus, idem nobis & in inſinuatione faciendum eſt. Sed hoc intereſt, quod in principijs hoc aperte facimus,in inſinuatione occulte, & quibuſdam circuitionibus, nec in alio cauſæ genere, niſi in admirabili,tunc cum animi iudicum erunt vehementer offenſi. Ergo,inquit,inſinuatione tunc erit nobis vtendum cum animi iudicum fuerint offenſi. Et oſtendit quibus rebus offenſos iudicum animos poſſimus agnoſcere, prius.n.vulnus inſpiciendum eſt, ſic apponenda medicina. Tribus,inquit,vel maxime cauſis animi iudicum offenduntur. Verum cum ait. Maxime,oſtendit & alijs cauſis offendi iudices,ſed his plerunque, ſi aut in negocio ipſo ineſt aliqua turpitudo, vt res ipſa præter perſonas aut iudicis, aut genus pariat offenſionem,aut ſi iam aliquid iudicibus ab his qui primum dixerunt. perſuaſum videtur, & ideo is qui poſt dicturus eſt, non libenter auditur,aut ſi illi qui audituri ſunt, alios audiendo cœperint eſſe offenſi. Quare cum hæc animaduerteris ſingula hac dicendi arte ſanabis. [Si cauſæ turpitudo contrahet offenſionem,) Duobus modis cauſa contrahit turpitudinem, aut .n. res turpis eſt,aut perſona. Si,inquit,perſona turpis fuerit, aut alium hominem ſubijcies qui amatur,aut rem pro perſona. Deinde ſi res turpis fuerit,aut aliam rem quæ honeſta eſt ſubijcies,aut pro re hominem, ſi vtrunque turpe fuerit, & res,& perſona, commodum erit cauſam ſuſcipere, tamen ſi quid leuiter turpe fuerit poteſt ſuſcipi. Deinde,inquit,debebis diſſimulare defenſionem. poſtquā mitiores reddideris auditores, paulatim ingredi in eandem defenſionem,& dicere ea quæ aduerſarijs diſpliceant,tibi etiam diſplicere,ſed nihil horum ad tuum negocium ptinere. Deinde,inquit,occulte & de aduerſarijs detrahere debebis. Poſtremo,inqt, de ſimili negocio aliquorum iudicū afferri oportebit exemplū. Animaduertere tamen debemus,vt & inſinuatione quatuor locis præceperit beneuolentiam comparādam.i.ab ipſa cauſa, à noſtra perſona,ab aduerſariorū,à iudicum. A cauſa dixit poſſe beneuolentiam comparari,vbi ait: Aut pro eo homine, in quo offenditur,alium hominem qui diligitur,interponi oportet, & reliqua. Deinde oſtendit quemadmodum a noſtra perſona beneuolētiam comparemus, cum ait. Et diſſimulare id te defenſurum, quod exiſtimeris defenſurus. Deinde cum iam mitior factus erit auditor,ingredi pedetentim in defenſionem,& dicere ea quæ indignētur aduerſarij,tibi quoque indigna videri. Ab aduerſariorum vero perſona,docet quemadmodum beneuolentiam comparemus, cum dicit: Et negare te quidquam de aduerſarijs eſſe dicturum, neque hoc, neque illud, vt neque aperte lædas eos qui diliguntur,& tamen id obſcure faciens, quoad poſſis alienes ab eis auditorum voluntatem. Poſtremo docet vt a iudicum perſona beneuolentiam comparemus, cum ait. Et aliquorum iudicum ſimili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam. Verum quod ait: Deinde, aut eandem, aut conſimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in præſentia demonſtrare. Etenim ſemper poſt exemplum facienda eſt comparatio. Comparatio porro nunc à pari,nunc a maiori, nunc a minori ſemper fiat neceſſe eſt. [Sin oratio aduerſariorum) Oſtendit quod primum fuit,ſi per cauſæ turpitudinem auditores offenſi extitiſſent, quibus modis ab his poſſet beneuolentia comparari. Nunc, inquit, ſi oratio aduerſariorum dictis finem fecerit, & ideo iudices videntur abalienati, tribus modis beneuolentiam comparamus, ſi aut ab eo argumento quod ſibi firmiſſimum crediderant aduerſarij, te dicturum eſſe promittas,aut ſi ab eo dicto incipias, quod aduerſarius nuper dixerit. aut ſi,inquit, cum admiratione dubites, cui potiſſimum reſpondeas quæſtioni. Cum enim inquit,te iudices viderint paratum ad reſpondendum, exiſtimabunt ſibi non recte ab his qui ante dixerunt,id,quod crediderant fuiſſe perſuaſum. Poſtremo docet,quo pacto beneuolentiam nobis a iudicibus cōparemus,ſi forte ipſi iudices defatigati fuerint multos audiendo. Primo,inquit,oportebit polliceri breuius te quam fueris eſſe dicturum: Deinde,ſi ita habebit negocium,vtile erit rebus nouis, vel ridiculis riſum iudicibus,aut iocum mouere. Atque id duplici modo,aut ex tempore,ſi forte clamor, aut ſtrepitus fuerit exortus,aut cogitatis paratiſque,vt vel à fabula incipiat,vel ab apologo ad præſens negocium pertinentibus. Fabulæ ſunt, quas fere videmus extitiſſe ex Phædris, Medæis, Clytemneſtris, alijſque ſimilibus. Apologi ſunt ea rebus humilibus compoſitæ quædam formę,ac ſpecies ad viuendum,vt extat illa de mure & leone. Ergo ſi,inquit,negocij dignitas patietur,riſum vel iocum mouere oportebit. Sin autem tale negocium fuerit vt iocandum non ſit,à re aliqua triſti & ſeuera commodum erit incipere. Nam,vt inquit,ſibi faſtidium nunc ſub dulci re nūc ſub amara releuatur, ita inquit,ſtudium audiendi apud iudices, nunc rebus ridiculis, nunc aſperioribus redintegratur. [Ac ſeparatim quidem,quæ de principio & inſinuatione dicenda videbantur, hæc fere ſunt) Supra,inqt,Quid in principijs faciendum eſſet,quid in inſinuatione ſeparatim diſputauimus,nunc,inquit, breuiter in vtrunque præcepta dabimus. [Exordium ſententiarum & grauitatis plurimū debet habere, & omnino omnia,quæ pertinent ad dignitatem,cōtinere in ſe;) Sententiarum inquit,non illarum quæ generaliter dicuntur,vt eſt illud: Obſequium amicos, veritas odium parit. Præceptum eſt autem, ne quid in principijs generaliter dicatur. Sed hic ſententias accipiamus,ſenſus atque inuētiones pulchras, atque eaſdem graues. Præterea,inquit,vt commendati ſimus auditoribus,in exordio omnia illa habere debemus, quæ nobis,vel orationi noſtræ pariant dignitatem. Splendoris & feſtiuitatis & concinnitudinis minimum. In exordio, inquit, nihil ſplendidum,nihil diligenter accuratum habere debemus,ne ipſa dicendi diligentia diffidentiam negocij demonſtremus. Docuit quid in principijs,quid in inſinuatione, quid generaliter in vtroque obſeruare debemus. Quare poſtquam oſtendit quid faciendum eſſet, præcipit rurſus quid non faciendum ſit. [Vitia vero,hæc ſunt certiſſima exordiorum,quæ ſummopere vitare oportebit,) Vitia vero,inquit,hæc ſunt certiſſima exordiorum. Cum ait certiſſima, oſtendit & ſupra ſe non nihil de vitijs exordij dixiſſe. ait enim. Splendoris & feſtiuitatis, & concinnitudinis minimum in exordio eſſe debebit. Verum hæc maxime vitia exordiorum eſſe dicit, atque hæc omnino vitanda eſſe præcipit: Vulgare,commune, commutabile,longum, ſeparatum,tranſlatum, contra præcepta. [Vulgare eſt,quod in plures cauſas poteſt accommodari,vt conuenire videatur) Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari .i. quod dicitur generale principium, & quod non vnius, ſed omnium poteſt eſſe cauſarum, ſi ſic incipias. Iouem ego Optimum Maximum oraſſem, ſi fieri poſſet iudices. [Commune eſt, quod nihilo minus in hanc ꝗ in

contra

contrariam partem cauſæ poteſt conuenire) Cõmune eſt, quod nihilo minus in aliquam contrariam partem cauſæ poteſt conuenire. Inter vulgare & commune hoc intereſt, vulgare omnium controuerſiarum eſt. Cõmune in eadem controuerſia vtriuſque partis. Itaque commune ſpecie includitur, vulgare vero generale eſt. quare commune erit, quod tam à nobis, quam ab aduerſarijs dici poteſt. Commutabile eſt, quod ab aduerſario poteſt leuiter commutatum ex contraria parte dici. Commutabile eſt, inquit, quod non quidem ab aduerſarijs dici poſſit, ita vt à te probatum eſt, ſed commutato verbo, vel addito poſſit in parte contraria cõmutari. [Longum eſt, quod pluribus verbis aut ſententijs vltra quàm ſatis eſt producitur) Meminimus in duobus eſſe orationem noſtram, nunc in verbis ſingulis, nunc in coniunctis quæ ſententiæ dicuntur. Itaque, inquit, longum eſt, quod nimis aut in verbis, aut in ſententijs inuolutum eſt. [Separatum, quod non ex ipſa cauſa ductum eſt, nec, ſicut aliquod membrũ, annexum orationi) Separatum eſt, quod non eſt proprij negotij, neque eius cauſæ qua de agitur, vt ſi homicida tibi accuſandus ſit & tu ab adulterij facinoribus exordiũ ſumas. [Tranſlatum eſt, quod aliud cõficit, quàm cauſæ genus poſtulat: vt, ſi quis docilem faciat auditorem, cum beneuolentiã cauſa deſiderat.) Tranſlatum eſt, inquit, cum ignorato genere cauſę, aut dociles pro attentis, aut attentos pro beneuolis faciendos nobis iudices putamus. [Contra præcepta eſt, quod nihil eorum efficit, quorum cauſa de exordijs præcepta traduntur.) Contra præceptum eſt, inquit, quod omnino iudicum animos non comparat ſibi, interdum etiam infeſtos facit. Quare finitis exordij præceptis, nunc nobis de narratione dicendum eſt.

DE NARRATIONE.

NARRATIO eſt, rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio. Narrationum tria ſunt genera. Vnum genus eſt, in quo ipſa cauſa, & omnis ratio controuerſiæ continetur. Alterum, in quo digreſſio aliqua extra cauſam, aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negocio, quo de agitur, aut amplificationis cauſa interponitur. Tertium genus eſt remotũ à ciuilibus cauſis, quod delectationis cauſa non inutili cum exercitatione dicitur, & ſcribitur. Eius partes ſunt duæ, quarum altera in negocijs; altera in perſonis maxime verſatur. Ea, quæ in negociorum expoſitione poſita eſt, tres habet partes, fabulam, hiſtoriam, argumentum. Fabula eſt, in qua nec veræ, nec veriſimiles res continentur. cuiuſmodi eſt: Angues ingentes alites iuncti iugo. Hiſtoria eſt geſta res, ab ætatis noſtræ memoria remota. quod genus, Appius indixit Carthaginenſibus bellum. Argumentum eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit. huiuſmodi apud Terentium:

Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis Soſia.

Illa autem narratio, quæ verſatur in perſonis, eiuſmodi eſt, vt in ea ſimul cum rebus ipſis perſonarum ſermones & animi perſpici poſſint, hoc modo:

Venit ad me ſæpe clamitans, Quid agis Mitio?
Cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus ſumptus ſuggeris?
Veſtitu nimio indulges: nimium ineptus es.
Nimium ipſe durus eſt, præter æquum & bonum.

Hoc in genere narrationis multa ineſſe debet feſtiuitas, confecta ex rerum varietate, animorum diſſimilitudine, grauitate, lenitate, ſpe, metu, ſuſpicione, deſiderio, diſſimulatione, errore, miſericordia, fortunæ commutatione, inſperato incõmodo, ſubita lętitia, iucundo exitu rerum. Verum hæc ex ijs, quæ poſtea de elocutione præcipientur, ornamenta ſumuntur. Nunc de narratione ea, quæ cauſæ continet expoſitionem, dicendum videtur. Oportet igitur eam tres habere res, vt breuis, vt aperta, vt probabilis ſit. Breuis erit, ſi, vnde neceſſe eſt, inde initium ſumetur, & non ab vltimo repetetur, & ſi, cuius rei ſatis erit ſummam dixiſſe, eius partes non dicentur: nam ſępe ſatis eſt quod factum ſit dicere, non vt enarres quemadmodum ſit factum: & ſi non longius quàm quod ſcitu opus eſt, in narrando procedetur: & ſi nullam in rem aliã tranſibitur: & ſi ita dicetur, vt nonnunquam ex eo, quod dictum ſit, id, quod dictum non ſit, intelligatur: & ſi non modo id, quod obeſt, verum etiam id, quod nec obeſt, nec adiuuat, prætermittitur: & ſi ſemel vnumquodque dicetur: & ſi non ab eo, in quo proxime deſitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis, vt, cum ſe breues putent eſſe, longiſſimi ſint: cum dent operam vt res multas breuiter dicant, non vt omnino paucas res dicant, & non plures quàm neceſſe ſit. nam pleriſque breuiter dicere videtur, qui ita dicit: Acceſſi ad ædes, puerũ euocaui: reſpondit: Quæſiui dominum, domi negauit eſſe. Hic tametſi tot res breuius non potuit dicere, tamẽ, quia ſatis fuit dixiſſe, Domi negauit eſſe, fit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere vitanda eſt breuitatis imitatio, & non minus rerum non neceſſariarum, quàm verborum multitudine ſuperſedendum eſt. Aperta autem narratio poterit eſſe, ſi, vt quidque primũ geſtum erit, ita primum exponetur, & rerum ac temporum ordo ſeruabitur, vt ita narrentur, vt geſtæ res erunt, aut vt potuiſſe geri videbuntur. Hic cõſiderandum erit, ne quid perturbate, ne quid contorte dicatur, ne quam in aliam rem tranſeatur, ne ab vltimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid, quod ad rem pertineat, prętereatur: & omnino, quę pręcepta de breuitate ſunt, hoc quoque in genere ſunt conſeruanda. nam ſępe res parum eſt intellecta longitudine magis, quàm obſcuritate narrationis. Ac verbis quoque dilucidis vtendum eſt: quo de genere dicendum eſt in præceptis elocutionis. Probabilis erit narratio, ſi in ea videbuntur ineſſe ea, quę ſolent apparere in veritate, ſi perſonarum dignitates ſeruabuntur, ſi cauſæ factorum extabunt, ſi fuiſſe facultates faciundi videbuntur, ſi tempus idoneum, ſi ſpatij ſatis, ſi locus opportunus ad eandem rem, qua de re narrabitur, fuiſſe oſtendetur: ſi res & ad eorum, qui agent, naturam, & ad vulgi morem, & ad eorum, qui audiunt, opinionem accommodabitur. ac veri quidem ſimilis ex his rationibus eſſe poterit. Illud autem præterea conſiderare oportebit, ne, aut cum obſit, narratio, aut cum nihil proſit, tunc interponatur; aut non loco, aut non quemadmodum cauſa poſtulat, narretur. Obeſt tum, cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem: quam argumentando, & cauſam agendo lenire oportebit. quod cum acciderit, membratim oportebit partes rei geſtæ diſpergere in cauſam, & ad vnamquanque, confeſtim rationem accommodare, vt vulneri præſto medicamentum ſit, & odium ſtatim defenſio mitiget. Nihil prodeſt narratio tunc, cum, ab aduerſarijs re expoſita, noſtra nihil intereſt iterum, aut alio modo narrare: aut cum ab alijs, qui audiunt, ita tenetur negocium, vt noſtra nihil interſit eos alio pacto docere. quod cum acciderit, omnino narratione ſuperſedendum eſt. Non loco dicitur, cum non in ea parte orationis collocatur, in qua res poſtulat:

quo de genere agemus tum, cum de diſpoſitione dicemus: nam hoc ad diſpoſitionem pertinet. Non quemadmodum cauſa poſtulat, narratur, cum aut id, quod aduerſario prodeſt, dilucide & ornate exponitur, aut id, quod ipſum adiuuat, obſcure dicitur & negligenter. Quare, vt hoc vitium vitetur, omnia torquenda ſunt ad commodum ſuæ cauſæ, contraria, quæ præteriti poterunt, prętereundo; quæ illius erunt, leuiter attingendo; ſua diligenter, & enodate narrando. Ac de narratione quidem, ſatis dictum videtur. deinceps ad partitionem transſeamus.

VICTORINVS.

NARRATIO eſt, rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio) Definit quid ſit narratio. In definitione vero, vt ſæpe iam diximus, omnia quæ ad rem aperiendam pertinent, colligi atque includi debent. Quare? quoniam non tantum illa narrantur quæ vere geſta ſunt, ſed etiam illa quæ non ſunt geſta, ſed geri potuerunt. ideo ait, narratio rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio. Geſtarum rerum expoſitio eſt, negociorum ciuilium, & hiſtoriarum, vt geſtarum rerum expoſitio eſt, comœdiarum, fabularum, & thematum, quæ in auditorio dicuntur. Ergo tria genera narrationis eſſe dicit. Vnum quod fit in cauſæ expoſitione, vt eſt illud, C. Quintius frater huiuſce P. Quintij fuit & huic ſimilia. verum quoniam narratio, cauſæ non id ſolum agit, vt res geſtas explicet, verum etiam multa futuris præſtruit quæſtionibus, animaduertamus vt Cic. vtrunque complexus ſit. [In quo ipſa cauſa,) Hoc ad rerum expoſitionem. [Et omnis ratio controuerſiæ continetur) Hoc ad quæſtiones pertinet. Ergo vnum narrationis genus eſt, in quo ipſa cauſa & omnis ratio controuerſiæ continetur. Aliud genus narrationis eſt, quod extra cauſam eſt, ſed ad cauſam facit. vt eſt illud: Agonia eſt quædam Lilybetana liberta Veneris Erycinæ. Hæc narratio extra cauſam eſt. agitur enim qui magis debeat accuſare. ſed tamen ad cauſam facit. Locus enim introducitur. in quo ſe Cæcilius iniuriam à Verre paſſum eſſe commemorat, qua ſe læſum accuſare debere contendit. Verum hæc narratio extra cauſam quatuor modis fit, aut criminationis cauſa, aut ſimilitudinis, aut delectationis, aut amplificationis. Criminationis cauſa fit: vt, Dio quidam fuit Haleſinus, P. Aſellius mortuus eſt, C. Sacerdote prætore. ſimilitudinis cauſa fit, vt eſt illud. Sic ille multo ſceleratior & nequior quam ille Adrianus, aliquando etiam felicior fuit. Digreſſio & hæc videri poteſt, ſed non eſt, quia non interponitur narratio, quæ cauſa ſit deliberationis. Delectationis cauſa fit, non alienæ ab eo negocio quo de agitur. vt ſi prata, ſi nemora, ſi fontes riuosq́. deſcribat, & hanc ipſam deſcriptionem ad cauſam applices. Amplificationis cauſa fit, vt eſt illud de Eryphila, quæ vilum ornamentum adamauit. Amplificat crimen Verris, q cum illa rem viſam adamauerit, Verres multa etiam non viſa concupierit. Ergo ſecundum genus narrationis hæc eſt quæ digreſſio dicitur, quæ fit aut criminationis, aut ſimilitudinis, aut delectationis, aut amplificationis cauſa. Tertium genus narrãdi eſt, qđ extra oratorem eſt, hoc eſt, quod ait. [Remotũ à ciuilibus cauſis) Eſt autem poetarum vel hiſtoriographorum. dat tamen curſim et in hanc narrationem præcepta. Hæc, inquit, narratio remota à ciuilibus cauſis duo membra habet. Nam aut pp negocia exponenda ſumitur, quod eſt comœdiographorum, vel tragœdiagraphorum, vel pp perſonas. Verſidici vero in vtroque verſantur. nam Virgilius Æneæ & mores, & facta deſcribit. Ergo hæc narratio extra oratorem, in duo diuiditur, in negocia, & in perſonas. verũ illa narratio quæ in negocijs eſt, tres habet partes, Fabulam, Hiſtoriam, Argumentum. Fabulam, dici eſſe, quæ nihil veri nec veriſimile continet. & dat exemplum, cuiuſmodi eſt, Angues ingẽtes alites iuncti iugo. Verum hic quæſtio eſt, cum in definitione generali narrationis dixerit, narratio eſt rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio, cur in fabulæ definitione, quæ vtique qm & ipſa narratio eſt, generi ſimilis eſſe debuit? Sed hoc in euentus diuerſitate non cõſiſtit, ſed potius in reuocando ad memoriam per ſuo intellectionem, q. d. fabula eſt expoſitio, vel narratio, in qua nec veræ nec veriſimiles res continentur. Deinde, è regione varietas, eas ab hiſtoria diſgregat, cũ ait, Hiſtoria eſt, quæ rẽs veras cõtinet, ſed à noſtra memoria remotas. & dat exemplum. Quod genus eſt, Appius indixit Carthaginenſibus bellum. [Argumentũ eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit) Argumentum eſt, quod quidem non eſt factum, ſed fieri potuiſſe creditur. vt in Terẽtio, adoleſcentis vita narratur. Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis Soſia. A negocijs ergo narratio tres partes habet, fabulam, hiſtoriã, argumentum. Fabula nihil veri, nec veriſimile continet, hiſtoria geſta præteritorum, argũ non verum, ſed veriſimile, Illa autem narratio, quæ verſatur in perſonis exprimendis, talis eſſe, inquit, debet, vt in narratione rerum vim perſonæ agentis, & animos oſtendat. & dat exemplum de Terentio, vbi Demeæ & Mitionis ſenum perſonarum contentio ſecernitur. Venit ad me ſæpe clamitans, quid agis Mitio? cur perdis adoleſcentem nobis? & reliqua. In his omnibus & rigor & auſteritas perſonæ obiurgantis oſtenditur. Verum ne nos perturbet, q & in illa narratione quæ in negocijs eſt, ſæpe etiam perſona deſcribitur. nam deſcribitur Catilina, deſcribitur Sertorius, & reliqui, & illa rurſus narratione quæ de perſonis eſt, geſta etiam narrantur. nõ inquam nos perturbẽt, quia mixta ſunt. ſed animaduertere debemus, quid propter quid dicatur. Sæpe .n. perſona deſcribitur, vt negocium pateſcat, ſæpe geſta narratur, vt expertius qualis ſit perſona videatur. Sed ad præceptum narrationis illius reuertitur, quę ipſam cauſam continet & totius controuerſiæ narrationem. Oportet igitur eam tres habere res, vt breuis, vt aperta, vt probabilis ſit) Oportet igitur eam tres habere virtutes, vt breuis, vt aperta, vt probabilis ſit. Tres virtutes ſunt narrationis, vt breuis ſit narratio, vt aperta, vt probabilis. Verum vt hæc tria ſemper omnia ſint, non vnum aliquod ex tribus. itaque iſtæ virtutes narrationis licet & alijs partibus orationis conueniant, narrationis tamen ſunt propriæ, aliarum aũt partium orationis virtutes narrationi conuenire non poſſunt, quælibet reprehenſio, quælibet confirmatio, quælibet criminatio poteſt habere hæc tria, ſed quaſi aliena. ipſæ autem quæ habẽt, narrationi non conueniunt, vt inductiones, vt ratiocinationes, & reliqua huiuſmodi, quæ fidei ſunt, non affectus, igitur treæ iſtæ virtutes narrationi oratoriæ conuenire poſſunt, & illi narrationi quæ extra ciuiles cauſas eſt. nanque hiſtoria & breuis eſſe debet in expoſitione, & aperta, & probabilis, vt Saluſtius ſibi omnia in Catilina tribuit: Quam breuiſſime potero, paucis abſoluam. Cum alijs hiſtoriographis ſingula tradidiſſet in libro primo hiſtoriarum, dat Catoni breuitatem, Romani generi diſertiſſimus paucis abſoluit: Fannio vero veritatem. Sed antequam dicamus vt breuis narratio fiat, vt aperta, ut probabilis, principio dicendum uidetur quid ſit narratio oratoria, quid agat, uel quo diſtet a reliquis partibus orationis. Oratio quæque negocium explicat, atque inſinuat audienti, narratio dicitur, explicans quid geſtum ſit, aut per uerum, aut per ueriſimile. i. aut per id quod geſtum eſt, aut per id quod geri potuit. quæ oratio tametſi partibus narratione plenis inclinetur in actoris commodum, non tamen ad pugnam continuo eaſdem partes ducit. Negocium .n. iudici inſinuatur, non pars negocij. Agitur enim ut cauſam iudex noſit. Cauſa vero duarum partium eſt. ſed ſubtilitas exponentis, aliquid quod ſuæ parti proſit inſinuat. nam iudex ſic ab uno audit. quaſi extra partem. Sed uere is optimus patronus eſt in narrando, qui ita narrat, ut & aduerſarius ita narrare potuiſſe credatur. uerum talis oratio eſſe non poteſt, cum crimina proponuntur. Quibus in propoſitionibus, & ſi dicatur, illud fuit, illud conſecutum eſt, & cetera ſimilia tamen narratio non eſt. Quoniam hæc omnia ad criminationem continuo ducuntur. & non id agitur in hac oratione, ut iudex ſciat cauſam, ſed ut audiat crimen admiſſum. At in narratione, cum cauſa omnis fuerit explicata, tunc crimen aut ab accuſatore proponitur poſt narrationem, quaſi intentio, aut à defenſore quaſi quæſtio, ut purgetur. Sextus Roſcius occiſus eſt, accuſator dicit a filio, Tullius negat. hinc eſſe criminatio poteſt, & defenſio. Inſinuatur iudici per narrationem totum negocium, vbi, quando, quomodo Sex. Roſcius ſit occiſus. Hoc dicat utraque pars neceſſe eſt. huic ſinguli ſubtiliter interijciunt id, quod parti ſuæ prodeſſe poſſit, non pugnæ modo, ſed adiuncta veriſimilitudine, ut, ita narret quaſi & aduerſarius eodem modo narrare poſſit. Explicito negocio, cauſaq́ cognita, incipit aduerſarius dicere quòd Sex. Roſcium filius interemit, & hæc criminatio. Si autem defenſor eſt, proponit crimen quaſi quæſtionem. Occidiſſe patrem Sex. Roſcius arguitur, & affert argumenta, quibus hoc poſſit diſſoluere. Ita in dictionibus alijs criminationes intelliguntur, uel propoſitiones criminum, cum oratio exponendi quodammodo implicitam ſecum habet intentionem, vt occidiſti, aut abſtuliſti. [At ubi narratio eſt, poſt narrationem dr, ſed tamen in narratione ſignificantur

tur

tur iudici, non aperte ab oratore dicuntur. Breuis erit, ſi vnde neceſſe eſt, inde initium ſumetur, & non ab vltimo repetetur,) Breuis erit, ſi, vnde neceſſe eſt, inde initium ſumet, non ab vltimo repetet. Dixit ſupra narrationem oratoriam tres virtutes habere debere, vt breuis ſit, vt aperta, vt probabilis. Nunc docet breuis narratio quemadmodum eſſe poſſit, & breuis pro qualitate negocij. Breuis, inquit, erit, ſi initium ſumas a rebus neceſſarijs, non ab vltimo. vtputa, ſi nobis bellum Troianum narrandum ſit, debemus a rapta Helenæ incipere, non a Læda, quæ Helenam genuit. Ergo præcepta dat in breuem narrationem, quæ in initio narrationis, quæ in fine, quæ in medio ſeruare debeamus. Atque hoc præceptum de initio narrationis eſt, quod ait. Breuis erit, ſi vnde neceſſe eſt, inde initium ſumetur, non ab vltimo repetetur. Et ſi, cuius rei ſatis erit ſummam dixiſſe, eius partes non dicentur;) Vtputa cum ſufficiat dicere Occidit, & non dicamus, & voluit, & potuit, & occidit, cum harum partium ſumma ſit, occidit, & hoc dixiſſe ſufficiat. verum hoc præceptum de medio narrationis eſſe poteſt. [Et ſi non longius, quàm quod ſcitu opus eſt, in narrando procedetur;) id eſt ſi narres quouſque narrandum eſt, non etiam illa narrentur, quæ iam in tractatus cadunt. vtputa, quidam fortiter fecit, petit præmij nomine ærarij dimidium, contradicitur. Narrandum eſt, quemadmodum fortiter fecerit, non etiam quemadmodum ad ciuitatem regreſſus ſit, & quemadmodum præmium petierit, & quemadmodum ei contradictum ſit. verum hoc præceptum de fine narrationis eſt. [Et ſi nullam in rem aliam tranſibitur:) Scilicet vt illa tantum narret quæ ad cauſam pertinent, non etiam aliqua quæ extra ſunt, & quæ ad negocium minime pertinent. [Et ſi ita dicetur, vt nonnunquam ex eo, quod dictum ſit, id, quod dictum non ſit, intelligatur:) Vt poſtea ſecunda, quæ ſunt ſua prima declarent. Si dicas inde cum reuerſus eſſem, vtique cum dicit reuerſus, oſtendit illi & profectum te neſcio quo, & perueniſſe, poſtremo reuerſum. [Et ſi non modo id, quod obeſt, verum etiam id, quod nec obeſt, nec adiuuat, præteribitur:) Etenim qui breuitati ſtudet, non modo illa in narratione præterire debet quæ obfutura ſunt, verum etiam illa quæ nihil profutura. [Et ſi ſemel vnumquodque dicetur:) Id eſt, vt non modo illa prætereantur quæ aut obfutura ſunt, aut nihil profutura, verumetiam illa quæ proſunt, vt ſemel dicantur, non bis aut amplius. [Et ſi non ab eo, in quo proxime deſitum erit, deinceps incipietur.) Præceptum omne duplex eſt. Nunc enim oſtendit quid faciendum ſit, nunc quid non faciendum. Ita hic Cicero. In ſuperioribus oſtendit quid eſſet in narratione faciendum nunc oſtendit quid ſit non faciendum.

Et ſi non ab eo, inquit, quo in proximo deſitum erit, deinceps incipietur .i. ne à re illa, quam nuper diximus, ad aliam rem ſumamus exordium. Si dicas profectus vrbe ſum, & cum eſſem profectus, ad villam veni, & cum veniſſem. Quare is qui breuiter narraturus eſt, iterare nihil debet. [Ac multos imitatio decipit breuitatis, vt, cum ſe breues putent eſſe, longiſſimi ſint.) Sæpe, inquit, & ſi dictio in verbis breuis eſt, tamen longa efficitur, cum non neceſſariæ res in narratione ponuntur. Quod vt nos non prætereat, primo nobis dicendum eſt quemadmodum poſſumus intelligere. quod vbicunque dicta ſint ſingula verba ſignificant res ſuas ſingulas, ut ſedet, currit, eo venio. Item copulatio rationalis verborum plurimorum vnam rem continet. maxime autem, ſi in narratione ſit, cum præmiſſa verba tertia perſona concludit. Vt, M. Lepido cum omnibus copijs Italia pulſo, ſeuerior, neque minus grauis & multiplex cura patres exercebat. Hæc tertia perſona vnam rem fecit omnium ſuperiorum. Itaque in oratione tot res erunt, quod erunt tertiæ perſonæ. ergo in hac oratione. Acceſſi ad ædes, puerum euocaui, reſpondit: quæſiui dominum, domi negauit eſſe: tertia perſona eſt, reſpondit. Iam igitur vna res eſt. ſit autem altera cum ait, domi negauit eſſe. Quare cum ſufficeret, domi negauit eſſe, abundauit rebus ſuperfluis. quia dixit ante, reſpondit. Ita ergo multos imitatio breuitatis decipit. qui cum res breuiſſime dicant, tamen quia plures quam oportet dicunt, incipiunt breues non eſſe. Quamobrem, inquit, ſi breues eſſe voluimus, non ſolum verba non neceſſaria præterire debemus, ſed etiã res. [Aperta autem narratio poterit eſſe.) Dixit quemadmodum breuis narratio eſſe poſſit, nunc quemadmodum aperta eſſe poſſit, exponit. Illud autem perſpicere debemus, quod & in apertam narrationem illa dat præcepta, quæ & in breuem. Hic etiam quid in principio apertæ narrationis, quid in fine, quid in medio facere debeamus, oſtendit. Nunc itaque totam complectitur narrationem, cum ait. [Aperta autem narratio poterit eſſe, ſi, vt qdq. primum geſtum erit, ita primum exponetur) .ſ. vt non peruerſo narrandi ordine fiat iudicibus in cognitione confuſio. [Et rerum ac temporum ordo ſeruabitur).ſ. ne id primum narres quod poſtea factum eſt, quod ſi feceris, & in rerum & in temporum ordine delinquis. [Vt ita narrentur, vt geſtæ res erunt, aut vt potuiſſe geri videbuntur.) Hoc eſt quod ait ſupra in definitione narrationis. Narratio eſt rerum geſtarum, aut geſtarum expoſitio .i. vera, & veriſimilis. [Hic conſiderandum erit, ne quid perturbate,) Vt in præceptis breuis narrationis primum oſtendit quid faciendum eſſet, deinde quid non faciendum, ita & hic oſtendit primo quid faciendum eſſet, tum quid non faciendum. Conſiderandum, inquit, erit, ne quid perturbate dicatur .i. ſi rerum ac temporum in narratione ordo mutetur. Deinde, inquit, nequid contorte .i. cum interdum non facilis tranſitus ac directus eſt, ſed obſcurus. [Ne quam in aliam rem tranſeatur,) Ne omiſſis rebus ad præſens negotium pertinentibus, non narranda atque aliena narremus. Hoc præceptum etiam de breui narratione dedit, cum ait. Et ſi in nullam aliam rem tranſibitur. [Ne ab vltimo repetatur,) Ita vt ſupra de breui narratione, ſi vnde neceſſe eſt inde initium ſumetur, nec ab vltimo repetetur. Verum hoc præceptum etiam hic de initio narrationis eſt. [Ne ad extremum prodeatur.) Ita vt ſupra de breui narratione: Et ſi nõ longius, quam quod ſcitu opus eſt, narrando procedatur. Verum hoc præceptum etiam hic de fine narrationis eſt, ne ad extremum procedatur. [Ne quid, quod ad rem pertineat, prætereatur:) Hoc vitium mediæ narrationis eſt, ita aut principij vitium eſt, ſi ab vltimo repetatur, finis autem, ſi ad extremum prodeatur. Deinde cõcludit, illa, inquit, omnia de breui narratione præcepta etiam in aperta nobis ſeruanda ſunt. Nam vt aperta non poſſit eſſe narratio, non intelligitur, id eſt aperta non eſt longitudine magis quam obſcuritate. Ergo vt aperta ſit narratio, & vt intelligatur, minime longa .i. breuis eſſe debebit. Præterea, inquit, vt apertam habeamus narrationem, vti, inquit, dilucido ac de proximo petito ſermone debemus. [Probabilis erit narratio, ſi in ea videbuntur ineſſe ea, quæ ſolent apparere in veritate,) Secundum ordinem diuiſionis ſuæ, poſtquam de breui & aperta narratione tractauit, nunc incipit de narratione probabili diſputare. Probabilis, inquit, erit narratio, ſi in ea fuerint illa omnia quibus ſolet veritas inueniri. nam in his ſeptem omnis ad fidem argumentatio continetur. Septem illa ſuperiora, quis, quid, cur, vbi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis, omnes artium ſcriptores tractauerunt, & in præceptis ſuarum artium reliquerunt. Verum Cicero rerum ac temporum perſonarumque conſiderans naturam, addidit illis omnibus octauam opinionem, & recte. Res enim omnes non per ſe ſunt, nec ex natura valent, ſed opinione. neque enim cum dicimus tunicam, per ſeipſam intelligimus tunicam eſſe quia veſtimur, ſed quia noſtra nobis opinione perſuaſum eſt cum audierimus tunicam, intelligimus rem eſſe qua veſtimur. Et reliqua ſimiliter colligere poſſumus. Ergo Cicero omnia dicit.

Hanc vero opinionem in tribus plenam eſſe dicit, ſi id, quod dicimus à noſtra natura non abhorreat .i. ab eorum natura pro quibus agimus, ſcilicet ne de pudicitia agat leno, de caſtitate meretrix. quod ſi fiat, probabilis narratio non erit. Deinde vt id, quod agimus, à populi rumore non abhorreat .ſ. ne contra conſuetudinem audientium loquaris. Si apud Romanos narres contra iuſtitiam, & ſi apud Scythas mores barbaros reprehendas. Poſtremo ſi id, quod agimus, cum eorum quicunque audiunt iudicaturi opinione conſentiat. Itaque narrationem probabilem eſſe dicit, ſi in ea ſit ſeptem illa, quis, quid, cur, vbi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis. Sed cum omnia hic poſuerit, vnum non poſuit, id eſt modum, quod eſt quemadmodum. Et recte modum inter præcepta probabilis narrationis non poſuit. Non enim in modo fides ſit, ſed magis auxeſis criminis. Et quoniam præcepta hæc & ad coniecturam accommodanda erant, vbi factum negatur, merito modus eſſe non debuit, quia modus non excutimus, niſi cum factum conceditur. Cum autem in coniectura, vbi factum negatur, omnino eſſe non poterit, multo magis alibi modus non erit. Si autem in reliquis ſtatibus fuerit, auxeſis facti erit, non probabilis narrationis expoſitio. Ergo hic videamus, ſeptem illa abſque ſolo modo. Perſona, ſi perſonarum dignitates ſeruabuntur. Cauſa, ſi cauſæ factorum extabunt. Facultas, ſi fuiſſe facultates videbuntur. Tempus, ſi tempus idoneum. Locus, ſi locus opportunus. Videamus & opinionem quæ his omnibus quoque à Cic. addita eſt. [Si res & ad eorum, qui agent, naturam, & ad vulgi morem, & ad eorum,

qui

qui audiunt, opinionem accommodabitur.) Si perſonarum dignitates ſeruabuntur, non honores, ſed prout quæque digna ſit. (Si tempus idoneum, ſi ſpatij ſatis.) Duo ſunt tempora, vnum per ſpatium .i. per interuallum, aliud per opportunitatem. Spatium eſt, vt vnus, alter, multi dies, menſis, menſes, anni. Opportunitas eſt occaſio ex hominum actibus facta, vt bellum, pax, ludi, ſeditio. Hoc eſt ergo quod ait. Si tempus idoneum, ſi ſpatij ſatis. Iam cum ait, ſi tempus idoneum, oſtendit tempus eſſe per opportunitatem. Illud autem præterea conſiderare oportebit. Supera docuit quæ in narratione ſeruanda ſint, & quemadmodum facienda, nunc in ipſam narrationem quatuor præcepta dat. Quæſtio eſt enim. An vbique narrandum ſit. Deinde ſi narrandum, quo loco narrandum: Poſtremo ſi ita narretur quemadmodum cauſa poſtulet, non vbique narrandum eſt, inquit. Etenim ſi obeſt narratio, prætereunda eſt: Et cum nihil prodeſt, prætereunda eſt. Deinde, inquit, videndum eſt quo loco narrandum ſit. Sæpe enim poſt argomenta narrandum eſt, vt Cicero in Miloniana fecit. Poſtremo ſecundum cauſæ genus narrandum eſt, vt quod non eſt prætereundum, non prætereas, quod prætereundum, prætereas. (Obeſt tum, cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem.) Obeſt, inquit, narratio ſi cum apertis atque inſinuas rei geſtæ qualitatem, neceſſe habes tibi auditorem reddere inſenſum. Quod cum contingit, non contexte, inquit, narrare debebis, nec cauſam omnem indicare, ſed ſingulas cauſæ partes proponere, & his ſtatim argumenta ſupponere, vt res dubia fidem pro agentis accipiat voluntate. Præterea, inquit, cum nihil prodeſt narratio, præteriri debet. Nihil autem prodeſt narratio tum, cum ita ab aduerſarijs cauſa iudicibus expoſita eſt, vt a nobis aliter narrandum non ſit. Denique iam ſupra diximus, non interdum opportuno loco poni narrationem. Verum hoc genus præcepti differt in id tempus, quo de diſpoſitione dicturus eſt. (Non quemadmodum cauſa poſtulat, narratur,) Præuaricatio duobus modis ſit. Si vtilia noſtræ cauſæ cum obſcuritate dicamus, aut vtilia aduerſariorum manifeſte atque aperte proferamus. Verum hæc tunc vitia ſunt, ſi cum id facimus, nihil nobis prodeſt. Sæpe etenim prodeſt, ut tali præuaricatione aliud quod volumus obtinere poſſimus. Nam ut obtineat Dauus, ne Chremes det filiam Pamphilo, apte narrat id, quod contra Pamphilum poterat videri, illum peregrinam amare, & filium ex ea ſuſcepiſſe. Nunc ſecundum ordinem poſitæ narrationis, ad partitionis præcepta veniamus.

BECICHEMIVS.

NAm pleriſque breuiter dicere videtur, qui ita dicunt. Acceſſi ad ædes, puerum vocaui.) Manuſcripti libri, dicit. ſed & dicunt defendi poteſt a grammaticis.

DE PARTITIONE.

RECTE habita in cauſa partitio, illuſtrem & perſpicuam totam efficit orationem. Eius partes duæ ſunt, quarum vtraque magnopere ad aperiendam cauſam, & conſtituendam pertinet controuerſiam. Vna pars eſt, quæ, quid cum aduerſarijs conueniat, & quid in controuerſia relinquatur, oſtendit: ex qua certum quiddam deſignatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera eſt, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breuiter expoſitio ponitur diſtributa: ex qua conficitur, vt certas animo res teneat auditor; quibus dictis, intelligat fore peroratum. Nunc, vtroque genere partitionis quęadmodum conueniat vti, breuiter dicendum videtur. Quæ partitio, quid conueniat, aut quid non conueniat, oſtendit, hæc debet illud, quod conuenit, inclinare ad ſuę cauſæ commodum, hoc modo: Interfectam matrem eſſe à filio, conuenit mihi cum aduerſarijs. Item contra: Interfectum eſſe à Clytemneſtra Agamemnonem, conuenit. Nam hic vterque & id poſuit, quod conueniebat; & tamen ſuæ cauſæ commodo conſuluit. Deinde, quid controuerſiæ ſit, ponendum eſt in iudicationis expoſitione: quæ quemadmodum inueniretur, ante dictum eſt. Quæ autem partitio rerum diſtributam continet expoſitionem, hæc habere debet breuitatem, abſolutionem, paucitatem: Breuitas eſt, cum niſi neceſſarium nullum aſſumitur verbum. Hæc in hoc genere iccirco vtilis eſt, quòd rebus ipſis, & partibus cauſæ, non verbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus eſt. Abſolutio eſt, per quam omnia, quæ incidunt in cauſam, in genera, de quibus dicendum eſt, amplectimur. in qua partitione videndum eſt, ne aut aliquod genus vtile relinquatur, aut ſero extra partitionem, id quod vitioſiſſimum ac turpiſſimum eſt, inferatur. Paucitas in partitione ſeruatur, ſi genera ipſa rerum ponuntur, neque permiſte cum partibus implicantur. nam genus eſt, quod plures partes amplectitur. vt animal: pars eſt, quæ ſubeſt generi, vt equus. Sed ſæpe eadem res alij genus, alij pars eſt. nam homo, animalis pars eſt; Thebani, aut Troiani, genus. Hæc ideo diligentius inducitur præſcriptio, vt, aperte intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione ſeruari poſſit. nam qui ita partitur, Oſtendam propter cupiditatem, & audaciam, & auaritiam aduerſariorum omnia incommoda ad remp. perueniſſe; is non intellexit, in partitione, expoſito genere, partem ſe generis admiſcuiſſe. nam genus eſt omnium nimirum libidinum cupiditas: eius autem generis ſine dubio pars eſt auaritia. Hoc igitur vitandum eſt, ne, cuius genus poſueris, eius ſecum aliquam, diuerſam ac diſſimilem, partem ponas in eadem partitione. Quòd ſi quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione cauſæ erit ſimpliciter expoſitum, diſtribuetur eo tempore commodiſſime, cum ad ipſum ventum erit explicandum in cauſæ dictione poſt partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura, quàm ſatis eſt, demonſtraturos nos dicamus, hoc modo: Oſtendam aduerſarios, quod arguimus, & potuiſſe facere, & voluiſſe, & feciſſe: nam, feciſſe, oſtendere ſatis eſt. Aut cum in cauſa partitio nulla ſit, & cum ſimplex quiddam agatur, tamen vtamur diſtributione, idq́. perraro poteſt accidere. Ac ſunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc vſum oratorium non tantopere pertinent, quæ verſantur in philoſophia, ex quibus hæc ipſa tranſtulimus, quæ conuenire videbantur, quorum nihil in ceteris artibus inueniebamus. Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminiſſe oportebit, vt & prima quæque pars, vt expoſita eſt in partitione, ſic ordine tranſigatur; &, omnibus explicatis, peroratum ſit, hoc modo, vt ne quid poſterius præter concluſionem inferatur. Partitur apud Terentium breuiter & commode ſenex in Andria, quæ cognoſcere libertum velit:

Eo pacto & gnati vitam, & conſilium meum.
Cognoſces, & quid facere in hac re te velim.

itaque quemadmodum in partitione propoſuit, ita narrat primum gnati vitam:

Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis Soſia,
Liberius viuendi fuit poteſtas.

Deinde ſuum conſilium,

Et nunc id operam do.

Deinde quid Soſiam velit facere, id quod poſtremum

poſuit

poſuit in partitione, poſtremum dicit:

Nunc tuum eſt officium.

Quemadmodum igitur hic & ad primam quanque partem primum acceſſit, &, omnibus abſolutis, finem dicendi fecit: ſic nobis placet & ad ſingulas partes accedere, & omnibus abſolutis perorare. Nunc de confirmatione deinceps, ita vt ordo ipſe poſtulat, præcipiendum videtur.

VICTORINVS.

RECTE habita in cauſa partitio, illuſtrem & perſpicuam totam efficit orationem.) Antequam de præceptis partitionis dicamus, prius dicendum videtur, quid interſit inter partitionem & diuiſionē. Partitio eſt, totius cauſæ per partes conſtitutio. Diuiſio eſt, rerum ſub partitione iacentium. Verum hic hoc animaduertendum eſt, vt definitionem partitionis non ab eo quid ſit, ſed quid faciat collegerit. Recte, inquit, habita in cauſa partitio illuſtrem & perſpicuam totam efficit orationem. Narrationis porro definitionem ab eo quid ſit, ſcimus eſſe collectam. Narratio eſt rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio. Dicit itaque, partitionem duas habere partes. Diſtributionem, & aliam quæ oſtendit quid aduerſarij confiteantur, & quid in contentione verſetur. Verum vtrarumque harum partium duplex effectus eſt. Aperit cauſam, & controuerſiam conſtituit. aliud eſt enim quod aperit cauſam, aliud quod conſtituit controuerſiam. Namque aperitur cauſa in narratione, in qua etiam ſi intelligitur quæ ſit controuerſia, non tamen ab oratore conſtituitur. Conſtituere eſt enim proponere, & dicere quid in controuerſia ſit. Ergo in narratione aperitur cauſa, non conſtituitur controuerſia. At in partitione, tametſi aperitur cauſa tamen & conſtituitur controuerſia, vt non vnum ſit, ſed vtrunque fiat. Nam aperit vtique cauſam, quia partitur. quanquam alio modo aperit quam in narratione. Cum enim dicit dicturus ſum de illo, aperta eſt cauſa partitione, hoc eſt diſtributione. Item in alia partitione, cum dicitur, illud manifeſtum eſt, nec negatur, illud vero negatur, vtique aperitur cauſa, ſed partitione, vt diximus, in eo tamen & conſtituitur controuerſia, cum quid in confeſſione ſit docetur, quid in negatione. Alia autem partitio, quæ diſtributio nuncupatur, poteſt aperire tantum cauſam res enumerando: at cum vel verba iunguntur, vel oratio, quæ dicat de his eſſe dicendum, tunc conſtituitur controuerſia. quæſtor Verres fuit legatus, prætor vrbanus, prætor Sicilienſis. Hoc ſolum dicere, aperire cauſam eſt, ſed partitione, per diſtributionem. At vero illud adiungere, quare hæc erit quadripartita diſtributio totius accuſationis meæ, hoc eſt conſtituere controuerſiam. Itaque, ut diximus, partitio ſpecies habet duas. Vnam, quæ quid cum aduerſarijs conueniat docet, & quod in controuerſia ſit. Alteram, quæ in diſtributionem habet membrorum in reliquam orationem. Illa ſuperior ſpecies cum propoſuerit quid conueniat, id ipſum ad ſe inclinat, ut pro ſe faciat id, quod aduerſarius confitetur. Poſtea vero ſubiungit, id quod ſit in controuerſia. Facit hoc Cicero pro Milone: Dicam, inquit, vim factam à P. Clodij familia. aduerſarij non negant. Hic propoſuit, quod aduerſarij fateantur. deinde ipſum pro ſe fecit dicendo, damnum datum eſſe Miloni Concedi. vici vnam rem. Item adiunxit alteram partem, in qua confeſſionem docet, cum dicitur, Ni hominibus armatis non negas, vici alteram. Poſt, quid in controuerſia ſit proponit, cum dicit, Dolo malo factum negas: de hoc iudicium eſt. ſed quoniam non in omni negocio aduerſarius fatetur, illa alteri adhibenda partitio eſt, quæ diſtributio nuncupatur. vbi totius cauſæ membra ponuntur. Verum hæc membra, aut ea ſunt quæ vere in eodem negocio continentur, vt in Verrinis de quæſtura, de legatione, de prætura vrbana, de prætura Sicilienſi. quam quadripartitam diſtributionem totius accuſationis ſuæ Tullius eſſe dixit. Item illa diſtributio de frumento, quam fecit dicendo emptum decumanum æſtimatum. Aut ſi partitio de ipſa cauſa non ſumitur, ea membra ponit orator, quæ ipſe ingenio inuenit, & ſibi ipſe dicenda conſtituit, non ex negocij factis ad cauſam ſumptis, ſed argumentatione oratoris in cauſa collocatis. vt in Diuinatione: Ego ſic intelligo, ſic vt de pecunijs repetundis quæſtio ſit, ſi nomen cuiuſpiam deferatur. Hæc duo in primis expectari oportere, quem maxime auctorem velint hi qui eas iniurias paſſi ſint & quem minime velint hi qui eas iniurias feciſſe arguantur. Item pro Sexto Roſcio, cum vnum crimen ſit parricidij, ac propterea vnum negocium, partitur tamen Tullius non cauſam, ſed orationem, dicendo: In crimen, audaciam, & potentiam criminis, coniunctionem accuſator Brutius ſuſcepit. Audaciæ partes Roſcij ſibi depopoſcerunt, Chryſogonus autem potentia pugnat. [Altera eſt, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breuiter expoſitio ponitur) Partitionis duæ partes ſunt, vna quæ quid cum aduerſarijs conueniat indicat, & quid in controuerſia ſit demonſtrat. altera quæ dicitur diſtributio. Hæc eadem duplex. nam aut ea membra continet quæ in cauſa ſunt, aut ea quæ ingenio fingit orator, quibus dictis intelligat fore peroratum. Præcipit, vt partitione completa, nihil amplius dicamus præter concluſionem. [Quæ partitio, quid conueniat, aut quid non conueniat, oſtendit,) In hac partitione, id quod aduerſarius confitetur, ad cauſæ noſtræ commodum nos docet inclinare debere. Et dat exemplum: Si dicat accuſator, matrem occiſam ab Oreſte filio, conſtat. Iam cum ait, matrem à filio conſtat occiſam, id quod aduerſarius confitetur, ad ſe inclinat. Conſideratione enim ſanguinis, non videtur debuiſſe à filio mater occidi. Deinde ſi dicat Oreſtes, uel eius defenſor, conſtat à Clytemneſtra Agamemnonem maritum occiſum confeſſionem aduerſarij ſine dubio ad ſe inclinat. conſideratione enim iuris, occidi maritus ab vxore non debuit. Iam quid in controuerſia ſit, ea iudicatione colligitur, id eſt an recte Oreſtes matrem occiderit, cum illa patrem occiderit Oreſtis? Quare accuſatoris talis erit partitio. Interfectam matrem à filio, cum aduerſarijs mihi conuenit, cum illa occiderit Agamemnonem. Sed an a filio occidi debuerit, quæſtio eſt. Rei vero talis erit partitio. Interfectum à Clytemneſtra Agamemnonem conuenit: an à filio Clytemneſtra debuerit occidi, quæſtio eſt. [Quæ autem partitio rerum diſtributam continet expoſitionem, hæc habere debet breuitatem, abſolutionem, paucitatem:) In omni diſtributione, ſiue quam habet orator in membris negocij, ſiue quam in membris quæ ipſe format, & fingit dicenda, ſeruare debet hæc tria, breuitatem, abſolutionem, paucitatem. Breuitas in verbis eſt, abſolutio in toto, paucitas in generibus. [Breuitas eſt, cum niſi neceſſarium nullum aſſumitur verbum.) Vt ſi ſic partiamur: Dicemus de decumano frumento, deinde de empto, poſtremo de æſtimato. Sed partiendo longius peccabimus contra præceptum hoc ſi ſic dicamus: Nunc dicemus de decumano frumento: deinde ubi maius eſt crimen, de eo quod ſolet publicis pretijs comparari: poſtremo, ubi nihil auaritia Verris intactum reliquit, dicemus etiam de æſtimato frumento. Hæc itaque ſuperflua verborum in breuitate partitionis uitare debemus, ut animos auditoris non verbis, ſed rebus potius occupemus. [Hæc in hoc genere idcirco utilis eſt,) In hoc genere, id eſt in diſtributione, breuitas vtilis eſt ad animos auditorum non verbis ſed rebus potius occupandos. [Abſolutio eſt, per quam omnia, quæ incidunt in cauſam, in genera, de quibus dicendum eſt, amplectimur.) Abſolutionem tunc facimus, ſi omnia quæ incidunt in cauſam partientes ponamus. Hæc quæ incidunt, omnia nunc ſpeciebus confici poſſunt, nunc generibus. quoniam autem ſpecierum maior eſt multitudo, anguſtior generum vis & natura quippe cum genus multas in ſe ſpecies contineat, qui facit partitionem, de ſpeciebus omnibus cauſæ incidentibus abſolutionem quidem ſeruat, quòd omnis ſpecies in partitione proponit, ſed peccat, quòd ſpecierū latior diſtributio eſt, & in partitione amplior quàm quattuor partes omnino eſſe non debent. Ergo ut abſolutio melius in diſtributione ſeruetur, ſpecies illæ ad genera reſeruandæ ſunt. Vt paucis generibus cum ſpecies omnes complexi fuerimus, abſolutionem conficiamus, quòd omnia, & paucitatem, quòd genera quæ incidunt in cauſam, in diſtributione collocamus, ne aut vtile aliquod genus prætereamus, aut poſtea cauſæ, quod eſt vitioſius, inferamus. [Paucitas in partitione ſeruatur, ſi genera ipſa rerum ponuntur,) Tunc, inquit, pauca in partitione collocamus, cum quid ſit genus, quid ſit ſpecies, iam ſcimus, nec cum generibus ſpecies implicemus. Itaque ſi ſtudere volumus paucitati, etiam genera pauca in partitione collocare debemus. [Nam genus eſt, quod plures partes amplectitur, vt animal, pars eſt, quæ ſubeſt generi, vt equus) Ο Ν, græci ſubſtantiæ & accidenti genus ponunt, ſed non bene. pars enim omnis generi ſuo ſimilis eſſe debet. Subſtantia porro res eſt, quæ alijs rebus ſubeſt, capax accidentium qualitatum. Deinde accidens eſt id quod in ſubſtantiam cadit. Quare quoniam

niam illud ſuperius O N, vtruoque eſſe non poteſt, non recte ſub ſtantiæ & accidenti genus ſactum eſt. Ergo quoniam præcipimus vt ſpecies generi ſemper ſimilis eſſe debeat. videamus vbi hic Cicero quaſi videatur erraſſe. Nam poſuit hominem reſpectu duplici, vt ad inferiora genus ſit, ad ſuperiore ſpecies. Huic animal præpoſuit, vt ſpeciē faceret, id quod homo, cum id ipſum genus vellet oſtendere quod homo eſt ſubiecit huic ſpeciem, Romanum, Thebanum: Non ne videtur eſſe vitioſum, quod cum homo ſubſtantia ſit, Romanus autem aut Thebanus accidens? Etenim parum recta ſubiectio eſt, ſub eo quod ſubſtātia ſit, id quod eſt accidens collocari. Nam rectum illum præceptum eſt, in faciendis generibus & ſpeciebus & indiuiduis rem aut ſubſtantialem in omnibus eſſe ſeruandam, aut accidentalem. vt cum in genere ſit ſubſtantia & in genere & in ſpecia & indiuiduo ſit. Animal nanque ſubſtantia eſt, huic cum ſuppono ſpeciem, ſubſtantia eſſe debet, ſuppono autem hominem. Item cum ſuppono homini Ciceronem, ſubſtantiam pono, ſic factum eſt vt in omnibus ſubſtantia ſeruaretur. Pari ratione ſi id quod eſt accidens fuerit etiam ſpecies, accidens debeo collocare. Pariter & indiuiduum, vt genus ponam colorem. accidit enim calor corpori, huic cum ſuppono ſpeciem album vel nigrum, intelligo & hoc quoque accidens eſſe. Eritq́ etiam ſimilis ratio, cum ſub albo pono hoc album, quod eſt indiuiduum. Indiuiduum eſt, quod oculis digitoq́. monſtratur, ergo & album & color accidentia cuncta ſunt, corporis .ſ. quamobrem Romanus & Thebanus accidentia ſunt. Accidunt enim ſubſtantiæ cuilibet, aut homini, aut equo. Cicero vero hominem ponit .i. ſubſtantiam. & recte facit, huic genus dando, animal. nanque animal ſubſtantia eſt. non recte autem, cum hominis ſpeciem ſupponeret, Thebanum & Troianū ſuppoſuit. quoniam hæc, vt diximus, accidentia ſunt. Sed hoc fruſtra in quæſtionem venit. licet enim id quod accidens eſt, poni in ſubſtantiam cum eo ipſo ſibi copulato cui ſupponitur. vtputa homo, vt diximus animalis ſpecies eſt, hominis vero ſpecies eſt Thebanus, quod eſt accidens, hic non Thebanum ſolum audire debeo, ſed hominem Thebanum, vt ſimul cum Thebano & hominem audiendo, faciam id quod eſt accidens ſubſtantiale. Quare Cicero recte hominem animalis ſpeciem poſuit, & genus Thebani, aut Troianis hominis ſcilicet. Itaque, inquit, ideo diligentius genera, & ſpecies generum definire volumus, vt intellectis aperte generibus, quo breuior ſit partitio, etiā genera pauca in partitione eadem collocemus. [Nam qui ita partitur, Oſtendam propter cupiditatem, & audaciam, & auaritiam aduerſariorum omnia incommoda ad remp. perueniſſe;) In partitione quæ dicitur diſtributio tria ſemper dicit eſſe ſeruanda, breuitatem, abſolutionem, paucitatem. Breuitas in verbis eſt Abſolutio, vt omnia genera quæ in cauſam incidunt in partitione ponamus. Paucitas, vt ſola rerum genera, quæ partium genera ſunt abſque partibus ſuis in partitione ponamus, & quæ genera ſunt, partes aliorum generum eſſe non poſſunt. nunc itaque de paucitate tractatus eſt. Et dat exemplum vitioſe diſtributionis .i. in qua genus & pars eius ſimul poſita ſunt. nam qui ita, inquit, partitur. Oſtendam propter cupiditatem & audaciam aduerſariorum, &c. is, inquit, errauit. etenim paucitatem ſeruare neſciuit. Si quidem non ſola rerum genera poſuit. ſed genus & partem generis. Cupiditas enim genus eſt, pars cupiditatis auaritia. Ergo in ſuperioribus quid faciendum eſſet oſtendit nunc quid non faciendum. & hæc fere bipartita præceptorum omnium diſciplina eſt. [Hoc igitur uitandum eſt, ne cū genus poſueris, eius ſpeciem, ſicuti aliquam diuerſam ac diſſimilem partem ponas in eadem partitione.) Hoc igitur vitandum eſt, vt ſciamus nunc illud præcipi, quod faciendum nō ſit. [Quòd ſi quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione cauſæ erit ſimpliciter expoſitum,) Genera, inquit, ipſa rerum in partitione ponenda ſunt, & ſi cui generi partes ſuas fuerit neceſſe ſupponi. Poſtquam, inquit, partitionem cœpimus exequi, ad id genus venerimus, tunc nos partes eius conuenit explicare. In partitione tamen partes generi iungere non debemus. In tractatibus quæſtionum, debemus de generis partibus diſputare. [Atque illud quoque pertinet ad paucitatem,) Quoniam de paucitate tractatus eſt, atque illud quoque pertinet ad paucitatem, inquit. Ne plura quam ſatis nos demonſtraturos eſſe dicamus, hoc modo, inquit: Oſtendam aduerſarios id quod arguimus, & voluiſſe, & potuiſſe, & feciſſe, cum in tertio cuncta ſint. Deinde, inquit, cum ſimplex quidam in controuerſia ſit, nos tamen diſtributione vtamur. [Ac ſunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc vſum oratorium non tantopere pertinent,) Oſtendit partitionum multa eſſe alia præcepta, ſed tamen quæ ad philoſophiam, non quæ ad rhetoricam pertineant. Ad philoſophiam, inquit, de qua hæc ipſa præcepta tranſtulimus. Iden, inquit, quia nihil horum in reliquis artibus inuenimus. Oſtendit hæc de partitione præcepta latinos nunquam habuiſſe in artibus ſuis, ſed ſe primum tranſtuliſſe de græcis. [Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminiſſe oportebit,) Ad extremum hoc dat in partitione præceptum, vt quod primum in partitione ponimus, id primum aggrediamur & explicemus, quod ſecundum ponimus, vt ſecundo aggrediamur loco, quod tertium, tertio. Poſtremo finitis per ordinem ſuum partibus, dictionem omnem extremis epilogis concludamus.

BECICHEMIVS.

HOc igitur vitandum eſt, ne cuius genus poſueris, eius ſecum ſicuti aliquam partem diuiſam ac diſſimilem ponas in eadem partitione.) Error turpiſſimus & multiplex. Sic corrige: Hoc igitur vitandum eſt, ne cum genus poſueris, eius ſpeciem ſicuti aliquam diuerſam partem ac diſſimilem ponas in eadē partitione.

DE CONFIRMATIONE.

CONFIRMATIO eſt, per quam argumentando noſtræ cauſæ fidem, & auctoritatem, & firmamentum adiungit oratio. Huius partis certa ſunt præcepta, quæ in ſingula cauſarum genera diuidentur. Veruntamen non incommodum videtur, quandam ſiluam, atque materiam vniuerſam ante permixtam, & confuſam exponere omnium argumentationum: poſt autem tradere quemadmodum vnumquodque genus cauſæ, hinc omnibus argumentandi rationibus tractis, confirmare oporteat. Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quod perſonis, aut ex eo, quod negocijs eſt attributum. Ac perſonis has res attributas putamus, nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes. Nomen eſt, quod vnicuique perſonæ datur, quo ſuo quæque proprio, & certo vocabulo appellatur. Naturam ipſam definire difficile eſt. partes autem eius enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius eſt. Hæ autem partim diuino, partim mortali in genere verſantur. Mortalium autem pars in hominum, pars in beſtiarum genere enumeratur. Atque hominum genus & in ſexu conſideratur, virile an muliebre ſit; & in natione, patria, cognatione, & ætate: natione, Graius an barbarus: patria, Athenienſis an Lacedæmonius: cognatione, quibus maioribus, quibus conſanguineis: ætate, puer an adoleſcens, natu grandior an ſenex. Præterea commoda & incommoda conſiderantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo: valens an imbecillis, longus an breuis, formoſus an deformis, velox an tardus ſit, acutus an hebetior, memor an obliuioſus, comis, officioſus, pudens, patiens, an contra. Et omnino quæ à natura data animo & corpori conſiderabuntur, in natura conſideranda ſunt. Nam quæ induſtria comparantur, ad habitum pertinent, de quo poſterius dicendum eſt. In victu conſiderare oportet, apud quem, & quo more, & cuius arbitratu ſit educatus; quos habuerit artium liberalium magiſtros, quos viuendi præceptores; quibus amicis vtatur; quo in negocio, quæſtu, artificio ſit occupatus; quo modo rem familiarem adminiſtret; qua conſuetudine domeſtica ſit. In fortuna quæritur, ſeruus ſit an liber, pecunioſus an tenuis, priuatus an cum poteſtate:

ſtatē: ſi cum poteſtate, iure an iniuria, felix, clarus, an contra; quales liberos habeat. Aut, ſi de non viuo quæretur, etiam quali morte ſit affectus, erit conſiderandum. Habitum autem hunc appellamus, animi, aut corporis conſtantem & abſolutam aliqua in re perfectionem, vt virtutis aut artis perceptionem alicuius, aut quamuis ſcientiam. Et item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, ſed ſtudio & induſtria partam. Affectio eſt, animi, aut corporis ex tempore aliqua de cauſa commutatio, vt lætitia, cupiditas, metus, moleſtia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodem reperiuntur. Studium autem eſt, animi aſſidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, vt philoſophiæ, poetriæ, geometriæ, literarum. Conſilium eſt aliquid faciendi aut non faciendi vere excogitata ratio. Facta autem, & caſus, & orationes tribus ex temporibus conſiderabuntur, quid fecerit, aut quid ipſi acciderit, aut quid dixerit, aut quid faciat, quid ipſi accidat, quid dicat, aut quid facturus ſit, quid ipſi caſurum ſit, qua ſit vſurus oratione. Ac perſonis quidem hæc videntur eſſe attributa. Negocijs autem quæ ſunt attributa, partim ſunt continentia cum ipſo negocio, partim in geſtione negocij conſiderantur, partim adiuncta negocio ſunt, partim geſtum negocium conſequuntur. Continentia cum ipſo negocio ſunt ea, quæ ſemper affixa eſſe videntur ad rem, neque ab ea poſſunt ſeparari. Ex his prima eſt breuis complexio totius negocij, quæ ſummam continet facti, hoc modo: Parentis occiſio, patriæ proditio. Deinde cauſa eius ſummæ, per quam, & quamobrem, & cuius rei cauſa factum ſit, quæritur. Deinde ante rem geſtam quæ facta ſunt, continenter vſque ad ipſum negocium. Deinde in ipſo gerendo negocio quid actum ſit. Deinde quid poſtea factum ſit. In geſtione autem negocij, qui locus ſecundus erat de ijs, quæ negocijs attributa ſunt, quæretur locus, tempus, modus, occaſio, facultas. Locus conſideratur, in quo res geſta ſit, ex opportunitate, quam videatur habuiſſe ad negocium adminiſtrandum. Ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, interuallo, longinquitate, propinquitate, ſolitudine, celebritate, natura ipſius loci, & vicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus, ſacer, an profanus; publicus, an priuatus; alienus, an ipſius, de quo agitur, locus ſit, an fuerit. Tempus autem eſt id, quo nunc vtimur, (nam ipſum quidem generaliter definire difficile eſt) pars quædam æternitatis cum alicuius annui, menſtrui, diurni, nocturni ue ſpatij certa ſignificatione. In hoc & quæ præterierunt, conſiderantur, & eorum ipſorum, quæ propter vetuſtatem obſoleuerunt, vt incredibilia videãtur, & iam in fabularum numero reponantur: & quæ iandiu geſta, & à memoria noſtra remota, tamen faciant fidem, vere tradita eſſe, quòd eorum monumenta certa in literis extent: & quæ nuper geſta ſint, quæ ſcire pleríque poſſint, & itē quæ inſtent in præſentia, & quæ maxime fiant, & quæ conſequantur. In quibus poteſt conſiderari, quid ocyus, & quid ſerius futurum ſit. Et item communiter in tempore perſpiciendo longinquitas eius eſt conſideranda, nam ſæpe oportet commetiri cum tempore negocium, & videre potuerit ne aut magnitudo negocij, aut multitudo rerum in eo tranſigi tempore. Conſideratur autem tempus & anni, & menſis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicuius horum. Occaſio autem eſt pars temporis, habens in ſe alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem: quare cum tempore hoc differt. nam genere quidem vtrunque idem eſſe intelligitur: verum in tempore ſpatium quodam modo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte ſpectatur: in occaſione ad ſpatium temporis faciendi quædam opportunitas intelligitur adiuncta. Quare cum genere idem ſit, ſit aliud; quod parte quadam, & ſpecie, vt diximus, differat. Hæc diſtribuitur in tria genera, publicum, commune, ſingulare. Publicum eſt, quod ciuitas vniuerſa aliqua de cauſa frequentat, vt ludi, dies feſtus, bellum. Commune, quod accidit omnibus eodem fere tempore, vt meſſis, vindemia, calor, frigus. Singulare autem eſt, quod aliqua de cauſa priuatim ſolet alicui accidere, vt nuptiæ, ſacrificium, funus, conuiuium, ſomnus. Modus autem eſt, in quo, quemadmodum, & quo animo factum ſit, quæritur. Eius partes ſunt, prudentia, & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex ijs, quæ clam, palam, ui, perſuaſione fecerit. Imprudentiæ autem in purgationem confertur; cuius partes ſunt, inſcientia, caſus, neceſſitas; & in affectionem animi, hoc eſt, moleſtiam, iracundiam, amorem, & cetera, quæ in ſimili genere verſantur. Facultates ſunt, aut quibus facilius fit, aut ſine quibus aliquid confici non poteſt. Adiunctum autem negocio id intelligitur, quod maius, & quod minus, & quod ſimile erit ei negocio, quo de agitur, & quod æque magnum, & quod contrarium, & quod diſparatum, & genus, & pars, & euentus. Maius, & minus, & æque magnum, ex ui, & ex numero, & ex figura negocij, ſicut ex ſtatura corporis, conſideratur. Simile autem ex ſpecie comparabili, comparabile autem ex conferenda atque aſſimulanda natura iudicatur. Contrarium eſt, quod poſitum in genere diuerſo, ab eodem, cui contrarium eſſe dicitur, plurimum diſtat, ut frigus calori, vitæ mors. Diſparatum autem eſt id, quod ab aliqua re per oppoſitionem negationis ſeparatur, hoc modo, ſapere & non ſapere. Genus eſt, quod partes aliquas amplectitur, vt cupiditas. Pars eſt, quæ ſubeſt generi, vt amor, auaritia. Euentus eſt, alicuius exitus negocij, in quo quæri ſolet, quid ex quaque re euenerit, eueniat, euenturumq́ ſit. Quare hoc in genere, vt commodius, quid euenturum ſit, ante animo colligi poſſit, quid quaque ex re ſoleat euenire, conſiderandum eſt, hoc modo: Ex arrogantia odiū, ex inſolentia arrogantia. Quarta autem pars eſt, ex ijs, quas negocijs dicebamus eſſe attributas, conſecutio. In hac hæ res quæruntur, quę geſtum negocium conſequuntur. Primum, quod factum eſt, quo id nomine appellari conueniat. Deinde eius facti qui ſunt principes & inuentores, qui denique auctoritatis eius, & inuentionis comprobatores atque æmuli. Deinde ecquæ ea de re, aut eius rei ſit lex, conſuetudo, actio, iudicium, ſcientia, artificium. Deinde natura eius euenire vulgo ſoleat, an inſolenter ac raro. Poſtea, homines id ſua auctoritate comprobare, an offendi in his conſueuerint, & cetera, quæ factum aliquod ſimiliter confeſtim, aut ex interuallo ſolent conſequi. Deinde poſtremo attendendum eſt, num quæ res ex ijs rebus, quæ ſunt poſitæ in partibus honeſtatis aut vtilitatis, conſequantur, de quibus in deliberatiuo genere cauſæ diſtinctius erit dicendum. Ac negocijs qui-

dem

dem fere res eæ, quas commemorauimus, ſunt attributæ. Omnis autem argumentatio,quæ ex ijs locis, quos commemorauimus,ſumetur,aut probabilis, aut neceſſaria debebit eſſe. Etenim vt breuiter deſcribamus, argumentatin videtur eſſe inuentum ex aliquo genere, rem aliquam aut probabiliter oſtendens, aut neceſſarie demonſtrans. Neceſſarie demonſtrantur ea, quæ aliter, ac dicuntur,nec fieri,nec probari poſſunt, hoc modo: Si peperit,cum viro concubuit. Hoc genus argumentandi,quod in neceſſaria demonſtratione verſatur, maxime tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per ſimplicem concluſionem. Complexio eſt,in qua vtrum conceſſeris,reprehendetur, ad hunc modum: Si improbus eſt,cur vteris? ſi probus,cur accuſas? Enumeratio eſt,in qua, pluribus rebus expoſitis,& ceteris infirmatis,vna reliqua neceſſario confirmatur, hoc pacto: Neceſſe eſt,aut inimicitiarum cauſa ab hoc eſſe occiſum,aut metus,aut ſpei, aut alicuius amici gratia, aut, ſi horum nihil eſt, ab hoc non eſſe occiſum. nam ſine cauſa maleficium ſuſceptum eſſe non poteſt. Sed neque inimicitiæ fuerunt,nec metus vllus,nec ſpes ex morte illius alicuius commodi, neque ad amicum huius aliquem mors eius pertinebat: relinquitur igitur, vt ab hoc non ſit occiſus. Simplex autem concluſio ex neceſſaria conſecutione conficitur,hoc modo: Si vos me iſtud eo tempore feciſſe dicitis,ego autem eo ipſo tempore trans mare fui; relinquitur, vt id, quod dicitis, non modo non fecerim,ſed ne potuerim quidem facere. Atque hoc diligenter videre oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli poſſit, & ne confirmatio modum in ſe argumentationis ſolum habeat, & quandam ſimilitudinem neceſſariæ concluſionis, verum ipſa argumentatio ex neceſſaria ratione conſiſtat. Probabile autem eſt id,quod fere fieri ſolet, aut quod in opinione poſitum eſt, aut quod habet in ſe ad hæc quandam ſimilitudinem, ſiue id falſum eſt,ſiue verum. Verum in eo genere,quod fere ſolet fieri, probabile huiuſmodi eſt: Si mater eſt, diligit filium: ſi auarus eſt,negligit iuſiurandum. In eo autem, quod in opinione poſitum eſt, huiuſmodi ſunt probabilia: Impijs apud inferos pœnas eſſe præparatas: Eos, qui philoſophiæ dent operam,non arbitrari deos eſſe. Similitudo autem in contrarijs,& paribus,& in ijs rebus, quæ ſub eandem cadunt rationem,maxime ſpectatur. In contrarijs hoc modo: Nam ſi ijs,qui imprudentes læſerunt,ignoſci conuenit,ijs,qui neceſſario profuerunt,haberi gratiam nõ oportet. Ex pari,ſic: Nam vt locus ſine portu,nauibus eſſe non poteſt tutus: ſic animus ſine fide, ſtabilis amicis non poteſt eſſe. In ijs rebus, quæ ſub eandem rationem cadunt,hoc modo probabile conſideratur: Nam ſi Rhodijs turpe non eſt portorium locare, ne Hermacreonti quidem turpe eſt conducere. Hæc tum vera ſunt hoc pacto: Quoniam cicatrix eſt,fuit vulnus. Tum veriſimilia, hoc modo: ſi multus erat in calceis puluis,ex itinere eum venire oportebat. Omne autem,vt certas quaſdam in partes diſtribuamus,probabile quod ſumitur ad argumentationem, aut ſignum eſt, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Signum eſt, quod ſub ſenſum aliquem cadit,& quiddam ſignificat,quod ex ipſo profectum videtur, quod aut ante fuerit, aut in ipſo negocio, aut poſt ſit conſecutum,& tamen indiget teſtimonij, & grauioris confirmationis, vt cruor, fuga, pallor, puluis, & quæ his ſunt ſimilia. Credibile eſt,quod ſine vllo teſte auditoris opinione firmatur,hoc modo: Nemo eſt, qui non liberos ſuos incolumes & beatos eſſe cupiat. Iudicatum eſt res aſſenſione,aut auctoritate,aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus ſpectatur, religioſo, communi, approbato. Religioſum eſt, quod iurati legibus iudicarunt. Commune eſt, quod omnes vulgo probarunt, & ſecuti ſunt, huiuſmodi: vt maioribus natu aſſurgatur, vt ſupplicium miſereatur. Approbatum eſt,quod homines,cum dubium eſſet, quale haberi oporteret, ſua conſtituerunt auctoritate, velut Gracchi patris factum, quem populus R. ob id factum, quòd inſciente collega in Cenſura nihil geſſit,poſt Cenſuram Conſulem fecit. Comparabile autem eſt, quod in rebus diuerſis ſimilem aliquam rationem continet. Eius ſunt partes tres,imago,collatio, exemplum. Imago eſt oratio demonſtrans corporum aut naturarum ſimilitudinem. Collatio eſt oratio rem cum re ex ſimilitudine conferens. Exemplum eſt,quod rem auctoritate aut caſu alicuius hominis,aut negocij confirmat,aut infirmat. Horum exempla & deſcriptiones in præceptis elocutionis cognoſcentur. Ac fons quidem confirmationis, vt facultas tulit,apertus eſt,nec minus dilucide, quàm rei natura ferebat,demonſtratus eſt. Quemadmodum autem quæque conſtitutio,& pars conſtitutionis, & omnis controuerſia,ſiue in ratione,ſiue in ſcripto verſetur, tractari debeat, & quæ in quaſque argumentationes conueniant, ſingillatim in ſecundo libro de vnoquoque genere dicemus: In præſentia tantummodo numeros, & modos, & partes argumentandi confuſe & permixte diſperſimus: poſt deſcripte & electe in genus quodque cauſæ,quid cuique conueniat, ex hac copia digeremus. Atque inueniri quidẽ omnis ex his locis argumentatio poterit: inuẽtam exornari,& certas in partes diſtingui, & ſuauiſſimum eſt, & ſumme neceſſarium, & ab artis ſcriptoribus maxime neglectum. Quare & de ea præceptione nobis & in hoc loco dicendum viſum eſt, vt ad inuentionem argumenti abſolutio quoque argumentandi adiungeretur. Et magna cum cura & diligentia locus hic omnis cõſiderandus eſt: quòd non rei ſolum magna vtilitas eſt, ſed præcipiendi quoque ſumma difficultas.

OMNIS igitur argumentatio aut per inductionem tractanda eſt, aut per ratiocinationem. Inductio eſt oratio,quæ rebus non dubijs captat aſſenſionem eius,qui cum inſtituta eſt: quibus aſſenſionibus facit, vt illi dubia quædam res,propter ſimilitudinem earum rerum,quibus aſſenſit, probetur: velut apud Socraticum Aeſchinẽ demonſtrat Socrates,cum Xenophontis vxore, & cum ipſo Xenophonte Aſpaſiam locutam. Dic mihi,quæſo, Xenophontis vxor, ſi vicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes, utrum illius, an tuum malis? Illius, inquit. Quòd ſi veſtem & ceterum ornatum muliebrem precij maioris habeat, quàm tu habes; tuum ne,an illius malis? Illius vero,reſpondit. Age, inquit, ſi virum illa meliorem habeat, quàm tu habes; vtrum ne tuum, an illius malis? Hic mulier erubuit. Aſpaſia autem cum ipſo Xenophonte ſermonem inſtituit. Quæſo, inquit, Xenophon, ſi vicinus tuus meliorem equum habeat, quàm tuus eſt; tuum ne equum malis,an illius? Illius, inquit. Quòd ſi fundum meliorem habeat,quàm tu habes; vtrum tandem fundum habere malis? Illum,inquit,

meliorem ſcilicet. Quòd ſi vxorem meliorem habeat, quàm tu habes; vtrum illius malis? Atque hic Xenophõ quoque ipſe tacuit. Poſt Aſpaſia: Quoniam vterque veſtrum, inquit, id mihi ſolum non reſpondit, quod ego ſolum audire volueram; egomet dicam, quid vterque cogitet. Nam & tu mulier optimum virum mauis habere, & tu Xenophon vxorem habere lectiſſimam maxime vis. Quare, niſi hoc perfeceritis, vt neque vir melior, neque fœmina lectior in terris ſit; profecto id ſemper, quod optimum putabitis eſſe, multo maxime requiretis, & tu vt maritus ſis quamoptimæ mulieris, & hæc quamoptimo viro nupta ſit. Hic cum rebus non dubijs eſſet aſſenſum, factum eſt propter ſimilitudinem, vt etiam illud, quod dubium videbatur, ſi quis ſeparatim quæreret, id pro certo propter rationem rogandi concederetur. Hoc modo ſermonis plurimum Socrates vſus eſt, propterea quod nihil ipſe afferre ad perſuadendum volebat, ſed ex eo, quod ſibi ille dederat, quicum diſputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod iam conceſſiſſet, neceſſario approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis videtur: Primum, vt illud, quod inducemus per ſimilitudinem eiuſmodi ſit, vt ſit neceſſe concedi. nam ex quo poſtulabimus nobis illud, quod dubium ſit, concedi: dubiũ eſſe id ipſum, non oportebit. Deinde illud, cuius confirmandi cauſa fiet inductio, videndum eſt, vt ſimile ijs rebus ſit, quas res quaſi non dubias ante induxerimus. nam ante aliquid nobis conceſſum eſſe nihil proderit, ſi ei diſſimile erit id, cuius cauſa illud concedi primum voluerimus. Deinde non intelligatur, quò ſpectent illæ primę inductiones, & ad quem ſint exitum peruenturæ. nam qui videt, ſi ei rei, quæ primo rogetur, recte aſſenſerit, illam quoque rem, quæ ſibi diſpliceat, eſſe neceſſario concedendam, plerunque aut non reſpondendo, aut male reſpondendo longius procedere rogationem non ſinit. quare ratione rogationis imprudens ab eo, quod conceſſit, ad id, quod non vult concedere, deducendus eſt. Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut oſtendenda eſt ſimilitudo earum rerum, quæ ante conceſſæ ſunt; aut alia vtendum inductione. Si concedetur, concludenda eſt argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda eſt reſponſio; aut, quoniam taciturnitas imitatur confeſſionem, pro eo, ac ſi conceſſum ſit, concludere oportebit argumentationem. ita fit hoc genus argumentandi tripertitum. Prima pars conſtat ex ſimilitudine vna pluribus ue. Altera ex eo, quod concedi volumus, cuius cauſa ſimilitudines adhibitæ ſunt. Tertia ex concluſione, quæ aut confirmat conceſſionem, aut, quod ex ea conficiatur, oſtendit. Sed quia non ſatis videbitur alicui dilucide demonſtratum, niſi quod ex ciuili cauſarum genere exẽplum ſubiecerimus; videtur huiuſmodi quoque vtendum exemplo; non quo præceptio differat, aut aliter hoc in ſermone, atque io dicendo ſit vtendum; ſed vt eorum voluntati ſatisfiat, qui, quod aliquo in loco viderint, alio in loco, niſi demonſtratum eſt, nequeunt agnoſcere. Ergo in hac cauſa, quæ apud Græcos eſt peruagata, ꝙ Epaminondas Thebanorum Imperator ei, qui ſibi ex lege Prætor ſucceſſerat, exercitum non tradidit. &, cum paucos ipſe dies contra legem exercitum tenuiſſet, Lacedæmonios funditus vicit, poterit accuſator argumentatione vti per inductionem, cum ſcriptum legis contra ſententiam defendat, ad hunc modum: Si iudices, id quod Epaminondas ait legis ſcriptorem ſenſiſſe, adſcribat ad legem, & addat exceptionem hanc, extra quam ſi quis reip. cauſa exercitum non tradiderit, patiemini? non opinor. Quòd ſi voſmet ipſi, quod à veſtra religione & ſapientia remotiſſimum eſt, iſtius honoris cauſa hanc eandem exceptionem, iniuſſu populi ad legem adſcribi iubeatis, populus Thebanus patietur ne id fieri? profecto non patietur. Quod ergo adſcribi ad legem nefas eſt; id ſequi, quaſi adſcriptum ſit, rectum vobis videatur? Noui veſtram intelligentiam. non poteſt ita videri, iudices. Quòd ſi literis corrigi neque ab illo, neque à vobis ſcriptoris voluntas poteſt; videte, ne multo indignius ſit id re & iudicio veſtro mutari, quod ne verbo quidem commutari poteſt. Ac de inductione quidem ſatis in pręſentia dictum videtur. Nunc deinceps ratiocinationis vim & naturam conſideremus. Ratiocinatio eſt oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens, quod expoſitum & per ſe cognitum ſua ſe ui & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius conſiderandum putauerunt, cum idem vſu dicendi ſequerentur, paulum in præcipiendi ratione diſſenſerunt. nam partim quinque eius partes eſſe dixerunt, partim nō plus quàm in tres partes poſſe diſtribui putauerunt. eorum controuerſiam non incommodum videtur cum vtrorumque ratione exponere. nam & breuis eſt, & non eiuſmodi, vt alteri prorſus nihil dicere putentur: & locus hic nobis in dicendo minime negligendus videtur. Qui putant in quinque diſtribui partes oportere, aiunt primum conuenire exponere ſummam argumentationis, ad hunc modum: Melius accurantur quæ conſilio geruntur, q̃ quæ ſine conſilio adminiſtrantur. Hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus varijs, & quamcopioſiſſimis verbis approbari putant oportere, hoc modo: Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus inſtructior eſt rebus, & apparatior, quàm ea, quæ temere & nullo conſilio adminiſtratur. Exercitus is, cui præpoſitus eſt ſapiens & callidus Imperator, omnibus partibus commodius regitur, quàm is, qui ſtultitia & temeritate alicuius adminiſtratur. Eadem nauigij ratio eſt. nam nauis optime curſum conficit ea, quæ ſcientiſſimo gubernatore vtitur. Cum propoſitio ſit hoc pacto approbata, & duæ partes tranſierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod oſtendere velis, id ex ui propoſitionis oportere aſſumere, hoc pacto: Nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus, adminiſtratur. Huius aſſumptionis quarto in loco aliam porro inducũt approbationem, hoc modo: Nam & ſignorum ortus & obitus definitum quendam ordinem ſeruant; & annuæ commutationes non modo quadam ex neceſſitate ſemper eodem modo fiunt, verum ad vtilitates quoque rerum omnium ſunt accommodatæ; & diurnæ nocturnæq́. viciſſitudines nulla in re vnquam mutatæ quidquam nocuerunt. quæ ſigno ſunt omnia, non mediocri quodam conſilio naturam mũdi adminiſtrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert ſolum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Conſilio igitur mundus adminiſtratur: aut vnum in locum cum conduxerit breuiter propoſitionem, & aſſumptionem, id adiungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quòd ſi melius geruntur ea, q̃ conſilio, quàm quę ſine conſilio adminiſtrantur: nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus, admi-

niſtratur: conſilio igitur mundus adminiſtratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant eſſe argumentationem. Qui autem tripertitam eſſe dicunt, ij non aliter putant tractari oportere argumẽtationem, ſed partitionem horum reprehendunt. negant enim neque à propoſitione, neque ab aſſumptione approbationes earum ſeparari oportere, neque propoſitionem abſolutam, neque aſſumptionem ſibi perfectam videri, quæ approbatione confirmata non ſit. quare, quas illi duas partes numerant, propoſitionem & approbationem, ſibi vnam partem videri propoſitionem: quæ ſi approbate oon ſit, propoſitio non ſit argumentationis. item, quæ ab illis aſſumptio, & aſſumptionis approbatio dicitur, eandem ſibi aſſumptionem ſolam videri. Ita fit, vt eadem ratione argumentatio tractata, alijs tripertita, alijs quinquepartita videatur. Quare euenit, vt res non tam ad vſum dicendi pertineat, quàm ad rationem præceptionis. Nobis autẽm commodior illa partitio videtur eſſe, quæ in quinque partes diſtributa eſt, quam omnes ab Ariſtotele & Theophraſto profecti, maxime ſecuti ſunt. nam quemadmodum illud ſuperius genus argumentandi, quod per inductionem ſumitur, maxime Socrates & Socratici tractauerunt: ſic hoc; quod per ratiocinationem expolitur, ſumme eſt ab Ariſtotele atque Peripateticis & Theophraſto frequẽtatum, deinde à rhetoribus ijs, qui elegantiſſimi atque artificioſiſſimi putati ſunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne temere ſecuti putemur: & breuiter dicendum, ne in huiuſmodi rebus diutius, quàm ratio præcipiendi poſtulat, commoremur. Si quadam in argumentatione ſatis eſt vti propoſitione, & non oportet adiungere approbationem propoſitioni; quadam autem in argumẽtatione infirma eſt propoſitio, niſi adiuncta ſit approbatio: ſeparatum quiddam eſt à propoſitione approbatio. quod enim adiungi & ſeparari ab aliquo poteſt, id non poteſt idem eſſe, quod eſt id, ad quod adiungitur, & à quo ſeparatur. Eſt autem quædam argumentatio, in qua propoſitio non indiget approbatione, & quædam, in qua nihil vales abſque approbatione, vt oſtendemus. ſeparata eſt igitur à propoſitione approbatio. Oſtendemus autem id, quod polliciti ſumus, hoc modo: Quæ propoſitio in ſe quiddam continet perſpicuum, & quod conſtare inter omnes neceſſe eſt, hanc velle approbare & firmare nihil attinet. Ea eſt huiuſmodi: Si, quo die iſta cædes Romæ facta eſt, ego Athenis eo die fui, intereſſe in cæde non potui. Hoc quia perſpicue verum eſt, nihil attinet approbari. Quare aſſumi ſtatim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die. hoc ſi non conſtat, indiget approbationis: qua inducta, complexio conſequitur: igitur in cæde intereſſe non potui: Eſt igitur quædam propoſitio, quæ non indiget approbatione: nam eſſe quidem quandam, quæ indigeat, quid attinet oſtendere, quod cuius facile perſpicuum eſt? Quod ſi ita eſt; ex hoc, & ex eo, quod propoſueramus, hoc conficitur, ſeparatum eſſe quiddam à propoſitione approbationem. Si autem ita eſt; falſum eſt non eſſe plus, quàm tripartitam argumentationem. Simili modo liquet, alteram quoque approbationem ſeparatam eſſe ab aſſumptione. nam ſi quadam in argumentatione ſatis eſt vti aſſumptione, & non oportet adiungere approbationem aſſumptioni; quadam autem in argumentatione infirma eſt aſſumptio, niſi adiuncta ſit approbatio: ſeparatum quiddam eſt extra aſſumptionem approbatio. eſt autem argumentatio quædam, in qua aſſumptio non indiget approbationis; quædam autem, in qua nihil valet ſine approbatione, vt oſtendemus. ſeparata eſt igitur ab aſſumptione approbatio. Oſtendemus autem quod polliciti ſumus, hoc modo. Quæ perſpicuam omnibus veritatem continet aſſumptio, nihil indiget approbationis. ea eſt huiuſmodi: Si oportet ſapere, dare operam philoſophiæ conuenit. hæc propoſitio indiget approbationis. non enim perſpicua eſt, neque conſtat inter omnes: propterea quòd multi nihil prodeſſe philoſophiam, plerique etiam obeſſe arbitrantur. Aſſumptio perſpicua eſt hæc: Oportet autem ſapere. hoc autem quia ipſum ex re perſpicitur, & verum eſſe intelligitur, nihil attinet approbari. Quare ſtatim concludenda eſt argumentatio: Igitur dare operam philoſophiæ conuenit. Eſt ergo aſſumptio quædam, quæ approbationis non indiget. nam, quandam indigere, perſpicuum eſt. ſeparata eſt igitur ab aſſumptione approbatio. Falſum ergo eſt, non eſſe plus quàm tripertitam argumentationem. Atque ex his illud iam perſpicuum eſt, eſſe quandam argumentationem, in qua neque propoſitio, neque aſſumptio indigeat approbationis, huiuſmodi, vt certum quiddam & breue exempli cauſa ponamus: Summo autem opere ſapientia petenda eſt; ſummo igitur opere ſtultitia vitanda eſt: ſummopere autem ſapientia petenda eſt; igitur ſummopere ſtultitia vitanda eſt. Hic & aſſumptio, & propoſitio perſpicua eſt: quare neutra quoque indiget approbatione. Ex his omnibus illud perſpicuum eſt; approbationem tum adiungi, tum non adiungi. Ex quo cognoſcitur, neque in propoſitione, neque in aſſumptione contineri approbationem, ſed vtranque, ſuo loco poſitam, vim ſuam tanquam certam & propriam obtinere. Quod ſi ita eſt, commode partiti ſunt illi, qui in quinque partes diſtribuerunt argumentationem. Quinque ſunt igitur partes eius argumentationis, quæ per ratiocinationem tractatur: Propoſitio, per quam breuiter locus is exponitur, ex quo omnis vis oportet emanet ratiocinationis. Propoſitionis approbatio, per quam id, quod breuiter expoſitum eſt, rationibus affirmatum, probabilius & apertius fit. Aſſumptio, per quam id, quod ex propoſitione ad oſtendendum pertinet, aſſumitur. Aſſumptionis approbatio, per quam id, quod aſſumptum eſt, rationibus firmatur. Complexio, per quam id, quod conficitur ex omni argumentatione, breuiter exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio partes, ea conſtat ex his quinque partibus. Secunda eſt quadripertita. Tertia tripertita. Dein bipertita, quod in controuerſia eſt. De vnaquaque parte poteſt alicui videri poſſe argumentationem conſiſtere. Eorum igitur, quæ conſiſtant, exempla ponemus: horũ, quæ dubia ſunt, rationes afferemus. Quinquepertita argumentatio eſt huiuſmodi: Omnes leges iudices ad commodum reip. referri oportet, & eas ex vtilitate communi, non ex ſcriptione, quæ in literis eſt, interpretari. ea enim virtute & ſapientia maiores noſtri fuerunt, vt in legibus ſcribendis, niſi ſalutem, atque vtilitatem reip. ſibi aliud nihil proponerent. neque enim ipſi, quod obeſſet, ſcribere volebant, &, ſi ſcripſiſſent, cum eſſet intellectum, repudiatum iri legem intelligebant, nemo enim leges legum cauſa ſaluas eſſe vult, ſed reip. quòd ex legibus omnes reſpublicas optime putant adminiſtrari. Quam

ob rem igitur leges ſeruari oportet, ad eam cauſam ſcripta omnia interpretari conuenit: hoc eſt, quoniam reip. ſeruimus, ex reip. commodo atque vtilitate leges interpretemur. Nam vt ex medicina nihil oportet putare proficiſci, niſi quod ad corporis utilitatem ſpectat, quoniam eius cauſa eſt inſtituta: ſic à legibus nihil conuenit arbitrari, niſi quod reipub. conducat, proficiſci, quoniam eius cauſa ſunt comparatæ. Ergo in hoc quoque iudicio deſinite literas legis perſcrutari, & legem, vt æquum eſt, ex vtilitate reip. conſiderate, quod hic fecit. Quid enim magis vtile Thebanis fuit, quàm Lacedæmonios opprimi? Quid magis Epaminondam, Thebanorum Imperatorem, quàm victoriæ Thebanorum conſulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato trophæo charius atque antiquius habere conuenit? Scripto uidelicet legis omiſſo, ſcriptoris ſententiam conſiderare debebat. Atque hoc quidem ſatis conſideratum eſt, nullam eſſe legem, niſi reip. cauſa ſcriptam. Summam igitur amentiam eſſe exiſtimabat, quod ſcriptum eſſet reip. ſalutis cauſa, id non ex reip. ſalute interpretari. Quòd ſi leges omnes ad vtilitatem reip. referri conuenit, hic autem ſaluti reipub. profuit, profecto non poteſt eodem facto & communibus fortunis conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe. Quatuor autem partibus conſtat argumentatio, cum aut proponimus, aut aſſumimus ſine approbatione. Id facere oportet, cum aut propoſitio ex ſe intelligitur, aut aſſumptio perſpicua eſt, & nullius approbationis indiget. Propoſitionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur ad hunc modum: Iudices, qui ex lege iurati iudicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non poteſtis, niſi, quod ſcriptum eſt in lege, ſequamini. quod enim certius legis ſcriptor teſtimoniũ voluntatis ſuæ relinquere potuit, quàm quod ipſe magna cum cura atque diligentia ſcripſit? Quod ſi literæ non extarent, magnopere requireremus, vt ex his ſcriptoris voluntas cognoſceretur, nec tamen Epaminondæ permitteremus, ne ſi extra iudicium quidem eſſet, vt is nobis ſententiam legis interpretaretur: nedum nunc iſtud patiamur, cum præſto lex ſit, non ex eo, quod apertiſſime ſcriptum eſt, ſed ex eo, quod ſuæ cauſæ conuenit, ſcriptoris voluntatem interpretari. Quòd ſi vos iudices legibus obtemperare debetis, & id facere non poteſtis, niſi quod ſcriptum eſt in lege ſequamini: quid cauſæ eſt, quin iſtũ contra legem feciſſe iudicetis? Aſſumptionis autem approbatione præterita, quadripertita ſic fiet argumentatio: Qui ſæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Si quid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit præter noſmet ipſos, quem iure accuſare poſſimus. Ac primum quidem decipi incommodum eſt, iterum ſtultum, tertiũ turpe. Carthaginienſes autem perſæpe iam nos fefellerunt. Summa igitur amentia eſt in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Vtraque approbatione præterita, tripertita fit hoc pacto: Aut metuamus Carthaginienſes oportet, ſi incolumes eos reliquerimus: aut eorum vrbem diruamus. ac metuere quidem non oportet. reſtat igitur, vt vrbem diruamus. Sunt autem, qui putant nonnunquam poſſe complexione & oportere ſuperſederi, cum id perſpicuum ſit, quod conficiatur ex ratiocinatione. Quod ſi fiat, bipertitam quoque fieri argumentationem, hoc modo: Si peperit, virgo non eſt: peperit autem. hic ſatis eſſe dicunt proponere & aſſumere; quoniam perſpicuum ſit, quod conficiatur: complexionis rem non indigere. Nobis autem videtur & omnis ratiocinatio concludenda eſſe: & illud vitium, quod illis diſplicet, magnopere vitãdum eſt, ne, quod perſpicuum ſit, id in complexionem inferamus. Hoc autem fieri poterit, ſi complexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, vt in vnum conducamus propoſitionem & aſſumptionem, hoc modo: Quòd ſi leges omnes ad utilitatem reip. referri conuenit, hic autem ſaluti reip. profuit: profecto non poteſt eodem facto & ſaluti communi conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe: Aut ita, vt ex contrario ſententia conficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia eſt, in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis: Aut ita, vt id ſolum, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum: Vrbem igitur diruamus: Aut vt id, quod eam rem, quæ conficitur, ſequatur neceſſe eſt: id eſt huiuſmodi: Si peperit, cum viro concubuit: peperit autem. Conficitur hoc: Concubuit igitur cum viro. Hoc ſi nolis inferre, & inferas id, quod ſequitur. Fecit igitur inceſtum, & concluſerit argumentationem, & perſpicuam fugeris complexionem. Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex contrario complecti oportet: in breuibus id ſolum, quod conficitur, exponere: in iis, in quibus exitus perſpicuus eſt, conſecutione vti. Si qui autem ex vna quoque parte putabunt conſtare argumentationem, poterunt dicere, ſæpe ſatis eſſe hoc modo argumentationem facere: Quoniam peperit, cum viro concubuit: nam hoc nullius neque approbationis, neque complexionis indigere. ſed nobis ambiguitate nominis vidẽtur errare. Nam argumentatio nomine vno res duas ſignificat, ideo quòd & inuentum aliquam in rem probabile, aut neceſſarium argumentatio vocatur, & eius inuenti artificioſa expolitio. quando igitur proferent aliquid huiuſmodi: Quoniam peperit, cum viro concubuit: inuentum proferent, non expolitionem. nos autem de expolitionis partibus loquimur. nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit. atque hac diſtinctione alia quoque, quæ videbuntur officere huic partitioni, propulſabimus, ſi qui aut aſſumptionem aliquando tolli poſſe putent, aut propoſitionem, quæ ſi quid habet probabile, aut neceſſariũ, quoquo modo commoueat auditorem neceſſe eſt. q ſi ſolum ſpectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod eſſet excogitatum, referret, nequaquam tantum inter ſummos oratores & mediocres intereſſe exiſtimaretur. Variare autem orationem magnopere oportebit. nam omnibus in rebus ſimilitudo eſt ſatietatis mater. Id fieri poterit, ſi non ſimiliter ſemper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipſis diſtinguere conuenit orationem, hoc eſt tum inductione vti, tum ratiocinatione. Deinde in ipſa argumentatione non ſemper à propoſitione incipere, nec ſemper quinq; partibus abuti, neque eadem ratione expolire partitiones, ſed tum ab aſſumptione incipere licet, tũ ab approbatione alterutra, tum vtraque, tum hoc, tum illo genere complexionis vti. Id vt perſpiciatur, aut ſcribamus ipſi, aut in quolibet exẽplo de iis, quæ propoſita ſunt, hoc idẽ exerceamus, vt quã facile ſit factu. Ac de partibus quidem argumentationis ſatis nobis dictum videtur. Illud autem volumus intelli-

gi, nos probe tenere, aliȷs quoque rationibus tractari argumentationes in philoſophia multis & obſcuris, de quibus certum eſt artificium conſtitutum. Verum illa nobis abhorrere ab vſu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodius, quàm ceteros, attendiſſe non affirmamus, ſed perquiſitius & diligentius conſcripſiſse pollicemur. Nunc, vt inſtituimus, proficiſci ordine ad reliqua pergemus.

VICTORINVS.

CONFIRMATIO eſt, per quam argumentando noſtræ cauſæ fidem, & auctoritatem, & firmamentum adiungit oratio.) Definitio confirmationis non per id, quod eſt, ſed per id, quod facit. Et quod ait. Noſtræ cauſæ, commune præceptũ eſt tam defenſoris quam accuſatoris, vterque .n. vtroque ſemper utitur.i. & confirmatione & reprehenſione. Scire autem debemus, exordium, narrationem, partitionem, & concluſionem in omnibus cauſæ generibus, vel conſtitutionibus, generali diſciplina eadem præcepta retinere confirmationem vero & reprehenſionem per ſingula cauſarum genera, vel ſingulas conſtitutiones, diuerſa & propria ſemper habere præcepta. Nũc itaque iuxta ordinem partium poſt partitionem tractat de cõfirmatione. Et quoniam, vt ſupra diximus, in ſingulis cauſarum generibus vel conſtitutionibus diuerſa & propria habentur præcepta, quia mora eſt, vt per ſingulas confirmationis ſpecies præcepta dicantur, generaliter & confuſe præcipit. quibus de locis argumentandi rationibus tractata, in omni cauſarum genere, vel in omnibus ſimul conſtitutionibus confirmatio effici poſſit. Et hoc in primo libro agitur.i. vt in omne genus formamq. cauſarum quædam communitas argumentationum velut ſilua ponatur. Secundus autem liber hoc continet, vt in ſingulis cauſarum generibus ac formis propria & certa & diuerſa præcepta ſeparentur, de primo libro cunctis argumentandi rationibus tractis. [Per quam argumentando) Hoc.n. proprium eſt confirmationis. Alioqui & narratio fidem facit, ſed non argumentando. [Fidem, & auctoritatem, & firmamentum) Fides eſt argumentum quo crimen probamus.i. fidem crimini facimus. Auctoritas eſt argumentum verius atque honeſtius, & cui quaſi neceſſe habeat credi. Firmamentum eſt creberrima argumentatio. [Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quod perſonis, aut ex eo, quod negocijs eſt attributum.) Omnis res argumentando confirmatur. Sed quæ in hypotheſi eſt, quæ cauſa dicitur, cuius cauſæ iſta definitio eſt, ſi cum certa perſona hæc quidem omnis res ex illis ſeptem locis argumenta contrahit, quis, quid, cur, vbi, quando, quemadmodũ, quibus adminiculis. Verum ex his duo prima omnem vim argumentationis continent, quinque reliqua ſecundo ſubiacent. Itaque duo hæc prima, quis & quid, apertioribus nominibus Cic. & ad opus vicinioribus nuncupat.i. perſonam & dictum factum ue, quod negocium eſt. Itaque omnis res confirmatur aut ex attributis perſonæ argumenta ſumptis, aut ex attributis negocio. Perſonis autem attributa ſunt vndecim, Nomen, natura, victus, fortuna, habitus, affectio, ſtudium, conſilia, facta, caſus, orationes. Itaque ſi hæc omnia attributa perſonæ ſunt, quæ ſit ipſa perſona videamus. Nomen eſſe non poteſt, quia primum attributum perſonæ eſt. Homo eſſe non poteſt quia naturæ perſonæ attributum eſt, & naturæ mortalium in duo diuiditur, in homines & in feras. Quæ eſt ergo perſona? Illa.ſ. quæ in pronominibus finita eſt, vt ego, tu ille, hic, hæc, hoc. Itaque ex perſona nulla argumentatio poteſt ſumi. Cum .n. dixero hic, quod argumentum feci? Ex attributis autem perſonæ ſumitur omnis argumentatio breuiter, vel ſub diſtributa, per quæ ſe aperit, & quibus impletur ipſa perſona. attributis ſuis igitur perſonarum omnium vis probatur. [Nomen eſt, quod vnicuique perſonæ datur, quo ſuo quæque proprio, & certo vocabulo appellatur.) Antequam ad hoc nomen, quod definiendum eſt, veniamus, prius de ſignificantia nois dicamus. Nomen hoc quod ſonat nomen, quatuor ſignificantias habet. Vna talis eſt, quæ eſt in appellatione rerum omnium. Verba autem noſtra omnia rerum nomina ſunt, vt ſalio, curro. Vtique his omnibus nominibus res ſignificantur. Vnde multis illum ſapientiſſimum ac beatiſſimum eſſe dixerunt, qui rebus nomina impoſuit. Certe ut ſciamus omnes partes orationis .i. omne quod loquimur, nomina eſſe rerum, conſtat, cum de Sibyllæ reſponſis ageretur. In reſponſis autem omnino octo partes orationis fuerint neceſſe eſt, quod ait Virg. Folijsq. notas & nomina mandat. Ergo hæc vna ſignificantia nominis eſt, quæ in omnium verborum appellatione eſt. Alia, nominis ſignificantia talis eſt, qua vnam partem orationis ex octo partibus orationis videmus eſſe ſignatam: vt, nomen, pronomen, verbum. Tertia, nominis proprij, vt hominis, vt deorum. Quarta autem hæc quadripartita eſt, qua vnaquæque perſona, ſine alterius communione ſignatur. Et ut ſciamus vnam de quatuor hanc eſſe, ſignificationẽ nominis ſic propoſuit, vt oſtenderet quod nomen eſſet definiturus. [Nomẽ eſt, inquit, quod vnicuique perſonæ attribuitur, quo quæque ſuo proprio, & certo vocabulo appellatur.) Ergo vt proprium perſonæ hoc nomen & certum ſit, per quatuor tenditur, prænomen, nomen, cognomen, agnomen: prænomen porro interdum vna, interdum duabus, interdum tribus literis cõtinetur, vt C. Caius, Cn. Cneus, vt Sex. Sextus, fuitq. nonnulla apud maiores noſtros prænominis ratio: nam & Quintum ideo dixerũt quòd quinto fortaſſis loco natus eſſet, & Lucium ideo, quòd fortaſſe eſſet initio lucis exortus. Verum quoniam hæc apud nos ratio nihil valet argumentum de prænomine non quærimus. Cognomen porro maiorum eſt, tractum ex familia vel ſanguine: vt, Tullius Cornelius, ex Cornelijs. Nomen autem proprium perſonæ eſt, vt Cicero, vt Scipio. Iam agnomen extrinſecus venit, & venit tribus modis, aut ex animo, aut ex corpore, aut ex fortuna, ex animo, ſicut Superbus, & Pius, ex corpore, ſicut Craſſus & Pulcher, ex fortuna, ſicut Africanus & Creticus. Quatuor his partibus perſonæ proprium & certum nomen includitur. Prænomine, nomine, cognomine, agnomine. Vt Publius prænomen, nomẽ Scipio, Cornelius cognomen, Africanus agnomen. Argumẽtum autem, ſi neceſſe fuerit in tribus quærimus. In nomine, cognomine, agnomine. Itaque definitionis illius hæc eſt propoſitio. Nomen eſt cuique perſonæ deinde hinc incipit definitio. Quo quæque ſuo.ſ. vocabulo, ſed quod ſuum eſt, poteſt eſſe commune cum fratribus, cum propinquis: vt, Tullius. Multi enim itaque Tullij, quia nomen ex ſanguine eſt. Deinde addit proprio. Rurſus & vocabulum proprium poteſt eſſe commune, ut Cicero proprium vocabulum, ſed tamen multi poſſunt eſſe Cicerones. itaque addit, certum.ſ. quod ex omnibus quatuor conſtat, quo vniuſcuiuſque perſonæ verum & non niſi eius poſſit nomen intelligi, & recte Certum nomen, interdum enim ex libidine & quadam obtrectatione nomen imponitur, ut illud in Sal. Tyrrenumq; & Cinnam appellantes. Itaque huiuſmodi nomen certum eſſe non poteſt. Quotieſcunque autem ſpecialiter aliquid volumus includere. his tribus includimus, ſuo, proprio, certo: vt, Tullius. Suis cũ certis proprijsq. criminibus accuſabo. [Naturam ipſam definire difficile eſt, partes autem eius enumerare, eas quarũ indigemus, ad hanc præceptionem facilius eſt.) Hæc eſt ratio, ut difficilis ſit naturæ definitio, etenim apud ſapientes contentio eſt quid prius ſit, Deus an natura. Si natura prior eſt, ergo Deus natus eſt, atqui Deus naſci non potuit. Rurſus ſi Deus prior eſt: nata eſt natura, quod ſi naſci potuit natura, incipit non eſſe natura. Itaque naturæ difficilis definitio eſt. Difficilis definitio naturæ, ſecundũ Platonem, vel alios ſapientes, inquit. Alioqui oſtendit poſſe definiri. Denique ſapientes quidam ſic definiere naturam. Natura eſt ignis artifex, quadam via vadens in res ſenſibiles procreandas. etenim manifeſtum eſt omnia principe igne generari. Plato autem ſic definiuit. Natura eſt Dei voluntas. Et inter ceteras: hęc magis probanda definitio. Nam ſi Deus & natura ita ſunt, ut ex his alterum prius non ſit, neceſſe eſt autem ex primo naſci quod ſecundum eſt, deinde ſi quod naſcitur, nec Deus eſt, nec natura, recte naturam Dei dixit eſſe uoluntatem. Deus enim ſemper voluerit & velit neceſſe eſt. Itaque quoniam naſci natura non potuit, ſed Dei voluntas eſt, ut Deus naſci non potuit, nec natura. Illud autem ſcire debemus, naturam illud eſſe ꝙ mundum, vltra mundum naturam non eſſe, ſed Deum. Voluntatem autem Dei, qua mundus eſt, eandem eſſe naturã. Itaque hic Cic. naturæ principalem definitionem omiſit. dixit autem, eſſe difficilem. Partes autem eius enumerat, ſed quarum, inquit, indigemus. Natura, animalis, inanimalia, animalia, diuina, mortalis. Mortalia, hominum, beſtiarum, corporis. Diuina, animi. Extrinſecus itaque partem illam naturæ reliquit, quę animalia generat. neque.n. eius indiget qui rhetoricam ſcribit. Illius autẽ naturæ partes exequitur, quæ motu ſuo in rebus agit aliquid.i. ꝗ viuit. Etenim ille qui rhetoricam ſcribit, præceptis ſuis perſonã debet includere. perſona autẽ homo. huius itaque naturæ indigemus, in qua homo. Hęc igitur natura ꝗ motu ſuo in rebus aliquid agit, principaliter in duo

ſcindi

ſcinditur, in diuinam naturam & immortalem. At diuina quidem natura ad rhetoricam non pertinet, & ideo hanc omiſit. Sciri tamen debet, quia loco argumenti ſæpe rerum diuinarum inducitur diſputatio, vt illud eſt quæ res faciat vt vigeamus, quæ vt occidamus, ſed hoc ad rhetoricam, non tamen ex rhetorica deſcendit. Itaque conferet ſe ad mortalem naturam. Rurſus quæ hanc in duo diuidit, in homines & in beſtias: Omne quod extra hominem, viuit, cum anima & corpore, beſtias nominauit. Remoueamus itaque & naturam illam mortalem, quæ beſtiarum eſt, hãcq; ſolum inſpiciamus, in qua homines ſunt, & de eadem natura circa certam perſonam inuenta dupliciter argumenta capiamus. Et enim ea quæ in hominis ſunt natura, nunc tantum naturæ ſunt, nunc ita naturæ vt induſtriæ, vel artis eſſe credantur. Tripliciter autem debemus in homine inſpicere, atque explorare naturam, quæ ſit natura animi, quæ corporis, quæ extrinſecus. Verum quæ in homine extrinſecus ſunt ea tantum naturæ ſunt, quæ autem in homine animi, vel corporis ſunt, ea & naturæ poſſunt eſſe & diſciplinæ. itaque primum videamus quæ natura in homine ſit. Extrinſecus, vt ſexus. ſexus enim tantum naturæ eſt, nec ex diſciplina poteſt aliquando contingere. ſed & natio & patria, & cognatio, & ætas tantum naturæ ſunt. Natio eſt, inquit, vt conſideres vtrum Græcus ſit, an barbarus, hoc ſecundũ ipſorum Græcorum ſententiam, qui abſque ſe reliquos barbaros appellabant. Patria eſt, inquit, vt conſideres Athenienſis, an Lacedæmonius. Aquilienſis an Mediolanenſis ſit. Cognatio eſt, inquit, vt conſideres quibus maioribus ortundus ſit, vnde ſanguinem ducat. ſicq; hinc optimum argumentum, vt illud eſt in Virg. Bellum ne inferre paratis Laomedontiadæ? Sed & hoc argumentum quaſi ex nomine fieri videtur, quod ait. Laomedontiadæ, cum hic ex natura colligenda nobis inſinuat argumenta. Hoc itaque intereſt, quòd in nomine ex ſono ipſo nominis colligimus argumentum, vt ex Verre, quod euertat prouinciam. In natura autem non ex nominis ſono, ſed ex eius actu, vel moribus, cuius nomen eſt, colligimus argumentum etenim cum dicimus Laomedontiadę, in ſono nominis nihil eſt, in actu autem Laomedontis perfidiæ poſitum eſt argumentum Ætatem autem, inquit, inſpicere debemus, vtrũ puer ſit, an grandior, an ſenex, vt cuicunque ætati crimen quod agitur, aut conuenire, aut non conuenire doceamus. Hęc de his quæ extrinſecus ſunt quæ tantum naturæ ſunt. Nunc venit ad ea quæ corporis & animi ſunt, & quæ tam naturæ quam diſciplinæ eſſe poſſint. Etenim interdum per ſe multum valet natura, interdum tenuis & infirma eſt. Diſciplina enim vel vſu ſæpe mutatur. Enumerat itaque quæ iſta ſint, veluti communia, vt cõſideremus vtrum aliquis valens an imbecillis ſit, longus an breuis, formoſus an deformis, velox an tardus. Hæc omnia corporis ſunt, quæ facile videmus ſæpe hominibus ex natura, ſæpe ex arte contingere. Deinde, inquit, debemus inſpicere, memor an obliuioſus ſit, comis, officioſus, prudens, patiens, an contra. Hæc rurſus omnia animi ſunt quæ ſimiliter videmus tam ex natura nobis quam ex arte prouenire. Verum cuncta iſta, inquit, quæ animæ & corporis ſunt, quanquam ſæpe ex diſciplina vel arte contingant, tamen qualia vel quanta ſint, non niſi in ſola natura conſiderare debemus. Ea autem quæ induſtria comparantur, in habitu rectius conſiderabimus. (In victu conſiderare oportet, apud quem, & quo more, & cuius arbitratu ſit educatus;) Victus hominis eſt, omne illud tempus à pueritia vſque ad id, quod agit, vel quo de agitur, itaque conſiderare debemus, non apud quos natus ſit, quod naturæ eſt, ſed apud quos educatus ſit, vnde incipit victus. Apud quos, inquit, intereſt enim inſpicere illorum vitam, apud quos educatus ſit, ex his enim viuendi potuit capere diſciplinam. Sed quia homines interdum non vt volunt educant, aliqua neceſſitate compulſi, quippe & ſeueriores ſæpe diſſolutius, & diſſolutiores ſæpe ſeuerius educant recte quærendum dicit, non ſolum apud quos educatus ſit, ſed etiam quo more educatus ſit. Deinde, inquit, inſpicere debemus ad cuius arbitrium ſit educatus .i. patris, patrui, cognati, an alienioris. Animaduertamus itaque, vt victus à primis annis vſque ad ætates alias protendatur, vt dixit primo quærendum quemadmodum ſit educatus, hoc quemadmodum in tria diuiſit, apud quos, quo more, cuius arbitratu. Deinde educatus puer ſolet ad diſcendas literas ſortiri, eaſdemq; liberales. itaque qui liberales literas diſcit, duplices habere debet magiſtros qui faciant virum bonum, & qui faciant dicendi peritum, & his duobus plenum oratorem. Recte ergo etiam hoc quærendum, quos habuit artium liberalium magiſtros, quos viuendi præceptores. Itaque non vtrum habuerit magiſtros, vtrum viuendi præceptores, ſed quos habuit quærendum. Deinde etiam hic animaduertendus, ordo eſt, poſtquam literas quis didicerit, & certam viuendi acceperit diſciplinam, tunc neceſſe eſt vt habere incipiat amicos. Sed quærendum eſt, qualibus amicis vtatur. amicus enim mihi eſſe non poteſt, niſi ſimilis mei. Deinde quo negocio, quæſtu, & artificio ſit occupatus, quærendum. Neceſſe eſt enim vt in vita noſtra aliquid agamus, quo nos occupemus. Et hic actus in vita aliquid agentium, triplex eſt. nam aut negocium eſt, vt mercatura, aut militia, aut agricultura &c. Aut quæſtus eſt, vt præco, vt paraſitus, vt ſcenicus, aut ſimilia. Aut artificium, vt artem.ſ. aliquam plene cognitam, aut exerceas, aut tradas, vt orator, vt rhetor, & alia huiuſmodi, aliqui ſcire aliquid perfecte, & exercere nolle, habitus eſt. deinde aliquid non plene ſcire neque id quodcunque exercere, affectio eſt. Verum vniuſcuiuſque rei & habitus & affectus ſi exerceatur, & in actu ſit, victus eſt. Animaduertendum, inquit, etiam, quo modo rem familiarem adminiſtret, qua conſuetudine domeſtica ſit. ex rebus .n. priuatis & domeſticis, quemadmodum quis in rep. viuat, facile poſſumus agnoſcere. (In fortuna quæritur, ſeruus ſit an liber,) Hoc quaſi naturæ magis eſſe videtur, vt ſeruus quis an liber ſit ſerui enim ſæpe naſcuntur. ſed vt taceamus, vt multi ſæpe ex fortuna ſerui ſint, etiam illos qui naſcuntur ex fortuna ſeruos eſſe manifeſtum eſt. etenim ex captiuis primum ſerui facti ſunt, captiuitas bello, in bello non niſi incerta fortuna, itaque ſeruum eſſe fortunæ eſt. Hoc etiam in fortuna conſiderandum. pecunioſus ſit an tenuis, priuatus an cum poteſtate. Sed quia non vno modo capimus poteſtatem, recte addidit. ſi cum poteſtate, iure an iniuria. Hoc etiam fortunæ eſt, vt videamus vtrum felix, clarus, an contra ſit. Conſiderare etiam debemus, non vtrum liberos habeat, quod naturæ eſt, ſed quales liberos habeat. vt eſt illud in Virgilio. *Vade, ait, ò felix nati pietate.*

Non, inquit, nato felix, ſed nati pietate. itaque in eo fortunam inſpexit, quippe: Vade ait, ò felix, inquit, facit enim fortuna felicem quòd ſi, inquit, cuius victus quæritur, mortuus erit, non de morte, ſed de mortis eius genere quæritur, aliqui mors naturæ eſt. (Habitum autem hunc appellamus, animi,) Habitus, inquit, ille eſt alicuius rei, ſiue in animo, ſiue in corpore à natura cœpta, ſed vſu corroborata, & plena perfectio. Scire enim plene aliquid, habitus eſt, iam ſi id volueris exercere, victus eſt: Videamus itaque, habitum qualem eſſe dicat. aut virtutis, inquit, hic habitus animi. virtutis autem quadruplex, iuſtitia, temperantia, fortitudo, prudentia. Sed tunc habitus, ſi virtutem ita teneamus acceptam, vt nunquam à ſemel comparata recedamus. Nam ſi frequenter ſua cuique reddamus, & aliquando rapiamus iam iuſtitiæ habitum per intemperantiam non tenemus. Similiter & circa reliquas virtutes. ita enim eſt habitus definitus, (Habitum appellamus animi, aut corporis conſtantem & abſolutam aliqua in re perfectionem,) Abſoluta eſt, vt plena ſit, conſtans, vt ſemper eadem ſit, neque aliquando à ſe recedat. & tunc eſt vere habitus. Deinde. (Aut artis perceptionem alicuius,) Vtputa ego Rhetoricam plene quidem noui, ſed exercere nolo. Itaque licet non exerceam, in eo tamen quòd Rhetoricam plene noui, habeo oratoris habitum. ita & in cæteris artibus, plena perceptio habitus eſt. (Aut quamuis ſcientiam.) Ars, Scientia, Actus. Scientia, artis, non artis. Inter ſcientiam & artem hoc intereſt. Ars quidem duplex eſt, vna in ſcientia, alia in actu. verum ſcientia rurſus duplex eſt. eſt ſcientia artis, eſt non artis. neque enim aurum, gemmas probare, artis eſt, aut ſcire, quot millia hominum in illo ſint populo, quanto ſpatio hæc vrbs ab illa diſtet. hæc itaque ſcientia eſt, ſed non artis. Sed quoniam & artis eſt quælibet, inquit, ſcientia, ſi plena in nobis fuerit, habitus nuncupatur. ſed hucuſque de habitu animi. Deinde, inquit, & corporis aliqua commoditas ſtudio & induſtria comparata, habitus dicitur. vt ſi corpus palæſtra roboremus, ſi velocitatem nobis exercendi ſtudio comparemus. Verum & animi & corporis habitum Cicero in bonis collocauit. quippe habitum dixit eſſe virtutem, aut artis perceptionem, deinde aliquam corporis commoditatem. Ita & Ariſtoteles habitum omnem in bonis poſuit, cum ſecundùm definitionem poſſis & in malis habitus eſſe. Nam ſi demus ſemper operam, vt nihil intelligamus ſtudio, ſtulti ſumus: erit hic habitus induſtria comparatus. Et rurſus, ſi exercitium corporis deſeramus ſtudio, imbecilli ſumus, erit æque hic habitus corporis induſtria comparatus. Sed neſcio quomodo recte habitus malorum non eſt poſitus neque à Cicerone, neque ab Ariſtotele. nam ſi hoc ipſum nomen aſpiciamus, & eius ſonum videamus, habitum dictum eſſe ab eo quòd habere voluerimus, natura autem noſtra talis eſt, vt nunquam mala velimus, malorum ergo eſſe habitus non videtur, eſt tamen. nam & Catilina habitu malus fuit .i. malitiam induſtria ſibi comparauit.

[Affectio eſt, animi, aut corporis ex tempore aliqua de cauſa cõmutatio, vt lætitia, cupiditas, metus, moleſtia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodem reperiuntur.) Habitum eſſe diximus ſiue in animo, ſiue in corpore, alicuius rei perfectionem. At contra ſiue in animo, ſiue in corpore alicuius rei inchoatio, affectio eſt, quæ ſubito aliqua ratione naſcitur, mox receſſura, ut ſi quid nobis boni nuncietur, & læti eſſe incipiamus, ſi quid videamus & idipſum concupiſcamus, vel aliquid timere incipiamus, ſi moleſte ferre, iſte omnes animi ſunt affectiones. Deinde corporis ſi ſubito in morbum incidamus, ſi aliquid in nobis debilitetur, ſed ad tempus, poſt autem ſanetur. Hæc itaque erunt affectiones corporis, & reliquæ eis ſimiles. [Studium autem eſt, animi aſſidua & vehemens) Studium eſt, inquit, ad aliquam rem aſſidua & vehemens animi cum magna volũtate occupatio. alioqui aſſidua & vehemens eſſe non poteſt, ſi in ipſo opere habuerit voluntatem. Et dat res non quæ ſtudium ſint, ſed quarum ſtudium ſit, vt philoſophiæ, inquit, non philoſophia: aut poeticæ, aut geometricæ literarum, non poetica & geometrica literæ. Itaque ſi quid vehementer & cum magna voluntate volumus, ſtudium eſt. Deinde ſi id, quod volumus, aliqua ex parte conſequimur, affectio eſt. Sin autem quod plenum & perfectum eſt tenemus habitus eſt. Quod ſi hoc ipſum plenum vel ſemiplenum agendo exercere voluerimus, erit victus. Ita unum qualitate diuerſa in multa attributa conuertitur. [Conſilium eſt aliquid faciendi, aut non faciendi vere excogitata ratio.) Duo ſemper ſunt unde dubitamus, & vnde conſilium eſt. Aut enim ut faciamus aliquid, quærimus, aut vt non faciamus. Ita & leges quæ conſilio ſcribuntur, duo ſemper hæc continent: aut fieri iubent, aut fieri prohibent. Sed quia cum de re aliqua dubitamus, interea quædam ratio in ancipiti cogitatione verſatur, poſtquam idipſum ſtatuerit, erit excogitata ratio, & ideo excogitata, quia fuerat iam ante cogitata ratio, quod conſilium eſt. [Facta autem, & caſus, & orationes tribus ex temporibus conſiderabuntur.) Ex his quoque non minima colligimus argumenta, vt de factis perſonæ argumenta capiamus, de dictis, de his quæ ei acciderunt: vt damnum, vt morbus, vt orbitas, & reliqua ſimilia. Verum hæc per tria, inquit, tempora debemus inſpicere. tunc enim de futuro argumentum poſſumus facere, ſi ita & ante fuiſſe doceamus, vtputa quia hoc fecit, hoc facit etiam, & hoc facturus eſt: quia hoc paſſus eſt, hoc patitur, etiam paſſurus eſt: quia hoc dixit, hoc dicit, hoc etiam dicturus eſt. hucuſque autem attributa perſonæ. [Ac perſonis quidem hæc videntur eſſe attributa.) Septem ſunt quidem, vt diximus elementa, vnde omnis argumentatio capitur ad quamcunque rem: quis, quid, cur, quando, vbi, quemadmodum, quibus adminiculis. Horum duo prima, omnia continent. Nihil autem aliud quæritur, niſi quis fecerit, & quid factum ſit. atque hæc ipſa Cicero proprijs & apertioribus, & ad rem vicinioribus nominibus appellauit. Quis enim perſonam dixit? quid negocium vocauit? Ac perſonæ quidem quam in pronomine poſuimus quæ eſſent attributa, iam dictum eſt. Nunc antequam dicamus quæ negocio attributa ſint, quid ſit ipſum negocium videamus. Negocium eſt factum, de quo quæſtio eſt. verum hoc factum nunc in facto eſt, nunc in dicto, nunc in cogitatu. Omne hoc itaque factum, de quo quæſtio eſt negocium appellatur. Ac factorum quidem genera tria ſunt. Eſt factum illud, de quo quæſtio eſt. eſt factum quod in negocio eſt, quo illud factum de quo quæſtio eſt probatur. atque hoc factum tribus temporibus conſideratur, ante, in, poſt. Eſt & tertium genus facti, quod extra negocium eſt, ex quo ad id factum de quo quæſtio eſt traditur argumentum, vt Cluentij factum eſt iudiciale, de veneno, quòd occiderit Oppianicum. Deinde extra hoc negocium, facta eius alia ad argumentum quod proponitur trahuntur, quòd multos ante veneno necarit. Hoc tertium factum in attributis perſonæ accepimus, facta, caſus, & orationes. Tria itaque genera factorum ſunt: factum de quo quæſtio eſt, factum quo id factum vnde quæſtio eſt probatur, factum extra negocium ſed ad negocium pertinens. Itaque factum illud de quo quæſtio eſt, negocium appellatur.

Huic negocio quatuor principaliter attributa ſubiecit. Vnum quod in ipſo negocio eſt, quæ continentia cum ipſo negocio appellauit .i. quibus illud factum de quo quæſtio eſt probatur, & quæ ab ipſo negocio videntur nullo modo poſſe ſeparari. Secundum attributum eſt, in quo illa quæ in geſtione negocij ſint, neceſſe eſt videre: aliud eſt enim ipſum negocium, aliud illa quæ in geſtione negocij continentur. vtputa Occidit, negocium eſt. in ipſius autem negocij geſtione illa ſunt, illo tempore occidit, in illo loco occidit, fuit occaſio vt occideret. & reliqua, quæ in geſtione negocij continentur. Tertium attributum eſt, quod adiunctum negocio nominatur. Hoc quoque neque negocium, neque in geſtione negocij, ſed extra negocium eſt. hoc ab oratore ſumitur, cuius aſſumptione res illa, de qua quæſtio eſt, aut ſimilis, vt diſſimilis demonſtrabitur. Itaque omnia exempla tributa negocio ſunt. ſed quoniam extrinſecus veniunt, adiuncta negocio nominantur. Quartum attributum eſt negocio, quod geſtũ negocium conſequitur. hoc quoque extrinſecus eſt. non enim in negocio, vel in geſtione negocij continetur, ſed an poſt negocium contigerit, conſideratur vtputa factum Milonis hæ res conſecutæ ſunt, vt de eodem facto legem nouam ſenatus tulit, cędem quæ in Appia via facta eſſet, contra remp. facta eſſe iudicauit. Hæc omnia non in negocio, neque in geſtione negocij ſunt, ſed geſtum negocium conſequuntur. Et quoniam ſcimus quot attributa negocio ſunt, nunc in ſingulis quæ nobis ſint ad argumentũ ducenda videamus, ac primo illa conſideremus quæ continentia cum ipſo negocio appellantur, hoc quibus negocium, & quæ ſine negocio eſſe non poſſunt. Hæc itaque quinque ſunt ſumma ipſius negocij, ſummæ cauſa, & facti tria tempora, ante, in, poſt, quod factum inter genera factorum ſecundũ eſſe memorauimus. Summa negocij talis eſt, vt parentis occiſio, patrem enim occidit, negocium eſt. negocij ſumma eſt, vt parentis occiſio. In hoc de ipſis nominibus de pronunciatione fit argumentum, ſi eũ quadam admiratione dicamus, Occidiſſe patrẽ Sex. Roſcius dicitur. Deinde cauſa illa eſt, vtputa occidit, quia inimicus fuit, aut contra, quia inimicus non fuit, non occidit. Iam poſt cauſam facta conſiderare, debemus, quibus illud factum de quo quęſtio eſt aſſectamus. Hæc facta per tria tempora, vt ſæpe iam dictum eſt, diuiduntur, vt conſideremus quid ante factum ſit, quid in re ipſa factum ſit, quid poſtea factum ſit. vt Milo quid ante fecit. In ſenatu fuit donum venit, calceos & veſtimenta mutauit, profectus eſt. Deinde quid fecit in re ipſa, ad Albanum peruenit, impetus in illum factus eſt, cum ille reiecit penulam de rheda deſiluit, ſe defendit, Clodius occiſus eſt. Poſtea quid fecit, profectus eſt Lanuuium, Flaminem creauit, propter inuidiam Romam cito noluit reuerti. Ergo his factis factum probatur, aut defenditur illud qđ in quæſtione eſt .i. Milo Clodium occidit, Neceſſe eſt itaque, hæc quinque in eodem negocio de quo quæſtio eſt contineri. Fruſtra enim aliquod factum obijciemus, donec factum eſt, niſi eius ſummam dicamus niſi cauſam eiuſdem facti doceamus, niſi quid ante, quid in re, quid poſtea factum ſit demonſtremus. Recte ergo continentia cum ipſo negocio nominata ſunt. [Deinde cauſa eius ſummæ per quam, & quamobrem, & cuius rei cauſa factum ſit, quæritur.) Multæ quidem cauſæ ſunt nam vt omnia iſta naſcãtur quæ in mundo ſunt neceſſe eſt cauſa præcedat, & hoc ipſum negocium, de quo quæſtio eſt, cauſa dicitur. Verum hæc cauſa hominis circa factum duplex eſt. aut enim propter rem aliquam iam ante animo prouiſam quodcunque facimus, & erit cauſa quæ ratiocinatio dicitur, aut ſubito neceſſitate aliqua præſentis temporis in factum aliquod præcipitamur, & erit cauſa quæ impulſio dicitur. & quæcunque cauſa ex confeſſione veniam meretur, impulſio eſt. Harum nunc vtranque cauſam Cic. hic tetigit: Per quam quamobrem, inquit, & cuius cauſa factum ſit, quæritur. Quamobrem ratiocinatio eſt, cuius cauſa impulſio eſt. In geſtione negocij hæc quinque requirenda ſunt, locus, tempus, occaſio, modus, facultas. In geſtione autem negocij, qui locus ſecundus erat. De ſeptem elementis perſona iam dicta eſt. Remanſerunt ſex, quæ negocio attributa ſunt. Quid, cur, quando, vbi, quemadmodum, quibus adminiculis. Ex his ruſus duo, quid, & cur .i. factum illud triplex, & facti cauſam continentia, cum ipſo negocio eſſe monſtrauimus. Reliqua quatuor in geſtione negocij ſunt, vbi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis. Addidit Cicero quintam occaſionem, de qua poſt dicemus quinque itaque res ſecundo attributo ſubdidit, locum, tempus, occaſionem, modum, facultatem. Et recte hæc in geſtione negocij eſſe dixit. Illa enim ſuperiora quinque ſumma negocij, ſummæ cauſa, quid ante factum ſit, quid in re factum ſit, quid poſtea factum ſit. negocium .i. factum illud, de quo quæſtio eſt probant. Quod ſi negocium probant, in geſtione negocij non ſunt. verum in geſtione negocij neceſſe eſt, ut hæc rurſus quinque ſint locus, tempus, occaſio, modus, facultas. etenim cum dicimus: Milo in ſenatu fuit, domum venit: poſtea profectus eſt, geſtio negocij eſt quidem, ſed in ipſa negocij geſtione tempus oſtendimus .i. Milonem hora vndecima profectum. Deinde cum dicimus, Venit ad Albanum, impetus in illum factus eſt: geſtio quidem negocij eſt, ſed in ipſa negocij geſtione, & occaſionem oſtendimus, quòd neceſſe habuit illac iter facere,

re, & locum oſtendimus, quòd de loco ſuperiore impetus in illũ factus ſit, & facultates, quò P. Clodius habuit armatos. Ergo geſtio negocij ſine his quinque eſſe non poteſt, loco, tempore, occaſione, modo, facultatibus. Quod ſi ſine his quinque negocij geſtio, eſſe non poteſt, recte hoc in geſtione negocij conſiderare debemus. [Locus conſideratur, in quo res geſta ſit, ea opportunitate, quam videatur habuiſſe ad negotium adminiſtrandum) Vt ſciamus quem locum conſiderandum præcipias, qui ſint alij loci videamus, ac primo ſecundum Lucretij cæterorumq. ſententiam, Inane totum locus eſt, quod inane patet rebus, occupaturque ab elementis, igni, aere, aqua, terra. Ergo hæc elementa in loco ſunt .i. in inani. Sed rurſus ipſa elementa loci ſunt, ut ignis ſideribus locus eſt aer auibus, aqua natantibus, terra gradientibus, vel his omnibus quæ in eadem naſcuntur. Itaque & terra omnis locus eſt, & rurſus in terra locus eſt, qui locus nobis non ea eo quòd locus eſt conſiderandus eſt, ſed ea eo quòd qualis ſit, aut ea opportunitate eius, aliquid in eo aut fieri potuiſſe, aut non fieri potuiſſe doceamus. Hoc itaque ſit præceptum in loco, qualitatem eius atque opportunitatem nos inſpicere atque æſtimare debere. Neceſſe eſt enim nobis, vbicunque eſſe, ſed illud vbi ſumus, quale ſit, conſiderandum eſt. Atque hæc opportunitas loci permulta conſideranda eſt. nam & magnitudo loci inſpicienda eſt. verum ibi tot milia hominum ceperit, deinde interuallum inſpiciendum eſt, vt in Quintiana, ſeptingenta milia biduo eſſe decurſa. Et quoniam interualli duo genera ſunt. Longinquitate, inquit, & propinquitate. Deinde conſiderandum, remotus locus, an celebris ſit. Deinde natura ipſius loci videnda, tumuloſus, decliuis, planus, ſaxoſus, paluſtris, ſiluestris, quæ ſit præterea vicinitas eius loci, in qua natura ſit, vt ideo ibi aliquid fieri potuerit, vel non potuerit, quod vicinis talis ſit, vel omnis regio. Etiam hoc, inquit, in loco conſiderare debemus, ſacer an profanus ſit, publicus an priuatus, alienus an ipſius de quo agitur. Quod ſi ipſius non erit, etiam hoc videndum, an aliquando ipſius fuerit. Ex his igitur tot opportunitatibus loci, multa ad negocium colligere poſſimus argumenta. [Tempus autem eſt id, quo nunc vtimur) Quod tempus ſemper fuerit neceſſe eſt, ſiue ante mundum, ſiue cum mundo. multi enim natum mundum, multi natum non eſſe contendunt. Ergo hoc tempus generale. quia nec initium nec finem habet, æternitas eſt, quàm Græci αἰῶνα appellant. Verum quoniam hoc tempus definire difficile eſt, illud definit quo nunc vtimur. Tempus eſt, inquit, pars quædam æternitatis, aut annuum, aut diurnum, aut nocturnum ſpatium ſignificans. Ex curſu enim ſiderum certis temporibus, certum nomen impoſitũ eſt. Septem ſtellæ, ſeptem circulis contra cœlum voluuntur. quæ cum ſingulæ ad id ſignum vnde profectæ ſunt fuerint reuerſæ, certum tempus includunt. Quod ſi omnes ſeptem ſimul ad ea ſigna vnde profectæ ſunt reuertantur, tunc ſit illud tempus, quòd annus magnus dicitur. & neceſſe eſt omnia rurſus per ordinem ſuum quæ ante nata ſunt, renaſci. Ergo ſi ad eũ ordinem ſuum omnes ſtellæ reuertantur, annus magnus dicitur. Singularum autem curſus habet tempus ſuum, ſed omne tempus certis vocabulis non tenetur. nam Saturni curſus habet tempus, ſed tempus ipſum non habet nomen. Item Iouis, Martis, Veneris, atque Mercurij. Solis vero curſus cum ſe expleuerit annus eſt. Lunæ cum ſe expleuerit, menſis eſt. Iam vero & Sole ſupra terras poſito, diem vocabimus. & Sole ſub terris poſito, noctem. Horarum autem duodecim, hæc eſſe origo memoratur. Quondam tempore Triſmegiſtus cum eſſet in Ægypto, ſacrum quoddam animal Serapidi dicatum, cum in toto die duodecies vrinam feciſſet, pari ſemper interpoſito tempore, per duodecim horas diem dimenſum eſſe coniecit, & ea inde hic horarum numerus cuſtoditur. Deinde alij dicunt, ex quadratura cœli, quæ ſecundum muſicam rationem in duodecim partes dicitur eſſe diuiſa, horas duodecim eſſe nominatas. Aquam enim per totum diem exceperunt tenuiſſima cauerna defluentem, & hanc maiores noſtri in duodecim partes diuiſerunt, e à his partibus horis numerum impoſuerunt. Sed iam tempus eſt vt ad rationem temporis reuertamur. Quod tempus .i. hoc quo nunc vtimur, ſpatium acceptamus, quod aut in multis annis ſit, aut in anno, aut in menſibus, aut in menſe aut in diebus vel die, aut in noctibus vel nocte, aut in horis vel hora, vel momento. Verum hoc tempus noſtrum philoſophi in duo tempora diuiſerunt, in præteritum & futurum. Præſens autem eſſe negauerunt, quòd in eo quod præſens dicimus, ſi quid iam aliqua ex parte confectum eſt, præteritum ſit, ſi quid nondum perfici habeat, futurum ſit. Ita Virgilius: Tot iam voluentibus annis. quod enim voluitur, non ſtat, quod non ſtat, præſens non habetur. Oratores autem tempus noſtrum in tria tempora diuidunt, præteritum, præſens, futurum. Ac præteritum tempus in tria tempora diuidunt, in illud tempus vetus atque obſoletum & perantiquum, deinde in illud quod licet vetus ſit, & à noſtra memoria remotum, tamen in literis continetur, poſtremo in illud quod nuper geſtum eſt, & cuius de his qui viuunt plerique meminerunt. Præſens vero tempus in duo diuidunt, in præſens, & magis præſens. Magis præſens tempus eſt: vt, Nunc nunc inſurgite remis. Hoc eſt quod ait, Et item quæ inſtent in præſentia, & tum maxime fiant. Inſtans enim tempus præſens eſt, vt ait, Iuno ad Iuturnam, cum iam fata Turnum tenerent, Atque inſtantibus eripe fatis. Denique vt ſciamus, illam præſentiam ſua dixiſſe, addidit poſtea tempus quod magis præſens eſſet, Si quid præſentius audes. Præſens ergo tempus duo tempora habere dixerunt, præſens & magis præſens. Futurum autem tempus in duo diuiſerunt, in ocyus & ſerius .i. in id, quod mox futurum eſt, & in id, quod tardius futurum eſt. Atque hæc tria tempora cum partibus ſuis hic in hoc attributo quod de tempore eſt continentur. [Et item communiter in tempore perſpiciendo longinquitas eius eſt conſideranda) Tempus eſſe diximus ſpatium, quod in annis, menſibus, diebus, noctibus, horiſque verſetur. In hoc, inquit, communiter, tempore longinquitatem eius debemus inſpicere. in qua longinquitate duo oportet attendere, verum in illo ſpatio huius negocij magnitudo potuerit impleri, & verum tot ſimul res potuerint effici. Quod enim in rebus difficile eſt, aut numero, aut magnitudine ſit neceſſe eſt. [Occaſio autem eſt pars temporis, habens in ſe alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem) In illa menſura temporis ex motu cœli facta, ex actibus noſtris vel ipſius mundi qualitas proueniens, occaſionem paris faciendi aliquid, vel non faciendi. In tempore enim menſura ac ſpatium conſideratur, in occaſione qualitas temporis, ex qua opportunitas, naſcitur faciendi aliquid, vel non faciendi. Hoc itaque inter ſe diſtant tempus & occaſio, genere autem ſimilia ſunt. Verum hæc occaſio, vt diximus, ea actibus noſtris vel ipſius mundi parit nobis ad aliquid opportunitatem. [Hæc diſtribuitur in tria genera, publicum, commune, ſingulare) Occaſio aut eſt publica, aut communis, aut priuata. Publicum eſt, inquit, quod ad totam pertinet ciuitatem ſi aut bellum ſit, aut ludi, aut aliquis dies feſtus: In hac itaque publica occaſione eſt opportunitas aliquid faciendi, vel non faciendi. Commune eſt, inquit, quod ea actibus mundi prouenit, vt ſi meſſis ſit calor, ſi vindemia frigus. Singulare autem eſt, inquit, quod vnicuique poteſt prouenire priuatim ſi nuptiæ ſint, ſacrificium funus, conuiuium ſomnus. Et recte in priuata occaſione ſomnum etiam poſuit. non enim ea neceſſitate temporis, ſed ex corporis atque animi ratione dormitur. Interdum enim laſſi aut mœſti per diẽ dormimus, interdum ſolliciti atque occupati nocte vigilamus. Triplex itaque occaſio, publica, communis priuata. Ex his occaſionibus multa poſſumus argumenta colligere. [Modus autem eſt, in quo, quemadmodum, & quo animo factum ſit, quæritur) Modum Cicero diligenter. inſpexit, atque ita definiuit, ut nemo unquam. Nanque modum in duobus inſpiciendum, docet in modo facti, & in animo facientis. ut ſi dicas, clam eſt qui dicem modus facti quod quaſi res facti occulte geratur. Verum in eo eſt, & animus facientis, inſidioſus, latens, atque inſtructus dolis. Ita in eo quod clam dicimus & modus & animus inuenitur. Similiter omnes modi ex modo facti, & ea animo inſpiciendi ſunt. Verum in ipſo animo duo rurſus debemus inſpicere, prudentiam & imprudentiam .i. utrum aliquid conſilio, an animi impulſu feceris. In his enim cauſa facti quæritur, quam duplicem eſſe ſupra diximus, circa facientis voluntatem, ratiocinationem ſ. & impulſionem. Ita ratiocinatio erit, prudentia animi, impulſio vero, imprudentia. Verum hi erunt ex prudentia modi, clam palam, ui, perſuaſione. Hæc omnia prudenter admiſſa ſunt .i. ut res fieret, conſilium ante præceſſit. Imprudentia porro ad purgationem iungitur, quæ pars ueniæ eſt. cuius purgationis partes tres ſunt inſpiciendæ, inſcientia caſus, neceſſitas. In his quoque modis factum quidem manifeſtum eſt, ſed animus inuenitur inuitus. Adiungitur ad imprudentiæ, modos etiam affectio, quam paulo ante perſonæ diximus attributam, quam affectionem eſſe diximus animi aut corporis repentina de cauſa permutationem. Verum hic quoniam in modo animus attendendus eſt, animi ſolas circa affectionem poſuit commutationes, id eſt, moleſtiam, iracundiam, amorem. Itaque his affectionibus animi imprudentes, in factum impelluntur, & recte imprudentes, quippe affectio eſt, repentina animi commutatio, ergo quod repentinum eſt, proſpici non poteſt, ſi proſpici

ſpici non poteſt,imprudentia eſt.[Facultates ſunt,aut quibus facilius fit, aut ſine quibus aliquid confici non poteſt) Facultates Cicero duplici qualitate definiuit,duasque illis potentias dedit. vt ſit primum genus facultatum illud, ſine quo aliquid fieri non poteſt, aliud, quo aliquid facilius compleatur. etenim hæc duo prima proponamus,fit,non fit. Iam ea eo,quod fit,rurſus duo deſcendunt: Facile fit,difficile fit. Iam in duobus ponitur facultas,in genere.i.in eo,quod fit,& in ſpecie.i.in eo,quod facile fit. Illud autem quod difficile fit, ita poteſt argumentis torqueri, vt illud videatur eſſe,quod non fit,& ideirco,in hoc non ſunt poſitæ facultates. Dupliciter igitur facultates eſſe teneamus. primo illas ſine quibus aliquid fieri non poteſt, deinde illas quibus aliquid completur. vt ſi quis velit rhetoricam diſcere. prima erit ei ad diſcendam facultas,ſine qua effici non poteſt.i.animus,ingenium inſtrumenta artis ipſius,& magiſter,deinde erunt illæ facultates,quibus facilius fit,ſi ſit doctus & beneuolus magiſter.ita & ad mortem facultas,ſine qua fieri non poteſt. venenum qua facilius fit,venenum cum poculo. Si autem in pane detur venenum, pars illa eſt quæ difficile fit,quæ ita poteſt argumentis torqueri, vt pars illa videatur eſſe, quæ non fit, quod quidem Cicero. pro Cluent. diſputauit,cum negauit in pane dari venena potuiſſe.

Hoc autem ſcire & tenere debemus, etiam tempus, & locum, & cetera præter modum facultates eſſe poſſe, ſi generaliter conſiderentur,non ea ſpecie,vel ex opportunitatibus ſuis. Neceſſe eſt.n. & quodcunque tempus, & quemcunque locum fuiſſe cum aliquid factum eſt. Aliqui facultas prima non erit faciendi, niſi iſta ſint. Ita Cic.in Roſciana: Non potuit,inquit,occidere patrem Roſcius,cum abſens fuit. hic argumentum a loco fecit.deinde ait: Age nunc videamus reliquas facultates: Ergo iam & locus facultas eſt,ſed facultas,ſi generaliter conſideretur, at ſi opportunitas eius fuerit inſpecta,tunc ea loco argumenta ſumentur. [Adiunctum autem negocio id intelligitur, quod maius,& quod minus,& quod ſimile erit) Attributa negocio duo iam tranſacta ſunt, continentia cum ipſo negocio, & illa quæ in geſtione negocij continentur. Ac prima quidem cum attributis ſuis perſona tranſacta eſt.i.quis,deinde quid,& cur continentia cum negocio demonſtrauimus. deinde quando, vbi, quemadmodum, quibus adminiculis,in geſtione negocij poſita docuimus. Ita ſeptem prima illa elementa in duobus negocio attributis videmus incluſa,nec iam amplius videtur relictum, quod in alijs duobus negocio attributis ad argumentum conſiderare debeamus.i. in his quæ adiuncta negocio nominantur, & in his quæ geſtum negocium conſequuntur. Verum & in his eadem ſeptem quæ in ſuperioribus conſiderare debemus, nec aliquod negocium ſine his ſeptem elementis vnquam poterit inueniri, vt quiuis homo ſine lineamentis ſuis. Itaque cum in noſtro negocio ex omni circunſtantia argumenta cepenimus,& fides in aliquo claudicarit ex alienis argumenta ſumenda ſunt,quæ cum aſſumuntur,aut fidem faciunt,aut augent. Verum hæc cum aliena, ſint.i.extra noſtram cauſam, videndum eſt. qua noſtro negocio parte copulentur, quæ copulatio reſpectus dicitur quem reſpectum Græci συγκρισιν ἀπὸ πρός τι dicunt. etenim dicunt ἀπὸ πρός τι, cum etiam iſta aliena à negocio ſeptem illa elementa contineant,quæ in noſtro negocio continentur,non poſſunt ſibi omnia conuenire. Sed quædam in hoc quædam conſiderare debemus in alieno negocio.quę per συγκρισιν noſtrum negocium reſpiciant,vt præuiſo & præcognito copulationis genere ad argumentum noſtri negocij facta collatione copulentur. Verũ huius reſpectus nouem modi ſunt .ſ.vt ſit adiunctum negocio noſtro,& quod maius eſt,& quod minus, quod ſimile, quod æque magnum, quod diſperatum, quod contrarium,& genus,& pars,& euentus. Hæc itaque nouem omnia toni & puncti ſunt τῶν πρός τι.i.ad aliquid. itaque quaſi ſemper in binis ſunt,& recte, niſi .n. ad aliquid nullus poteſt eſſe reſpectus. Itaque cum dicimus maius tunc intelligimus maius,ſi minus conſideremus. Rurſus tunc intelligimus minus,ſi maius cõſideremus. Ita & reliqua ex aliorum collatione cognoſcimus.

Verum nunc videamus, quemadmodum hos reſpectus negociorum conſiderare debemus. [Maius,& minus,& æque magnum, ea vi,& ex numero,& ea figura negocij,ſicut ea ſtatura corporis, conſideratur) Hæc tria.i.maius & minus & æque magnum, tribus modis conſiderare debemus,vi,numero,figura. Vis eſt,quæ ſingulis nominibus verbiſque conſtat, & perſona, omnis enim res, & omne dictum factum ue habet vim ſuam, etenim ſi dicas parricidium, ſtatim quantum hoc ſit,& in qua vi ſit, animo exiſtimamus. Ita homicidium,& adulterium,& reliqua,facile quid ſint,cum fuerint audita,cognoſcimus. Similiter & perſonæ habent vim. ſuam etenim cum dixeris Ciceronem, ſtatim ex boni viri conſideratione, quæ in illo vis ſit,agnoſcimus. Deinde cum dixeris Catilinam, ex conſideratione peſſimi hominis, ſtatim quæ in illo vis ſit,agnoſcimus. Numerus eſt,cum minus ac maius non ea vi,ſed ex rerum, vel ex perſonarum numero demonſtramus. Figura eſt,quæ in toto negocio conſideratur.i.per omnia illa ſeptem elementa,vt conſideres quid factum ſit, quis fecerit, vbi fecerit,quando fecerit, quemadmodum fecerit,& reliqua quæ, inquit, figura totius negocij ita eſt,vt corporis ſtatura, in qua ſtatura omnia lineamenta corporis continentur. Itaque vt melius intelligamus,nunc proponamus exẽplum, illud.ſ quod Cicero. negocio ſuo adiunxit. Nam cum Catilinam diceret occidendum,ex adiuncto,quid maius vel minus eſſet,argumenta collegit. Quod vtique maius & minus & æque magnum ea vi, numero,figura,iam dudum diximus approbandum ita & Cicero. An vero P. Scipio Pont. Max. Tib. Gracchum mediocriter labefactantem ſtatum reipub. priuatus interfecit: Catilinam orbem terræ cæde atque incendijs vaſtare cupientem,nos conſules perferemus? Hic ex vi rerum intelligimus, minus eſſe ſtatum reip. quàm orbem terrarum. deinde ſimiliter ex vi intelligimus. minus eſſe labefactare,quam vaſtare. Ita ex vi perſonarum,cum Gracchus & Catilina nominantur,Catilina magis timẽdus agnoſcitur. Præterea ex numero intelligimus,maius eſſe duos conſules,quam Scipionem.Hic figuram non poſuit totius negocij.i. quemadmodum occiderit Gracchum Scipio,vbi occiderit,quando occiderit,vnde occiderit. Verum hæc,quia nihil profuerant, prætermiſit, atque vno verbo concluſit, quod ait,Interfecit. cuius verbis conſiderata vi,maius eſſe intelligimus interficere, quã ex vrbe eijcere. Verum in alijs exemplis,& ea figura debet comparatio fieri,vt maius aliquid minus ue demonſtres, ſi dicas illud tunc factum eſt, ibi factum eſt, ita factum eſt, propterea factum eſt,& reliqua,quæ in elementis principalibus continentur. [Simile autem ex ſpecie comparabili,) Cum facimus argumentum ea adiuncto negocio per ſimilitudinem,in ea ſimilitudine qualitas cõſideranda eſt: Superiora.n.maius & minus æque magnum ea quantitate cognoſcimus. nec putemus hoc eſſe par,quod ſimile. Etenim par ea menſura definitur, & ea comparata vtriuſque quantitate cognoſcimus. Simile autem non in eo quantum ſit, ſed in eo quale ſit attendimus. ita non ea menſura ſit ſimile,ſed ea vultu,& ſupernæ quadã facie declaratur. Simile,icon,parabole,paradigma.Simile itaque duobus modis conſiderare debemus in ſpecie formarum,& natura rerum.Et ſcriptores quidẽ artium ſimile genus ponunt,ſub ſimplia tria.εἰκόνα.i.imaginem. παραβολὴν.i.collationem. παράδειγμα.i.exemplum. Per imaginem ſimile ſit, cum ex ſimili ſpecie vultus vultibus comparamus: vt, Os humeroſq; deo ſimilis. Per collationem ſimile facimus,cum rerum diuerſarum conferimus & copulamus nõ ſpeciem,ſed naturam:vt, Qualis mugitus,fugit cum ſaucius aram Taurus. aut, Pœnorum qualis in aruis Saucius ille graui venantum vulnere pectus, Tunc demum mouet arma leo. Hic enim Virg. vt probaret Turnum rebus omnibus fractis non deiectum, ſed iratum magis, quia vix hoc creditur,negocio ſuo fidem fecit ea adiuncto negocio per ſimilitudinem,quæ ſit in parte naturæ. Sic,inquit,& leo magis iraſcitur,poſtquam fuerit vulneratus. Per exemplum autem tunc ſimile facimus,ſi in exemplo ipſo qualitas attendatur. Sæpe.n.exẽplum in quantitate verſatur.i.in vi,uel numero,uel figura. Inuenitur tamen & qualitas ſine exemplo. ut Cicero, cum circa bellum cauſarum ſimilium comparat naturas,ait, Vt Helena, inqt, Troianis,ſic tu Antoni huius belli ſemen fuiſti.[Contrarium eſt, quod poſitum in genere diuerſo, ab eodem, cui contrarium eſſe dicitur, plurimum diſtat,ut frigus calori, uitæ mors) Ariſtoteles oppoſita genus poſuit, contrarium, diſperatum, ad aliquid, ſub oppoſitis. Cõtrarium porro Ariſtoteles ſic definiuit, ſub eodem genere ſpecies multum inter ſe diuerſæ hac ratione,ut omnia ad unum illud genus referantur, quod ſupra omnes res principales Græci ponunt.i.τὸ ὄν,quod Latini ens uocant.i.quod eſſe poſſit. Verum contraria tribus modis inueniri poſſunt.cum aut ſub eodem genere ſpecies multum inter ſe diſtant,aut cum ſub ſingulis generibus diuerſi ſpecies etiam diuerſæ ſunt, aut cum duo genera inter ſe diuerſa ſunt. Itaque hic Cic.in diuerſis generibus poſita,contraria demonſtrauit,frigus & calorem. His autem genus qualitas,ſed diuerſa. deinde ſimiliter ſub diuerſis generibus ſpecies longe inter ſe diuerſas poſuit.i.uitam & mortem,vitæ autem genus bonum,mortis malum. itaque contraria ſunt,quæ ſe è regione ſpectant,& quæ ex diuerſo poſita plena ſunt. [Diſparatum autem eſt id, quod ab aliqua re &c.) Sub diſparato autem Ariſtoteles duas ſpecies poſuit, priuantia, & negantia. Priuantia ſunt vt cæcitas,infelicitas, viſio & felicitas habitus ſunt, cæcitas

tas & infelicitas id agunt, vt prima id quod habuerunt, non habeant. Nunquam enim cæcitas fiat neceſſe eſt, niſi viſio ante tollatur,nec eſt infelicitas,niſi prius felicitas excludatur. Icirco ergo hæc priuantia nominata ſunt,ꝙ primorum priuationem ſecũda demonſtrent. Negantia porro ſunt, quæ negatione ſeparantur,vt ſapit,non ſapit,ſedet,non ſedet. Negatio hic illud agit,vt primum neget,non tamen conſtituat ſecundum. Nam cum ait, non ſedet ſolum ſedere negat,non tamen cõſtituit vtrum ſtet, an ambulet, ſed ſufficit ei negare, quod ſedeat. Hic autem Cic. in diſparato ſola negantia poſuit.i.ſapere,non ſapere,eſſe tamen inter diſparata,& priuantia noſſe debemus. [Genus eſt,quod partes aliquas amplectitur,vt cupiditas.) Notum eſt, quid ſit genus .i.ſub quo multæ ſunt partes. Partes autem ſunt ea quæ ſub genere ſunt. Verum cum de his facimus argumentum,ea adiunctis negocio facimus argumentum. Quoties autem de genere quæſtio eſt, ea ſpecie faciendum eſt argumentum, quoties de ſpecie quæſtio eſt,ex genere faciẽdum eſt argumentum,vt Cic. cum pro Roſcio ageret.i.ſpeciem ſuſcepiſſet (Roſcius enim ad filium ſpecies eſt)argumentum fecit ex genere,cum dicit tam ferox mores in filium cadere non potuiſſe. Filius enim genus,Roſcius ſpecies eſt. Ita & cum de genere quæſtio eſt ex ſpecie colligendum eſt argumentum,vt ſi quæratur,an omnes matres ament filios ſuos,& tu ex ſpecie facias argumentum. Adeo omnes matres non amãt filios ſuos,vt Medea filios ſuos etiam occiderit. ita & in reliqs. [Euentus eſt exitus alicuius negocij, in quo quæri ſolet quid ex quaque re euenerit, eueniat, euenturumq́; ſit.) Euentum illum accipiamus,qui vnicuique rei naturaliter videtur adiunctus. qui rem ſuam,poſtquam res ipſa contigerit, neceſſe eſt conſequatur, & tunc vere de euentu facere poſſumus argumentum,ſi ipſe euentus certus ſit. Alioqui ſi euentum illum accipiamus, qui ex caſu venit,fieri inde non poteſt argumentum,quod adiunctum negocio eſſe poſſit. Facis itaque de euentu argumentum ſi eum quem probaueris inſolentem futurum, ſpondeas arrogantẽ. Ita inſolentiæ euentum arrogantiam doces, quam rurſus arrogantiam ad odium cauſam eſſe demonſtras. [Quare hoc in genere, vt cõmodius,quid euenturum ſit,ante animo colligi poſſit,quid quaque ex re ſoleat euenire,conſiderandum eſt,) Vt,inquit, ex euentu facile poſſimus argumenta colligere,primo ipſi nobiſcum pertractare & conſiderare debemus, quis vniuſcuiuſque rei eſſe ſoleat euentus. Et vt ſciamus naturalem euentum, non fortuitum nobis conſiderandum,denique ſoleat,inquit,euenire. Conſuetudo perpetua eſt. Quod perpetuum eſt,fortuitum eſſe non poteſt. Ergo conſiderandus nobis erit in rebus ſingulis certus & naturalis euentus. [Quarta autem pars eſt,ex iis,quas negociis dicebamus eſſe attributas,conſecutio. In hac hæ res quæruntur, quæ geſtum negocium conſequuntur.) Negocio quatuor eſſe diximus attributa. dictum iam de tribus attributis eſt,oſtendimus quæ eſſent continentia cum ipſo negocio in geſtione negocij, adiuncta negocio. Nunc de his docendum eſt,quæ geſtum negocium conſequuntur. Quod quidem quartum attributum videtur cum ea parte pugnare,quæ in primo attributo eſt poſt negocium. Scimus enim quinque eſſe in primo attributo, ſummam negocij,cauſam ipſius ſummæ,& factum triplex,ante negocium, in negocio,poſt negocium. Hoc extremum factũ,quod eſt poſt negocium,videtur ſimile eſſe huic attributo,de quo nũc agimus, quod dicitur conſecutio. nam vtrunque poſt negocium eſt. Sed hoc diſtant,ꝙ ſupra poſt negocium facta illius cõſideranda ſunt, de quo agitur, & qui aliquid feciſſe memoratur,hic autem facta conſideranda ſunt, ſed extranea. Itaque conſideranda ſunt, quæ geſtum negocium conſequuntur. Hæc in duobus ſemper debemus attendere,in perſonis,& in natura geſti negocij. In perſonis ſic,ſi animaduertamus,quid de geſto negocio homines fecerint,aut ſenſerint,aut iudicauerint,vt de facto Milonis, vt de lege Clodij. In natura ipſius negocij ſit,ſi res illa facta ſit, cui neceſſe ſit euentum aliquem eſſe coniunctum, vt parricidium furor neceſſe eſt conſequatur, & rurſus, parricidam veriſimile non ſit dormiſſe. Hæc enim geſtum negocium conſequuntur, quæ non in perſonis animaduerſa ſunt,ſed in natura geſti negocij. In his itaque duobus & Cic. animaduertenda dicit ea quę geſtum negocium conſequuntur. Ac primo de perſonis. [Primum,quod factum eſt,quo id nomine appellari conueniat.) Vbique hoc conſequitur. Res.n.prima eſt,dein rei nomen, Homo autem neceſſe eſt rei nomen ponat.ita Cic.de nomine conſtituendo diſputat in diuinatione. Non tam,inquit,hæc accuſatio,ꝗ defenſio eſt exiſtimanda. [Deinde eius facti qui ſunt principes & inuentores, qui denique auctoritatis eius,& inuentionis cõprobatores atque æmuli.) Hęc quoque poſt rem ſint neceſſe eſt,neque.n.poteſt inueniri,niſi quod latet. Eſt porro quod latet animaduertẽdum,itaq; qui fuerint illi qui primi illud fecerint,vnde nunc agitur, qui deinde factum probauerint,ac ſecuti ſint, Si optimi ſunt,laudas factum,ſi peſſimi,reprehendis.vt Cic.in Diuin. dicit,ſemper homines nobiles accuſaſſe, & eos cum magno commodo reip. magnã ſemper gloriam conſecutos. Deinde ecquæ ea de re,aut eius rei ſit lex,) Lex etiam conſequitur. lex.n.ſemper in re quia res talis viſa eſt,conſtituitur. Verum quod ait De ea re,totum eſt. Quod vero eius rei pars eſt. Interdum.n.totum factum aliqua lege aut dãnatur,aut abſoluitur,interdum pars facti. Deinde quod ait,conſuetudo,actio,iudicium,ſcientia,artificium,& hęc omnia geſtum negocium conſequentur. Nam & conſuetudo rei tam ante geſtæ eſt,& rurſus rem geſtam ſolet aliqua actio conſequi, vel iudiciũ, vt præiudicium natum eſſe videatur. Deinde neceſſe eſt ante aliquid fieri,vt ex eo ſcientia conſequatur,vel artificium. Verũ hæc omnia & in perſonarum actibus prouidenda ſunt, & in negocij ipſius natura. Icirco ait. [Deinde natura eius euenire vulgo ſoleat,an inſolenter) Ait,negocij ipſius animaduertendam eſſe naturam.i.qui ſoleant euentus factum illud conſequi. Sed hic euentus ab illo euentu,quem in adiunctis negocio demonſtrauimus, hoc diſtat, quòd ille euentus naturaliter certis rebus affixus eſt, & rem ſuam quadam vi ac neceſſitate conſequitur. Hic autem euentus interdum neceſſarius & naturalis eſt, vt parricidium furor neceſſe eſt conſequatur. Interdum varius & commutabilis, vt amor noceat neceſſe eſt, & vt non noceat neceſſe eſt. Sæpe.n. malum euentum amor habet,ſæpe bonum. Denique vt oſtenderet Cic. euentum iſtum ex natura negocij ita eſſe conſiderandũ, vt ſcias & in contrarium poſſe conuerti. Deinde,inquit, quid ex natura eius euenire vulgo ſoleat,an inſolenter, & raro. Vulgo .i. paſſim,frequenter. Ergo firmius argumentum eſt,ſi de quo agimus euentus frequentius conſequatur, ſi dicas amor magis nocet. Præterea hoc ſciamus,intereſſe inter iſtum euentum, & illum ſuperiorem, quòd hic totius negocij euentus eſt, ille vero vniuſcuiuſque rei. Ait enim ſupra. Quare in hoc genere,vt commodius quid euenturum ſit,ante animo concipi poſſit, quid quaque ex re ſoleat euenire, conſiderandum eſt. Poſtea homines id ſua auctoritate comprobare, an offendi in his conſueuerint. Et hic euentus, qui naturam negocij conſequitur, qualis apud homines habeatur.i.bonus an malus, attendendum eſt. Ita & ſupra dixit attendendum qui homines primum fecerint, qui deinde comprobauerint, non enim ex eo quia aliquid conſequitur, argumentum eſt, ſed quia aut bonum, aut malum eſt,quod conſequitur.i.non quia eſt,quod conſequitur, ſed quia tale eſt. Ita ſemper non ex re,ſed ex qualitate fit argumentum. [Et cetera, quæ factum aliquod ſimiliter confeſtim,aut ex interuallo ſolent cõſequi) Interdum enim vicinior,interdum tardior eſt euentus. veputa ſi quem voluero occidere,vicinus eſt euentus. vt mox me oderit. deinde ſi trado alicui diſciplinam, tardior hic euentus. Primo enim fortaſſis offenditur,deinde amat ac diligit. [Deinde poſtremo attendendum eſt,)Dat poſtremum breue & cõmune præceptum,vtrum aliquid honeſtum ſit,an vtile. In his eſt conſiderandum,quæ geſtum negocium cõſequuntur. Verum quæ ſint partes honeſtatis atque vtilitatis, in deliberatiue præceptis ſe demonſtraturum eſſe promiſit. [Omnis autem argumentatio,quę ex iis locis,quos cõmemorauimus,ſumetur, aut probabilis, aut neceſſaria debebit eſſe) Ait ſupra,cum de confirmatione loqueretur.Huius,inquit,partis certa ſunt præcepta,quæ in ſingula cauſarum gña diuidentur. Veruntamen non incommodum videtur, quandam ſyluam atque materiam vniuerſam ante permixtam & confuſam exponere omniũ argumentationum. Tria nobis in cõfirmatione tradũtur,materia,argũ,argumentatio. Materiam nobis iam tradidit.i.locos,de quibus argumenta caperemus. quos locos diuiſit in attributa perſonæ,& in attributa negocio. Attributa perſonæ vndecim eſſe dixit,negocio quatuor,atque horum omnium partes enumerauit,ac tradidit. Nunc itaque dicturum eſt de argumento. Nec nos confundat ꝙ pro argumento argumentationem ponit. Antiqui genus ponebant argumentationẽ ſub argumentatione vero argumentum & argumentationẽ. Itaque hoc verbo cõiter vtebantur,vt pro argumento recte argumẽtatio diceretur. Verum antequam dicamus quæ genera ſint argumentorum, dicamus prius quid conſiderare & conferre debeamus,ut argumenta faciamus. Secundum Ariſt. decem categoriæ ſunt.i.decem res, in quibus omnia quæ in mundo ſunt continentur. Harum rerum ea ſubſtantia eſt,reliquæ nouem qualitates ſunt.quæ ſubſtantiæ accidant. Itaque cum res nuda eſt,nihil aliud quam res eſt. Tunc autem ex ea poſſumus facere argũ, ſi eius qualitatem inſpiciamus.Itaque omnia verba nomina habent res ſuas,

ſuas, habent. & qualitates, quæ qualitates cum ſibi conueniunt, faciunt argũ. cum non conueniunt, non faciunt argumentum. vtputa ponamus occidit, occidit res eſt, huius rei quæ ſit qualitas attendamus .i. quædam aſperitas, quædam immanitas. Deinde ponamus inimicum. Ruſus inimicus res eſt eius rei porro qualitas ſimiliter aſpera atque crudelis. Itaque qm̃ vtraque ſibi hæc qualitas conuenit, factum eſt argũ. Ita duæ ſimiles qualitates cũ fuerunt copulatæ, faciunt aliam qualitatem .i. occidit, quia inimicus fuit. quæ qualitas eſt, vt argumentum probabile eſſe videatur. Ita ſi dicas occidit, quia gladio percuſſit, argumentum eſt, quia vtriuſque rei qualitas eſt ſimilis. Alio qui cum in eo quod eſt occidit, iam nota ſit & res, & qualitas rei, deinde ponas virgam, cuius res & qualitas nota eſt, qm̃ ſimiles ſibi non ſunt iſtæ qualitates coniunctæ in vnum non faciunt argumentum ſi dicas: Percuſſit virga, & occidit. Semper itaque non res, ſed qualitates rerum debemus attendere, atque conferre, vt argumẽta faciamus. Argumentorum porro genera duo ſunt, probabile & neceſſariũ. Probabile eſt, quod veriſimilitudine fidem facit, vtputa quia inimicus fuit, occidit. verum de probabili poſt dicemus: Nunc autem de argumento neceſſario diſputabimus. Neceſſario demonſtrantur ea quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari poſſunt, hoc modo: Si peperit cum viro concubuit. Neceſſarium eſt, inquit, quod aliter ac dictum eſt. nec fieri, nec probari poteſt. neceſſarium argumentum ad fidem cogit et trahit probabile autem, irrepit atque perſuadet. Neceſſarium porro tale eſt argumentũ, ſi ea proferas quorum talis ſit natura, vt ſic fieri neceſſe ſit. Si dicas, ſi natus eſt, morietur. Si peperit, cum viro concubuit. Hæc neceſſe eſt, vt ſe conſequantur. quod ſi neceſſe habes credere, neceſſarium factum eſt argumentum. Illud tamen ſcire debemus, argumentum neceſſarium pene non eſſe, ſolumq́. eſſe inter homines probabile. Nempe nobis neceſſarium videtur ex vero coſtare. nam ſi probabile ex veriſimili, ex vero neceſſe eſt neceſſarium. Inter homines autem rerum latet, totumq́. ſuſpicionibus geritur, ergo neceſſarium non poteſt eſſe argumentum. Sed quantum inter homines poteſt neceſſarium? quantum ſecundum opinionẽ humanam valet. Alioqui ſecundum Chriſtianorum opinionem non eſt neceſſarium argumentum. Si peperit, cum viro concubuit. Neque hoc ruſus, ſi natus eſt, morietur. Nam apud eos manifeſtum eſt, ſine viro natum, & non mortuum. Ergo neceſſarium illud argumentum eſt, quod iam opinione perſuaſum eſt. Atque vt ſcias hoc neceſſarium non eſſe, omnino neceſſarium oſtendit. Cic. etiam hoc hominibus perſuadet, cum ait: Neceſſarie demonſtrantur ea quæ aliter ac dicuntur, nec fieri nec probari poſſunt. Ergo ſi probentur, iam non erunt neceſſaria. Quidquid .n. probatur, potuit & non credi. Itaque neceſſarium argumentum teneamus illud, quo facile populo perſuadet orator. Hoc neceſſarium tribus modis fieri docet, quos modos in genere dictionis ponit. hic .n. iam dictio eſt, ſuperius in materie locos poſuit, de quibus conducta ad argumentationem dicto naſceretur. Fieri itaque neceſſarium argũ docet, aut per complexionem aut per enumerationem, aut per ſimplicem ꝯcluſionem. [Complexio eſt, in que vtrum conceſſeris, reprehenditur,) Complexio forma dictionis eſt, poſita in rationibus neceſſarijs. Verum complexio duplici latere conſtat, vnde quidquid fuerit electum, neceſſe eſt vt contrarium ſit. In complexione itaque duo genera ſunt proponendi, nunc per ſimplex, nunc per neceſſarium. Simplex hoc modo: Si hoc eſt, cur illud facis? Si illud eſt, cur hoc facis? Deinde per neceſſarium ſic. Aut hoc concedas neceſſe eſt, aut illud. Ita hic exemplum complexionis conſiderare debemus factum per ſimplex. Si improbus eſt, cur vteris? ſi probus, cur accuſas?) Ita & in Verrinis Cicero. Aut amicos, inquit, confiteare Siculos neceſſe eſt, aut inimicos, ſi amici ſunt, credamus teſtibus, ſi inimici ſunt, inuiti pecunias contulerunt. Enumeratio eſt, in qua pluribus rebus expoſitis, & ceteris infirmatis, vna reliqua neceſſario confirmatur. Enumeratio quoque forma dictionis eſt, poſita in rationibus neceſſarijs. Verum in enumeratione multa ponuntur, & excluſis multis, vnum quod reliquum eſt, confirmatur. Vtputa ſi hoc non eſt, ſi illud & illud non eſt, reſtat igitur vt iſtud ſit. Ita in Verrinis: Si neque Carbo attigit, neque Sylla vidit, neque in ærarium relatum eſt, reſtat igitur vt tu Verres pecuniam ſuſtuleris. verum enumeratio duobus modis fit, cum aut multis rei rebus excluſis, vnam quæ reliqua eſt, confirmas. aut cum rei rebus excluſis contrarium confirmas. Multis rei rebus excluſis, vna quæ reliqua eſt, confirmatur, vt ſupra ipſe Cicero. contra Hermagoram. Nam aut nullum cauſæ genus eſt, aut iudiciale ſolum, aut & iudiciale, & demonſtratiuum & deliberatiuum. Hic multa enumerauit. Sed excluſis duabus rebus, reliquam tertiam confirmauit. Nullum, inquit, cauſæ genus eſſe non poteſt dicere, quia artis præcepta dei, tuum eſſe non poteſt dicere, quis hoc & huc. Relinquitur ergo, inquit, vt omnia tria genera cauſarum ſint. Ergo hic multis rei rebus ſublatis, poſtrema eſt confirmata. Deinde omnibus rebus excluſis, contrarium ſic concludit, vt hic ipſum exemplum poſitum eſt. Neceſſe eſt, aut inimicitiarum cauſa ab hoc eſſe occiſum, aut metus, aut ſpei, aut alicuius amici gratia, aut, ſi horum nihil eſt, ab hoc non eſſe occiſum) Itaque hic res eſt occiſio, huius rei omnes res ſuſtulit .i. cauſas occidendi poſtremo contrarium concludit, ſi igitur horum nihil eſt, non occidit. [Simplex autem concluſio ex neceſſaria conſecutione conficitur,) Et in hoc neceſſarium eſt argumentum, ſed in vna re poſitum, & ideo ſimplex concluſio nominatur. Vtputa, ſi illo tempore, quo vos me iſtud feciſſe dicitis, ergo trans mare fui, relinquitur, ut id ego non fecerim, ſed nec potuerim facere. Hic itaque ſimplex res eſt. In ſuperioribus vero duplex, in complexione .ſ. & enumeratione. Et complexio quidem aperte duas res continet, aut hoc eſt, inquit, aut illud. ſi illud eſt, cur facis? ſi illud non eſt, cur non facis. Enumeratio etiam cum multas in ſe res habet collocatas, duplex tamen eſt. Ea enim omnia quæ tollis, quamuis multa ſint, in una tamen parte ponuntur. in altera id, quod concludis, ſiue aliquid de rebus ſit, ſiue contrarium rei, vt ſupra docuimus. [Atque hoc diligenter uidere oportebit,) Præcepta dat, ut neceſſaria argumenta non ſola dicendi ſpecie faciamus .i. ne complexio, uel enumeratio in ſolo genere dicendi poſita eſſe uideatur, ſed vt rationes ipſæ, & res neceſſariæ ſint, & hoc genere dicendi proferantur triplici .ſ. aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per ſimplicem concluſionem. Dictum itaque de neceſſario argumento, & quale ſit, & quot modis dictionis proferatur, nunc de probabili incipit diſputatio. Quod vt melius intelligamus, propter tuam expoſitionis hæc prius nobis etiam pictura cernatur.

		[Complexio.
	[Neceſſariũ.	[Enumeratio.
	[	[Simplex concluſio.
	[	[Id, quod fieri ſolet.
Argumentum eſt aut.	[	[Id, quod eſt in opinione.
	[	[Ea quæ habent ad hæc quandam ſimilitudinem.
	[	[Contrarium.
	[Probabile, per	[Paria.
		[Eae res, quæ ſub eadem ratione cadunt.
		[Vera.
		[Falſa.
		[Veriſimilia.

[Probabile autem eſt id, quod fere fieri ſolet, aut quod in opinione poſitum eſt, aut quod habet in ſe ad hæc quandam ſimilitudinem, ſiue id falſum eſt, ſiue uerum) Dictum eſt de neceſſario argumento, & de eius modis, tribus .ſ. nunc de probabili argumento dicamus, in quo ſolo uirtus omnis fidei continetur. Vt ſupra enim diximus, neceſſarium inter homines nõ eſt præſertim cum etiam ipſum probetur. Probabili itaque ſolo omnis fides nititur, adeo ut Græci officium & finem oratoris ſic definierint, πιθάνως πρὸς πίστιν λέγειν .i. probabiliter ad fidem dicere. Probabile autem per ſeipſum non poteſt definiri, neque in præceptum quoddam exprimi. ſed probabile erit argumentum, pro moribus patriæ, populi temporis, neque .n. omnibus vnum atque idem ꝓbabile eſt aliud .n. iuſtũ Romanis, aliud barbaris videtur. Itaque vt probabilia argumenta faciamus primũ nobis patria inſpicienda eſt, in qua ſumus, & eius patriæ inſpiciendi mores, deinde inſpicienda eſt ciuitas, quæ pars patriæ eſt, omnis ciuitas habet ꝓprios mores. Deinde inſpiciendum eſt tempus, tempora .n. ſæpe mutantur. Poſtremo etiam eius apud quem dicimus cognoſcenda natura eſt, vt ſecundum mores eius probabilia argumenta faciamus. Itaque hæc præcedunt, anteq̃ probabilia argumenta proferamus. Verũ ipſum probabile argũ primo in tria diuiditur .ſ. in id, quod facile fere ſolet fieri, & in id, quod in opinione poſitũ eſt, & in id, quod habet ad hoc quandã ſimilitudinem. deinde in quatuor, ſignũ, credibile, iudicatum, comparabile. Verum illa tria, res ſunt quibus probabile conficitur argumentum. Illa aũt quatuor quæ ſequuntur rerum harũ trium effectus ſunt. Primo itaque illa tria uideamus, in quæ probabile diuiditur argumentũ. Per id, qđ ſolet fieri probabile argumentum, ſic ſit, ſi ea ad fidem colligas, quæ in actu conſuetudine verſantur, vtputa ſi mater eſt, diligit filium, ſi auarus eſt, negligit iuſiurandũ. ita & Terentius, meretri-

ces

ces malas, auaros lenones, triſtes ſenes, edaces paraſitos eſſe com memorauit. Hæc itaque ad fidem dicta ſunt per id, quod fere ſolet fieri. Deinde per id, quod in opinione poſitum eſt: probabile argumentum ſic fit, ſi ad fidem non ea quæ in uſu ſunt agendi, ſed ea quæ in opinione ſunt poſita, colligamus. Si dicas inferos eſſe & impijs apud inferos pœnas, ſi dicas omnes qui philoſophantur, contra deos facere. Multi enim credunt, quod philoſophi contra deos faciant. etenim ſi deos aſſerunt, & me forte ſtultum eſſe dicunt, quoniam me talem Deus eſſe voluit, contra deos faciunt, cum me reprehendunt. Deinde in rep. cum bella, aut pax ex Dei voluntate contingant, ipſi autem multa cupiunt perſuadere contra Deos faciunt, ſi id non aſſerunt agendum, quod Deorum voluntate contingit. Ergo vt diximus, ex his quæ in opinione ſunt poſita, probabile colligitur argumentum, ſi dicas inferos eſſe, vel non eſſe. Deos eſſe, vel non eſſe: mundum natum, mundum nõ eſſe natum. Iſtæ opiniones δόξαι dicuntur. δόξα enim Græce opinio, & δόγματα opiniones nuncupantur. Adeo manifeſtum eſt, omnia quæ in mundo aguntur, argumentis probabilibus perſuaderi, quando etiam philoſophorum profeſſionibus ea opinione nomen impoſitum eſt, vt dogmata dicantur. Tertium illud eſt, vt doceamus quemadmodum probabile fiat argumentum, ex eo quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem. i. per ſimilitudinem. vtputa ſi is qui patriam prodit, pœnam meretur, ille qui patriam defendit, præmium meretur. Verum hic ex altero alteri fides fit, & ſic quaſi ſuerat nominandum. Sed Cic. non quemadmodum fieret argumentum, ſed vnde fieret indicauit, cum ait: Aut quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem. Ad hæc. i. ad ſuperiora, ad id, quod fere ſolet fieri, & ad id, quod fere in opinione poſitum eſt. etenim hoc argumentum tertium, vbi ex altero alterum probamus, nunc tale poteſt eſſe, vt ſoleat fieri, nunc tale, vt in opinione poſitum eſſe videatur, vt ſoleat fieri. Si is qui patriam prodit, pœnam meretur, ille qui patriam defendit, præmiũ meretur. vt in opinione, ſic: Si impijs apud inferos tormenta præparata ſunt, innocentibus quies parata eſt. Itaque hoc quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem. i. ſimilitudo, tribus modis probabile efficit argumentum: aut per contraria, aut per paria, aut per eas res, quæ ſub eandem rationem cadunt. Per contraria ſic. Nam ſi ijs qui imprudenter læſerunt, ignoſci conuenit, ijs qui neceſſario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Hic contraria ſunt, prodeſſe, & nocere. ſed ipſa contraria non faciunt argumentum, niſi habeant inter ſe aliquam ſimilitudinem. hic itaque animorum ſimilitudo eſt, nam ſi ille imprudenter obfuit, hic neceſſitate profuit, neque ille voluit obeſſe, neque hic voluit prodeſſe ergo ſi ignoſcitur ei, qui non voluntate, ſed imprudentia læſit, & illi gratia non habenda eſt, qui non voluntate profuit, ſed neceſſitate. Per paria ſic, cum non ex contrarijs rebus, ſed ex ſimillimis per naturam probabile colligimus argumentum: vtputa, Nam vt locus in mari ſine portu nauibus tutus eſt, ſic animus qui ſine fide eſt, amicis non poteſt eſſe portuoſus. Ex his autem quæ ſub eandem rationem cadunt, probabile facimus argumentum, cum ea ſibi conferimus, quæ ad aliquid ſunt, vtputa locare, conducere, emere, vendere. Hæc verba ad ſeinuicem ſpectant. Itaque ex vnius rei ratione alterius rei rationem probare debemus. vtputa neſcio quis qui patre vendente emit filium, iniquam rem dicitur feciſſe. hic facis argumentum probabile. nam ſi is qui vendidit, rem iniquam fecit, & hic qui emit, rem iniquam fecit. Deinde quod Cicero poſuit exemplũ, apud Rhodios. portorium res alia vtilis erat, & Hermocreon vir ampliſſimus, ad conducere portorium, defenditur, quòd rem turpem non fecerit. Facis itaque argumentum per eas res, quæ ſub eandem rationem cadunt. Nam ſi Rhodijs turpe non fuit locare, ne Hermocreonti quidem turpe eſt conducere. Siue autem, inquit, vera ſint. ſiue falſa, ea vnde facimus argumentum, nihil ad nos, dummodo ad fidem faciendam probabilia eſſe videantur. Falſum eſt, ſiue veriſimile, ſi dicas: Non occidit Medea filios, quippe mater filios nunquam potuiſſet occidere. Hic falſum eſt, quod aſſeris: tamen feciſti argumentum probabile, per id quod fere ſolet fieri, vt Medea filios non occidiſſe credatur. aut ſi dicas, quia multus in calceis puluis fuit ex itinere regreſſus eſt. Verum eſt autem argumentum probabile ſi dicas, quoniam cicatrix eſt, vulnus fuerit neceſſe eſt. Nunc autem vt probabilis argumenti omnes partes ſcire poſſimus, hæc nobis quoque animaduertenda eſt pictura.

Probabile argumentum fit.	Per id quod fere fieri ſolet.	Signum.
		Credibile.
		Iudicatum.
		Religioſum.
	Per id quod in opinione poſitum eſt.	Commune.
		Approbatum.
		Comparabile.
	Per ea quę habẽt ad hæc quandam ſimilitudinem.	Imago.
		Collatio.
		Exemplum.

(Omnes autem, vt certas quaſdam in partes diſtribuamus, probabile quod ſumitur ad argumẽtationem, aut ſignum eſt, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile.) Supra diximus, probabile argumentum in tres partes diuidi, in id, quod fere ſolet fieri, in id, quod in opinione poſitum eſt, & in id, quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem. Sed has tres partes ipſas res eſſe diximus, de quibus probabile fit argumentum. Verum in his tribus rebus hæc rurſus quatuor collata ſunt. i. quod ex illis rebus conficitur, aut ſignum dicitur, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Atque vt ſciamus hæc quatuor illis tribus eſſe cõnexa, id quod fere ſolet fieri, nihil aliud habet in ſe niſi, aut ſignum, aut credibile. Deinde id, quod in opinione poſitum eſt, nihil in ſe habet iudicatum. Poſtremo id, quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem, nihil aliud habet niſi comparabile. Videmus itaq; hęc quatuor in illis tribus eſſe. Nec hæc tantum ſibi copulata ſunt, ſed omnia quæ in argumento ſunt probabili, etiam argumentis attributis perſonæ, & attributis negocio conſtat eſſe connexa. Nam quatuor negocio eſſe dicimus attributa, continentia cũ ipſo negocio, & in geſtione negocij adiuncta negocio, quæ geſtum negocium conſequuntur. Itaque in continentibus cum ipſo negocio, & in geſtione negocij ſignum eſt. In his autem quæ adiuncta ſunt negocio, comparabile eſt, in attributis vero perſonæ, credibile eſt. ita videmus & locos argumẽtorum, & res, & cæteris rationibus ſibi eſſe copulata. Nulla itaque videatur eſſe confuſio, quod probabile argũ iam dudum in tria diuiſimus, nunc in quatuor, quia id, quod fere ſolet fieri, duo in ſe continet, ſignum & credibile. quod in opinione poſitum eſt vnum habet in ſe. i. iudicatum, quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem, ſimiliter in ſe vnum continet. i. comparabile. Itaque probabile argũ in quatuor partes nunc diuiditur. nam aut ſignum eſt, aut credibile, aut iudicatum, aut cõparabile. (Signum eſt, quod ſub ſenſum aliquem cadit,) Quinque ſenſus ſunt in homine, viſus, auditus, odoratus, ſapor, & tactus. itaque quidquid ſub hos ſenſus cadit, cum ad argũ fuerit attractum, ſignum eſt, quod ſignum per ſe, non ad ſe valet, ſed ex eo aliud proficiſcitur. i. aliud aſſeritur. vtputa ſi agatur, an neſcio quis ex itinere venerit, & aſſeras eum veniſſe, nã in calceis eius multus puluis eſt. puluis hic ſignum eſt, & ſignum quod ſub ſenſum oculorum cadit. Aut ſi dicas, quia cruentus eſt, hominem occidit, deinde ſi dicas, ſeditio facta eſt, non tumultus auditus eſt. hic tumultus ſignum eſt, ſed ſignum, quod ſub aurium ſenſum cadit. ita & reliqua ſimilia. Verum hoc argumenti genus. i. ſignum, non ſatis ad fidem valet, ſed alterius ſæpe firmioris argumentis indiget approbatione. Ita probabile quidem eſt argumentum, ſed non validum, ſemperq. hoc argumento coniectura tractatur. & ideo aut aliud firmius argumentum, aut teſtimonium requirit. Sed quod paulo ante dixi, ſignum eſſe in eo, quod fere ſolet fieri, vtique cum dico ex itinere venit, nam multus in calceis puluis eſt, & hominem occidit, nam cruentus eſt argumentum facio ex his quæ fere ſolent fieri. nam qui ex itinere venit, ſolet fieri vt puluerulentus ſit, & qui hominem occidit, ſolet fieri vt cruentus ſit. Ex ſigno vero in omnia tempora circa factum facere poſſumus argũ, vtputa occidiſti hominem, quia cruẽtus es, & hic cruor ſignum eſt. Occidiſti autem hominem, tempus præteritum deinde occidis hominem, nam vulnus infigis, ſignum eſt. Occidis hominem tempus præſens, deinde occidere vis hominem, nam armatus incedis, hic armatus incedis, ſignum eſt. occidere vis hominem, tempus futurum. ita ſignum ad omne tempus argumentum eſt. (Credibile eſt, quod ſine vllo teſte auditoris opinione firmatur, hoc modo,) Credibile eſt, inquit, argumentum, quod per ſeipſum fidem facit. neque ad probandum deſiderat teſtem, ſed facile cum prolatum fuerit apud opinionem & ſententiam iudicis perſuadetur. Hoc credibile in eo eſſe diximus, quod fere ſolet fieri, & rurſus in attributis perſonæ. ita in exemplo, quod ſubdidit Cicero, vtrunque videamus. (Nemo eſt, qui non liberos ſuos incolumes & beatos eſſe cupiat.) Vtique & ſolet fieri, vt nemo ſit qui non amet liberos ſuos, & attributũ perſonæ eſt. i. fortunæ, quòd liberi nominantur. & quod ait: Nemo eſt. (Iudicatum eſt res aſſenſione, aut auctoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata.) Iam, & hinc in tria diuiſit iudicatum. nam aſſenſio in religioſo eſt, auctoritas in communi, iudicium in approbato. in tria enim iudicatum diuiſit, in religioſum,

gioſum, in commune, in approbatum. Religioſum eſt, inquit, ſi quid de re aliqua iurati iudices iudicarunt. & ideo religioſum, quia iurati iudicauerunt: quod aſſentiri nos neceſſe eſt. Animaduertamus tamen vt iudicium geſtum ſemper negocium conſequatur. [Commune eſt, quod omnes vulgo probarunt,) Commune eſt, inquit, quod ex more vulgi, iuſti auctoritatem tenet, vt neceſſe ſit maioribus natu aſſurgi, vt ſupplicum miſereri, hæc ut ſequamur, habemus vulgi auctoritatem. Deinde hoc etiam animaduertamus quòd conſuetudo quæcunque rem ſemper aliquã conſequatur. Inter id, quod fere ſolet fieri, & commune, hoc intereſt. id, quod fere ſolet fieri, ex quadam natura eſt: commune iudicato ſtringitur. [Approbatum eſt, quod homines, cum dubium eſſet, quale haberi oporteret,) Approbatum eſt, inquit, quod cum dubium eſſet circa qualitatem bonam malam ue, ad vnam partem homines inclinauerunt. Vt, inquit, cum ſororem Horatius occidiſſet, & de facto eius populus eſſet incertus, tamẽ abſolutus eſt. Deinde, vt Tiberius Gracchus Cenſor inſciente Collega quoſdam è ſenatu mouiſſet, & de eius facto dubitaretur. poſtea tamen eius factum populus approbauit. nam eum Conſulem fecit. Ita religioſum, & commune, & approbatum, quia in iudicato ſunt, geſtum ſemper negocium conſequuntur. [Comparabile autem eſt, quod in rebus diuerſis ſimilem aliquam rationem continet.) Dictum eſt iam de ſigno, de credibili, de iudicato: reſtat extremum, vt de comparabili dicat. Comparabile eſt, quod res inter ſe diuerſas aliqua ratione coniungit. Hæc comparatio.i. ſimilitudo partes habet tres. Imaginem, quam Græci εἰκόνα appellant. Collationem, quam Græci παραβολὴν appellãt. Exemplum, quod Græci παράδειγμα appellant. Imago eſt, oratio circa res diuerſas, aut corporum, aut naturarum comparans ſimilitudinem: vt, Os humeroſq. deo ſimilis: vt, Qualis mugitus fugit cum ſaucius aram Taurus. Collatio eſt oratio, quæ res in ſe diuerſas ex ſimili comparatione coniungit, vt eſt iſtud. Ac veluti magno in populo cum ſæpe coorta eſt Seditio.

Exemplum eſt, quo rem aliquam alicuius hominis. aut negocij auctoritate, vel caſu, aut hortamur, aut dehortamur. Hortamur ſic: vt,

Antenor potuit medijs elapſus Achiuis
Illyricos penetrare ſinus. Dehortamur ſic:
Aut non viderunt mœnia Troiæ
Neptuni fabricata manu conſidere in ignes.

Hæc quidem nos exempla grammaticalibus artibus ſuppoſuimus. Cicero autem ſe exempla his quæ ſunt incomparabili ſuppoſiturum eſſe promittit, cum cœperit de elocutione tractare. nunc autem de inuentione tractatus eſt. Ac fons quidem confirmationis, vt facultas tulit, apertus eſt: nec minus dilucide, quàm rei natura ferebat, demonſtratus eſt. Ea omnia quæ ad confirmationem pertinebant, demonſtrata ſunt. ita inquit, vt rei ipſius natura flagitabat. Sed hic confuſe omnia prolata ſingulatim. ſe autem circa ſingulas cauſas traditurum eſſe præcepta in ſecundo libro, promittit. [In præſentia tantummodo numeros, & modos, & partes) Numerum accipimus attributa perſonę vndecim, negocio quatuor, deinde genera argumentorum duo, neceſſarium, probabile. Modos autem accipiamus.i. in neceſſario argumento complexionem, enumerationem, ſimplicem concluſionem, deinde in probabili argumento, id quod fere ſolet fieri, quod in opinione poſitum eſt, quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem. Partes autem accipiamus, ſignum, credibile, iudicatum, comparabile, & ea quæ ſub his ſunt. [Atque inueniri quidem omnia ex his locis argumentatio poterit,) Poſſunt quidem omnia iam argumenta ex his locis quos præcipimus inueniri. Sed hæc ipſa argumenta debemus, inquit, artificioſa dictione diſtinguere quia & ſuaue, & neceſſarium eſt. Itaque nunc pauca de Dialectica ad Rhetoricam tranſlaturus eſt. Habebitq. locum de ſyllogiſmis, ad quos capiendos & tenendos, lectorem vehementer hortatur, vt ipſe ait. [Quòd non rei ſolum magna vtilitas eſt, ſed percipiendi quoque ſumma difficultas.) Diximus itaque argumentum probabile in quatuor diuidi, ſignum, credibile, iudicatum, comparabile. Credibile eſſe diximus in duobus, negocio attributis & perſonæ. Signum eſſe diximus in duobus negocio attributis, in continentibus cum ipſo negocio, & in geſtione negocij. Comparabile eſſe diximus in adiunctis negocio. Iudicatum vero in his quæ geſtum negocium conſequuntur. Itaque omne argumentum factum ex attributis perſonæ, credibile dicetur. Deinde omne argumentum factum ex continentibus cum ipſo negocio, & ex his quæ in geſtione negocij ſunt, ſignum dicetur. Deinde omne argumentum factum ex his quæ negocio, adiuncta ſunt comparabile dicetur. Poſtremo omne argumentum factum ex his quæ negocio adiuncta ſunt, & negocium conſequuntur, iudicatum dicetur, ſed cum probabile fuerit. Alioquin in omnibus attributis tam perſonæ, quàm negocio, & neceſſarium eſſe poterit argumentum: cuius tres partes eſſe diximus, complexionem, enumerationem, ſimplicem concluſionem.

[OMNIS igitur argumentatio aut per inductionem tractanda eſt, aut per ratiocinationem.) De materia & argumento iam dictum eſt. Nunc tertium illud eſt vt de argumentatione dicamus, quæ pertinet ad elocutionem, & quam Cicero ex dialectica ſumptam, in rhetoricam poſuit laxiorem. Argumentatio eſt itaque artificium non inueniendi, ſed dicendi. Hæc duobus modis fit, aut per inductionem, aut per ratiocinationem. Ita & Ariſt. in argumentatione duo eſſe dixit, ἐπαγωγὴν, & ſyllogiſmum. Atque Ariſtot. breuiter ac ſtrictim omne exemplum inductionẽ eſſe dixit, quòd animus auditoris ab eo, quod non dubium eſt, ad credendum id, quod dubium eſt, inducatur. Duo itaque ſunt genera argumentandi, inductio & ratiocinatio. Verum inductione philoſophi vtuntur, & hic nunc ad exemplum inductio philoſophica inducitur ad hoc, vt intelligamus quid ſit inductio, vel quemadmodum fiat. Poſt autem præcipiet qualis inductio poſſit eſſe oratoris. [Inductio eſt oratio, quæ rebus non dubijs captat aſſenſionem eius, quicum inſtituta eſt,) Generaliter hic inductionem definiuit, qua definitione oſtendit vbique nos inductione vti poſſe, & in philoſophica & in oratoria, & in quacunque contentione verborum, etiam in fabulis. Nam vbique neceſſe eſt perſuadere, & ideo perſonam certam hic non poſuit, ſed hoc ait. Inductio eſt oratio quæ rebus non dubijs captat aſſenſionem eius quicum inſtituta eſt. Eius, inquit.i. ſiue ille philoſophus ſit, ſiue iudex, ſiue orator, ſiue amicus, ſiue inimicus. Inductio itaque ſic facienda eſt, vt primo proponamus illa, quæ extra negocium ſunt, ſed tamen quæ ad negocium per ſimilitudinem ſpectant. & talia, inquit, eſſe debent illa quæ proponimus, vt neceſſario is cum quo agis ita eſſe fateatur, atque cõſentiat. Quod cum conſenſerit, tunc paulatim ad id vnde dubitabatur deſcendis & his quæ ſupra conceſſa ſunt, ſimile eſſe confirmas. Dat ergo nunc exemplum philoſophicum. Æſchines Socraticus fuit, id eſt diſcipulus Socratis. is multa ſcripſit. Quodam etiam loco inducit Socratem referentem. nam is erat mos diſcipulis, ut ingenio proprio reperta ad magiſtros referentes, & quaſi ab eis inuenta ponerent. Induxit inquam Æſchines Socratem, referentem quid eſſet, vel quemadmodum eſſet locuta Aſpaſia cum vxore Xenophontis, vel cum ipſo Xenophonte. nam Xenophõ, & eius vxor frequenter diſcordabant. Perſuadet ergo Aſpaſia, vt in gratiam reuertantur. Aſpaſia autem periti ſſima fuit philoſophiæ. Hac itaque inductione vſam induxit Aſpaſiam apud Æſchinem Socrates. Interrogauit, inquit, Aſpaſia Xenophontis vxorem. Si, inquit, vicina tua aurum melius habeat, q̃ tu habes illius ne, an tuum malis? Tum, inquit, Xenophontis vxor inducta ſimilitudine ſuperiorum, quoniam ſententiam mutare non poterat, tacita erubuit. Poſtea, inquit, Aſpaſia conuertit ſe ad Xenophontem ipſum, & ſimiliter cum illo inſtituit inductionẽ. Dic mihi, inquit, Xenophon ſi vicinus tuus equum, aut fundum meliorem habeat, quam tu habes, tuum ne malis, an illius? id eſt, niſi in gratiam regreſſi fueritis ſemper, & tibi vxor lectiſſima, & tibi vir optimus deerit. Hæc itaque inductio hoc egit, vt Xenophon & vxor eius ab his quæ velle ſe negare non poterant, ad id etiam quod dubium habebant per ſimilitudinem deducerentur. [Hoc modo ſermonis plurimum Socrates vſus eſt,) Socrates, inquit, in diſputationibus ſuis inductione frequenter vtebatur. propterea inquit, quod optimum docebat, vt non a ſe rebus prolatis, ſed confeſſionibus ſuis aduerſarius vinceretur. [Hoc in genere præcipiendum nobis videtur. Primum, vt illud, quod inducemus per ſimilitudinem, eiuſmodi ſit, vt ſit neceſſe concedi.) Inductione, inquit, tria ſemper ſpectare debemus: Primo, vt ſimilitudines tales proponamus, vt eas ſit neceſſe concedi. nam illud dubium eſſe non debet, vnde alteri fidem volumus facere. Deinde inquit, illud, quod confirmamus, ei rei quam proponimus ſimile eſſe debet, ne nihil egerit propoſitio, ſi illud diſſimile eſt cuius cauſa propoſuimus. Tertio, inquit, id agere debemus, vt nemo intelligat quo ſpectet ſimilitudinis propoſitio. Ne cum quiſpiam intellexerit ſe ex confeſſione propoſitionis etiam illi rei fidem facere quam negauit, aut non reſpondeat, aut male perueq. reſpondeat. Si autem neſciat quo tendat ſimilitudinis propoſitio, ſecurus confitetur. qua confeſſione etiam illud, quod negabat ante, ita vt ſit via concedit eſſe. Cum autem, inquit, hoc diligenter in facienda inductione ſeruaueris, vt & propoſitio ſimilitudinis concedatur, & illud propoſitioni ſimile ſit, cuius cauſa

ſimilitudo propoſita eſt, & nemo videat quo propoſitio illa contendat, officio tuo per iſta diligenter impleto. rurſus debebis reſponſionem contendentis attendere. vnum autem de tribus faciat neceſſe eſt. nam aut tacebit, aut confitebitur, aut negabit. Ad hæc ſingula dat præcepta, quid in his ſingulis tu facere debeas. & primo à difficiliore parte incipit: Si, inquit, negabit ita eſſe illud vnde contentio eſt, atque illud, quod in propoſitis conceſſisq. ſimilitudinibus continetur, duo, inquit, facere debemus, aut illas res, quas ante conceſſit, ſimiles docere huic rei eſſe de qua contentio eſt, aut ſi pernegabit, alias inducere ſimilitudines. Sin autem, inquit, confitebitur, habita argumentatio concludenda eſt. Deinde inquit, ſi tacebit, duo facies, aut reſponſionem de eo elicies, aut ſi reſpondere noluerit, quia genus confeſſionis eſt taciturnitas, concludenda eſt argumentatio. Ita, inquit hoc genus argumentandi tripertitum ſemper eſt: Prima, inquit, para conſtat ex vna ſimilitudine, pluribus ue vero hoc ipſo exemplo confeſſionem tacentium confirmat Aſpaſia. Et tu, inquit, mulier virum optimum vis habere, vt tu Xenophon vxorem habere lectiſſimam maxime cupis. Deinde ea hac confeſſione quid conficiatur oſtendit. Quare, inquit, niſi hoc perfeceritis, vt neque vir melior, neque fœmina lectior in terris ſit. [Ergo in hac cauſa, quæ) Dedit ſupra philoſophicæ inductionis exemplum, dat nunc in rhetorica, non quo, inquit, diuerſa præcepta ſint, ſed ne quis forte præceptum in philoſophia datum in rhetorica videre non poſſit. Exemplum autem nunc ponit apud Græcos peruagatum cuius exempli huiuſmodi tema eſt. Epaminundas imperator cum ei ſucceſſum fuiſſet, retinuit apud ſe exercitum aliquot amplius diebus, quam ea lege oportebat. illis ipſis diebus Lacedæmonios funditus euertit, ac vicit. Accuſatur, quòd contra legem exercitum retinuerit. Proponitur autem hic tacita exceptione lex illa. Qui ſucceſſori ea lege exercitum ſtatim non tradiderit pœnas ſoluat. In hoc themate poteſt quidem eſſe compenſatiuus ſtatus principalis, feci, ſed profui. verum ſecunda conflictio in ſcripto & voluntate conſiſtit. Scripto vtitur accuſator, qui dicit, à verbis legis recedi non oportere. Voluntate vtitur Epaminūdas, qui dicit, legem iubere quidem exercitum tradi, ſed ſi nihil vrgeat. Alioqui ſi reip. cauſa paucis diebus retineatur, nullam pœnam ſubeſſe retinenti. Itaque hic inductionem poteſt facere accuſator ille, qui contra ſententiam legis ſcripta defendit, & ſimilitudinem non extra cauſam, ſed ex eadem cauſa facit. Si, inquit, Epaminundas id, quod ait legis ſcriptorem ſenſiſſe, ad legem ſuis verbis addat. i. damnandum eſſe qui exercitum non tradet, præter eum qui reipub. cauſa retinuerit, hoc ſi addat, nunquid pati poteſtis? non opinor. Deinde, ſi hoc idem legi additum vos veſtra auctoritate ad populum feratis, nunquid id populus patietur? non patietur. Ergo, inquit, quod addi ad legem per verba non poteſt, id tanquam additum, ſit, ſequi non debetis, quod ſi, inquit, ſententiam ſcriptoris neque Epaminundæ, neque noſtris literis videmus corrigi poſſe, multo magis illud re ipſa & iudicio veſtro mutari non poteſt, quod ne verbo quidem mutari poteſt. Verum hoc ſcire debemus, in dialogis ſermonem eſſe, non dictionem, dictionem autem eſſe oratoris in ciuilibus cauſis. Idcirco ait: Aut aliter hoc in ſermone atque in dicendo ſit vtendum, Sermo philoſophi, dictio oratoris. Oratio autem poteſt & ad dialogum conuenire, ſi ſit paulo ſplendidior elocutio, proprium tamen oratoris eſt. Deinde notare debemus, omnem magiſtratus prætores appellatos. vt hic, cum Epaminundas Thebanorum imperator, qꝫ ei qui ſibi ex lege prætor ſucceſſerat, cum imperatori ſuccedere debeat imperator. [Ratiocinatio eſt oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens, quod expoſitum & per ſe cognitum ſua ſe vi & ratione confirmet) Argumentationum duæ partes ſunt. inductio & ratiocinatio. De inductione iam dictum eſt, nunc de ratiocinatione tractatus eſt. i. de ſyllogiſmis. Verum vt ad genus ſpeciem referamus, ſyllogiſmus non argumenti nomē eſt, ſed argumentationis. ita inductio non inueniendi modus eſt, ſed forma dicendi. Quamobrem ſic definiuit ratiocinationem. i. ſyllogiſmum. Ratiocinatio eſt, inquit, oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens, quòd expoſitum, ſua ex ſe cognitum, ſua ſe vi & ratione confirmet. Et in hac definitione multa communia eſſe poſſunt cum inductione. Nam quod ait, oratio ex ipſa re probabile aliquid alliciens, tam ratiocinationis eſt, quàm inductionis. hoc autem proprium ratiocinationis, quod ait, Quod expoſitū, & per ſe cognitum ſua ſe ui & ratione confirmet. Inductio enim non per ſe cognoſcitur, neque ſua ſe vi & ratione cōfirmat, ſed vt fidem faciat, probandę rei ſimilitudines ante præcedunt. Recte itaque ratiocinatio definita eſt. i. oratio, quæ ex cōfeſſo argm̄ continens, non ſimilitudine. ſed per ſe cognoſcitur, & ſua ſe vi & ratione confirmat. Verum quod diximus, ex confeſſo argm̄ continens. niſi. n. quis confiteatur, quia inimicus fuit, non erit argumentum, ſi inimicus fuit, occidit. Ideo non eſt argumentum, quiá non probat. eadem. n. facilitate, qua aſſumitur inimicus fuit, improbabitur. vnde non ſequitur, quod occidit. Sed ſi confiteatur inimicum, argumentum probabile ſit, ſi igitur inimicus fuit, occidit. [Hoc de genere, qui diligentius conſiderandum putauerūt,) Ratiocinatio eſt igitur oratio per ſe cognita, ac ſua vi & ratione confirmata, ex re confeſſa ſumptum ad fidem proferens argumētum. Verum, vt diximus, hæc oratio eſt pertinens ad ſyllogiſmos. Syllogiſmorum autem multi quinque multi plurimas partes, multi, inquit, tres eſſe dixerunt. ſed vtrorunque, inquit, rationes debemus inſpicere, quia & breuis inſpectio eſt, & oratori res neceſſaria. Opus quidem, inquit, vtrorunque conſimile eſt. nā alteruter & propoſitionem habet, & approbationem propoſitionis, & rurſus aſſumptionem, & approbationem aſſumptionis, & concluſionem. Verum, inquit, qui ſyllogiſmum in quinque partes diuidunt, has ſingulas partes numerāt, vt propoſitio vna pars ſit, approbatio propoſitionis altera, tertia aſſumptio, inde approbatio aſſumptionis, vt quota pars ſit concluſio. Illi autem qui tres partes in ſyllogiſmis eſſe contendunt, propoſitionem & approbationem propoſitionis vnam partem numerant, rurſus aſſumptionem & approbationem aſſumptionis, alteram partem numerant, tertiam vero concluſionem. Itaque vtorunque opus ſimile, ſed in membris operis numerus diuerſus. Iam vero quinquepartiti ſyllogiſmi, ſiue tripertiti in ipſis libris exempla poterimus agnoſcere. Verum quædam præcepta in his partibus poſita intelligamus, propoſitio, inquit, generalis in ſuo eſſe debet, & id, quod aſſumendū eſt, in ſe neceſſario continens. Approbatio. n. multis verbis & diuerſis rationibus facienda eſt. Aſſumptio vero ex vi propoſitionis capienda eſt, vt hic aſſumptio eſt. Nihil autem melius conſilio, quam omnis mundus adminiſtratur. hæc aſſumptio ex vi propoſitionis aſſumpta eſt, quæ eſt. n. propoſitio: Melius accurantur quæ conſilio reguntur, quàm quæ ſine conſilio adminiſtrantur. Deinde, inquit, etiam aſſumptionis approbatio, multis rationibus facienda eſt. Extrema concluſio eſt, quæ quatuor modis ſit, quos modos alio in loco oſtendemus, cum de bipartito ſyllogiſmo cœperimus habere tractatum. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant eſſe argumentationem. Qui, inquit, quinquepartitam eſſe dicunt argumentationem, hoc aſſerunt quod ſupra oſtendimus. i. ſeparari propoſitionem ab approbatione ſua, & rurſus aſſumptionem ab approbatione ſua. [Qui autem tripertitam eſſe dicunt,) Illi, inquit, qui tripertitam argumentationem eſſe contendunt, eodem modo quidem tractant argumentationem, nam & propoſitiones habent, & approbationes, & rurſus aſſumptionem cum approbationibus ſuis, ſed hæc bina connectunt, & reddunt ſingula, vt propoſitionem cum approbatione ſua ſimul iungant, & rurſum aſſumptionem & approbationem eius vnum efficiant. Negant autem recte neque propoſitionem, neque aſſumptionem dici, niſi fuerint approbata, tuncq. eſſe aiunt propoſitionem argumentationis, ſi approbata ſit. Sin autem approbata non ſit, eſſe quidem propoſitionem, ſed argumenti, non argumentationis, in qua argumentatione latior, & expolitior elocutio eſt. Itaque qui hoc cōtendunt, negant eſſe amplius, q̄ tripertitam argumentationem. ab his Cic. diſſentit, & contra diſputat probatq. illorum ſententiam, qui dicunt quinquepartitam argumentationem. Itaque hoc Cic. ſecundum artem teſtibus & argumentis probat. teſtibus ſic, Quam omnes, inquit, ab Ariſt. & Theophraſto profecti maxime ſecuti ſunt. Nam quemadmodū, inquit, ſuperius argumentationis genus. i. inductionis, Socrates maxime, & omnes Socratici tractauerunt, ita hoc genus argumētationis. i. ratiocinatio quinquepartita, ab Ariſtotele & Theophraſto, vel Peripatetici frequentatum atque tractatum eſt. Sed quia orator Rhetoricam ſcribens importune pene philoſophos ad teſtimonium uocat, quia de dialectica ille tractatus eſt, recte philoſophos ſibi adhibet quia rhetoricam ſcribit, adiungit & multos oratores elegantiſſimos, atque artificioſiſſimos iudicatos, q. vſi ſunt hac argumētatione quinquepartita. deinde inquit, à Rhetoribus his qui elegantiſſimi atque artificioſiſſimi putati ſunt. Itaque teſtibus probauit, non errare illos qui aſſerant quinquepartitam argumentationem. ſed quia poterat dici Ciceroni, etiā illi quos commemoras errauerunt, oſtendit ſe exemplū non temere illorum ſecutum, probatq. argumentis ſuis nō errare eos qui quinquepartitam argumentationem, errare eos qui tripertitam eſſe contendant. Itaque hæc eſt quæſtio utrum tripertita, an quadripartita, an quinquepartita ſit argumētatio. Cic. multis ſyllogiſmis ſuis nūc quinquepartitis, nunc tripertitis ꝓbat, quinque-

partitam eſſe argumentationem. & primo aſſerit, propoſitionẽ & approbationem inter ſe eſſe diuerſa. in quo aſſertione primo argumenti, deinde exempli eſt ſyllogiſmos. dehinc ſimili ratione aſſerit, aſſumptionem & approbationem eius inter ſe eſſe diuerſas, in qua rurſus aſſertione primo argumenti, deinde exempli eſt ſyllogiſmos. Itaque poſtquam probauit propoſitionem & aſſumptionem ab approbationibus ſuis longe eſſe ſeparatas, concludit, cõmode partitos eſſe eos qui quinque partitam dicunt argumentationem. Quinque igitur partes ſunt eius argumentationis quæ per ratiocinationem tractatur. Illius autem argumentationis quæ per inductionem tractatur, tripertita eſt argumentatio. Verum hoc in primis tenere debemus, argumentum nunc vicinum eſſe quæſtioni, nunc à quæſtione longinquũ. argumentum enim prolatum, nunc ipſi quæſtioni prodeſt, nunc ei rei quæ vicina eſt quæſtioni. Itaque argumentum nunc vicinũ eſt quæſtioni, nunc loco tertio, nunc quarto, nunc quinto naſcitur, Ariſtot. autem dicit etiam loco decimo poſſe fieri argumentum. Sed cum ſæpe argumentum tam longe à quæſtione ſit, hoc tantum ſyllogiſmi eſt, vt id, quod longe a quæſtione eſt, eidẽ quæſtioni dicendi ratiocinatione coniungat. Ac vicinum argumentum tale eſt, quĩa hic inimicus fuit, occidit. longe à quæſtione, argumẽtum tale eſt, inimicus occidit. hoc quia generale eſt, primo diſſerendum eſt verum inimicus ſemper occidat. quod poſtquam aſſerueris, non ſtatim probas hunc occidiſſe. ſed ad hoc proficit, vt rurſus doceas hunc inimicum fuiſſe, quod poſt quam aſſerueris hunc inimicum fuiſſe, tunc demum redis ad quæſtionem, ergo hic, quia inimicus fuit, occidit. Deinde longe petitum argumentum etiam illic licet animaduertere, vbi Cicero redarguit Hermagoram non recte ſub qualitate poſuiſſe deliberationem & demonſtrationem, vbi primum docet genera eſſe cauſarum. Quod ſi genera ſunt cauſarum, partes generis cauſæ eſſe non poſſe, vt ſi partes generis cauſæ eſſe non poſſunt, multo magis partes partium eſſe non poſſe. Poſtremo redit ad quæſtionem. Male igitur deliberatio & demonſtratio ſub qualitate ponuntur. Itaque argumentum nunc longe à quæſtione eſt, nunc vicinum eſt quæſtioni. Deinde debemus hoc animaduertere, argumẽtum quodcunque ſumimus, verum in genere ſit, an in ſpecie, ſi in genere, ſine dubitatione proponere debemus, deinde approbare eandem propoſitionem, tertio loco ſpeciem aſſumere, quarto loco aſſumptionem ſpeciei multis rationibus approbare, poſtremo concludere. Huius ſyllogiſmi ſubijciamus exemplum illud ipſum Epaminondæ. Omnes leges iudices ad commodum reip. referre oportet &c. Hæc propoſitio eſt generalis ſine vlla dubitatione. Deinde approbat eandem propoſitionem. Si enim virtute, & ſapientia maiores noſtri fuerunt, &c. Tertio loco ſpecies aſſumitur: Ergo in hoc quoque iudicio definire literas legis perſcriptas, &c. Quarto loco approbat aſſumptionem. Conſiderate qd magis vtile fuit Thebanis, quàm Lacedæmonios opprimi? &c. Poſtremo concludit, Quod ſi leges omnes, &c. Hoc autem argumentum longe à quæſtione petitum cognoſcimus facile. Argumentum vero quod in ſpecie eſt, ſemper cum dubitatione proponitur, ſi hoc eſt, illud igitur non eſt aut hoc faciamus, aut illud faciamus. Verum cum in propoſitione. Si eſt dicitur, propoſitio hypothetica dicitur. Argumentum igitur, quod in ſpecie eſt, debet ſemper cum dubitatione proponi. huius propoſitionis faciẽda eſt approbatio. deinde aſſumptio eiuſdem ſpeciei facienda eſt per eandem ſpeciem, ſed per confirmationem, cuius aſſumptionis facienda eſt approbatio, tunc erit poſtrema concluſio. Talis in Miloniana oratione ſyllogiſmus eſt. Si, inquit doceo cauſas fuiſſe Clodio, vt occideret Milonem, probo inſidiatorem, hac propoſitionem approbauit, & ſi boni ne magno quidem emolumento impelluntur ad fraudem, improbi ſæpe paruo, deinde ipſam ſpeciem aſſumit per confirmationem, habuit autem cauſas Clodius. Hanc rurſus aſſumptionem multis rationibus approbat, poſtremo concludit: Quare ſi habuit cauſas Clodius, vt occideret Milonem conſtat inſidiatorem fuiſſe. Ergo quoties argumentum in genere fuerit, ſpecies aſſumenda eſt, quoties argumentum in ſpecie fuerit, ipſa ſpecies aſſumenda eſt, ſed per confirmationem. Hoc autem tenere debemus, in propoſitione vim totius argumentationis conſiſtere. Siue autem in genere, ſiue in ſpecie ſit propoſitio, ex ipſa tamen ſemper generatur aſſumptio. Docuit itaque quinquepartitam argumentationem per exemplum Epaminundæ. Deinde docuit quadripartitam argumentationem duobus modis, nunc propoſitionis approbatione, nunc aſſumptionis approbatione ſublata. Deinde docuit tripertitam argumentationem, vtraque approbatione ſublata. Nunc quæſtio eſt, an ſit bipertita argumentatio. [Si peperit, virgo non eſt, peperit autem) Multi dicunt eſſe bipertitam argumentationem, hac ratione. Si, inquiunt, approbationes ſæpe, quia manifeſtæ ſunt, ſubtrahuntur, cur non & concluſio cum manifeſta eſt, ſubtrahatur, vt ſit bipertita argumentatio per propoſitionem & aſſumptionem. Si peperit, virgo non eſt, peperit autem. Cicero hanc illorum ſententiam reprehendit, dicitq. ſemper argumentationem concludendam eſſe, nec vnquam tamen vtendum eſſe manifeſta concluſione. Tunc autem hoc fieri poſſe, ſi concluſionum genera cognoſcamus ſunt autem quatuor. Quarum concluſionum vna talis, cum breuiter concluſionis • faciemus propoſitionis & aſſumptionis, & poſt adiungimus id; quod ex omni argumentatione conficitur. Dat autem ipſe exemplum. Quod ſi leges omnes ad vtilitatem reipub. referri conuenit, hic autem ſaluti reipub. profuit, profecto non poteſt eodem facto & ſaluti communi conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe: Secunda autem concluſio talis eſt, vt argumentatio ex contrario concludatur, & dat exemplũ. Summa igitur amentia eſt, in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Propoſitio enim huius ſyllogiſmi talis eſt. Qui ſæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Hoc poſtquam probatum eſt, ita concludi oportuit: Igitur Carthaginenſibus fidem non habere debemus. Sed contrarium potius in concluſione conſtituit. Summa igitur amentia eſt in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Tertia concluſio talis eſt, vt id ſolum quod ea omni argumentatione conficitur inferamus. & dat exemplum. Vrbem igitur diruamus &c. Quarta concluſio talis eſt, cum non id, quod conficitur, in concluſione ponimus, ſed id, quod eam rem quæ conficitur conſequatur. & dat exemplum. Si peperit, cum viro concubuit, peperit autem. Hic conficitur, Cum viro igitur concubuit. Sed hoc in concluſione, quia manifeſtum eſt, non ponit, ſed illud ponit, quod manifeſtam ipſam concluſionem conſequitur. Igitur fecit inceſtum. Etenim ſi cum viro concubuit, id conſequitur, vt fecerit inceſtum antiqui autem quẽcunque hominum coitum, inceſtum appellabant. [Quare in longis argumentationibus,) Dat præceptum, vt ſciamus, qua concluſione vnaquæque argumentatio, concludenda ſit. Quoties, inquit, longa fuerit argumentatio, aut propter memoriam conductiones facere in concluſione debemus, aut ſi erunt in memoria, quæ ſupra dicta ſunt, argumentatio nobis ea contrario concludenda eſt. Verum longa argumentatio non partibus, ſed menſura partium conſtat. i. non quinquepartita, aut quadripartita argumentatio longa eſt, ſed in quacunque argumentatione, quoties latiores fuerint approbationes, tunc longæ erunt argumentationes. Ita & quinquepartita argumentatio, ea modo approbationum breuis poterit inueniri. Quare, inquit, quæcunque longa argumentatio fuerit, duobus modis concludenda eſt, aut per conductionem. i. συναγωγὴν, aut per contrarium. Quoties autem breuis fuerit argumentatio, hoc ſolo quod conficitur, concludenda eſt. In illis vero argumentationibus, quæ exitum manifeſtum habent, conſecutionem ponere in concluſione debemus. [Si qui autem ex vna quoque parte putabunt conſtare argumentationem,) Reprehendit etiam illos, qui ex vna parte dicunt fieri poſſe argumentationem. Hi, inquit, errant de nominis ambiguitate. Nam argumentatio duas ſignificationes habet & argumenti, & argumentationis. Quare cum dicunt, ſi peperit, cum viro concubuit, inuentum proferunt, non expolitionem. i. argumentum proferunt, non argumentationem. Sed talis argumentatio eſſe non poteſt niſi cum expolita profertur oratio. Eodem modo, inquit, & illi errant, qui dicunt aliquando ſubtrahi. Poſſe nunc propoſitionem, nunc aſſumptionem. Nam quoniam vtraque harum mouet auditorem, neutra neceſſe eſt ſubtrahatur expolitioni. Itaque magnopere ſtudendum eſt, quia inuentio cunctis oratoribus communis eſt. Sed ipſi oratores dicendi modo aut optimi ſunt, aut mediocres, aut infimi. [Variare autem orationem magnopere oportebit) Propter faſtidia, variare, inquit, vti oratione debemus, vt nunc per inductionem argumentemur, nunc per ratiocinationem. Deinde in ratiocinationibus, nunc quinquepartitam, nunc tripertitam faciamus argumentationem. Deinde, vt non ſemper prima ſit propoſitio, ſed aliquando aſſumptio prima ſit. Hæc, inquit, vt melius inſpiciamus, aut inſcribamus ipſi, & nos exerceamus, aut ſi id piget facere, ea quæ ſupra poſita ſunt exempla, videamus, & in ipſis hanc exerceamus varietatem. Illud autem præcipit, Syllogiſmos omnes in dialectica contineri, hoc paucos inde deriuatos qui oratori conuenire videbantur. Denique iſti non ſyllogiſmi, ſed epichiremata dicuntur.

Becichamurus.

AC perſonis has ees attributas putamus, nomen, naturam, uictum, formam, habitum, affectionem, ſtudia, conſilia, facta, caſus, orationes.) Fortunam, ſcribi debere, præter antiquæ manus fidem, & omnes rhetori docent, Cic. & interpres Victorinus, cuius verba ſunt hæc. Perſonis autem attributa ſunt vndecim, Nomen, natura, victus, fortuna, habitus, affectio, ſtudium, conſilia, facta, caſus, orationes. [Studium eſt autẽ, animi aſſidua & vehemens ad reliquam rem, applicata magna cũ voluntate occupatio, vt philoſophiæ, poëticæ, geometriæ, literarum.) Emendatius ſic legetur. Studium autem eſt, animi aſſidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, vt philoſophiæ, poëticæ, geometriæ, literarum. Quod enim eſt ad reliqnam rem hoc loco? [Tempus autem eſt id, quo nunc vtimue, (nam ipſum qnidem definire difficile eſt) pars quędam æternitatis cum alicuius annui, menſura, diurni, veſpertini, nocturni ue ſpatij ex certa ſignificatione.) Quidam codices, mẽſtrui. Vetus lectio probior, habet generale, poſt quidem, & menſurni, non menſura, non menſtrui. Exque præpoſitionem reſpuit, hoc modo: Tempus autem eſt id, quo nunc vtimur (nam ipſum quidem generale definire difficile eſt) pars quædam æternitatis cum alicuius annui, menſurni, diurni, veſpertini, nocturni ſpatij certa ſignificatione. Priſciani quoque auctoritas menſurni, non menſtrui legendum, cenſet, his verbis. Quercus etiam quernus, corilus colurnus, tacitus taciturnus, menſis mẽſurnus. ſic enim Cic. poſuit pro menſtruus, in 1. Rhet. Pars quædam æternitatis, cum alicuius annui, menſurni, diurni, nocturni, veſpertini, certa ſignificatione. Hæc ille in primo. [Conſideratur autem tempus & anni, & menſis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & aliqua parte alicuius horum.) Rectius cum propoſitione legerne, & in aliqua parte alicuius horum. [Deinde ecquæ ea de re, aut eius rei ſit lex, conſuetudo, actio, iudicium, ſcientia, artificium. Deinde natura eius euenire vulgo ſoleat, an inſolenter ac raro.) Ego hanc lectionem corruptam eſſe ſemper exiſtimaui, & veriorem lectionem eſſe. Deinde ſi quid ex natura eius &c. In qua opinione me confirmat priſca manus. [Approbatum eſt, quod homines, cum dubium eſſet, quale haberi oporteret, ſua cõſtituerunt auctoritate, velut Gracchi patris factum, quem populus R. ob id factum, q inſciente Collega in Cenſura nihil geſſit, poſt Cenſuram Conſulem fecit.) Corrupte legi, in Cenſura nihil geſſit. nemo non videt, niſi qui ignorat ſignificationem huius vocis. Nihil quæ quidem in antiquis libris non habetur. [Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato tropheo carius atque antiquius habere conuenit?) Libet clara, pro claro reponere, refragantibus etiam cunctis exemplaribus vulgo impreſſis, & pleriſque manuſcriptis. [Quòd ſi leges omnes ad vtilitatem reip. referri cõuenit, hoc autem ſaluti reip. profuit, profecto non poteſt eodem facto & ſaluti cõmuni conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe.) Habent antiqui libri, non hoc, ſed hic autem reip. profuit, & aptius, vt arbitror.

DE REPREHENSIONE.

REPREHENSIO eſt, per quam argumentando aduerſariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut alleuatur. Hæc fonte inuentionis eodem vtetur, quo vtitur confirmatio: propterea q quibus ex locis aliqua res cõfirmari poteſt, iiſdem poteſt ex locis infirmari. nihil enim conſiderandum eſt in his omnibus inuentionibus, niſi id, quod perſonis, aut negocijs attributum eſt. Quare inuentionẽ & argumentationem expolitionem ex illis, quæ ante præcepta ſunt, hanc quoque in partem orationis transferri oportebit. Veruntamen, vt quædam præceptio detur huius quoque partis, exponemus modos reprehenſionis: quos qui obſeruabunt, facilius ea, quæ contra dicentur, diluere aut infirmare poterunt. Omnis argumentatio reprehenditur, ſi aut ex ijs quæ ſumpta ſunt, non conceditur aliquod vnum plura ue: aut, his conceſſis, complexio confici ex his negatur: aut ſi genus ipſum argumentationis vitioſum oſtenditur: aut ſi contra firmam argumentationem alia æque firma, aut firmior ponitur. Ex ijs, quæ ſumuntur, aliquid non conceditur, cum aut id, quod credibile dicunt, negatur eſſe eiuſmodi: aut, quod comparabile putant, diſſimile oſtenditur: aut iudicatum aliã in partem traducitur: aut omnino iudicatum improbatur: aut, quod ſignum eſſe aduerſarij dixerunt, id eiuſmodi negatur eſſe: aut ſi complexio aut vna, aut ex vtraque parte reprehenditur: aut ſi enumeratio falſa oſtenditur: aut ſi ſimplex concluſio falſi aliquid continere demõſtratur. Nam omne, quod ſumitur ad argumentandum, ſiue pro probabili, ſiue pro neceſſario, neceſſe eſt ſumatur ex his locis, vt ante oſtendimus. Quod pro credibili ſumptũ erit, id infirmabitur, ſi aut perſpicue falſum erit, hoc modo: Nemo eſt qui nõ pecuniam quam ſapientiam malit. aut ex cõtrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo: Quis eſt, qui non officij cupidior ſit, quam pecuniæ? Aut erit omnino incredibile, vt ſi quis, quem cõſtet eſſe auarum, dicat alicuius mediocris officij cauſa ſe maximam pecuniam neglexiſſe. Aut ſi, quod in quibuſdam rebus aut hominibus accedit, id omnibus dicatur vſu euenire, hoc pacto: Qui pauperes ſunt, ijs antiquior officio pecunia eſt. Qui locus deſertus eſt, in eo cædem factam eſſe oportet. In loco celebri homo occidi qui potuit? Aut ſi id, quod raro ſit, fieri omnino negatur: vt Curio pro Fuluio: Nemo poteſt vno aſpectu, neque præteriens in amorem incidere. Quod autem pro ſigno ſumetur, id ex iiſdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in ſigno, primum verum eſſe oſtendi oportet. Deinde eius eſſe rei ſignum proprium, qua de re agitur, vt cruorem cædis. Deinde factum eſſe, quod non oportuerit: aut nõ factum, quod oportuerit. Poſtremo ſciſſe eum, de qua quęritur, eius rei legem & conſuetudinem. nam eæ res ſunt ſigno attributæ, quas diligentius aperiemus, cum ſeparatim de ipſa coniecturali conſtitutione dicemus. Ergo horum vnumquodque in reprehenſione, aut non eſſe ſigno, aut parum magno eſſe, aut à ſe potius, q̃ ab aduerſarijs ſtare, aut omnino falſo dici, aut in aliam quoque ſuſpicionẽ duci poſſe, demonſtrabitur. Cum autem pro comparabili aliquid inducetur, qm̃ id per ſimilitudinem maxime tractatur, in reprehendendo cõueniet, ſimile id negare eſſe quod conferetur ei, quicum conferetur. Id fieri poterit, ſi demonſtrabitur diuerſum eſſe genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione: ac ſi quo in numero illud, quod per ſimilitudinẽ afferetur, & quo in loco hoc genus, cuius cauſa afferetur, haberi conueniat, oſtẽdetur. Deinde, quid res cum re differat, demonſtrabitur, ex quo docebimus aliud de eo quod comparabitur, & de eo quicum cõparabitur, exiſtimari oportere. Huius facultatis maxime indigemus, cum ea ipſa argumentatio, q̃ per inductionẽ tractatur, erit reprehendenda. Si iudicatum aliquod inferetur, qm̃ id ex his locis maxime firmaẽ, laude eorũ, qui iudicarunt, ſimilitudine eius rei, qua de agiẽ, ad eã rem, qua de iudicatum eſt, cõmemorando non modo non eſſe reprehenſum iudicium, ſed ab oĩbus approbatum; & demonſtrando difficilius & maius fuiſſe id iudicatum, quod afferatur, q̃ id, quod inſtet. Ex contrarijs locis, ſi res aut vera, aut veriſimilis permittet, infirmari oportebit: atque erit obſeruandum diligenter, ne nihil ad id, quod agatur, pertineat id, quod iudicatum ſit; & videndum eſt, ne ea res proferatur, in qua ſit offenſum, vt de ip-

ſo,qui iudicarit,iudicium fieri videatur. Oportet autem animaduertere,ne, cum aliter multa ſint iudicata, ſolitarium aliquod,aut rarum iudicatum afferatur. nam his rebus auctoritas iudicati maxime poteſt infirmari. Atque ea quidem argumenta,quę quaſi probabilia ſumuntur,ad hunc modum tentari oportebit. Quæ vero ſicuti neceſſaria inducentur,ea ſi forte imitabuntur modo neceſſariã argumentationem,neque erunt eiuſmodi,ſic reprehendẽtur. Primum complexio, quæ, vtrum conceſſeris, debet tôllere,ſi vera eſt,nunquam reprehendetur: ſin falſa,duobus modis,aut conuerſione, aut alterius partis infirmatione. Conuerſione, hoc modo:

Nam ſi veretur,quid eum accuſes,qui eſt probus?
Sin inuerecundum animi ingenium poſsidet,
Quid eum accuſes, qui id parui auditu æſtimet?

Hic ſiue vereri dixeris,ſiue non vereri, concludendũ hoc puta,vt neges eſſe accuſandum. Quod conuerſione ſic reprehendetur: Imo vero accuſandus eſt. Nam ſi veretur, accuſes: non enim parui auditu æſtimabit. Sin inuerecũdum animi ingenium poſsidet,tamen accuſes: non enim probus eſt. Alterius autem partis infirmatione, hoc modo reprehendetur. Verum ſi veretur,accuſatione tua correctus, ab errato recedet. Enumeratio vitioſa intelligitur, ſi aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere; aut infirmum aliquid annumeratũ, quod aut contra dici poſsit,aut cauſa non ſit quare nõ honeſte poſſimus concedere. Præteritur quiddam in eiuſmodi enumerationibus: Qm̃ habes iſtum equum, aut emeris oportet,aut hereditate poſsideas,aut munere acceperis, aut domi tibi natus ſit: aut,ſi horum nihil eſt,ſurripueris neceſſe eſt. ſed neque emiſti,neque hereditate venit,neque domi natus eſt, neque donatus eſt: neceſſe eſt ergo ſurripueris. Hoc cõmode reprehenditur,ſi dici poſsit ex hoſtibus equus eſſe captus: cuius prædæ ſectione venierit. quo illato, infirmatur enumeratio; quoniam id ſit inductum, quod præteritum ſit in enumeratione. Altero autem modo reprehendetur,ſi aut contra aliquid dicetur: hoc eſt, ſi exempli cauſa,vt in eodem verſemur, poterit oſtẽdi hereditate veniſſe: aut ſi extremum illud non erit turpe cõcedere: vt ſi quis,cum dixerint aduerſarij, Aut inſidias facere voluiſti,aut amico morem geſsiſti,aut cupiditate elatus es,amico ſe morem geſsiſſe fateatur. Simplex autem concluſio reprehenditur,ſi id,quod ſequitur, non videatur neceſſario cum eo,quod anteceſsit,coherere. Nã hoc quidem,ſi ſpiritum ducit,viuit: ſi dies eſt, lucet: eiuſmodi eſt,vt cum priore neceſſario poſterius coherere videatur. Hoc autem,ſi mater eſt,diligit: ſi aliquando peccauit,nũquam corrigetur: ſic conueniet reprehendi,vt demonſtretur non neceſſario cum priore poſterius coherere. Hoc genus & cetera neceſſaria,& omnino omnis argumentatio, & eius reprehenſio maiorem quandam vim cõtinet,& latius patet, q̃ hic exponitur: ſed eius artificij cognitio huiuſmodi eſt,vt non ad huius artis partem aliquã adiungi poſsit,ſed ipſa ſeparatim longi temporis, & magnæ atque arduæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore,atque ad aliud inſtitutum,ſi facultas erit,explicabuntur. nũc his præceptionibus rhetorum ad vſum oratorium contentos nos eſſe oportebit. Cum igitur ex ijs,quæ ſumuntur,aliquid non conceditur, ſic infirmabitur. cum autem,his conceſsis,complexio ex his non conficitur, hæc erunt conſideranda, num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: Si cum aliquis dicat ſe profectum eſſe ad exercitum, contraq́. eum quis velit hac argumentatione vti: Si veniſſes ad exercitum, à Tribunis militaribus viſus eſſes: non es autem viſus ab his, non es igitur profectus ad exercitum. Hic cum conceſſeris propoſitionem & aſſumptionem,complexio eſt infirmanda. aliud enim,q̃ cogebatur,illatum eſt. Ac nũc quidem,quo facilius res cognoſceretur, perſpicuo & grandi vitio prępditum poſuimus exemplum: ſed ſæpe obſcurius poſitum vitium pro vero probatur,cum aut parum memineris quod conceſſeris,aut ambiguum aliquod pro certo cõceſſeris. Ambiguum ſi conceſſeris,ex ea parte,quam ipſe intellexeris,eam partem ſi aduerſarius ad aliam partem ꝑ complexionem velit accõmodare, demonſtrare oportebit non ex eo, quod ipſe conceſſeris, ſed ex eo, quod ille ſumpſerit,confici complexionem, ad hũc modum: Si pecuniæ indigetis,pecuniam non habetis: Si pecuniam non habetis, pauperes eſtis. Indigetis autem pecunia: mercaturæ enim,niſi ita eſſet,operam non daretis: pauperes igitur eſtis. Hoc ſic reprehenditur: Cum dicebas,Si indigetis pecuniæ,pecuniam non habetis: hoc intelligebam, Si propter inopiam in egeſtate eſtis,pecuniam non habetis: & iccirco concedebam. Cum autem hoc ſumebas, Indigetis autem pecuniæ illud accipiebam, Vultis autem pecuniæ plus habere. Ex quibus conceſsionibus non conficitur hoc,Pauperes igitur eſtis: conficeretur autem,ſi tibi primo quoque hoc conceſsiſſem, Qui pecuniam maiorẽ vellet habere, eum pecuniam non habere. Sæpe aũt oblitum putant quid conceſſeris,& iccirco id, quod non conficitur,quaſi conficiatur,in concluſione infertur, hoc modo: Si ad illum hereditas veniebat, veriſimile eſt ab illo eſſe necatũ. Deinde hoc approbant plurimis verbis, poſt aſſumunt, Ad illum aũt hereditas veniebat: deinde infertur,ille igitur occidit. Id ex ijs,quæ ſumpſerant,non conficitur. Quare obſeruare diligenter oportet, & quid ſumatur, & quid ex his conficiatur. Ipſum autem genus argumentationis vitioſum his de cauſis oſtendetur, ſi aut in ipſo vitium erit,aut ſi non ad id,quod inſtituitur,accõmodabitur. Atque in ipſo vitium erit,ſi omnino falſum erit,ſi commune,ſi vulgare,ſi leue,ſi remotum,ſi mala definitio,ſi controuerſum,ſi perſpicuum,ſi non conceſſum, ſi turpe,ſi offenſum,ſi contrarium,ſi inconſtans,ſi aduerſum. Falſum eſt,in quo perſpicue mendacium eſt,hoc modo: Non poteſt eſſe ſapiens,qui pecuniam negligit: Socrates autem pecuniam negligebat, non igitur ſapiens erat. Commune eſt,quod nihilo magis ab aduerſarijs, quàm à nobis facit, hoc modo: Iccirco iudices,quia veram cauſam habebam,breui peroraui. Vulgare eſt,quod in aliam quoque rem non probabilem,ſi nunc conceſſum ſit,transferri poſsit,hoc modo: Si veram cauſam non haberet,vobis ſe iudices non commiſiſſet. Leue eſt, quod aut poſt tempus dicitur,hoc modo: Si in mentem veniſſet, non commiſiſſet: aut perſpicue rem turpem leui tegere vult defenſione,hoc modo:

Cum te expetebant omnes, florentiſsimo
Regno, reliqui: nunc deſertum ab omnibus,
Summo periclo ſola vt reſtituam paro.

Remotum eſt,quod,vltra quàm ſatis eſt,petitur, hoc modo. Quòd ſi non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocaſſet, atq; ex ea duos Gracchos procreaſſet,tantæ ſeditiones natæ non eſſent. quare hoc incõmo

dum Scipioni aſcribendum videtur. Huiuſmodi eſt illa quoque conqueſtio.

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes.
Longius enim repetita eſt, quàm res poſtulabat.

Mala definitio eſt, cum aut communia deſcribit, hoc modo: Seditioſus eſt is, qui malus atque inutilis eſt ciuis. Nam hoc non magis ſeditioſi, quàm ambitioſi, quàm calumniatoris, quàm alicuius improbi hominis vim deſcribit. Aut falſum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia eſt pecuniæ acquirendæ intelligentia. Aut aliquid non graue, nec magnum continens, ſic: Stultitia eſt immenſæ gloriæ cupiditas. eſt hæc quidem ſtultitia, ſed ex parte quadam, non ex omni genere definita. Controuerſum eſt, in quo ad dubium demonſtrandum dubia cauſa affertur, hoc modo:

Eho tu, dij, quibus eſt poteſtas motus ſuperum atque inferum,
Pacem inter ſeſe conciliant, conferunt concordiam.

Perſpicuum eſt, de quo non eſt controuerſia: vt ſi quis, cum Oreſtem accuſet, planum faciat ab eo matrem eſſe occiſam.

Non conceſſum eſt, cum id, quod augetur, in controuerſia eſt, vt ſi quis, cum Vlyſſem accuſet, in hoc maxime commoretur: Indignum eſſe ab homine ignauiſſimo virum fortiſſimum Aiacem necatum. Turpe eſt, quod aut eo loco, in quo dicitur, aut eo homine qui dicat, aut eo tempore quo dicitur, aut ijs qui audiunt, aut ea re, de qua agitur, indignum propter inhoneſtam rem videtur. Offenſum eſt, quod eorum, qui audiunt, voluntatem lædit: vt ſi quis apud equites Romanos cupidos iudicandi Cœpionis legem iudiciariam laudet. Contrarium eſt, quod contra ea dicitur, quæ ij, qui audiunt, fecerunt, vt ſi quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem vrbis expugnatorem diceret nihil eſſe crudelius, quàm vrbes diruere, cum ipſe Alexander Thebas diruiſſet. Inconſtans eſt, quod ab eodem de eadem re diuerſe dicitur: vt ſi quis, cum dixerit, qui virtutem habeat, eum nullius rei ad bene viuendum indigere, neges poſtea ſine bona valetudine poſſe bene viuere. Aut ſe amico adeſſe propter beneuolentiam: ſperare enim aliquid commodi ad ſe peruenturum. Aduerſum eſt, quod ipſi cauſæ aliqua ex parte officit, vt ſi quis hoſtium vim, & copias, & felicitatem augeat, cum ad pugnam milites hortetur. Si non ad id, quod inſtituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in vitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonſtrabit: aut ſi, cum totum debebit oſtẽdere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus auarum eſt: nam Eriphyle auro viri vitam vendidit. Aut ſi non id, quod accuſabitur, defendet: vt ſi quis, cum ambitus accuſabitur, manu ſe fortem eſſe defendet, vt Amphion apud Euripidem. item apud Pacuuium, qui, vituperata muſica, ſapientiam laudat. Aut ſi res ex hominis vitio vituperabitur, vt ſi quis doctrinam ex alicuius docti vitijs reprehendat. Aut ſi quis, cum aliquem volet laudare, de felicitate eius, non de virtute dicat. Aut ſi quis rem cum re ita comparabit, vt alteram ſe non putet laudare, niſi alteram vituperarit: aut ſi alteram ita laudet, vt alterius non faciat mentionem: vt ſi quis, cum aliqui deliberent, bellum geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile eſſe demonſtret. Aut ſi, cum de certa re quæretur, de communi inſtituetur oratio. Aut ſi ratio alicuius rei reddetur falſa, hoc modo: Pecunia bonum eſt, propterea quòd ea maxime vitam beatam efficiat. Aut ſi infirma, vt Plautus:

Amicum caſtigare ob meritam noxiam,
Immane eſt facinus, verum in ætate vtile
Et conducibile: nam ego amicum hodie meum
Concaſtigabo pro commerita noxia.

Aut eadem, hoc modo: Maximum malum eſt auaritia: multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo: Maximum bonũ eſt amicitia: plurimæ enim delectationes ſunt in amicitia. Quartus modus erat reprehenſionis, per quem contra firmam argumentationem æque firma aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime verſatur, cum aliquid, quod contra dicatur, æquum eſſe concedimus; ſed id, quod nos defendimus, neceſſarium eſſe demonſtramus. Aut cum id, quod illi defendant, vtile eſſe fateamur: quod nos dicamus, demonſtremus eſſe honeſtum. Ac de reprehenſione hæc quidem exiſtimauimus eſſe dicenda. Deinceps nunc de concluſione ponemus. Hermagoras digreſſionem deinde, tum poſtremam concluſionem ponit. In hac autem digreſſione ille putat oportere quandam inſerti orationem à cauſa atque à iudicatione ipſa remotam, quæ aut ſui laudem, aut aduerſarij vituperationem contineat, aut in aliam cauſam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehenſionis, non argumentando, ſed augendo per quandam amplificationem. Hanc ſi quis partem putarit orationis, ſequatur licebit. nam & augendi, & laudandi, & vituperandi præcepta à nobis partim data ſunt, partim ſuo loco dabuntur. nobis autem non placet hanc partem in numero reponi: quòd de cauſa digredi, niſi per locum communem, diſplicet: quo de genere poſterius eſt dicendum. Laudes autem & vituperationes non ſeparatim placet tractari, ſed in ipſis argumentationibus eſſe implicitas. Nunc de concluſione dicemus.

VICTORINVS.

REPREHENSIO eſt, per quam argumentando aduerſariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut alleuiatur.) Iam de quatuor partibus orationis dictum eſt, de exordio, de narratione, de partitione, de confirmatione. Nunc ſecundum ordinem de reprehenſione tractandum eſt. Reprehenſio eſt oratio, quæ poſt noſtram confirmationem aduerſariorum confirmationem reprehendit. Hæc duo agit, aut omnino tollit quod aduerſarius dixit, aut infirmat, ac leuius reddit. Verum ipſa reprehenſio ex illis locis argumentorum capitur, ex quibus confirmatio .i. ex attributis perſonæ, & attributis negocio. materia enim argumentorum communis eſt tam confirmanti, quàm reprehendenti. Et cum iſta ſint data confirmationi, materia, argumentum, argumentatio. Materiam non reprehendimus, quæ nuda atque communis eſt, ſed argumentum, aut argumentationem reprehendimus. & quoniam in confirmationem, vel reprehenſionem communiter hactenus præcepta tradidimus, debemus ſcire certos modos reprehenſionis. Sunt autem quatuor principales modi, ſi aut ſumpta reprehendamus, aut concluſionem, aut genus argumentationis. Ac ſi hæc tria nullo modo reprehendi poterunt, quod extremum eſt facere debemus, vt aliud contra argumentum firmum, aut firmius proferamus. Sumpta ſunt, quæcunque nobis ad fidem ſumimus. ad fidem autem ſumimus argumentum. ergo argumenta ſumpta ſunt. Et quoniam argumentum non

niſi ex cõfeſſo ſit, recte ea quæ ex confeſſis argumenta ſumimus, ſumpta dicuntur. Sunt autem ſumpta ſemper quatuor probabilia, tria neceſſaria. Probabile etenim argumentum in quatuor diuiditur. Credibile, ſignum, comparabile, iudicatum. Neceſſarium in tria diuiditur, complexionem, enumerationem, ſimplicẽ concluſionem. Itaque quia ſeptem argumenta, ſeptem ſumpta ſunt, de quibus argumentis cum aduerſarius, quodcunque ſibi ad fidem ſumpſerit, tu continuo certis modis poteris reprehendere, quos modos à Cic. traditos in ſingula ſumpta reprehendenda diligenter debemus attendere atque retinere. [Quod pro credibili ſumptum erit, id infirmabitur, ſi aut perſpicue falſum erit, hoc modo:) Enumerauit ſeptem eſſe ſumpta: Nunc docet vnumquodque ſumptum quot modis reprehendi poſſit, & à probabili argumento incipit, in quo quatuor continentur, credibile, ſignũ, comparabile, iudicatum. Itaque, inquit, ſi aliquid ab aduerſario pro credibili argumento fuerit prolatum, quinque id modis poſſumus reprehendere. Si aut, inquit, quod ſolidum aut primum eſt argumentum, ipſum falſum eſſe doceamus. Aut ſi ex contraria quoque parte credibile eſſe monſtremus, aut ſi omnino erit incredibile, aut ſi id, quod paucorum eſt, omnium eſſe dicatur, aut ſi id, quod raro contigit, fieri omnino denegatur. Falſum eſt, quod in re falſum eſt, & quod omnino aliter eſſe contendimus. ſicut ipſe ait: Nemo eſt, qui non pecuniam, quàm ſapientiam malit. Hoc itaque falſum eſt, vt etiam ſi vnus fuerit inuentus qui ſapientiam malit, argumentum aduerſarij falſum eſſe dicatur. Ex contrario quoque credibile erit ſi quid ab aduerſarijs pro credibili prolatum, nihilominus credibile ſit ſi conuertatur. vtputa, Quis eſt qui non officij cupidior quam pecuniæ ſit? Hoc vtique aduerſario pro credibili prolatum eſt, quod conuerſum nihilominus credibile eſt, ſi dicat, Quis eſt qui non pecuniæ cupidior q̃ officij ſit? Ergo credibile reprehenditur, quod ex contraria parte conuerſum nihilominus credibile poteſt videri. Incredibile autem dicetur, quod ab hominum opinione diſſentit. Et hoc intereſt inter falſum & incredibile, quòd falſum in ipſa re eſt, incredibile vero in opinione. Itaque, inquit, incredibile eſt, vtputa ſi auarus dicatur, mediocris officij cauſa maximam pecuniam contempſiſſe. Hoc itaque apud opinionem hominum credi nõ poteſt, quomodo enim auarus maximam pecuniam contemneret, mediocris officij cauſa, qui ob paruam pecuniam ſæpe officia magna contemnit? Inter falſum & incredibile hoc intereſt, q falſum & credibile eſſe poteſt, & incredibile. deinde quod incredibile eſt verum eſſe poteſt, & falſum. Sed verum duplex eſt, nunc id quod vere geſtum eſt, nunc id quod vere geſtum eſſe quibuſdã rationibus approbatur. Itaque ſæpe quod verum eſt, & quia falſum eſſe non poteſt, incredibile eſt. Verum .n. q Simon volauit, ſed tamen incredibile eſt. Deinde ſi dicas Vno die duas controuerſias perſcripſi. cum non perſcripſeris, in re quidem falſum, ſed tamen quia fieri potuit, credibile eſt. Rurſus credibile argumentum reprehendi poteſt, ſi quod paucorum eſt, omnium eſſe dicatur, vtputa, qui pauperes ſunt, his non officium magis q̃ pecunia cordi eſt. Hoc quia generaliter dictum eſt, reprehendi poteſt. nam poſſunt aliqui pauperes inueniri quibus officium magis cordi ſit q̃ pecunia. Nec nos moneat, q in argumento credibili, quod quidem ea perſonis fieri diximus, exemplum de loco poſuerit, credibile.n. argumentum.i. probabile. maxime quidem perſonarum eſt. Sed fit etiam ex attributis negocio .i. ex loco, tempore, vel reliquis. Itaque ſub hoc modo reprehenſionis duo exempla poſuit, vnum à perſona, aliud à loco. Illud autem quod tertium videtur, exemplo illi, quod ſub extremo modo poſitum eſt congruum, non tertium eſt exemplum. ſed ſecundi concluſio. vt primum exemplum à perſonis ſit, Qui pauperes ſunt, his antiquior officio pecunia eſt. Secundum exemplum à loco ſit, Qui locus deſertus eſt, in eo cædem factam eſſe oportet. In loco celebri homo occidi qui potuit? Itaque hoc præceptum tenere debemus, quod ea attributis perſonæ maxime credibile argumentum conficitur. Eſt tamen & in factis credibile. Signum aut non niſi ex factis conficitur. Scire tamen debemus, ex attributis perſonæ fieri & neceſſarium argumẽtum, ſi dicas, Pedibus æger quinquaginta milia qui potuit ambulare? Poſtremo credibile argumentum poteſt reprehendi, ſi id quod raro ſit, nunquam fieri poſſe dicatur. Vtputa, nemo eſt qui puellam præteriens adamet. Hoc rurſus generaliter quia dictum eſt, poteſt reprehendi. Nam frequenter & ſemel viſa puella, poteſt adamari: vt in Eunucho adamat Cherea, & in Virgil.

Vt vidi, vt perij, vt me malus abſtulit error.

His itaque quinque modis credibile poterit reprehendi, ſi aut perſpicue falſum eſſe oſtendatur, aut conuerſum ex contraria parte nihilominus credibile ſit, aut ſi incredibile demonſtretur, aut ſi quod paucorum eſt, omnium eſſe dicatur, aut ſi quod raro ſit, id nunquam fieri poſſe dicatur. [Quod autem pro ſigno ſumetur, id ex iiſdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur.) Dixit, quot modis credibile poſſit reprehendi, nunc tranſit ad ſignum. Si, inquit, ab aduerſario aliquid pro ſigno proferetur, id iiſdem locis reprehendi poteſt quibus confirmatur. Verum quoniam in definitione ſignum eſſe dixit, quidquid in ſenſus cadit, maxima ſigna ſunt, & quæ in controuerſijs frequentius neceſſe eſt inueniri, oculorum, & aurium. Oculorum, pallet, puluerulentus eſt, cruentus eſt: Aurium vero, hoc dixit, hoc locutus eſt. Itaque præter hæc ſigna quæ oculis digitoq. monſtrantur, omne factum ac dictum ſignum eſt quæ facta & dicta negocio attributa ſunt.i. continentia cũ ipſo negocio. Quæ facta & dicta tripliciter conſiderantur, ante negocium, in negocio, poſt negocium. Itaque cum ex his quæ negocio, attributa ſunt, argumenta ſumpſerimus, ſignum eſt.i. ex his quæ continentia cum ipſo negocio ſunt & quæ in geſtione negocij continentur. deinde ſi ex his fecerimus argumentum quę perſonis attributa ſunt, credibile erit, & hoc ideo argm̃ dicetur, vt quaſi argumentum a perſonis fiat, ſignũ a negocijs, & ideo Cicero in Cecilliana: Argumentis agemus, ſignis luce omni clarioribus crimina refellemus. Igitur ſi aduerſarius, inquit, aliquid pro ſigno, protulerit, iiſdem ex locis reprehẽdere debemus, quibus confirmatur. & quoniam ignoratur quibus ex locis ſignum confirmari debet, idipſum docet. Confirmatur autem quatuor modis. Primo, inquit, ſignum ipſum manifeſtum eſſe debet.i. vt cum dixeris pallet vere palleat. Deinde poſtquam conſtiterit eſſe ſignum, conſtet rei eius eſſe ſignum, de qua agitur, vt ſi dicas, occidit, nam cruentus eſt. Et quoniam diximus factum omne ſignum eſſe, in facto autem & facta & dicta ſunt. Cõfirmamus, inquit, ſignum, ſi aut id factum dicamus quod non oportuerit, aut id factum quod oportuerit. Sed quia interdũ per ignorantiam prouenit, vt aut id non faciamus quod oportet, aut id faciamus quod non oportet, tunc autem grauius delictum eſt ſi faciamus quæ non facienda ſunt, quia in eo quod facimus faciendum, vel non faciendum, ineſt ſcientia delinquentis. ſcit .n. quia aut faciendum eſt, aut non faciendum. iccirco poſtremum illud addidit ad confirmationem ſigni, vt non modo aliquid fecerit, aut non fecerit, ſed etiam ſcierit faciendum eſſe, aut non eſſe faciendum. Poſtremo, inquit, ſciſſe eum de quo quæritur, eius rei legem & conſuetudinem. Itaque quatuor modis ſignum confirmamus. Primum, vt verum ſit: deinde, vt eius rei de qua agimus, ſignum ſit: deinde, vt doceamus, aut id factum eſſe quod non oportuerit non factum quod oportuerit. poſtremo etiam, ſciſſe eum utrum fuerit faciendum, vel non faciendum. Hæc quatuor confirmando ſigno attributa ſunt, quorum ſi aduerſarius quodlibet ad confirmandum protulerit, tu id quoque modis reprehendes. Dicere enim debebis, inquit, aut non eſſe ſignum.i. ſi dicatur, homicidium fecit nam puluerulentus eſt, vtique ad homicidium puluis ſignum eſſe non poteſt. [Aut parum magno eſſe ſigno,) Etenim non modo ſignum proferendum eſt, ſed & plenũ ſignum. Vnde illud in Terentio: Iam ſcio, magnum ſignum. [Aut à ſe potius, quàm ab aduerſarijs ſtare,) Si dicatur, ſcelus fecit, nã erubuit, cum tu contra poſſis dicere, Immo ſcelus non potuit facere, quia erubuit. [Aut omnino falſo dici,) Si dicatur, neſcio quẽ pallere, cum non palleat. [Aut in aliam quoque ſuſpicionem duci poſſe, demonſtrabitur.) Si dicatur, Quia pallet, occidit hominem cum ſit pallor & ægritudinis. Itaque ſi quid ad confirmandum ſignum fuerit prolatum, his quinque modis reprehendi oportebit, quod quidem ſe in ſecundo libro de coniecturali cauſa ſignantius tractaturum eſſe promittit. [Cum autem pro comparabili) Comparabile argumentum ex ſimilitudine conſiſtit. quod vt reprehendas, id quod aduerſarius ſimile eſſe vult, tu contra diſſimile debebis aſſerere. Diſſimile autem aliquid aut ſimile ſit, octo rebus oſtenditur: Genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione. Verum in his animaduertere debemus quid aduerſarius comparet, ac ſimile eſſe perſuadeat. quod poſtquam perſpexerimus, illud ipſum nos diſſimile debemus oſtendere. quod aduerſarius ſimile eſſe contendit. Alioqui ſtultũ eſt, vt cum aduerſarius res inter ſe eſſe dicat ſimiles per naturam, nos eas, aut magnitudine eſſe dicamus diſſimiles, aut genere, aut loco vel ceteris. Sed id, quod ſimile eſſe dicitur in natura, nos contra in eadẽ natura diſſimile debemus oſtendere. quod rurſus dicitur ſimile eſſe in perſona, nos in eadem perſona diſſimile eſſe doceamus. Octo itaque modis diſſimile aliquid neceſſe eſt comprobare. Genere, natura, vi, magnitudine, tẽpore, loco, perſona, opinione. Generis triplicem ſignificationem ſcimus eſſe. Eſt autẽ

genus

genus.i.ſanguis, aut patria eſt genus, ſub quo plures partes continentur, eſt genus, rerum qualitas. Hic itaque genus duo illa ſignificat, ſub quo ſunt ſpecies, & illud quod qualitatem deſignat. Genus illud ſub quo ſpecies ſunt, ita ad ſimilitudinem ducitur, vt in hoc exemplo: Si ijs qui imprudentes læſere, ignoſci oportet, his qui neceſſario profuere, gratiam haberi non oportet. in his enim ambobus vnum genus eſt voluntas abſens, cuius ſpecies ſunt imprudentia & neceſſitas. Itaque hæc ſpecie diuerſa, genera ad ſimilitudinem referuntur .ſ. quia in vtroque abſente voluntas. Illud autem genus, quod qualitatem ſignificat, confertur, cum vtile vtili, honeſtum honeſto conferimus, vt puta, tam hoc vtile quam illud. Tertium illud genus, quod aut ſanguinem oſtendit, aut patriam, ad locum referri oportebit. Natura autem confertur, ita et in hoc exemplo, in quo populi natura cum maris comparatur. Vt mare, inquit, quod ſua natura tranquillum ſit, ventorum vi agitari, atque turbari, ſic rempub. ſua ſponte placatam, dominum ſeditioſorum vocibus & violentiſſimis tempeſtatibus concitari. Vim ſæpe eſſe diximus, ſingulorum verborum ſimplicem ſignificationem. Hoc eſt illud neſcio quid, quod intelligimus, cum dictum fuerit ſacrilegium. Iam magnitudo erit ipſius vis exaggeratio, vt puta ſacrilegium atrox. In loco illam quæ iam abunde tractata eſt, qualitatem loci inſpiciamus. Tempus itidem ſuis inſpectum ſemper partibus conferamus, et ſi opportunitas eſt, opportunitatem, ſi ſpatium. ſpatium conferamus. Perſona autem omnino manifeſta eſt. Opinio vero eſt iudicium populi. Hæc ita confertur, ſi dicamus, ſic de illa re iudicatum eſt, ſic de hac iudicatum, aut iudicandum eſt, aut aliter de illa re iudicatum, aliter de hac iudicatum, aut iudicandum eſt. vt ſi pro nobis eſt, confirmetur, ſi contra, mutetur opinio. Ac ſi quo in numero illud, quod per ſimilitudinem aſſeretur) Hoc non quaſi alius aliquis modus conferendi eſt, ne forte quis credat, ſed opinionis expoſitio. Quæ quidem vnam partem tenet ſolam. Id eſt illam, cum ab aduerſarijs coniuncta diſſoluimus. [Si iudicatum aliquod inferetur, quoniam id ex his locis maxime firmatur,) Et ad hoc nihilominus confirmandum ipſe nobis indicat confirmationem. Nam quatuor modis dicit confirmandum nobis eſſe iudicatum: quibus vtique ſublatis, infirmari poſſe declarat. Hoc eſt: Laude eorum qui iudicarunt, ſimilitudine eius rei qua de agitur, ad eam rem qua de iudicatum eſt, commemorando non modo non eſſe reprehenſum iudicium, ſed ab omnibus approbatum, & demonſtrando fuiſſe id difficilius & maius iudicatum quod afferatur, quam id, quod inſtet. Cum enim afferimus iudicatum, vt id noſtræ cauſæ proſit, neceſſe eſt primo à laude eorum qui iudicarunt id, quod iudicatum proferimus, ordiamur. per iudicantium enim auctoritatem iudicati auctoritas confirmatur. Deinde vt id, quod iudicatum proferimus, ſimile ei quo de agatur eſſe monſtremus. tum enim nos iudicatum adiuuabit, ſi huic ſimile demonſtretur. Verum hæc ſimilitudo octo illis ſimiliter partibus facienda eſt, hoc eſt. genere, natura, vi, magnitudine, loco, perſona, tempore opinione. Et omnino hoc tam tenere debemus, quamcunque ſimilitudinem his nobis partibus eſſe faciendam. Deinde tertio modo iudicatum confirmamus, ſi oſtendamus ipſum iudicatum non eſſe reprehenſum. Et non modo non reprehenſum, ſed etiam ab omnibus approbatum, vt hi iudices de hoc negotio ſimilia ſperare cogantur. Extremum illud, ſi difficilius & maius iudicatum, quam id quo agitur, eſſe doceamus. Nunquam enim iudex in minore negotio facere dubitabit id, quod iam iudicatum in maiore perſpexerit. His itaque locis iudicatum confirmatur. iiſdem conuerſis infirmatur, id eſt vt iudices vituperes, vt negociorum diſſimilitudinem doceas, et reprehenſum iudicium illud demonſtres, & vt illud iudicium minus ac facile, hoc vero difficile ac maius oſtendas. deinde doceas quæ vitia in aduerſario perſcrutari atque inuenire debeamus, id eſt ne forte illud iudicatum, quod affertur, huic negocio nihil proſit, & ne illud proferatur iudicium, in quo iudices contraxiſſe conſtet offenſam. Tertio illud conſiderandum ne cum pro nobis ſimilia ſint multa iudicia, ab aduerſario vnum aliquod diſſimile proferatur, ſtatimque frangatur, quod quaſi probabile pro probabili profertur. Nam id, quod vere probabile eſt, nullo modo, aut difficillime poterit infirmari. Hoc eſt quod ait. Contrarijs locis, ſi res aut vero aut veriſimilis permittet, infirmari oportebit. [Quæ vero ſicuti neceſſaria inducentur,) Tranſit à probabili ad neceſſarium argumentum, quòd neceſſarium argumentum, ſi neceſſarium rebus ipſis fuerit, nulla ratione poterit reprehendi. ſin autem non rem ſed modum ac formam neceſſariæ argumentationis habuerit, reprehendetur. Nouimus itaque tribus modis fieri neceſſariam argumentationem, per complexionem, per enumerationem, per ſimplicem concluſionem. Complexio eſt, in qua vtrum conceſſeris, id contra te futurum eſt. Hæc ita vt diximus, ſi omnino neceſſaria eſt, non poterit reprehendi. Sin autem ſolam formam neceſſariæ argumentationis tenebit, duobus modis reprehendetur, aut per conuerſionem, aut per alterius partis infirmationem. quos modos facile poterimus agnoſcere, ſi ipſa neceſſariæ argumentationis forma ponatur. Si veretur quid eum accuſes qui probus eſt? [Si non veretur, quid accuſes, qui parui auditu æſtimat?) Hoc per conuerſionem ſic reprehendimus, vt cancellato veluti reſpectu, primam propoſitionem ad ſecundæ propoſitionis dimittamus euentum, deinde ſecundam propoſitionem ad primæ propoſitionis ſubiungimus euentum, ita tamen, vt euentibus negatio adiuncta copuletur, hoc modo. Si veretur, accuſes, quia id non parui auditu æſtimat, deinde ſi non veretur, accuſes, quia non probus eſt. conuerſionum euentum accuſandum eſſe aſſeruit, quem aduerſarius dixerat non accuſandum. Accuſatio autem hic non publica eſt, ſed priuata obiurgatio. cuius vero partis huiuſmodi reprehenſio eſt. Cum ex propoſitis duobus vnumquodque frangitur. alterum enim infirmatio, vacillat alterum. [Si veretur, accuſ.) Facile enim verecundus ab errore flectetur. [Enumeratio vitioſa intelligitur, ſi aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere; aut infirmum,) Enumeratio pars neceſſariæ argumentationis eſt. Hæc cuiuſmodi ſit, ſupra diximus. Verum cum ab aduerſario proponetur, duobus modis poterit reprehendi, ſi aut aliquid prætermiſſum eſſe in enumeratione doceamus, quod pro nobis ſit, aut ſi omnia quidem enumerata ſunt, ſed in his aut contrarium ponimus, & falſum eſſe monſtramus, aut confitemur aliquid. ita eſſe, & oſtendemus eſſe pro nobis. Primus itaque modus vbi aliquid præteritum demonſtramus, quod prolatum noſtræ cauſæ proficit, et eſt illud de equo, quem poſt aduerſarij enumerationem, ex hoſtibus captum eſſe memorauit, id eſt ex præda, quæ propria cuique, non quæ confuſis omnibus fuerit communiter diſtributa. [Altero autem modo reprehenditur) Alter eſt modus reprehenſionis in enumeratione, in quo duo reſpicimus, utrum aliquid contrarium poni poſſit, an aliquid confiteamur ex his quæ aduerſarius enumerauit, propterea quòd honeſtum eſt. Contrarium ponimus, ſi eum aduerſarius equum neget hereditate ueniſſe, nos hereditate ueniſſe doceamus. Confitemur autem aliquid quod honeſtum ſit, ut ſi aduerſarius dicat, aut inſidias facere voluiſti, aut amico morem geſſiſti, aut cupiditate elatus es, nos dicamus amico more geſſiſſe. quod utique in confeſſione turpe non eſt, maxime ſi ea quibus eum hoc poſitum eſt conſideremus. Ita in reprehenſione enumerationis aut prætermiſſum aliquid oſtendimus, quod tamen illatum pro nobis ſit, aut ex omnibus quæ poſita ſunt nunc aliquid per contrarium refutamus, nunc quia pro nobis eſt, confitemur. Simplex autem concluſio reprehenditur, ſi id, quod ſequitur, non uideatur neceſſario cum eo, quod anteceſſit.) Hæc quoque ſi ex utroque quo conſtat, id eſt ſi ex propoſito & adiuncto erit neceſſaria, reprehendi omnino non poterit. Eſt autem huiuſmodi: Si dies eſt, lucet, ſi natus eſt, morietur. Vtique hoc ita neceſſarium eſt, ut frangi omnino non poſſit. Tunc autem ſimplex concluſio poterit reprehendi, ſi oſtenderis adiunctum non cohærere propoſito. Vt puta, ſi mater eſt, diligit, ſi aliquando peccauit, nunquam corrigetur. Vtique hoc cum adiunctum conſideras neceſſario cohærere non poſſe, neceſſario eſſe non poterit, eritque potius probabile. Ita neceſſarium per ſe conſtat, probabile multis aſſeritur argumentis. Hoc autem, ſi aliquando peccauit, nunquam corrigetur, multis aſſerendum eſt argumentis. Quod uero multis aſſeritur argumentis, neceſſarium non eſt. Recte igitur huiuſmodi reprehenſa concluſio eſt, ſi formam neceſſariam, rem uero probabilem continere monſtretur. Verum hæc cuncta præcepta de dialectica tradit quæ magna & difficilis eſt, de quaſi facultas fuerit poſtea tractaturum ſe eſſe promittit. [Cum igitur ex ijs, quæ ſumuntur, aliquid non conceditur, ſic infirmabitur) Omnem argumentationem quatuor modis dixit poſſe reprehendi. Si aut ſumpta reprehendamus, aut concluſionem, aut ſi genus ipſum argumentationis uitioſum eſſe monſtremus, aut ſi contra firmum argumentum aliud noſtrum æque firmum, aut firmius opponamus. Itaque tam ſumptorum dicta reprehenſio eſt. Sin autem, inquit, reprehendi ſumpta non poterunt, tunc erit reprehendenda concluſio concluſione. Itaque hoc animaduertendum eſt principaliter, ne cum in propoſitione ſis

aliud,

aliud, aut eſſe poſſit, aliud concludatur. Hoc itaque vitium erit duceorta. vitium porro, aut apertum, aut obſcurum. Atque apertum in concluſione vitium erit ſi res cum alia in propoſitione teneatur, alia omnino res in concluſione ponatur, vt puta ſi agatur, an neſcio quis ad exercitum ſit profectus, & contra eum quis ſic velit argumentari: Si veniſſes ad exercitum, à tribunis militaribus viſus eſſes, non es autem viſus ab his, non es igitur ad exercitum profectus. Hic vtique apertum vitium eſt. nam propoſitio tenet, ſi veniſſes ad exercitum: Concluſio, Non es igitur ad exercitum profectus. cum iuxta propoſitionem debuit concludi, Non igitur ad exercitum veniſti. Hoc itaque apertum vitium. In obſcuro autem duo nobis attendenda ſunt, ne aut ambiguitate propoſitionis, aut obliuione fallamur. Ambiguitas in propoſitione talis eſt: Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis. Nam omnino qui pecuniam non habet, indiget pecuniæ, & ille qui habet, ſed maiorem habere deſiderat, indiget pecuniæ. indigere enim voluntarie eſt. Hic itaque propoſitio ambigua eſt. Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis huius propoſitionis quamcunque aduerſario propoſitam concluſionem alterius rei interpretatione poteris reprehendere. Vt ſi concluſione mendicos poſuerit tu dicas eos qui pecuniæ indigeant, non te mendicos intellexiſſe, ſed eos quid cum haberent, maiorem tamen pecuniam vellent. Deinde ſi ille huiuſmodi homines in concluſione poſuerit, tu contra in propoſitione dicas te intellexiſſe mendicos, ita aduerſarij concluſionem propoſitionis viſa ambiguitate ſubuertes. Deinde aliud obſcurum vitium eſt, cum obliuiſcimur quid in propoſitione ſit poſitum, & aliud in concluſione cõficitur: vt puta, ſi ad illud hereditas veniebat, veriſimile eſt ab illo necatum. Hic veriſimilitudo poſita eſt. Deinde hanc propoſitionem pluribus verbis approbant .ſ. vt memoria propoſitionis ex animis auferatur. Poſt aſſumunt, ad illum autem hereditas veniebat. Poſtremo inferunt concluſionem, ille igitur occidit. Vtique in hac concluſione obliuio noſtra tentatur. Supra enim poſitum eſt, veriſimile eſt ab illo necatum. Hic poſt approbationem longiſſimam propoſitionis non concludit: Veriſimile eſt igitur ab illo necatum, quod probabile eſt: ſed, ille igitur occidit, quod neceſſarium eſt, quoque à probabili propoſitione diſſentit. Itaque diligenter debemus attendere, vt concluſionem aduerſarij, aut ambiguitate propoſitionis conuertamus. aut quia meminimus quid in propoſitione ſit poſitum eandem concluſionem falſam eſſe doceamus. (Ipſum autem genus argumentationis vitioſum his de cauſis oſtendetur,) Tertius reprehenſionis modus eſt, cum ipſum genus argumentationis vitioſum eſſe monſtratur. Verum hoc tenere debemus, quod ſumpta ſola nuda, & generaliter potentia modis ſuis reprehenduntur. Genus autem argumentationis in cauſa & in ſpecie poſitum conſiderare debemus, quod quidem ſumptis ſuis, & forma dictionis, quantum in ſe eſt, integrum eſt. Sed cum in cauſa poſitum quid operetur attendimus, tunc in eo vitia poſſumus inuenire. Itaque ipſum genus argumentationis duobus modis vitioſum eſt, cum aut in ipſo vitium erit, aut cum ad id, quod inſtituit, non accommodabitur. In ipſo vitium eſſe quatuordecim modis poſſumus inuenire. Deinde non accommodari ad id, quod inſtituit, duodecim modis poſſumus deprehendere. quæ omnia Cicero partim quia aperta ſunt, ſolis propoſitionibus partim quia obſcuriora ſunt, etiam exemplis propoſuit, & explicauit. nos eadem perſequi, imo repetere, longum ac ſuperfluum eſt. Quartus modus erat reprehenſionis, per quem contra firmam argumentationem æque firma aut firmior ponitur.) Quarta reprehenſio perrenuis eſt, & defectis omnibus extrema neceſſitate ponenda. nam & ſumpta vera eſſe concedimus, & concluſionem recte habitam fatemur, & ipſum genus argumentationis vitioſum non eſſe concedimus. ſed contra firmam aduerſarij argumentationem nos, quoniam nihil poſſumus reprehendere, aliam argumentationem æque firmam aut firmiorem proponimus. Verum hoc in deliberatiuo genere cauſæ vſu prouenit, cum aut vtile aliquid aduerſario concedimus, ſed nos aut vtilius, aut honeſtius aliquid demonſtramus, aut honeſtum aliquid aduerſario concedimus, ſed nos honeſtius aliquid, aut neceſſarium eſſe monſtramus. Verum nunc tranſit ad concluſionem .ſ. ſextam, eandemq́. extremã partem totius orationis. Quo loco Hermagoras digreſſionem ſupponit .i. orationem, in qua præter controuerſiam cauſæ, aut laus noſtra, aut aduerſarij vituperatio contineatur, aut quæ ad aliam rem tranſitum faciat, non per argumentationem, ſed per amplificationem. hanc Tullius non partem orationis vult eſſe, ſed in omnibus orationis partibus inſertari, ac ſubijci poſſe declarat, vt certis locis poſt rem aliquã probatam, aut amplificationem aliquam ſubijcias, aut laudem, aut vituperationem. itaque non digreſſionem ſexto loco, ſed concluſionem Tullius ponit.

BECICHEMIVS.

AVt ſi quod in quibuſdam rebus aut hominibus accidit, id hominibus dicatur vſu euenire, hoc pacto.) Emendatius legetur. id omnibus dicatur vſu euenire. Quis negabit qui Cic. præceptum & verba hoc loco percipit? nec ſuſpicari poſſum, hunc errorem in omnibus exemplaribus niſi librariorum incuria inualuiſſe. (Hanc ſi quia partem putant eſſe orationis, ſequatur Hermagoram licebit.) Quiſquis non neſcit diſcernere inter congruum & incongruum ſermonem, diſcernit hoc loco ſolœciſmum eſſe, niſi Putarit, pro putant ſcribatur. Ideo quo nihil ſimplici in genere ex parte perfectum natura expoluit. Niſi deeſſet dictio ad ſenſum maxime ſpectans, non admonerem, legendum eſſe, Omni ex parte, non Ex parte, et ſic, Nihil ſimplici in genere omni ex parte perfectum natura expoluit. (Et hi qui aliter hoc de genere ac de communi coniectura præcipiendum putant) Si totum locum conſideres, legendum contendas. De omni, non de communi.

DE CONCLVSIONE.

COncluſio eſt exitus & determinatio & totius orationis. Hæc habet partes tres, enumerationem, indignationem, conqueſtionem. Enumeratio eſt, per quam res diſperſe & diffuſe dictæ, vnum in locum coguntur, & reminiſcẽdi cauſa vnum ſub aſpectum ſubijciuntur. Hæc ſi ſemper eodem modo tractabitur, perſpicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur: ſin varie fi:t, & hanc ſuſpicionem & ſatietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, vt plerique faciunt propter facilitatem, ſingillatim vnamquanque rem attingere, & ita omnes tranſire breuiter argumentationes: tum autem, id quod difficilius eſt, dicere quas partes expoſueris in partitione, de quibus te pollicitus ſis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus vnamquanque partem confirmaris: tum ab ijs, qui audiunt, quærere quid ſit quod ſibi velle debeant demõſtrari, hoc modo: Docuimus hoc, illud planum fecimus: ita ſimul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil eſſe præterea, quod debeat deſiderare. Atque in his generibus, vt ante dictum eſt, tum tuas argumentationes tranſire ſeparatim, tum, id quod artificioſius eſt, cum tuis contrarias coniungere: & cum tuam argumentationem dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, oſtendere. Ita per breuem comparationem, auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehenſione redintegrabitur. Atque hæc alijs actionis quoque modis variare oportebit. Nam tum ex tua perſona enumerare poſſit, vt, quid, & quo quidque loco dixeris, admoneas: tum vero perſonam, aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Perſonam, hoc modo: Nam ſi legis ſcriptor exiſtat, & quærat à vobis quid dubitetis, quid poſſitis dicere, cũ vobis hoc & hoc ſit demõſtratum. Atque hic item vt in noſtra perſona licebit alias ſingillatim tranſire omnes argumentationes, alias ad partitionis ſingula genera referre, alias ab auditore, quid deſideret, quærere, alias hæc facere per comparationem ſuarum & contrariarum argumentationum. Res autem inducetur, ſi alicui rei huiuſmodi, legi, loco, vrbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid ſi leges loqui poſ-

ſent,

ſent, non ne hæc apud vos quærerentur? Quidnam amplius deſideratis iudices, cum vobis hoc & hoc planum factum ſit? In hoc quoque genere omnibus eiſdem modis vti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, vt ex vnaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non poteſt, id eligatur, quod erit grauiſſimum, & vnumquodque quàbreuiſſime tranſeatur, vt memoria, non oratio renouata videatur. Indignatio eſt oratio, per quam conficitur vt in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offenſio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi volumus, poſſe omnibus ex locis ijs, quos in confirmandi præceptis poſuimus, tractari indignationem. nam ex ijs rebus, quæ perſonis atque negocijs attributæ ſunt, quæuis amplificationes & indignationes naſci poſſunt: ſed tamen ea, quæ ſeparatim de indignatione præcipi poſſunt, conſideremus. Primus locus ſumitur ab auctoritate, cum commemoramus quantæ curæ res ea fuerit eis, quorum auctoritas grauiſſima debeat eſſe, Dijs immortalibus: qui locus ſumetur ex ſortibus, ex oraculis, vatibus, oſtentis, prodigijs, reſponſis, ſimilibus rebus: item maioribus noſtris, regibus, ciuitatibus, gentibus, hominibus ſapientiſſimis, ſenatu, populo, legum ſcriptoribus. Secundus locus eſt, per quem illa res, ad quos pertineat, cum amplificatione per indignationem oſtenditur, an ad omnes, an ad maiorem partem, quod atrociſſimum eſt; an ad ſuperiores, quales ſunt ij, quorum ex auctoritate indignatio ſumitur, quod indigniſſimum eſt; an ad pares animo, fortuna, corpore, quod iniquiſſimum eſt; an ad inferiores, quod ſuperbiſſimum eſt. Tertius locus eſt, per quem quærimus quidnam ſit euenturum, ſi idem ceteri faciant; & ſimul oſtendimus, huic ſi conceſſum ſit, multos æmulos eiuſdem audaciæ futuros: ex quo quid mali ſit euenturum, demonſtrabimus. Qnartus locus eſt, per quem demonſtramus multos alacres expectare quid ſtatuatur, vt ex eo, quod vni conceſſum ſit, ſibi quoque tali de re quid liceat, intelligere poſſint. Quintus locus eſt, per quem oſtendimus ceteras res perperam conſtitutas, intellecta veritate commutatas corrigi poſſe: hanc eſſe rem, quæ ſi ſit ſemel iudicata, neque alio commutari iudicio, neque vlla poteſtate corrigi poſſit. Sextus locus eſt, per quem conſulto & de induſtria factum eſſe demonſtratur, & illud adiungitur, voluntario maleficio veniam dari non oportere, imprudentiæ concedi nonnunquam conuenire. Septimus locus eſt, per quem indignamur, quod tetrum, crudele, nefarium, tyrannicum factum eſſe dicamus, per vim, manum, opulentiam, quæ res ab legibus, ab æquabili iure remotiſſima ſit. Octauus locus eſt, per quem demonſtramus non vulgare, neqne factitatum eſſe, ne ab audaciſſimis quidem hominibus, id maleficium, de quo agitur; atque id à feris quoque hominibus, & à barbaris gentibus, & immanibus beſtijs remotum eſſe.

Hæc erunt. quæ in parentes, liberos, coniuges, conſanguineos, ſupplices crudeliter facta dicentur: & deinceps, ſi qua proferantur in maiores natu, in hoſpites, in vicinos, in amicos; in eos, quibuſcum vitam egeris; in eos, apud quos educatus ſis; in eos, à quibus eruditus; in mortuos, in miſeros, & miſericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore vſos; in eos, qui neque lædere alium, nec ſe defendere potuerunt, vt in pueros, ſenes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio ſummum in eum, qui violarit horum aliquid, odium commouere poterit. Nonus locus eſt, per quem cum alijs, quæ conſtant eſſe peccata, hoc, quo dé quæſtio eſt, comparatur; & ita per contentionem, quanto atrocius & indignius ſit illud, de quo agitur, oſtenditur. Decimus locus eſt, per quem omnia, quæ in negocio gerendo acta ſunt, quæq́ poſt negocium conſecuta ſnnt. cum vniuſcuiuſque indignatione & criminatione colligimus, & ré verbis quammaxime ante oculos eius, apud quem dicitur, ponimus, vt id, quod indignum eſt, perinde illi videátur indignum, ac ſi ipſe interfuerit, ac præſens viderit.

Vndecimus locus eſt, per quem oſtẽdimus ab eo factum, à quo minime oportuerit, & à quo, ſi alius faceret, prohiberi conueniret. Duodecimus locus eſt, per quem indignamur quòd nobis hoc primis acciderit, nec alicui vnquam vſu euenerit. Tertiusdecimus locus eſt, ſi cum iniuria contumelia iuncta demonſtratur, per quem locum in ſuperbiam & arrogantiam odium concitatur.

Quartusdecimus locus eſt, per quem petimus ab ijs, qui audiunt, vt ad ſuas res noſtras iniurias referant; ſi ad pueros pertinebit, de liberis ſuis cogitent; ſi ad mulieres, de vxoribus; ſi ad ſenes, de parentibus. Quintusdecimus eſt locus, per quem dicimus inimicis quoque & hoſtibus ea, quæ nobis acciderint, indigna videri ſolere. Et indignatio quidem his fere de locis grauiſſime ſumetur. Conqueſtionis autem huiuſmodi de rebus partes petere oportebit. Conqueſtio eſt oratio auditorum miſericordiam captans. hac primum animum audituris mitem & miſericordem conficere oportet, quo facilius conqueſtione cõmoueri poſſit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ vis in omnes, & hominum infirmitas oſtenditur. qua ratione habita grauiter & ſententioſe, maxime demittitur animus hominum, & ad miſericordiam comparatur, cum in alieno malo ſuam infirmitatem conſiderabit. Deinde primus locus eſt miſericordiæ, per quem, qnibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis ſit, oſtenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & ſint, & futuri ſint, demonſtratur. Tertius, per quem vnumquodque deploratur incommodum, vt in morte filij, pueritiæ delectatio, amor, ſpes, ſolatium, educatio, & ſi qua ſimili in genere quolibet de incommodo per conqueſtionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, priſtino honore, beneficijs, quas paſsi perpeſſuri ue ſint. Quintus eſt, per quem omnia ante oculos ſingillatim incommoda ponentur, vt videatur is, qui audit, videre, & re quoque ipſa, quaſi adſit, non verbis ſolum ad miſericordiam ducatur. Sextus, per quem pręter ſpem in miſerijs demonſtratur eſſe, & cum aliquid expectaret, non modo id non adeptum eſſe, ſed in ſummas miſerias incidiſſe. Septimus, per quem ad ipſos, qui audiunt, ſimilem caſum conuertimus, & petimus vt de ſuis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis charus debeat eſſe, nos cum videant, recordentur. Octauus, per quem aliquid dicitur eſſe factum, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non affui, non vidi, non poſtremam eius vocem audiui, non extremum eius ſpiritum excepi. Item, inimicorum in manibus mortuus eſt, hoſtili in terra turpiter iacuit inſepultus; à feris diu vexatus, communi quoque honore in morte

caruit.

caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas & expertes animi res refertur: vt ſi ad equum; domum, veſtem, ſermonem alicuius accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehementer commouetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, ſolitudo demonſtratur. Vndecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut ſui corporis ſepeliendi, aut alicuius eiuſmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem diſiunctio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo, qui cũ libentiſſime vixeris, vt à parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quòd ab iis, à quibus minime conueniat, male tractemur, propinquis, amicis, quibus bene fecerimus, quos adiutores fore putauerimus, aut à quibus indignum eſt, vt ſeruis, libertis, clientibus, ſupplicibus. Quartusdecimus, qui per obſecrationem ſumitur: in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili & ſupplici oratione, vt miſereãtur. Quintusdecimus, per quem non noſtras, ſed eorum, qui cari nobis debent eſſe, fortunas conqueri nos demõſtramus. Sextusdecimus eſt, per quem animum noſtrum in alios miſericordem eſſe oſtendimus, & tamen amplum & excelſum & patientem incommodorum eſſe, & futurum, ſi quid acciderit, demonſtramus. nam ſæpe virtus & magnificentia, in qua grauitas & auctoritas eſt, plus proficit ad miſericordiam commouendam, quàm humilitas & obſecratio. Commotis autem animis, diutius in conqueſtione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Apollonius, Lacryma nihil citius areſcit. Sed quoniam & ſatis, vt videmur, de omnibus partibus orationis diximus, & huius voluminis magnitudo longius proceſſit; quæ ſequuntur deinceps, in ſecundo libro dicemus.

VICTORINVS.

CONCLVSIO eſt exitus & determinatio totius orationis.) Concluſio eſt, inquit, finis ac terminus orationis, ſed totius orationis. Nos epilogos accipiamus. huius concluſionis partes ſunt tres, enumeratio, indignatio, conqueſtio. Verum hoc diſtat, quòd indignatio, & conqueſtio tantum animos mouent, diuerſo tamen exitu, nunc vero iracundia contra aduerſario commouentur, nunc miſericordia circa nos. Enumeratio vero & animos mouet, & fidem facit, nam cum repetit quæ dicta ſunt, fidem cum vero omnia coaceruat & colligit, animos mouet. hæc enumeratio non ſemper vniformiter ea quæ dicta ſunt colligere debebit, ne cum odioſum, tum etiam quod maxime contrarium eſt fieri videatur ea arte. Itaque ſupradictorum repetitio varianda eſt. Variatur autem modis quatuor, ſi aut eas res quas ante dixiſti, breuiter perſtringas & colligas, quod quidem factu facile eſt, aut ſi in memoriam audientium reuoces, quas partes in partitione propoſueris, & quibus rationibus vnamquanque partem confirmaris, aut ſi interroges iudices, quid amplius velint cognoſcere, cum hoc & hoc docuerimus an hoc & hoc planum fecerimus, atque hæc nunc per noſtrarum argumentationum repetitionem, vel confirmationẽ, nunc etiam per aduerſariorum argumentationum reprehenſionem. Deinde hæc ipſa enumerationum genera non ſemper à noſtra perſona facienda ſunt, ſed nunc à noſtra, nunc à ſuppoſita, nunc à re. A noſtra perſona quemadmodum accipiat orationẽ, in prompto eſt. Suppoſitæ autem perſonæ accommodatur oratio, ſi dicas: nam ſi legis ſcriptor aſſiſtat, & quærat à nobis quid dubitetis, quid poſſetis dicere, cum vobis hoc & hoc ſit demonſtratum. Rei etiam ſic accommodatur oratio, ſi aut lex, aut locus, aut vrbs, aut monumentum aliquod accipiat orationem. Per enumerationem ſic: Quod ſi leges loqui poſſent, non ne hæc apud nos quærerentur? Quid nam amplius deſideratis, iudices, cum vobis hoc & hoc planum factum ſit? Verum etiam in his enumerationibus, quæ aut ſuppoſitæ perſonæ, aut rei dantur, ita vt in noſtra perſona illa omnia enumerationum genera varianda ſunt, nunc ſingulatim ſingula noſtra argumenta percurrantur, nunc partitionis promiſſio ſuis rationibus exæquanda ſit, nunc interrogatio ad iudices facienda, nunc & noſtrarum & aduerſariorum argumentationum copulanda collatio. [Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem &c.) Cõmune autem hoc erit in enumeratione præceptum vt ea vnaquaque argumentatione, quoniam non poteſt recenſeri vnumquodque, quod validum eſt deligatur, vt memoria renouetur, nõ omnis repetatur oratio. [Indignatio eſt oratio, per quam conficitur vt in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offenſio concitetur.) Indignatio & conqueſtio tantummodo motus excitant ad iracundiam, vel odium, indignatio ad iram, ad miſericordiam conqueſtio, quæ vtraque iiſdem locis ſumi poterit, quibus argumentatio cuncta conſiſtit. i. ex attributis perſonæ, & attributis negocio. Ex his enim & fides comparatur, & cumulus. Verum indignatio propria velut accuſatoris eſt, vt iram in reum ſuſcitet, conqueſtio autem velut propria defenſoris eſt, vt in reum ſuſcitet miſerationem. Sed cum indignatio vel conqueſtio apud perſonas agentium pro proprietate præualeant, vtrunque tamen ab vtroque faciendum. nam & accuſator iram in reũ, miſerationem vero pro ſe ſuſcitare debet, & rurſus defenſor miſerationem pro ſe, iram vero in accuſatorem ſuſcitare debebit. Hoc ita faciendum, quemadmodum etiam ab vtroque, & propriæ argumentationes confirmantur, & aduerſariorum reprehenduntur. Verum cum indignationi & conqueſtioni iam dederit generale atque commune præceptum, quod ea attributis perſonæ vel negocio ſumi poſſunt dat tamen ſingulis proprios locos, indignationi quindecim, conqueſtioni ſexdecim. Nec nos locorum ipſorum ordo moueat quòd in quoſdam numeros ordinantur. nulla etenim etiam ipſo ordine rerum auxeſis eſt, nullus gradus ad maius, aut ad minus, Sed idcirco locis ipſis numerus datus eſt, quia melius & tenentur ſæpe præcepta, nullamq. recipiunt confuſionem, ſi ad memoriam numeris collocentur. quanquam indignatio ora primum locum ſumpſerit quod ex rebus omnibus à numinibus tradit exordium. Sed, vt diximus, in hoc locorum numero rerum ordinem nolo quæramus, ſed ea more manifeſtioris præcepti factum eſſe meminerimus. Iam ipſi loci diligenter inſpicientibus manifeſti ſunt. i. res quæ præcipiuntur, facile perſpici poſſunt. Illud tamen præceptum tenere debemus, ſiue in indignatione, ſiue in conqueſtione, nos locis omnibus vti non oportere, ſed his quos cauſa ſuggerat. neque his omnibus, ſed quoad iudicantium animi moueantur. Quod ſi etiam vno aliquo loco factum viderimus, orationem cõtinuo finire debemus. Ita enim vel lacrymæ dum incipiunt ac recentes ſunt, plurimum valent. [Cõqueſtio eſt oratio auditorum miſericordiam captãs) Diximus conqueſtionis opus hoc eſſe, vt animos iudicantium ad miſericordiam moueat. Huic autem dat proprios locos ſedecim, in quibus, vt diximus, non erit nobis rerum ordo quærendus, ſed quicunque locus ad miſericordiam efficiendam pro negocii qualitate ſumendus. Hoc autem ſcire debemus, multos eſſe communes locos & indignationi, & conqueſtioni, & recte. neque enim iudex poteſt nobis præbere miſericordiam, niſi iram aduerſariorum conſequatur, aut iraſci poterit aduerſario, niſi in hoc ipſo nobis animum præbeat miſericordem.

M. TVLLII CICERONIS

DE INVENTIONE RHETORICA,

LIBER SECVNDVS.

CROTONIATAE quondam, cum florerent omnibus copijs, & in Italia cum in primis beati numerarentur, templum Iunonis, qđ religioſiſſime colebant, egregijs picturis locupletare voluerunt. itaque Heracleoten Zeuſim, qui tum longe ceteris excellere pictoribus exiſtimabatur, magno precio conductum adhibuerunt. is & ceteras tabulas complures pinxit; (quarum nonnulla pars vſque ad noſtram memoriam propter fani religionem remanſit) &, vt excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in ſeſe imago contineret, Helenæ ſe pingere ſimulacrum velle dixit. quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimum alijs præſtare ſæpe accepiſſent, libenter audierunt. putauerunt enim eum, ſi, quo in genere plurimum poſſet, in eo magnopere elaboraſſet, egregium ſibi opus illo in fano relicturum. neque tamen eos illa opinio fefellit. nam Zeuſis illico quæſiuit ab eis, quaſnam virgines formoſas haberent. illi autem ſtatim hominem deduxerunt in palæſtram, atque ei pueros oſtẽderunt multos magna præditos dignitate. etenim quodam tempore Crotoniatæ multum omnibus corporum viribus & dignitatibus anteſteterunt, atque honeſtiſſimas ex gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt. Cum puerorum igitur formas & corpora magno hic opere miraretur: Horum, inquiunt illi, ſorores ſunt apud nos virgines. quare, quæ ſint illæ dignitatæ, potes ex his ſuſpicari. Præbete igitur mihi quæſo, inquit, ex iſtis virginibus formoſiſſimas, dum pingo id, quod pollicitus ſum vobis, vt mutum in ſimulacrum ex animali exemplo veritas transferatur. Tunc Crotoniatæ publico de conſilio virgines vnum in locum conduxerunt, & pictori quas vellet eligendi poteſtatem dederunt. ille autem quinque delegit, quarum nomina multi poetæ memoriæ tradiderunt, quòd eius eſſent iudicio probatæ, qui veriſſimum pulchritudinis habere iudicium debuiſſet. neque enim putauit omnia, quæ quæreret ad venuſtatem, vno in corpore ſe reperire poſſe, ideo quòd nihil ſimplici in genere omnibus ex partibus perfectum natura expoliuit. itaque, tanquam ceteris non ſit habitura quod largiatur, ſi vni cuncta conceſſerit, aliud alij commodi aliquo adiuncto incommodo muneratur. quod quoniam nobis quoque voluntatis accidit, vt artem dicẽdi perſcriberemus; non vnum aliquod propoſuimus exẽplum, cuius omnes partes, quocunque eſſent in genere, exprimendę nobis neceſſario viderentur; ſed, omnibus vnũ in locum coactis ſcriptoribus, quod quiſque commodiſſime præcipere videbatur, excerpſimus, & ex varijs ingenijs excellentiſſima quæque libauimus. ex ijs enim, qui nomine & memoria digni ſunt, nec nihil optime, nec omnia præclariſſime quiſquam dicere nobis videbatur. quapropter ſtultitia nobis viſa eſt, aut à bene inuentis alicuius recedere, ſi quo in vitio eius offenderemur; aut ad vitia quoque eius accedere, cuius aliquo bene pcepto duceremur. Quòd ſi in ceteris quoque ſtudijs à multis eligere homines commodiſſimum quodque, quàm ſeſe vni alicui certo vellent addicere; minus in arrogantiam offenderent, non tantopere in vitijs perſeuerarent, aliquanto ex inſcitia leuius laborarent. Ac ſi par in nobis huius artis, atque in illo picturæ, ſcientia fuiſſet; fortaſſe magis hoc ſuo in genere opus noſtrum, quàm ille in ſua pictura nobilis eniteret. ex maiore enim copia nobis, quàm illi, fuit exemplorum eligendi poteſtas. ille vna ex vrbe, & ex eo numero virginum, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium, quicunque fuerunt ab vltimo principio huius pceptionis vſque ad hoc tempus, expoſitis copijs, quodcunque placeret, eligendi poteſtas fuit. Ac veteres quidem ſcriptores artis, vſque ab principe illo atque inuentore Tiſia repetitos, vnum in locum conduxit Ariſtoteles, & nominatim cuiuſque præcepta magna conquiſita cura perſpicue ſcripſit, atque enodata diligenter expoſuit; ac tantum inuentoribus ipſis ſuauitate & breuitate dicendi præſtitit, vt nemo illorum præcepta ex ipſorum libris cognoſcat, ſed omnes, qui, quod illi præcipiant, velint intelligere, ad hunc, quaſi ad quendam multo commodiorem explicatorem reuertantur. Atque hic quidem ipſe & ſe ſe ipſum nobis, & eos, qui ante ſe fuerant, in medio poſuit, vt ceteros & ſe ipſum per ſe cognoſceremus. Ab hoc autem, qui profecti ſunt, quanquam in maximis philoſophiæ partibus operæ plurimum conſumpſerunt, ſicut & ipſe, cuius inſtituta ſequebantur, fecerat: tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alij quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanauerunt, qui item permultum ad dicendum, ſi quid ars proficit, opitulati ſunt. nam fuit tempore eodem, quo Ariſtoteles, magnus & nobilis rhetor Iſocrates: cuius ipſius quam conſtet eſſe artem, non inuenimus. Diſcipulorum autem, atque eorum, qui protinus ab hac ſunt diſciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus. Ex his duabus diuerſis ſicuti familijs, quarum altera cum verſaretur in philoſo-

phia,nonnullam rhetoricæ quoque artis ſibi curam aſſumebat,altera vero omnis in dicendi erat ſtudio & præceptione occupata; vnum quoddam eſt conflatum genus à poſterioribus,qui ab vtriſque ea,quæ commode dici videbanrur,id ſuas artes contulerunt: quos ipſos ſimul atque illos ſuperiores nos nobis omnes,quoad facultas tulit,propoſuimus,& ex noſtro quoque nonnihil in commune cõtulimus. Quòd ſi ea,quæ in his libris exponuntur,tanto pere eligenda fuerunt, quanto ſtudio electa ſunt: profecto neque nos, neque alios induſtriæ noſtræ pœnitebit. ſin autem temere aliquid alicuius præterijſſe, aut non ſatis eleganter ſecuti videbimur; docti ab aliquo, facile & libenter ſententiam commutabimus. non enim parum cognoſſe,ſed in parum cognito ſtulte, & diu perſeueraſſe turpe eſt: propterea quòd alterum communi hominum infirmitati,alterum ſingulari vniuſcuiuſque vitio eſt attributum. Quare nos quidem ſine vlla affirmatione ſimul quærentes dubitanter vnumquodque dicemus, ne, dum paruulum hoc conſequimur,vt ſatis commode hæc perſcripſiſſe videamur,illud amittamus, quod maximum eſt, vt ne cui rei temere atque arroganter aſſenſerimus.

Verum hoc quidem nos & in hoc tempore,& in omni vita ſtudioſe,quoad facultas feret, conſequemur: nunc autem,ne longius oratio progreſſa videatur,de reliquis,quæ præcipienda videntur eſſe, dicemus. Igitur primus liber,expolito genere huius artis,& officio,& fine, & materia,& partibus, genera controuerſiarum, & inuentiones, & conſtitutiones continebat; deinde partes orationis, & in eas omnes omnia præcepta. Quare cum in eo ceteris de rebus diſtinctius dictum ſit,diſperſe autem de confirmatione,& de reprehenſione: nunc certos confirmandi & reprehendendi in ſingula cauſarum genera locos tradendos arbitramur. Et quia,quo pacto tractari conueniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expoſitum eſt, hic tantum ipſa inuenta vnamquanque in rem exponentur ſimpliciter ſine vlla exornatione, vt ex hoc inuenta ipſa,ex ſuperiore autem expolitio inuentorum petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipientur, ad confirmationis & rephenſionis partes referre oportebit.

OMNIS & demonſtratiua, & deliberatiua, & iudicialis cauſa neceſſe eſt in aliquo eorum,quæ ante expoſita ſunt,conſtitutionis genere vno pluribus ue uerſetur. Hoc quanquam ita eſt,tamen,cum communiter quędam de omnibus præcipi poſſint,ſeparatim quoque aliæ ſunt cuiuſque generis & diuerſæ præceptiones. aliud enim laus,aut vituperatio,aliud ſententiæ dictio, aliud accuſatio,aut recuſatio conficere debet. In iudicijs, quid æquum ſit, quæritur. In demonſtrationibus, quid honeſtum. In deliberationibus, vt nos arbitramur, quid honeſtum ſit, & quid vtile. Nam ceteri vtilitatis modo finem in ſuadendo & in diſſuadendo exponi oportere arbitrati ſunt. Quorum igitur generum fines & exitus diuerſi ſunt,eorum præcepta eadem eſſe non poſſunt.

Neque nunc hoc dicimus,non eaſdem incidere conſtitutiones: veruntamen oratio quædam ex ipſo fine & genere cauſæ naſcitur, quæ pertineat ad vitæ alicuius demonſtrationem, aut ad ſententiæ dictionem. Quare nunc in exponendis controuerſijs in iudiciali genere cauſarum & præceptorum verſabimur. Ex quo pleraque in cetera quoque cauſarum genera ſimili implicita controuerſia nulla cum difficultate transferentur: poſt autem ſeparatim de reliquis dicemus. Nunc à coniecturali conſtitutione proficiſcemur,cuius exemplum ſit hoc expoſitum. In itinere quidam proficiſcentem ad mercatum quendam, & ſecum aliquantum nummorum ferentem eſt comitatus: cum hoc, vt ferè ſit,in via ſermonem contulit: ex quo factum eſt, vt illud iter familiarius facere vellent. Quare cum in quandam tabernam diuertiſſent, ſimul cœnare, & in eodem loco ſomnum capere voluerunt. Cœnati diſcubuerunt ibidem. Caupo autem (nam ita dicitur poſt inuenrum, cum in alio maleficio deprehenſus eſſet) cum illum alterum, videlicet qui nummos haberet,animaduertiſſet,noctu, poſtquam illos arctius,vt fit,iam ex laſſitudine dormire ſenſit,acceſſit,& alterius eorum,qui ſine nummis erat,gladium propter appoſitum è vagina eduxit, & illum alterum occidit, nummos abſtulit,gladium cruentum in vaginam recondidit, ipſe ſeſe in lectum ſuum recepit. Ille autem, cuius gladio occiſio erat facta,multo ante lucem ſurrexit, comitẽ illum ſuum inclamauit ſemel & ſæpius,illum ſomno impeditum non reſpondere exiſtimauit,ipſe gladium, & cetera,quæ ſecum attulerat, ſuſtulit, ſolus profectus eſt.

Caupo non multo poſt conclamauit hominem eſſe occiſum,& cum quibuſdam diuerſoribus illum,qui ante exierat,conſequitur: in itinere hominem comprehendit, gladium eius è vagina educit, reperit cruentum: homo in vrbem ab illis deducitur,ac reus fit. In hac intentio eſt criminis, Occidiſti. Depulſio, Non occidi. Ex quibus conſtitutio eſt. Quæſtio eadem in coniecturali, quæ iudicatio,Occiderit ne. Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem coniecturalem incidit cõtrouerſiam. Hoc autem & in horum locorum expoſitione,& in ceterorum oportebit attendere,non omnes in omnem cauſam conuenire, vt enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus literis ſcribitur: ſic omnem in cauſam non omnis argumentorum copia, ſed eorum neceſſaria pars aliqua conueniet. Omnis igitur ex cauſa, ex perſona,ex facto ipſo coniectura capienda eſt. Cauſa diſtribuitur in impulſionem & in ratiocinationem.

Impulſio eſt, quæ ſine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur,vt amor,iracundia,ægritudo,vinolentia,& omnino omnia; in quibus animus ita videtur affectus fuiſſe, vt rem perſpicere cum conſilio & cura non potuerit, & id, quod fecit, impetu quodam animi potius, quàm cogitatione fecerit. Ratiocinatio autem eſt diligens & conſiderata faciendi aliquid,aut nõ faciendi excogitatio. Ea dicitur tum interfuiſſe, cum aliquid faciendum, aut non faciendum certa de cauſa vitaſſe,aut ſecutus eſſe animus videtur, vt ſi amicitiæ quid cauſa factum dicetur,ſi inimici vlciſcendi,ſi metus,ſi gloriæ,ſi pecuniæ,ſi denique,vt omnia generatim amplectamur,alicuius retinendi,augendi, adipiſcendi ue commodi,aut contra reijciendi,diminuendi, deuitandi ue incommodi cauſa. Nam horum in genus alterutrum illa quoque incident,in quibus aut incommodum aliquod, maioris vitandi incommodi cauſa, aut maioris adipiſcendi commodi, ſuſcipitur: aut commodum aliquod, maioris adipiſcendi commodi, aut maioris vitandi incommodi, præteritur. Hic locus ſicut aliquod fundamenrum eſt huius conſtitutionis: nam nihil factum eſſe cuiquam probatur,niſi aliquid, quare factum ſit,oſtenditur. Ergo accuſator, cum aliquid impulſione factum eſſe dicet, il-

lum

lum impetum & quandam commotionem animi,affectionemq. verbis & ſententijs amplificare debebit, & oſtendere quanta vis amoris ſit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua cauſa earum, qua impulſum aliquem id feciſſe dicet. Hic & exemplorum commemoratione,qui ſimili impulſu aliquid commiſerint, & ſimilitudinum collatione,& ipſius animi affectionis explicatione curandum eſt,vt non mirum videatur,ſi quod ad facinus tali perturbatione commotus animus acceſſerit. Cum autem non impulſione,verum ratiocinatione aliquem cõmiſiſſe quid dicet,quid commodi ſit ſecutus,aut quid incommodi fugerit,demonſtrabit,& id augebit quammaxime poterit,vt,quoad eius fieri poſſit, idonea quammaxime cauſa ad peccandum hortata videatur. Si gloriæ cauſa, quantam gloriam conſecuturam exiſtimarit. Item ſi dominationis,ſi pecuniæ,ſi amicitiæ, ſi inimicitiarum, & omnino quidquid erit,quod cauſæ fuiſſe dicet, id ſumme augere debebit. Et hoc cum magnopere conſiderare oportebit,non quid in veritate modo,verum etiam vehementius,quid in opinione eius,quem arguet,fuerit. nihil enim refert non fuiſſe,aut non eſſe aliquid commodi aut incommodi,ſi oſtendi poteſt ei viſum eſſe, qui arguatur. nam opinio dupliciter fallit homines; cum aut res aliuſmodi eſt,ac putatur; aut non is euentus eſt, quem arbitrati ſunt. Res aliuſmodi eſt tum,cum aut id,quod bonum eſt,malum putant: aut contra,quod malum eſt, bonum: aut quod nec malum eſt,nec bonum,malum,aut bonum: aut quod malum,aut bonum eſt,nec malum,nec bonum. Hoc intellecto, ſi quis negabit vllam eſſe pecuniam fratris,aut amici vita, aut denique officio ſuo antiquiorem, aut ſuauiorem, non erit hoc accuſatori negandum. nam in eum culpa & ſummum odium transferetur, qui id, quod tam vere & pie dicetur,negabit. Verum illud dicendum erit,illi non eſſe ita viſum: quod ſumi oportet ex ijs,quæ ad perſonam pertinent: de quo poſt dicẽdum eſt. Euentus autem tum fallit,cum aliter accidit,atque ij, qui arguuntur, arbitrati eſſe dicuntur: vt ſi quis dicatur alium occidiſſe,ac voluerit; quod aut ſimilitudine,aut ſuſpicione,aut demonſtratione falſa deceptus ſit: aut eum necaſſe,cuius teſtamento non ſit heres; quòd eius teſtamento ſe heredem arbitratus ſit. non enim ex euentu cogitationem ſpectari oportere, ſed, qua cogitatione & ſpe ad maleficium profectus ſit, conſiderare: &, quo animo quid quiſque faciat,non quo caſu vtatur, ad rem pertinere. In hoc autem loco, caput illud erit accuſatori, ſi demonſtrare poterit,alij nemini cauſam fuiſſe faciendi. Secundarium,ſi tantam,aut tam idoneam nemini. Sin fuiſſe alijs quoque cauſa faciendi videbitur: aut poteſtas alijs defuiſſe demonſtranda eſt,aut facultas,aut voluntas. Poteſtas,ſi aut neſciſſe,aut non affuiſſe,aut conficere aliquid non potuiſſe dicetur. Facultas,ſi ratio,adiutores,adiumenta,& cetera,quæ ad rem pertinebunt,defuiſſe alicui demõſtrabuntur. Voluntas,ſi animus à talibus factis vacuus & integer eſſe dicetur. Poſtremo,quas ad defenſionem rationes reo dabimus,ijs accuſator ad alios ex culpa eximẽdos abutetur. Verum id breui faciendum eſt,& in vnum multa ſunt conducenda,vt ne alterius defendendi cauſa hunc accuſare, ſed huius accuſandi cauſa defendere alterum videatur. Atque accuſatori quidem hæc fere ſunt ex cauſa facienda & conſideranda. Defenſor autem ex contrario primum impulſionem aut nullam fuiſſe dicet, aut, ſi fuiſſe concedet,extenuabit, & paruulam quandam fuiſſe demonſtrabit,aut non ex ea ſolere huiuſmodi facta naſci docebit. Quo erit in loco demonſtrandum,quæ vis & natura eius ſit affectionis,qua impulſus aliquid reus commiſiſſe dicetur: in quo & exempla & ſimilitudines erunt proferendæ,& ipſa diligenter natura eius affectionis quãleuiſſime quietiſſimam ad partem explicanda,vt & res ipſa à facto crudeli & turbulento ad quoddam mitius & tranquillius traducatur,& oratio tamen ad animum eius, qui audiet,& ad animi quendam intimum ſenſum accommodetur. Ratiocinationis autem ſuſpiciones infirmabit,ſi aut commodum nullum fuiſſe,aut paruum, aut alijs magis fuiſſe,aut nihilo ſibi magis quàm alijs, aut incommodum ſibi maius quàm commodum dicet, vt nequaquam fuerit illius commodi,quod expetitum dicatur,magnitudo aut cum eo incommodo, quod acciderit, aut cũ illo periculo,quod ſubeatur,comparanda: qui omnes loci ſimiliter incommodi quoque vitatione tractabuntur. Sin accuſator dixerit,eum id eſſe ſecutum,quod ei viſum ſit commodum, aut id fugiſſe, quod putarit eſſe incommodum,quanquam in falſa fuerit opinione: demonſtrandum erit defenſori,neminem tantæ eſſe ſtultitiæ, qui tali in re poſſit veritatem ignorare. Quòd ſi id concedatur, illud non conceſſum iri,nec dubitaſſe quidem hunc quid eius iuris eſſet,ſed id,quod falſum fuerit,ſine vlla dubitatione pro falſo, quod verum pro vero probaſſe. Quòd ſi dubitauerit, ſummæ fuiſſe amentiæ, dubia ſpe impulſum certum in periculum ſe committere. Quemadmodum autem accuſator, cum ab alijs culpam dimouebit,defenſoris locis vtetur: ſic ijs locis,qui accuſatori dati ſunt, vtetur reus,cum in alios ab ſe crimen volet transferre. Ex perſona autem coniectura capietur, ſi eæ res, quæ perſonis attributæ ſunt, diligenter conſiderabuntur: quas omnis in primo libro expoſuimus. nam & de nomine nonnunquam aliquid ſuſpicionis naſcitur. nomen autem cum dicimus,cognomen quoque intelligatur oportet. de hominis enim certo & proprio vocabulo agitur: vt ſi dicamus idcirco aliquem Caldum vocari, quòd temerario & repentino conſilio ſit: aut ſi ea de re hominibus Græcos imperitis verba dediſſe, quòd Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius vocarentur. Et de natura licet aliquantulum ducere ſuſpicionis. omnia enim hæc, vir an mulier, huius an illius ciuitatis ſit, quibus ſit maioribus, quibus conſanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore,quæ naturæ ſunt attributa,ad aliquam coniecturam faciendam pertinebunt. Et ex victu multæ trahuntur ſuſpiciones, cum, quemadmodum, & apud quos,& à quibus educatus & eruditus ſit,quæritur. & quibuſcum viuat,qua ratione vitæ,quo more domeſtico viuat. Et ex fortuna ſæpe argumentatio naſcitur, cum, ſeruus an liber,pecunioſus an pauper, nobilis an ignobilis,felix an infelix,priuatus an cum poteſtate ſit, aut fuerit,aut futurus ſit,conſideratus: aut denique aliquid eorum quæritur,quæ fortunæ eſſe attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniam in aliqua perfecta & conſtanti animi, aut corporis abſolutione conſiſtit, quo in genere eſt virtus,ſcientia,& quæ contraria ſunt, res ipſa cauſa poſita docebit ecquid hic quoque locus ſuſpicionis oſtendat. Nam affectionis quidem ratio perſpicuam ſolet præ ſe gerere coniecturam,vt amor,iracundia, moleſtia: propterea quòd & ipſorum vis intelligitur, & quæ res

harum aliquam rem conſequantur, faciles cognitu ſunt. Studium autem quoniam eſt aſſidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio, quam res ipſa deſiderabit in cauſa. Item ex conſilio ſumetur aliquid ſuſpicionis. nam conſilium eſt aliquid faciendi, non faciendi ne excogitata ratio. Item facta, & caſus, & orationes, quæ ſunt omnia, vt in confirmationis præceptis dictum eſt, in tria tempora diſtributa, facile erit videre, ecquid aſſerant ad coniecturam confirmandam ſuſpicionis. Ac perſonis quidem res eæ ſunt attributæ, ex quibus omnibus vnum in locum coactis, accuſatoris erit improbatione hominis vti. Nam cauſa facti parum firmitudinis habet, niſi animus eius, qui inſimulatur, in eam ſuſpicionem adducetur, vt à tali culpa non videatur abhorruiſſe. Vt enim animum alicuius improbare nihil attinet, cum cauſa, quare peccauerit, non interceſſerit: ſic cauſam peccati intercedere leue eſt, ſi animus nulli minus honeſtæ rationi affinis oſtenditur. Quare vitam eius, quem arguit, ex ante factis accuſator improbare debebit, & oſtendere, ſi quo in pari ante peccato conuictus ſit. Si id non poterit, ſi quam in ſimilem ante ſuſpicionem venerit, ac maxime ſi fieri poterit, ſimili aliquo in genere eiuſmodi cauſa aliqua commotum peccaſſe, aut in æque magna re, aut in maiore, aut in minore: vt ſi quis pecunia dicat inductum feciſſe, poſſit demonſtrare, aliqua in re eius aliquod factum auarum: Item in omni cauſa naturam, aut victum, aut ſtudium, aut fortunam, aut aliquid eorum, quæ perſonis attributa ſunt, ad eam cauſam, qua commotum peccaſſe dicet, adiungere, atque ex diſpari quoque genere culparum, ſi ex pari ſumendi facultas non erit, improbare animum aduerſarij oportebit: ſi auaritia inductum arguas feciſſe, & auarum eum, quem accuſes, demonſtrare non poſſis, alijs affinem eſſe vitijs doceas, & ex ea re non eſſe mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquiſſe. Quantum enim de honeſtate & auctoritate eius, qui arguitur, detractum eſt, tantum de facultate totius eſt defenſionis diminutum. Si nulli affinis poterit vitio reus ante admiſſo demonſtrari, locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt, vt veterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere: nam eum ante celaſſe, nunc manifeſto teneri: quare non oportere hanc rem ex ſuperiori vita ſpectari, ſed ſuperiorem vitam ex hac re improbari, & aut poteſtatem ante peccandi non fuiſſe, aut cauſam. Aut, ſi hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non eſſe mirum, ſi nunc primum deliquerit. nam neceſſe eſt eum, qui velit peccare, aliquando primum delinquere. Sin vita ante acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur demonſtrato, argumentis accuſationem ſtatim confirmare oportebit. Defenſor autem primum, ſi poterit, debebit vitam eius, qui inſimulabitur, quam honeſtiſſimam demonſtrare. Id faciet, ſi oſtendet aliqua eius nota & communia officia, quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, neceſſarios: etiam quæ magis rara & eximia ſunt, ſi ab eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut vtraque re, cum neceſſe nõ eſſet, officij cauſa, aut in remp. aut in parentes, aut in aliquos eorũ, qui modo expoſiti ſunt, facta eſſe dicet. Deinde ſi nihil deliquiſſe, nulla cupiditate impeditum ab officio receſſiſſe. Quod eo confirmatius erit, ſi, cum poteſtas impune aliquid faciendi minus honeſte fuiſſe dicetur, voluntas ei faciendi demonſtrabitur abfuiſſe. Hoc autem ipſum genus erit eo firmius, ſi eo ipſo in genere, quo arguetur, integer antea fuiſſe demonſtrabitur: vt ſi, cum auaritiæ cauſa feciſſe arguatur, minime omni in vita pecuniæ cupidus fuiſſe doceatur. Hic illa magna cum grauitate inducetur indignatio, iuncta conqueſtioni, per quam miſerum facinus eſſe, & indignum demonſtrabitur, cum animus omni in vita fuerit à vitijs remotiſſimus, eam cauſam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere ſoleat, caſtiſſimum quoque hominem ad peccandum potuiſſe impellere: aut iniquum eſſe, & optimo cuique pernicioſiſſimum, non vitam honeſte actam tali in tempore quamplurimum prodeſſe, ſed ſubita ex criminatione, quæ confingi facile poſſit, non ex ante acta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque vllo modo immutari poſſit, facere iudicium. Sin autem in ante acta vita aliquæ turpitudines erunt, aut falſo veniſſe in eam exiſtimationem dicetur, aut ex aliquorum inuidia, aut obtrectatione, aut falſa opinione, aut imprudentiæ, neceſſitudini, aut perſuaſioni, adoleſcentiæ, aut alicui non malitioſæ animi affectioni attribuentur, aut diſſimili in genere vitiorum, vt animus non omnino integer, ſed à tali culpa remotus eſſe videatur. Ac ſi nullo modo vitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione, negare oportebit de vita eius & moribus quæri, ſed de eo crimine, quo de arguatur: quare, ante factis omiſſis, illud, quod inſtet, agi oportere. Ex facto autem ipſo ſuſpiciones ducentur, ſi totius adminiſtratio negocij ex omnibus partibus pertentabitur: atque hæ ſuſpiciones partim ex negocio ſeparatim, partim communiter ex perſonis atque ex negocio proficiſcentur. Ex negocio duci poterunt, ſi eas res, quæ negocijs attributæ ſunt, diligenter conſiderabimus. Ex ijs igitur in hanc conſtitutionem conuenire videntur genera eorum omnia, partes generum pleræque. Videre igitur primum oportebit, quæ ſint continentia cum ipſo negocio, hoc eſt, quæ ab re ſeparari non poſſunt. Quo in loco ſatis erit diligenter conſiderare, quid ſit ante rem factum, ex quo ſpes perficiendi nata, & faciendi facultas quæſita videatur: quid in ipſa re gerenda, quid poſtea conſecutum ſit. Deinde ipſius eſt negocij geſtio pertractanda. nam hoc genus earum rerum, quæ negocio attributæ ſunt, ſecundo in loco nobis eſt expoſitum. Hoc ergo in genere ſpectabitur locus, tempus, occaſio, facultas: quorum vniuſcuiuſque vis diligenter in confirmationis præceptis explicata eſt. Quare, ne aut hic non admonuiſſe, aut ne eadem iterum dixiſſe videamur, breuiter demonſtrabimus, quid quaque in parte conſiderari oporteat. In loco igitur opportunitas, in tempore longinquitas, in occaſione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & poteſtas earum rerum, propter quas aliquid facilius fit, aut ſine quibus omnino confici non poteſt, conſideranda eſt. Deinde videndum eſt, quid adiunctum ſit negocio, hoc eſt, quid maius, quid minus, quid æque magnum ſit, quid ſimile: ex quibus coniectura quædam ducitur, ſi, quemadmodum res maiores, minores, æque magnæ, ſimilesq; agi ſoleant, diligenter conſiderabitur.

Quo in genere euentus quoque videndus erit: hoc eſt, quid ex vnaquaque re ſoleat euenire, magnopere conſiderandum eſt, vt metus, lætitia, titubatio. Quarta autem pars erat ex ijs, quas negocijs dicebamus eſſe attributas,

tas,conſecutio. in ea quæruntur ea, quæ geſtû negocium confeſtim,aut ex interuallo conſequuntur. in qua videbimus ecquæ conſuetudo ſit,ecquę lex,ecquę actio,ecquod eius rei artificium ſit,aut vſus, aut exercitatio hominum, aut approbatio,aut offenſio : ex quibus nonnunquam elicitur aliquid ſuſpicionis.

Sunt autem aliquæ ſuſpiciones, quæ communiter & ex negociorum, & ex perſonarum attributionibus ſumuntur. Nam ex fortuna,& ex natura, & ex victû, ſtudio,factis,caſu,orationibus, conſilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraque pertinent ad eaſdem res, quæ rem credibilem,aut incredibilem facere poſſunt, & cum facti ſuſpicione iunguntur. Maxime enim quæri oportet in hac conſtitutione, Primum potuerit ne aliquid fieri. Deinde ecquo ab alio potuerit. Deinde facultas, de qua ante diximus. Deinde vtrum id facinus ſit, quod pœnitere fuerit neceſſe. Item quod ſpem celandi haberet. Deinde neceſsitudo,in qua,num neceſſe fuerit id aut fieri aut ita fieri.quæritur. Quorum pars ad conſilium pertinet,quod perſonis attributum eſt,vt in ea cauſa quam expoſuimus. Ante rem erit, quòd in itinere ſe tam familiariter applicauerit, quòd ſermonis cauſam quæſiuerit, ꝙ ſimul diuerterit; dehinc cœnarit. In re,nox,ſomnus. Poſt rem,quòd ſolus exierit, quòd illum tam familiarem comitatum tam æquo animo reliquerit, quòd cruentum gladium habuerit. Horum pars ad conſilium pertinet. quæritur enim, vtrum videatur diligenter ratio faciendi eſſe habita & excogitata,an ita temere, vt non veriſimile ſit quenquam tam temere ad maleficium acceſsiſſe. In quo quæritur,num quo alio modo commodius potuerit fieri, vel à fortuna adminiſtrari. Nam ſæpe ſi pecuniæ adiumenta,ſi adiutores deſint, facultas fuiſſe faciendi nõ videtur. Hoc modo ſi diligenter attendamus,apta inter ſe eſſe intelligimus hæc,quæ negocijs,& illa,quæ perſonis ſunt attributa. Hic neque facile eſt,neque neceſſarium diſtinguere, vt in ſuperioribus partibus, quo pacto quidque accuſatorem,& quo modo defenſorem tractare oporteat. Non neceſſarium, propterea quòd cauſa poſita,quid in quanque conueniat,res ipſa docebit eos, qui non omnia hic ſe inuenturos putabunt,ſed ad ea,quæ præcepta ſunt, comparationis modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferent. Non facile autem, quòd & infinitum eſt tot de rebus vtranque in partem ſingillatim de vnaquaque explicare,& alias aliter hæc in vtranque partem cauſæ ſolent conuenire. Quare conſiderare hæc,quæ expoſuimus,oportebit. Facilius autem ad inuentionem animus incedet, ſi geſti negocij & ſuam,& aduerſarij narrationem ſæpe, & diligenter pertractabit, &, quid quæque pars ſuſpicionis habebit,eliciens conſiderabit. Quare, quo conſilio, qua ſpe perficiendi quidque factum ſit: cur hoc modo potius, quàm illo: cur ab hoc potius,quàm ab illo: cur nullo adiutore,aut cur hoc: cur nemo ſit conſcius,aut cur ſit, aut cur hic ſit: cur hoc ante factum ſit, cur hoc ante factum non ſit: cur hoc in ipſo negocio,cur hoc poſt negocium: aut quid factum de induſtria,aut quid rem ipſam conſecutum ſit: conſtet ne oratio aut cum re, aut ipſa ſecum: hoc huius ne rei ſit ſignum,an illius, an huius & illius, & vtrius potius: quid factum ſit quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit. Cum animus hac intentione omnes totius negocij partes conſiderabit, tum illi ipſi in medium conſeruati loci procedent,de quibus ante dictum eſt: & cum ex ſingulis, tum ex coniunctis argumenta certa naſcentur. Quorum argumentorum pars probabili, pars neceſſario in genere verſabitur. Accedunt autem ad coniecturam ſæpe quæſtiones,teſtimonia, rumores,quæ contra omnia vterque ſimili via præceptorum torquere ad ſuæ cauſæ commodum debebit. Nam & ex quæſtione ſuſpicionem, & ex teſtimonio, & ex rumore aliquo pari ratione,vt ex cauſa,& ex perſona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis & ij videntur errãre, qui hoc genus ſuſpicionum artificij non putant indigere,& ij,qui aliter hoc de genere, ac de omni coniectura præcipiendum putant. Omnis enim ijſdem ex locis coniectura ſumenda eſt. Nam & eius, qui in quæſtione aliquid dixerit, & eius, qui in teſtimonio, & ipſius rumoris cauſa,& veritas ex ijſdem attributionibus reperietur.

Omni autem in cauſa pars argumentorum eſt adiuncta ei cauſæ ſolum,quæ dicitur,& ab ipſa ita ducta, vt ab ea ſeparatim in omnes eiuſdem generis cauſas transferri nõ ſatis commode poſsit. Pars autem eſt peruagatior, & aut in omnes eiuſdem generis,aut in pleraſque cauſas accommodata. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas cauſas poſſunt, locos communes nominamus. Nam locus communis aut certæ rei quandam continet amplificationem; vt ſi quis hoc velit oſtendere,eum,qui parentem necarit, maximo ſupplicio eſſe dignum; quo loco,niſi perorata,& probata cauſa,non eſt vtendum: aut dubiæ, quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi: vt ſuſpicionibus credi oportere, & contra,ſuſpicionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium aut per indignationem, aut per conquæſtionem inducitur, de quibus ante dictum eſt: pars per aliquam probabilem vtraque ex parte rationem. Diſtinguitur autem oratio atque illuſtratur maxime raro inducendis locis communibus,& aliquo loco,iam certioribus illis argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cum diligenter aliquid proprius cauſæ locus tractatus eſt, & auditoris animus aut renouatur ad ea, quæ reſtant, aut, omnibus iam dictis exuſcitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & ſuauitatis, & grauitatis plurimum conſiſtit, & omnia,quæ in inuentione verborum & ſententiarum aliquid habent dignitatis,in communes locos conferuntur. Quare non,vt cauſarum,ſic oratorum quoque multorum communes loci ſunt. Nam niſi ab ijs,qui multa exercitatione magnam ſibi & verborum,& ſententiarum copiam comparauerint,tractari non poterunt ornate & grauiter, quemadmodum natura ipſorum deſiderat. Atque hoc ſit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus,in coniecturalem conſtitutionem qui loci communes incidere ſoleant. Suſpicionibus credi oportere,& non oportere. Rumoribus credi oportere,& non oportere. Teſtibus credi oportere,& non oportere. Quæſtionibus credi oportere,& non oportere. Vitam ante dictam ſpectari oportere, & non oportere. Eiuſdẽ eſſe,qui in illa re peccarit,& hoc quoque admiſiſſe,& non eſſe eiuſdem. Maxime ſpectari cauſam oportere,& non oportere. Atque hi quidem,& ſi qui eiuſmodi ex proprio argumento communes loci naſcentur,in contrarias partes diducentur. Certus autem locus eſt accuſatoris, per quem auget facti atrocitatem; & al-

ter, per quem negat malorum miſereri oportere. Defenſoris, per quem calumnia accuſatorum cum indignatione oſtenditur, & per quem cum conqueſtione miſericordia captatur. Hi & ceteri omnes loci communes ex iiſdem præceptis ſumuntur, quibus ceteræ argumentationes, ſed illæ tenuius, & acutius, & ſubtilius tractantur, hi autem grauius & ornatius, & cum verbis, tum etiam ſententijs excellentibus. in illis enim finis eſt, vt id, quod dicitur, verum eſſe videatur, in his tametſi hoc quoque videri oportet, tamen finis eſt amplitudo. Nunc ad aliam conſtitutionem tranſeamus.

M. FABII VICTORINI IN LIBRVM CICERONIS *de Inuentione ſecundum Commentarius.*

CROTONIATAE quondam, cum florerent omnibus copiis, & in Italia cum in primis beati numerarentur, templum Iunonis, quod religioſiſſime colebant, egregijs picturis locupletare voluerunt.) Omnis præfatio quaſi ſimilitudo eſt ante id, quod dicturi ſumus, ita in ea ſemper ſimilitudo capianda eſt. q̃q̃ ſępe ad hoc deducitur. vt ſimilitudo tollatur. Vnde ſiue futura ſimilitudo eſt, ſiue nõ, in eo quod præfatio pręparatur, animaduertẽdum ſemper eſt, vtrum etiam toto ſimilitudo præfationis pateret, an partibus, an in parte, ſtequenter. n. cuncta conueniunt, frequenter diuerſis in præfatione poſitia, cum ea re ad quã pſatio ducitur quædam in præfatione ſimilitudo cõfertur. Hic ad quod ducitur præfatio, illud eſt: Ex multis artium ſcriptoribus. electa multa, & ad vnam quam ſcripſit artem, quo pulchrior redderetur, præcepta ea multia multa collecta. Hic igitur rei præfatio illa eſt, Zeuſim pictorem nobilem Helenæ ſimulacrum pinxiſſe, ſed eum conductis & in vnum vocatis quinque virginibus, quidquid eſſet pulcherrimum delegiſſe. hoc vt perſpici licet, in ſumma conuenit: quia hic & ille multa de multis. Verum præfert Tullius opus ſuum, quod magis multa ipſe. ſi quidem præteriti temporis ſcriptores, & præſentia in iudicio habuit. & non vnius ciuitatis, nec vnius linguæ, quippe cum & græcos, & latinos. at vero Zeuſis ex vna ciuitate, & ipſius temporis eligendi habuit facultatem. [Crotoniatæ quondam, cum florerent) Si partibus conductis tota conueniunt pulchra ſemper & præcipua præfatio eſſe dicetur. Crotonatæ Romani ſunt cum florerent omnibus copijs, Romanis conuenit. Item conuenit, & in Italia, cum in primis beati numerarentur. Iunonis vero templum quòd locupletare egregijs picturis voluerunt, ſic & eloquentiæ vel facundiæ templum, Zeuſis & Tullius. cum multa dicendi genera ſint, vt inter picturas multas Helena, ita inter ceteras dictiones eminet ſemper oratoria. & vt Zeuſis in pingendis fœmineis vultibus ſummus, ita in orationibus Tullius. Pinxit Zeuſis multa, quæ vſque ad noſtram memoriam manent ſecula poſteriora tenent, quidquid pinxit oratio Tulliana, Zeuſis Helenæ ſe ſimulacrum pingere velle dixit: non enim Helenam, ſed ſimulacrũ fuerat traditurus. ita Tullius ſcribendo artes, non orationes, non ipſam eloquentiam, ſed ſimulacrum eloquentiæ fuerat traditurus. Hoc conuenit & illa ſentẽtia, quòd ex animali exemplo mutum in ſimulacrum veritas transferebatur. Mutum enim ſimulacrum eloquentiæ ars eius, ipſa autem eloquentia quaſi animal: Ita per partes poterit ei rei ad quam confertur præfatio, conuenire, relicto eo quod poſtea præponitur. quod cum Tullius ex omnibus multa quæſierit, & omni tempore Zeuſis ea vna ciuitate & vno tempore comparauit. [Ac ſi par in nobis) Finito præfationis uno genere, ſimilitudinis, ſcilicet nũc prælationem, quæ etiam ipſa in præfatione facienda eſt, incipit dicere. [Exemplorum eligendi poteſtas.) Ideo hoc opus eſſe poſſe melius, principe illo, atque inuentore Tiſia. Corax & Tiſia artes primi oratorias apud græcos ſcripſiſſe dicuntur: ſicut & ipſe, cuius inſtituta ſequebantur, fecerat. Gloria Xenocratis philoſophi motus Ariſt. philoſophiam exercuit, gloria Iſocratis motus, rhetoricæ præcepta conſcripſit. [Artis ſibi curam aſſumebat,) Voluit enim Ariſtoteles propter Iſocratem, cum philoſophus eſſet, etiam, præcepta dicendi tradere. [Alterum commum hominum infirmitati, alterum ſingulari) Non intelligere, omnium poteſt eſſe, & eſt vitium commune ſingulare vitium eſt, vt cum non intelligat, in eo quaſi intelligat perſeueraret. [Commode hæc perſcripſiſſe videamur,) Id eſt, vt præcepta commode tradidiſſe videamur. [Arroganter, aſſenſerimus) Hoc enim magnum vitium, temere aſſenſiſſe. [Igitur primus liber, expoſito genere huius artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controuerſiarum, & inuentiones, & conſtitutiones continebat;) Propoſiturus quid dicendum ſit in ſecundo libro, prius enumerat quid in primo dixerit, de genere, de officio, de fine, de materia, de partibus, de inuentione. & eius conſtitutionibus, ceteriſque rebus, item de partibus orationis: quas cum pleno præceptorum genere compleuerit, confirmationem & reprehenſionem non ad cauſarum ſpecies ſicut oportuerat applicauit. Dedit enim præceptum, quomodo in omni cauſarum genere argumentandum ſit. Ergo nunc ad ſpecies applicata argumentatione dicturum ſe pollicetur: ita tamen vt non de expolitione argumẽtationis, quæ in primo pleniſſime tractata eſt, ſed de argumentis loquatur in vnoquoque genere cauſarũ, id eſt in coniectura ſiue qualitate, translatione, & ceteris his incidentibus, & potuit quidem hoc eſſe contentus, vt ſpecialiter de conſtitutionibus diceret in quocunque genere cauſarum, quæ eſſent confirmandi præcepta quæ reprehendendi. Verum quoniam ipſa quoque genera cauſarum propter ſuos fines diuerſos diuerſa pręcepta deſiderant, cum iudicialis habeat æquitatem, demonſtratio honeſtatem, deliberatio honeſtatem & vtilitatem confirmandi & reprehendendi præcepta quæ ſunt in conſtitutiones ſingulas diuiſit, in iudiciali genere cauſarum, in poſtrema libri parte de deliberatione & demonſtratione propter fines proprios aliquot tractaturus. [Expoſito genere) Quod eloquentia magna & ampla pars eſt ciuilis cuiuſdam quæſtionis. [Et officio,) Officium eius artis eſt, dicere, appoſite ad perſuadendum. Finis perſuadere dictione. Materia quodcunque in ciuilibus negocijs reperitur. Non autem omnia, vt voluit Gorgias Leontinus, nec etiam cauſas & quæſtiones omnes, vt voluit Hermagoras. Partes autem eius ſunt, inuentio, diſpoſitio, locutio, memoria, pronunciatio. [Genera controuerſiarum,) Id eſt genera cauſarum, iudiciale, deliberatiuum, demonſtratiuum. [Inuentiones,) Nam de quinque partibus orationis ſolam inuentionem tractat, deinde partes orationis, exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, reprehenſionem, concluſionem, quo pacto tractari conueniret argumentationes, ſyllogiſmum, & inductionem. [Hic tantum ipſa inuenta) Ipſa, argumenta ipſa, non expolitionem, aut ſententiæ dictionem. Conſtitutiones omnes iudiciali in genera cauſarum tractabuntur. [Nunc à coniecturali conſtitutione proficiſcemur, cuius exemplum ſit hoc expoſitum.) Secundus liber confirmationem & reprehenſionem ipſis conſtitutionibus applicauit, cum primus liber generaliter omnem materiam omnibus dederit. Ac primo de coniectura proponit exemplum non ipſum exemplum tractaturus quoniam in exemplo non omnia ineſſe poſſunt, quæ cadunt in coniecturam. Omnia enim exempla, quæ in coniectura veniunt, vel venire poſſunt, præcipienda fuerant in argumentis. ergo de coniectura erit præceptio, quia exinde in thema quodlibet coniecturale, quòd neceſſarium fuerit, facile poterit deuocari. Hoc autem fieri à Tullio intelligamus, etiam in omnibus conſtitutionibus, vt exemplum cuiuslibet conſtitutionis det. non tamen ipſum tractet exemplum. Propoſitio itaque exemplo coniecturali ſecundum præcepta primi libri, docet quæ ſit intentio, quæ depulſio, ex quibus duobus pateſit quæ ſit conſtitutio: deinde admonet, quòd in coniectura factum non conceditur, eademque quæ quæſtio eſt, ipſa eſt iudicatio. [Occiderit ne.) In coniectura enim factum non conceditur. vnde non poteſt ex deductione rationis, & refutatione naſci poſt quæſtionem primam alia quæſtio, quæ dicitur iudicatio. ſubiungit poſt admonitionem, dare ſe præcepta huic conſtitutioni, & argumentorum locos omnes coniecturæ conuenientes, ex quibus in quamlibet coniecturam qui neceſſarij fuerint, deuocabuntur. Sunt igitur coniecturæ loci hi principales, à cauſa, à perſona, à facto. A cauſa eſt quamobrem fiat aliquid, & quæ parit voluntatem. de cauſa enim loquitur hominis, non rei: qua cauſa volumus probare, quod voluit facere it cui intenditur factum. Perſona autem omnia ille eſt, qui feciſſe dicitur: hoc eſt, illa ex omni vita per attributa perſonis ſumpta approbatio, ad id, quod intenditur factum. At vero à facto probationes habebunt facta illa omnia, quæ probant factum illud vnde iudicium eſt. Nam factum tria ſignificat, eſt factum & illud quod intenditur, ipſum illud quod dicitur occidiſti. Eſt factum tertium hoc quod tribuit argumentum ad factum illud vnde iudicium eſt, vt tranſiſti, clamaſti: quibus probatur Occidiſti, hoc ergo vltimum eſt, quod dixit. A facto. Quod

ipſum

ipſum perſpicietur in tribus illis: ante negocium in negocio poſt negocium ſimul cum ſummis, per quæ ſe explicant facta, loco, tempore, modo, occaſione, facultate. Ergo hæc tria ſunt, quæ conjecturæ ſuggerunt argumenta, cauſa perſona, factum. Cauſa ipſa diuiditur in duo, in impulſionem, & ratiocinationem. Impulſio motum habet repentinum, non uoluntarium, ut amor, uinolentia, & omnino omnia huiuſmodi quæ ueniam merentur, ſi confiteatur id ipſum quod feciſſe arguitur. nam ſi negat, argumenta ſunt à cauſa vt ſit, Feciſti, quia uinolentus fuiſti: feciſti, quia amore feciſti. feciſti quia iracundus es. quibus cauſis probatur facere potuiſſe, quòd negat. Ratiocinatio autem cauſa eſt etiam ipſa voluntatis. hæc ratio faciendi fuiſſe oſtendit voluntatem, aut non faciendi: quæ ſumitur ex ratiocinatione vel boni, vel mali, ſiue iam præteriti boni, ſiue futuri pariter mali, vel præteriti, vel futuri, quod nos diximus malum, vel bonũ, id eſt vt gloriæ cauſa, vt amicitiarum, vt inimicitiarum ulciſcendarum, & metus, & pecuniæ. His igitur commodis, vel incommodis, hos gradus dat primos. commodi retinendi utique quod habent, & augendi: deinde adipiſcendi, id vtique eſt quòd non habebat. contra incommodi reijciendi pariter, & id, quod habebat imminendi, deuitandi utique quod futurum erat. Ita tria hæc tribus ſuperioribus reſpondent, commodis incommoda: illic retinendi, hic reijciendi: illic augendi, hic minuendi: illic adipiſcendi, hic deuitandi, quibus etiam illa accidunt, vt aliquid commodi ſumamus, vel vt maius commodum conſequamur, vel vt maius incommodum vitemus: aut rurſum, vt incommodum aliquod prætereamus, vel vt maius commodum adipiſcamur, vel vt maius incommodum deuitemus. Nam & ſuſcipi commodum paruum poteſt, vt maius aliquod commodum conſequamur, vel incommodum maius uitetur, & rurſum commodum contemni poteſt, vel vt maius commodum conſequatur, vel vt maius incommodum vitetur & rurſus rerum commodum contemni poteſt, vt Leon contentus fuit ſine lucro meretricem dare, ne ab Æſchino verberaretur. & velut in Verrinis accidi poteſt, Malo non habere, quàm rogare. Rurſus contempto commodo ſuſcipi maius commodum poteſt: vt, Terentianum illud eſt in ſuaſione: Pecuniam in loco negligere, maximum interdum eſt lucrum. Quæſtio vero eadem conjecturalis eſt, quæ & iudicatio, quia ratio deeſt. non enim factum in confeſſione eſt. ideo eadem erit iudicatio, quæ quæſtio. & in horum locorum quæ conjecturalia ſunt, & in ceterorum, id eſt ceterarum conſtitutionum conueniunt in locos. (Omnis igitur ex cauſa, ex perſona, ex facto ipſo conjectura capienda eſt.) Omnis hic locus à cauſa, ſiue impulſionis, ſiue ratiocinationis conjecturæ, maximum eſt fundamentum. non quod cum cauſa ſit, continuo & facinus comprobetur: ſed quoniam facinus nullum eſt, quòd non ante cauſa præceſſerit. Supponit deinde locos quibus accuſator vtitur, cum aſſerit impulſione aliquid eſſe factum. ex quibus primus eſt, amplificatio eius rei quæ impulſionem pariat. deinde approbatio, quid ex ea fiat per exempla, vt amore ſe interfecit. Tertio loco comparationem facimus, & declarata impulſione, euentum eius cauſæ fuiſſe concludimus. his tribus locis accuſator vtitur in impulſione. In ratiocinatione vero hi ſunt, quos nunc dicam: demonſtratione, quid petierit, quid fugerit: argumento, quanta res ſit quam appetierit: aut fugerit. Præter hæc duo, unum etiam illud accuſator conſiderare debebit, ne forte iſta quæ ſecutus ſit, aut fugerit, in opinione tantum habuerit reus, neque conſecutus ſit commoditatem, neque ullum malum fugerit: ſed dicendum eſt, ei ita fuiſſe uiſum, quia arguitur, & ſit ſua opinione deceptus. opinio autem dupliciter decipit, modo dum rem aliter putat, atque eſt eadem res: modo dum aliter euenit, quam putauit. Res fallit, ſi mala creditur cum bona ſit: vel contra, vel neutrum, vel vtrunque. Ergo cum hoc intelligi poſſit, quòd opinio fallit homines tum in re, tum in euentu, cum in re reus vti hac cœperit forte, defenſione non ſibi antiquiorem fuiſſe pecuniam vita, aut fratris, aut amici: Accuſator debet verum argumentum concedere. eſt enim credibile. Sed confirmare debebit, hoc ei qui arguitur non ita uiſum fuiſſe. & hoc approbare ex attributis perſonæ, non hanc illum habuiſſe opinionem: ſed illam potius habuiſſe, quòd talis eſt, quòd ſcilicet perſonæ eſt. Sic argumentabitur accuſator de eo cuius opinio falſa eſt in re. Cum autem euentus fallit, quod accidit exempli modo: cum aliquis miſſo telo alterũ interfecit, vt in ſcholæ controuerſijs. Vt vero in cauſis forenſibus, cum quis eum dicatur necaſſe, cuius heres non ſit, ſed tantum ſperarit heredem, accuſatoris eſt locus, cogitationem ſpectari debere non euentum. & hæc de ratiocinatione. In cauſa autem omni, ſiue in impulſione, ſiue in ratiocinatione laborandũ eſt, fuiſſe illis poteſtatem, aut facultatem, aut voluntatem. Poteſtas eſt: qua poſſe oſtenditur, facultas eſt, qua adiutores, & cetera demonſtrantur: voluntas eſt, qua velle vel voluiſſe aliquid declaratur. Ita aliud erit voluntas: aliud cauſa: ſiue impulſio ſit, ſiue ratiocinatio. illa enim efficiunt voluntatem. Non autem quod efficitur, hoc eſſe debet quod eſt illud quod efficit. Nam ſæpe & cauſæ ſunt, & deeſt voluntas: quæ probari poteſt vel fuiſſe, vel non fuiſſe, tametſi cauſa præceſſit. Hoc ex perſonæ potius attributis confirmabitur, quibus talis doceatur, vt potuerit cauſis commoueri. Hæc igitur accuſator dicet, & cum volet alios defendere, quibus fuiſſe cauſa faciendi declarabitur. De inde adiunget etiam alios locos, quos defenſori Tull. dabit ad ſe purgandum. Quibus locis vtetur, ſicuti diximus, accuſator, cum defendet alios: ſed hoc breui faciet. Illorum enim defenſione alterum alius vult accuſare, non ipſos oſtendere innocentes. Ita in maiore eſſe actu non poteſt, quod alteri proficit. Omnis igitur ex cauſa, ex perſona, ex facto ipſo conjectura capienda eſt quæ parit voluntatem, velle vel voluiſſe, id eſt cauſa qua quid ortum ſit, oſtendimus attributum perſonæ, id eſt perſona. Attributa autem negocio, id eſt quod ait facto, cauſa diſtribuitur in impulſionem, & ratiocinationem. Rationem, ſcilicet non ratiocinationem illam, vt ſupra legimus ſyllogiſmi. (Vt amor, iracundia, ægritudo,) Inter iracundiam & iram hoc intereſt, quòd iracundia perpetua eſt, ira ad tempus ſuſcipitur. Atque hoc ſit, vt iracundia ſit impulſio, ira ratiocinatio: vt odio quis iratus, vel metu occidiſſe dicatur, quod eſt ratiocinationis ceterum iracundum eſſe, quia ſemper eſt ad impulſionem, dicimus, quæ propter talem naturam admiſſum facinus poſſit oſtendere. Ægritudinem vero morbum animi poſuit, non corporalem, in quibus aut commodi aliquid maioris adipiſcendi cauſa, aut maioris vitandi incommodi ſuſcipitur. vt aliquid commodi ſuſcipiatur propter duas res vel vt maius aliquod commodum conſequamur, velut maius incommodum, deuitemus. (Hic locus eſt) Id eſt cauſa. (Niſi aliquid, quare factum ſit, oſtenditur.) Quæ ſit cauſa quæ parit voluntatem, ſiue per impulſionem, ſiue per ratiocinationem. (Ergo accuſator, cum aliquid impulſione factum eſſe dicet,) Locis confirmationis à cauſa per impulſionem primo datis, redit ad reprehenſionis modos, qui ſimili impulſu, aliquid commiſerũt, & ſimilitudinum collatione, vt applices exemplum, & doceas ſimile comparando. (Et ipſius animi affectionis explicatione) Curandum eſt, vt ipſius affectionis: hoc eſt, rei ſit explicatio. (Vt non mirum videatur, ſi quod ad facinus tali perturbatione commotus animus acceſſerit.) Id eſt, vt veriſimile probet, & per exemplum, & per explicationem animi affectionis, vt quoad eius fieri poſſit, quantum in hac re fieri poteſt, quid in opinione eius quem arguet, fuerit, vt non ſolum quid conſecutus ſit, uerumetiam quid ſperauerit. Si oſtendi poteſt ei uiſum eſſe qui arguatur, vt voluntatem criminetur, etiam ſi effectus defuit, vt ex eo cauſam habuerit, quia timuit, quia ſperauit, etiam ſi nihil aut cõmodi aut incõmodi acceperit. (Nam opinio dupliciter fallit homines;) Opinio fallit in re, cum opinio vera non eſt, & errat ab eo quod in uero eſt, vt cum res mala ſit, bona credatur. vel contra, euentus fallit opinionem, cum opinio quidem vera eſt, ſed eam interueniens caſu decipit, vt cum res bona eſt, & bona creditur, ſed aliquo caſu in malum vertitur. Iam in cauſa ipſa hoc modo poſſumus dicere, id eſt vt dicamus, Ideo occidiſti, quia te heredem fore putaſti, licet alium hæredem fecerit. Ita ſemper in opinione eſt & euentus. fallit & res, cum aut aliuſmodi eſt quam creditur, aut aliter creditur, quam putatur habuiſſe prouenire. (Aut non is euentus eſt, quem arbitrati ſunt.) Cum aut ipſa res qualis ſit ignoratur, aut cum res certa fuerit, aliter eueniat quam putatum eſt, aut id, quod bonum eſt, malum putant, & reliqua. (Hoc intellecto,) Quod homines impellantur non ſola ratiocinatione vera rerum, uerumetiam falſa. Hoc intellecto, quòd fefellit eum res. Ille ita non. eſſe viſum, vt quamuis verum ſit quod dicatur. ipſi tamen non fuerit iſta ſententia. (Ex ijs, quæ ad perſonam pertinent:) Attributa perſonæ, quæ probant perſonam. vt ſi qui dicatur alium occidiſſe. ac voluerit. Exemplum ad euentum falſum probandum poſuit, non ad probationem cauſæ per conjecturam. (Aut eum necaſſe, cuius teſtamento non ſit heres;) Exemplum in cauſa. (Non quo caſu viator, ad rem pertinere.) τὰ ἐκβάσεως conjecturæ ſunt, ἡ ἔκβασιν, id eſt euentus, accidentia effectus, caſus, poteſtas. (Si aut neſciſſe, aut non affuiſſe,) Non fuit neceſſe, facere, etiam ſi cauſa fuiſſet. Et ſi fuiſſet cauſa videndi propter æra alienum, non tamen neceſſitas vt deos patrios venderet. Defenſor autem ex contrario primum impulſionem aut nullam fuiſſe dicet, aut, ſi fuiſſe concedet, extenuabit,) Dati ſunt loci accuſato-

ri, quibus vti debeat ad probationem cauſæ per impulſionem. Item alij dati ſunt, quibus vti debeat, ad probationem cauſæ per ratiocinationem. Nunc ſupponit defenſoris locos in infirmanda impulſione & infirmanda ratiocinatione. Infirmandæ impulſionis loca ſunt quatuor, negare, minuere, negare eius effectum quæ intenditur, impulſionis ipſius naturam docere. Confirmare exemplis, & ſimilitudinum propoſitione. Ratiocinationis loci ſunt quatuor. Quoniam ratiocinatio eſt aut in re, aut in opinione. In re, commodi, vel incommodi, loci eius erunt, negare, commodum minuere, dicere alijs magis fuiſſe, aut tantum & ſibi quantum & alijs, aut incommodum maius quàm commodū. Pariter & de incommodis iſta dicentur, quòd dicitur euitatum nullum fuiſſe incommodum, non tantum fuiſſe incommodum, alias magis fuiſſe incommodum, aut alijs tantum quantum ſibi, aut maius commodum quàm incommodum. (Sin accuſator dixerit,) Si in ratiocinatione opinio ponetur, infirmitatis loci ſunt quatuor, non tale eſſe vel commodum vel incommodum, vt poſſit aliquem fallere, maxime ſe non potuiſſe, quod firmabitur per ſona. Poſt hæc omnia, defenſor vti poterit omnibus locis accuſatoris, ſi in alios crimen transferre voluerit. Quemadmodum enim accuſator cum conuincat defendit alios & vtitur partibus ac locis defenſoris ita & defenſor, vt ſe purget, accuſabit alios, & in hoc vtetur partibus ac locis accuſatoris, aut ſi fuiſſe concedet, extenuabit quæ auget accuſator. Ex perſona autem coniectura capietur, ſi ex res, quæ perſonis attributæ ſunt, diligenter conſiderabuntur:) Explicitis præceptis omnibus ad cauſam pertinentibus, ſubiunguntur præcepta perſonæ attributa, & quemadmodum his vti poſſit accuſator, quemadmodum etiam defenſor in coniecturali conſtitutione. Et hæc quidem perſonæ attributa in primo libro quanquam ſingula expoſuerit, & explicarit, hic tamen nunc breuiter repetit, quæ ipſa ſint, & quid ſint poſt præceptum, quemadmodum his vti poſſit accuſator, quemadmodum defenſor. (Quo in genere eſt virtus, & ſcientia animi,) Quæ eſt ſtultitiæ contraria. (Amor, iracundia,) Affectio enim facile euentum ſuum declarat ſignumq. ipſa eſt eius rei quam ex ſe parit. (Et ipſorum vis) Quid ipſa ſint, non quid ex ſe gignant. (Et quæ res harum aliquam rem conſequantur,) Quid ex ſe gignant, non quid ex ſe ipſe poſſint. (Ac perſonis quidem res eæ ſunt attributæ, ex quibus omnibus vnum in locum coactis, accuſatoris erit improbatione hominis vti.) Expoſitis breuiter attributis perſonæ, quia ita res repetita poſcebat, dat accuſatori ex his præceptū, vt excutiat vitam præteritam. Parum eſt enim cauſam commendaſſe ſolam, ſi non quæ ab hac impelli poſſet, perſona conſentiat. ergo accuſator ex vita præterita proferre debet ſimilia peccata, ſimiles cauſas in rebus, vel in paribus, vel minoribus, vel maioribus, vel ſi ſimiles proferre non poterit, diſpares proferat. atque hæc nocentis vitæ ſunt. Si innocentis vita præterita eſt illius qui reus eſt, locus communis inducitur, vitam præteritam ſpectari non oportere, quod ea poterit eſſe occulta. aut fortaſſe ad peccandum cum animus fuerit, defuerit cauſa, vel poteſtas, vel occaſio. Deinde alius locus communis, non ex vita præterita præſens iudicium, ſed ex præſenti iudicio vitam expectari oportere. Sin autem vita alicuius ignorabitur, prætereundus, ab accuſatore hic locus eſt, dicendumq. cur prætereatur, quòd ignoretur vita ſtatimq. ad alia argumenta properandum, quæ ſunt ex ipſo negocio in factis dictiſq. eius qui reus eſt collocata. (Defenſor autem primum, ſi poterit, debebit vitam eius, qui inſimulabitur, quam honeſtiſſimam demonſtrare.) Qui defenſoris a perſona contrarij loci ſunt. Nam primum laborare debet, vt honeſtam rei vitam demonſtret, quæ declarabitur officijs, vel communibus & notis, vel maximis & raris, aut cum periculo, aut cum labore præſtitis, officij cauſa, non neceſſitatis, & præſtitia in parentes, cognatos, amicos, Rempublicam. Sed illa beneficiorum commemoratio parua eſt, quia multorum vita exemplo eſt, naturam eam poſſe mutari, vt morum inſtituta perſeuerarint. declarandum eſt nihil aliquando deliquiſſe, nunquam ab officio receſſiſſe: Fuiſſe & cauſas, & facultatem. nunquam tamen voluiſſe peccare: Atque in his oſtendendis occaſionibus laborandum eſt, earum rerum copiam fuiſſe in faciendo: facere noluiſſe, quarum rerum nunc crimen in iudicio eſt, vt ſi auaritiæ, cupiditatis. Deinde locus communis inducendus eſt. quo indignum eſſe cum queſtione declarandum eſt, vt qua cauſa impelluntur ad peccandum vitijs omnibus pleni, hac cuius vita præterita purgata ſit: impulſus eſſe dicatur. Deinde alius locus communis, vitam honeſte actam reo debere prodeſſe ipſam eſſe certiſſimam teſtem morum, & voluntatum. Criminationem inimicorum inuidia facile poſſe componi. Hæc, ſi honeſta vita. At ſi inerunt aliquæ turpitudines, laborandum eſt, ut falſe eſſe dicamus inimicorum criminatione collecta, vel eo vitio mentis admiſſa, quo facilius veniam promereamur, negligentia, neceſſitate, adoleſcentia, vel quolibet alio affectu animi non pernicioſo, amore, vel aliquo huius generis. Poſtremo laborandum eſt, vt turpitudines vitæ præteritæ, vel in diſſimili genere, vitiorum eſſe doceantur. vt quoniam innocentem probare non poſſumus, ab hoc tantum facinore, quod in iudicio eſt, remotum eſſe doceamus. Sin vero vita turpiſſima, nullo genere defenſionis ſupra poſito purganda, locus communis induci debet, vitam præteritam ſpectari non debere, neque de moribus hoc crimen, quod intenditur, comprobari. (Ex facto autem ipſo ſuſpiciones ducentur, ſi totius adminiſtratio negocij ex omnibus partibus pertentabitur.) Reſtat tertia pars probationis in coniectura ex negocio. Huius partes quatuor ſunt, vt in libro primo expoſitum eſt. Etenim attributa negocio quatuor ſunt, continentia cum negocio, in geſtione negocij, adiuncta negocio, quæ geſtum negocium conſequuntur. Hæc breuiter hic repetit, quoniam iam in libro primo tractata ſunt. ac dicit in coniecturam omnia genera incidere, non omnes partes in continentia negocij. Ante negocium, in negocio, poſt negocium, facta omnia in ſuſpicionem vocemus. Item in geſtione negocij, locum, tempus, occaſionem, facultates. De modo coniiceſcens, quod rei manifeſtæ, & in confeſſione habitæ modus ſemper eſt. Item adiuncta negocio, vel maiora, vel minora, vel paria, vel ſimilia, maximeq. euentus coniecturæ prodeſt. Quarta etiam pars, quæ geſtum negocium conſequitur, ad coniecturam tribuet argumenta. vbi quæritur lex, conſuetudo, actio, vſus, exercitatio. Atque hæc ſunt attributa negocio, ex quibus cum ducitur argumentum, impletur argumentatio ex negocio: Inuenitur autem argumentatio, præterea quæ communiter ſumatur ex attributis negocio, & attributis perſonæ, vt attributa perſonæ non mihi perſonam, hoc eſt, vitam præteritam hominis declarent, ſed hoc facinus approbent quod intenditur. ſicut declarabunt quæ ſupponuntur exemplo. (Suſpiciones ducentur) .i. coniectura capientur, & ex ipſis omnibus partibus pertentabitur, vt non mixta ſint attributa perſonæ, ſed tantum ſola ſint facta in ipſo negocio, vel actione totius negocij impleta. (Hoc ergo in genere ſpectabitur locus, tempus, occaſio, facultas:) Modum in coniectura non poſuit, quia in facinore confeſſio ſemper inſpicitur. (Sunt autem aliquæ ſuſpiciones, quæ communiter & ex negociorum, & ex perſonarum attributionibus ſumuntur.) Coniecturæ argumenta ſuggerunt, cauſa, perſona. factum, vtique ideo tria. quia ſingula. ſuis igitur rationibus cauſa, ſuis perſona etiam approbatur. Eodem modo factum, quòd cum ſingula ſuis rationibus per ſe in coniectura fidem præſtent, merito ad probationem coniecturæ triplex materia collocatur. Monet tamen etiam duo, perſonam, ſcilicet atque factum, ad vnam fidem poſſe conſociari, vt ex vtroque materiæ genere, negociorum .i. factorum, & perſonarum fides coniecturæ quæſtionibus aſſeratur. Hoc ut facilius fiat, intellectuq. capiatur, meminiſſe debemus attributa perſonis, quæ vtique cum ſunt, ipſam videntur approbare perſonam, quam cum probauerit, iam coniecturæ locus eſt: A tab viro id, quod intenditur facinus non potuiſſe committi. Ergo attributum perſonæ facit perſonæ fidem, facto autem prodeſt approbata perſona. Quod cum ita ſit, nouum præceptum dedit, poſſe quoque ex perſonæ attributis & negociorum probari factum, hoc eſt negocium. Iccirco Tullius præceptum dedit, poſſe quoque ex attributis perſonæ & negociorum approbationes naſci, ex vtraque uero ſuſpiciones communes. Inter attributa perſonæ accipimus, fortunam, naturam, victum, ſtudia, facta, caſus, orationes, conſilia, habitum. Hæc utique ſi attributa perſonæ accipimus, ſicut ſupra diximus, perſonam probabunt. Verum perſpiciente ratione, & negocium probare poterunt. In fortuna, inquit, ſpectatur dignitas, diuitiæ, conditio. hæc licet perſonæ attributa ſint, tamen cum dico diues eſt, affectat tyrannidem, ſeruus potuit occidere, conſul non perdidit patriam, argumentum ex factis ac perſonæ attributis facio. Pari modo de conſilio, ſi quibus conſilijs aliquando uſus ſit, dicam perſona eſt approbata, ſi quo nunc uſus ſit conſilio, perſonæ attributo factum probabo. Ergo ſatis clarum eſt, in conſtitutione coniecturali argumenta fieri poſſe communiter, & de perſonę attributis & negociorum, ut factum probetur. (Maxime enim quęri oportet) Pręcipit pręterea in hac conſtitutione conſiderandum principaliter, quod in quęſtione eſt, an fieri potuerit, deinde an ab alio potuerit, deinde an facultas fuerit. Inter poſſe & facultatem hoc intereſt cum ſubſtantia efficiendę rei ineſt, aut deeſt, de facultate tractatur, vt ſunt uires, miniſteria, pecunia. At ſi aut p naturā res negatur,

gatur, aut per locum, aut per tempus, de eo quæritur, an potuerit. Si dicatur Tullius interfeciſſe Romulum, quod vtique fieri non potuit per tempus, nec haberet poſſe. Item loco ſi ſi .ſ. alicuius qui arguitur cædis, ab eo loco vbi cædes facta eſt, abſentia declaratur. Tertio quæritur, vtrum id facinus ſit, quod pœnitere fuerit neceſſe, item quòd ſpem cælandi non haberet. deinde quæritur, an neceſſe fuerit id fieri. In quibus omnibus ſpectatur ſemper conſilium. Quod ſi in his conſilium cernitur, & factum probatur, conſilium autem attributum perſonæ eſt, ergo attributo perſonæ factum probatur. Huius rei docendæ cauſa ſupra poſitum thema tractando excurit, habere argumenta. [Ante rē erit, quòd in itinere ſe tam familiariter applicauerit, quòd ſermonis cauſam quæſiuerit, quòd ſimul diuerterit, deinde cœnarit) Hæc per ſe clara ſunt, & ex ſequenti contextu magis patefient. [In re, nox, ſomnus. Poſt rem, quòd ſolus exierit, quòd illum tam familiarem comitatum tam æquo animo reliquerit, quòd cruentum gladium habuerit) Hęc ante rem, in re, poſt rem attributa negocio ſunt, quę faciunt fidem negocio. Sed quoniam in his omnibus etiam conſilium ſpectatur, fiet, vt cum conſilium perſonæ ſit attributum & hæc omnia negocio ſunt attributa, efficiatur negocij ex attributis perſonæ & negocijs communiter approbatio. [Quæretur.n. vtrum videatur diligentèr ratio faciendi eſſe habita, & excogitata, an ita temere, vt non veriſimile ſit quenquam tam temere ad maleficium acceſſiſſe. In quo quæritur, num quo alio modo commodius potuerit fieri, vel à fortuna adminiſtrari) Frequenter enim ſi pecunia, ſi adiutoris adiumenta deſint, uidetur facultas faciendi defuiſſe. quod utrique impugnari non poteſt, niſi per conſilium, ut alio modo fieri potuerit, uel fieri à fortuna. Ergo ad expugnandas facultates, quæ deſunt, ſibi ſubueniat ſæpe conſilium. cum dicitur aut alio modo fieri potuiſſe, aut per fortunam, conſilio, quod perſonæ eſt attributum, res probatur. Ex hoc & ex ſuperioribus illa concluſio eſt, naſci poſſe communiter argumenta, & ex perſonæ attributis, & ex negociorum. Hanc igitur rationem ſi diligenter attendere voluerimus, iſta attributa inter ſe apte coniuncta & copulata cernemus negociorum & perſonarum. Subiungit, non oportere his omnibus præceptis ſubijci exempla, vt doceat, quemadmodum his uti accuſator debeat, quemadmodum defenſor, ut in ſuperioribus docuit, & dicit non neceſſarium eſſe, non facile. Non neceſſarium ita, quòd ſi qui aliquid diligentia afferre uoluerit ad iſta præcepta, illa omnia pro materiæ genere facile cognitione retinebit. Non enim præceptor omnia tribuit, ſed ex dictis ad ſimilitudinem, non dicta intelligenda ſupponit. [Non facile autem,) Ideo dicit, quòd infinitū ſit illis omnibus præceptis exempla ſupponere, quō ante rem dicat accuſator, quomodo defenſor, quō in re, quomodo poſt rem. Item, alia quæ multa ſunt. Huc accedit, quo maior difficultas ſit, quòd illam omnia per partium .i. accuſatoris & defenſoris in contra verſa utilitate tractantur. nec enim inuicem conueniunt. Vnde illud melius eſt, conſiderare cuncta ex propoſito themate negocij. & ſic item; & aduerſarij rationem diligenter attendere, & ſic ſuſpiciones atque argumenta colligere. Quare quid factum ſit, quo conſilio, qua ſpe perficiendi, cur hoc modo factum, cur ab hoc factum, cur nullo adiutore, cur hoc, cur nemo ſcit, cur ſcit, cur hic ſcit, cur hoc ante factum ſit, cur hoc ante factum non ſit, cur hoc in ipſo negocio, cur hoc poſt negocium, cur de induſtria factum, aut rem ita ſit conſecutum, an conſtet oratio uel cum re uel ipſa ſecum, hoc Huius ne rei ſit ſignum, an illius, an & huius & illius & utriuſque potius, quid factum ſit, quod non oportuerit, aut non factum ſit, quod oportuerit. Hic adhibita intentione, cum coniectura omne negocij corpus intrauerit, tum facilius uidebitur eſſe præceptio, ut locos omnium argumentorū ſe quodammodo offerentes uidere poſſimus. Ex quibus ut ſupra diximus, modo ex ſingulis attributis, modo ex coniunctis argumenta naſcentur, quæ aut probabilia erunt, aut neceſſaria ad eas res quæ rem credibilem aut incredibilem facere poſſunt, quæ rem, inquit, non perſonam, cuius .ſ. attributum eſt, ſed cum facti ſuſpicione iunguntur. [Et hic rei eius unde iudicium eſt, non perſonæ cuius attributum eſt, ut non id facinus ſit, quod pœnitere fuerit neceſſe) Annotanda noua locutio, pœnitet me non illius rei, ſed pœnitet me hanc rem [Cum ex ſingulis, tum ex coniunctis) Aut à cauſa, aut a perſona aut à facto, aut ex coniunctis argumenta certa naſcentur, ut attributa perſonæ attributa facto uideantur. [Accedunt autem ad coniecturam ſæpe quæſtiones, teſtimonia, rumores, quæ contra omnia uterque ſimili via præceptorū torquere ad ſuæ cauſæ commodum debebit) Præter hanc materiā, qua coniecturæ argumenta tribuuntur à cauſa, à perſona, à facto, accedunt aliæ probationes ſoli coniecturæ, ſemper adiunctæ, tormenta, teſtimonia, rumores. Hæc enim in alijs conſtitutionibus non valent, quia non adhibentur iſta, niſi cum res negatur, quæ omnia iſta ad partis commoda retorquenda ſunt. Hoc probationis genus Græci ἄτεχνον uocant, quòd cum his orator utitur, fidem quidem facit, ſed non ratione. Hoc Tullio minime placet. dicit enim, etiam hæc probationum genera indigere arte, & pari modo, vt ex cauſa, & perſona, & facto, argumenta duci, cum de tormentis teſtibus, rumoribus diſputatur, ex illis .ſ. attributionibus, quæ aut negocio, aut perſonis videntur eſſe ſubiectæ. namque cum contra teſtes dicitur, aut pro teſtibus, vtrique attributa perſonæ contingenda ſunt per naturam, victum, & cetera, vt fides ſit data teſti, et aut poſſit, aut non poſſit adhiberi. Hoc & in tormentis. nam eius qui torquetur excutienda perſona eſt. Ergo omnia argumentis probanda ſunt. quorum argumentorum genera duo ſunt, vnum proprium, commune aliud. Propriū eſt, quod ipſius cauſæ & negocij eſt. vt Sext. Roſcius cum cædes facta eſt, Romæ non fuit, non ergo patrem interfecit. Commune eſt, quod transferri in ſimiles cauſas poteſt. Filius patrem interfecit. reclamat huiuſmodi ſuſpicionibus ipſa natura. Hoc argumenti genus quia transferri in ſimiles cauſas poteſt, communis locus dicitur. Locorum autem cōmunium, genera duo ſunt. vnum, cum certæ rei certa eſt amplificatio, aliud, cum rei dubiæ eſt diſputatio. Amplificatio rei certę eſt, vt in parricidam, in ſacrilegum. Dubiæ vero rei communis locus eſt, qui à Græcis dicitur θέσις, quæ habet partes duas, quæ idcirco locus communis dicitur, quòd ex materiæ genere non certum quid deſignat, ſed habet tractatum ex generalitate communis. vt ſuſpicionibus credi oportere, vel non oportere. Sed hanc theſim ciuilem moralemue teneamus, non illam quæ apud philoſophos naturalis eſt. Quilibet autem horum locorum cum interponitur (interponi autem raro debet) ornat orationem. Neque interponendus locus, niſi cum aliquid iam probatum eſt. etenim ſi locus communis generalia loquitur, quaſi cauſam tenens, deſcendit ad cauſam. Ius iudicem tenet, quia iure iuratus ſedens audire deſiderat vnde ſententiam prolaturus eſt. Ergo aut parte cauſa probata iudici vidēdum eſt, aut in peroratione .i. epilogis, vt aut renouetur, aut ſuſcitetur auditor. Omnis enim locus communis locutionem cuncta ornamenta deſiderat, quæ aut verborum ſunt, aut ſententiarum quę dum apte ac neceſſario dicuntur, oratorem ab oratore diſcernunt. Etenim cum loci communes cauſarum ſint, communes oratoribus ſimilitudine dictionis eſſe non poſſunt. [Quæſtiones, teſtimonia, rumores, cum auctoritas fidem facit cum tormenta ſunt) Hæc autem omnia, quæ non oratione argumentorum fidem faciunt, a Græcis ἄτεχνα nominantur, non quidem recte. [Vterque ſimili via præceptorum, & accuſator, & defenſor) Nam & ex quæſtione ſuſpiciones, & ex teſtimonio, & ex rumore aliquo pari ratione. Ideo ſit ve arte egeat huiuſmodi diſputatio, quoniam & contra hæc, & pro his ſæpe dicendum eſt, vt ex cauſa, & ex perſona, & ex facto duci oportebit. Quæ ex confeſſione argumentis materiam tribuunt, vt ex facto, inquit, duci oportebit. Ecce iam non eſt ἄτεχνος πίστις .i. fides ſine arte. Ceterum hoc artificij non putant indigere, cum appellant ἀτέχνους. Aliter de hoc genere ac de omni coniectura præcipiendum putant, ut dicant alias diuiſiones eſſe ad probationem coniecturæ, non quas ſupra diximus, cauſam, perſonam, factum. nam cum & eius qui in quæſtione aliquid dixerit, & eius qui in teſtimonio & ipſius rumoris cauſa, vt ex quæ materiam argumentis præbent, & cum illa quæ quaſi habere artem negārunt, iiſdem attributionibus tribuant tractatum, probatio ex iiſdem attributionibus reperietur, quæ ſemel præcepta ſunt de coniectura. Omnis autem in cauſa pars argumentorum eſt adiuncta ei cauſæ, & locus communis argumentum eſt. Argumentorum autem duo genera. vnum, quod ipſius cauſæ proprium eſt, aliud, quod & ipſius, & ſimilium. Hoc quod ſecundum eſt, locus communis appellatur. Verum locorum communium genera ſunt duo, vt & ipſe declarat, in omnes eiuſdem generis cauſas transferri non ſatis commode poſſit. hoc argumētum eſt ſolum, non argumentum per locum communem Quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes) Credendum, non credendum. [Suſpicionibus credi non oportere, aut oportere) .i. theſis. [Per conqueſtionem) Quod eſt proprium epilogum. [De quibus ante dictum eſt) In libro primo, hoc eſt in epilogis .i. in concluſione. [Aliquam probabilem vtraque ex parte rationem) Hæc theſis eſt, Credendum, non credendum. [Certioribus illis) Auditoribus .ſ. nam tum ei conceditur commune quiddam dicere. Non debet enim locus communis induci, cum adhuc nihil probatum eſt. [Et animus auditoris renouatur ad ea quæ reſtant) Poſt probationem per locum communem. [Aut omnibus

bus iam dictis exuſcitatur.) quia & in epilogis ſunt loci ſæpe cõmunes. [Omnia enim ornamenta locutionis).i.figuræ,quę ſunt aut ſchemata dianœas,aut ſchemata lexeos,aut ſchemata λογοῦ, aut quidam volunt,ſic oratorum quoque multorum communes loci ſunt. Nam cum loci cõmunes ideo dicantur, quòd in ſimiles cauſas conueniant,cum ab oratoribus tamen dicantur, diuerſitate dicendi vix poſſunt eſſe cõmunes. [Verborum & ſententiarum.) Lexeos & dianœas ſchemata. Atque hoc ſit nobis dictum cõmuniter de omni genere cõmunium locorum.) Vt & genera duo dixerit cõmunium locorum.i.certæ rei & incertæ,& quemadmodum ſint dicenda præceperit. ſed hęc generaliter in omnibus conſtitutionibus. Nunc autem in hanc conſtitutionem proprios coniecturæ locos communes dabit. Nunc exponemus, in coniecturalem conſtitutionem qui loci communes incidere ſoleant.) Locorum cõmunium genera dicta ſunt, quemadmodum dicantur præceptum eſt. Ita omnia quæ de locis communibus præcipienda videbantur, ea poſita etiam ſunt. Nunc ſubiungit certos coniecturę locos,qui in aliam conſtitutionem non cadũt. Sunt enim coniecturæ tantum,& in quamlibet coniecturam dicta ſimilitudine transferentur. [Suſpicionibus credi oportere,& non oportere.) Et reliqui,vel qui ſuppoſiti ſunt,vel qui eſſe poſſunt. qui omnes ex thetico genere orti in contrarium argumenta ſumunt, & non tam loci communes quam locorum communium loci ſunt. Sunt alij proprij in coniectura accuſatoris, & proprij defenſoris. Atque accuſatoris duo, vnus qui atrocitatẽ facti cumulat,aliter per quem negat malorum miſereri oportere. Defenſoris etiam ſimiliter duo ſunt. vnus declaratio calumniæ accuſatorum, aliter conqueſtio captandæ miſericordiæ. diſtant autem a theticis hoc modo, quòd illi habẽt ex vtraque parte tractatus,& in contrarium ſuggerunt argumenta. hi vnius tãtummodo partis ſunt,& aut indignationem ſolam,aut ſolam exprimunt conqueſtionem. Ita duo genera locorum cõmunium eſſe manifeſtum eſt. Vnum, quod ex duplici tractatu generaliter conſtat,quod theticum dicitur: aliud,quod generali quidem, ſed vnius partis,aut indignatione ſola, aut conqueſtione tractatur. Sciamus autem hos omnes locos.i.iſta duo genera ex iiſdem attributionibus tractari, ex quibus argumentationes.i.ex attributis perſonæ,& attributis negocio: illa tantum diſtantia, & dicendi diuerſitate,vt argumentationes ſubtilius,tenuius,acutius expliceentur,loci vero communes grauius,ornatus verbis,& ſententijs excellentibus. nam in argumentationibus ſola quæritur veritas. In locis autem communibus, quanquam & ueritas aſſeratur,tamen quod eſt illorum proprium, rei probatæ amplitudo captanda eſt. Vnde ſatis clarum eſt,etiam locos argumentationum vim tenere,ita tamen,vt amplius aliquid agere uideantur,cum præter fidem rei cumulum videantur implere. qui in cõtrarias partes deducentur, thetici ſunt: Credi oportere, & non oportere, & multa talia. [Certus autem locus accuſatoris per quem auget facti atrocitatem.) Superiores loci in contrarias partes deduci poſſunt. Iſti vero loci proprij dantur aut accuſatori,aut defenſori ſuo. Ceteræ argumentationes aut à perſonę, aut à negocij attributis,vt id,quod dicitur,verum eſſe uideatur, quod eſt proprium argumentationis ſumptum. Et ſi hoc quoque videri oportet,vt & in locis communibus veritas quæratur, ſed orationes modo diſtent ab argumentatione.

DE CONSTITVTIONE DEFINITIVA.

Cvm eſt nominis controuerſia, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiua dicitur. Eius generis exemplo nobis poſita ſit hæc cauſa. C.Flaminius,is,qui Conſul remp. male geſſit bello punico ſecũdo,cum Tribunus pl.eſſet,inuito ſenatu, & omnino contra voluntatem omnium optimatum per ſeditionem ad populum legem agrariam ferebat. hunc pater ſuus concilium plebis habentem de templo deduxit. accerſitur maieſtatis. Intentio eſt,Maieſtatem minuiſti, quod Tribunum pl. de templo deduxiſti. Depulſio eſt, Non minui maieſtatem. Quæſtio eſt, Maieſtatem ne minuerit. Ratio, In filium enim quam habebam poteſtatem, ea vſus ſum. Rationis infirmatio, At enim qui patria poteſtate,hoc eſt priuata quadam, tribunitiam poteſtatem, hoc eſt populi poteſtatem infirmat, minuit is maieſtatẽ. Iudicatio eſt, Minuat ne is maieſtatẽ, qui in tribunitiam poteſtatem patria poteſtate vtatur. Ad hanc iudicationem argumentationes omnes afferri oportebit. Ac ne quis forte arbitretur nos non intelligere aliam quoque incidere conſtitutionem in hanc cauſam,eam nos partem ſolam ſumimus,in qua præcepta nobis danda ſunt. omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quiuis omni in cauſa,ſi diligenter attendet, omnes videbit conſtitutiones,& earum partes,& controuerſias,ſi quæ forte in eas incident. nam de omnibus perſcribemus. Primus ergo accuſatoris locus eſt,eius nominis,cuius de vi quæritur,breuis,& aperta,& ex hominum opinione definitio,hoc modo: Maieſtatem minuere,eſt de dignitate, aut amplitudine,aut poteſtate populi,aut eorum,quibus populus poteſtatem dedit, aliquid derogare. hoc ſic breuiter expoſitum,pluribus verbis eſt, & rationibus confirmandum, & ita eſſe,vt deſcripſeri-,oſtendendum. Poſtea ad id,quod definieris,factum eius,qui accuſabitur,adiungere oportebit,& ex eo,quod oſtenderis eſſe,verbi cauſa,Maieſtatem minuere, docere aduerſarium maieſtatem minuiſſe, & hunc locum totum communi loco confirmare,per quem ipſius facti atrocitas,aut indignitas, aut omnino culpa cũ indignatione augeatur. Poſt erit infirmanda aduerſariorum deſcriptio. Ea autem infirmabitur, ſi falſa demonſtrabitur. hoc ex opinione hominum ſumetur, cum, quemadmodum, & quibus in rebus homines in conſuetudine ſcribendi,aut ſermocinandi eo verbo vti ſoleant, cõſiderabitur. Item infirmabitur,ſi turpis, aut inutilis eſſe oſtendetur eius deſcriptionis approbatio; & ſi, quæ incommoda conſecutura ſint eo conceſſo, oſtendetur. id autem ex honeſtatis & vtilitatis partibus ſumetur,de quibus in deliberationis præceptis exponemus. & ſi cum definitione noſtra aduerſariorum definitionem cõferemus, & noſtram veram, honeſtam, vtilem eſſe demonſtrabimus,illorum contra. Quæremus autem res, aut maiori,aut minori,aut pari in negocio ſimiles,ex quibus affirmetur noſtra deſcriptio. Iam ſi res plures erunt definiẽdæ,vt ſi quæratur,fur ſit,an ſacrilegus, qui vaſa ex priuato ſacra ſurripuerit, erit vtendum pluribus definitionibus. Deinde ſimili ratione cauſa tractanda. Locus autem communis in eius malitiam,qui non modo rerum,verum etiam verborum poteſtatem ſibi arrogare conetur, vt & faciat quod velit,& id,quod fecerit,quo velit nomine appellet. Deinde defenſoris primus locus eſt, item nominis breuis,& aperta,&ex opinione hominum deſcriptio, hoc modo: Maieſtatem minuere, eſt aliquid de repub. cum poteſtatem non habeas,adminiſtrare. Deinde huius confirmatio eſt ſimilibus & exemplis, & rationibus. Poſtea ſui facti ab illa definitione ſeparatio. Deinde locus communis, per quem facti vtilitas, aut honeſtas adaugetur. Deinde ſequitur aduerſariorum definitionis reprehenſio,quæ iiſdem ex locis omnibus, quos accuſatori præſcripſimus, conficitur: & cetera poſt eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defenſoris, per quem indignabitur, accuſatorem ſui periculi cauſa,non res ſolum conuertere, verum etiam verba commutare conari. Nam

illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accuſatorum demonſtrandæ, aut miſericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut à miſericordia deterrendi cauſa ſumuntur, ex periculi magnitudine, non ex cauſæ genere ducuntur. quare non in omnem cauſam, ſed in omne cauſæ genus incidunt. eorum mentionem in coniecturali conſtitutione fecimus. Inductione autem eorum, cum cauſa poſtulabit, vtemur.

VICTORINVS.

CVM eſt nominis controuerſia, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiua dicitur) Sequitur definitiua conſtitutio, quia coniectura præceptis ſuperioribus terminata eſt. [Hæc definitiua) Quia tunc exoritur, cum nominis controuerſia eſt, & quia vis nominis eſt, definienda verbis eſt, definitiua dicitur conſtitutio. Huic ſupponit exemplum. Cum reus ſit pater maieſtatis, qui filium prohibuit ſeditioſe concionantem. i. filium trib. pl. Et in hoc themate etiam alia conſtitutio vel relatiua, vel compenſatiua, vel abſoluta. Nam licuit mihi, pater ſum: Abſoluta eſt, meruit, Relatiua eſt, profui, Compenſatiua. Verum hoc in themate non quid ſit conſiderari Tullius voluit, ſed interim monuit id percipi. Atque hoc exemplum ideo dedit, vt finem tantum conſideremus, quia nunc propter finem ſubiecit exemplum. Præcipit autem in omni hoc libro conſiderationem adhibendam eſſe circa omnes conſtitutiones & earum partes, & controuerſias. i. legales quæſtiones. Perceptis omnibus in omni cauſa in qualibet materia, omnia quæ inuenta fuerunt genera quæſtionum poſſunt tractari, ſumptis ſuæ partis præceptis, vtrũ in themate coniectura fuerit, eius diuiſionibus vtamur. Itemq. & alterius, vel aliarum, ſi quæ inciderint, conſtitutiones. Subiungit igitur. in definitione locos à parte accuſatoris. Sunt autem quatuor, definitio, approbatio definitionis, deductio definitionis in ipſam certam ſpem de qua agitur, diſtinctio definitionis aduerſæ partis, quæ conſtat ex locis quatuor, ſi demonſtretur falſa, ſi turpis, ſi inutilis, ſi collatio vtriuſque definitionis fiat. Falſa demonſtrabitur ex opinione hominum, ſi docebimus de eo vnde quæritur, quemadmodum æſtimet populus, quemadmodum in conſuetudine locutionis vtatur eo verbo quod definimus. Turpis aut inutilis demonſtratur aduerſariorum definitio ex honeſtatis partibus, & vtilitatis, de quibus in deliberatiuo genere, hoc eſt, in poſtrema huius libri parte tractabit. Exprimemus igitur quæ incommoda futura ſint, ſi ita accipietur, quod definitum eſt ab aduerſario. Collatio vero definitionum, qui quartus in reprehenſione locus eſt, hoc aget, vt noſtram definitionem oſtendat veram, honeſtam, vtilem, quòd aduerſarij oſtendimus falſam, turpem inutilem. Afferemus præterea ad definitionis noſtræ cõfirmationem res, aut maiori, aut minori, aut pari negocio ſimiles. vt ad definitionem noſtram ſimilium comparatione collecta, oſtendamus quanto verior, honeſtior, vtilior ſit noſtra deſcriptio. hæc in ſimplici definitione. Sed ſi duæ res plures ue definiendæ ſunt, iſta omnia pro definiendarum numero duplicantur. Quæritur enim ſæpe, fur ſit, an ſacrilegus, qui vaſa ex priuato ſacra ſurripuit, vel de ſacro priuata? Quoniam à parte accuſatoris, & quid ſit ſacrilegium, & quid ſit furtum definiendum eſt, in ſingulis definitionibus illa ſupra poſita præcepta complebit, definiet, approbabit, deducet, infirmabit. quæ cum fecerit in definiendo ſacrilegio, faciet rurſus in definiendo furto, mutata tantum tertia parte præcepti. Accuſator. n. qui ſacrilegium vult probare, negare vult furtum. Ita definitione ſacrilegij, quod probare nititur, vtetur illis ſupra poſitis præceptis. In definitione vero furti, quia furtum negabit, vtetur præceptis defenſori datis. i. vt poſt definitionum, & eius approbationem ſeparationem ſpeciei faciat à definitione, fietq. in hoc themate & in huiuſmodi complexione, vt definitionum vertat ſimiliter præcepta etiam defenſor. Nam quoniam furtum probare vult ille qui ſe defendit, poſt definitionem, & eius approbationem, deductionẽ faciet ad ſpecies. Cõtra eum ſacrilegium definierit, qui hoc admiſiſſe ſe non vult, illic faciet loco tertio ſeparationem ſpeciei à definitione. Ergo his modis & partibus definitionem ſuam accuſator implebit. Habebit autem cõem locum ex ipſa definitiua conſtitutione ſumptum in malitiam eius, qui non modo rerũ, verumetiam verborum, poteſtatem ſibi arrogare conetur, vt & faciat quod velit, & quod fecerit, id quo voluerit nomine appellet. [Eius generis exemplo). i. finitiui. [Flaminius, is, qui conſul rempub.) Hiſtoriam à poſt ſequentibus dedit. Iudicatio eſt ex ratione & refutatione rationis controuerſia. [Ad hanc iudicationem argumentationes omnes afferri oportebit) Ad hanc iudicationem. i. definitiuam, ne aliam cum feceris conſtitutionem, hic aliam facias iudicationem, & nõ conueniat. Hæc præcepta quæ nunc finitiui ſtatus ponimus & earum partes propter qualitatem, quæ partes plures habet, & controuerſias legales ſtatus dicit. [Maieſtatem minuere, eſt,) Definitio eſt rei de qua quæritur, pluribus verbis & rationibus confirmandæ. ſuperior definitio eſt, hæc confirmatio definitionis. Poſtea ad id, quod definieris, deductio definitionis ad ſpeciem. [Hoc ex opinione hominum ſumetur,) Quomodo deſtruatur deſcriptio aduerſæ partis. [Veram, honeſtam, vtilem eſſe demonſtrabimus,) Cum tria dederit defenſori vitia definitionis. i. falſam, turpem, inutilem, tria dat accuſatori contra ornamenta definitionis. i. veram, honeſtam, vtile. vt etiam ex collatione melior accuſatoris definitio probetur. [Deinde ſimili ratione cauſa tractanda) Vt definias, approbes, deducas ad ſpeciem, infirmes definitionem aduerſæ partis, docendo falſam, turpem, inutilem. Compares etiam quæ vtilior eſt vel reliqua, aut à maiore, aut à minore, aut à pari. ſed in tot definitionibus omnia hæc quot res definiendæ ſunt. [Deinde defenſoris primus locus eſt, item nominis breuis, & aperta, & ex opinione hominum deſcriptio, hoc modo:) Et huic dat quatuor ad actionem definitionis locos. ſed in quibuſdam partibus in tertio loco diſcrepantis. Supra enim. i. in parte accuſatoris, hæc quatuor ſunt, definitio, approbatio propriæ definitionis, deductio in ſpecie propria definitionis, deſtructio definitionis alienæ. At hic in partes defenſoris eſt ſimiliter definitio, ſiue approbatio eius, & quod mutat ſeparatio definitionis à ſpecie de qua quæritur, deſtructio definitionis aduerſæ partis defenſoris. [Deinde primus locus eſt, & reliqua) Datis omnibus locis accuſatori ad ſuam definitionem defenſori quoque ad defenſionem eiuſdem proprios locos tradit. Ex quibus primus eſt definitio, & ipſa breuis, deinde eius affirmatio. Tertio loco à definitione ſua ſeparatio eius ſpeciei de qua quæritur. Poſt quem locum locus communis inſertur, per quem facti vtilitas aut honeſtas augetur enim quem quidem locum habet etiam accuſator, ſed ex contrario. ille enim indignitatem rei auget, hic vtilitatem. Quarto loco ſequitur aduerſariorum definitionis reprehenſio, eadem illa omnia retinens, quæ definitionis reprehenſio includit. i. vt falſa, vt turpis, vt inutilis doceatur, fiatq. vtriuſque definitionis etiam a defenſore ſimiliter comparatio. omnia. n. defenſor facere poterit, ac dicere, quæ accuſator, præter locum communem eiuſdem accuſatoris. Habebit autem defenſor locum communem, per quem indignabitur accuſatorem ſui periculi cauſa non res ſolum conuertere, & aduertere, verumetiã verba mutare conari. Hic ſimiliter locus defenſoris ex ipſa definitiua conſtitutione ſuſceptus eſt vnde proprius hic locus conſtitutionis defenſoris. Nam eſſe quidem poſſunt alij communes loci, ex cauſa, & ex negocio nati, non ex conſtitutione, vt in calumniatorem, vt conqueſtio miſericordiæ, vt indignatio facti, & cetera huiuſmodi, quæ ex periculi magnitudine genita, non conſtitutionis definitiuæ, vt diximus, ſed ex compoſitione circunſtantiæ, quam περίστασιν nominamus, procreantur. Sed hi communes loci non in omni cauſa ſunt ſed in omne genus cauſæ incidunt, hoc eſt, in omnes conſtitutiones incidunt non in omnes cauſas quas vnaquæque habere poterit conſtitutio. Ac de his locis cõmunibus periculi magnitudine procreatis, in coniecturali conſtitutione fecimus mentionem, qui, qualesq. ſint, explicantes. Vtemur aũt his, & eos inducemus in orationem, cum cauſæ ipſius neceſſitas flagitabit. [Similibus & exẽplis, & rationibus) Quæ ad defenſionem ſuam poterunt pertinere. [Ab illa definitione ſeparatio) vt ſeparet factũ ſuum ab ea definitione quam habuit aduerſarius. [Per quem facti vtilitas, aut honeſtas adaugetur) Quõ accuſator ad ſpeciem deſcendit, vt iungat definitionem ſuam cum ſpecie, ſic defenſor deſcendit ad ſpeciem, vt ſeparet definitionem ſuam à ſpecie. i. à facto vnde quæſtio eſt, & vterque vtetur loco cõmuni. Sed accuſator, vt augeat, per indignationem, reus vtile eſſe doceat & honeſtum. [Ex locis omnibus, quos accuſatori præſcripſimus) vt & hic rurſus conuertat in definitionem aduerſarij præcepta ſuperiora, & dicat eam falſam, turpem, inutilem, comparet ex minore, maiore, pari, quę habet. ſ. accuſator. nam & hic proprium locum cõem de fine habebit. Nam & extra finem, quem poteſt cauſa ſuggerere, hic poteſt vterque aliũ locum cõem. Poſt eadem pręter cõem locum fiat collatio ipſarum definitionum per minora,

ra, maiora, paria. nam illi quidem communes loci, qui in quacunque parte eſſe poſſunt, cauſa ſurgente, ex periculi magnitudine, non ea cauſæ genere dicuntur, vt non proprius ſit locus communis ea fine natus, ſed ex negocij genere, cuius circumſtantia pro qualitate, vel quantitate periculi locos communes dabit. Non in omnem cauſam, ſed in omne cauſæ genus incidunt. Hi loci communes, qui ex compoſitione negociorum naſcuntur; non in omnibus cauſis ſunt, quia non omnis cauſa ſimiliter componitur. ſed cadunt in omnia genera cauſarum. i. in omnes conſtitutiones, quia quælibet conſtitutio, modo atroci negociorum, compoſitione fingitur, modo ſimpliciter componitur.

DE TRANSLATIONE ET COMMVTATIONE.

CVM autem actio tranſlationis aut commutationis indigere videtur, quòd non aut is agit, quem oportet, aut cum eo, quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tempore oportet, conſtitutio tranſlatiua appellatur. Huius nobis exempla permulta opus ſunt, ſi ſingula tranſlationum genera quæramus. ſed quia ratio præceptorum ſimilis eſt, exemplorum multitudine ſuperſedendum eſt: Atque in noſtra quidem conſuetudine multis de cauſis fit, vt rarius incidant tranſlationes. Nam & prætorijs exceptionibus multæ excluduntur actiones, & ita ius ciuile habemus conſtitutum, vt cauſa cadat is, qui non, quemadmodum oportet, egerit. quare in iure plerunque verſantur. ibi enim & exceptiones poſtulantur, & quodammodo agendi poteſtas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum conſtituitur. In ipſis autem iudicijs rarius incidunt, & tamen, ſi quando incidunt, eiuſmodi ſunt, vt per ſe minus habeant firmitudinis, confirmentur autem aſſumpta, alia reliqua conſtitutione. Vt in quodam iudicio, cum venefici cuiuſdam nomen eſſet delatum, &, quia parricidij cauſa ſubſcripta eſſet, extra ordinem eſſet acceptum, cum in accuſatione alia quædam crimina teſtibus & argumentis confirmarentur, parricidij autem ſolum mentio facta eſſet, defenſor in hoc ipſo multum oportet & diu conſiſtat, cum de nece parentis nihil demonſtratum ſit, indignum facinus eſſe ea pœna afficere eum, qua parricidæ afficiuntur. Id autem, ſi damnaretur, fieri neceſſe eſſet, quoniam & id cauſæ ſubſcriptum, & ex ea re nomen extra ordinem ſit acceptum. Ea igitur pœna ſi affici reum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea pœna damnationem neceſſario conſequatur. Hic defenſor pœnæ cõmutationem ex tranſlatiuo genere inducendo, totam infirmabit accuſationem. Veruntamen ceteris quoque criminibus defendendis coniecturali conſtitutione tranſlationem confirmabit. Exemplum autem tranſlationis in cauſa nobis poſitum ſit huiuſmodi: Cum ad vim faciendam quidam armati veniſſent, armati contra præſto fuerunt, & cuidam equiti Romano quidam ex armatis reſiſtenti gladio manum præcidit. Agit is, cui manus præciſa eſt, iniuriarum: poſtulat is, quicum agitur, à Prætore exceptionem, extra quam in reum capitis præiudicium fiat. Hic is, qui agit, iudicium purum poſtulat: ille, quicum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæſtio eſt, Excipiendum ſit, an non. Ratio, Non enim oportet in recuperatio iudicio eius maleficij, de quo inter ſicarios quæritur, præiudicium fieri. Infirmatio rationis, Eiuſmodi ſunt iniuriæ, vt de his indignum ſit non primo quoque tempore iudicari. Iudicatio, Atrocitas iniuriarum ſatis ne cauſæ ſit, quare, dum de ea iudicetur, de aliquo maiore maleficio, de quo iudicium comparatum ſit, præiudicetur. atque exemplum quidem hoc eſt. in omni autem cauſa ab vtroque queri oportebit, à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut quid ſtatui de ea re conueniat. Id ex partibus iuris, de quibus poſt dicendum eſt, ſumi oportebit: & ratiocinari quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat: & videre vtrum malitia quid aliud agatur, aliud ſimuletur, an ſtultitia, an neceſſitudine, quod alio modo agi non poſsit, an occaſione agendi ſic ſit iudicium, aut actio conſtituta, an recte ſine vlla re eiuſmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui tranſlationem inducet, fugere iudicium ac pœnam, quia cauſæ diffidat. A tranſlatione autem, omnium fore perturbationem, ſi non ita res agatur, & in iudicium veniat, quo pacto oporteat: hoc eſt, ſi aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore: atque hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ conſtitutiones, quæ partes non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem conſtitutionem & partes eius conſideremus.

VICTORINVS.

CVM autem actio tranſlationis, aut commutationis indigere videtur,) Tertia eſt conſtitutio, quæ tranſlatio eſt, quia ita Tullius ordine dedit. Hæc cõmutationem iudicij cum actione tenet, cũ perſona, locus, lex, crimen, pœna mutatur, vel cetera quæ ſimilia ſunt. His ſingulis ſupponere exempla & infinitum & ſuperuacuum eſt, vel quia multis modis efficitur, vel quia omnibus modis ad dicendum vna præſcriptio eſt. Omnis autem tranſlatio apud antiquos temporibus Tullianis in ipſa cauſarum actione aut non erat, aut rarior inueniebatur. Prætores etenim qui ius dicebant, & iudices cauſæ dabant. & cõtrouerſiæ vel agendi genus inſtituta actione formabant, ita ſibi præſcribebant. Prætor, qua accuſator, qua reus deberet actione, vti præſcribendo quid deret, excipiendoq. quid non deret, tranſlationis controuerſiam actionibus auferebat. Erat præterea inſtitutum, vt a cauſa caderet is, qui non quemadmodum oportebat egiſſet. Ergo etiam propter hæc forma taliter ad iudicium veniebat. Apud ipſum vero prætorem cum litis ipſius forma componeretur, illic partes aut excipiebant aliquid aut ſimplicem actionem accipiebant. Vnde in ipſo, vt diat, iure, hoc eſt, apud prætorem de modo agendi cum quæreretur, tractaretur exceptio, atque tranſlatio. Cum autem iam litis forma eſſet accepta in iudicio, nulla iam poterat eſſe tranſlatio. Ergo in iudicijs tranſlatio rarius inuenitur, & ſi quando inuenta fuerit ipſe per ſe parum firmitudinis tenet aſſumitque vires alia conſtitutione firmiore. Hoc nanque præceptum Tullianum eſt, tranſlationem ea alia conſtitutione firmari. Ad quod præceptum exemplum ſubiungit non vt tranſlationem doceat, ſed vt oſtendat tranſlationem alia conſtitutione firmari. Reus parricidij factus, probatis alijs criminibus, an damnandus ſit, quæſtio eſt. Vtitur tranſlatione reus, cum dicit ſe non parricidij damnandum eſſe, quia nihil inde approbatum, ſed aliorum criminum, quæ probata ſunt, affici oportere ſupplicio. ac ne eo quidem, quod non inde iudicium conſtitutum ſit. Ita ſi neque probatorum criminum pœna eſſe debet, quia non inde iudicium cõſtitutũ eſt, neque parricidij, quia nihil probatum confirmat, non eſſe damnandum. Veruntamen purgandis alijs criminibus per coniecturam opera danda eſt, vt reus non opera tm̃ tranſlationis vtatur. Ergo probatum illud eſt, trãſlationem alia conſtitutione firmari. Subiungit vero exemplũ tranſlationis. Cũ agit iniuriarum cui præciſa manus eſt, & is qui præcidit, exceptionẽ poſtulat, vt in hoc iudicio de maleficio nõ fiat præiudicium. In hoc genere conſtitutionis præcepta hæc ſunt. quæ vtrique parti dentur vt explicent qd' fieri ſoleat, a quo per quos, quomodo,

quomodo, quo tempore quemadmodum agi, quemadmodum iudicari, quemadmodum ſtatui, quod vtique ex partibus iuris agnoſcitur, de quibus partibus in qualitate eſt tractaturus. debet etiã tractari, quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat. Aut enim in iure cautum eſt id, de quo quæritur, aut ſolet ſic fieri, aut non ſolet, aut id, quod in iure ſolitum eſt, id quod ſimile eſt, applicatur. Deinde per coniecturam tractandum, vtrum malitia agatur aliud, cum aliud ſimulatur, an ſtultitia, an neceſſitate. Locus autem communis vnus eſt contra translationem, fugere iudicium & pœnam, eum ſ. qui translatione vtatur. A translatione vnus locus communis eſt, perturbari omnia, ſi non eo pacto agantur quo oportet. Hæ ſunt tres conſtitutiones, quæ ſpecies non habent coniectura, finis, translatio. Translationem autem intelligamus formam eſſe ſtatus. ſ. legalis, præſcriptionem vero eandem appellari poſſe, & eandem exceptionem, ſed ab oratoribus. In iuta autem, præſcriptionem dici, ipſum propoſitum iuris, exceptionem autem, cum ius ipſum propoſitum aduerſus ſe actor alius excipit, interpoſita aliqua conditione. Sit nobis præſcripto iniuriarum de cæde exceptio, niſi præiudicium facias. [Singula translationum genera quæramus,) Vt exemplum ſit, quemadmodum alia lege, quemadmodum alio crimine, & ad ſingula, quibus trãſlatio videtur impleri. [Sed quia ratio præceptorum ſimilis eſt, exemplorum multitudine ſuperſedendum eſt.) Cum enim præcepta in omni genere translationis eadem ſint, ad diuerſitatem fruſtra exempla quærentur. Eadem enim præceptorum ratio in omnibus translationis partibus, & vbique ſeruabitur. [Multis de cauſis fit, vt rarius incidant translationes.) Quoniam per prætoris formulas actionibus integritas datur, neque in iudicijs vlla poteſt eſſe præſcriptio, qui non quemadmodum oportet egeris apud prætorem. [Quare in iure plerunque verſantur translationes.) Ibi enim exceptiones poſtulantur. In cauſis autem aut raro, aut nunquam, priuatorum iudiciorum cauſa conſtituitur, ideo non poteſt in iudicijs eſſe translatio, ſed eſt apud prætorem. [Hic defenſor pœnæ cõmutationem) Quoniam cum dicit num hac pœna afficiendus eſt, ſed tali aliorum criminum probatorũ, cum nõ. tali non oporteat, quia eius crimen non probatum eſt, itaque alia quidem pœna affici, oportere dicit, quæ ſit aliorum criminum: vnde cõmutatione pœnæ vis accuſationis tota tollitur. [Ceteris quoque criminibus defendendis, quæ probata dicuntur, coniecturali conſtitutione translationem confirmabit.) Vt infirmatis etiam criminibus illis quæ probata dicuntur, rei poſſit releuare perſonam. Exemplum autem translationis in cauſa poſitum nobis ſit huiuſmodi. Illud exemplum quod ſupra datũ eſt, ad hoc datum eſt, vt probaretur, translationem alia conſtitutione neceſſario confirmari: nunc dat exemplum translationis. Poſtulat is quicum agitur, a Prætore exceptionem, ne præiudicium fiat in hac iniuriarum damnatione futuri criminis, quod de capite eſt, i. cædis. [Indignum ſit non primo quoque tempore iudicari,) Vt etiam in iudicio iniuriarum indignum ſit, nõ etiam de cæde iudicari. [Id ex partibus iuris, de quibus poſt dicendum eſt,) In qualitate abſoluta. [Contra eum, qui translationem inducet,) Qui accuſatus iniuriarum. [A translatione autem, omnium fore perturbationem,) Hoc eſt, a parte ea quæ vtitur translatione. nam illa ſuperior contra translationem eſt. [Quo pacto oporteat,) Hoc eſt, ſi cum eo agatur. quicum non oporteat. Cetera vero quæ de hac conſtitutione dici poſſunt, alijs libris à Cicerone explicata ſunt. nunc aliam conſtitutionem aggreditur, nempe generalem, & eius partes.

DE GENERALI CONSTITVTIONE.

CVm, & facto, & facti nomine conceſſo; neq; vlla actionis illata controuerſia, vis & natura & genus negocij ipſius quæritur, cõſtitutionem generalem appellamus. Huius primas eſſe partes duas nobis videri diximus, negocialem & iuridicialem. Negocialis eſt, quæ in ipſo negocio iuris ciuilis habet implicitam controuerſiam. ea eſt huiuſmodi: Quidam pupillum heredem fecit: pupillus autem ante mortuus eſt, quàm in ſuam tutelam veniret. de hereditate ea, quæ pupillo venit, inter eos, qui patris pupilli heredes ſecundi ſunt, & inter agnatos pupilli controuerſia eſt, poſſeſſio heredum ſecundorum eſt. Intentio eſt agnatorum, Noſtra pecunia eſt, de qua is, cuius agnati ſumus, teſtatus non eſt. Depulſio eſt, Immo noſtra, qui heredes ſecundi teſtamento patris ſumus. Quæſtio eſt, Vtrorum ſit: Ratio eſt, Pater enim & ſibi & filio teſtamentum ſcripſit, dum is pupillus eſſet. Quare, quæ filij fuerunt, teſtamento patris noſtra fiant neceſſe eſt. Infirmatio eſt rationis, Immo pater ſibi ſcripſit, & ſecundum heredem non filio, ſed ſibi iuſſit eſſe. Quare præterquam quod ipſius fuit in teſtamento, vllius veſtrum eſſe non poteſt. Iudicatio, Poſſit ne quiſquam de filij pupilli re teſtari: An heredes ſecundi ipſius patrisfamilias, non filij quoque eius pupilli heredes ſint.

Atque hoc non alienum eſt, quod ad multa pertineat, ne aut nuſquam, aut vſquequaque dicatur, hic admonere. Sunt cauſæ, quæ plures habent rationes in ſimplici conſtitutione: quod fit, cum id, quod factum eſt, aut quod defenditur, pluribus de cauſis rectum, aut probabile videri poteſt, vt in hac ipſa cauſa. Supponatur enim ab heredibus hæc ratio, Vnius enim pecuniæ plures diſſimilibus de cauſis heredes eſſe non poſſunt: nec vnquam factum eſt, vt eiuſdem pecuniæ alius teſtamento, alius lege heres eſſet. Infirmatio autem hæc erit, Non eſt vna pecunia, propterea quòd altera iam erat pupilli aduentitia, cuius heres non illo in tempore in teſtamento quiſquam ſcriptus erat, ſi quid pupillo accidiſſet: & de altera patris etiam nunc mortui voluntas plurimum valebat, quæ iam mortuo pupillo ſuis heredibus concedebat. Iudicatio eſt, Vna ne pecunia fuerit. ac ſi hac erunt vſi infirmatione, Poſſe plures eſſe vnius heredes pecuniæ diſſimilibus de cauſis; de eo ipſo iudicatio naſcitur, Poſſint ne eiuſdem pecuniæ plures diſſimilibus generibus eſſe heredes. Ergo vna in conſtitutione intellectum eſt, quo modo & rationes & rationum infirmationes, & præterea iudicationes plures fiant. Nunc huius generis præcepta videamus. Vtriſque, aut etiam omnibus, ſi plures ambigent, ius ex quibus rebus conſtet, eſt conſiderandum. Initium ergo eius ab natura ductum videtur: quædam autem ex vtilitatis ratione, aut perſpicua nobis, aut obſcura in conſuetudinem veniſſe: poſt autem approbata quædam aut à conſuetudine, aut vero vtilia viſa, legibus eſſe firmata.

Ac naturæ quidem ius eſt, quod nobis non opinio, ſed quædam innata vis afferat, vt religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obſeruantiam, veritatem. Religionem, eam, quæ in metu & cærimonia deorum ſit, appellant. Pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios ſanguine coniunctos officium conſeruare moneat. Gratiam, quæ in memoria & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarum obſeruantiam teneat. Vindicationem, per quam vim, & contumeliam defendendo, aut vlciſcendo propulſamus à nobis, & à noſtris, qui nobis eſſe cari debent, & per quam peccata punimus. Obſeruantiam, per quam ætate, aut ſapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes reueremur, & colimus. Veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter, quàm confirmauerimus, fiat, aut factum, aut futurum ſit. Ac naturæ quidem iura minus ipſa quæruntur ad hanc controuerſiam, quòd neque in hoc ciuili iure verſantur, & à vulgari intelligentia remotiora ſunt: ad ſimilitudinem vero aliquam, aut ad rem

ampli

amplificandam ſæpe ſunt inferenda. Conſuetudinis autem ius eſſe putatur id,quod voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobarit. In ea autem iura ſunt quædam ipſa iam certa propter vetuſtatem. quo in genere & alia ſunt multa,& eorum multo maxima pars, quæ Prætores edicere conſueuerint. Quædam autem genera iuris iam certa conſuetudine facta ſunt. quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum eſt, quod inter aliquos conuenit: quod iam ita iuſtum putatur,vt iuri præſtare dicatur. Par,quod in omnes æquabile eſt. Iudicatum,de quo iam ante ſententia alicuius, aut aliquorum conſtitutum eſt. Iam iura legitima ex legibus cognoſci oportebit. His ergo ex partibus iuris quidquid aut ex ipſa re,aut ex ſimili,aut ex maiore, aut ex minore naſci videbitur, quenque attendere, atque elicere pertentando vnamquanque partem iuris oportebit. Locorum autem communium,quoniam, vt ante dictum eſt, duo ſunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationem, quid ipſa cauſa det.& quid augeri per communem locum poſſit,& oporteat,conſiderabitur. nam certi, qui in omnes incidant,loci præſcribi non poſſunt: in pleriſque fortaſſe ab auctoritate iuriſconſultorum,& contra auctoritatem dici oportebit. Attendendum eſt autem in hac,& in omnibus,num quos locos communes, præter eos,quos exposuimus,ipſa res oſtendat. Nunc iuridiciale genus, & partes eius conſideremus.

VICTORINVS.

NVNC generalem conſtitutionem & partes eius conſideremus) Generalis,hoc eſt,qualitatis conſtitutionis præcepta ſupponit, cuius ſpecies duas eſſe dixit, iuridicialem & negocialem. Duas enim deliberatiuam, & demonſtratiuam in priori libro ſuſtulit. Ac nunc prius de negociali tractat,quoniam ſimplex eſſe noſcitur. iuridicialis vero in ſpecies eſt diſtributa. hæc negocialis habet litem, cum quæſtio eſt quid eſſe debeat, quod colligitur ex iure iam conſtituto quomodo id ſit habendum,vnde controuerſia eſt. Supponit exemplum, quòd ſecundi heredes ſibi eam hereditatem vendicent, quæ venerit pupillo, quam ſibi vendicant agnati. Facit intentionem agnatorum, deinde depulſionem heredum ſecundorum. Tunc quæſtionem,quorum ſit hereditas. Affertur ratio à ſecundis heredibus,quòd vnius pecuniæ heredes diuerſi eſſe non poſſunt. Fit refutatio ſed non eſt vna pecunia. Erit iudicatio, an vna pecunia ſit. Hic admonet, poſſe in vna & ſimplici conſtitutione inueniri plurimas rationes,refutationesque rationum, & item iudicationes, vt in hac cauſa. Nam cum ratio ſit,non poſſe pluribus de cauſis vnius pecuniæ heredes eſſe diuerſos, cumque in ſuperioribus refutatio facta ſit, Non eſt vna pecunia,omiſſa hac refutatione, alia refutatio ſupponi poteſt vt dicatur, eſſe poſſe vnius pecuniæ heredes plures diuerſis de cauſis. Et apertè in ipſo Tullio poſitum eſt,quæ rationes ſint,quæ refutationes. Dat autem huic conſtitutioni locos ad argumenta communiter vtrique parti,vel omnibus partibus,ſi plures exiſtent,vt ius vnde conſtet conſiderent. Conſtat autem ex tribus duci natura, conſuetudine ſequenter,deinde lege. Poſtremo naturam eius diuidit in ſex partes,quas ipſe partitus eſt,& definiuit. Item conſuetudinis certas ſpecies à prætoribus poſitas dereliquit. Res firmiſſimas ſubiecit, pactum,par,iudicatum. Legitimi autem ſcientiam ediſcendis legibus reliquit. Vis & natura, & genus ipſius negocij quæritur. Quale ſit negocium,in tribus his quæritur, vt natura genere, iuſtum an iniuſtum, vtile an inutile. [Ante mortuus eſt,quàm in ſuam tutelam veniret) Vt non poſſet facere teſtamentum,quia minor eſſet. [Cuius agnati) .i. petitores. [De qua is,cuius agnati ſumus, teſtatus non eſt).i.pater pupilli,vel pupillus ipſe. [Ratio eſt,) Ratio quæſtionis eorum qui poſſeſſores ſunt. [Pater enim & ſibi & filio teſtamentum ſcripſit,) Quandiu non licebat filios ſcribere teſtamentum. [Infirmatio eſt rationis,) A parte petitoris [Non filio,) Si extrinſecus aliquid aliunde filius haberet. [Sed ſibi iuſſit eſſe) .i. rebus ſuis ſubſtituit. [Iudicatio,) Ex ratione & refutatione rationis. [Poſſit ne quiſquam de filij pupilli re teſtari,) Quam non ipſe haberet & quam pupillus aliunde quæſiſſet. [An heredes ſecundi ipſius patrisfamilias, nó filij quoque eius pupilli heredes ſint) Quia ſecundus heres cum dicitur,eius eſt ſecundus,qui hereditatem remiſit. Vnde heres eſſe,non poteſt,niſi eius cui ſecundus heres eſt. Eius autem heres non poteſt eſſe,cui non eſt ſecundus. [At ſi hac erunt vſi infirmatione,) Duas infirmationes ex parte poſuit petitorum.i.agnatorum,contra vnam rationem poſſeſſorum,hoc ex heredum ſecundorum, quòd diceret vnius pecuniæ plures heredes diſſimilibus de cauſis eſſe non poſſe,erit vna infirmatio: Non eſt vna pecunia. Item alia eſſe poſſunt vnius pecuniæ diſſimilibus de cauſis,diuerſi heredes diſſimilibus generibus heredes eſſe,vt alius teſtamento, alius lege, alius agnatione. [Nunc huius generis præcepta videamus) Exemplum dedit qualitatis & negocialis,dedit & præceptum,quomodo rationes multæ eſſe poſſent,nunc ſubiungit, in hanc negocialem qualitatem, quemadmodum & vnde argumenta ſocianda ſunt. [Vtriſque,) .i.petitori & poſſeſſori.[Aut etiam omnibus,ſi plures ambigent) Si plures contra vnum poſſidentem petant, vt non duæ partes ſint,ſed plures. Initium ergo eius ab natura ductum videtur, vt conſtet iuſ,natura, vſu, lege. Omnium autem trium ſupponit partes. [Quædam autem ea vtilitatis ratione,aut perſpicua nobis,aut obſcura) Interdum enim ſequitur conſuetudinem. Hoc autem quia conſuetudo, non quia ſcimus vtile eſſe quod ſequimur. poſt autem probata quædam aut à conſuetudine, aut à vero. [A conſuetudine,) Quoniam conſuetudo eſt. [Aut vero) Quoniam ratio eius perſpecta eſt, & vtilitas viſa. [Vindicationem,) Pro vindicta, pro vltione. [Ad hanc controuerſiam).i. cauſæ genus iudiciale. [Conſuetudinis autem ius eſſe putatur id,quod voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobarit) Initis partibus iuris naturali ſuppoſitis, nunc conſuetudinis iuris partes ſubijcit. [Voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobarit) Vt prudentium ratio auctoritate data conſuetudini, de conſuetudine in poſteros inſeric legem. Quædam ſunt iura ipſa iam certa propter vetuſtatem, vt puta, maioribus aſſuetur, ius eſt hoc, ſed conſuetudinis. [Multo maxima pars, quæ Prætores edicere conſueuerunt) Non ex legum præceptis & iuſſionibus. ſed ex conſuetudine, quæ proponatur a prætoribus ex bono & æquo. [Par,quod in omnes æquabile eſt)Vt qui proponit aliquid, tale proponat, vt quo iure alium teneat, hoc ſe alliget. [Iam iura legitima ex legibus cognoſci oportebit) Hæc quæ dicta ſunt,de conſuetudine tractata ſunt. Nunc cum ſupereſſet ius legitimum,cognitionem eius ad eos tranſtulit,qui legitima iura fecerunt. [His ergo ex partibus iuris,quidquid aut ex ipſa re,aut ex ſimili,aut ex maiore, aut ex minore naſci videbitur) Diuiſo iure omni in naturam,conſuetudinem,leges, dat præcepta vt argumenta ſumamus,vel quæ ex ipſa re ſumuntur, vel quæ ex ſimili,aut maiore,aut minore. Locos autem communes dare ſe negat poſſe certos in ſingulas conſtitutiones: Etenim cum duo genera ſint. quorum alterum rei dubiæ approbationem ducendæ generalem tractatum habet alterum rei certę continet amplificationem, neceſſario cauſæ ipſius facultas ſuggerit, ſi quid amplificationis,aut indignationis conqueſtionisq. naſcitur. Sed quoniam in negociali qualitate iuris,de iure tractatus eſt, erunt loci communes,vel ab auctoritate iuriſperitorum,vel contra eorum auctoritatem. Hæc de negociali.

DE IVRIDICIALI CONSTITVTIONE.

IVRIDICIALIS eſt,in qua æqui & iniqui natura,& præmij aut pœnæ ratio quæritur. Huius partes ſunt duæ, quarum alteram abſolutam,alteram aſſumptiuam nominamus. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe,non,vt negocialis,implicite & abſcondite,ſed patentius & expeditius recti & nõ recti quæſtionem continet. Ea eſt huiuſmodi: Cum Thebani Lacedæmonios bello ſuperauiſſent,& fere mos eſſe Graijs,cum inter ſe bellum geſſiſſent,vt ij, qui viciſſent,

ſent, trophæum aliquod in finibus ſtatuerent victoriæ modo in præſentia declarandæ cauſa, non vt in perpetuũ belli memoria maneret, æneum ſtatuerunt trophæum.

Accuſantur apud Amphictyonas, id eſt, apud commune Græciæ concilium. Intentio eſt, Non oportuit. Depulſio eſt, Oportuit. Quæſtio eſt, Oportuerit ne. Ratio eſt, Eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, vt eius æterna inſignia poſteris noſtris relinquere vellemus. Infirmatio eſt, Attamen æternum inimicitiarum monumentum Graios de Graijs ſtatuere non oportet. Iudicatio eſt, Cũ ſummæ virtutis celebrandæ cauſa Graij de Graijs æternum inimicitiarum monumentum ſtatuerint, rectene, an contra fecerint. Hanc ideo rationem ſubiecimus, vt hoc cauſę genus ipſum, de quo agimus, cognoſceretur. Nam ſi eam ſuppoſuiſſemus, qua fortaſſe vſi ſunt, Non enim iuſte, neque pie bellum geſſiſtis; in relationem criminis dilaberemur, de qua poſt loquemur. Vtrunque autem cauſę genus in hanc cauſam incidere perſpicuum eſt.

In hanc argumentationes ex ijſdem locis ſumendæ ſunt, atque in cauſam negocialem, de qua ante dictum eſt. Locos autem communes & ex cauſa ipſa, ſi quid inerit indignationis, aut conqueſtionis, & ex iuris vtilitate & natura multos & graues ſumere licebit, & oportebit, ſi cauſæ dignitas videbitur poſtulare. Nunc aſſumptiuam partem iuridicialis conſideremus. Aſſumptiua igitur tunc dicitur, cum ipſum ex ſe factum probari non poteſt, aliquo autem foris adiuncto argumento defenditur. Eius partes ſunt quatuor, comparatio, relatio criminis, remotio criminis, conceſſio. Comparatio eſt, cum aliquod factum, quod per ſe ipſum non ſit probandum, ex eo, cuius id cauſa factum eſt, defenditur. ea eſt huiuſmodi: Quidam Imperator, cum ab hoſtibus circunſideretur, neque effugere vllo modo poſſet, depactus eſt cum eis, vt arma & impedimenta relinqueret, milites educeret: itaq. fecit: armis & impedimentis amiſſis, præter ſpem milites conſeruauit, accuſatur maieſtatis. Incurrit huc definitio, quid ſit lædere maieſtatem: ſed nos hunc locum, de quo agimus, conſideremus. Intentio eſt, Non oportuit arma & impedimenta relinquere. Depulſio eſt, Oportuit. Quæſtio eſt, Opottuerit ne. Ratio eſt, Milites enim omnes perijſſent. Infirmatio eſt, aut coniecturalis, Non perijſſent: aut altera coniecturalis, Non ideo feciſti. Ex quibus ſunt iudicationes, Perijſſent ne: &, Ideo ne fecerit. aut hæc comparatiua, cuius nunc indigemus, At enim ſatius fuit amittere milites, quàm arma & impedimenta hoſtibus concedere. Ex qua iudicatio naſcitur: Cum omnes perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionem veniſſent, vtrum ſatius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem venire. Hoc cauſæ genus ex his locis tractari conueniet. Oportebit adhibere ceterarum quoque conſtitutionum rationem atque præcepta, ac maxime cõiecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo, quod crimini dabitur, ij, qui accuſabuntur, comparabunt. Id fiet, ſi aut id, quod dicent defenſores futurum fuiſſe, niſi id factum eſſet, quo de facto iudicium eſt, futurum fuiſſe negabitur: aut ſi alia ratione, & aliam ob cauſam, ac dicet ſe reus feciſſe, demonſtrabitur eſſe factum. Eius rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio ex coniecturali conſtitutione ſumetur. Sin autem certo nomine maleficij vocabitur in iudicium, ſicut in hac cauſa, (nam maieſtatis acceſſitur) definitione & definitionis præceptis vti oportebit. Atque hæc quidem plerunque in hoc genere incidunt, vt coniectura & definitione vtendum ſit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, eius generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. Nam accuſatori maxime eſt in hoc elaborandum, vt id ipſum factum, propter quod ſibi reus concedi putat oportere, quamplurimis infirmet rationibus. Quod facile eſt, ſi quamplurimis conſtitutionibus aggrediatur id improbare. Ipſa autem comparatio ſeparata à ceteris generibus controuerſiarum ſic ex ſua vi conſiderabitur, ſi illud, quod comparabitur, aut non honeſtum, aut non vtile, aut non neceſſarium fuiſſe, aut non tantopere vtile, aut non tantopere honeſtum, aut non tantopere neceſſarium fuiſſe demonſtrabitur.

Deinde oportet accuſatorem illud, quod ipſe arguat, ab eo, quod defenſor comparat, ſeparare. Id autem faciet, ſi demonſtrabit non ita fieri ſolere, neque oportere, neque eſſe rationem, quare hoc propter hoc fiat, vt propter ſalutem militum ea, quæ ſalutis cauſa comparata ſunt, hoſtibus tradantur. Poſtea comparare oportebit cum beneficio maleficium, & omnino id, quod arguitur, cum eo, quod factum ab defenſore laudatur, aut faciendum fuiſſe demonſtratur, contendere, &, hoc extenuando, maleficij magnitudinem ſimul adaugere. Id fieri poterit, ſi demonſtrabitur, honeſtius, vtilius, magis neceſſarium fuiſſe illud, quod vitarit reus, quàm illud, quod fecerit. Honeſti autem, & vtilis, & neceſſarij vis & natura in deliberationis præceptis cognoſcetur. Deinde oportebit ipſam illam comparatiuam iudicationem exponere tanquam cauſam deliberatiuam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc iudicatio, quam ante expoſuimus. Cum omnes perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionem veniſſent, vtrum ſatius fuerit perire milites, an ad hanc pactionem venire. Hoc ex locis deliberationis, quaſi aliquam in conſultationem res veniat, tractari oportebit. Defenſor autem, quibus in locis ab accuſatore aliæ conſtitutiones erunt inductæ, in ijs ipſe quoque ex ijſdẽ conſtitutionibus defenſionem comparabit: ceteros autẽ omnes locos, qui ad ipſam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci autem communes erunt accuſatoris, in eum, qui, cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut vtroque fateatur, quærat tamen aliquam defenſionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defenſoris eſt, nullum factum inutile, neque turpe, neque item vtile, neque honeſtum putari oportere, niſi, quo animo, quo tempore, qua de cauſa factum ſit, intelligatur. Qui locus ita communis eſt, vt bene tractatus in hac cauſa, magno ad perſuadendum momento futurus ſit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione beneficij magnitudo ex vtilitate, aut honeſtate, aut facti neceſſitudine demonſtratur. Et tertius, per quem res expreſſa verbis, ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, vt ipſi ſe quoque idem facturos fuiſſe arbitrentur, ſi ſibi illa res atque ea faciendi cauſa per idem tempus accidiſſet. Relatio criminis eſt, cum reus id, quod arguitur, confeſſus, alterius ſe inductum peccato, iure feciſſe demonſtrat. Ea eſt huiuſmodi. Horatius, occiſis tribus Curiatibus, & duobus amiſſis fratribus, domum ſe victor recepit. is animaduertit ſororem ſuam de fratrum morte non laborantem, ſponſi autem nomen appellantem identidem Coriatis cum gemitu & lamentatione. indigne paſſus, virginem occidit a

accuſatur. Intentio eſt, Iniuria ſororem occidiſti. Depulſio eſt, Iure occidi. Quæſtio eſt, Iure ne occiderit. Ratio eſt, Illa enim hoſtium mortem lugebat, fratrum negligebat, me & populum R. viciſſe moleſte ferebat. Infirmatio eſt, Tamen à fratre indemnatam necari non oportuit. ex qua iudicatio fit, Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hoſtium lugeret, de fratris & populi R. victoria non gauderet, oportuerit ne eam à fratre indemnatam necari. Hoc in genere cauſa, primum ſi quid ex ceteris dabitur conſtitutionibus ſumi oportebit, ſicut in comparatione præceptum eſt. Poſtea ſi qua facultas erit, per aliquam conſtitutionum illum, in quem crimen transfertur, defendere. Deinde leuius eſſe illud, quod in alterum peccatum reus transferat, quàm quod ipſe ſuſceperit. Poſtea tranſlationis partibus vti, & oſtendere à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut ſtatui de ea re conuenerit: ac ſimul oſtendere non oportuiſſe ante ſupplicium, quàm iudicium interponere. Tum leges quoque & indicia demonſtranda ſunt, per quæ potuerit id peccatum, quod ſponte ſua reus punitus ſit, moribus & iudicio vindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipſe, qui conferat, iudicium fieri noluerit: & id, quod iudicatum non ſit, pro infecto haberi oportere. Poſtea impudentiam demonſtrare eorum, qui eum nunc apud iudices accuſent, quem ſine iudicibus ipſi condemnarint: & de eo iudicium faciant, de quo iam ipſi ſupplicium ſumpſerint. Poſtea perturbationem iudicij futuram dicemus, & iudices longius, quàm poteſtatem habeant, progreſſuros, ſi ſimul & de reo, & de eo, quem reus arguat, iudicarint. Deinde hoc ſi conſtitutum ſit, vt peccata homines peccatis, & iniurias iniurijs vlciſcantur, quantum incommodorum conſequatur. Ac ſi idem facere ipſe, qui nunc accuſat, voluiſſet, ne hoc quidem ipſo quidquam opus fuiſſet iudicio: ſi vero ceteri quoque idem faciant, omnino indicium nullum futurum. Poſtea demonſtrabitur, ne ſi iudicio quidem illa damnata eſſet, in quam id crimen ab reo conferatur, potuiſſe hunc ipſum de illa ſupplicium ſumere. Quare eſſe indignum, eum, qui ne de damnata quidem pœnas ſumere potuiſſet, de ea ſupplicium ſumpſiſſe, quæ ne adducta quidem ſit in iudicium. Deinde poſtulabit, vt legem, qua lege fecerit, proferat. Deinde quemadmodum in comparatione præcipiebamus, vt illud, quod comparabatur, extenuaretur ab accuſatore quammaxime: ſic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimen transferetur, cum huius maleficio, qui ſe iure feciſſe dicat, comparare. Poſtea demonſtrandum eſt, non eſſe illud eiuſmodi, vt ob id hoc fieri conueniret. Extrema eſt, vt in comparatione, aſſumptio iudicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio. Defenſor autem, quæ per alias conſtitutiones inducentur, ex ijs locis, qui traditi ſunt, infirmabit. Ipſam autem relationem comprobabit, primum augendo eius, in quem refert crimen, culpam & audaciam, & quammaxime per indignationem, ſi res feret, iuncta conqueſtione, ante oculos ponendo. Poſtea leuius demonſtrando reum punitum, quàm ſit ille promeritus, & ſuum ſupplicium cum illius iniuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accuſatore tractati, vt refelli, & contrariam in partem conuerti poſſint, quo in genere ſunt tres extremi, contrarijs rationibus infirmare. Illa autem acerrima accuſatorum criminatio, per quam perturbationem fore omnium iudiciorum demonſtrant, ſi de indemnato ſupplicij ſumendi poteſtas data ſit, leuabitur. Primum ſi eiuſmodi demonſtrabitur iniuria, vt non modo viro bono, verum etiam homini libero videatur non fuiſſe toleranda. Deinde ita perſpicua, vt ne ab ipſo quidem, qui feciſſet, in dubium vocaretur. Deinde eiuſmodi, vt in eam is maxime debuerit animaduertere, qui animaduerterit, vt non tam rectum, non tam fuerit honeſtum in iudicium illam rem peruenire, quàm eo modo, atque ab eo vindicari, quo modo, & à quo ſit vindicata. Poſtea ſic rem fuiſſe apertam, vt iudicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atque hic demonſtrandum eſt rationibus, & rebus ſimilibus, permultas ita atroces, & perſpicuas res eſſe, vt de his non modo non neceſſe ſit, ſed ne vtile quidem, quin mox iudicium fiat, expectare. Locus communis accuſatoris in eum, qui cum id, quod arguitur, negare non poſsit, tamen aliquid ſibi ſpei comparet ex iudiciorum perturbatione. Atque hic vtilitatis iudiciorum demonſtratio, & de eo conqueſtio, qui ſupplicium dederit indemnatus: in eius autem, qui ſumpſerit, audaciam & crudelitatem indignatio. Ab defenſore, in eius, quem vltus ſit, audaciam ſui conqueſtione, rem non ex nomine ipſius negocij, ſed ex conſilio eius, qui fecerit, & cauſa, & tempore conſiderari oportere: quid mali futurum ſit, aut ex iniuria, aut ex ſcelere alicuius, niſi tanta & tam perſpicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam charam eſſe omnibus aut neceſſe eſt, aut oportet eſſe, fuerit vindicata. Remotio criminis eſt, cum eius intentio facti, quod ab aduerſario infertur, in alium, aut in aliud dimouetur. Id fit bipertito. Nam tum cauſa, tum res ipſa remouetur. Cauſæ remotionis hoc nobis exemplo ſit: Rhodij quoſdam legarunt Athenas. Legatis Quæſtores ſumptum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non ſunt: accuſantur. Intentio eſt, Proficiſci oportuit. Depulſio eſt, Non oportuit. Quæſtio eſt, Oportuerit ne. Ratio eſt, Sumptus enim, qui de publico dari ſolet, is ab Quæſtore non eſt datus. Infirmatio eſt, Vos tamen id, quod publice vobis datum erat negocij, conficere oportebat. Iudicatio eſt, Cum ijs, qui legati erant, ſumptus, qui de publico debebatur, non daretur, oportuerit ne eos conficere nihilo minus legationem. Hoc in genere primum, ſicut in ceteris, ſi quid aut ex coniecturali, aut ex alia conſtitutione ſumi poſsit, videri oportebit. Deinde pleraque ex comparatione, & ex relatione criminis in hanc quoque cauſam conuenire poterunt. Accuſator autem illum, cuius culpa id factum prius dicet, primum defendet, ſi poterit: ſin minus poterit, negabit ad hoc iudicium illius, ſed huius, quem ipſe accuſet, culpam pertinere. Poſtea dicet ſuo quenque officio conſulere oportere: nec, ſi ille peccaſſet, hunc oportuiſſe peccare. Deinde, ſi ille deliquerit, ſeparatim illum, ſicut hunc, accuſari oportere, & non cum huius defenſione coniungi illius accuſationem. Defenſor autem cum cetera, ſi qua ex alijs incident conſtitutionibus, pertractarit, de ipſa remotione ſic argumentabitur. Primum, cuius acciderit culpa, demõſtrabit. Deinde, cum id aliena culpa accidiſſet, oſtẽdet ſe aut non potuiſſe, aut nõ debuiſ

ſe

ſe id facere,quod accuſator dicat oportuiſſe. Quòd non potuerit,ex vtilitatis partibus, in quibus eſt neceſſitudinis vis implicata,demonſtrabit. Quòd non debuerit,ex honeſtate conſiderabitur. De vtroque diſtinctius in deliberatiuo genere dicetur. Deinde omnia facta eſſe ab reo, quæ in ipſius fuerint poteſtate: quod minus quàm conuenerit factum ſit,culpa id alterius accidiſſe. Deinde in alterius culpa exponenda demonſtrandum eſt, quantum voluntatis & ſtudij fuerit in ipſo: & id ſignis confirmandum huiuſmodi, ex cetera diligentia, ex ante factis, aut dictis,atque hoc ipſi vtile fuiſſe facere, inutile autem non facere, & cum cetera vita magis hoc fuiſſe conſentaneum, quàm quod propter alterius culpam non fecerit, Sin autem non in hominem certum, ſed in rem aliquam cauſa dimouebitur, vt in hac eadem re,ſi Quæſtor mortuus eſſet,& iccirco Legatis pecunia data non eſſet,accuſatione alterius,& culpæ depulſione dempta, ceteris ſimiliter vti locis oportebit,& ex conceſſionis partibus, quæ conuenient,aſſumere,de quibus poſt nobis dicẽdum erit, Loci autem communes ijdem vtriſque fere,qui ſuperioribus aſſumptiuis incident: hi tamen certiſſimi. Accuſatoris,facti indignatio. Defenſoris,cum in alio culpa ſit, aut in ipſo non ſit, ſupplicio reum affici non oportere.

Ipſius autem rei fit remotio,cum id,quod datur crimini, negat neque ad ſe,neque ad officium ſuum reus pertinuiſſe: nec,ſi quod in eo ſit delictum, ſibi attribui oportere. Id genus cauſæ eſt huiuſmodi: In eo fœdere, quod factum eſt quondam cum Samnitibus, quidam adoleſcens nobilis porcam ſuſtinuit iuſſu Imperatoris. Fœdere autem ab ſenatu improbato,& Imperatore Samnitibus dedito,quidam in ſenatu eum quoque dicit,qui porcam tenuerit,dedi oportere. Intentio eſt,Dedi oportet. Depulſio eſt,Non oportet. Quæſtio eſt,Oporteat ne. Ratio eſt, Non enim meum fuit officium,nec mea poteſtas, cum & id ætatis & priuatus eſſem,& eſſet ſumma cum auctoritate & poteſtate Imperator,qui videret vt ſatis honeſtum fœdus feriretur. Infirmatio eſt,Attamen, quoniam tu particeps factus es in turpiſſimo fœdere ſummæ religionis, dedi te conuenit. Iudicatio eſt, Cum is, qui poteſtatis nihil habuerit, iuſſu Imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendus ne ſit hoſtibus, nec ne. Hoc genus cauſæ à ſuperiore hoc differt, quòd in illo concedit ſe reus oportuiſſe facere id, quod fieri dicat accuſator oportuiſſe,ſed alicui rei,aut homini cauſam attribuit,quæ voluntati ſuæ fuerit impedimento ſine conceſſionis partibus. Nam earum quædam maior vis eſt, quòd paulo poſt intelligetur. In hoc autem non accuſare alterum,nec culpam in alium transferre debet, ſed demonſtrare eam rem nec ad ſe, nec ad poteſtatem, neque ad officium ſuum pertinuiſſe aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit noui,quòd accuſator quoque ſæpe ex remotione criminationem conficit. Vt ſi quis eũ accuſet, qui cum Prætor eſſet, in expeditionem ad arma populum vocarit, cum Conſules adeſſent. Nam vt in ſuperiore exemplo reus ab ſuo officio ac poteſtate factum dimouebat: ſic in hoc ab eius officio ac poteſtate,qui accuſatur,ipſe accuſator factum remouendo,hac ipſa ratione confirmat accuſationem. In hac ab vtroque ex omnibus partibus honeſtatis,& oĩbus vtilitatis partibus, exemplis,ſignis,ratiocinando,quid cuiuſque officij,iuris,poteſtatis ſit,quæri oportebit,& fuerit ne ei, de quo agitur, id iuris,officij,poteſtatis attributum,nec ne. Locos autem communes ex ipſa re,ſi quid indignationis ac conqueſtionis habebit, ſumi oportebit.

Conceſſio eſt, per quam non factum ipſum improbatur ab reo,ſed,vt ignoſcatur, id petitur. Cuius partes ſunt duæ,purgatio & deprecatio. Purgatio eſt,per quam eius,qui accuſatur, non factum ipſum, ſed voluntas defenditur. Ea habet partes tres,imprudentiam,caſum,neceſſitudinem. Imprudentia eſt, cum ſciſſe aliquid is,qui arguitur, negat: vt apud quoſdam lex erat,Ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ quidam,cum aduerſa tempeſtate in alto iactarentur,vouerunt,ſi eo portu,quem conſpiciebant, potiti eſſent, ei deo, qui ibi eſſet, ſe vitulum immolaturos. Caſu erat in eo portu fanum Dianæ eius,cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis,cum exiſſent,vitulum immolauerunt. Accuſantur. Intentio eſt,Vitulum immolaſtis ei deo,cui non licebat. Depulſio eſt in conceſſione poſita. Ratio eſt, Neſciui non licere. Infirmatio eſt, Tamen, quoniam feciſti quod non licebat, ex lege ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt,Cum id fecerit, quod non oportuerit,& id non oportere neſcierit, ſit ne ſupplicio dignus. Caſus autem infertur in conceſſionem, cum demonſtrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obſtitiſſe,vt in hac: Cum Lacedæmonijs lex eſſet,vt, hoſtias niſi ad ſacrificium quoddam redemptor præbuiſſet, capitale eſſet: hoſtias is,qui redemerat, cum ſacrificij dies inſtaret,in vrbem ex agro cœpit agere: tum ſubito magnis commotus tempeſtatibus fluuius Eurotas is,qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus & vehemens factus eſt, vt eo traduci victimæ nullo modo poſſent. Redemptor ſuæ voluntatis oſtendendæ cauſa hoſtias conſtituit omnes in litore, vt, qui trans flumen eſſent, videre poſſent. Cum omnes ſtudio eius ſubitam fluminis magnitudinem ſcirent fuiſſe impedimento, tamen quidam capitis accerſierunt. Intentio eſt, Hoſtiæ,quas debuiſti, ad ſacrificium præſto non fuerunt. Depulſio eſt conceſſio. Ratio,flumen enim ſubito accreuit,& ea re traduci non potuerunt. Infirmatio eſt,Tamen,quoniam, qđ lex iubet,factum non eſt,ſupplicio dignus es. Iudicatio eſt, Cum in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit, qua in re ſtudio eius ſubita fluminis obſtiterit magnitudo,ſupplicio ne dignus ſit. Neceſſitudo autem infertur,cum vi quadam reus id,quod fecerit, feciſſe defenditur,hoc modo: Lex eſt apud Rhodios,vt,ſi qua roſtrata in portu nauis deprehenſa ſit,publicetur. Cum magna in alto tempeſtas eſſet,vis ventorum inuitis nautis Rhodiorum in portum nauim coegit. Quæſtor nauim populi vocat. Nauis dominus negat publicari oportere. Intentio eſt,Roſtrata nauis in portu deprehenſa eſt. Depulſio eſt conceſſio. Ratio, Vi & neceſſario ſumus in portum coacti. Infirmatio eſt,Nauim ex lege tamen populi eſſe oportet. Iudicatio eſt, Cum roſtratam nauim in portu deprehenſam lex publicarit,cumq́. hęc nauis inuitis nautis vi tempeſtatis in portum coniecta ſit,oporteat ne eam publicari. Horum trium generum iccirco vnum in locũ contulimus exempla,quòd ſimilis in ea præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primum,ſi qd res ipſa dabit facultatis,coniecturam ab accuſatore induci oportebit,vt id,quod voluntate factũ negabitur, conſulto factum ſuſpicione aliqua demõſtretur. Deinde inducere definitionẽ neceſſitudinis,aut caſus,aut impruden

tiæ,& exempla ad eam definitionem adiungere,in quibus imprudentia fuiſſe videatur,aut caſus,aut neceſſitudo, & ab his id,quod reus inferat,ſeparare, id eſt oſtendere diſſimile,quod leuius,facilius,non ignorabile,non fortuitum, non neceſſarium fuerit. Poſtea demonſtrare,potuiſſe euitari,& hac ratione prouideri potuiſſe, ſi hoc aut illud feciſſet,aut,niſi feciſſet,præcaueri, & definitionibus oſtendere non hanc imprudentiam,aut caſum, aut neceſſitudinem,ſed inertiam,negligentiam, fatuitatem nominari oportere. Ac ſi qua neceſſitudo turpitudinem videbitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonſtrare, quiduis perpeti, mori denique ſatius fuiſſe, quàm eiuſmodi neceſſitudini obtẽperare. Atque tum ex his locis,de quibus in negociali parte dictum eſt,iuris & æquitatis naturam oportebit quærere, & quaſi in abſoluta iuridiciali per ſe hoc ipſum ab rebus omnibus ſeparatim conſiderare. Atque hoc in loco, ſi facultas erit,exemplis vti oportebit,quibus in ſimili excuſatione non ſit ignotum: & contentione, magis illis ignoſcendum fuiſſe: & ex deliberationis partibus,turpe, aut inutile eſſe concedi eam rem, quæ ab aduerſario commiſſa ſit: permagnum eſſe,& magno futurum detrimento,ſi ea res ab ijs,qui poteſtatem habent iudicandi,neglecta ſit. Defenſor autem conuerſis omnibus his partibus poterit vti. maxime autem in voluntate defendenda commorabitur,& in ea re adaugenda,quæ voluntati fuerit impedimento,& ſe plus,quàm fecerit,facere non potuiſſe,& in omnibus rebus voluntatem ſpectari oportere: & ſe cõuinci non poſſe,quòd non abſit à culpa: & ex ſuo nomine communem hominum infirmitatem poſſe damnari. Deinde nihil indignius eſſe,quàm eum, qui culpa careat, ſupplicio nõ carere. Loci autem communes accuſatoris, vnus in confeſſione,& alter,quanta poteſtas peccandi relinquatur, ſi ſemel inſtitutum ſit, vt non de facto, ſed de facti cauſa quæratur. Defenſoris autem, conqueſtio calamitatis eius,quæ non culpa,ſed vi maiore quadam acciderit,& de fortunę poteſtate,& hominum infirmitate,& vti ſuum animum non euentum conſiderent. In quibus omnibus conqueſtionem ſuarum ęrumnarum,& crudelitatis aduerſariorum indignationem ineſſe oportebit. Ac neminem mirari conueniet,ſi aut in ijs, aut in alijs exemplis ſcripti quoque controuerſiam adiunctam videbit. Quo de genere poſt erit nobis ſeparatim dicendum: propterea quòd quædam genera cauſarum ſimpliciter & ex ſua vi conſiderantur; quædam autem ſibi aliud quoq; aliquod controuerſiæ genus aſſumunt. Quare omnibus cognitis,non erit difficile in vnamquanque cauſam transferre,quod ex eo quoque genere conueniet: vt in bis exemplis conceſſionis ineſt omnibus ſcripti controuerſia ea, quæ ex ſcripto & ſententia nominatur: ſed quia de conceſſione loquebamur,in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de ſcripto & ſententia dicemus. Nunc in alteram conceſſionis partem conſiderationem intendemus. Deprecatio eſt,in qua non defenſio facti, ſed ignoſcendi poſtulatio continetur. Hoc genus vix in iudicio probari poteſt: ideo quod,conceſſo peccato, difficile eſt ab eo, qui peccatorum vindex eſſe debet,vt ignoſcat impetrare. Quare parte eius generis, cum cauſam non in eo conſtitueris,vti licebit. vt ſi pro aliquo claro,aut forti viro,cuius in remp. multa ſint beneficia, dixeris, poſſis, cum videaris non vti deprecatione,vti tamen,ad hunc modum: Quòd ſi iudices hic pro ſuis beneficijs,pro ſuo ſtudio,quod in vos habuit ſemper, tali ſuo tempore multorum ſuorũ recte factorum cauſa,vni delicto vt ignoſceretis, poſtularet,tamen dignum veſtra manſuetudine,dignum virtute huius eſſet iudices,à vobis hanc rem hoc poſtulante impetrari. Deinde augere beneficia licebit,& iudices per locũ communem ad ignoſcendi voluntatem ducere. Quare hoc genus, quanquam in iudicijs non verſatur, niſi quadam ex parte: tamen,quia & pars ipſa inducenda nonnũquam eſt,& in ſenatu, aut concilio ſæpe omni in genere tractanda, in id quoque præcepta ponemus. nam in ſenatu,& in conſilio de Siphace diu deliberatum eſt, & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimium, & eius conſilium diu dictum eſt. Et magis in hoc quidem ignoſcendi, quàm cognoſcendi, poſtulatio valuit. nam ſemper animo bono ſe in populum R. fuiſſe non tam facile probabat,cum coniecturali cõſtitutione vteretur, quàm vt propter poſterius beneficium ſibi ignoſceretur,cum deprecationis partes adiungeret. Oportebit igitur eum,qui,ſibi vt ignoſcatur,poſtulabit, commemorare ſi qua ſua poterit beneficia,&,ſi poterit,oſtendere ea maiora eſſe, quàm hæc,quæ deliquerit; vt plus ab eo boni, quàm mali profectum eſſe videatur. Deinde maiorum ſuorum beneficia, ſi qua extabunt,proferre. Deinde, oſtendere, non odio, neque crudelitate feciſſe quod fecerit,ſed aut ſtultitia,aut impulſu alicuius,aut aliqua honeſta,aut probabili cauſa. Poſtea polliceri & confirmare, ſe & hoc peccato doctũ, & beneficio eorum,qui ſibi ignouerint,confirmatum, omni tempore à tali ratione abſuturum. Deinde ſpem oſtendere, aliquo ſe in loco,magno ijs, qui ſibi conceſſerint,vſui futurum. Poſtea, ſi facultas erit, ſe aut conſanguineum,aut iam à maioribus in primis amicum eſſe demonſtrabit,& amplitudinem ſuæ voluntatis,& nobilitatem generis eorum,qui ſe ſaluum velint,& dignitatem oſtendere,& cetera ea,quæ perſonis ad honeſtatem,& amplitudinem ſunt attributa,cum conqueſtione, ſine arrogantia in ſe eſſe demonſtrabit; vt honore potius aliquo, quàm vllo ſupplicio dignus eſſe videatur. Deinde ceteros proferre,quibus maiora delicta conceſſa ſunt. Ac multum proficiet,ſi ſe miſericordem in poteſtate,& propenſum ad ignoſcendum fuiſſe oſtendet. Atque ipſum illud peccatum erit extenuandum,vt quamminimum fuiſſe videatur,& aut turpe,aut inutile demõſtrandum tali de homine ſupplicium ſumere. Deinde locis communibus miſericordiam captare oportebit ex ijs præceptis, quæ in primo libro ſunt expoſita. Aduerſarius autem malefacta augebit,nihil imprudenter, ſed omnia ex crudelitate & malitia facta dicet: ipſum immiſericordem,ſuperbum fuiſſe: &,ſi poterit, oſtendet ſemper inimicum fuiſſe, & amicum fieri nullo modo poſſe. Si beneficia proferet,aut aliqua de cauſa facta,non propter beneuolentiam,demonſtrabit,aut poſtea odium eſſe acre ſuſceptum,aut illa omnia maleficijs eſſe deleta, aut leuiora beneficia quàm maleficia, aut, cum beneficijs honos habitus ſit, pro maleficio pœnã ſumi oportere. Deinde turpe eſſe,aut inutile ignoſci. Deinde,de quo vt poteſtas eſſet, ſæpe optarint, in eũ poteſtate non vti, ſummam eſſe ſtultitiam: & cogitare oportere,quem animum in eum,vel quale odium habuerint. Locus autem communis erit indignatio maleficij: & alter,eorum miſereri oportere,qui propter fortunam, non propter malitiam in miſerijs ſint.

VICTORINVS.

SVBIVNGITVR iuridicialis quæ ipſa cum genus ſit, in duo diuiditur, in abſolutam, & abſumptiuam. Abſolutæ ſupponit exemplum, quod trophæum æneum contra morem poſt victoriā Graij, de Graijs ſtatuerunt. Facit intentionem & depulſionem, ſupponitq́. rationem poſtea, ſed abſolutæ conſtitutionis, et naſcatur iudicatio. Iuſte fecimus, quia æternum virtutis noſtræ monimentum relinquere volumus. Sin autem dicatur, ideo æneum, quia meruiſtis, erit ratio de relatiua qualitate. Vnde intelligimus, in vnam cauſam conſtitutiones incidere poſſe plurimas principales. Verum etiam abſoluta, qualitas eaſdem habebit locos argumentorū, quos negocialis, ea partibus iuris natum ad vtilitatem ſuam conſuetudinis legum. Sed in abſoluta ipſa iura proferimus, vt factum defendas, vel lege, vel conſuetudine, vel natura. in negociali autem hæc iura proferuntur, et poſſit conſtitui quo iure eſſe debeat id, de quo negocium eſt, quia eius conſtitutionis ad futurum ſpectat intentio. (Aut ex ipſa re, aut ſimili, maiore, minore ne naſci videbitur.) Aut enim in iure poſita eſt hæc ſpecies, quæ quæritur. litis autem ex eo quòd in iure eſt, ad hoc negocium ſimilitudo traducitur. (Dubiæ rei) Theſis.ſ.(Certe continet amplificationem,) Locis communibus iam re probata, argumentum facies. (Illud enim adhuc in quæſtione eſt, quod augeri per cōmunem locum poſſit & oporteat, conſiderabitur.) De re probata locum communem per argumentum non theſis. (Nam certi qui in omnes incidant loci, perſcribi non poſſunt.) In ſingulas conſtitutiones certi loci & proprij dari non poſſunt. Merito ergo & in negociali. Quoniam tamen in negociali de iure tractatur, loci communes hic eſſe poſſunt contra auctoritatem iuriſperitorum, ab auctoritate iuriſperitorū. (Nunc iuridiciale genus & partes eius cōſideremus.) Ipſa enim eſt quæ diuiditur. (Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe, non, vt negocialis,) In negociali quæritur, quid eſſe debeat iuris: in abſoluta, quid eſt iuris. (Non, vt negocialis,) Negocialis enim non habet ius certum, ſed quæritur de eo iure quod eſſe debeat in negocio præſenti. (Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe, non, vt negocialis.) In negociali qualitate ius efficitur ſententia iudicis, in abſoluta quod poſitum ius, & notum eſt, ab oratore ſumitur. (Implicite, & abſcondite,) Quia adhuc incertum eſt, & quæritur quod eſſe debeat. In hanc argumentationes ex iiſdem locis ſumendæ ſunt, atque in cauſam negocialem, quia de ante dictum eſt. vt ex partibus iuris naturæ, conſuetudinis, legum argumenta ſumamus. Hoc tamen, cum & in negociali hæc ſint diſtat abſoluta ab negociali, quòd illa latius aſſumit, vt probet, quemadmodum nouum ius eſſe poſſit de quo quæritur. abſoluta autem ipſa iura, et probet factum. (Aſſumptiua igitur tunc dicitur, cum ipſum ex ſe factum probari non poteſt,) Aſſumptiuæ qualitatis præcepta tractaturus, docet quid ipſa ſit, & eius partes quatuor ſupponit. Ac primam compenſationem, quam & comparationem appellat. huius exemplum ſubijcit, Imperatoris eius qui inſtrumenta & arma tradiderit, vt exercitum ab obſidione hoſtium liberaret: hic quoniam finitiuus ſtatus eſſe potuit, quid ſit lædere maieſtatem. (Certi enim nominis reus eſt.) Cuius conſtitutionis.i.finitiuæ tractatu omiſſo, ipſam conſiderat compenſationem. Ac præcepta hæc conſtituit, et ſi quid per coniecturam tractandum ſit, prima parte tractetur, vel hoc non obfuiſſe, vel hoc non futurum fuiſſe, propter quod illud vnde reus ſit, dicatne eſſe commiſſum. Iſta coniectoralia ſunt. Item ſi definitio fuerit cum alia qui certi nominis reus eſt, trāsferenda huc ſunt omnia quæ ſunt definitionis. monetq. nunc alteram, nunc vtranque conſtitutionem.i.& finem & coniecturam in prima parte tractari & item alias, tractis.ſ.huc rationibus ſingularum & cōfirmationis & infirmationis. Ipſius autem compenſationis præcepta hæc ſunt, vt comparemus, id quod admiſſum eſt, & propter quod admiſſum eſt, ex partibus honeſtatis, vtilitatis, neceſſitatis vt neque fuiſſe aut honeſtum, aut vtile, aut neceſſarium. Vbi & gradus tangi poteſt, non tam vtile, non tam honeſtum, non tam neceſſarium: quæ partes.i.vtilis, honeſti, neceſſarij, plenius intelligentur in præceptis deliberatiuæ. Sic facta ſeparatione, & eius beneficij quod præſtitiſſe ſe dicit, & eius maleficij quod admiſit, actio poſtrema ducenda eſt ad formam deliberatiuæ, vt ita agatur, quaſi ſuadeat, aut diſſuadeat orator, faciendum, aut non faciendum. quoniam accuſatoris para eſt vtique, et diſſuadeat, defenſor vero hæc omnia contraria actione conuertet. Cum ille coniectura vſus fuerit, coniecturaliter reſpondeat. Item contra fidem aſſumat argumenta officij. ipſius autem compenſationis contrarias partes tenebit, vt doceat vtile, honeſtum, neceſſarium fuiſſe quod fecerit. Aut tantopere per gradum vtile fuiſſe, honeſtum, neceſſarium. Loci communes ab accuſatore erunt duo in eum qui de turpi facinore confiteatur, & quærat aliquam defenſionem, & alter ipſius inutilitatis & turpitudinis expreſſio cum indignatione. Ad defenſore tres ſunt: nihil per ſe turpe aut inhoneſtum putari, niſi animo facientis conſideretur: alter, amplificatio beneficij præſtiti: tertius, expoſitio ipſius & periculi, & beneficij. (Ex quibus ſunt iudicationes duæ).ſ.iudicationes coniecturales. (Aut hæc comparatiua, cuius nunc indigemus.) Hæc iudicatio propria eſt ipſius compenſatiuæ conſtitutionis. (Hoc cauſæ genus) Compenſatiuum.ſ.Oportebit adhibere ceterarum quoque conſtitutionum rationem atque præcepta. ſi tamen incidant ceteræ conſtitutiones. Illæ enim conſtitutiones quæ in aſſumptiua ſunt qualitate, poſſunt præcedentes omnes conſtitutiones recipere, vt hæc nunc, quæ compenſationis eſt, habet & finem & coniecturam. Ideo quæcunque genera ſunt quæſtionum: ſuis conſtitutionibus tractanda ſunt. (Ac maxime coniecturis faciendis) Vt per coniecturam, quæ quaſi incidens eſt cōpenſatio illa tollatur, qua is qui accuſatur maieſtatis, vtitur dicens, periturum fuiſſe exercitum niſi arma concederet. (Ij qui accuſabuntur, comparabunt.) Vt periturum fuiſſe exercitum negemus: quod ſumit hic, qui arma prodidit & inſtrumenta. (Aut ſi alia ratione,) Quoniam ſuperius duas rationes & duas iudicationes poſuit coniecturales, non futurum fuiſſe et periret exercitus, & non hoc animo factum idcirco hic eandem rationem repetit, et coniecturam dicant in hanc conſtitutionem tractādam. (Ex coniecturali conſtitutione ſumetur.) Quia partibus ſuis ipſa tractanda eſt. (Sin autem certo nomine maleficij) Vt nunc certo nomine reus eſt maieſtatis. Poteſt enim ſine certo nomine reus eſſe, & non ſtatim ad definitionem aſtringitur, cum criminis nomen nullum videtur obiectum. (Sin autem certo nomine maleficij vocabitur in iudicium,) Iam hic incipit incidentis ad hoc thema alterius ſtatus.i.finis, quem ſtatum finem & ſupra poſuit dicendo; Quia ſit maieſtatem minuere, præcepta tractare. (Sin aliud quoque aliquod genus) Quarumlibet conſtitutionum, vel præcedentium: vel ſequentium. (Quamplurimis inbrmet rationibus.) Vt dicat non futurum fuiſſe, vt periret exercitus. aut aliter, Non hoc animo feciſti, ſed vt perderes feciſti. (Deinde oportet accuſatorem illud, quod ipſe arguat, ab eo, quod defenſor comparat, ſeparare.) Poſt illa ſuperiora etiam hoc dicere oportebit accuſatorem, contendere, comparare. (Et, hoc extenuando, maleficij magnitudinem ſimul adaugere.) Vt extenues, quod præſtitiſſe ſe dicit, augeas, quod admiſit. (Deinde oportebit ipſam illam comparatiuam iudicationem exponere tanquā cauſam deliberatiuam,) In omnibus aſſumptiuis qualitatibus poſt omnia argumenta ex conſtitutione, quæ ſunt propria, locus extremus interponitur quaſi deliberatiuæ cauſæ, in qua quæritur quid faciendum ſit, vt ex hoc probetur quid faciendum fuerit. (Tanquam cauſam deliberatiuam,) Vt non iudicialis cauſa ſit, ſed deliberatiua, & eodem genere agatur, quaſi ſola ipſa eſſet.i.cauſa deliberatiua. (Aliquam in conſultationem,) Vt deliberatiua, non iudicialis cauſa ſit. hoc eſt enim conſultatio. (Defenſor autem, quibus in locis ab accuſatore aliæ conſtitutiones erunt inductæ,) Si accuſator coniectura, retorto contra genere dicendi, coniectura & defenſor vtetur. pari genere & finem, pari genere etiam comparationem ex contrario tractabit, vt quod ille inutile, hic vtile, quod ille inhoneſtum, hic honeſtum dicat & cetera his ſimilia? (Relatio criminis eſt, cum reus id, quod arguitur, confeſſus, alterius ſe inductum peccato, iure feciſſe demonſtrat) Secundam ſpeciem aſſumptiuæ qualitatis relationem poſuit. Hanc definiunt per definitionem. Quæ conſtitutio tunc eſt, cum alterius peccato ſe feciſſe reus dicit quidquid admiſit. huius exemplum ſubiecit Horatium, qui ſororem ſuam flentem interfecit. Et ſubiungit præcepta. primum, et ſi qua conſtitutio ante ipſam relatiuam tractari poſſit, excutiatur circa ipſum qui reus eſt: Non hoc animo feciſti. hoc vtique ſic factum eſt & in comparatione. Deinde quoniam relatio refert actus ad alterum, vt ſe defendat, dicit enim Feci, ſed ille meruit. Neceſſaria etiam hic ceterarum conſtitutionum ratio tractabitur. Cum enim cœperimus dicere, ille non meruit, & coniectura eſſe poteſt, & finis, & quælibet alia conſtitutio. Ergo accuſator in defenſione eius in quem reus transfert crimen, tractabit alias conſtitutiones. Hoc pacto fit, ut licet relatio ſit conſtitutio, in hanc tamen adhibeamus alias conſtitutiones, duobus modi. uel circa perſonam ipſius rei, quo animo fecerit, uel circa perſonam illam inquam reus transferat crimen.

Poſt hæc igitur tractanda eſt ipſa relatio criminis quam in præceptis ab eodem ſubiectis cuius facile eſt recognoſcere. vſque ad illam partem, quæ ſemper (ſicut in ſuperiore præcepto traditum eſt) propoſitionem habet quaſi deliberatiuam, quæ ex vtilitatis honeſtatisque partibus quid agendum eſt, quaſi res in conſultatione ſit, declaratur. Defenſor habebit cuncta contraria. ſed ſi incidentes conſtitutiones aliæ fuerint, omnia ex earum diuerſa parte tractabit. Item per præcepta conuectendo modum, ad ſuam partem argumẽtando deducit eum locis communibus tam accuſatori quam defenſori datis, quos ipſe ſupponit. [Poſtea ſi qua facultas erit,) Ante relationem criminis, & eius argumentaſceteris conſtitutionibus accuſator & reum onerare debebit, & illum defendere in quem reus transfert crimen, nanque dici poteſt, Quod feciſti non hoc animo feciſti, quod eſt alterius conſtitutionis, deinde, & ille quem meruiſſe dicis, aut non meruit, aut non hoc pacto meruit, quod vtique aliarum eſt conſtitutionum. Ita antequam ex præceptis relationis aliquid agamus conſtitutionibus reliquis, & circa rei perſonam vti poſſumus vt eum arguamus, & circa perſonam eius in quem crimen transfertur, vt eum defendentes reum accuſare poſſimus. [Poſtea tranſlationis partibus vti,) Præſcriptione, Non tibi eum licuit occidere. [Deinde negare debebit, audiri oportere id,) Vt dicamus, Hodie audiendus tu non es, ſiquidem & tu illam qua punitus es, audire noluiſti. [Et id, quod iudicatum non ſit, pro infecto haberi oportere) Mentiris, quòd dicis ſororem fleuiſſe, quia non eſt inde iudicatum. [Nunc apud iudices accuſent, quem ſine iudicibus ipſi condemnarint:) Modo crimen ingeris, poſteaquam pœnas ſumpſiſti de ſorore. [Ac ſi idem facere ipſe, qui nunc accuſat, valuiſſet, ne hoc quidem ipſo quidquam opus fuiſſet iudicio:) Vt & hic qui Horatium accuſat, potuiſſet ſine iudicio illam quaſi peccantem occidere. [Si vero ceteri quoque idem faciant, omnino iudicium nullum futurum) Soritici ſyllogiſmi fecit formam, qui in infinitum ſemper de intecta rei definitione porrigitur, vt granum, cumulus, aceruus, occidit Horatius, occideret accuſator, ita ſemper ſine iudicio erit pœna. [Potuiſſe hunc ipſum de illa ſupplicium ſumere) Quaſi de ſorore. [Et de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio) Vt dicas tutum, honeſtum vtile, vel contra, quæ omnia in deliberationis præceptis tractantur. [Vt refelli, & contrariam in partem conuerti poſſint,) Vt cum ſupra verbi cauſa dictum ſit ab accuſatore, non debuiſſe à fratre interfeci ſororem dicat hic, magis à fratre debuiſſa. [Vt ne ab ipſo quidem, qui feciſſet, in dubium vocaretur) Vt negare non poſſet, quod admiſiſſet, quod hæc victoriam Romanam lugeret. [Et iudiciorum perturbatione) Quoniam non aiat occiſa iudicio, quæ occiſa eſt. [Remotio criminis eſt, cum eius intentio facti, quod ab aduerſario infertur, in alium, aut in aliud dimouetur &c.) Definitio. Hæc tertia ſpecies aſſumptiuæ qualitatis, remotio criminis dicitur, quæ definita eſt ſit. Cum intentio facti remouetur, vel in alium, vel in aliud ipſa autem remotio nunc rei eſt, nunc cauſæ, ſed ſi cauſa remouetur, vel in hominem remouetur, vel in rem. Sin autem res remouetur, tantum in hominem, remouetur, vel ab homine. Cauſæ remotionem in hominem docuit per exemplum, de legato Rhodiorum, cauſæ remotionem, in rem, in eodem exemplo oſtẽdit, cum dicit, mortuo quæſtore ſi legatus viaticum non accepiſſet. Verum præcepta tradit quibus vteretur accuſator, cum argueret eum qui cauſam facti in hominem remoueret. Et eſt primum, vt accuſator eum defendat, in quem culpa remouetur. ſed ſi hoc non potuerit, dicat hoc iudicium aliud eſſe, illud aliud. deinde dicet vnicuique ſuum eſſe officium, hunc non potuiſſe peccare, illum reum eſſe poſſe. non debere tamen coniungi defenſionem huius cum illius accuſatione. Hæc in remotionis partibus integris complenda accuſatoris ſunt. Defenſoris autem hæc, primum, vt quæcunque accuſator ex aliis conſtitutionibus argumenta fecerit, ſoluat, deinde, accuſet eum cuius cauſa peccaſſe dicit, deinde doceat, ſe aliter facere nec potuiſſe, nec debuiſſe, non potuiſſe ex vtilitatis partibus non debuiſſe ex honeſtatis. de vtroque autem in deliberatiuo genere tractabit. Deinde dicat à ſe omnia facta eſſe, quæ facere potuerit. Percurret omnia vitæ ſuæ præteritæ dicta, facta, conſilia, vt probat ſuam non fuiſſe culpam, cum hoc non impleuerit. Cum vero cauſa non in hominem, ſed in rem remouetur, omnia eadem præcepta accuſatoris & defenſoris erunt excepta val accuſatione hominis in quem remotio ſit, vel defenſiona rei. Remotio cum ſit, dedit exemplum de adoleſcente, qui porcam tenuit, remouet enim à ſe factum, & dicit non fuiſſe ſuæ poteſtatis facere, vel non facere. Hic naſcitur illud nouum, vt fiat remotio rei non in hominem, ſed ab homine, & exiſtat conſtitutio ab accuſatore, cum dicitur: Quod feciſti, non tu facere debuiſti. Exemplum dedit de prætore, qui conſules deberent, populum arma conuocauit. Hic præcepta dat, vti æſtimamus quid cuiuſque ſit poteſtatis, quid officij, ex vtilitatis partibus, & honeſtatis, & vt hoc probemus exemplis. deinde adiungit locos communes ſi qui eſſe poſſunt aut indignationis, aut conqueſtionis, vt, vterque ſibi pro ſuis partibus ſumat. [In alium, aut in aliud dimouetur.) Aut in perſonam aut in rem. De vtroque diſtinctius, & de honeſto, & de vtili. [Sin autem non in hominem certum, ſed in rem aliquam cauſa dimouebitur,) Hucuſque in perſonam, nunc in rem cauſa remouetur. [Accuſatione alterius, & culpæ depulſione dempta, ceteris ſimiliter vti locis oportebit,) In tota depulſione reliqua talia perſeuerant in rem, qualia fuerunt in perſonam. [Ipſius autem rei ſit remotio, cum id, quod datur crimini, negat neque ad ſe, neque ad officium ſuum reus pertinuiſſe:) Nunc remotio rei. nam ſupra cauſæ docuit remotionem & in hominem, & in rem, ſed remotio rei tantum in hominem ſit, & ſi duobus modis. nam nunc remotio ſit rei ab eo qui reus eſt, nunc remotio ſit rei ab eo qui accuſator eſt quod erit nouum, vt ſtatus ab accuſatore naſcatur. [Atque in hoc genere) Remotiuæ conſtitutionis, ubi tantum res, non cauſa remouetur. [Conceſſio eſt, per quam non factum ipſum improbatur ab reo, ſed, vt ignoſcatur, id petitur &c.) Quarta ſpecies eſt in aſſumptiua qualitate, conceſſio. Hanc definit ita, cum non factum purgamus, ſed vt ignoſcatur petimus. Hanc partitur in duo, in purgationem & deprecationem & purgationem definit ita cum non factum purgamus, ſed voluntatem, Id fieri dicit tripliciter, ſi aut imprudentes faciamus, aut caſu, aut neceſſitate. Imprudentiæ dat exemplum de vitulo immolato. Item caſus de eo qui hoſtias piatio non habuit ad diem certum. Item neceſſitatis, derelicta naui in portu, vbi non licebat inuenta. Hæc tria exempla iccirco iuncta poſuit, quia eorum omnium ſimilis præceptio eſt. nanque vt & in ſuperioribus ita & hic primum coniecturaliter agendum ab accuſatore. vt id, quod reus negat ſe voluntate feciſſe, conſilio factum doceat, ac voluntate. Deinde ſubiungit finitiui ſtatus tractatum, qui, vt ſupra docuit, quadruplex eſt, definitio breuis, aſtrictio definitionis & tertio loco, ſi aſſerit deductio eſt definitionis ad ſpeciem, ſi vero non aſſerit, ſeparatio definitionis a ſpecie. quarto loco ſit deſtructio definitionis partis aduerſæ. Verum hi commiſſa deſtructione definitionis partis aduerſæ, reliqua tria complebuntur, vt breuiter definiat caſum imprudentiam neceſſitatem, deinde adiungit approbationem definitionis per exempla. tertio loco ſeparet à definitione, quod reus fecit, & id oſtendat eſſe diſſimile, quod ſit eius factum non ignorabile, non fortuitum, non neceſſarium demonſtrabit poſt hæc potuiſſe uitari, potuiſſe prouideri. & id doceat, quemadmodum deinde adiungat accuſator alteram definitionem, per quam nomina alia ſupponat imprudentiæ, caſui, neceſſitati, inertiam, negligentiam, fatuitatem. Poſt hæc illud adiicit, vt caueamus, ne forte neceſſitas habuerit turpitudinem, vt diſputari poſſit mori melius fuiſſe, ne tantam turpitudinem ſubiremus. Poſt hæc dicit adiungendum eſſe tractatum de iuris & æquitatis natura, de qua & in negociali qualitate tractatum eſt, & maxime in abſoluta iuridiciali, quæ duæ qualitates ſolis videntur diſtare temporibus, nam rerum tractatu eodem continentur. Poſt hæc dicit adiungenda exempla, ſi tamen facultas dabit. in quibus doceamus ſimili de cauſa neſcio quibus veniam non eſſe conceſſam, & adiungemus illis fuiſſe magis tribuendam. Poſtremo ex partibus deliberationis turpe & inutile doceamus eſſe concedi, & magnum periculum futurum, cum tanta res admiſſa ſit, ſi non fuerit a iudicibus vindicata. Contra hæc defenſor conuerſione vtetur horum omnium, vt & in ſuperioribus docuimus. maxime autem vt defendat voluntatem, & augeat quod voluntati fuit impedimento, & doceat nihil amplius ſe potuiſſe facere quam fecit. Deinde inducat locum communem, voluntatem expectari oportere. deinde conqueſtionem, cum culpa careat, ſe affici ſupplicio, communem hominum eſſe infirmitatem. Loci vero communes accuſatoris hi ſunt, in eum qui confitetur, & alteri peccandi licentia tribuitur, ſi non de facto, ſed de voluntate quæratur. Defenſoris conqueſtio eſt de calamitate, quòd non culpa ſua, ſed vi maiore peccarit. Alter locus, de fortunæ poteſtate, & infirmitate hominum. Tertius locus, animum, non euentum conſiderari poſt hæc exempla atque tractatus admonet, quod in omnibus exemplis ſupra poſitis leges ſint. Vnde neceſſario incidunt tractatus etiam legales. ſed hoc negat eſſe mirandum, quòd cauſarum genera quædam ſimpliciter explicantur, quędam

coniuncta ſunt. vnde qui omnia præcepta cognouerit quidquid perſpexerit in exemplo, tranſlatione locorum neceſſaria perſequetor. nam hic & leges ſint, neceſſario quæ legũ præcepta ſunt, complere debemus, de quibus poſt dicetur. Nunc tantum ea præcepta poſuit, quæ conceſſioni, de qua tractatus erat, conuenirent. Si quid res ipſa dabit facultatis, coniecturam induci ab accuſatore oportebit, vt dicat accuſator per coniecturam, aut prudenter feciſſe, aut non caſu feciſſe, aut non neceſſitate, ſed voluntate feciſſe. Atque tum ex his locis iuris atque æquitatis naturam oportebit quærere, & quaſi in abſoluta iuridiciali per ſe hoc ipſum ab rebus omnibus ſeparatim conſiderare, quoniam conuenit negociali abſoluta qualitas tractata rebus, & diſtat tantummodo tẽpe, quia negocialis de futuro iuſto agit, abſoluta de præterito. [Si aut in iis, aut in aliis exemplis ſcripti quoque controuerſiam adiunctam videbit.) Hoc præcepto oſtendit, incidere ſemper legales poſſe controuerſias conſtitutionibus principalibus, nec aliquã legale ſtatus poſſe exiſtere principales. [Deprecatio eſt, in qua non defenſio facti, ſed ignoſcendi poſtulatio continentur.) Secũda pars conceſſionis deprecatio eſt. Hanc definiuit ita, cum non factum defendimus, ſed aperte veniam poſtulamus. Hoc autem actionis genus non frequenter incurrit in iudiciis, ſed in Senatu aliquoties, & apud populum. Dat exemplum vel Quinti Numitorii, vel Syphacis, vbi aperte nulla alia conſtitutione venia poſtulata ſit, ſubiungit præcepta, primo eius qui vt ignoſcatur poſtulat vt ſua beneficia cõmemoret, ſi qua habuerit in vita præterita, & ea doceat eſſe maiora quam eſſet factum vnde reus eſt. deinde maiorum ſuorum beneficia oſtendat, deinde dicat ſe non odio neque crudelitate feciſſe quod fecerit, ſed ſtultitia, aut alicuius impulſu, deinde polliceatur, ſe alicubi profuturum. deinde oſtendat ſe conſanguineum magnis ac principalibus viris, vel amicum, deinde amplitudinem ſuam & voluntatis & generis, & eorum voluntatem oſtendat qui de ſe iudicent, & omnia quæ perſonæ amplitudinem honeſtatemq́ demonſtrent exaggeret. ſed hæc cum conqueſtione potius q̃ cum arrogantia. Poſt hæc adiungere exempla debet, in quibus doceat, aut ſimili de cauſa ignotum multis, aut maiora conceſſa delicta. deinde doceat ſe in poteſtate item fuiſſe, & id ignouiſſe quamplurimis. Poſtremo ipſum peccatum extenuare debebit, & comparare, propter paruum admiſſum ſe hominem tali honore excellentem, ſupplicio affici nõ oportere, quo afficiuntur cæteri qui maiora committunt. Hæc confirmare locis communibus, qui ad captandam miſericordiam in primo libro videntur expoſiti. Sed contra hunc qui dicit, primum maleficium augebit. deinde dicet, nihil imprudenter factũ, ſed crudeliter & inimice omnia. ipſum immiſericordem, immitẽ, ſuperbum, inimicum ſemper fuiſſe, amicum nunquam futurum. & ſi beneficia protulerit ille qui veniam petit, is qui contra dicit, docere debebit, cauſa alia, non beneuolentia præſtitum, aut aliud maius poſtea conſecutum, & hoc malo beneficia ſuperiora deleta, aut leuiora beneficia maleficiis, aut ut honor habitus eſt benefactis. pro maleficio pœne ſumatur. Deinde vt per locum communem dicat turpe eſſe & inutile ignoſci. Deinde optatum fuiſſe, vt rexa aliquando fieret, & nunc non vindicari. Poſtremo cogitare debere, quali animo circa eum fuerit, & quali odio. Loci communes eius erunt, indignatio maleficii, & alter, vt eorum miſereantur qui fortuna, non malitia peccauerint. [Nam in ſenatu & in conſilio de Syphace diu deliberatum eſt, &c.) Ita hic docet poſtulatam eſſe veniam per deprecationem. nam ſemper animo bono in populum fuiſſe, non tam facile probabat, cum coniecturali conſtitutione ſteterat. Ita excluditur eius coniectura, qua factum negabitur, quod erga populum R. bono animo fuiſſet, & relinquebatur ſola deprecatio.

DE PRAEMIO, ET POENA.

QVONIAM igitur in generali conſtitutione tandiu propter eius partium multitudinem commoramur, ne forte varietate, & diſſimilitudine rerum deductus alicuius animus in quendam errorem deferatur, quid etiam nobis ex eo genere reſtet, & quare reſtet, admonendum videtur. Iuridicialem cauſam eſſe dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, præmii aut pœnæ ratio quæreretur. Eas cauſas, in quibus de æquo & iniquo quæritur, expoſuimus. Nunc reſtat vt de præmio & de pœna explicemus. Sunt enim multæ cauſæ, quæ ex præmii alicuius petitione conſtant. Nam & apud iudices de præmio ſæpe accuſatorum quæritur, & à ſenatu, aut concilio aliquod præmium ſæpe petitur. Ac neminem conuenit arbitrari nos, cum aliquod exemplum ponamus, quod in ſenatu agatur, ab iudiciali genere exemplorum recedere. Quidquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cum ad eam dictionem ſententiarum quoque ratio accommodetur, id non, ſi per ſententiæ dictionem agitur, deliberatiuum eſt; ſed, quia de homine ſtatuitur, iudiciale eſt habendum. Omnino autem qui diligenter omnium cauſarum vim, & naturam cognouerit, cum genere primo, tum etiam forma eas intelliget diſſidere: cæteris autem partibus aptas inter ſe omnes, & aliam in aliam implicatam videbit. Nunc de præmiis conſideremus. L. Licinius Craſſus conſul quoſdam in citeriore Gallia nullo illuſtri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero præditus, vt digni eſſent qui hoſtes populi R. eſſe dicerentur; quòd tamen excurſionibus & latrocinijs infeſtam prouinciam redderent, conſectatus eſt, & confecit. Romam rediit, triumphum ab ſenatu poſtulat. Hic, vt & in deprecatione, nihil ad nos attinet, rationibus, & infirmationibus rationum ſupponendis ad iudicationem peruenire: propterea quòd, niſi alia quoque incidet conſtitutio, aut pars conſtitutionis, ſimplex erit iudicatio, & in quæſtione ipſa continebitur. In deprecatione huiuſmodi, Oporteat ne pœna affici. In hac huiuſmodi, Oporteat ne præmium dari. Nunc ad præmii quæſtionem appoſitos locos exponemus. Ratio igitur præmii quatuor eſt in partes diſtributa, in beneficia, in hominem, in præmii genus, in facultates. Beneficia ex ſua vi, ex tempore, ex animo eius, qui fecerit, ex caſu conſiderantur. Ex ſua vi quærentur, hoc modo: Magna an parua, facilia an difficilia, ſingularia ſint an vulgaria, vera an falſa quadam ex oratione honeſtentur. Ex tempore autem, Si tum cum indigeremus, cum cæteri non poſſent, aut nollent opitulari, ſi tum cum ſpes deſeruiſſet, opitulatus ſit. Ex animo, Si non ſui commodi cauſa, ſed eo conſilio fecit omnia, vt hoc conficere poſſet. Ex caſu, Si non fortuna, ſed induſtria factum videbitur, aut ſi induſtriæ fortuna obſtitiſſet. In hominem autem, Quibus rationibus vixerit, quid ſumptus in eam rem, aut laboris inſumpſerit, & ſi quid aliquando tali fecerit, num alieni laboris, aut deorũ bonitatis præmium ſibi poſtulet: num aliquando ipſe talem ob cauſam aliquem præmio affici negarit oportere: aut num iam ſatis pro eo, quod fecerit, honos habitus ſit: aut num neceſſe fuerit ei facere id, quod fecerit: aut num huiuſmodi ſit factum, vt, niſi feciſſet, ſupplicio dignus eſſet, non, quia feciſſet, præmio: aut num ante tempus præmium petat, & ſpem incertam certo venditet pretio: aut num, quo ſupplicium aliquod vitet, eo præmium poſtulet, vt de ſe præiudicium factum eſſe videatur. In præmii autem genere, quid, & quantum, & quamobrem poſtuletur, & quo & quanto quæque res præmio digna ſit, conſiderabitur. Deinde apud maiores quibus hominibus, & quibus de cauſis talis honos ſit habitus, quæretur. Deinde ne is honos nimium peruagetur. Atque hic eius, qui contra aliquem præmium poſtulantem dicet,

cet, locus erit communis, præmia virtutis & officij ſancta & caſta eſſe oportere, neque ea aut cum improbis cōmunicari, aut in mediocribus hominibus peruulgari. Et alter, minus homines virtutis cupidos fore virtutis præmio peruulgato. Quæ enim rara & ardua ſint, ea ex præmio pulchra & iucunda hominibus videri. Et tertius, ſi exiſtant qui apud maiores noſtros ob egregiam virtutem tali honore dignati ſunt, non ne de ſua gloria, cum pari præmio tales homines affici videant, deliberari putent? & eorum enumeratio, & cum eis, quos contra dicat, comparatio. Eius autem, qui præmium petet, facti ſui amplificatio, & eorum, qui præmio affecti ſunt, cum ſuis factis contentio. Deinde ceteros à virtutis ſtudio repulſum iri, ſi ipſe præmio non ſit affectus. Facultates autem conſiderantur, cum aliquod pecuniarum præmium poſtulatur, in quo, vtrum copia ne ſit agri, vectigalium, pecuniæ, an penuria, conſideratur. Loci communes, facultates augere, non minuere oportere; & impudentem eſſe, qui pro beneficio non gratiam, verum mercedem poſtulet: contra autem, de pecunia ratiocinari, ſordidum eſſe, cum de gratia referenda deliberetur: & ſe non pretium pro facto, ſed honorem, ita vt factitatum ſit, pro beneficio poſtulare. Ac de conſtitutionibus quidem ſatis dictum eſt: nunc de iјs controuerſijs, quæ in ſcripto verſantur, dicendum videtur.

VICTORINVS.

QVONIAM igitur in generali conſtitutione tandiu propter eius partium multitudinem commoramur, &c.) Omnes quatuor conſtitutiones cum ſuis ſpeciebus expoſuit. Supererat iam de controuerſijs legalib' diſputari. ſed qm̄ partitus qualitatem, ſpecies ei duas dederat, iuridicialē & negocialem, ipſamq̃. rurſus iuridicialem diuidens in abſolutam & aſſumptiuam, ſpecies et duas dederat, iuridicialem ipſam ita definierat, vt in ea æqui & iniqui natura, aut præmij, aut pœnæ ratio quæreretur, æqui & iniqui natura in omnibus expoſita eſt ſupra tractatibus circa omnes ſpecies iuridicialis. vnde nunc neceſſario admonet, de pœne ac præmij ratione eſſe tractandum, quod multa exiſtunt genera cauſarum ex præmij petitione ſimiliter & pœnæ. nam Cic. de præmio tantum loquitur. Nos tamen & ad pœnæ actionem ratione tradita, præceptum de præmio per ſimilitudinem transferemus. Petuntur, inquit, præmia, & apud iudices, & in ſenatu, & in aliquo conſilio. Hic admonet, quod in ſenatu dixit, ne quis arbitretur de deliberatiuo dicendi genere ſumptum eſſe tractatum, cum de iudiciali genere dicendi omnis tractatus haberetur. Hoc, inquit, neminem moueat, qm̄ & apud ſenatum licet ſententiæ dictio ſit. Quod dicendi genus deliberatiuæ conuenit, tamen iudiciale genus dicendi eſt exiſtimandum, cum & in ſenatu licet de probando homine, improbandoq̃. tractetur. & omnino, inquit, iſta tria genera cauſarum forma quadam & primo genere diſtant, altiore tamen & pleniore intellectu implicita ſibi & connexa, ſuis partibus continentur. [Nam & apud iudices de præmio ſæpe accuſatorum quæritur &c.) Accuſatoribus lege præmia dabantur hoc ipſo ꝙ accuſabant. exemplum dat Tullius in Diuin. Nullo præmio adductus ſum. item, Non.n. ſpolia Caij Verris concupiui. [Id non, ſi per ſententiæ dictionem agitur, deliberatiuum eſt; &c.) Deliberatiuum.n. ſic definierat, vt diceret: Cum res poſita in conſultatione ciuili, habet in ſe ſententiæ dictionem. Ergo cum agitur in ſenatu de homine probādo, vel improbando non deliberatiua exinde dicenda eſt, quia habet ſñiæ dictionem, ſed iudicialis cauſa magis, quia de homine probādo, improbandoq̃. tractatur. [Nunc de præmijs conſideremus &c.) Hinc dare præcepta incipit, quæ ſeruanda ſunt cū præmium poſtulamus quod ſolum ſupererat de cōſtitutione iuridiciali tractata, vt natura equi & recti, aut præmij & pœnæ ratio q̄ratur. Dat exemplum in quo præmium poſtulatur, de eo qui triumphum petit. poſt quod exemplum admonet, neque hic, neque in deprecatione nos lacta intentione, & depulſione, & nata quæſtione, aut rationem inquirere, aut depulſionem rationis, ſed ipſam eſſe iudicationem, quæ ſit q̄ſtio. In deprecatione, hoc modo: Oporteat ne affici pœna. In præmij petitione: Oporteat ne dari præmium. Deinde ergo dicenda in præmij petitione in quatuor, in beneficia, in hoīem, in præmij genus, in facultates, quibus ſingulis partes certas ipſe ſupponit. ſimulq̃. docuit locos cōes, quos tm̄ in his partibus ex quatuor habemus, in præmij genere, & in facultatibus. Hæ.n. duæ partes affectus tenent, & poſſunt audientes publicæ rationis præmium, & facultas plurimum commouere. An de conſtitutionibus quidem ſatis dictum eſt. Nunc de iјs controuerſijs quæ in ſcripto verſantur dicendum uidetur.

DE CONTROVERSIIS QVAE IN SCRIPTO VERSANTVR.

IN ſcripto verſatur controuerſia, cum ex ſcriptionis ratione aliquid dubij naſcitur. Id fit ex ambiguo, ex ſcripto & ſententia, ex contrarijs legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem naſcitur controuerſia, cum, quid ſenſerit ſcriptor, obſcurum eſt, quòd ſcriptum duas pluresue res ſignificat, ad hunc modum: Paterfamilias, cum filium heredem faceret, vaſorum argenteorum centū pōdo vxori ſuæ ſic legauit: Heres meus vxori meæ vaſorū argenteorum pondo centum, quæ volet, dato. Poſt mortem eius vaſa magnifica, & pretioſe cęlata petit à filio mater: ille ſe, quæ ipſe vellet, debere dicit. Primum, ſi fieri poterit, demonſtrandum eſt non eſſe ambigue ſcriptum, propterea quòd omnes in conſuetudine ſermonis ſic vti ſolent eo verbo vno pluribusue in ea ſententia, in qua is, qui dicet, accipiendum eſſe demonſtrabit. Deinde ex ſuperiore & ex inferiore ſcriptura docendum id, quod quæratur, fieri perſpicuum. Quare ſi ipſa ſeparatim ex ſe verba conſiderentur, omnia aut pleraque ambigua viſum iri. Quæ autem ex omni conſiderata ſcriptura perſpicua fiant, hæc ambigua non oportere exiſtimari. Deinde qua in ſententia ſcriptor fuerit, ex ceteris eius ſcriptis, & factis, dictis, animo, atque vita eius ſumi oportebit, & eam ipſam ſcripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare, ſi quid aut ad id appoſitum ſit, quod nos interpretemur, aut ei, quod aduerſarius intelligat, aduerſetur. Nam facile, quid veriſimile ſit eum voluiſſe qui ſcripſit, ex omni ſcriptura, & ex perſona ſcriptoris, atque iјs rebus, quæ perſonis attributæ ſunt, conſiderabitur. Deinde erit demonſtrandum, ſi quid ex ipſa re dabitur facultatis, id, quod aduerſarius intelligat, multo minus commode fieri poſſe, quàm id, quod nos accipimus; quòd illius rei neque adminiſtratio, neque exitus vllus extet: nos quod dicamus, facile & commode tranſigi poſſe: vt in hac lege (nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur) Meretrix coronam auream ne habeto: ſi habuerit, publica eſto. Contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, poſſet dici, neque adminiſtrationem eſſe vllam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda: at in aura publicando & adminiſtrationem, & exitum facilem eſſe, & incommodi nihil ineſſe. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num illo probato, quod aduerſarius intelligat, vtilior res, aut honeſtior, aut magis neceſſaria, à ſcriptore neglecta videatur. Id fiet, ſi id, quod

nos

nos demonſtrabimus, honeſtum, ant vtile, aut neceſſarium demonſtrabimus: & ſi id, quod ab aduerſarijs dicetur, minime eiuſmodi dicemus eſſe. Deinde ſi in lege erit ex ambiguo controuerſia, dare operam oportebit, vt de eo, quod aduerſarius intelligat, alia in lege cautum eſſe doceatur. Permultum autem proficiet illud demonſtrare, quemadmodum ſcripſiſſet, ſi id, quod aduerſarius accipiat, fieri aut intelligi voluiſſet: vt in hac cauſa, in qua de vaſis argenteis quæritur, poſſit mulier dicere, nihil attinuiſſe, aſcribi, quæ volet, ſi heredis volnntati permitteret: eo enim non aſcripto, nihil ineſſe dubitationis, quin heres, quæ ipſe vellet, daret. Amentię igitur fuiſſe, cum heredi vellet cauere, id aſcribere, quo non aſcripto nihilo minus heredi caueretur. Quare hoc genere magnopere talibus in cauſis vti oportebit: ſi hoc modo ſcripſiſſet, iſto verbo vſus non eſſet, non iſto loco verbum iſtud collocaſſet. Nam ex his ſententia ſcriptoris maxime perſpicitur. Deinde, quo tempore ſcriptum ſit, quærendum eſt, vt, quod eum voluiſſe in eiuſmodi tempore veriſimile ſit, intelligatur. Poſt ex deliberationis partibus, quid vtilius, & quid honeſtius, & illi ad ſcribendum, & his ad comprobandum ſit, demonſtrandum: & ex his ſi quid amplificationis dabitur, communibus vtrunque locis vti oportebit. Ex ſcripto & ſententia controuerſia conſiſtit, cum alter verbis ipſis, quæ ſcripta ſunt, vtitur: alter ad id, quod ſcriptorem ſenſiſſe dicet, omnem adiungit dictionem. Scriptoris autem ſententia ab eo, qui ſententia ſe defendet, tum ſemper ad idem ſpectare, & idem velle demonſtrabitur: tum ex facto, aut ex euentu aliquo ad tempus id, quod inſtituit, accommodatur. Semper ad idem ſpectare, hoc modo: Paterfamilias cum liberorum nihil haberet, vxorem autem haberet, in teſtamento ita ſcripſit: Si mihi filius genitus fuerit vnus, pluresue, is mihi heres eſto. Deinde quæ aſſolent. Poſtea, Si filius ante moritur, quàm in tutelam ſuam venerit, tu mihi, dicebat, ſecundus heres eſto. Filius non eſt natus. ambigunt agnati cum eo, qui eſt heres, ſi filius ante, quàm in tutelam veniat, mortuus ſit.

In hoc genere non poteſt hoc dici, ad tempus, aut ad euẽtum aliquem ſententiam ſcriptoris oportere accommodari: propterea quòd ea ſola demonſtratur, qua fretus ille, qui contra ſcriptum dicet, ſuam eſſe hereditatem defendit. Alterum autem genus eſt eorum, qui ſententiam inducunt: in quo non ſimplex voluntas ſcriptoris oſtenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum idẽ valeat; ſed ex quodam facto, aut euentu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus iuridicialis aſſumptiuæ maxime ſuſtinetur. Nam tum inducitur comparatio, vt in eum, qui, cum lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hoſtibus opprimerentur, ſi foris eſſent, quòd prope muros caſtra hoſtes haberent. Tum relatio criminis, vt in eo, qui, cum communis lex omnium hominẽ occidere vetaret, Tribunum militum ſuum, qui vim ſibi inferre conaretur, occidit. Tum remotio criminis, vt in eo, qui, cum lex, quibus diebus in legationem proficiſceretur, præſtitueret, quia ſumptum non dedit Quæſtor, profectus non eſt. Tum conceſſio per purgationem & per imprudentiam, vt in vituli immolatione: & per vim, vt in naui roſtrata: & per caſum, vt in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita ſententia inducetur, vt vnum quoddam voluiſſe ſcriptor demonſtretur: aut ſic, vt in eiuſmodi re & tempore hoc voluiſſe doceatur. Ergo is, qui ſcriptum defendit, his locis plerunque omnibus, maiore autem parte ſemper poterit vti. Primum ſcriptoris collaudatione & loco communi, nihil eos, qui iudicent, niſi id, quod ſcriptum ſit, ſpectare oportere: & hoc eo magis, ſi legitimum ſcriptum proferetur, id eſt, aut lex ipſa, aut ex lege aliquid. Poſtea, quod vehementiſſimum eſt, facti aut intentionis aduerſariorum cum ipſo ſcripto contentione, quid ſcriptum ſit, quid factum, quid iuratus iudex: quem locum multis modis variare oportebit. Tum ipſum ſecum admirantem quidnam contra dici poſſit, tum ad iudicis officium reuertentem, & ab eo quærentem quid præterea audire aut expectare debeat: tum ipſum aduerſarium quaſi intentantis loco producendo, hoc interrogando, vtrum ſcriptum neget eſſe eo modo, an ab ſe contra factum eſſe, aut contra contendi neget: vtrum negare auſus ſit, ſe dicere deſiturum.

Si neutrum neget, & contra tamen dicat, nihil eſſe quo hominem impudentiorem quiſquam ſe viſurum arbitretur. In hoc ita commorari conueniet, quaſi præterea nihil dicendum ſit, & quaſi contradici nihil poſſit, ſæpe id, quod ſcriptum eſt, recitando, ſæpe cum ſcripto factũ aduerſarij confligendo, atque interdum acriter ad iudicem ipſum reuertendo. Quo in loco iudici demonſtrandum eſt, quid iuratus ſit, quid ſequi debeat: duabus de cauſis iudicem dubitare oportere, ſi aut ſcriptum ſit obſcure, aut neget aliquid aduerſarius. Cum & ſcriptum ſit aperte, & aduerſarius omnia confiteatur, tum iudicem legi parere, non interpretari legem oportere.

Hoc loco confirmato, tum diluere ea, quæ contra dici poterant, oportebit. Contra autem dicetur, ſi aut prorſus aliud ſenſiſſe ſcriptor, & ſcripſiſſe aliud demonſtrabitur, vt in illa de teſtamento quam poſuimus controuerſia; aut cauſa aſſumptiua inferetur, quamobrem ſcripto non potuerit aut non oportuerit obtemperari. Si aliud ſenſiſſe ſcriptor, aliud ſcripſiſſe dicetur, is, qui ſcripto vtetur, hoc dicet, non oportere de eius voluntate nos argumentari, qui, ne id facere poſſemus, indicium nobis reliquerit ſuæ voluntatis: multa incommoda conſequi, ſi inſtituatur, vt à ſcripto recedatur. nam & eos, qui aliquid ſcribant, non exiſtimaturos id, quod ſcripſerint, ratum futurum: & eos, qui iudicent, certum, quod ſequantur, nihil habituros, ſi ſemel à ſcripto recedere conſueuerint. Quòd ſi voluntas ſcriptoris conſeruanda ſit, ſe non aduerſarios à voluntate eius ſtare. Nam multo propius accedere ad ſcriptoris voluntatem eum, qui ex ipſius eum literis interpretetur, quàm illum qui ſententiam ſcriptoris non ex ipſius ſcripto ſpectet, quod ille ſuæ voluntatis quaſi imaginem reliquerit, ſed domeſticis ſuſpicionibus perſcrutetur. Sin cauſam afferet is, qui à ſententia ſtabit; primum erit contradicendũ, quàm abſurdum non negare contra legem feciſſe, ſed, quare fecerit, cauſam aliquam inuenire. Deinde conuerſa omnia eſſe: ante ſolitos eſſe accuſatores iudicibus perſuadere, affinem eſſe alicuius culpæ eum, qui accuſaretur: cauſam proferre, quæ eum ad peccandum impuliſſet: nunc ipſum reum cauſam afferre, quare deliquerit.

Deinde hanc inducere partitionem, cuius in ſingulas partes multæ conuenient argumentationes. Primum nulla in lege vllam cauſam contra ſcriptum accipi con-

uenire. Deinde ſi in ceteris legibus conueniat, hanc eſſe huiuſmodi legem, vt in ea non oporteat. Poſtremo ſi in hac quoque lege oporteat, hanc quidem cauſam accipi minime oportere. Prima pars hi fere locis confirmabitur, ſcriptori neque ingenium, neque operam, neque vllam facultatem defuiſſe, quo minus poſſet aperte perſcribere id, quod cogitaret: non fuiſſe ei graue, nec difficile, eam cauſam excipere, quam aduerſarij profe: ant, ſi quidquam excipiendum putaſſet: conſueuiſſe eos, qui leges ſcribant, exceptionibus vti. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus ſcriptas, & maxime videre, ſi quæ in ea ipſa lege, qua de agitur, ſit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis ſcriptorem, quo magis eum probetur fuiſſe excepturum, ſi quid excipiendum putaret; & oſtendere, cauſam accipere, nihil aliud eſſe, niſi legem tollere: ideo quòd, cum ſemel cauſa conſideretur, nihil attineat eam ex lege conſiderare, quippe quæ in lege ſcripta non ſit. quod ſi ſit inſtitutum, omnibus cauſam dari, & poteſtatem peccandi, cum intellexerint vos ex ingenio eius, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam iurati ſitis, rem iudicare. Deinde & ipſis iudicibus iudicandi, & ceteris ciuibus viuendi rationes perturbatum iri, ſi ſemel à legibus receſſum ſit. Nam & iudices neque quid ſequantur habituros, ſi ab eo, quod ſcriptum ſit, recedant; neque quo pacto alijs improbare poſſint, quòd contra legem iudicarint: & ceteros ciues quid agant ignoraturos, ſi ex ſuo quiſque conſilio, & ex ea ratione, quæ in mentem aut in libidinem venerit, non ex communi præſcripto ciuitatis vnamquanque rem adminiſtrabit. Poſtea quærere à iudicibus ipſis, quare in alienis detineantur negocijs, cur reipub. munere impediantur, cum ſæpius ſuis rebus & commodis ſeruire poſſint, cur in certa verba iurent, cur certo tempore conueniant, certo diſcedant; nihil quiſquam afferat cauſæ, quo minus frequenter operam reipub. det, niſi quæ cauſa in lege excepta ſit: an ſe legibus obſtrictos in tantis moleſtijs eſſe æquum cenſeant, aduerſarios noſtros leges negligere concedant.

Deinde item quærere ab iudicibus, ſi eius rei cauſam, propter quam ſe reus contra legem feciſſe dicat, exceptionem ipſe in lege adſcribat, paſſuri ne ſint. Poſtea hoc, quod faciat, indignius & impudentius eſſe, quàm ſi adſcribat. Age porro, quid ſi ipſi velint iudices adſcribere, paſſurus ne ſit populus? atque hoc eſſe indignius, quam rem verbo & literis mutare non poſſint, eam re ipſa, & iudicio maxime commutare. Deinde indignius eſſe de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, cum populo cognoſcendi, & probandi, aut improbandi poteſtas nulla fiat, hoc ipſis iudicibus inuidioſiſſimum futurum. Non hunc locum eſſe, neque hoc tempus legum corrigendarum, apud populum hoc, & per populum agi conuenire: quòd ſi nunc id agant, velle ſe ſcire qui lator ſit, qui ſint accepturi, ſe actiones videre, & diſſuadere velle. Quòd ſi hæc cum ſumme inutilia, tum multo turpiſſima ſint, legem, cuiuſcemodi ſit, in præſentia conſeruari à iudicibus, poſt, ſi diſpliceat, à populo corrigi conuenire. Deinde ſi ſcriptum non extaret, magnopere quæreremus. neque iſti, ne ſi extra periculum quidem eſſet, crederemus: nunc cum ſcriptum ſit, amentiam eſſe eius rei, qui peccarit, potius, quàm legis ipſius verba cognoſcere. His & huiuſmodi rationibus oſtenditur cauſam extra ſcriptum accipi non oportere. Secunda pars eſt, in qua eſt oſtendendum, ſi in ceteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonſtrabitur, ſi lex aut ad res maximas, vtiliſſimas, honeſtiſſimas, religioſiſſimas videbitur pertinere: aut inutile, aut turpe, aut nefas eſſe tali in re non diligentiſſime legi obtemperare: aut ita lex diligenter perſcripta demonſtrabitur, ita cautum vnaquaque de re, ita quod oportuerit exceptum, vt minime conueniat quidquam in tam diligenti ſcriptura præteritum arbitrari. Tertius locus eſt ei, qui pro ſcripto dicet, maxime neceſſarius, per quem oſtendat oportet, ſi eò veniat, cauſam contra ſcriptum accipi, eam tamen minime oportere, quæ ab aduerſarijs afferatur. qui locus iccirco eſt huic neceſſarius, quòd ſemper is, qui contra ſcriptum dicit, æquitatis aliquid afferat oportet. Nam ſumma imprudentia eſt, eum, qui, contra quod ſcriptum ſit, aliquid probare velit, non æquitatis præſidio id facere conari. Si quid igitur ex hac ipſa accuſator deroget, omnibus partibus iuſtius & probabilius accuſare videatur. Nam ſuperior oratio hoc omnis faciebat, vti iudices, etiam ſi nollent, neceſſe eſſet; hæc autem, etiam ſi neceſſe non eſſet, vt vellent contra iudicare. Id autem fiet, ſi quibus ex locis culpa demonſtrabitur non eſſe in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut conceſſionis partibus ſe defendit, de quibus ante, vt potuimus, diligenter perſcripſimus, ſi de his locis, quæ res poſtulabit, ad cauſam aduerſariorum improbandam transferemus: aut cauſæ & rationes afferentur, quare & quo conſilio ita ſit in lege, aut in teſtamento ſcriptum, vt ſententia quoque & voluntate ſcriptoris, non ipſa ſolum ſcripturæ cauſa confirmatum eſſe videatur: aut alijs quoque conſtitutionibus factum coarguetur. Contra ſcriptum autem qui dicet, primum eum inducet locum, per quem æquitas cauſæ demonſtretur: aut oſtendet quo animo, quo conſilio, qua de cauſa fecerit: & quamcunque cauſam aſſumet, aſſumptionis partibus ſe defendet, de quibus ante dictum eſt.

Atque hoc in loco, cum diutius commoratus ſui facti rationem, & æquitatem cauſæ exornauerit; tum ex his locis fere contra aduerſarios dicet, oportere cauſas accipi: demonſtrabit nullam eſſe legem, quæ aliquam rem inutilem aut iniquam fieri velit: omnia ſupplicia, quæ à legibus proficiſcantur, culpæ ac malitiæ vindicandæ cauſa conſtituta eſſe. Scriptorem ipſum, ſi exiſtat, factum hoc probaturum: & idem ipſum, ſi ei talis res accidiſſet, facturum fuiſſe: & ea re legis ſcriptorem certo ex ordine iudices, certa ætate præditos conſtituiſſe, vt eſſent, non qui ſcriptum ſuum recitarent, quod quiuis puer facere poſſet, ſed qui cogitationem aſſequi poſſent, & voluntatem interpretari. Deinde illum ſcriptorem, ſi ſcripta ſua ſtultis hominibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia ſumma diligentia perſcripturum fuiſſe: nunc vero, quòd intelligeret quales viri iudicaturi eſſent, iccirco eum, quæ perſpicua videret eſſe, non aſcripſiſſe: neque enim vos ſcripti ſui recitatores, ſed voluntatis interpretes fore putauit. Poſtea quærere ab aduerſarijs, quid ſi hoc feciſſem? quid ſi hoc accidiſſet? eorum aliquid, in quibus aut cauſa ſit honeſtiſſima, aut neceſſitudo certiſſima, tum ne accuſaretis? Atqui lex nuſquam excepit. Non ergo omnia ſcriptis, ſed quædam, quæ perſpicua ſunt, tacitis exceptionibus caueri. Deinde nullam rem neque legibus,

neque ſcriptura vlla, denique ne in ſermone quidem quotidiano atque imperijs domeſticis recte poſſe adminiſtrari, ſi vnuſquiſque velit verba ſpectare, & non ad voluntatem eius, qui verba habuerit, accedere. Deinde ex vtilitatis & honeſtatis partibus oſtendere, quàm inutile, aut quam turpe ſit id, quod aduerſarij dicant fieri oportuiſſe, aut oportere; & id, quod nos fecerimus aut poſtulemus, quàm vtile, aut quàm honeſtum ſit. Deinde leges nobis caras eſſe non propter literas, quæ tenues, & obſcuræ notæ ſint voluntatis, ſed propter earum rerum, quibus de ſcriptum eſt, vtilitatem, & eorum, qui ſcripſerint, ſapientiam, & diligentiam. Poſtea quid ſit lex deſcribere, vt ea videatur in ſententijs, non in verbis conſiſtere: & iudex is videatur legi obtemperare, qui ſententiam eius, non qui ſcripturam ſequatur. Deinde quàm indignum ſit eodem affici ſupplicio eum, qui propter aliquod ſcelus & audaciam contra legem fecerit, & eum, qui honeſta aut neceſſaria de cauſa, non ab ſententia, ſed ab literis legis receſſerit: atque his & huiuſmodi rationibus & accipi cauſam, & in hac lege accipi, & eam cauſam, quam ipſe afferat, oportere accipi demonſtrabit. Et quemadmodum ei dicebamus, qui à ſcripto diceret, hoc fore vtiliſſimum, ſi quid de æquitate ea, quæ cum aduerſario ſtaret, derogaſſet: ſic huic, qui contra ſcriptum dicet, plurimum proderit, ex ipſa ſcriptura aliquid ad ſuam cauſam conuertere, aut ambigue aliquid ſcriptum oſtendere. Deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ ſibi proſit, defendere, aut verbi definitionem inducere, & illius verbi vim, quo vrgeri videatur, ad ſuæ cauſæ commodum traducere, aut ex ſcripto non ſcriptum aliquod inducere per ratiocinationem, de qua poſt dicemus. Quacunque autem in re, quamuis leuiter probabili ſcripto ipſo ſe defenderit, etiam cum æquitate cauſa abundabit, neceſſario multum proficiet: ideo quòd ſi id, quo nititur aduerſariorum cauſa, ſubduxerit, omnem illam eius vim & acrimoniam lenierit ac diluerit. Loci autem communes certi ex aſſumptionis partibus in vtranque partem conuenient. Præterea eius, qui à ſcripto dicet, leges ex ſe non ex eius, qui contra commiſerit, vtilitate ſpectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra ſcriptum, leges in conſilio ſcriptoris & vtilitate communi, non in verbis conſiſtere. Quàm indignum ſit æquitatem literis vrgeri, quæ voluntate eius, qui ſcripſerit, defendatur.

Ex contrarijs autem legibus controuerſia naſcitur, cum inter ſe duæ videntur leges, aut plures diſcrepare, hoc modo: Lex, Qui tyrannum occiderit, Olympionicarum præmium capito, & quam volet ſibi rem à magiſtratu poſcito, & magiſtratus ei concedito. Et altera lex, Tyranno occiſo quinque eius proximos cognatione magiſtratus necato. Alexandrum, qui apud Phæreos in Theſſalia tyrannidem occuparat, vxor ſua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum ſimul cubaret, occidit. Hæc filium ſuum, quem ex tyranno habebat, ſibi præmij loco depoſcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere.

Res in iudicio eſt. In hoc genere vtranque in partem ijdem loci, atque eadem præcepta conuenient, ideo quòd vterque ſuam legem confirmare, contrariam infirmare debebit. Primum igitur leges oportet contendere, conſiderando vtra lex ad maiores, hoc eſt ad vtiliores, ad honeſtiores ac magis neceſſarias res pertineat. Ex quo conficitur, vt, ſi leges duæ, aut ſi plures, aut quotquot erunt, conſeruari non poſſint, quia diſcrepent inter ſe; ea maxime conſeruanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde vtra lex poſterius lata ſit. nam poſtrema quæque grauiſſima eſt. Deinde vtra lex iubeat aliquid, vtra permittat. nam id, quod imperatur, neceſſarium: illud, quod permittitur, voluntarium eſt. Deinde in vtra lege, ſi non obtemperatum ſit, pœna afficiatur, aut in vtra maior pœna ſtatuatur. nam maxime conſeruanda eſt ea, quæ diligentiſſime ſancta eſt. Deinde vtra lex iubeat, vtra vetet. nam ſæpe ea, quæ vetat, quaſi exceptione quadam corrigere videtur illam, quæ iubet. Deinde vtra lex de genere omni, vtra de parte quadam, vtra communiter in plures, vtra in aliquam certam rem ſcripta videatur. nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandam rem ſcripta eſt, propius ad cauſam accedere videtur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege vtrum ſtatim fieri neceſſe ſit, vtrum habeat aliquam moram & ſuſtentationem. nam id, quod ſtatim faciendum ſit, perfici prius oportet. Deinde operam dare, vt ſua lex ipſo ſcripto videatur niti. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci, quo ſanctius & firmius id videatur eſſe, quod apertius deſcriptum ſit. Deinde ſuæ legis ad ſcriptum ipſam ſententiam quoque adiungere, contrariam legem itẽ ad aliam ſententiam traducere, vt, ſi fieri poterit, ne diſcrepare quidem videantur inter ſe. Poſtremo facere, ſi cauſa dabit facultatem, vt noſtra ratione vtraque lex conſeruari videatur, & aduerſariorum ratione altera ſit neceſſario negligenda. Locos autem communes, & quos ipſa cauſa det, videre oportebit, & ex vtilitatis & honeſtatis ampliſſimis partibus ſumere, demonſtrantem per amplificationem ad vtram potius legem accedere oporteat. Ex ratiocinatione naſcitur controuerſia, cum ex eo, quod vſpiam eſt, ad id, quod nuſquam ſcriptum eſt, peruenitur, hoc pacto: Lex eſt, Si furioſus eſt, agnatorum gentiliumq. in eo pecuniaq. eius poteſtas eſto. Et lex, Paterfamilias vti ſuper familia pecuniaq. ſua legauerit, ita ius eſto. Et lex, Si paterfamilias inteſtato moritur, familia pecuniaq. eius agnatorum gentiliumq. eſto. Quidam iudicatus eſt parentem occidiſſe, & ſtatim, quòd effugiendi poteſtas non fuit, ligneæ ſoleæ in pedes inductæ ſunt: os autem obuolutum eſt ſolliculo, & præligatum: deinde eſt in carcerem deductus, vt ibi eſſet tantiſper, dum culeus, in quem coniectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam eius familiares in carcerem tabulas afferunt, & teſtes adducunt. heredes, quos ipſe iubet, ſcribunt: tabulæ obſignantur: de illo poſt ſupplicium ſumitur. Inter eos, qui heredes in tabulis ſcripti ſunt, & inter agnatos de hereditate controuerſia eſt. Hic certa lex, quæ teſtamenti faciendi ijs, qui in eo loco ſint, adimat poteſtatem, nulla profertur. Ex ceteris legibus, & quæ hunc ipſum ſupplicio huiuſmodi afficiunt, & quæ ad teſtamenti faciendi poteſtatem pertinent, per ratiocinationem veniendum eſt ad eiuſmodi rationem, vt quæratur, habuerit ne teſtamenti faciendi poteſtatem. Locos autem in hoc genere argumentandi hos, & huiuſmodi quoſdam eſſe arbitramur.

Primum eius ſcripti, quod proferas, laudationem & confirmationem. Deinde eius rei, qua de quæratur, cum eo, de quo conſtat, collationem eiuſmodi, vt id, de quo quæritur, rei, de qua conſtet, ſimile eſſe videatur. Poſtea ad-

mirationem percontatione, qui fieri poſſit, vt, qui hoc æquum eſſe concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem ſit in genere. Deinde iccirco de hac re nihil eſſe ſcriptum, quòd, cum de illa eſſet ſcriptum, de hac re is, qui ſcribebat, neminem dubitaturum arbitratus ſit. Poſtea multis in legibus multa eſſe præterita, quæ iccirco præterita nemo arbitretur, quòd ex ceteris, de quibus ſcriptum ſit, intelligi poſſint. Deinde æquitas rei demonſtranda eſt, vt in iuridiciali abſoluta. Contra autem qui dicet, ſimilitudinem infirmare debebit: quod faciet, ſi demonſtrabit illud quod conferatur, ab eo cui conferatur diuerſum eſſe genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione: ſi quo in numero illud, quod per ſimilitudinem afferetur, & quo in loco illud, cuius cauſa afferetur, haberi conueniat, oſtendetur. Deinde quid res cum re differat, demonſtrabitur; vt non idem videatur de vtraque exiſtimari oportere. Ac ſi ipſe quoque poterit ratiocinationibus vti, iiſdem ratiocinationibus, quibus ante prædictum eſt, vtetur: ſi non poterit, negabit oportere quidquam, niſi quod ſcriptum ſit, conſiderare: periclitari omnia iura, ſi ſimilitudines accipiantur: nihil eſſe pene, quod non alteri ſimile eſſe videatur: multis diſſimilibus rebus, in vnamquanque rem tantum ſingulas eſſe leges: omnia poſſe inter ſe vel ſimilia, vel diſſimilia demonſtrari. Loci communes à ratiocinatione, oportere coniectura ex eo, quod ſcriptum ſit, ad id, quod non ſit ſcriptum, peruenire: & neminem poſſe omnes res per ſcripturam amplecti, ſed eum commodiſſime ſcribere, qui curet vt quædam ex quibuſdam intelligantur. Contra ratiocinationem, huiuſcemodi coniecturam diuinationem eſſe, & ſtulti ſcriptoris eſſe non poſſe omnibus de rebus cauere quibus velis. Definitio eſt, cum in ſcripto verbum aliquod eſt poſitum, cuius de ui quæritur, hoc modo: Lex, Qui in aduerſa tempeſtate nauim reliquerint, omnia amittunto: eorum nauis & onera ſunto, qui in naui remanſerint. Duo quidam, cum iam in alto nauigarent, & eorum alterius nauis, alterius onus eſſet, naufragum quendam natantem, & manus ad ſe tendentem animaduerterunt: miſericordia cômoti, nauim ad eum applicauerunt, hominem ad ſe ſuſtulerunt. Poſtea aliquanto ipſos quoque tempeſtas vehementius iactare cœpit, vſque adeo vt dominus nauis, cum idem gubernator eſſet, in ſcapham confugeret, & inde funiculo, qui à puppi religatus ſcapham annexam trahebat, naui, quoad poſſet, moderaretur; ille autem, cuius merces erant, in gladium in naui ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum acceſſit, & naui, quoad potuit, eſt opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempeſtate iam commutata, nauis in portum prouehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leuiter ſaucius facile eſt ex vulnere recreatus. Nauim cum onere horum trium ſuam quiſque eſſe dicit. Hic omnes ſcripto ad cauſam accedune, & ex nominis vi naſcitur controuerſia. Nam & relinquere nauem, & remanere in naui; denique nauis ipſa quid ſit, definitionibus quæritur. Iiſdem autem ex locis omnibus, quibus definitiua conſtitutio, tractabitur.

VICTORINVS.

CONSTITVTIONES rationales eſſe ſtatus, & in primo docuimus, & ipſos eſſe principales. hoc quemadmodum compleremus in dicendo ſuperiore tractato docuit. Sed quia ſunt præter ea genera controuerſiarum quæ verſantur in ſcripto, quæ inciduot conſtitutionibus, quæ ipſa quinque ſunt neceſſario etiam, de his dat præcepta. [In ſcripto verſatur controuerſia &c.) Sunt autem controuerſiæ quinque, ambiguitas, ſcriptum & voluntas, leges contrariæ, ratiocinatio, & definitio. Scripti autem controuerſia eſt, cum in quocunque ſcripto naſcitur controuerſia, aut in legibus, teſtamentis, pactis & dictis, & ceteris quæ in ſcriptura ſunt. Ergo principalis eſt ambiguitas, quia ita ordinem fecit, cuius definitio adhibita eſt. [Cum, quid ſenſerit ſcriptor, obſcurum eſt,) Ideo quia duas aut plures res ſignificat. Huic exemplum dedit, vt heres daret vaſa cælata vxori quæ vellet. Quoniam, vt diximus, conſtitutiones non ſunt, ſed incidentes ſunt controuerſiæ, non conſtituit quæ ſit intentio, quæ depulſio, neque quæ ratio, & refutatio rationis, & quæ iudicatio, ſed continuo dat præcepta, quæ ſunt parti vtrique communia. Sunt autem hæc. Primum vt ne genus ambiguum, & doceamus locutionis ipſius conſuetudinem: deinde, vt ſuperiora verba, & inferiora conſideremus, ex quibus colligamus quę ſit vera ſententia. Deinde excutiamus perſonam eius qui ſcripſit, vt ex ceteris dictis eius factis ſcriptis animo atque vita quid ſenſerit poſſit intelligi. Deinde excutiamus omne ſcriptum, ne in aliquo verbo aut nos adiuuet, aut impugnet aduerſarium. Deinde dicendum id, quod aduerſarius intelligat minus commode fieri, quam quod nos intelligamus. Huic præcepto exemplum dat: Meretrix coronam auream ne habeto, ſi habuerit, publica eſt. Hic enim tractari poteſt, non bene ſentire eum qui publicandam dicit eſſe meretricem, quòd publice meretricis nullus eſt vſus, nulla adminiſtratio, hoc eſt nullum quodammodo vectigal. in auro vero publicando magnam eſſe vtilitatem. Poſt hæc adiungit vtilitatem præcepti, vt interpretemur quanto vtilior res, aut honeſtior prætereatur, ſi id intellectum fuerit quod aduerſarius interpretatur. Hoc autem apertius fiet, ſi id, quod nos interpretamur, doceamus eſſe honeſtum, vtile, neceſſarium. Sed quoniam ſcripti controuerſia, ſicuti ſupra docuimus, poteſt eſſe & in teſtamento, & hoc exemplum dedit, poteſt autem eſſe & in lege. adiecit itaque præcepta. ſi ambiguitas fuerit in lege, vti quęramus ne forte quod aduerſarij intelligant. alia lege cautum ſit. Deinde ut dicamus quemadmodum ſcribi oportuiſſet, ſi id ſentiret quod aduerſarij dicunt, ille qui ſcripſit. Huius præcepti & argumenti de themate ſupra poſito ſumpſit exemplum, vt doceat ſcriptorem ſi heredi conſulere vellet, vt ea vaſa daret quæ illi cômodum erat dare, non ſcriberet quæ vellet. Hoc enim non aſcripto, quæ heres vellet ipſe daret. nunc quia aſcripſit, vtrique eorum cautum voluit. quia hoc non aſcripto, conſuluiſſet heredi. Ergo concludit præceptum, in huiuſmodi cauſis ita debere tractari. Si hoc modo ſenſiſſet, illo verbo vſus eſſet, ſi hoc non eſſet, illo loco verbum poſuiſſet, aut non poſuiſſet. Deinde adiungit præceptum, vti quæramus hoc quo tempore ſcriptum ſit, quod ſcriptum eſt, quia ex hoc intelligitur voluntas ſcriptoris, deinde quaſi deliberatiuo modo tractãdum quid vtilius, quid honeſtius ſit. Eſſe autem locos communes vtrique parti, ſi quid per amplificationem dici poſſit. [Quòd illius rei neque adminiſtratio &c.) Quam aduerſarius dicit. [Nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere &c.) Fictam materiam .i. theticam legem ſine certa perſona. [Deinde ſi in lege erit ea ambiguo controuerſia &c.) Non in aliqua alia ſcriptura. [Alia in lege cautum eſſe doceatur, &c.) .i. quo modo tu intelligis. [Permultum autem proficiet illud demonſtrare, &c.) Adiungit aliud pręceptum, eſſe conſiderandum quemadmodum ſcribi poſſit ab eo qui ſcripſit, ſi ſic ſenſiſſet quemadmodum dicit aduerſarius. [Ex ſcripto & ſententia controuerſia conſiſtit, &c.) Legales controuerſiæ ſunt quinque, quæ extra conſtitutiones tractatus ſuos habent. ex his Tullius primam tractauit ambiguitatem. Scriptum, & voluntas, nunc explicatur. Scriptum autem omne accipere debemus, quidquid in legibus, aut in teſtamentis, aut edictis, aut in omnibus ſcriptis intelligitur. Hoc definiuit ita: Cum alter vtitur verbis quæ ſcripta ſunt, alter ſcriptoris ſententiam interpretatur, & ad id, quod ſcriptum eſt, animum ſcribentis adiungit. Is tamen qui ſententia vtitur, duplici modo affert ſententiam ſcriptoris. aut enim ſemper dicit ſcripti eius vnum eundemque ſenſum eſſe, aut ad tempus, aut ex euentu accipi oportere

tere id, quod ſentit ille qui ſcripſit. Dat exemplum, quemadmodum vnum & idem ſemper intelligatur in ſententia ſcriptoris. Cum heres ſecundus inſtitutus interpretatur ſe heredem eſſe iuſtum: ſiue natus filius eſſet, vt his heres eſſet, qui natus fuerat, ſiue natus non fuiſſet, vt alius nullus eſſet, quam ipſe, qui ſecundus eſt inſtitutus. Hanc ſententiam vnam memorat, & ſemper eandem eſſe. At vero cum ſententia ſcriptoris ita exponitur vt ea facto, aut ex euentu ad tempus interpretanda ſit, docet omnes ſub qualitate aſſumptiuæ partis in hoc genere contineri, in qua compenſatio eſt, aut relatio criminis, aut remotio, aut cōceſſio. In his enim omnibus ſpeciebus aſſumptiuæ qualitatis neceſſario lex præcedit, quæ cum ſcriptum habeat, habebit & ſententiam, quam is, qui ea vtitur dicit ad tempus accommodari. Dat exemplum, & docet non ad idem ſpectare in his exemplis ſententiam ſcriptoris, ſed ex tempore ſemper intelligi. Poſt hæc, ſubiungit præcepta, quibus vti debet is, qui ſcriptum defendit, & is, qui ſcripto ſe tuetur. Sunt autem hæ laudes ſcriptoris. Communis locus in quo docetur nihil a iudicibus ſpectari oportere niſi ſcriptum & magis ſi legitimum ſcriptum ſit. Tertio loco debet inducere factum ab aduerſario, poſtea comparare cum ſcripto id, quod factum eſt, deinde dicere, quod iudex in legem iuratus ſit. deinde interrogare quid ſit quod ex aduerſa parte dicatur. Modis autem varijs interrogate, modo iudicem, modo aduerſarium, modo ipſum ſe cum admiratione interrogare, & interrogare hæc, verum ſcriptum negetur eſſe ſic quēadmodum loquitur, & an ab aduerſario aliud factum ſit quam dicatur, an contradici nihil poſſit, deinde concludere. Cum ſcriptum ita ſit, & ab aduerſario factum, & ita factum non negetur, quod ſumma ſtultitia ſit contra dicere. Deinde recitatio ſequitur ipſius ſcripti frequens, & comparatio facti cum ſcripto vario modo. nunc ad te ipſum vt redeat, nunc ad iudices illa tractes. Sed ad iudices cum dicitur, oſtendendum eſt quid ſequi iudices debeant, quod duabus de cauſis ſit apud iudices dubitatio ſi aut obſcure ſcriptum ſit, aut aduerſarius aliquid neget. at hic vtrunque manifeſtum eſſe vnde iudices parere legi oportet, non interpretari legem. Poſt hæc ſubiunguntur ea quæ contra eum dicuntur qui vtitur ſententia. Et quoniam ſupra diximus ſententia, aut idem ſemper ſpectas, aut ad tempus accommodatur, ſi ad idem ſpectari dicitur, ſententia, ille qui ſcripto nititur, dicit non oportere nos, de voluntate quærere, cum ſcriptum extet, quod iudicium eſt voluntatis. Deinde incommodum eſſe, ſi hoc inſtituatur, vt ab ſcripto recedatur. nam ſi nec ſcripto tet tatum crederent eſſe, & ſibi debebunt interpretari habere quod ſcripſerint, & iudicium incertum ſequentur, ſi a ſcripto recedere cœperint. deinde dicere magis voluntatem eum ſequi qui ſcripta defendat, quàm eum qui interpretetur. certius enim judicium eſt voluntatis ipſum ſcriptum. Hæc aduerſus eum, qui ſententiam ſemper ad idem ſpectare dicit. Si autem ad tempus accommodari ſententiam dicit aduerſarius, debet ille qui ſcripto nititur negare iuſtum eſſe vt cum aliquis ſe contra legem feciſſe fateatur, aſſerat cauſam vel temporis, vel euentus, vel aliam ſimilem. Deinde debet dicere, ſemper accuſatorum fuiſſe, vt cum crimen intenderent, facti cauſam afferrent. nunc reorum eſſe, vt cum ſe cerint quod non licebat, facti ſui aſſerant cauſam. Poſt hæc tres locos debet aſſerere qui pro ſcripto nititur. ſunt autem hi: Nulla in lege cauſam contra ſcriptum accipi, in hac lege non accipi, hanc cauſam minime accipi. Hæc, vt dixi, debet aſſerere, ac primum illud in nulla lege cauſam accipiendam eſſe habebit hæc præcepta, quòd ſcriptori neque ingenium defuit ad inuenienda omnia, neque ſermo ad proferenda, ſi aliquid excipiendum putaret, eſſe conſuetudinem ſcriptoribus excipere. Hoc probabit, ſi recitet leges quæ habent exceptionem. Erit autem vehementius, ſi eius ipſius ſcriptoris aliam legem recitet, aut in ipſa lege aliquod caput inueniat, quod excipiat. Deinde quaſi per definitionem indocere. quoniam nihil aliud eſt cauſam accipere, niſi legem tollere. Idque fieri, ſi cauſa accipiatur quæ extra legem eſt. i. extra ſcriptum. Deinde omnibus peccandi licentiam dari, ſi cauſa ſemper accipiatur, & iudicibus errorem mitti, cum à ſcripto receſſerint, & ſemper cauſas ſequantur, quæ ſcriptæ non ſint. omnes ciues quid agant ignoraturos, ſi ex ſuo conſilio quiſque agat, & cauſam legi applicet. Poſtremo hos locos inducet, quod omnes actus reipub. legibus exerceantur quòd hi iudicent qui à negocijs ſuis abſint, quòd iurent in verba certa quòd nullam excuſationem aut aliquam cauſam recipiant, qua cum teneatur ad iudicandum abeſſe poſſit, niſi ſi eadem cauſa vtatur, quæ ſit in ipſis legibus inſtituta. quod ſi omnes legibus tenentur, iniquum eſſe aduerſarios non teneri. Deinde per argumentationem illam, quæ inductio nominatur explicare, an permittant iudices ad legem addi eam cauſam, qua ſe tuetur aduerſarius. Quod ſi ipſi non permittant, aut etiam ſi velint ipſi addere, populus ſinat, ſi neque ipſi neque populus permittat addi cauſam, iniquum eſſe, vt hodie ita iudicent, quaſi iam cauſa legi videatur aſcripta, indignum eſſe derogari legi, aut abrogari legem, aut ea aliqua parte mutari. Derogari eſt, in vituperationem venire. Abrogari, totam penitus tollere. Tertium vero eſt, cum pars aliqua commutatur, & vertitur. Deinde adiungere, populum hodie nihil ſcire iniquum eſſe, vt illo inuito & ignaro aliquid de legibus iudicetur, eſſe certum ferendæ legis tempus, quod ſi aliquis hanc legem ferat, ſcire ſe velle, vt ſi aliquid ſit captuoſum aduerſarium ue, contra dicat eſſe. turpia & inutilia hæc quæ aduerſarij dicūt, nunc legem qualiſcunque ſit debere ſeruari. Poſt populo ſi diſpliceat, licētiam commodari, vt vel abroget, vel corrigat legem. Deinde poſtremo loco concludet, neminem permiſſurum fuiſſe de populo, vt aduerſarius hanc cauſam adderet, legi etiam ſi ſine alicuius periculo hoc fieri poſſet. (Tum ſemper ad idem ſpectare, & idem velle demonſtrabitur:) Semper hoc eſſe in hac lege, quòd ſenſerit ſcriptor. Vt quòd nos ſenſiſſe ſcriptorem dicimus. Id eſt, ad quam ſententiam ſcripta verba accommodamus, ipſa ſemper ſit, neque aliquo tempore mutetur, ne exiſtat aliquando diuerſa. Interdum, inquit, is, qui ſe ſententia defendit, contra ſcriptum ſic dicit, hoc ſenſiſſe ſcriptorem, vt non ſemper idem ſit, quod ſenſiſſe dicitur. Sed pro tempore, pro euentu ſic alia, atque alia ſententia, & his duobus præceptis ſupponit exempla. (Semper ad idem ſpectare, hoc modo:) Vnius partis vel præcepti, & tractatus exemplum. (Quam in tutelam ſuam venerit,) Inter annos quatuordecim, quibus expletis poteſt facere teſtamentum. (Cum eo, qui eſt heres,) Secundus. ſ. & tunc heres, ſi filius ante, quàm in ſuam tutelam veniat moriatur, in hoc genere non poteſt hoc dici, quod interpretatur ſcripti ſemper eandem ſententiam non ad tempus accommodari. (Qua fretus ille, qui contra ſcriptum dicet) .ſ. ſecundus, qui ſecundus de numero factus heres ab agnatis, ſcripto ab hereditate ſummouetur, quia ſecundus ſcriptus cum ſit, non nato filio ſecundus non eſt. (Quæ in omne factum idem valeat;) Non, quod ſupra, ſed hic pro tempore, vt quid fiat lex ſenſerit. (Quòd prope muros caſtra hoſtes haberent) Probauit hucvſque compenſatiuam ſubeſſe interpretate voluntati contra ſcriptum, cum voluntas expectatur ex tempore, ſubiungit & relatiuam ſubeſſe. Tum remotio criminis,) Adiungit nunc & remotionem criminis ſubeſſe interpretatæ voluntati. Contra ſcriptum cum voluntas mutatur, vt ad tempus ſit. Suppponit etiam quartam ſpeciem aſſumptiuæ .i. conceſſionem ei ſubeſſe, (Tum conceſſio per purgationem) Quia conceſſio in purgationem & in deprecationem diuiditur, ſed deprecatio non ſubeſt. Purgationem ſpeciebus ſuis ſubijcit. (Quare aut ita ſententia inducetur,) Redit ad concluſionem duorum præceptorum ſupra poſitorum, cum voluntatem interpretamur contra ſcriptum. (Ergo is qui ſcriptum defendit,) Hinc incipiunt præcepta, quibus vti debeat is, qui ſe defendit ſcripto. (Quid factum,) Ab eo videlicet qui ex legis verbis arguitur. (Quid iuratus iudex: &c.) .i. in quam rem iuratus iudex ſedeat, hoc eſt, in leges ſedeat iuratus. (Siue verum neget, &c.) .i. aut ſcriptam eſſe legem, aut hoc feciſſe. (Contra autem dicetur, ſi aut prorſus aliud ſenſiſſe ſcriptor, & ſcripſiſſe aliud demonſtrabitur,) Contra autem dicetur ab eo qui ſe contra iſtum, qui ſcripto nititur, voluntate defendit. Sed huic nunc locos dat, non quoad eius partes iam tranſierit: verum vt intelligamus contra quos locos eius qui voluntate defendit, reſpondere poſſit. (Aut cauſa aſſumptiua inferetur,) Quoniam cum ad tempus voluntas ſcripti accipienda oſtenditur, neceſſario per aſſumptiuæ qualitatis ſpeciem argumenta ſumuntur. (Si aliud ſenſiſſe ſcriptor, aliud ſcripſiſſe dicetur, is,) Prima pars qualis vtitur, qui ſe voluntate defendit, contra quam nunc præcepta dat ſcriptori. (Sin cauſam afferet is, qui à ſententia ſtabit;) Secunda pars, qua vtitur is, qui voluntate ſe defendit, contra quam præcepta nunc dat ſcriptori. (Sin cauſam afferet is, qui à ſententia ſtabit;) Dictus primus locus eſt ab eo qui ſcripto nititur, per partes ſuas, qui per præcepta. Sequitur ſecundus locus, in quo oſtenditur, ſi in ceteris legibus cauſa accipiatur, in hanc legem cauſam accipi non oportere. Hoc vt probari poſſit demonſtrandum eſt, quia lex vel ſcriptum quodlibet ad res maximas, vtiliſſimas, honeſtiſſimas, religioſiſſimas pertineat: vnde inutile, turpe, nefas eſſe doceatur, legi tam diligenter ſcriptæ non obtemperari. Deinde docendum, quod omnia cauta in hac lege ſint, & proſpecta, & excepta, quæ excipienda, per-

ſpicienda, cauendaque eſſe videbantur. Subiungitur tertius locus, in quo docetur, hanc cauſam accipi non oportere, in quo quoniam aduerſarius, qui contra ſcriptum dicat, aliqua æquitate ſe tuetur, laborandum eſt vti doceat qui ſe ſcripto defendit, illud æquum non eſſe quod aduerſarius dicit. Quo loco bene tractato, vt doceat æquum non eſſe, efficiat, vt non oporteat concedere aduerſario. Nam ſuperiores loci hoc agebant, quaſi non liceret id fieri, quod aduerſarius vellet. is autem locus, hic dixi in quo docetur æquum non eſſe quod aduerſarius dicit, demonſtrabit eum non oportere audiri, cum iuſtum non videatur eſſe quod dicit. Deinde diſcendendum erit ad aſſumptiuæ qualitatis ſpecies per tractatus, ab eo qui ſcripto nititur vti per ea præcepta, quæ ſupra dicta ſunt, compenſationis & relationis, remotionis, conceſſionis, explicet locos partis ſuæ, qui nititur contra eum qui ſe voluntate defendit, ſupponendo cauſam ex locis aſſumptiuæ qualitatis. deinde rationes afferendæ ſunt, & cauſæ, quare aut in lege, aut teſtamento ita ſcriptum ſit, quod ſcriptum eſt, vt ea hoc modo non ſcripta tantum defendere, verum voluntates interpretari videatur ille qui ſcripta defendit. [Primum nulla in lege vllam cauſam, &c.) Præcepta partitionis, quibus vti debeat, is, qui ſe ſcripto defendit. [Prima pars his fere locis confirmabitur, &c.) In nulla lege cauſam accipi oportere. [Deinde item quærere) Hoc totum per inductionem, vt ex eo, quod conceditur id, quod non conceditur concludatur. [Secunda pars eſt, in qua eſt oſtendendum, ſi in ceteris legibus oporteat, in hac non oportere, &c.) Secunda pars incipit de partitione eius, qui contra ſententiam ſcriptum defendit. [Si quid igitur ex hac ipſa accuſator deroget, &c.) .i. æquitatis. Quoniam ille qui ſe ſententia defendit, contra ſcriptum æquitatem debet aſſerere, neceſſario is, qui ſe ſcripto defendit, debet rurſus detrahere æquitati. Contra ſcriptum autem qui dicet primum inducet eum locum, per quem æquitas cauſæ demonſtretur &c. Nunc tractatus eſt eius qui voluntate ſe tuetur contra ſcriptum, quod ſupra tractatum eſt. isque inducet primum locum æquitatis, vt oſtendat quæ & qualis illa ſit cauſa quam adhibet per interpretationem legis. deinde aſſumptiuæ partis cuiuſque præcepta ſeruabit dicens, hoc quidem ſcriptum in lege eſt, ſed ego feci vt prodeſſem, vel reliqua, quæ aſſumptiuæ ſunt qualitatis, vt facta ipſa ſua enumeret, & exæquatur, deinde tres illos compleat locos ex aduerſa parte, quibus vſus eſt is, qui ſcripta defenderat. His ex contrario doceat, in omnes leges accipi cauſas, & in hanc legem accipi debere, & hanc cauſam accipi debere. In omnes leges accipi cauſas in hanc non accipi, iniquum aliquid conſtitui, vt omnis ſupplicia culpæ, & malitiæ vindicandæ cauſa conſtituta ſint. nunc ſe nihil malitioſæ, feciſſe. ipſum ſcriptorem, ſi hodie præſens eſſet factum ſuum probaturum, aut ſi ipſe hoc ageret, facturum fuiſſe. Hac de cauſa viros bonos electos, & dignitate & ætate. vt non ſcripta legis recitarent, ſed interpretarentur. ipſum legis ſcriptorem non barbaris hominibus, ac ſtultis commiſiſſe ſcrepta ſua. nam ſi hoc crederet, diligenter cunctas exequerentur. omne quædam poſuiſſe, ex quibus etiam nõ ſcripta cognoſci poſſunt per intellectam voluntatem. Poſtea dicendum eſt, quid fieri potuiſſet, aut quid accidere potuiſſet. in quibus cauſa cum collocatur, oſtenditur recedendum fuiſſe à ſcriptis propter vel neceſſitatem, vel honeſtatem: Omnes leges comprehendere omnia non poſſe quæ velint exprimere, vel excipere, ſed eſſe naturaliter in legibus cunctis tacitas exceptiones. deinde locum hunc debebit exequi, quia neque ſermo hominum, neque ſcriptum aliquod plane ſe exprimat, aut eloquatur voluntatem, ſed ſemper expectarim ex ſcriptis reliqua, quæ in voluntate intelligi poſſunt. Deinde vtilitatis & honeſtatis partes explicandæ ſunt. in quibus docebimus quid nos fecerimus, & quid aduerſarij velint vt noſtrum vtile, aduerſariorum inutile demonſtretur. Deinde locum communem debemus inducere, non literas nos ſequi oportere, quæ & tenues & obſcuræ ſunt notæ voluntatis, ſed ipſam illam voluntatem. Deinde inducere definitionem, quid ſit lex. & ſic definire, vt hoc potius voluntas, quàm ſcriptura videatur, meritoque iudices inſeruiant legi, qui voluntatem legi interpretantur. iniquum eſſe affici ſupplicio eum qui non aperte contra legem fecerit, ſed ex aliqua ratione vtilitatis reipub. His rationibus & rebus tres loci approbantur, qui ſunt contrarij ſuperioribus tribus, vti doceamus, & accipi cauſam in omnibus legibus, & in hanc legem accipi, & hanc cauſam accipi. Præterea operam dare debemus, vt etiam ſcriptum ipſum, ſi quo pacto poſſumus, conuertamus, vt id videatur tenere verbis, quod nos interpretamur. Faciamusque tale aliquid, quale ſupra fecit qui ſcripto nititur, vt ad ſcriptum applicet voluntatem. Sic hic qui voluntate nititur, in ſcripto debet aliquid inuenire, quod interpretetur, quod conueniat voluntati. Id faciet, ſi ambiguum aliquid in ſcripto inuenerit, aut per collectionem ex eo, quod ſcriptum eſt id, quod ſcriptum non eſt, oſtenderit. Sic fieri, vt cum leue neſcio quod inuenerit in ſcripto, tamen cum æquitatem oſtenderit in ſua cauſa eſſe, plurimum proficiet, & ſubducet aduerſario argumentum ſuum, in quo ille poſuit, ſcripta tantum iudices ſequi debere. cum & hic docere cœperit, in ſcripto eſſe aliquid quod proſit et voluntati quam interpretatur. Poſtremi loci ſunt communes, qui ſumi poterunt ex partibus aſſumptiuæ qualitatis, quod ſupra diximus. Verum erit proprius locus eius qui ſcripta defendit, leges ex ſe intelligi debere, non ex vtilitate interpretantium deinde erit alter nihil, legibus carius eſſe debere. At vero erunt alij loci communes eius qui ſe voluntate defendit, leges in conſilio ſcriptoris eſſe, & vtilitate communi. Deinde indignum eſſe æquitatem literis premere & vrgere, cum æquitas magis in voluntate cernatur. Ex his locis, quos tres in partitione ſupra poſuit & accipi cauſam, & in hac lege accipi, & hanc cauſam accipi. repetit per anacephalæoſin in concluſione tres illos quos in partitione poni locos dixit, & pro ſcripto, & contra ſcriptum. [Aut ex ſcripto non ſcriptum aliquod inducere) .i. ſyllogiſtice tractare. [Cum æquitate cauſa abundabit, neceſſario multum proficiet) Fit & hic concluſio, vt & is, qui ſe voluntate defendit, operam det vt ipſum ſcriptum pro ſe faciat, vel ambiguo aliquo reprehenſo verbo, vel ceteris, vt non voluntate tantum, ſed etiam ſcripto niti videatur, quemadmodum illi ipſi ſupra qui ſe ſcripto defendit, ita præceperat, vt non ſola verba amplecteretur, ſed etiã ſcriptoris oſtenderet voluntatem. [Loci autem communes certis ex aſſumptionis partibus in vtramque partem conuenient) Vt aut remoueat, aut compenſet, aut referat, aut concludat. [Ex cõtrarijs autem, legibus controuerſia naſcitur, cum inter ſe duæ videntur leges, aut plures diſcrepare, hoc modo:) De legalibus controuerſijs tertia eſt, quæ ex contrarijs legibus conſtat. Nam dicta eſt ambiguitas, dicta etiam controuerſia quę conſtat ex ſcripto & voluntate. Contrariæ vero leges nunc duæ ſunt, nunc plures, nunc vna ſi duplex eſt, quanquam & vna ſimplex facere leges contrarias poteſt. At vna duplex facit leges contrarias, cum vnis pars nititur legis parte, altera rurſus alia legis parte dimicat & repugnat. Apud rhetores eſt illa controuerſia. Rapta captoris mortem, aut indotatas nuptias optet, vt rapta vna parte nitatur, ac dicat mortem ſe optare debere raptoris, altera nuptias inducat. ac fiunt leges contrariæ ex duplici parte legis. Item vna lex contrarias leges facere poteſt, hoc modo: Cum lex eſt, vt vir fortis petat præmium quod volet, & duo adoleſcentes filij fortiter fecerunt, petit præmij nomine vnus, vt pater eius qui reus factus fuerat perditionis, ante iudicium liberetur, alter petit, vt agatur iudicium. ita ex vna lege diuerſa petentium, voluntate leges contrariæ eſſe dicentur. Verum his omiſſis, Tullius definit quæ ſint leges contrariæ. deinde ponit exemplum de eo, qui tyrannum occiderit, vt præmium accipiat. deinde alteram legem proponit, vt tyranno necſo quinque proxima ſanguine interficiantur. deinde reliqua præcepta dat communiter in vtranque partem. Etenim cum ambæ partes lege nitantur, quæ præcepta data fuerint vni parti, ad alteram partem, quæ etiã ipſa lege nitetur, præcepta eadem transferuntur. eritque vnicuique parti hoc principale, vt ſuam legem laudet aduerſarij vituperet, reprehendat. Erit ergo tractatus talis, vtra vtilior lex ſit, vtra honeſtior, vtra magis neceſſaria, vtra ad res plures pertineat, vtra ad maximas, vtra lex poſterior ſit, (melior enim quæ poſterior) vtra lex iubeat, vtra permittat, vtra vetet. Nam iubet, deſertor capite puniatur. Permittit, adulterum cum adultera liceat occidere. deinde vtra lex pœnam conſtituat ei, qui non obtemperet, vtra maiorem pœnam. deinde vtra lex iubeat, vtra vetet. In eo enim quod iubetur & permittitur, quaſi unum genus ſit, contrarium eſt in eo, quod uetatur. Verum in eo, quod imperatur, & permittitur, ſit diuerſitas quam ſuper poſuit, tum illic eſt neceſſitas, hic utendi uoluntas. At his duobus contrarium eſt, quod uetatur, ut infamis ne militet, ut impudicus ne concionetur. Maior autem eſt auctoritas legis quæ uetat, quàm illa quæ imperat. omnis enim lex quæ uetat, fortior propterea, quia corrigit illam quæ aut permittit, aut imperat. Etenim cum omnem hominem ad concionem uenire liceat, & ſit hæc lex quæ quaſi permittat, hæc quæ uetat, infamis ne concionetur, corrigit illam legem, quæ aut iubetur aliquid, aut permittitur. Deinde conſiderandum, utra lex de parte conſtituta ſit, vtra de omnia uel re, uel actu, utra

lex

lex ſpecialiter ſcripta ſit, vtra generaliter. Melior.n. quæ de ſpecie deſcripta eſt, non communiter. Et eſt communiter: vt, hominem occidere ne liceat, ſpecialiter, virum fortem occidere ne liceat, & alia huiuſmodi. Deinde conſiderandum, ex qua lege ſtatim fieri aliquid, aut non fieri neceſſe ſit, & ex qua ſit aliqua tarditas. nam eſt tarditas, vt in illa lege, legatus intra diem trigeſimum proficiſcatur. Hæc omnia cum dicta fuerint, operã dare debeat vnaquæque pars, quæ pro lege ſua nititur vt doceat legem ſuam & iuſtam eſſe & apertam aduerſariorum autem vel iniuſtam, vel obſcurã, vel ambigua. Aut ratiocinatione colliget, quòd velint adhibere aliquam definitionem aduerſarij, vt intelligi poſſit quid in lege ſit, in noſtra autem lege omnia eſſe manifeſta. Deinde debemus adiungere voluntatem, vt ad ſcriptũ voluntas quoque interpretata conſentiat. dare etiam operam, vt aduerſariorum lex contrariam habeat voluntatem. Et ſi fieri poteſt, aduerſariorum legis ita eſt interpretanda ſententiam, vt pene etiam ipſa lex aduerſariorum per ſententiæ interpretationem pro nobis facere videatur, vt ambæ leges noſtræ ſint partis, vna noſtra per ſcriptum aduerſariorum per voluntatem. Poſtremi ſunt loci communes, qui in legibus contrarijs ſumi poſſunt, ex vtilitate & honeſtate legis cuiuſcunque. [Ea maxime conſeruanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur.) Præceptum hoc eſt: Comparandas leges eſſe verum inter ſe duæ vel tres diſcrepent leges, & ſeruari non poſſunt ambæ, quia diſcrepent, ea maxime conſeruetur, quę ſit in comparatione vtilior, honeſtior, aut magis neceſſaria. [Ex ratiocinatione naſcitur cõtrouerſia, cum ex eo, quod vſpiam eſt, ad id, quod nuſquam ſcriptum eſt, peruenitur,) Ratiocinatio ſyllogiſmus dicitur, controuerſia legalis eſt. habet tractatum, cum ex eo, quod ſcriptum eſt id, quod ſcriptum non eſt colligitur. Cicero ait, cum ex eo, quod vſpiam ſit, ad id, quod nuſquam eſt ſcriptum, venitur, & habet modos ſuos quibus comprehendatur, vel ſimile cum colligimus, vel cum minus colligimus ex maiore, vel cum conſequens dat exemplum. ſed hæc in Marcomanno exemplo ſunt poſita. Dat exemplum Cic. de eo qui damnatus parricidij, in carcere teſtamentum fecerit. Nulla quidem lex teſtamentum facere prohibet eum qui damnatus ſit parricidij, ſed ſunt aliæ leges quæ multa facere prohibent parricidij reum & damnatum, ex quibus colligitur etiam hoc, faciendi teſtamenti illum non habuiſſe poteſtatem. Item multæ leges ſunt teſtamentorum faciendorum, ex quibus iterum colligitur, hunc faciendi teſtamenti poteſtatem non habuiſſe. Tractatus vero habet locos argumentorum tales. Primum vt ſcriptum laudemus, & confirmemus, deinde conferamus cum eo facto, quod colligimus aſcriptum: deinde, vt ſimile eſſe doceamus. deinde, vt ſi illud æquum ſit, hoc quoque eſſe æquum iudicemus. deinde, vt dicamus, cum de hoc ſcriptum ſit, cur de alio ſcriptum non ſit, quod quaſi manifeſtum fuerit ex eo, quod ſcriptum eſt, etiam quod ſcriptum non ſit, & iccirco à ſcriptore legis prætermiſſum eſſe videatur. Deinde doceamus, in multis legibus multa præteriri, ſed accipi hæc ac ſi non ſint præterita, ex his .ſ. quæ ſcripta ſunt. hæc dicit qui vtitur collectione. Qui contra pugnat ante omnia laborare debet, vt ſimilitudinẽ tollat, & dicat aliud eſſe in eo, quod ſcriptum eſt, aliud in eo, quod admiſſum eſt. Ac propterea eſſe diſſimile, & non debere accipi ex eo, quod ſcriptum eſt id, quod non ſcriptum eſt, cum ſit multa diſtantia diſſimilitudinis, & ſimilitudinis, de quibus in j. lib. expoſuit Cic. Addere præterea etiam poterit, is, qui contra collectionem nititur, vt & ipſe vtatur aliqua collectione. Quod ſi contigerit, iiſdem argumentis vtetur, quæ ſupra dedimus ei qui vtitur collectione. Sin autem non poterit vti, hoc aget, vt oſtendat ſcriptum ſolum conſiderari oportere. Periclitari iura omnia, ſi ſimilitudines recipiantur. nihil .n. eſſe pene, quod non alteri ſimile eſſe videatur. Poſtremi loci ſunt communes ab eo qui vtitur ratiocinatione, extra ſcriptum per coniecturam id, quod ſcriptum non eſt accipi oportere. deinde, neminem poſſe ſcriptura complecti vniuerſa. illum tantum modo bene ſcribere legem, qui quædam contingat, ex quibus alia quæ præterijt intelligi poſſint. Loci vero communes contra eum qui collectione vtitur, illi ſunt. Coniecturam non eſſe firmum argumentum, ſed eſſe diuinationem: deinde, ſtulti eſſe ſcriptoris, non omnia quæ cauenda ſunt in lege conſcribere. His qui in eo loco ſint, adimat poteſtatem, neque permittat, ſed, vt quaſi permiſſio eſſe videatur, collectio ſit ea alijs. Definitio eſt, cum in ſcripto verbum aliquod eſt poſitum, cuius de vi quæritur, hoc modo: Subiungit poſtremam legalem controuerſiam, quam definitionem nominauit, quę nulla parte diſtat à conſtitutione rationali, niſi quod verbum in lege poſitum, vel in ſcriptura aliqua cum definitur, quod ſignificet quid ſit, tunc ſit legalis definitio.

Supponit exemplum de his qui nauem ſuam eſſe dicunt, quòd vnus incubuerit gladio, alter remum imperitus gubernandi tenuerit, gubernator in ſcapham fugerit, hi cum contendant cuius nauis ſit, ex lege initium capiunt controuerſiæ. Quæritur tantum verbum, quod in lege poſitum eſt, quid ſit nauis. deinde, quid ſit nauem deſerere, & quid ſit in naui remanere. Hæc ſola diſcretio eſt, data inter definitionem legalem, & conſtitutionem .i. rationalem ſtatum. Præcepta autem dicendi eadem ſeruabimus. quæ ſupra ſunt poſita, vt definiamus & cetera quę præcepit.

GENVS CAVSARVM DELIBERATIVVM.

NVNC expoſitis ijs argumentationibus, quæ in iudiciale cauſarum genus accommodantur, deinceps in deliberatiuum genus & demonſtratiuum argumentandi locos & præcepta dabimus, non quo non in aliqua conſtitutione omnis ſemper cauſa verſetur, ſed quia proprij tantum harum cauſarum quidam loci ſunt, non à conſtitutione ſeparati, ſed ad fines horum generum accommodati. Nam placet in iudiciali genere finem eſſe æquitatem, hoc eſt partem quandam honeſtatis: in deliberatiuo autem Ariſtoteli placet vtilitatem, nobis & honeſtatem & vtilitatem: in demonſtratiuo autem, honeſtatem. Quare in hoc quoque genere cauſæ quædam argumentationes communiter ac ſimiliter tractabuntur: quædam ſeparatius ad finem, quò referri omnem rationem oportet, adiungentur. Atque vniuſcuiuſque conſtitutionis exemplum ſupponere non grauaremur, niſi illud videremus, quemadmodum res obſcuræ dicendo fierent apertiores, ſic res apertas obſcuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

RERVM expetendarum tria genera ſunt. par item numerus vitandarum ex contraria parte. Nam eſt quiddam, quod ſua vi nos alliciat ad ſeſe, non emolumento captans aliquo, ſed trahens ſua dignitate: quod genus, virtus, ſcientia, veritas eſt. Aliud autem non propter ſuam vim & naturam, ſed propter fructum atque vtilitatem petendum: quod pecunia eſt. Eſt porro quiddam ex horum partibus iunctum, quod & ſua vi, & dignitate nos inductos ducit, & præ ſe gerit quandam vtilitatem, quo magis expetatur, vt amicitia, bona exiſtimatio. Atque ex his horum contraria facile tacentibus nobis intelligentur. Sed vt expeditius ratio tradatur, ea, quæ poſuimus, breui nominabuntur. Nam in primo genere quæ ſunt, honeſta appellabuntur: quæ autem in ſecundo, vtilia. Hæc autem tertia, quia partem honeſtatis continent, & quia maior eſt vis honeſtatis, iunctæ res omnino ex duplici genere intelligentur: ſed in meliorem partem vocabuli conferantur, & honeſta nominentur. Ex his illud conficitur, vt appetendarum rerum partes ſint honeſtas & vtilitas, vitandarum turpitudo & inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grandes ſunt attributæ, neceſſitudo, & affectio: quarum altera ex vi, altera ex re & perſonis conſideratur. De vtraque poſt apertius perſcribemus. Nunc honeſtatis rationes primum explicemus. Quod autem totum, aut aliqua ex parte propter ſe petitur, honeſtum nominabimus. Quare cum eius duæ partes ſint, quarum altera ſimplex, altera iuncta ſit,

ſimplicem prius conſideremus. Eſt igitur in eo genere omnes res vna vi atque vno nomine amplexa virtus.

Nam virtus eſt animi habitus naturæ modo rationi conſentaneus. Quamobrem omnibus eius partibus cognitis, tota vis erit ſimplicis honeſtatis conſiderata. Habet igitur partes quatuor, prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, temperantiam. Prudentia eſt rerum bonarum & malarum & vtrarunque ſcientia. Partes eius memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria eſt, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia eſt, per quam ea perſpicit, quæ ſunt. Prouidentia eſt, per quam futurum aliquid videtur ante quàm factum ſit. Iuſtitia eſt habitus animi communi vtilitate conſeruata, ſuam cuique tribuens dignitatem. Eius initium eſt ab natura profectum; deinde quædam in conſuetudinem ex vtilitatis ratione venerunt: poſtea res & ab natura profectas, & ab conſuetudine probatas, legum metus & religio ſanxit.

Natura ius eſt, quod non opinio genuit, ſed quædam innata vis inſeruit, vt religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obſeruantiam, veritatem. Religio eſt, quæ ſuperioris cuiuſdam naturæ, quam diuinam vocant, curam cæremoniamq́. affert. Pietas, per quam ſanguine coniuncta, patriæq́. beneuolis officium & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio eſt, per quam vis & iniuria, & omnino omne, quod obſuturum eſt, defendendo aut vlciſcendo propulſatur. Obſeruantia eſt, per quàm homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam & honore dignantur. Veritas eſt, per quam immutata ea, quæ ſunt, aut ante fuerunt, aut futura ſunt, dicuntur.

Conſuetudine ius eſt, quod aut leuiter à natura tractum aluit, & maius fecit vſus, vt religionem: aut ſi quid eorum, quæ ante diximus, ab natura profectum, maius factum propter conſuetudinem videmus, aut quod in morem vetuſtas vulgi approbatione perduxit: quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum eſt, quod inter aliquos conuenit. Par, quod in omnes æquabile eſt. Iudicatum, de quo alicuius aut aliquorum iam ſententijs conſtitutum eſt. Lege ius eſt, quod in eo ſcripto, quod populo expoſitum eſt vt obſeruet, continetur. Fortitudo eſt conſiderata periculorum ſuſceptio, & laborum perpeſſio. Eius partes, magnificentia, fidentia, patientia, perſeuerantia. Magnificentia eſt, rerum magnarum & excelſarum cum animi ampla quadam & ſplendida propoſitione agitatio atque adminiſtratio. Fidentia eſt, per quam magnis & honeſtis in rebus multum ipſe animus in ſe fiducia certa cum ſpe collocauit. Patientia eſt, honeſtatis, aut vtilitatis cauſa rerum arduarum ac difficilium voluntaria ac diuturna perpeſſio. Perſeuerantia eſt, in ratione bene conſiderata ſtabilis, & perpetua permanſio. Temperantia eſt, rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animi firma & moderata dominatio. Eius partes ſunt, continentia, clementia, modeſtia. Continentia eſt, per quam cupiditas conſilij gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temere in odium alicuius inuectionis concitati comitate retinentur. Modeſtia, per quam pudor honeſtus claram & ſtabilem comparat auctoritatem. Atque hac omnia propter ſe ſolum, vt nihil adiungatur emolumenti, petenda ſunt. Quod vt demonſtretur, neque ad hoc noſtrum inſtitutum pertinet, & à breuitate præcipiendi remotum eſt. Propter ſe autem vitanda ſunt, non ea modo, quæ his contraria ſunt, vt fortitudini ignauia, & iuſtitiæ iniuſtitia; verum etiam illa, quæ propinqua videntur & finitima eſſe, abſunt autem longiſſime; quod genus, fidentiæ contrarium eſt diffidentia, & ea re vitium eſt. Audacia non contrarium, ſed appoſitum eſt, ac propinquum, & tamen vitium eſt. Sic vnicuique virtuti finitimum vitium reperietur, aut certo iam nomine appellatum: vt audacia, quæ fidentia: pertinacia, qua perſeuerantiæ finitima eſt: ſuperſtitio, quæ religioni propinqua eſt, aut ſine vllo certo nomine. quæ omnia item vti contraria rerum bonarum in rebus vitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honeſtatis, quod omni ex parte propter ſe petitur, ſatis dictum eſt.

Nunc de eo, in quo vtilitas quoque adiungitur, quod tamen honeſtum vocamus, dicendum videtur. Sunt igitur multa, quę nos cum dignitate, tum fructu quoque ſuo ducunt ad ſe: quo in genere eſt gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria eſt frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicuius honeſta, & cultu, & honore, & verecundia digna auctoritas. Amplitudo, potentiæ aut maieſtatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia.

Amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum illius ipſius cauſa, quem diligit, cum eius pari voluntate. Hic, quia de ciuilibus cauſis loquimur, fructus ad amicitiam adiungimus, vt eorum quoque cauſa petenda videatur: ne forte qui nos de omni amicitia dicere exiſtimant, reprehendere incipiant: quanquam ſunt qui propter vtilitatem modo petendam putant amicitiam, ſunt qui propter ſe ſolum, ſunt qui propter ſe & vtilitatem: quorum quid veriſſime conſtituatur, alius locus erit conſiderandi. nunc hoc ſic ad vſum oratorium relinquatur, vtranque propter rem amicitiam eſſe expetendam. Amicitiarum autem ratio, quoniam partim ſunt religionibus iunctæ, partim non ſunt, & quia partim veteres ſunt, partim nouæ, partim ab illorum, partim ab noſtro beneficio profectæ, partim vtiliores, partim minus vtiles, ex cauſarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officijs, ex religionibus, ex vetuſtatibus habebitur.

Vtilitas autem aut in corpore poſita eſt, aut in extrarijs rebus: quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum reuertitur, vt in repub. quadam ſunt, quæ, vt ſic dicam, ad corpus pertinent ciuitatis, vt agri, portus, pecunia, claſſes, nautæ, milites, ſocij: quibus rebus incolumitatem ac libertatem retinent ciuitates. Alia vero, quæ iam quiddam magis amplum, & minus neceſſarium conficiunt, vt vrbis egregia exornatio atque amplitudo, vt quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac ſocietatum multitudo. quibus rebus non illud ſolum conficitur, vt ſaluæ & incolumes, verum etiam vt amplæ atque potentes ſint ciuitates. Quare vtilitatis duæ partes videntur eſſe, incolumitas & potentia.

Incolumitas eſt, ſalutis tuta atque integra conſeruatio.

Potentia eſt, ad ſua conſeruanda, & alterius obtinenda, idonearum rerum facultas. Atque in ijs omnibus, quæ ante dicta ſunt, quid difficulter fieri, & quid facile fieri poſſit, oportet conſiderare. Facile id dicimus, quod ſine magno, aut ſine vllo labore, ſumptu, moleſtia,

quam

quam breuisſimo tempore confici poteſt. Difficile autem fieri, quod quanquam laboris, ſumptus, moleſtiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas cauſas habet difficultatis, tamen his ſuſceptis difficultatibus complecti, atque ad exitum perduci poteſt. Quoniam ergo de honeſtate, & de vtilitate diximus, nunc reſtat vt de ijs rebus, quas his attributas eſſe dicebamus, neceſſitudine & affectione perſcribamus. Puto igitur eſſe hanc neceſſitudinem, cui nulla vi reſiſti poteſt, quæ neque mutari, neque leniri poteſt. Atque vt apertius hoc ſit, exemplis licet vim rei, qualis & quanta ſit, cognoſcamus. Vti poſſe flamma ligneam materiam neceſſe eſt. Corpus mortale aliquo tempore interire neceſſe eſt, atque ita neceſſe, vt vis ea poſtulat, quam modo deſcribebamus, neceſſitudinis: cui nulla vi reſiſti poteſt, quæ neque mutari, neque leniri poteſt. Huiuſmodi neceſſitudines, cum in dicendi rationes incident, recte neceſſitudines appellabuntur. Sin aliquæ res incident difficiles, in illa ſuperiori, posſit ne fieri, quæſtione conſiderabimus. Atque etiam hoc mihi videor videre, eſſe quaſdam cum adiunctione neceſſitudines, quaſdam ſimplices & abſolutas. Nam aliter dicere ſolemus, neceſſe eſt Caſilienſes ſe dedere Annibali: aliter autem, neceſſe eſt Caſilinum venire in Annibalis poteſtatem. illic in ſuperiore adiunctio eſt hæc, niſi malint fame perire: ſi enim id malunt, non eſt neceſſe. hoc inferius non item: propterea quod, ſiue velint Caſilinenſes ſe dedere, ſiue famem perpeti, atque ita perire, neceſſe eſt Caſilinum venire in Annibalis poteſtatem. Quid igitur perficere poteſt hæc neceſſitudinis diſtributis? prope dicam, plurimum, cum is locus neceſſitudinis videbitur incurrere. Nam cum ſimplex erit neceſſitudo, nihil erit quod multa dicamus, cum eam nulla ratione lenire posſimus. cum autem ita neceſſe erit, vt aliquid effugere aut adipiſci velimus, tum, adiunctio illa quid habeat vtilitatis aut quid honeſtatis, erit conſiderandum. Nam ſi velis attendere, ita tamen, vt id quæras, quod conueniat ad vſum ciuitatis, reperias nullam eſſe rem, quam facere neceſſe ſit, niſi propter aliquam cauſam, quam adiunctionem nominamus: pariter autem eſſe multas res neceſſitudinis, ad quas ſimilis adiunctio non accedit. Quod genus, vt homines mortales neceſſe eſt interire, ſine adiunctione: vt cibo vtantur, non neceſſe eſt, niſi cum illa exceptione, extra quàm ſi nolint fame perire. Ergo, vt dixi, illud, quod adiungitur, ſemper, cuiuſmodi ſit, erit conſiderandum: Nam omni tempore id pertinebit, vt aut ad honeſtatem hoc modo exponenda neceſſitudo ſit, Neceſſe eſt hoc faciamus, ſi honeſte volumus viuere: aut ad incolumitatem hoc modo, Neceſſe eſt, ſi incolumes volumus eſſe: aut ad commoditatem hoc modo, Neceſſe eſt, ſi ſine incommodo volumus viuere. Ac ſumma quidem neceſſitudo videtur eſſe honeſtatis, huic proxima incolumitatis, tertia ac leuisſima commoditatis: quæ cum his duabus nunquam poterit contendere. Haſce autem inter ſe ſæpe neceſſe eſt comparari, vt, quanquam præſtet honeſtas incolumitati, tamen, vtri potisſimum conſulendum ſit, deliberetur. Cuius rei certum quiddam præſcriptum videtur in perpetuum dari poſſe. Nam qua in re fieri poterit, vt, cum incolumitati conſuluerimus, quod ſit in præſentia de honeſtate delibatum, virtute aliquando & induſtria recuperetur, incolumitatis ratio videbitur habenda: cum autem id non poterit, honeſtatis. Ita in eiuſmodi quoque re, cum incolumitati videbimur conſulere, vere poterimus dicere, nos honeſtatis rationem habere, quoniam ſine incolumitate eam nullo tempore poſſumus adipiſci. Qua in re vel concedere alteri, vel ad conditionem alterius deſcendere, & in præſentia quieſcere, atque aliud tempus expectare oportebit. In commoditatis vero ratione, modo illud attendatur, digna ne cauſa videatur ea, quæ ad vtilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honeſtate quiddam derogetur. Atque in hoc loco mihi caput illud videtur eſſe, vt quæramus quid ſit illud, quod ſi adipiſci aut effugere velimus, aliqua res nobis ſit neceſſaria, hoc eſt, quæ ſit adiunctio, vt proinde, vti quæque res erit, laboremus, & grauisſimam quanque cauſam vehementisſime neceſſariam iudicemus. Affectio eſt, quædam ex tempore, aut ex negociorum euentu, aut adminiſtratione, aut ſtudio hominum commutatio rerum, vt non tales, quales ante habitæ ſint, aut plerunque haberi ſoleant, habendæ videantur eſſe: vt ad hoſtes tranſire turpe videtur eſſe, at non illo animo, quo Vlyſſes tranſijt: & pecuniam in mare deijcere inutile, at non eo conſilio, quo Ariſtippus fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, & ex conſilio, non ex ſua natura conſiderandæ: quibus in omnibus, quid tempora petant, aut quid perſonis dignum ſit, conſiderandum eſt: & non quid, ſed quo quidque animo, quicum, quo tempore, quandiu fiat, attendendum eſt. His ex partibus ad ſententiam dicendam locos ſumi oportere arbitramur.

VICTORINVS.

NVNC expoſitis ijs argumentationibus, quæ in iudiciale cauſarum genus accommodantur.) Finitis omnibus præceptis quæ data fuerant ad omnes conſtitutiones, & ad omnia genera controuerſiarum quæ in legibus ſunt. duntaxat in iudiciali genere cauſarum, tranſit Tullius ad deliberatiuam cauſam, & ad demonſtratiuam. Non quòd alia præcepta eſſe poſſint deliberatiuæ & demonſtratiuæ quam fuerint ſupra in iudiciali genere, duntaxat in conſtitutionibus. Nam pari modo coniecturæ fines, & ceteræ conſtitutiones, & omnia genera controuerſiarum verſantur in deliberatiuo & demonſtratiuo, quemadmodum in iudicialibus. vnde non alio modo dicenda ſunt in iudiciali, & alio in ceteris, ſed eadem dicendi vbique præcepta ſeruabuntur. Verumetiam quoniam in primo libro docuit, & hic admonet, fines ſuos certos habent genera iſta controuerſiarum, neceſſario propter fines alia quædam præcepta, & alia quædam argumenta tradenda ſunt, de quibus nunc tractabit: Finem habet vtilitatem, vt Ariſtoteli placet: & vt Ciceroni, vtilitatem & honeſtatem, demonſtratiua finem habet honeſtatem. Ergo propter fines quaſi alia argumenta ſunt neceſſaria: aliud enim cogit in tractatu præter conſtitutionem quamlibet, ille qui æquitatē cupit iudicibus perſuadere: aliud, ille qui oſtendere cupit vtilitatem & honeſtatem aliud, qui oſtēdere vult honeſtatem. Vnde ipſius vtilitatis & honeſtatis præcepta danda ſunt, quæ deliberatiuæ cauſæ videntur & demonſtratiuæ propter fines proprios conuenire. Et poterat quidem ſupponere exempla deliberatiuæ per ſingulas conſtitutiones, hoc eſt, vt doceret incidere in deliberatiua coniecturam, finem, & reliquas conſtitutiones: item pari modo in demonſtratiuo. Sed quoniam res aperta eſt, dicere præterijt, ne rem ſatis claram dum apertiorem per exempla vult reddere: obſcuriorem exemplorum diuerſitate feciſſet. [Rerum expetendarum tria genera ſunt, par autem numerus vitandarum ex contraria parte.)

Deliberatiuæ & demonſtratiuæ cauſæ fines dixit eſſe, vtile & honeſtum. verum eſt quiddam honeſtum, quod purum ſolum, & per ſe honeſtum eſt: aliud vero honeſtum, quod habet mixtam vtilitatem, quod idcirco honeſtum dicitur, quia ſemper in copulatis rebus nomen à meliori parte componitur. vt demonſtratiuam cauſam, cum intelligamus habere laudem & vituperationem, quidam tamen hanc eandem cauſam à parte meliore, ſicut diximus, laudatiuam eſſe dixerunt. Ergo cum honeſtum nunc per ſe ſolum ſit, nunc ſit aliud, quod iunctum eſt ex vtilitate, tamen etiam hoc honeſti nomen nuncupatur: Sunt igitur tria quæ expetuntur, honeſtum purum, honeſtum cum vtili, & ipſum vtile purum, ac ſeparatum. Sed his tribus expetendis, hoc eſt, honeſto, vtili, & illo tertio quod mixtum eſt, adiunguntur duo ad tractatum neceſſaria, neceſſitudo & affectio, de quibus plenius poſtea diſputabitur. Atque honeſtum ipſum, quod propter ſe expetitur, cum in duas partes, vt diximus, diſtributum ſit, prius tractat de eo ipſo, quod purum eſt, nullo vtili ſociato. quam diximus eſſe virtutem, hanc diuidit in partes quatuor, Prudentiam, Iuſtitiam, Fortitudinem, Temperantiam. Et definit prudentiam, eiq́. tres ſpecies ſubiungit, memoriam, intelligentiam, prouidentiam, quæ ratione temporum conſtant: præteriti temporis eſt memoria: præſentis intelligentia: futuri prouidentia, has ſimiliter definit. Item definit iuſtitiam ſecundùm virtutem, eiq́. ſubijcit partes ſimiliter tres, naturalem iuſtitiam, conſuetudinis iuſtitiam, legitimam iuſtitiam, easq́. ſimiliter definit, & dat exempla. Subiungit tertiam virtutem, quam appellat fortitudinem hanc definit, & ei ſubijcit partes quatuor, magnificentiam, fidentiam, patientiam, perſeuerantiam: quas item definit, ſicuti omnia. Quarta poſtremo ſubiungitur virtus, quæ temperantia dicitur, & dat ei partes tres, continentiam, clementiam, modeſtiam, quas partes definit ita, vt omnia ſuperiora. Quibus explicitis, aperte docuit id ſolum, quod propter ſe expetitur, & quid ſit, & quale ſit. Verum cum honeſtum hoc intelligamus eſſe, quod propter ſe expetitur, non propter aliquod emolumentum, quod ipſum vtique virtus eſt, quoniam incidebat quæſtio, an virtus .i. honeſtum propter ſe expeteretur. (Epicurei enim dicunt, virtutem expeti ipſam propter voluptatem) huius quæſtionis cum latior videretur eſſe tractatus, diſtulit, & negauit ad hoc inſtitutum & bene ſociari, vbi tantum præcepta traduntur, non rerum diſputatio continetur. Nam primo in genere, quæ ſunt honeſta, appellantur, virtus, ſcientia, veritas, quę nullam ob vtilitatem, ſed propter ſe expetuntur. [Veritas eſt, per quam immutata ea, quæ ſunt, aut ante fuerunt, aut futura ſunt, dicuntur.) Hucuſque naturam & iuſtitiam, cumq́. his quæ naturaliter iuſta ſunt, explicauit, nunc ea docebit cum partibus ſuis, quæ per conſuetudinem iuſta ſunt. Iuſtitiam enim triplicem eſſe voluit, naturalem, conſuetudinis .i. morum, legum. [Lege ius eſt, quod in eo ſcripto, quod populo expoſitum eſt) Hucuſque iuſtitiam conſuetudinis dixit, nunc incipit legum. Fidentia eſt, per quam magnis & honeſtis in rebus) In honeſtis actibus fidentia eſt, ceterum in malis confidentia. [Multum ipſe animus in ſe fiduciæ certa cum ſpe collocauit.) Vt eſt illud: Turne ſui merito, ſi qua eſt fiducia forti. [Neque ad hoc noſtrum inſtitutum pertinet,) Epicurei enim & ipſam virtutem dicunt propter ſe non expeti, ſed propter voluptatem, quæ ſecta Epicureorum eſt, hoc vtique reuincendum. Sed quia longioris tractatus eſt, & alterius operis. [Rhetorica enim nunc exponitur) Ideo & hinc dicere prætermiſit. [Propter ſe autem vitanda ſunt,) Docuit honeſtatem ſequendam, ſubiungit vitandam turpitudinem. Sed turpitudo in his eſt, quæ contraria ſunt virtutibus. Fidentia (vt ſupra poſuit) virtus eſt: huic contraria eſt diffidentia & audacia vitanda. pari modo inter virtutes, & contraria media inueniuntur, quæ licet vicina ſint virtutibus, tamen vitanda ſunt, vt vitantur ipſa contraria, hæc autem quæ vicina ſunt ita ſunt vt certum nomen teneant nunc, ita vt vocabulum non habeant. Fidentiam diximus eſſe virtutem, diffidentiam vitium. At id, quod fidentiæ vitium eſt, habet nomen, quod appellatur audacia. Item religio virtus eſt, irreligioſitas vitium, atque religioni vicina vitium tamen eſt, & ſuperſtitio nominatur, quæ & ipſa ſit vitanda. Sed hæc vt dixi, media vel vicina habent nomina. nam ſunt aliqua quæ non habent, vt iuſtitia cum virtus ſit, iniuſtitia vitium, punire hoſtes etiam victos, vicinum iuſtitiæ, tamen quia parcendum victis eſt, vitium eſt aliquando, cui rei vocabulum non eſt, vt aſperitas, aut crudelitas, ſuperſtitio, audacia. [Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum fructu quoque ſuo ducunt ad ſe:) Docuit ea quę propter ſe expetenda ſunt, itemq́. dixit quæ propter ſe vitanda, quæ honeſta, pura nominauit. Nunc docet illa quæ mixta ſunt, & habent partem honeſtatis, partem vero vtilitatis, quæ tamen etiam ipſa honeſtatis nomine appellauit, ſunt autem, gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Hæc definiuit, in quo ſimul modo amicitiam docet eſſe, honeſtatem quidem mentis, ſed cum aliqua vtilitate ſociatam. Loquitur enim de amicitia ciuili quæ vtilitate non caret. deinde partes eius amicitiæ narrat, & cauſas. poſtremo adiungit illud tertium, vt ſeparatam vtilitatem è ſuis partibus doceat eſſe, cum ipſa illa commoditas honeſtate carens perſpicitur, vel in republica, vel in ſingulis ciuibus. Hæc autem in republica nunc ad vires pertinet ciuitatis, nunc ad ornamentum, quæ ipſa tamen in vtroque conuenienter nominatur. Sed vires nomine appellat incolumitatis. At vero ornamentum potentiam eſſe dicit, vt ſint partes vtilitatis duæ, incolumitas, & potentia. [Atque in ijs omnibus quæ ante dicta ſunt.) Poſt hæc tractat, quod Græci appellant καιρὸν, latum: quod fieri poſſit, aut non poſſit. in quo etiam illud docet, quod huic vicinum eſt, & quod facile fieri poſſit. Prope enim fieri non poſſe creditur, quod cum magna difficultate conficitur. Hæc ſunt de tribus, hoc eſt, honeſto, puro, ſine vtilitate: deinde mixto cum vtilitate: tertio de ſola vtilitate. [Vtilitas autem aut in corpore poſita eſt, aut in extrarijs rebus:) Hucuſque de honeſto cum vtili, nunc de ſola vtilitate diſſeritur. [Quoniam ergo de honeſtate, & de vtilitate diximus, nunc reſtat vt de ijs rebus, quas his attributas eſſe dicebamus, neceſſitudine & affectione perſcribamus.) Honeſtati & vtilitati ſupra poſitę, atque tractatæ, duas res neceſſario dixerat attributas neceſſitudinem & affectionem, de his nunc præcepit, ac neceſſitudinem docet eſſe illam, quæ neque mutari, neque ab exitu ſuo flecti poſſit. affectionem vero, quæ ex tempore, aut negociorum euentu, aut hominum adminiſtratione ſæpe mutatur, vt res non tales ſint, quales eſſe conſueuerunt. Ac neceſſitudinem, quæ prima eſt, in duo diuidit. vt nunc neceſſitas ſit, quæ aliter exitus ſuos habere non poſſit, ſed ſua cogat effecta ſine vlla exceptione, dicit eſſe alteram neceſſitatem, vbi fieri aliter poſſit, cum aliquid admittitur.

DE GENERE DEMONSTRATIVO.

LAVDES autem & vituperationes ex ijs locis ſumentur, qui loci perſonis ſunt attributi, de quibus ante dictum eſt. Sin diſtributius tractare quis volet, partiatur in animum & corpus & extrarias res licebit. Animi eſt virtus, cuius de partibus paulo ante dictum eſt. Corporis, valetudo, dignitas, vires, velocitas. Extrariæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cetera quæ ſimili eſſe in genere intelligentur. Atque in his id, quod in omnia valet, valere oportebit contraria quoque, & quæ, & qualia ſint, intelligentur. Videre autem in laudando & in vituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extrarijs rebus habuerit is, de quo agetur, quàm quo pacto his rebus vſus ſit. Nam fortunam quidem & laudare ſtultitia, & vituperare ſuperbia eſt. Animi autem, & laus honeſta, & vituperatio vehemens eſt. Nunc quoniam omne in cauſæ genus argumentandi ratio tradita eſt, de inuentione, prima ac maxima parte rhetoricæ, ſatis dictum videtur.

quare quoniam & vna pars ad exitum
hunc ab ſuperiore libro perducta
eſt, & hic liber non parum
continet literarum;
quę reſtant, in
reliquis di-
cemus.

Poſtre

VICTORINVS.

POSTREMVM cauſæ genus demonſtratiuum eſt, quod adiungit: dat præcepta, quibus laudes vituperationesq́. tractentur .i. quibus locis. Ac primum dicit eoſdem locos eſſe laudi & vituperationi, quos in primo libro iudicialis cauſæ, hoc eſt, omnia attributa perſonæ. Partitur tamen breuiter laudes & vituperationes animi, vel corporis, & extrinſecus. Animi virtutes artes, ſcientiæ, vel contra vitia corporis totius: vel in partibus, vt pulchritudo, valetudo, integritas, & cetera huiuſmodi. Extrinſecus ſunt, patria, parentes, cognati, amici, magiſtratus, diuitiæ, & cetera huiuſmodi. Poſtremum præceptum dat, in laude & vituperatione non tam nos conſiderare debere quid corporis ſit, quid extrinſecus ſit, quàm quid ſit in animo. omnia enim vel laudanda, vel vituperanda, non rebus externis, non rebus corporis, ſed animo metiuntur. [Sin aliquæ res inciderint difficiles.) De impoſſibilitate dicit. [Quædam ſimplices) Vt aliter omnino fieri non poſſint. [Caſilinenſes ſe dedere Annibali.) Niſi velint fame perire. [Ergo hic excep.) Caſilinum venit in Annibalis poteſtatem. Hic aliter omnino fieri non poteſt. [Tum adiunctio.) Vbi exceptio. [Niſi propter aliquam cauſam.) Ita non eſt neceſſitas in ciuili quæſtione illa, quæ ſine conditione eſt. [Partim autem ea his multas eſſe res.) Id eſt, neceſſitudines. Nam omni tempore id pertinebit, id eſt, exceptio ipſa, ac ſumma quidem, neceſſitudo videtur eſſe honeſtatis. Duo ſunt quidem, honeſtum & vtile: ſed vtili cum duo ſubiaceant. commoditas & incolumitas, quaſi tria effecta ſunt. verum honeſtas præponenda, ſecundo loco habenda incolumitas eſt, tertio commoditas, deinde & quæque res ſit aut honeſtatis, aut incolumitatis. [At non eo conſilio, quo Ariſtippus) Vt ſociorum cadauera tempeſtatibus liberaret. [Laudes autem, & vituperationes) Demonſtratiua, quæ ſuperat, ſola tractatur per honeſtatem. quæ demonſtratiua partes habet duas, laudem & vituperationem vtrunque tamen ea attributis perſonæ tractatur. Cum ſint xj. attributa perſonis, quibus approbatur cuiuſque perſona, nomen hominis certis ſuis deſignans, & ſanguinem, & hominem nominibus explicatur, cum nullo ſocium neque nomine, neque attributo. natura eſt attributum extra ipſum hominem, vt in patria gente, ſanguine ceteriſque. Hæc enim licet dent homini commodum, non tamen proprium. In ipſo vero homine eſt natura circa corpus & animam, quæ dat plurimas & animo & corpori qualitates. Ergo natura accidens res eſt, quę aptiorem hominem ad vnumquodque facit. itaque non orator natura eſt, ſed oratorius .i. qui orator eſſe poſſit. Verum has qualitates, vel diligentia comparat, factáq. perfectas, & habitus nominatur: aut in has caſu quodam, ac repentino motu frequenter incidimus, & affectio dicitur. aut in has inclinamur ſtudio quodam, quod ipſum ſtudium per ſe nihil aliud eſt quàm voluntas applicata in aliquas qualitates. Ergo afficiuntur qualitatibus his modis, ortu & natali & eſt natura. afficimur repentinis caſibus, & affectio eſt. afficimur induſtria, ac conſtantia & perſeueratione, & habitus eſt. At vero ipſum ſtudium, quod eſſe definimus applicatam in qualitatem aliquam animi voluntatem, hoc inquam ſtudium nunc affectio eſt, ſi pro tempore eſt: nunc, ſi perſeuerauerit, habitus, ipſum ſtudium non iam quaſi præceptio quædam ineſt rei eius cui nomen eſt ſtudium, ſi perſeuerauerit, ſed ut ſtudium intelligam, illud debes conſiderare. quod ipſo ſtudio petitur, vt litteratura, aut geometria. quod ſi præceptum ſit, habitus ſtudio præceptus eſt. Ergo natura accidens qualitas eſt, vt animæ, vel corpori, vel extrinſecus, & accidens ab ortu, ac natali. Accidit autem mari, vel fœminæ. nam marem eſſe, aut fœminam, non iam inter commoda computatur. Affectio eſt accidens qualitas, vel ſponte, vel ſtudio non deſtituta. nam ſi permanet, ſit habitus dicta affectio quod inficiat qualitate. Et erit affectio incipiens habitus, vel victus, non enim omnia ad exitum tendunt. Habitus eſt præceptio qualitatum. nam hæc præcepta philoſophi dixerunt. hic qualitates vel commoda ſunt, vel incommoda. Quæ quoniam tribus modis qualitates eueniunt, multa his commoda vel incommoda communiter eueniunt. Verum per exiſtentiam ea quæ eueniunt ſecernentur. nam alia vis in eo commodo quod per naturam eſt, alia in eo quod per affectionem, alia in eo quod per habitum. Habitus non poteſt eſſe, niſi hoc quod non aliud eſt atque illud quod habetur. nam quòd ignis calet, putans aliqui habitum eſſe, quia perpetuum ſit, cum hoc ipſum ſit ignis, ut caleat. itaque potius natura eſt. Habitum multi non niſi deo dant, & verum eſt: ille enim habet omnia percepta. At vero homo nunquam ita quid perceptum habet, vt non in profectu quotidie ſit, & hunc profectum dixerunt προκοπὴν .i. progreſſionem quandam, alij habitum dixerunt: ergo pro exiſtimatione maioris perceptionis in homine habitum intelligimus: vt ſi affectione quadam aliquid quis agat, vt orator in foro. non perfectus tamen, ſi in eo progreſſio eſt aliqua, habitus dicetur, & certe pro commodo ſuo, vel habitum, vel affectionem faciet: non ex altero vero erit. In rebus enim nomina ſunt certa, quæ alterum ſignificent, vt iracundus habitus eſt, iratus affectionis. & huiuſmodi profectus cum ſtudio & diligentia euenit, habitus eſt: cum naturaliter, natura. Studium eſt autem, vel adipiſcendi aliquid, vel retinendi voluntas .i. quo vel adipiſci aliquid vel retinere optamus, vel adepta retinemus. Victus eſt, vel quòd ipſe homo agit, vel quod circa ipſum agitur. omnia quæ habet, quæ natura, habitus, affectio ſtudium. Nam oratorem eſſe, quod eſt, habitus eſt, & victus eſt, ſi in ea exercitatione ſit. Itaque Cicero qui aſſiduo ſtudio, perſeueranti diligentia ita rhetoricam præcepit, vt ea in eo perpetua eſſet, habitum conſecutus eſt. Sed quia eius actum ſibi inſtituit ad vſum vitæ .i. in eadem re, & in habitu, & in victu, itaque multum plerunque de virtute habitus detrahit, ſi victus abfuiſſe dicatur. Nam licet orator plenus ſit perceptiones ipſius artis, tamen aliquantum argumento detrahit, ſi neges in eadem exercitatione vixiſſe. vt ipſe contra Cæcilium, quia aufert victum, infirmat habitum, cum dicit. Quando tute tui periculum feciſti? Plerunque etiam ſi nihil agat ex habitu, hoc ipſum quod nihil agit, eſt illi victus .i. vitæ modus nam in victu eſt, quibus amicus vtatur, ita in victu eſt, & ſi non vtatur. Et certe, quia nihil horum debet deeſſe perſonæ, poteſt habitum habere ex geometriæ præceptione, in qua nihil agit, & victum de vſu rhetoricæ. Victus autem omnis ad qualitatem tendit. ſed ea qualitas vel in affectione, vel in habitu erit. Deinde vel oratione, aliquid rhetoricæ noſſe, quod eſt affectionis, & ad loquendum, aut diſcendum aptum eſſe, quod eſt naturæ: aut loqui, aut ſtudere, vel quod eſt ſtudij & cetera huiuſmodi habet victus. Verum in hoc conſiderabitur victus circa hæc omnia, ſi ita agat vitam, vt hoc exerceat. Non enim quia natura loqui, aut ſtudere poſſumus, quod proprium naturæ eſt, iccirco & inde viuimus. ſed ſi ſit ordinata ſic vita noſtra ad omnem ſubſtantiam rei familiaris quærendam, vt inde viuamus .i. inde nobis omnia ſuggerantur ad victum, merito victus ea exercitatione dicitur. Item & ſi ſit habitus. & non in ipſo habitu agat vitam, & virtutem oratoriæ conſeruatus ſit, erit habitus non victus. eodem modo & affectio eſt, ſi eſt pro tempore .i. prout res aliqua tulerit, vt locus fuerit non perpetua conſuetudine inde viuendi. Eodem modo & ſtudium eſt, ſi non ſtudium quodlibet in exercitatione vitæ tulerit, vnde victus nominandus ſit verbotenus vt cauſas agere, vt docere eſt huius ſtudij. ſed quia ordinata voluntas eſt ad vſum vitæ merito dicitur & victus. in ſingulis enim his res quæque in eo quod ſunt diſtribuendæ ſunt: vt item ſeruus circa hæc quod in hac conditione eſt, fortuna eſt, ſi ſeruituti ſeruiat tota vita, victus eſt. ſic & cetera de fortuna. Facta vero & caſus, & orationes, & conſilia, aut ſuperuenientia, accipienda erunt ſuis nominibus. Nam victus non eſt ſine factis, caſu, orationibus, conſilijs, ſed ſic venit, ſuit, ut dicere poſſet, vt ei aliquid accideret, vt conſilio vteretur. Et hæc omnia ſi ſic accipimus, ut actiones non ordinatas, neque inſtitutas toto viuendi tempore, erunt ſuis nominibus, ſin autem in eo genere viuendi poſita fuerint, in quo omnia ſunt conſtituenda tibi, conſtituendi ad vitam vniuerſam victus nominabitur, non ſuo quidem nomine. Facta autem, caſus, orationis, conſilia, cum ea futuro tempore argumentum dabunt, ea præteritis confirmabuntur. Nam quia hoc illi accidit, ideo hoc illi accidet: quia fecit hoc ideo facturus eſt: quia hoc dixit, hoc ideo dicturus eſt: quia hoc conſiliatus eſt, ideo hoc conſiliaturus eſt. Negocium factum, vel dictum eſt, vnde iudicium eſt. in iudicium enim vel in deliberationem, vel in demonſtrationem non venitur niſi propter factum. Singula igitur quæque quæ homini aut obijciuntur, aut de homine quæruntur, facta ſunt: ipſa igitur ſingula facta negocium ſunt. Sunt alia facta, quæ probationem tribuunt ipſi facto. vnde quæritur, ſua quodlibet ſtatu ſunt tria facta, quæ extra ipſum factum, & extra facta quæ vicina ſunt ad factum, & probant factum vitæ præteritæ hæc perſonæ attributa dicuntur. Ergo cum negocium factum dictum ne ſit. habeat attributa quatuor, continentia cum negocio, inquit, in geſtione negocij, adiuncta negocio quæ geſtum negocium conſequuntur. Ex his duo prima continentia cum negocio, & in geſtione negocij, totum tenent quidquid habere

poteſt cauſa omnis .i. negotium omne per partes ſuas geſtum. duo alia ſunt, ea quibus aſſumuntur primum ab oratore ea quæ negocio adiuncta ſunt. Quartum autem illud, quod eſt conſecutio non negocij ipſius geſtio eſt, ſed aut extrinſecus venientia per homines habet, aut per naturam generaliter, vt poſt docebimus. Igitur prima de attributis continentia habet partes quinque, ſummam negocij, ſummæ cauſam, facta illa quæ probant factum, diuiſa per tria tempora, & omne ipſum, quod diximus negocium eſſe, factam .ſ. conſtituetur ab his, a ſumma quæ breuem propoſitionem habet totum claudens, vt patriæ, inquit, proditio &c. habet & cauſam, quæ gemina eſt, impulſio, & ratiocinatio. impulſio eſt, per quam cuius cauſa factum ſit: ratiocinatio eſt, per quam factum ſit demonſtratur. Sequitur per tria tempora factorum enumeratio, quid ante rem factum, quid in re, qd poſt rem ſit. Igitur quodlibet negocium de ſtatibus interim loco ſit exempli: Milo occidit, non occidit: occidit & non occidit partes ſunt ſingulæ quæſtionis. Sed iam parentis occiſio, hominis occiſio, patriæ proditio, ſumma eſt: ergo factum ſolum negocium eſt: propoſitio facti cum perſona eius qui arguitur, vel quolibet alio modo inuidiam comparãs, aut extenuans, ſumma dicetur. Et hæc eſt quam Cato in libro ſuo appellat vires cauſarum. Hoc argumentum ſequitur cauſam, quam partiti ſumus, quæ vtique aduerſus negantem factum danda eſt, vt feciſſe doceatur. Quemadmodum autem tractetur vel ab accuſatore, vel a reo, in ſecundo habemus. Quod ſi alius ſtatus fuerit præter coniecturam, non cauſa erit, ſed ratio: de cuius tractatu in ſecundo docuit. Poſt hæc ſequuntur facta omnia ante & poſt: in quibus omnia illa quæ in geſtione negocij poſita ſunt, ſi tamen proſunt, aſſumuntur. vnicuique enim facto ineſt locus, tempus, modus, occaſio, facultas. In geſtione negocij locus vel naturalis eſt, vel qualitatiuus. Naturalis locus eſt, cum argumentum præſtat, non erit illud argumentum a loco, ſed a facultate. Qualitatiuus autem locus præſtat argumentum ex opportunitate, quæ opportunitas, quibus rebus poſſit intelligi, ipſe poſuit. Tempus quid eſſet, dudum generaliter docuit, pars quædam, inquit, æternitatis. hoc quoque in tria tempora diuiſit, quæ ipſe tempora partitus eſt. nam præteritum tribus modis conſideratur, præſens & futurum, binis. Verum hæc omnia magis ad cognitionem temporis, vt dixit, quidquid eſſet inſinuare cupiebant, quam ut apta ſint in geſtione negocij. Quid ergo aptum huic parti erit? nam huic attributum eſt tempus, exiſtimatio eiuſdem temporis, & collatio cum geſtione: ut id, quod factum dicis eo tempore ex quo argumentum ſumis, fieri potuiſſe uideatur. Itaque ſic ait. Nam ſæpe oportet commetiri cum tempore negocium. Occaſio autem, opportunitas eſt quædam temporis ad aliquid faciendum. hæc opportunitas tribus modis conſideratur. Modus autem eſt, quo non ſolum factum indicatur, ſed quemadmodum factum. qui modus & animum indicat .i. uoluntatem. diuiditur autem per prudentiam, aut per imprudentiam. his quæritur, clam, palam, ui, perſuaſione, imprudentia. purgatur caſu, neceſſitudine, & affectione animi. Facultates autem duplici modo argumentum præſtant. nam eiuſmodi ſunt, ut per eas aut facilius aliquid fiat, aut ſine his effici non poſſit. Adiuncta negocio, ad factum quod in negocio ponitur: inde index laturus ſententiam eſt, ut probari quoquo modo poſſit per quamlibet conſtitutionem. ſumuntur de his rebus argumenta, quæ res poſſunt in ipſum factum affictione quadam contineri. Has res affecta nominamus. Verum affecta accipimus nunc de ipſo negocio .i. de omni cauſa, rebusq́. in cauſa geſtis, nunc ad res in cauſas geſtas, alia quaſi quodammodo extrinſecus, quæ conuenire uideantur, aut inde ut proueniant, aut ad illa coniuncta ſint. hæc affecta quæ ſupra diximus, negocio adiuncta, & conſequentia negocium dicuntur. Illa prima continentia in geſtione. ſed de illis iam ſupra dictum eſt. Adiuncta uero ea ſunt, quæ illis ipſis ſupra poſitis ſingulis aliquo modo uel extrinſecus cohærent ut ſummæ, ut cauſæ, ceterisq́., ſed cum nõ in ipſa ſunt, ſed aliunde aſſumantur, conuenientia tamen erunt in collatione, ſiue aliena ſint, non hinc nata, cum erit aut maius, aut minus, aut par: itemq́. ſimile, contrarium, diſparatum. Si uero his adiuncta ita ſunt, ut extra tamen ſint erunt aut genus, aut pars, aut euẽtus. nihil enim horum non ex his ad hoc eſt, non tamen in cauſa poſitum. Et ſi poſitum eſt in cauſa .i. in negocio, quæ hypotheſis eſt .i. quæſtio circa perſonam propriam, ueluti non poſitũ putetur. Ergo genus ſit licet, cauſæ tamen quia genus eſt, uelut extra cauſam eſt, cum perſona propria inſit in cauſa. item ſpecies. Iam uero euentus cum tria tempora teneat poteſt eſſe ex cauſa .i. ex negocio, de quo loquor, qui probat quid eſt, de negocio, quod euenit rebus geſtis, id quod in negocio eſt. Quoniam tamen & præteriti temporis euentus & futuri temporis euentus aliquoties ſumitur, & hic uideri extraneus poteſt à negocio ex negocio tamen oriens. unde probatum eſt, adiuncta nunc omnibus modis externa affecta, tamen aliquo modo adiungi, ut cetera quæ ſupra diximus. Nunc aliqua ex ipſo, uel in ipſo negocio, alio modo tamen ſe habentia, quam geſti negocij textus ipſe & ordo conſiſtit circa perſonam, certiſſimæ quæſtionis maius & minus, & æquo magnum, tum ex ui, tum ex numero, & ex figura negocij conſiderantur. Vis in eo eſt, quo ipſa ſignificatione uerborum diuerſas res intelligimus. Itaque cum prolata uerba diſtant ſenſibus noſtris, ſignificatione ea quæ proferuntur ui diſtant .i. potentia quadam, qua quid quæque res poſſit intelligimus, de numero perſpicuum eſt. Figura eſt textus & ordo negocij, per circunſtantias ſuas. Simile autem ex ſpecie, aut ex comparabili, aut ex conferenda, aut aſſimilanda natura iudicatur. Simile, hoc eſt ſpecies comparabilis, & ſimilanda natura eſt in illis octo, genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione. ſed ipſum ſimile, quod per hæc ſupra poſita efficitur, illic eſt in contrarijs partibus, & quæ ſub eandem rationem cadunt. hoc diſtinctius poſitum eſt in differentijs. De conſecutione in ſuperioribus duobus attributis negocio negocium omne teneri diximus. tertium, quod eſt adiunctum negocio, uelut extra eſſe pręcipimus, ſed naturaliter cohærere, extra ipſam hypotheſin, aut ab oratore aſſumi. quanquam & ea quę extra ſunt, naturaliter ab oratore ſumantur, & de hoc pręcepta iam dedimus. Quarta attributio, quæ conſecutio nominatur, & ipſa ea tenet quę extra ſunt, adhęrentia tamen rebus negocij, quę nõ ab oratore ex uoluntate ſumantur, ſed quę ipſis rebus negocij rationabiliter acciderunt. Ac prope ea omnia. quę in quarta attributione in conſecutione ſunt, id videntur eſſe quod euentus. Verum euentus aliud eſt, aliud conſecutio uel res conſecutionis. Etenim euentus conſideratio eſt, ex quadam natura rerum, qua id perſpicitur quod ex quaque re euenerit, eueniat, euenturum ſit. In conſecutione autem non ex rebus quid eueniat tractat orator, ſed quid rebus eueniat .i. quid rebus contingat. Deinde quòd in euentu duo ſunt, vt arrogantia & odium in hac conſecutione vnum. Nam ipſi facto conſecutio eſt, quod val raro vel frequenter. Hæc autem omnia collocata ſunt in hac conſtitutione aut nomen contingit rebus, vel imitator, vel inuentor. Lex de ipſa re. conſuetudo, pactum vt frequenter fiat, vel non frequenter. vtilitas vel honeſtas, & cetera quæque ut dicas, rebus accidũt, non ex rebus ipſis, ſed ad res ipſas quadam geſtione proueniunt.

PLVRIMI IN VICTORINO LOCI

in omni librariorum editione corrupti ſuæ ſinceritati reſtituti per Marinum Becichemum Scodrenſem, ex epiſtola ad Marcum Dandulum equitem.

HIERONYMVS Donatus, Platonicus, noſtræ ætatis Demoſthenes, & oratorum, quos quidem viderim, audiuerimq́., facile princeps, ex patria ſoluens, iamq́ triremibus in pelagus prouectus vt ad Cretam magni Iouis inſulam euolet, dux inclytus, literas ad me dedit ſua manu (vt ſemper ſolet) exaratas, amoris dulciſſimi, ſuauiſſimæq́. humanitatis plenas: his, inquit, velut teſtamento quodam Marcum Dandulum animæ dimidium meæ, tibi patronum, patrem, tutorem, & denique alterum me relinquo. Duplicem igitur perſonam nunc mihi gerit, & Marci Danduli, hoc eſt amici & fautoris præcipui, qualem tete mihi ſemper vltro exhibuiſti, & Hieronymi Donati, qui mihi auctor eſt famæ, ſalutis, & breuiter terreſtris deus. qui inter magna, ampla, & innumerabilia beneficia Brixienſ. eccleſiæ canonicatum, quæ talis ac tanta eſt dignitas, ſuis liberis ademit, Marioq́. filio meo duodecimum ætatis annum agenti Cæſarea quadam liberalitate, me nec rogante, nec cogitante, nouiſſime donauit, ſuisq́. pecunijs tabellarios & libellos Romam miſit, & Apoſtolica auctoritate firmatum ab omni potentiorum iniuria ſeruauit. Et quoniam vacuis ad principes manibus ire minime decet, cum ex quibuſdam nuga-

rum mearum libellis, ad manus veniſſent Caſtigationes quędam, quas nobis Ciceronis Rhetoricos publice enarrantibus auditores noſtri collegerunt in M. Fabium Victorinum rhetorem acutiſſimum. qui & auream ſtatuam in foro Traiani ab oratoriæ artis præſtantiam meruit, & Diuum Hieronymum in eloquentia tantum Chriſtianæ religioni inſtituit, eas ad te dedi. Dolebam equidem, vir clariſſime, nec ſine dolore maximo videre poteram, eum auctorem ita fœde laceratum, diſcerptum, fœdatum, vt via hominis vmbram, via ſenſus alicuius integritate, via Latini ſermonis ſimulacrum habere videretur. Tu qui bonarum artium ſtudia & tueri, & augere ſoles, quandiu domo abfueris, has lucubratiunculas ad leuandum & deſiderium domeſticarum rerum, & publicarum ſolicitudinem ſucciſiuis horis intuearis: quas in epiſtolæ, ſiue libelli mauis, formam contraximus, vt eſſet ſine onere breuis peregrinationis comes, ſi placuerit, ſi diſplicuerit, minor iactura. Quidquid eſt, quod tuo nomine primum in lucem exijt cognoſcere non dedignaberis.

CORrupte apud Victorinum legitur iuſtitiæ diffinitio: (Iuſtitia eſt animi habitus ita informatus, vt omnibus meritis tribuat dignitatem) Legendum eſt ſine dubio, Meritis, itaque ſere manuſcripti libri habent. Item vbi legitur. Rhetor eſt qui docet literas, atque artis traditor eloquentiæ) Scribendum eſt ex ſinceris libris, atque artes tradit eloquentiæ, quam lectionem probat ſenſus ipſe, præterquam quòd traditor verbum inſolens eſt elegantiſſimis ſcriptoribus. Quod autem in illud Cic. Et maximarum ciuitatum veteres animo colligo calamitates ita ſcriptum reliquerit. Illic enim aliquid operatur eloquentia vbi populus maior eſt) omnis libraria fides teſtatur, nam quod aliquis corrigat Magis (bona cum venia dictum accipiat) videtur ignoraſſe elegantiam & emphaſim huius ſermonis aliquid, qui vim maiorem exprimit, vnde doctus poeta dixit, quod & a Plin. repetitum eſt.

Namque tu ſolebas,
Meas eſſe aliquid putare nugas. Perſius:
Seſe aliquid credens. Iuuenalis:
Eſt aliud, quocunque loco, quocunque receſſit.
Vnius ſeſe dominum feciſſe lacertæ. Ouidius:
Eſt aliquid ſolitis collum tetigiſſe lacertis,
Præſentesq; oculos admonuiſſe ſuum. Idem:
Eſt aliquid fatoq; ſuo ferroq; cadentem.
In ſolita moriens ponere corpus humo.

Quanti momenti eſt & illud Quintiliani: Eſt aliquid conſummata eloquentia. Non enim id ſignificat, quod plures arbitrantur, ſed continet non leue pondus ſententiæ, quæ non efferetur. Cic. ad Att. lib. 4. Diſrumpuntur hi qui me poſſe aliquid doluerunt. Apud eundem, ceterorque auctores clariſſimos, oratores, hiſtoricos, poetas legimus emphaticoteron dici: Hic ſe aliquem putat, ille ſe aliquem credit, Tu te aliquid eſſe arbitraris, Vos aliquid poſſe exiſtimetis, Eſt aliquid hoc, eſt aliquid illud, Eſt aliquis, & alia huiuſmodi. Tali ſententiæ pondere dixit Rhetor eruditiſſimus M. Fabius Illic enim aliquid operatur eloquentia, vbi populus maior eſt. nam theatro gaudet magno, quoque maior eſt populus, eo ſeſe magis eloquentia attollit, quę in turba & turbis admirabilis apparet. Virgil.

Ac veluti magno in populo cum ſæpe coorta eſt,
Seditio, ſæuitq; animis ignobile vulgus,
Iamq; faces & ſaxa volant, furor arma miniſtrat,
Tum pietate grauem ac meritis ſi forte virum quem
Conſpexere, ſilent, arrectiſq; auribus aſtant
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Habent etiam omnia exemplaria: Deinde dicendum eſt hoc loco, quid ſit ciuitas. Et dictio Deinde delenda eſt, vtpote ſuperflua, quæ etiam in antiquis codicibus non eſt. Et paullo poſt: Amicus ei, qui nihil vſu vitæ ſimilis pio ac fideli amore coniungitur) Niſi Mihi pro Nihil reponas, ridicula erit lectio. Vti & illud: Deinde etiam illum, ſapientem & magnum virum. ſic enim corrigendum eſt, vbi iuſtum librarij repoſuere. Eſt & locus ille animaduerſione non indignus: Nam nemo ei iniuriam facit, nemo ſeruis eius prodeſt poſteris liberis eis prodeſt. Amicus ergo ſi quid præſtat, etiam vtile eſt) Confuſa ſunt, & corrupta verba. quæ in ſuum nitorem ita redigenda ſunt, & diſtinguenda: Nam nemo ei iniuriam facit, nemo ſeruis eius. Deinde comma ſiat: Prodeſt in poſterum liberis eius, prodeſt amicis. Ita enim legendum eſt, non poſteris, non amicus. Deinde ſiat diſtinctio, & ſequantur: Ergo ſi quid præſtat etiam, vtile eſt. Fateor minus annotatione dignum eſſe illud: Sapientia igitur ſola duobus modis aliquid perſuadet, aut cum tacet, & aliquid facit, & id, quod facit, quia bonum eſt, alter imitatur idem, vt quidquid taciturne fecerit ſapiens, id alter re, non verbis doctus imitetur) Legendum eſt enim. i. pro idem. Tale eſt quod mox ſequitur: Negat inopem dicendi idem, quæ verbis naturalibus vtetetur) Legendum: Negat inopem dicendi. i. Leuiora adhuc fortaſſe videbuntur quæ ſubiunguntur: Tamen ſermonem ſeruatum poſſumus inuenire. Primo itaque, &c. Quis non videt Ordinem, non ſermonem ſcribi debere? prout & in quibuſdam manuſcriptis habetur. Habent omnia ferme exemplaria. Sed quia ille primus vir diſciplinam accipere non potuit, perfectus ſui natura & vſu. quin enim cognouit habitum ſuum, & diu ſecum pertractando cognouit eſſe in hominibus bonam naturam, quæ vt perfecta eſſe potuiſſet præceptorum adhibuit diſciplinam) Scribendum eſt, Habuit vſum, pro habitum ſuum, & poſſet pro potuiſſet. Mox paulo. Ergo in hominibus fuit materies. i. perfecta natura quæ perfecta præcepta fuerunt inuenta per ſapientiam, inſinuata per ſapientiam. legi debere puto, Quam perfectam præcepta fecerunt inuentam per ſapientiam, inſinuatam per eloquentiam. Non multo poſt: Indiſtorta enim membra, nec quæ iuxta naturam ſui appetunt, appoſita ſunt, virtus non poteſt cadere) Cæci vident, legi debere: Appetenter appoſita ſunt. Et poſt paululum: Sic veſtis etiam habet rem, vtilitatem teaturæ. habet ſpeciem, gratiam. ſ. circa aſpectum faciei.) Manifeſtius eſt error, non tamen diſſimulandus cum in cunctis fere exemplaribus inoleuerit: Gratam, non Gratiam repone. Infra: Tertia illa eſt honeſto illi contraria. In veteribus libris hæc poſt verbum Contraria, & ante peruertere, ſequuntur verba, quæ impreſſi omnes quotquot hactenus videre potui deſiderant, omne. n. quod in vſu eſt, & rem habet, & ſpeciem. Sed nunc in rem inclinatius, nunc in ſpeciem: vt ſapientia in rem inclinatior, eloquentia autem in ſpeciem. Eſt vulgatis in exemplaribus, Temeritas enim & inconſiderantia: at in antiquis, Inconſideratio. illa habent, Cauſæ, non euentus incendium: hæc, Cauſæ vero euentus incendium. Item, Si enim hoſtem oderis, non inuides, ſed inimicus eſt.) Etiam qui prima grammatices elementa didicerunt, non ignorant. Et ſecundam verbi ſubſtantiui, non tertiam perſonam, neceſſario exigit. Item: Oſtendit hæc qui agat orator.) Sinceri codices, oſtendit hic quid agat orator.

Demum legitur circa finem præfationis: Ita illa ad ſcientiam ſolam proficit, hæc ad ſcientiam, quæ in hac actu ſit. & ſtatim poſt. Cumq. per hanc vitari vitia dico, non tamen cum vitentur oſtendo. Priſca manus non ponit. Hac, quod eſt puerile erratum, ſed ſinceram ſeruam lectionem: Quæ in actu ſit. Et loco rum, habet quo modo: vt ſit, tamen quo modo vitentur oſtendo. Corrupte legitur apud eundem Victorinum: Vt animal genus, etiam hoc modo piſcis, equus, animalia.) Legendum eſt enim, vt animal genus eſt, iam homo, piſcis, equus, animalia cum ea euidenti ratione, & ex antiquis codicibus. Item error eſt infra: vna quæ res certas ſolenni curſu, & ſine vllo tumultu agit, & altera, quæ in lite ac diſceptatione verſatur. Et hoc modo quidquid agit, duobus modis agit i factis, & dictis. Ita ciuilis eſt ratio in factis, & dictis: ſed quæ facta & dicta in actu atque in opere conſtitutæ ſunt.) Corrigo: Vna quæ res certas ſolenni curſu & ſine vllo tumultu agit: altera, quæ in lite ac diſceptatione verſatur: vt homo quidquid agit, duobus modis agit, factis & dictis. Ita ciuilis eſt ratio, vna in factis & dictis, ſed quæ facta & dicta in actu atque opere conſtituta ſunt. Item corruptus eſt locus ille: Multi, inquit, dicunt ciuilem ſcientiam ſine eloquentia ſtare non poſſe.) Negatio illa adulterina eſt, & peruertit ſenſum: ideo delenda. quæ caſtigatio ea ſequentibus comprobatur: Multi, inquit, dicunt ciuile ſcientiam ſine eloquentia ſtare poſſe. cuncta enim per naturam, id eſt per ſapientiam facile poſſe cognoſci. Multi autem dicunt ciuilem ſcientiam ſola eloquentia conſtare poſſe, illudq. eſſe iuſtum, vel iniuſtum, quoad eloquentia potuerit perſuadere. Sed ego, inquit, ab vtriſque diſſentio. Puerilis quoque menda eſt, vbi de officio facultatis rhetoricæ loquitur: Ergo officia pro perſonis diuerſa ſunt. aliud enim eſt officium patris, aliud amici, aliud, vt ad rem redeamus, artis oratoris. Artis adulterina eſt dictio, & ideo ſpongia delenda. Et paulo poſt. Nam in euentu i. qui finem in officio conſtituit, &c.) Male diſtinguitur, & legitur nam. eſt enim legendum, Non, quia hæc clauſula pendet ſuperiori. Sed non, inquit, intellexit Ciceronem, qui finem in rebus ipſis poſuit, non in euentu. i. qui finem in officio conſtituit. Vbi de materia artis tractatus, ſic legitur in vulgatis exemplaribus: Qui vt videamus à pleno

excedit,

eacedit, & exceſſit, nun ad id, qnod haber modum) Probior eſt antiqua lectio: Qui, vt videmus, à pleno excedit, & exceſſit, rtoo id, qnod habet modum, ſed in infinitum. Turpiſſima eſt menda illa quæ inoleuit in omnibus ſere exemplaribus: Hnne etiam Hermagoram, qui neqne arte ſcripſit, conſntat, ac lacerat, dicitq. hunc vehementer errasse quòd materiam oratoris in duas partes diuidet, in cauſam & in quæſtionem) Quis in literatoribus oedum in literatis eſt qni non videt ſcribendum eſſe? Nune etiam Hermagoram qui æque, artem ſcripſit. Quo modo enim non ſcripſit Hermagoras artem? ſi & Cicero, & Fabius, & ceteri teſtantur enm ſcripſiſſe, & ſexcenias ex eius arte auctoritates adducunt. Impreſſorum autem ſomnolentia fecit, vt legatur: Deinde qnam aſtute ibi Hermagoræ, vbi ſibi aliena multa conquiuit) Cum omnino legeodum ſit: Deinde qnam aſtute ibi Hermagoræ dat ingenium & diligentiam, vbi ſibi de alienis multa conquirit. Conſidera, ni piget, & illud tractatu de Inuentione: Alij Stadiagoo græco vocabulo quidem, quod in ea de incerto inueſtigando maximum certameo habeatur, an legeodum ſit, ſtadiarori, ex manuſcriptis codicibns. Quamuis ἀγὼν particula ſigoificet certameo, quod ipſius Victorini expoſitioni maxime iudicio meo conuenit. Vide etiam an mendoſa eſt etiam lectio hæc, Nam deſcribendi ſunt nobis Fregellani, qui ſempee videbantur aduerſi) Ex antiquaria librorum ſide legendum, Qui ſempet populum R. videbantnr aduerſi & inſenſi. Mox paulo mendum eſt puerile. ſed quoniam vbique inoleuit, tollendum, Deliberat ſenatus an Carthagini pareat? parcat ſeribendum eſſe, ne inſantes quidem ignotant. Negligentia vero librariorum non multo poſt omiſit non verba, ſed verſus integros. In cunctis librariorum officinis ſic impreſſum fnic. Quare definitionibus noſtris nomen illi aliud quam aduerſarij volunt, imponere debemus) In ſinceris libris hi ſequuntur verſiculi? qui neceſſario ſeqni debent ad ſenſnm præcedentium. Non eſt lacrilegium, cum ab eo qni de templo detrahitur, cuius tutelæ atque cuſtodiæ commiſſum eſt. Si præceptor diſcipulum verbecat. iniuria non eſt: ſi iure factum eſt aliquid, non poteſt iniuria dici. Item corriges inſantiam illorum qui legunt paulo mox. Homo eſt, qui rectum verticem rotundo capite attollit, cuius ſunt ſub collo humeri, brachiaqne dimiſſa, & cetera in hunc modum. Sed, vt ipſe ait, ſed breuiter deſcribenda) Cnm manuſcripti libris habeant: Homo eſt, qni rectum verticem rotundo capitis attollit, cuius ſunt ſub collo humeri, brachiaqne demiſſa, & cetera in hunc modum. Sed, vt ipſe ait, breui deſcribenda. Perperam quoque legitur, Generis eſt controuerſia, cum & quid factum ſit conuenit. Tulit conſecturam. Deinde cum ait, & quo id factum nomine appellari oporteat, conſtat, tulit finem. Ergo ſupereſt, vt quale, vel quantum ſit id, quod factum eſt videamus. Et dat exemplum, vtrum iuſtum an iniuſtum ſit, vtrum vtile an inutile ſit. Quod cum quæritur, nomen rei, ſed rei qualitas quæritur. & ideo qualitas appoſita eſt) Vera lectio eſt, Cum ait, & quid factnm ſit, &. Ideo qualitas appellata eſt, non antem appoſita eſt. Et: Quod cum quæritur, non nomen rei, ſed qualitas quæritur.

Falſo ſcriptum eſt in Victorini libris omnibns, qui ex officinis impreſſorum emanarunt: Ergo Cic. primum dicit deliberationem & demonſtrationem, quæ prima, ſunt ſecunda eſſe non poſſunt) Cnm poeri, qui via prima conſtructionis elementa percipiunt, percipiant non poſſunt legi debere, ſed poſſe.

Cæci antem ſunt qui legunt apnd eundem Victorinnm, Harum prima, vt diximus ſubſtantia vocatur, reliquæ nomen in ſubſtantia ſunt, quæ accidentes vocantur) Cum legendum eſſe Nouem, vel ex præcedentibus verbis perſpicere potuerint. Ariſtoteles ait, res omnes quæ in dictis à factis & in omni mundo agnntur, decem eſſe, quæ rerum nomina ponemus: Prima ſubſtantia eſt, & quæ ſequuntur) Pudendus eſt error, & duplex in ea lectione, Cum vero generis nomen acceperint, in eo quod genus ſuot, & partes eſſe non poſſunt, hoc eſt quod ait. Eidem genus .i. ſimile ac iudiciale eſſe, & pars non poteſt. Ergo ſi genos generis pars eſſe non poteſt, multo minus partis generis partes putabuntur) Atqne ita reſtitues priſtinam lectionem. Eidem genus .i. ſimile ac iudiciale eſt, eſſe & pars non poteſt, non autem, Iudiciale eſſe. Et, multo minus partis generis pars putabitur, non, partes putabantur ne ſolœciſmus ſit. Illa autem verba, quæ poſt tres verſiculos ſubſeqnuntur. Nam aut nullum, &c. genus cauſæ eſt, non ſcientiæ tanti Rhetoris, ſed temulentiæ chalcographorum aſcribenda ſunt. Statim poſt: Nam qui artes ſcribit, multasque dicit eſſe cauſas, nullam noo poteſt dicere. Tulit tem vnam) Quiſquis intelligit quæ differentia ſit inter Tulit & Tollit, tollit Tulit, & ſcribit Tollit. Item: Nam demonſtrationis finis & honeſtas deliberationis vtilitas iudicialis æquitas) Qui diſcernit verbum ſubſtantiuum à copula reponet Eſt, non Et: vt ſit, Eſt honeſtas. Friuolum eſt, & illud notare, notandum eſt tameo adoleſcentulorum gratia: Sed primum quam de eodem ſyllogiſmo tractemus. Legendum eſſe: Prius. illud ipſum Primum clamitat, vt & in illo, Si dicas, iuuentas vtique conſideratione temporis, iuuentas ante ſenectute eſt. non ne iuuentus voci feratur ſe nunquam in recto dictam fuiſſe à Mario iuuentas, ſemperque Iuuentus? & legendum, ſi dicas, iuuentus vtique conſideratione temporis iuuentus ante ſenectutem eſt. Animaduertendum ad hæc, quod vbi ſcriptum eſt, Hic quoque aduerſarius ſyllogiſmum quadripartitum) Animaduertimus, reponendum eſſe cunctis tacentibus, ipſa partitio ſyllogiſmi oſtendit. Vti, Poſtremo concludit propoſitionis ſecundam partem. non autem, ſecundum. Item, Multo igitur minus recte patria eius quam hic dicit partes putabuntur, prout habent veruſti libri, noo autem Quod.

Codices omnes corrupti ſunt, in qnibus leguntur verba illa adulterina in Victorino. Vbi Cic. inquit, Placet antem ipſi intentionis eſſe depulſionem. Rurſus, inquit, ſi finem per ſeipſum conſideremus, nihil aliud quàm finem inſpiciemus, nec in eo quod finis eſt, poſſumus tranſlationem intelligere. Ita ergo conſtitutiones ſingulæ habent proprium ſuum in quo poſitæ genere commiſſionem conſtitutionis alterius non admittunt. Si ergo conſtitutiones ſingulæ per ſemetipſas conſideratæ habent proprium ſuum, commixtionem alterius non admittunt) Hæc inquam verba adulterina ſunt, nec in antiquis codicibus reperiuntur, nec ad interpretis, nec ad eius quem interpretatur Victorinus ſenſum faciunt. Hanc autem caſtigationem qnilibet, ſi modo & ab eruditione & ab omni ratione non erit alienus, facile probabit, ſi quæ præcedunt & quæ ſubſequuntur, ſublatis his quæ diximus connectet hoc modo, Ipſi autem placet conſtitutionem intentionis depulſionem eſſe. & concedit ei alias definitiones Sine, inqnit, conſtitutionem primam cauſæ cauſatoris confirmationem dicat, ſiue defenſoris primam deprecationem, neceſſe eſt deliberationem & demonſtrationem neque conſtitutionem eſſe, nec partem, conſtitutionis. Contra non pauca deſunt verba inferius, & quædam etiam ſubditicia ſunt, vbi legitur. Deinde, inquit, coniecturalis cauſa, Si, inquit, coniecturam per id, quod eſt, attendamus, nihil aliud inuenimus, quam coniecturam ſolam, nec in eo quod coniectura eſſe, poſſumus intelligere. Rurſus, inquit, ſi finem per ſeipſum conſideremus, nihil aliud quam finem inſpiciemos, nec in eo quod finis eſt poſſumus tranſlationem intelligere. Si ergo conſtitutiones ſingulæ per ſemetipſas conſideratæ habent proprium ſuum in quo poſitæ genere, commixtionem conſtitutionis alterius non admittunt) Lectio corrupta eſſe videbatur, ſed quemadmodum reſtitui poſſet, non conſtabat. Nam quamuis legendum eſſe vaticinarer inueniemus, vbi impreſſi codices habent incipiemus, & verba illa, In qno poſitæ genere, à librariorum ſomnolentia interpoſita, tamen nunquam diuinaſſem, quæ verba ab ipſis librarijs eſſent prætermiſſa. Ambigenti vetus lectio ſuppetias tulit, quæ talis eſt, Deinde, Inquit, coniecturalis cauſa ſi, inquit, coniecturam per id, qnod eſt attendamus, nihil aliud inuenimus qnàm coniecturam ſolam, nec in eo, qnod coniectura eſt, poſſumus finem intelligere. Rurſus, inquit, ſi finem per ſeipſum conſideremus, nihil aliud quam finem inueniemus, nec in eo quod finis eſt poſſumus tranſlatione intelligere. Ita ergo conſtitutiones ſingulæ, in quo poſitæ genere commixtionem conſtitutionis alterius, non admittunt. Si ergo conſtitutiones ſingulæ per ſemetipſas conſideratæ habent proprium ſuum, commixtionem conſtitutionis alterius non admittunt.

Verba Victorini ita circumferuntur. Ratio eſt autem, quando omnis oratio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit. Ideo ait. Cnm omnis oratio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit. Qnoniam & orationem ſcriptio, & oppoſitio orationem habet. Legendum eſt. Quoniam & orationem ſcriptio, & ſcriptionem oratio habet. Quid enim eſt, Et oppoſitio orationem habet? Nihil certe ad intellectum ſcribentis Vbi vulgo impreſſores repoſuerunt. Quoniam omnis de facto iam confeſſio eſt) Libri antiqui melius: Quoniã omnis ratio de facto iam conceſſo eſt. quam probant etiam quæ ſtatim ſequuntur: Iccirco in omnibus conſtitutionibus dicit iudicationem de infirmatione rationis fieri, præterqnam in coniectura. In coniectura enim facti nulla confeſſio eſt.

Et

Et poſt in tractatu exordij, vbi ſcriptum eſt. Verum cum ait maxime, oſtendit & alijs cauſis offendi iudices: ſed his plerunque, ſi aut in negocio ipſo ineſt aliqua turpitudo, et res ipſa præter perſonas, aut iudicis, aut gentis pariat offenſionem.) Non gentis, ſed Agentis. vel potius Agentium, legendum eſt. Corrupta eſt etiam lectio illa: Hæc, inquit, narratio remota à ciuilibus cauſis, duo membra habet. nam aut propter negocia exponenda ſumitur, quod eſt comœdiographorum, vel tragœdiographorum, vel propter perſonas.) Ita corrigenda, ex vetuſtiſſimorum librum fide, & ex auctoris mente. Hæc, inquit, narratio remota à ciuilibus cauſis, duo membra habet. nam aut propter negocia exponenda ſumitur, quod eſt maxime hiſtoriographorum, aut propter perſonas exprimendas, quod eſt comœdiographorum, vel tragœdiographorum. Atque ita legi debere, quiuis mediocriter eruditus poteſt perſpicere ex his, quæ paulo ſupra dixit: Tertium genus narrandi eſt, quod extra oratorem eſt, hoc eſt, quod ait, Remotum a ciuilibus cauſis. eſt autem poëtarum, vel hiſtoriographorum. Conſimiliter quæ ſubſequuntur reſpondent.

Lectio vulgata eſt. Verum hic hoc animaduertendum eſt, vt definitionem partitionis non ab eo quid faciat collegerit) Fateor me nō intelligere quid velint innuere hæc verba: cum prius dicat, Partitio eſt totius cauſæ per partes conſtitutio diuiſio eſt rerum ſub partitione iacentium. Placet igitur, et lubet priſcæ lectionis fidem potius legas. Verum hic hoc animaduertendum eſt, et definitionem partitionis non ab eo quid ſit, ſed ab eo quid faciat, collegerit: Et hoc in illud Ciceronis: Recte habita in cauſa partitio illuſtrem, & perſpicuam totam efficit orationem. Eſt & ille locus apud Victorinum caſtigatione non indigens: Illa ſuperior ſpecies, cum propoſuerit quid conueniat, ad ipſam ſe inclinat.) Quidam codices, Id ipſam. mendum eſt In vtraque lectione, quod vnius elementi mutatione tolletur, ſi Id, pro Ad: Ipſum, pro Ipſam legas: vt ſit, Illa ſuperior ſpecies (hoc eſt, quæ quid cum aduerſario conueniat, docet, & quid in controuerſia ſit.) Cum propoſuerit quid conueniat, idipſum ad ſe inclinat, ut pro ſe faciat id, quod aduerſarius confitetur. Quis eſt adeo iudicij expers, qui non perſpicue intelligit, mendoſe legi in partitione? Tamen partes generi iungere non debemus intractabimus. vel, inde tractabimus.) An non potius legendum, In tractatibus: prout præcedens & ſubſequens ſermo exigit? In partitione tamen, inquit, partes generi iungere non debemus, in tractatibus quæſtionum debemus de generis partibus diſputare. Solicite etiam conſideraui de illo loco: Poſtquam id ipſum ſtatueris, erit excogitata ratio: & ideo excogitata, quia fuerat iam ante cogitata ratio, quid, vel quod conſilium eſt.) Et emendatior codex veræ lectionis admonuit, quæ huiuſmodi eſt: Poſtquam idipſum ſtatueris, erit excogitata ratio, & ideo excogitata, quia fuerat iam ante cogitata, ita excogitata ratio conſilium eſt. Nam illam dictionem Quid, ſiue Quod, addidit imperitiam cuiuſpiam. Subieci & uerba illa vt magis perſpicuus ſit error. Verum hæc occaſio, ut diximus, ex actibus noſtris, vel ipſius mundi, parit nobis ad aliquid opportunitatem. Integra commentaria duo verba maxime neceſſaria habent, quæ librarij omiſerunt. Verum hæc occaſio, vt diximus, ex actibus noſtris, vel ipſius mundi qualitas proueniens, parit nobis ad aliquid opportunitatem, Verba quæ deſunt in vulgo impreſſis codicibus, vbi de probabili loquitur, ſic reſtitues: Iſtæ opiniones δόγματα dicuntur, δόξα græce opinio, & δόγματα opiniones nuncupantur. Et infra: Sed has tres partes ipſas res eſſe diximus, de quibus probabile fit argumentum. verum in his tribus rebus rurſus quatuor collata ſunt, id eſt quod ex illis rebus conficitur, aut ſignum dicitur, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile.) Scribendum eſt ex veteri lectione, collocata, non collata, quod & ſenſus ipſe per ſe probat. Reſtitues etiam quæ deſunt verba: vbi de comparabili loquitur, Hæc cōparatio, id eſt ſimilitudo, partes habet tres: imaginem, quam græci εἰκόνα appellant, collationem, quam græci παραβολὴν appellant, exemplum, quod græci παράδειγμα appellant.

In tractatu de Inductione, ſic vulgo ſcriptum eſt in Victorino, Interrogauit, inquit, Aſpaſia Xenophontis vxorem. Si, inquit, vicina tua aurum melius habeat, quam tu habes. tum, inquit, Xenophontis vxor, inducta ſimilitudine ſuperiorum, quoniam ſententiam mutare non poterat, tacita erubuit.) Ex verbis Cic. imperfectam eſſe ſententiam facile cuique conſtat, & uerba deeſſe poſt illud, Quam tu habes. quæ quidem hæc ſunt in manuſcriptis exemplaribus: Cuius habere mauis? tuum an illius? Reſpondit illa, illius. Deinde, inquit: Si virum, inquit, meliorem habeat, quàm tu habes, vtrum ne tuum mauis, an illius? deinde ſequuntur. Tum Xenophontis vxor inducta, &c. Nam verbum, inquit, ſuperfluum eſt, nec in eiſdem exemplaribus reperitur.

Deſunt etiam non verba, ſed clauſulæ, in ſequentibus. Poſtea, inquit, Aſpaſia conuertit ſe ad Xenophontem ipſum, & ſimiliter cum illo inſtituit inductionem: Dic mihi, inquit, Xenophō, Si vicinus tuus equum aut fundum meliorem habeat, quam tu habes, tuum ne mauis, an illius? Id eſt, niſi in gratiam regreſſi fueritis, ſemper & tibi vxor lectiſſima, & tibi vir optimus deerit) Qui non videt mutilam & imperfectam ſententiam, omni intelligentis iudicio caret. Quid frigidius? quid ineptius? quid magis abſurdum? quid magis alienum, quàm dicere? Tuum ne mauis, an illius .i. niſi in gratiam regreſſi fueritis. Sic legendum eſt ex ſinceris codicibus: Dic mihi, inquit, Xenophon, Si vicinus tuus equam aut fundum meliorem habeat, quàm tu habes, tuum ne mauis, an illius? Illius, inquit. Quid ſi, inquit, vxorem meliorem habeat, quàm tu, tuam ne mauis, an illius? tacuit Xenophon. Tunc, inquit, Aſpaſia: Quoniam id mihi vterque veſtrum reſpondere noluit id, quod volueram reſponderi, ego dicam quid vterque veſtrum cogitet. Nam & tu, inquit, Xenophon vxorem optimam cupis, & tu virum optimum. quare niſi & tu vir optimus fueris, & tu fœmina lectiſſima .i. niſi in gratiam regreſſi fueritis, ſemper & tibi vxor rectiſſima, & tibi vir optimus deerit. Et infra. Et tu, inquit, mulier virum optimum vis habere, & tu Xenophon vxorem habere lætiſſimam maxime cupis. deinde ex hac confeſſione quid conficiatur oſtendit, neque vir melior, neque fœmina lætior in terris ſit. Reddit ſupra phyſicæ inductionis exemplum, dat nunc in Rhetorica. Non quo, inquit, diuerſa præcepta ſint, ſed ne quis præceptum in philoſophiam datum, in Rhetorica videre non poſſit) Tu ea fide antiquæ lectionis, ex ipſius Ciceronis verbis, veram & caſtigatam, & integram lectionem ita reſtitues: Et tu Xenophon vxorem habere lectiſſimam, maxime cupis, deinde ex hac confeſſione quid conficiatur oſtendit. Quare, inquit, niſi hoc perfeceritis, et neque vir melior, neque fœminæ lectior in terris ſit, profecto ſemper id, quod optimum putabitis eſſe, multo maxime requiretis.

Victorinus deinde ponit hæc Ciceronis verba: Sed quia non ſatis alit ut videbitur. & ſubiungit ſua huiuſmodi: Dedit ſupra philoſophicæ inductionis exemplum, dat nunc in Rhetorica, non quo, inquit, diuerſa præcepta ſint, ſed ne quis forte præceptū in philoſophia datum, in Rhetorica videre non poſſit.

Exemplum quod ex Cicerone recitat Marius Fabius, à librarijs ſic repoſitum fuit: Si inquit, Epaminondas id, quod ait legis ſcriptorum ſenſiſſe, ad legem ſuis verbis addat, idem damnandum eſſe, qui exercitum non tradat, præter eum qui Romanum populum cauſa retinuerit, hoc ſi addat, nunquid pati poteſtis? Non opinor. Deinde ſi hoc.i. legi additum, vos veſtra auctoritate ad populum feratis, nunquid id populus patietur?) Sed ſic ſcribendum cenſeo, ex Ciceronis mente, ac verborum contextu competenti. Si, inquit, Epaminondas id, quod ait legis ſcriptorem ſenſiſſe, ad legem ſuis verbis addat.i. damnandum eſſe qui exercitum non tradat, præter eum qui R.P. cauſa retinuerit, hoc ſi addat, nunquid pati poteſtis? Non opinor. Deinde ſi hoc legi additum.i. ſi vos veſtra auctoritate ad populum feratis, nunquid id populus patietur? In quo loco agitur de argumentatione concludenda, ſi fere legitur, Quarum concluſionum vna talis, cum breuiter facimus propoſitionis & aſſumptionis, & poſt adiungimus id, quod ex omni argumentatione conficitur) Niſi adijcias ſtatim poſt Breuiter, Anacephaleoſin, nec ſenſus ſequitur, nec grammatica conſtructio. Eadem adiectio mox ſtatim facienda: Quoties, inquit, longa fuerit argumentatio, aut propter memoriam ἀνακεφαλαίωσιν in concluſione facere debemus) Male ſine ea voce paſſim ſcribi, ſicque à magiſtris ludi omnibus fere legi video.

Item paulo poſt: Aut per conductionem, .i. aut per contrarium) Eadem vox repetenda, hoc modo: Quare, inquit, quæcunque longa argumentatio fuerit duobus modis concludenda eſt, aut per conductionem.i. ἀνακεφαλαίωσιν, aut per contrarium. Grauarer plura huiuſmodi errata colligere, ni adoleſcentulorum vtilitati magis quàm famæ conſulerem, qui aut laborem ſuſcipere recuſant, aut per ſe perſpicere non poſſunt ſine his inſtrumentis, quæ nobis Deus ut ſtudiorum vigilantia, aſſiduaq. diligentia conceſſit. Vbi de ſigno: Et quoniā diximus factum omne ſignum eſſe, in facto autem & facta & dicta ſunt, confirmamus, inquit,

inquit, ſignum, ſi aut id factum dicamus quod non oportuerit, aut id factum quod oportuerit. Sed quia interdum per ignorantiam prouenit, vt aut id non faciamus quod oportet, aut id faciamus quod non oportet, tunc autem grauius delictum eſt, ſi faciamus quæ non facienda ſunt) Adde, Aut non faciamus quæ facienda. quam additionem vetera exemplaria habent & ſequentia comprobant. Quia, inquit, in eo quod facimus, faciendum, vel non faciendum, ineſt ſcientia delinquentis, ſcit enim quia aut faciendum eſt, aut non faciendum. Idcirco poſtremum illud addit ad confirmationem ſigni, vt non modo aliquid fecerit, aut non fecerit, ſed etiam ſcierit faciendum eſſe, aut non eſſe faciendum. Deſunt etiam quædam verba, quędam ſuperflua ſunt, vbi loquitur de modis, quibus argumentatio reprehendi poteſt: Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis, nam omnino qui pecuniam non habet, indiget pecuniæ, & ille qui habet, & maiorem habere deſiderat, indiget pecuniæ indigere enim voluntatis eſt) Legendum: Si indigetis pecuniæ pecuniam non habetis, vtique hoc ambiguum eſt. nam & ille qui omnino pecuniam non habet, indiget pecuniæ, &c.

Adhuc vulnera fœda à librarijs Victorino facta, ſanare curabimus. In ſecundo libro, vbi legitur, Verum quoniam ipſa quoque genera propter ſuos fines diuerſos, diuerſa præcepta deſiderant, cum iudicialis habeat æquitatem, demonſtratio honeſtatem, deliberatio honeſtatem vtilitatem, confirmandi & reprehendendi præcepta. quæ ſunt in conſtitutione, ſingulas diuiſit, in iudiciali genere cauſarum, in poſtrema libri parte de deliberatione & demonſtratione propter fines propter aliquot tractaturus) Scribendum eſt: Præcepta, quæ ſunt in conſtitutione ſingulas dabit, non autem, Conſtitutione diuiſit: &, Aliqua tractaturus, non aliquot. At vbi deſunt verba illa ſic, enim vulgo legitur: Materia quod non autem omnia, vt voluit Gorgias Leontinus, aut etiam, vt voluit Hermagoras) Sic reſtitues lectionem: Materia, quod hypotheſis ſit, non autem omnia, vt voluit Gorgias Leontinus, aut etiam theſis, vt voluit Hermagoras. Maior deprauatio & error magis pudendus eſt, in quo loco de coniectura ſi conſtitutione tractatur. Sic enim legere eſt. At vero a facto probationes habebunt, facta illa omnia quæ probant factum illud, vnde iudicium eſt. Factum tria ſignificat. eſt factum & illud, quod intenditur, ipſum illud, quod dicitur Occidiſti. eſt factum tertium hoc quod tribuit argumentum: At factum illud vnde iudicium eſt, vt tranſiſti, clamaſti, quibus probatur Occidiſti. hoc ergo vltimum eſt, quod dixit a facto. Quod ipſum perſpicietur in tribus illis, ante negocium, in negocio, poſt negocium, ſimul cum ſententijs, per quæ ſe explicant facta loco, tempore, modo, occaſione, facultate) Quomodo factum tria ſignificat, ſi duas tantum ſignificationes explicat? quo modo, inquit, Victorinus, eſt factum tertium, ſi primum non præmiſit? Scribendum igitur: Nam factum tria ſignificat eſt factum vitæ præteritæ, quod perſonam probat eſt factum & illud, quod intenditur, ipſum illud, quod dicitur Occidiſti. eſt factum tertium, hoc quod tribuit argumentum, &c. Non multo poſt in quibuſdam exemplaribus quædam verba deſunt, in quibuſdam quædam ſuperflua ſunt, in quibuſdam quædam corrupta & inuerſa. tu locum ſinceritati ſuæ hunc in modum reddes, ita tria hæc tribus ſuperioribus reſpondent, commodis incommoda, illic retinendi, hic reijciendi, illic augendi, hic minuendi, illic adipiſcendi, hic deuitandi, quibus etiam illa accidunt, vt aliquid commodi ſumamus, vel vt maius commodum conſequamur, vel vt maius incommodum vitemus, aut rurſum, vt incommodorum prætereamus, vel vt maius commodum adipiſcamur, vel vt maius incommodum deuitemus. Nam & ſuſcipi commodum paruum poteſt vt maius aliquod commodum conſequamur, vel incommodum maius vitetur: Et rurſus commodum contemni poteſt, vel vt maius commodum conſequamur, vel vt maius incommodum vitetur. vt leno contentus fuit ſine lucro meretricem dare, ne ab Æſchine verberaretur, & velut in Verrinis accipi poteſt, Malo non habere quàm rogare. Rurſus contempto commodo, ſuſcipi maius commodum poteſt. vt Terentianum illud in ſuaſione: Pecuniam in loco negligere, maximum interdum eſt lucrum.

De modis ratiocinationis ſic vulgo legitur Victorinus) Argumenti quanta res ſit, quam appetierit, aut fugerit, præter hæc duo vnum etiam illud accuſator conſiderare debebit, ne forte illa, quæ ſecutus ſit, aut fugerit, in opinione tantum habuerit reus, neque conſecutus ſit commoditatem, neque illum malum fugerit. Sed dicendum eſt, ei ita fuiſſe viſum, quia arguitur, & ſit ſua opinione deceptus. Opinio autem dupliciter decipit, modo dum rem aliter putat, atque eſt eadem res, modo dum aliter euenit, quàm putauit. Res fallit, ſi mala creditur, cum bona ſit, vel contra, vel neutrum vel vtrunque. Ergo cum hoc intelligi poſſit, quòd opinio fallit homines, tum in re, tum in euentu. In re reus, vti acceperit forte, defenſione non ſibi antiquiorem fuiſſe pecuniam vita, aut fratris, aut amici. Accuſator debet verum argumentum concedere. eſt enim credibile, ſed confirmare debebit, hoc ei quis arguitur non ita viſum fuiſſe, & hoc approbare ea attributis perſonæ, non illum habuiſſe opinione, ſed illam potius habuiſſe, quod talis eſt .ſ. quòd .ſ. perſonæ eſt) Tu corriges Augmenti, vbi legitur Argumenti, immo ubi uno, ut ſit: Immo etiam illud accuſator, & cetera. Item Qui, pro quis repones: Qui arguitur. & Forte, pro forte ſi ut ſit, Cum in re reus, uti acceperit forte defenſione. Item ubi legitur, Non illum habuiſſe opinionem, adijce Hanc, ut ſit lectio, Non hanc illum habuiſſe opinionem. In fine, Quod talis eſt ſcilicet, quòd .ſ. perſonæ eſt, corrupte legitur. Melius: Quod talis eſt, quòd ſcilicet perſonæ eſt, in quibuſdam legitur exemplaribus.

Nam ſublato uerbo ſubſtantiuo, quod ante Scilicet eſt lectio caſtigata erit, Quod talis .ſ. perſonæ eſt. Deprauate etiam legitur. (Si in ratiocinatione opinio ponetur infirmitatis loci ſunt quatuor, non tale eſſe, vel commodum, vt poſſit aliquem fallere, maxime ſe non potuiſſe, quod firmabitur perſona. Poſt hæc omnia, defenſor vti poterit omnibus locis accuſationis, ſi in alios crimen transferre voluerit. Quemadmodum enim accuſator, cum conuincat, defendit alios, & vtitur partibus ac locis defenſoris, ita & defenſor, ut ſe purget, accuſabit alios, & in hoc utitur partibus ac locis accuſatoris, aut ſi fuiſſe concedet, extenuabit, quæ auget orator) Legendum eſt, Infirmantis loci ſunt quatuor, non infirmitatis, & Accuſator vt reum conuincat, non autem, cum conuincat. Et, Quæ auget accuſator, non orator.

Affirmaui, & conſtanter affirmo, omni libraria fide aduerſus reclamante, multos eſſe errores, & pueriles quidem, in Victorino, in quem nimis licentioſe graſſata eſt librariorum inſcitia. qualis eſt ille, (Vt illud melius conſiderare ex propoſito themate negocij, & ſi item & aduerſarij rationem diligenter attendere, & ſic ſuſpiciones atque argumenta colligere) Non ne legendum eſſe, Et ſuam & aduerſarij rationem, & pueri cognoſcerent? Et loco haud nimis remoto. (Locorum autem communium genera duo ſunt, unum cum certæ rei certa eſt amplificatio, aliud cum rei dubiæ eſt diſputatio. Amplificatio certæ eſt, ut parricidam, in ſacrilegium. Dubiæ uero rei communis locus eſt, qui a græcis dicitur, quæ habet partes duas, quæ idcirco locus communis dicitur. quòd ea materiæ genere non certum quid deſignat, ſed habet tractatum ex generalitate communi, ut ſuſpicionibus credi oportere, uel non oportere. ſed hanc theſim ciuilem moralem ue teneamus, non illam quæ apud philoſophos naturalis eſt. quilibet autem horum locorum cum interponitur, interponi autem raro debet, ornat orationem, neque interponendus locus, niſi cum aliquid tam probatum eſt. Etenim ſi locus communis generalia loquitur, quaſi cauſam tenens, deſcendit ad cauſam, ius iudicem tenens, quia iure iuratus ſedens audire deſiderat, ſententiam prolaturus eſt. Ergo ut parte cauſæ probata iudici utendum eſt, aut in peroratione .i. epilogis, vt aut renouetur, aut ſuſcitetur auditor. Omnis enim locus communis locutionum cuncta ornamenta deſiderat quæ aut uerborum ſunt, aut ſententiarum, quę dum apte ac neceſſario dicuntur, oratorem ab oratore diſcernunt. Etenim cum loci communes cauſarum communes oratoribus ſimilitudine dictionis eſſe non poſſunt) Deeſt uerbum theſis, poſt illud, A græcis dicitur, quod animaduertere poterant caſtigatores Victorini, ex eo quod ſtatim ſequitur: Sed hanc theſim ciuilem, &c. Et infra, Hoc argumentum eſt ſolum, non argumentum per locum communem, quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes, credendum, non credendum, ſuſpicionibus credi oportere, aut non oportere .i. theſis. Et mox paulo: Hæc theſis eſt, credendum, non credendum. Quod autem in parricidam, in ſacrilegium non ſacrilegum ſcribendum ſit pudet dicere. Non ita. quaſi cauſam tenens deſcendit ad cauſam. cum ſcribendum ſit, Diſcedit à cauſa ſic ubi eſt, Iudici utendum eſt, ego libentius legerim, & melius legi crediderim. Ergo aut cauſæ parte probata inducendus eſt, aut in peroratione .i. epilogis. & ſubiungit cauſam: Vt aut renouetur, aut ſuſcitetur auditor.

Mendoſa ſunt hæc etiam apud Victorinum. (Vt ea quæ materiam argumentis præbent, & cum illa quę quaſi habere artem negantur, iiſdem attributionibus tribuant tractatû. Delendum eſt

Cum

Cum: & ante Tractatum addendum In approbatione, vt eſt in antiquis exemplaribus, & ſententiæ ratio exigit. Manifeſtaria eſt & illa deprauatio. (Verum in themate coniectum coniectura fuerit, eius diuiſionibus vtamur: vel aliarum, ſi quæ inciderint conſtitutiones.) Scribendum eſt, ſuffragante veterum librorum fide omiſſo verbo adulterino: Cum in themate coniectura fuerit, eius diuiſionibus vtamur. Itemque & alterius: vel aliarum, ſi quæ inciderint conſtitutiones: corrupta etiam ſunt quæ ſequuntur. Subiungit igitur in definitione loco à parte accuſatoris: ſunt autem & iſta quatuor.) Definitio approbatio definitionis, deductio definitionis in ipſam certam ſpem de qua agitur.) Corrigendum eſt Locos pro loco, ſublataq. coniunctione Et, vtpote ocioſa: definitio pro definito, ſpeciem pro ſpem. Sic paulo poſt legitur:) Turpis, aut inutilis demonſtratur aduerſario & definitio ex honeſtatis partibus, & vtilitatis.) Caſtigandum autem, pro aut, aduerſariorum, pro aduerſario, Et copulatra obliterata.

Tanta fuit incuria & correctorum ignauia ſeu negligentia, vt locos inſignes neglexerint, & pueriles admiſerint corruptiones. qualis eſt ea. Exemplum generis, id eſt, finitiui. C. Flaminius, ijs qui conſul R. hiſtoriam á poſt ſequentibus dedit. Qua ſane lectione quid voluerint intelligere, plane nõ intelligo. tu Hanc repone loco, a. Et infra ſcribitur. (Nam eſſe quidem poſſunt alij communes loci ex cauſa, & ex negocio nati, non ex conſtitutione: vt in calumniatorem, vt conqueſtio miſericordiæ, vt indignatio facti, & cetera huiuſmodi, quæ ex periculi magnitudine genita, non conſtitutiones definitiuæ, vt diximus, ſed ex compoſitione circunſtantiæ, quam nominamus procreantur.) Quæ lectio inoleuit ex negligentia magis, quàm ex ignorantia. Haud dubie Victorinus in ſcriptum reliquit: Ex compoſitione circunſtantiæ, quam viginti nominamus, procreantur. Nec ita multo poſt legere eſt. (Hac de his locis communibus periculi magnitudine procreatis in coniecturali conſtitutione fecimus mentionem, qui, qualesq. ſicut explicantes.) Et hanc nugationem habent codices omnes volgo, quos vidimus impreſſos. Vera & emendata lectio habet Ac, non hac: ſint, non ſicut, vt ſit: Ac de his locis communibus periculi magnitudine procreatis in coniecturali conſtitutione fecimus mentionem, qui, qualesque ſint explicantes. Miror & mendum illud non fuiſſe animaduerſum, vel ex Ciceronis verbis & ipſo ſenſu. Subiungit vero exemplum tranſlationis. (Cum agit iniuriarum, cui præciſa in annis eſt. et his qui præcidit, exceptionem poſtulat.) Cum Manus, non in annis, caſtigata ſit lectio. Adijcio & illam corruptionem, quæ ſtatim ſequitur. (Deinde per coniecturam tractandum, verum malitię tractandum aliud, cum aliud ſimiliter in ſtultitia, an neceſſitate.) Mihi verbum Simuletur vbi eſt ſimiliter, reponendum videtur. Nec eſt negligenda offenſio, quæ duplex eſt mox paulo. (Sit nobis præſcriptio iniuriarum de cæde exceptio niſi præiudicium faciat.) Vetus manus melius: Sit nobis præſcriptio iniuriarum actio, ne præiudicium facias de cæde. Notandum eſt & illud. (Nunc ſubiungit in hanc negocialem qualitatem, quemadmodum & vnde argumenta ſocianda ſunt.) Libri antiqui, Facienda. Miror & hoc non eſſe animaduerſum: Sed in abſoluta ipſa iura proferimus. vt factum, defendas: cum Proferas legendum eſſe, ipſum illud, Vt factum defendas, doceat. Locus etiam qui ſequitur non eſt ocioſe prętereundus. (Hoc tamen, cum & in negociali hæc ſint, diſtat abſoluta ab negociali, quòd illa latius aſſumit, vt probet, quemadmodum nouum ius eſſe poſſit, de quo quæritur. abſoluta autem ipſa iura aſſumit, vt probet factum Malum nanque ita legere: Diſtat abſoluta á negociali, quòd illa ius aſſumit, vt probet quemadmodum nouum ius eſſe poſſit, de quo quæritur. abſoluta ante ipſa iura aſſumit, vt probet factum. Non multum ab hoc diſtat & ille. (Huius conſtitutionis idem finitiuæ tractatu omiſſo, ipſam conſiderat compenſionem. Ac præcepta hæc conſtituit, vt ſi quid per coniecturam tractandum, ſi prima parte tractetur, vel hoc non obfuiſſe, vel hoc non futurum fuiſſe.) Priſca exemplaria habent. Id eſt, loco idem, Sit loco ſi. vel non hoc animo feciſſe. pro vel hoc non obfuiſſe. Sed & vulgatam quia lectionem tueri poſſet in illo, Vel hoc non obfuiſſe, & cetera: Non multum ab hoc diuerſus eſt. (Loci communes inerunt accuſatoris in eum qui cum de facto turpi aliquo aut inutili, aut vtrunque fateatur, quærat tamen aliquam defenſionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Relatio criminis, & cetera.) Prætermiſſa fuerunt ab impreſſoribus hæc verba, quæ ante illud, Relatio criminis, in priſcis exemplaribus leguntur. Qui dicit feci, ſed profui, confitetur, feci. & defenſionem ſibi aliunde conquirit, in huiuſmodi hominem vel reum dicit inuehendum, Inualuit, & hæc lectio: (Si quidem & tu illam qua punitus es, audire voluiſti.) Quæ à labe uindicabitur, ſi nimis antiquam declinationem Punitus es tollas, & puniſti reponas, & Quam pro qua, ne ſolœciſmum Marius feciſſe videatur. Soritici ſyllogiſmi fecit formam. (Qui in infinitum ſemper de intecta rei definitione porrigitur. Prima, ut dici ſolet, fronte hæc lectio recta viſa eſt, Poſtea rectius conſideranti viſum eſt, non Intecta, ſed Intenta Victorinum ſcripſiſſe. Vti paulo ante: Modo crimen ingeris, poſteaquam pœnas ſumpſiſti de ſorore: non modo crimen ingens vt vulgo legitur. Sic infra mendoſe legitur, (Deinde adiungat ad probationem definitionis:) pro approbationem. Item, (Quod ſic eius facinus non ignorabile.) Cum Leuius ſcribendum ſit, non Eius. Sic: Quoniam conuenit negociali abſoluta qualitas.) Cum & rei veritas exigat & manus priſca habeat, Iuridiciali, non Negociali.

FINIS.

* A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y.

Omnes Terniones, excepto Y, Quaternio.

V E N E T I I S,

APVD IOANNEM MARIAM BONELLVM.

M. D. LXIIII.